DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

İSMAİL BEŞİKÇİ • DERLEYENLER: Barış Ünlü - Ozan Değer

İletişim

İSMAİL BEŞİKÇİ

DERLEYENLER: Barış Ünlü - Ozan Değer

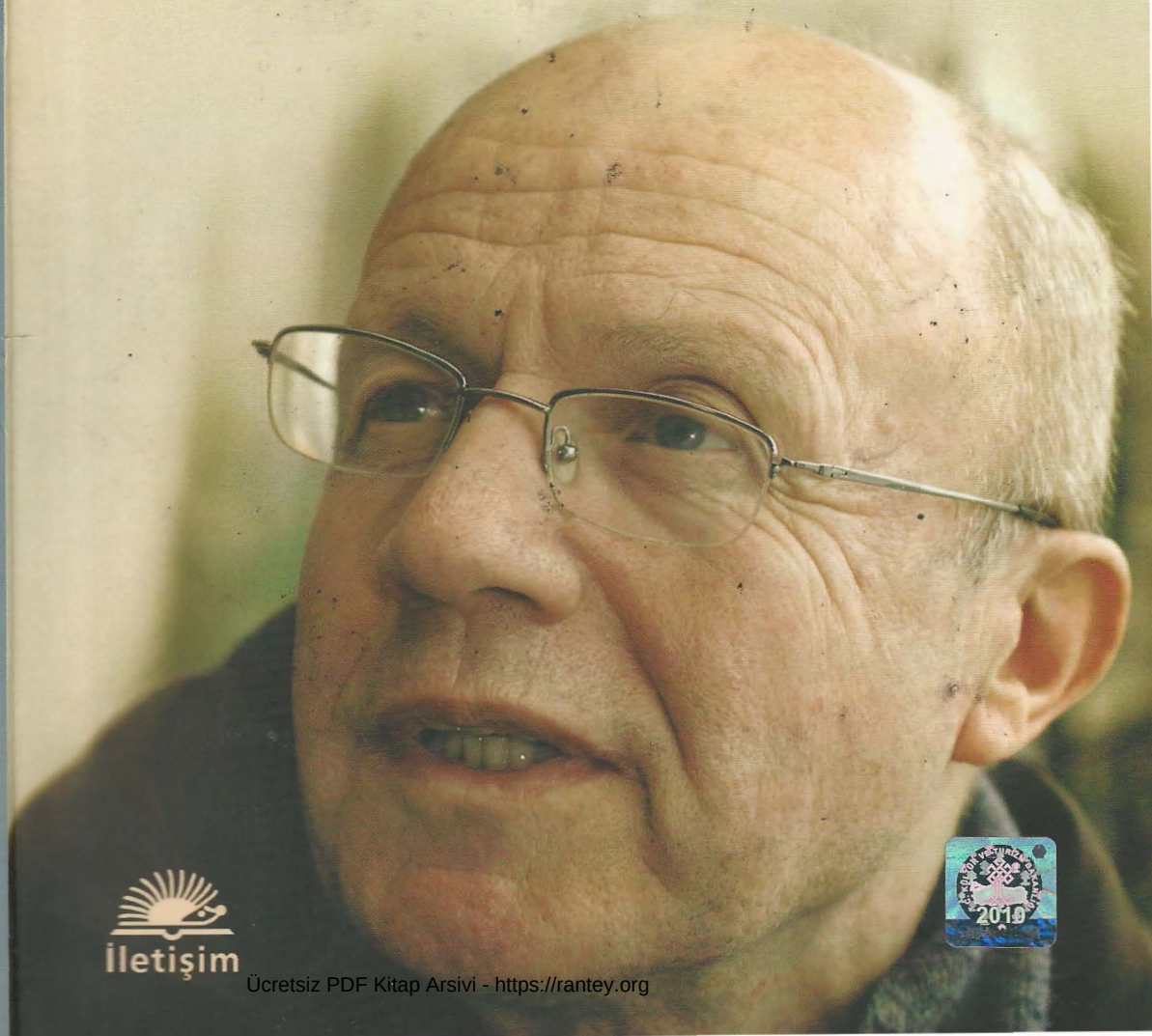

İletişim

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Derleyenler
BARIŞ ÜNLÜ - OZAN DEĞER
İsmail Beşikçi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu kitabın telif geliri, derleyenleri ve yazarları tarafından
İsmail Beşikçi adına kurulan vakfa bağışlanmıştır.

İletişim Yayınları 1570 • Araştırma-İnceleme Dizisi 260
ISBN-13: 978-975-05-0865-3
© 2011 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2011, İstanbul
2. BASKI 2011, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Garbis Özatay
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Ahmet Batmaz
DİZİN Özgür Yıldız
BASKI ve CİLT Sena Ofset
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Derleyenler
BARIŞ ÜNLÜ - OZAN DEĞER

İsmail Beşikçi

İletişim

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://raritey.org

İÇİNDEKİLER

Önsöz
BARIŞ ÜNLÜ - OZAN DEĞER 9

İsmail Beşikçi Fenomeni: Bir Parrhesiastes'in Oluşumu
BARIŞ ÜNLÜ 11

BİRİNCİ BÖLÜM
Bir Entelektüel ve Bir Bilim Adamı Olarak İsmail Beşikçi 45

Akademik Özgürlük ve İfade Özgürlüğü: İsmail Beşikçi Vakası
MARTIN VAN BRUINESSEN 47

İsmail Beşikçi ve Türkiye Tarihyazımında Bilim Yöntemi *Şoku*
HAMİT BOZARSLAN 57

Anti-Kürdolojiden Kürdolojiye Giden Yol ve İsmail Beşikçi
M. MALMÎSANIJ 65

"Akademia" Cennetinden Kovulan bir Şeytan: İsmail Beşikçi
SİBEL ÖZBUDUN 87

Sınırdan Merkezi Etkilemek: Bir Alternatif Kurumsallaşma Örneği Olarak İsmail Beşikçi
YÜCEL DEMİRER 103

Düşünce Özgürlüğü ve İsmail Beşikçi
LEVENT KANAT 111

Entelektüellik, Sosyolojik Tahayyül ve Erkeklik
ESRA SARIOĞLU 121

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

İKİNCİ BÖLÜM
İsmail Beşikçi Üzerine Düşünceler ... 129

Yıllar Sonra, İsmail Beşikçi İçin
OYA BAYDAR ... 131

İsmail Beşikçi ve Gerçeklikle Kurduğu İlişki
MURAT BELGE ... 137

Saygılarımla
MURATHAN MUNGAN ... 141
• İSMAİL BEŞİKÇİ VE DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ / *Ioanna Kuçuradi* ... 144

Sarî Xoce
ŞEYHMUS DİKEN ... 147
• HAKİKATEN AYKIRI VE GERÇEKÇİ / *Ragıp Duran* ... 148

Çûro Baba
H. MEM ... 153

Smaîlê Dergûşvan
TALAT İNANÇ ... 159

Pusulası Hakikati Gösteren Hoca
KARİN KARAKAŞLI ... 165

Adalet İçin Dik Duran Cesaret
TEMEL DEMİRER ... 171

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Farklı Dönemler, Farklı Mekânlar, Kürt Sorunu ve İsmail Beşikçi ... 179

Beşikçi ile Yarım Asır
ÜMİT FIRAT ... 181
• İSMAİL BEŞİKÇİ TÜRKİYE'NİN VİCDANIDIR / *Şakir Epözdemir* ... 186

İsmail Beşikçi ve Kürt Hareketi
RECEP MARAŞLI ... 221
• BEŞİKÇİ GÜNLÜĞÜ / *Ahmet Soner* ... 256

1960'lı Yıllarda Erzurum ve İsmail Beşikçi
SABAHATTİN GÜLLÜLÜ ... 281
• 1960'LAR VE İSMAİL BEŞİKÇİ / *Ahmet Aras* ... 284

Kurtlar Sofrasındaki Mum
RUŞEN ARSLAN ... 295

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İsmail Beşikçi ve Mülkiye:
Fevkalade Özel Bir Mülkiyeliyle Söyleşi
BASKIN ORAN ... **301**
• **İSMAİL BEŞİKÇİ İÇİN... /** ***Cevat Geray - Ruşen Keleş*** ... **304**

İsmail Beşikçi Hoca Kalemiyle Sömürgeci Ruha Çizgi Çekti!
AHMET ÖNAL ... **315**
• **ADAM HEM KENDİ YATİ HEM DE BİZİ YATIRİ... /** ***Necmettin Salaz*** ... **318**

İskilip Nere, Bandırma Nere! Bir İsmail Beşikçi Öyküsü
MUSTAFA TOPAL ... **337**
• **ANTEP GÜNLERİ... /** ***Bedahet Tosun*** ... **340**

İsmail Beşikçi'yi Anlamak
İBRAHİM GÜRBÜZ ... **357**

İsmail Beşikçi'yi Anlatmak
HASAN BILDİRİCİ ... **373**

Beşikçi: Türk Resmî İdeolojisinin Yalanlarına Karşı Duruş
ÜNSAL ÖZTÜRK ... **381**

İsmail Beşikçi'ye Mektup
HALİT YALÇIN ... **409**

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Demokrasi, İnsan Hakları, Üniversite, Kürt Sorunu ... **427**

Yerel Demokrasinin Kavramsallaştırılması ve Geliştirilmesi için Öneriler
İLHAN TEKELİ ... **429**
• **OTONOMİ/ÖZERKLİK ÜZERİNE /** ***Ozan Değer*** ... **432**

Düşünce-Eylem İlişkisiyle Suç ve Ceza
IŞIK ERGÜDEN ... **441**

Bilim, Bilimci ve Akademi Üzerine Bazı Sorular...
FİKRET BAŞKAYA ... **453**

Uluslararası Toplumun Azınlık Hakları Yaklaşımı ve Anadilinde Eğitim Talebi Çerçevesinde Kürt Sorunu
ZERİ İNANÇ ... **459**
• **JI BO MAMOSTE BEŞİKÇİ /** ***Gökçen Alpkaya*** ... **462**

Hakikati Bilme Hakkı
KEREM ALTIPARMAK ... **471**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ABD Komünist Partisi ve Siyahların Self-Determinasyon Hakkı
HALUK GERGER ... **483**

Kapitalizm, Emperyalizm ve Kürt Sorunu
İZZETTİN ÖNDER ... **499**

TKP, Kemalizm ve Kürt Meselemiz Üstüne Bazı Düşünceler
NABİ YAĞCI ... **507**

Etno-Dinsel Arındırma, Tektipleştirme ve Türk İslamlaştırma Politikası
MEHMET BAYRAK ... **515**

TBMM'de Cinsiyet Kompozisyonu Açısından Aykırı Bir Örnek: DTP/BDP, % 40 Cinsiyet Kotası ve Ardındaki Dinamikler
HANDAN ÇAĞLAYAN ... **525**

• **ULUSLARARASI HUKUKTAN KÜRT SORUNUNA** / ***Abdurrahman Aydın*** ... **528**

Hukuk-Siyaset Cenderesinde "Kürtçü" Partiler ve Devlet Refleksi
MURAT SEVİNÇ ... **553**

Zorla Yerinden Etme Uygulaması
HÜSNÜ ÖNDÜL ... **567**

"Orada Bir Canavar Vardı... O Neydi?": Kemalizmin ve Türklük'ün Sınır Deneyimi Olarak Diyarbakır Cezaevi
KAYA AKYILDIZ ... **573**

YAZARLAR HAKKINDA ... **583**

İSMAİL BEŞİKÇİ'NİN KİTAPLARI ... **587**

Albüm ... **591**

DİZİN ... **607**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Önsöz

BARIŞ ÜNLÜ - OZAN DEĞER

İsmail Beşikçi Türkiye'nin ve dünyanın 20. yüzyılda yetiştirdiği en önemli entelektüellerden biri. Buradaki entelektüel kavramı bilgi üreten ve yayan insandan ziyade, kendi devletine ve egemenlere karşı hakikati söyleyen, tabuları yıkan, yasak konulara değinen, yalanları deşifre eden, ezilen, horlanan ve dışlananların yanında, onların sesi olan, gösterdiği bu cesaret ve ahlak nedeniyle de çeşitli bedelleri ödemeyi göze alan kişiyi anlatıyor. Bu anlamda İsmail Beşikçi hakiki, evrensel manada bir entelektüel. Kürt'ün ve Kürtçe'nin varolduğunu ve sadece varoldukları için zulüm gördüklerini 1960'larda söylemiş; 1970'lerde Türk resmî ideolojisinin yalanlarını ve suskunluklarını bilimsel çalışmalarıyla deşifre etmiş; 1980'lerle birlikte ise Kürt Hareketi'nin Kürt toplumunu nasıl dönüştürdüğünü, kişilikli bir halk haline getirdiğini yazmaya başlamış ve hareketi genel hatlarıyla her zaman savunmuştur. Devlet ise bütün bunlar karşılığında, bedel olarak, Beşikçi'yi üniversiteden tasfiye etmiş, 17 yıldan fazla cezaevlerinde tutmuş, kitaplarının tamamına yakınını yasaklamıştır.

Ancak Beşikçi özelinde, entelektüel kavramının başka ve en az yukarıdakiler kadar önemli olan bir diğer yönünü daha vurgulamak gerekiyor. Beşikçi, yazdıkları ve söyledikleriyle sadece devletin ve egemenlerin tepkisini çekmemiştir; aynı zamanda, içinden çıktığı kendi "cemaati", kendi "köyü" olan Türk solu ve akademisinden de büyük ölçüde dışlanmıştır. Üslubundan değil, söylediklerinin içeriğinden dolayı. Entelektüel olmak, aile fertleri dahil en yakındakilerin dışlamasını bile göze almak demek oluyor. Bu, resmî ideolojinin sağ-sol demeden bütün topluma ve siyasete nüfuz ettiği Türkiye gibi ülkelerde özellikle geçerli.

Bütün bunlara rağmen ve belki de bütün bunlar nedeniyle, Beşikçi Türkiye'de çok az bilinmektedir. Aslında Türkler arasında demek gerekir, çünkü Kürtler Beşikçi'yi ve O'nun değerini çok iyi biliyorlar. Sadece Kürt aydınları değil; Kürt köylüleri, göçebeleri, girişimcileri, aşiret reisleri vs. de Beşikçi'yi çok iyi bilmek-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

te, sevip saymaktadır. Buna tanıklık eden belki binlerce anı, yazı, görsel malzeme var; bir kısmını bu kitapta okuyacaksınız. Türkler arasındaki genel durum ise bunun tam tersidir. Beşikçi ya bilinmemektedir ya da suskunlukla veya ilgisizlikle geçiştirilmektedir. Burada Türk aydınlarından, okumuş yazmışlarından bahsediyoruz. "Sıradan" bir Türk'ün Beşikçi'yi bilmesi ve önemsemesi zaten beklenemez. Aydınların bilgisizliği, suskunluğu ve ilgisizliği ise herhalde üzerinde durulması gereken, ciddi bir konudur. Çünkü önemli bir hastalığın, nedeni olmasa da, semptomudur. Elbette Türkler arasında da istisnalar vardır, ki bu kişilerden bazıları bu kitap için yazı da yazdılar. Burada kuraldan bahsediyoruz.

Elinizdeki kitap, Beşikçi hakkındaki bu sessizliği biraz olsun kırma amacı taşımaktadır. Bunu yaparken de, Beşikçi'nin hayatı, eserleri ve kişiliği hakkında önemli bilgiler sağlamayı umuyor. Kitaptaki çeşitli yazılarda sadece Beşikçi değil; Kürt Hareketi'nin farklı dönemleri, oluşumları ve yazarların kendi hayatları da var. Bir başka deyişle bu eser aynı zamanda Kürt Sorunu, hareketi ve aydınları hakkındadır. Kitabın ilk üç bölümü doğrudan Beşikçi üzerinedir. Birinci bölüm Beşikçi'nin bilimadamlığı ve entelektüelliği üzerine odaklanırken; ikinci bölüm Beşikçi üzerine genel düşünceler, notlar olarak okunabilir; üçüncü bölüm ise Beşikçi'yi farklı dönemler ve farklı mekânlarda incelemektedir. Dördüncü bölüm de, Beşikçi'nin ilgilendiği konular üzerine yazılardan oluşmaktadır. Yazıların hepsi ilk defa burada yayımlanmaktadır.

Başlangıçtan beri, bu kitabın salt bir Beşikçi övgüsü olmanın ötesine geçmesini istedik ve amaçladık. Bu doğrultuda, neredeyse her yazardan Beşikçi'yi belli bir tema, belli bir dönem, belli bir kurum veya belli bir mekân bağlamında değerlendirmesini rica ettik. Böylece, Beşikçi'nin hayatını ve eserlerini 1960'lardan bugüne çeşitli tarihsel bağlamlar içinde kapsamış olacaktık. Bu beklentimiz, bütünüyle olmasa da, karşılandı diyebiliriz. Tabii konu İsmail Beşikçi olunca övgüden ve hayranlıktan kaçınmak; bazı özelliklerinin farklı yazılarda tekrar tekrar vurgulanmasını önlemek zor. Örneğin, Beşikçi'ye neredeyse "doğaüstü" özellikler atfeden ifadeler bu kitapta da var. Ancak bu tür duygu ve düşüncelerin Beşikçi'yi tanıyanlar arasında çok yaygın olduğunu unutmamak gerekir. Böyle okunursa, bu ifadelerin "Beşikçi fenomeni" hakkında çok öğretici olduğu da söylenebilir.

Elbette bu kitaptan çok daha iyisi yapılabilirdi. İsmail Beşikçi de çok daha iyisini hak etmektedir. Ancak bu bir başlangıçtır. Beşikçi ve dönemi hakkında biyografilerin, nehir söyleşilerin ve başka derleme kitapların ortaya çıkacağını öngörebiliriz. Bu türden çabaları destekleyecek olan vakıf veya araştırma merkezlerinin ortaya çıkmasını da umuyoruz.

Süreç boyunca Faruk Alpkaya, Tanıl Bora, Levent Cantek, Bülent Duru, Zeri İnanç, Necmettin Salaz, Esra Sarıoğlu ve tüm İletişim Yayınları çalışanlarının önemli ve değerli yardımlarını gördük. Kendilerine müteşekkiriz. Kitaptaki hatalar ise bu noktadan sonra sadece bize aittir.

15 Ocak 2011, Ankara

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İsmail Beşikçi Fenomeni: Bir Parrhesiastes'*in Oluşumu*

BARIŞ ÜNLÜ

Parrhesiastes Antik Yunan'da hakikati söyleyen kişiler için kullanılmış bir kavram. *Parrhesiastes* retorik kullanarak dinleyicinin üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmaz, düşündüğünü ve bildiğini dolaysız ve açık bir şekilde anlatır. Sizden daha güçsüz insanlara hakikati söylemek kişiyi *parrhesiastes* yapmaz; asıl ölçüt güçlülere, tiranlara karşı söyleyebilmektir. Hakikati söylemek riskli ve tehlikeliyse, karşımızda bir "yaşam ya da ölüm" etkinliği var demektir. Bu tehlikeyi bilerek göze alan kişi dürüsttür. Dürüstlük ise belli bir ahlak yapısını işaret eder, ki o ahlak yapısı hakikate ulaşabilme yolunda en temel dayanak noktasıdır: "... hakikatin elde edilmesi, birtakım ahlaki niteliklere sahip olunması yoluyla garanti altına alınmış olur. Bir insan birtakım ahlaki niteliklere sahipse, bu onun hakikate erişebilme imkânı olduğunun ispatıdır (ve tersi durum da geçerlidir)."[1]

Parrhesia tartışmalarında, "kişinin hayatını değiştirip dönüşmesi teması" çok önemlidir. Bu dönüşüm içinse, kişinin ilk önce kendi hakkında bilgi ve tefekkür sahibi olması gerekir. Hakikate ulaşmak ancak kişinin kendisinden başlaması, kendisi hakkındaki hakikati anlamasıyla mümkündür. Örneğin Sokratik *parrhesia* etkinliği, insanın kendi hakkındaki cehaletinin farkına varmasını ve değişmesini amaçlar. Hakikati kavramaya başlayıp, kendisi ve başkaları hakkında kaygı duymaya başlayan kişi dönüşecektir:

> "Tabii ki dönüşüm, *parrhesia* kullanan bir hatibin, çevresindeki yurttaşlara uyanmalarını, daha önce kabul ettiklerini reddetmelerini ya da daha önce reddettiklerini kabul etmelerini söylediği zaman yol açmaya çalıştığı fikir değişikliğinden tamamen farklı bir şey değildir. Ancak felsefi pratikte kişinin fikrini değiştirme mefhumu daha genel ve geniş bir anlam kazanır; zira artık mesele kişinin inanç ya da kanılarını değiştirmek değil, yaşam tarzını, diğerleriyle olan ilişkisini ve kendisiyle olan ilişkisini değiştirmektir."[2]

1 Michel Foucault, *Doğruyu Söylemek*, çev. Kerem Eksen, (Istanbul: Ayrıntı, 2005), s. 10-13.

2 *A.g.e.*, s. 81-84.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Dolayısıyla, hakikate erişebilme kişinin kendisi hakkında düşünmesiyle ve kendisini kavramasıyla başlar. Sadece bu aşama bile büyük cesaret ve ahlak isteyen çok zor bir iştir, çünkü kendisi hakkında ulaşacağı hakikat kişinin kurulu hayatını, düzenini, geçmişini, değerlerini, çevresiyle ve iktidarla ilişkisini tümüyle sarsabilir, yıkabilir. Bunu da tabiatıyla çok az insan göze alabilir; işte ahlak ve cesaret bu noktada devreye girer. Hakikatin gereklerini yerine getirmenin faturası çok yüksektir; o yüzden çoğunluk, hakikate hiç bulaşmamak ister.

İsmail Beşikçi modern bir *parrhesiastes* ve 20. yüzyılda yaygınlık kazanmış bir kavramı kullanmak gerekirse, bir entelektüeldir.[3] Kürt Meselesi'nde, meselenin daha adı konmamışken ve varlığı bile kabul edilmezken, hakikati (katliamlar, sürgünler, asimilasyon, inkâr, ırkçı tezler, ırkçı politikalar, ırkçı aydınlar, vs.) güçlüler karşısında dile getirebilmiştir. Burada güçlü olan sadece devlet değildir; aynı zamanda egemen etnik grup olan Türkler ve bunun bir parçası olan akademik dünyadır. Beşikçi'nin ilgilendiği spesifik hakikat alanı Kürt Meselesi olmakla birlikte, aslında bu alan çok daha geniş bir bütünün parçasıdır: Kemalist rejim ve Kemalist resmî ideoloji. Bütün hayatını bu rejimin zulümlerini, yalanlarını, suskunluklarını, ikiyüzlülüklerini deşifre etmek için harcayan Beşikçi'nin, Ermeni Tehciri'den soykırım diye bahseden ilk Türk olması[4] da bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Beşikçi hakikati söyleme etkinliğinde riski ve tehlikeyi göze aldı. Bunun sonucunda 17 yıldan fazla hapis yattı, işkence gördü, suikast tehdidi altında yaşadı, işinden oldu, kitapları yasaklandı, yakın çevresinden dışlandı. Bu fahiş faturayı hiç itiraz etmeden ödemek, bildiği hakikatten hiçbir şekilde ve hiçbir ortamda (akademik bir konferansta, mahkemede, hücrede, işkencede, bir polis arabasında bir yerlere götürülürken) geri adım atmamak şüphesiz ki bir ahlak ve inanç meselesidir. Yukarıda vurguladığım gibi, hakikati bulmanın ve bulduğunu söyleyebilmenin garantörü bazı ahlaki niteliklerdir.

Hakikate ulaşabilme ise ancak kişinin kendisi hakkındaki hakikate ulaşabilmesiyle mümkündür. Beşikçi de ilk önce bunu yapmış, kendi hakikatini kavramıştır. Başka bir deyişle, tanık oldukları, okudukları, yaşadıkları sonucunda kişisel bir aydınlanma yaşamıştır. Bu aydınlanmanın sonucunda ise, tabiri caizse, Türklüğünden istifa etmiştir. Bu istifa kişisel bir zihin devrimidir, "zihindeki karakollar"ın yıkılmasıdır. Tipik bir solcu Türk akademisyenin –yani kendisinin– durduğu yerin ne kadar steril, imtiyazlı, iki yüzlü, empati yoksunu olduğunu görmüş ve kelimenin gerçek anlamında radikalleşmiştir. Radikalleşme en önce kendini, sonra da "kendi köyü"nü, "kendi cemaati"ni, kendi ulusunu, kendi devletini yıkıcı bir şekilde eleştirmek demektir. Bu elbette ki kişiye dışlanma, cezalandırılma, sürgün ve marjinalize edilme olarak geri döner.[5]

---

3 Kavramın gelişimi ve olumlu olumsuz farklı kullanımlarının genel bir değerlendirmesi için bkz. Jeremy Jennings ve Tony Kemp-Welch, "The Century of the Intellectual: From the Dreyfus Affair to Salman Rushdie", J. Jennings ve T. Kemp-Welch (ed.), *Intellectuals in Politics*, (London: Routledge, 1997), s. 1-21.

4 Bkz. Karin Karakaşlı'nın bu kitaptaki yazısı.

5 Edward Said'in ünlü kitabı *Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı*, çev. Tuncay Birkan, (İstanbul: Ayrıntı, 1995) entelektüel olmanın neleri ima ettiğini gerçekten de çok iyi anlatıyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Kişisel, toplumsal ve siyasal hakikatler etrafında gelişen bu büyük dönüşüm gerçekten de cesaret gerektirmektedir. Çünkü kendinizle, herkesle ve devletle olan ilişkiniz geri dönülmez bir şekilde dönüşmüştür. Bu anlamda, İsmail Beşikçi Türk düşün ve bilim hayatı içinde uzun süre büyük bir istisna olarak kalmıştır. Bu çapta bir entelektüel faaliyet yürüten insan sayısı dünyada da çok az. Türkiye gibi anti-demokratik, aşırı milliyetçi ve devletçi bir ülkede bunu yapabilmek Beşikçi örneğini daha da ilginç kılmaktadır. Beşikçi'nin dönüşümünü izlemek ve hakikati söyleme etkinliğini incelemek, hem dünya ölçeğinde bir entelektüeli anlamak için önemlidir, hem de Türkiye'nin siyasal, toplumsal ve ideolojik yapısı açılarından çok öğreticidir. Bu giriş yazısının amacı da bu yolda biraz olsun ilerleme kaydetmek ve okuyucuya biyografik ve bibliyografik bir çerçeve sunmaktır.

İskilip'ten Mülkiye'ye

İsmail Beşikçi 7 Ocak 1939'da Çorum İskilip'te, Türk ve Hanefi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Babası Hüsnü Beşikçi (1899-1978) Osmanlı İmparatorluğu döneminde öğretmenmiş; 1930'larda bakkallık yapmaya başlamış. Annesinin ismi Zahide (1898-1987), büyük ağabeyinin ismi Vasfi (1921-2001), küçük ağabeyinin ismi Muhiddin (1930-2007) ve ablasının ismi Satı'dır (1936-1999). İsmail Beşikçi, ilkokulu İskilip'te Azm-i Milli ve Misak-ı Milli okullarında, ortaokulu ise İskilip Ortaokulu'nda tamamlıyor. Liseyi ise Çorum merkezdeki Çorum Lisesi'nde (şimdiki adı Atatürk Lisesi) bitirdi. Çorum'da okurken arkadaşlarıyla birlikte bir handa kalmışlar. Kendi deyimiyle büyük maddi sıkıntı çekmiş Çorum'da. Ailenin bağı ve bahçeleri, girişimci bir ruha sahip olmadıklarından zaman içinde elden çıkmış. Bu yoksulluk içerisinde babası oğlunun okumasını istemiyor, daha doğrusu maddi olarak destekleyemeyeceğini belirtiyor. Ancak okumak isteyen Beşikçi 1958'de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne (SBF) başarılı bir dereceyle girme hakkı elde ediyor ve bu sayede İçişleri Bakanlığı bursunu kazanıyor. Maddi sorun böylece kısmen aşılmış ve Beşikçi taşradan kurtulup, Ankara'ya gelmiştir.

Burada, Beşikçi istisnasını anlamak için kanımca önemli olan bir noktaya değinmek istiyorum. Beşikçi ilerideki hayatında uzun süreler hiç zorlanmadan, hatta isteyerek çok zor koşullarda yaşamıştır. Birkaç örnek vermek gerekirse, askerliğini kendi isteğiyle Bitlis-Hakkâri bölgelerinde yapmış; etnografya çalışmaları için aylarca göçebe Alikan aşiretiyle birlikte göçmüş; yıllarca cezaevleri koğuşlarında ve hücrelerinde hiç şikâyet etmeden yaşamıştır. Böyle bir hayatı tercih etmesinde ve bunu sürdürebilmesinde taşra kökeninin ve gençliğinde yaşadığı yoksulluğun önemli olduğunu düşünüyorum. Tipik bir "Anadolu çocuğu" olarak kafasını koyduğu yerde uyuyabilmesi, börtü böcekten korkmaması, konfora düşkün olmaması vs. hiç şüphesiz ileriki yıllarda kendisine yardımcı olmuştur. Tersten sorarsak: Beşikçi 3-4 kuşaktır İstanbullu olan elit bir aileden gelseydi, sözgelişi Robert Kolej'i bitirseydi, lisansını Cambridge'de, doktorasını da Princeton'da tamamlamış olsaydı, bütün bu yaptıklarını yine de yapabilir miydi? Be-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

şikçi'nin bir Çorumlu Türk olarak bütün hayatını Kürdistan'a adamış olması yeterince ilginç ve istisnai bir durumdur; söylemek istediğim, bunu yoksul bir Çorumlunun yapabilme ihtimalinin elit bir İstanbullunun yapabilme ihtimalinden kat kat fazla olduğudur. Bir de şöyle bakılabilir: Sıradan bir taşralı Türk aile elbette milliyetçi ve Atatürkçü olabilir, ama bu milliyetçilik ve Atatürkçülük kentli Kemalist ailelerdeki kadar dogmatik, imtiyazlı ve hayat tarzı odaklı değildir. Böyle bir aileden gelmesi, Beşikçi'nin SBF'de giyeceği resmî ideoloji gömleğinden nispeten daha kolay bir şekilde kurtulmasında etkili olmuş olabilir.

Beşikçi 1958'de girip ve 1962'de mezun olduğu SBF'de İdari Şube'de okumuştur. Taşralı öğrencilerin büyük çoğunluğu gibi, o da Cebeci Kampüsü içindeki öğrenci yurdunda kalıyordu. O yılların Mülkiyesi Demokrat Parti'nin önemli bir muhalifiydi. 1956'da Dekan Turhan Feyzioğlu hükümetçe görevden alınmış, bunu protesto etmek için fakülte hocaları Aydın Yalçın, Muammer Aksoy, Münci Kapani, Şerif Mardin ve Coşkun Kırca istifa etmişti.[6] Üniversite çevrelerinde büyük yankı uyandıran bu olaydan sonra, 27 Mayıs askerî darbesi öncesinde fakülte tekrar hareketlendi. Nisan 1960'ta DP aleyhindeki öğrenci gösterilerinin artması sonucu, hükümet iyice sertleşti. İşte bu ortamda, 29 Nisan 1960'ta SBF'deki öğrenci protestolarını önlemek için polis şiddet kullandı, havaya ateş açtı, göz yaşartıcı bomba attı, bazı hocaları hırpaladı. Bu olaylar hocalar ve öğrencilerdeki Mülkiyelilik gururunu ve "muhaliflik" iddiasını daha da güçlendirdi. 27 Mayıs'ta gelen darbe sevinçle ve belki de, pay sahibi olunduğu düşünüldüğünden, gururla karşılandı. Bazı hocalar bakan yapıldı, bazı hocalar da yeni Anayasa çalışmalarına katkı sundular.

Beşikçi "vasat bir öğrenci" olduğu Mülkiye'de, İbrahim Yasa, Fehmi Yavuz, Cahit Talas, Bahri Savcı, Yavuz Abadan, Nermin Abadan, Sadun Aren, Seha Meray gibi dönemin büyük hocalarını; Ruşen Keleş, Cevat Geray, Bülent Daver, Mümtaz Soysal, Mete Tunçay, Taner Timur, Deniz Baykal, Gündüz Ökçün, Atilla Karaosmanoğlu gibi genç asistanları tanıdı, bir kısmının öğrencisi oldu. Sınıf arkadaşları arasında ise, ileride kendi mesleklerinde önemli yerlere gelecek pek çok kişi vardı: Ahmet Taner Kışlalı, Ünsal Oskay, Oya Akgönenç, Selim İlkin, Kutlu Aktaş, Muammer Güler, Gündüz Aktan, Sönmez Köksal, Yalım Eralp, Hikmet Uluğbay vb.[7]

İsmail Beşikçi böyle bir ideolojik atmosferde ve böyle şöhretli, saygın, iyi yetişmiş, geleceği parlak insanlar arasında okumuştu. Kendisi de bu kişilerden biri olabilirdi. Başarılı bir vali, bir siyasetçi, veya önde gelen bir akademisyen... Ancak yaşadığı hayat ve kişiliği onu bambaşka bir mecraya sürükledi. Gidişatını değiştirecek önemli bir tarihsel moment 1961'de gerçekleşti. O yıllarda idari şube öğrencileri 3. sınıftan 4. sınıfa geçerken, tahsil içi staj denen bir programa katılıyorlardı. Beşikçi bu program çerçevesinde, kendi isteğiyle Elazığ'a gider, vali ve kaymakamlar yanında stajını yapar. 27 Mayıs darbesi sonrasında Kürtlerin ve Kürtçe'nin

6 Bu olay ve ilgili belgeler için bkz. T.G. (der.), *S.B.F. Hadisesi ve İlim Hürriyeti*, (Ankara: Yıldız Matbaası,?). T.G. büyük olasılıkla Turan Güneş'tir.

7 Bkz. İsmail Beşikçi, "Mülkiye ve Mülkiyelilik Üzerine Anılar, Düşünceler", *Mülkiye*, Kış/2009, s. 127-176. Bu, Mülkiye tarihi üzerine esine az rastlanır şekilde, ayrıntılı bir yazıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

varlığını inkâr eden kitaplar ve görüşler bizzat Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in himayesinde tekrar gündeme gelmişti. Bu kitapların en meşhuru aslen bir Kürt olan Şerif Fırat'ın *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*'dir.[8] Ancak Beşikçi'nin Elazığ'da gördüğü gerçeklik resmî söylemlerde dile getirilenlerle uyuşmuyordu. Örneğin kaymakamlar vatandaşlarla tercüman vasıtasıyla konuşuyordu. Bu gibi gözlemler Beşikçi'nin zihninde bazı şüphelerin oluşmasına yol açmıştı. Ancak, kendisinin çok sık kullandığı bir ifadeyle "zihindeki karakollar"ın yıkılması çok zaman alacaktır.

"Doğu"yla tanışma

Beşikçi 1962 baharında mezun olduktan sonra, İçişleri Bakanlığı'ndan aldığı burs gereği, mecburi hizmetini yapmak üzere Çorum'a maiyet memuru olarak tayin oldu. Burada kısa bir süre çalıştıktan sonra askere gitti. 6 ay sürecek acemi eğitimini 1962-1963'te Tuzla'daki Yedek Subay Piyade Okulu'nda tamamladı. Askerliğin geri kalanının nerede yapılacağını belirleyen kurada Beşikçi'ye Çorlu çıkmıştı, ancak sonradan çok yakın dost olacağı Yılmaz Öztürk'le becayiş yapıp 1963 baharında Bitlis'e gitti. Burada tanışacağı Ümit Fırat o günlerin Beşikçi'sini şöyle hatırlıyor: "Beşikçi, mecburi bir görev olmasına rağmen, genel anlamda Bitlis'te bulunmaktan pek mutluluk duymayan diğer yedek subay asteğmen arkadaşlarından farklı olarak, güler yüzlü, sakin, sessiz ve kendi halinde bir insan olarak bilinip tanınırdı."[9]

Bilindiği gibi, 1961 Anayasası'nın getirdiği göreli özgürlük ortamında Türkiye'de daha önce tartışılmayan konular aydın çevrelerinde gündeme gelmişti. Geri kalmışlığın sebepleri, bölgeler arası eşitsizlik, kalkınma yolları, ağalık, şeyhlik bunlardan bazılarıdır. Dergilerde, gazetelerde, siyasette, akademi ve Devlet Planlama Teşkilatı çevrelerinde Türkiye üzerine kafa yoran idealist bir kuşak, bu ve benzeri konuları tartışıyor, çözüm yolları arıyordu. Beşikçi de bu "ilerici" kuşağın bir üyesiydi. Farkı, yukarıda adı geçen tartışmalar bağlamında ilgilendiği bölgenin "Doğu" olmasıydı. Bu konular ve varlığı inkâr edilen Kürtler Beşikçi'nin ilgisini çekmekteydi. Elazığ'da geçirdiği staj döneminden sonra bölge hakkındaki merakı kafasında uyanan bazı şüphelerle birlikte daha da artmıştı. Bitlis'e gelmesinin sebebi buydu. Daha sonra üzerine doktora tezini yazacağı Kürt göçerleri de ilk defa 1963'te Bitlis'te görmüştü.

O dönemde Kuzey Irak'ta Barzani isyanı yeniden alevlenmişti. İsyanın ve isyancıların Türkiye'ye sızmasını engellemek isteyen devlet bazı askerî birlikleri 1963'te Bitlis, Bingöl ve Muş'tan Şemdinli ve Yüksekova'ya sevk etti. Bu askerlerden biri olan Beşikçi sınır bölgesinde aylarca takım komutanlığı yaptı. Burada, örneğin, Türkiye'de yaşayan bir Kürt'le Kuzey Irak'ta yaşayan bir Kürt'ün akraba olduğunu, aynı dili konuştuklarını, sınırı geçip düzenli olarak görüştüklerini gözlemledi. Beşikçi böylece, adını henüz koymasa da, Kürdistan diye bir

8 Kürdolog M. Malmîsanij bu tür çalışmalara anti-Kürdoloji diyor. Bkz. M. Malmîsanij'in bu kitaptaki yazısı.

9 Bkz. Ümit Fırat'ın bu kitaptaki yazısı. Fırat, Beşikçi'yle Bülent Tanör'ün de Bitlis'te tanıştıklarını ve ahbap olduklarını anlatıyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yerin varolduğunu ve bunun farklı devletler arasında bölünmüş olduğunu anlamaya başladı. Dağlarda gördüğü başka bir şey daha vardı: Terk edilmiş kiliseler. Define avcıları buralarda hazine ararlarmış. Beşikçi de bu harabelere şöyle bir bakar, sonra da geçip gidermiş. Onyıllar sonra söylediği gibi, "Peki bu kiliselerin cemaati nerede?" sorusu o zamanlar "bilincine çarpmamıştı." Bu türden sorular bir kez aklına düştüğünde ise, bundan geri dönüş olmayacaktı. Ancak bu tip bir aydınlanma bir gecede olacak bir şey değildi.

1964 sonbaharında askerliğini bitirdikten sonra, kısa bir süre için Tunceli Hozat'ta memurluk yaptı. Ancak asıl isteği akademisyen olmak ve "Doğu"nun sorunları hakkında bilimsel çalışmalar yapmaktı. Bu arada ziyaret ettiği bazı Mülkiyeli hocalarına Doğu, Kürtçe, Kürtler hakkında sorular soruyordu, çalışmayı düşündüğü konuları danışıyordu. Aldığı cevap neredeyse hep aynı türdendi: "Kürtçe diye bir şey yok, Kürt diye bir şey yok; bunlarla uğraşma, başka konular üzerinde çalış." Hocaları Beşikçi'ye gecekondu sorununu çalışmasını öneriyorlardı.[10] Beşikçi 1964 sonlarında Erzurum Atatürk Üniversitesi sosyoloji kürsüsüne asistan oldu. 1965'te, SBF'deki hocalarını ikna etmesiyle birlikte, doktora tezini göçebe Alikan aşiretinin toplumsal yapısı üzerine yapmaya karar verdi. Saha çalışmasında, ilki 1965 Haziran-Ekim, ikincisi de 1966 Şubat-Mart dönemlerinde olmak üzere, toplam 7 ay aşiretle çadırda yaşadı.[11] Tez 28 Mart 1967'de, SBF'de, Prof. Dr. İbrahim Yasa başkanlığında, Prof. Dr. Mübeccel Kıray ve Prof. Dr. Fehmi Yavuz tarafından oluşan bir jüri tarafından kabul edildi.

Beşikçi'nin göçebe Alikan aşireti tezi tipik Kemalist, modernleştirici Türk aydınının elinden çıkmış bir çalışmadır. Tezin daha başlangıcında, göçebelerin toplumsal yapısı ve değişimiyle ilgilendiğini, sosyoloğun değişimin rasyonel bir şekilde yürütülmesi ve planlanmasında büyük rolü olduğunu; "Kürt-Türk gibi etnolojik ve ideolojik tartışmalar"ınsa "daima araştırma dışı" kaldığını vurgular.[12] 25 yıl sonra yazdığı bir önsözde ise, bu sözleri için şöyle der: "Bunlar, aslında, içeriği olmayan yuvarlak sözlerdir. Yuvarlak sözler ise bir bilinmeyenin gizlenmesi, çarpıtılması, yok sayılması amacıyla söylenmiş bir çeşit yalandır ... yuvarlak sözler söylemek doğru soru sormayı engelleyen çok önemli bir hastalık olarak beliriyor." (*Alikan*, 21-22).

---

10 İsmail Beşikçi, *Kendini Keşfeden Ulus Kürtler*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1993), s. 17.

11 Beşikçi aşiretin yanına başlangıçta Bitlis valisinin başlattığı gezici aşiret okulunun dört öğretmeninden biri olarak giriyor. Asıl niyetini gizliyor. Ancak aşiret mensuplarına çok soru sorması bir süre sonra, özellikle reisin şüphesini uyandırıyor. Beşikçi de tez yazdığını, bunun için orada olduğunu söylemek zorunda kalıyor. Tam bu sıralarda aşiretin bir köyle otlak meselesi üzerinden ciddi sorunları oluyor; silahlar patlıyor, sopalar kalkıyor. Araya girmek ve aşiretin haklarını korumak isteyen Beşikçi de kafasına aldığı bir sopa darbesiyle yaralanıyor. Bunun üzerine özellikle kadın ve genç göçerler "hoca"nın intikamını almak için taşlarla sopalarla karşı saldırıya geçiyorlar. Ancak karşı taraftan birilerinin de kanının akması sonucunda ortam sakinleşiyor. Bu kavga sonucu aşiret Beşikçi'yi iyice sahipleniyor. Kavgada kanının akması, aşiret ahlakı gereği, onu aşiretin gözünde bir nevi kandaş yapmış olabilir. Bu olay, siyasal veya ideolojik hiçbir içeriği olmasa da, Beşikçi'nin "onlardan [Kürtlerden] biri" olduğu, "onlar" tarafından sahiplenildiği ilk örnek olarak da görülebilir.

12 Bkz. İsmail Beşikçi, *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar (Göçebe Alikan Aşireti)*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1992), s. 32, 57. Tezin kitap halinde ilk baskısı 1969 yılında Doğan Yayınevi tarafından yapılmıştır. Bu kitapla ilgili sayfa numaraları bundan böyle parantez içinde (*Alikan*, sayfa numarası) şeklinde verilecektir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Aşiretin, çocuklarını yatılı bölge okullarına vermemek için direnmesi üzerine, Kürtçe'nin bölgedeki hâkimiyetinin Türkiye'yle bütünleşmedeki en büyük engel olduğunu düşünen Beşikçi aşiret reisini ikna etmeye çalışıyor. Bu anlamda erkeklerin askere gitmelerinin de faydalı olduğunu yazıyor (*Alikan*, 117, 294). Beşikçi, yatılı okulların Kürtleri asimilasyon amaçlı, çocukları ailelerinden koparmaya yönelik bir proje olduğunu ancak birkaç yıl sonra görmeye başlayacaktır. Sonraları, bu tutumunu gayriahlaki ve işgüzar olarak adlandırır. Tezde şöyle tespitler de vardır: "Halk tabakasının saf ve temiz niyetleri birtakım okumuşlar tarafından memleketin geleceği için iyi olmayan yönlere doğru kanalize edilmek istenmektedir." (*Alikan*, 23, 243).

Bu tür bir yaklaşım doğal olarak akademik dünyada, "ilerici" çevrelerde takdir görmüştür. Martin van Bruinessen'in belirttiği gibi, Beşikçi'nin meslektaşlarının üzerinde fikir birliğine vararak onayladıkları tek çalışması budur. Ayrıca ciddi bir etnografik malzemeye dayanmaktadır. Barzani'nin Alikan aşireti içinde Atatürk'ten çok daha fazla tanındığını, aşiretin Kürtçe radyo dinlediğini görüp yazması da dönemin atmosferine göre cesur ve dürüst tespitlerdi (*Alikan*, 244, 246-47).[13] Beşikçi bu çalışmasıyla ve meşhur çalışkanlığıyla "büyük hocalar"ın beğenisini kazanıyor, gelecek vaat etmeye devam ediyordu. Ancak tezini bitirdiği 1967 yılı, "Doğu"da ve Türkiye siyasetinde ciddi değişimlerin olduğu bir yıl olacaktı. Beşikçi de bu değişimin bir parçası oldu.

Kemalizmden sosyalizme: Beşikçi ve Doğu Mitingleri

Türkiye İşçi Partisi ve demokrat Kürt aydınları 1967 sonbaharında Diyarbakır, Silvan, Siverek, Batman, Tunceli, Hakkâri, Ağrı, Iğdır, Ardahan, Posof vb. bazı yerlerde Doğu Mitingleri ya da Doğu Uyanış Mitingleri denilen açık hava toplantıları düzenlediler. TİP mecliste 15 milletvekiliyle temsil edilen, ancak etkisi sayısal gücünün çok üstünde olan bir partiydi. Bu açıdan Doğu ve Güneydoğu'da halkın, hatta yerel ağaların, din adamlarının da büyük rağbet gösterdiği mitingler düzenlemesi hem en alttakiler için hem de en üsttekiler için çok kritik bir evreye girildiğini gösteriyordu. Dönemin başbakanı Süleyman Demirel mitinglerden tam 20 yıl sonra şöyle demiştir: "Yalnız bir Doğu Mitingleri'ni izah edemezsiniz. Kimse izah edemez. Doğu Mitingleri çok büyük sıkıntılar çıkarmıştır Türkiye'nin başına."[14] İzah edilemeyecek kadar kötü olan neydi, Demirel bununla ne demek istiyordu? Herhalde kastettiği bu mitinglerin Doğu'da bir ulusal uyanışa yol açtığıydı. Zaten tersi hiç düşünülmez Türkiye'de. Normalde sorun yoktur, Kürt Sorunu yoktur, Kürt halkı mutlu mesut Türk'üm demeye devam etmektedir. Ancak birileri, bazı gruplar, yukarıdan kışkırtır aşağıdaki kalabalığı. Bazı sorunlar olduğunu söylerler, harekete geçilmesini isterler. Naif halk tabakaları da hemen bir sorun olduğuna inanıp, bu art niyetli "sözde aydınlar"ın peşine düşerler. Doğu Mitingleri ana akım medya ve siyaset tarafın-

13 Martin van Bruinessen, "İsmail Beşikçi: Türk Sosyolog, Kemalizm Eleştirmeni ve Kürdolog", *Kürdolojinin Bahçesinde*, çev. Mustafa Topal, (İstanbul: Vate, 2009), s. 70-72.

14 "Demirel'e Baskın", *Yeni Gündem*, Sayı 46, 18-24 Ocak 1987.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://fantey.org

dan özünde böyle lanse edilmiştir. Türkiye'nin muktedirleri PKK'ye giden çizgiyi bu mitinglerden başlatıyor olabilirler.

Mitinglerde bölgenin ekonomik sorunları, geri kalmışlığı, Türkiye ekonomisiyle bütünleşememesi, ekonomik sömürü, feodalizm ön planda tutulmuştur. Ancak bu defa etnik mesele de gündeme taşınmıştır, mitinglerin farkı ve asıl önemi buradadır. TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Ağrı'da yaptığı konuşmada mitinglerin amacını genel hatlarıyla şöyle vurgular:

> "Doğulu emekçi kardeşlerimiz üstelik doğulu olmanın çilesini de çekiyorlar. Doğulu olarak ayrıca horlanıyorlar. Dillerinden, mezheplerinden, inançlarından dolayı farklı muamele ile karşılaşıyorlar... Doğu'ya 'mahrumiyet bölgesi' adı takılmış. Mahrumiyet sadece yoldan, sudan, okuldan, hastaneden, ya da fabrikadan yoksun olmayı değil, aynı zamanda insana bağlı vazgeçilmez, devredilmez temel haklardan yoksun bırakılma anlamını da taşıyor. Doğu mitingleri bu insanlık dışı durumu protesto ediyor."[15]

Mitinglerin çoğuna Beşikçi de katılmıştı. Konuşmacılar mikrofonda konuşurken, o aşağıda bir sosyolog olarak insanlarla konuşuyor, notlar alıyor, gözlemlerde bulunuyordu.[16] Aynı yıl gözlemlerini teksir halinde çoğalttırmış, 1968'de ise *Forum* dergisinde "Doğu'da Şeyhlik, Ağalık" başlığıyla yayımlamıştır. Beşikçi çok ilginç bulduğu mitinglerde, TİP liderlerinin müstakil bir "Doğu Sorunu" olmadığını, sorunun Türkiye'nin genel kalkınma sorunları içinde çözülmesi gerektiğini vurgulayan düşüncelerine katıldığını belirtiyor. Veya, devletin Kürtlere karşı olan ırkçılıktan sorumlu olduğuna, ağa ve şeyh gibi geleneksel egemen sınıflarla ittifak ettiğine değinse de, bölgede kapitalizmin gelişememesinin asıl nedeninin ağaların direnişi olduğunu iddia ediyor. Bu dönemde Beşikçi'nin Doğu Mitingleri'nden ve genel olarak solun yükselişinden etkilendiğini, bir Kemalistten bir sosyaliste evrildiğini görüyoruz. Elbette Türkiye'de sosyalistlerin çoğu aynı zamanda Kemalisttir. Bu o zamanlar özellikle böyleydi. Ancak bu, bir sosyalistle bir Kemalistin aynı şey olduğu anlamına da gelmiyor. Dolayısıyla, Beşikçi'deki değişim önemlidir. Bu değişimle birlikte, gerçek bir Kemalistin asla kabul etmeyeceği etnik sorunu da görmeye başlamıştır. 1967'deki şu sözleri, örneğin, Demirel'e, diğer siyasetçilere erken verilmiş bir cevap veya uyarı olarak da okunabilir(di):

> "İstediğiniz kadar Türk-Kürt diye bir şey yoktur, bu vatan toprağı üzerinde oturan herkes Türktür deyin, belirli bir sosyolojik gerçeği saklayamazsınız. Bu gerçek dildir... Burada istediğiniz kadar Kürtçe diye bir dil olmadığını, Arapça, Farsça ve Türkçenin karışımı olduğunu veya ... Farsça ve Türkçenin bozulmuş bir şekli olduğunu iddia edin, ortadaki sosyolojik gerçeği değiştiremezsiniz. Çünkü, sosyolojik bakımdan önemli olan, konuşulan belirli bir dilin şu veya bu dillerle olan ilişkileri, tarihî evrimi değil, haberleşmeyi sağlamadaki rolü, dolayısıyla Türkçe ve Kürtçe konuşan gruplar arasında haberleşmenin mümkün olmaması ve farklı kültür gruplarının belirmiş olmasıdır ... gerçekleri gizlemek, uzun va-

15 Mehmet Ali Aybar, "TİP'in 1967 Doğu Mitingleri", *Yeni Gündem*, Sayı 50, 15-21 Şubat 1987.

16 Bkz. Ahmet Aras'ın bu kitaptaki yazısı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dede düşünüldüğü zaman bizi daima yanlış ve memleketin hayrına olmayan sonuçlara götürür."[17]

Bu sözler söylendikten sonra, bu ve benzeri sorunlar yüzünden on binlerce insan öldü, işkence gördü, sürgün oldu. Acaba bunun sorumlusu Beşikçi gibi aydınlar mıdır, Aybar, Behice Boran gibi sosyalistler midir, yoksa ülkeyi yönetmiş siyasetçiler ve sivil-asker bürokratlar mıdır? Bu sorunların konuşulmasına, tartışılmasına izin verilseydi, bunlar yok sayılmasaydı, konuşanlara zulmedilmeseydi, sonradan yaşananlar yine de yaşanır mıydı? Bunlar yok sayıldıkça, Beşikçi gibiler bu "yok olan"ı varmış gibi göstermekle suçlandılar, cezalandırıldılar; bu yok saymada devlet üniversiteyi de yanına aldı – ya konuşturarak (sağcı ve Kemalist akademisyenleri) ya da suskunluğa iterek (sosyalist akademisyenleri). Sorun yok sayıldıkça, sorunu dile getirenlere zulmedildikçe, şiddete başvurmak tek çare olarak kalmıştır; en azından meşruiyet kazanmıştır. "Doğu Sorunu"nun gündeme gelmeye başladığı 1967'den 1980'e kadarki süreç, bu anlamda kritiktir. Beşikçi'nin kopuşu da bu bağlamda, Kürt Sorunu'nun siyaset ve akademi tarafından yok sayılması sürecinde olacaktır. Kendisi ve Kürtler cezalandırıldıkça, Kürt Sorunu yok sayıldıkça, Kürt Hareketi'yle ve Kürtlerle birlikte radikalleşecektir.

Tasfiye ve baskı başlıyor

Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde aynı kürsüde çalıştığı Doç. Dr. Orhan Türkdoğan'ın Beşikçi'yi üniversite yönetimine ihbar etmesi işte bu dönemde olmuştur. 26 Ocak 1968 tarihli ihbar mektubu Beşikçi'nin üniversiteden tasfiye sürecinin ve 12 Mart dönemindeki yargılanmalarının başlangıcını oluşturur. Türkdoğan mektubunda ve ona iliştirdiği ayrıntılı "Beşikçi analizi"nde, Beşikçi'yi Marksistlik ve Kürtçülükle, "körpe dimağlar üzerinde" sulta kurmakla, bunları "devletin daktilo, teksir, kâğıt ve diğer kırtasiye malzemelerini kullanarak" yapmakla, derslerde Marksistleri okutmakla, sınavlarda bölücü ve sosyalist sorular sormakla, Doğu Mitingleri'ni savunmakla vs. itham etmektedir. Bunun üzerine Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanlığı Beşikçi'nin derslerini kaldırmıştır. 15 Nisan 1969 tarihli gerekçe yazısında "Mesleki tecrübenizin gelişmesine kadar derslere girmemeniz uygun görülmüştür" denmektedir.[18] Bu ihbar ve takip edecek tasfiye, hem Doğu Mitingleri'nin yarattığı heyecan ve korku hem de genel olarak solun, özel olarak da gençlik hareketlerinin yükselişi çerçevesinde analiz edilmelidir. Muhafazakâr ve Soğuk Savaş anti-komünizminin en yoğun yaşandığı kent olan Erzurum'da da benzer dinamiklerin görülmesi üniversitedeki Türkçüleri rahatsız ediyordu.[19] Beşikçi özellikle solcu ve Kürt öğrenciler arasında çok po-

17 Bkz. İsmail Beşikçi, *Doğu Mitingleri'nin Analizi (1967)*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1992), s. 11, 15, 20, 68.

18 *Bilimsel Yöntem ve Üniversite Özerkliği ve Demokratik Toplum İlkeleri Açısından İsmail Beşikçi Davası I: Danıştay Davaları-İddianame-Esas Hakkındaki Mütalaa*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1993), s. 22-36. Bu kitabın ilk baskısı Komal Yayınevi tarafından 1975'te Ankara'da yapılmıştır.

19 Erzurum, üniversite ve Beşikçi'ye dair önemli gözlemler için bkz. Sabahattin Güllülü'nün bu kitaptaki yazısı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

püler bir hocaydı. Odası "dolup taşıyor"du. Daha sonra Sinan Cemgil'le birlikte Nurhak Dağları'nda öldürülecek olan Kadir Manga da Beşikçi'nin düzenli ziyaretçileri arasındaydı. Beşikçi'den kurtulmak gerekiyordu.

Tasfiye süreci kendi yatağında akarken, Beşikçi Doğu ve Güneydoğu'yu gezip dolaşmaya, araştırmaya devam etmek istiyordu. 1968 yaz aylarında arkadaşları Ahmet Aras ve Cavit Göktürk'le Kilis, Nusaybin, Cizre, Şemdinli, Başkale, Doğubeyazıt ve Posof'u kapsayacak bir araştırma gezisine çıktı. 1969'da yayımlayacağı ünlü kitabı *Doğu Anadolu'nun Düzeni*'nin temelini oluşturacak veri ve gözlemleri bu gezide edinmiştir. Ancak araştırma sürecinde Mardin, Van, Kars ve Ağrı valilerinin, MİT mensuplarının baskısıyla karşılaştılar. Araştırma önlenmek isteniyordu; devlete ihbarı yapanlar ise Atatürk Üniversitesi'nin bazı hocaları ve yöneticileriydi. Örneğin Mardin Valisi şöyle azarlamış araştırmacıları: "Siz gittiğiniz köylerde, hep Kürtçe konuşuyormuşsunuz. Kamuran Bedirhan gibi, suç dosyalarını develerin bile taşıyamayacağı bir vatan hainini sorup sual ediyormuşsunuz... Sen Mülkiyelisin, vatanseversin [Mülkiyeli vali, Mülkiyeli Beşikçi'yi kastediyor, B.Ü.] ama yanındaki öğrenciler, hele o Kürt olanı [Ahmet Aras, B.Ü.] hiç de öyle görünmüyor." Kars Valisi ise Kürtçe konuştuklarını tespit ettiklerini, Kürtçe konuşmamalarını, Türkçe bilen köylü bulamazlarsa, Orta Anadolu'ya gitmelerini söylüyor araştırmacılara. Beşikçi'nin Posof'a gitmesi ise, edindiği sosyo-ekonomik bilgileri Ruslara satabileceği şüphesiyle engellenmiş.[20]

Doğu Anadolu'nun Düzeni ve ayrışma

1960'ların ortalarından başlayarak, üretim tarzı tartışmaları Türk solunun en önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Osmanlı'ya, hatta daha öncesine kadar gidilerek hâkim üretim tarzının hangisi olduğu (feodal mi, Asya tipi mi?); Osmanlı üretim tarzının kalıntılarının da etkisiyle o günün kapitalist veya yarı kapitalist Türkiye'sinde kimin hâkim sınıf olduğu (komprador burjuvazi ve onunla işbirliği içindeki feodal ağalar mı, yoksa bürokrasi mi?) temel tartışma noktalarıydı. Sosyalistlerin ve sol Kemalistlerin bu konulardaki düşünceleri onların devrim stratejilerini belirliyordu. Bunun tersi de geçerli olabilir: Belki de, devrim stratejilerine ve ittifak kurulmak istenen toplumsal gruplara göre, tarihte geriye gidilip buna uygun üretim tarzı seçiliyordu; başka bir deyişle, tarih siyasete uyduruluyordu. Bu hararetli tartışmalarda Bizans'tan, Selçuklu'dan bahsediliyor, ama Doğu Anadolu'nun esamesi bile okunmuyordu. Misal, Doğan Avcıoğlu birinci baskısı 1968'de yapılan ünlü ve kapsamlı kitabı *Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)*'da Doğu'dan hiç bahsetmemektir.

İşte İsmail Beşikçi'nin *Doğu Anadolu'nun Düzeni*[21] kitabı bu eksikliğe tepkiyle ve bu eksikliği kapama arzusuyla yazılmıştır. İlk baskısı 1969'da yapılan kitap

---

20 İsmail Beşikçi, *Kürt Toplumu Üzerine (1971'den Önceki Yazılar)*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1993), s. 63-77.

21 İsmail Beşikçi, *Doğu Anadolu'nun Düzeni; Sosyo/Ekonomik ve Etnik Temeller*, (Ankara: E Yayınları, 1969). Bundan böyle, bu kitaba verilecek referanslar ana metinde, parantez içinde, (*Doğu*, sayfa numarası) şeklinde gösterilecektir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

pekçok açıdan Türkiye sosyal bilimler tarihinde önemli bir yer tutar. En önemlisi, Doğu'nun toplumsal yapısı hakkında yazılmış ilk ciddi, sosyolojik eserdir. Bunun yanısıra, o dönemde yazılan her kitap gibi, siyasal imaları olan bir kitaptı. Bu siyasal imalar hoş olmadığı için, Beşikçi'nin Türk solu çevrelerinden dışlanma süreci de başlamış olacaktı. Süreç 1970'lerde tamamlanacaktır.

Beşikçi kitabında, Avcıoğlu ve Boran gibi solcuları etnik sorunlara hiç değinmedikleri için eleştirir. Beşikçi'ye göre, Doğu'ya olan ilgisizlik sağcılar düşünüldüğünde anlaşılabilir, ancak bu Türk solcuları için "affedilmez bir kusurdur"; bu eksiklik, faşist eğitimin süregelen izleriyle ilgilidir (*Doğu*, 13-14). Doğu Sorunu hem etnik hem de üretim tarzına ilişkin bir sorundur. Üretim tarzıyla kastedilen feodalizmdir: Feodal üretim ilişkileri şeyhlikte dinsel, aşirette ise örgütsel bir dayanak bulmaktadır. Çok partili siyasal hayatla birlikte ağaların ve şeyhlerin gücü azalmamış, artmıştır çünkü bu kişiler oy deposu olarak görülmektedir; bu nedenle de siyasal partilerle, hükümetlerle araları iyidir. Ancak bunun da öncesine giden bir sorundur bu. Kurtuluş Savaşı anti-emperyalisttir, anti-feodal değildir. Doğu'daki üretim ilişkileri de Cumhuriyet'le birlikte hukukileşmiştir, meşruiyet kazanmıştır. Bir başka deyişle, derebeylikten feodalizme geçiş Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiştir. Şeyh ve ağalar devlete karşı ulusal liderliğe soyunmadıkça, Cumhuriyetin bu kişilerle bir sorunu olmamıştır (*Doğu*, 15-24, 75, 183, 215, 267). Bu durumda, feodalizmi sarsan tek gelişme tarımda makineleşme ve nüfus artışıdır. Doğu'da kentlere göç de bununla ilgilidir. Kaçakçılık ise, nüfus artışının yarattığı ekonomik baskıyı emen bir tampon mekanizmadır. Feodalizm ve aşiret bağları çözüldükçe uluslaşma ivme kazanacaktır (*Doğu*, 27, 105, 117). Kitabın etnik sorunla ilgili bölümlerinde ise devletin ırkçı, şoven politikalar izlediği, Kürtlerin varlığını bilimle ilgisi olmayan bir şekilde inkâr ettiği, halka sadece jandarma ve tahsildar olarak göründüğü anlatılmaktadır (*Doğu*, 27, 252, 257-258). İsmail Beşikçi yapılması gerekenin Mustafa Kemal ve devrimini inkâr etmek değil, çağdaş bir şekilde yenilemek olduğunu vurgular. Bu bağlamda CHP gericilik anlayışını değiştirmelidir, camiye gitmek gericilik değildir; gericilik mülkiyet ilişkilerinin değişimine alınan tavırla ilgilidir. Beşikçi, örtük bir şekilde, sosyalist devrim tahayyülünü de belirtir: "Çelişki Türk halkıyla Kürt halkı arasında değil, Türk ve Kürt emekçi halklarıyla Türk ve Kürt egemen sınıfları arasındadır" (*Doğu*, 132, 262, 283).

Beşikçi kitabın, 1992'de yapılan üçüncü baskısında, 1960'lar için değerli olmakla birlikte, resmî ideoloji etkisinde yazıldığını belirtir. Bu, "resmî ideolojinin zihinde kurduğu karakolların farkına varılmamasından ileri gelmektedir. Resmî ideoloji nelerin düşünüleceğini, nasıl düşünüleceğini belirliyor."[22] Resmî ideoloji karakollarının Beşikçi'nin zihninde bir bir yıkılacağı 1970'ler ve 1980'lere geldiğimizde, bu konuya tekrar ve daha ayrıntılı geri döneceğim.

Doğu Anadolu'nun Düzeni'nde savunulan fikirler her ne kadar bizzat Beşikçi tarafından resmî ideoloji sınırları içinde olarak yorumlansa da, "makul sosyal bilim sınırları" aşılmaya başlanmıştı.[23] Bunun ilk sinyalleri Beşikçi'ye, 23-25

22 İsmail Beşikçi, *Doğu Anadolu'nun Düzeni; Sosyo/Ekonomik ve Etnik Temeller I*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1992), s. 15-16.

23 Beşikçi'nin bu sınırı aşması, Türk aydını ve sosyal bilimleri üzerine bir değerlendirme için bkz. Mar-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kanley.org

Şubat 1970 tarihleri arasında Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü ve Türk Sosyal Bilimler Derneği'nin ortaklaşa düzenlediği "Türkiye'de Sosyal Araştırmaların Gelişmesi" başlıklı konferansta verildi. Katılımcılar arasında Kemal Karpat, Şerif Mardin, Bozkurt Güvenç, Cevat Geray, Tarık Zafer Tunaya, İbrahim Yasa, Cavit Orhan Tütengil ve Nermin Abadan gibi Türk sosyal bilimler dünyasının önde gelen isimleri vardı. Konferansın başlayacağı sabah Prof. Dr. Mübeccel Kıray Beşikçi'yi kenara çeker, bildirisini seminer düzenleme komitesinin okuduğunu söyler ve söze şöyle devam eder:

> "Bildiri çok sakıncalı bulundu. Kişi olarak ben de sakıncalı buluyorum... Seminer polis tarafından basılabilir, engellenebilir... Çok gençsin. Mesleğin daha ilk basamağında birtakım kazalarla karşılaşman doğru olmaz... İnsanlar gençliklerinde bir darbe yerlerse, bir daha kolay kolay toparlanamıyorlar. Darbe yememeye bak. Bu konuşmaları da bir müdahale diye düşünme, doğal karşıla... İlerleme sürecinde, bu tür konularla daha rahat bir şekilde ilgilenirsin."[24]

Baskılara rağmen, nihai karar kendisine bırakılmıştı ve Beşikçi, Kıray'ın sözünü dinleyip iki-üç sayfalık kısa bir konuşma yaptı.[25] Peki bu kadar korkulan asıl bildiride ne deniyordu? Şöyle özetlenebilir: Doğu Sorunu hem sınıfsal hem de etnik bir sorundur. Baştan beri, Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğu Sorunu'yla ilgili önünde iki seçenek vardı: 1. Kapitalizmin gelişimini destekleyip feodalitenin tasfiyesini hızlandırmak (bunun Kürtler arasında uluslaşmaya yol açacağı öngörülüyordu). 2. Ulusal hareketi engellemek için feodalite ile işbirliği yapmak, Doğulu ve Batılı hâkim sınıfların bütünleşmesini sağlamak (bu da Doğu'nun geri kalmışlığı devam edecek demekti). "Atatürk'teki bütün devrimci ruh ve ileri fikirlere rağmen", devlet her zaman ikinci şıkkı tercih etmiştir. Lozan'dan doğma hakları olmasına rağmen, Kürtlerin dili, edebiyatı ve kültürü baskı altındadır. Bunun için her türlü faşist, asimilasyonist çareye başvurulmuş, üniversite de bunu meşrulaştırmıştır. Ancak bu konular hiç ele alınmamaktadır: "Toplumsal bir namus anlayışına sahip bilim adamlarımız ve yazarlarımız ise konunun ele alınmasına şu bakımdan karşı çıkmaktadır: Kürt Meselesi emperyalizmin üzerinde oynadığı en önemli bir meseledir... Bu ise emperyalizmin ekmeğine yağ sürer."[26]

Bu olay Beşikçi'nin bu türden baskılar karşısında geri adım attığı son olay olacaktır ve sonra, Kıray'ın öngördüğü gibi, "gençliğinde darbe yemiş, bir daha da toparlanamamış"tır. Tabii burada toparlanamamayla on yedi yıl hapis hayatını, yasaklanmış otuzdan fazla kitabı ve işsiz kalma gibi somut bedellerden bahsediyorum. Beşikçi asıl darbeyi bu konferansta almıştır, ama kısa sürede "toparlanmış"tır bir bilim insanı olarak. Asıl, öz itibarıyla, toparlanamayan Türk sosyal bilimleridir. Metaforu sürdürürsek, gençliğinde, tek parti yöneti-

---

tin van Bruinessen'in bu kitaptaki yazısı. Beşikçi'nin Türk sosyal bilimlerdeki yeri için bkz. Sibel Özbudun'un bu kitaptaki yazısı.

24 Beşikçi, *Kürt Toplumu Üzerine*, s. 13-15.

25 Bu kısa konuşma bile dinleyiciler arasında oturan Prof. Dr. Kemal Karpat'ın tepkisini çekmiştir. Dr. Minu Inkaya ise Beşikçi'ye destek vermiştir (İsmail Beşikçi'yle kişisel görüşme, B.Ü.).

26 *A.g.e.*, s. 31, 35-41, 51.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

minde aldığı darbeler yüzünden toparlanamamıştır Türk sosyal bilimleri. O ilk darbe üzerinde düşünmediği için toparlanamamış, sonra da sayısız darbe almıştır. Düşünce özgürlüğüne sahip çıkmamıştır. Bundan sorumlu olan sadece devlet ve Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin aşırı sağcı hocaları değildir. İlerici ve demokrat, önde gelen Türk sosyal bilimcileri de sorumludur.

Kürt solunun doğuşu ve Beşikçi

Kürt aydınlar, 1920 ve 1930'larda çıkan Şeyh Said, Ağrı ve Dersim isyanlarının devlet tarafından çok sert bastırılmasıyla birlikte, 1940 ve 1950'leri büyük ölçüde suskunluk içinde geçirdiler. 1960'tan sonra oluşan göreli özgürlük ortamında ise Türk soluyla birlikte tekrar canlandılar. Türkiye İşçi Partisi içinde Tarık Ziya Ekinci, Mehmet Ali Aslan, Naci Kutlay ve Kemal Burkay gibi önemli Kürt aydınlar vardı. Partide Mehmet Ali Aslan kısa bir süreliğine genel başkanlık, Tarık Ziya Ekinci ise genel sekreterlik yapmıştır. TİP'in düzenlediği Doğu Mitingleri'nin Kürt Hareketi için ne kadar önemli olduğundan bahsetmiştim. 1965'te Faik Bucak tarafından kurulan ve Bucak'ın öldürülmesinden sonra Said Elçi'nin liderliğini yaptığı, Barzani hareketi ilhamlı, illegal Türkiye-Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP) Kürtler için bir başka cazibe merkeziydi. Fikir Kulüpleri Federasyonu ve ardından Dev-Genç gibi gençlik oluşumları içinde Kürt gençleri de bulunuyordu.[27]

1969 Türk solu için çok kritik bir yıldır. TİP bölünmüş ve Aybar tasfiye edilmiştir. Bölünmede Aybar'ı destekleyen Kürtler için bu önemli bir eşiktir.[28] Dev-Genç ortaya çıkmış; gençlik hareketi TİP'ten uzaklaşmış, Milli Demokratik Devrim (MDD) tezlerine ve siyasetine yakınlaşmıştır. TİP şemsiyesi kapanmıştır, artık herkes, her grup kendi bildiği yolda ilerleyecektir. Silahlı mücadelelerin başlaması yakındır. Devrimci gruplar içerisinde Kürt Sorunu kabul edilmekle birlikte, çözümü devrim sonrasına ertelenen bir konuydu.

İşte bu ortamda Kürt solcuları da içinden çıktıkları Türk solunu terk etmeye, özerkleşmeye başlamışlardır. Dev-Genç'e bir anlamda alternatif olarak ortaya çıkan Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) da 1969 yılında kurulmuştur. İlk şubeleri Ankara ve İstanbul'da açılan, 1970'te ise Diyarbakır gibi Kürt illerinde kurulmaya başlanan DDKO'nun amacı Kürt Sorunu'nun tartışılması, Kürt tarihi ve kültürünün araştırılması ve legal Kürt siyasetinin oluşturulmasıydı.[29] İsmail Beşikçi de ilk defa Aralık 1969'da Ankara'daki DDKO'ya gidiyor. Sonra DDKO çevreleriyle yakın ilişkiler kuruyor, ocaklarda çok büyük ilgi gören konferanslar vermeye başlıyor.[30] Sanıyorum şöyle bir tespit yapılabi-

27 Bkz. Hamit Bozarslan, "Türkiye'de Kürt Sol Hareketi", Murat Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 8: SOL*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), s. 1169-1207.

28 TİP ve Kürt Sorunu için bkz. Tarık Ziya Ekinci, "Türkiye İşçi Partisi ve Kürt Sorunu", İsmail Beşikçi (ed.), *Resmi Tarih Tartışmaları 6: Resmi Tarihte Kürtler*, (Ankara: Özgür Üniversite Yayınları, 2009), s. 141-220.

29 DDKO'nun ayrıntılı bir analizi için bkz. İbrahim Güçlü, "DDKO: Türkiye'de Kürtlerin Siyasete Doğrudan Katılma Aracı ve Yeni Kürt Baharı'nda ilk Açık-Legal Kürt Örgütlenmesi Kürt Ocakları...", İsmail Beşikçi (ed.), *Resmi Tarih Tartışmaları 6: Resmi Tarihte Kürtler*, (Ankara: Özgür Üniversite Yayınları, 2009), s. 221-263.

30 Bkz. Ümit Fırat'ın bu kitaptaki yazısı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lir: Kürt solcularının Türk solundan özerkleşmeye başladığı zamanlarda, Beşikçi de Türk sosyal bilimcilerden özerkleşiyordu. Beşikçi ve Kürt aydınlarının yakınlaşması böyle bir konjonktüre denk gelir. 1970'te başlayan yakınlaşma 12 Mart yargılanmaları sırasında Diyarbakır'da devam edecektir.

Bu arada Erzurum Atatürk Üniversitesi'ndeki tasfiye süreci devam etmekteydi. Beşikçi'nin bilimsel amaçlarla bir süreliğine yurtdışına gitmek istemesi, hakkı olduğu halde, türlü ayak oyunlarıyla engellendi. Asistanlardan Beşikçi'nin dolabından sınav sorularını/ders notlarını çalıp yönetime getirmesi isteniyordu.[31] Soruşturma sürecinde asistanlar ve öğrenciler sorguya çekildi. Bazı sorular şöyleydi: "İsmail Beşikçi'ye komünist diyorlar, Kürtçü diyorlar, ne dersin? İsmail Beşikçi en çok kimlerle haberleşiyor? İsmail Beşikçi'nin Doğu hakkındaki görüşlerine katılıyor musun? Beşikçi'nin Kürtler hakkındaki yazısını tasdik ediyor musun? Etmiyor musun?"[32] İsmail Beşikçi'nin görevine Rektörlüğün 23 Temmuz 1970 tarihli yazısıyla son verilmiştir. Ancak Danıştay Beşinci Dairesi 6 Ağustos 1970 tarihinde, oybirliğiyle davanın bitimine kadar yürütmeyi durdurdu. Buna Rektörlük itiraz etti, ancak Danıştay bu itirazı da 15 Eylül 1970'te reddetti.[33]

Rektörlük yürütmeyi durdurma kararını uygulamıyordu. Bunun üzerine Beşikçi 1971 başlarında SBF'de açılan sınavı kazandı ve sosyoloji kürsüsünde, Prof. İbrahim Yasa'nın asistanı oldu. Jüride Yasa'yla birlikte Nermin Abadan ve Özer Ozankaya vardı. Buradan Beşikçi'nin halen Türk üniversitelerinde var olabildiğini görüyoruz. Ancak 12 Mart 1971'de kardeş kavgası ve anarşi bahane edilerek ("1961 Anayasası bol gelmişti") muhtıra yayımlandı ve akabinde üniversitelerde terör havası estirilmeye başlandı. İsmail Beşikçi de 19 Haziran 1971'de SBF'de, Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı'nın tutuklama kararı uyarınca, gözaltına alındı. Ertesi gün Diyarbakır'a götürüldü, iki gün Diyarbakır Emniyet Müdürlüğü'nde tutuldu, 22 Haziran'da Sıkıyönetim Cezaevi'ne kondu.

12 Mart, Diyarbakır ve siyasal savunmalar

Diyarbakır Sıkıyönetim Cezaevi, Recep Maraşlı'nın da vurguladığı gibi, Kürt Hareketi ve aydınları için bir okul işlevi görmüştür.[34] Cezaevinde DDKO ve T-KDP davalarından ve Beşikçi gibi bireysel yargılanan yüzün üzerinde aydın, siyasetçi ve öğrenci vardı. Musa Anter, Canip Yıldırım, Naci Kutlay, Mehdi Zana, Niyazi Usta, Mümtaz Kotan, Orhan Kotan, Tarık Ziya Ekinci, İbrahim Güçlü, Mehmet Emin Bozarslan, Şerafettin Elçi, Yümnü Budak, Recep Maraşlı ve Mehmet Uzun bu kişilerden bazılarıdır. Cezaevi iki ana komüne bölünmüştü. Siya-

31 Bu konuda dürüst bir anlatım için bkz. Sabahattin Güllülü'nün bu kitaptaki yazısı.

32 *Bilimsel Yöntem ve Üniversite Özerkliği ve Demokratik Toplum İlkeleri Açısından İsmail Beşikçi Davası I: Danıştay Davaları-İddianame-Esas Hakkındaki Mütalaa*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1993), s. 70-71. Beş ciltlik bu seri, Beşikçi'nin üniversiteden tasfiye sürecinin, 12 Mart dönemindeki yargılanmalar dahil, tamamı hakkında çok değerli ve önemli belgeler sunmaktadır.

33 *A.g.e.*, s. 85, 89, 103. Danıştay nihai kararını 12 Mart faşizmi sırasında, 17 Mayıs 1972'de vermiş ve işe son vermeyi onaylamıştır.

34 Bkz. Recep Maraşlı'nın bu kitaptaki yazısı. Bu yazı Kürt Hareketi'nin bazı dönemlerine ve bölünmelerine dair çok ayrıntılı bir yazıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

si düşünce farklılıklarından doğan bu bölünme 1974 affı sonrası da devam edecek; Beşikçi'nin içinde olduğu Ocak Komünü Rizgarî-Komal hareketine, diğer komün ise Özgürlük Yolu ("Burkaycılar") adıyla bilinen harekete dönüşecektir. Bu komünlerde siyasi meseleler tartışılır, eğitim verilir, kitaplar okunur, savunmalar yazılırdı. Tutuklular arasındaki en önemli tartışma siyasal savunma yapılıp yapılmayacağıydı. Beşikçi, Mümtaz Kotan ve genel olarak Ocak Komünü ısrarlı bir şekilde siyasal savunmadan yanaydılar. Sonuçta hem Beşikçi hem de DDKO'cular siyasal savunma yaptılar.[35] Kürt aydınlar hareketin gelişimi açısından bu savunmalara çok büyük önem verirler. Örneğin, siyasal savunmaya karşı çıkmış olan Canip Yıldırım bile şöyle diyor: "O dönem yapılan savunmalar son derece önemli tabii: ne Şeyh Sait'te ne de Dersim'de böyle bir savunma geleneği yok. Yüzyılın ilk savunmaları bunlar."[36] Kürtler mahkemelerde suçsuz olduklarını kanıtlamaya çalışmamış, aksine haklı olduklarını anlatmış, Kürt ulusunun ve Kürtçe'nin varlığını savunmuşlardır.

Beşikçi'nin ısrarlı olduğu konulardan biri de, Kürtlerin kendi aralarında Kürtçe konuşmaları ve hatta savunmayı Kürtçe yapmaları gerektiğiydi. Mehdi Zana, Beşikçi'yi şöyle anlatıyor: "Mahkemelerde Kürtçe konuşmamız için bizi zorluyordu... Cesurdu, cesarete yeni bir anlam katıyordu."[37] Mehdi Zana 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında Kürtçe savunma yapacaktır, ama Beşikçi'nin teklifi 12 Mart döneminde kabul görmedi. Ağır basan görüş, dilin önemli olmadığı, Kürtçe'de ısrarın milliyetçilik olacağı, önemli olanın sosyalist ve devrimci ilkeler olduğuydu. Beşikçi'ye göre bunlar devletin uzattığı faturayı ödememek için başvurulan bir kaçıştı: "Enternasyonalizm, sosyalizm, devrimcilik gibi kavramlar, bu kavramların gereklerini gerçekten yerine getirmek için değil, kendinden kaçışı, temel sorunlardan kaçışı gizleyen bir perde olarak kullanılıyor. Böyle düşünüyordum."[38] Beşikçi Kürtçe konuşmamanın asimilasyon anlamına geldiğini, devletin de bunu istediğini, Kürtçe'yi savunmanın ve geliştirmenin en önemli mesele olduğunu düşünüyordu. Sonraları da bu düşüncesini her zaman koruyacaktır. Günümüzdeki KCK davalarının da gösterdiği gibi, bu bilinç artık Kürt Hareketi'nin bütününe yayılmıştır.

Beşikçi, bazı Mülkiyelilerin eğer siyasal savunma yapmazsa çok ünlü ve iyi bir avukat tutacaklarına ilişkin tekliflerine rağmen (mesajı yakın dostu Dr. Ergin Atasü getirmiştir), siyasal savunma yapmıştır. Diyarbakır-Siirt İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı 1 No'lu Askerî Mahkemesi'nde yargılanmıştır. İki kelimeyle özetlemek gerekirse, komünistlik ve Kürtçülükle suçlanmaktadır. 28 Temmuz 1972'de başlayan ve 3 Ağustos'a kadar devam eden duruşmalarda, 232 sayfalık

35 Bkz. *DDKO Dava Dosyası I*, (Ankara: Komal, 1975).

36 Orhan Miroğlu, *Hevsel Bahçesinde bir Dut Ağacı; Canip Yıldırım'la Söyleşi*, (İstanbul: Everest, 2010), s. 201-203. Söyleşinin bu noktasında orada bulunan Naci Kutlay da araya giriyor ve savunma hazırlama sürecindeki Beşikçi'yi şöyle anlatıyor: "Çalışma disiplini var onda tabii; sabah kahvaltısından sonra başlıyor, ta akşama kadar çalışıyordu."

37 Bkz. Ahmet Soner'in yönettiği "Sarı Hoca İsmail Beşikçi" belgeseli.

38 Bkz. İsmail Beşikçi, "Hapisteki DDKO", *Bir*, Sayı 5, 2006. Mülkiye üzerine olan yazı gibi çok ayrıntılı ve önemli olan bu yazıya internette ulaşılabilir. Bkz. http//gelawej.net/indir/DDKO-Dosyasi/Ismail-Besikci.pdf

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

savunmasını okumuştur.[39] Mahkeme kararını 14 Ağustos 1972'de açıklamıştır: 13 yıl 7 gün hapis cezası. Deliller arasında Beşikçi'nin yazıları, konferansları, ele geçirilen mektupları ve hakkında muhbirlik ve tanıklık eden onlarca hoca ve öğrencinin ifadesi vardır.[40] Muhbir tanık, Atatürk Üniversitesi asistanlarından İbrahim Erol Kozak (şimdi Prof.) Beşikçi'yi nedamet getirmeye ikna etmek, belki de kendi vicdanını rahatlatmak için, bir mektup yazıyor 25 Mart 1972'de:

> "... Evet, siz en azından bir Doğu Anadolu'lu bile olmadığınız halde, neden bu bölücü davanın, 'Kraldan fazla Kralcı', ve hatta 'Krala rağmen Kralcı' diye tavsif edilebilecek en hararetli müdafii oluyordunuz? Tanıdığım kadar, mizaç itibariyle yumuşak ve hassas birisi olarak görünmenize rağmen, en azından milyonlarca kardeş kanının dökülmesine müncer olabilecek, böyle nazik bir davayı insafsızca körüklemekten, patlamaya gayet müsait bir barut fıçısını bütün gayretinizle tahrik etmekten nasıl bir zevk duyabilirdiniz? ... iyi niyetinizden istifade edilerek, bir takım yanlış yollara itildiğinizi, pişmanlık duyduğunuzu itiraftan çekinmeyin... Kanaatim odur ki, telkine müsait, belki bir davaya kendini adamaya hazır mizacınızla siz, vicdanınızın ve aklı seliminizin sesine uyarsanız, iyi bir vatansever, mükemmel bir mümin de olabilirsiniz. Hidayet Allahtandır..."[41]

12 Mart 1971 yargılamaları Kürtleri ve Beşikçi'yi radikalleştirmiştir. Kürtlerle son derece siyasileşmiş bir dönemde birlikte yaşamak Beşikçi'nin Kürt Sorunu'nu ve resmî ideolojiyi daha iyi kavramasına yol açtı. Üniversite çevrelerinden gördüğü baskıya, mahkemelerden gördüğü baskı eklenmişti. Mahkemelerde rejimin gerçek niteliğini, rejimin Kürtlere nasıl baktığını anladı. Kendisi radikalleşirken, Kürt Hareketi'nin radikalleşmesine de katkıda bulundu. Siyasal savunma yapılması ve Kürtçe konuşulması ısrarı, duruşmalardaki taviz vermez tutumu, hem de bunları bir Türk olarak yapabilmesi, anlaşılıyor ki, Kürt aydınlarını derinden etkilemiştir (bunun farklı tanıklıklarını bu kitapta da okuyacaksınız). Yargılanmalar sırasında bir askerî yetkili, "Bu kişi devletin betondan temellerine dinamit koymuştur," demiştir.

Askerî Yargıtay Beşikçi'nin cezasını 7 Mart 1973'te onamıştır.[42] Bu arada Beşikçi ünlü 2 Mart 1973 olayı yüzünden hücrede tutulmaktadır.[43] Mart ayı sonlarında sivil Diyarbakır Merkez Cezaevi'ne nakledilmiştir. Burada 1994 yılında

---

39 Bkz. *Bilimsel Yöntem ve Üniversite Özerkliği ve Demokratik Toplum İlkeleri Açısından İsmail Beşikçi Davası II: Savunma*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1993).

40 Özellikle bkz. *Bilimsel Yöntem ve Üniversite Özerkliği ve Demokratik Toplum İlkeleri Açısından İsmail Beşikçi Davası III: Gerekçeli Karar*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1992), s. 36-39, 192.

41 *Bilimsel Yöntem ve Üniversite Özerkliği ve Demokratik Toplum İlkeleri Açısından İsmail Beşikçi Davası I: Danıştay Davaları-İddianame-Esas Hakkındaki Mütalaa*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1993), s. 269-273.

42 Bkz. *Bilimsel Yöntem ve Üniversite Özerkliği ve Demokratik Toplum İlkeleri Açısından İsmail Beşikçi Davası V: Yargıtay'ın Onama Kararı ve Tashih-i Karar*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1992), s. 36-39, 192.

43 Bu olayın ayrıntılarını Recep Maraşlı'nın bu kitaptaki yazısında bulabilirsiniz. İsmail Beşikçi, İbrahim Kaypakkaya'yla komşu hücrelerde kaldıklarını çok sonraları öğrenmiştir (kişisel görüşme, B.Ü.). Bilindiği gibi, Kaypakkaya Diyarbakır Sıkıyönetim Cezaevi'nde, maruz kaldığı korkunç işkenceler sonucunda ölmüştür. Kaypakkaya da, Beşikçi gibi, Kürt Meselesi ve Kemalizm bağlamında Türk solundan ayrıksı bir duruşu temsil eden bir başka Çorumludur. Bkz. Ahmet Önal'ın bu kitaptaki yazısı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

öldürülecek olan Behçet Cantürk'ü tanımıştır. 11 Eylül 1973'te, çok saygı duyduğu, Türkçe bilmesine rağmen hep Kürtçe konuşan, ihtiyar bir Kürt olan Halil Çiftçi'yle birlikte Adana Cezaevi'ne sevk edildi.[44] Burada Can Yücel, Süleyman Ege, Abdullah Nefes, Ahmet Hamdi Dinler ve Yaşar Uçar'la birlikteydi. Beşikçi 16 Temmuz 1974'teki genel afla birlikte tahliye olmuştur. İlk cezaevi deneyiminde toplam 3 yıl 27 gün yatmıştır.

Beşikçi tahliye olduktan sonra, 1974 sonları, tekrar SBF'ye başvurur asistan olmak için. Tahliye olan diğer hocaların aksine, sınavsız ataması yapılmaz. Açılan asistanlık sınavlarına girmek zorundadır. 1971'deki sınav gibi, sosyoloji asistanlığı jürisi yine İbrahim Yasa, Nermin Abadan Unat ve Özer Ozankaya'dan oluşmaktaydı, ancak bu defa aynı jüri, Yasa'nın çabasına rağmen, Beşikçi'yi başarılı bulmaz. Aynı dönemde yaşanan başka birçok olay Mülkiyelilerin Beşikçi'ye olan tavrının çok olumsuz hale geldiğini gösteriyor.[45] 1974-1975 yıllarında Mülkiye'de yaşananları, Beşikçi'nin üniversiteden "gayriresmî tasfiyesi" olarak okumak gerektiğini düşünüyorum. Bu defa aktörler Erzurum'un Türk-İslam sentezcileri değil, Ankara'nın ilerici hocalarıdır. Beşikçi'nin Türk solundan ve akademisinden kopuşu tamamlanmak üzeredir. Süreç 1970'lerin ikinci yarısında yazacağı *Bilim Yöntemi-Türkiye'deki Uygulama* üst başlıklı kitap serisiyle tamamlanacaktır.

Bilim yöntemi ve resmî ideolojiden kopuş

1970'lerde Türk solu aynı anda hem kitleselleşmiş hem de onlarca fraksiyona bölünmüştür. Aynı dönemde Kürt solu da benzer bir kaderi yaşayacaktır. İlk özerk ve legal Kürt solu oluşumu olan DDKO'dan çeşitli gruplar çıkmıştır. Devrimci Doğu Kültür Dernekleri, Rizgarî ve Ala Rizgarî, Kemal Burkay'ın lideri olduğu Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi ve onun legal yayın organı *Özgürlük Yolu*, T-KDP'den doğan Kürdistan İşçi Partisi ve Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları, Kawa ve onun içinden çıkan Dengé Kawa, Apocular (PKK) bu gruplardan bazılarıdır. Beşikçi, Ocak Komünü'nün devamı olan Komal Yayınevi ve *Rizgarî* dergisi çevresine yakındır. Mümtaz Kotan, Orhan Kotan, Ruşen Arslan, Hatice Yaşar, Fikret Şahin, Ali Yılmaz Balkaş, Mehmet Uzun, İbrahim Güçlü ve Recep Maraşlı gibi isimlerle birlikte çalışmaktadır.[46] Kısa bir dönem *Rizgarî* dergisinin yazı kurulunda da görev almıştır; kitapları Komal Yayınevi tarafından yayımlanacaktır.

Özellikle *Rizgarî* dergisinde ve Komal Yayınları'nda Kürdistan'ın uluslararası bir sömürge olduğu tezi işlenmeye başlandı. Tabii bu tez Türkiye'yi de sömürgeci yapmaktaydı. "Tarihteki ilk anti-emperyalist savaşı vermiş, kazanmış ve bununla 3. Dünya'ya örnek olmuş Türkiye" düşüncesini eskiden beri savunan

---

44 Malmîsanij, *Bu Kürtleri Nereden Çıkardın İsmail Beşikçi?*, (İstanbul: Vate, 2009), s. 37-40. Bu kitap Beşikçi'yle yapılan bir söyleşidir. Benim de yer yer yararlandığım önemli biyografik veriler içermektedir.

45 Baskın Oran'ın Beşikçi'yle bu kitap için yaptığı söyleşi çok önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca Cevat Geray ve Ruşen Keleş'in yazısına da bakılabilir.

46 Kürt Hareketi'nin bölünmesine ve Rizgarî hareketine dair bkz. Recep Maraşlı, "Rizgarî'nin Sosyalist Hareket ve Kürdistan Ulusal Kurtuluş Mücadelesindeki Yeri Üzerine bir Deneme", *Mesafe*, Sayı 4, Bahar 2010, s. 93.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Türk solu çevreleri için bu, tabiri caizse, bir şok etkisi yarattı. Kurtuluşçular gibi bir iki grup dışında, sömürge tezi kabul görmedi. Ancak Kürt Meselesi Türk solu çevrelerinde, 1960'lara kıyasla, 1970'lerde daha fazla tartışılıyordu. Uluslaın kendi kaderini tayin hakkını kabul eden, emperyalizme darbe indirdiği sürece Kürt Hareketi'ni destekleyeceğini açıklayan gruplar vardı.[47] Artık kimse Kürt Sorunu'nun çözümünü devrim sonrasına erteleyemiyordu, çünkü özerkleşen ve güçlenen Kürt solu artık "erteleme hakkı"nın Türk solunda olmadığını açıkça gösteriyordu. Kürt Hareketi Kürt Meselesi'ni dayatıyordu.

İşte İsmail Beşikçi'nin "olay yaratan" kitapları bu atmosferde ortaya çıkmıştır. İlk kitap, aslında *Doğu Anadolu'nun Düzeni*'nin planlanan yeni baskısına bir giriş olarak düşünülen, ancak uzun olunca ayrı olarak 1976'da basılan *Bilim Yöntemi*'dir. Yazar burada Türkiye'de *olan* ve *olması gereken* bilim anlayışlarından, bu ikisi arasındaki uçurumdan bahseder. Türkiye'de sosyal bilimlere resmî ideoloji hâkimdir: "Bilimsel düşüncenin gelişmesini engelleyen en önemli kurum resmî ideolojidir. Resmî ideolojinin dinsel olmasıyla, laik olması arasında çok büyük bir fark yoktur. Her ikisinde de, devlet, polis, karakol, mahkeme, cezaevi gibi devletin zorlayıcı baskı araçlarını kullanarak resmî görüşün dışındaki düşüncelerin gelişmesini engellemeye çalışmaktadır." Resmî ideolojinin baskısı ve etkisi altındaki sosyal bilim olgusal değildir, olgulara dayanmamaktadır. Bilinç içeriği "Türk" olan araştırmacının algısıyla somut gerçek olan "Kürt" arasında çakışma yoktur, zıtlık vardır. Araştırmacı özne, araştırma "nesnesi"ni bu nedenle gerçekçi bir şekilde anlayamamaktadır. Bilim yöntemi ise olgulara dayanır; gözlemlenebilen, doğrulanabilen ya da yanlışlanabilen önermelerle meşgul olur.[48]

Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama serisinin ilk kitabı tek parti döneminde, 1934'te, yasalaşan İskân Kanunu ve uygulamaları üzerinedir. Beşikçi ırkçılığın yasanın tümüne hâkim olduğunu açıkça gösterir. Aslında gösterilmesine de gerek yoktur; "normal şartlar"da, maddeleri okumak yeterlidir. Açıkça dile getirilen amaç Türk ırkına ve kültürüne mensup olmayanları, Türkçe bilmeyenleri, mecburi iskâna tabii tutmaktır; Kürtleri asimile etmek ve Kürtçe'yi unutturmaktır. Yeniden iskân edilen gruplar aynı zamanda parçalanacaktır; geleneksel, geniş Kürt ailesi parçalanmak istenmektedir. Gerekçede ve encümen raporunda "Devlet, hiçbir Türk'ün Türklüğü'nden bir soluk işkillenmek istemez," denir.[49]

Beşikçi'ye göre, yasa açıkça ırkçı olmasına rağmen, o dönemde konuya değinen çok az sayıda sosyal bilimci bunu görmemiş ve yasayı anti-feodal olarak nitelemiştir (burada Taner Timur eleştirilmektedir). Yasa anti-feodal, anti-aşiretçi olarak nitelenirse, Kürt direnişleri de kendiliğinden "gerici" olmaktadır. Doğan

47 Bkz. Mesut Yeğen, "Türkiye Solu ve Kürt Sorunu", Murat Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 8: SOL*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), s. 1208-1236. Hikmet Kıvılcımlı 1930'larda Türkiye burjuvazisinin "Kürdistan'da sömürge usulleri tatbik etmekte" olduğunu yazmıştı.

48 İsmail Beşikçi, *Bilim Yöntemi*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1991), s. 9, 15, 18–19. Kitabın ilk baskısı 1976'da Komal tarafından yapılmıştır.

49 İsmail Beşikçi, *Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama 1: Kürtlerin Mecburi İskanı*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1991), s. 111-129, 135. Ayrıca 9. sayfada "Ermeni Soykırımı"ndan bahseder. Bundan böyle, kitaba verilecek referanslar (*İskân*, sayfa numarası) şeklinde gösterilecektir. Kitabın ilk baskısı 1977'de Komal tarafından yapılmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Avcıoğlu, Behice Boran, Oya Sencer, Korkut Boratav, Emre Kongar gibi araştırmacılar ise eserlerinde yasadan hiç bahsetmezler (*İskân*, 103, 185).

Beşikçi'ye göre, yanlış görmenin veya hiç görmemenin nedeni Kemalist resmî ideolojiyi aşamamaktır. Bu özellikle üniversiteler için geçerlidir (Kemal Tahir veya Demirtaş Ceyhun gibi edebiyatçılar yeniden iskâna romanlarında değinmişlerdir). Resmî ideolojinin gelişimi ve yayılışı üç aşamada olur: 1. Kanunlar konur, resmî ideoloji yasal güvenceye alınır; 2. Üniversite devreye girer ve resmî ideolojinin bilimsel olduğunu göstermeye başlar; 3. Eğitim ve medya yoluyla resmî ideoloji kitlelere aktarılır. Toplumsal ve siyasal hayatta, resmî ideolojiyi en çok benimsemiş insanlar yükselir. Resmî ideolojiye inanmayanlar çoğaldıkça, devletin şiddet aygıtı daha çok devreye girmeye başlar (*İskân*, 41-44). Genel olarak Türk solu da bu hastalıktan muzdariptir. Marksistlerin sınıf yapısından, kapitalizmin gelişiminden bahsedip Kürt Sorunu'na değinmemeleri resmî ideolojiye taviz vermektir. Marx'tan Lenin'den yapılan alıntılarla genel doğruları tekrarlayıp dururlar; bu arada ağalara, şeyhlere "saldırıp devrimciliklerini gösterıneyi de ihmal etmez"ler. Kürdistan'ın sömürge olduğu tezi de yok sayılır, çünkü tezi kabul ederlerse mücadeleye katılmak, kabul etmezlerse eleştirmek zorundadırlar (*İskân*, 40, 103, 198-199).

Serinin 1978'de yayımlanan ikinci kitabı, ırkçı Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi üzerinedir. Beşikçi, sol ve Kemalist yazarların genelde bir yol kazası saydıkları ve çok da değinmedikleri bu konuya farklı bir şekilde bakar. Tezler, Türklere gurur aşılamaktan ya da Dünya'ya Türklerin uygar bir millet olduğunu göstermekten ziyade, "Kürtleri kendi tarihlerinden utandırıp Kürtlüğü reddetmeleri ve Türkleşmeleri amacını taşımaktadır. Kendi tarihlerinden utanan, sıkılan Kürtlerin, Kürtlüğü reddedip Türkleşecekleri varsayılmıştır." 1930'larda ortaya atılan bu tezleri ispatlamaya çalışan "mebus sosyal bilimciler"e getirilen eleştiri ağırdır: "Osmanlı padişahlarının saraylarındaki, padişah tarafından tayin edilen vakanüvislerle; CHF Genel Başkanı ve Cumhurreisi, Büyük Şef Gazi Mustafa Kemal tarafından mebus ve profesör tayin edilen yazıcılar arasında özünde hiçbir fark yoktur. Biri padişaha öteki fırka reisine övgüler düzmektedir. Tarih yazıcılığı her ikisinde de resmîdir ve ücretlidir. Mebusluk bu ücretin ödeme biçimlerinden biridir." Beşikçi Türk soluna getirdiği eleştirilerine burada devam eder. Ona göre, Türk solu Kürt Sorunu konusunda sivil-asker bürokrasi ve burjuvaziyle ittifak halindedir.[50]

Üçüncü kitap CHF'nin 1927 Tüzüğü üzerinedir (bu eser seride toplatılmayan, yasaklanmayan tek kitap olduğu için şanslıdır). Beşikçi 1924 Anayasası'ndan çok bahsedilirken, bu tüzükten hiç bahsedilmemesini eleştirir: Anayasa ölü doğmuştur; hâkimiyet milletindir, mahkemeler bağımsızdır gibi ilkelerin hiçbir önemi yoktur. Tek parti dönemine damgasını vuran asıl metin 1927 Tüzüğü'dür. Bu tüzüğe göre Meclis bir maskedir; milletvekilleri seçilmez, tayin edilir. Tüzük ve elbette ki devlet asimilasyonisttir. 5. madde şöyledir: "Vatandaşlar arasında en

50 İsmail Beşikçi, *Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama 2: Türk Tarih Tezi, Güneş-Dil Teorisi ve Kürt Sorunu*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1991), s. 39, 78-79, 216. İlk baskı 1978'de Komal tarafından yapılmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kuvvetli rabıtanın dil birliği, his birliği, fikir birliği olduğuna kani olarak Türk dilini ve kültürünü bihakkın yaymak ve inkişaf ettirmeyi esas kabul eder."[51]

Beşikçi Türk üniversitelerini ve solunu eleştirmeye devam eder: Özgür düşünceyi bizzat üniversite engellemiştir. Türk üniversitelerinde üstat olmanın yolu, daha önce üstat olmuş olanlara üstadım demekten geçer. Türk profesörleri kralın çıplak olmadığını anlatmaya çalışan saray nazırları gibidir. Bu çevreler, isyanlara katılan Kürt ileri gelenlerini imtiyazlarını korumaya çalışmakla yargılarlar; oysa imtiyazlarını korumaya çalışan Kürtler Kemalist rejimle bütünleşenlerdir. Beşikçi'ye göre Kemalizmin en büyük başarısı kendisini sosyalistlere savundurtmuş olmasıdır: "'Türk solu' ve 'sosyalist' hareketi, Kemalizmin gerçek niteliğini şüphesiz ortaya koyacaktır. Fakat bu, biraz daha uzun vadeli bir eylemdir."[52]

Serinin dördüncü, beşinci ve altıncı kitapları 1980 darbesinden önce yayımlanmaları için Komal'a verilmiştir ancak darbe öncesi çeşitli sorunlar nedeniyle basılamamışlardır. Darbe döneminde ise bir polis baskınında ele geçirilmiş ve "kaybolmuşlardır." Bir başka deyişle, Beşikçi üç kitabını kaybetmiş bir yazardır. Bunun Beşikçi'ye hapis cezalarından daha fazla acı verdiğini düşünüyorum. Bu kitaplar daha sonra notlara dayanılarak yeniden yazılmış ve 1990'ların başında yayımlanmışlardır. Yedinci kitap 1992'de çıkmıştır, ancak o da 1980 öncesinde hazırlanmıştır. Kitaplar orijinal olarak 1980 öncesi yazıldığı ve o dönemde bu kitapları okuyan insanlar olduğu için (özellikle Komal-Rizgarî çevresi), burada değinmek daha doğru olacaktır.

Dördüncü kitap Dersim üzerinedir (ilk baskıyı Belge Yayınları 1990'da yaptı). Çoluk çocuk, kadın yaşlı demeden binlerce insanın öldürüldüğü, sağ kalan bir o kadar insanın da sürüldüğü 1937-1938 olaylarını Beşikçi soykırım olarak nitelemektedir. 1935 tarihli Tunceli'nin İdaresi Hakkında Kanun'u ise bu soykırıma bir hazırlık, ama daha genel olarak da Kürdistan'ı sömürgeleştirme sürecinin bir ayağı olarak değerlendirmiştir. Türk solunun bu konudaki tavrı ve sessizliği ise "en hafif deyimiyle utanç vericidir." TKP'li İsmail Bilen kitlesel öldürmelerin başladığı 1937'de katliamı desteklemiş, Dersim'deki gerici egemen unsurların tasfiyesi olarak yorumlamıştır. 1970'lere gelindiğinde ise, Türk solu bölgede "Bağımsız Türkiye" sloganıyla örgütlenmekte, "Bağımsız Kürdistan" sloganını milliyetçi bulmaktadır.[53]

Beşinci kitap, Ahmed Arif'in üzerine "33 Kurşun" şiirini yazdığı, ama sosyal bilimcilerin yine çok büyük bir sessizlik içinde geçiştirdikleri Mustafa Muğlalı olayı hakkındadır. 1943'te Van Özalp'te eşkıyalık yaptıkları gerekçesiyle 32 Kürt köylüsü Orgeneral Mustafa Muğlalı'nın emriyle, yargılanmaları yapılma-

---

51 İsmail Beşikçi, *Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama 3: Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Tüzüğü (1927) ve Kürt Sorunu*, (Ankara, Yurt Kitap-Yayın, 1991), s. 81, 88, 92-97. Kitabın ilk baskısı 1979'da Komal tarafından yapılmıştır.

52 *A.g.e.*, s. 171, 209, 242, 245, 248.

53 İsmail Beşikçi, *Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama 4: Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi*, (Ankara, Yurt Kitap-Yayın, 1992), s. 9, 256-262, 270-272. Martin van Bruinessen Beşikçi'den ilhamla konuyu tartışmış, jenosit yerine etnosit (etnik kimliğin yok edilmesi) kavramını kullanmıştır. Bkz. http://www.let.uu.nl/~martin.vanbruinessen/personal/publications/Bruinessen_Genocide_in_Kurdistan.pdf

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dan, Türkiye-İran sınırında kurşuna dizilmişlerdir. Muğlalı, 1930'da gerçekleşen Menemen Olayı sonrası kurulan Divan-ı Harp'e başkanlık etmiş generaldir. Beşikçi olayın ayrıntılarını anlattıktan ve yankılarını 1950'lerin sonuna kadar takip ettikten sonra, Kemalizm ve Türk solu eleştirilerine devam eder: Kürtler hakkında defalarca ırkçı ifadelerde bulunmuş Mahmut Esat Bozkurt'un Ankara Hukuk Fakültesi'nde heykeli bulunması, Türk üniversiteleriyle Kürt ulusu arasındaki uçurumu özetlemektedir. Angola, Mozambik veya Kıbrıs'taki zulümlere sesini yükselten ama Kürdistan'daki vahşeti görmeyen Türk solu da sömürgeci bir sol olarak doğmuş ve gelişmiştir.[54]

Beşikçi'nin eleştirelliğinin niteliğine ve boyutlarına dair ilginç ve öğretici bir örnekten bahsetmek istiyorum. Beşikçi, 33 Kurşun kitabında Mihri Belli'nin Kürtlerin tarihin en büyük zulmünü 12 Mart 1971'den sonra gördüklerini ifade eden görüşlerine değinir. Belli'nin bu sözlerini 1970'lerde okuyan bir sosyalistin, hatta bir Kürt sosyalistin, burada bir yanlışlık görmeyeceğini düşünüyorum; Belli'nin cesur ve doğru bir yorum yaptığını düşünme ihtimali fazladır. Ancak Beşikçi Belli'nin sözlerini olgulara aykırı bulmaktadır, çünkü Kürtler en büyük zulmü şef dönemlerinde (Atatürk ve İnönü dönemleri) görmüştür.[55] Söylemek istediğim, Beşikçi'nin ilk bakışta çok doğru, solcu ve cesur görünen ifadelerin hangi "asıl doğrular"ı gizlediğini, arkasında hangi zihniyetin (resmî ideoloji) yattığını görebilmesidir. Sanırım, Beşikçi'nin kişisel tarihinin onu nerelere, nasıl götürdüğünü anlamak için, ilk başta bu özelliğini anlamak gerekir.

Altıncı kitapta ise özelde CHF'nin 1931 Programı, genelde ise 1930'ların korporatist ve faşist söylemi konu edilmektedir. Programın 5. Kısım'ının şu maddeleri gerçekten de önemlidir: "B) Kuvvetli cumhuriyetçi milliyetçi ve laik vatandaş yetiştirmek tahsilin her derecesi için mecburi ihtimam noktasıdır. Türk milletine, TBMM'ye ve Türkiye Devletine hürmet etmek ve ettirmek hassası bir vazife olarak telkin olunur. D) Terbiye her türlü hurafeden ve yabancı fikirlerden uzak üstün, milli ve vatanperver olmalıdır. F) Fırkamız vatandaşların Türkün derin tarihini bilmesine fevkalade ehemmiyet verir. Bu bilgi Türkün kabiliyet ve kudretini nefsine itimat hislerini milli varlık için zarar verecek her cereyan önünde yıkılmaz mukavemetini besleyen mukaddes bir cevherdir." Beşikçi programın yanı sıra, CHF üzerindeki Alman ve İtalyan faşizmleri etkisini ve *Kadro* dergisinin faşist ideolojisini incelemektedir.[56]

Yedinci kitap iki cilt olarak planlanmıştır ama ikinci cildi yazılmamıştır. Kitap Kürdistan'ın 1915-1925 arasındaki emperyalist bölüşümü üzerinedir. Beşikçi Türk Kurtuluş Savaşı'nın anti-emperyalist olmadığını, sadece Rumlara ve Ermenilere karşı verildiğini vurgular. En önemli mesele, Ermenilerden ve Rumlardan kalan ve Türk ileri gelenleri tarafından el konulan ("Ermeni Soykırımı" sonrası) arsaların, evlerin, atölyelerin, kuyumcu dükkânlarının, tarlaların, bahçele-

54 İsmail Beşikçi, *Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama 5: Orgeneral Muğlalı Olayı, Otuzüç Kurşun*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1992) s. 14, 70-79, 104-105, 162, 212. İlk baskı Belge Yayınları tarafından 1991'de yapılmıştır.

55 Mihri Belli eleştirisi için bkz. *a.g.e.*, s. 167-189.

56 İsmail Beşikçi, *Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama 6: Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Programı (1931) ve Kürt Sorunu*, (İstanbul: Belge, 1991) s. 18, 34, 43-61.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

rin kaptırılmaması ve Kürtleri kandırarak (Kürdistan Ermenistan olur, hilafet elden gider, saltanat yıkılır propagandalarıyla) Kürdistan'ı sömürgeleştirmekti.[57]

Beşikçi Türk solunun Kürtlere enternasyonalizm çağrısı yapmasını şöyle yorumlar: "Eşitlik olmadan kardeşliğin, birlik ve beraberliğin kurulması mümkün müdür? Türk solu ve Türk sosyalist hareketi bu düşüncesi, bu tavrı ve davranışıyla Kürt solu üzerinde hegemonya kurmaya çalışmıştır... Bu hegemonya artık yıkılmıştır. Kürt solunun gelişmesiyle yıkılmıştır... Türk solundaki panik havası da bundan ileri gelmektedir." Bu kitabın 1970'lerin sonunda yazıldığı hatırlanırsa, bu tespit önemlidir. 1980 sonrası yaşananlar, Türk sosyalist hareketinin giderek eriyerek yok olması ve Kürt solunun giderek güçlenmesi, Beşikçi'yi haklı çıkarmıştır.[58]

Hamit Bozarslan'ın sözleriyle, *Bilim Yöntemi* serisi Türkiye tarihyazımında bir şok yaratmıştır. O güne kadar, özellikle de bir Türk ve bilim insanı tarafından hiçbir şekilde gündeme getirilmeyen konular, uzlaşmaz bir radikallikle gündeme getirilmişti. Ve Beşikçi bunu kendisi gibilere zaten kapalı olan arşivlere girip çok gizli belgeleri bularak yapmamıştı; dayandığı kaynaklar herkese açık olan, kütüphanelerde bulunabilecek eserlerdi.[59] Bu eleştirinin gücünü artırıyordu; eleştirilere cevap vermenin zorluğunu da. *Rizgarî*'nin sömürge tezleri ve Beşikçi'nin kitapları "Kürt Hareketi'nin yeni bir tarihyazımına sahip olmasını sağlamış, bu tarihyazımı ise, Kemalizmin ötesinde Türkiye'nin meşruiyetinin sorgulanmasını beraberinde getirmişti. Böyle bir gelişim, Türkiye sol geleneğinden gelen Kürt Hareketi'nin 12 Mart öncesine kadar kabul ettiği 'legalite' ile sınırlı kalmaması, en azından, teorik düzeyde, silahlı mücadeleyi 'sömürgecilik boyunduruğundan' çıkışın yolu olarak algılaması anlamına da gelmekteydi."[60] Yine Bozarslan'ın güzel ifadesiyle, "Hocalığın mağruriyetine veda eden Beşikçi, artık mağduriyetin hocası olarak ortaya çıkmaktaydı." Ancak Beşikçi sadece Kürt aydın ve aktivistlerini etkilemiyordu; uluslararası bilim camiası da Beşikçi'nin farkına varmıştı. Günümüzün en önemli birkaç Kürdoloğundan biri kabul edilen Martin van Bruinessen, 1970'lerde çalışma sahası olarak Kürdolojiyi seçmesinde Beşikçi'nin rolünün çok önemli olduğunu söyler.[61]

Üç kitap

1960 sonrası Türkiye "sol" sosyal bilimlerinde ve siyasetinde üç temel, "kurucu" kitap olduğu iddia edilebilir. Birincisi, Sencer Divitçioğlu'nun 1967'de yayımlanan *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*'dur. Bu kitapta ve Divitçioğlu'nun 1960'larda yazdığı diğer yazılarda, bir cümleyle, bürokrasinin Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne egemen toplumsal grup olduğu iddia edilir. Divitçioğlu'nun

57 İsmail Beşikçi, *Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama 7: Kürdistan Üzerinde Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi (1915-1925)*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1992), s. 97, 182-183, 193, 237, 243-252, 283-286.

58 *A.g.e.*, s. 20.

59 Bkz. Hamit Bozarslan'ın bu kitaptaki yazısı.

60 Bozarslan, "Türkiye'de Kürt Sol Hareketi", s. 1181.

61 Bruinessen, *Kürdolojinin Bahçesinde*, s. 18.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kitabını Mehmet Ali Aybar'ın 1968'deki yazıları, konuşmaları ve siyaseti izlemiştir. Aybar'ın ortodoks SSCB ve TKP sosyalizmine karşı hürriyetçi/güleryüzlü sosyalizmi, *Yön* hareketinin darbeci "bey takımı sosyalizmi"ne karşı burjuva demokrasisini savunması, horlanma ve dışlanmanın en az sömürü kadar önemli olduğunu ısrarla söylemesi bu bağlamda değerlendirilmelidir. Ardından, 1969'da, İdris Küçükömer'in Türkiye'de sağın sol, solun sağ olduğunu iddia ettiği *Düzenin Yabancılaşması* geldi. Bu üç sosyalist, aşırı basitleştirmek pahasına, devleti doğrudan elinde tutan sivil-asker aydınların tahakkümüne ve bunların büyük burjuvaziyle ittifakına, sivil toplumun güçsüzlüğüne, devletin göreli özerkliğine vurgu yapıyorlardı. Bu çizginin sosyal bilimlerdeki devamı olarak, sanırım, 1970'lerde Şerif Mardin'in merkez-çevre analizini ve *Birikim* dergisini; 1980'lerde ise Çağlar Keyder'in *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*'ını sayabiliriz. Özgürlükçü ve legal sosyalizm olarak adlandırabileceğimiz bu anlayışın akademisi her zaman için güçlü ve etkili olsa da, siyaseti etkisiz kalmıştır. Aybar 1969'da TİP'ten tasfiye olmuştur; 1970'lerin ikinci yarısında kurduğu Sosyalist Devrim Partisi ise etkisizdir. Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nin ilk yılları da bu çizgiye dahil edilebilir. Bu spesifik Osmanlı-Türkiye tarihi ve sosyalizm anlayışı, genel hatlarıyla, Kürt Sorunu konusunda liberter ve resmî ideoloji hakkında eleştirel olsa da, meseleye Türkiye ulus-devletinin demokratikleşmesi çerçevesinde çözüm aramıştır; Kürt Sorunu'yla doğrudan ne siyasette ne de sosyal bilimlerde ilgilenmemiştir diyebiliriz. Resmî ideolojiyi eleştirse de, onu yıkacak darbeyi vuramamıştır.

İkinci "kurucu" kitap Doğan Avcıoğlu'nun 1968'de yayımladığı *Türkiye'nin Düzeni*'dir. Bu kitap ve Avcıoğlu'nun liderliğini yaptığı *Yön* hareketinin asıl vurgusu anti-emperyalizm, bağımsız Türkiye ve burjuva demokrasisine (seçimler gericileri ve işbirlikçileri iktidara getirir) güvensizliktir. Bu kitaptaki temel fikri, vurguyu ve kaygıyı öne çıkaran iki ayrı sosyal bilim ve siyaset ortaya çıkmıştır. Ortak noktaları emperyalizm vurgusu, feodalizm kalıntıları, bürokrasiyi egemen olarak kabul etmeme (dolayısıyla ittifak edilebilir) ve gericilik (dincilik) korkusudur; farkları ise çoktur. Birincisi, sol Kemalizm denen ve değişen konjonktürle birlikte giderek sağcılaşan, ortamın müsait olduğu her zaman ilerici bir darbeden medet uman siyasi hareket; ve 1938 veya 1950 sonrası başladığı düşünülen karşı devrim sürecini işleyen sol Kemalist akademidir. İkincisi, Türk Marksizmidir. Siyasette onlarca fraksiyona bölünmüş, büyük bedeller ödemiş bu akım, Kürt Sorunu'nda Kemalistler gibi şoven olmamış ama vurguyu –birkaç istisna hariç– her zaman tam bağımsız Türkiye'ye, emperyalizme ve gericilik tehlikesine yapmıştır. Türk Marksizmi Kürtleri "anlamakta"dır ama sorun Türk ve Kürt emekçi sınıflarının dayanışmasıyla birlikte devrim sonrası çözülecektir. MDD ve gerilla hareketleri bu akımın temsilcileridir; bir yandan da TKP geleneği vardır (Marksistler arasında İbrahim Kaypakkaya bir istisna olarak ortaya çıkıyor).[62] Akademide ise, Marksistlerin resmî ideolojiyi sarsacak fazla bir şey yapmadıkları görülür.

Üçüncü "kurucu" kitap İsmail Beşikçi'nin 1969'da yayımlanan *Doğu Anadolu'nun Düzeni*'dir. Bu kitap etnik meseleye dikkat çeken ilk bilimsel kitaptır. Kısmen Kemalizm kısmen de Marksizm etkisindeki bu kitabın özgüllüğü Doğu hak-

62 Kürt Sorunu ve TKP hakkında bkz. Nabi Yağcı'nın bu kitaptaki yazısı.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kantey.org

kında olmasıdır. Bu eseri takiben 1970'lerde Beşikçi'nin *Bilim Yöntemi* serisi ve Kürt solcularının "Kürdistan sömürgedir" tezi gelir. Türk solundan kopulmuştur. Bu çizgiyi devam ettiren sosyal bilimciler, ilk iki grubun aksine, üniversitede barınamamışlardır, "illegal" ve alternatif kalmışlardır.[63] Fikret Başkaya ve etkili eseri *Paradigmanın İflası* bu çizginin devamıdır. Kemalist resmî ideoloji bütünüyle reddedilmiştir. Çizgiyi sol siyasette devam ettiren ise ilk önce DDKO ve daha sonra çeşitli Kürt gruplarıdır. 1980 sonrası PKK silahlı hareketi ve giderek güçlenen sivil Kürt siyaseti ve kadın hareketi, gelinen noktada, bildiğimiz Türkiye'nin sonunun geldiğini, başka türlü bir sistemin kurulacağını göstermektedir.

Cezaevi, Uluslararası Dayanışma Kampanyası ve UNESCO'ya mektup

Bu noktada, İsmail Beşikçi ve Aziz Nesin arasında 2 Aralık 1978'de geçen sözlü bir tartışmaya değinmek istiyorum. Beşikçi, Türkiye Yazarlar Sendikası'nın Güneydoğu'ya yapacağı edebiyat gezisini, eğer Kürdistan üzerindeki baskıyı eleştirmezlerse, kültür emperyalizmi olacağını söylüyor. Aziz Nesin sohbet sırasında bir ara, "Ben senden kuşkulanıyorum, arkadaş... Hem Türk olacaksın hem de Kürt Meselesi'nin ısrarla üzerine gideceksin. Bu, kuşkuyu getirir. Kürtlerin kendileri bu kadar ilgilenmiyor. Hatta yerli yersiz çıkışları yok. Sen ne karışıyorsun?" diyor. Nesin'in bu sözleri daha sonraları kendisine sıkıntı yaratmıştır; çeşitli toplantılarda Kürtler tarafından protesto edilmiştir. Bunun üzerine, o sözleri sinirlendiği için sarf ettiğini, Beşikçi'yi aşağılamak istediği için ajan dediğini söylemiştir. Ancak Beşikçi'nin belirttiği gibi, olay o kadar basit değildir, bu suçlamanın resmî ideolojiyle ilgisi vardır.[64] Gerçekten de, Beşikçi'ye "Sen Kürt bile değilsin, sana ne?" türünden sözleri polisler de, savcılar da, askerler de, profesörler de veya Nesin gibi Türk edebiyatının en önemli isimleri de söylemiştir. Aralarında dağlar kadar fark olan bu insanlara benzer bir sözü neyin söylettiği, nasıl benzer bir mantık paylaştıkları üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir konudur.

Kürtlerin Mecburi İskânı ve *Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi* kitapları, Prof. Dr. Yılmaz Altuğ ve Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer'in bilirkişi raporlarına dayanarak yargı kararıyla hemen toplatılmıştı. Beşikçi ilk kitap nedeniyle 1,5 yıl, ikinci kitap nedeniyle ise 2 yıl 12 ay hapse mahkûm oldu. Daha sonra teknik bir nedenden ötürü Yargıtay ilk mahkûmiyet kararını bozdu; ikinci karar ise 8 Mayıs 1979 tarihinde onandı. Beşikçi 6 Eylül 1979'da Toptaşı Cezaevi'ne kondu.[65] Bu esnada, İsveç'te sürgün hayatı sürdüren Mehmet Emin Bozarslan (İsviçre'de bulunan Dr. Nurettin Zaza'nın da yardımıyla) Beşikçi'nin serbest bırakılması için uluslararası bir kampanya başlatmıştı. Çeşitli Avrupa ve Kuzey Amerika ülkele-

63 Alternatif sosyal bilim hakkında bkz. Yücel Demirer'in bu kitaptaki yazısı.

64 İsmail Beşikçi, *Bir Aydın, Bir Örgüt ve Kürt Sorunu*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1991) s. 15-19, 51. İlk baskıyı Melsa 1990'da yapmıştır. Beşikçi bu kitapta Aziz Nesin'in Türkler için saygın bir yazar olduğunu, ancak Kürtlerin gözünde ırkçı ve sömürgeci olduğunu söyler. *A.g.e.*, s. 18.

65 Bkz. *Kürdistan Üzerinde Örgütlü Devlet Terörü ve İsmail Beşikçi (Biyografi-Savunmalar-Mektuplar)*, (İzmir: Komal, 1980). Bu eser Beşikçi'nin 1980'lere kadarki hayatını ve 1970'lerdeki yargılanmaları, savunmaları ve bilirkişi raporlarına yazdığı cevapları içeren önemli bir kitaptır.

Ücretsiz PDF kitap Arşivi - https://rantey.org

rinin Yazarlar Birliği örgütleri, Uluslararası Af Örgütü ve Uluslararası PEN kampanyaya katılmışlar, Türk hükümetine çağrı ve protesto mektupları yazmışlardır.[66] Bu arada Beşikçi 5 Eylül 1980'de Sakarya Cezaevi'ne sürüldü, aynı gün işkence gördü.[67] Şubat 1981'de Kaynarca Cezaeevi'ne sevkedildi, oradan da 12 Nisan 1981'de tahliye oldu. Beşikçi bu defa 1 yıl 7 ay 6 gün yatmıştı.

Arkadaşları Beşikçi'yi yurtdışına kaçırmak istiyorlardı; eğer bir kez daha tutuklanırsa Diyarbakır Cezaevi'ne götürülebilirdi. Diyarbakır'dan ölüm ve akıl almaz işkence haberleri gelmeye başlamıştı.[68] Buraya gönderilmesi ölümüyle sonuçlanabilirdi. Kaçırma planlarının ayrıntıları ve Beşikçi'yi ikna çabaları sürerken, Beşikçi 19 Haziran 1981'de tekrar gözaltına alındı, işkence gördü. Konu bu defa Beşikçi'nin İsviçre Yazarlar Birliği'ne yazdığı ve bir cezaevi aramasında bulunan mektuptu. Burada özetle, devlet, üniversite, resmî ideoloji, yargıya ilişkin Beşikçi'nin eleştirilerine, uluslararası sömürge Kürdistan'a değiniliyordu. Yazarlar Birliği'ne "ağırlık noktasını bir yazarın özgürlüğünden bir halkın özgürlüğüne kaydırması" çağrısında bulunan Beşikçi, bu mektupta "milli menfaatlere zarar verecek faaliyette" bulunmuş olmakla yargılandı ve tam 10 yıl hapis cezasına çarptırıldı.[69] 25 Mayıs 1987'de tahliye oluncaya kadar,[70] sırasıyla, Sakarya Kışlası'nda, Gölcük Donanma ve Sıkıyönetim Komutanlığı'nda, Seymen Cezaevi'nde, İzmit Cezaevi'nde, Çanakkale E Tipi Cezaevi'nde ve Gaziantep Özel Tip Cezaevi'nde yatmıştır: 5 yıl, 11 ay, 7 gün.

İlginç olan, aynı cezaevi aramasında bulunan Ocak 1981 tarihli "UNESCO'ya Mektup"un dava dosyasında olmamasıdır. Muhtemelen mektubun dikkat çekmesi istenmemiştir. Mektup UNESCO'nun 1981 yılını Atatürk Yılı ilan etmesini eleştirir. Beşikçi'ye göre, Atatürk sosyolojik bir gerçek olan Kürt ulusunu baskı, şiddet, zulüm, zindan, resmî ideoloji ve yasalarla sömürgeleştirmeye çalışmıştı. Atatürk'ün eylemleriyle sözleri birbirini tutmamaktadır; Atatürk'ü doğru değerlendirmek için asıl olarak eylemlerine, özellikle de Kürt Sorunu bağlamındaki eylemlerine bakmak gerekir. Eylemler sonucu ortaya çıkan manzara şudur: "Kürt ulusunun statüsü sömürgelerden bile çok daha aşağılardadır. Örneğin Türkiye'de Kürtlerin varlığı bile kabul edilmemektedir. Kürt kişiliğini ve Kürdistan kişiliğini ezmek, dağıtmak ve yok etmek için her türlü gayret gösterilmektedir. Kürtlerin Türklerle eşit muamele görmeleri Türkleşmeleri koşuluna bağlanmıştır. Bu ise bir eşi daha bulunmayan ırkçılıktır. Ve sömürgeciliktir."[71]

---

66 Bkz. M. Emin Bozarslan, *İsmail Beşikçi ile Uluslararası Dayanışmanın Belgeleri*, çev. Şirin Bozarslan, (İstanbul: Deng, 2010).

67 Hasan Celal Güzel 1980 darbesinden hemen önce, ülke "70 sente muhtaçken", dış yardım talebinde bulunduklarında önlerine hep "İsmail Beşikçi Olayı"nın getirildiğini anlatır. Kendi anlatımına göre, Süleyman Demirel, Turgut Özal ve Güzel, Beşikçi'nin tahliyesi için ellerinden geleni yapmışlardır ama "bürokrasi galip gelmişti", başarısız olmuşlardı. Bkz. http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=172561

68 Bkz. Kaya Akyıldız'ın bu kitaptaki yazısı.

69 Bkz. M. Emin Bozarslan, *op.cit.*, s., 154-156, 187-193. Bu eserde elyazısıyla yazılan orijinal mektubun fotokopisi de vardır.

70 Bkz. *Yeni Gündem*, Sayı 64 ve 65, 24-30 Mayıs 1987& 31 Mayıs-6 Haziran 1987.

71 İsmail Beşikçi, *UNESCO'ya Mektup*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1991), s. 23, 32, 45, 55. İlk baskı 1983'te Stockholm'de Deng Komal tarafından yapılmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

PKK ve Beşikçi

PKK'nin silahlı mücadelesi 1984'te başlamıştı. Kürt toplumu hızla siyasallaşıyor, karşılık olarak da devlet bu değişim ve silahlı hareketle çeşitli yollarla mücadele ediyordu. Beşikçi 1987'de tahliye olduktan sonra, asıl olarak PKK hareketi ve devlet politikaları üzerine yoğunlaştı.[72] PKK'yi, 1970'lerde Kürt aydınlarıyla birlikte verdikleri mücadelenin ve ortaya attıkları sömürge tezinin mantıki sonucu olarak görüyor ve destekliyordu. Bu konudaki ilk kitabı, Japonca, Almanca, İngilizce ve İspanyolcaya da çevrilen, ünlü *Devletlerarası Sömürge Kürdistan*'dır. Beşikçi Frantz Fanon'un Cezayir Kurtuluş Savaşı için kullandığı "ilk kurşun" teorisini alır ve PKK'ye uyarlar: Gerilla 1984 Eruh ve Şemdinli baskınlarında sıktığı "ilk kurşun"la, aynı anda hem karşısındaki sömürgeci devleti ve hem de bizzat sömürgeleştirilmiş kendisini öldürmüştür. İlk önce kendisini değiştirmiştir, sonra da çevresindeki halkı. Pısırık, ezik halk ayağa kalkmış, kişilik kazanmış ve hakkını arar olmuştur. Bütün bir Kürt toplumu değişmektedir; bu Kürt aydınlarını da dönüştürmektedir. Artık mahkemelerde Kürtçe savunma yapılmaktadır. Bunu göremeyen ve "olaylara sınıf açısından baktıklarını vurgulayan Türk Marksistleri, 'Türk Marksistleri' olarak bakıyorlar." Beşikçi Fransa-Cezayir örneğinde bunu görebilen ve Fanon'u destekleyen Jean Paul Sartre'ı da entelektüel cesareti nedeniyle övmektedir.[73]

Beşikçi'nin 1980 sonrası Kürt Hareketi'nde ilgilendiği bir diğer önemli konu kadınların PKK'ye katılmalarıdır. 1990'da yazdığı "Kürt Kadınlarının Gerillaya Katılmasının Anlamı" yazısı bunun ilk örneğidir. Beşikçi'ye göre, 1970'lerdeki DDKO'nun 104 kurucusundan sadece biri kadındı; PKK bu tabloyu hızlı bir şekilde değiştirmiştir: "Kürt toplumu gibi geleneksel bir toplumda, kadının gerillaya katılması kararı alınması PKK'nin almış olduğu en önemli kararlardan biridir. Aynı zamanda alınması en zor kararlardan biri olmalıdır." Çünkü, geleneksel namus anlayışının kadını erkeklerin yanına dağa göndermesi veya kadının polis veya ordunun eline geçmesi halinde uğrayabileceği tacizleri/tecavüzleri kabullenmesi çok zordur. Ancak bu başarılmıştır. Kürdistan'a bağlılık, artık aileye, aşirete, ailenin namusuna bağlılıktan daha önemli hale gelmiştir.[74] Namus anlayışı, kadın bedeninin korunmasından vatanın korunmasına doğru gelişmektedir. Beşikçi, aynı kitapta başka bir yazıda, "Bunlar Kürt toplumunun ne kadar hızlı bir şekilde değiştiğinin sağlıklı göstergeleridir. Gerilla mücadelesi, kadınları hep ikinci plana atmış bir toplumda, onları, yani kadınları, erkekleri sevk ve idare eder bir konuma getirebilmektedir," demektedir. Ayrıca PKK'yle birlikte Kürt hareketlerinin liderliğinin sınıfsal yapısı da değişmiştir. PKK yok-

72 Beşikçi 29 Aralık-31 Aralık 1988 tarihlerinde, *Özgür Gelecek* dergisine yaptığı bir açıklamadan ötürü Ankara Emniyeti'nde 3 gün tutulmuştur.

73 İsmail Beşikçi, *Devletlerarası Sömürge Kürdistan*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1991), s. 12, 64-84. İlk baskı Alan Yayıncılık tarafından 1990'da yapılmıştır.

74 Bkz. İsmail Beşikçi, "Kürt Kadınlarının Gerillaya Katılmasının Anlamı", İsmail Beşikçi, *Ortadoğu'da Devlet Terörü*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1991), s. 86-94. Yazı ilk defa 1990'da *Yeni Ülke*'de yayımlanmıştır. Kürt kadın hareketi için bkz. Handan Çağlayan'ın bu kitaptaki yazısı.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

sul köylülerin, işçilerin ve devrimci küçük burjuvanın hareketi olarak doğmuş ve gelişmiştir.[75]

1990'da yayımlanan bir diğer kitapta, Beşikçi bilim-resmî ideoloji ilişkisine geri döner. Şöyle bir örnek üzerinden gider: Bir toplumda a, b, c, ve d olguları vardır ve bunlar ilişki içindedir. Ancak c olgusunu incelemek yasaktır; incelendiğinde ise yalan üretilmektedir. Dolayısıyla, c olgusu hiç ele alınmadan toplum ve siyaset anlaşılmaya çalışılmaktadır. Böyle bir sosyal bilim yapılamaz, ama "yapılıyor." Beşikçi'ye göre, her egemen ideoloji resmî ideoloji değildir. Resmî ideoloji cezai yaptırım içerir. Fransa, İsviçre ve İngiltere gibi ülkelerde, burjuva ideolojisi egemendir ve bunun herhangi bir cezai yaptırımı yoktur; Türkiye ve İran'da ise burjuvazi resmî ideolojiye tabidir. Ancak resmî ideoloji bahsinde, cezai yaptırımlardan daha önemli ve köklü olan bu ideolojinin içselleştirilmesidir. Bu nedenle, konu Kemalizm olunca sağcı ve solcu Türk aydınlarının aynı şeyi söylemeye başlaması tesadüf değildir: "Bu bir zihniyet meselesidir. Zihniyet değişikliğiyse uzun bir demokratik eğitim süreci sonunda oluşur."[76]

İsmail Beşikçi 12 Mart 1990-25 Temmuz 1990'da *Devletlerarası Sömürge Kürdistan*'dan dolayı 4 ay 3 gün Sağmalcılar Cezaevi'nde, 20 Mart 1991-14 Nisan 1991'de Avrupa'daki PKK'ye gönderilen bir telgraftan dolayı 24 gün Ankara Merkez Kapalı Cezaevi'nde, 1 Ağustos 1991-31 Ekim 1991'de *Ortadoğu'da Devlet Terörü* ve *Kürt Aydını Üzerine Düşünceler* kitaplarından dolayı 3 ay Ankara Merkez Kapalı Cezaevi'nde yatmıştır.[77] Bu cezaevlerinde Beşikçi çok sayıda PKK mensubuyla birlikte tutuldu. Bu insanlarla çok yakın ilişki kurduğu anlaşılıyor; PKK'yi daha iyi anladığını ve öğrendiğini söylüyor. Bu tecrübeler, Beşikçi'deki PKK sempati ve ilgisini artırmıştır. Bu yıllar aynı zamanda PKK'nin kırda ve kentte çok güçlendiği bir döneme denk düşer. Bütün bunlar Beşikçi'nin diline de yansımıştır; artık daha angaje ve daha duygusaldır. Örneğin, bir kitabını "Vedat Aydın'ın ve tüm Kürdistan şehitlerinin ışıklı anılarına..." ithaf etmiştir; Diyarbakır Cezaevi'nde kendini yakarak öldüren dörtlerin "ölümsüzlüğe eriştikleri"ni yazmıştır.[78] Beşikçi PKK'yi Kürtçe'ye yeterince önem vermediği için eleştirmektedir. Kürtlerin birbirlerini sağcı diye suçlamalarını anlamsız bulur; Kürtçe mevlit okumak bile devrimciliktir. Beşikçi Türk aydınlarını eleştirmeye de devam eder. Uğur Mumcu'nun kendisini eleştiren bir yazısı üzerine Beşikçi, Vietnam, Güney Afrika veya Filistin'deki ırkçılık ve sömürgeciliğe karşı tavır almanın ırkçılık ve sömürgecilik karşıtlığı olarak yorumlanamayacağını söyler: "Çünkü bunların bir risk içermesi falan söz konusu değildir. Hiç kimse, hiçbir kurum bu tür düşüncelere ve eylemlere karşı fatura filan uzatmıyor." Türkiye'de ilericiliğin mihenk taşı Kürdistan sorunuyla ilgili düşünce ve tavırlardır.[79]

---

75 *A.g.e.*, s. 104-107.

76 İsmail Beşikçi, *Bilim-Resmi Ideoloji, Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1991), s. 19, 21-23, 58, 60-62, 181. İlk baskı 1990'da Alan Yayıncılık tarafından yapılmıştır.

77 Beşikçi bunlara ilaveten, 25 Kasım 1991-28 Kasım 1991, 28 Mart 1992-30 Mart 1992, 10 Eylül-12 Eylül 1992 ve 26 Şubat 1993-27 Şubat 1993 tarihlerinde 9 gün Ankara Emniyeti'nde tutulmuştur.

78 İsmail Beşikçi, *Kürt Aydını Üzerine Düşünceler*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1991), s. 66.

79 *A.g.e.*, s. 45, 66, 126-127. Ayrıca bkz. Uğur Mumcu, "Bir Aydın: Beşikçi...", *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1991.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

PKK'yle yakınlaşması, Beşikçi'nin Kürt toplumu ve aydınları arasındaki büyük saygınlığı göz önüne alındığında, örgüte ciddi bir meşruiyet ve güç sağlıyordu. Ancak bu yakınlaşma aynı zamanda Beşikçi'nin bazı eski arkadaşlarıyla da uzaklaşması anlamına geldi. Özellikle eski DDKO'culardan İbrahim Güçlü gibi bazı dostları PKK'yi ve lideri Abdullah Öcalan'ı ağır bir şekilde eleştiriyor, Beşikçi'nin PKK'ye meşruiyet sağladığını düşünüyorlardı. Beşikçi ise bu arkadaşlarını eleştiriyor, 1970'lerde verilen entelektüel ve siyasi mücadelenin gereklerini yerine getirmedikleri yazıyordu. Bu uzaklaşma ve Beşikçi'nin PKK'ye artan yakınlaşması en iyi *PKK Üzerine Düşünceler* kitabında takip edilebilir.[80]

Beşikçi, Kürt kültürü, sanatı, tarihi ve sosyolojisi üzerine araştırmalar ve faaliyetler düzenlemesi planlanan Mezopotamya Kültür Merkezi (MKM, 1991) ve onun içinden çıkan İstanbul Kürt Enstitüsü'nün (İKE, 1992) kuruluşlarına ve çalışmalarına aktif olarak katılmıştır. Birincisinin bilim bölümü başkanlığını, ikincisinin ise kısa bir süreliğine kurucu başkanlığını, daha sonra da onursal başkanlığını yürütmüştür. Çok önem verdiği bu girişimlerde Musa Anter, Feqî Hüseyîn Sağnıç, İbrahim Gürbüz, Cemşid Bender, Yaşar Kaya, Abdurrahman Dürre ve Süleyman İmamoğlu'yla birlikte çalışmıştır.[81] Yine bu dönemde *Yeni Ülke*, *Özgür Ülke* ve *Özgür Gündem* gibi yayın organlarında yazılar yazmıştır. Kürt gazetecilerin kapatılan ve bombalanan gazetelerin yerine, faili meçhul cinayetlere kurban gitmelerine rağmen, hemen yenilerini kurması Beşikçi'ye göre Kürt toplumunun değişiminin, ayağa kalkışının en açık kanıtlarından biridir. Aynı şeyi sürekli kapatılan siyasal partiler için de düşünmektedir.[82] Bu, gerilla mücadelesinin bir sonucudur. "Kürt kimliğini inkâr etmeyenlerin ... bir kurumda müstahdem olmaları bile mümkün değil"ken, artık Kürtler Kürt'üm diyebilmektedir. Bu bağlamda, Kürtçe'deki *bajarî* (kentli) ve *kurmanç* (köylü) ayrımı da artık kullanılmamaktadır. Beşikçi bir korucubaşının şu sözlerini alıntılayarak, Kürt Hareketi'nin alt sınıflara dayanan karakterine vurgu yapar: "Benim uşağımın oğlunun komutan olduğu bir hareketten ne çıkar? Benim hizmetçimin oğlunun başkanlığını yaptığı HEP'ten ne çıkar?" Bu Kürt toplumunda aşirete ve şeyhe bağlılığın çökmekte olduğunu göstermektedir.[83]

1993'te devletin Kürt Hareketi'yle mücadele etme biçiminde önemli değişiklikler olmuştu. Pek çok açıdan Türkiye tarihinin en karanlık yıllarından biri olan 1993'te devlet; PKK ve Kürt aydınlarıyla mücadelede gayrinizami savaşı temel politika olarak benimsemiştir.[84] Faili meçhuller, yargısız infazlar, tutuklamalar, köy yakma-boşaltmalar ve zorunlu göç hızla artacaktır. Bu ortamda Beşikçi de 13 Kasım 1993'te İskilip'te tutuklanmış ve 15 Eylül 1999'a kadar, çeşit-

---

80 İsmail Beşikçi, *PKK Üzerine Düşünceler: Özgürlüğün Bedeli*, (Istanbul: Melsa, 1992).

81 Bkz. İbrahim Gürbüz'ün bu kitaptaki yazısı.

82 Bkz. Murat Sevinç'in bu kitaptaki yazısı.

83 İsmail Beşikçi, *Kirletilen Kavramlar: Bilim, Eşitlik, Adalet*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1994), s. 109-111, 125-126.

84 Bu değişim için bkz. Joost Jongerden, *Türkiye'de İskan Sorunu ve Kürtler*, çev. Mustafa Topal, (Istanbul: Vate, 2008), s. 91-152.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

li kitapları ve yazıları nedeniyle toplam 5 yıl 10 ay 2 gün hapis yatmıştır.[85] Sırasıyla Ankara Merkez Kapalı, İstanbul Metris, Bursa Özel Tip cezaevlerinde bulunmuştur. Bu son dönemle birlikte, hesaplarıma göre, Beşikçi'nin hapis yattığı ve gözaltında olduğu toplam süre *17 yıl 2 aydır*.[86]

Beşikçi cezaevindeyken de yazı yazmaya, kitap yayımlatmaya devam eder. Özellikle *Özgür Gündem* gazetesini takip ederek Kürdistan'da uygulanan devlet terörünün soykırıma varan boyutunu örnekleriyle ele alır; bu bağlamda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ndeki bireysel başvuru hakkını sorgulamaktadır.[87] Beşikçi'nin cezaevinde yatan gerillalar ve PKK mensuplarıyla ilişkileri bu dönemde iyice yoğunlaşmış ve yakınlaşmıştır. Bazı tanıkların anlattıklarından, Beşikçi'nin PKK militanları arasında olağanüstü bir saygı gördüğünü, hatta Beşikçi'ye hareketin ideoloğu gözüyle bakıldığı sonucunu çıkarıyorum. Beşikçi 1998'de Bursa Cezaevi'ndeyken yayımladığı *"Hayali Kürdistan"ın Dirilişi* adlı kitapta, "toprağa düşen şehitler" için "Hiçbirisinin silahı yerde kalmamıştır. Hiçbirisinin kalemi yerde kalmamıştır. Mücadele büyük bir özveriyle, fedakârlıkla, çeşitli kesimlerde, çeşitli alanlarda sürmektedir. Mücadeleyi sürdürenlere binlerce selam olsun," demektedir. Bu tür bir dil tabii silahlı sol hareketlerin kültüründe çok yaygındır. Beşikçi de hareketin başarısından çok etkilenmiş gibi görünmektedir. Beşikçi'ye göre PKK'nin öncesi, benzeri yoktur: Eski Kürt hareketleri Kürt geçmişin şanını şerefini anlatırken, PKK düşkünlükten, düşürülmüşlükten bahsediyordu; gerilla disiplini peşmergeler dahil başka hiçbir Kürt grubunda yoktu; eskiden Kürtlüğünden ötürü çok acı çekmiş bir baba oğlunu siyasetten uzak tutmaya çalışırken, artık baba-oğul cezaevlerinde birlikte yatmaktadır, birbirlerine *heval* demektedir.[88]

Beşikçi Kürt Hareketi'nin Kürt toplumunu, kadını, erkeği, yaşlısı, çocuğu, kentlisi ve köylüsüyle ne boyutlarda dönüştürdüğünü, çok erken tarihlerde tespit edebilmiştir. Bu dönüşüm süreci bugün artık belli bir nesnelliği olan kimsenin reddedemeyeceği boyutlara vardı. Dolayısıyla, sosyolog Beşikçi bunu görebilmiş, entelektüel Beşikçi de her zamanki gibi gördüğünü söyleyebilmiştir, bedeli yıllarca hapis olsa da. Ayrıca tipik Türk aydınının, misal, dünyanın pek çok yerindeki gerilla hareketlerini destekleyip (onlar da zaman zaman sivil öldürmüşler, ya da iç infazlar yapmışlardı elbette) Kürt Hareketi'ni terörist görme çifte standardına da düşmemiştir. Örneğin şöyle der: "20 binin üzerinde gerillası, 60 binin üzerinde milisi, yüzbinlerce sempatizanı olan bir örgütten 'eşkıya', 'terörist' diye söz edilmesi kendini kandırmaktan başka bir şey değildir."[89] Benzer bir iki yüzlülük taş atan çocuklarla ilgili de vardır: Filistin'de taş atan çocuklar ve hatta onlarla birlikte taş atan Edward Said hayranlıkla izlenirken, aynı şe-

85 Bu dönemdeki yargılamalar, iddianameler, savunmalar ve gerekçeli kararlar hakkında bkz. İsmail Beşikçi, *Hukuksuz Adalet*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1994); İsmail Beşikçi, *İşlevsiz Yasaklar: Düşünce Yasakları, Dolandırıcılık Yasaları*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1994).

86 Bu süreler Beşikçi'nin el yazısıyla tuttuğu bir defterden ve çeşitli kitaplardan elde edilmiştir.

87 Bkz. İsmail Beşikçi, *Kirletilen Değerler: Demokrasi, Barış, Kardeşlik*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1994).

88 İsmail Beşikçi, *"Hayali Kürdistan"ın Dirilişi*, (İstanbul: Aram, 1998), s. 6-20, 130-132.

89 *A.g.e.*, s. 29, 101, 115.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yi yapan Kürt çocukları olunca durum dehşetle karşılanmaktadır. Türk aydınının temel tavrı "devletin PKK'ye karşı mücadelesi meşru ve haklıdır, ancak bazı hatalar da yapmıştır"ken, Beşikçi'nin tavrı şudur: "PKK'nin mücadelesi meşru ve haklıdır, ancak bazı hatalar yapmıştır." Beşikçi PKK'yi Kürtçe'yi önemsememekle veya Öcalan'ı sürekli kendisinden bahsetmekle ve Kürt siyasal partilerine çok fazla müdahale etmekle eleştirmekte, ancak bu eleştiriler övgülerin yanında çok sönük ve ikincil kalmaktadır. Beşikçi, özellikle cezaevinde geçirdiği zamanlarda, 1970'lerde koruduğu entelektüel mesafeyi ve eleştirelliği bir ölçüde yitirmiş gibidir. Hareketin sağladığı başarının yanında birçok zulüm ve olumsuzluk teferruat olarak belirmiştir.

PKK'yle yolların ayrılması ve 2000'li yıllar

Ancak 1999 yılında, Beşikçi'nin PKK'yle olan ilişkisinde hiç beklenmedik bir kopuş yaşandı. Abdullah Öcalan'ın 15 Şubat 1999'da Türkiye'ye getirilmesinden sonra gösterdiği uysal tavır ve savunmasındaki uzlaşmacı pozisyon Beşikçi için büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Beşikçi için mahkemeler ve devlet önünde uzlaşı aramak, özellikle konu Kürt Sorunu olunca, kabul edilemez davranışlardır. Kendisi her zaman "kopuş savunması" yapmış,[90] Türk mahkemelerin meşruiyetini kabul etmemiş; bütün baskı ve tehditlere karşı çizgisini devam ettirmiştir. Doğal olarak aynı şeyi en başta hareketin lideri Apo'dan beklemekteydi. Ancak ortaya çıkan tablo çok farklıydı. Bunun üzerine Öcalan'ı eleştirmiş ve bu da Kürt Hareketi'nden dışlanmasına yol açmıştır. Beşikçi'nin genel olarak Kürtler arasındaki konumu aynen devam ediyordu; ancak PKK'nin doğrudan ve dolaylı olarak kontrol ettiği kişiler Apo eleştirileri nedeniyle kendisine mesafe aldı. Beşikçi'de büyük hayal kırıklığı yaratan ikinci olay da budur. Bunlar onu 1999 tahliyesinden sonra 4-5 yıllık, kimilerince "inziva" olarak yorumlanan bir sessizliğe itmiş gibidir.[91]

2000'lerin ikinci yarısı Beşikçi tekrar yazmaya başlar. Bunlar Kürdistan-post ve Rizgarî-online gibi internet sitelerinde yayımlanan, genellikle kısa ve güncel gelişmeler üzerine yazılardır. Bu dönemde Beşikçi, Abdullah Öcalan'ın etkili bir muhalifi olarak belirmektedir. 2006'da verdiği bir röportajda Öcalan'ın "duruşunun sağlam olmadığını" söyler.[92] Başka bir yazıda, Öcalan'ın devlet idealinden vazgeçmesini, bunu da devletin kötü ve baskıcı bir şey olduğuna dayandırmasını Beşikçi eleştirir. "Devlet egemen sınıfların baskı aracıdır," gibi soyut eleştirilerin fazla bir önemi yoktur; önemli olan somut devleti, Türkiye devletini eleştirmektir, Öcalan ise bunu yapmamaktadır. Veya Saddam Hüseyin'in Kürtlere yaptığı baskıyla Bölgesel Kürt Yönetimi'nin baskısı aynı mıdır? Beşikçi'ye göre, "cezaevinde, devletin çok sıkı denetimi altında tutulan PKK liderinin örgütünü yönetmesi, Kürtlerin önünü kesmeye çalışması yanlıştır... PKK

90 Bkz. Levent Kanat ve Esra Sarıoğlu'nun bu kitaptaki yazıları.

91 Nimet Tanrıkulu'yla 2004'te yapılan bir söyleşi: http://www.aleviweb.com/forum/showthread.php?t=1163

92 http://www.peyamaazadi.org/modules.php?name=News&file=article&sid=943

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kantey.org

büyük bir harekettir... Ama istemleri küçüktür. Çok çok küçüktür. PKK bireysel haklara değil, kolektif haklara vurgu yapabilmelidir... PKK Abdullah Öcalan'ı eleştirebilmelidir."[93]

Abdullah Öcalan bu sözlere, Beşikçi'nin Kürtlerin Ziya Gökalp'i olduğunu söyleyerek cevap verir. Beşikçi bir pozitivisttir, Öcalan'ın geldiği noktayı anlamamaktadır. Öcalan devlet düşüncesini aşmıştır. Ayrıca Türkiye bile bağımsız bir ülke değilken, kurulacak bir Kürdistan'ın bağımsız olması mümkün değildir.[94] Öcalan'ın burada Beşikçi'nin ve Kürtlerin on yıllardır eleştirdiği ve genellikle Türk solu çevrelerince öne sürülen mantığı dile getirmesi ilginçtir. Buna cevaben, kendisiyle Gökalp arasındaki farkları anlatır. Ardından şunları söyler: "Öcalan çok konuşan bir liderdir. Kanımca bu kadar çok konuşması gerekli değildir. Bunu 'Öcalan susturulsun' şeklinde yorumlamak yanlıştır. PKK lideri bunu kendiliğinden idrak etmelidir... Böyle ağır bir denetim altında ne konuşabilirsiniz? Ancak devletin istediği gibi, devletin istediği şekilde konuşabilirsiniz."

Bu sert ve ağır sözler karşısında, PKK'nin internet sitelerinden birinde, eski bir gerilla komutanı olan Kasım Engin'in Beşikçi'ye açık mektubu yayımlanır. Engin, Beşikçi'nin gerillada olan saygınlığının erimekte olduğunu, "Hoca'nın yaklaşımlarının giderek çizmeyi aş[tığını] ... İsmail Hoca'nın ayıp [ettiğini]" yazmıştır.[95] Bu "daha fazla ileri gitme" mealinde bir tehdittir. Aydınlar bunu protesto eden onlarca yazı yazmışlar ve protesto metni yayımlamışlardır.[96] Beşikçi eleştirilerine elbette devam eder. Yakınlarda yazdığı bir yazıda, pek çok Kürt'ün faili meçhullerin hesabını artık devletten sorabildiğini, PKK'nin kurbanı olan faili meçhul yakınlarının ise sessizlik içinde yaşadıklarını söyler.

Beşikçi'nin son zamanlarda üzerinde durduğu önemli bir konu da "Kürt açılımı"dır. Öteden beri Türkiye'de seçilmişlerin, meclisin, hükümetin, burjuvazinin, basının, üniversitenin önemli ve yakıcı hiçbir meselede söz sahibi olmadığını; gücün ve kararın MGK'de ve orduda olduğunu düşünen Beşikçi'de bir başka önemli tema da, bilindiği gibi, resmî ideolojidir. Resmî ideolojinin cezai yaptırımlarla ve içselleştirilmesiyle "zihinlerde karakollar" kurulduğunu vurgular. Beşikçi'ye göre, son iki yılda yaşanan gelişmeler işte bu yapıyı yıkmaktadır. AKP ordunun gücüne büyük bir darbe indirmiştir; seçilmişlerin önemi ve gücü artmıştır. Ergenekon operasyonları ve darbe girişimi soruşturmaları bunun için çok önemlidir. Eskiden tabu olan pek çok konu konuşulmaya başlanmıştır. Resmî ideoloji de ciddi yara almaktadır; bunda *Taraf* gazetesi gibi yeni yayın organlarının rolü önemlidir. Beşikçi AKP "sivil darbe yapıyor" söylemlerini de yanlış bulur; sivil darbeyle indirilmeye çalışılan asıl AKP'dir, yani seçilmişlerdir. Bu süreçte, Beşikçi BDP'nin 2010 Anayasa referandumunu boykot etmesini (ve evet dememesini) yanlış bulur. Beşikçi seçilmişlerin gücünün ve bağımsızlığının artma-

93 Dipnot kalabalığı yapmamak için, Beşikçi'nin internet sitelerinde çıkan yazılarına ayrı ayrı referansta bulunmayacağım. Bahsedilen yazılara *rizgari online* internet sitesinin Türkçe bölümünden ulaşılabilir.

94 http://www.nasname.com/tr/2239.html

95 Tam metne şuradan ulaştım: http://turkish.rizgari.com/modules.php?name=News&file=article&sid=16959

96 http://ismail-besikci.blogspot.com/2009/02/dr-ismail-besikciye-yonelik-tehditle.html

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

sının, askerî vesayet ve resmî ideolojinin ağır yaralar almasının özgürleştirici ve politize etme potansiyelini görmektedir.

Beşikçi öte yandan AKP'nin Kürt Meselesi'nin çözümü konusunda diğer partilerden farklı düşünmediğini, Fethullan Gülen cemaati ve okullarının asimilasyon amaçlı olduğunu ve devletçe desteklendiğini yazar. Cemaat okullarındaki "ağabeyler ve ablalar" öğrencilere devlet terbiyesi ve itaat etmenin erdemlerini öğretmektedirler. Kürdistan'da din, bütün laiklik söylemlerinin arkasında, her zaman devletçe teşvik edilmiş, bir asimilasyon ve uysallaştırma aracı olarak düşünülmüştür.

KCK davalarında Kürtçe savunma yapma konusundaki ısrarı çok önemli gören Beşikçi, bilindiği gibi, bunu 1971'den beri savunmaktadır. Ancak tutukluların bunun için mahkemeden izin istemelerini yanlış bulur. İzin istemeden yapmak gerekir. Kürtçe savunma hakkını Lozan Barış Antlaşması'na dayandırmak daha da büyük bir hatadır, çünkü Lozan Kürdistan'ı bölen antlaşmadır.

Beşikçi güncel yazılarının dışında, bir yandan da resmî ideolojinin ve Türk sosyal bilimlerinin eleştirisini sürdürmektedir. İdris Küçükömer, Sabri Ülgener, Sencer Divitçioğlu, Şerif Mardin ve Kurtuluş Kayalı gibi önemli sosyal bilimcilerin Kürt Sorunu'na ve resmî ideolojiye hiç değinmemiş olmalarını eleştirir. Bu bilim insanlarının bazıları özellikle düşünce tarihiyle ilgilenmektedirler. Oysa, Türkiye'de yaratıcı düşüncenin gelişememesinin en önemli engeli resmî ideoloji olagelmiştir. "Türkiye'de sosyal bilimler mümkün müdür?" sorusu da bu bağlamda irdelenmelidir.[97] Yine Beşikçi'nin sorduğu "Türkiye'de gerçek bir üniversite olsaydı YÖK olur muydu?" sorusu da üzerine düşünülmesi gereken bir mesele.[98] Beşikçi Türk sosyal bilimcilerini eleştirmesinin eskiden beri yadırgandığını da ifade eder:

> "'Beşikçi büyük hocalara saygısızlık ediyor,' denmektedir. Bu çok yanlış bir eleştiridir, yanlış bir algılamadır. Aslında, bir dönem 'çok büyük' kabul edilen, 'ulaşılamaz' bulunan bu hocaların bu kadar büyük hataları nasıl yapabildikleri üzerinde durulmalıdır. Vakıalara hürmetkâr olmayan tutumların, çifte standartlı tutumları, sosyoloji olmayan bilgileri sosyoloji diye göstermeleri irdelenmelidir. Daha da önemlisi, bu profesörlerden sonra gelenlerin, bu profesörlerin öğrencileri olan profesörlerin, onların da öğrencileri olan profesörlerin neden bu 'çok büyük' hocaları eleştirmedikleri üzerinde durulmalıdır."[99]

Gerçekten de Türk sosyal bilimlerinde "eski ustalar"ın gerçek bir eleştirisine çok ender rastlanır. O "eski ustalar" hakkında ortaya çıkan eleştiriler onlar ve takipçileri tarafından hoş karşılanmıyor. Genç sosyal bilimcinin "eski ustalar"a ustalarım demesi gerekir, yoksa kendisinin gelecekteki "ustalığı" tehlikeye girer. Böylece hocadan asistana devredilen bayrakla devam ediliyor ve doğal ola-

---

97 İsmail Beşikçi, "Resmi Tarih: Kürt Sorununda Temel Sorular", İsmail Beşikçi (ed.), *Resmi Tarih Tartışmaları 6: Resmi Tarihte Kürtler*, (Ankara: Özgür Üniversite Yayınları, 2009), s. 403-451.

98 Beşikçi, *Bilim-Resmi İdeoloji, Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu*, s. 19.

99 İsmail Beşikçi, "Kürt Sorunu Karşısında Türk Düşün Hayatı", *Doğudan*, Sayı 15, Ocak-Şubat 2010, s. 86-97.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rak "eski ustalar"ın çizdiği sınırlar fazla aşılamıyor. Bütün bu eleştiri eksikliği ise genellikle "saygı ve sevgi"yle açıklanıyor. Beşikçi'nin "eski ustalar"ı ve onların takipçilerini eleştirmesinin (ve tabii aynı zamanda bunlarda haklı olmasının) Beşikçi'ye uygulanan süküt suikastında çok etkili olduğunu düşünüyorum. Beşikçi'nin eleştirilerini cevaplamak zordu; o yüzden hiç yokmuş gibi davranıldı. Beşikçi'nin Türk sosyal bilimler camiasında bu kadar az bilinmesinin en önemli nedenlerinden biri bu suskunluk silsilesidir. Silsile hocaların kendilerini eleştiren Beşikçi'yi yok sayması, ondan asistanlarına ve öğrencilerine bahsetmemesiyle başlar. Sonra her aşamada bu suskunluk kendini yeniden üretir.

Beşikçi de kendine yapılan bu "süküt suikastı"ndan şikâyetçidir: "Acaba şöyle bir ilişki kurulabilir mi? Eğer düşüncelerinizden, yazılarınızdan dolayı, polis, savcı gibi kurumlar tarafından sık sık fark ediliyorsanız, basın, üniversite gibi çevreler sizi fark etmez."[100] Ancak, her halükârda, bu süküt suikastı yavaş yavaş dağılmaktadır. Bunda şüphesiz ki Kürt Meselesi'nin toplumda, siyasette ve akademide günden güne daha fazla tartışılmasının etkisi büyüktür. Beşikçi fenomeni anlaşılmadan 20. yüzyıl Kürt Meselesi ve tarihi anlaşılamaz. "Türk meselesi"ni layıkıyla kavramak için de Beşikçi'nin yaşamı ve düşünceleri iyi bilinmelidir. Bu doğrultuda önemli bir gelişme var: Bazı Kürt işadamı ve aydınların öncülüğünde, "İsmail Beşikçi Vakfı ve Kütüphanesi"nin kuruluş çalışmalarının son aşamasına gelinmiştir.

İsmail Beşikçi yazılarına ve çalışmalarına devam etmektedir. 4 Mart 2011 günü, İstanbul 11. Ağır Ceza Mahkemesi'nde duruşması vardır. "Ulusların Kendi Geleceğini Tayin Hakkı ve Kürtler" başlıklı yazısında "örgüt propagandası yaptığı" iddiasıyla 8,5 yıl hapsi istenmektedir. Beşikçi ilgili yazıda Kürdistan'ın sömürge olduğunu, Kürtlerin de zulüm ve baskı süreçlerine direnmelerinin meşru olduğunu belirtmiştir. 28 Temmuz 2010 günkü ilk duruşmada Beşikçi savunmasını şöyle bitirdi: "İnsanlar düşünceleri özgürce ifade edebilmelidir. Düşünce açıklamalarından dolayı idari ve cezai yaptırımlar olmamalıdır. 'Düşün suçu' davalarından dolayı beraat veya mahkûmiyet olmamalıdır. Böyle davalar olmamalıdır."

Beşikçi, eşi Leman Beşikçi'yle Ankara'da yaşamaktadır.

Sonuç yerine

1990'ların başlarında düzenlenen bir "Dersim Gecesi"nde, "mafya babası" olarak bilinen Kürt İdris çok saygılı bir şekilde Beşikçi'ye yaklaşır, tanışmak istemektedir. Biraz sohbet ettikten sonra, ayrılırken, Kürt İdris şöyle der: "Hocam, bizim adımız babaya, kabadayıya çıkmış ama asıl kabadayı sizsiniz!" Bu anekdot sanırım çok şey anlatmaktadır. Sokrates ve sonraları Michel Foucault'nun *parrhesiastes*; Jean Paul Sartre, Edward Said, Noam Chomsky ve daha bir sürü düşünürün entelektüel dediğine, Kürt İdris "kabadayı" demektedir. Ancak hepsinin anlatmak istediği şey aşağı yukarı aynıdır. Kürt İdris bu büyük düşünürlerin üzerine bu kadar kafa yordukları bir meseleyi nasıl anlamıştır, bunu kendi dilinde

100 Beşikçi, "Mülkiyye ve Mülkiyelik Üzerine Anılar, Düşünceler", s. 175.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://fantez.org

bu kadar özlü bir şekilde nasıl ifade edebilmiştir? Sanırım cevap, İdris'in Kürt olmasında yatmaktadır. Benzer bir şeyi bir Cezayirli Sartre'a, bir Filistinli de Said'e söyleyebilirdi; muhtemelen söylemiştir de. Entelektüelin önemini, kimin entelektüel olduğunu, ezilen ve horlanan toplumsal/etnik grupların sıradan bir mensubu rahatlıkla anlayabilmektedir.

Entelektüeller en başta kendi devletlerini eleştiren, kendi devletlerine hakikati söyleyen bireylerdir. Bu nedenle, kendi ülkelerinde çoğunlukla dışlanırlar, sevilmezler. Tabii entelektüelin yarattığı "problemler" burjuva demokrasisini az çok yerleştirebilmiş ülkelerde daha medeni bir şekilde idare edilmektedir. Türkiye gibi otoriter ve devletçi ülkelerde ise, entelektüelin işi daha zordur; önüne getirilen fatura her zaman çok yüksektir. Ancak entelektüeller haklarını savundukları insanlar arasında bir kahramandırlar. Fikret Başkaya'nın bu kitaptaki yazısında yaptığı bir ayrım var: Yalana ihtiyacı olanlar ve gerçeğe ihtiyacı olanlar. Beşikçi de "gerçeğe ihtiyacı olan" Kürtler için bir kahramandır. Bugüne kadar 17 yıldan fazla hapis yatması, hiçbir ödülü kabul etmemiş olması, Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterilmesine karşı çıkması, mal-mülk hırslarından bütünüyle azade oluşu ve en önemlisi, bütün bunları utangaçlıkla karışık bir tevazuyla yapması, Beşikçi'yi Kürtler için adeta bir "kutsal insan" yapmıştır.

Beşikçi'ye sık sık sorulan bir soru vardır. Bütün bunları nasıl yapabildiğini, nasıl cesaret edebildiğini, böyle bir bilince hangi süreçlerden geçerek vardığını merak eder insanlar. Bu mealdeki bir soruyu bir bilim insanı da sorabilir, bir Kürt köylüsü veya bir Kürt kabadayısı da. Beşikçi bu tip soruları, doğrudan kendisiyle ilgili olduğu için, cevaplamakta zorlanmaktadır. Özgür Üniversite'nin 5 Aralık 1992 günü yapılan, yaklaşık 1000 kişinin katıldığı açılış dersinde ise bu konuya biraz değinmiştir. Beşikçi fenomeni hakkında biyografik ve bibliyografik bir çerçeve sunmaya çalışan bu yazıyı Beşikçi'nin kendi sözleriyle bitirmek yerinde olabilir:

> "Düşünce üretiyorsunuz. Ama bunun karşısında devlet tüm kurumlarıyla, baskı mekanizmalarıyla yer alıyor. İşte siz bunun bilincine varıyorsunuz. Böyle bir engellemenin bilincine varıyorsunuz. Bu engellemenin bilincine vardığınız andan itibaren bunu aşmaya çalışıyorsunuz. Bunu aşabiliyorsanız kendinizi özgürleştirmiş oluyorsunuz. O andan itibaren zihniniz özgürleşmiş oluyor. Artık devletin uyguladığı baskı çok önemli olmuyor. Düşünce üretimini sürdürmeye devam ediyorsunuz. Çünkü o baskı mekanizmasını aşmışsınız. Ama bunu aşabilmek için onun bilincine varmak gerekiyor, onu vurgulamaya çalışıyorum."[101]

101 Beşikçi, *Kırletilen Kavramlar*, s. 160.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BİRİNCİ BÖLÜM

Bir Entelektüel ve Bir Bilim Adamı Olarak İsmail Beşikçi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Akademik Özgürlük ve İfade Özgürlüğü: İsmail Beşikçi Vakası

MARTIN VAN BRUINESSEN

Akademisyenlerin gerçeği bulmak (ya da en azından dünyayı daha iyi anlamak) adına yaptıkları araştırmalar için, toplumun genelinden daha fazla özgürlük hak ettikleri ve buna ihtiyaç duydukları yaygın kabul gören bir düşüncedir. Örneğin bir tarihçinin halka açık olmayan bazı arşivleri kullanmasına izin verilebilir, ya da bir psikolog bir deney için günlük hayatta suç ya da ahlak dışı sayılabilecek sorular sorabilir veya bir edebiyat araştırmacısı resmî olarak yasaklanmış kitaplar üzerinde çalışabilir. Akademik araştırmacıların yararlandıkları bu genişletilmiş özgürlük, bunu sorumluluk çerçevesinde taşıyacakları ve araştırmalarını akademik standartlar içinde yapıp sunacakları varsayımına dayanılarak verilir.

Ne var ki, akademik özgürlük ne varlığı sorgusuzca kabul edilen ne de sınırsız bir haktır. Her yer ve zamanda ekonomik, politik, kültürel ve ahlaki sınırlandırmalara maruz kalmıştır. Akademik özgürlük, bağımsız bilimsel araştırmanın öneminin anlaşıldığı ve araştırmacıların birleşip akademik özgürlük için beraber mücadele ettiği (Amerika Birleşik Devletleri gibi) ülkelerde, diğer yerlere nazaran daha çok kabul görmüştür. Ancak her zaman sınırlamalar söz konusudur. George W. Bush yönetimi sırasında Hıristiyan sağ, çeşitli hastalıklarla mücadelede çok büyük ilerleme kaydetmesi muhtemel olduğu halde, kök hücre araştırmalarını ahlaki gerekçelerle yasaklatmayı başarmıştır. Akademik özgürlüğe sınır çizenler sadece politikacılar ve baskı grupları değildir: bazen başka akademisyenler de bunu isteyebilir. Bunun çirkin bir örneği, Siyonist öğretim üyeleri Daniel Pipes ve Martin Kramer tarafından kurulan CampusWatch adlı internet sitesidir. Bu internet sitesi aracılığıyla İsrail aleyhinde konuşan her hocanın öğrenciler tarafından ihbar edilmesi çağrısında bulunmuşlardır. İsrail'in politikalarını eleştiren akademisyenler ciddi bir baskı ve bazen de yıldırma ortamına maruz bırakılmaktadırlar.

Akademik özgürlüğü kısıtlamanın en önemli yolu, akademik atamalarla ve araştırmaların finanse edilmesiyle gerçekleşir. Nihayetinde, üniversitelerde

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

hangi konuların öğretilmesi gerektiğine ve hangi araştırma alanlarının teşviki hak ettiğine karar verenler hükümetler ve özel sponsorlardır. Başka hiç kimsenin önemli görmediği bir konuda araştırma yapmak ve meslektaşlarının ciddiye almadığı bir teoriyi kanıtlamak isteyen ya da fikirleri tehlikeli görülen bir bilim insanı genellikle iş bulamaz. Ayrıca bir üniversite ya da araştırma enstitüsünde pozisyon sahibi olan bir araştırmacı da, canının istediği her konuda çalışamaz, çünkü önce araştırma fonu için başvurmak zorundadır. Bu başvuruları inceleyip, bilimsel ve toplumsal olarak uygun gördüklerini seçenler de genellikle başka araştırmacılardır. Sonuç olarak, araştırma fonlarının büyük bir kısmı ya da tamamı egemen *bilimsel* paradigma içindeki ve egemen *ahlaki* paradigmayla çatışmayan araştırmalara akar.

Elbette bu paradigmalar zamanla değişime uğrayabilir. Birkaç örnek vermek istiyorum. Uzun bir süredir Avrupa ve Amerika'da ırk ve zekâ, ya da daha genel bir tanımla genetik ve davranış arasında bir ilişkinin olup olmadığını sorgulayan tartışmalı bir araştırma konusu vardır: Örneğin, suça yönelimde biyolojik bir etki unsuru var mıdır? 1960'lı ve 1970'li yıllarda, neredeyse bütün sosyal bilimciler bu tarz bir araştırmaya karşıydı – bunun sebebi hiçbir ilişkinin olmadığına ikna oldukları için değil, toplumsal çevrenin zekânın ve suç oluşturan davranışın belirlenmesinde çok büyük bir rol oynadığına ikna oldukları içindi. Davranışın biyolojik arka planını araştırmanın, Amerikalı siyahlardaki düşük okul performansının ve yüksek suç oranlarının sebebi olarak toplumsal eşitsizlik ve baskının değil, ırk kökenlerinin suçlanmasına yol açacağını düşünüyorlardı. Davranışın biyolojik yapı tarafından belirlendiğiyle ilgili sorular aynı zamanda Nazi rejimi ve onun ırkçı bilim adamları tarafından işlenen suçları fazlasıyla anımsatmaktaydı. Ancak değişen siyasal koşullarla birlikte, bu tarz 'biyososyolojik' araştırmalar yavaş yavaş kabul edilebilir oldu.

İyi bilinen bir diğer paradigma kayması da ekonomi teorisi ile ekonomi politikasında oldu. İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden birkaç onyılda Keynesyen ekonomi egemendi: Ekonomik krizleri önlemenin en iyi yolunun devlet harcamaları olduğu konusunda bir fikir birliği vardı. 1970'lerden sonra, Milton Friedman ve diğerlerinin şampiyonluğunu yaptığı neoliberal ekonomik teori güçlü taraftarlar buldu ve bazı ülkelerde askerî darbeler (Şili 1973, Türkiye 1980) sonrasında uygulamaya konuldu. Bu teori bugün hâlâ dünyanın birçok yerinde resmî ekonomik ortodoksidir, ancak son ekonomik krizle birlikte inandırıcılığını yitiriyor gibi görünüyor.

Verdiğim bu iki örnek gösteriyor ki, bilimsel paradigmalar bile genel politik ve kültürel iklimden etkilenirler ve bir egemen paradigma, politik değişimlerin etkisiyle veya kamuoyundaki güçlü bir değişimle yerini bir başka paradigmaya bırakabilir. Varolan paradigma ile açıklanamayan yeni buluşlar sonucunda da paradigmalar değişebilir ve bunu bazı bilim felsefecileri (*Bilimsel Devrimlerin Yapısı* isimli kitabıyla ünlü olan Thomas Kuhn bunun bir örneğidir) insanın bilgi dağarcığının ilerlemesinin normal biçimi olarak görürler. Klasik fizikte olduğu gibi, varolan paradigma dahilindeki 'normal' bilimsel çalışmalar verimli bir şekilde uzun süre devam edebildi. Ancak sonuçta, klasik fizikle izah edil-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mesi zor pek çok buluş gerçekleşti. Ve ancak tamamıyla yeni olan kuantum fiziği paradigması ortaya çıktığında bu buluşlar anlamlı bir şekilde açıklanabildiler. Bu yeni paradigma garipti ve sağduyuya aykırı gibi gözüküyordu; bu yüzden birçok fizikçi ona uzun süre ayak diredi. Fakat uzun vadede, birçoğu bu yeni paradigmaya ikna oldu ve ondan sonra fizik alanındaki ilerlemelerin çoğu bu yeni paradigma içinde çalışan fizikçiler tarafından gerçekleştirildi.

Entelektüeller, mandarinler ve paradigmalar

Akademisyen ve bilim adamlarının büyük çoğunluğu egemen, kurulu bilimsel ve ideolojik paradigmalar içinde çalışır. Eserleri kurulu paradigmayı eleştiren, egemen paradigmadaki zayıflık, kör nokta ve suskunlukları gösteren bilim adamları azınlıktadır ve çoğu zaman kendi meslektaşları tarafından ciddiye alınmazlar. Ancak bazen, eleştirel bilim adamı paradigmanın revizyona ihtiyacı olduğuna meslektaşlarını ikna etmeyi başarır ve böylelikle bilimin ele alınışında büyük bir değişime neden olur (ancak eleştirilerin birçoğu hiçbir zaman kabul görmez, bu eleştirilerin temelsiz olduğuna inanan bir ittifakın duvarına çarpar). Paradigmayla uyumlu ve paradigmaya eleştirel yaklaşan her iki bilim adamı rolü de gereklidir. Bilimsel ilerleme, akademik disiplinin var olan kurallarına göre sabırla çalışan bilim adamları olmadan imkânsızdır. Bu tip bir bilimsel çalışma kümülatiftir: Bilgi ve kavrayışlar birikir; süreçler hakkındaki anlama kapasitemiz zamanla gelişir. Ancak her paradigmanın kendi sınırları vardır; bir paradigmanın entelektüel yönelimi dahilinde sorulamayan bazı sorular vardır.

Özellikle Zola'dan Sartre'a uzanan Fransız geleneğine göre, kabul edilen fikirlerin, varolan düşünce tarzının ve egemen ideolojinin eleştirisi, entelektüelin temel görevi olarak görülür. Vietnam Savaşı sırasında, Noam Chomsky "Entelektüellerin Sorumluluğu" başlıklı önemli bir makale yazdı. Bu makalede, "doğruyu konuşmanın ve yalanları ifşa etmenin" (özellikle güçlülerin ve onların akademik kullarının yalanları) entelektüelin ahlaki sorumluluğu olduğunun altını çizdi.[1] Chomsky, çeşitli düşünce kuruluşları ve bakanlıklarda çalışan ve savaşa gerekçeler sağlayan ve genel olarak Amerikan emperyalizminin çıkarlarına hizmet eden akademisyenleri sert bir şekilde eleştirdi. Bu insanları "Yeni Mandarinler" olarak niteledi ve *entelektüel* ile *mandarin*'in iki çok farklı akademisyen tipi oluğunu açık bir şekilde ortaya koydu. Başka ülkelerde, teknokratlar ve entelektüeller ayrımına gidilebilir. Türkiye'de ise *aydın* ve *entelektüel* terimleri benzer bir dikotomiye tekabül eder.

İngilizce "intellectual" kelimesi çoğu zaman "*aydın*" olarak çevrilmekle birlikte, Türkiye'nin "aydın"ı kendine özgü bir eğitimli insan tipidir. *Aydın*, Türkiye'nin Kemalist modernizasyon projesinde çok kilit önemde bir insandır; modernleştirilmesi zorunlu olan bir topluma ışığı ve *aydınlığı* getirendir. Kendine biçtiği [*self-defined*] görev, gerilik ve cahilliğe karşı savaşmak ve ilerleme yolun-

1 Noam Chomsky, "The Responsibility of Intellectuals", *The New York Review of Books*, Şubat 23, 1967. Şu kitapta yeniden basılmıştır: Noam Chomsky, *American Power and the New Mandarins*, New York: Pantheon Books, 1969.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

da topluma önderlik etmektir. Tipik aydınlar, Kemalist toplumu dönüştürme projesinin kadrolarıdır: egemen dünya görüşünü paylaşan, bu projenin toplum mühendisliğine kendini adamış avukatlar, öğretmenler, mühendisler, gazeteciler ve idareciler. Kendilerini Kemalizmin toplumsal paradigmasına adamışlardır ve alternatif dünya görüşlerine fazla empati göstermezler.

Türkiye'ye derin bir ilgi duymaya başladığım 1970'lerde, tanıştığım ve ülke hakkındaki fikirlerimi borçlu olduğum insanların çoğu, mevcut düzeni çok eleştirseler de ya da düpedüz bu düzene karşı olduklarını söyleseler de, bu tip *aydınlar*'dı. Doğan Avcıoğlu ve İsmail Cem hayran olduğum yazarlardı; arkadaşlarımın pek çoğu *aydın* bir sosyalist dünya görüşüne sahip öğrenciler ve öğretmenlerdi. Çok sonraları fark ettim ki, onların sosyalizmi egemen Kemalist dünya görüşü ile birçok yerde kesişiyordu, yukarıdan devrime inanan aynı otoriter inancı paylaşıyordu ve özeleştiriyi kabul etmeme eğilimi vardı. Egemen paradigmaya meydan okuyan gerçek bir entelektüel eleştiri çok nadirdi.

Beşikçi vakası

Beşikçi vakasını ilginç kılan, onun önde gelen bir akademisyen ve *aydın* olacak gibi gözükmesiydi. Ülke elitlerinin önemli bölümünü yetiştiren bir okul olan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde, başka bir deyişle Mülkiye'de eğitim almıştı. Bu okul diğer eğitim kurumları arasında belki de en çok *aydın* yetiştiren okuldu ve bu aydınlar modernleşme ve reform sürecine katkıda bulunmak üzere devlete ve topluma hizmet ettiler. Beşikçi'nin hocaları kırsal gelişme sorunlarıyla ilgilenen ünlü, ilerici akademisyenlerdi. Eşitsiz gelişme sorunlarıyla ilgilendikleri için, bu genç araştırmacıyla ve onun Kürtlerle ilgilenmesiyle bir problemleri yoktu. Beşikçi'nin Kürtlere duyduğu ilgi, toplumsal değişim ve kalkınma, göçebelikten diğer üretim tarzlarına geçiş ve ekonomik sömürünün değişen biçimleri çerçevesinde sınırlı kaldığı sürece sorun yoktu. Beşikçi'nin o zamanlar önde gelen bir *aydın* yayını olan *Forum* dergisinde yayımlanan ilk makaleleri olumlu karşılandı.[2] Alikan aşireti hakkındaki doktora tezi, Beşikçi'nin fakültesindeki ilerlemeci toplumsal araştırmacılık geleneğiyle çelişmiyordu.[3] Tez, bir Kürt aşiretiyle ve o zamanlar "Doğu Sorunu" diye adlandırılan sorunlarla ilgilendiği halde, etnik unsur yerine toplumsal ve ekonomik kalkınma üzerine yoğunlaşmıştı.

Beşikçi Kürt toplumu hakkındaki gerçekleri anlamada etnik (ya da ulusal) faktörün önemli bir etken olduğunu gördükten ve Kürtlerin taleplerinin dile getirildiği ilk mitingleri destekler bir tavırla izler hale geldikten hemen sonra tehlikeli sınırı geçmekte olduğunun farkına vardı. Toplumsal ve ekonomik yönden "Doğu'nun sorunları" hakkında konuşmak mümkündü; *ağalar* ve *şeyhlerin* feodal sömürüsünden, devletin ihmalinden kaynaklanan azgelişmişlikten ve kapi-

---

2 İsmail Beşikçi'nin üç kısımlı makalesi, "Doğu Anadolu'da göçebe Kürtler", "Göçebe aşiretlerde yenileşme", ve "Göçebelerde modernleşme ve üç hipotez" *Forum*'da Eylül ve Ekim 1967'de yayımlanmıştır.

3 İsmail Beşikçi, "Doğu'da değişim ve yapısal sorunlar (göçebe Alikan aşireti)", Doktora tezi, Ankara A.Ü.S.B.F., 1967.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

talist gelişmenin doğasından kaynaklanan bölgesel eşitsizliklerden konuşulabilirdi. Ancak bu konularda, Beşikçi'nin gözlem ve araştırmalarına dayanarak yaptığı gibi, "Doğu Sorunu"nun önemli nedenlerinden birinin –belki de en önemlisinin– Kemalist devlet tarafından Kürtlerin etnik kimliğinin ve Kürt halkının isteklerinin bastırılması olduğunu söylemek, Türkiye'de kabul edilebilir akademik söylemin sınırlarını ihlal etmek anlamına geliyordu. Beşikçi asistan olarak çalıştığı Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde bir meslektaşı tarafından ihbar edildi ve 12 Mart darbesi ardından, belki de hâlâ en önemli kitabı olan *Doğu Anadolu'nun Düzeni*'ni yazmaktan yargılandı ve 13 yıl hapis cezasına çarptırıldı.[4]

Doğu Anadolu'nun Düzeni Türkiye'deki Kürt illerinin ekonomi politiği üzerine yazılmış çığır açıcı bir araştırmaydı. Alt başlığı *Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller*'in ifade ettiği üzere, Beşikçi açıkça bölgedeki sorunların etnik köklerine bakıyor ve o günlerde politik olarak kabul edilebilir sosyal bilimler paradigmasının dışına çıkıyordu. Bugün artık herkesin apaçık kabul ettiği üzere ortada bir Kürt gerçeği vardır ve bölgenin problemleri etnik ayrımcılıkla, Kürt milliyetçiliğinin bastırılmasıyla ve zorunlu asimilasyon politikalarıyla ilgilidir. Ancak geç 1960'lar şartlarında bunları söyleyebilmek büyük cesaret işiydi. Etnisite Türk sosyologları tarafından konuyla ilintili bir faktör olarak görülmüyordu ve bunu açıkça beyan etmek politik olarak yıkıcı kabul ediliyordu. Bundan yıllar sonra bile, bölgedeki iki köyün azgelişmişliğini çalışan bir Türk sosyoloğu, etnik faktörün konuyla ilgili olmadığını, bu nedenle bu konuya değinmeyeceğini kitabının giriş kısmına yazma gereğini hissetti.[5] Etnisitenin önemli bir unsur olduğu görüşü, Beşikçi'nin önce Erzurum'daki meslektaşlarıyla ve kısa süre sonra da devletle ciddi sorunlar yaşamasına sebep oldu.

Daha *Doğu Anadolu'nun Düzeni* ortaya çıkmadan önce, Beşikçi'nin Atatürk Üniversitesi'ndeki meslektaşı Doç. Dr. Orhan Türkdoğan, Fen-Edebiyat Fakültesi dekanına bir mektup yazarak Beşikçi'yi ihbar etmiştir:

> "Fakülteniz Sosyoloji Asistanı Dr. İsmail Beşikçi öğretim ve akademik faaliyetlerinde öğrenci ve öğretim mensupları arasında Marksist ve Bölgecilik propagandası yapmaktadır. Aşağıda vesika ve delilleriyle sunacağım hususlar eğer incelenirse bu gerçeği Dekanlığınızın da bizzat yakından müşahede edeceğine inanmaktayız.
>
> Jeo-politik, sosyo-kültürel yönlerden oldukça hassas bir bölgede kurulan üniversitemizde kariyer görevini siyasi ideolojilere alet eden ve körpe dimağlar üze-

---

4 İsmail Beşikçi, *Doğu Anadolu'nun Düzeni. Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller*, İstanbul: E Yayınları, 1969. Orhan Türkdoğan'ın ihbar metni ve diğer tüm dava belgeleri için bkz. *Bilimsel Yöntem, Üniversite Özerkliği ve Demokratik Toplum Ilkeleri Açısından Ismail Beşikçi Davası – 1*, Ankara: Komal, 1975.

5 Zülkûf Aydın, *Underdevelopment and Rural Structures in Southeastern Turkey: The Household Economy in Gisgis and Kalhana*, Londra: Ithaca Press, 1986. Bu kitap yalnızca İngilizce olarak basılmıştır ve yazar İngiltere'de bir üniversitede çalışmaktadır. Ama yine de Türkiye'deki egemen paradigmanın etkisindedir. Azgelişmişlik hakkında başka bir çalışma Beşikçi'nin öncü çalışmasından yıllar sonra Avrupa'da yaşayan Iraklı bir Kürt tarafından yapılmış ve etnisiteyi azgelişmişlikte bir faktör olarak sunmuştur: Majeed R. Jafar, 'Under-underdevelopment: A Regional Case Study of the Kurdish Area in Turkey', doktora tezi, Helsinki, 1976 (*Azgelişmişlik içinde Azgelişmişlik* olarak çevrilmiştir).

rinde 'Hocalık' makamını suistimal ederek, sulta kuran ve onlara tek yönlü doğmatik görüşleri aşılayan adı geçen asistan hakkında gerekli işlemin yapılmasını aynı müessese içinde bir sosyoloji öğretim üyesi olarak arz ve rica ederim."

Bu mektup, Beşikçi'nin ders notlarının uzun özetleriyle beraber sunulmuştu: Türkdoğan Beşikçi'ye, öğrencilerine sınıf analizi öğrettiği, üretim araçları ve üretim tarzlarından bahsettiği, toprak sahipliği ve toprak reformunun gerekliliğini anlattığı, ama en çok da Kürtlerin ve Türklerin aynı Orta Asya kökenlerine sahip olduğunu iddia eden (Fahrettin Kırzıoğlu tarafından Erzurum'da öğrencilere anlatılan) resmî doktrini sorguladığı için kızgındı. Bu teze karşı olarak Beşikçi "Orijin bakımdan 2 kere 2 (eşittir) 4 kadar gerçek bir şekilde Türk olan Kürtler zamanımızda neden farklı bir dil ve kültür ortamı içindedirler?" diye cevap vermişti. Türkdoğan ise bunu "İşte Beşikçi'nin asıl kusmak istediği zehir de budur," diyerek yorumladı.[6]

12 Mart 1971 askerî darbesinden sonra Türkdoğan ve diğerleri Beşikçi'yi Askerî Mahkemeler'e ihbar ettiler ve askerî savcılar Beşikçi aleyhine açılacak dava için geniş bir soruşturma açtılar. Neredeyse kırk yıl sonra, bu yargılama sürecindeki belgeler, suçlamalar, şahitlerin ifadeleri ve Beşikçi'nin savunması, kabul edilebilir akademik söylem sınırlarının nasıl sürdürüldüğü konusunda bizlere çok değerli fikirler sağlamaktadır. Beşikçi'nin Kürtler hakkında söylediklerinin pek çoğu yeni değildi, daha önce politik aktivistler tarafından söylenmişti ve benzer bir önerge Türkiye İşçi Partisi'nin 1970'teki 4. Kongresi'nde kabul edilmişti. Ancak Beşikçi bunları bir sosyal bilimci olarak, akademik dil kullanarak yapmıştı. Yaptığının resmî görüşün bilimsel yöntemlerle düzeltilmesi olduğunu söylüyordu – işte bazı meslektaşlarını kızdıran asıl neden de buydu. Beşikçi'nin askerî savcı tarafından sorgulandığında da tekrarladığı *suçlu sözler*'inin bir kısmı şunlardı:

> "[*Ant* dergisinde yayımlanan] makalenin bilimsel nitelikte olduğunu beyan etmiştim. Doğu Anadolu'da feodal yapının mevcut olduğunu, bunun zamanla kapitalist yapıya dönüşeceğini, kapitalist ilişkilerin kurulduğunda aşiret gibi kurumların ortadan kalkması halinde, Doğu Anadolu'da yaşayan, sosyolojik bir gerçek olarak varlığı bilinen Kürt halkının, uluslaşmaya doğru hızla gideceğini ortaya koymuş bulunuyorum."
>
> "Doğu Anadolu'nun geri kalmışlığı değil, geri bırakılmışlığı söz konusudur. Bu geri bırakılmışlık bilinçli olarak ve Doğudaki Kürt halkının asimile etme zımmında merkezî otorite tarafından ihtiyar olunmuştur."
>
> "1919-1922 Kurtuluş Savaşı devam etmekte ve Osmanlı İmparatorluğundan intikal eden yeni devlet sınırları çizilmemiş olmakla beraber, bugün Türkiye hudutları içerisinde Kürt halkının varlığı açıkça ifade olunmuştur."

---

6 *İsmail Beşikçi Davası – 1*, s. 3-13. Kırzıoğlu, Kürtlerin aslında Türk olduğunu ama dillerini unuttuklarını ispat etmeye çalışan adı çıkmış bir kaçıktı. En önemli "buluş"larından biri Kürt kelimesinin insanların dağda yürürken çıkardığı kart kurt sesinden türediği olmuştur. Bkz. M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Her bakımdan Türk olan Kürtler*, Ankara, 1964.

"Kürt kültürünün yaşaması ve gelişmesi de zorunludur. Ancak halkın uluslaşmasından sonra kendi kaderini tayin yönünden bir şeyler isteyip istemeyeceği veya neler isteyeceği kendisini ilgilendirir."[7]

Bugünlerde, bu sözleri söylemenin aykırı bir tarafı kalmadı, ana akım medyada bile bu tarz yorumları görmek mümkün. Ancak kırk sene önce, akademik söylemde kabul edilebilir olanın ciddi şekilde ihlali demekti. Beşikçi bu entelektüel cüretinin faturasını ağır ödemiştir. İşinden oldu, on üç yıla mahkûm edildi ve bu sürenin çoğu infaz edildi. Hapishaneden UNESCO'ya gönderdiği bir mektup başka bir davaya ve mahkûmiyet kararına neden oldu. Buna hapisteyken yayımlanan kitaplarından aldığı mahkûmiyetler eklendi. O, sadece Türkiye'nin resmî görüşüyle uyuşmayan ampirik bir gerçeğin varlığını fark edip bunu açıkça ilan etmekle kalmadı; yaşadıkları, Türkiye'nin kamusal söylemindeki hakim paradigmanın bu ampirik gerçeği halkın gözünden nasıl gizlediğini anlamasını sağladı. Beşikçi'nin 1970'lerde yazdığı seri kitaplar ampirik gerçekliği gün ışığına çıkarmayı ve devlet organlarının ve *aydınların* gerçekleri gizleme yollarını analiz etmeyi amaçlıyordu.[8] Bu kitapların hepsi yasaklandı, ve yasaklanan bu kitapları Türkiye'de bugün bile bulmak imkansızdır.

Altını çizmek gerekir ki, Beşikçi'nin sorunları önce *kendi meslektaşlarının* ihbarıyla başladı: akademik özgürlüğünü ihlal edenler diğer akademisyenlerdi. Meslektaşlarından bazıları onun aleyhinde konuşmayı reddetseler bile, hiçbiri onu savunmaya gelmedi. Bu on yıllarca sürdü gitti: Beşikçi'ye dava üstüne dava açıldı ve meslektaşları –sosyologlar, siyaset bilimcileri, kamusal entelektüeller– onun akademik ve düşünce özgürlüğünü savunmaya korktular. Kürt siyasi aktivistlerden başka destekleyeni kalmamıştı – bu arkadaşlarından bazıları da Beşikçi çok fazla entelektüel bağımsızlık gösterip parti çizgisini izlemeyi reddettiğinde onu terk etti.

Bugünlerde, Beşikçi'nin üzerine öncü eserler yazdığı sorunlar daha rahat tartışılabiliyor. Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürt politikaları hakkında birçok tarihsel çalışma yayımlandı. Uzun zaman inkâr edilen "etnik unsur"un önemi artık büyük ölçüde kabul ediliyor (Orhan Türkdoğan bile, elbette çok farklı bir yaklaşımı olsa da, "etnik sosyoloji" hakkında bir kitap yazdı).[9] Geriye dönüp bakıldığında, Beşikçi'nin, resmî söylem tarafından kör edilen gözlerin gerçekleri görmesini sağladığını tespit edebiliriz. Tarihin onu haklı çıkardığını görmek için onun bütün yazdıklarıyla aynı fikirde olmak gerekmiyor. Ancak itibarı hiçbir zaman iade edilmedi. Atatürk Üniversitesi'nden atıldıktan sonra hiçbir zaman akademik bir iş bulamadı. Diğer akademisyenlerden çok daha verimli bir şekilde çalıştığı, ismiyle otuzdan fazla kitap yayımlan-

---

7 *İsmail Beşikçi Davası – 1*, s. 207-8.

8 Bu kitaplar *Bilim Yöntemi* anabaşlığı altında yayımlanmıştır: Bkz. *Bilim Yöntemi, Türkiyede'ki Uygulama*: 1. *Kürtlerin 'Mecburi İskan'ı* (Komal, 1977); 2. *'Türk-Tarih Tezi', 'Güneş-Dil Teorisi' ve Kürt Sorunu* (Komal, 1977), 3. *Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Tüzüğü (1927) ve Kürt Sorunu* (Komal, 1978), 4. *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi* (Belge, 1990), 5. *Orgeneral Muğlalı Olayı: Otuzüç Kurşun* (Belge, 1991). Ayrıca bkz. *Bilim, Resmi İdeoloji, Devlet, Demokrasi ve Kürt Sorunu* (Alan, 1990).

9 Orhan Türkdoğan, *Etnik Sosyoloji*, (Istanbul: Timaş Yayınları, 1997).

dığı halde, yapıtlarının meyvelerini toplayamadı: kitaplarının çoğu yasaklandığı için kitaplarının mütevazı telif gelirini bile elde edemedi ve Türk okuyucu Beşikçi'nin ciddi eserlerine hâlâ ulaşamıyor.[10]

Başka yerlerdeki akademik özgürlük ihlalleri

Her ne kadar aldığı hapis cezalarının sayısı ve süreleri bakımından birinci sayılabilecek olsa da, Beşikçi'nin durumu yegâne değildir. Birçok ülkede akademisyenler ve entelektüeller benzer şekillerde rahatsız edilmişlerdir, hatta bu ülkelere şimdi demokratik gelenekleriyle ve ifade özgürlüğünü savunmakla övünen ülkeler de dahildir. 1950'lerde Birleşik Devletler, senatör Joseph McCarthy önderliğinde şüpheli komünistlerin cadı avına sahne olmuştur. Elbette Alman ve İtalyan faşist diktatörlüklerinin bütün Yahudi ve solcuları sadece üniversitelerden atmakla kalmayıp, toplama kamplarına gönderdikleri herkesçe bilinir. Ancak 1970'lerde Almanya'da yine radikal solcuları kapsayan bir *Berufsverbote* (meslek yasağı) dönemi olmuştur.

Bu vakalarda da, meslektaşlarının akademik özgürlüğünün baskı altına alınmasında suç ortaklığı yapanlar diğer akademisyenlerdi. Türkdoğan benzeri jurnalcilere her zaman her yerde rastlanır. Ancak daha önemlisi, akademinin çoğunluğunun saldırı altındaki arkadaşlarının savunmasına gelecek kadar ahlaki cesaretlerinin olmamasıydı. Sessiz kaldılar, utanıp başka yöne baktılar. Kurbanlardan birinin yazdığı gibi "Düşmanlarımın bana zarar vermesini anlayabilirdim, ancak dostlarımın ve meslektaşlarımın sessizliğine tahammül etmek en zoruydu". Bu, Nazilere karşı direniş savaşçısı olan Alman rahip Martin Niemöller'in meşhur şiirini anımsatıyor:

> Komünistleri tutukladıklarında sesimi çıkarmadım,
> çünkü ben komünist değildim.
> Sosyalistleri hapse tıktıklarında sesimi çıkarmadım,
> çünkü ben sosyalist değildim.
> Sendikacıları tutukladıklarında sesimi çıkarmadım,
> çünkü ben sendikacı değildim.
> Yahudileri tutukladıklarında sesimi çıkarmadım,
> çünkü ben Yahudi değildim.
> Beni tutuklamaya geldiklerinde,
> artık benim için sesini yükseltecek kimse kalmamıştı.

Akademik özgürlük ve ifade özgürlüğü, diğer bütün demokratik özgürlükler gibi, ancak insanlar başka yöne bakmadıklarında ve başkaları adına yüksek sesle konuşma cüreti –özellikle de katılmadıkları fikirleri savunma adına– gösterdiklerinde mümkündür.

---

10 Beşikçi'nin ciddi eserlerinin önemi hakkında daha fazla bilgi için şu makaleme bakılabilir: "İsmail Beşikçi, Türk Sosyolog, Kemalizm Eleştirmeni ve Kürdolog", Martin van Bruinessen, *Kürdolojinin Bahçesinde*, (İstanbul: Vate, 2009), s. 57-90.

Akademik özgürlüğün müdafaası

Bütün demokratik ülkeler ifade özgürlüğünü ve akademik özgürlüğü resmen tanırlar, ancak her yerde özgürlüklere yönelik çeşitli sınırlamalar söz konusudur. Batılı ülkeler arasında, akademik özgürlüğün belki de en iyi şekilde güvence altına alındığı yer Amerika Birleşik Devletleri'dir. Bunun çok basit bir nedeni vardır: Amerikalı akademisyenler uzun zamandır örgütlüdürler ve bu özgürlükler için beraberce mücadele etmişlerdir. 1915'te kurulan Amerikan Üniversite Profesörleri Birliği (*The American Association of University Professors*, AAUP), akademik özgürlüklerin sadece akademisyenlerin değil, toplumun genelinin menfaati için iyi ve gerekli olduğuna siyasetçileri ve halkı ikna etmiştir. 1940'ta kaleme alınan "Akademik Özgürlük ve Ayrıcalık Bildirgesi"nde AAUP şöyle demektedir:

> "Yüksek öğretim kurumları, öğretmenlerin ya da bir bütün olarak kurumun menfaati için değil, kamu yararı için çalışır. Kamu yararı gerçeğin serbestçe araştırılmasına ve özgürce ifade edilmesine bağlıdır. Akademik özgürlük bu amaçlar için gereklidir ve hem eğitim hem de araştırma alanlarında uygulanmalıdır. Gerçeğin ortaya çıkması için araştırma özgürlüğü temel ilkedir. Akademik özgürlüğün öğretim boyutu, öğretmenin öğretme, öğrencinin de öğrenme haklarının korunması için temel ilkedir. Akademik özgürlük, haklarla bağlantılı olarak sorumlulukları da beraberinde getirir."[11]

AAUP, gerçeğin bu şekilde özgürce araştırılması, ancak üniversite hocalarının ve araştırmacıların iş güvenliği olduğu müddetçe mümkündür demektedir. Örneğin, devletin ya da dinin onaylamadığı konularda çalışan biri işinden atılamamalıdır. Akademik özgürlük şunları içermelidir:

(1) "diğer akademik görevlerde gösterdikleri performans yeterli olduğu sürece, araştırmaların ve sonuçların basılması konusunda tam özgürlük," ve

(2) "öğretim görevlilerinin sınıfta kendi konularını tartışma özgürlüğü, ancak [öğretim görevlileri] konularıyla alakası olmayan tartışmalı meseleleri gündeme getirmeme konusunda dikkatli olmalıdırlar."

Bu son cümlede yapılmak istenen, tartışmanın cesaretini kırmak değildir, zira AAUP "tartışma özgür akademik sorgulamanın merkezindedir" demektedir. Belirtilmek istenen şey "konu ile alakası olmayan maddelerin sürekli olarak gündeme getirilmemesi" konusunda öğretim görevlilerinin dikkatli olmasıdır.[12]

Eğer Türk akademik çevresi akademik özgürlüğün önemine dair bir görüş birliği içinde olsaydı, bütün bu bahsedilenlerin Beşikçi ile bir ilgisi olabilirdi. Beşikçi'nin araştırma yapma ve araştırmalarını yayımlama hakkı ihlal edildi – akademik çalışmaları bugün bile hâlâ basılamıyor. Tartışmalı konulara girdiği için –ki bu konular öğrettiği konularla çok kesin ve net bir şekilde iç içedir– meslektaşlarınca itham edildi. Sonunda, iş güvenliği açıkça ihlal edildi: Atatürk Üniversitesi'nden atıldı ve başka bir üniversitede görev alması engellendi.

---

11 Bu ifadeleri kapsayan metin ve akademik özgürlük hakkında daha başka bilgiler AAUP'nin internet sayfasında bulunabilir: http://www.aaup.org/AAUP/pubsres/policydocs/contents/1940statement.htm.

12 Bkz. http://www.aaup.org/AAUP/pubsres/policydocs/contents/1940statement.htm

Beşikçi'nin mücadelesi ona çok pahalıya mal olduysa da, boşa gitmedi. Onun sayesinde, Türkiye'nin akademik dünyası ve toplumun geneli uzun zamandır resmî ideoloji tarafından saklanan gerçeklerin farkına vardılar. Türkiye'de birçok genç akademisyen "tartışmalı" konularda fikir yürütme cesaretini gösterdiler ve toplumun kurulu paradigma dışında düşünmeye cüret eden entelektüellere ihtiyacı olduğu artan bir biçimde kabul görmeye başladı. Eğer akademik özgürlük Türk üniversitelerinde sağlam bir şekilde kurulabilirse, bu, en azından kısmen İsmail Beşikçi örneği sayesinde gerçekleşecektir.

Çeviren Onur Demir

İsmail Beşikçi ve Türkiye Tarihyazımında Bilim Yöntemi *Şoku*

HAMİT BOZARSLAN

"Türkiye'de tarih, özellikle de yakın tarih, hiç şüphesiz ki yeniden yazılacaktır. Fakat bunu kim yazacaktır? Hiç şüphesiz ki, yanlış yazımdan dolayı zarar görenler yazacaktır."[1]

İsmail Beşikçi

Bilim Yöntemi dizisinin bu makalede ele alacağım Türkiye uygulaması ile ilgili ilk üç cildinin yayımlandığı 1976-1979 döneminde,[2] Türkiye'deki alternatif, başka bir deyimle resmî akademik kurumların tümüyle dışında yer alan çevrelerde, belli bir anlamda bir "İsmail Beşikçi" şoku yaşandı. Bu şokun nedeni sadece Beşikçi'nin 12 Mart öncesinde büyük yankılar yaratan *Doğu Anadolu'nun Düzeni*[3] kitabındaki tahlillerden çok daha radikal bir konumda olmasında ve Martin van Bruinessen'in deyimiyle kendisini Frantz Fanon'laşmaya götürecek bir yola girmiş olmasında yatmamaktaydı.[4] Beşikçi aynı zamanda, mağdur ya da Kemalizmin "medeni olmayan kabileler"[5] olarak tanımladığı grupların tarihinden yola çıkarak radikal bir tarih okuyuşu ve bu okuyuşu mümkün kılan bir bilgi kuramı sunmaktaydı. Beşikçi'nin savunduğu bilgi kuramının üniversitelerin ezbere dayanan metodlarıyla uzaktan ya da yakından bir ilgisi bulunmamaktaydı; söz konusu olan, "somut realiteler"den yola çıkarak mevcut bilginin "eleştirilmesi", bu bilgiyi oluşturan katmanların ve etmenlerin anlaşılması, bu bilgi ve iktidar yapıları arasındaki ilişkilerin anlaşılması ve bu yolla yeni bilgilerin üretilmesiydi. Bu "somut realiteler" ise resmî tarihyazımının dipnotlara indirgeyecek kadar küçümsediği ya da Kemalist teleoloji çerçevesinde olumlu bir anlam yüklediği olaylardan yola çıkarak seçilmekteydiler. "Üniversite"nin "kurtuluş", "kuruluş" ve "çağdaşlaşma/modernite" bağlamında okuduğu bu olaylar, mağdur grupların tarihinden yola çıkıldığında, esaret ve normatif bir modernitenin önündeki engellerle eşanlamlı bir hale gelmekteydiler. Beşikçi, mağdur bir grup olarak Kürdleri

1 İsmail Beşikçi, *Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Tüzüğü (1927) ve Kürt Sorunu*, (Ankara: Yurt, 1991), s. 247.

2 Bilindiği gibi, dizinin daha sonraki ciltleri, ancak 1990'ların başında gün ışığına kavuşabildi.

3 İsmail Beşikçi, *Doğu Anadolu'nun Düzeni. Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller*, (İstanbul: E Yayınları, 1969).

4 Bkz. http://www.let.uu.nl/~martin.vanbruinessen/personal/publications/ismail_besikci.htm.

5 İsmail Beşikçi, *"Türk Tarih Tezi" ve Kürt Sorunu*, (Ankara: Komal, 1977), s. 183.

resmî tarihi sorgulamaya davet ediyor, bunun için gerekli hangi tür olgu ve kavramlardan yola çıkılması gerektiğini gösteriyordu.

Dizinin ikinci önemli özelliği ise, bilimsel düşünüşün ve yöntemin olmazsa olmazlarını hatırlatmasıydı: "Bilimde doğrunun ölçütü olgulardır, kişiler doğrunun ölçütü olamaz"; "ilmî bitaraflık bir ırkı, bir ulusu övmek değildir", "bilimde son ve kat'i tetkik yoktur", "bilim, elde ettiği bilgiden daima şüphe eder", "bilimde ezeli ve ebedi hakikat yoktur"...[6] Beşikçi'nin vardığı bu epistemolojik kopuşun temelinde bir anahtar kelime yer almaktaydı: Kuşku. Sosyal bilimlerin varoluş koşulu, "kat'i" bir bilgi olma iddiasına sahip bir bilgiyi meşrulaştırmak ve yaymak değil, var olan bilgiyi sorgulamak ve eleştirmek, bundan kuşku duyarak yeni bilgiler ve yorumlar üretebilmekti.

Bilim Yöntemi dizisini bugün de son derece önemli kılan, sunduğu bu epistemolojik açılımdır. Burada, 1970'lerin Türkiyesi'nde sosyal bilimlerin epistemolojisi konusundaki çalışmaların son derece kısıtlı olduğunu, daha sonraki yıllarda sosyal bilimleri sarsan Oryantalizm konusundaki tartışmaların ise, Batı üniversitelerinde bile ancak dar bir çerçevede yer aldığını belirtmemiz şart. Örneğin, Faslı düşünür Abdullah Laouri'nin çalışmaları, yayımlandıkları Fransa'da bile önemli bir yankı bulamamaktaydılar.[7] Edward Said'in *Oryantalizm* kitabı ise ancak 1978'de yayımlanacak ve *subaltern studies* ("mağduriyet araştırmaları") 1980'lerin sonunda belli bir ivme ve meşruiyet kazanacaklardı.

* * *

Beşikçi'nin otuz yıl sonra okuyucuya doğal gelebilecek, ama kendi döneminde bir manifesto niteliğini kazanan epistemolojik tespitleri, Ebedi Şef'in "yüce dehasından doğan"[8] "kat'i hakikat"ları bilim sahasının dışına atmakla yetinmiyor, aynı zamanda, bilim tarafından sorgulaması gereken birer "olgu" haline geliyordu. Sosyal bilimler bu tür bilgilerin kimler tarafından ve nasıl oluşturulduğunu, neden bilimsel doğrulama ya da yanlışlamayı yöntemlerine başvurmadıklarını ve bilimsel meşruiyetlerini nereden aldıklarını araştırmak zorundaydı. "Resmî bilim", "resmî ideoloji" ve resmî zor arasında doğrudan bir ilişki kuran Beşikçi, "resmî bilim" ve "resmî tarih"in "resmî ideoloji"yle doğrudan bir ilişki içinde olduğunu ve bu sıfatla da devletin yasal ya da yasadışı zorunu gizlemek ya da meşrulaştırmakla görevli olduğunu göstermekteydi.[9] Beşikçi'nin tespitiyle, Türkiye'de "bilim adamları yalana dayalı resmî devlet ideolojisini yapan ve yayan kişiler haline [gelmişti]. Bu konularla uğraşan kurumlar için de aynı şey söylenebilir"di.[10] Şeceresi itibarıyla İttihat ve Terakki'ye ka-

---

6 *A.g.e.*, s. 51-63.

7 Abdullah Laroui, *La crise des intellectuels arabes. Traditionalisme ou historicisme?*, Paris, Maspero, 1978.

8 Beşikçi, *'Türk Tarih Tezi', age,,* s. 212.

9 Bunların bir kısmı aynı zamanda bu zor icraatının kuramcıları ve uygulayıcıları olarak ortaya çıkmaktaydılar. Beşikçi'nin dile getirdiği gibi, Tunceli Kanunu'nun yapıldığı ve uygulandığı anda, TBMM'de en azından 57 profesör bulunmaktaydı. Bkz. *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi*, Istanbul, Belge, 1990, s, 119-120.

10 İsmail Beşikçi, *Kürtlerin Mecburi Iskânı*, Ankara, Yurt, 1991, s. 27.

dar uzanan bu "yalana dayalı resmî ideoloji"nin adı da açıktan konulmaktaydı: "Kemalizm".[11]

Beşikçi'nin yaşadığı bu epistemolojik kopuşun ilk emareleri aslında *Doğu Anadolu'nun Düzeni*'nde görülebilirdi. Gerçi, Kürd araştırmaları için bugün de son derece önemli olan bu hacimli çalışma doğrudan Kemalizm ya da Cumhuriyet tarihi tartışmalarına girmemekteydi; ama Martin van Bruinessen'in de tespit ettiği gibi,[12] Beşikçi, "feodalizm"le açıklanması gereken olgunun Kürd Sorunu değil, (terim kullanılmazsa da) Cumhuriyet'in kurduğu hâkimiyet sistemi olduğunu önermekteydi. "Doğu Sorunu"nun algılanmasında hâkim olan araştırma perspektiflerini tümüyle altüst eden bu eserde, Cumhuriyet, "feodalizm"e rağmen ayakta kalan ve kendisini "feodalizm"le mücadeleyle yenileyen bir sistem olmaktan çıkmakta, tam aksine, "feodalizm"i ayakta tutan bir siyasi yapı olarak tahlil edilmekteydi. Bunun somut belgeleri ise, *Bilim Yöntemi* dizisinde, "sürekli olarak mebusluğa atanan" şeyh ve büyük toprak ağalarının listesi olarak okuyucuya sunulacaktı.[13]

Beşikçi'nin bu ilk gözlemlerden *Bilim Yöntemi*'ne varması 12 Mart döneminde gerçekleşmişti. Bir anlamda, "Diyarbakır Zindan Üniversitesi" Beşikçi'nin radikalleşmesini ve kendisi de radikalleşen Kürd Hareketi'yle yakınlaşmasını sağlayan üçüncü bir üniversite sıfatına sahipti. 1960'ların siyasi hareketleriyle sarsılan "Mülkiye", Beşikçi'nin kendisine biçilen resmî ideolojiyi yeniden üretmek misyonunu reddetmeyi başararak bitirdiği bir üniversiteydi. Bu redd-i miras daha sonra asistan olarak ders verdiği ve ilk araştırmalarını gerçekleştirdiği ikinci üniversitesinde (Erzurum Atatürk Üniversitesi), refleksif bir nitelik kazanacaktı. Beşikçi'nin Kemalizmi, bunun da ötesinde, Türkiye'yi, ampirik gözlemlerden yola çıkarak sorgulamaya başlaması, bu döneme denk düşmekteydi. Diyarbakır ise, bu sorgulamanın teorik bir zemine oturtulması ve Türkiye tarihinin İttihat ve Terakki ve Kemalizm dönemlerini içerecek şekilde uzun erimli bir zaman diliminden yola çıkılarak okunması dönemiydi. Beşikçi'nin Kürdistan'ın sömürgeleştirilmesi, hatta bir sömürge statüsüne bile sahip olamaması yorumu bu üçüncü "üniversite"de oluşmaya başlamıştı.

Beşikçi'nin kısa bir zamanda bu tür radikal bir konuma erişmesinin ardında, her şeyden önce, Türkiye'nin 1960'lı yıllarını belirleyen şekli demokrasiden çıkışı yatmaktaydı. 12 Mart beyaz terörü, sistemin, son tahlilde, "anayasa"ya ya da sosyal bir mukaveleye değil de, zora dayanarak kendisini yeniden üretebildiğini göstermişti. Türkiye çapında "78'lilerin" siyaset sahnesine şiddete başvurak girişi ise, yeni bir neslin, Kemalizmle arasına bir sınır koyamayan 1960'ların solundan çıkışını zorunlu hale getirmekteydi. Benzer bir gelişme, artık 1960'ların söylemlerini ve mücadele tarzlarını arkasında bırakan Kürd Hareketi'nde de yaşanmaktaydı. Kürd Hareketi'nin radikalleşmesi ve şiddete başvurması, 12 Mart darbesi ve Barzani hareketinin yenilgisi ile yakından ilişkiliydi. Varılan nokta, artık Kürd Sorunu'nun az gelişmişlik ve kültürel haklar perspektifinden değil

11 *A.g.e.*, s. 48.

12 Martin van Bruinessen, *a.g.m.*

13 Beşikçi, *Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Tüzüğü*, *a.g.e.*, s. 200, 228.

de, Kürdistan'ın parçalanması ve sömürgeleştirilmesi üzerinde duran yeni bir tarihsel söylemden çıkarak okunmasıydı.

* * *

Beşikçi'nin *Bilim Yöntemi* dizisinde "yarı feodal özellikler", "faşist diktatörlük", "militarist sömürgeci burjuvazi" "emperyalist bölüşüm" vs... gibi tartışmaya (ve eleştiriye) oldukça açık kavramların yoğun bir şekilde kullanıldığını görmekteyiz. O dönem sol düşünceye hâkim olan (ve kişisel olarak benim de kayıtsız şartsız paylaştığım) bu kavramlar, "nihai ve kat'i bilim"in sorgulanmasını mümkün kılan ufkun, kısmen de olsa, kendisini "kat'i" olarak algılayan başka bir sentaksla sınırlanmış olduğunun işaretiydi. Bu eskiyen ve analitik derinliğe sahip olmayan kavramlara rağmen, Beşikçi'nin 1976-1979 çıkışını günümüzde de bu denli taze kılan, resmî tarihin ancak radikal bir şekilde, hakimiyet sisteminin tarihyazımı ve söylemiyle uzlaşmaya yer bırakmayan bir radikallikle sorgulanabileceğini göstermesidir. Türk Tarih Tezi/Güneş Dil Teorisi ve Cumhuriyet Halk Fırkası/Partisi hakkında daha sonra yapılan çalışmalar,[14] Kemalizmin bilim çevrelerinde hâkimiyetinin kısmen de olsa kırılmış olduğu, bu nedenle de bu tür bir radikalliğin gerekmediği 1990'larda yayımlanmış bulunmaktadırlar. Beşikçi'nin eserlerini yazdığı dönemde ise, radikallik ve sistemle uzlaşmama, gerçeği çıplak bir şekilde göstermenin tek yolu olarak ortaya çıkmaktaydı. Belli bir oranda, Beşikçi'nin akademik dünyada işitilemezliği, değindiği olguların ancak görmemeye kararlı olanların görmediği oranda yalın olmalarından kaynaklanmaktaydı. İskân Kanunu (ve bunu tamamlayan kanun ve gerekçeler), 1930'lu yılların Sosyal Darwinizm ve ırkçılıkla iç içe geçmiş milliyetçi hezeyanı, Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi gibi bugün artık hiçbir tarihçinin ve dilbilimcinin savunamadığı ama 1930'larda hegemonik bir konumda bulunan teoriler, CHP'nin tek parti ve parti-devlet dinamiği vd. bu yalın olgular arasında yer almaktaydılar. 1970'lerde (ve kısmen de günümüzde) Mustafa Kemal ve Kemalizm savunulmakta, ama Kemalizmin özünü oluşturan bu olgulara ya atıfta bulunulmamakta, ya da kendilerine birer anekdot şeklinde değinilmekteydi. Tarih ve Dil teorileri ve tezleri "o zaman olmuş, önemli değil" gerekçesiyle sorgulamadan muaf tutulmaktaydı.[15] Belli bir anlamda, bir yandan gurur duyulan diğer yandan da utancı taşınılamaz bir niteliğe sahip olan Kemalist geçmiş, rejimin şizofrenik bir nitelik kazanmasını kaçınılmaz kılmıştı. Yalana dayalı Kemalizm, yalana dayandığını yalanlayarak eleştirel akla bir hakaret kılıfına bürünmekteydi. *Bilim Yöntemi* dizisini kaleme almakla, Beşikçi, Andersen'in dizinin üçüncü cildinde yer alan meşhur masalında olduğu gibi, "impa-

14 Bkz. Büşra Ersanlı-Behar, *İktidar ve Tarih. Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1927-1937)*, (İstanbul: Afa, 1992); Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları*, (İstanbul: İletişim, 3 cilt, 1992); Etienne Copeaux, *Espaces et temps de la nation turque. Analyse d'une historiographie nationaliste (1931-1993)*, Paris, CNRS, 1997 & *Une vision turque du monde à travers les cartes de 1931 à nos jours*, (Paris: CNRS, 2000); Bu yayınlarla aynı zamanda yayımlanan bir Beşikçi değerlendirmesi için, bkz. Hamit Bozarslan, " Autour de la Thèse Turque de l'Histoire ", *L'Intranquille*, sayı 1, 1992, s. 121-150.

15 Beşikçi, *"Türk Tarih Tezi"*, *a.g.e.*, s. 34.

ratorun çıplak olduğu"nu yalın bir şekilde göstermekteydi. "İmparatorun maiyeti" ve "Kemalizmin ulemalığı"[16] ile köprülerin bu tür bir radikallikle berhava edilmesi, tartışmayı başka platformlara taşımayı hem mümkün hem de zorunlu kılmaktaydı. Hocalığın mağruriyetine veda eden Beşikçi, artık mağduriyetin hocası olarak ortaya çıkmaktaydı.

* * *

Beşikçi'nin 1960'lardaki çalışmaları, daha son derece genç olan bu bilim adamının, diline ve tarihine hâkim olmadığı bir halkın bağrında son derece zor bir saha çalışmasını ne kadar ustalıkla gerçekleştirebildiğini göstermekteydi. Beşikçi'nin *Bilim Yöntemi* dizisinin ise saha araştırmalarına dayanmadığını görmekteyiz. 1970'lerin ikinci yarısının iktisadi koşulları ve yaygınlaşan şiddeti, bir kurum tarafından desteklenmeyen bir saha araştırmasını zaten imkânsız kılmaktaydı. Aynı şekilde, Beşikçi'nin *establishment*'ten olmayan araştırmacılara tümüyle kapalı olan arşivlerde de bir çalışma yapabilmesi söz konusu değildi. Ama bana öyle geliyor ki, Beşikçi'nin saha çalışmasına ve arşivlere başvurmaması, aynı zamanda, son derece önemli teorik sonuçları da olan metodolojik bir tercihin sonucuydu. Beşikçi, özellikle, *aşikâr olan kaynakları* kullanarak bilgi üretme kurumlarını sorgulamaktaydı. Bilim çevreleri neden sistemin parlamentosunun, hukukçularının, üniversitelerinin ürettiği ve herhangi bir belediye kütüphanesinde kolaylıkla erişilebilecek *Resmî Gazete, TBMM Tutanakları*, partilerin siyasi tarihle ilgili derleme kitaplarda bile yer alan iç tüzükleri ve programları, bilimsel kongre tutanaklarını, gazete koleksiyonları gibi açık, resmî, hatta bir zamanlar mecburi olan bir yığın malzemeyi kullanmamaktaydı? Bir Afet İnan'ın, Uluğ İğdemir'in, devletin büyük masraflarla ve küçümsenemeyecek bir kalite ile yayımladığı kitapları,[17] neden devletin biliminsanları tarafından birer kaynak, Cumhuriyet tarihini okumayı mümkün kılan birer anahtar haline gelmemekteydiler? Aynı şekilde, açık bir metin olan İskân Kanunu ve bu kanun üzerine meclis müzakereleri neden kaynak olarak ele alınmıyordu? Bununla doğrudan bağlantılı olan ikinci soru ise, bu kesinlikle yasak olmayan ama sansürlü bir konum kazanan malzemeden yola çıkılarak ne tür bir tarih okunuşu düşünülebileceği idi. Bu şekilde okuma, bir soru sorma, sorgulama metodu olarak ortaya çıkmaktaydı.

Bilim Yöntemi dizisinde, Beşikçi, her şeyden önce son derece dikkatli bir okuyucu olarak ortaya çıkmaktaydı. Bugün bile Beşikçi'yi okumak mütemadi bir tez savunma jürisi ile karşı karşıya olmak anlamına gelmektedir. Bir örnek olarak, Beşikçi'nin aktardığı ve iskân kanunlarını öven –ve müsamahalı davranarak ismini zikretmeyeceğim– bir profesör, "Avrupa'da bir nüfusun iskanı 5.000 liraya mal olduğu halde bizde 100 lira"ya mal olduğunu yazmaktaydı. Beşikçi, bu cümlenin hem son derece önemli bir bilgiyi içerdiğini hem de bu bilginin tahlilinde bir araştırmacı için kabul edilemeyecek derecede zayıf kaldığını gözlemlemekte, haklı olarak "aradaki bu derin farkın nereden ileri geldiğini bilimin açık-

16 Beşikçi, *Tunceli Kanunu, a.g.e.*, s. 121.

17 Bkz. Uluğ İğdemir, *Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, Ankara, TTK Yayınları, 1973.

laması gerekir. Türk iskân siyasetinin bu kadar masrafsız olmasının, bu derecede kolay yürütülmesinin üzerinde durulması gerekir" demekteydi.[18]

Bilim Yöntemi dizisini önemli kılan, gerçekten de, 1930'lardan 1970'lere kadar bir dizi araştırmacı ve akademisyenden yapılan yoğun alıntılardı. Bu alıntılar, genellikle, sanki tek bir elden, tek bir kalemden çıkmış izlemini yaratmaktaydılar. Sorgulanmayan, ampirik testten geçirilmeyen aynı postülatlar, aynı izah silsileleri, onlarca profesörün ve tanınmış düşünürün, aynı cümlelerle ifade edilen aynı sonuçlara varmalarını zorunlu kılmaktaydı. Sorun, Türkiye'de, 1970'lerin standartlarına göre bile hiç de küçümsenemeyecek bir araştırma ve yüksek eğitim dokusunun bulunmamasında değil, bu dokunun ürettiği "milli bilim"in, bilimin gerektirdiği evrenselliğin tümüyle dışında, hatta karşısında olmasıydı. Beşikçi'nin aktardığı Yakup Kadri Karaosmanoğlu bunu açıkça itiraf etmekteydi "... ilim diyorlar. İlim bitaraflıktır ve ilmin milleti yoktur. Halbuki Kemalist Türk inkilapçısına göre, ilim de millidir, ilmin de vatanı vardır ve ilmin vatanı burası olmak lazım gelir."[19] Kaynağını, bir parçası olduğu hâkimiyet sisteminin kurumsallaştırdığı devlet zorundan alan böylesine bir bilimin, ihtilafı ve kuşkuyu temel alan bilimle diyalog içinde olabilmesi elbette ki mümkün değildi.

Bu "millileştirilen" ilim, varlığı inkâr edilen Kürd Meselesi'nin ötesinde, Türkiye'yi okuyamamakta, ya da, "herkesin gözünün içine baka baka yalan söyle"mekteydi.[20] Örneğin Kemalist sistemin "şef"liğe ve "ben" kökenliğe[21] dayalı bir tek parti sistemi olduğu ve bu bağlamda diğer "şeflik" ve tek-parti sistemleriyle ortak paydalara sahip olduğu görülmemekte ya da gizlenmekteydi. Milli bilim, kadınlara "herkesten önce seçme ve seçilme hakkının" tanındığı yazıyor, ama Kemalist Cumhuriyet'te aslında seçimlerin olmadığını, "saylav"ların Mustafa Kemal tarafından atandığını görmüyor, ya da en azından dile getirmiyordu. Kemalizmin, bu Kemalizmin ana belgelerinden yola çıkılarak okunması ile çöken, sadece Kürdlerin varolmadığı tezi değil, aynı zamanda, Kemalizm ve modernite arasında Niyazi Berkes, Bernard Lewis ve Tarık Zafer Tunaya tarafından kurulan bağdı; Beşikçi'yle birlikte Kemalizm, diğer terimleri zor, milliyetçilik ve inkâr olan yeni bir denklemin parçası olarak algılanmaktaydı.

* * *

Son olarak da, Beşikçi'nin, Kemalizmle hesaplaşmasını son derece geç yapmaya başlayan ve bunu ancak marjinal bir şekilde gerçekleştiren sol cenahta önemli tartışmalara yol açtığı ve bir referans haline geldiği belirtilmelidir. Beşikçi'nin epistemolojik isyanını açılayan nedenlerden biri, özellikle 1960'larda ve 1970'lerde Kemalizmin kendisini sol bir akım olarak göstermesi, aynı zamanda da, aralarında bazı radikal sol akımların da bulunduğu akımların bile gerçekten

---

18 Beşikçi, *Kürtlerin Mecburi İskânı*, *a.g.e.*, s. 105.

19 İsmail Beşikçi, *Orgeneral Muğlalı Olayı/Otuzüç Kırşım*, İstanbul, Belge, 1991, s. 77.

20 Beşikçi, *Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Tüzüğü*, *a.g.e.*, s. 113.

21 *A.g.e.*, s. 74. Hülya Adak bu olguyu " ben-millet " kavramı ile özetlemektedir. Bkz. Hülya Adak, "National Myths and Self-Na[rra]tion: Mustafa Kemal's Nutuk and Halide Edip's Memoirs and The Turkish Ordeal", *The South Atlantic Quarterly*, sayı 102/2-3, 2003, s. 509-528.

de Kemalizmden beslenmesiydi. Bu anlamda, Beşikçi'nin vurduğu yerden ses gelmemesi beklenemezdi.

Ne var ki, yalın olanın bu denli açık bir şekilde ifade edilmesi, Beşikçi'yi 1970'lerin koşullarında "işitilemez" kılmaktaydı. "Akademi"nin içine kapandığı bu derin sessizlik, Cumhuriyet'in savcıları ve hâkimleri tarafından bozulacak, eleştiri silahının mümkün olmadığı anda, sistem devlet zorunun eleştirisine başvurarak Beşikçi'yi susturmaya çalışacaktı.

Kemalizmin, kendi temel belgelerinin kullanılmasının mümkün kıldığı eleştirilere verebileceği tek cevap sloganlaşmak, görünürlük alanını dolduran bir imge ve giderek de yoz bir pop kültür haline gelmekti. 12 Eylül bu tür bir Kemalizme geçişi pekiştirdi. Kemalizm, özüne sadık, radikal milliyetçilikle ve şiddetle belirlenmiş bir ideoloji ve icraat, aynı zamanda da, özünün sorgulanmasını zora başvurarak engelleyen hegemonik bir sentaks olarak yeniden tanımlandı. 12 Eylül, Kemalizmin solla olan zoraki izdivacına son verdi. 12 Eylül sonrası *ulusalcılığın* oluşmasına varan süreç ise, Kemalizm ile izdivaçlı kalmaya kararlı bir solun, kelimenin etimolojik anlamıyla ancak bir nasyonal sosyalizm olabileceğini gösterdi.

Anti-Kürdolojiden Kürdolojiye Giden Yol ve İsmail Beşikçi[1]

M. MALMÎSANIJ

Kürdoloji sözcüğü genel olarak Kürt dili, tarihi, edebiyatı, toplumsal yapısı hakkında yapılan yazılı çalışmalar, incelemeler anlamına gelir. Aynı sözcük, bu konularda çalışma yapan bilimsel kurumlar anlamında da kullanılır.[2] Türkiye'de Kürtlerin varlığı inkâr edildiğinden, Kürtlerle ilgili her şey ve bu arada ülkelerinin adı olan Kürdistan adı da yasaklandığından Kürdoloji çalışmaları söz konusu olmamıştı. İsmail Beşikçi bu konuda Türkiye üniversitelerinin bir istisnasıdır. Türkiye'de Kürdolojiden söz edilirken onun ilk akla gelen kişi olması bundandır.

Beşikçi'nin bu alandaki çalışmaları 1960'lı yıllarda başlar. Osmanlıların son döneminden beri yapılagelen bazı çalışmalar üzerinde düşünmek, onun Kürdoloji alanındaki yerini ve nasıl bir ortamdan geldiğini anlamamızda kolaylık sağlayacaktır. Dünyanın değişik ülkelerinin üniversitelerinde Kürt dili, tarihi, edebiyatı konularında akademik bazı çalışmalar yapılırken Türkiye'de bunların yerine, "anti-Kürdoloji" ve "gizli Kürdoloji" diye adlandırabileceğim iki tür çalışmadan söz edilebilir.

Anti-Kürdoloji

Anti-Kürdoloii derken, Kürtlerle ilgili gerçeklerin çarpıtılması ve gerçeğin ortaya çıkmaması için yapılan çalışmaları kastediyorum. Bu çalışmaların hareket noktası, Kürtlerin bir millet, dillerinin ise bir dil sayılamayacağı, aksine Türk oldukları fakat Türkçe'yi unuttukları biçiminde özetlenebilecek resmî tarih tezidir. Yapılan bu tür çalışmalarda varılacak sonucun çerçevesi önceden belirlenmiştir. Bunlardan yayımlanmış olanlar, sonuçta bir propaganda yayını olmanın ötesine geçememiş ve resmî tarihçilerin falsifikasyon örnekleri olarak kütüphanelerde yerlerini almışlardır.

1 Alıntı içindeki italik vurgular yazara aittir.

2 Martin van Bruinessen, *Kürdolojinin Bahçesinde*, Vate Yayınevi, İstanbul, s. 171.

Araştırmacılara zengin malzeme sunan Türkiye'deki anti-Kürdoloii çalışmalarının tarihi, Osmanlı Devleti'nin son dönemine dek gider. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra uzun süre bu devleti yönetecek olan İttihat ve Terakki yönetimi, kendi toplum mühendisliği projesinin gereği olarak özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında Kürtleri asimilasyona tabi tutup Türkleştirme yoluna başvurur. Aşair ve Muhacirin Müdiriyet-i Umumiyesi, 1916'dan itibaren Kürtler hakkında önemli bazı çalışmalar yapar, yüzbinlerce Kürt, İç ve Batı Anadolu'da iskân edilir. O sırada bu kurumun müdürü olan Şükrü Bey [Şükrü Kaya], Cumhuriyet döneminde de önemli mevkilerde görev yapacaktır. Ona göre, aşiretler hakkında önce bilimsel bir araştırma yapmak gerekliydi. "Memlekette aşiretlerin sayısı neydi? Bunlar nerelerde ve nasıl yaşıyorlardı? Âdetleri, gelenekleri nelerdi? vb... Önce bunları bilmek ve ona göre işe girişmek gerekti."[3] Anti-Kürdoloii adını verdiğim çalışmalar arasında birçok bakımdan ilginç bir örnek olduğu için bu kurumun yayımladığı bir kitap üzerinde kısaca durmak istiyorum. Bu müdürlükte çalışan Naci İsmail [Pelister] birçok kitap yazmıştı. Emniyet-i Umumiye Müdiriyeti'nde de çalışmış olan ve Habil Adem mahlasıyla tanınan bu yazarın yazdığı *Kürdler: Tarihi ve İctimai Tedkikat* adlı kitap, 1918'de Aşair ve Muhacirin Müdiriyet-i Umumiyesi tarafından yayımlanır. Onun aynı yıl yine bu müdürlük tarafından yayımlanan diğer bir kitabı, *Beynelmilel Usûl-i Temsil: İskân-ı Muhacirin* (Uluslararası Asimilasyon Yöntemi: Göçmenlerin İskânı) adını taşır. Bu kitapların bir özelliği de, uydurma birer yazar adıyla yayımlanmış olmalarıdır. *Kürdler: Tarihi ve İctimai Tedkikat*'ın üzerinde şu açıklama yer almaktadır: "Muharriri: Doktor Friç. Berlin Şark Akademisi tarafından neşredilmişdir."

1991'de Avrupa'nın değişik kütüphanelerinde bu kitabı arayıp aslını bulamayınca kuşkularım artmış ve sonunda "Berlin Şark Akademisi"nin böyle bir yayınının olmadığını anlamış, araştırmalarım sonunda kitabın gerçek yazarının Naci İsmail Pelister olduğunu öğrenmiştim. Resmî bir kurumun yayımladığı bu kitap ve yazarının sahte özellikleri, böylece –yayımlandığı tarihten 73 yıl sonra– ortaya konabilmişti.[4]

Yukarıda adı geçen diğer kitabın yazarı olarak ise Von P. Goç diye bir ad yazılmış. Hem bu iki kitabın, hem de Naci İsmail Pelister'in diğer birçok kitabının üzerinde, yazar olarak, gerçekte var olmayan uyduruk bazı Avrupai adlar yazılmıştır. Naci İsmail ve onu yöneten İttihatçılar, bir Avrupalı –üstelik doktor!– yazarın ve Berlin Şark Akademisi'nin adına sığınarak bilimsel bir eser havası yaratmayı amaçlamışlardır. *Kürdler: Tarihi ve İctimai Tedkikat* kitabına bakılırsa, Kürtçe'nin "tekrar ihyası mümkün değildir. (...) Eski Kürt lisanı hiç bir suretle hal ve tasnif edilemez". Kürtçe'de fiiller belli değildir. Toplam 8307 sözcükten oluşan bir Kürtçe sözlükte sadece 300 asıl Kürtçe sözcük bulunmaktadır, diğer sözcükler başka dillere aittir. Kürtlerin söylediği masallar Kürt malı değildir. Kürtler geçmişte önemli bir rol oynamamışlardır. "Tasavvur edildiği gibi muntazaman tevali edebilecek bir Kürt tarihi bulmak imkânı mevcud değildir. (...)

3 Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, ikinci baskı, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977, s. 81-82.

4 Malmîsanij, "Meğer 'Dr. Friç' Kimmiş!", *Kurdistan Press*, Stockholm, Sayı 89, 21 Kasım 1991.

Bu tarih başka milletlerin tarihlerine aid birer fasıldır."[5] Bu kitabın Cumhuriyet döneminde nasıl kullanıldığına da ileride değineceğim.

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun yenik düşmesi ve İttihatçıların tasfiye olması üzerine sistemli anti-Kürdoloii ve gizli Kürdoloji çalışmaları bir süre durmuşsa da Cumhuriyet kurulduktan sonra bu çalışmalar yeniden yürütülmüştür. Bu yazı kapsamında bunlar üzerinde ayrıntılı durma olanağı olmadığından sadece birkaç dikkate değer örneğe değinmekle yetineceğim.

Türkiye'de, 1920-1970 döneminde Kürtler hakkında yazılıp yayımlanmış olan kitap sayısı oldukça azdır. Yayımlananlar, merkezî yönetimin çizdiği çerçevede, Kürtlerin Türk ya da "dağlı Türk" olduğu vb. iddialar içerirler. Bu tür kitapların yazarlarından şunlar anılabilir: Musa Kâzım Paşazade, Süleyman Sabri Paşa, M. Rıza, Naşit Hakkı Uluğ, Ali Kemali [Aksüt] ve Kadri Kemal Kop [Sevengil], Önıer Kemal Ağar, M. Şerif Fırat, Mehmet Tevfikoğlu, İbrahim Arvas, Mehmet Eröz, M. Fahrettin Kırzıoğlu, M. Salih San, Emekli Vali Edip Yavuz, Ufuk Şehri.

Bu kitaplardan konumuz bakımından bir "klasik" sayılabilecek olan M. Şerif Fırat'ın *Doğu İlleri ve Varto Tarihi* kitabının öyküsü, birkaç bakımdan kayda değer. Kitapta, "Doğu illerimizin, dünyanın kuruluşundan beri Türk'ün özyurdu olduğunu tarihî kaynaklara ve gerçekliğe dayanarak ispat etmiş" olduğunu iddia eden Fırat, Kürtlere dillerini terk etmelerini şu sözlerle önerir: "... en iyisi, bu dağlı Türk kardeşlerimiz kendilerinin ulu soylarına yakışmayan ve bugün hiçbir kıymet ve mânâ ifade etmeyen bu söz yığını dilleri söküp atmalıdırlar."[6]

Söz konusu kitabı önemli kılan, yazarı M. Şerif Fırat'ın Kürt olmasıdır. Bir Kürt'ün Kürtlerin Türk olduğunu iddia etmesi devlet yöneticilerince önemli bulunmuştur. Şeyh Sait'in Kürtler arasında devlete karşı olan faaliyetlerini ihbar ettiğini de yazan M. Şerif Fırat ekliyor: "... Bu millî mukaddes vazifeden sonra muhitte emin ve parlak bir mevki elde etmiştim. Varto Hükümeti, Muş Vilâyeti ve fırka komutanı yanında sözüm geçer ve kendi kabile ve akrabalarım yanında sevilir ve sayılırdım."[7]

Bir süre tahrirat kâtibi ve eğitmen olarak çalışan Fırat, gerçekten de bölgedeki yetkililerle yakın ilişki içinde olmuştur. Nitekim adı geçen kitabını da bir komutan vasıtasıyla 1948'de bastırmıştır. Bu komutan, ünlü Turhan ve İlhan Selçuk kardeşlerin babasıdır. Karikatürist Turhan Selçuk şöyle diyor: "Babam Kasım Selçuk, Muş'ta Jandarma Alay Komutanıydı. Kitabı o bana gönderdi. Ben de şimdi adını hatırlayamadığım bir mizah dergisinin matbaasında bastırdım ve kendisine gönderdim."[8] 1961'de, Milli Eğitim Bakanlığı Yayım Müdürlüğü'nün emriyle aynı kitabın ikinci baskısı yapılır.[9]

---

5 Doktor Friç, *Kürdler: Tarihi ve Ictimai Tedkikat*, Aşair ve Muhacirîn Müdiriyet-i Umumiyesi Neşriyatından, İstanbul, 1334 [1918], s. 12-20, 81-82.

6 M. Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, 5. Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1983, s. XVIII, 17.

7 Atilla Fırat, *Açık Mektup (Hormek'den Notlar)*, Ankara, 1987, s. 12.

8 Ruşen Arslan, *Şeyh Said Ayaklanmasında Varto Aşiretleri ve Mehmet Şerif Fırat Olayı*, Doz Yayınları, İstanbul, 2006, s. 74. Ayrıca bak. Atilla Fırat, *a.g.e*, s. 26.

9 Dersimli yazar Cemil Gündoğan bu kitapla ilgili şöyle bir anısını anlattı: "Memur olan babam evde

Bu kitabı M. Şerif Fırat'ın yazmadığı yolunda iddialar varsa da bunlar kanıtlanamamıştır. Akrabalarından H. Hüsnü Yurtsever'e bakılırsa, M. Şerif yazdığını partiye göndermiş; kitabı bu hale sokan Cumhuriyet Halk Partisi'dir ve yayımlanacak şeklini Milli Eğitim Bakanlığı vermiştir.[10]

Fırat, Kürtleri Türk göstermek için belgeleri keyfince yorumlamıştır. Örneğin bir şecerede geçen İzol, Karsan, Alan gibi Kürt aşiretlerini –şecerenin orijinalinde Türk sözcüğü geçmediği halde– Türk aşireti diye adlandırmıştır. Bunu, söz konusu şecerenin son yıllarda yayımlanmış olan noter tasdikli çevirisinden anlamak da mümkün.[11]

Sonraki yıllarda askerî darbe liderleri M. Şerif Fırat'a sahip çıkmışlardır. Bunlardan Devlet Başkanı Cemal Gürsel, bu kitabın ikinci baskısına yazdığı sunuşta M. Şerif Fırat'ın, "parlattığı meş'alenin aydınlığından korkanlar tarafından" şehit edildiğini yazarak olaya politik bir görünüm verir. Gerçekte, Ruşen Arslan'ın araştırmasının ortaya koyduğu gibi, M. Şerif Fırat, aynı zamanda babalığı olan öz amcası tarafından aşiret liderliği çekişmesi sonucu öldürülmüştür. 1980 darbesinin lideri Cumhurbaşkanı Kenan Evren ise 1983'te M. Şerif Fırat'ın anıt mezarını yaptırmıştır.[12]

Yukarıda adı geçen yazarların kitaplarında benzer iddialar tekrarlanmaktadır. Özellikle "Dr. Friç"in daha önce değindiğimiz iddiaları, vazgeçilmez "bilimsel delil"ler olarak birçoğunda yer almaktadır.

Bir de askerî ve istihbarat içerikli yayınlar var. Bunlardan askerî olanlar subaylar tarafından yazılıp daha çok Kürtlere yönelik operasyonlar hakkında bilgi verirken istihbaratınkiler propaganda ağırlıklıdır.

Resmî ideoloji çerçevesi dışında ise, bu dönemde Kürtler hakkında yapılmış ama yayımlanamamış istisnai bir çalışma olarak Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın "İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark)" başlıklı çalışması anılabilir.[13] Diğer bir istisna, Milli Eğitim Bakanlığınca yayımlanan İslâm Ansiklopedisi'ndeki Kürtler maddesidir.[14] V. Minorsky'nin yazdığı bu uzun madde, "tadilen" yayımlansa da bakanlığın yayımladığı bir ansiklopedide yer alması bakımından ilginçtir. Çünkü bildiğim kadarıyla, o dönemde kamuoyuna yönelik devlet yayınları arasında Kürtlerin ve Kürtçe'nin varlığını inkâr etmeyen biricik yayın budur. Bunun yayımlanmasının sonradan Türk milliyetçilerince çok eleştirildiği, geri çekilmesinin istendiği, fakat bir kere yayımlandığı için işin içinden çıkılamadığı söylenir.

---

kitap bulundurmaktan çok korkardı. Kitaplarımı yakardı. 1970'lerin başında, bir gün koltuğunun altında bir kitapla eve geldiğini görünce hayret edip sordum. Meğer Kaymakam ilçedeki bütün memurları M. Şerif Fırat'ın kitabını alıp okumaya mecbur kılmış. Daha doğrusu, bütün memurlara birer tane zorla satmıştı. Bizim evde hayatı güvencede olan tek kitap o oldu."

10 Arslan, *a.g.e.*, 27, 31, 48, 73.

11 Kureşanlı Seyid Kekil, *Peygamberler İle Seyidlerin Şecereleri ve Aşiretlerin Tarihi*, Köln, 2001 (?), s. 215; Şerif Fırat, *a.g.e.*, s. 77.

12 Arslan, *a.g.e.*, s. 41, 26.

13 Kıvılcımlı, kendine özgü Marksist yorumla hazırlayıp illegal Türkiye Komünist Partisi'nin merkez komitesine sunduğu bu çalışmasında, Türk yönetiminin "Kürdistan'da müstemleke [sömürge] usüllerini" uyguladığı sonucuna varır. Fakat 1930'larda hazırlanan bu çalışmadan, okuyucu ancak 1979'da, ilk kez yayımlanınca haberdar olabilmiştir.

14 *İslâm Ansiklopedisi*, c. 6, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 1089-1114.

Özetle söylemek gerekirse, anti-Kürdoloii kapsamındaki çalışmalar, çerçevesi resmî ideolojiyle çizilmiş, güdümlü ve aynı zamanda resmî ideolojinin üretildiği alanlardır. Bu tür çalışmaları yapanlara tipik bir örnek olarak Prof. Hasan Reşit Tankut verilebilir. "Diyarbekir, Urfa, Mardin, Hakkâri, Van, Bitlis, Siirt, Elaziz, Malatya Vilayetlerinin Asayiş" Müşavirliği, Türk Dil Kurumu Asbaşkanlığı ve uzun süre milletvekilliği yapmış olan Tankut'un, Güneş-Dil Teorisi ve Türk Tarih Tezi çerçevesinde yazdığı birçok kitabı yayımlanmıştır. Kendi ifadesine göre, "Atatürk'ün *emriyle* Dil-Tarih Fakültesi'nde Türkoloji Profesörlüğü yapmış", Nusayriler ve Nusayrilik adındaki kitabını da "Hatay davamızı anlatmak amacıyla Atatürk'ün *isteği üzerine*" yazmıştır.[15]

Başvurulan yöntemler çeşitlilik arz etmektedir. Kürtlerle ilgili daha önce yayımlanmış yayınları tahrif etmek ya da bazı bölümlerini metinden çıkarmak gibi. Bunu yapanlar sadece devlet kurumları değil, değişik kişiler ve resmî olmayan kuruluşlar da aynı şeyi yapmıştır. Sadece iki örnekle yetiniyorum: Said-i Nursi'nin eskiden yazdıklarını yeniden yayımlayan ve Nurcu olarak bilinen çevrelerden Yeni Asya Yayınevi, bunlarda çok önemli tahrifat yapmıştır.[16] Mevlânzade Rıfat'ın *Türkiye İnkılâbı'nın İçyüzü*'nün Pınar Yayınları tarafından yayımlanan baskısında, Kürdistan Teali Cemiyeti ve Kürtlerle ilgili bir bölüm çıkarılmıştır.[17]

Birçok Kürt okuyucu açısından, tüm bu yayınlar şöyle bir sonuç doğurmuştur: Onyıllarca Türkiye'de hep bu tür yayınlarla karşılaştığından ve burada anlatılanların Kürtlerin gerçek durumunu yansıtmadığını gördüğünden, artık Türkiye'de Kürtler hakkında yayımlanan hiçbir şeye inanmaz olmuştur.

Gizli Kürdoloji

Yukarıda anti-Kürdoloii diye adlandırdığım türden çalışmalar, kamuoyuna yönelik olup yayımlanmış çalışmalardı. Bir de kamuoyuna açık olmayıp sadece devlet yetkilileri için yapılan bazı çalışmalar var. Başbakandan mülkiye müfettişine dek devletin değişik üst düzey bürokratlarınca hazırlanan bu çalışmalar, ya yayımlanmamış ya da devlet tarafından az sayıda bastırılıp ilgili resmî kurum ve/veya kişilerin bilgisine sunulmuştur. Genellikle *"gayet gizli ve zata mahsustur"*, *"mahrem ve hizmete mahsustur"* gibi gizlilik kaydı taşırlar. Gizli Kürdoloji derken bu tür çalışmaları kastediyorum.

Cumhuriyet'ten önce ve sonra bu tür irili ufaklı yüzlerce rapor ve az sayıda kitap ya da broşür hazırlanmıştır. Devlet yetkililerinin bilgilendirilip ona göre asimilasyon ve güvenlik tedbirleri almalarını sağlamayı amaçladıklarından, anti-Kürdoloii belgelerinin tersine, bu gizli Kürdoloji belgelerinde yazılanlar nispeten objektiftir. Yetkililer, dışarıya karşı, "Kürt yoktur" ya da "Kürtler Türk'tür"

15 Mehmet Bayrak (hazırlayan), *Açık-Gizli/Resmi-Gayriresmi Kürdoloji Belgeleri*, Öz-Ge Yayınları, Ankara, 1994, s. 197-203.

16 Bu tahrif örnekleri için bak. Malmîsanij, *Said-i Nursi ve Kürt Sorunu*, Jîna Nû Yayınları, Uppsala, 1991, s. 52-74.

17 Bak. Malmîsanij, "Yeni Bir Kitap Yeni Bir Sahtekârlık", *Medya Güneşi*, İstanbul, Sayı 51, s. 16.

derken, bu iç rapor ve kitaplarda daha realistçe bilgi alışverişinde bulunmaktadırlar. Bunların içinde insanı dehşete düşürecek birçok öneri yer almaktadır. Bu tür belgelerin gizli kalması için büyük özen gösterilmiştir. Nitekim bunlar uzun süre gizli kalmış, ancak son yıllarda bir kısmı açığa çıkıp yeniden yayımlanmıştır. Örneğin Mehmet Bayrak bu tür birçok raporu yayımlamıştır.

Devlet, anti-Kürdoloii malzemesini kamuoyuna sunarken, gizli Kürdoloji malzemesini kendisine saklamıştır. Bu ikinci türden çalışmaların tarihi de Osmanlı dönemine dek gider. Ziya Gökalp'ın, İttihat ve Terakki'nin merkez komitesinde yer almasından sonra, onun da katkısıyla bu çabalar planlı bir biçimde yürütülmüştü. 1905'te Kürtler için "lisanı olan ve edebiyatı bulunan bir milletin neden istiklâli olmasın"[18] diyen, hazırladığı Kürtçe atasözleri, Kürtçe sözlüğü ve dilbilgisini yayımlayacağı 1909'da *Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi*'nde belirtilen[19] –o zamanki adıyla– Ziya Efendi, artık İttihat ve Terakki'nin kuramcılarından ve en önemli yöneticilerinden biridir. İçinden geldiği Kürt toplumunu iyi tanıdığından, asimilasyon için başvurulacak "bilimsel" yöntemlerin tespitinde etkili olur. Asimilasyonu hedeflenen toplumu tanımak gerektiğinden, çok detaylı bir sosyolojik anket hazırlar ve bu anket 1914'te Kürt şehirlerindeki mülki amirlere dağıtılır. Gizli Kürdoloji çalışmalarının ilk örneklerinden sayılabilecek olan bu anket sorularıyla birlikte merkezden gönderilen talimatnamede, "Kürtlükle ilgili tüm materyallerin, orijinalinin ya da kopyalarının İstanbul'a gönderilmesi de istenir".[20] Bu materyalin başına ne geldiği bilinmiyorsa da Memduh Selim konuyla ilgili ilginç bir olay anlatır: Halil Hayali, Kürtçe-Arapça bir sözlük hazırlayıp bu sözlükteki sözcüklerin Farsça karşılıklarını da eklemesi için Sıneli Mihri'ye [Muhammed Mihri Hilav'a] vermiş, Ziya Gökalp ise bunu alıp yakmış.[21] Bu yakma işinin, onun Türkçülüğü benimsediği dönemde gerçekleştiği anlaşılıyor. Kürtlerle ilgili yazılı belgeleri imha etme, yakma geleneği Cumhuriyet döneminde sıradan bir uygulama haline gelecektir. Örneğin Musa Anter, Halil Hayali'nin kendisine verdiği materyalin içinde Ziya Gökalp'in eliyle yazdığı Kürtçe gramerinin de bulunduğunu, fakat Diyarbekir Sıkıyönetim Mahkemesi'nin, diğer bazı belgelerle birlikte buna da el koyduğunu; sonra hepsinin yakıldığının kendisine bildirildiğini yazar.[22]

Yani bir taraftan her türlü falsifikasyona başvurulup Kürtlere ilişkin yanlış "bilgi" üretmek, bilinçleri karartmak için çalışmalar yapılırken bir taraftan da Kürtçe ve Kürtlerin varlığıyla ilgili bilgi içeren her türlü ürün yasaklanır,[23] müsadere ya da imha edilir ve yenilerinin yazılması hapis cezasıyla engellenir. Çünkü verilen yeni "bilgi"lerle beyinler biçimlendirilmeye çalışılırken bir taraftan

18 Ahmet Süreyya Örgeevren, *Şeyh Said Isyanı ve Şark İstiklâl Mahkemesi*, Temel Yayınları, İstanbul, 2002, 173-174.

19 *Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi*, İstanbul, Sayı 6 (27 Kânûn-ı evvel 1324 [1909]).

20 Fuat Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 401-405.

21 Necmettin Büyükkaya, *Kalemimden Sayfalar*, Vate Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 214.

22 Musa Anter, *Hatıralarım*, Doz Yayınları, İstanbul, 1990, s. 67.

23 Örneğin, *Resmî Gazete*'de (14 Şubat 1967) şöyle bir karar var: "Kürtçe olarak yurtdışında yayımlanan *bilûmum matbua, plâk, ses bandı ve benzerlerinin yurda sokulmasının ve dağıtılmasının yasak edilmesi*; ... Bakanlar Kurulunca 25.01.1967 tarihinde kararlaştırılmıştır."

da var olan kollektif belleği silmek amaçlanmıştır. Deyim yerindeyse yeni nesillerin kafası bir taraftan boşaltılırken bir taraftan da resmî tezlere uygun biçimde doldurulur.

Cumhuriyet döneminde, gizli Kürdoloji kapsamında sayılabilecek çalışmalar hem sivil, hem de askerî makamlarca yapılmıştır. Bu çalışmaların ilk önemli örneği de yine Ziya Gökalp'in 1922'de hazırladığı bir rapordur. "Kürt Aşiretleri Hakkındaki Sosyolojik Tetkikler" başlıklı bu raporu ona hazırlatan, Cumhuriyet'in ırkçı düşünceleriyle tanınan bakanlarından Dr. Rıza Nur'dur. Nur, yazıyor: "... Sıhhiye Vekili iken, iskânın da o vakit bu vekâlete ait olmasından istifade ederek Ziya Gökalp'a Kürtleri tetkik ettirdim. Maksadım, bu gibi malûmâtı toplayıp vaziyeti ilmî, iktisâdî bir sûrette öğrendikten sonra, Kürtlere Türk olduklarını anlatmak için teşkilât yapıp faaliyete geçecektim."[24] Rıza Nur, başka bir yerde aynı rapora değinir: "Kürtler meselesi beni üzüyor. Bir şey yok ama, bir gün millî davâya kalkacaklar. Bunları temsil [asimile] etmek lâzım. Tetkikâta başladım. Temsil usûllerine dâir kitaplar getirttim. Kürtler hakkında kitaplar buldurdum. Diyarbakır'da olan Ziya Gökalp'a da para yollayıp Kürtlerin coğrafî, lisanî, kavmî, içtimaî ahvalini tetkik ettirdim. Bir rapor gönderdi. Maksadım oranın bir Makedonya olmadan, kökünden meselenin halli idi."[25]

Bu konuda yazılı çalışma yapmış kuruluşlardan biri de Türk Ocaklarıdır. Türk Ocakları, 1925'ten sonra, Kürtler hakkında yazılmış Rus, İngiliz, Alman, Fransız, Arap kaynaklarından bazılarını, yararlanmak için çevirtir ama bunları bastırmaz.[26] Kürtler hakkında, resmî ideolojiyle çelişen en ufak bir şey yazan insanların ağır cezalara çarptırıldığı bu dönemde, Türkiye yetkililerinin Kürtler hakkında yabancı dillerde yazılmış birçok kitabı kendileri için çevirttirdiğini bugün biliyoruz. Örneğin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Menderes, Basile Nikitin'in *Les Kurdes* adlı kitabını çevirttirirler.[27] Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) tarafından Hasan Arfa'nın *The Kurds: An Historical and Political Study* adlı kitabının birinci bölümü çevirttirilerek buna kurumun "hizmete özel" damgalı bir raporunda yer verilir.[28] Türk Tarih Kurumu Başkanı, Messoud Fany [Mesud Fani]'nin "La Nation Kurde et son Évolution Sociale" başlıklı doktora tezini inceleyip, "bizim tarihî telakkimizle olan alâka ve münasebetleri hakkında malumat" vermesini Maraş Milletvekili Profesör H. Reşit Tankut'a emreder, o da kitabı inceleyip bu malumatı verir.[29] Mayevski'nin *Vanski i Bitliski Vilayeti* kitabı ile Pyotr İvanoviç Averyanov'un *Kurdi v voynakh Rossiye s Persiye i Turtsey v teçenie XIX stoletiya* kitabı Rusçadan çevirtilerek birincisi 1914, ikincisi 1926'da askerî makamlarca yayımlanır. M.

---

24 Ziya Gökalp, *Kitaplar 1*, YKY, İstanbul, 2007, s. 560.

25 Dr. Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, c. 3, s. 906'dan aktaran Şevket Beysanoğlu. bak. Gökalp, *a.g.e.*, s. 629.

26 *Devrimci Doğu Kültür Ocakları Dava Dosyası 1*, Komal Basım-Yayım-Dağıtım, Ankara, 1975, s. 165.

27 Mehmet Bayrak, *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri Üstüne*, Öz-Ge Yayınları, Ankara, 1993, s. 26.

28 Hasan Arfa, *Kürtlerin Kısa Bir Tarihi*, Çeviri: TRT Dış Haberler Müdürlüğü, Çiviyazıları, İstanbul, 1998.

29 Bayrak, *Açık-Gizli/Resmi-Gayriresmi...*, s. 125-128.

Emin Bozarslan, Ehmedê Xanî'nin ünlü eseri *Mem û Zîn*'in transkripsiyonunu yapıp Türkçe çevirisiyle birlikte 1968'de yayımlamış, ancak cezaya çarptırılma kaygısıyla hem kitabın bazı bölümlerini hem de Hemzeyê Muksî'nin 1919 tarihli önsözünü kitaba koymamıştı.[30] Oysa ki Prof. Hasan Reşit Tankut, Hemzeyê Muksî'nin söz konusu önsözünü kendisi için çevirttirmiş, bulundurabilmiştir.[31] Yani resmî ideoloji doğrultusunda yazanlar, bu "yasak metinler"i edinebilirken bizim gibi okuyucular ise ancak yıllar sonra bunları Avrupa'da görebilmiştir.

Burada, Jandarma Umum Kumandanlığı'nın yayımladığı yayınlardan bir örnek üzerinde de kısaca durmakta yarar var. "Gizli ve zata mahsustur. Kayıt altında yüz tane basılmıştır" ibarelerini taşıyan Dersim kitabı, benzerleri arasında önemli bilgiler içeren bir belge niteliğindedir. Kitapta birçok raporun metni yer almaktadır. Bu raporlarda detaylı bilgi mevcuttur. Örneğin Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey'in İçişleri Bakanlığı'na, Dersim hakkında sunduğu 2.2.1926 tarihli raporundaki öneriler arasında şunlar da yer almaktadır: "Sürüleceklerin arazisine Türkleri iskân etmek. (...) Bu ıslahatın icrasından sonra 25 sene devam etmek şartile mefküreci unsurları memur göndermek ve bunlara misyonerlik yaptırarak *havali Kürtlerini Türkleştirmek*. Bu müddet zarfında mektep açmamak, ancak 25 sene zarfında ahaliye Türklük his ve terbiyesini verdikten sonra mektepler küşat etmek [açmak] ve halkı okutmak. Aksi takdirde Kürtlük telkinatı muvaffak olur."[32]

Diğer bir rapordan, bir taraftan Kürtler sürülürken bir taraftan da Kürdistan'a 500.000 Türk'ün yerleştirilmek istendiğini öğreniyoruz. Bu sayı 1920'ler için büyük bir sayı: "341 [1925] senesinde azami elli bin nüfus sevk ve iskân edileceğine nazaran... Aynı veçhile on senede Yugoslavya, Bulgaristan, Kafkasya ve Azerbaycan'dan *beş yüz bin nüfusun* celp ve bâlâda [yukarıda] arzedilen mıntıkaya yerleştirilmesi için 343'ten [1927] itibaren her sene bütçeye ekalli beş milyon lira tahsisat konması lâzımdır."[33]

Birinci Umumi Müfettiş Avni Doğan, 1943 tarihli raporunda traji-komik bir uygulamadan bahseder. Buna göre, Diyarbekir Vilâyeti'nin bir emri yanlış anlayıp sürgün uygulamalarına başlaması, "diğer vilâyetlerin de hemen işe başlamasını zaruri" kılar. Yani, devlet yanlış anlamayı düzeltmez, tersine –herhalde sürgünlerde eşitlik sağlamak (!) için– madem Diyarbekir'de yanlışlıkla başlandı diyerek diğer vilâyetlerde de sürgün uygulamalarına başlar. Böylece, Doğan'ın ifadesiyle, "süratle ve iyice tetkik edilmeksizin hazırlanan defterlere bir sürü masum insanın girmesi"yle sürülmesi gerçekleşir.[34]

Gizli belgelerde bunlara benzer çok sayıda "önlem" dile getiriliyor. İttihat ve Terakki döneminden deneyim sahibi olan Cumhuriyet'in İçişleri Bakanı Şük-

---

30 *Jîn kovara Kurdî-Tırkî/Kürdçe-Türkçe Dergi*, 1918-1919, c. I, Arap harflerinden Latin harflerine çeviren: M. Emin Bozarslan, Deng Yayınevi, Uppsala, 1985, s. 158.

31 Bayrak, *Açık-Gizli/Resmi-Gayriresmi*..., s. 326-328.

32 Dersim, T.C. Dâhiliye Vekâleti Jandarma Umum Kumandanlığı, III. Şb. 1. Ks., Sayı 55058, s. 201.

33 Aktaran: Bayrak, *Kürtler ve*..., s. 484.

34 Bayrak, *Açık-Gizli/Resmi-Gayriresmi*..., s. 264.

rü Kaya'nın gizli bir genelgede söyledikleri, amaç ve izlenen yöntem konusunda öğreticidir:

> "... Kıyafetin, şarkıların, oyunların, düğün ve cemiyet âdet ve ananelerinin de milliyet ve ırk hislerini daima uyanık tutan ve cemaatleri mazilerine bağlıyan rabıtalar olduğu unutulmamalı, binaenaleyh lehçeyle beraber bu gibi aykırı âdetleri de *fena ve zararlı görmek ve bilhassa kötü göstermek* ve hiç bir suretle tergip ve teşçi edilmeyerek [isteklendirmeyerek ve cesaretlendirmeyerek] *âdî ve iptidaî mahiyetleri her vesile ile teşhir olunarak takbih ve tayib edilmeli [çirkin gösterilmeli ve ayıplanmalı]*, o lehçeyi konuşan zümrelere mensup fertlerin ve ailelerin isim ve lakaplarını Türkçeleştirmek, (...) *köylerin o lehçedeki isimlerini değiştirmek* (...), evlerinde ve aralarında Türkçe konuşturmak ve öz yüreklerinden kendilerine Türküm dedirtmek, hülâsa *dillerini, âdetlerini ve dileklerini Türk yapmak, Türkün tarihine ve bahtına bağlamak* her Türk'e teveccüh eden milli ve mühim bir vazifedir."[35]

Görüldüğü gibi, bakanın söylediklerinden bir kısmı, Avrupalı sömürgecilerin yerlilerin dil ve kültürlerinin utanılacak derecede alçaltıcı olduğu biçimindeki propagandalarından farklı değil. Yıllar sonra, 1960 askerî darbesinin ardından Devlet Başkanı olan Orgeneral Cemal Gürsel'in Diyarbekir'de halka hitap ederken söylediği, "size Kürt diyenin yüzüne tükürün"[36] sözü de yukarıdaki "takbih ve ta'yib"e uygun.

Türkiye'de İsmail Beşikçi ya da bazı aydınlar "Kürdistan sömürgedir" dediklerinde, değişik kesimlerce buna sert tepki gösterilmiş, doğru olmadığı söylenmiş, hatta cezai yaptırımlara başvurulmuştur. Oysa devletin en üst düzeydeki yöneticilerinin birçok gizli raporunda burası için "müstemleke tarz-ı idaresi" (sömürge yönetim biçimi), "kolonizasyon" (sömürgeleştirme), "temsil" (asimilasyon) kavramları kullanılmıştır. Örneğin, Şark İstiklâl Mahkemesi Heyeti'nin İçişleri Bakanlığı'na sunduğu öneriler arasında "Şark'ta vasi salahiyet ve bütçeye malik idari bir müfettiş-i umumilik teşkili, 'vali-i umumilik tesisi ve *müstemleke tarz-ı idaresinin* aynen Şark'ta tatbiki'", İçişleri Bakanı Cemil Bey tarafından "min küllilvücuh mucib-i faide" görülmüştür.[37]

Kapalı kapılar ardında Kürtler hakkında neler düşünüldüğünü, 1939-1940'ta Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'ne sunulan bir raporda da gayet açık biçimde görmek mümkündür:

> "Kanaatımıza göre Türkiye'de en mühim milliyet meselesi Kürt meselesidir. (...) *'Dağ Türkü, Yayla Türkü' gibi tabirlerle hakikatı kendi gözlerimizden saklamak zarardan başka bir şey getirmiyeceği gibi, bunların Türk olduğuna da mazileri (geçmişleri) ne olursa olsun bugün ne kendilerini ve ne de başka bir kimseyi inandıramayız.* Bunun için memleketin büyük bir kısmında *yabancı bir unsurun* toplu olarak yaşadığını bilmek ve itiraf etmek ve buna göre tedbirler almak zaruridir. (...)

35 Aktaran: Bayrak, *Kürtler ve...*, s. 508-509.

36 İsmail Beşikçi, "Rejimin Ana Niteliği IV", http://www.argun.org/page/37/?s=b%C3%AA

37 Aktaran: Bayrak, *Kürtler ve...*, s. 471.

Bu yoldaki son teşebbüs 21.06.[1]934 tarihinde neşredilen 2510 sayılı İskân Kanunu'yla yapılmıştır. (...) Halbuki *[bu] kanunun ruhu tamamen bir temsil [asimilasyon] ve dahilî kolonizasyondur [iç sömürgeleştirmedir].*

(...) Bu iskânın her türlü şartlar gözetilerek etraflı bir surette tatbikini ancak bu işin devletin ana politikasına ithal edilerek tam salâhiyetle çalışacak *hususî bir dahilî kolonizasyon [özel bir iç sömürgeleştirme] makinesinin iyi bir şekilde kurulması* ve işlet[il]mesiyle mümkün olabileceğine şüphe yoktur.

(...) Sâkinleri münhasıran Kürt olan köylerin çocukları için bölge yatılı okulları tesisine başlanmalıdır. *Bu okulların hedefi bu çocuklara anadillerini unutturarak Türkçeyi ana dili yerine ikame etmek olacaktır.*"[38]

Son cümledeki "Türkçe'yi ana dili yerine ikame etmek" hedefine, diğer birçok gizli raporda da özel önem verilmiştir. İki rapordan örnek: Kürtlerin yaşadığı birçok il ve ilçe

"merkezlerinde hükümet ve belediye dairelerinde ve sair müessesat ve teşkilatta, mekteplerde, çarşı ve pazarlarda *Türkçeden maada [başka] dil kullananlar, evamir-i hükümete ve belediyeye [hükümet ve belediyenin emirlerine] muhalif ve mukavemet cürmile [suçuyla] cezalandırılacaklar*".[39]

"Türk camiası içinde kaynatmak istediğimiz kimseleri Kürtçe yerine Türkçe dili ile konuşur hale getirmek icap eder. Temsilin (asimilasyonun) yapılması için Kürtçe konuşmak meselesi üzerinde durmak icap eder. Halkevlerinin, bilumum memurların, devlet daireleri ve müesseselerinde çalışan bilumum memur ve müstahdemlerin *Kürtçe konuşmalarına katiyen müsaade edilmemelidir. İşi olan köylü Türkçe bilmiyorsa, köylü ile Kürtçe konuşmamalı, köylü memur olmayan bir tercüman getirmeye mecbur tutulmalıdır... Kürtçe konuşanlara karşı maddi ve manevi cezalar uygulanmalıdır.*"[40]

Bu tür raporların gizliliğine önem verildiğini daha önce belirtmiştim. Başbakan İsmet İnönü, Kürt Raporu'nda, 1937-1938'deki Dersim katliamından önce planlananları kâğıda dökerken, bütün bunların çok gizli kalması gerektiğini de vurgular. Öyle ki maiyet memurları bile bundan haberdar edilmeyeceklerdi:

"Dersim Vilâyeti'ni yeni usulde teşkil edeceğiz. Muvazzaf bir kolordu komutanı vali ve üniformalı muvazzaf zabitler kaza kaymakamları olacaktır. Bulundukça mütekait zabitler (emekli subaylar) tali memuriyetlere tayin olunacaktır. (...) İdama kadar infaz ilbaylıkta [valilikte] bitecektir. (...) 1935 ve 36'da yolları, karakolları yaptıracaktır. (....) Süratle bütün Dersim silahtan tecrit olunacak, İlbaylığın o zamana kadar tetkiki neticesinde *kuvvetle yapılmasını tasavvur ettiği, hükümete bildirdiği icraat* da yapılacaktır. Bundan sonra Dersim'e verilecek şeklin safhası başlayacaktır. *Bütün bu tasavvur gizlidir.*"[41]

---

38 Aktaran: Faik Bulut, *Kürt Sorununa Çözüm Arayışları*, Ozan Yayınları, Istanbul, 1998, s. 182-190.

39 Aktaran: Bayrak, *Kürtler ve...*, s. 486-487.

40 Ismail Beşikçi, *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1990, s. 57.

41 Saygı Öztürk, "İsmet Paşa'nın Kürt Raporu", *Hürriyet*, İstanbul, 8-10 Eylül 1992, s. 7.

1960'lı yıllarda, güdümlü profesörler Kürtler hakkında başvurulacak yeni yöntemler önermiştir. Değişik lehçeleri konuşan Kürtleri birbirinden koparmaya yönelik olan şu öneri gibi: "... şimdi tek bir yol üzerinde yürümeğe mecburuz. Bu yol şudur: Kırmançlıkla [Kurmanclıkla] Zazalığın arasında bir Türklük barajı kurmak." Bu baraj şöyle olacaktı: "Erciyes'ten [Erciş'ten] Tunceli yakınlarına kadar uzanan bu hattın güneye doğru *elli kilometre derinliğinde bir yerleştirme bölgesi* saptamak; amaca çabuk ve kolay varmak bakımından gerekli görünür. Bu yerleştirme, 'bölgeyi ikiye bölen Türk barajı' olacaktır."

Özellikle Karadeniz bölgesinden getirilip Kırmanc (Zaza) ve Kurmanc bölgeleri arasında iskân edilecek Türklerle bu barajın oluşturulması düşünülüyordu.[42] Kürtler arasında buna benzer El-Hizame'l-'Erebi (Arap Kuşağı) planı, Suriye'de 1962'de başlatıldı ve Baas iktidarı döneminde geliştirildi.

Kürtler için özel programlar hazırlanmakla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nde Türkleştirme çalışmaları sadece Kürtlerle sınırlı değildi. Anadili Türkçe olmayan azınlıklar için de bu değişik biçimlerde söz konusuydu. Daha Cumhuriyetin ilk yıllarında bu konuda bazı yayınlar yapılmıştı. Tekin Alp mahlasını kullanan Mois Kohen'in *Türkleştirme* kitapçığı buna örnek verilebilir. Genel Kurmay Başkanlığı'nın 1925'teki şu önerileri de bir fikir edinmemizi sağlıyor: "Vahdet-i milliyenin tesisi için, beş senede Türk muhacirleri yerleştirerek *Kürt ekseriyetinin ekalliyete tenzili* [Kürt çoğunluğunun azınlığa düşürülmesi], (...) *Şarkta kalmış Ermeni, Süryani ve Keldanilerin bu mıntıkadan* çıkarılması."[43]

Belirtmek gerekir ki, bilimsel bir temele sahip olmadıkları için, anti-Kürdoloii ve gizli Kürdoloji belgelerinde Kürt dili ve tarihi hakkında yapılan açıklamalar birbiriyle de çelişmektedir.

Peki aynı dönemde Kürtçe ürünler ve Kürt aydınları tarafından Kürtler hakkında yazılan Türkçe ürünlerin durumu neydi?

Osmanlı İmparatorluğu döneminde çok az sayıda Kürtçe kitap yayımlanmıştı. Bunlar, örneğin Kürtçe sözlük bile, daha 1906'da yasaklanır ve kitapçılardaki nüshalarına el konması emredilir.[44] II. Meşrutiyetin ilanını izleyen kısa süreli nispi özgürlük ortamında, Kürtler bazı dernekler kurup birkaç süreli yayın yayımlarlar. Kahire'deki ilk deneyimleri olan Kürdistan ve Ümmid'den sonra, İstanbul'da yayımlanan *Şark ve Kürdistan*, *Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi*, *Kürdistan*, *Rojî Kurd*, *Yekbün*, *Hetawî Kurd* gibi. Fakat İttihat ve Terakki yönetimi demokratik Kürt örgütlerine ve bu yayınlara uzun süreli hayat hakkı tanımaz.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, birkaç Kürtçe kitap ve broşür yayımlanır. Keza, Mondros Mütarekesi'nden sonra, yönetimin eski sıkı kontrolünün olmadığı birkaç yıl içinde, İstanbul'da on beş kadar Kürtçe kitap yayımlanır. Bunların çoğu dinî ve edebi eserlerdir. Aynı dönemde şu gazete ve dergiler de yayımlanır: *Jîn* dergisi, *Gazî*, *Kürdistan*, *Jîn* gazetesi. Burada değinilen yayınların hepsi Arap harfleriyleydi. Bir de daha 19. yüzyılda Ermeni alfabesiyle yayımlanmış

42 Bayrak, *Açık-Gizli/Resmi-Gayriresmi...*, s. 220 ve 230-31.

43 Bayrak, *a.g.e.*, s. 257.

44 BOA. DH. MKT, 1097/41, Tarih: 15/Ca/1324 (Hicrî).

olan on kadar Kürtçe kitap vardı. Bunların biri alfabe/okuma kitabı, diğerleri İncil'in Kürtçe çevirileriydi.[45]

Yukarıda adı geçen ve Kürtçe-Türkçe olan süreli yayınlarda, Kürt dili, edebiyatı, tarihi ve toplumu hakkında birçok yazı yayımlanmıştır. Bu konular ilk kez bu yayınlarda ele alınıp nispeten geniş okuyucuya ulaştırılabilmiştir. Söz konusu yayınların Kürt kökenli yazarları arasında, o dönemin tanınmış yazar ve politikacılarından Dr. Abdullah Cevdet, Babanzade İsmail Hakkı, Lütfi Fikri, Mevlanzade Rıfat gibi kimseler de var.

Türkiye Cumhuriyeti yönetiminin Kürtçe ve Kürtlerle ilgili yayınlara çok katı biçimde baskı uyguladığı 1923-1970 döneminde ise, tespit edebildiğim kadarıyla toplam olarak sadece altı Kürtçe eser yayımlanabilmiş ve hepsi yasaklanmıştır. Bu uzun süre içinde, Cumhuriyet'in –bugünlerin moda deyişiyle "birinci sınıf vatandaş" olan– milyonlarca Kürt'e kitap dünyasında balışettiği bundan ibarettir! Bu kitaplardan Musa Anter'in Kürtçe sözlüğü, M. Emin Bozarslan'ın Alfabesi, Ehmedê Xanî'nin *Mem û Zîn*'i ve Urfa milletvekili Kemal Badıllı'nın *Kürtçe Grameri* 1965-1968 döneminde yayımlanmıştır.

1940'lı yıllardan itibaren, *Dicle Kaynağı*, *Şark Mecmuası*, *Şark Postası*, *Mezopotamya*, *İleri Yurt*, *Dicle-Fırat*, *Deng*, *Roja Newe*, *Yeni Akış*, *Ezilenler* gibi dergi ve gazeteler yayımlanır. Hemen hepsi kısa süre içinde yasaklanıp yayımlarına son verilir.

Osmanlı döneminde Kürtler tarafından Kürtler hakkında yazılmış Türkçe kitap yok denecek kadar azdır. Bu anlamda iki kitapçıktan söz edilebilir: Ehmed Ramiz-i Kürdi'nin yazdığı *Emir Bedirhan*, Muhammed Mihri'nin yazdığı *Mukaddimetü'l-İrfan*.[46] Cumhuriyet döneminde ise, ancak 1966'da, M. Emin Bozarslan'ın Kürtler hakkında yazdığı sosyal içerikli bir eseri, *Doğu'nun Sorunları* yayımlanır.

Bu arada 1959'da 49 Kürt aydını Kürtçülük ve bölücülük yaptıkları iddiasıyla yakalanıp bir yıldan fazla cezaevinde tutulur. 1963'te de aynı iddiayla diğer bir toplu tutuklama başlatılarak 23 Kürt aydını yakalanıp yargılanır. 27 Mayıs 1960 askerî darbesinden sonra ise, çoğu ağa veya şeyh ailelerine mensup olan 55 Kürt tutuklanıp sürgün edilir. Kürtler arasında bu üç grup sırayla Kırkdokuzlar, Yirmiüçler ve Ellibeşler diye bilinir.

1960'lı yılların başında, *Yön*, *Barış Dünyası* gibi Türk dergilerinde ve bazı gazetelerde "Doğu Sorunu" adı altında Kürt Sorunu tartışılmaya başlar. Zamanla sosyalist örgütlerde ve Türkiye İşçi Partisi'nde de bu tartışmalar olur.

Yine 1960'larda, Türk basınında, ırkçı Türk milliyetçilerinden Nihal Atsız ve İsmet Tümtürk gibi yazarların yazıları yayımlanır. Atsız, bir yazısında şöyle ilginç bir öneride bulunur: "... Türk milletinin başını belaya sokmadan, kendileri de yok olmadan çekip gitsinler. Nereye mi? Gözleri nereyi görür, gönülle-

---

45 Kürtçe yayınlar konusunda daha fazlası için bak. M. Malmîsanij, *Türkiye ve Suriye'de Kürtçe Kitap Yayımcılığının Dünü ve Bugünü*, Vate Yayınevi, İstanbul, 2006; Malmisanlı [Malmîsanij], Mehmet, "Osmanlı Döneminde Yazılan ve Basılan Kürtçe Eserler Üzerine", *Tarih ve Toplum*, İstanbul, Sayı 54 ve 55 (1985).

46 Kaynaklarda bu kitabın 1918'de yayımlandığı belirtilmekte ise de ben bulamadım.

ri nereyi çekerse oraya gitsinler. İran'a, Pakistan'a, Hindistan'a, Barzani'ye gitsinler. Birleşmiş Millet[l]er'e başvurup Afrika'da yurtluk istesinler. Türk ırkının aşırı sabırlı olduğunu, fakat ayranı kabardığı zaman kağan arslan gibi önünde durulmadığını, ırkdaşları Ermeniler'e sorarak öğrensinler de akılları başlarına gelsin."[47] Üniversiteli Kürt gençleri, "Kim Kimi Kovuyor? Hodri Meydan!" başlıklı bir bildiriyle bu yazıya tepki gösterirler.

Kürtler bakımından 1960'lı yıllarda olan diğer önemli politik bir gelişme, Kürdistan Demokrat Partisi'nin kurulmasıdır. Böylece, 1920'li yıllardan beri ilk kez 1965'te illegal bir parti kurmuş olurlar. Çok geçmeden, 1968'de yapılan bir operasyonla partinin yöneticileri yakalanıp yargılanır. Bunlardan birkaçı duruşmalar sırasında savunma yapar. Ertesi yıl Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) kurulur. Bu örgütün yayınlarında ve çalışmalarında, resmî ideolojinin inkârcı tezlerine karşı çıkılarak açıkça "Türkiye'de Kürt halkı vardır... Bu varlıktır ki, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerini[n] kasıtlı geri bırakılması sağlanmıştır" denir.[48] DDKO'nun yönetici ve üyeleri 1970'te tutuklanıp Diyarbekir-Siirt İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı Mahkemesi'nde yargılanırlar. Bu yargılanmalar Kuzey Kürdistan'daki Kürt ulusal hareketi bakımından önemlidir. Çünkü Kürt gençleri bu duruşmalarda Kürt halkının ve Kürt dilinin var olduğunu belirten savunmalar yapmıştır. Savunmalar kadar, 1975'te yayımlanan DDKO davası tutanaklarının ilk cildi de Kürt kamuoyu üzerinde önemli etkide bulunmuştur.

Ve Dr. İsmail Beşikçi

İşte İsmail Beşikçi'nin de yolu, yazdıklarından dolayı tutuklanınca, DDKO'lularla kesişir, cezaevinde onlarla birlikte kalır ve savunma sürecini onlarla birlikte yaşar. Peki Beşikçi buraya nasıl gelmişti?

Beşikçi Kürtler konusunda yazmaya başladığında, yukarıda özetlemeye çalıştığım ortam vardı. Onun bu konuya ilgisi, basındaki haber ve yorumlar vasıtasıyla başlar. Bu ilgi sonucu, 1961'de, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğrenciyken staj için, batıdaki illere gitme olanağı olduğu halde, Elazığ'ı seçer. Orada, sık sık kaymakamla birlikte Keban köylerini dolaşırken köylülerin Kürtçe konuştuklarına, Türkçe bilmediklerine tanık olur. Onun deyişiyle, "Ankara'da, herkesin Türk olduğu, Kürtçe diye bir dilin olmadığı söyleniyor" ama "tercüman olmazsa kaymakam Kürtleri anlayamayacak". Bu çelişki onu düşündürür.

1963'te askerlik yaparken, yine "Doğu"ya gitmek istediğinden, Bitlis'i tercih eder ve bir arkadaşıyla becayiş yapar. Bitlis'teyken ilk kez göçebe Kürtleri görür, sık sık Nemrut Yaylası'na gidip onlarla konuşur. Erzurum'daki Atatürk Üniversitesi'nde, 1967'de, *Kışı Silvan Ovasında, Yazı Nemrut ve Süphan Yaylalarında Geçiren Bir Göçebe Aşiretin Sosyal Organizasyonu* başlıklı doktora tezini hazırlar. Bu tezi, yaptığı alan araştırması sonucunda hazırlamıştı ve böyle bir çalışma o güne dek Türkiye'de yapılmamıştı. 1969'da hem *Doğu'da Değişim ve Ya-*

47 *Ötüken*, Sayı 40, Nisan 1967, s. 6.

48 *Devrimci Doğu Kültür Ocakları Dava Dosyası 1*, s. 625.

pısal Sorunlar: Göçebe Alikan Aşireti, hem de *Doğu Anadolu'nun Düzeni* adlı kitapları yayımlanır.

Kürdoloji çalışmaları bakımından, İsmail Beşikçi'yi yukarıda değindiğim Türk yazarlarından ayıran önemli bazı özellikler var. Onlar ne yapıp edip resmî tezlere uygun sonuçlara varmak amacıyla ya da asimilasyonu daha kolay gerçekleştirmeye hizmet için yazar, Kemalist yönetime ya da Türk milliyetçisi çevrelere yaranmanın hesabını yaparlar. Beşikçi ise çalışmalarını bir bilim adamı merakıyla yapar. Araştırmaya, incelemeye, öğrenmeye ve bunu üniversiteye, kamuoyuna sunmaya çalışır. Öğrendiği gerçekleri, kişisel çıkarı için çarpıtmayı, gizlemeyi düşünmez. Bir yerlere yaranma hesabıyla değil, bilim adamı dürüstlüğüyle davranır. Elbette o da resmî ideolojinin, içinde yetiştiği üniversite ve basının etkisinde kalıp yanlış şeyler yazabilir ama bunu bilerek yapmaz. En önemlisi, bir bilim adamına yakışan dürüstlükle, yanlışını fark ettiğinde özeleştiri yapıp düzeltir. Nitekim *Doğu Anadolu'nun Düzeni*'ndeki bakışının yanlışlığını anlayınca böyle yapar.[49] Kemalistlerin koyduğu tabuları tanımaz. Daha 1969'da, "şimdiye kadar bir *tabu olan etnik faktörleri* yine sınıf açısından tahlil etmeyen analizler eksiktir, havada kalır" der.[50]

1967'de, *Forum* dergisinde, Kürtler ve "Doğu"nun toplumsal yapısı ile ilgili yazıları yayımlanır. Bu yazılar nedeniyle basından tepkiler alır. Aynı yıl bazı Doğu Mitingleri yapılır. Beşikçi, bu mitinglerden birkaçını, örneğin Dersim ve Ağrı mitinglerini bir sosyolog gözüyle izledikten sonra bu konuda yazılar yazar. O, bu süreci, devletle çelişkisinin başlangıcı sayar. O sırada Fen-Edebiyat Fakültesi ve Ziraat Fakültesi'nde sosyoloji okutmaktadır. Kürt mitinglerini izlemesi, onlarla ilgili yazılar yazması, üniversitede ona karşı bir muhalefetin gelişmesine neden olur. 1968'de hakkında idari soruşturma açılır. Soruşturmada, "Ne amaçla mitinglere katıldın?" gibi sorulara muhatap olur. MHP'li öğrenciler onu şikâyet ederler. Hakkında muhbirlik yapanlar sadece öğrenci değil, asistan Orhan Türkdoğan da muhbirlerden. Yeni bir idari soruşturma açılır. "Kürt var mı?" "Kürtçe diye bir dil var mı?" gibi sorular da sorulur soruşturmada. Bu soruşturmadan sonra, Fen-Edebiyat Fakültesi'nde ders vermesi engellenir.

1969'da üniversitede öğrenci olayları olmaktadır. Öğrencilerin bir kısmı sık sık onunla görüşür, tartışırlar. Bu öğrenciler arasında Ahmet Aras, Nazif Kaleli, Ömer Polat, –THKO'nun daha sonra Nurhak Dağları'nda öldürülecek olan kadrolarından– Kadir Manga da var. Beşikçi hakkında, öğrencileri kışkırtmak, zihinlerini zehirlemek gibi ithamlarda bulunulur. Bu idari soruşturmaların sonucu olarak 1970'te görevine son verilir. Bunun üzerine Beşikçi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne sosyoloji asistanı olarak girer. 12 Mart 1971'de cunta iktidara el koyunca, hakkındaki idari soruşturma dosyaları sıkıyönetim komutanlıklarına iletilir. Bu komutanlıklara gönderilen ihbar dilekçesinde, Atatürk Üniversitesi Rektörü'nün yanı sıra aynı üniversiteden dekanlar, bazı profesör, asistan ve MHP'li öğrenciler var. Altmışa yakın muhbir, "Beşikçi bölücülük yapıyor, Beşik-

49 İsmail Beşikçi, *Doğu Anadolu'nun Düzeni: Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller-I*, 3. baskı, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1992, s. 14-18.

50 İsmail Beşikçi, *a.g.e.*, s. 11.

çi Kürt diye birilerinden söz ediyor, Beşikçi vatan hainligi yapıyor..." iddialarında bulunur.[51] Nihayet 19 Haziran 1971'de Ankara'da, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde gözaltına alınıp Diyarbekir'e götürülür. Kendi deyişiyle "çıkış o çıkış"tır.

Sıkıyönetim savcısının soruları üzerine Beşikçi, Kürtlerin ve Kürtçe'nin var olduğunu söyleyip yazdıklarını savunarak "suçunu itiraf eder". 1972'de sonuçlanan bu davadan, toplam on üç yıl yedi günlük cezaya çarptırılır. Sıkıyönetim Tutukevi'nde, DDKO, Türkiye İşçi Partisi, Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi ve Dev-Genç'ten tutuklular vardır. İsmail Beşikçi, bunlardan özellikle bazı DDKO yöneticisi ve üyeleriyle sıkı ilişki içindedir. Bu grupla birlikte Ocak Komünü diye bilinen komünde yer alır.

1971'de DDKO'dan Fikret Şahin, Mümtaz Kotan, İbrahim Güçlü, Yümnü Budak, Ali Beyköylü ve Nezir Şemmikanlı tarafından sıkıyönetim savcısının iddianamesine 167 sayfalık bir cevap verilir. Bu savunmadan sonra, DDKO'da diğer bir grubu oluşturan İhsan Aksoy ve arkadaşları da savunma yaparlar.

Ocak Komünü, tutukevinde uzun süren disiplinli eğitim çalışmaları yapar. Hem bu eğitim çalışmaları sırasında, hem de DDKO'luların savunma yapmasında Beşikçi'nin önemli etkisi olmuştur. Oradayken yargılandığı davada, o da savunma yapmıştı. Beşikçi'nin etkisini daha ileri götürüp, DDKO'luların "İddianameye Cevap" metninin sosyoloji kısmının onun tarafından yazıldığını söyleyenler olmuşsa da[52] söz konusu cevabı hazırlayan gruptan Mümtaz Kotan bunun doğru olmadığını, savunmaların "ortak bir çalışmanın ürünü" olduğunu yazıyor ve ekliyor: "Ama, görüşme, danışma, bilgi alma yolunda elbette Beşikçi'den yararlandık."[53] Aynı gruptan İbrahim Güçlü, savunmanın hazırlanmasında onun katkıda bulunduğunu yazar.[54] Beşikçi'ye göre de, "İddianameye Cevap metni müşterek bir çaba içinde hazırlandı. Çok yoğun tartışmalar olmuştu. Bu tartışmalar her zaman ufuk açıcı olmuştur."[55] Kotan'ın anlattıklarından, tutukevinde tartışmalar olurken Beşikçi'nin savunma yapılmasına ne kadar önem verdiği anlaşılıyor: "İsmail Ağabey (...) ilk kez çok sinirlendi. 'Bu savunma verilmezse bu iş burada bitirilir' dedi. (...) Öğleden sonra dış kapının içinde dururken İsmail Ağabey yakama yapıştı ve 'bunu mutlaka verin' dedi."[56] Daha önce Feqî Huseyîn'e de "Bu bir sınavdır. Bütün dünya bu sınava bakacaktır. Burada eğer Kürt Meselesi vesikalandırılmazsa gerçekten biz acı çekeceğiz" demiş.[57]

Öte yandan, orada yaşadıkları ve gruptaki çalışmalar onu çok etkilemiş, tutukevindeki değişik sosyal sınıflardan Kürtler vasıtasıyla Kürt toplumunu daha iyi tanımıştır. Yirmi yıl sonra o dönemi değerlendirirken Beşikçi, "12 Mart 1971

---

51 Malmîsanij, *Bu Kürtleri Nereden Çıkardın İsmail Beşikçi?*, Vate Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 31-35.

52 Nurdan Gürbilek & İskender Savaşır, "Bir Kürt Aydını: Fakih Hüseyin Sağnıç", *Defter*, İstanbul, Sayı 11 (Kasım-Ocak 1990), s. 72.

53 Mümtaz Kotan, *Yenilginin İzdüşümleri*, Yunan Kürt Dostluk Derneği Yayınları, Atina, 2003, s. 534-535.

54 İsmail Beşikçi (ed.), *Resmi Tarih Tartışmaları 6: Resmi Tarih'te Kürtler*, Maki Basın Yayın, Ankara, 2009, s. 262.

55 Sorum üzerine İsmail Beşikçi'nin yaptığı açıklamadan.

56 Kotan, *a.g.e.*, s. 529.

57 Gürbilek & Savaşır, *a.g.m.*, s. 71.

rejimi içinde, 1971 Doğu Duruşmaları sırasında *zihnimizdeki karakolların farkına vardık*. Fark etme süreci gittikçe daha belirgin bir hale geldi" diyecektir.[58]

DDKO iddianamesinde "Dr. Friç" ve kitabıyla tekrar karşılaşıyoruz. Sıkıyönetim savcısı, iddianamesinde Kürtçe'nin ayrı bir dil olmadığını kanıtlamaya çabalarken Prof. Dr. Frcih'i kaynak gösteriyor. Yani Osmanlı döneminin hayalî doktoru "Friç"i bu kez profesörleştirerek Prof. Dr. Frcih biçiminde sunuyor. Yalnız "Dr. Friç" biraz daha "insaflı" davranıp bir sözlükteki toplam 8.307 sözcüğün 300'ünün asıl Kürtçe olduğunu yazarken, söz konusu savcı aynı sözlükte "yalnız *30 kelimelik* bir Kürtçe vokabülere rastlanmıştır" diyor.[59] Musa Anter duruşmada dayanamayıp söz alarak soruyor: "Savcı Bey otuz kelime Kürtçe diyor. Tavuklar bile elli kelime ile konuşuyorlar, bu ayıp olmuyor mu?"[60]

Yargılanmalar sırasında İsmail Beşikçi de hayalî "Dr. Friç"le muhatap oluyor. Devlet Güvenlik Mahkemesi Savcısı Nuh Mete Yüksel, 23 Kasım 1992 tarihli esas hakkındaki mütalaasında, "Dr. Friç"in iddiasındaki 300'ü yine 30'a indirerek sözcüklerin "ancak 30'u asıl Kürtçe'dir" diyebiliyor.[61] Aynı DGM savcısı, başka bir davayla ilgili olarak, "Fransızca-Kürtçe-Rusça sözlüğü analiz eden *Dr. Friç'e göre sadece 300 Kürtçe kelime vardır ve bu durumda Kürtçe bir üniversite programında yer alamaz*" mealinde 11 Mart 2002 tarihli bir iddianame hazırlayabiliyor.[62] Dr. Friç örneği, hem uyduruk resmî kaynakların nasıl üretildiğini, hem de bunların hangi bağlamda kullanılabildiğini gösteren ibret alınacak bir örnektir.

1974 affından sonra politik tutuklular cezaevlerinden çıkarlar. Ocak Komünü liderleri Komal Yayınevi'ni kurup *Rizgarî* dergisini yayımlarlar. Beşikçi bu dönemde Komal ve Rizgaricilerle çok yakın ilişki içindedir ama *Rizgarî*'nin liderine göre o, "siyasal reflekslerinde ve örgütsel anlayışta" onların dışındaydı, "bu konuda kural kabul etmiyordu, etmez de".[63] Komal Yayınevi, onun dava dosyasını ve *Bilim Yöntemi, Kürtlerin 'Mecburi İskân'ı, "Türk-Tarih Tezi" "Güneş-Dil Teorisi" ve Kürt Sorunu, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Tüzüğü (1927) ve Kürt Sorunu* gibi kitaplarını yayımlar, ama bunlar toplatılır ve haklarında davalar açılır. Bu eserler, Türkiye'de, Kürdoloji alanında bir akademisyenin yazdığı ilk ciddi çalışmalar olmuştur. Hem bunlar, hem de onun 1990'ların başında yayımlanan *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Programı (1931) ve Kürt Sorunu, Orgeneral Muğlalı Olayı: Otuzüç Kurşun, Devletlerarası Sömürge Kürdistan* gibi birçok eseri, bugün de konuyla ilgilenenlerin yararlandığı önemli kaynaklardır.

1980'de askerî cunta iktidara el koyduğunda Beşikçi yazdıklarından dolayı Sakarya Cezaevi'ndedir. Bu cezaevine götürüldüğü ilk gün ona ağır işkenceler yapılır. İşkenceciler, "Bu adam yazı yazmış. Yazı yazdıysa bunun parmakla-

58 Beşikçi, *Doğu Anadolu'nun Düzeni* ..., s. 16.

59 *Devrimci Doğu Kültür Ocakları Dava Dosyası 1*, s. 21-22.

60 Kotan, *a.g.e.*, s. 507.

61 İsmail Beşikçi, *Bilincin Yükselişi*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1993, s. 305.

62 Dündar, *a.g.e.*, s. 140.

63 Kotan, *a.g.e.*, s. 392.

rına vurun, bileklerine vurun, yazı yazamasın! Kalem tutamasın!" diye bağırmaktadırlar.[64]

Onun, Türkiye'deki üniversiteli meslektaşlarında rastlanmayan bir özelliği de düşüncelerinden taviz vermemesidir. Duruşmada, cezaevinde olmak ya da sıkıyönetim koşullarında bir Türk subayının karşısında olmak, muhatabını çılgına çevirse de Beşikçi'nin düşüncelerini açıkça söylemesini, bir bilim adamının sorması gereken soruları sormasını engelleyememiştir. Toptaşı Cezaevi'ndeyken görevli bir albay sorar: "Sen Kürtlerden söz ediyorsun. Kürt var mı? Kürtçe diye bir dil var mı? Bunlar yok. Sen nereden uyduruyorsun bunları? Bunlar yazılır mı? Bunlar konuşulur mu?" Soruya soruyla cevap verirken "Peki" der Beşikçi, "Türkler Anadolu'ya geldikleri zaman, 1071'de, diyelim XI. asırda, Van Gölü'nün etrafında kim vardı? Zagroslarda kim vardı? Buralar boş muydu? Türkler kimlerle karşılaştılar?"

Dışarıdayken de taviz vermez. Örneğin, Danielle Mitterand'la görüştüğü birkaç dakikalık kısa süreyi, "Kürdistan'ın bölündüğünü, parçalandığını, paylaşıldığını; bunda İngilizlerin ve Fransızların çok büyük bir rolü olduğunu, Kürt karşıtı politikaları olduğunu" söylemekle geçirir.

Yazdıklarından dolayı 1999 yılına dek birçok kez tutuklanıp değişik cezaevlerinde tutulan İsmail Beşikçi, o koşullarda bile her fırsat bulduğunda Kürtler ve Kürt Sorunu konusunda yazar. Ancak, gerekli çalışma/araştırma koşullarından yoksun bırakılmasının da etkisiyle, 1980'den sonra yazdıkları arasında araştırma, inceleme türünden ürünler daha az olmuştur. Onun kırk yılı aşan bir süredir yazarak dile getirdiği düşüncelerindeki değişme ve gelişme seyri, Türkiye'deki Kürdoloji açısından önemli olup üzerinde ayrıca çalışılması gereken bir konudur.

Beşikçi'nin Kürt Sorunu'yla ilgili düşünceleri üzerinde dururken, çok kısa da olsa onun Partîya Karkerên Kurdistan (PKK) konusundaki düşüncelerine de değinmek gerekir. 1990'lı yıllarda, PKK ve Abdullah Öcalan'dan övgüyle söz eden bazı yazı ve kitapları yayımlanır. Bu düşünce ve tavrını eleştiren bir kısım Kürtlere karşı, PKK ve Öcalan'ı savunur. Bu tartışmalar sırasında, DDKO ve Komal döneminden kimi eski arkadaşlarının kendisine bu konuda yazdığı bazı mektupları PKK'lilere verdiğini yazar[65] ve bu tutumu, bu satırların yazarı dahil pek çok kişiyi şaşırtıp yadırgatır. Abdullah Öcalan'ın 1999'da yakalandıktan sonra, eski temel tezlerini terk edip devlet yöneticilerinin hoş görebileceği düşünceler ileri sürmesi üzerine, Beşikçi ona yönelik eleştirilerde bulunur. Örneğin Öcalan'ı kastederek şöyle der: [Eskiden] "Kürtler düşürülmüş bir halktır denildiği [dediği] zaman, bunun anlamlı olduğunu düşünüyordum. Ama İmralı sürecinden sonra şu anlaşıldı: Kürtlerin diliyle, kültürüyle çok fazla irtibatı yok, çok fazla meşguliyeti yok Öcalan'ın. Eğer sen ülkenin adını bile söyleyemiyorsan, önemli düşkünlük budur bence. Bunun dışında, daha başka düşkünlük ne olabilir?"[66]

---

64 Malmîsanij, *Bu Kürtleri Nereden Çıkardın İsmail Beşikçi?*, s. 56.

65 İsmail Beşikçi, *PKK Üzerine Düşünceler: Özgürlüğün Bedeli*, Melsa Yayınları, s. 167, 183.

66 Malmîsanij, *Bu Kürtleri Nereden Çıkardın İsmail Beşikçi?*, s. 123-124.

Beşikçi'nin zaman zaman yaptığı eleştirilere, Öcalan kendine özgü üslupla karşılık verirken onun hakkında dava açılmasını bile önerir: "... Bunlar bana yapılan saldırılardır. Bana hakaret ediliyor. İşte bunlara karşı kendimi savunmam gerekir. *Bu aslında devlete karşı da bir saldırıdır*. Bu nasıl olabilir? Bunlarla gerekirse konuşulmalı, dava açılmalı. (...) *Kendisinin arkasında devletler var*. Kürt milliyetçiliğini kullanmak isteyenlerin başları dışarıdadır, biliyorum."[67] Buradaki son cümleler ünlü yazar Aziz Nesin'in söylediklerini çağrıştırıyor. O da Beşikçi'nin Kürt Sorunu'ndaki eleştirileri üzerine, "Sen, olsa olsa İngiliz ajanı olabilirsin" demiş, birkaç yıl sonra kendisine hatırlatılınca da bunu inanarak değil, kızdığı için söylediğini belirtmişti.[68] Öcalan, başka bir konuşmasında, "Beşikçi Kürtlerin Ziya Gökalp'idir" der.[69] Oysa ki ikisinin, millet sorunuyla ve sosyolojiyle ilgilenmek gibi ortak özellikleri olsa da, yazdıkları içerik bakımından tamamen farklı şeylerdir. Gökalp, iktidardaki şoven bir partinin merkez komitesi üyesi olarak Kürtleri ve Türk kökenli olmayan halkları Türkleştirmek için çaba gösterip bu doğrultuda yazarken, Beşikçi mazlum bir milletin varlığının nasıl inkâr edildiğini, her türlü hakkının nasıl gaspedildiğini araştırma ve incelemeleriyle ortaya koymaya çalışmış, düşünceleri uğruna ömrünün önemli bir bölümünü cezaevlerinde geçirmiştir.

İsmail Beşikçi prensiplerinden de taviz vermeyen bir kişidir. Örneğin, insan hakları için faaliyet yürüten New York'taki *The Fund for Free Expression* (İfade Özgürlüğü Vakfı), yazdıkları nedeniyle politik baskıya maruz kaldığını gözönünde bulundurarak 1991'de ona 10.000 dolarlık bir ödül verir. Ama o, bu örgütün kişiliğinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Kürdistan politikasını eleştirerek ödülü kabul etmez. Keza, Diyarbekir Barosu Başkanı Hüseyin Tayfun, Nobel Barış Ödülü için onu aday göstermek istediklerini ilettiğinde Beşikçi bunu onaylamaz.

Beşikçi'nin yazdıklarının Kürtler üzerindeki etkisinin sanıldığından daha fazla olduğunu düşünüyorum.[70] Olabildiğince sade ve net biçimde dile getirdiği düşünceleri, Kürtlerin gerçek durumunu yansıttığından, beyne inen darbeler gibi Kürt okuyucunun bilinci üzerinde sarsıcı bir etki yapmaktadır. Basit gerçekleri ifade eden şu cümlelerinde olduğu gibi:

"Kürtler 1920'li yıllarda bölünmüş, parçalanmış, paylaşılmıştır. (...) örneğin bir Kürt'e 'Kürtlerin nüfusu ne kadardır?' diye sorsak, 'kırk milyon', bazıları 'kırk milyondan da fazla', der. Peki senin adın niye yok? Kırk milyon nüfusun var, niye Birleşmiş Milletler'de, Avrupa Birliği'nde, Avrupa Konseyi'nde, İslam Konferası'nda, hiçbir yerde adın yok? (...) Halbuki Avrupa Birliği'nde, örneğin Luxemburg, diyelim 400 bin nüfuslu bir devlet, ama şöyle kararların altında onun da imzası var: Ortadoğu'da bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasına

67 http://turkish.rizgari.com/modules.php?name=News&file=article&sid=3739#bg

68 *Kurdistan Press*, Stockholm, Sayı 26 (13.11.1987), s. 3.

69 http://www.kovarabir.com/kurdistan-ulusal-sorunu

70 İsmail Beşikçi, Avrupalı Kürdologları da çok etkilemiştir. Örneğin, Martin van Bruinessen, onu Kürt araştırmaları alanındaki üç öğretmeninden biri sayar ve "Kürtler üzerine kendi araştırmalarıma başlamadan önce bile beni en çok etkileyen kişiydi", der. Bak.: Bruinessen, *a.g.e.*, s. 8.

karşıyız. Ortadoğu'da sınırların değişmesine karşıyız. Bu ne demek? Şu demek: Kürtlerin geleceğini biz tayin ederiz. (...) Örneğin Andorra, San Marino, Lichtenstein ve Monaco, elli üyeli Avrupa Konseyi'nin üyesi. Nüfusları on bin civarında, Lichtenstein'ın otuz bin civarında, ama Kürtlerin geleceğini belirlemede rol sahibiler. (...) Kürtlerin buna tepki göstermesi gerekir. Ama Kürtler, genel olarak buna tepki göstermiyor. Bunun bir zaaf olduğunu düşünüyorum. Bu zaafın işte 1920'lerle konuşulması gerekiyor."[71]

Hemen belirteyim ki Beşikçi bunları ve Kürtler hakkındaki diğer bazı düşüncelerini sıkça tekrarlamaktadır. Bu tekrarı, bu hususlara verdiği önem nedeniyle bilinçli olarak yaptığı anlaşılıyor.

Kürtler konusunda resmî tarih yazıcılığı çerçevesindeki çalışmalarıyla bilinen Prof. Hasan Reşit Tankut, bir raporunda şöyle bir cümle kullanır: "... Bilhassa İsviçre'deki gazeteler ve dergilerde vakit vakit yayımlanan bilimsel incelemeler Kürt aydınlarının beyinlerinde şimşekler parlatmaktadır."[72] Bu "şimşekler parlatma", Beşikçi'nin yazdıkları için daha çok geçerlidir.

Beşikçi, suya sabuna dokunmayan akademisyenler gibi değil, tanık olduğu haksızlıklar karşısında açıkça tavır alan bir bilim adamı gibi davranmaktadır. Yıllardır Türk üniversitesini bilim ahlakına uygun davranmadığı, Kürtler konusunda gerçekleri dile getirmediği için eleştirmekte ama bu konuda cevap alamamaktadır. Bu özellikleri, resmî ideoloji taraftarları nezdinde onu tehlikeli biri konumuna getirirken Kürtler nezdinde daha da güvenilir kılmıştır. Yukarıda, Kürt okuyucunun Türkiye'de Kürtler hakkında yazılanlara olan güvensizliğine değinmiştim. Bu güvensizlik öyle bir yere varmıştır ki bazı Kürt okuyucular, "Türklerin Kürtler hakkında yazdıklarının hepsi yanlıştır" diyebilecek noktaya gelmişlerdir. Beşikçi'nin yazdıkları bu bakımdan da anlamlıdır. Kürtlerin ulusal/grup hakları söz konusu olduğunda eşitlikçi davranmayıp "kardeşlik", "birinci sınıf vatandaş", "asli unsur" vb. içi boş, yanıltıcı kavramlar kullananlara kanmayan birçok Kürt, istisnai olarak Beşikçi ve Fikret Başkaya gibi birkaç akademisyen ile çok az sayıda Türk aydınının yazdıkları sayesinde, Türklerin de gerçekleri yazabileceğine, güvenilir olabileceğine inanmıştır. Ama bu kolay olmamıştır. Konuyla ilgili birçok olay anlatılır. DDKO'nun kuruluş çalışmaları sırasında, Beşikçi'yi tanıyan gençlerden biri, onun Atatürk Üniversitesi'nde Kürtlerle ilgili çalışmalar yaptığını, bu yüzden orada baskıya uğradığını söyleyip desteklenmesini önerir. Toplantıda bulunan diğer bir genç bu öneriye şöyle karşılık verir: "... İsmail Beşikçi kimmiş? Muhakkak eşşeğin biridir. Biz böyle bir kişiyi tanımıyoruz. Türklerden adam çıkmaz. Çalışmaları da bizi ilgilendirmez. Destek de olmayız. Devrimci Doğu Kültür Ocakları, küçük burjuvaların sorunlarını çözümlemek için kurulmuyor."[73]

Musa Anter, bu konuyla ilgili olarak şöyle demişti: "Türkiye'de namuslu bilim adamı o kadar azdır ki, Beşikçi'nin bilim namusluluğunu bazı çevreler an-

71 Malmîsanij, *Bu Kürtleri Nereden Çıkardın İsmail Beşikçi?*, s. 111-117.

72 Bayrak, *Açık-Gizli/Resmi-Gayriresmi...*, s. 219.

73 Beşikçi, *PKK Üzerine Düşünceler...*, s.129-130.

layamıyorlar. Çok kişi hayretle bana şu soruyu soruyor: 'İsmail Beşikçi Kürt müdür?'"[74] Aynı soruyu polis, gardiyan gibi resmî görevliler Beşikçi'ye de sormuşlar. Onlar da bir Türk'ün Kürtlerin haklarından söz etmesini hayretle karşılamışlar. Bizzat Beşikçi'nin akrabaları da buna dahil. Eniştesi, cezaevinde Beşikçi'yi ziyareti sırasında ona serzenişte bulunarak şöyle diyor: "Bize ne Kürtlerden? Biz Kürt müyük?" Tutukluluk günlerinden birinde, görevli bir yüzbaşının sorusuna Beşikçi, "Kürtler, Kürtlerin Mecburi İskânı" konularında yazdığını söyleyince adam şaşkınlığını şöyle dile getirmiş: "Sen deli misiin? Sende akıl yok muuu? Sen deli misiin, akıllı mısıın?"[75] Yani Beşikçi yazdıklarıyla hem Kürtleri, hem Türkleri şaşırtmıştır. Ben, Musa Anter'in belirttiği biçimde, Kürtlerin, Beşikçi'nin Kürt olduğunu söylediklerini duymadım ama Türk olmadığını, olamayacağını söylediklerini birçok kez duydum. Bunu söyleyenlere göre, bir Türk Kürtler hakkında böylesine doğru şeyler yazamazdı; Beşikçi Türk kökenli değil, örneğin Rum ya da Ermeni kökenli olsa gerekti! Mümtaz Kotan başka bir ihtimalden söz ediyor: "[İsmail Beşikçi] Annemin kapı komşusu, memleketlisidir, büyük ihtimalle Cumhuriyetle birlikte ahali mübadelelerinde Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen ailelerden birine mensuptur."[76] Beşikçi'ye bunu sorduğumda, doğru olmadığını söyleyip eklemişti: "Çünkü mübadele 1920'lerin bir olayı. Halbuki bizim eski evimiz, ki şimdi yıkıldı, 1826 tarihli."[77]

Türkiye'de, iktidardakiler statükonun devamı için, özellikle Kürt Sorunu'nda, yasal olan ve olmayan değişik metodlara başvurarak resmî ideolojiye karşı çıkanlara baskı uygulamak, onları cezalandırmak suretiyle sindirmeyi denemiş, genellikle de bunda başarılı olmuşlardır. Cezalandırılma korkusuyla birçok yazar, aydın, politikacı, devrimci, duruşmalarda gerçek düşüncesini inkâr etmiş, sahip çıkamamıştır. Aynı korkudan dolayı birçok insan yazarken ya da konuşurken otosansür uygulayıp düşüncesini gizlemiştir. Cezadan kurtulmak için birçok kişi yazılarında Ezop dilini kullanmıştır. Türkiye'de, tanınmış birçok Kürt kökenli akademisyen, yazar ve sanatçı dahil, pek çok kişi Kürt olduğunu bile söyleyememiştir. Kürt kökenli olduğunu söyleyenlerin de büyük bir bölümü, "Kürt kökenliyim ama kendimi Türk hissediyorum", "Kürt'üm ama devletime bağlıyım, bölücülere, Kürtçülere karşıyım", ya da "Atatürkçüyüm" gibi sözlerle kendisini güvenceye almıştır. İnsanların bu korkusu elbette anlaşılır bir şeydir. Kürtler konusundaki tabulara karşı çıktığı için âdeta aforoz edilen Beşikçi'nin tutumu ise sıradışı olmuştur. Ağır cezalar pahasına, yazdıklarında sorunu açık seçik, "sansür" uygulamadan ortaya koymuştur. Defalarca yargılanmış, her defasında Sokratik bir tavırla "ceza"ya meydan okuyup savunma yapmış, savunmaları hakkında da davalar açılmış ve bu sürüp gitmiştir. On yedi yılı aşkın bir süre cezaevlerinde tutulmasına ve buralardaki tüm baskılara rağmen sinmemiş, tutuklu ve mahkûmların tek tip elbise giymeme ve açlık grevi yapma gibi direnişlerine de katılmış, büyük bir direnç göstermiştir. Geçen yıl Beşikçi'ye sormuştum:

---

74 Musa Anter, *Hatıralarım*, 2. cilt, Doz Yayınları, İstanbul, 1992, s. 120.

75 Malmîsanij, *Bu Kürtleri Nereden Çıkardın İsmail Beşikçi?*, s. 66.

76 Kotan, *a.g.e.*, s. 393.

77 Malmîsanij, *Bu Kürtleri Nereden Çıkardın İsmail Beşikçi?*, s. 7.

"Siz içerideyken hakkınızda onlarca dava açılmıştı ve yüzlerce yıllık ceza isteniyordu. Yasalar değişmese bu cezaları çekecek ve belki yaşamınız boyunca içeride kalacaktınız. Yaşamını boyunca içeride kalacağım diye düşündüğünüzde bu sizi ürkütmüyor muydu?"

Cevabı şu olmuştu:

> "Süreci anlayabiliyorsunuz, kavrayabiliyorsunuz. Bilimin kavramlarıyla düşünüyorsunuz. O bakımdan böyle bir ürküntü olmuyor. Yani en azından benim böyle bir ürküntüm olmadı. (...) Eğer siz bilimin kavramlarıyla süreci anlamaya, kavramaya çalışabiliyorsanız, bu büyük bir rahatlıktır sizin için. Tabii polis, mahkeme, her zaman bir korku yaratır, bir endişe yaratır. Ama önemli olan buna teslim olmamaktır."

"Akademia" Cennetinden Kovulan bir Şeytan: İsmail Beşikçi

Sibel Özbudun

"Kendi yolumda yürümeliyim..."[1]

Üniversiteden bir arkadaşım aktarmıştı, ÖSS için gittikleri bir Kürt ilinde sohbet ederken akademisyen olduklarını öğrenen bir melenin sözlerini: "Hocasınız demek. Bizim burada hocaları çok sever, sayarız. İsmail Beşikçi Hoca olsun, Fikret Başkaya Hoca olsun, Haluk Gerger Hoca olsun..."

İşe bakın; "Orada" sevilen, sayılan üç "hoca" da "yasak meyve"ye uzanmaya cüret ettikleri için "burada", Akademia cennetinden kovulmuşlardı! Tıpkı 1940'lı yılların sonlarında DTCF'den kovulan üç öncelleri, Türkiye'de sosyal bilimlerin gelişmesinde köşe taşı oluşturan üç isim, Niyazi Berkes, Behice Boran ve Pertev Naili Boratav gibi...

Türk "Akademia"sının neden hâlâ en iyilerini, en uluslararası çaptakileri, en niteliklilerini eleyen bir kıyma makinesi olarak işlediği, siyaset bilimsel, sosyolojik, hatta psikolojik açıdan incelenmeye muhtaç bir konu... Ama benim bu yazıda girişeceğim iş, –yer yer ve kaçınılmaz olarak bu alana değinmekle birlikte– tam olarak bu değil. Bu yazı, daha çok "Sarı Hoca"nın akademik sosyal bilimlerdeki yeri üzerine olacak. Bunu ise, iki soru çerçevesinde irdelemeye çalışacağım. İlki, Beşikçi'nin sosyal bilimlerdeki hangi gelenek(ler)den beslendiğinin keşfi. İkincisi ise, 30'lu yaşlarında cezaeviyle tanışıp yaşamının uzun bir kesitini orada geçirmiş çalışkan, titiz ve gözüpek bir elemanını "harcamakla" Türk Akademia'sının yitirdikleri...

Dilerseniz, önce İsmail Beşikçi'nin ilk yapıtlarını ortaya çıkardığı 1960'lı yıllarda Türkiye Akademia'sında sosyal bilimlerin haline kısaca bir göz atalım.

Biraz tarih...

Türk sosyal bilimlerinin biçimlenişi, 1940'lı yıllar bir dönüm noktası kabul edilmek kaydıyla, 1920-40 ve 1940-80 olarak dönemselleştirilebilir. 1920-40 arası,

1 Hallac-ı Mansur.

"kuruculuk" misyonunun tüm kaygıların önüne geçtiği bir ulus-kuruculuk dönemidir. Bu döneme, devlet/tek parti-güdümlü bir sosyal bilim anlayışı damgasını vurur. Devlet eliyle (Türk Ocakları ve Halk evleri kanalıyla) popülerleştirilen sosyal bilimin bu yıllarda iki hedefi vardır: halkı Cumhuriyet idealleri doğrultusunda biçimlendirmek ve aydını "yerelleştirmek". Üniversitelerin Maarif Vekaleti'ne bağlı, hiçbir anlamda özerk olmayan kurumlar olması, iç örgütlenişlerindeki katı hiyerarşi, sosyal bilimcilerin bağımsız örgütlerinin bulunmayışı, TDK, TTK gibi kurumlar aracılığıyla sağlanan denetim, yayın hayatındaki sansür, hele İkinci Dünya Savaşı'nı önceleyen sorunlu yıllarda içeride muhalefeti bastırıp türdeşliği sağlama yolunda Tek Parti rejiminin sık sık ırkçı söylemlere başvurması...[2] sosyal bilimcileri, koşuldukları bu ulus-kuruculuk misyonu dışında alternatifler arama olanağından yoksun bırakmaktadır.

Türk sosyal bilimciliğinin 1920-40 dönemi, tartışmasız biçimde Ziya Gökalp'in Durkheimcı, korporatist yaklaşımının damgasını taşımaktadır. Le Play etkisindeki, ampirisizme daha yatkın, birey merkezli sosyolojisini aynı zamanlarda va'zeden Prens Sabahattin'i gölgede bırakan Gökalp sosyolojisinin, başarısını "kurucu ruh" ile sağladığı uyuma borçlu olduğu, kuşkusuzdur. "(...)Türkiye'de sosyolojinin kurucusu olan Ziya Gökalp'in Osmanlı İmparatorluğu içindeki cemaatlerden bir milli devlet olan Türkiye Cumhuriyeti içindeki cemaatler ve oluşmakta olan ulusal topluma geçiş süreci üzerine yazdıkları hem sosyolojik betimleme ve analizdir ve hem de Türk milliyetçisi kimliklerinin oluşmasının temellerinden birisidir," der Akşit (1997: 7) haklı olarak.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçları Türk sosyal bilimleri açısından da çarpıcı değişimlere yol açacaktır. Alman-İtalya-Japonya mihverinin savaştan yenilgiyle çıkması, savaş boyunca Almanya'ya "hayırhah" bir suskunluk desteğiyle arka çıkan tek-parti rejimini hızlı bir politika değişikliğine ve ırkçı söylemle arasına mesafe koymaya yöneltmiştir. Böylelikle, örneğin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 19 Mayıs 1944'te Ankara 19 Mayıs Stadyumu'nda yaptığı konuşmada ırkçı düşünce ve pratiklerden koptuklarını açıkça ilan edip, ırkçı fikirlerin "Türk milletine yalnızca bela ve felaket getirece"ğini bildirmektedir (Maarif Vekâleti, 1944: 8).

Bu durumun sosyal bilimler alanına yansıması ise, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel kişiliğinde ifadesini bulan, [Koçak'ın (2002: 370) deyişiyle Ziya Gökalp + H. Ali Yücel] hümanist yöneliştir. Öte yandan, bu "tutum değişikliğini" bir dizi önlem izleyecektir. Turancıların gösterileri yasaklanır, göstericiler tutuklanır. Türk Tarih Kurumu ırkçı argümanlardan desteğini çeker, 1931 baskısı, ırkçı söylemlerle dolu tarih kitabı müfredattan kaldırılır. Sol basında Turancı görüşlere yönelik ağır eleştiriler görünmeye başlar.

Ne ki Turancılar "kolay lokma" olmadıklarını göstermeye kararlıdırlar. CHP içerisindeki destekçileriyle birlikte, Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'e kar-

2 İkinci Dünya Savaşı boyunca Nazi Almanyası Türkiye'yi kendi safında savaşa sokmak ve SSCB'de "Türkçü" bir kalkışmaya yol açmak amacıyla, Türkiye'de "Turancılığa" açık destek vermiş, bu çabalar iktidar partisi CHP saflarında da olumlu yankılar bulmuştu. Savaş boyunca Türkiye'deki ırkçı propaganda faaliyetleri konusunda bkz. Glasneck (tarihsiz).

şı bir kampanya başlatırlar. Bu kampanyada DTCF'nin "solcu" hocaları Behice Boran, Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes ve Muzaffer Şerif'in "derslerde komünizm propagandası" yaptıkları, "genç beyinleri ifsad ettikleri", "Türk mütefekkirlerini küçük düşürdükleri", hatta "sağcı öğrencileri sınıfta bıraktıkları" vb. suçlamalarla hedef gösterilerek Eğitim Bakanı yıpratılmaya çalışılmaktadır.[3] Irkçı-Turancılara yakın CHP milletvekillerinin de gayretleriyle, komünist karşıtı kampanyanın sonucunda Niyazi Berkes, Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Muzaffer Şerif üniversiteden uzaklaştırılır.[4]

Bu tasfiyenin sonucu, Kongar'ın (1982: 18) yıllar sonra dile getirdiği gibi, "Türk toplumbiliminin on beş-yirmi yıl duraklaması oldu." Aydın (2002: 269) ise, bu olayın "eleştirel ve alana dayalı sosyoloji ve sosyal antropoloji yaklaşımlarının önünün kesilmesi" anlamına geldiğini vurgulayarak destekler Kongar'ın görüşünü...

Ancak DTCF'de kısa süreli bir varlık gösterebilmiş olsalar da, 1940'larda Boran, Berkes ve Boratav eliyle Türk sosyal bilimlerine atılan tohumlar, 1950'li yıllarda meyvelerini vermeye başlayacaktır. Çünkü 1940'ların ikinci yarısı, Gökalp sosyolojisinden kopuşa, sosyal bilimlerde paradigmatik bir değişime sahne olmuştur. Bu dönem, aynı zamanda Türk sosyal bilimlerinin ABD sosyal bilim anlayışının etkisine girdiği bir sürece denk düşer. Yurtdışı yüksek öğrenim tercihlerinde ABD İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızla (savaştaki ya da savaşta yıkıma uğramış) Avrupa ülkelerinin yerini almaktadır ve burada öğrenimlerini tamamlayıp[5] ülkeye dönerek akademik kariyere koyulan genç sosyal bilimcilerin hemen tümü, sosyal bilimlerde Ziya Gökalp'in skolastik hâkimiyetine bayrak açmakta, pozitivist, ampirisist, ağırlıklı olarak ABD sosyolojisine o dönemde damgasını vuran yapısal-işlevselci yaklaşımı benimseyen [ve genellikle "modernleşme kuram(lar)ı" başlığı altında toplanan] bir sosyal bilim anlayışını va'zetmektedirler.

Bu "yeni" sosyal bilim anlayışı, İkinci Dünya Savaşı sonrasının yükselen hegemonu ABD'nin küresel iktisadi politikalarıyla uyarlıdır. Bu politikalar, Edelman ve Haugerud'un (2005: 6) da vurguladığı üzere, Keynesyen umdeler çerçevesinde "kalkınma" fikri etrafında biçimlenmekte, "devlet egemenliğinin merkezîliğini vurgulamakta, devletlerin yurttaşların maddi koşullarının düzeltilmesindeki düzenleyici rolüne vurgu yapmaktaydı."

ABD, bir yandan Avrupa'nın savaş sonrasında yeniden inşasına, ama bir yan-

3 Hasan Ali Yücel'in, söz konusu öğretim elemanlarını DTCF'de yuvalanmış "ırkçılar"a karşı bir denge sağlamak üzere atadığı düşünülebilir (bkz. Atılgan 2007: 50). Bu kampanyanın ilginç bir sonucu, o sıralar Ankara Üniversitesi rektörü olan, "Türk ırkı" tarihinin inşasının önde gelen isimlerinden, antropoloji duayeni Şevket Aziz Kansu'nun da, bu "cadı avı" karşısında izlediği serinkanlı tutum nedeniyle "komünistlik" damgasını yemekten ve makamını basan bir grup ırkçı genç tarafından hırpalanmaktan kendini kurtaramayışıdır. Kansu 1948'de görevden ayrılmak zorunda kalır!

4 DTCF 1948 olayları konusunda ayrıntılı bir çalışma ve Pertev Naili Boratav'ın dikkate değer savunması için bkz. Çetik (1998).

5 Savaş sonrası Türk sosyal bilimlerinin öncü isimlerinden Niyazi Berkes Chicago Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde (Özer 1982: 251); Behice Boran burslu olarak Michigan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde (Atılgan 2007: 39-41); İbrahim Yasa Missouri ve Cornell Üniversitelerinde (Tüzün 1982: 217); Mübeccel Kıray ise Northwestern Üniversitesi'de lisans ve/veya lisansüstü öğrenimlerini tamamlamışlardır.

dan da bağımsızlıklarına kavuşan eski sömürgeleri (SSCB'nin çekim alanından kopartarak) kendi etki alanına dahil etmeye yönelik iktisadi politikalarını, sosyal bilimler alanındaki devasa girişimlerle desteklemekteydi. Huntington ve Dominguez'in yorumuyla,

> İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Amerikan bayrağının peşinden giden bilimsel faaliyet, Sovyetler Birliği'ne karşı Soğuk Savaş'a katıldı; daha sonra da, Asya, Ortadoğu, Latin Amerika ve Afrika'da genişleyen Amerikan varlığını izledi. Belli başlı üniversitelerde, bu ülkeler ve bölgeler hakkında Amerikalıların bilgi ve anlayışını arttırmaya yönelik bölgesel araştırma programları ortaya çıkıverdi. Büyük vakıfların aktif özendirme ve destekleriyle profesörler ve öğrenciler, o zamana kadar çok yabancı görünen ülkelere akın ettiler ve kısa zamanda belli ülkelerin ve bölgelerin siyasal rejimleri ve kuramları üzerinde muazzam bir kitaplık meydana getirdiler [Akt. Akçay (2007: 26-27)].

Böylelikle 1940'lar sonrası Türk sosyal bilimlerinin büyük bir hevesle "kalkınmacılık" anlayışına sarıldığına tanık oluruz. Bu bilimciler, ülkeyi "çağdaş uygarlık seviyesi"ne çıkarmada, özellikle de kırsal kalkınmanın gerçekleşmesinde kendilerine önemli bir pay biçmektedirler.

Türkiye'de 1960 darbesiyle birlikte ise, planlı iktisada geçilecektir:[6] Bu, sosyal bilimlerin göreli değer kazanmasını sağlayan bir başka gelişme olmuştur. Sosyal bilim(ci)ler, en azından kuramsal olarak planlamanın asli unsuru sayılmaktadırlar. Dahası, planlama faaliyetlerini yürütme ve bu alanda hükümetlere danışmanlık görevini yerine getirme amacıyla kurulan Devlet Planlama Teşkilâtı'nın bileşenlerinden biri, Cemal Gürsel'in isteği üzerine "*Kürt Sorunu'yla uğraşmak üzere*", 'memleketin sosyal problemlerini incelemek ve bunların hâlli için uzun ve kısa vadeli planlar hazırlamak' (Dinçer 1970: 183) göreviyle kurulan "Sosyal Planlama Dairesi"dir.[7]

Böylelikle, 1950'lerin dış, özellikle ABD yardımlarına dayalı hızlı ve/fakat plansız büyüme sürecinin yol açtığı hızlı sanayileşme ve kentleşme olgularının ortaya çıkardığı sorunlarla baş edebilme konusunda yönetim (DPT kanalıyla) sosyal bilimlere, bu sefer "planlı kalkınma"ya katkıda bulunmaya çağırmak üzere, (Cumhuriyet'in kuruluş evresinden sonra) "bir kez daha" müracaat edecektir (Benedict, Tümertekin, Mansur 1971: x).

---

6 1961 Anayasası'nın "İktisadi ve Sosyal Düzen" başlıklı 41. maddesinde, "İktisadi ve sosyal hayat, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenlenmiştir.

İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek, bu maksatla millî tasarrufu arttırmak, yatırımları toplam yararın gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planları yapmak devletin ödevidir," ifadesi yer almaktadır.

7 Akçay (2007: 75, dn. 54) DPT'nin kuruluş çalışmalarına katılan Atilla Karaosmanoğlu ile yaptığı mülakattan şu çok çarpıcı saptamaları nakleder: "Cemal Gürsel bir de sosyal planlama (*Kürt Meseleleriyle uğraşmak üzere* – abç) dairesi kurulmasını istemiş ve bakanlardan birine, Ticaret Bakanına, 'ben böyle bir şey yapılmasını düşünüyorum' demiş. Ticaret Bakanı da 'bu işi tam yapacak bir kişi var. Nur Yalman, doktora tahsilini yaptı' (o zamanki adıyla Seylan'da) 'çalışma konusu iki etnik grup arasındaki çatışmalardı. Bunun için bu işe en uygun odur' demiş. Bunun üzerine Cemal Gürsel de Başbakanlık Müsteşarı Türkeş'e 'Nur Yalman'ı bul, bir sosyal planlama dairesi kurulması için çalışma yapsın,' demiş."

Müracaat edecektir, çünkü 1960'ların Türkiyesi, hâlen nüfusunun %60'tan fazlası kırsal kesimde yaşayıp kırsal faaliyetlerle uğraşan, ancak olabildiği kadar hızlı bir sanayileşmeyi hedefleyen "azgelişmiş" bir ülkedir. Bloklar arası rekabette safını kapitalist bloktan yana seçmiş, Bretton Woods anlaşmasına taraf olmuştur. Dışarıdan gelecek kredilere muhtaçtır ve kreditör kuruluşlar, kredilerin "har vurulup harman savrulmasını" engellemek için "planlı kalkınmayı" dayatmaktadırlar (Akçay 2006: 232). Bu dayatmalar nihaî meyvesini, DPT'nin kuruluşuyla birlikte vermiştir. İlk planlamacılar, hızla kapitalistleşmesine karşın hâlen bir "köylü ülkesi" olan Türkiye'de "kırsal kalkınma"nın, bir başka deyişle kırsal kesimden sanayiye sermaye aktarımının ve (olasılıkla –çoğu ABD'li– danışmanlarının da telkinleriyle) kırsal kesimin bu duruma vereceği tepkileri önceden kestirmenin de öneminin bilincindedirler. DPT örneğin bu amaçla, 1963 gibi erken bir tarihte, Frederick W. Frey yönetiminde M. Eğitim Bakanlığı Test ve Araştırma Bürosu ve AID işbirliğinde bir "Köy Araştırması" gerçekleştirecek, 1968'de de bu araştırmayı "Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri" başlığıyla tekrarlayacaktır (Tuğaç 1971: 295-96). Bu iki araştırma projesi, planlamacılarla sosyal bilimcileri buluşturan ilk adımlardır.

Böylelikle, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bilimsel çalışma ve araştırmanın, "insanın gerçeklere ve yeni buluşlara ulaşma çabası" olduğu belirtilip, bu çabaların, doğrudan doğruya bilim sınırlarını genişletmek için olduğu kadar sanayi, teknoloji, iktisat, sosyoloji alanlarında gelişmeyi destekleyen ve hızlandıran en önemli unsur olduğu" vurgulanmaktadır.

"İcracılar"ın niyetlerine (Tunaya 1970), DPT'nin "uygulama" vurgusuna (Geray 1970) ve sosyal bilimlerdeki ahistorik yönelişe ilişkin kimi eleştiriler, hatta bizzat sistemin "kalkınma"ya ne ölçüde yatkın olduğuna ilişkin sorgular (Beşikçi 1970) bir yana, DPT'nin bu çağrısı sosyal bilimciler arasında genelde coşkuyla karşılanmaktadır. Nitekim, "Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü ve Türk Sosyal Bilimler Derneği tarafından düzenlenen" ve 23-25 Şubat 1970 tarihleri arasında Hacettepe Üniversitesi'nde toplanan 'Türkiye'de Sosyal Araştırmaların Gelişmesi' konulu Konferans"ın sonunda yayımlanan bildiri, katılımcı sosyal bilimcilerin iyimserliklerine tercüman olmaktadır (SBD 1970: 253).

Bu "altın çağ"ın bir başka getirisi de, 27 Mayıs müdahalesinin (DP iktidarının devrilmesinde "müttefik" olarak gördüğü) üniversitelerin önüne açtığı olanaklardır: Üniversiteler üzerindeki Milli Eğitim Bakanlığı yetkileri azaltılmış, yeni kadrolar tahsis edilmiş, maddi ödenekler arttırılarak araştırmalar ve üniversite yayıncılığı teşvik edilmiştir. 1960'lı yıllarda kurulan Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Bilimsel Araştırmalar Enstitüsü ve Sosyal Bilimler Derneği gibi yeni kurumlar da sosyal bilimleri destekleme görevini üstlenmişlerdir (Erdentuğ ve Magnarella 2000: 53).

Özetle, Türkiye'de 1940'lı yılların sonlarından itibaren biçimlenmeye sosyal bilimlerin tanımlayıcı özelliklerini şöylece sıralayabiliriz:

1. Büyük bölümü lisans veya lisansüstü öğrenimlerini ABD'de gerçekleştirmiş sosyal bilimcilerin öncülüğünde biçimlenmişlerdir;

2. Vurgu, sosyal yapı üzerinedir;

3. Ampiristtirler. Kesin, iyi tanımlanmış araştırma tekniklerine önem verirler;[8]

4. Kuramsal çerçeveleri, dönemin ABD sosyolojisine hâkim olan dengeci/işlevselci/organik yaklaşımın etkisi altındadır;

5. Toplumsal/kültürel değişim odaklıdırlar;

6. Bakışlarında sosyal bilimlerin sosyal sorunları saptayıp giderınede yöneticilere yardımcı olabileceği konusunda bir iyimserlik egemendir. Bu bakımdan "uygulamalı sosyal bilim" düşüncesine açıktırlar;[9]

7. Tüm bu özelliklerinden dolayı, onları, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya siyasetinin yükselen hegemonu ABD'nin sosyal bilimlere va'zettiği "kalkınma paradigması" çerçevesine yerleştirilebilirler.[10]

1968 rüzgârı ve Marksist etkilenimler

Ancak öykünün tümü bundan ibaret değildir. Aynı yıllarda, ABD sosyal bilimlerinin "Modernleşme kuram(lar)ı"nın Marksist damgalı eleştirisi, Latin Amerikalı "Bağımlılık Kuramları" esinli *Yön* dergisi, Akademik ve akademi dışı sol entelijensiya üzerinde etkisini ağırlıkla hissettirmektedir. Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Mümtaz Soysal, Sadun Aren gibi yazarlar dergide, "sosyalizan" denilebilecek bir anlayışla, ekonomik yaşamda güçlü bir devlet müdahaleciliğini savunmaktadır.

> "(...) Gerçek bir plan, ancak sosyalist eğilimli bir idarenin başarıyla uygulayacağı bir araçtır... Plan statükoya karşı savaş aracı demektir. Eğer mesele sadece hâkim sınıfların menfaatlerini takviye ise, plana lüzum yoktur. Plan kuvvetini emekçi halk yığınlarından alan bir siyasi iktidarın, mevcut alışkanlıkları ve haksız menfaatleri kırarak yeni bir düzen yaratmasına yardım eder. Eğer iktidarda mevcut düzeni değiştirmeye azimli bir irade yoksa, plan çabaları bir aldatmaca olmaktan öte gidemez."

demektedir örneğin Doğan Avcıoğlu (akt. Akçay 2007: 107).

Öte yandan, entelektüel yaşamdaki "sosyalizan" etkilenimler, *Yön* ile sınırlı da değildir. 1961 Anayasası'nın getirdiği göreli özgürlük ortamında yasal sosyalist partilerin siyaset sahnesinde boy göstermesi, bu gelişmenin yol açtığı canlı yayın hayatı, Akademia'yı ve sosyal bilimlerini (en azından saçaklarını) ister istemez etkilemektedir. Hele ikinci kuşak Türk sosyolojisinin en önemli isimle-

---

8 "Üniversitelerde 1940'lara kadar temelde bünye değişikliği geçirmemize rağmen, bunların araştırılması diye bir şey söz konusu olmamıştır. 1940'larda Ankara Üniversitesi'nde ilk defa böyle bir çaba başlamıştır. Oradaki ele alışta neşredilenler olsun ya da neşredilmeyen örneğin doktora tezleri gibi çalışmalar olsun tamamen saha araştırması şeklinde ve birden fazla teknik kullanan ve sörveyler (deskriptif istatistik ve korelasyon) hesapları mülâkat çeşitleri, kayıtların karşılaştırılması gibi çeşitli teknikleri kullanan ve belki en önemlisi manidar soru sorma ve bunun hipotezinden hareket etme zorunluluğunu duymuş çalışmaların Türkiye'de ilk örnekleri idi" (Kıray 1970: 9).

9 Örneğin Beşikçi (1992a [1969]: 315)'nin şu sözleri, "dönemin ruhu"nu yansıtması açısından, tiptiktir: "Araştırmanın amacı şudur: Göçebe aşiret topluluklarında sosyal yapıyı kavramak, sosyal değişme ve sosyal planlama konularına bilimsel yönden ışık tutmak, göçebe aşiretlerin yerleştirilmesi sorununda sosyal politika amaçlarının toplanmasına yardımcı olmak."

10 Bu konuda bkz. Kuper (1999: 80); Edelman & Haugerud (der.) (2005).

rinden Behice Boran'ın Sovyet Marksizminden esinlenen Türkiye İşçi Partisi'nin önde gelen figürlerinden biri olduğu düşünüldüğünde...[11]

Toplumsal yaşamda, özellikle de öğrenci gençlik içerisinde 1968 eşiğindeki mayalanma, entelektüel yaşamda sola yönelişi daha da hızlandırmaktadır; Türk Akademia'sı büyük ölçüde dışından kaynaklanan bu basınç karşısında, özellikle genç kadroları arasında İsmail Beşikçi gibi "fire"ler vermeye başlamıştır.[12]

Peki ya Kürtler?

İşte İsmail Beşikçi'nin bağrında biçimlendiği sosyal bilimsel ortam, ana hatlarıyla böyledir: hızlı bir toplumsal değişimin bağrında geliştiğinin bilincinde, bu nedenle de toplumsal değişim odaklı, uygulamaya yönelik, sosyal bilimlerin toplumun biçimlenişinde yapıcı bir rol üstlenebileceği konusunda alabildiğine iyimser ve sınırlı da olsa radikal görüşlere açık...

Buna karşılık, gerek doğrudan ABD sosyolojisi etkisindeki ana akım sosyal bilimler, gerekse YÖN-TİP kanalında gelişen, büyük ölçüde akademi dışı "muhalif" konumlu akımlar, büyük ölçüde etnik kördürler. Türk sosyal bilimleri, 1940-öncesinin "monolitik, korporat, homojen" toplum tahayyülünü kısmen –"monolitizm" ve "korporatizm" söylemleri itibarıyla– aşabilmiştir, ancak "homojenlik" tahayyülünü terk edebilmiş değildir. Bunda hiç kuşkusuz ki, etnisiteye ilişkin konuları kamusal söylemden dışlayan baskıcı uygulamaların payı büyüktür. Ancak entelektüel yaşama damgasını vuran "modernleşme/kalkınma" ve "bağımlılık" kuramlarının ulus-devleti sorunsallaştırmadığı ya da sınırlı ölçüde sorunsallaştırdığı da bir vakıadır. Bruinessen (2005), bu durumu şöyle dile getirmektedir:

> "Sonraki bölgesel kalkınma projelerine bir giriş olarak Köyişleri Bakanlığı ülkedeki tüm köylerin sosyo-ekonomik koşullarına değgin ayrıntılı bir sörvey çalışması yaptırdı. Köy Envanter Etüdleri adını alan bu sörveyde, yalnızca toprak mülkiyeti ve tarımda makineleşmenin derecesi üzerine değil, aynı zamanda etnik bileşim üzerine bilgiler yer alıyordu. Etnisite konusu fazlasıyla hassas olduğu için bu sörveyin sonuçları kamuya açıklanmadı, ama bilimciler yine de ona erişebildiler ve kamusal tartışmalarda dolaylı bir etkisi oldu.
>
> 1920'lerden bu yana ilk yasal sosyalist parti, Türkiye İşçi Partisi (TİP), 1965 seçimlerinde kayda değer bir başarı göstermiş, yalnızca sınaî merkezlerden değil, şaşırtıcı bir biçimde Kürt bölgelerinden de milletvekillikleri kazanmıştı. TİP ve onun izinden solcu öğrenci hareketi Kürt sorununu ya da o zamanki adlandırılışıyla 'Doğu sorunu'nu keşfetti. 'Kürt' ve 'Kürdistan' terimleri o zaman tabuydu, Kürt milliyetçileri bile kamu önünde bu terimleri kullanmaktan kaçınırlardı.

11 Behice Boran Karl Marx'ın düşünceleriyle, doktorasını tamamlamak üzere gittiği ABD'de tanışmış, Türkiye'ye dönüp de DTCF'de göreve başladıktan sonra da gizli Türkiye Komünist Partisi'ne üye olmuştur (bkz. Atılgan 2007).

12 Yine de bu "özgürleşme" ve "açılma"nın göreli olduğu, Türkiye üniversitelerinin 1960'lı yıllarda da "statüko kuruluşları" olma özelliklerini korudukları akıldan çıkartılmamalıdır. 1960'lı yıllarda "akademia-içi" ilişkilerin bir eleştirisi için bkz. Cüceloğlu (1970: 46-47).

Kürtlere ve Kürt 'ayrılıkçılığı'na aşikâr bir göndermeden kaçınmak üzere nötr bir terim olan 'Doğu' kullanılmaktaydı. Kürtlere, bölgede yaşayan Türkleri, Arapları ve Suriye Hıristiyanlarını kapsayan bir terim olan 'Doğulu' deniliyordu.

TİP ve diğer sol hareketler Kürt sorununu birincil olarak baskı ve sömürüye bağlı bir bölgesel azgelişmişlik sorunu olarak görmekteydi. Hükümetin baskılardaki rolünü ve Türk burjuvazisinin Doğuyu bir çeşit iç sömürge olarak sömürdüğünü kabul ediyor, fakat önceki Kemalist kuşaklar gibi Kürt ağa ve şeyhlerini en kötü tahakkümcüler ve ilerlemenin önündeki engeller olarak teşhis ediyorlardı. Ağa ve şeyhlerin başını çektiği Kürt milliyetçiliğine şiddetle karşıydılar. Ne ki TİP, tedricen 'Doğu sorunu'nun aynı zamanda bir ulusal sorun olduğunu kabule yanaştı. 1970 kongresinde Parti, 'Doğu'nun, Türklerden farklı bir halk olan Kürtlerce iskân edildiğini ve azgelişmişliğinin salt kapitalizmin eşitsiz gelişiminin doğal bir sonucu olmadığını, en azından kısmen kasıtlı hükümet politikalarının sonucu olduğunu belirten bir kararı benimsedi. Bu karar 1971 askerî müdahalesinin hemen ardından partinin kapatılmasına yol açacaktır."

Burada bir saptama yapmakta yarar var; Türk sosyal bilimcilerinin Türkiye'nin etnik çeşitliliğini ve ülkenin doğu/güneydoğusundaki hatırı sayılır Kürt varlığını "es geçmeleri" farklı rasyonellere dayanmaktadır. "Kürt Sorunu" karşısında 1960'lı yılların Türk entelijensiyasında üç farklı tutum izlemek mümkündür.

1. "Kürt" diye bir kendiliğin mevcut olmadığını, Kürtlerin Türklerin kimliklerini yitirmiş bir kolu olduğu vb. yolundaki, üniversite çevrelerinde sağcı, aşırı sağcı hocalarca savunulan reddiyeci tutum; başlıca temsilciliğini Reha Oğuz Türkkan, Orhan Türkdoğan, Abdülhaluk Çay gibi isimler yapmaktadır.

2. Kürt (ve diğer etnik kimliklerin) varlığını kabul etmekle birlikte, bunu "ulus-devlet"in türdeşliği açısından sorunlu gören, bu sorunun "Doğu"nun planlı ve karma bir ekonomik program çerçevesinde ve sosyal önlemlerle kalkındırılması yoluyla çözümlenebileceğini savunan, ana akım sosyal bilimcilerin çoğunun paylaştığı asimilasyonist görüş.[13]

3. Kürtlerin farklı bir etnik kimlik olduğunu, bu halleriyle tahakküm ve sömürünün hedefi oldukları ve bu durumun "ulusal sorun"a dahil olduğunu kabul etmekle birlikte, çözümü ağa ve mütegallibeyi tasfiye edecek sosyalizan/sosyalist bir programda gören sosyalistler.

Bu üçüncü grubun akademia içerisindeki tek temsilcisi olması, dahası uzun yıllar boyunca sol kamuoyu ve intelijensiyasında "Kürt Sorunu" konusunda bir

13 Örneğin, İbrahim Yasa (1958), TODAİE'de 1958-59 öğretim yılı için hazırladığı ders notlarında, Türkiye'de 1955 nüfus sayımına göre Kürtçe konuşan 1.514.000 kişi olduğunu belirttikten sonra, şu bilgileri veriyor: "Memleketimizde Zazaca, Kıradaşça (?), Lurca olmak üzere çeşitli Kürt şiveleri konuşulmakta ve bunları konuşanlardan bir kısmı aynı zamanda Türkçe de bilmektedir. Memleketimizde konuşulan diğer diller ve bunları konuşan kimselerin sayıları da şöyledir: 58.000 kişi Rumca, 13.000 Ermenice, 105.000 Arapça, 40.000 Yahudice (İspanyol dahil), 17.000 Gürcüce, 26.000 Çerkesçe, 23.000 Lazca, 74.000 Bulgar ve Romence, 13.000 Hırvatça (Boşnakça dahil) ve az miktarda da Abazca ve Batı dillerini konuşan tâli dil grupları vardır. Bu duruma göre memleketimizdeki vatandaşların toparlak bir hesapla yüzde 90'ı Türkçe konuştuğu halde yüzde 10 gibi oldukça kalabalık bir grup Türkçe'den başka dillerde konuşmaktadır ve *bu millî birliğin temini bakımından hâlli gereken büyük bir mesele olarak karşımızda durmaktadır.* (abç)"

duyarlılık yaratmak için çabalayan tek isim olması, –hele ki bu uğurda yaşamının 17 yılını cezaevinde geçirdiği düşünüldüğünde– İsmail Beşikçi'ye eşsiz bir konum kazandırmaktadır.

"Anne bak, kral çıplak!"

Ana akım sosyal bilimlerin Kürtlerden mümkün olduğunca sakındığı, karşılaştığında ise eveleyip gevelediği bir ortamda[14] "Kürtler vardır, Onlar Türklerden ayrı bir halktır, "Doğu Sorunu" bir geri kalmışlık sorunu değildir, Kürtlerin yaşadığı bölge devlet tarafından bilinçli politikalar sonucunda geri bıraktırılmıştır!" diyebilmek, gerçekten de 1960'ların "özgürlükçü" ortamında dahi cesaret isteyen bir iştir. Aslına bakılırsa, Türk üniversitelerinin katmerlenmiş otosansür ortamında Beşikçi'nin yaptığı, durmadan sorular soran çocuğun saflığını yitirmemektir. Çorum İskilip doğumlu "Sarı Hoca", Kürt Sorunu'nun ilk bilincine varışını şöyle hikâye eder *Göçebe Alikan Aşireti*'nde:

> "İlk defa 1961 yılında, yaz aylarında, 'tahsil için staj' döneminde Kürtlerle karşılaştım. Elazığ, Keban, Karakoçan, Palu, Maden ilçeleri... Köylülerle ancak tercüman aracılığıyla konuşabilen kaymakamlar... Fakat üniversitede Kürtlerin varlığı inkâr ediliyordu, Kürtçe diye bir dilin olmadığı söyleniyordu. Kürtlerin aslının Türk, Kürtçe'nin aslının da Türkçe olduğu, Kürtçe'nin Türkçe'nin bir şivesi olduğu söyleniyordu. Halbuki ben Elazığ'da çeşitli ilçelerde, böyle bir toplumsal ve kültürel olguyla karşılaşmıştım. Farklı bir dil, farklı bir kültür... Somut gerçeklerle üniversitenin ve basının tutumları birbirleriyle çelişiyordu, bu bende önemli bir kuşkunun doğmasına ve gelişmesine neden oldu. Bu konuda, daha sonra daha etraflı incelemeler yapma gereğini duydum. (...) Örneğin bana sık sık, 'Bu çok tehlikeli bir konu, bu konuyla uğraşma...' denirdi. Bu uyarıların etkisiz kalmadığı anlaşılıyor" (Beşikçi 1992a [1969]: 23).

SBF mezunu, "kaymakam adayı" İsmail Beşikçi, bu sorularla girer "öğretim üyeleri Komünizmle Mücadele Derneği ve iktidar partisinin il örgütüyle iyi ilişkiler kuran, hatta bu örgütlerde görev alan" (Beşikçi 1992b [1969]: 220) Erzurum Atatürk Üniversitesi'ne (1964). Doktora tezi "Kışı Silvan Ovasında, Yazı Nemrut ve Süphan yaylalarında Geçiren Bir Göçebe Aşiretin Sosyal Organizasyonu", Mart 1967'de Prof. İbrahim Yasa, Prof. Mübeccel Kıray ve Prof. Fehmi Yavuz'dan oluşan jüri tarafından kabul edilir. [Bu tez, iki yıl sonra, 1969'da *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar (Göçebe Alikan Aşireti)* başlığıyla yayımlanacaktır.] "Sol Kemalist" olarak tanımlanacak temel mantığı nedeniyle Beşikçi'nin (1992a [1969]: 20) hakkında sonradan "Bugün bu doktora tezindeki dü-

14 Örneğin Eserpek (1979: 20) Erzurum'un Alvar (Pasinler) ve Tüysüz (Çat) köylerinde gerçekleştirdiği araştırmada, araştırma alanındaki diğer "kültürel gruplar"ı şu terimlerle tanımlıyor: "Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Revan'dan gelenler, Karadeniz'den gelenler, Erzurumluların 'Kürt' dediği sosyal kesim: yerli halktan farklı bir dil konuşan bir etnik grup kendi içerisinde de farklılıklar göstermekte ve geliş yerleri ve konuştukları dialektlere göre ayrılmaktadır. Bu etnik gruptan olanlar daha çok Tekman, Hınıs, Çat ve Karayazı ilçelerinin bazı köylerinde yoğunlaşmakla beraber, çalışma ve evlilik gibi nedenlerle diğer ilçe ve köylerde de dağınık olarak bulunmaktadırlar."

şüncelere hiç katılmadığını vurgulama gereğini duyuyorum," diyeceği tez çalışması, göçer bir Kürt aşireti içerisinde, "katılımcı gözlem" tekniğiyle yapılan bir çalışma olması açısından Türkiye'de bir ilktir ve uzun süre "tek" olmayı sürdürecektir.

Ne ki, Alikan çalışması, hemen tümüyle döneminin ana akım sosyal bilim kavrayışının, bir başka deyişle *zeitgeist*'ın içerisine yerleşir. Beşikçi (1992a [1969]: 34)'nin çalışmasının kuramsal çerçevesini çizdiği sayfalarda "Araştırmada Etnik bir Sorun Ele Alınmamıştır" başlığını atma ihtiyacı hissetmesinin, "bu incelemenin Kürt Meselesi, Kürtlerin tarihi, Kürtçe, 'Türkmenlerin Kürtleşmesi' olayı gibi konularla uzak yakın hiçbir ilgisi yoktur," vurgusunu yapmasının ola ki tezin reddedilmemesi kaygısıyla bir ilintisi vardır. Ancak "modernleşmeci, kalkınmacı" mantık ve Beşikçi'nin toplumsal yaşamın biçimlendirilmesinde sosyal bilimlere biçtiği olumlu rol, yapıtın bütününe damgasını vurmuştur. Bruinessen'in (2005) de vurguladığı üzere, *Alikan Aşireti*'nin tümüne sinen fikir, tarihsel bir kategori olarak göçerliğin varlık koşullarını yitirdiği ve yerleşik yaşama geçip toplumun geri kalanıyla bütünleşmesinin, hem ülke kalkınması hem de göçerlerin lehine olacağıdır. Sosyal bilimler bu süreci olabildiğince sancısız kılacak verileri sağlayabilirler.

> "Uzun vadede düşündüğümüz zaman bu durum, sosyal organizasyonun çözülüp aşiretin yeni bir düzene doğru gitmesine, yani yavaş yavaş toprağa yerleşmesine sebep olmaktadır. Bu ise siyasal iktidarın, güdülen siyasetin formüle edilmesi sırasında tercih edeceği sosyal politika hedefleri ile ilgilidir. Fakat şu konu üzerinde ehemmiyetle durulmalıdır ki, siyasal iktidarın siyasal tercihleri ve sosyal politika hedefleri ne merkezde olursa olsun, göçebeler hakkında alınacak kararlarda kesin olarak onun fizik ve toplumsal ekolojisi, nüfusunun kompozisyonu, ekonomisinin bünyesi, kültürel değerleri ve karakter yapıları gibi insan faktörleri hiç şüphesiz göz önünde bulundurulmalıdır.
>
> O halde göçebe sosyal organizasyonunun yeni durumlara uyabilmesi veya uyamaması, yeni bir düzene geçişi, siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan Türkiye ile bütünleşmesi, her şeyden önce Doğu Anadolu toplumsal yapısının Türkiye ile bütünleşmesi ile iktidarların siyasal tercihleri ve sosyal politika hedefleri ile yakından ilgilidir." (Beşikçi 1992a [1969]: 277-78)

Bir başka deyişle, *Alikan Aşireti*, Beşikçi'nin "ana akım sosyal bilimler"e en yakın yapıtıydı. Yine de buradaki bulgularını ("sol Kemalist") *Forum* dergisinde yayımlanması, şimşeklerin Beşikçi üzerinde toplanmasına yol açacaktır. Üstelik yalnızca "milliyetçi-mukaddesatçı" çevrelerden değil: "Cumhuriyet Halk Partisi çevresinden tepkiler geldi. Basından tepkiler geldi. (...) Olumsuz tepkiler. Yani, bu adam ne yazıyor? Ne demek istiyor? Kürt diyor, Kürtçe var mı? Bu adam ne demek istiyor? Ne yazıyor böyle? Nereden uyduruyor bunları? Öyle tepkiler geldi." (Malmîsanij 2009: 20-21)

Beşikçi'nin (sonradan "resmî ideoloji" olarak adlandırıp son derece sert bir mücadele yürüteceği görüngüden) kopuş süreci, köy sosyolojisi derslerine girdiği Ziraat Fakültesi'nden öğrencisi olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Yüksek

Tahsil Talebe Derneği başkanı bir gencin teşvikiyle, Doğu Mitingleri'ni izlemesiyle başlar (1967, sonbahar):

> "(...) Örneğin Behice Boran'la, Mehmet Ali Aybar'la o mitinglerde karşılaştım. Onlar konuşuyorlardı. Tarık Ziya Ekinci, Behice Boran, Mehmet Ali Aybar mitingde konuşmuşlardı. Mitinglerden sonra, mitingleri analiz eden yazılar yazdım. Bunlar da *Forum* dergisinde yayımlandı. Aynı zamanda bir de teksir biçiminde yayımlandı. Daha geniş bir teksir, *Doğu Mitinglerinin Analizi* diye. Örneğin yüz adet çoğaltıyorsun, arkadaşlarına dağıtıyorsun. (...) İşte bu süreç, benim devletle çelişkilerimin başlangıcı oldu. Yani *Doğu Mitinglerinin Analizi*, bu konuyla ilgili yazılar, benim mitinglere katılmış olmam, onunla ilgili yazılar filan yazmam artık üniversitede bana karşı bir muhalefetin gelişmesine sebep oldu. İdari soruşturmalar açıldı hakkımda. İşte mitinglere katılıyorsun. Ne amaçla katıldın? Niye katıldın? Ne anlamı var senin için? (...) O arada derslerimde de zaman zaman 'Doğu Sorunu', 'Kürt', 'Kürtçe' gibi kavramlar geçiyor ve bu derslerde, öğrenciler not tutuyor. Özellikle Fen-Edebiyat Fakültesi'nde öğrenciler not tutuyorlar. İşte MHP'li öğrenciler, bu 'Kürt', 'Kürtçe', 'Doğu Sorunu', 'İşçi Partisi' gibi kavramlardan dolayı beni şikâyet etmişler. (...) O zaman Orhan Türkdoğan da asistandı, ama kıdemli bir asistandı. O benim hakkımda ihbarda bulunmuş, idari soruşturma bu ihbar üzerine açılmıştı." (Malmîsanij 2009: 23-24)

Soruşturmalar iki yıl boyunca peşini bırakmayacak, önce Fen-Edebiyat Fakültesi'nde verdiği dersler engellenecekti. Öte yandan, 1968-69 öğrenci ayaklanmaları sürecinde, aralarında (sonradan Nurhak dağlarında Sinan Cemgil ile birlikte öldürülecek olan Kadir Manga'nın da bulunduğu) devrimci öğrencilerin sık sık odasına uğraması, iyice damgalanmasına yol açtı: "Yani benim hakkımda öğrencileri kışkırtmak, öğrencilerin zihinlerine zehir dökmek falan... İşte bu idari soruşturmalar sonunda benim görevime son verildi." (Malmîsanij 2009: 28) (O günlerde Atatürk Üniversitesi rektörü, Prof. Kemal Bıyıkoğlu'ydu.) Danıştay'dan yürütmeyi durdurma kararı aldırmasına karşın, rektörlük, "üniversitenin özerk olmadığı" gerekçesiyle bu kararı uygulamaya koymayınca, Beşikçi bunun üzerine sosyoloji asistanlığı kadrosu için Ankara SBF'ye başvuracaktı.

Bu süre içerisinde, Atatürk Üniversitesi yönetimi ve "ülkücü" hocalarının Beşikçi'ye duydukları öfkeyi daha da yükselten *Doğu Anadolu'nun Düzeni* İstanbul'da yayımlandı (1969). Bu kitap, *Doğu Mitinglerinin Analizi*'ndeki temel fikirleri sahiplenmektedir: Bölgenin "geri kalmışlığı"nın sorumlusu, egemen olan feodal ilişkilerdi; ne ki Doğu Anadolu'da feodalite, Türkiye'de rejim tarafından desteklenmekte ve yeniden üretilmekteydi. Kemalist anti-feodal söylem, tersi yönde uygulamalar nedeniyle havada kalmaya mahkümdu.[15]

---

15 Beşikçi (1970: 224) bu görüşlerini H.Ü. Nüfus Etütleri Enstitüsü ile Sosyal Bilimler Derneği'nin ortaklaşa düzenlediği bir sempozyumda şu sözlerle dile getirmiştir: "Günümüze kadar Doğu Anadolu'daki geri kalma olayının açıklanması iki sebebe dayandırılarak yapılıyordu: Bunlardan biri Doğu Anadolu'nun siyasi iktidarlar tarafından ihmal edilmesi, öteki ise bölgenin ekonomik ve toplumsal yapısında, hâlâ ağalık, şeyhlik-seyitlik, aşiret reisliği gibi, Ortaçağ kalıntısı kurumların mevcut olmasıdır. (...) Aslında Doğu Anadolu'nun geri kalmasını açıklamaya çalışan bu ifadeler geri kalmanın nedenleri değil, sadece görüntüleridir. Bu bakımdan bizzat kendileri sosyo-ekonomik bakımın-

Yine de *Doğu Anadolu'nun Düzeni*, İsmail Beşikçi'nin, *Alikan Aşireti*'ne damgasını vuran yapısal-işlevselci yaklaşımdan koparak Marksizm'e (ama, Bruinessen'in (2005) deyişiyle "tarihsel maddeciliğin en deterministçe yorumuna") en yakın durduğu yapıtıdır. 1960'lı yılların henüz son derece sınırlı olan basılı kaynaklarının ve kişisel gözlemlerin yanı sıra gazete haberlerinden, roman ve anılardan bolca beslenen yapıt, Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni*'nden esinle, "Doğu"nun üretim tarzı ve ilişkileri açısından ayrıntılı bir analizini sunmaktadır. O günlerin sosyalist intelijensiyasının gözde tartışma konusu, Türkiye'nin üretim tarzı (feodal mi, Asya tipi mi, yarı feodal mi, kapitalist mi?) sorununa Doğu Anadolu açısından bir müdahale anlamını taşıyan yapıt, yine de bölgeyi, Ortadoğu tarihsel-siyasal bağlamına yerleştirmekle (Beşikçi 1992b [1969]: 40) ve Kürtlerin Türklerden farklı bir etnik grup oluşturduğunu ve kendilerine özgü, ayrı bir "uluslaşma" süreci izlediklerini vurgulamakla, dönemin Marksist literatürü içerisinde de ayrıksı bir konuma sahiptir. Dahası *Doğu Anadolu'nun Düzeni*, "etnisite"nin üretim tarz ve ilişkileri sorunsalından ayrı bir tarzda ele alınması gerektiğini öne sürmektedir:

> "Araştırmanın öteki önemli amacı da, Türkiye'deki etnik farklılaşmayı gün ışığına çıkartıp, mülkiyet ve üretim ilişkileri açısından bu farklılaşmanın gelişim doğrultusunu saptamaktır. Bugün 'Doğu Sorunu' yalnız ekonomik açıdan 'ilerilik' ve 'gerilik' sorunu olarak ele almak yanlış bir tutumdur. 'Doğu Sorunu'nun aynı zamanda etnik bir sorun olduğunu artık gözden uzak tutmamak gerekir. Çünkü 'geri kalmışlık' ve 'yoksulluk' sadece Doğu Anadolu'nun değil, tüm Türkiye'nin sorunudur. (...) Fakat bugün Türkiye'de Doğu Anadolu ölçüsünde bir Orta Anadolu, bir Batı Anadolu sorunu yoktur. (...) Bunun içindir ki, Doğu Sorunu'nun etnik bir sorun olduğu asla gözden uzak tutulmamalıdır." (Beşikçi 1992b [1969]: 34)

Öte yandan, *Doğu Anadolu'nun Düzeni*, nihai olarak bir "üretim tarzı/ilişkileri tahlili olmasına karşın, zengin toplumsal ve kültürel gözlemler içermektedir. Her ne kadar İslam çözümlemeleri "din üretim güçleri ve üretim ilişkilerine göre belirlenen bir üstyapı kurumu olup, her dinsel görüş belirli bir ekonomik aşamanın sonucudur," (Beşikçi 1992b [1969]: 350) tarzı indirgemeci teşhislerden ve nihai olarak Kemalist bir laiklik anlayışından malul ise de, aşiret yapısı üzerine gözlemleri günümüz sosyoloji/antropoloji öğrencileri için halen değer taşır.

Kitabın düzen güçleri tarafından yayımlanır yayımlanmaz lanetlenmesine yol açan yönü ise, Cumhuriyet devletinin Kürtler ve Kürt kültürü konusunda yürüttüğü asimilasyonist politikaları, baskıcı uygulamaları (Kürt dili üzerinde sürdürülen yasaklar, Bölge Yatılı İlkokulları gibi asimilasyoncu uygulamalar, Kürt-

---

dan açıklanması gereken temel yapısal olgulardır. Başka bir deyişle söylenenler Doğu Anadolu'nun geri kalmasının nedenleri değil, Doğu Anadolu'ya karşı yürütülen belirli ekonomik, toplumsal ve kültürel politikaların bir sonucudur. O halde ağalık, şeyhlik-seyitlik, aşiret reisliği gibi ortaçağa has kurumların mevcut olması Doğu'nun geri kalmasının nedenleri değildir. Bu kurumların hâlâ ayakta kalması siyasal iktidarlar tarafından yürütülen ekonomik, toplumsal ve kültürel politikaların bir sonucudur."

lere yönelik komando-jandarma zulmü vb.) açıkça eleştirerek mahkûm etmesidir. Dahası, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu (Beşikçi 1992b [1969]: 585-89), Münci Kapanî (Beşikçi 1992b [1969]: 589-91) gibi "Atatürkçü profesörlerin," Doğan Avcıoğlu (Beşikçi 1992b [1969]: 591) gibi sol Kemalist ideologların, Uğur Mumcu, Abdi İpekçi gibi "sol aydınların" asimilasyonist tutumlarını açığa çıkartır. "İpinin çekilmesi"nin esas nedeni de budur...

Doğu Anadolu'nun Düzeni'nin ilk baskısı, bir yıl içerisinde tükenecektir. Kitabın ikinci baskısı, 12 Mart (1971) askerî darbesinin arifesinde, 1970 yılında yapılır. Bu, aynı zamanda "Sarı Hoca"nın Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne geçme sürecidir.

SBF'ye geçişi, Beşikçi'yi Erzurum Atatürk Üniversitesi'ndeki "cadı kazanı"ndan kurtarmaz. 12 Mart darbesi onu SBF'deki görevi başında yakalayacaktır.[16] Bu arada, Atatürk Üniversitesi rektörü Kemal Bıyıkoğlu, Fen-Edebiyat, Ziraat, Tıp fakülteleri dekanlarıyla profesörler, asistanlar, öğrencilerden toplanmış 60'a yakın imzalı bir ihbar dilekçesini Erzurum Sıkıyönetim Komutanlığı'na teslim etmiştir bile (Malmisanıj, 2009: 34). Beşikçi, 12 Mart darbesinin hemen ardından, SBF'nde gözaltına alınıp Diyarbakır'a sevk edilir. Hakkında "komünizm ve bölücülük propagandası" suçlamasıyla dava açılmıştır. "1972'nin kışında da, bu rektör ve dekanlar ile birkaç asistan ve birkaç da öğrenci huzurda dinlenmek için Diyarbakır'a getirildi." (Malmîsanij, 2009: 36)

Komünizm ve Kürtçülük propagandasından aldığı 13 yıl 7 günlük mahkûmiyet, "Sarı Hoca"nın üniversite yaşamının da sonu olacaktır. "Şeytan" cennetten ebediyen kovulmuştur...

Peki "cennet" neler yitirdi?

Sonrası? Sonrası biliniyor. Hoca 1971-1999 arasındaki 28 yılın 17 yılını cezaevinde geçirdi. Gerek "içeride"yken, gerekse dışarıda olduğu kısa "devre araları"nda, akıllara durgunluk veren bir direnç ve ısrarla, soru sormayı ve "Anne bak, kral çıplak!" diye haykırmayı, T.C. savcıları ise her seferinde hakkında dava açmayı sürdürdü... Ta ki... Ta ki kişisel mektuplarını bile "suç" sayan Türk ceza sistemi "pes" edip, TCK'da yapılan bir değişiklikle, hakkındaki 100 yıllık mahkûmiyetle onu tahliye edene dek...

Bugün "Kürtler" denildiğinde akla gelen 2-3 isimden biridir İsmail Beşik-

16 Beşikçi (1992b [1969]: 25-26), 12 Mart rejiminin ilk günlerinde sık sık tekrarlanan SBF baskınlarından birinde tanık olduklarını şöyle anlatıyor: "Yine böyle bir günde, Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu, öğleden sonra kordon altına alındı. 19 Mayıs'tan, yani İsrail Konsolosu'nun kaçırılmasından birkaç gün sonraydı. Fakültenin her tarafına askerler, polisler doluştu. Odalarda arama yapıyorlardı. Kütüphaneler kurcalanıyordu. Öğretim üyeleri odalarındaydı, koridorlardaydı. Bir kısmı gülüşerek, bir kısmı endişe ve hayret içinde olanı biteni izlemeye çalışıyordu. İşte böyle bir ortamda, saniyelerle ölçülebilecek bir zamanda çok çarpıcı bir olay yaşadım: Hocalardan biri büyük bir endişeyle odasına girdi. Kitaplığına yöneldi. Koridordaydım. Kapı aralık kalmıştı. Bu telaşı gayri ihtiyari izledim. Hoca kitapları kurcaladı ve bir kitap çıkardı. Bunun, *Doğu Anadolu'nun Düzeni, Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller* kitabının ikinci baskısı olduğunu hemen anladım. (...) Hoca kitabın kapağını ve öndeki birkaç sayfayı yırttı. Kitabı, kitaplığın alt tarafındaki bir yere, kapalı bölmenin içine attı. Yırttığı kısımları da, tekrar yırtarak, buruşturarak küçük küçük parçalar haline getirerek çöp kutusuna attı."

çi. Rahle-i tedrisinden geçmeyen Kürt yurtseveri, Kürt Sorunu'yla ilgili olup da onun yazdıklarına gönderme yapmayan bir tek kitap, makale yoktur. Kitapları, onlarca dile çevrilip onlarca ülkede basılmıştır.

Peki, bir başka soru: Beşikçi'yi ihbar eden, onu "suçlu" bulan bilirkişi raporlarını kaleme alan, *Alikan Aşireti*'ni, *Doğu Anadolu'nun Düzeni*'ni okuyan öğrencilerine soruşturma açtıran, yargılama ve cezaevi süreçlerinde ondan bir dayanışma mektubunu esirgeyen, adına konulan ambargoyu sorgusuz uygulayan akademisyenleri kim tanır? Onlar ne yapmışlardır hayatlarında, ömür boyu silemeyecekleri "muhbir" damgası yemekten başka?[17]

İsmail Beşikçi'nin (ya da ondan önce Behice Boran'ın, Pertev Naili Boratav'ın, Niyazi Berkes'in, ondan sonra 1402 sayılı yasayla görevine son verilen yüzlerce öğretim üyesinin) üniversiteden uzaklaştırılması, atılanlara hiçbir şey yitirtmedi. Bir kısmı yurtdışındaki üniversitelerinde kürsü sahibi oldu; her biri, kendi alanlarında faaliyetlerini sürdürdü; çoğu kamuoyunda tanınmış, saygın isimler olarak devam ettiler yaşamlarına.

Peki ya üniversiteler?

Türkiye üniversitelerinin "tahammülsüz" kurumlar olduğu söylenir. Bu, bağlamına göre değişir oysa. Örneğin bugüne dek *intihal* nedeniyle hemen hiçbir akademisyen cezalandırılmış değildir.[18] Kayırmacılık, ihbarcılık, skolastisizm (dinsel ya da laik), ticari çıkar sağlama, hatta fazla "abartmamak" kaydıyla cinsel taciz... de akademik camiada pek sorunsallaştırılan "ihlaller" sayılmaz. Buna karşılık, yüzlerce bilim insanı, "Düşünce ve İfade Özgürlüğü"nü "olmazsa olmaz" sayması gereken Akademia'nın –eğer ihbar ya da bilirkişi raporlarıyla suç ortaklığı yapmadıysa– kayıtsız bakışları altında, "düşünce ve görüşlerini ifade ettikleri" gerekçesiyle üniversiteden uzaklaştırılmıştır.

Ve her seferinde, biraz daha boğucu bir mekân haline gelmiştir üniversiteler. Emir-komuta zinciri içerisinde yönetilen; silik/sinik bir atmosferde, "gözlerimi kaparım/vazifemi yaparım"cı zihniyetin geri kalan her şeyi bastırdığı; akademik çalışmaların Genelkurmay'dan gelen talimatlar doğrultusunda yönlendirildiği; kendi dışında akıp giden hayata karşı kör/sağır; bilimin piyasaya tahvil edildiği ya da tarikatlara-cemaatlere teslim olmuş...

> "(...) Nelerin araştırılması gerektiğini, nelere karşı çıkılması gerektiğini resmî ideoloji belirler. Böyle bir resmî ideoloji kurumuyla sosyal bilim mümkün değildir. Sosyal bilim ancak böyle bir kurumun, emir veren, direktif veren bir kurumun eleştirilmesiyle başlar. Bu eleştirinin yapılabilmesi için de bu kurumun bilincine varmak gerekir. Kanımca Türkiye'de üniversite, özellikle de sosyal bilimler bu kurumun bilincinde değildir." (Beşikçi 2009: 208)

---

17 İnanmayan, Atatürk Üniversitesi'nde "kıdemli asistan"ken meslektaşı İsmail Beşikçi'yi ihbar eden, şimdinin "anlı-şanlı" profesörü Orhan Türkdoğan için Türkçe Vikipedi'de hazırlanan gösterişli maddenin sonuna bir okurun eklediği yoruma bakabilir: *"Bu adam hakkında yazılanların hepsi saçmalık. sosyolog değil bu ihbarcı..."* ["http://tr.wikipedia.org/ wiki/Orhan_TyüzdeC3yüzdeBCrkdoyüzdeC4yüzde9Fan" adresinden alındı. (Erişim tarihi: 17 Şubat 2010)]

18 Dahası intihal yaptığı sabit öğretim üyelerinin akademik yükselmesi sürdürülürken intihal suçlamasında bulunanlara soruşturma açılmaktadır (bkz: http://www.tumgazeteler.com/?a=2625558).

diyor İsmail Beşikçi, Türkiye'de üniversiteler ve sosyal bilim(ler) hakkında... Yanlış olduğunu kim iddia edebilir ki?

KAYNAKÇA

Akçay, Ümit (2006). "Türkiye'de Planlama Deneyimine DPT Üzerinden Bakmak", D. Yılmaz, F. Akyüz, F. Ercan vd. (der.), *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*. Ankara: Dipnot Yayınları.

— (2007). *Kapitalizmi Planlamak. Türkiye'de Planlama ve DPT'nin Dönüşümü* Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul.

Akşit, Bahattin (1997). "Sosyoloji". Türkiye Bilimler Akademisi. *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim. "Sosyal Bilimler"*. Ankara.

Atılgan, Gökhan (2007). *Behice Boran. Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*. İstanbul: Yordam Kitap.

Aydın, Suavi (2002). "Cumhuriyet'in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü". Tanıl Bora, Murat Gültekingil (eds.)*Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Kemalizm* II: 344- 369. İstanbul: İletişim Yayınları.

Benedict Peter, E. Tümertekin, F. Mansur (1971). "Önsöz". E. Tümertekin, F. Mansur, P. Benedict (eds.) *Türkiye: Coğrafî ve Sosyal Araştırmalar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü.

Beşikçi, İsmail (1970). "Araştırılacak Konu ve Sorunlar". *Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü ve Türk Sosyal Bilimler Derneği Seminerinde Sunulan Bildiriler (23-25 Şubat 1970)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları D-11.

— (1992a [1969]). *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar (Göçebe Alikan Aşireti)*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın.

— (1992b [1969]). *Doğu Anadolu'nun Düzeni, Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın.

— (2009). "Türkiye'de Sosyal Bilimler Mümkün müdür?". *Toplum ve Kuram, Lêkolîn û Xebatên Kurdî*, Kitap dizisi, sayı 1, Mayıs 2009, Toplum ve Kuram Yayınları.

Bruinessen, Martin van (2005). "İsmail Beşikçi: Turkish sociologist, critic of Kemalism, and kurdologist", *The Journal of Kurdish Studies*, vol. V.

Cüceloğlu, Doğan (1970). "Türkiye'de Yapılan Sosyal-Psikolojik Araştırmaların Metodolojik Yönden Bir Tetkiki". *Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü ve Türk Sosyal Bilimler Derneği Seminerinde Sunulan Bildiriler (23-25 Şubat 1970)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları D-11.

Çetik, Mete (der.) (1998). *Üniversitede Cadı Kazanı. 1948 DTCF Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav'ın Müdafaası*. İstanbul: Tarih Vakfı-Yurt Yayınları.

Dinçer, Nabi (1970). "Sosyal Araştırmaların Devlet Planlama Teşkilâtı'nca Değerlendirilmesi ve Kullanılması". *Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü ve Türk Sosyal Bilimler Derneği Seminerinde Sunulan Bildiriler (23-25 Şubat 1970)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları D-11.

Edelman, Marc ve Angelique Haugerud (2005). "Introduction: The Anthropology of Development and Globalization". Marc Edelman ve Angelique Haugerud (der.). *The Anthropology of Development and Globalization. From Classical Political Economy to Contemporary Neo-liberalism*. Blackwell Publishing.

Erdentuğ, S. Aygen ve Paul J. Magnarella (2002). "Türkiye'deki Üniversitelerde 'Sosyal Antropoloji'nin Dünü ve Bugünü: Biyo-bibliyografik bir Değerlendirme" *Folklor/Edebiyat*, vi: 22

Eserpek, Altan (1979). *Sosyal Kontrol, Sapma ve Sosyal Değişme. Erzurum'un İki Köyünde Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, no. 76.

Geray, Cevat (1970). "Toplumsal Araştırma Sonuçlarının Değerlendirilmesine ve Kullanılmasına İlişkin Görüşler". *Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü ve Türk Sosyal Bilimler Derneği Seminerinde Sunulan Bildiriler (23-25 Şubat 1970)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları D-11.

Glasneck, Johann (tarihsiz). *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*. Ankara: Onur Yayınları.

Kıray, Mübeccel (1970). "Sosyal Değişme ve Sosyal Bilimler". *Türkiye'de Sosyal Araştırmaların Gelişmesi. Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü ve Türk Sosyal Bilimler Derneği Seminerinde Sunulan Bildiriler (23-25 Şubat 1970)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları D-11.

Koçak, Orhan (2002). "1920'lerden 1970'lere Kültür Politikaları". Tanıl Bora, Murat Gültekingil (der.). *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Kemalizm* (C. II). İstanbul, İletişim Yayınları.

Kongar, Emre (1982). "Türkiye'de Toplumbilimin Gelişmesi ve Yöntem Sorunu", E. Kongar (der.) *Türk Toplum Bilimcileri I*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kuper, Adam (1999). *Culture. The Anthropologists' Account.* Harvard University Press.

Maarif Vekâleti (1944). *Irkçılık-Turancılık*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları: 4, Ankara: Maarif Matbaası.

Malmîsanij (2009). *Bu Kürtleri Nereden Çıkardın İsmail Beşikçi?* İstanbul:Vate Yayınevi.

Özer, İnan (1982). "Niyazi Berkes", E. Kongar (der.) *Türk Toplum Bilimcileri I*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

SBD (Sosyal Bilimler Derneği) (1970). "Sonuç Bildirgesi". *Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü ve Türk Sosyal Bilimler Derneği Seminerinde Sunulan Bildiriler (23-25 Şubat 1970).* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları D-11.

Tuğaç, Ahmet (1971). "Kırsal Topluluklarda Değişmeler". E. Tümertekin, F. Mansur, P. Benedict (eds.) *Türkiye: Coğrafî ve Sosyal Araştırmalar.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü.

Tunaya, T. Zafer (1970). "Sosyal Araştırmaların Devlet Planlama Teşkilâtı'nca Değerlendirilmesi ve Kullanılması". *Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü ve Türk Sosyal Bilimler Derneği Seminerinde Sunulan Bildiriler (23-25 Şubat 1970).* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları D-11.

Tüzün, Sezgin (1982). "İbrahim Yasa" E. Kongar (der.) *Türk Toplum Bilimcileri I*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yasa, İbrahim (1958). *Türkiyenin Demografik ve Etnolojik Yapısı ve Bazı Sosyal Meseleler* (Ders Notları), Ankara: TODAİE.

Sınırdan Merkezi Etkilemek: Bir Alternatif Kurumsallaşma Örneği Olarak İsmail Beşikçi[1]

YÜCEL DEMİRER

1891 yılında, henüz ulus-devlet olmasının 30. yılını yaşayan İtalya'da, Sardunya Adası'nın Ales kasabasında doğdu. Kuzey İtalya'dan daha yoksul ve yoksun yaşam koşulları içindeki güney İtalya'ya dahil olan bu kesimde çocukluk yıllarını, orta düzey bir memur olan babasının sağladığı görece iyi koşullarda geçirdi. Ancak babasının 1897 seçimlerinde sonradan seçimi kaybedecek adaydan yana taraf alması ve bunu izleyen dönemde 5,5 yıllık bir süre için hapishaneye girmiş olması nedeniyle, yaşamının sonuna kadar sürecek olan zor yıllar başlamış oldu. Yedi çocuklu ailenin içine düştüğü yoksulluk nedeniyle 11 yaşında okuldan alındı.

Çocukluk döneminde karşı karşıya kaldığı talihsizlikler bununla sınırlı kalmadı. Üç yaşında omuriliğinde ortaya çıkan ve ailenin çocuk bakıcısının onu düşürmesinden kaynaklandığı düşünülen bir sorun nedeniyle hayatını kambur ve anormal derecede kısa boylu olarak geçirmek durumunda kaldı. O kadar sağlıksızdı ki, annesinin o 14 yaşına gelene dek onun için evde bir tabutu el altında tuttuğu söylenir.

Babasının hapishaneden çıkmasıyla ancak 17 yaşında ağabeyi Gennaro ile Sardunya'nın başkenti Cagliari'de okula dönebildi. Okul yıllarında ailesine yazdığı mektuplarda giysi ve ayakkabısı olmadığı için okula gidemediği günlerden bahsettiği görülür. Bu koşullarda ilerleyen eğitimi, daha sonra kazandığı bursla Turin Üniversitesi Modern Felsefe programında devam etti. Turin'e uluslararası sosyalizm ve Sardunya milliyetçiliği arasında bir yerlerde duran fikirleri ile gelen delikanlı, 1915'te yoksulluğun neden olduğu bunalım ve hastalıklar nedeniyle üniversiteden ayrıldı ve militan bir sosyalist olarak yaşamaya başladı.

---

1 Bu metin 3 Eylül 2010 tarihinde Karaburun Bilim Kongresi'nde İsmail Beşikçi onuruna düzenlenen "Bilim ve Düşünce Özgürlüğü" başlıklı panel toplantıda yaptığım konuşmanın, üzerinde küçük değişiklikler yapılmış bir versiyonudur. Bazı detayları düz yazı formatında ifade etmek olanaksız olduğundan konuşma biçimini korumayı tercih ettim.

İtalyan Komünist Partisi temsilcisi olarak Moskova'da katıldığı Komintern toplantısı sırasında hastalanarak kaldırıldığı sanatoryumda kemancı Giulia Schucht ile karşılaştı. Dış görünüşünden dolayı asla sevilmeyeceğini düşünmesine rağmen kendisine âşık olan bu sanatçıyla çabucak evlenme kararı aldılar. 1925 yılında komünist önderlerin tutuklandığı İtalya'ya, benzeri bir bedeli göze alarak döndü. Aynı yıl ilk oğlu Delio'nun doğumu dolayısıyla kısa bir süre için Moskova'ya gitti. Sonra eşi Giulia ve oğlu Delio onunla yaşamak üzere Roma'ya geldiler. Baldızı Tatiana da o sıralarda Roma'da oturmaktaydı. 1926 yılı sonlarında ikinci çocuğuna hamile olan karısı Moskova'ya geri döndü. 8 Kasım 1926'da parlamento dokunulmazlığına rağmen, sınıflar arasında nefret duyguları uyandırmak ve iç savaş kışkırtıcılığı yapmak iddialarıyla tutuklandı. 1928 yılında sonuçlanacak duruşmalar sırasında savcı "bu beynin 20 yıl işlevinin durdurulması"nı talep etti ve 1928'de Gramsci, 20 yıl hapse mahkûm oldu. 1933 yılında Turi Hapishanesi'ne sevk edildi. Uzun esaret yıllarında İtalyan Komünist Partisi'nden uzaklaştı. Diğer siyasal mahkûmlarla dahi siyaset konuşmayacak kadar derin bir yalnızlık içinde hapishane yıllarını geçirmeye başladı.

Hapishane ortamındaki siyasal yalnızlığı yetmezmiş gibi, ikinci oğlunu hiç görememek de çektiği sıkıntılara eklendi. Akıl sağlığı yerinde olmayan eşinin İtalya'ya gelme konusundaki gönülsüzlüğü nedeniyle, ailesiyle haberleşmesi çok az ve düzensiz oldu. Baldızı Tatiana'ya yazdığı bir mektupta; siyasal karşıtlardan gelecek darbelere hazır olduğunu ancak ailesi ile bağının kopmasının ona çifte mahpusluk yaşattığını söyledi. 1935'te sağlık gerekçeleriyle cezasının geri kalanını Roma yakınlarında bir klinikte geçirmesi kararı verildiğinde artık onun için çok geçti. 1937'de çileli hayatı son buldu.

Savcının 1928'deki duruşmasında hararetle dile getirdiği beyninin durdurulması talebi gerçekleşmedi. Cambridge'den ekonomist Pier Sraffa'nın gönderdiği kitap ve dergiler aracılığıyla bir aydın olarak soluk almayı sürdürdü. Bugün, ölümünden sonra baldızı Tatiana'nın müthiş özverisi ve yaratıcılığıyla dışarıya çıkarılan, düzenli bir el yazısı ile yazılmış, İtalyan ulusal deneyimi ve kültürü üzerinden tüm dünya için geçerli sosyal ve siyasal düzeni tartıştığı 3000 sayfadan oluşan 33 defteri bizi hâlâ aydınlatmaya devam ediyor.[2]

Bahsettiğim kişinin kim olduğunu çoğunuz anladınız, evet Antonio Gramsci'den söz ediyorum. İnsanı insan yapan tüm değerlerin beden ve ruhunda saldırıya uğradığı, insanı ayakta, yaşamı anlamlı ve kolay kılan olanak ve değerlerin elinden alındığı bir süreçte, sağlığını, aile, parti ve sosyal ilişkilerini yitirdiği bir kesitte 20. yüzyılda üretilmiş en önemli metinlerden birisi olan *Hapishane Defterleri*'ni üretmiş olan bir beyin, bir alternatif kurumsallaşma anıtıdır.

Bugün bizim alternatif kurumsallaşma anıtımız İsmail Beşikçi için düzenlenen bu panelde bir yandan Antonio Gramsci ile aralarındaki benzerlikten söz etmek, diğer yandan Gramsci'nin açtığı entelektüel mecrada akan çalışmaların

2 Antonio Gramsci'nin entelektüel serüveni ve siyasal yaşamı hakkındaki bilgiler için Jones 2006, Gramsci 2010, Fiori 2009, Hawley 1980, Germino 1986, Buttigieg 1986, Buttigieg 1991 ve Buttigieg 2002'den yararlanılmıştır.

yoğunluğu ile İsmail Beşikçi'nin izinden giden çalışmaların nicel ve nitel farklılıklarına değinmek istiyorum.

Burada bir Gramsci-Beşikçi benzetmesi yapmak, bu türden bir karşılaştırma üzerinden Beşikçi'nin açtığı yolun önemine ve entelektüel alanımızın bununla ters orantılı yetmezliklerine işaret etmek salt bir akademik egzersiz olmayacaktır. Öncelikle ve önemle altı çizilmelidir ki, bu beyinlerin ortak özellikleri tarihsel bir dönüşümü sezmiş olmaları, analitik bir değerlendirmeye olanak verecek biçimde kavramsallaştırmaları ve dönüşümü katalize eden bir biçimde bilgiyi entelektüel dolaşıma sokmalarıdır. Bu katkıyı yaparken bedel ödemekten, çok ağır bedeller ödemekten kaçınmamış olmaları yaptıkları katkıyı taçlandıran, bunu çoğaltan bir faktör olarak düşünülmelidir. Bedel ve fedakârlığın yanı sıra, Beşikçi özelinde çığır açıcı bir boyut burada ifade edilmelidir. Sabry Hafez'in Edward Said için ifade ettiği bir dönüm noktası olma durumu, Türkiye'deki Kürt ve Kürdistan araştırmaları bağlamında Beşikçi için geçerlidir.[3]

Bugün bu salonda İsmail Beşikçi'ye şükran borcunu ödemek için bulunanların en önemli şansı, Sarı Hoca'nın yalnızca bir aydın rol modeli olarak, olması gerekeni ifade etmekle yetinmeyip, aynı zamanda önümüzde ve yanı başımızdaki örnek duruşu ile temsil de etmesidir. Alternatif akademik toplantıların, mahkeme salonlarının ve mitinglerin yakıcı güneşi altındaki cesur varlığı ile bize serin gölgeler sunmak konusundaki ısrarı, Türkiye'nin neredeyse hiç normalleşmeyen entelektüel ikliminde dikkatle not edilmelidir. Hiç saptırmadan sürdürdüğü direngenliği, etik değerleri, mütevazı kişiliği, bilimsel araştırmanın bir gösteri alanı değil de, toplumsal dönüşüm eksenli bir hasada yönelik bir arayış olmaklığına kanıt olarak adadığı hayatı yolumuzu aydınlatmayı sürdürüyor. Ancak ben Beşikçi tarafından durağan ve cesaretsiz düşünce alanımıza cömertçe sunulan bu imkânı yerinde ve hakkıyla algıladığımızı ve içselleştirdiğimizi düşünmüyorum ve bu durumu alternatif kurumsallaşma gereksinimi çerçevesinde tartışmak istiyorum. Örneğin Gramsci'nin çileli yaşamı ve nitelikli ürünleri üzerinden sınırlı bir öğrenme ilişkisi kurabilecek olmamıza rağmen, İsmail Beşikçi'nin yanı başımızda duran sıcak varlığı, bu ilişkiyi diyalektik bir bütünlük içinde geliştirme ve yeniden üretimine mütevazı da olsa katkı sunma şansını bize vermektedir, ki konuşmamın temel amaçlarından biri bu konuda somut önerilerde bulunmaktır.

Öncelikle ifade etmeliyim ki, İsmail Beşikçi ile ilgili bir konuşma yaparken tekrarlar yapma hatasına düşmek çok kolay. Charles Kurzman, Dreyfus savunmasının 20. yüzyılın başlarında Avrupalı entelektüeller arasında yarattığı coşkudan bahseder.[4] Benzer bir tepkiyle, İsmail Hoca söz konusu olduğunda bazen soğukkanlılığımızı yitirebiliyoruz. Onunla aynı çağı paylaşmaktan, aynı oksijeni solumuş olmaktan onur duyan pek çok kişi gibi, ben de İsmail Beşikçi hakkında söylenenleri, ona yapılan övgüleri tekrar etme hatasına kolaylıkla düşebilirim. Bunu yapmak istemediğimden, bugün daha çok üzerinde durulması gerektiğini düşündüğüm bir hat üzerinden Sarı Hocam hakkında konuşacağım.

3 Hafez, 2004.

4 Kurzman, 2008.

Yaratıcılık, cesaret ve alternatif akademik kurumsallaşma ekseninde tartışmayı önerdiğim İsmail Beşikçi hakkında konuşurken aklımda tutacağım ve hepimizin aklında tutmasını gerektiğini düşündüğüm nokta, bundan 500 yıl sonra da anımsanacak bir düşünce insanı hakkında konuşuyor olduğumuzun farkında olmamız gerçekliğidir. Burada hamasi cümleler kurmak ve İsmail Hocamın hiç hazzetmediği türden sığ övgüler sıralamak değil niyetim. Ancak, bu hataya düşmemeye gayret ederek, Beşikçi'nin bizim de parçası olduğumuz tarihsel bir dönüm noktasında, coğrafyamıza ilişkin çok önemli bir fark ediş ve dönüşüme önce tanıklık, sonra da yoldaşlık ettiğinin de altını çizmek gerekiyor. Bu durum hiç şüphesiz bir rastlantı değil ve tanık olmaktan onur duyduğum bir kesitini bugün burada sizinle paylaşmak isterim. Bunu yaparken temel amacım Beşikçi eksenli "alternatif akademik kurumsallaşma" olanağına ve bu konudaki eksikliklerimize bir büyüteç tutma isteğimdir.

Ben İsmail Beşikçi ile 1980'lerin hemen başında Ankara'da tanıştım. Türkiye'nin toplumsal gerçekliğine ve bu arada Kürt Meselesi'ne ilgi duyan bir SBF öğrencisi olarak, şimdi kimden elde ettiğimi anımsamadığım ev telefonu kanalıyla ona ulaşmıştım. Bir akşam kalbim müthiş hızla atarak telefonu çevirdiğimde eşi hanımefendi telefona kendisini çağırdı. Kendimi tanıtıp meramımı anlattığımda ummadığım bir biçimde bana birkaç gün sonrası için randevu verdi. Kızılay'da bir kahvehanede buluştuk. Benim gibi genç bir öğrenciye daha aynı saatte randevu vermişti. Çevremizdeki alışıldık kahvehane gürültüsünden hiç etkilenmeden, sanki sessiz bir üniversite toplantı salonundaymışızcasına, yeşil çuhalı bir masa çevresinde ikimizi de ayrı ayrı dinledi, sorularımızı yanıtladı. 12 Eylül terörünün baskı dolu yıllarında hiç tanımadığı bir gence randevu vermesi ve zaman ayırması yanında, ortamın gürültüsünden hiç etkilenmeden, dikkati bir an olsun dağılmadan verdiği yanıtlar hâlâ aklımdadır. Özellikle çevresel koşullara meydan okuyan, ortamı olduğu gibi değil de olması gerektiği gibi kavramayı tercih eden rahat duruşu, önümü göremediğim dönemlerimde bana cesaret vermiş, örnek olmuştur.

Daha sonra bu kez 1980'lerin ikinci yarısında, İstanbul Üniversitesi'ndeki yüksek lisans öğrenciliğim sırasında Beyazıt'ta üniversitenin yanı başındaki basit bir lokantada, sonradan vefatını yine kendisinden duyduğum bir arkadaşıyla yediği yemek sırasında karşılaştık. Beni hatırladı. Neler yaptığımı sordu, destek ve cesaret verdi. Kendisini görmekten duyduğum ve saklayamadığım sevinci gören arkadaşının; "Yahu İsmail görmeyeli film sanatçıları gibi ünlü olmuşsun," diyerek ona takılışını anımsıyorum. İlerleyen yıllarda eğitimim nedeniyle yurtdışında geçirdiğim dönemde bana yazdığı mektupları övünçle saklarım. Okyanus ötesinden gönderdiği satırların özel boyutu sınırlı ama sıcak tonu, sözü hemen araştırma faaliyetlerine getiren pedagojik yanı benim için çok önemliydi.

Yurtdışındaki öğrenciliğim sırasında, Türkiye'ye bir gelişimde Bursa Hapishanesi'nde ziyaretine gitmiştim. İsmail Beşikçi'nin soğuk ve nemli, berbat bir kış gününde görüş penceresinden kendisini değil de akademik meseleleri konuşmak konusundaki ısrarı, hiç unutmayacağım derslerindendir. Yukarda bahset-

tiğim ilk kahvehane görüşmemizden yıllar sonra gerçekleşen bu ziyarette, tıpkı ilkinde olduğu gibi konsantrasyonunu koruma gücü, bireysel meseleleri hızla geçmesi ve akademik sorunlara kararlılıkla yönlendirdiği konuşmamız, bahsettiğim kurumsallaşma eğiliminin öncüllerindendir. Görüş yerine girip çıkan tutuklu ve hükümlülerin ona gösterdiği derin saygıyı yok sayarak, o sıralarda üzerinde çalıştığı makalelerden bahsedip, Kürt ve Kürdistan araştırmaları konusunda yapılan son yayınları bana sorarken, her cümlesinden ne kadar programlı yaşadığı ve düzenli çalıştığı belli olmaktaydı.

Bu türden ayrıntıları ne onu övmek ne de onunla olan tanışıklığımla övünmek için paylaşıyorum. Burada öne çıkarmak istediğim İsmail Beşikçi'nin koşullarının eksikliğine/bozukluğuna sığınmayan, onunla yetinmeyen duruşunun altını çizmektir. Bu bağlamda dikkat çekmek istediğim ve üzerinde yeterince düşünülmediği kanaatine sahip olduğum durum İsmail Beşikçi'nin karşı karşıya bırakıldığı akademik kuşatmanın bir farklı boyutudur. Bugüne dek onun uzun cezaevi yılları, bu dönemde karşı karşıya kaldığı kaba şiddet haklı bir biçimde kampanya ve yazılara konu olduysa da, hocanın bir akademisyeni var eden çevresel koşullardan uzak kalışının yeterince konuşulup, üzerinde düşünüldüğünü düşünmüyorum.

Antonio Gramsci bir insanın, bir entelektüelin başına gelebilecek en zor koşullardan 3000 sayfadan oluşan 33 defterini, *Hapishane Defterleri*'ni çıkarmayı başardı. Savcının hakkında verdiği hüküm öncesi görüşte "Bu beyin durdurulmalıdır," dediği insan beyninin durdurulmasına izin vermedi ve çileli koşullarında dahi hayata ve isyana müdahil duruşunu sürdürdü. Ondan sonra gelenler, İtalyan sosyalist ve komünistleri onun entelektüel mirasına sahip çıktılar ve geliştirdiler. Bugün toplumsal bilimlerin çeşitli alanlarında Gramsci mirası üzerinden üretilen yayın dizileri, kütüphaneler, araştırma enstitüleri ve üniversite kürsüleri ile ona yapılan atıflarla dolu on binlerce çalışma, Gramsci'nin çileli emeğine edilen sonsuz bir teşekkürün parçaları oldu. Gramsci örneğinde, onun karşı karşıya kaldığı kıyımın dönüşü olmasa da, İtalyan devrimcilerinin ona olan borçlarını onun entelektüel mirasına sahip çıkarak ödediklerini görmekteyiz. Gramsci mirasının kaynaklık ettiği çalışmalar, onun biriktirdiklerinin açtığı yol, kitaplıklar dolusu çalışmaya konu olmuş durumda.[5]

Bizim İsmail Beşikçi'de eksik bıraktığımız da budur. Birbirini tekrar eden İsmail Beşikçi övgülerine son verip, bir an önce onun açtığı yol üzerinden onun yapmaya başladığı binayı yükseltmeye, yanına yenilerini eklemeye çalışmak kuşağımızın bir borcu olarak sahibini beklemektedir. 21. yüzyılın içinde hızla ilerlediğimiz ilk çeyreğinde Gramsci örneğinde olduğu gibi Beşikçi için de onun çalışma izleklerini derinleştiren, geliştiren, kalıcılaştıran ve kitleselleştiren faaliyetleri örme görevi önümüzde durmaktadır. İsmail Beşikçi eksenli enstitüler, kitaplıklar, araştırma merkezleri kurmak, yalnızca kronikleşen Kürt meselemi-

5 Burada bütünlüklü bir liste sunmaya cesaret edemem. Şair, romancı, eleştirmen ve filmci Pier Paolo Pasolini'nin Gramsci üzerine yazdıklarına (bkz. Sillanpo 1981), Haug'un (1999) 20. yüzyıldan 21. yüzyıla Gramsci algısının evrimini tartıştığı yetkin makalesine ve Antonio Gramsci Derneği'nin (The International Gramsci Society) http://www.internationalgramscisociety.org/ (26 Kasım 2010) çalışmalarına değinmekle yetineceğim.

zin barışçı çözümü için değil, her türden "ulusal tabu"nun tartışmaya açılacağı özgür ortamları artırması bakımından da yaşamsal öneme sahiptir.

Neden bizim kuşağa böyle bir görev önermekteyim ve bunun düşünce özgürlüğü meselesi ile olan ilgisi nedir?

Bu soruya vereceğim yanıtın ikili bir arka planı var. Bugün bu salonda bulunanların hayatını etkileyen iki önemli etken bu çağrının da gerekçesi olmaktadır. Bunlardan birincisi Türkiye'de üniversitenin hızla ölmekte olmasıdır. – Çoktan ölmüştür diyenlerin varlığına ve kuvvetli argümanlarına rağmen ben belli bir iyimserliği korumaya gayret ediyorum.– Eğer üniversite insanın doğa ve toplum içinde yürüttüğü varlık mücadelesini anlama ve anlamlandırma bağlamında misyonu olan, evrensel normlar doğrultusunda düşünme ve düşünce üretme faaliyetine yön veren kurumlar olarak tanımlanmaktaysa, ülkemizde olan ve olması gereken arasında ciddi bir fark olduğu hepimizce görülmektedir. Toplumsal yarar için bilgi üreten, bilgiyi ileten ve yaygınlaştıran kurumlar olmak ve barış içinde kolektif gelecek örmek için yol göstermekten uzakta olan üniversite ortamımızda, yaşamımızı derinden etkileyen meseleler konusunda özgürce bilim üretilmesinin önünde ideolojik ve bürokratik duvarlar yükselmektedir. İşte tam da bu türden bir ortamda İsmail Beşikçi inatçılığının yol gösterdiği alternatif akademik kurumların oluşturulması büyük öneme sahiptir. Eğer sistemli düşünme faaliyeti kolektif bir emeğin ürünü olacaksa ve bu kolektif emek üretiminin geleneksel mekânı olan üniversiteler durmuşsa, yapılması gereken alternatif kurumların ortaya çıkarılmasıdır.

İkinci gerekçem bir entelektüel alışkanlığımızla ilgili. Genellikle düşünce özgürlüğü meselesini algılama ve tartışmalarımızda yüzeysel bir tek boyutluluk mevcut olup bu yaklaşım tarzıyla bağıntılı olarak da, düşünce özgürlüğü alanını genişletme mücadelemiz çoğunlukla protesto ve itiraz çerçevesi içine hapis olmaktadır. Oysaki düşünce özgürlüğünün bilgisi ve bilinci aynı zamanda bir kurgu ve inşa sürecidir. Giderek genişleyen ve derinleşen halkalar ile yayılması gereken bu bilincin hem bir entelektüel arayış ve hem de bir müdahale nesnesi olmaklığı, İsmail Beşikçi mirasının önemini ortaya çıkarmaktadır.

Buraya gelmeden hemen önce Üniversitelerarası Kurul ağ ortamının sunduğu liste üzerinden Türkiye'deki üniversite isimlerine baktım. Bir yanıyla Türkiye Cumhuriyeti kurucu ideolojisinin tercihlerini yansıtan bu liste, özellikle son beş yılda kurulmuş bulunan üniversitelerde bambaşka bir dünya görüşüne yerini bırakmış görünmektedir. İdeolojik-politik mücadelenin akademik alandaki izdüşümünü yansıtan bu "isimler savaşı," emekten yana tavır koyan, özgürlükçü ve ulusal-etnik değerler ve azınlıklar üzerindeki baskıyı reddedenleri de davranmaya çağırmaktadır. Çoktan hak edilmiş bir İsmail Beşikçi devlet üniversitesi tabelasına uzak olduğumuz verili koşullarda, bizim hâlâ yapabileceklerimiz var. İsmail Beşikçi konferansları, çalışmalarını yaygınlaştırıp kitleselleştiren ağ ortamları ve dergiler belki de bu hedefe yönelik en uygun başlangıç noktası olarak gösterilebilirler. İsmail Beşikçi'nin üniversiteden uzaklaştırıldığı yıllarda doğanların 40'lı yaşlarına eriştiği bir aşamada, onun çalışmalarından yeni kuşakları haberdar etmek hem bir borç ve hem de Kürt varlığının meşruiyetini reddedenlere inat bir ödevdir.

İsmail Beşikçi mirasından, günübirlik sözler ile değil, işaret ettiklerini ileriye sıçratan kurumsallaşmalar yaratarak yararlanmamız gerektiğini ve ancak bu yolla hem Kürt Meselesi'nde ve hem de düşünce özgürlüğüne ilişkin diğer konularda yol alabileceğimize olan inancımı ifade ederek sözlerimi bitirmek istiyorum.

İsmail Beşikçi'ye teşekkür artık söz ile değil, eylem ile olmalıdır. Onun ismi ve mirası üzerinden atılacak her kurumsallaşma adımı, İsmail Beşikçi'nin bize yaptığı bir yeni katkı olarak hayatımıza dönecektir.

KAYNAKÇA

Buttigieg, Joseph. 1986. "The Legacy of Antonio Gramsci." *Boundary 2*. Cilt 14. Sayı 3. (Bahar, 1986). S. 1-17.

— 1991. "After Gramsci." *The Journal of the Midwest Modern Language Association*. Cilt 24. Sayı 1. (Bahar, 1991). S. 87-99.

Buttigieg, Joseph. 2002. "On Gramsci." *Daedalus*. Cilt 131. Sayı 3. (Yaz, 2002). S. 67-70.

Fiori, Giuseppe. 2009. *Gramsci: Bir Devrimcinin Yaşamı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Germino, Dante. 1986. "Gramsci: From the Margins to the Center, the Journey of a Hunchback." *Boundary 2*. Cilt 14. Sayı 3. (Bahar, 1986). S. 19-30.

Gramsci, Antonio. 2010. *Gramsci Kitabı / Seçme Yazılar 1916-1935*. Hazırlayan: David Forgacs. Çeviri İbrahim Yıldız. Ankara: Dipnot Yayınları.

Hafez, Sabry. 2004. "Edward Said's Intellectual Legacy in the Arab World." *Journal of Palestine Studies*. Cilt 33. Sayı 3. (Bahar, 2004). S. 76-90.

Haug, Wolfgang Fritz. 1999. "Rethinking Gramsci's Philosophy of Praxis from One Century to the Next." Boundary 2. Cilt 26. Sayı 2. (Yaz 1999). S. 101-117.

Hawley, James P. 1980. "Antonio Gramsci's Marxism: Class, State and Work." *Social Problems*. Cilt 27. Sayı 5. (Haziran, 1980). S. 584-600.

Jones, Steve. 2006. *Antonio Gramsci*. Routledge: New York.

Kurzman, Charles. 2008. *Democracy Denied, 1905- 1915: Intellectuals and the Fate of Constitutional Revolutions*. Cambridge: Harvard University Press.

Sillanpoa, Wallace P. 1981. "Pasolini's Gramsci." *MLN*. Cilt 96. Sayı 1. (Ocak 1981). S. 120-137.

Düşünce Özgürlüğü ve İsmail Beşikçi

LEVENT KANAT

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze dek düşünce özgürlüğü çok önemli bir sorun olmuş ve demokratikleşmeyle ilgili diğer sorunlara paralel olarak hep marazi bir özgürlük alanı olarak kalmıştır. Ülkenin yapısal sorunlarının tanımlanması ve bunların çözümüne dair öneriler konusunda kilit önemde olan düşünce özgürlüğüne dair tartışmalar, ancak Avrupa Birliği aday üyeliği sürecinde daha dinamik ve aktif bir hal alabilmiştir. Bu tartışmalar halen yeterli düzeyi yakalamamış olsa da, Dr. İsmail Beşikçi çok önceden başlayan mücadelesi ile Türkiye'de düşünce özgürlüğü sorununun belki de merkezinde yer alan bir simge olmuştur. Beşikçi'nin bu uğurdaki mücadelesini farklı yönlerden irdelemeden önce, hukuki ve felsefi alanda düşünce özgürlüğünün yerine ve onun nasıl algılandığına dair genel bir giriş yapmanın, sorunun anlaşılabilmesinde iyi bir başlangıç noktası olacağını düşünüyorum.

Bilindiği üzere hukuk normları, düşünce ve düşünceyi ifade özgürlüğünü iki ayrı başlık altında düzenlemektedir. Normatif alandaki bu tür ikili düzenlemeye paralel olarak hukuk doktrini alanında da aynı ayrım belirgindir. Hukuki düzenleme açısından düşünce özgürlüğü, ifade edilmeden önceki aşamada kişinin taşıdığı düşünce veya taşıdığı varsayılan düşünceye dair özgürlüktür. İfade edilen, başkaları ile paylaşılan bir düşünce olmasa da mensup olunan bir siyasal parti veya STK üyeliği nedeniyle sahip olunan veya öyle olduğu varsayılan düşünce bu kapsamda değerlendirilmektedir. İfade özgürlüğü ise, düşüncenin dışa yansımasıyla, yani onun başkalarıyla bir şekilde paylaşılmasıyla ilişkili özgürlüktür.

Bu ayrım hukuksal alanda belirgin olmasına rağmen, konuyla ilgili literatürde düşünce özgürlüğü yaygın bir biçimde her iki durumu da karşılar şekilde kullanılmaktadır. Bu nedenle burada düşünce özgürlüğünü, ifade özgürlüğünü de kapsayan anlamıyla kullanmayı gerekli görüyorum.

İnsanlığın birikiminin inşa ettiği dünyanın geldiği aşama itibarı ile edinilen

tecrübeler ışığında; insanın, değerini önceleyen bir yaşamın öznesi olması dolayısıyla yaşanılır bir dünya için düşünce özgürlüğünün yaşamsal bir gıda olduğu açıktır. Çünkü insan, amaçlı eyleyebilme olanağı ile doğan bir canlıdır. Varlıklar dünyasındaki en önemli ayırıcı özelliklerinden biri de budur. Amaçlı eyleyebilme yeteneğini, bu yeteneğin özgünlüğüne, niteliğine uygun kullanabilmek, asıl olarak düşünce yetisinin nitelikli kullanımı ile ilgilidir. Düşünce yetisinin farkına varan, bunu bilgi ve muhakeme ile besleyen insanın kaliteli bir yaşamın öznesi olması mümkündür. Özgür bir biçimde düşünce yetisini kullanan insanın, sürekli, dinamik bir gelişim seyrinin öznesi olması, çevresine ve yaşadığı çağa kaliteli ürünler bırakmasını sağlayacağı açıktır. Aksi halde insanın bireysel ve toplumsal gelişim seyri ketlenmiş, 'aydınlanma serüveni' de duraksamış olur.

Böylece bu yetinin özgürce kullanılabilmesinin koşullarının yaratılması, toplumların ve devletlerin gelişmişlik düzeyleriyle doğrudan orantılıdır. İnsanın ayırıcı bu temel yetisini kullanmasının sınırlanıp sınırlanmayışı toplumların gelişmişlik düzeylerinin belirleyici kriteri olduğu gibi, yaratılan olumlu ve olumsuz koşullarda bu imkânın kullanılıp kullanılmayışı da kişi farkını ortaya çıkarmaktadır.

Kısaca düşünme yetisi bir tür olarak insanın doğada var olabilmesi açısından ne denli önemliyse, düşünce özgürlüğü de modern bireyin gelişimi ve buna paralel olarak toplumsal gelişim açısından o denli önemlidir. İnsanın inşa ettiği her oluşumun gerek inşa gerekse sonraki süreçlerinde düşünce özgürlüğüne atfedilen önem, tanınan/tanınması gereken imkânlarla ilgilidir. Düşünce özgürlüğünü, vazgeçilmez temel bir insan hakkı olarak hukuki güvenceye kavuşturan ve normatif düzenleme ile yetinmeyip bu özgürlüğün yaşamda somut bir biçimde görünür hale gelmesini sağlayan, teşvik eden devletler/toplumlar daha dinamik bir gelişim süreci yaşarlar. Sonuçta düşünce özgürlüğü, gerek insanın kendisi gerekse toplumsal hayatın dinamizmi açısından yaşamsal değerde bir varlık problemidir.

İnsanlığın yaşadığı tecrübe göstermiştir ki; düşünme yetisi ile doğan insan, bu yetiyi ne kadar özgürce kullanabilirse o kadar gelişkin bir birey olabilmekte, aynı şekilde bir devlet/toplum inşasının idesi ne kadar özgür düşünce ortamında şekillenmişse ve bu inşa sürecinin mimarları bu yapının harcını, şeklini ne kadar düşünce özgürlüğünün önemini gözeterek inşa etmişlerse, o toplum/devlet o kadar demokrat bir toplum/devlet olabilmektedir.

Öyleyse bu kadar önemli olan düşünce özgürlüğünün sınırı olmalı mıdır? Olacaksa bu sınır nerede başlayıp nerede bitmelidir? Yaygın görüş bir sınırın olması yönündedir. Ancak asıl mesele, bu sınırın ne ve nasıl olması gerektiğidir.

Şiddeti, negatif ayrımcılığı, ırkçılığı açıkça övüp teşvik etmenin, bunların propagandasını yapmanın düşünce özgürlüğünün kapsamında olmadığı yaygın bir kabul olmakla birlikte, devletlerin özellikle resmî ideoloji adı altında yarattıkları sınırlamalar, yasaklar düşünce ikliminin kuraklığına, dolayısıyla düşünce özgürlüğünün yokluğuna neden olmaktadır.

Doğrudan ve yasal düzenlemeler ile yapılan bazı yasaklama ve sınırlamalar dışında, resmî ideolojiler bireylerde de iki tür sınırlamaya yol açarlar. Bunlardan

birincisi bireyin kendisinde yaptığı sınırlama, yani otosansürdür. Resmî ideoloji sınırları içindeki düşünceleri hukuki olarak koruma, bunun dışındaki düşünceleri cezalandırıcı hukuk normlarının varlığı, insanı, düşüncesini ifade etmede doğrudan kendi içinden bir kontrole yönlendirmektedir. Yaptırımla karşılaşma ihtimalinin yarattığı korku, düşünmemeye, düşündüğünü ifade etmemeye yol açmakta veya bir şeylerin ifade edilmesinin gerektiği durumlarda ise, çerçevenin yasal düzenlemenin belirlediği sınırlar gözetilerek çizilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu durum, insanın düşünebilme gibi ayırıcı bazı özelliklerini kullanmasını engellemektedir. Cezai yaptırım ile karşılaşacağını düşünen insan, genellikle resmî ideoloji ile şekillenmiş hukuk normlarının sınırlama kriterlerini gözeterek düşünce özgürlüğünün kullanımına dair bir otosansür uygulamaktadır. Aynı şekilde yapacağı konuşma veya yazdığı herhangi bir metnin, hukuki düzenlemeler açısından bir yaptırım ile karşılaşıp karşılaşmama ihtimalinin belirlenmesi için öncelikli olarak hukukçulara denetlettirme ihtiyacı da bu sınırlamanın doğrudan bir sonucudur.

Resmî ideolojinin belirlediği alanda sınırlı bir biçimde yaşam bulan düşünce özgürlüğünün birey açısından ikinci önemli handikapı ise, yargı makamları karşısındaki tutumlarda kendini gösterir. Zira konuşma veya yazılan kitap, makale vb. düşünsel etkinlik ve ürünler, hukuk normları karşısında bir soruşturma ve yargılamaya konu olabilmektedirler. Soruşturma ve yargılamanın sonucunda alınabilecek bir cezanın yarattığı korku, kendisini düşüncelerinden dolayı sorgulayanlar, yargılayanlar ve cezalandıranlar karşısında kişinin düşüncelerine dahi sahip çıkmama, farklı anlaşılma, farklı değerlendirme adı altında asıl düşüncelerini saptıran savunmaları ile bir bulanıklık yaratıp cezadan kurtulmaya çalışma gibi olumsuz bir tavra neden olabilmektedir. Her iki durumda da insanın doğuştan sahip olduğu yetenekleri kullanıp geliştirme ile varolan insanın değerine saldırı söz konusudur.

Hemen yukarıda hukuki planda genel hatlarıyla çizmeye çalıştığım tablo çerçevesinde, şimdi Dr. Beşikçi'nin tavrının, duruşunun düşünce özgürlüğü bağlamında ne gibi bir yeri ve anlamı olduğunu değerlendirebiliriz.

Türkiye tarihinde düşünce özgürlüğünün yasaklama veya sınırlama kriterlerine kaynaklık eden, dönemsel farklılık arz eden bir takım toplumsal olgular olmakla birlikte, bu alanda bugüne kadar değişmeyen tek olgu Kürt Sorunu olmuştur. Yasaklayıcı ve cezalandırıcı resmî ideoloji daha çok kendini bu olguda var etmiştir. İlgili hukuki düzenlemeler de daima resmî ideolojinin sınırları gözetilerek yapılmıştır. Kürt Sorunu'nun varlığının dillendirilmesi, kendisinin ve içeriğinin konuşulması, tarihsel boyutlarının tartışılması daima hukuki ve fiilî yasaklarla engellenmiştir. Kürt Sorunu'na dair resmî ideolojiye, söyleme aykırı etkinliklerde bulunma ve bu yönde düşüncelerin dillendirilmesi ceza tehdidi ile korkutulduğu gibi, aykırı davranışların yapılması veya düşüncelerin dillendirilmesi de sürekli cezalandırılmıştır. Bu alan, düşünce özgürlüğü ile ilişkili olarak görülmediği gibi, öyle görülmesi de engellenmiştir. Son yıllarda İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin kararları ve Avrupa Birliği sürecinin ivme kazandırdığı dönemsel ılımlı hukuki düzenlemeler yargı uygulamasında hiçbir zaman karşı-

lığını bulmadığı gibi, asıl belirleyici olan resmî ideoloji, yargı uygulaması ve diğer bazı hukuki uygulamalar ile kamufle edilmeye çalışılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kürt Sorunu'na dair bu resmî söyleminin zihinlerde yarattığı karakolların yıkılmasına, dolayısıyla bu söylemin Türkiye toplumunda yarattığı düşünsel kuraklığın sonlandırılmasına dair verilen mücadele sürecinin en önemli sembol aktörü olan İsmail Beşikçi tavrının, duruşunun anlaşılması için üç önemli noktanın altının çizilmesi gerektiği kanısındayım.

Akademi ve siyaset ilişkisi açısından

Bilimin üretildiği, üretilen bilimsel bilgilerin paylaşıldığı, tartışıldığı mekânlar olması akademinin/üniversitenin varlık nedenidir. Bu varlık nedeninin olmazsa olmaz koşulu ise, düşünce özgürlüğüne bağlıdır. Yasaklarla sınırlandırılmamış, cezalandırılma tehdidi olmadan, bilimsel metodlara dayalı çalışmaların yapılması düşünce özgürlüğünün varlığını zorunlu kılmaktadır. O olmaksızın yapılacak çalışmaların bilimsel niteliği en azından ciddi bir biçimde tartışmaya açık olacaktır. Aslında bu gerekliliğin en önemli savunucusu da üniversite/akademi olmalıdır. Çerçevesi ve sınırları resmî söylemler doğrultusunda şekillenmiş bir siyaset tarafından belirlenmiş olan düşünce atmosferi içinde bu tür sorunlara karşı durmak, bu olumsuzluğa müdahale etmek, hiç kuşkusuz akademinin/üniversitenin asli görevi olmalıdır. Fakat Türkiye'de, ne yazık ki Kürt Sorunu'nda daha bir belirginleşen resmî söylemin yarattığı olumsuz sürece en ön sıralarda karşı çıkması gereken fikir insanları, aydınlar, akademisyenler resmî ideolojinin yeniden üretimine karşı çıkmamış, ya bu olumsuz süreci fiilî katkıları ile desteklemiş ya da sessiz kalmakla yetinmişlerdir. Doğru ve kabul edilebilir bir bilimsel çalışma için hayati önemde olan düşünce özgürlüğünü savunması gereken üniversiteler ve çalışmalarını burada yürüten bilim insanları, Kürt Sorunu söz konusu olduğunda tüm bilimsel değerleri, bilim ahlakını, fikir insanı onurunu unutarak ya yoksayıcı, yasaklayıcı resmî söylemin savunucusu olmuşlar ya da bu olumsuz sürece sessiz kalmışlardır. Üniversite içinden ya da dışından bilim insanlarının, aydınlarının tartışması, araştırması gereken Kürt Sorunu, resmî ideolojinin yalana ve yasağa dayalı gerçek dışı dünyasına terk edilmiştir. Ne yazık ki pek çok üniversite öğretim görevlisi ve fikir insanı, araştırmacı aydın resmî ideolojinin yok sayan, inkârcı politikalarına ya sessiz kalmış ya da bilimsel araştırma kılıflı görüşlerle katkı sunmuştur.

İnsanlığın ve toplumsal gelişimin bilgisel ve düşünsel düzlemdeki en önemli aktörleri olan ve olması gereken fikir insanları, hâkim resmî ideoloji doğrultusunda düşünce özgürlüğünün tanınmadığı Kürt Sorunu'nun çok sayıda insanın hayatına mâl olmasının tarih önündeki en sorumlu aktörleri olmuşlardır. En önemli istisna kuşkusuz insanın değerini esas alan, fikir insanı onurunu hayatında karşılaştığı sorunlar karşısındaki duruşu ile yaşatan Dr. İsmail Beşikçi olmuştur. Kendisi, bir dönem üyesi olduğu, bilim yuvası olması gereken, resmî ideolojinin yalana ve inkâra dayalı politikalarını üreten veya bu olumsuzluğa sessiz kalan üniversitenin/akademinin bu olumsuz pozisyonuna en açık kar-

şı tavrı almıştır. Akademinin/üniversitenin bu olumsuz duruşunu her fırsatta deşifre etmiş ve eleştirmiştir. Kürt Sorunu'nun, bilimsel kavram ve yöntemlerle anlaşılması için düşünce özgürlüğü çerçevesinde tartışılması gerektiğini çok açık bir biçimde ısrarla ifade etmiştir. Uzun yıllara varan hapis cezalarına ve mensubu bulunduğu üniversite ile ilişiğinin kesilmesine neden olan bu tavrından hiçbir zaman taviz vermemiştir.

Dr. Beşikçi'nin haklı olarak dert edindiği Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kürt Sorunu'na dair resmî ideolojisi, çok katı, çok acımasız bir ideolojidir. Dr. Beşikçi'nin deyişi ile Kürt Sorunu, her dönem Türkiye'nin en önemli sorunlarının çözümüne dair en belirleyici, en önemli etken olmuştur. Bu sorun çözülmeksizin Türkiye demokrasisinin gelişmesi mümkün değildir. Yaşanılan tarih bu soruna dair resmî ideolojinin çok katı bir biçimde hemen hemen tüm siyasal anlayışların, örgütsel düşüncelerin zeminini belirlediğini göstermektedir. Cumhuriyet tarihi boyunca bütün devlet kurumları aracılığı ile bu ideolojinin yaygınlaşması ve kemikleşmesi için yoğun ve sistemli bir çabanın yürütüldüğü aşikârdır. Bu resmî ideolojinin sakatlığının, onun zihinlerini dumura uğrattığı insanlar tarafından anlaşılınasına yönelik çabalar ise, çok büyük ceza tehditleri ile karşı karşıya bırakılmıştır. İşte resmî ideolojiye yönelik Dr. Beşikçi şahsında üniversite/akademi cephesinden yöneltilen eleştiri, karşı duruş, uzun yıllara varan hapishane yılları, üniversite ile ilişiğinin kesilmesi ve bir daha başka bir üniversite ile yeni bir ilişkinin kurulmasının engellenmesi ile sonuçlanmıştır. Bu tepkinin ağırlığının anlaşılması açısından güncel iki örneğin önemli olduğunu düşünüyorum. 90'lı yılların ortalarında Ahmet Altan *Milliyet* gazetesinde "Atakürt" başlıklı bir yazı yazmıştı. Bu köşe yazısı, yaşamın her alanında görülebilen hakim "Türk" söyleminin/anlayışının yerine "Kürt" söylemi konularak Kürt Sorunu'nun anlaşılınasına dair bir empati yapmaya dikkat çekiyordu ve yazıyı okuyan her ortalama insanda Kürt Sorunu'na dair resmî ideolojinin tartışılmasını sağlayacak önemli soru işaretleri doğuracak nitelikte idi. Dönemin basın haberleri ile, bu yazıdan sonra Genelkurmay'dan bir yetkilinin gazeteye gelerek "şikâyetlerini" gazeteye ilettiği ve bu ziyaretten sonra Ahmet Altan'ın gazete ile ilişiğinin kesildiğini öğrenmiştik. Bu yazıdan sonra Ahmet Altan uzun bir süre gazete köşelerindeki makalelerinden yoksun kaldı. İkinci örnek, Şemdinli olayları sonrasında Savcı Ferhat Sarıkaya tarafından hazırlanan iddianamedir. İddianamede, Kürt coğrafyasında yaşananların, hâkim medya ve devlet yetkililerinin açıklamaları dışında farklı bir boyutunun olduğunu gösteriyordu. Bu da bir ilkti. Genelkurmay buna da şiddetle tepki verdi. Basın haberlerinde belirtildiği üzere talepleri doğrultusunda iddianameyi yazan savcı HSYK tarafından meslekten atıldığı gibi, avukatlık da yapamayacağı bir kararla cezalandırılmıştır. Bu örneklerin bize gösterdiği; Kürt Sorunu'na dair resmî ideolojinin eleştirilmesine ve yalana dayalı dünyasının bilince çıkarılmasına izin verilmeyeceği, bunu yapmaya çalışan üniversiteden biri de olsa, gazeteci de olsa, savcı da olsa en ağır cezayı alacağı mesajıdır. Bu mesajla bir daha kimsenin böyle bir şeye cesaret etmemesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır.

Başta ABD olmak üzere, birçok devlet ve sivil organizasyon Dr. Beşikçi'ye,

verdiği mücadeleden dolayı ödül vermek istemiştir. Bu ödüllerin bir kısmı maddi yardımı da içeren ödüller idi. Fakat Dr. Beşikçi, mücadele hayatı boyunca kendisine verilen hiçbir ödülü de kabul etmemiştir. Resmî ideolojinin yarattığı acımasızlığın, ağır bedeller içeren bir mücadele ile bertaraf edilebileceğini, sadece ödül vermekle bu sorumluluğun yerine getirilmiş olmayacağını, kendisinin alacağı asıl ödülün uğruna mücadele verdiği düşünce özgürlüğünün sağlanması konusunda verecekleri destekleyici mücadele olduğunu, aydın sorumluluğunun böyle bir tavrı gerektirdiğini ifade etmiştir. Ayrıca bu tavrının ödül verme konusundaki duyarlılığın öznelerini yok saymak olmadığını, özellikle sivil organizasyonların iyi niyetinden şüphe etmediğini ama mücadele alanının daha genişlemesi açısından bu tavrı gösterdiğini belirtmiştir.

Bu başlık altında ifade edilmesi gereken bir önemli nokta da, düşünce özgürlüğü ile ilgili davalarda başvurulan bilirkişilik kurumudur. Mahkemeler, 1990'lı yılların sonlarına kadar düşünce özgürlüğü ile ilgili davalarda, dava konusu edilen düşüncelerin, yasal normlar karşısında suç oluşturup oluşturmadığına dair rapor hazırlamaları için dosyaları bilirkişilere verirlerdi. Bu bilirkişiler, özellikle hukuk fakültelerinde görev yapan öğretim üyelerinden seçilirdi. Akademik sıfata sahip bu bilirkişiler, dava konusu edilen düşüncelerin, suç oluşturup oluşturmadığını, suç oluşturuyor ise neden suç oluşturduklarına dair görüşlerini hazırladıkları raporlar ile mahkemelere sunarlardı. Bu rapor karşılığında da kendilerine bir ücret ödenirdi. Dr. Beşikçi, yargılandığı davalarda bu uygulamaya şiddetle tepki verirdi. Bu raporu hazırlayanların akademik sıfatlarından dolayı bilim insanı olarak telakki edildiklerini, bilim insanının düşüncenin suç olup olmadığı konusunda bir rapor hazırlamaktan öte, düşüncenin suç olmaması, yargılamaya konu edilmemesi gerektiğini söyleyip, dosyayı mahkemeye iade etmesi gerektiğini ısrarla ifade ederdi. Dr. Beşikçi'nin bu ısrarlı tavrı, düşünce özgürlüğü ile ilgili davaların açılmasını engelleyememiş olsa da bu davalardaki belirtilen bilirkişilik uygulamasını sonlandırmıştır.

Yargı kurumları karşısındaki duruş açısından

Kürt Sorunu'na dair yok sayıcı, yasaklayıcı ve gerçek dışı iddialara dayalı hâkim resmî ideolojinin türetilmelerine kaynaklık ettiği Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuk normları, bu alandaki olumsuzlukların deşifre edilmesine dair üretilen veya üretilecek olan düşüncelerin sahiplerini sürekli cezalandırma ile tehdit eder nitelikte olmuştur. Bunun böyle olduğu yargı kurumlarının çok sayıdaki uygulaması ile de belirgindir. Farklı alanlara dair yargı pratiğinin somut göstergesi olan kararlarda zaman zaman rastlanan sınırlı sayıdaki düşünce özgürlüğünün önemine dair belirlemeler, Kürt Sorunu ile ilgili kararlar söz konusu olduğunda unutulmuş veya yok sayılmıştır. Resmî ideoloji ile şekillenmiş siyasetin Kürt Sorunu'na yaklaşımı, ne yazık ki yargı pratiğine esas alınmıştır. Yargı kurumlarının bu olumsuz pratiğine maruz kalmış sınırlı sayıdaki insanın çok büyük bir çoğunluğu, soruşturma veya yargılamalar esnasında bu olumsuz manzaraya tepkisiz kaldıkları ve ona karşı çıkmadıkları gibi soruşturma veya yargı-

lanmalarına neden olan düşüncelerine de yeterince sahip çıkmamışlardır. Yargı kurumları karşısındaki savunmalarında sürekli düşüncelerinin farklı algılandığı, aslında söylemek istediklerinin farklı olduğu, iddia edildiği şekilde bir kastlarının olmadığı şeklinde olumsuz bir savunmanın öznesi olmuşlardır. Çok büyük bir çoğunluğu, bu tavırları ile kurtuldukları (!) ceza tehdidine tekrar maruz kalmamak için bir daha Kürt Sorunu'na dair düşünce üretmemeyi tercih etmiş, yasaklayıcı ve yok sayıcı resmî ideolojinin düşünce özgürlüğü önünde kurduğu barikatların yıkılmasına yönelik mücadeleden vazgeçmişlerdir. Dr. İsmail Beşikçi böyle bir yolu tercih etmemiştir. Yargılandığı mahkemelerde, resmî ideoloji doğrultusunda belirlenmiş Kürt Sorunu ile ilgili hukuk normlarının çizdiği sınırlara bağlı kalmadan düşünce özgürlüğü çerçevesinde yapılmış araştırmalarının sonuçlarını bütün berraklığı ile ifade etmiş ve savunmuştur. Kürt Sorunu ile ilgili düşüncelerinden dolayı yapılan yargılamalarda, düşünce özgürlüğünün, dolayısıyla çalışmaların engellendiğini, esas alınmadığını, bu yargılamalarda resmî ideolojinin yalana ve inkâra dayalı söylemlerinin hukuk normları kılıfı ile korunduğunu, ama bunun gerçeği hiçbir zaman değiştirmediğini/değiştirmeyeceğini çok açık bir biçimde sürekli ifade etmiştir. Soruşturma ve yargılamaya konu edilen düşüncelerini her aşamada sahiplendiği gibi, anlaşılmadığını düşündüğünü noktaları da detaylandırarak anlatmaktan da geri durmamıştır. Yargı kurumlarının cezalandırma tehdidi, düşüncelerini ifade etmesini ve düşünce özgürlüğünü savunmasını engellememiştir. Mahkemelerin uygulamaları aracılığı ile dağıtıldığı ifade edilen adaletin, Kürt Sorunu ile ilgili yargılamalarda olmadığını, bu nedenle yapılan yargılamalar sonucunda çıkacağı iddia edilen adalete güvenmediğini, yargılandığı mahkemeler nezdinde belirtmiştir. Uzun yıllara varan hapis cezaları ile sonuçlanan çok sayıda yargılama, ceza mahkemeleri karşısındaki bu ısrarlı onurlu duruştan ona geri adım attırmamıştır. Dr. Beşikçi'nin bu tavrı mahkemeler tarafından da görülmüş ve kararlardaki cezaların ertelenmeme gerekçesi olarak "*...sanığın suç işleme konusundaki ısrarlı tavrı...*" şeklindeki belirleme gösterilmiştir.

Düşünce özgürlüğünün hayati öneminin anlaşılması açısından, Dr. Beşikçi'nin yargı kurumları karşısında burada üzerinde durulması gereken bir başka tavrı daha vardır. Ceza yargılamalarında mahkemeler, yargılama sonucunda verilmesi gereken esasa dair son kararlarını vermeden önce yargılanana son sözünün ne olduğunu sorarlar. Esasa dair son karar verilmeden önce hakkında karar verilecek olanın son sözünün alınması ve bu son sözün tutanağa geçirilmesi yasal düzenlemeler gereği zorunludur. Uygulamada bu son söz her zaman "beraatimi isterim" şeklinde ifade edilir veya bu şekilde ifade edilmiş gibi tutanağa geçirilir. Sıradan adli ceza davalarında anlaşılabilir olan bu uygulama ne yazık ki Türkiye tarihinde önemli yerleri olan çok sayıda siyasal örgüt davalarında da uygulanmıştır. Dr. Beşikçi'nin yargılamalarında ise süreç böyle işlememiştir. O, belirtilen şekilde beyan alıp tutanağa geçirmek isteyen hâkimlere her zaman itiraz etmiştir. Dr. Beşikçi, düşünce özgürlüğünün kullanımı ile ilgili davaların olmaması, düşüncenin yargılamaya konu edilmemesi, ceza tehdidi altında olmaması gerektiğini ve ille de tutanağa bir şey yazılması gerekiyor ise, son söz ola-

rak bu beyanlarının yazılması gerektiğini, düşünce özgürlüğünün kullanımına dair davalarda "beraatimi isterim" şeklinde bir beyanın olamayacağını, olmaması gerektiğini hep ifade etmiştir. Bir toplum için düşünce özgürlüğünün kullanımına dair davaların varlığının yarattığı ayıbın, bu davalarda yargılananların son söz olarak "beraatimi isterim" şeklindeki beyanı ile daha da büyüdüğünü bilincimize çarpmıştır.

Dr. Beşikçi, ulusal yargı kurumları karşısındaki bu duruşunu uluslararası yargı kurumları karşısında da sergilemiştir. Ulusal yargı kurumlarında düşüncelerinden dolayı yargılanıp cezalandırılan Dr. Beşikçi, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ile hukuki güvenceye kavuşturulduğu belirtilen bir takım temel haklara dair gerçekleştiği iddia edilen ihlal iddiaları ile ilgili olarak yapılan bireysel başvuruları değerlendirmekle yetkili kılınan ve uluslararası bir yargı kurumu olan İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'ne başvuru yapmamıştır. Türkiye'de düşünce özgürlüğü sorununun sorumlularının sadece Türkiye'deki siyasetçiler ve diğer yetkililer olmadığını, sorunun uluslararası bir boyutunun da olduğunu, dolayısıyla bir aydın açısından bu yönüyle de bir mücadele gerektiğini belirterek başvuru yapmamıştır. Bu tavrının anlaşılması bakımından Beşikçi'nin kendisinin verdiği bir örneği aktarmayı gerekli görüyorum; Dr. Beşikçi bir gazetede, X yerdeki bir köyün askerler tarafından tanklarla, toplarla basıldığını ve yerleşim mekânlarına yönelik bir takım tahribatların yaşandığına, bu bölgede yaşayan insanlara yönelik bir takım hak ihlallerinin gerçekleştiğine dair okuduğu bir haber üzerine bir yazı yazdığını, düşüncelerini açıkladığını, daha sonra bu yazıdan dolayı iç hukuk yargı kurumları tarafından kendisine dava açıldığını, yargılandığını ve sonuçta cezalandırıldığını belirtmektedir. Ceza içeren bu karara karşı İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapma hakkı olduğu halde bunu yapmayacağını, çünkü, yazdığı yazıya kaynaklık eden haberin geçtiği köyde yaşanan olayın, hak ihlalinin nedenlerinin sadece yaşadığı ülke ile sınırlı olmadığını, uluslararası siyaset kurumlarının, özellikle bazı Batılı ülkelerin ve diğer bir takım güçlerin desteği olmadan bu ihlalin gerçekleşemeyeceğini, Batılı ülkelerin siyasi desteği (en azından ihlalleri görmezlikten gelmesi, tepki vermemesi) ve lojistik desteği (tank, top, silah vb. askerî malzemenin büyük bir çoğunluğunun batılı ülkelerden alındığı ve bu ihlallerde bu malzemenin kullanıldığı) olmadan habere konu ihlalin gerçekleşmesi mümkün değildir. Buna rağmen, bu desteği sunan Batılı ülkelerin kurucularından olduğu, üye hâkimlerinin bu ülkelerin hükümetlerinin seçip gönderdiği ve gene bu ülkelerin siyasi bir oluşumu olan Avrupa Konseyi bünyesinde faaliyet gösteren İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapma hakkını kullanmayıp, iç hukukta yaşadığı hak ihlalindeki sorumluluklarından dolayı bu ülkeleri protesto etmeyi, buradaki çelişkiye dikkat çekmeye çalışmıştır. Bu tavrının uluslararası alanda çaba gösteren samimi insan hakları kuruluşlarına ve insanlara yönelik olmaktan öte, devletler arasındaki menfaat ilişkilerinin yarattığı hak ihlallerinin insan hakları, hukuk maskesi ile kapatılmaması gerektiğini göstermeye çalışmıştır. Protesto içerikli bu tavrın, tüm aydınlardan beklenilmesi gerektiğini, aydın sorumluluğunun böyle bir tavrı içer-

diğini, fakat siyasetçiler ve hak ihlali yaşayan diğer vatandaşlardan böyle bir beklentiye gerek olmadığını belirtmiştir.

Otosansür ve aydın ilişkisi açısından

Bilindiği üzere kitapların giriş bölümlerinde, yazarın kitaba ve kitabın hazırlanış sürecine dair bir sunum yazısı bulunur. Bu yazılarda genellikle, kitabın yazılmasına giden sürecin ayrıntıları, kitapla amaçlananın ne olduğuna dair açıklamalar, onun yazım sürecine katkı sunanlara teşekkür vb. hususlar bulunur. Bu sunumların bir kısmında, özellikle siyasal nitelikli değerlendirmeler içeren kitapların sunum yazılarının bir kısmında ise yazar, kitabın yayımlanmadan önce, hukuki açıdan sorun yaratacak bir şey içerip içermediğine, yani çalışmanın içeriği ile yazarına içeriğinden ötürü bir soruşturma açılmasına, dava açılmasına neden olabilecek nitelikte olup olmadığına dair hukukçu denetlemesinden geçirildiği, bu denetlemenin sonuçları dikkate alınarak kitabın baskıya verildiği belirtilerek denetlemeyi yapan hukukçuya da teşekkür eder. Siyasal nitelikli değerlendirme içeren pek çok kitap da bu tür bir denetlemenin yapıldığını, fakat bunun sunum yazısında belirtilmediğini de biliyoruz. Bu durumun, düşünce özgürlüğünün kullanımına yönelik ceza tehdidi içeren yasal düzenlemeler ile murat edilen bir otosansüre yol açtığı açıktır. Ne yazık ki bu tür bir yaklaşım anti-demokratik yasal düzenlemelerin verdiği yasaklayıcı mesajın, tehdidin alındığı ve gereğinin yapıldığına dair bir karşı cevap mesajıdır. Bu, anti-demokratik normlarla çizilen sınırlara riayet edildiğinin, ilgililere gerekenin yapıldığının mesajıdır. Halbuki düşünce özgürlüğünün kullanımını engelleyen anti-demokratik, hukuk devletinin sorunlu bir biçimde algılanışı ile ilgili olan, insan haklarını yok sayan bu yasal düzenlemeler, yok sayılmakla, ısrarlı bir karşı duruşla, eleştirilmekle, karşı çıkılmakla, özellikle bunları uygulayan mahkemeler karşısındaki bir karşı duruşla, yaydıkları ceza tehdidine boyun eğmemekle ortadan kaldırılabilir ya da işlevsizleştirilebilir. Bunun aksine, anti-demokratik yasal düzenlemelerin çizdiği sınırlara riayet etmek, bu düzenlemelerin mimarlarının istediği sınırlara çekilmek demektir. Yasal düzenlemelerin yarattığı bu otosansürün sadece yazılan kitapla sınırlı kalmadığını, yapılan konuşmalarda, yazılan makalelerde vb. her türlü düşünce özgürlüğünün kullanımına dair yöntemlerde işlev gördüğünün örnekleri ne yazık ki azımsanmayacak boyuttadır.

Resmî ideolojinin aydın dünyasında yarattığı bu tehdidin farkına varıp, ilk kez bunu ifade eden, eleştiren Dr. Beşikçi olmuştur. 1990'lı yılların hemen başında Kürt Sorunu üzerine yaptıkları çalışmaların "hukukçu denetimi"nden geçirildiğini yazanlara yönelik eleştirilerini yazılı olarak belirtmiştir. Böyle bir otosansürün, resmî ideolojinin çizdiği sınırlara hapsolmak olduğunu, böyle bir davranışın aydın tavrı ile bağdaşmadığı gibi resmî ideolojiye karşı düşünce özgürlüğü bağlamında verilen mücadeleyi zedelediğini ifade etmiştir. Kendisi yazdığı yazılar, kitaplar ve konuşmalarda, hukuk normları ile korunmaya ve yaşatılmaya çalışılan resmî ideolojinin ceza tehditlerini dikkate almamıştır. Yazarken veya konuşurken, yazdıklarının ve söylediklerinin hukuk normları karşı-

sındaki durumundan öte düşünce özgürlüğünü ve fikir insanında, aydında olması gereken etik duruşu esas alarak yapmıştır. Resmî ideolojinin dayatmaları, ceza tehditleri bir otosansüre neden olmadığı gibi bu gibi durumlara karşı sürekli çok açık bir tavır almıştır.

Dr. Beşikçi'nin düşünce özgürlüğünün sağlanmasına dair mücadelesinde önemli bir yer tutan sansüre karşı duruşu, basınla ilişkilerinde de belirleyici olmuştur. Beşikçi'nin cezaevinde olduğu yıllarda, kendisi ile röportaj yapmak isteyen çok sayıda yazılı ve görsel medya mensubu ve kuruluşu olmuştur. Adalet Bakanlığı başta olmak üzere ilgili yetkililerden de röportaj için gerekli izinler alınmıştır. Cezaevinden çıktıktan sonra da bu durum devam etmiştir. Dr. Beşikçi bu taleplerinin çok büyük bir çoğunluğunu kabul etmemiştir. Röportaj talep edenlere; *"Benim söyleyeceklerimin hepsini sizin gazetenizde yazmanız veya televizyonunuzda yayımlamanız mümkün değil. Söylediklerimin, ancak yasal denetimden geçirildikten sonra yayımlamanızın mümkün olduğunu yani gazete/televizyon yönetimi veya editör tarafından yapılacak bir sansüre maruz bırakılacağını yaşadıklarımdan biliyorum. Bunu bilerek verilecek bir röportaj kendi düşüncelerime sansür uygulanmasına seyirci kalmaktır. Bunu kabul etmem mümkün değildir. Bu yüzden medya benim şahsımdan öte söyleyeceklerimi sansürsüz yayımlama cesaretini göstermeyi ve bu konuda gerekli güveni sağlamadığı sürece röportaj vermemin uygun olmadığını düşünüyorum,"* diye cevaplamıştır.

Dr. İsmail Beşikçi'nin Kürt Sorunu'nda belirginleşen resmî ideolojinin sınırlarını çizdiği düşünce özgürlüğüne dair sorunların Türkiye toplumunda yarattığı ağır tahribatın deşifre edilmesine ve giderilmesine yönelik mücadelesi birçok gerçeğin açığa çıkmasını sağlamıştır. Beşikçi bu mücadelesi ile, insanın değerini dolayısıyla insana ait özgün bir nitelik olan düşüncenin özgürlüğünü önemsemesi gereken üniversitenin, yargının ve (otosansüre teslim olmuş) "aydın"ın resmî ideolojinin üretiminin, korunmasının ve yaygınlaşmasının önemli aktörleri olduğu gerçeğini göstermiştir. Önemli olduğu kadar acı da olan bu gerçeği görmeden, bu açıdan bir hesaplaşma yaşamadan yeni bir Türkiye, yeni bir yaşam kurgulamaya dair tartışmaların çok yetersiz kalacağını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Entelektüellik, Sosyolojik Tahayyül ve Erkeklik

ESRA SARIOĞLU

Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi direnişçilerinden Djamila Bouheird (Cemile Buhayrat) Fransız Askerî Mahkemesi tarafından, 15 Temmuz 1957 tarihinde, idama mahkûm edildi. Askerî Mahkeme'nin idam kararından yaklaşık bir yıl önce, 30 Eylül 1956 tarihinde, Cezayir'de yaşayan Fransız nüfusun sıkça gittiği restoranlardan birkaçına bomba yerleştirilmiş ve patlamalar sonucu 11 kişi hayatını kaybetmişti. Askerî Mahkeme, bombanın Djamila Bouheird tarafından konulduğuna hükmetti ve genç kadının giyotinle idam edilmesine karar verdi. Davanın ertesinde, uluslararası kamuoyunun baskısı altında kalan Fransa Cumhurbaşkanı, Bouheird'ın cezasını idamdan müebbete çevirmek zorunda kaldı. 1962 yılında, Cezayir'in bağımsızlığından birkaç ay önce serbest bırakılan Djamila Bouheird Afrika'daki özgürlük mücadelesinin sembolü haline gelmişti. Bouheird'ın infaz kararının durdurulmasında en büyük rolü oynayan kişi, bir Fransız vatandaşı olan avukatı Jacques Vergès'ydi. Duruşma sırasında Vergès, müvekkilinin yasalar karşısında suçsuz olduğunu ispat etmeye çalışmadı. Savunmasını Fransız sömürgeciliğine karşı bir saldırıya dönüştürerek mahkemenin meşruiyetini sorguladı. Fransız mahkemesinin Bouheird'ı yargılama hakkına sahip olmadığını, çünkü müvekkiline isnat edilen suçun aynısının Fransız devleti tarafından, aylarca Bouheird'e işkence ederek, işlendiğini söyledi. Adil olmayan bir sömürge sistemini koruyan Fransız mahkemelerinin Cezayirli sanıklara nasıl muamele edileceğine dair karar verme yetkisi olmadığını belirtti. Yargılamayı, Fransız sömürgeciliğinin çifte standartlarının tartışıldığı siyasi bir duruşmaya çeviren Vergès, Fransız devletini kamuoyu vicdanında mahkûm etmeyi başardı. Vergès'nin uyguladığı, hukuk düzeninin statükocu karakterini ifşa etme prensibine dayalı bu taktik, daha sonra "kopuş savunması" olarak literatüre geçecekti.[1]

1 Kopuş savunması ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz, Jacques Vergès, *Savunma Saldırıyor*, (İstanbul: Metis, 1988).

Bu olaydan yaklaşık 15 yıl sonra İsmail Beşikçi, Kürtlerden ve Kürtçe'den söz ederek bölücülük ve ırkçılık propagandası yaptığı gerekçesiyle, Diyarbakır'da yargılanıyordu. Duruşmalarda İsmail Beşikçi, tıpkı Jacques Vergès'nin yaptığı gibi, kopuş savunmasını benimsedi. Yasalar karşısında suçsuz olduğunu ispata çalışmadı. Onun yerine, Kürtlerin ve Kürtçe'nin varlığının somut gerçekler olduğunu, somut gerçeklerin de mahkeme kararlarıyla yok edilemeyeceğini vurguladı. Türk devletinin resmî ideolojisinin Kürtlerin ve Kürtçe'nin inkârına dayandığını ve kendisinin bu resmî ideolojiyi kabul etmediğini, resmî ideolojiyi bilimin terimleriyle eleştirdiğini ifade etti. Kürtlerin varlığıyla ve yokluğuyla ilgili tartışmaların yapılacağı yerin mahkemeler olmadığını, üniversiteler ve basın yayın organları olduğunu belirtti. Öte yandan ciddi bir siyasal savunma yaparak, üniversitenin, basının ve yargı organlarının faaliyetlerinin resmî ideolojiyi koruma ve sürdürme faaliyetlerinden ibaret olduğunu da pek çok kez dile getirdi. Bu yargılama sonunda Beşikçi'ye 13 yıl 7 gün mahkûmiyet hükmü verildi. 1971'den bugüne kadar, Beşikçi hep aynı gerekçe ile defalarca yargılandı ve duruşmalarda kendisini hep aynı şekilde savundu.

Farklı zamanlarda, farklı coğrafyalarda yaşayan ve akıbetleri bambaşka olan bu iki insanı birleştiren şey kopuş savunmasıydı. Esasında, Beşikçi ve Vergès aynı amaçla hareket ediyorlardı. Kopuş savunmasının maksadı devlet otoritesini kamu önünde sorgulayabilmekti. Bu tip bir faaliyet, yani otoritenin sorgulanması, Edward Said'in belirttiği gibi, 20. yüzyılın en önemli entelektüel faaliyeti.[2] Bu yüzden, Beşikçi ve Vergès'nin kopuş savunması yaparken, aslında harfi harfine "entelektüel"i tanımladıklarını söyleyebiliriz. İkisi de, özgürlük ve adaletle ilgili görüşlerini, kendi toplumları içindeki resmî yetki sahibi erk karşısında dile getiriyor ve bu davranışın bedelini ödemeyi göze alıyorlardı. İsmail Beşikçi, bu faaliyeti hayatı boyunca tutarlı bir şekilde sürdürdü. Gerek bilimsel çalışmalarıyla, gerek polemik yazılarıyla, gerekse de mahkeme karşısındaki savunmalarıyla; Beşikçi, ömrü boyunca, otoritenin özgül bir biçimini, yani, kendi devletinin otoritesini sorguladı.

Kendi devletinin otoritesini sorgulayan entelektüel kavramı 20. yüzyılın ortalarında, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, belirginleşmeye ve yaygınlaşmaya başladı. Bu dönemde, Afrika ve Asya'da ortaya çıkan sömürgecilik karşıtı ulusal bağımsızlık hareketleri entelektüel kavramının deyim yerindeyse çehresini değiştirdi. 1954 yılında Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin Fransız sömürge yönetimine başkaldırarak ulusal bağımsızlık savaşı başlatması Fransa'daki bir grup entelektüel için dönüm noktası oldu. O zamana kadar, Fransız entelektüelleri Fransa'nın sömürgeci politikalarına karşı seslerini çok yükseltmemişlerdi. Örneğin, 1940'lı yıllarda, Fransa Hindiçin'e işgalci askerî birliklerini gönderdiğinde, ülkede yalnızca birkaç savaş karşıtı yazı yayımlamıştı. Entelektüellerin sessizliği Cezayir savaşı ile son buldu. Jean Paul Sartre öncülüğünde *Les Temps Modernes* dergisi etrafında toplanan entelektüeller Cezayir'deki ayaklanmanın haklı ve gerekli olduğunu savundular ve Fransa'nın sömürgeci zu-

2 Edward Said, *Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı*, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2009).

lüm politikalarını kınadılar.[3] Bu sırada, Fransa'da Cezayir diye bir ulusun olmadığına, Cezayirlilerin Fransız olduğuna dair yaygın bir konsensüs vardı. Fransız Komünist Partisi de bu konuda Fransız müesses nizamıyla neredeyse hemfikirdi. Parti, Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni milliyetçi olduğu gerekçesiyle eleştiriyor, ayrıca, Cezayir devleti kurulması halinde, bölgenin Amerikan nüfuzu altına gireceğini iddia ediyor, bu yüzden de Cezayir'deki mücadeleyi desteklemiyordu. Fransa'daki, Fransız solunun da dahil olduğu, bu sarsılmaz fikir birliğine rağmen, Jean Paul Sartre gibi entelektüeller Fransız devletini kıyasıya eleştirdiler. Cezayir'deki halka en temel insan haklarını bile reva görmeyen ırkçı Fransız devletinin klasik liberal ve Batılı demokratik değerleri savunmasının bir ikiyüzlülük olduğunu ifade ettiler. Kendi devletlerinin çifte standartlarını kamu önünde ifşa ederek, Fransız sömürgeciliğine karşı siyasal bir mücadele hattı örmeye çalıştılar.

Savaş boyunca, Fransız entelektüelleri Cezayir sorununa gittikçe daha fazla angaje oldu. Sartre sömürgeci devlet otoritesinin sistematik bir eleştirisini yaparken, bir yandan Fransız solunu Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin mücadelesine destek vermeye çağırıyor, diğer yandan da sömürgecilik karşıtı fikirlerin Fransız kamuoyunda gündeme gelmesi için uğraş veriyordu. Bu amaçla, 1940'larda Paris'e gelen siyah Frankofon entelektüellerle dayanışma içine girdi. Frantz Fanon, Aimé Césaire ve Albert Memmi'nin sömürgecilik üzerine yazdıkları kitapların Fransa'daki basımlarına önsözler yazdı.[4] Sartre, basın açıklamalarında ve yazılarında Fransız vatandaşlarına "Kendi devletinizin işlediği suçlara ortak olmayın. İçinizde gizli kalmış sömürgeciyi söküp atmanın zamanı geldi," diye sesleniyordu.[5] 1960 yılında, aralarında Sartre, Simone de Beauvoir, Henri Lefebvre, François Truffaut ve Simone Signoret gibi isimlerin bulunduğu bir grup Fransız aydını, daha sonra "121'ler Manifestosu" olarak anılacak bir metin yayımladılar. Manifesto, Fransız sömürgeci yönetiminin Cezayir'de hiçbir meşruluğu olmadığını ifade ediyor ve Cezayir'de savaşan Fransız askerleri sivil itaatsizliğe çağırıyordu. İktidarın bu manifestoya imza atanlara karşı tutumu çok sert oldu. Manifestoya imza atan ünlü Fransız matematikçi Laurent Schwartz, bir günde Ecole Polytechnique'teki kürsüsünü kaybetti. Çeşitli üniversitelerde öğretim görevlisi olan imzacılara kısa zamanda işten el çektirildi. İmzacıların evlerinde aramalar yapıldı, sorgulamaya çağrılanlar oldu. 121'ler Manifestosu'nun yayımlanmasından kısa bir süre sonra Champs-Élysées caddesinde eylem yapan göstericiler "Sartre'ı kurşuna dizin!" diye haykırarak yürüdü.[6]

Fransız entelektüellerinin 1950'lerde Cezayir Savaşı sırasında benimsedikleri etik tutumun bir benzerini, Amerikalı bir grup entelektüel 1960'ların ortasında Vietnam Savaşı süresince sergiledi. Ünlü tarihçi Howard Zinn ve dilbilimci

---

3 David Drake, *Intellectuals and Politics in Post-War France*, Londra ve New York: Palgrave Macmillan, 2002.

4 Jean-Paul Sartre, *Colonialism and Neocolonialism*, Londra ve New York: Routledge, 2001.

5 Denis Bertholet, *Sartre-Biyografi*, (Istanbul: Ithaki Yayınları, 2009), s. 456.

6 *A.g.e.*

Noam Chomsky Amerikan hükümetinin savaş boyunca kamuoyuna söylediği yalanları ifşa etmekle uğraştılar. Zinn ve Chomsky, Amerikan hükümetinin Vietnam savaşında aldığı kararların iç yüzünü açığa çıkaran ve Pentagon'daki bir görevli tarafından sızdırılan Pentagon Belgeleri'ni *New York Times*'da yayımladılar. 1966 yılında, Bertrand Russell'ın başını çektiği ve içinde Amerikalıların da bulunduğu bir grup aydın, Amerika Birleşik Devletleri tarafından işlenen savaş suçlarını araştırmak ve uluslararası kamuoyuna duyurmak amacıyla Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'ni kurdu. 1967 yılında, Noam Chomsky, *The New York Review of Books* için kaleme aldığı "Entelektüelin Sorumluluğu" başlıklı yazısında, entelektüellerin kendi hükümetinin yalanlarını deşifre ederek, otorite yapılarının tasfiyesi için mücadele eden bireyler olduğunu ifade ediyordu.[7]

Jean Paul Sartre ve Noam Chomsky bugün entelektüel denince akla ilk gelen, en çok meşruiyet kazanmış ve saygı gören isimler. Düşünsel faaliyetleri aracılığıyla kendi devletini eleştiren entelektüel imgesini 20. yüzyılın ikinci yarısında gündeme getirdiler. Onlar sayesinde "kendi devletini sorgulamak" etik entelektüel faaliyetin yapıtaşı haline geldi, bir entelektüel geleneğe dönüştü. Bu gelenek, Edward Said gibi birçok düşün insanına ilham ve cesaret verdi. Orhan Pamuk, Noam Chomsky hakkında yaptığı bir konuşmada bu geleneğin günümüzü nasıl etkilediğinden bahsediyor:

> "Chomsky en çok Amerika Birleşik Devletleri'ni, yani kendi devletini eleştiriyor. Biz de kendi devletimizi eleştirmeli, eleştiremiyorsak kendimize bunu neden yapamadığımızı sormalıyız. Kendi devletimizi eleştirmeden yanlızca Amerika'yı eleştirmek milliyetçiliktir. Chomsky milliyetçiliğin büyük şirketlerin, askerî mekanizmaların çıkarlarını gizlemeye yaradığını bize gösterdi. Onun kendi devletine yönelttiği soruları biz de kendi devletimize, medyamıza sormaya çalışalım."[8]

İsmail Beşikçi de "kendi devletini sorgulayan" entelektüel kategorisi içinde yer alıyor. Düşünsel faaliyetleri ve bilimsel araştırmalarının hemen hepsi Türkiye'deki Kürtlere yönelik devlet politikalarının çifte standartlarını deşifre etmek üzerine kurulu. Burada gözden kaçırılmaması gereken, belki de İsmail Beşikçi'yi diğer entelektüellerden daha olağandışı kılan, bir husus var. Beşikçi, resmî ideolojiyle ilgili kitaplar yazarken veya kopuş savunması yaparken, feyz aldığı ve takip ettiği bir entelektüel geleneği sürdürme amacı gütmüyordu; yalnızca evrensel bir bilim ahlakının gereklerini yerine getirdiğine inanıyordu. Bu açıdan, Beşikçi'nin solcu bir Türk aydınından bir entelektüele dönüşmesinde "şartlar"ın payı çok büyük. Resmî otoriteler Beşikçi'nin bilimsel araştırmalarına çok sert cezai yaptırımlarla karşılık verdiğinde, Beşikçi tavrını değiştirmedi; cezai kısıtlamalar yokmuş gibi fikirlerini beyan etti. Cezai yaptırımlarla karşı karşıya kalınca, düşüncelerini ilgili makamlar önünde savunmaya devam etti. Yargılanması ve üniversiteden ilişiğinin kesilmesi üzerine giriştiği iç muhasebe so-

7 Noam Chomsky, "The Responsibility of Intellectuals", *The New York Review of Books*, Şubat 23, 1967.

8 Orhan Pamuk, *Manzaradan Parçalar: Hayat, Sokaklar, Edebiyat*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), s. 506-507.

nucunda, kendi kişisel mağduriyetinin kökeninde yatan siyasi süreci daha kapsamlı bir şekilde analiz etti.[9] O noktada, Beşikçi için, devleti, üniversiteyi, yargı organlarını ve basını bilimin kavramlarıyla eleştirmek yalnız gerekli değil, aynı zamanda kaçınılmaz olmuştu. Beşikçi, işte bu süreçte solcu bir Türk aydınından bir entelektüele dönüştü. Onu büyük bir entelektüele dönüştüren, bilim ahlakına bağlılığı oldu.

Pozitivist sosyolojinin ötesi

Bir sosyolog olarak İsmail Beşikçi'nin üzerinde en çok durduğu meselelerden birisi bilim yöntemi oldu. Bilimsel yöntem, Beşikçi için, resmî ideolojinin panzehiriydi. Resmî ideolojiyi yayan kurumların bilgi üretimi üzerinde kurdukları tekel, bilimsel yöntem sayesinde kırılabilir; fikir hayatı bilimsel yöntem sayesinde demokratikleşebilirdi. Bu doğrultuda, bilimsel araştırmalar somutu, yani toplumsal olguları tespit ederek işe başlamalıydı. Beşikçi'nin savunduğu bilimsel yöntem daha sonraları sıkça eleştirilecekti. Sosyal olguları ve bilimin nesnelliğini vurguladığı için, Beşikçi artık geçerliliği kalmamış pozitivist sosyoloji geleneğinin bir parçası olarak değerlendirilecekti. Ne var ki, bu eleştirilerin aceleci bir yanı vardı; Beşikçi'nin çalışmalarının kapsamını ve perspektifinin zaman içindeki değişimini gözden kaçırıyordu. Beşikçi, her ne kadar pozitivist bir gelenekten gelse de, daha sonraki çalışmalarında pozitivizmi eleştirdi ve daha ilişkisel, daha tarihsel ve bütünsel bir sosyal gerçeklik anlayışı geliştirdi. Mesela, Türkiye'de, 1960'lı yıllarda yapılmış olan köy çalışmalarını değerlendirirken şöyle yazıyordu: "Örneğin pek çok köy araştırmaları yapılmıştır. Fakat köyler, çoğu zaman ülkenin toplumsal yapısının bütünü içinde değil de, bu bütünden bağımsızmış gibi ele alınmıştır. Köylerin, kasaba ve kentlerdeki oluşumlarla bağlantısı kurulamamıştır. Köydeki toplumsal ilişkilerin genel yapıyı, yani bütünü nasıl etkilediği ve bütünden nasıl etkilendiği zaman ve mekân boyutu içinde ortaya konmamıştır."[10]

Bir sosyolog olarak İsmail Beşikçi'nin çabası tekil olgular ile tarihsel-toplumsal dinamikler arasındaki köprüyü inşaa etmeye yönelik. Burada, Beşikçi'nin "sosyolojik tahayyül" gücünden söz etmek gerekiyor. 1959 yılında, Amerikalı ünlü sosyolog C. Wright Mills tarafından kavramsallaştırılan sosyolojik tahayyül terimi, geniş ölçekli toplumsal dinamiklerle bireylerin davranışları arasındaki ilişkiyi kavrama yetisine işaret ediyor.[11] Mills'e göre, bir meseleyi sosyolojik olararak tahayyül edebilmek için farklı bakış açıları arasında durmadan mekik dokumak gerek; psikolojik olandan politik olana, tek bir ailenin analizinden mukayeseli ulusal bütçe sistemine; mahremden gayrişahsi olana geçebilmek gerek. Arka planda ise bireylerin toplumsal ve tarihsel anlamını yakalama çabası

9 Beşikçi'nin yaptığı iç muhasebenin ayrıntılı bir dökümü için bkz. İsmail Beşikçi, "Hapisteki DDKO Devrimci Doğu Kültür Ocakları", *Kovara Lêgerin û Lêkolinê, Bir*, Sayı 5, 2006.

10 İsmail Beşikçi, *Kürtlerin Mecburi İskânı: Bilim Yöntemi. Türkiye'deki Uygulama.* Yurt Kitap Yayın, 1991, s. 26.

11 C. Wright Mills, *The Sociological Imagination*, (New York: Oxford University Press, [1959], 2000).

var. Beşikçi'nin yalnız araştırmaları değil, gündelik hayattaki gözlemleri de sosyolojik tahayyül ile bezeli. Mesela, J. M. Coetzee'nin *Barbarları Beklerken*[12] romanındaki kadın karakterin isimsiz olmasından yola çıkıyor, oradan isimsizlik ile kimliksizlik arasındaki ilişkiye, oradan da sömürgeci tahakküm politikalarının işleyişine uzanıyor[13] veya hapiste tanıştığı ve Kürt Hareketi'nin üyesi olan bir baba-oğulun birbirlerine baba oğul yerine "heval" diye hitap etmeleri olgusundan yola çıkarak Kürt Hareketi'nin akrabalık ilişkilerini nasıl dönüştürdüğüne dair bir analiz yapıyor.[14]

Beşikçi'nin Kürt Hareketi'nin dönüştürücü potansiyellerini incelediği yazıları da sosyolojik tahayyül üzerine kurulu. Bilhassa Kürt kadınlarının yaşadığı dönüşüm hakkında oldukça erken bir dönemde yaptığı tespitler bölgedeki toplumsal cinsiyet rejiminin nasıl sarsıldığını açıklıyor. Kadınlara dair iki farklı manzaraya işaret ediyor Beşikçi: Bir yanda Nazım Hikmet'in *Memleketimden İnsan Manzaraları*[15] kitabında tasvir ettiği "Sanki hiç yaşamamış gibi ölen, sofamızdaki yeri öküzden sonra gelen kadınlarımız", öte yanda da Newroz kutlamalarından aşina olduğumuz manzaralar, yani, kocalarını ellerinden tutmuş onları alana sürükleyen ve meydanları dolduran Kürt kadınları. Kadın manzarasındaki bu değişimi Kürt Hareketi'yle ilişkilendiren Beşikçi, gözlemlediği dönüşümün basit bir siyasi mobilizasyondan öte olduğunu, zira Kürt kadınlarının siyasete müdahil oldukça mağduriyetlerinden kurtulup siyasi öznelere dönüştüklerini ve bu sayede de Kürt Hareketi'nin bölgedeki muhafazakâr ve erkek egemenliğine dayalı geleneksel yapıları sarsıntıya uğrattığını ifade ediyor. Beşikçi'nin bu konuda yaptığı saptamalar, aynı zamanda, Türkiye'nin modernleşme sürecindeki farklı bir oluşuma da dikkat etmemizi sağlıyor. Bilindiği gibi, Türkiye'deki modernleşme projesi kadınların kamusal alana katılarak özgürleşeceği vaadini içeriyordu. Ne var ki, bu vaat yanlızca bir kısım ayrıcalıklı Türk kadını için gerçeğe dönüştü. Kürt kadınları ise o kadar dışarıklı bir konumdaydılar ki, kendilerine bu projede ne Cumhuriyet kadını olarak ne de müstakbel vatandaşlar olarak yer bulabildiler. Öte yandan, Kürt Hareketi, hem Türkiye'deki modernleşme projesinin özündeki etnik merkezci vatandaşlık yapısına karşı çıkıyor, hem de kadınların kamusal alana katılarak özgürleşmesi fikrinin fiiliyata geçmesinde büyük rol oynuyordu. Diğer bir deyişle, Kürt Hareketi Türk modernleşmesinin belini bükmekle kalmıyor, aynı zamanda, bir karşı-modernite projesi yaratıyordu. İsmail Beşikçi Kürt kadınları hakkındaki gözlemleriyle böyle bir dönüşümün ipuçlarına dikkat çeken ilk isimlerdendi.

Entelektüelin cinsiyeti

Türkiye'deki düşün hayatının erkeklerin tekelinde olduğu aşikâr. Bu alanda otorite haline gelmiş insanların çoğu erkek. Araştırmaları ve yazdıklarıyla zihin

12 J. M. Coetzee, *Barbarları Beklerken*, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2001).

13 İsmail Beşikçi, *Kendini Keşfeden Ulus Kürtler*, (İstanbul: Yurt Yayınları, 1993), s. 59.

14 İsmail Beşikçi, *"Hayali Kürdistan"ın Dirilişi*, (İstanbul: Aram, 1998), s. 125-127.

15 Nazım Hikmet Ran, *Memleketimden İnsan Manzaraları*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006).

açan, muhalif tutumlarıyla ilham veren, rol modeli olarak benimsenen entelektüellerin de çoğu erkek. Bu insanlar otoritelerini fikirlerinin gücünden alıyorlar, ama biraz da erkekliklerinden. Bu yüzden, entelektüellerin varoluşları çelişkili bir hal alıyor. Bir yandan otorite yapılarının meşruiyetini sorguluyorlar, ama öte yandan, kişisel hayatlarında eril kültürün kendilerine bahşettiği imtiyazları, sanki doğal haklarıymış gibi kullanmaya devam ediyorlar. Hal böyleyken, entelektüellerin konuşmalarına ve yazılarına eril kodlar sirayet ediyor ve insanlarla ilişkilerinde eril tahakküm tarzlarının (kestirip atma, yukardan bakma, karşısındakini azımsama veya yok sayma gibi) etkisi belirginleşiyor. Entelektüeller bazen de bariz cinsiyet körü tavırlar sergiliyorlar. İsmail Beşikçi bu durumun istisnalarından. Onun için, nasıl ki bilimsel doğrular söz konusu olduğunda devlet erkinin meşruiyeti yoksa, aynı şekilde, kişisel yaşantısı söz konusu olduğunda eril kültür kodlarının ve erkeksi otoritenin de bir hükmü yok.

İsmail Beşikçi, mütevazı, mahcup, gerek şahsi mülkiyet duygusu, gerek kendine ait kişisel bir alana sahip olma duygusu çok zayıf, kişisel istekleri ve talepleri son derece sınırlı, insanlara her durumda azami saygı ve özen gösteren, statü nişanelerine ve dünya nimetlerine itibar etmeyen birisi. Bu özellikler bütününe toplumsal cinsiyet perspektifinden bakınca Beşikçi esasında bize hiç alışık olmadığımız bir erkek tipi sunuyor. Onun sahip olduğu hasletler ve ahlaki değerler Türkiye'deki erkekliğin kültürel kodlarını tersyüz ediyor. Beşikçi'de cisimleşmiş erkeklik halinin feminist bir bakışla gündeme taşınması toplumsal cinsiyet tartışmaları açısından ilginç olabilir. Türkiye'deki feminizm bugüne kadar kadınların değişimine odaklandı. Feministlere göre, kadınlar kendi mücadeleleri sonucunda toplumsal cinsiyet rollerinin dayatmasından kurtulacaklar ve özne statüsüne kavuşacaklardı. Oysa ki, var olan toplumsal cinsiyet rejiminin bertaraf edilmesi için erkeklerin de eril kültürün kendilerine tanıdığı ayrıcalıklardan (mümkünse) gönüllü olarak vazgeçmesi gerekiyor. Yani, hem kadınların hem de erkeklerin değişmesi lazım. Erkeklik meselesi Türkiye'de son yıllarda gündeme gelmeye başladı.[16] Bu alanda çalışan araştırmacılar, bir yandan varolan erkeklik hallerini eleştiriyor, diğer yandan da yeni bir cinsiyet nizamının ipuçlarını arıyorlar. Bu noktada, İsmail Beşikçi'nin feministlerin gündemine girmesini önemsiyorum. Beşikçi Türkiye'deki hegemonik erkeklik ve Türklük hallerinden tamamen azade, çünkü hem toplumsal cinsiyetinin, hem de etnik kimliğinin kendisine sağladığı ayrıcalıklardan feragat etti. Beşikçi, erkekliğin erkinden sıyrıldı. Bu yüzden, başka bir erkeklik mümkün diyen feministler Beşikçi'den feyzalacaktır.

---

16 Tayfun Atay, "'Erkeklik' En Çok Erkeği Ezer", *Toplum ve Bilim*, Sayı 101 (Güz 2004); Alp Biricik "'Erkek Adam' Ezberini Bozmak Üzerine: Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Sisteminin Resmi Söylem Üzerinden Kurgulanması", Nil Mutluer (ed.), *Cinsiyet Halleri: Türkiye'de Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Sınırları*, (İstanbul; Varlık Yayınları, 2008); Hilal Onur ve Berrin Koyuncu, "Hegemonik Erkekliğin Görünmeyen Yüzü: Sosyalizasyon Sürecinde Erkeklik Oluşumları ve Krizleri Üzerine Düşünceler", *Toplum ve Bilim*, Sayı 101 (Güz 2004); Pınar Selek, *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008).

İKİNCİ BÖLÜM

İsmail Beşikçi Üzerine Düşünceler

Yıllar Sonra, İsmail Beşikçi İçin

OYA BAYDAR

Ne bilimsel, ne siyasal, ne ideolojik; İsmail Beşikçi için yazacağım satırlar kırk yıl öncelerde kalmış gençliğimize, 1960'ların o umut ve masumiyet günlerine yaktığım özlemle dolu bir ağıt olabilir ancak. Biliyorum "Mamoste"yi, "Sarı Hoca"yı yeren de öven de çok olacaktır; düşünsel tutarlılığından, ödünsüz yaşamından, Kürt Sorunu'ndaki bilgisinden ve uzlaşmaz hattından bolca söz edilecektir. Ama kimse İstanbul'da, Edebiyat Fakültesi'nin sosyoloji koridorundaki küçücük asistan odasındaki tanışmamızı; sonra Erzurum'da, tek güvenli yer sayılan bir otelin lobisindeki buluşmamızı, 12 Mart'a doğru dolu dizgin giderken Ankara'da bizim küçük sosyalist grubumuzun Kızılay yakınındaki yarı gizli bürosunda karşılaşmamızı anlatamayacaktır. Sadece bu anları yaşamadıklarından, onların anılarının parçası olmadığından değil, belki de yazılmaya değer bulmadıklarından. Oysa ben kavranıp yakalanması en zor olan iki şeyi: zamanı ve insanı anlatmayı severim.

Bazı insanlar vardır hayatımızda ve anılarımızda. Ne can ciğer kuzu sarmasıyızdır ne gece gündüz birlikte; çok uzun zaman olmuştur rastlaşıp görüşmeyeli; ya da çok sular akmıştır, ayrı dünyalara düşmüşüzdür. Ama yaşamımızda tuhaf bir yerleri vardır. Adları geçtiğinde ya da bir an hatırladığımızda yüreğimizde bir sıcaklık, hüzünle karışık bir özlem duyarız. Onları düşünmek kendi bireysel tarihimizin özlem duyduğumuz bir dönemini hatırlamak gibidir. İsmail'den söz etmek de böyle bir şey benim için; kendi geçmişime, kendi anılarıma dönmek bir bakıma. Çok sular aktı 1965'ten, 1970'ten bu yana. Otuz yılı aşkın bir süre birbirimizi hiç görmedik. O hapishanelerde tutsak, ben sürgünlerde kaçak. Oysa farklı bir kader için çıkmıştık yola. Pişmanlık mı? Hayır, asla; belki menzile ulaşamamanın ince hüznü, bazen de öfkesi...

1960'larda başlayan, 1971'de 12 Mart askerî müdahalesiyle sona eren ya da kesintiye uğrayan kısacık dönemde, Türkiye'de toplumsal hareketliliğin yükselişine koşut olarak toplum bilimleri alanında da heyecan dolu bir hareket-

lenme başlamıştı. Özellikle İstanbul ve Ankara üniversitelerinin sosyal bilimlerdeki genç akademik kadroları, asistanlar, çiçeği burnunda doçentler toplumsal yapı araştırmalarına, Türkiye çözümlemelerine yöneliyorlardı. Fildişi kulelere çekilmiş, suya sabuna dokunmamayı bilimsel tutarlılık sayan bilim adamı modeli gözden düşmeye başlamıştı. Çoğumuz, o zamana kadar yasaklı olan Marksizmi keşfetmiş ve yöntem olarak benimsemiştik. Her birimiz, kendi dalımıza ve ilgi alanımıza göre Türkiye'nin toplumsal-sınıfsal yapısına bir ucundan eğiliyor, tutkuyla, coşkuyla araştırıyorduk. Dünü bugünüyle toprak mülkiyeti araştırmaları, feodalite ve/veya Asya tipi üretim biçimi çalışmaları, işçi sınıfı üzerine, köylülük üzerine, kırsal bölgelerde veya sanayi bölgelerinde yaptığımız alan çalışmaları...Tutkuyla, coşkuyla araştırıyorduk dedim, çünkü saf ve salt bilimsel bir uğraş değildi bizimki. Dünyayı, ama ille de Türkiye'yi değiştirme; geri kalmışlığı aşıp daha ileri, daha özgür bir ülke inşa etme; sömürünün, savaşın, baskının, ayrıncılığın olmadığı bir dünya yaratma mücadelesinin parçasıydı.

Nasıl özverili, nasıl hummalı çalıştığımızı hatırlarım. Şimdi, bir kez daha ortasından yarılmış ve değişim sancıları çeken günümüz Türkiyesi'nde pek çoğuyla ayrı düşmüş olsak da, o zamanlar ülkenin toplumsal yapısı ve devrimin yolları üzerine ne çok çalışmıştık Siyasal'ın, ODTÜ'nün, İstanbul Üniversitesi'nin akademisyenleriyle birlikte; aynı heyecanla ve aynı hedefe odaklanarak.

Kötü hafızam beni yanıltmıyorsa, İsmail Beşikçi İstanbul'a gelip sosyoloji bölümünde Muzaffer'le (Sencer) beni bulduğunda, 1966 ya da 1967'ydi. O sırada Erzurum Üniversitesi'nde asistandı. Doktora tezinin konusu *Alikan Aşireti Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*'ydi. Muzaffer'le ben de Türkiye'nin toplumsal yapısı, kırsal alanlarda toprak mülkiyetine bağlı iktidar odakları ve kapitalistleşme üzerine çalışıyorduk. Sosyolojiye bakışımız, konularımız, duygularımız örtüşüyordu. Birlikte alan araştırmaları yapmayı düşlüyorduk. O günü, daha doğrusu o gün gördüğüm İsmail Beşikçi'yi hiç unutmadım, sonraki yıllarda onu hep bizim odada, uslu bir çocuk gibi otururken hatırladım. Kendimi nedense iri yarı Doğulu bir tipe hazırlamışken, tek konuk sandalyemizde mahcup bir edayla oturan adam bencileyin ufak tefek, sarı kafalı bir oğlan çocuğu gibiydi. Belki de bu yüzden, ilk andan kanımın ısındığını, hiç yabancılık çekmeden konuşmaya başladığımızı hatırlıyorum. Utangaç bir edayla, usul usul konuşuyor, yaptığı araştırmaları, gördüğü Doğu'yu, Erzurum Üniversitesi'ndeki güç koşulları, baskıcı havayı anlatıyordu. Konuşurken yüzümüze bakmaması, bir noktaya yoğunlaşarak anlatması dikkatimi çekmişti. Ben konuşurken karşısındakinin gözlerinin içine bakmayanlardan biraz çekinirim, uzak bulurum; ama İsmail'le öyle olmamıştı. Utangaç bir Anadolu çocuğu, diye düşünmüştüm. Bizler, o günlerde pek bir havalıydık, sosyalisttik, Marksisttik, TİP'liydik, büyük kent üniversitesinin "beyaz Türk" takımındandık. Onun, bakışlarını böyle bir noktaya dikip sözünü sonuna kadar söylemesinin nedeninin, fikirlerine ve konusuna bütünüyle yoğunlaşma ihtiyacı olduğunu daha sonra anladım. Sonraki yıllarda, tartışmalar esnasında en sert eleştiriler, hatta saldırılar karşısında yine aynı sükûnetle muhatabının sözünü bitirmesini bekleyerek susmasının, sonra hiçbir şey olmamış

gibi bıraktığı yerden aynı sakin ama inatçı üslubuyla devam etmesinin de tavizsiz tutarlılığından kaynaklandığını fark edecektim.

Güzel, umutlu, ama aynı zamanda güç günlerdi. Sağ-sol kamplaşması ve özellikle de gençliği birbiri üstüne saldırtan çatışmalar giderek sertleşiyor, derinleşiyordu. Saldıranlar devletin himayesindeki milliyetçi-mukaddesatçı denilen kesimler, Ülkü Ocakları militanları, faşist paramiliter gruplardı. Bizler İstanbul, Ankara gibi büyük kentlerin üniversitelerinde çalışan, bu kentlerde yaşayanlar çok daha rahattık, üzerimizdeki baskılar daha dolaylıydı. Mesela benim *Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu* konulu doktora tezim jüri tarafından kabul edildiği halde konunun ne olduğunu bile bilmeyen fakülte profesörler kurulunda 1967 ve 1968'de iki defa reddedildi. İkinci redden sonra öğrencilerin protesto amacıyla Rektörlüğü işgal etmeleriyle de, kışkırtıcı olarak atılmamak için İstanbul Üniversitesi'nden istifa edip ayrılmak zorunda kaldım. Mesela araştırmalarımız için üniversiteden alabildiğimiz mütevazı destekler yavaş yavaş kesildi. Derslerde işlediğimiz konular soruşturulmaya, kürsü başkanlarımız uyarılmaya başlandı, vb. Ama İsmail Beşikçi Erzurum'daydı ve Erzurum'da baskılar bu kadar "yumuşak" değildi. Şehir gibi üniversite de o sıralarda milliyetçi-mukaddesatçı kadroların kalelerindendi, Ülkücü Bozkurtlar ise hareketin vurucu gücüydü.

Yine de yıldığımız, geri çekildiğimiz yoktu. Araştırmalarımız, siyasal çalışmalarımız sürüyordu. Sık sık, küçük asistan maaşlarımızdan ayırdığımız üçbeş kuruşla, burunsuz ucuz gece otobüsleriyle Ankara'ya gidiyor, Siyasal'daki, ODTÜ'deki genç sosyal bilimcilerle, sosyologlarla, iktisatçılarla buluşup araştırmalarımızın sonuçlarını, Türkiye'nin toplumsal yapısını falan tartışıyorduk. Beşikçi de gelir miydi o toplantılara, hatırlamıyorum, ama haberleşirdik. O, Muzaffer'in deyimiyle "sosyolojinin Doğu vilayetleri valisi"ydi.

1969'da Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni* kitabı çıktı ve solun özellikle de ulusalcı-devletçi kesiminin "devrimin" yolunu çizen kült kitabı haline geldi. Önemli bir araştırmaydı. Bizler, Türkiye İşçi Partisi çizgisinden gelen ve işçi sınıfının öncülüğünü savunanlar, kitaptaki fikirleri ne kadar eleştirsek de, hem önemini kabul ediyor hem de sunduğu geniş bilgilerden yararlanıyorduk. O yıl ben reddedilen doktora tezimi: *Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu*'nu yayımladım. Beşikçi'nin Alikan aşireti üzerine doktora tezi aynı yıl *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar* başlığıyla yayımlandı ve *Doğu Anadolu'nun Düzeni* kitabı çıktı. Bu kitaplar o sıralarda bize, doğusu batısıyla Türkiye tablosunu tamamlayan ürünler olarak görünüyordu. Şimdiki gözüm ve kafamla baktığımda ise, *Doğu Anadolu'nun Düzeni*'nin, belli bölümleriyle Avcıoğlu'nu tartışan, başka bir pencereden bakan bir çalışma olduğunu düşünüyorum. O pencere İsmail'in sonraki yoluna açılıyordu aslında.

Erzurum'da geçirdiği günler Beşikçi için güç günlerdi sanırım, ama Doğu ve Kürt Sorunu'nu kafasında pişirdiği ve geliştirdiği yıllardı da. Ben İstanbul Üniversitesi'nden istifa etmek zorunda kalmış, 1969 sonbaharında Hacettepe Üniversitesi'ne sosyoloji asistanı olarak girebilmiştim. 1970'te Hacettepe'de yeniden başladığım doktora çalışmam için veri toplamak üzere Doğu'ya gittiğimde Erzurum'da buluştuk Beşikçi ile. Üniversite o kadar tekinsiz, İsmail o kadar teh-

dit altındaydı ki kaldığım otelin lobisinde oturup konuştuk. Orası güvenli sayılıyordu. O günlerde başı iyice dertteydi; kendi bölümündeki doçent Orhan Türkdoğan "Marksist propaganda ve bölgecilik yaptığı" iddiasıyla Beşikçi'yi ihbar etmişti. Erzurum'daki kısacık buluşmamızın hemen ardında da Rektörlük kararıyla görevden alındı. Daha sonra Ankara'da karşılaştık. Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne asistan olarak girmişti. Bizim, "Sosyalist Parti İçin Teori ve Pratik Birliği" grubumuzun ofisine uğramıştı. Türkiye solunun, TİP dahil, Kürt Sorunu'na bakışındaki eksikliği veya yer yer körlüğü kendi saygılı, ağır ve mahcup ifadesiyle dile getirmiş, bizim arkadaşlardan bir bölümünü biraz kızdırmıştı. 1971'de, 12 Mart döneminde, Erzurum'daki doçentin ihbarıyla hakkında açılmış bulunan davadan, komünizm ve bölücülük propagandası gerekçesiyle Diyarbakır Sıkıyönetim Mahkemesince tutuklandığında, ben Ankara'da Yıldırım Bölge'de tutukluydum. Beşikçi'nin o davadan on üç yıla mahkûm edildiğini, sonra 1974 affıyla tahliye olduğunu biliyorum. Ben de aynı afla yedi buçuk yıllık mahkûmiyetten kurtulmuştum.

Kaç kez girdi "içeri" düşündükleri ve yazdıkları nedeniyle? Çeşitli defalarda toplam on yedi yıl yattı. Hakkında istenen hapis cezaları yüz yılı buldu. 12 Eylül'de benim hakkımda istenen toplam yirmi yedi yıldı. Nerdeyse dörde katlamıştı beni İsmail. Anlaşılır bir şey; egemen ideoloji ve hukuka göre ben sadece komünisttim, o çok daha beteri: Kürtçü komünist! Dahası da var; Kürt olmadığı halde "Kürtçü". Davalarından biri görülürken, hâkimin, "Ulan, haydi bunlar Kürt, sana ne oluyor?" tepkisi çok şey anlatıyor.

Evet; Beşikçi Kürt değildi ama Kürt halkının davasına bütün yaşamını adadı. Onun bu özelliğini, yani Kürt olmadan Kürt halkının yanında ve mücadelesinde yüreğiyle, kafasıyla, bilimiyle yer almasını, yer almakla kalmayıp yaşamını adamasını hep saygı ve hayranlıkla izledim. En küçük bir çıkarı, kendisi için en küçük bir beklentisi yoktu, maddi çıkarı geçin bir kalem, lafı bile olmaz, "Kürt" sözcüğünün suç sayıldığı, bırakın Kürt sözcüğünü "halklar" demenin bile cezasının beş yıldan yedi buçuk yıla kadar olduğu, "Bu halkın da hakları vardır," diyenin hain ilan edildiği, işinden çevresinden uzaklaştırıldığı bir dönemde tuttuğu yol ikbâle, şöhrete değil yıllarca sürecek mahkûmiyetlere, yoksunluğa, tecride götürebilirdi ancak. Bunu en baştan biliyordu ve o yolda yürüme kararlılığını bir an bile yitirmiyordu. Sadece devletin ve şoven Türk milliyetçiliğinin değil, eleştirip farklı düşünceler ortaya koyduğunda Kürt siyasal hareketinin bir bölümünün de tepkisine, saldırılarına hedef oldu. "İlle de dostun gülü yareler beni," diye düşünmüş olsa da, doğru bildiğinden şaşmadı. Çünkü o bağımsız bir kafaydı. Kendi doğrusuna-yanlışına sahip çıkan, örgütlerin cemaatlerin emrine girmeyen, asker yazılmayan biriydi.

12 Eylül darbesinin ardından ben yurtdışına çıktım. O İstanbul'da Toptaşı Cezaevi'nde hapisteydi. Çok şükür ki o sıralarda tutukluymuş diye düşündüğüm çok oldu; 12 Eylül'de dışarda olsaydı mutlaka Diyarbakır Hapishanesi'ne düşecek ve çok büyük ihtimalle orada işkencede can vermiş olacaktı.

Yurtdışında, 12 Eylül sürgünüyken bir gün Almanya'nın Worms kentine gitmiştim. 1521'de Martin Luther'in kilise tarafından yargılandığı, aforoz edilip ya-

zılarının yasaklandığı kent. Katedralin duvarlarından birinde, Martin Luther'in hayatını anlatan bir kitabe ve o kitabede Diet Meclisi önünde sorguya çekilirken söylediği, "vaazlarında ve yapıtlarında dile getirdiği görüşlerini ölüm pahasına da olsa değiştirmeyeceği, geri almayacağı" sözleri kazılıydı. Orada, yıllardır görmediğim Beşikçi düştü aklıma. Yine tutuklanmıştı, hapisteydi. Üstelik mahkemede yaptığı savunma nedeniyle cezası daha da artırılmış, on dört yılı bulmuştu. Belki de bu benzerlikti Luther'den Beşikçi'ye uzanmamın nedeni. O gün duygulu, öfkeli bir yazı yazmıştım onun için; yayımlandığı dergiyi ve küçük bir mektubu ona göndermeye çalıştım. Mektubum eline ulaştı mı, ulaşmadı mı bilmiyorum, hiç cevap gelmedi. O günlerde, devlet kadar kendisiyle dayanışma göstermeye çalışan aydınları, demokratları da sert bir dille eleştirdiği bir metin dolaşıyordu ortalıkta. Okuyunca hüzünlendim, yurtdışına kaçtığım için, yeterince mücadele etmediğimi, hele de Kürt Sorunu'nu tam kavramadığını düşündüğü için bana da kırgın herhalde diye düşündüm. O yumuşacık insandan beklenmeyecek, grilere yer bırakmayan, ya hep ya hiççi, sert bir metindi. Yaşananların insanları sertleştirebileceğini, bunun da bir korunma ve ayakta kalabilme mekanizması olduğunu düşündüm.

Yıllar sonra, –artık Türkiye'ye dönmüştüm, İsmail de hapisten çıkmıştı– ortak bir arkadaşımız, "Bak kim var burada, seninle konuşmak istiyor," diye telefon etti. Telefondaki ses Beşikçi'nin sesiydi. Bir hastalıktan ya da kırıktan yeni yeni iyileşiyordu. Onu görmeye gittim. Yorgun ve dalgın görünüyordu. Ben 60'ların anılarına, duygularına dönmeye çalıştıkça, söylediklerimin hiçbirini duymuyormuşçasına, demokratlığın ve barışçılığın tek ölçüsünün Kürt Sorunu'nda takınılan tavır olduğunu anlatıyordu tekrar tekrar. Sanki o eski günleri çok geride bırakmış, hatırlamak istemez gibiydi.

Yine gözlerini uzak bir noktaya dikerek, ağır ve aralıksız konuşuyordu. "Bu yanın hiç değişmemiş," dedim. Ama söze dökmesi, anlatması güç bir şeyler vardı değişen: Bir uzaklık, başka bir dünyadan gelmiş olana anlatma kaygısı, araya girmiş yılların tahribatı.

Hayır; meselenin özünde farklı yerlere düştüğümüzü söyleyemem. O Kürt Sorunu'nda ilk uyananlarımızdandı. İskilip'te mi başlamıştı konuya ilgisi, Siyasal'da okurken mi, yoksa Bitlis'te, Hakkâri'de askerliğini yaparken mi? Bence bölgede yaşayıp gördükleri uyarıcı olmuş, derin izler bırakmıştı üstünde. Önce vicdani ve ahlaki bir yakınlaşma; ezilen, zulme uğrayan karşısında duyulan acı, tepki ve suçluluk duygusu; sonra konunun derinine inme, anlama süreci; ve nihayet araştırma, inceleme, bilimsel çözümleme gayreti.

Hatırlıyorum; ilk karşılaşmamızda genel olarak sömürü, halkların ezilmesi, Doğu'nun geri bıraktırılmışlığı çerçevesinde konuşmuştuk. 1969-70'lerde buluştuğumuzda Kürt Meselesi onun gündeminin birinci sırasına yerleşmişti çoktan. Ben ve benim gibi sosyalist solda olanlar içinse Kürt halkının kurtuluşu genel olarak devrimin ve sosyalizmin parçasıydı. Evet; ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını savunuyorduk. Ama bugünden baktığımda, –hadi herkes için değil de kendi adıma konuşayım– o zamanlar ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı Leninist bir ilkeydi benim için, yani genel devrimci duruşun

bir parçasıydı. Sorunun özgüllüğünü ve derinliğini kavrayamamış olduğumu itiraf etmeliyim.

Bizim kuşaktan ve soldan, resmî ideolojiyi, Kemalist öğretiyi polemik düzeyinde değil de fikir, ideoloji ve bilim düzeyinde ilk eleştirenlerden biridir İsmail Beşikçi. 1975-78 arasında yazdığı dört ciltlik *Bilim Yöntemi* üst başlığını taşıyan kitaplarında Cumhuriyet dönemini ve resmî ideolojinin bilim karşısındaki tutumunu irdeler. 1990'da yayımlanan *Tunceli Kanunu ve Dersim Jenosidi*'nin yirmi yıl önce yazıldığını düşünürsek, Beşikçi'nin cesur öncülüğüne hak ettiği değeri vermemiz gerektiğini anlarız. Yazdığı otuz altı kitaptan otuz ikisi, konusu itibarıyla yasaklanmış biridir o.

Çizgisine, görüşlerine, o görüşleri sosa bulamadan ortaya koyuşuna katılmayabiliriz, tepki de duyabiliriz. Örneğin ben milliyetçiliğin her türüne karşı olduğumdan ve çağımızın talebinin çatışma değil uzlaşma olduğuna inandığımdan "ezilen ulus milliyetçiliği"nin de anlaşılması, hakkının teslim edilmesi ama desteklenip savunulmaması gerektiğini düşünenlerdenim. Çok naif ve hayalci görülse de, "Türkler Türklerle, Kürtler Kürtlerle" yerine, herkesin herkesle mümkün olan en geniş birlikteliğini savunuyorum; dahası, günümüz dünyası ve Türkiye'sinde bunun asıl gerçekçi ve kalıcı çözüm olduğunu düşünüyorum. Böyle düşünmem Beşikçi'yi reddetmemi değil anlamaya çalışmamı getiriyor. Kürtlerin uğradıkları zulüm ve haksızlığı, baskı ve sömürüyü dile getirdiği için bunca baskı ve zulüm görmüş ve Türkiye devletinin soruna çözüm getirmesinden – belki de haklı olarak– umudu kesmiş birinin, çözümsüzlüğün çözümünü burada görmesini de anlıyorum.

İsmail Beşikçi şimdilerde özgür. Bazen bir toplantıda karşılaşıyoruz. Yine en sert sözleri yumuşacık, usulca söylüyor; yine susuyor birisi saygısızca, saldırganca sözünü kestiğinde, sonra yine kaldığı yerden aynı kararlılıkla sürdürüyor konuşmasını. Ona bakıyorum, kendime bakıyorum; "Pek de değişmedik, sadece yaşlandık," diyorum kendi kendime. Farklı kulvarlarda yürüsek de yolun sonunda varacağımızı umut ve hayal ettiğimiz hedefimiz hep aynı kalmadı mı? Ayrımcılığın, baskının, sömürünün olmadığı, halkların insanların ezilmediği eşitlikçi, adil, özgür bir dünya: 1960'larda, 70'lerde özlediğimiz, uğruna bir ömür harcanan o başka dünya.

İsmail Beşikçi ve Gerçeklikle Kurduğu İlişki

MURAT BELGE

İsmail Beşikçi bir benzeri Türkiye'de bulunmayan, ama ona bakarsanız dünyada da eşine çok ender rastlanan bir kişidir. Hepimiz onu Türkiye'de Kürt varlığını dile getirmiş, bunu yılmadan ve korkmadan yapmış, bu uğurda yıllarını hapishanelerde geçirmiş kişi olarak tanırız. Tanırız çünkü öyledir, bunların hepsi doğrudur. İsmail Beşikçi doktora tezinde Alikan aşiretini incelemişti (*Doğuda Değişim ve Yapısal Sorunlar*), gene 1969'da Kürtlerin nerede ve nasıl varolduğunu anlattığı *Doğu Anadolu'nun Düzeni*'ni yayımladı. 1971'de askerî darbe onu bunları yaptığı için cezalandırmak üzere tutukladı. 1972'de 13 yıl hapis yedi, 1974'te afla çıktı. 1979'da gene hapis yolunu tuttu. Doksanlara gelindiğinde Beşikçi mahkûm edildiği yıl sayısını seksenlere çıkarmıştı. Ama 1999'dan beri hapiste değil. Bu mahkûmiyetlere, benim hesabıma göre 17 yılı aşan fiilî hapisliğe yol açan davaların hepsi Kürt Sorunu'yla ilgiliydi.

Yani İsmail Beşikçi Türkiye'de kimi zaman varlığı kabul edilmeyen, edildiği zaman da "ikinci sınıf" muamelesi gören Kürt halkının haklarını savunan, onun için de Kürtlerin çok sevdiği bir kişi haline geldi. Bunları hep biliyoruz.

Ama bana burada yeterince dikkat etmediğimiz, önemli bir nokta var gibi geliyor. Yıllar boyunca İsmail Beşikçi adını Kürt Sorunu ile birlikte anmaya alıştık, hatta koşullandık. Oysa bence İsmail Beşikçi'nin Kürt Sorunu'yla kurduğu ilişkinin temelinde başka bir şey, *gerçeklikle kurduğu ilişki* yatar.

Kürt Sorunu'yla ilişkisi son analizde siyasi bir ilişkidir: haksızlığa uğrayan bir halkın davasına sahip çıkmak, onu kendi davası haline getirmek. Gerçeklikle kurduğu ilişki ise bir bilim adamının ilişkisidir. İsmail Beşikçi bunların ikisinin toplamı olan bir kişiliktir.

Beşikçi'nin, Kürt Sorunu'nu dile getirme çabasının sonuçta bir rastlantıya dayandığını düşünmüyorum. O süreci hiç bilmiyorum ama Beşikçi'nin Ankara Siyasal'da, 1967'de bitirdiği doktora tezini yazmasına, daha doğrusu Kürtler sorununu tez konusu olarak seçmesine yol açan bilinçli, düşünülmüş tercihleri

olduğundan bir şüphem yok. Ama bunun da temelinde, bir "bilim adamı"nın gerçeklik konusunda yasak tanımaz tavrı yatıyor olmalıdır. "Kürt yoktur, yolunu şaşırmış Türk boyudur; dağda yaşayan Türk'tür; Kürt olduğuna inandırılmış Türk'tür" vb. Bunlar, tabii, çok zavallı uydurmalar. Daha akıllıca uydurulmuş masallar da olabilirdi. Ama öyleleri de olsa, İsmail Beşikçi ve onun gibilerin tavrı herhalde daha farklı olmazdı. Gerçeklik gerçekliktir; gerçeklik, "benim için faydalı" olan şey değildir. İsmail Beşikçi'nin olağanüstü tevazuunun kaynağının da burada olduğunu sanıyorum. Kendisi dışında, hepimiz, onu benzersiz bir kahraman olarak görürüz. O ise kendisinin gerçeklik karşısında yükümlülüğünü yerine getirmiş olmanın dışında bir şey yaptığını düşünmez.

Bizler, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, ikinci formülasyonu ("fayda") seçmiş ve bunların sonuçlarını kafamıza vura vura belletmeye azmetmiş kadroların kurduğu ve yönettiği bir ülkenin yurttaşlarıyız. Olmadık işler yapan, sonra da bunların olmadığını söyleyen yönetimler bunlar. Bu tavır, Cumhuriyet öncesinden başlıyor, ama biz bu önceki uygulamalara da sahip çıkmakta bir sakınca görmüyoruz. Onun için, yalanlardan örülü bir kozada yaşamaya mahkûm edilmiş bir toplumuz.

Buna uzun boylu itiraz eden de olmamış, upuzun bir tarih boyunca. Her zaman reel-politik nesnel gerçeklikten daha önemli görülmüş; "çıkar" kelimesi telaffuz edildiğinde, "ilke" kelimesi kaçacak delik aramış. Bu koşullarda, herkes, en fazla, yalnız kendisini ilgilendiren konuda hak arayabilmiş, arayabildiyse. Bir başkasının başına geleni önemseyen, onun için mücadele veren olmamış. Çok zaman onlar da mücadele ettikleri devletin yöntemlerini kendilerine uyarlamaktan kaçınmamış. "İlke"yi de, ilkenin dayanmak zorunda olduğu "doğru"yu da elbirliğiyle çiğnemişiz. Türkiye'de şu konjonktürde Yargı'nın geldiği noktaya bir bakın.

Bunlar "çıkar" adına yapılıyor da, hangi "çıkar"? Gerçekleşen bir "çıkar" var mı? Bu pozisyonlarda ısrar etme durumunda, "çıkmaz"dan başka bir şey göremiyorum kendi hesabıma. Ayrıca bu "yalan-tarih" her yanından su almaya, batmaya başladı, bunlara bir tür şemsiye ve kamuflaj imkânı hazırlayan Soğuk Savaş koşullarının da ortadan kalkmasıyla. Toplumların zamanı bireylerin zamanına göre çok daha ağır aksak ilerler. Türkiye'nin "yalan-tarihi" de miadını çoktan doldurdu, ama belirli mekanizmaların varlığı ve inadıyla direniyor, daha da bir süre direnecek. Ama bunun sonu yok; "sürmek" artık bir "sürünmek" halini alıyor.

Türkiye Cumhuriyeti İsmail Beşikçi'yi yirmi beş yıla yakın bir süre mahkeme ile cezaevi arasında dolaştırdı. Ne için? Türkiye'de Kürt de yoktu, Kürt Sorunu da; hal böyleyken, İsmail Beşikçi adında bir adam çıkmış, olduğunu söylüyordu. Bu adamın haddinin bildirilmesi gerekiyordu.

Evet, ama İsmail Beşikçi bir türlü haddini bilmedi, hâlâ bildirilemedi kendisine. O bilmediği gibi, şimdi bu topluma "Kürt diye biri aslında yoktur; karda 'kart-kurt' sesinden çıkmıştır," diye utanç verici bir cehalet ürünü ("Kürt varlığı" konusunda cehalet değil, dilbilimi konusunda cehalet) masallar anlatma imkânı da kalmamıştır. Dünyada "Kürt" konusunu araştırmak isteyen herkes bu

konuda İsmail Beşikçi'nin yazdığı kitaplardan işe başlamak durumundadır. Bu, sözgelişi Türk Ceza Kanunu'nda yer alan bir maddeden ileri gelen bir zorunluluk değildir, herhangi bir yerde yazılı da değildir. Ama bilimle, düşünceyle ilgisi olan herkes bunun böyle olduğunu bilir –Bilim'in yazısız anayasasından dolayı. Beşikçi'yi seksen– doksan yıla çarptırmış yargıçların, onların kararlarını onaylayan Yargıtay'ın hükümleri de şüphesiz incelenecektir, ama başka bir bağlamda: bu ülkede bilimin nasıl boğulduğunu ve gerçekliğin nasıl karartıldığını incelemek isteyenler tarafından.

Bunlar yapılırken, ister istemez, bütün bir "devlet memuru bilim adamları" geleneği de masaya yatırılacak, enine boyuna incelenecektir. Tarihten "ısmarlanmış" sonuçları çıkaran "tarihçiler" tanınacaktır. Bunun tersini yapanlar da tanınacaktır. Örneğin, "1969 yılında İsmail Beşikçi Kürtler üstüne yaptığı çalışmasıyla bu gelenekte bir çatlak açtı ve onu izleyen yarım yüzyıllık sürede topluma takılan zorunlu at gözlüğünün oradan çıkarılıp atılması sürecini başlattı" gibi –umarım bundan iyi– cümleler yazılacaktır. Bunun böyle olacağını o günleri görmüş gibi biliyorum; hâlâ bilmeyenlere ibretle bakıyorum. Bizim kuşakların içinde doğduğu ve yaşadığı koşullar, gerçeklikle doğru ilişki kurmakta kararlı olanlarımızın böyle asıl hayatlarını kendilerinin muhtemelen göremeyeceği bir gelecek boyutuna bağlamasına yol açtı. Böyle bir geleceğin olabilmesi için İsmail Beşikçi hayatının on yedi yılını hapiste geçirdi. Ama şimdilerde yetişmekte olan kuşaklar sanırım "bugün"lerini gerçeklikten korkmadan, onuru yalanda aramak gibi süflîliklere başvurmak zorunda kalmadan, keyifle ve gururla yaşayabileceklerdir.

Saygılarımla

MURATHAN MUNGAN

Gençlik yılları 70'lere denk gelen biri olarak, bugünün gençliğine o günlere ilişkin bir şeyler anlatmaya kalkıştığınızda, dönemi iyice kavramaları için önden bir sürü bilgi verme, dönüp o günlerin atmosferini yeniden canlandırma gereği duyuyorsunuz. Türkiye'nin değişmeyen uzatmalı sorunlarına karşın, en azından yaşam alışkanlıklarında, gündelik ayrıntılarda bazı şeylerin ne denli değişmiş olduğunu anlamalarını sağlamanız gerekiyor. Örneğin, "İnsanlar buluştuklarında ya sinemaya gider ya bir pastanede otururlardı, şimdinin kafeleri, barları, pubları yoktu," dediğinizde sokaklar, kentler onlar için bir anda boşalmış gibi oluyor. Bilgisayarın, internetin, cep telefonunun olmadığı bir hayatı hayal etmekte güçlük çekiyorlar. Bir yanıyla doğal bir şey bu; insanlar geçmişte öyle olmadığını bildikleri halde, içine doğdukları gündelik alışkanlıkların öteden beri aynı olduğuna inanmak isterler.

Bilenler hatırlayacaklardır: Söz konusu yıllarda yayımcılığın en önemli sorunlarından biri kâğıt sıkıntısıydı, kitap basmak için piyasada aylarca kâğıt aranır, basılması kararlaştırılmış dosyalar bile yayımcıların çekmecelerinde uzun süre beklerdi. Bu nedenle baskısı tükenmiş bir kitabın yeni basımının yapılması bazen aylar, hatta –çabuk satılan bir kitap değilse bu– yıllar alırdı. Nicedir ısrarla arayıp sorduğunuz ve her kitapçıdan "mevcudu tükendi" yanıtını aldığınız bir kitabı bulabilmek için, bildik sahaflardan köşe bucak kırtasiyecilere varasıya kapı kapı dolaştığınız olurdu. Benim o zamanlar döne döne aradığım kitaplardan biri de ilk baskısı 1969'da yapılmış İsmail Beşikçi'nin *Doğu Anadolu'nun Düzeni*'ydi. Bu kitabın dönemin önemli yayınevlerinden biri olan "E Yayınları" tarafından yapılan ikinci baskısını, 8 Kasım 1982'de bir sahaftan alıp 2831 numaralı kitap olarak kitaplığıma kaydetmişim. "Sosyoekonomik ve etnik temeller" altbaşlığı taşıyan kitabın girişinde epigraf olarak Jean Jacques Rousseau'dan yapılmış bir alıntı yer alır: "Bir arazinin etrafını ilk olarak çevirerek 'burası bana aittir' diyen ve bu söze inanacak kadar saf kimseler bulan ilk insan, medeni toplumun

gerçek kurucusu olmuştur. Kazıkları çekip atarak ve hemcinslerine, 'bu yabancıyı dinlemekten sakınınız; toprağın ve meyvelerin herkesin olduğunu unutursanız mahvolursunuz' diyen adam, insanlığı nice cürümlerden, savaşlardan, cinayetlerden, nice sefalet, dehşet ve ölümlerden korumuş olurdu."

Son yıllarda çoğu kez hak etmeyen kişiler için yerli yersiz ve bol keseden kullanılmasından ötürü anlam aşınmasına, değer yitimine uğramış, giderek kimseye pek bir şey ifade etmeyen beylik sözlere dönüşmüş klişeler dilimizi kuraklaştırdı. Nicedir, birilerinden söz ederken onurlu mücadele, entelektüel dürüstlük, aydın duruşu, haklı başkaldırı, sol ahlak ve benzeri sözleri ikircimsiz kullanamaz olduk. Yaşamı boyunca karşılaştığı her çeşit baskı, yıldırma, hapis ve zulme karşı verdiği sahiden onurlu mücadeleyle; inanç, sabır ve inatla sürdürdüğü ödünsüz duruşuyla bu çeşit sözleri sonuna kadar hak eden İsmail Beşikçi gibi aydınları tanımlamaya, nitelemeye çalışırken dilimiz tutukluk çekiyor şimdi.

Bu yazıda onun başlı başına bir mücadele tarihini andıran yaşamöyküsünden, uğradığı haksızlıklardan, ömrünün parmaklıklar ardında çalınan yıllarından söz etmemin fazladan bir anlamı olacağını sanmıyorum. Bunu benden daha iyi yapacak olan o yılların ilk elden tanığı, o mücadelenin yoldaşı olmuş kişiler –en azından araştırmacılar– olduğunu biliyorum. Ben kendi payıma daha çok benim için, benim kuşağımdan kimileri için onun ne ifade ettiğini söylemek isterim.

Bugün internette yapacağınız sıradan bir gezinti size onun hakkında yeterli bilgiyi verecektir. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olduğu yıllardan başlayarak, 1965-1971 yılları arasında Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde asistanlık yaptığı, gezip dolaştığı köylerde ve sol çevrelerde "Sarı Hoca" lakabıyla anıldığı, Kürt Sorunu üzerine çeşitli araştırmaları ve yazılarından ötürü sekiz kez cezaevine girip çıktığı, hakkında açılan sayısız davada 100 yıla varan hapis cezası istendiği, yalnızca yazdığı kitaplar nedeniyle ömrünün 17 yılını hapishanelerde geçirdiği, 36 kitabının 32'sinin Türkçe'de yasaklandığı bilgilerine kolay ulaşabilirsiniz. Bu ülkede aydınların; düşünen, yazan, söyleyen, eyleyen insanların başına gelenlerden o da payına düşeni –hem de fazlasıyla– almıştır. Ama asıl önemlisi, Beşikçi'nin tüm bunları, Kürt Sorunu'nun en büyük tabulardan biri olduğu, Kürt ulusunun, kültürünün ve dilinin varlığının toptan inkâr edildiği, geçmişten devralınan asimilasyon ve imha politikalarının güçlü ve yoğun biçimde sürdürüldüğü dönemlerde açıkça dile getirmiş olmasıdır. Şimdi insanlara bir fıkra gibi gelen "Yüksek dağların karları üzerinde yürürken kart kurt sesleri çıkardıkları için bu dağ Türklerine Kürt denilmiştir," gibi açıklamaların devletin resmî yayın organlarında yer aldığı, şimdilerde emekli olmuş generallerin "Kültürel faaliyetleri bile o zamanlar ayaklanma kabul ediyorduk," diye tanımladığı ürkütücü yıllarda söyleyip yazmıştır bunları. Dönemin atmosferini hatırlamakta; olup bitenleri o günleri bilmeyen kuşaklara anlatıp aktarmakta bunun için yarar var. Hâlâ yürürlükte olan onca anti-demokratik ve insanlık dışı baskıya karşın, bugün Kürt Sorunu'nun adının konularak tartışılmasında, bu konuda alınan yolda Beşikçi gibi bu meseleye ömrünü ver-

miş aydınların; bu uğurda hayatını kaybetmiş ya da katledilmiş insanların payı ve hakkı büyüktür.

Beşikçi'nin devletin inkârcı politikalarını çürüten bir yaklaşımla Kürt kimliği ve geçmişi üzerine geniş kapsamlı bilimsel araştırmalar yaptığı, sorunun yalnızca çözümü üzerine değil; kaynakları, nedenleri üzerine de kafa yorduğu yıllarda, büyük ölçüde Kemalist değerler çevresinde çatılmış bir ulusçuluk ve yurtseverlik anlayışıyla biçimlenmiş Türkiye solu için bu konu daha çok, ülkenin doğusu ve güneydoğusunun azgelişmişliğine, gerikalmışlığına, toprak ağalarının zulmü altında ezilmişliğine, eğitimsizliğine duyulan bir "merhamet" meselesiydi. Türkiye'nin düzeninden, geri kalmışlığının tarihinden söz eden; Osmanlı'dan bu yana toplumsal yapıyı tarihsel verilerle inceleyen akademik araştırmalar bile, devletin resmî ideolojisini ve dilini üstlenen bir yaklaşımla Kürt varlığını ve kimliğini görmezden geliyordu. Ayrılıkçı bir siyasetin dildeki ilk işaretleri sayılan "Kürt", "Kürt milleti", hele "Kürdistan" gibi sözcüklerin tamamen yasak olduğu o dönemde, Kürt milliyetçileri bile kalabalıklar önünde, kamusal alanda bu sözcükleri kullanmamaya dikkat gösterir, ağızlarını mühürlerlerdi. Kürt Meselesi, Türkiye İşçi Partisi ve zamanla ondan türemiş öğrenci hareketlerinin, sol fraksiyonların dilinde hâlâ "Doğu Sorunu" diye anılıyordu. Sorunu bölgesel azgelişmişlik ekseninde ele alan bu yaklaşımdan anlamamız gerekense, mevcut durumun yalnızca bölgenin tarıma dayalı ekonomik yapısından kaynaklanan ağa sömürüsüne bağlı bir feodal düzen arazı olduğuydu. Kapitalizmin eşitsiz gelişme yasası gereğince, Türkiye'nin "batı"sı ilerlerken, "doğu"su geri kalmıştı; sosyalizmin kurulmasıyla da bu denge sağlanmış olacaktı. Hem TİP'in hem diğer sol örgütlerin sorunu "bir ulusal mesele" olarak görüp adını "Kürt Meselesi" olarak koyması daha sonradır. Benim üniversite yıllarımda sol odaklar için her ne kadar sorunun adı artık konmuş olsa da, bu onlar için tıpkı "kadın sorunu" gibi, "Alevilerin durumu" gibi devrim yapıldığında zaten kendiliğinden çözülüverecek altbaşlık niteliğindeki konulardan biriydi hâlâ. 60 sonlarından başlayarak Doğu Mitingleri, Devrimci Doğu Kültür Ocakları, belli dergiler ve yayınevleri çevresinde örgütlenmiş kişilerin, grupların yürüttüğü düşünsel ve eylemsel mücadeleyle Kürt solu 70'lerin sonuna kadar bu tıknefes ortamda kendisine alan açmaya çalışıyordu.

Bugün görece olarak rahatlamış görünen ortamda sorunun çözümü üzerine kafa yoruyormuş gibi yapanların, bu kez de sorunun asıl nedenlerini ve tarihsel perspektifini unutturmak, geçmiş kıyımları örtbas etmek konusundaki gayretleri karşısında Beşikçi ve benzeri aydınların çalışmalarının bellek güçlendirici tarihsel önemini hatırda tutmak gerekir.

Çocukluğumda kimi hafta sonları Suriye'nin Kamışlı kasabasında yaşayan Arap akrabalarımızı görmeye gittiğimizde aynı aile ağacının dalları arasında niye sınırlar olduğunu anlamakta zorlanırdım. Silopi'ye gittiğimizde dürbünle sınırdaki Barzani'nin peşmergelerini seyrederken oradakilerin çoğunun, buradakilerin birinci dereceden yakın akrabaları olduğunu öğrendiğimde de aynı şaşkınlığı yaşardım. Sınırın öte yakasındaki yakınlarını görmek için gizlice tel ör-

İSMAİL BEŞİKÇİ VE DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ

Ioanna Kuçuradi

Sevgili İsmail'e,
yıllar sonra.

İsmail'le Erzurum'da, Atatürk Üniversitesi'nde tanıştık. Yıl 1965'ti. Alan araştırmalarının pek az yapıldığı o dönemde İsmail, o bölgedeki göçebe aşiretler üzerinde araştırma yapıyor ve üniversitede ders veriyordu.

İsmail benim dünyada tanıdığım sayılı *temiz* insanlardan biridir. "Kürt" sözcüğünün ağızlardan çıkması yasak olduğu bir dönemde, o, araştırmalarında kullanıyor; başına bir şey gelir kaygısıyla, çalışmasının başlığından bile çıkarmasına ikna etmek mümkün olmuyordu.

İsmail'in "olay"ından öğrenilebilecek farklı farklı şeyler vardır. Bu öğrenilebileceklerden biri, olan bitenlere yaygın değer yargılarıyla bakmanın uygunsuzluğudur. Başka biri, bir grupta belirli bir süre geçerli değer yargılarından hukuk oluşturmamak, insan haklarına dayalı hukuk oluşturmak gerekliliğidir. O zamanki değer yargıları ve bunlardan türetilmiş olan hukuk olmasaydı, İsmail yıllarca cezaevinde kalmazdı.

Öğrenilebilecek başka bir şey, "düşünce özgürlüğü" denilen hakla ilgilidir. Düşünce özgürlüğünün, bugün genellikle anlaşıldığı gibi, yaygın olanlara "çok aykırı" düşünceler/ görüşler getirme serbestliği olmadığı; böyle düşünceler getirene "dokunmamak", yani diğer haklarına zarar vermemek –örneğin yargılayıp cezaevine koymamak– olduğu; bunun ise getirilen fikirlere "dokunmaya" –değerlendirmeye, eleştirmeye– engel olmadığıdır.

Öğrenilebilecek bir şey de, suç teriminin yaygın tanımını: "hukukla yasaklanmış davranış" tanımını gözden geçirmek ve ne türden davranışları yasaklamak gerektiği sorusuyla hesaplaşmak ihtiyacıdır.

İnsanlık olarak ve Türkiye olarak bunları öğrendiğimiz günlerin kısa zamanda gelmesi dileğiyle.

gülerin altından geçerek gidenlerden kimi kolunu, bacağını mayına kaptırır; kimininse parçalanmış ölüsü geri gelirdi. Basit bir akraba ziyareti, sınırda ölümle ya da sakatlıkla değiş tokuş edilmiş olurdu. Bu nedenle olsa gerek sınır, hudut kavramları benim çocuk zihnimde devletleri birbirinden ayıran bir hat olmaktan çok, kardeşleri, aileleri, akrabaları ayıran bir çizgi olarak cisimleşmişti. Kürtlerin Irak, Suriye, İran, Türkiye ve Kafkasya bölgesinde parçalanmış bir halk olduğunu kitap sayfalarından önce çocukluk anılarının sızılı izlenimleriyle kavramıştım.

Sınırların ruhumda bıraktığı iz, sonraki yıllarda yazdığım çeşitli metinlere, şiirlere yansır. Örneğin *Çador*'da, "En sağlam sınırlar ölülerle yapılandır. Kimse öteki tarafa geçemez. Artık kolay kolay barışamayız komşularımızla; kendimizle de... Aramızda ölülerimiz durur," diye durumu özetler yaşlı adam. Haritadaki fiziki ya da hayalî çizgiler ne söylerse söylesin, bugün Ortadoğu coğrafyasında, sınırlarla ölüler karanlık bir yumak gibi birbirine geçmiştir.

Çocukluk ve yeniyetmelik yıllarının boyunca iç içe yaşadığım Kürtlerin bir "Kürt Meselesi" olduğunu, Mardin'de adı o sıralar sık geçen Molla Mustafa Barzani'nin (Mesut Barzani'nin babası) bu uğurdaki mücadelesine ilişkin anlatılanlar nedeniyle ve Gercüş kökenli babaannem tarafından akrabamız olan Musa Anter'in evimize yaptığı ziyaretler sırasında konuşulanlardan bir parça olsun anlardım elbet, ama bu konuyla bilinçli bir biçimde ilgilenmem, okumalara yönelmem üniversite yıllarıma denk düşer; Beşikçi'nin yazdıklarıyla tanışmam da... Ben de ilk zamanlar birçok kişi gibi onu Kürt sanıyor, konuya olan ilgisini buna bağlıyordum. Oysa Beşikçi meslek disiplini, biliminsanı merakıyla Kürt halkı, kültürü, dili ve tarihine ilgi duymuş, entelektüel vicdanın, aydın ahlakının ve adalet duygusunun gereği olarak bu konuda birçok kişinin göze alamayacağı bir cesaretle söz almış, eserler vermiştir. Şeyh Sait, Ağrı, Dersim, Sason ayaklanmalarından Doğu Mitingleri'nin analizine; Kürtlerin mecburi iskânından Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1931 tarihli parti tüzüğündeki Kürt Meselesi'nin ele alınış biçimine; Alikan gibi göçebe Kürt aşiretlerinde cisimleşen sosyo-ekonomik değişimlerden, bugün kanlı ve kirli hatırası adı garnizonlara verilerek aklanmaya çalışılan Mustafa Muğlalı olayına varana dek birçok tarihsel gerçek onun yazdıklarında gün yüzüne çıkmıştır.

70'li yıllar aydın olmanın, devrimci olmanın nasıl bir şey olması gerektiğinin yoğun biçimde tartışıldığı, kavramsallaştırılmaya çalışıldığı yıllardı. Kimi zaman naif, toyca sonuçlara varsa da temelde bir değer üretme kaygısı taşıyordu bu çabalar. *Birikim* dergisi Gramsci'nin "organik aydın" kavramını o sıralar tartışmaya açıyordu. O günlerden bu yana olumlu, olumsuz yönlerde pek çok şey değişti elbet. Aydın, devrimci, entelektüel kavramları; hatta ahlak, onur, erdem, vicdan, dürüstlük, tutarlılık, ilkelilik, sağduyu, cesaret gibi sözcükler de anlam, değer ve önem kaybına uğradı. Dünün başkaldıranlarının çoğu sistemin bir parçası olarak düzene eklemlendiler. Dünün enternasyonalistleri uğradıkları ruhsal ve zihinsel regresyonla bugünün şoven milliyetçilerine dönüştü; dünün düşünce dünyasına yön veren yazarları, aydınları, gazetecileri bugün televizyon programlarının ucuz müsamere figürleri oldular; dünün muhalifleri bugün reyting yükseltmeye ayarlı asabiyetleri, hırçınlıkları, seviyesiz üsluplarıyla seyirlik medya meczupları haline geldiler.

Özellikle 80 sonrası Türkiye'nin geçirdiği sarsıcı değişimlerde birçok insan savunduğu değerlerden, yaşam içinde konum aldığı siperlerden bambaşka yerlere savruldu. Kimi bunun sahiden bir gelişme, bir evrilme olduğuna inandı; kimiyse zamana ayak uydurmanın ucuz yoldan yararcılığını düşünsel bir dönüşüm, diyalektik bir gelişme diye sunmaya kalkıştı. O günlerden bu yana çok az

insan temel insani ve ahlaki değerlerini koruyup, çağın getirdikleriyle gelişerek, zamanın yenilediklerini sindirerek, geçmişiyle ödeşerek kendini ve kendisine seçtiği hayat yolunu edebiyle sürdürmeyi başardı.

Kitapları, makaleleri, söyledikleriyle olduğu kadar yıllarca maruz kaldığı baskılar karşısında gösterdiği dirençle, haklılara özgü tarihe yaslanmayı bilen serinkanlı tutumuyla da İsmail Beşikçi'nin birçok kişinin düşünce dünyasında, yaşamında, seçimlerinde tayin edici bir etkisi olduğuna inanıyorum. Jean Jacques Rousseau'nun sözlerini kitabına epigraf yapmış olmasından söz etmem boşuna değil. Beşikçi de kendi çağında ve coğrafyasında, insanları cürümlerden, savaşlardan, cinayetlerden; sefalet, dehşet ve ölümlerden korumak için kazıkları çekip atan, toprağın ve meyvelerin herkesin olduğunu hatırlatan adamlardan biri olmayı seçti. Bunu yaparken de hep alçakgönüllü ve gösterişsiz oldu; sol çevrelerin tribünlerine oynayan gösteriş ve fiyaka meraklısı, kendinden kahraman yaratmaya yeminli kimi figürlerinin tenezzül ettiği göz boyamacı numaralardan uzak durmayı bildi. Birini övmek için, yanına yöresine olumsuz figürler yerleştirerek sağlanan karşıtlıktan yarar umanlardan değilimdir, ama özellikle genç kuşakların bilgisine yabancı olduğu böyle zorlu bir dönemi, sancılı bir süreci anlatırken bu kez bunu belirtmenin yanlış olmadığı kanısındayım.

İsmail Beşikçi'nin her söylediğine katılmayabilirsiniz, onun zamanla fazla siyasallaştığını düşünebilir, gelişiminden hoşnut olmayabilirsiniz; fikirlerinde, araştırmalarında ve tezlerinde itiraz edeceğiniz noktalar olabilir; bazen onu tutumunda inatçı, çözümlemelerinde katı bulabilirsiniz. Kısacası ona zaman zaman çeşitli nedenlerle yöneltilen eleştirilerden birini de siz dile getirebilirsiniz. Tüm bunlar elbette anlaşılır ve doğaldır; ama inkâr edilmeyecek tek şey, onun, ömrünü gönül yakınlığı duyduğu bir davaya adayan, bu uğurda hiçbir özveriden kaçmamış, yılmamış, yorulmamış, teslim olmamış; düşünceleri ve inançları doğrultusunda dürüst, onurlu bir yaşam sürdürmüş, aydınlanma çağının –benim de olumladığım– romantik değerlerine bağlı bir dava ve fikir adamı olduğudur.

Hayat insana çok az konuda zamanlarüstü saygı bağışlar.

Saygılarımla.

ŞEYHMUS DİKEN

İsmail Beşikçi Hoca ile ilgili benim cephemden ilk söz şöyle olmalı. Keşke, derdini dile getirdiği altmışlı yılların sonu yetmişli yılların başı itibarıyla Beşikçi Hoca gibi Türk olduğu halde hiçbir hesap içinde olmadan Kürtlere ve Kürt-Kürdistan meselesinin çözümüne, hem de akademik düzeyde bunca çaba gösteren bu aykırı Türk kadar, biz Kürtler de aynı duyarlılık içinde olsaydık.

Kendi adıma itiraf etmeliyim ki bugün Kürt ve Kürdistan mücadelesinin varmış olduğu boyut itibarıyla meselelere baktığımızda, bulunacağımız ya da bulunduğumuz yer, mevzilenme ve Kürt talepkârlığının kabulleri açısından her şey göründüğünden çok daha kolay olabilir.

Bu durum, dillendirdiğimiz sözler açısından, yazdığımız metinler açısından, siyasal ya da değil tüm diğer duruşlarımız açısından da beklendiğinden çok daha radikal olabilir, çok daha cepheden iddialı olabilir, bu mümkün. Ama Beşikçi'nin çıkış yaptığı zaman dilimi açısından meseleye baktığımızda; bunun pek de kolay olmayabileceğini, hatta şimdinin birçok şahsiyeti açısından göze alınmasının hayli zor olacağını şimdi söylemek de aynı derecede önemli ve mümkün.

Ben İsmail Hoca'yı tanımadan evvel kitaplarıyla tanı(ş)mıştım. İlk evvel belki bugün artık Doğu'ya dair ilk eskizler, ilk karalamalar olarak telakki edilecek ve Hoca'nın da *'bunları ben mi yazmışım*!' diye sorabileceği metinlerdir *Doğu Anadolu'nun Düzeni* veya *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar-Göçebe Alikan Aşireti*. Kapağında, küçük kardeşini sırtında taşıyan bir ablanın fotoğrafı olan kitap daha dün gibi aklımda. 12 Mart gelince çatı arasına gizlediğim ilk kitaptı Beşikçi'nin *Doğu Anadolu'nun Düzeni*.

Sonra adı şimdilerde çokça bilinen ama artık "modadan düşmüş" gibi pek de okunma ihtiyacı duyulmayan her biri bin yıl geçse de resmî tarihe cepheden karşı duruşu ifade eden kitaplar ve cesur metinlerdi Hoca'nın yazdıkları. İşte bana göre Beşikçi Hoca'yı asıl Beşikçi Hoca yapan metinler *Bilim Yöntemi* başlığı altında Komal Yayınları'nın 1970'lerde bastığı metinlerdi. *Tunceli Kanunu*

HAKİKATEN AYKIRI VE GERÇEKÇİ

Ragıp Duran

Çok nadir bir insan. Elmas gibi bir bilim adamı. Sessiz görüntüsünün ardında cehennem gümbürtüsü. Egemenlerin kulağında...

İnatçı. Bir başka Mülksüz Mülkiyeli Ece Ayhan'ın söylediği gibi. Haklılığın inadı.

Kararlı. Doğru bildiğini söyleyip yazmaktan hiç sakınmayan. Üstelik henüz hiç kimse Kürt'ün K'sından söz etmezken o, Kürdistan'ın bağımsızlığını savunuyordu.

İmralı sonrasında konvoyla birlikte sağa sapmayarak, kararlı olmakla dogmatik olmak arasındaki farkı anlattı.

Çok alçak sesle çok yüksek gerçekleri söyledi ve yazdı.

Tevazu, ki artık sadece eski sözlüklerde hüzünlü bir sözcük, doğasında var.

2010 Temmuz başında eski bir filmi göstermeye başladılar yeniden: Sınırötesi operasyonlar, tutuklanan Kürt çocukları, Kürt büyükleri, ölü ele geçirilen 'bölücü teröristler'... AKP'nin açılımından sonra resmî şiddetin tavan yapması da cabası. Böyle bir ortamda İsmail Beşikçi'ye yeni bir dava açılmaması eksiklik olurdu.

Çünkü intikamcı egemenler unutkan değil.

Çorum İskilip'ten çıkıp Ankara Siyasal Bilgiler'de Kürt'ün tarihi ve teorik vesika-

ve Dersim Jenosidi, *CHF Programı ve Tüzüğü*, *Güneş Dil Teorisi*, *Muğlalı Olayı ve Otuzüç Kurşun*, *Kürtlerin Mecburi İskânı* ve diğerleri...

Hoca, *Bilim Yöntemi* başlığı altındaki kitaplarını peş peşe yazıp yayımlattığında farklı ruh hallerine "sebebiyet" veriyordu. Kürt cephesinde o güne dek dile getirilenler; "sistematize edilmeden" genellikle bölük pörçük, çoğu kez mahkemelerde savcıların iddianamelerine cevaben Kürt aydınlarınca dile getirilmeye çalışılan "savunma" denebilecek geleneksel Kürt tarihinden beslenen metinlerdi. Bu metinlerin ana ekseni "Kürt'ün varlığının ispatı" üzerine bina edilmek olan aydın çabalarıydı.

Oysa Beşikçi Hoca ilk kez, hem de Türk'ün başkentinde ve bizatihi Orta Anadolulu bir Türk aydını olarak bilimsel kriterlere göre yazılmış derli toplu "Kürt Realitesi"ni Türkiye Cumhuriyeti'nin reel politiğinin adeta gözlerinin içine "sokarcasına" "*İşte, bak ve oku, Kürt'e dair gerçekler burada yazılıyor*," diyordu.

Resmî ideolojiden beslenen, ağırlıklı olarak da üniversite çevrelerinin maaşlı ve kadrolu "akademisyen" tetikçileri sistemin reel politiğini alaşağı eden bu bilim metinlerini şiddetle reddediyorlardı. O denli pervasızlaşıyorlardı ki; çoğu kez "tek parti" sultasının "sipariş" ettiği "Türk Kürtleri" tezlerini bir kez daha Beşikçi'nin metinlerine karşı devlet desteğiyle yeniden ısıtıp "kamuoyuna" servis ediyorlardı.

lıklarıyla tanışan, bilahare askerlik vesilesiyle Kürt gerçeğiyle karşılaşan genç sosyolog, Erzurum Üniversitesi'nde devletin akademik hegemonyasını gördü. Sonraki yaşamında hep davalar, mahkemeler ve cezaevleri var. Beşikçi'nin çektiklerini aramızdan herhangi biri çekse ya çoktan asri mezarlığı boylar ya da ruh sağlığını kaybederdi. Halim selim, sessiz sedasız, ufak tefek ama dimdik ayakta hâlâ.

Bir kuşak Türk'e, üstelik aynı kuşak Kürt'e, kitaplarıyla Türk devletini çırılçıplak soydu. Derisinin içini gördük devletin, Beşikçi'nin yazılarında. Cumhuriyet Halk Fırkası'nı, Tunceli Kanununu, 33 Kurşun'u, 78 Kanatlı operasyonunu Beşikçi'nin zaviyesinden okuyunca hakikate yaklaştık.

Bilinmeyenleri yazdı, söyledi. Öngörülerde bulundu. Çoğu da doğru çıktı. Mesela, dağa taşa Karaoğlan yazılan günlerde, "Ecevit faşisttir," dedi. Bazı Kürtlerin o dönem kullandığı "Eco" hitabına Bülent Bey'den önce karşı çıktı. "Ecevit faşisttir" saptamasını ilk başta çoğumuz benimsemedik. Hoca abartıyor, filan dedik. Oysa ki Ecevit'in kendisi bilahare saptamayı bizzat doğruladı.

10 sene önce olmalı. Mina Urgan'ın *Bir Dinazorun Anıları* başlıklı kitabı hakkında nispeten olumlu bir kitap eleştirisi yazmıştım. "Atatürk'le dans" meselesine takılmıştım ama Hoca oturup üşenmeyip uzun bir mektup yazmıştı. O zamanlar üniversitede bilim üretimi üzerine çalışıyordu. Urgan'ın tasfiye döneminde İngiliz filolojisinde görevli olduğunu hatırlatıp anılarında bu konuyu büyük ölçüde es geçtiğini yazmıştı. Bir bilim kadını, dönemindeki önemli siyasal konularda sessiz kalamazdı, hele çalıştığı kurumdaki haksızlıklar konusunda da mutlaka tutum almalıydı.

Sadece bu "sıcak servisle" yetinmeyip "Bakın işte hain burada!" deyip elbirliğiyle "İngiliz ajanını, hainini!" ihbar da ediyor ve Hoca'nın yaşam alanlarını alabildiğine daraltıyorlardı. Bu nokta-i nazarda elbette '70'li yılların savcı ve hâkimleri de boş durmuyor. En ağır cezaları talep eden savcıların iddianamelerine anında cezaî yaptırımla yanıt veriyorlardı dönemin yargıçları.

Beşikçi Hoca ise sakin, munis, mütedeyyin ve ne yaptığını bilen bir feylesof olarak halk bilgeliği zırhının olanca efendiliğiyle hırkasını sırtına geçirip mahpus yatmanın tevekkülünü diğer tüm mahpuslara gösteriyordu. Mahpus arkadaşları onunla hapis yatmanın onurunu yıllar sonra anıları ve birer kare fotoğrafları ile paylaşıyorlardı.

Ben Beşikçi'yi Mülkiye'de sanırım ikinci sınıf öğrencisi iken 1975 yılında Zafer Çarşısı'nda, o günlerin çok sık uğrak yeri olan bir Kürt'ün kitabevinde tanıdım. 12 Mart devrimcilerine öykünerek Siyasal'ı birinci tercihle seçmiş ve ayağında siyah postalı, sırtında parkası olan ve kendini devrimci olarak gören bir üniversite öğrencisi idim. Devrimin yakın olduğuna inanıyordum. İnanmakla kalmayıp halkların kardeşliğinin ancak sosyalizm için halkların birlikte devrim yapmasıyla mümkün olacağına iyiden iyiye inanmış, inandırılmıştım.

İsmail Beşikçi bizler için farklı kelamlar eden, çoğuna katılmadığımız, hatta "Kürt milliyetçiliği"ni çağrıştırdığını sandığımız sözler eden bir garip ve tuhaf

Bir süre Ankara'da AFP'de çalışırken ajans için sık sık Beşikçi'nin bilgi ve görüşlerine başvuruyorduk. Yoğun çalıştığımız için, Beşikçi'yi ya iki ya da üç kez öğlen yemeğine davet etmiştim. Kırmadı geldi. Demeç ya da röportaj verdi. Ama sonuncusunda, bu öğlen yemekleri davetinden sıkıldığını açıkça söyledi. ABD'de bir İnsan Hakları kuruluşunun kendisine verdiği paralı ödülünü "ABD önce Kürt politikasını gözden geçirsin," diyerek reddeden bir bilim adamıyla söyleşmek için iki-üç kez yemeğe çağrılmaması gerektiğini aslında bilmeliydi söz konusu gazeteci! Neyse daha sonraki dönemlerde kahvelerde, daha yakın zamanda da Yurt Kitap'ta görüştük Hoca'yla.

Bilim adamının niteliği, düzeyi ve içtenliği sadece akademik ya da mesleki çalışmalarıyla değil yaşam tarzıyla da ölçülür herhalde. Küçük dağları ben yarattımcıların kol gezdiği siyaset, basın ve akademi dünyasında, Yunus Emre misali bir hırka bir lokma mabedi Beşikçi, en az Pir Sultan kadar savaşçı. Müthiş sessizce!

Diğerkâmlık konusunda da özel bir insan. Kürt bölgesi ahalisi, İmralı sürecinin başlangıcına kadar 'Sarı Hoca'yı belki bin kez Diyarbakır'a, Batman'a, Mardin'e, Van'a davet etti. O hep reddetti. 'Ben giderim, konuşma da yaparım ama ben sonra Ankara'ya döndüğümde devlet o toplantıya gelen insanlara, beni davet eden kişilere baskı yapar' gerekçesiyle. Haksız değildi. Yaşar Kemal de benzer bir gerekçeyle, Mehmet Uzun'un hastalığı ve cenazesine kadar bölgeye gitmemişti. Musa Anter gitti. Onu vurdular!

İmralı'dan sonraki bir görüşmemizde, ben de adeta kendime suç ortağı arar cası-

adamdı. İlk görüştüğümüz gün o kitabevinde Irak'ta Kürtlere yapılan haksızlıklardan söz ediyor ve diyordu ki:

> "İspanya İç Savaşı'nda cumhuriyetçiler, faşistlere karşı savaşırken Mussolini'nin adamları cumhuriyetçi askerlere uçaklardan bomba yağdırıyordu. O bombaların bir bölümü düştüğünde patlamıyordu. Cumhuriyetçiler o patlamayan bombaların başlıklarını söktüklerinde bir kâğıt parçası ile karşılaşıyorlardı. Ve kâğıt parçasında bir sınıf dayanışması ibaresi vardı: '*İtalyan İşçi Sınıfından İspanyol Cumhuriyetçi ve Devrimcilerine selam!*' İşte sınıf ve halklar dayanışması böyle bir şeydir. Bugün Kuzey Irak'ta, Irak Kürdistanı'nda Baas rejimi Fransa'dan satın aldığı savaş uçakları ve bombaları ile Kürtleri katlediyor. Eğer Fransız İşçi Sınıfı '*Biz Kürt kardeşlerimizi kendi ürettiğimiz savaş silahları ile vurmayız/vurmamalıyız,*' diye direnmiyor aksine üçüncü dünya ülkelerine satılan askerî malzemelerin rantından da besleniyorlarsa o işçi sınıfının da bu katliamda rolü vardır."

Doğrusu bu ifadeler bizler için çok farklı ve onaylayamayacağımız sözlerdi. Sonuçta ortada "reel sosyalizm" vardı. Sovyetler Birliği'nin başını çektiği "Dünya Sosyalist Sistemi" vardı. O sistem ki bütün ezilen halkların ve sömürge ülkelerin hamisi, koruyucusuydu. Maazallah Sosyalist Sistem ve Sovyetler Birliği olmasaydı halimiz nic'olurdu? Bu Beşikçi de neler diyordu? Sözlerine katılmak mümkün değildi. Sonra Baas rejimi de "sosyalist" değil miydi? Kürtler de

na, 'Hocam ama acaba biz de vakti zamanında yeteri kadar eleştirel yaklaşamadık mı?' mealinde bir soru sormuştum. Beşikçi, Kürt siyaset dünyasının önde gelen şahsiyetlerini defalarca sözlü olarak, ayrıca da yayımlanmamış mektuplarda eleştirdiğini, uyardığını söylemişti. Bu açıklaması aslında Beşikçi'yi sözümona soldan eleştirenler açısından önemli.

Bu yaklaşımdan bağımsız olarak, Beşikçi, İmralı'dan çok önce, Kürt Hareketi'nin askerî kanadı hakkında derin ve geniş çaplı sosyolojik bir araştırma yapmak niyetiyle dağda bir anket tasarlıyor. Kendisinden duymadım ama dağa çıkışın nedenleri, dağdakilerin sosyolojik kimlikleri, coğrafi dağılım vs. gibi bir dizi bilgi edinmeye yönelik bir proje. Reddediliyor proje, illegalite gerekçesiyle.

Bir Türk olarak, Kürt Meselesi'nin uzak ve yakın tarihini, bizatihi kendisini, ben esas olarak Beşikçi'nin kitaplarından ve sohbetlerinden öğrendim. Bir vatandaş olarak, siyasal konumun, enternasyonalizmin somut pratiğini de Beşikçi'de gördüm. Bir gazeteci olarak, Kürt Meselesi'nin nasıl, nerede, ne zaman, kiminle soruşturulacağı konusunda da Beşikçi, ÇGD çerçevesinde yaptığımız çalışmada bize büyük katkı ve destek sağladı. Egemen medyanın Kürt Meselesi'ndeki ikiyüzlü ve tahrifatçı niteliğini de 1925'teki gazetelere giderek bize ilk Beşikçi gösterdi.

Türk aydın dünyasında Beşikçi yaklaşımı (Bilgi-Cesaret-Üretim) bugünkünden en az iki kat daha yaygın olsaydı, Kürt Meselesi bugünkü kadar çözümsüz bir aşamaya gelmezdi.

canım bir miktar "ayrılıkçılık" yapmamalıydı. Hem sonra Milli Mesele'de "parça" ve "bütün" mevzuu yok muydu? Gerekirse topyekûn kurtuluş için parçanın haklarından feragat etmesi de bir çözüm değil miydi? O halde Beşikçi'nin yaptığı düpedüz milliyetçilikti! Zaten sosyalizmle milliyetçilik de anlaşamazdı. Bu durumda bizler vicdanen rahat olmalıydık.

İtiraf etmeliyim ki, 12 Eylül 1980 askerî darbesinin tokadını yiyip her birimiz bir yana dağıldıktan epey sonra "Kürt yüzümüz"le yeniden yüzleşme gerçekliği zuhur etti. Bu yüzleşmenin birçok alt bileşeni vardı. Diyarbakır Cezaevi. Türk solunun bitişi. Kürtlerin küllerinden doğan anka kuşu gibi yeniden bir direniş ve kararlılık odağı olarak direngen muhalif kimlikle sahneye çıkışı. Ve tam da böylesine kan, barut ve ateşin bir de ihanetin at başı gittiği bir dönemde bu kez yeniden İsmail Beşikçi'nin Kürt direnişçilerini destekleyen yazı ve sözleri. İşte bence Beşikçi'yi Beşikçi yapan buydu.

Halk da biliyordu bu durumu. Sadece entelektüel düzeyde tanınan, itibar gören bir şahsiyet değildi elbet Hoca. Yıllar sonra 2000'li yıllarda bir yerel ve sözlü tarih çalışması olan üçlemenin ikinci kitabı *İsyan Sürgünleri* kitabımın içinde yer alacak olan bir Kürt sürgün şahsiyeti Fatma Azizoğlu'nun anlattıklarıdır:

> "Sana bir hatıramı anlatayım. Eşim Hüseyin Ağa rahmete gitmişti. İşte o tarihlerde İsmail Beşikçi'yi tanıdım. Bir gün oğlum İskân ve İsmail ile birlikte arabayla

Silvan'dan Batman'a gittik. İsmail o tarihlerde Koçerlerle ilgili bir araştırma yapmak üzere Silvan'a gelmişti. Zaten Koçerlerin içinde de kalıyordu. Sık sık da oğlum İskân'la beraber dolaşıyordu. Arabayla Batman'a giderken benim başım döndüğünden önde oturmuştum. İskân, İsmail'e hitaben '*Annemin midesi bulanıyor, onun için önde oturması lazım, kusura bakma İsmail,*' dedi. İsmail de '*Olsun, Fatma ana bizim de annemizdir,*' dedi. İsmail bir ay kaldı oralarda. Hiç unutmam dedi ki; '*Kürt var. Hata ise eğer, hatası odur ki; Kürt var,*' dedi. Zavallıyı içeri attılar. Başına gelmedik felaket kalmadı. İsmail içerdeyken bir gün Nedret Bilici (Eski Diyarbakır Belediye Başkanı [1977-80] Mehdi Zana'nın kız kardeşi) geldi ve dedi ki; '*Fatma Abla, İsmail Beşikçi'nin canı turşu istemiş*'. Ben de, var deyip bir kavanoz doldurup cezaevine yolladım. Sonra Silvan çarşısında duyuldu ki; İsmail Beşikçi'ye cezaevine turşu gönderilmiş. '*Eyvah*' dediler, bohçacı kılığına birileri girmiş düşmüşler Silvan'ın içine ağız arıyorlar kimde turşu var diye. Yayım olmuştu bütün Silvan'a İsmail'e turşu gitti diye. Biz de inkâr ettik tabii. '*Hiç yaz ortasında turşu olur mu?*' dedik. Şimdi merak ediyorum, acaba nasıldır? Halen hapis mi, çıkmadı mı? Çıktıysa eğer ona da selamlarımı söyle."[1]

Fatma Azizoğlu bir Kürt sürgün ailesinin kızıdır. Genç kızlığında Midyat'tan baba ocağı ile birlikte 1925 Şeyh Said Kıyamı'ndan sonra sürgün yemiştir. Silvanlı Hüseyin Ağa ile evlendikten sonra ise bu kez eşinden dolayı önce Trakya sonra da Konya'ya sürgüne gitmiştir. Oğlu, sürgün diyarlarda doğduğundan ve Mecburi İskân Kanunlarının mağduru olduklarından, oğluna İskân adını uygun görmüşlerdir. Bölge halkı işte Fatma Azizoğlu gibi Beşikçi'yi, o ilk *Alikan Aşireti* ve *Doğu Anadolu'nun Düzeni* çalışmaları nedeniyle araştırma yaparken tanımıştır. Fatma Azizoğlu 2009 yılında vefat etti. Ama selamı bende kalmadı, iletim Hoca'ya.

Şimdi geriye dönüp baktığımda biraz karmaşık ruh halimi yansıtan bu İsmail Beşikçi "tanışıklığımı" dile getirirken, itiraf etmeliyim ki bir miktar da geçmişin özrü, ama büyük ölçüde de bir hak ve hakkaniyet teslimi nedeniyle ben İsmail Beşikçi metinlerinden *Bilim Yöntemi* dizisini çok ayrı bir yere hatta başucuma koyduğumu söylemeliyim...

Kürt'ün Cumhuriyet'le yaşıt direniş tarihi ve "varoluş" serencamı yeniden yazılırken Beşikçi bir vicdandır. Ve bütün Kürtlerin Beşikçi'ye vicdan ve vefa borcu vardır...

Beşikçi zor zamanların mürşidi olmayı çokça zamandır hak eden bir derviştir. Sözü, asıl söylenmesi gereken tuhaf ve zor zamanlarda söyleyip tarihe adıyla not düşüren bir modern çağ ulemasıdır.

1 Şeyhmus Diken, *İsyan Sürgünleri*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), s. 99-100.

Çûro Baba

H. MEM

Hepimiz yeryüzü mekânında değişik zamanda, bir anadan doğduk. İnsan yavrusu olarak, ağlayarak etrafımızı algılamaya başladık. Vücut ısısına alışık olduğumuz, sevgisine sessizce gülerek cevap verdiğimiz ana yuvamızı garipsemedik. Ona sığındık. Şefkatle yürek kafesinin ak tepelerinden ak pak sularla beslendik, palazlandık. Bebeklik yaşamından çocukluk kimliğine eriştik. Tüm insanların ortak olduğu bu evre çok anlamlıdır. Her çocuğun yaşamında iki özel kriteri vardır: Çocuk hareketlerinin analizinde bu iki özellik hep görülür. Birincisi çocuk "hürdür", ikincisi çocuk "masumdur." Bu iki teşhis, tarih boyunca kabul edilmiş ve çocuk kimliğinin hoşgörü zemininde gelişmesinin önü kesilmemiştir.

Çocukluk, ergenlik, gençlik, olgunluk, yaşlılık safhaları insan yavrusunun gelişme safhalarıdır. Bu evrelerle aklın olgunlaşması, duyguların aklın kontrolüne girmesi sağlanır. Kısaca, canlıların en anlamlısı, en sorumlusu "insan" kimliğine ulaşırız. Çağımıza gelinceye kadar insanoğlu insanlaşmak için çok bedeller ödemiş, çokça terler dökmüştür. Din, bilim ve sanat teknikleriyle geçmiş kuşaklara oranla çok saygın, gelecek kuşaklara göre çokça vahşidir. Bu bahsettiğim insanlık kalitesi bakımından, Batı âlemi ile içinde yaşadığım Ortadoğu veya İslam mekânı arasındaki farkı çok kolayca görüyoruz.

Ülkemde çocuk kimlikli yavrularımızı iki taş attın diye onlarca yıl zindan mahkümu kılıyoruz. Bunların bilimle sulanıp şefkatle arındırılmasını sağlamak görevimiz değil mi? Ama onlar Beşikçi'nin yavrularıdır. Ve babaları Beşikçi de yüz yıl mahkümu, onlarca yıl zindan esiri değil mi?

Benim fermanımı kimse bozamaz diyorsun. "Fermanım kanun görüntüsünde kılıç kanlıdır," diyorsun. "Kanunlarımı, anası Berivan, ak saçlı 'çûro' babası Beşikçi niye öğretmedi?"

Bu soruya cevabım: Peki asıl öğrenmesi gereken sen değil misin? Çoğunlukla zorunlu Türklük dayatıyorsun. Çünkü günlük dünya menfaatin icabı insanlaş-

mayı aksatıyorsun. Tüm yaptığınız çocuklarla babalarını zindan mekânında buluşturmak, tanıştırmaktır. Bu bile büyük erdemdir! Zira babaları Beşikçi'nin çile dergâhı cezaevleriyle küçük yaşta tanıştırmak da iyiliktir. Bazen insan acılarıyla alaylı şakalaşınca sabır taşını okşar gibidir. Benim şu anki halim böyledir. Ağlanacak halimize, halime ne diyeyim ki?

Çocuk kimliği yanında, siyasi, dinî, mesleki, sanat, bilim kimlikleri yaşam evrelerinde oluşacak kimliklerdir. Bunlardan çocuk ve bilim kimlikleri en yakın iki olguyu değişik şekillerde ifade ederler. Çocuk kimliğinin en önemli halleri, izah etmiş olduğum gibi, "hür ve masum olmak"tır. Bilimsel kimlikte bunlara tekabül eden bilim ve adalettir. Gerçek bilim ancak hür olmakla olur ve bu da adaleti doğurur. Adalet masumdur. Bilimsel kimlikte hür olmak kararlarda adaleti, hareketlerde masumiyeti tayin eder.

Ülkemde gerçek bilimsel kimlikliler çok çok azdır. Akademisyenler çoğunluktadır. Prof., Doç., Dr. olanların çoğunun ifadelerindeki doğrular, "ama" bağlacıyla saptırılıyor. Oysa doğruların tarafgiri, tatbikatçısı ve de takipçisi olmak gerekir. Kendileri kör rolünde, bizlere "körebe oyununu" ezberlettiriyorlar.

Halbuki üç yüz yıl önce büyükbabam Filozof Xanî "Doğruların tek doğru kaynağı bilimdir," diyordu. Bugünden yarım asır yıl önce ilk bilimsel çalışması "Göçebe Alikan Aşireti" Beşikçi'nin kader yazgısını yazdı. Ve benim babam olmayı akıl ve gönül mührüme işledi. Tanıştığı gerçekleri tüm baskılara rağmen inkâr etmedi. İnkâr etmediği tarihî zulmün üstünü örtmedi. İmhaya vicdanı razı olmadı. Daha bilimsel kariyerin ilk basamağında üniversite ile bağı kesildi. Kanun/nizam mercilerine ilk iftirayı eden ve yüz kızartıcı ihbarları yapanlar ise, üzülerek belirteyim ki, üniversitenin Kürt kökenli Bekolarıydılar.

Henüz akademik hayatın, evliliğin ilk yıllarında tüm telkinlere, tüm baskılara rağmen, tanıştığı ülke gerçeklerini inkâr etmeyip, teşhis ettiği sosyal illetin tedavisi için uğraşmak acaba insanlık tarihinde kaç kişiye nasip olmuştur? Onlar insanoğlunun paslanmayan altın gurur atalarıdır. Sokrat, Şeyh Şahabettin Sühreverdi, Pir Sultan Abdal, Xanî ve (Çüro) Sarı Baba İsmail Beşikçilerdir. Onlar insanoğlu katmanlarına, çok üst katmanlardan bakarlar. Bu düşüncede Yaradan'a yakındırlar. Onlar peygamber değil ama onlar gibi hadisinin özüdürler. İnsan ve kitlesine taraflı bakmazlar. Adalet kimliği için özgürdürler. Yere düşmüş, zulümle tekmelenen halkın veya doğrunun elinden tutup doğrultmak isterler. İnsan ve düzenlerimiz ise o yüce kimliklere eziyet verip devranın devamını ister.

Bilimsel kimliğe etnik, din, siyaset, cinsiyet gibi ayrımcı kavramlar yerine insan kimliği hâkimdir. Bilim, sanat ve şefkatle adaletsizliğin karşısında sürekli ödünsüz dururlar. Tüm yaptıklarında, tüm yazdıklarında hür ve masumdurlar. İşte Çüro Baba böyledir. Ağrı Dağı gibi başı beyaz, içi közlü saf altın gibi hiç pas tutmayan, şikâyet etmeyen, cennet sükünlu coğrafyamın kalemşor Rüstem'idir.

Dr. İsmail Beşikçi ile tanışmam

Beşikçi 07 Ocak 1939'da, ben ise 02 Şubat 1940'ta doğdum. O benden bir yıl (26 gün ilaveli) yaşlıdır. Kürt bir fert olarak hiçbir zaman soy kütüğümü unutma-

dım. Sıradan bir Kürt çocuğu beş babasının ismini söyler. Özellikle 1960'lardan itibaren Kürt okumuşları "neden, niçin?" gibi soruların cevabını yoğun şekilde aramaya başladı. Ben de dört kuşak bu soruların cevabını arayan bir ailenin çocuğuydum. Ölümler, sürgünler ve zindanlar bizim yabancımız değildi. Genç devletimizi beraber kurmuş, lakin ihanete uğramıştık. Yeniden, bilinçli şekilde uyanmaya çalışan Kürt gençlerinin beşiğini sallayan, Orta Anadolu'nun bozkırından haykıran Türk balası Beşikçi'ydi. O da adeta bizi beşiğimizde sallayarak uyandırıyordu. O gün bugün Kürtlerin Beşikçisi olmaktan hiç bıkmadı. Oysa bizler derin uykudaydık. Uyanınca perişan halimizi, dağılmış yuvamızı gördük. Gasp edilen tüm maddi ve manevi servetimizi Beşikçi'nin bilgi hazinesinden öğrendik. O Çûro Baba şimdi kenarda durup gülüyor. Yaptığına memnun, mesut. Halbuki bizim rahatımızı bozduğunun farkında değil. Bari uzat elini öpüp barışalım. Biraz dinlen derim.

12 Mart 1971 asker muhtıralı darbesiyle, rahmetli küçük kardeşim Bahattin Diyarbakır Sıkıyönetim Tutukevi'nde misafir edildi. İşte o cezaevinde Beşikçi ile tanıştı. O tanışma, çok sesli görünüp hakikatte ise tek sesli olan orkestranın apoletli şefleri sayesinde gerçekleşti. İki buçuk yıllık cezanın nihayetinde, rahmetli biraderim sosyolog Beşikçi ile tanışmamı ısrarla istiyordu. Onun ölümünden sonra vasiyetine uyarak Baba'ya yakınlaştım. Görüldüğü gibi ben de onunla zindan kültürü sayesinde tanıştım.

Bu tanışma ile aramızdaki bir yıllık somut yaşın izafi olduğuna kanaat getirdim. Onun baba, benim ise çocuk kimliğinde bulunduğuma karar verdim. Elini tutup, çocuk hür nizamında koklayarak öptüm. Ve Baba dedim. O gün bugün babam İsmail Beşikçi, annem ise ceylan vasıflı Ay tanrıçası *diya min* (Annem) Leman Hanımefendi'dir. Bir evlat olarak biliyorum ki annenin vasıflı özverisi olmasa Çûro Babamın makamı daim olamazdı.

Anneye, "Baba size aşkını devamlı ifade etmiyor mu?" dedim. Gülen çehresiyle, Çüro zalim babayı en güzel ve en kısa şekilde, gülümseyerek tarif etti: "Şeref Bey, baban sabah Kürt akşam Kürt'ten başka bir şey bilmiyor." Benim için anneme olan sevgisinden bile kısan, görünüşte 60 kiloluk bir beden, hakikatte Zagroj (Zagros/Güneş Dağlar) dağı olandan nasıl çiçek toplayıp koklamam?!! Anamın hakkını bir şekilde alacağıma hep yeminliyim.

Beşikçi genelde sabahları saat 5'te kalkar. Yatağını çok derli toplu halde bırakır. Sabah güneşi çehresini ve kalan saç tellerini altın sarısına boyuyor. Onun Çüro (sarışın) sırrı hep buradan geliyor gibi. Yüce Filozof Xanî'nin, Platon'un ışık özdekli (işrakiye) tarikat sırrının böyle görünmesini de algılıyorsam beni kınamayın. Onu sabahın beşinde yatağının başında oturmuş halini gizlice seyrederken, hayatını hep zindandaki gibi yaşadığını gördüm. Bu coğrafyam, bu ülkem, bu halkım onun çektiklerini nasıl anacak? Türkiye Cumhuriyeti gelecekte en büyük özrünü belgelemelidir. Kürt halkı, geleceği boyunca onu hep vefayla yaşatacaktır.

Onunla ilgili iki hatıramı daha yazmalıyım. Kürt aydınının onu algılayıp değerlendirmesinin ne kadar açık, sade, vefalı ve saygılı olduğunun bilinmesini isterim.

Yaşam süresinin çoğunluğunu Kürt kültürünü araştırmakla geçiren saygın ağabeyim hukukçu Doktor Cemşid Bender'i 7 Nisan 2008 gününde ebediyete uğurladık. Kürt kültürü araştırma uzmanı Dr. Bender'in Fransızca, Almanca dillerinden derlediği belgelerin miktarı yüzlerce kilogram kadardır. Çok sayıda eseri mevcuttur. Ona çok büyük saygım vardır. O da bilim kimlikli değerimizdir.

Vefat etmeden önce İzmir'e gidip hastanede ziyaret ettim. Eli elimde, gözlerini gözlerimden ayırmadan vasiyet gibi üç söz sarf etti. Onlardan sonuncusu soru gibiydi:

– Hocam, dedi bana.

– Estağfurullah büyüğüm. Siz bizim hocamızsınız, dedim.

– Duyduğuma göre Beşikçi Hoca Aleviliğin ayrı bir din olduğunu söylüyormuş. Onunla ilgili araştırma yapıp kitap yazıyormuş, doğru mu?

– Evet hocam doğru, der demez gözleri parladı, çehresi çiçek açar gibi güzelleşti.

Bu kısacık hatıramda, yıllarca Avrupa'da bilgi hazinesinin zenginliğiyle uğraşmış, "Mezopotamya bilgesi" lakabını hak etmiş merhum ağabeyimiz, doğruların terazisi Sosyolog Dr. İsmail Beşikçi'dir, diyor. Onu bilimin ölçütü biliyor. Kendi çalışmalarının bir nevi tasdikli onayıyla huzurlu mekânına göç etti. Daha sonra öyküyü Baba Beşikçi'ye ilettim. Beşikçi de "Onun Alevilik çalışmalarında bu iddia vardır," dedi

Bir gün Baba ile birlikte bir kitapevine gittik. İstanbul'da Kürt kültürü üzerine satış yapan birkaç yerden biriydi. Baba tezgâhtaki kitapları incelerken, orada sıkça bulunan bir beyefendi gelip işyerinin arkasına doğru geçecekti ki, biri o beyin kulağına Beşikçi'yi söyledi. Eliyle saklı şekilde babayı işaret etti. Adam hemen açık olan yakasını kapattı, Beşikçi'nin önüne geçip saygıyla eğildi. Sonra hemen yanında duran gence seslendi: "Oğlum Beşikçi'nin elini öp. İleride, bu eller Beşikçi'nin eline dokunmuş deyip gururlanacaksın." Bahsi geçen kardeşin saygı refleksi, oğluna nasihat gibi seslenişi, Kürt aydınlarının Baba'yı algılayış ölçüsünün bir örneğidir.

Beşikçi hürdür. O Kürtlerin her ferdine, her hareketine iyilik tavsiye eder. Bazen kırıcı da olsa ona hep saygılı davranılır. Onun bu pak istek ve nasihatlerini kendi küçük siyasetleri için kalkan yapmak isteyenleri, herkesin huzurunda kınıyorum. Ben dahil herkes biliyor ki o düşüncesinde ödünsüzdür ve söylediklerinden geriye çark etmez. Toplumsal vicdanın samimi iyiliklerinin bir sedasıdır. Eksik veya yanılgısı olsa bile.

Zaman Öğüteni Beşikçi

Beşikçi Babamın 1961 yılı ile bugün arasındaki zaman diliminin istatistiğini hesaplasam belki şüpheye düşersiniz: 2010-1961=49 yıl; 49x365=17.885 gün. Bu günlerin içinden hapishane günlerini, verimsiz bazı günleri de göz önüne alarak çalışma süresini bulalım.

Kürt problemini düşünmesi ve yazıyla belgelemesinin günlük ortalama-

sı 15 saattir. 15x17.885=268.275 saat çalışma eder. Şüphenize saygıdan, bu sürenin % 30'unu size bağışlıyorum. 268.275x%30=80.483 saat... 268.275-80.483=187.792. Bu kadar saat çalışma ve araştırma süresinden en küçük şüphem yoktur. Sakın babasının emeğini övüyor yanılsamasına düşmeyiniz.

Bu sürede yazdığı 40'ı aşkın kitabı mevcuttur. Binlerce yaprak aylık mecmua yazısı ve yüzlerce internet makalesi de bu zamanın hâsılatıdır. Kitapların bir kısmı birçok dile çevrilip basılmıştır. Büyük kısmı mahkemelerce toplattırılmıştır. Büyük bir bilgi rezervi vardır. Hayret edilecek husus ise hafıza-bellek arılığıdır.

Bir gün Filozof Xanî'nin uğradığı yozlaştırma siyasetinden duyduğum ıstıraptan bahsettim. Çünkü o günlerde siyaset erkinin üst makamlılarından bazıları ve Doğu'daki dört üniversiteden altı akademisyen –fikir gönül birliği içinde– onun bilim kimliğini unutturmaya çalışıyorlardı. Bir tarikat şeyhi, bir Kürt şairi olarak tekrar edip durdular. Acılardan biri de, rütbeleri ile bu işin ehli olduklarını empoze ediliyordu. Çoğunluğu Kürt kökenli olup Kürtçe'yi benden iyi yazıp okuyabiliyorlardı. Ben bunları anlatırken Çûro Babam gülümsüyordu. Bir müddet sonra kitaplığımdan bir kitap aldı ve sayfalarını açık bıraktı.

Kitapta[1] belirtildiği gibi, Filozof Ehmedê Xanî'nin Kürt Kurtuluş destanı *Mem û Zîn*'in batı alfabesiyle ilk neşriyatı Mehmet Emin Bozarslan tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Yıl 1968. Mahkemeler süratle devreye girip bu kitabı toplattırdılar. Saygın Mehmet Emin Hoca mahkeme mahkeme süründürüldü, 1971 Diyarbakır Sıkıyönetim Tutukevi'nde tutuldu.

Bununla yetinmeyen sahiplerimiz hemen Ahmet Faik Bey'in "Mem û-Zîn"i 17. ve 18. yüzyılda yazdığını neşrettiler. Bunu Türkçeleştirip yazan Kabataş Lisesi öğretmeni Sırrı Bilge Dadaş'tı. Ona göre Orta Asya'dan kopup gelen Bokhtan isimli bir Türk aşireti Dicle'nin kıyısına yerleşti. Pers imparatorlarından Darius oraları işgal etti. İşte olay o zaman olmuştu. Bu büyük hocamız, bundan 42 yıl önce bilge sırrını büyük dadaş vatanperverliğine ifşa etti. Tam 42 yıl önce Beşikçi babamı üzdü. Çünkü Sırrı Bilge Dadaş, Ehmedê Xanî'nin ismini bile değiştirmiş, Ahmet Faik yapmış. Botan Kürt Beyliği yerine Bokhtan (Boktan) Türk aşireti ve İmparator Darius yerine adeta "Deyyus" diyerek aşağılama, küfretme nezaketsizliğinden çekinmemiştir.

Niçin bu davranış bozukluğu sergileniyor? Buna, bugün 70 milyon, o gün 40-45 milyon olan TC vatandaşının hiç birisi ses çıkarmamıştır. "Önce inkâr edeceksin, sonra imha!" şiarının sonucudur bu. Kürtleri küfür ve hakaretle caydıracaksınız, bu yalanlara karşı duran Beşikçi'yi de zindan hücrelerinde yokluğa postalayacaksınız.

---

1 İsmail Beşikçi, *Doğu Anadolu'nun Düzeni: Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller*, 2. cilt, 3. baskı, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1992), s. 582.

Mehmet Emin Bozarslan Hoca, Xanî'nin *Mem û Zîn* eserini Türkçe neşredince (1968) Sırrı Bilge Dadaş "*Mem-û-Zîn*'i Ahmet Faik yazmıştır," dedi (1969). "Azeri Türkçesi'yle yazılan bu eser Ehmedê Xanî'nin değildir," diyordu. Bilge Dadaş hemşerime bu bilgileri servis yapan Fahrettin Kırzıoğlu idi. Bu son kişi Ardahan'ın Göle ilçesi halkındandı. Kürt'tü. Kürtçe'de "Kızırk" küçükbaş hayvanların kuyruk yağlarının kızarmış haline denir. Karslı Âşık Çobanoğlu'nun "Peh peh çobanoğlu Mustafa Mir beyin oğlu" deyişinin ifade ettiği ailedendir. Rahmetli Çobanoğlu da Kürt kökenliydi.

Kirlilik doğrusu yazmakla bitmiyor. "*Mem û Zîn*'de Mirza Bey Ahmet Faik Bey'dir. O halde *Şerefname* yazarı Bitlis Kürt Beyi Şerefhan Bey de Türk'tür," diyor.

Düşünce zemininde Beşikçi'nin duruşu, tek cümleyle, Tanrısal duruşun en kutsal izahıdır. O gerçeğe gerçek, "Devlet güçlüdür Kürtler haklıdır", "Devlet çözümsüzlüğü uzatır, Kürt halkı sonucu tayin eder," dedi. O gerçeklerin inkârını ve imhasını asla onaylamadı. "Çözüm gerçeklerin kabulü temelinde, adalet tekniğinde oluşacaktır," dedi.

Sonunda diyeceğim tek kelime, barıştır. Barış; sevgi, şefkat ve birliktir. Savaş; kin, nefret, feryat ve yıkımdır. Devlet güçlüdür. Gurur yapmaz. Halkıyla evrensel hak ve özgürlükler ölçütünde barışır. Kürtlerin ve Türklerin bin yıllık geçmişinde en büyük fırtınalar son yüzyılda oldu. Bugün gelinen noktada birçok sağduyulu, bilgili, entelektüel insanımız var. Otorite "Evet Kürt Sorunu vardır" diyor. Çözüm ve barış, sorunun tüm açıklığıyla tartışılıp, irdelenip, sonuçlandırılması ile gerçekleşir.

Bu hedefe varmak için gereken birçok ortak değere sahip olduğumuzdan sık sık bahsediliyor. Bir hatırlatma da benden olsun:

Beşikçi Baba ortak değerimizdir. Ona vefa borcumuzun ifadesinde gelin el sıkışalım. Bilimin sesine, insanlığın olgu vicdanının adalet simgesine itibar edelim. En büyük Kürt, en büyük Türk Sosyolog Dr. İsmail Beşikçi çimento harcımız olsun.

TALAT INANÇ

Dilek ji dilan,
Dil bi axîn û bi keser û bi kovan,
Hiş û hidam, vîn û evîn, merg û gyan
Bê sekn û rawest, sebr û hedan,
Wek bav û bra xwedî w xwedan,
Di çerxa dîrokê de ket ber herk û pêla me Kurdan,
Lêkolîner, rexneker, civaknas:
Rast û xas:
Hat, xwe da hêla me Kurdan:
Jê w pê de serê wî ket xax û paxên gran,
Jî w temenê ciwan,
Sal û zeman... dem û dewran... heps û zîndan...
Xişm û xezeb, îşk û badek, derb û lêdan,
Bê gilî w gazin, bi berxwedan,
Hewl û hêz bi hewara gelê bindest û xizan,
Mîna dayika li ber darê dergûşa mindal û gedan,
Nalorîne, li hişê merivan dixwîne, bi stranên serhedan,
Îsmaîl Bêşîkçî, di ser xwe re bixîret û dilovan,
Bi best û banga zarê Kurdî me gotiye Sınaîlê Dergûşvan.

Sınaîlê Dergûşvan ê ne ji van roj û van zemana,
Dilgerm û dilaramê ji hevrîşmê rih û dilê canfedana,
Bi koçera re hate deştê, çû zozana,
Bi hişbera re derkete pêş, rexne bir ser heqnezana,
Bi têkoşera re rabû-rûniştli razana girtîxane w hepisxana,
Li şev û rojan bedilî, hiş û hidam nebetilî,
Li pey pirs û hesabê vê sazûmana xopan a cerdevan û gardiyana.

Terhek e, di dehl û deviyê de bitenê,
Şaxek e, di ser şaxan re li jor e,
Roj û ronî lê dorbidor e,
Pel bi tav e, bi baran û xunav e,
Kulîlkek e, di kevir de şîn hatiye, geş û bitr e,
Wisa hêşîn, terr û xidr e,
Dlopek av, werr zelal e, werr tenik e,
Bayê gizinê lê diherike, diferike,
Bi ken û bişr e,
Ew beşera vekirî,
Pak û paqij, xwîn agirî,
Difûrfûre, lêbelê dilhênik e, rûtenik e.

Rihek e,
Bi hest û xwest e, bi hemd û hêz e, xwe neda paş,
Bi xîret û bi rûmeta rewşenbîrî rastexêz e, xwe neda paş,
Bi qewl û qest e, xwedîdawe, xwedîdoz e, xwe neda paş,
Bi rijd û rik e, li pey a xwe dibeze, xwe neda paş,
Li xewn û li xeyal û li xebatê bi lez e, xwe neda paş,
Li ser axê şipl û çik e.

Li dadgehan rabû piya:
Bi serbestiya zanistiyê,
O li dijberî bêdadiyê,
Bê çerx û çiv, fikr û raman rave dike,
Can û ceger diaxive ji rastiyê.

Wî ti caran, li ti deran, ti deveran,
Li ber raseran,
Çav neneqand,
Gerden neşikand,
Ser netewand,
Perrek da xwe li asîman, her blind...

Bejnek e, di erd û ebrê de bitenê,
Şewt û şewat lê bi xebat, lê bi libat, bi mêlîdan,
Bi xwîn û xwêdan, serfirazî,
Bi xwe bawer, ji xwe razî,
Enî w awir pak û paqij, reng û rû geş, gewherî,
Ser hildaye di nav teht û keviran de, dorhêl kelem, xîp û dirrî,
Li navbera çar dîwarî, li pişt qefl û mift û derî,
Ji xwe re jînek gelek biha kirrî,
Tenê bi serê xwe werr bi hişmet, qeşeng û rind...

Gulek e, kî gotiye bi gulekê nabe bihar,
Ew bi xwe ji me Kurda re bi mizgîn e, pêşbihar e,
Brûsk û ewr, berf û bager tên dibûrin,
Bîr û bawer kûr û dûr in, derûnî ne, di can û goşt û hestî de,
Di mêjî de reh zirav in, bi ax û av in û bi tav in,
Li rûxalan xet û xêzik berbiçav in, soz û bext û hevalî ne,
Pêl bi pêl û xal bi xal û dost û yar û delalî ne...

Telpeewrên reş û tarî,
Hatin û çûn,
Birq û brûsk, baran barî, lehî rabûn,
Zilm û zora bêsînor a ji kêra kor a leşkerî
Behr û berr, hişk û terr dabû ber xwe diperçiqand,
Xoceyê zer, ji fikra xwe nehat xwarê nezivirî,
Bi zanîn û ramankarî,
Li hemberî wê rêzik û xêzika çewt û çepel,
Wê bîrdoziya fermî, hoveberiya bi red û bi înkarî,
Bi rastiya dilê safî, di erdê de çok çikand,
Bê xem û xof, tirs û paxav,
Gav bi gav û pê bi pê, bê deng û nav,
Meşiya hat, şeva tarî ji hişê me daweşand,
Rast û ji dil, wek çrîsk e,
Bi tîrêj û birq û brîsk e,
Tê, derî li me ronî dike,
Di reşeşeva tarîstanê de diçirise w dişewite: ar û find...

Sınaîlê Dergûşvan ê ne ji van roj û van zemana,
Dilgerın û dilaramê ji hevrîşmê rih û dilê canfedana,
Bi koçera re hate deştê çû zozana,
Bi hişbera re derkete pêş, rexne bir ser heqnezana,
Bi têkoşera re rabû-rûnişt li razana girtîxane w hepisxana,
Li şev û rojan bedilî, hiş û hidam nebetilî,
Li pey pirs û hesabê vê sazûmana xopan a cerdevan û gardiyana.

Gönüllerden bir gönül,
İçli, özleyişli, kederli,
Usla, bilinçle, istençle, aşkla, canla ve ruhla,
Dur duraksız, sabırsızlık içinde,
Baba gibi, kardeş gibi, sahiplenerek,
Tarihin döngüsünde, biz Kürtlerin akış ve dalgasına tutuldu,
Araştıran, eleştiren, toplumbilimci:
Hakiki ve benzersiz:
Geldi, yer aldı yanımızda:
O andan beri başına gelmedik kalmadı,
Genç ömrü,
Yıllarca, devirler boyu, hapishanelerde, zindanlarda geçti,
Hışım, öfke, gergi, burgu, darp ve dayak,
Söylenmeden, yakınmadan, direnerek,
Çabası ve gücüyle, ezilen yoksul halkın imdadında,
Çocukların beşiğini bekleyen ana gibi,
Söylediği ninni değil, insanın dimağına okuyor sınır boylarının ezgilerini,
İsmail Beşikçi, kendi ile yarışan gayret, yüreğinde sevgi,
Kürtçe'nin esin ve sesinde Sınaîlê Dergüşvan demişiz.

İsmail Beşikçi, bu günlerin ve zamanların ötesinden,
İçi sıcak ve dingin, kendini feda edenlerin ruh ve gönül ibrişiminden,
Göçerlerle yürüdü ovalardan yaylalara,
Düşünenlerle çıktı öne, hak tanımazları eleştirdi,
Savaşım verenlerle birlikte, tutukevlerinde, hapishanelerde yattı,
Ne gece dedi ne gündüz, zihni, beyni yorulmadı,
Hesap sormada, bu onmaz baskıncılar ve gardiyanlar düzeninden.

Bir fidan, orman içinde, çalılıkta, tek başına,
Bir dal, dallar üstünde, yukarıda,
Aydınlıkla sarılı dört bir yanı,
Yaprağında güneş, yağmur ve çiğ,
Bir kır çiçeği, taşta yeşermiş, diri, gürbüz,
Öyle yeşil, körpe ve yaşam dolu,
Bir damla su gibi, öyle berrak, öyle ince,
Meltem rüzgârı eser yayılır yüzünde,
Gülmeyle, gülümsemeyle,
Açan sima,
Ak ve pak, kanı ateşle harlı,
Fokur fokur kaynar, ama yüreği serin, yüzü yumuşak

Bir can,
Duygulu, adanmış, kararlı, güçlü, durmadı geride,
Aydın namusu ve onuru ile dosdoğru ilerler, durmadı geride,
Ahdı var, maksadı var, davasının sahibi, durmadı geride,
İnadında berk, inandığının peşinden gider, durmadı geride,
Rüyasında, hülyasında, çabasında acelesi var, durmadı geride,
Atik ve dik, toprağın üzerinde.

Mahkemelerde ayakta:
Bilimin özgürlüğünde,
Ve adaletsizliğe karşı,
Çark etmeden, yan çizmeden, fikrini, düşüncesini söyler,
Candan ve içtenlikle gerçekleri konuşur.

O hiçbir zaman, hiçbir yerde,
Egemenlerin önünde,
Göz kırpmadı,
Boyun bükmedi,
Baş eğmedi,
Kanat vurdu göğe doğru, yükseklerde...

Bir endam, toprakta, ufukta tek başına,
Ateş, yangın onda işler, devinir alevlerle,
Kan ter içinde, başı yukarıda,
Kendine inanarak, kendinden emin,
Alnı, bakışı ak-pak, yüzü aydınlık, cevher,
Başkaldırmış kayalar, taşlar arasında, çalılar, dikenler ortasında,
Dört duvar arasında, kilitli kapılar arkasında,
Bir yaşam satın aldı kendine, çok pahalı,
Tek başına, öyle görkemli, şık ve güzel...

Bir gül, kim demiş ki bir gül ile bahar gelmez,
O kendisi biz Kürtler için bir müjdedir, ön bahardır,
Bulutlar, şimşekler, kar, fırtına gelir geçer,
İnançla bilinç derindedir, ruhuna sinmiş, canında, etinde, kemiğinde,
Beyninin ince kılcalları toprağa, suya ve güneşe doygun,
Yüzünde hatlar, çizgiler göz alıcı, söz, güven ve arkadaşlıkla ışır,
Dalga-dalga, benek-benek, dostluklar, yarenlikler, güzellikler...

Kara ve karanlık bulutlar, katre, katre,
Gelip geçti,
Yıldırımlar, gök gürlemeleri, yağan yağmur, akan seller,
Askerî kör bıçaktan çıkan sınırsız zulüm, baskı,
Suyu, toprağı, körpeyi, kuruyu önüne katıp ezerken,

Sarı Hoca, fikrinden taviz vermedi, dönmedi dediğinden,
Bilimle ve düşünle,
Çarpık ve çirkin düzen ve gidişe karşı,
Resmî ideolojiye, redde ve inkâra dayalı ilkelliğe karşı,
Tertemiz bir yüreğin gerçekliğinde direndi,
Endişesiz, korkusuz, çekinmesiz,
Adım, adım, sessiz, isimsiz,
Yürüdü geldi, beynimizdeki karanlık geceyi silkeledi,
Gerçeğinde ve özünde kıvılcım gibidir,
Işını, ışığı, parıltısıyla,
Gelir, açar kapıyı önümüzde,
Karanlığın gece karasında ışır da yanar: ateşle mum...

İsmail Beşikçi, bu günlerin ve zamanların ötesinden,
İçi sıcak, dingin, kendini feda edenlerin ruh ve gönül ibrişiminden,
Göçerlerle yürüdü ovalardan yaylalara,
Düşünenlerle çıktı öne, hak tanımazları eleştirdi,
Savaşım verenlerle birlikte, tutukevlerinde, hapishanelerde yattı,
Ne gece dedi ne gündüz, zihni, beyni yorulmadı,
Hesap sormada, bu onmaz baskıncılar ve gardiyanlar düzeninden.

Türkçe'ye Çeviren Talat İnanç

Pusulası Hakikati Gösteren Hoca

KARİN KARAKAŞLI

İsmail Beşikçi Hocam'dan ders alma şansım hiç olmadı. Ben de diğer pek çokları gibi onun amfilerden taşan öğrencilerindenim. Türkiye'de maalesef esas bilgileri hâlâ müfredatlara rağmen öğreniyoruz. İşte Beşikçi Hoca'nın azalmayan önemi tam da buradan kaynaklanıyor; onun varlığı ve şaşmaz duruşu hayat istikametlerini belirlemeye yarıyor. Pusulasında kuzey hep "Hakikat"i gösteriyor.

90'lı yılların başında Kürt Hareketi, kültür ve kimlik hareketleri için kitlesel taleplerini yükselttiğinde İsmail Beşikçi'nin varlığı bilimsel mihenk taşı anlamına geliyordu. Yazıları ve bilimsel çalışmaları tabulara dokunduğu için yaşamının on yedi yılını cezaevlerinde geçiren bir insan, aynı zamanda artık sadece varlığıyla bile Türkiye'nin yakın tarihinin ibretlik simgesidir. Resmî tarihyazımının boş bıraktığı her yeri biraz da İsmail Beşikçi doldurmuştur. Gönül başka türlüsünü isterdi ama o boşluklar halen uğuldadığı için Beşikçi Hoca halen susulmuş ve susturulmuş boşlukları doldurmaya devam etmektedir.

Türkiye'nin tarihten bugüne taşınan ve her vatandaşının, henüz doğmamışların bile hayatını belirleyen iki temel meselesi var: Ermeni Sorunu ve Kürt Sorunu. Sorun sözcüğüyle adlandırılışı bile kendi içinde çok şeylerin ifadesi olan bu iki büyük eşik, halen aşılmayı bekliyor. İşte İsmail Beşikçi her ikisinin birbiri ile bağıntısını ortaya seren yaklaşımıyla, bu noktada da biricikliğiyle ortaya çıkıyor.

Kürt Hareketi'nin taleplerinin kamuoyunda tartışılmaya başladığı günlerde yıllar yılı korkulu bir suskunluğa kapanmış Türkiye Ermenilerinde de bir hareketlilik göze çarpmaya başladı. 1915'te Anadolu'dan kökü koparılan, sürgün diye çıkarıldıkları dönüşsüz ölüm yollarında da sayısız aydınını ve dolayısıyla sesini yitiren Ermeniler için 1942 Varlık Vergisi, 6-7 Eylül 1955 saldırıları, Cumhuriyet tarihinin gayrimüslim azınlık diye tanımladığı topluluklara dayattığı diğer acıların tarihleri oldu. Mesaj hep aynıydı: "Sen bu ülkenin vatandaşı değilsin." Ermeniler mümkün olduğunca görünmez, kendi içine kapalı bir cemaat yaşamına büzüştüler. Ama böyle yaşamak da sorunları ve azalmayı durdurma-

dı. Çünkü azınlık siyaseti zaten azınlık olanın az olmasını, az kalmasını istiyordu. Azınlık, denetim altında tutulabilen, vakıflarının el konan mallarıyla ekonomik gelişimi engellenen, arada nostaljik unsurlar olarak vitrine sürülecek, çoğu zaman da ders kitapları ve medyada "potansiyel düşman", "vatan haini" diye yaftalanacak siyasi unsurdu.

Derken bu yanılsamalı tablo orta yerinden çatlayıverdi. Ermeni edebiyatını Türkçe çevirileriyle toplumun geniş bir kesimiyle paylaşan Aras Yayınevi, 1993'te Mıgırdiç Margosyan'ın romanlarıyla Diyarbakır'ın Ermeni geçmişini gündeme getirdi. Kürt kimliğinin belirleyici mekânlarından Diyarbakır, şimdi de Gâvur Mahallesi ile selamlıyordu kendi sınırları dışında oturan memleket sakinlerini. Margosyan'ın romanları masal tadında anlatılan sözlü tarih tanıklığıyla en esaslı soruları sorduruyordu: "İyi de bu insanlar nereye gitti, niye gitti? Şu anlatılan Diyarbakır niye yok?.."

Soruların devamı 1996'da yayın hayatına başlayan, Türkiye'nin ilk Türkçe-Ermenice iki dilli haftalık gazetesi *Agos* ile geldi. Türkiye Ermenilerinin suskunlaşmış sesi, Hrant Dink'in genel yayın yönetmenliğinde yeniden duyulur oldu. Artık Ermeni azınlığın güncel sorunlarından Türkiye kamuoyu da haberdardı. Zamanla *Agos*, tabu haline getirilmiş 1915'in de karşılıklı saygı ve onur gözetilerek konuşulduğu bir platform haline gelecek, bizzat Hrant Dink, barış dilinin en etkili temsilcilerinden birine dönüşecekti.

Ben *Agos*'a girdiğimde genç bir edebiyatçı adayı idim. *Agos* bana alternatif bir okul oldu, Hrant Dink de artık benzerine çok zor rastlanan usta-çırak ilişkisinin olanca cömertliğiyle paylaştı bilgi ve deneyimini. Ben dahil Ermeni, Türk, Kürt bütün gençler onun umuduyduk. Biz başka türlü konuşmayı başaracaktık. Monologları kırıp birbirimize varacaktık. Gün gelecek kendi kimliğimizden kaynaklı sorunları değil karşımızdakinin dertlerini sahiplenecek olgunluğa da ulaşacaktık. Hrant Dink'in "öteki" oyununu ortadan kaldıran böylesi demokrat bir geleneğe inancı çok büyüktü. Bu açıdan bizlere örnek gösterdiği isimlerin başında ise İsmail Beşikçi gelirdi. Ermeni Sorunu konusunda çıkarılan resmî tez propagandalı kitaplarla, yasaklı alternatif kaynakları ele aldığı bir yazısında şöyle diyordu:

> "Fransız Ulusal Meclisi'nin, Haziran başında kabul ettiği, 'Ermeni Soykırımı' yasası, ülkemiz basın ve medyasının, bir ay süreyle, üzerinde konuştuğu, yazdığı ana gündem maddesini oluşturdu. Bu süre boyunca, birkaç istisna dışında, bakış açısı benzer değerlendirmelere tanık olduk. Gündemden yararlanılarak, Türk-Ermeni tarihine ilişkin 'resmî tez tefrikaları' bir kez daha birbirini kovaladı. Daha ziyade savunma olarak adlandırılabilecek bir söylemler dizisi günlerce sürdü. Hızını alamayanların sebilleştirdiği, Türk-Ermeni ilişkileri tarihine ilişkin bedava kitap kampanyası ise hâlâ sürüyor."[1]

Tartışmanın asıl önemli boyutlarından biri olan ama pek de sorulmayan soru şu: Türk- Ermeni ilişkilerine dair tarihte ve bugün Türkçe ve Türkiye kaynaklı resmî tez dışı yayımlar ve kitaplar var mı? Daha da doğrusu, tarih etüdünün ol-

1 Hrant Dink, "Sebil kitaplar... Mahkûm kitaplar," *Agos*, 10 Temmuz 1998.

mazsa olmaz koşulu olan ve karşılaştırmalı tarih yapabilme olanaklarını sağlayan veriler var mı?..

> "Ermeni Sorunu konusunda resmî tez karşıtı söylemi, Türkiye'de ilk kez, İsmail Beşikçi kaleme aldı. Beşikçi'nin birçok kitabının içinde bu konuya ilişkin değerlendirmelere rastlamak olası... Ama Beşikçi yıllardır hapiste. Fikret Başkaya meselâ, *Paradigmanın İflası* adlı kitabında o da resmî tezi yıpratan irdelemelerde bulundu... O da içerde. Belge Yayınları'ndan Ayşe Zarakolu, Vahakn Dadryan'dan çevirdiği *Jenosid* ve Yves Ternon'dan çevirdiği *Ermeni Tabusu* adlı kitaplar nedeniyle yattı çıktı, davası da halen sürüyor. Nihayet Taner Akçam, *Türk Ulusal Kimliğinin Oluşumu ve Ermeni Sorunu* adlı kitabıyla, resmî söylemi sorgulayan nadir kişilerden biri oldu... Ama o garibime de kendi ülkesinde akademik yaşamını devam ettirmesi dar getirildi.
>
> Yaşamın pratiği gösterdi ki, bir şeyleri yasaklayarak ya da konuşulamaz konuma getirerek unutturmak, geçerliliğini yitirdi. Ermeni Sorunu'nda da hem Ermeni kaynaklarının hem de başkalarının yazdıklarını ve söylediklerini bilmek, kıyamet koparmayacağı gibi, hanemize de kazanç olarak kaydedilir. Çünkü bu gibi tabu konular ancak özgür ve demokratik bir ortamda konuşula konuşula, alışılan ve üzerinde hiç de husumet hesapları yapılmayan seviyelerine çekilebilirler. Türkiye tarih etüdünde, 'karşılaştırmalı tarih' yönteminin ayaklarını eksik bırakmadığı zaman her türlü sorununun üstesinden daha kolay gelecektir. Aksi halde 'sebil kitaplar' ile 'mahkûm kitaplar' ikilemi içinde boğularak, geç kalışını sürdürecektir."[2]

Bugünün bilgisiyle bu yazıya yeniden dönmenin çok acı veren bir yanı var. Özlediği Türkiye'yi bir an önce var etmek için mücadele veren Hrant Dink, tam da barış diliyle geniş kitleleri ikna edebildiği, "biz ve onlar" oyununu, birbirinden bihaber kompartımanlarda bir yaşamı reddettiği için gazetesi *Agos*'un önünde güpegündüz vurularak öldürüldü. Biz yeni kuşaklar ve tüm vicdanlı Türkiyeliler için milat olan o tarihten bu yana geçen zaman, bir şeyin hem kendisi hem de tam tersinin birlikte, yan yana var olabildikleri paralel gerçekliklere tanık olmakla geçti. Hrant Dink'in ifade özgürlüğü ve yaşam hakkı ihlal edildiği için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından mahkûm edilen Türkiye'de Dink'in katl zanlısı Ogün Samast Çocuk Mahkemesi'ne sevk ediliyordu. Bir yanda PKK ile görüşmeler sürerken, BDP'li sayısız belediye başkanı ve siyasetçinin de aralarında bulunduğu sanıklar KCK davasında yargılanıyordu. Önce inkâr edilen sonra duymazdan gelinen Kürtçe, bu davalarda savunma hakkı ile gündeme geliyordu.

"Tarihe tanıklık etmek" denilen ifadenin içini bu denli sakil bir örnekle doldurmak çok acı veriyor ama, ben bu yazıyı yazarken İsmail Beşikçi hakkında yeni bir dava daha açılmış bulunuyor. Hani çok büyük acılarda gülme duygusu gelir ya insana, işte öyle hissediyorum. İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı, Beşikçi hakkında, Çağdaş Hukukçular Derneği (ÇHD) İstanbul Şubesi yayın organı *Çağımızda Hukuk ve Toplum* dergisinde yer alan "Ulusların Kendi Geleceğini Tayin Hakkı ve Kürtler" başlıklı yazısı nedeniyle "PKK örgütü propaganda-

2 *A.g.e.*

sı yapmak" iddiasıyla dava açtı. Beşikçi'nin bu yazıda yer alan, "Kürtler 200 yıldır özgürlük için, özgür bir vatana kavuşmak için mücadele etmekte, bedel ödemektedir... Suriye, İran, Türkiye, Kürtleri baskıyla, zulümle yönetmektedir... Kürtleri müştereken baskı altında tutan devletler her zaman politik, ideolojik ve askerî güçlerini, diplomatik güçlerini Kürtlere karşı birleştirebilmişlerdir. Bu müşterek denetimin hukuk, adalet yaratmadığı, bilakis hukuk ve adalet duygularını çiğnediği, rencide ettiği çok açıktır. Bu baskı ve zulüm süreçlerine karşı baskıya karşı direnme meşru bir hak olarak belirmektedir..." sözleri "PKK propagandası" olarak değerlendirildi.

Devlet nezdinde bizzat örgütle doğrudan temasın gündemde olduğu bu dönemin, eskilerin olağanüstü hal ile belirlenen sürecinden farklı seyretmesi beklenir. Siyasi istikrar ve ilerleme denen şey bunu gerektirir. Ankara Düşünceye Özgürlük Girişimi, İsmail Beşikçi'yle dayanışmalarını ortaya koymak için yaptığı açıklamada, bir türlü evrilemeyen zihniyeti ve bu zihniyetin İsmail Beşikçi'yi neden hâlâ bu kadar tehlikeli bulabildiğini de ifşa ediyor:

> "PKK yönetimine yönelik gözünü budaktan sakınmayan eleştirileri dünya âlemce bilinen bir kişiyi 'PKK propagandası'yla suçlamanın abesliği bir yana, salt bu davanın açılmış olması dahi, düşünce ve ifade özgürlüğünün nasıl tehdit altında olduğunu somut biçimde gözler önüne sermektedir. Cumhuriyet Savcısı'nın cezalandırılmasını istediği 'örgüt propagandası' değil, doğrudan fikir ve ifade özgürlüğüdür; bu ise, egemenlerin başları her sıkıştığında, kabul ettikleri o daracık hak ve özgürlükler çerçevesini gözlerini kırpmadan nasıl çiğneyebileceklerini bir kez daha –kimbilir kaçıncı kez– gözler önüne sermektedir."

Kandil'in ilk harfini Q şeklinde yazdığı için yargılanan Beşikçi ile ilgili gelişmeleri Adalet Bakanı Sadullah Ergin şöyle değerlendiriyor: "Zaman zaman Türkiye'de, mevzuat değişikliklerinin, mantalite değişikliklerinin gecikmesi yüzünden uygulamaya geçmesi zaman alabiliyor ve uzayabiliyor. AİHM standardında düşünce ve ifade özgürlüğünün sağlanması için önemli adımlar atıldı. Ama bunların tam anlamıyla yerleşmesi biraz zaman alıyor."

On yedi yıl... Bir bireyin düşünceleri uğruna feda etmesi düşünülemeyecek bir süre. Hayatını ve çalışmalarını birbirinden ayrı iki kulvar gibi görmeyen, özü ve sözü birleştiren bir insan olarak Beşikçi Hoca'dan gasp edilen bunca zaman, toplumsal açıdan bakıldığında da hukuk devleti olamamanın ölçütüdür.

AİHM standartlarında düşünce ve ifade özgürlüğünün yerleşmesi daha ne kadar zaman alacak bilinmez. Ezeli ve ebedi bir yaklaşım söz konusu ne de olsa. Bu topraklara ait farklı kültürlere ait kitaplara yer verdiği *Marenostrum* serisiyle kapsayıcı, kucaklayıcı bir ortak hayatı savunan Belge Yayınları, alternatif kaynaklara önem verdiği için mahkeme kapılarıyla karşı karşıya kaldı. İsmail Beşikçi'nin kitaplarını bastığı için cezaevine giren yayıncı Ayşe Nur Zarakolu, ölümünün ardından 21 Mart 2002'de Hüseyin Turhallı'nın *Özgürlük Türküsü* kitabı için 1. DGM tarafından mahkemeye çağrılmıştı. Celp kâğıdının üzerinde ise trajikomik bir ibare vardı: "Gelmezseniz tutuklanırsınız..."[3]

3 Bkz. Hrant Dink-Karin Karakaşlı, "DGM çağırmış Gelir mutlaka," *Agos*, 1 Şubat 2002.

Gelinen noktada ne yazık ki hâlâ bir şey ile tam tersinin bir arada var olabildiği, zıt gerçeklikler içinde hakikatin kaybedildiği günler yaşıyoruz. Böylesi bulanık zamanlarda şaşmaz şeylere ihtiyaç duyarsınız. Saatinizi ayarlayabileceğiniz, vicdanınıza turnusol kâğıdı olacak birine. İsmail Hoca'nın tarifi tam da budur. Dolayısıyla ona sadece zihnimizi genişleten, yüreğimizi açan bilgileri değil, tezatlar diyarındaki tutarlılığı dolayısıyla akıl sağlığımızın ta kendisini borçluyuz. Kendisini bir kez daha sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

Adalet İçin Dik Duran Cesaret

TEMEL DEMİRER

> "Entelektüel kolay kolay hükümetlerin veya büyük şirketlerin adamı yapılamayan, devamlı unutulan ya da sümenaltı edilen insanları ve meseleleri temsil etmek için varolandır."[1]

Öğrendiklerimin, öğrenerek yaptıklarımın, yaptıklarımla yaşadıklarımın, yaşadıklarımla taraf olduğumun toplamıyım.

Bu toplamda öğrendiklerime, öğretenlere hep özel bir önem atfettim.

Kiminden yazmayı, kiminden koşmayı, kiminden susmayı, vd'lerini öğrendim; öğrendiklerimi öğretenlere hep minnet duydum.

Öğrendiklerimden, "mahkemeler karşısında ne yapılıp, nasıl dik durulacağı" bahsindekileri öğreten, hemşerim "Sarı Hoca" ya da "Mamoste İsmail"dir...

İsmail Hoca, "Bazı düşünceler yazılamaz, sadece düşünülür," diyen Stanislaw Jerzy Lec'i tekzip eden bir cürettir; düşündüklerini yazmış, haykırmış, bunun da getirdiği "belalar"a, eğilip bükülmeden "Hoş geldin, sefa geldin" diyebilmiştir...

Çatal yürek bir civanmertliktir bu; hem de bir gerillanın kararlılığına bile parmak ısırtan türden...

* * *

İsmail Hoca hakkında kaleme alınan her yazı, ister istemez, isyan yazısı olur, olmak zorunda kalır. Çünkü "aydın" dediğiniz şey, eğer alelade bir egoizm değilse, toplumsal bir davanın isyanıdır.

Kim ne derse desin, İsmail Hoca, bir isyanın parçasıdır; ve bu da O'na sonuna dek yakışmaktadır.

Çünkü O, hakikatleri haykıran cesarettir. Duruştur.

Hakikati için her şeyi göğüsleyip, göze alandır.

Bunları yaptığı, yapabildiği için de "aydın" olmaktan da ötede, öncelikle erdemli/onurlu bir insandır.

Erdemli/onurlu bir insan olduğu içindir ki "Sarı Hoca", emir kulu değildir, talimat almaz. Sadece tarihe, toplumsal davalara angajedir...

Evet, evet "angajedir"; hakikatlere yaslanıp, yalanların maskesini yırtarak, ka-

1 Edward Said.

labalığa boyun eğmemek sorumluluğuyla...

O sorumluluk ki, "Bu benim sorunum mu?" diye değil, "Hakikat bu mudur?" diye sorandır...

Bunun için doğruyu söyler; dillendirdiği doğrunun da sonuna kadar gider. Eleştirmekten de, ulaşacağı sonuçlardan da, ters düşeceği güçlerden de çekinmez "Mamoste İsmail"...

Hırsın başarısızlığın son sığınağına dönüştüğü kifayetsiz muhterisler coğrafyasında, mütevazı atılganlığıyla O; Oscar Wilde'ın, "İhtiyatlılık kadar, kişilik için ölümcül hiçbir şey yoktur," sözünü de doğrulayandır.

Bu nedenle de "U ta'lo lo mati la unve 'mırle hamu' sene,"[2] diyen Süryani atasözündeki tatsızlıklarla da karşılaştığı oldu, oluyor da!

* * *

"Sarı Hoca"nın "akademisyen"liği, William James'in, "Gerçekliğin bütün doğası karşısında yetersiz kalan bütün otoriteler arasında en başta 'bilim insanları' gelir... Bilim insanlarının ilgileri bölük pörçüktür, mesleki kibir ve bağnazlıkları muazzamdır. Araştırdıkları olgular konusundaki kusursuz otoritelerine ve burada sağladıkları müthiş başarılara rağmen, onlardan daha dar görüşlü bir hizip ya da topluluk bilmiyorum," diye tarif ettiği malumlara benzemez; çok farklıdır ki, O'nu da O yapan bu "çok farklı" olma/olabilmedir.

Erzurum'da Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde sosyoloji asistanı iken aynı bölümde "kıdemli asistan" olan Orhan Türkdoğan tarafından, "Marksist propaganda ve bölgecilik" yaptığı gerekçesiyle "ihbar" edilen de, 12 Mart 1971 darbesince yargılanan da O'dur.

Üniversite ile ilişiği kesilince, mahpus üniversitesine transfer olur. 1974 "affı"yla "soluklanır". Ancak düşüncelerinden ötürü yargılanmasına dur durak yoktur. 12 Eylül darbesinden önce 1979'da bir kez daha mahpusa gönderilir. 1987'de bırakılır. Ama davalar peşini bırakmaz. Sonra yeniden mahpusluk... (Galiba tam sekiz kez cezaevine girip çıktı.)

Hasılı 36 kitabından 32'si yasaklanan "Sarı Hoca"nın on yedi yılı mahpuslarda tüketildi. (Yanılmıyorsam bir yargılanışında "Tek kişilik gizli örgüt" kurmakla "suç"lanmıştı!)

* * *

Varlığı inkâr edilmiş, tarihi, kimliği, dili, toprağı kendilerinden çalınmış Kürtler için bedel ödemiş İsmail Beşikçi, yazdıkları kadar söyledikleriyle de önemli bir isimdir!

Sadece Kürtler mi? Hayır, hepimiz için, herkes için çok önemli ve bir o kadar da gereklidir.

Onun gibi her koşulda doğruyu söylemek misyonuna "es" geçmeyen entelektüellerin uyarıcılığı olmazsa ne(ler) olacağını 1915'te gördük... 1934 Trakya olaylarında gördük... 6-7 Eylül 1955 olaylarında gördük... Maraş'ta, Çorum'da, Malatya'da gördük...

2 "Üzüme yetişemeyen tilki üzüme 'ekşi' der."

Düşünceyi, onu cisimleştiren entelektüeli "terörize ederek etkisizleştirmeyi amaçlayan", doğrudan doğruya "vatan hainliği" ile damgalayacak kadar pervasızlaşan devlet zihniyetine, tekçiğine karşı her zamankinden daha çok "Thersites" olmak gerekir; Beşikçi Hoca'nın da yeni bir "Thersites" olduğunu anımsamalıyız!

William Shakespeare'in, "Troilos&Kressida" oyunundaki "Thersites" karakteri, Helen komutanlarının baskısı altında olduğu halde, her zaman iktidara doğruyu söylemekten sakınmayan, eleştirelliğini hiçbir zaman kaybetmeyen bir rütbesiz askerdir.

* * *

"Felsefe yapma", "politika yapma", "entel-dantel takılma", "ben tarafsızım" gibi sıkça tekrarlanan repliklerin dört yanımızı kuşattığı bu günlerde herkes, Beşikçi gibi felsefe yapmalı, entelektüel olmalı, taraflılığını ortaya koymalı, tarafsızlığı reddetmeli ve de asılsız "tarafsızlık iddiaları"nın yalan olduğunu açığa çıkarmalıdır.

"Tarafsız olmak", düpedüz, sorgusuz-sualsiz egemen siyasal ve sosyal anlayışın çizgisinde olmak, o çizgiyi ve denetim sistemini güçlendirmektir.

Söz konusu sistemin en önemli özelliği (baskıyı açıkça uygulamanın ötesinde), etkin bir korku ortamı yaratarak herkesin kendi kendini ve çevresini denetlemesini sağlamayı başarmak oluyor.

Bunu başarmanın yolu da toplumu, "resmî ideoloji"yi her düzeyde yeniden üreten, hiyerarşik bir yapı içinde örgütlemek, dayatmak oluyor.

"Resmî ideolojik düşünce(sizliği)" topyekûn egemen kılmayı amaçlayan bu tiranik dayatma, eleştirel karşı çıkış ve itirazları bastırmak, entelektüelleri tümüyle susturmak yanında, eş zamanlı kesitte de "resmî ideoloji"ye biat etmiş, sadık, yalnızca rejimin açıkladığı "gerçekleri" yayan teksesli bir propagandayı örgütlemektir.

* * *

Bu kısırdöngü, Beşikçi gibilerin entelektüel düşünce ve duruşlarıyla aşıldı.

Malum, "entelektüel", dilimize kökü Latince "intelectus" olan Fransızca "intellect"ten geçmiş. "Soyut ve mantıksal düşünme yetisini kullanan" anlamına gelen "entelektüel" terimini oluşturan mücadele yüzyıllar boyunca, "ortaçağ" zihniyetine ve Clericus'a (kilise sınıfına) karşı verdiği mücadele sonunda kazanmıştı.

Her "resmî ideoloji", nihai kertede "ortaçağ zihniyeti"nden farksız, monolitik bir dayatmadır; "Sarı Hoca" da bu dayatmaya "Hayır" diyerek, düşünsel planda isyan ederek, olması gereken değişimin önünü açanlardan olmuştur.

* * *

"Ne çalıp çırptı ne de cana kıydı", ama 17 senesini çaldı "TC" onun; tam on yedi sene... Dile kolay...

Beşikçi'yi yargılayan hâkimler ki başka bir davada sanık yakınlarından mil-

yonlarca lira rüşvet alırken yakalanmışlar ve "TC" adaletine bakın ki Beşikçi'ye verdikleri 10 yıl hapis 5 yıl sürgün kararına rağmen; hâkimler 8 yıl gibi bir süre cezaya çarptırılmışlardır.

Yani bilim insanına araştırma yaptığı için 10 yıl hapis verenler, rüşvet aldıklarında 8 yıl cezaya çarptırılıyorlardı.

"Neden" mi?

Hayatı boyunca sadece söylediği sözün insanı olduğu için.

Dile bile kolay değil: On yedi yıl hapis yattı.

Neden? Resmî yalana yalan dediği için.

Çıplak kralı gösterip "Kral çıplak!" dediği için.

Galile gibi "Dünya dönüyor!" dediği için.

Namuslu olduğu için.

İsmail Beşikçi'yi hapsedenler ne diyor peki şimdi?

"Meğer bazı yurttaşlar Kürt'müş", öyle mi?

Aferin onlara!!!

Onlara ve onlar karşısında susanlara!!!

Onların karşısında susanlar, bilmiyor olamazlar: Susmak da yalan söylemektir haksızlık varken!

Yalan söylemeyi reddetmiş İsmail Beşikçi gerçeğinin maruz kaldığı baskılar karşısında susanlar, nasılsınız, ne âlemdesiniz, kendiniz hakkında diyebileceğiniz bir şey var mı, olabilir mi?

* * *

İsmail Beşikçi, "Kürt Aydınlanması"nın önemli, çok önemli kilometre taşıdır.

Siyasal ve sosyolojik analizleriyle "Kürt Aydınlanması"na kişilik kazandıran "Sarı Hoca"nın çok önemli bir yeri var.

O, "resmî ideoloji"yi yargılayan, eleştiren, teşhir... "Kemalist Türk Tarih Tezi"ni, "Güneş Dil Teorisi"ni deşifre... Kemalizmi de mahkûm edendir...

"Resmî ideoloji" safsatasının ırkçı, şoven karakterini, saçmalığını hepimize öğreten O, bilimsel gerçekliğin, objektifliğin, aydın olma/ve kalmanın prototipidir.

* * *

Gerçekler için ödün vermeden, verilmesi gereken mücadeleyi, olması gereken biçimde verenlerdendir O; "Kürt yok, Kürtçe yok" resmî yalanını kararlılıkla tashih edip, 'Göçebe Alikan Aşireti'ne ilişkin araştırmasıyla, ta 1967-1968'lerde "resmî ideoloji"nin suratına indirilen "ilk" şamardı.

Uğrunda hapislerde yattı(rıldı)ğı kitapları üzerindeki yasakların hâlâ kalkmadığı; ömrünün on yedi yılını zindanlarda geçiren; düşünce ve davranışlarından ötürü bir insanın başına neler gelebileceğinin örneğidir.

* * *

O hâlâ şunları der, denilmesi gerektiği gibi:

"Geçmişte bu ülkede Kürtleri ve Kürtçe dilini inkâr ve imha söz konusuydu.

Asimilasyon politikaları yürütülüyordu. Bugün ise sorun kendi adıyla konuşuluyor ve tartışılıyor. Bu çok önemli bir gelişmedir ve büyük bir değişimdir. Ama bugün bile eksik olan şudur. Kürt Sorunu'nun nedenleri değil de hâlâ sadece sorunun çözümü konuşuluyor. Bu büyük bir eksikliktir.

Bugün dünyada 207 devlet var. Bunların arasında nüfusu bir milyonun altında pek çok devlet bulunuyor. Avrupa Birliği'nde Malta, Luxemburg, Kıbrıs gibi üyeler var. Avrupa Konseyi'nde de San Marino, Liechtenstein, Andorra gibi nüfusu 30-40 bin civarında olan devletler var. Kürtler ise bütün Ortadoğu'da kırk milyon nüfus, ama bu kırk milyonun ne Birleşmiş Milletler'de ne Avrupa Konseyi'nde ne de İslam Ülkeleri Konferansı'nda en ufak bir varlığı, siyasi statüsü var. Uluslararası dünyada Kürtlerin adı sadece terör denildiğinde geçiyor. Kürtlerden söz edilirken, 'Kürt terörü', 'uluslararası terör' gibi sözler söyleniyor...

Talabani'nin 'Bağımsız bir Kürt devletinin hayal olduğu' sözü çok yanlış... Yaşar Kemal de 'Kürtler devlet istemiyor,' dedi. Bunu, 'endişelenmeyin' diye Türk basınına söyledi. Onun söylemi de çok yanlış. Geleceğe ambargo koymamak lazım..."[3]

* * *

Her şeyi sorgularken, sadece aydınlanmış değil, aydınlatıcı da olabilen O; dünyaya, ön kabulle bakmayan köktenci bir eleştirinin kendisidir.

Her konuda, herkes karşısında özgürlükçü, bağımsız pozisyonda hakikate bağlanan özgürlükçülüğüyle, çağının tanığı/vicdanı olmayı başaran "Sarı Hoca", Dostoyevski'nin, "Her insan herkes karşısında her şeyden sorumludur," sözünü onaylayandır...

* * *

"Yunanistan ya da Bulgaristan'da her gün Türk asıllı çocuklara 'Yunanlıyım, varlığım Yunan devletine armağan olsun...' dedirtilse, Türkiye'de buna şiddetle karşı çıkılmaz mı? Aynı şey Kürtler için de düşünülmeli," haykırışıyla egemenleri tehdit eden bir kimlik ve duruştur O...

Sadece bu mu?

Hayır; bir de üstüne üstlük, "Maaşlı Cumhuriyet Münevveri"nden kopuştur!

Çünkü bir bilim insanında olması gereken tüm özelliklere sahiptir; "resmî ideoloji" tarafından söylenenleri/dayatılanları kabul etmeyip, aksine onlardan şüphe ederek test edip, doğruluk süzgecinden geçirmiştir. Başına da ne geldiyse bunları yaptığı, yani gerçeği aradığı için gelmiştir.

Dik duruşuyla O, hepimize, "Aydınları aydın yapan fikirlerini her ne pahasına olursa olsun savunmalarıdır," sözlerini anımsatır.

* * *

Aydın olmak "en doğru"yu bilmek, "en şaşmaz yanılmaz" olmak falan değildir; tavır alabilmektir.

Evet "malumatfuruş" olmak değil, "duruş"tur aydın olmak.

3 Neşe Düzel ile söyleşi, "Lozan'da Musul-Kürt Pazarlığı", *Taraf*, 7 Eylül 2009.

Doğru olduğunu düşündüğü/savunduğu duruşu doğru zamanda ortaya koyabilmektir.

Yani Rıfat Ilgaz'ın, "Aydın mısın?" sorusunun negatif yanıtı "Korkuluk ol!" iken, pozitifini hepimize öğreten "Sarı Hoca" gibi olabilmektir. (Bu böyle değilse, tozlu kütüphane rafları "aydın(ımsı)larla" doludur!)

Kolay mı?

Hepimizi utandıracak bir gerçeği açıklar İsmail Hoca: "Hâlâ adalet için cesarete ihtiyaç vardır Türkiye'de..." ("Adalet için cesarete ihtiyaç duyuluyor" ise, orada bir soru(n) vardır!)

Bu nedenledir ki O; dik durmayı başaran bir cesaret ve cüretin, ne kadar elzem, bir o kadar da "olmazsa olmaz" olduğunun somutudur!

* * *

Devam edelim: Eski bir deyişle "efradını câmi ağyarını mâni" bir aydın tanımı bilmiyorum.

Ancak tutarlılık gerekir diyorum... Aydın kişinin açıkladığı, savunduğu düşüncelerle, davranışları ve yaşam biçimi aynıdır. Bir aydın, ele verir talkını kendi yutar salkımı anlayışında olamaz. Ortama, koşullara göre sık sık fikir, görüş değiştirmez, esen yele göre yelken açmaz. Mevlana'nın deyişiyle olduğu gibi, göründüğü gibi davranır. Savunduğu görüşlerle çelişkili davranış, yaşama biçimi yoktur.

Sonra da alçakgönüllülük gerekir diyorum... Alçakgönüllülük bir erdemdir, aydın olmanın da vazgeçilmez koşuludur. Aydın kişi, küçük dağları ben yarattım edası içinde olamaz; insanlara, çevreye küçümseyerek yukarıdan bakmaz, yüksekten atmaz. Hele hele bazı çevrelerin ayartmasına kapılarak, büyüklük kompleksine kapılmaz, yalakalık yapmadığı gibi, kendisine yalakalık yapılmasından da hoşlanmaz.

Bir de sorgulama gerekir diyorum... Kendini, duruşunu, eylemini, bunlara kaynaklık eden düşüncelerini...

Adil, özgürlükten yana, muhalif, emeğin ve insan(lık)ın değerini bilen, farklılığa saygılı olan ve iktidar gücüne aldırmadan, ona mesafeli olan, karşı koyandır aydın...

* * *

Aydın öncelikle, "Mamoste İsmail" örneğindeki üzere, otorite ve iktidara hizmet etmeyi reddedişiyle, sonra da milliyeti, dini ve geleneğiyle arasına koyduğu mesafe ile tanımlanırken; entelektüeli metaforik bağlamda bir sürgün olarak da görebiliriz.

Hiçbir kahramana ve siyasi hiçbir tanrıya inanmayan; gardiyanlarıyla mücadeleden çekinmeyen kişidir entelektüel.

Hatırlanacağı üzere Edward Said, "sürgün" kelimesini esasında bir metafor olarak kullanmaktadır. Hayatları boyunca aynı toplumda yaşayan entelektüeller de ikiye ayrılabilirler: "Evet" deyiciler ve "Hayır" diyerek imtiyaz, güç, şan ve şöhret edinme anlamında yabancı ve sürgün olanlar. Sürgün kelimesiyle as-

la tamamen uyumlu olmama, kendini her zaman yerlilerin işgal ettiği aşina muhabbet dünyasının dışında hissetme, çoğunluğa intibak etmekten hiç haz etmeme kastedilmiştir.

* * *

Julien Benda'nın da işaret ettiği gibi "aydın", sürekli olarak uyanık ve algısı açık, günlük kaygılardan uzak, ne dini ne de ırkı olan, her dine, siyasi düşünceye, toplumsal aidiyete, ırka eşit derecede mesafeli birisiyken, "Aydının yerine getirmekle yükümlü olduğu işlev, 'aydın' olmayanların ihtiraslarını dizginlemektir"[4] ki, Beşikçi Hoca da bunu, çok şeyi göze alarak yapar.

Sadece bu mu? Hayır, bunun da ötesinde entelektüel, dışlanmış ve dezavantajlı grupların lehine kurulu düzene, baskıcı otoriteye muhalefet eden bilgi donanımlı kişidir. Adalete ve gerçeğe bağlıdır, yozlaşma ve çürümeye karşı çıkar. Kamusal rolü ne önceden kestirilebilir, ne de bir slogana ya da dogmaya indirgenebilir.

Entelektüel bir mesajı, görüşü, tavrı, felsefeyi topluma karşı ve toplum için temsil ve ifade eden kimsedir. Bu rolde insanları tedirgin eden sorular sorar; dogmalar üretmez onlara karşı çıkar; hükümetler ya da şirketler tarafından satın alınamaz; varoluş nedeni sürekli olarak görmezden gelinen insanları ve sorunları temsil etmektir.

Nihayetinde O; entelektüelin toplumsal sorumluluğu ve işlevine ilişkin olarak, "Ahlaki sorumlulukları hakikati anlamaya çalışmak, dünyaya ilişkin bir kavrayışa ulaşmak için başkalarıyla birlikte çalışmak, bunu diğer insanlara aktarmaya çalışmak, onların da kavramasına yardım etmek ve yapıcı eylem için zemin oluşturmaktır,"[5] diyen Noam Chomsky'i de doğrular pratiğiyle...

* * *

F. Nietzsche'nin, "Alev, başka şeyleri aydınlattığı kadar aydınlatmaz kendini. Bilge de böyledir," sözüyle betimlenmesi mümkün olan Beşikçi'nin tarihinde, dönekliğin "d"si yoktur; "af dilemez", kendi kendini itham edecek tutumdan özenle uzak durur.

Hançer gibi bir dile, pamuk gibi bir yüreğe sahip olan O, olduğu gibi görünendir; ne bir eksik ne de bir fazla... (Geçerken, Cervantes'in, "Her parlayan altın değildir," sözünü de anımsatayım!)

Mütevazıdır; her şeyi olduğu gibi görmek yanında sadece kitapları değil, yaşamı da doğrudan doğruya okur.

Doğru ve iyi olanı bilmekle yetinmeyip, onu uygulamaya sokacak kadar bilge bir derviş; kişiliğini öne çıkarmaya gerek duymayacak kadar geliştirmiş olan O; "efsanevi" yemyeşil uzun bir kazağı, ayna gibi kafası, gözlükleri ve daim gülümseyen naifliğiyle, Martin van Bruinessen'in deyişiyle "Kürtlerin Frantz Fanon'u"dur!

---

4 Julien Benda, *Aydınların İhaneti*, Çev: Cem Soydemir, Doğu-Batı Yay., 2006.

5 Noam Chomsky, *Entelektüellerin Sorumluluğu*, Bgst Yay, 2005, s. 8.

* * *

Orhan Kotan'ın, "Geçen Yıl" başlıklı şiirinde, "'Kürt halkı da bütün halklar gibi/insanca yaşama hakkına sahip olmalıdır,' dediği için/ 'Türk devleti/ Kürt ulusuna/köle olmayı öneremez,' dediği için/ vurdular kollarına kelepçeyi/ Beşikçi'nin," diye bahsettiği "Kürtlerin Frantz Fanon'u"ndan özür dilenmeden Kürt Sorunu çözülmeyecektir...

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Farklı Dönemler, Farklı Mekânlar, Kürt Sorunu ve İsmail Beşikçi

ÜMİT FIRAT

Bitlis'te lise yıllarım ve ilk tanışmamız

İsmail Beşikçi ile 1963 yılı baharında Bitlis'te tanıştık. Bitlis Lisesi'nin son sınıfında okuyordum. Beşikçi, Mülkiye'yi (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi) bitirdikten sonra bir süre maiyet memurluğu yapıp, askerliğini yapmak üzere yedek subaylığa başvurmuş ve yedek subay okulunu bitirdikten sonra da asteğmen olarak Bitlis'teki Piyade Alayı'na tayin edilmişti. Aynı askerî birlikte teğmen olan ağabeyimin yanında kalıyordum. O yıllarda, subay ve astsubayların yanı sıra Bitlis'te görevli olan bütün bekâr hâkim, savcı, öğretmen vb. sivil memurlar da 17.000 nüfuslu kentteki tek sosyal hizmet kurumu olan ve Mahfel olarak bilinen orduevinden hizmet alırlardı. Daha doğrusu yemek içmek ve boş zamanları geçirmek için orduevinden yararlanmaları dışında alternatif bir mekân yok gibiydi. Tabii ki, ben de ağabeyimin teğmen olması nedeniyle bu tesisten yararlanma hakkına sahiptim. Bu münasebetle, tayini Bitlis'e çıkmış subay ve astsubaylarla tanışmam mümkün oluyordu.

Beşikçi, mecburi bir görev olmasına rağmen, genel anlamda Bitlis'te bulunmaktan pek mutluluk duymayan diğer yedek subay asteğmen arkadaşlarından farklı olarak, güler yüzlü, sakin, sessiz ve kendi halinde bir insan olarak bilinip tanınırdı.

Lise son sınıf öğrencisi olmam nedeniyle, tanıştığım yedek subayların hangi üniversiteden mezun oldukları ilgimi çekiyordu. O dönem Türkiyesi'nde özel sektör henüz yeterince güvenli bir iş hayatı vaat etmediği için, iyi bir yüksek öğretim kurumundan mezun olmanın büyük avantajları vardı. Ticarete atılmak gibi bir hedefi olmayanlar için tek alternatif bir devlet kuruluşunda iş bulmaktı. Bu, doğal olarak daha güvenli bir iş ve çalışma hayatına sahip olmak demekti. Keza görevde yükselip ve parlak bir makam sahibi veya yönetici bürokrat olmak, o günlerin dünyasında bizler için erişilebilecek en büyük hedefti. Elbet-

te ki, Mülkiye'den mezun olmak, valilik, kaymakamlık, diplomatlık, müfettişlik gibi devletin en etkin ve yüksek görevlerinde bulunma şansına en çok sahip olmak demekti. Bu nedenle, bugün pek çok muadilinin bulunduğu SBF, o dönemin bu potansiyeli taşıyan yegâne okuluydu ve buradan mezun olmak bugünlere göre çok daha cazipti.

Bitlis Lisesi'nde okuyan ve derslerinde pek de başarılı olmayan bir öğrenci olarak, iyi bir okulda okumayı ve mezun olmayı ne kadar arzulasam da, Mülkiye'ye giriş sınavlarını kazanamayacağımın farkındaydım. Böylece kendi haddimi bilip, daha mütevazı bir okula girmeyi hedefliyordum. Ancak, lisedeki sınıf arkadaşlarıma ve emsallerime nazaran daha politik, Türkiye ve dünya meselelerine daha çok ilgi duyan bir insandım. Özel yaşamıma fazla yansımamış olsa da, sağ ve muhafazakâr bir dünya görüşüne sahiptim. O dönemde, devleti her yerde temsil eden vali, kaymakam ve diğer idarecilerin birçok zulüm, baskı ve haksızlıklarını yakinen bilip görmediğimiz için bize anlatılanları doğru kabul ediyor ve olan biteni kavrayamıyorduk. Keza devlet politikalarının da solculukla değil, daha çok faşizmle ilişkili bir yönetim tarzı olduğunu değerlendiremiyorduk. Örneğin, 1978-79 Ecevit hükümetinde adalet bakanı olan Mülkiyeli Mehmet Can'ın 1961-62 yıllarında Kadirli kaymakamı iken çeltik ağalarına karşı yürüttüğü mücadele sol bir politikaya örnek gösteriliyordu. Özetle, Mülkiyelilerin büyük çoğunluğunun solcu olduğuna dair toplumda yerleşik bir imaj vardı. Bu da, o günkü kafa yapım sonucu Mülkiyelilere yakınlık duymama engel oluyordu. Açıkçası kafamda yarattığım doğruların ve kutsal bildiğim şeylerin, solcu yetiştiren bir okulda okuyarak zehirli fikirlere dönüşmesini istemiyordum.

Tabii ki o yıllarda Türkiye'de, dünya ve memleket meselelerine ait konuların geniş halk kitlelerinde fazla tartışılmadığını ve hele hele lise öğrencilerinin aklından dahi geçmediğini belirtmek gerek. İşte böylesi bir dönemde, Bitlis'e Mülkiye mezunu bir yedek subay olarak gelen İsmail Beşikçi ile fazlaca bir yakınlık veya samimiyet kurmak, ne yaşım icabı ne de o günkü düşüncelerim itibarıyla bana pek cazip gelmemişti. Ama ağabeyim ve çevresinin kanaatleri, Beşikçi'nin akıllı, iyi niyetli ve efendi bir insan olduğu yönündeydi.

Özel bir nedenle zaman zaman Bitlis'e gelip giden ve İstanbul Hukuk Fakültesi'ni yeni bitirip asistanlığa başlamış olan Bülent Tanör'le de şehrin tek sosyal tesisi olan orduevinde tanışmıştım. Bülent, beni ikna edip doğru fikirlere yönelmem için yoğun çaba sarf ediyordu. Faşist ve ırkçı fikirlerden etkilendiğimi anlatıyor, o cenahın önderlerinden bazı alıntılar aktarıyordu. Ama bir türlü beni ikna edemiyordu. Çünkü onun da solcu olduğunu biliyordum ve ikna olmaya yanaşmıyordum. Kaldı ki, Bülent Tanör, bu geliş gidişleri sırasında doğal olarak Beşikçi'yle de tanışmış ve ahbap olmuşlardı. Onların bu tanışıklıkları ve samimiyetleri gözümden kaçmadığı gibi, bana göre bu samimiyetteki en önemli etken de solculuklarından kaynaklanıyordu.

İçinde doğup büyümeme rağmen, o yaşlarımda adından dahi haberim olmayan "Soğuk Savaş" yıllarının tanım ve taktikleriyle zihnime yerleşmiş olan o günkü kafa yapıma göre, solcu olmak, Sovyet Rusya'daki esaret rejiminin bir tür gizli ajanlığıydı; solcuların kazanmaları demek ise hepimizin esaret altına alın-

mamız demekti. 27 Mayıs 1960 askerî darbesi sonrasında giderek şöhret sahibi olan Fakir Baykurt'un pek revaçtaki *Yılanların Öcü* romanı ve Mahmut Makal, Talip Apaydın gibi köy enstitülü diğer bazı yazarların yazdıkları roman ve hikâyelerin etkisiyle de, Türkiye zaten hızla bu komünist esarete doğru gitmekteydi! Aklım sıra bu tür fikirlerden, yani solculuktan uzak durmaya çalışıyordum. Yine aynı dönemde Bitlis'te yedek subaylık yapan bir başka asteğmenin, Nuri Pakdil'in fikir ve davranışlarına saygı duyuyor ve etkileniyordum. Nuri Pakdil, İstanbul Hukuk Fakültesi'nden mezun, dindar, muhafazakâr ve karizmatik bir insandı. Edebiyata, tarihe, siyasete ve dolayısıyla dünya meselelerine ilgi duyar, düşünce ve yorumlarını bizlerle de paylaşırdı.

Mustafa Barzani ayaklanması

Etrafımızda olup biteni değerlendirebilecek yeterli birikime sahip olmasak da, Irak'ta, Mustafa Barzani'nin öncülük ettiği bir Kürt ayaklanmasının başladığından haberliydik. Bu ayaklanmanın, Türkiye açısından yaratabileceği "birtakım olumsuz sonuçları" bertaraf etmek ve Türkiye'ye yönelecek herhangi bir tehdidi önlemek amacıyla, bazı askerî birlikler Irak sınırında görevlendirilmek üzere Hakkâri'nin sınır bölgelerine sevk edilmişlerdi. Yıllar sonra tanıştığım, değerli ağabeyim ve Sol Yayınları kurucusu Muzaffer Erdost da, 1963-64 yıllarında Hakkâri'de yedek subay olarak askerliğini yapmıştır ve o yıllarda Hakkâri'de olup bitenler hakkındaki gözlem ve anılarına *Şemdinli Röportajı* (Onur Yayınları, Ankara, 1987) adlı kitabında yer vermektedir. Kitapta Bitlis'ten Hakkâri'ye gönderilen yedek subay asteğmen İsmail Beşikçi'den söz edilmemekte; Bitlis'ten giden ve oldukça renkli bir kişiliğe sahip olan Bozkurt Binbaşı'dan söz edilmektedir. Anlaşılıyor ki, Erdost'un Hakkâri'de bulunduğu dönem, Beşikçi'nin Hakkâri'de bulunduğu dönemden hemen sonraki döneme denk gelmektedir. Beşikçi'nin varlıklarını fark ettiği göçebe Kürt aşiretleriyle karşılaşması ve ilgilenmesi, bu görev sürecinde şekilleniyor. İleriki yıllarda yapacağı akademik çalışmalara başlaması için de bu dönemde yaşayıp gördüklerinin oldukça önemli bir yeri olduğu düşünülebilir.

Sonraki yıllarda kendi ifadelerinden de öğreniyoruz ki, askerliğinde başlattığı bu çalışmaları, akademik hayatında da devam ettirmiş ve *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar - Göçebe Alikan Aşireti* başlığıyla bir doktora tezi hazırlamıştır. Bu tez, ilk kez Nisan 1969'da Ankara'da Doğan Yayınevi'nde kitap olarak basılmıştı.

1974 sonrasında, yeni kitaplarının Komal Yayınevi tarafından yayımlandığı dönemde, biraz da yakın dostluğumuzdan cesaret alarak, doktora tezi olarak hazırladığı bu çalışmasını niçin tekrar bastırtmadığını kendisine sormuştum. Gösterdiği gerekçe oldukça enteresandı. Çalışmasının, ciddi bir emek ürünü olmasına; akademik bir değerlendirme olarak Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde doktora tezi olarak kabul görmüş olmasına bir diyeceği yoktu. Ama o çalışmasını yaptığı dönemde, Kürt Meselesi'nin gerçek anlamda farkında olmadığını; bu meselenin arka planı hakkında gerçek bilgilerden yeterince haberli olmadığını söylemişti. Dolayısıyla, böylesi bir dönemin ürünü olan bu eserin yeniden basılması-

nı da fazla anlamlı bulmadığını belirtmişti. Bundan sonra Alikan Aşireti üzerine yeni bir çalışma yapılırsa, olaya Kürt Meselesi'nden habersiz olarak yaklaşılıp değerlendirilmesinin doğru olmayacağını ifade etmişti.

Dogmalardan kopuş ve kendimle yüzleşme

1964 yazında liseden mezun oldum ve Bitlis'ten ayrılarak yüksek öğrenim için Ankara'ya göç ettim. Yeni hayatımda kısa bir bocalama süreci geçirdikten sonra çevremde olup bitenlere karşı gittikçe yakınlaşıp daha tutarlı bir mücadele anlayışı olduğunu fark ettiğim sol ve devrimci fikirleri benimsemiştim. Cebeci semtindeki kahvelerde, birçoğunu Bitlis'ten tanıdığım Kürt arkadaşlarımla artık sol ve sosyalist düşünceleri savunan bir çevreye dahil olmuştum. Böylece yeni hayatımda Bitlis, Bitlisliler, Kürtler, sosyalistler, devrim ve devrimci mücadele kavramları yoğun ve belirleyici bir yer tutmaya başlamıştı. Benim ve birçok arkadaşımın düşünce evriminde, o dönem henüz Hukuk Fakültesi öğrencisi olan, ama dünyaya ve Kürt Meselesi'ne bizlerden çok önce ilgi duyan değerli dostum ve ağabeyim, Avukat Veysi Zeydanlıoğlu'nun büyük bir emeği, uğraşısı ve katkısı olduğunu kaydederek, kendisine duyduğum minnet ve şükran borcumu bu vesileyle belirtmek isterim.

Kendi memleketim olarak Kiğı ilçesinden Türkiye İşçi Partisi (TİP) üyesi olmuştum. Bazı siyasi gösterilere ve gençlik eylemlerine TİP taraftarı olarak katılıyor, o günlerin "sosyalizm" tartışmalarını takip ediyordum. Partideki Kürt ağabeylerimiz ve arkadaşlarımız gibi, ben de TİP içersinde Mehmet Ali Aybar'ın savunduğu fikirlerin ve politikanın doğruluğunu benimsemiştim. TİP'in öncülük ettiği Doğu Mitingleri'ne Ankara'da daimi bir işte çalışıyor olmam nedeniyle bizzat katılamamış olsam da, oralarda yaşanan veya söylenen şeylerden haberdar olup, aynı heyecanları duyuyor ve hissediyordum.

1968-1969 yıllarında, Ankara'da şair Hasan Hüseyin Korkmazgil'in yönettiği, TİP'e ve Aybar'a yakınlığıyla bilinen *Forum* dergisinde İsmail Beşikçi isimli birisinin yazıları yayımlanıyordu. Doğrusu ilk zamanlarda, Bitlis'te tanıştığım İsmail Beşikçi'nin bu yazarla aynı kişi olup olmadığı konusunda hiç kafa yormamıştım. Lise yıllarımda, sadece ağabeyimden kaynaklanan ortak bir çevrede tanışıp yaşamış olmamız dışında zihnimde özel bir yeri olmayan, üstelik solcu bir insan olan ve yaş olarak da emsal olmadığımız İsmail Beşikçi ile ahbaplığımın sürdürülmesi için bir nedenim yoktu. Benim Bitlis'te tanıdığım İsmail Beşikçi, muhtemelen bir yerlerde ya bir memur ya da bir kaymakam falan olmalıydı. Doğrusu aradan geçen zamanda hiç aklımdan geçmemişti.

1968 yılında, Doğan Avcıoğlu'nun olay yaratan ve çok tartışılan *Türkiye'nin Düzeni* adlı ünlü kitabının Ankara'da Bilgi Yayınevi tarafından yayımlanmasıyla, "sol çevreler" arasında oldukça yoğun bir tartışma başladı. O dönemde, TİP Milletvekili Çetin Altan'ın köşe yazarı olması nedeniyle de çoğunlukla solcu ve sosyalistlerin okuduğu *Akşam* gazetesinde, İsmail Beşikçi imzasıyla yayımlanan ve birkaç gün devam eden "Doğu Anadolu'nun Düzeni" başlıklı bir yazı dizisi yer aldı. Başlığı, Avcıoğlu'nun kitabına alternatif bir şeyler çağrıştırıyordu, ki bu

gönderme bazı doğruların ilk kez ifade edilmekte olduğunu okuyan Kürtler arasında oldukça dikkat çekmişti. İşte o yazılar yayımlandığında nihayet anladım ki, bu İsmail Beşikçi Bitlis'te tanıştığım İsmail Beşikçi'nin ta kendisiymiş. Elbette artık Bitlis'teki sağ ve muhafazakâr görüşlere sahip değildim. Mülkiyeli ve solcu olarak tanıdığım ve uzak durup fazla samimiyet kurmadığım, arkadaşlarımın henüz kim olduğunu bilmedikleri bu insanı birkaç yıl öncesinden tanımış olmak, doğrusu beni gururlandırmıştı. Bu vesileyle de öğrendim ki, Erzurum'da üniversite öğrencisi olan bazı arkadaşlarımız, Beşikçi ile zaten çoktan tanışıp birlikte bazı çalışmalara katılmışlar ve Beşikçi, bölge halkı arasında "Sari Xoce" (Sarı Hoca) lakabıyla anılan bir isim olmuş (Çok az sayıda olsalar bile, o yıllarda Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde öğrenci olmanın her türden şiddet ve baskılarına göğüs geren, öğrenciliklerinin yanı sıra toplum sorunlarına ilgi duyarak Beşikçi ile yakınlık kuran arkadaşlardan isimlerini hatırladıklarım; değerli arkadaş ve dostlarımız Ahmet Aras, Ali Kotan, Cengiz Çamlıbel, Demir Pekol, Halit Güneş, Kadir Manga, Mehmet Ali Adıgüzel, Mustafa Arslan, Nazif Kaleli, Nizamettin Kaya, Ömer Polat, Saliha Kotan [Ejder], Sultan Aslan, Turgay Budak ve Veysel Çamlıbel'in isimlerini burada anmak isterim. *Dilan* isimli romanıyla 1977 Madaralı Roman Ödülü'nü kazanmış olan Ömer Polat, 1973'te yazdığı *Mahmudo ile Hazel* isimli ilk romanını "Sari Hoce'ye", yani Beşikçi'ye armağan etmişti).

Sosyalizmden Kürt Meselesi'ne

Bilgi edinebilme bakımından oldukça kısıtlı bir dönemdeydik. Zaten ancak çevirilerle öğrenme şansına sahip olduğumuz konulara ait birçok eser, ya yasaklar nedeniyle ya da çeşitli özel politik kaygılar nedeniyle yayımlanmamıştı. Alelacele çevirisi yapılıp yayımlanan "eserler" ise başka bir talihsizlikti. Politzer'den felsefe, Nikitin'den ekonomi politik, Dimitrof'dan faşizm, Stalin'den milli mesele öğreniyorduk. Üstelik bu okuduklarımızın da kesin doğrular olduğunu sanıyorduk. Her ne kadar Kürtler Stalin'in millet tanımına uymasa da, bunu sorgulamak yerine, çoğumuz köylülerin satmak için şehre getirdikleri birkaç parça tarım ürününü ileri sürerek bir ulusal pazarımız doğmuş olduğunu, keza ulus olma şartlarının diğer hükümlerini de tamamladığımızı savunuyorduk. Birileri de çıkıp bize bu tanımların mutlak doğrularmış gibi görülmemesini, bir toplumun kendini bir millet olarak görmesinin Stalin'in ulus olma kriterlerinden geçmiş olma şartına uyup uymamasının önemi olmadığını söylemiyordu. Sosyalizmi öğrenmeye çalışırken, yeni bir resmî ideolojiye yönlendirilmekte olduğumuz, Kemalizmin Kürtler arasında bile hâlâ ilerici bir siyaset ve ideoloji olarak görülmekte olduğu bir dönemdi.

50 yılı aşkın bir süredir birkaç elin parmaklarının toplamı kadar sempatizana bile sahip olamayan eski tüfek ağabeylerimiz, çevirip yayımladıkları veya yazdıkları "teorik" metinlerde bizi düşünmeye, sorgulama ve tartışmaya çekmek yerine kendilerini takip etmeye yönlendirmeyi tercih ediyorlardı. Ulusların kaderlerini tayin hakkı gibi temel bir konudan haberdar olduğumuzda da, "Genelin (proletaryanın-işçi sınıfının) çıkarlarının, özelin (ezilen halkların) çıkar-

İSMAİL BEŞİKÇİ TÜRKİYE'NİN VİCDANIDIR

Şakir Epözdemir

Belki bu başlık birçok kişi tarafından kullanılmıştır ama Beşikçi Hocamı hatırladığımda ilk aklıma gelen cümle her zaman bu olmuştur. Vicdan, insanlığın adalet terazisidir. Haksızlığa, zulme karşı kendiliğinden harekete geçen semavi, ilahi ve doğal bir aygıttır.

Sayın Beşikçi 1939'da Çorum'un İskilip ilçesinde dünyaya gelmiştir. Çorum'da liseyi bitirdikten sonra Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olmuş ve 1965/1970 yıllarında Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde Sosyoloji Asistanı olarak çalışmıştır. Burada ve bu yıllarda, Kürt Sorunu'yla tanışarak ve vicdan terazisinde bu korkunç adaletsizliği keşfederek; mazlumun yanında zalime ve zulme karşı sözle, yazıyla; ve bir sürü davalarda, mahkemeler karşısındaki son derece mantıki ve gerçekçi savunmalarıyla hukuksuzluğa meydan okumuştur. Diğer taraftan yazdığı onlarca kitapla, yüzlerce makaleyle, bu uzun ve ince yolda yürümüş ve halen de yürümeye devam etmektedir. Hocamız 71 yaşının 17 yılını zindanların kalın duvarları ve demir parmaklıkları arkasında geçirmiştir. Aldığı bütün cezalar, vicdan terazisinin hak, hukuk ve adaleti doğru tartmasından ve mazlum Kürt halkının yanında yer almasından ileri gelmiştir.

İsmail Beşikçi Hocamla aynı kuşaktanım. O 1965'te asistanlığa başladığında, aynı kuşaktan olan birkaç arkadaş ve saygıdeğer ağabeylerimle birlikte (11 Temmuz 1965) Diyarbakır'da Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'ni kuranlardan birisiyim. 1967 yılı 'Doğu Mitingleri' yılıdır. Mitingler yaz mevsiminin başından sonbaharın sonuna kadar sürdü. Bu mitinglerin zengin ve coşkulu geçmesinde Türkiye İşçi Parti-

larından daha önemli olduğu", yani önemli olan şeyin enternasyonalizm olduğu söylenebiliyordu. Sınıfsız bir dünyanın hayalini kuruyorduk. Ne var ki, sınıfsız bir dünyayı kurarken, bu süreçte ulusların ne olacağına, hangi ortak dili konuşarak hayal edilen bu cennetin özgür ve mutlu birer üyesi olunacağına dair fazla kafa yormamız gerekmemişti. Nasılsa devletleri ortadan kaldırmaya çalışıyorduk, şimdi kalkıp da yeni bir devlet daha kurup işleri zora sokmanın ne anlamı vardı?

Devrim stratejisi tartışmalarından Devrimci Doğu Kültür Ocaklarına

Talihsiz bir sürecin ürünleri olan ve birer resmî tez olarak yazılmış bu "eserler" ve yazarlarından çok sağlıklı bir şeyler öğrenememiş olsak da, 1969 yılı, yıllardır içinde yaşadığımız halde yeterince açıklayıp ifade edemediğimiz bazı mese-

si ile Kürt yurtseverlerinin katkıları rol oynadı ve bu manzara herkes tarafından açık bir şekilde görüldü. Böylece yurtsever kesimin "gizli bir örgüt tarafından yönlendirildiği" Derin Devlet tarafından hissedildi. Burada gerçeklik payı da vardı. TKDP'nin iki yıllık geçmişi vardı ve her tarafta örgütlenmişti. 19 Ocak 1968'de MİT tarafından düzenlenen bir operasyonla Sait Elçi ile beraber 11 kişi tutuklandık. TKDP davası Antalya Ağır Ceza Mahkemesi'ne taşındı ve bu tarihî mahkemede "Kürt ve Kürdistan" gerçeği açık bir şekilde dile getirildi ve de Türkiye Kürdistanı'nda ilk olarak siyasi savunmalar yapıldı. Bunun için Sayın İsmail Beşikçi Hocamla hem aynı kuşaktanım, hem de Kürt Sorunu'nu ve Kürdistan meselesini hiç korkmadan ve endişe duymadan hakikate ve realiteye uygun bir şekilde savunanlardanım.

Antalya davasından (1968-69) sonra Türkiye'de açık bir şekilde Kürdistan ve Kürt Milleti tabirini kullanan ilk iki kişiden biri Beşikçi Hoca, diğeri ise Deniz Gezmiş'tir. Yanılmıyorsam 1969'da cezaevinden tahliye olduktan sonra Sayın Beşikçi'nin bir beyanatından Kürt milleti ve Kürdistan tabirini okumuştum. Deniz Gezmiş de dobra dobra bu gerçeğe parmak bastı ve böylece O, vicdani terazisinde ve devrimci karakterinde var olan bir gerçeğe parmak basarak, haksızlığa ve zulme boyun eğmedi ve yoldaşlarıyla beraber ölümsüzler kervanına kavuşmuş oldu.

Başlıkta Sayın Beşikçi'ye Türkiye'nin vicdanıdır diye –haddim olmayarak– bir değer biçtim. Deniz Gezmiş'e de Türkiye halklarının onuru ve korkusuz kahramanıdır desem, O'nun hakkıdır diye düşünüyorum. Deniz Gezmiş ve değerli arkadaşları Yusuf Aslan ile Hüseyin İnan 1972 Mayıs ayında asıldıklarında benim 1962 doğumlu ve 10 yaşındaki oğlum Şiyarbar üzüntüsünden hastalanmış yatağa düşmüştü. 10 yaşındaki bir çocuğun vicdanı bu haksızlığa dayanamamıştı. Şiyarbar, ateşler içinde kıvranırken bana "Baba! Deniz Gezmiş'in kardeşleri yok mu?" diye sorunca, "Bilmiyorum oğlum, belki de vardır. Niye soruyorsun?" dedim. 10 yaşındaki Şikar'ımın o saf ve o temiz çocukluk duygusuyla bana söyledikleri hâlâ kulağımdadır. Kardeşleri varsa intikamını alsınlar istiyordu Şiyarbar.

Ben O'na gerekenleri söyledim. Bu meselenin bir zihniyet meselesi olduğunu,

lelerin farkına vardığımız, sorguladığımız ve alternatifler aradığımız bir dönemin başlangıcı olmuştur. Artık mevcut sol gruplar arasındaki tartışmaları ilgiyle takip edecek ve bu tartışmalardan çıkan sonuçlara bakarak kendi durumumuz hakkında ciddi analizler yapabilecek bir olgunluğa gelmiştik. Gene bu aşamada, var olan yapılardan farklı bir örgütlenme aşamasına geldiğimizi de gördük. Kürt gençlerinin gerçekleştirdiği bir dizi tartışma ve toplantılardan sonra Mayıs 1969'da, Ankara ve İstanbul'da, Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) kuruldu. DDKO Kürt siyasi hayatında yeni bir dönemin de başlangıcı olmuştu. Kürtler, artık sadece Türkiye'de bir devrimin nasıl gerçekleşeceği konusunda stratejik tartışmalarda bulunmak, bu tartışmalarda tavır belirlemekle kalmıyor, kendi özgün konumlarını da dile getiren eleştiriler yapıyor, somut siyasi taleplerde bulunuyorlardı. Elbette birçoğumuzun gönlünde hâlâ bir devrim hayali yatıyordu, ama bir devrimden önce yapacak daha çok işimiz olduğunu da kavramaya

faşizm yıkılmadan bu haksızlığın ve zorbalığın devam edeceğini, kinle ve intikamla hiçbir şeyin çözülemeyeceğini anlattım. Biz Kürtler ve Kürt aydınları olarak, hep kardeşlik ve barış tohumlarını ektik ve hâlâ daha barıştan, haktan ve hukuktan yanayız. Haksızlığa uğrayanların doğal olarak başka bir istekleri de olamaz, olmamıştır. Sayın Beşikçiler, Denizler, Yusuflar, Hüseyinler, Madımak'ta yakılanlar, katledilen binlerce fail-i meçhul Kürt aydını ve vicdanları adaletten, barış ve demokrasiden yana olan bütün Türkiye aydınlarının emekleri ve çabaları boşa gitmemiş, gitmeyecektir.

Bilim adamı ve sosyolog Beşikçi Hoca, adaletten ve haktan yana, Iskilipli, saygıdeğer bir Türk'tür. Sırf doğruları söylediği için Marksistlik, bölgecilik ve en sonunda Kürtçülükle itham edildi ve edilmektedir. O şimdi kafatasçılara göre Kürtçü İsmail Beşikçi'dir. Hiçbir zaman O'na "haklısın" demediler ve 42 yıllık mücadelesi bugünlere geldi. Şimdilerde de, Sayın Cumhurbaşkanı'ndan Başbakan'ına kadar en yüksek düzeyde idarecilerimiz tarafından Kürt realitesi kabul gördü ve sabahtan akşama kadar televizyon oturumlarında Kürt Meselesi tartışılmakta ve çözüm çareleri aranmaktadır.

Ne yazık ki, hiçbir Allah'ın kulu, bundan kırk yıl önce Sayın Beşikçi'nin bu soruna bilimsel çözüm reçeteleri sunduğunu, bu yüzden görevden alındığını ve bu sebeple on yedi yıl zindanlarda süründürüldüğünü hatırlamıyor. Çünkü hâlâ daha hiç kimse meseleye doğrudan doğru ve gerçekçi bir manada parmak basmıyor. Ben şahsen o anlı şanlı profesörleri, gazetecileri ve bilim adamlarının gerçekleri eveleyip geveleyiklerini gördükçe hayrete düşüyor ve bunların vicdanlarının körelmiş olduğuna şahit oluyorum. Çünkü bu muhteremlerin kafalarındaki inkâr virüsleri onların doğru söylemelerini engelliyor. Onlar, Kenan Evren'in dayattığı anayasaya göre bilimsel tezlerini ve bilginliklerini ortaya koymakta ve hiç bilimsel olmayan safsata önerilerle sorunu daha da içinden çıkılmaz hale getirmektedirler.

Sayın Beşikçi'yle 1969'da, Tatvan'da ve çok değerli dostum Nazif Kaleli'nin evinde tanıştım. O zaman hocam 30 yaşındaydı. O gece O'ndan aldığım derslerden iki-

başlamıştık. Kaldı ki, o devrim hayali de bir türlü gerçekleşmeyecek gibiydi ve zaman ilerledikçe artık hayali bile kurulmaz olup tükendi.

İsmail Beşikçi'nin, *Akşam* gazetesinde "Doğu Anadolu'nun Düzeni" başlığıyla tefrika edilen yazıları daha sonra aynı isimle, bu kez bir kitap olarak E Yayınevi'nde basıldı. Kitap çok kısa bir sürede tükendi. Böylece, İsmail Beşikçi ismi Kürt siyaset ve fikir dünyasında giderek daha çok bilinip konuşulan, tanınan, ilgi duyulan, saygın bir isim olmaya başlamıştı.

Ekim 1969 genel seçimleri, bir öncekinde on beş milletvekilliği kazanan TİP için bir hayal kırıklığı yaratmıştı. Mehmet Ali Aybar ve Rıza Kuas dışında hiçbir TİP'li meclise girememişti. Bunun üzerine M. Ali Aybar istifa etti ve yerine bir Kürt olan Mehmet Ali Aslan TİP genel başkanı seçildi. Bu süreçte parti çalışmalarında ilk zamanlardaki kadar enerjik davranmayan birçok Kürt arkadaşımızın partiye yönelik ilgileri arttı.

si hâlâ aklımdadır. Nazif Hoca, Erzurum Üniversitesi'nde O'nun talebesiydi. Yanılmıyorsam Hüseyin Sağiç, Veysi Zeydanlıoğlu, Zülküf Şahin ve birkaç kişiyle hocamızı ziyaret etmiştik. O yıllarda Kürt Sorunu hem ulusal ve hem de ekonomik olarak tartışılıyordu. O zamanın deyimiyle ekonomik olarak Doğu Anadolu'nun kalkınması mümkün mü? Devlet yatırımlarıyla mı? Özel teşebbüs kanallarıyla mı, veya bölgeden İstanbul, Ankara ve diğer metropollere göç eden zenginlerin memleketlerine dönüşleriyle mi olacaktı? Çözüm ne idi? Çare ne idi?

Sayın Beşikçi'nin bu konudaki görüşü hatırladığım kadarıyla şöyle idi: Kürt bölgesi özerk olmadan bunların hiç birisiyle kalkınma olamaz. Sermaye özgür ve huzurlu mekânlar arar. Sorunlar ortada dururken sermayenin aradığı huzuru hiç kimse sağlayamaz ve garantiye alamaz. Kürtlerin yaşadığı bölge bilinçli olarak geri bırakılmıştır. O bilinç, o zihniyet değişmeden bu düzen böyle devam edecek ve bu bölge gün geçtikçe daha da fakirleşecektir.

Arkadaşlarım, "bu durumda ancak sosyalist bir iktidar bu zihniyeti değiştirebilir ve ancak sosyalistlerin iktidarında Kürtler demokratik haklarına kavuşur" tezini ortaya attılar. Bu münakaşa öyle bir noktaya geldi ki Sayın Beşikçi o arkadaşları uyarırcasına ve sesini biraz yükselterek şunları söyledi: "Bakın arkadaşlar, ulusal istemler, ulusal talepler ve özgürlük mücadelelerini tek bir kalıba sığdıramayız. Şehir burjuvazisi, köylü kentli ittifakı veya birkaç aşiretin öncülüğünde de ulusal istemler gerçekleşebilir. Mele Mustafa Barzani'nin yarınlarda muvaffak olamayacağını kim bilebilir?"

Benim 1969 yılının sonbaharında Sayın Beşikçi Hocamdan aldığım dersten çıkardıklarım bu iki konu idi. Ve zaten her iki konuyu ve daha fazlasını Antalya Ağır Ceza Mahkemesi'ne verdiğim siyasi savunmamda açık bir şekilde dile getirmiştim. Ve Kürtlere otonomi isteğimde ısrar ederken bu istekleri "En basit insan hakları talebi" şeklinde ifade etmiştim. Kürtlerin kırk yıl sonra hâlâ o "en basit insan hakları" seviyesine ürkek yaklaştıklarını gördükçe gerçekten hayretle ve ibretle manzarayı görüyor ve izliyorum. Hani ben bir Kürt yurtseveri olarak bu dramatik gidişata ta-

Biz de, kuruluşundan sonra bazı demokratik eylemlere katılmasına rağmen, henüz bir dernek merkezi bulunmayan Ankara DDKO için Mümtaz Kotan'la birlikte yer aramaya başladık. Sonunda Kızılay, Ziya Gökalp Caddesi'nde oldukça uygun bir bina bulduk. Mal sahibi dernek adına bir kontrat düzenlemek istemediği için, maaşla çalışan bir kiracı ile bir de kefilin kontratı imzalamasını istedi. Ben kiracı olarak, Dr. Mahmut Ortakaya da kefil olarak kontratı imzaladık ve binayı tefriş işine giriştik.

O günlerde, bir süredir TİP politikalarına muhalefet ederek Milli Demokratik Devrim (MDD) stratejisini savunan Mihri Belli liderliğindeki *Aydınlık Sosyalist Dergi* ve *Türk Solu* dergileri çevresinde faaliyet gösteren grup içersinde bir bölünme yaşandı. Doğu Perinçek, *İşçi Köylü Gazetesi*'nin sahibi Ömer Özerturgut ve arkadaşları gruptan koparak, *Proleter Devrimci Aydınlık* (PDA) dergisini yayımlamaya başladılar. Daha sonra PDA'cılar olarak anıldıkları yeni bir

hammül ediyorum, buna mecburum. Sayın Beşikçi Hocam Kürtlerin kendi sorununa bu kadar şaşı bakışlarına nasıl tahammül ediyor bilmekte güçlük çekiyorum. Ara sıra sesini yükselttiğini görüyorum; ama maalesef gürültüden kimseler duymuyor.

Gerçekten burada bir bilimsellik var da ben mi bilmiyorum? Yani ulusal istemler gün geçtikçe kartopu gibi eriyor mu? İstemler gün geçtikçe aşağıya mı çekiliyor? Dünyada bunun örnekleri var mı yok mu bilemiyorum. Elbette uzlaşılacak ama pazarlık başlamadan sen sıfıra inersen sorun daha da karmaşaya dönüşür.

40 yıl önce İskilip'ten bir bilim adamı çıktı. Kürtlerin ezildiklerini, Kürdistan'ın geri bırakıldığını, Kürtlerin ve Kürdistan'ın şiddetle inkâr edildiğini, bu halkın ve bu coğrafyanın bu haksızlığı hiç ama hiç hak etmediğini gördü. Hem Kürtlere ve hem de Türklere gerçekleri söylemek için yola çıktı ve sesini her tarafa duyurdu. Eğer dünyamız 2000 yıl önce Sayın Beşikçi ile karşılaşsaydı, mutlaka İsmail adındaki peygamberlerin sayısı ikiye çıkmış olacaktı. Ama peygamberlik kadroları Hz. Muhammed (SAS) Efendimizden sonra dondurulmuştu. O Mahatma Gandhilerin, Muhammed Ali Cinnahların, Martin Luther Kinglerin ve bütün barış elçilerinin yanında yer almıştır. O, Hz İsa'nın, Tolstoy'un ve Mandela'nın izini takip etmektedir. Hocam barışı seçti ve Türkiye mutlaka barışa ve gerçek demokrasiye kavuşacaktır. Türkler ve Kürtler, bütün aydınlar ve vicdan sahipleri İsmail Hoca'yı seviyor, takdir ediyor ve söylediklerinin bilimsel olduklarını onaylıyorlar. Velakin hiç kimse O'nun bu sorunun çözümü için yazdığı reçeteyi kullanmıyor. Ben de hayretle ve ibretle manzarayı izliyorum.

Sayın Hocam!
Kürtler kurtulsa da, kurtulmasa da, bir defa sizi hiçbir zaman unutmayacaklardır. Türk kelimesini duyduklarında hep sizi hatırlayacaklar. Siz bir barış ve hakkaniyet elçisi olarak insanlık tarihi boyunca yaşayacaksınız. Ne mutlu insan olana! Ne mutlu size Hocam!

Bir Kürt olarak sizi saygı ile selamlıyor ve 40 yıldan beri sizi yakından tanıdığımdan dolayı kendimi mutlu hissediyor ve sizinle onur duyuyorum.

grup oluşturdular. Adakale Sokak'taki Doğan Avcıoğlu'nun *Devrim* dergisi ile aynı apartmanın bitişik dairesine komşu olan PDA bürosu, bizim dernek lokalimize çok yakın bir mesafedeydi.

DDKO binasını uygun bir şekilde tefriş edip faal hale getirdiğimiz bu dönemde, İsmail Beşikçi'nin PDA salonunda *Doğu Anadolu'nun Düzeni* kitabı üzerine bir konferans vereceğini haber aldık. Hatırladığım kadarıyla konferans bir hafta sonu gecesi düzenlenmişti. Yıllardır görmediğim Bülent Tanör'ün de İstanbul'dan gelerek katıldığı oldukça kalabalık bir dinleyici kitlesi Beşikçi'yi izlemeye gelmişti. Dergi lokalinin salonunda yer kalmadığından dinleyicilerin bir kısmı, apartmanın merdiven koridorlarına kadar taşmıştı. Herkes pürdikkat Beşikçi'yi dinliyordu. Sanırım *Devrim* dergisi komşusu olmaktan kaynaklı olarak aralarında birkaç subayın da bulunduğu dinleyicilerin birçoğu, ordu, basın ve akademik dünya hakkında belki de hayatlarında ilk kez duydukları

sözler ve tespitler karşısında dehşete kapılmış gibiydiler.

Eskişehir'de ziraat mühendisi olarak çalışan Doğu Beyazıtlı arkadaşlarımız Veysel Çamlıbel ve Bahattin Eryılmaz, bir süre önce kendi imkânlarıyla 6-7 sayı sürdükleri *Şéresiyar* isimli bir dergi yayımlamışlardı. Kemalist zümrenin en büyük duayenlerinden biri olarak, sol çevrelerce de ilerici ve saygın bir isim olarak kabul gören Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Cumhuriyet* gazetesinde "Yakın Tarihimizde İhanetler, Türkiye Halkları" başlıklı bir yazı dizisi yayımlamış ve yazısında, *Şéresiyar* isimli dergiyi çıkaranlar için, "Eğer bu gazeteyi çıkaranlar kendilerini Türk halkından saymıyorlarsa o zaman toplumcu, milliyetçi değil, düpedüz ırkçıdırlar." demişti. Beşikçi, konuşmasında Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun bu cümlesine dikkat çekerek, bunun tek örnek olmadığını, Velidedeoğlu'nun bu metninin altına Türkiye'deki bütün profesörlerin onay verip imza atabileceğini, böylesi bir yaklaşımın ise şoven ve asimilasyonist bir anlayıştan kaynakladığını söyledi. Elbette konferansta bulunan dinleyicilerin yüz ifadelerine bakıldığında, Beşikçi'nin tavrından pek de memnun kaldıkları söylenemezdi. Fakat ben, kendi hesabıma Beşikçi'nin izini bulmaktan memnun kalmıştım. Bu durumda, Beşikçi'nin Ankara DDKO'dan haberdar edilmesi gerekiyordu ve bu vesileyle adresimizi kendisine iletmiş olduk.

Sonrasını kendisi şöyle anlatır:

> "1968 yılı başlarından itibaren üniversitede eğitim gören Kürt gençlerini kucaklayan yeni bir örgüt kurulması yolunda çalışmalar yapıldığını duyardım. Kürt gençleri arasında bu tür konular konuşulurdu. 1969 baharında bu çalışmalar sonuçlandı. Yeni örgütün adının Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) olacağı basına yansıdı. Ankara Devrimci Doğu Kültür Ocağı ve İstanbul Devrimci Doğu Kültür Ocağı hemen hemen aynı tarihlerde kuruldu. 1967 Doğu Mitingleri'nden sonra üniversite öğrencileri arasında milli duyguların gelişip serpilmeye başladığı görülüyor. Devrimci Doğu Kültür Ocakları böyle bir süreçte kuruldu.
>
> Ankara ve İstanbul'daki kuruluşlardan sonra taşrada da benzer örgütleri kurma istekleri ortaya çıktı. Ankara ve İstanbul'daki Devrimci Doğu Kültür Ocakları'na taşradan bu yönde çok yoğun istekler geliyordu. Ergani, Silvan, Batman, Diyarbakır DDKO'ları böyle kuruldu. 1971 yılı Ocak ve Şubat aylarında Kozluk'da Devrimci Doğu Kültür Ocağı açma çalışmaları vardı. Kürt illerinde bu yönde çok yoğun sürüyordu. 12 Mart 1971 askerî müdahalesinin Kürtler arasındaki bu uyanışı durdurmayı amaçlayan bir yönü de vardı. O zaman, Erzurum'da Atatürk Üniversitesi'nde Fen-Edebiyat Fakültesi'nde sosyoloji asistanıydım. Süreci ben de basından, öğrenci arkadaşların anlatımlarından izlemeye çalışıyordum.
>
> 1969 yılı Aralık ayı ortalarında, Ankara'ya gelmiştim. Ankara Devrimci Doğu Kültür Ocağı'na da uğramak istiyordum. Ziya Gökalp Caddesi üzerindeki binanın adresini daha önce öğrenmiştim. Bina, Kızılay'dan Cebeci'ye giderken sağ tarafta kalıyordu. Türk Eğitim Derneği Koleji'ne yakın bir yerdeydi. DDKO iki katlı binanın üst katında yer alıyordu. Akşam saat beşe doğru DDKO'ya vardım. Binaya caddeden 10-12 basamaklı bir merdivenden çıkılıyordu. Zile bastım. Kimlerle karşılaşacağımı, tanıdıklar olup olmadığını merak ediyordum. Kapı kısa bir

süre sonra açıldı. Karşımda Ümit Fırat duruyordu. Ümit'i görünce çok sevindim, DDKO'da iyi arkadaşlarla karşılaşacağımı düşündüm. Ümit beni oradaki arkadaşlarla tanıştırdı. İhsan Aksoy'u, Faruk Aras'ı, Süleyman Demirkapı'yı ta o günlerden hatırlıyorum.

Ümit'i, 1962-1963 yıllarından, Bitlis'de askerlik yaptığım dönemlerden hatırlıyorum. Ümit o zaman lise öğrencisiydi. Ağabeyi benim de askerlik yaptığım piyade alayında teğmendi. Ümit'in ağabeyiyle arkadaştık. Ağabeyinden dolayı Ümit de mahfele gelirdi. Yemek sırasında, zaman zaman karşılaşırdık. O yıllardan Ümit'i isyankâr bir öğrenci olarak hatırlıyorum. Bu bakımdan Ümit'i DDKO'da görmek beni sevindirmişti. Devrimci, demokratik örgütlerde çaba sarf edenleri iyi insanlar olarak algılıyorum.

Devrimci Doğu Kültür Ocakları'yla ve DDKO mensubu birçok öğrenciyle o gün tanıştım. O gün DDKO'da yapılan sohbetler sırasında, "Doğu Sorunu" konusunda bir konferans düzenlenmesi de istendi. Konuşmalar, tartışmalar sonunda konferans verilmesi karalaştırıldı. Bu konferans üç ay kadar sonra, 12 Mart 1970 tarihinde, Ankara'da, DDKO'da gerçekleştirildi. Kalabalık bir dinleyici kitlesi vardı. Konferanstan sonra, soru-cevap bölümü de vardı..." (*BİR* dergisi, Hejmar, Sayı 5, 2006)

DDKO'da konferans

Beşikçi dernek lokaline geldiğinde son derece sıcak ve memnuniyet verici bir buluşma gerçekleşti. O sırada, Ankara DDKO'nun konferans, seminer gibi eğitim faaliyetlerini İhsan Aksoy ve ben yürütüyorduk. Kendisine, *Aydınlık* dergisinin salonunda verdiği konferansı, bizim lokalimizde de tekrarlamasını teklif ettim. Teklifimi memnuniyet ve heyecanla kabul etti. Bu münasebetle, *Doğu Anadolu'nun Düzeni*'nin yeni baskısı için bazı bölümleri tartışmaya açmak ve yeniden yazmak istediğini, DDKO'daki konferansın bu çalışması için de iyi bir fırsat sağlayacağını belirtti ve hemen orada konferans tarihini birlikte tespit ettik.

Bu buluşma, o güne kadar sadece tanışıklık düzeyinde olan ilişkimizin (şimdilerde yarım asra yaklaşıyor) yaşam boyu sürecek olan bir dostluk ve yakınlığa dönüşmesinin de başlangıcı oldu. Hatırladığım kadarıyla konferans, hafta içinde bir akşam saatinde gerçekleşmiş ve dernek lokali yine hınca hınç dolmuş, kimi arkadaşlar ayakta dinlemek zorunda kalmışlardı. Beşikçi seminerde ağırlıklı olarak, kitabında bölgenin problemlerinin nedenlerine eğildiği 13-14 kadar varsayım üzerinde bir tartışma geliştirdi. Birçok arkadaşımızın hafızasında yerleşmiş olan ve fırsat oldukça anlatılan bir espri de o gün gerçekleşti. Beşikçi, bölgenin güneyi ile kuzeyi arasında bir farklılaşma yaşanmakta olduğundan, modern tarım araçları ve teknoloji kullanımının güney bölgesindeki yaygınlığından bahsediyordu. Siirt, Mardin, Diyarbakır ve Urfa gibi illerde geniş tarım alanları mevcuttu; artık geleneksel tarım yerine bir kapitalistleşmenin gelişmekte olduğundan söz ediyordu. Beşikçi, bu dört ili sıralarken, konferansı ayakta izlemekte olan Siverekli arkadaşımız Emin İl, tam bir Siverekli tavrı ve hepimizin duyacağı yüksek bir tonla çok önemli bulduğu bir eksikliğe iti-

raz ederek: "Keko, Si-ve-rek...!!!" diye hecelemişti. Hoca, genel bir suskunluk olunca, ilk anda biraz duraladı, ama sonunda; *"Evet, Siverek!"* diye tekrarladı; adeta bir eksikliğini tamamlamışçasına sözlerini sürdürmeye devam etti. Bu kez Siverekli Emin Beşikçi'ye *"Sağol Keko,"* diyerek, bu vesileyle Siverek'in de bir kez daha anılmasını sağladığı için teşekkürlerini ifade etmiş oldu. Aradan kırk yıl geçmiş olmasına rağmen, bu unutulmaz espriyi Siverekli arkadaşlarla şakalaşırken hep hatırlatırız.

Bir süre sonra Beşikçi'nin yazıları, kitapları ve derslerinde anlattığı konular ve sınavlarda sorduğu sorular nedeniyle Atatürk Üniversitesi'ndeki görevine son verilmişti. Yeterince özgür bir çalışma ortamından mahrum olması ve hakkında açılmış çeşitli dava ve şikâyetler nedeniyle akademik hayatını sürdürme imkânı bulamaması, Beşikçi'de yeni bir akademik dünya arayışı ihtiyacı doğurdu ve sanırım hocası İbrahim Yasa'nın da desteğiyle Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde göreve başladı. Ankara'ya yerleşmesiyle birlikte, tabii ki, diğer tüm solcu ve ilerici üniversite asistanlarının üye olduğu Üniversite Asistanları Sendikası'nın (ÜNAS) üyesi oldu. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde psikiyatri asistanı olan rahmetli dostumuz, iyi kalpli, güzel insan Dr. Ergin Atasü, o dönem ÜNAS'ın başkanıydı. Ergin Atasü ölünceye kadar Beşikçi'nin yakın ve belli başlı dostlarından biri olmaya devam etmiştir. Yine o dönemlerden kalma ve Beşikçi'nin en sıkıntılı günlerinde ilgi ve yakınlığını esirgemeyen değerli insan Minu İnkaya'yı da zikretmek isterim.

12 Mart ve Diyarbakır

Bu arada 12 Mart 1971 askerî muhtırası olayı patlak verdi. 12 Mart muhtırasının ardından Süleyman Demirel hükümeti istifa etmek zorunda bırakıldı ve boşalan hükümeti kurmak üzere CHP'nin eski tüfeklerinden Prof. Dr. Nihat Erim başbakanlığa atandı. Bunu takiben, CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit, gelişmeler karşısında Genel Başkanı İsmet İnönü ile ters düştüğünü ifade ederek CHP Genel Sekreterliği'nden istifa etti. Ardından –bugünkü Balyoz harekâtı planından farklı olarak– o günkü Başbakan Yardımcısı Sadi Irmak'ın isim babası olduğu Balyoz operasyonlarının başlaması ve sıkıyönetim ilan edilmesi gündeme geldi. Alelacele TBMM'den geçirilen 1402 sayılı yeni "Sıkıyönetim Yasası" yürürlüğe sokuldu ve artık suç saydıkları bazı fiillerin makabline de şamil olarak ele alınıp yargılanmalarına yol açıldı. Bu yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte, gerek sendikal örgütler, gerek sosyalist, demokrat, ilerici örgütler bir bir kapatılarak, birçoğunun üye ve yöneticileri gözaltına alındı, soruşturmaya uğradı ve tutuklandı. DDKO, DEV-GENÇ, ÜNAS, TÖS gibi kuruluşlar da Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatıldılar.

1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'na, "Sıkıyönetim Askerî Mahkemeleri'nin el koyduğu herhangi bir suçla, umumi ve müşterek gaye içerisinde irtibatı bulunan suçları işleyenlerin davalarına, suç sıkıyönetim bölgeleri dışında işlenmiş olsa dahi, Sıkıyönetim Askerî Mahkemeleri'nde bakılır," hükmü konulmuştu. Böylece Askerî Mahkemeler'e, lüzum görülmesi halinde, sadece kendi bölgele-

rinde cereyan ettiği iddia edilen suçları değil, Türkiye sınırları içerisinde işlendiği iddia edilen bütün davaların muhakemesine bakması yetkisi verildi.

15 Ekim 1970 günü düzenlenen bir polis operasyonuyla birçok yöneticisi tutuklanan DDKO'nun davası da Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'nden –yeni kabul edilen bu yasaya dayanılarak– Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı Askerî Mahkemesi'ne gönderildi. Keza Kürtler hakkında açılmış bütün davalar ve İsmail Beşikçi'nin Erzurum'da açılmış olan soruşturma dosyaları ve davaları da, aynı şekilde Diyarbakır'a sevk edildi. Yanlış hatırlamıyorsam 1970 yılının Haziran ayında, Beşikçi Ankara'dan alınarak Diyarbakır Sıkıyönetim Askerî Mahkemesi'nde yargılanmak üzere Diyarbakır'a götürüldü ve orada tutuklanmasına karar verildi.

Diyarbakır'daki mahkeme süreci oldukça zengin bir dosya üzerinden sürdürülmekteydi. Öyle ki, Erzurum Atatürk Üniversitesi Rektörü Prof.Dr. Kemal Bıyıkoğlu ve Prof.Dr. Şaban Karataş olmak üzere, daha sonra ismini çeşitli vesilelerle duyduğumuz, toplum nezdinde ciddi görevler almış birçok akademik zevatın bu dosyada ihbarcı veya muhbir olarak yer aldığını tespit ettik ve tanık olduk. Komal Yayınları, bu dava süreci hakkındaki detayları içeren bir çalışmayı, 1975 yılında *İsmail Beşikçi Davası I* adıyla kitap olarak yayımlamıştır.

Yargılanması sonucu "suçlu bulunan" Beşikçi'nin, cezası kesinleştikten sonra infazını tamamlamak üzere Adana Merkez Kapalı Ceza ve Tutukevi'ne gönderildiğini öğrendik. 1973-74 yıllarındaki Adana Cezaevi, haklarındaki hapis cezaları kesinleşen siyasi mahkûmların cezalarının infazı için gönderildikleri renkli bir cezaevi olmuştu. Şair Can Yücel, Ser Yayınevi editörü Abdullah Nefes, Bilim ve Sosyalizm Yayınları editörü Süleyman Ege ve yazar Sevgi Soysal da kesinleşmiş hapis cezalarını tamamlamak için orada yatıyorlardı.

12 Mart biterken

1973 yılı baharında askerlerin gösterdiği adayın seçilemediği, ama çok da aykırı görmedikleri Fahri Korutürk'ün seçildiği cumhurbaşkanlığı seçimi yeni bir süreç başlattı. Aynı yılın ekim ayında gerçekleştirilen genel seçimler, bir bakıma 12 Mart yarı-askerî yönetiminin tasfiyesi yönündeki sürecin devamı olmuştu. CHP Genel Sekreterliği'nden istifa eden Ecevit, parti içinde bir mücadele başlatarak, bir yıl sonra yapılan parti kongresinde İsmet Paşa'nın açık bir pozisyon alarak destek verdiği Dr. Kemal Satır'a karşı mutlak bir üstünlük sağladı ve Parti Meclisi'nin tamamına yakınına arkadaşlarını seçtirtti. Bu durumu kabullenmek istemeyen İsmet İnönü, Milli Şef olarak başlayıp 34 yıldır aralıksız olarak sürdürdüğü CHP Genel Başkanlığı görevinden ve milletvekilliğinden istifa etmeye karar verdi. Yapılan Kurultay'da partinin başına geçen Bülent Ecevit, ilk kez toplum desteğini almayı ve CHP oylarında bir artış sağlamayı başararak 1973 genel seçimlerinin galibi olarak çıktı.

Seçim kampanyasında 12 Mart uygulamalarını ve infaz edilen idam cezalarını sert bir dille eleştiren Bülent Ecevit, ülkenin bir genel affa ihtiyacı olduğunu, iktidara gelmeleri halinde derhal bir genel af çıkaracaklarını vaat ediyordu.

İfade ve örgütlenme özgürlüğü için tam bir engel yaratan TCK'nın ünlü 141 ve 142. maddelerini kaldıracağını, keza idam edilmek için yeterli sayılan 18 yaş haddinin seçmen yaşı olarak da yeterli sayılması gerektiğini ileri sürerek, seçmen yaşını düşüreceğini söylüyordu. Ancak her ne kadar seçimin galibi olarak sandıktan çıksa da, tek başına hükümet kuracak bir çoğunluğu sağlayamamıştı. 12 Mart döneminde tutuklu bulunduğu Mamak Askerî Cezaevi'nde oldukça ağır hakaret ve eziyetlere maruz kalan Prof. Dr. Mümtaz Soysal başta olmak üzere, bazı yazar ve siyaset yorumcuları bir CHP-MSP koalisyonunun mevcut durum açısından makul ve kabullenilebilir olduğunu savundular. Yapılan bu öneri ve tavsiyelerin de dikkate alındığı uzun süren çalışmalar sonrasında, Ecevit CHP'si, "bir araya gelmelerini imkânsız" gibi değerlendirenleri şaşırtarak, Necmettin Erbakan liderliğindeki Milli Selamet Partisi ile sürpriz bir koalisyon hükümeti kurmayı başardı.

Hükümetin öncelik verdiği konuların başında tabii ki genel af kanunu vardı. Ancak af kanunu meclisten geçerken, Süleyman Demirel ve ona bağlı bazı çevreler bir yandan MSP içerisinden bazı milletvekillerini 141 ve 142. maddeler karşısında tavır almaları yönünde etkilerken, öte yandan kırk fazla üyeyle parlamentoya girmiş olan Ferruh Bozbeyli liderliğindeki Demirel muhalifi Demokratik Parti'yi bölme operasyonuna giriştiler. Bu aşamada, hükümetin getirdiği Af Kanunu maddelerin oylanmasına ilişkin tuhaf ve çelişkili sonuçlarla, 141 ve 142. maddeler dışında yürürlüğe girdi. Örneğin; TCK'nın en ağır ceza içeren maddelerinden biri olan ve Anayasal nizamı zorla veya silahla ortadan kaldırmaya matuf eylemlerinin yargılanmasını içeren 146. maddeden yargılananlar aftan yararlanıp tahliye edilirken, TCK'nın daha hafif maddeleri olan 141 ve 142'den yargılananlar af kapsamının dışında kaldılar. Af kanunu parlamentodan sakat bir şekilde çıktıktan sonra, CHP, yasayı Anayasa Mahkemesi'ne götürdü. Anayasa Mahkemesi kısa bir sürede yasanın TCK'nın 141 ve 142. maddelerinin ve daha pek çok şeyin genel af dışında bırakılmasını genel hükümlere ilişkin oylamaya aykırı bularak iptal etti ve pek çok DDKO'lu, TİP'li, DEV-GENÇ'li ve diğer tutuklular bu kararla tahliye edildiler.

İki adres: Komal Yayınevi ve Barış Kitabevi

Tahliye olduktan sonra, İsmail Beşikçi'nin evi ve çalışmaları için gittiği kütüphanelerin dışında sık sık uğradığı iki adres vardı: Komal Yayınevi ve Zafer Çarşısı'ndaki Barış Kitabevi. Komal Yayınevi 1974 yılında kurulmuştu. Kurucuları arasında; Mümtaz Kotan, Yümnü Budak, İbrahim Güçlü, Ali Beyköylü, Fikret Şahin, Feqî Hüseyîn Sağnıç, Recep Maraşlı gibi Diyarbakır Askerî Cezaevi'nden yakın dostluk ilişkileri bulunan arkadaşlarının yanı sıra, Ruşen Arslan, Şerafettin Kaya, Zülküf Şahin, Orhan Kotan, Hatice Yaşar, İkram Delen, Zülküf Günay, Nesimi Yaman ve Mehmet Uzun gibi arkadaşlar da yer almaktaydı. Komal, Beşikçi'nin, sürdürmekte olduğu çalışmalarının da yayımlanacağı bir yayınevi olması nedeniyle sık sık uğradığı bir adresti.

1973 yılında, Ankara Zafer Çarşısı'nda Barış Kitabevi ismini verdiğim bir ki-

tapçı dükkânı açmıştım. Başta Kürt arkadaşları olmak üzere, genel aftan yararlanarak tahliye olanların çoğunun ilk uğrak yerlerinden biri bizim dükkândı. Burada, hem ülkede olan bitenden haberdar olurlar hem de eş, dost, arkadaşla karşılaşmak imkânı bulurlardı. Beşikçi de haftada bazen birkaç, ama en az bir kez dükkâna uğrar, olan biten hakkında sohbet ettikten sonra, en son çıkan kitap ve dergileri alarak, evinin yolunu tutardı. Dükkân trafiğinin yoğunluğu, uğrayan eş dost sayısının hafta sonları daha fazla olması nedeniyle, genellikle cumartesi günleri gelmeyi tercih ederdi. Cumartesi günlerini bir bakıma sabit bir gün olarak tercih etmesinin bir diğer nedeni de, görüşmek veya görmek üzere kendisini arayanların ulaşabilmeleri için dükkâna uğradığı günün artık biliniyor olmasıydı. Bu arada, aftan yararlanıp tahliye olan diğer akademisyenler gibi Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki eski görevine dönmek üzere başvuruda bulunmuştu. Ancak bu başvurusu üniversite yönetimince uygun görülmemişti. Bildiğim kadarıyla, öğretim üyeliği görevine dönmek için başvuruda bulunup da üniversiteye kabul edilmeyen tek istisna İsmail Beşikçi'dir.

Bir gün dükkâna geldiğinde moralinin biraz bozuk olduğunu anlamıştım. Biraz üsteleyip üzerine giderek nedenini öğrenmeye çalıştım. Israr etmem üzerine Beşikçi, dayanamayıp nedenini şöyle açıkladı:

> "Dün akşam Siyasal Bilgiler Fakültesi kütüphanesinden çıktığımda cebimde hiç para olmadığını fark ettim. Otobüs param olmadığı için Cebeci'den Aşağı Eğlence'deki evime kadar yürümek zorunda kaldım. Sana uğramayı düşündüm, ama dükkânın o saatte kapalı olabileceğini düşünerek sonra bundan da vazgeçtim..."

Bunları duyunca çok dertlenmiştim. Olmuş bitmiş bir olay olması nedeniyle de kendimi bir çaresizlik içersinde hissettim. "Benim akşamları saat 19.30'dan önce dükkânı kapatmadığını biliyordun. Neden bana gelmedin? Bari Ergin Atasü'yü arasaydın!" falan diye sitem dolu çıkışların olduysa da bu tür lafların geriye dönük bir yararı yoktu elbette. Beşikçi'nin bir dostu ve arkadaşı olarak, bu güne kadar yaşadığım, bana hep acı veren, yıllar sonra burada ilk kez anlatma ihtiyacı duyduğum bu anıyı hiç unutamadım. O günden sonra, bu tür şeylerin bir kez daha yaşanmaması için kesin bir anlaşma yaptık ve o anlaşma hep yürürlükte kaldı.

Doğu Anadolu'nun Düzeni kitabını yeniden yazmaya başlamıştı. Bir gün, sohbet ederken, bu kitaba bir giriş veya önsöz yazısı olarak "Bilim Yöntemi" isimli çalışmasını hazırlarken, bu çalışmanın tek başına bir kitap olabileceğini, bu nedenle *Doğu Anadolu'nun Düzeni*'ni yeniden yazmaktan vazgeçtiğini; *Bilim Yöntemi*'nden sonra farklı başlıklar altında yeni kitaplar hazırlayıp yayımlamanın daha doğru olacağına karar verdiğini söyledi. Bu arada, yargılanma sürecindeki bilgi ve belgeleri kapsayan *İsmail Beşikçi Davası 1* isimli çalışma da Komal Yayınevi tarafından yayımlandı. Ardından 1976 yılında *Bilim Yöntemi 1*, 1977 yılında *Kürtlerin Mecburi İskânı*, 1978 yılında *Cumhuriyet Halk Fırkası Tüzük ve Programı* ve 1979 yılında da *Türk Tarih Tezi-Güneş Dil Teorisi* isimli kitapları yayımlandı. Gerek kitapların isimleri, gerekse içlerindeki konular o günlerin Türkiyesi için birer tabu olarak kabul edilen ve o günlere kadar asla sorgulanıp

tartışılmamış konulardı. Çoğu insanın duyup da varlığına inanamadığı veya ilk öğrendiğinde dehşete kapıldığı bu kitaplar, birçok insanın yakın geçmişte yaşanmış olan olayların yeni farkına vardığı konuları kapsıyordu.

Kitaplar yayımlandıklarında, en az 500-600 tanesi koliler halinde ilk olarak benim dükkâna bırakılıyordu. Bu rakam toplam satış rakamının yüzde onundan fazlası demekti ve ilk günden itibaren başta Kürt gençlerine olmak üzere kapış kapış satılıyordu. Ne var ki bütün bu çalışmalar bazen henüz matbaada iken, bazen de dağıtımdan sonraki birkaç gün içersinde TCK 142. maddesi hükmünce toplatılıyor ve kısa sürede haklarında davalar açılıyordu. Beşikçi tarafından 1979 yılındaki tutuklanmasından önce daktilo edilmiş, sayfalarını benim de gözden geçirerek bazı tashihlerde bulunduğum ve neredeyse baskıya hazır hale gelmiş olan *Otuz Üç Kurşun-Orgeneral Mustafa Muğlalı Olayı* kitabının yayımlanması ne yazık ki o dönemde mümkün olmadı. Yine yazdığı ve yayımlamayı planladığı *Tunceli Kanunu* isimli çalışması ise henüz baskıya hazır değildi.

Mülkiye'den sınıf arkadaşı olan Rahmetli Doç. Dr. Ahmet Taner Kışlalı da birkaç kez dükkânıma uğrayarak Beşikçi hakkında bilgi almıştı. Kışlalı, Haziran 1977 genel seçimlerinde CHP'den milletvekili seçilmiş, aynı yıl aralık ayında kurulan Ecevit hükümetinde Kültür Bakanlığı'na getirilmişti. Bazı arkadaşlarını Kültür Bakanlığı bünyesinde birtakım görevlere getirmekteydi. Bu kapsamda, İsmail Beşikçi için de bakanlıkta bir görev düşünmüş olmalı ki, ısrarla haberler göndererek, Beşikçi'yle mutlaka görüşmek istediğini bildiriyordu. Ben de bakanın bu isteğini kendisine iletiyordum. Fakat o, bu girişimin hangi amaçla yapılmış olduğunu kestirdiği için pek oralı olmuyordu. Buna rağmen Kışlalı, özel danışmanlığına getirdiği ve bir başka ortak dostumuz olan Hacettepe Üniversitesi öğretim üyesi Sosyolog Doğan Ergun vasıtasıyla Beşikçi'ye ulaşmak konusundaki ısrarını sürdürdü. Hoca sonunda, Sakarya Caddesi'ndeki bakanlık binasına gitti ve sanırım Doğan Ergun'la görüşerek Kışlalı'nın teklifini nazik bir şekilde reddetti. Zaten, asıl faaliyet alanı olan üniversitedeki akademik görevine dönmek dışında kesinlikle bir devlet kurumunda görev almak istemiyordu. Üstelik kendisini üniversiteye kabul etmeyen bir devletin, sınıf arkadaşı bakanın tüm iyi niyetine rağmen önerdiği bu memuriyet görevini de kabul etmeyeceğini düşünüyordu. En azından devletin görünmeyen güçlerinin buna izin vermeyeceğini biliyordu. Kışlalı'nın henüz bu devleti iyi tanımadığını ve biraz safça düşündüğünü söylüyordu.

Ahmed Arif'le unutulmaz anılar

Ahmed Arif de, hafta içinde hemen her gün öğleye doğru dükkâna uğrar, saat 15.30 civarı biricik oğlu Filinta'yı çocuk yuvasından almak üzere ayrılırdı. Ama cumartesi günleri öğlen vakitleri gelir, gelen gidenle bir süre sohbet ettikten sonra birlikte çıkar ve o dönem Ankara'nın gözde mekânlarından biri olan Körfez Lokantası'na giderdik. O günün bitimine kadar sürecek olan muhabbet soframızı kurar, rakımızı açardık. Körfez Lokantası'ndaki soframıza, bizim haftalık olağan programımızdan haberdar olan ya da dükkâna uğrayıp yardımcının ne-

rede olduğumuzu söylemekte mahsur görmediği dost ve arkadaşlarımız da katılırdı. Masamızın mevcudu artar ve oturma süremiz de bazen lokantanın kapanma saatine kadar uzardı.

Cumartesi günleri, eğer İsmail Hoca Ahmet Ağabey'den önce dükkâna gelmiş ve evine dönmüşse, bir mesele çıkmazdı. Ama eğer Ahmed Arif'le karşılaşmışlar ve Hoca yemeğe gelemeyeceğine dair Ahmet Ağabey'i ikna edecek geçerli bir mazeret ileri sürememişse, reddetme şansı olmadığı soframıza katılmak zorunda kalır, bizimle oturup sohbet ederdi. Ahmed Arif, aşırı bir saygı ve sevgi beslediği için kendisine "Âlim" diye hitap ederdi. Ancak Hoca içki içmez ve çoğu zaman masadan erken kalkardı. Ahmet Ağabey Beşikçi'nin masada bu şekilde oturmasına bir süre tahammül edebildi ve nihayet bir gün yoğun bir ısrarla rakı içirmeyi başardı. Sanırım Beşikçi, hayatındaki ilk rakıyı böylece içmek zorunda kalmış ve belki de hayatında hiç bu kadar terlememişti. Bu başlangıçtan sonra da içki içmeyi hiç sevmedi. Günlük hayatında içkinin hiç yeri olmadı, ama oturduğu içkili masalarda önüne konulan içki kadehini çok az miktarda olsa da bazen yudumladı, bazen de rakı bardağının görüntü olarak masada kalmasında sakınca görmedi. Fakat bu olay, yani Beşikçi'nin bizimle rakı içmesi olayı, bazı Kürt arkadaşlar arasında duyulduğunda büyük bir şaşkınlıkla karşılandı. Hatta o yıllarda Tatvan'da avukatlık yapmakta olan değerli arkadaşımız Zülküf Şahin, kendisinin yıllardır uğraşıp başaramadığı bir olayın nasıl olup da bizler tarafından başarıldığını bir türlü hazmedemediğini söyleyerek, bana şaka yollu çeşitli sitemlerde bulunmuş ve çok öfkelendiği bu olayın kendisini yıpratan bir gelişme olduğunu ileri sürmüştü (*Yukarıdaki satırları yazdığımda sevgili dostumuz Zülküf Şahin henüz yaşıyordu ve benim Beşikçi için yazdığım anılarımda, kendisinin de yer aldığı bir bölüm olduğunu biliyordu. Ne yazık ki, bu satırları okumak ve yayımlanmasını bekleyecek kadar zamanı olmadı. 13 Ekim 2010 günü, henüz çok erken bir zamanda, hastalığına yenik düştü ve aramızdan ayrıldı. Sevgili kardeşimizi özlem ve rahmetle anıyorum; toprağı bol olsun*).

Kimi zaman Canip Yıldırım da Körfez'deki masamızı şereflendirirdi. Onun da anıları ve anlattıkları oldukça renkli ve ilgi çekici olurdu. Ahmed Arif, sözüne doyulmaz uzun sohbetlerinde, hem yaşadığı döneme ilişkin gözlem, anı ve tespitlerini espriler ve yakası açılmadık küfürlerle süsleyerek aktarır hem de güncel gelişmelerle ilgili düşüncelerini paylaşırdı. Vakit epey ilerleyip kafalar demini bulunca, masada oturanlar şiir istemeye cesaret edemedikleri için, bu dileklerini çeşitli muziplikler arasında bir yolunu bularak Ahmet Ağabey'e ben tebliğ ederdim. Ahmet Ağabey, böylesi taleplerin hemen üzerine atlamaz, ancak uygun bir zamanda, hiç terk etmediği bir prensip ve alışkanlıkla, önce Nazım Hikmet'ten bir şiirle başlar, sonra kendi dizelerinden okuyarak devam ederdi.

Beşikçi 1987 yılında hapisten çıktıktan sonra, Ahmet Ağabey bu kez Leman Abla'yı da dahil ettiği bir davetle bizleri evinde ağırladı. Sofrada, sevgili eşi Aynur Abla'nın hazırladığı, tabii Ahmet Ağabey'in ustaca katkılarıyla da zenginleşmiş olan nefis yemekler vardı. İsmail Hoca, yemek esnasında Ahmet Ağabey'in ikide bir önüne uzattıklarını reddedememekten öylesine sıkılmış ve yorulmuştu ki, sonunda sofrada sırılsıklam ter içinde kaldı. Sonraları, tabii son yıllarda yaşa-

dığımız acılı dönemlerin üzerimizde yaratmış olduğu tahribatın da etkisiyle öncekilerin tadında olmasa bile, yine zaman zaman Ahmet Ağabey'le buluşup yemekler yedik, uzun sohbetlerde bulunduk. Ve ne hazindir ki, Ahmet Ağabey'i, bazılarını özel sohbetlerimizde okuduğu henüz yayımlanmamış şiirlerini kitap haline getirmek üzere bizlere söz verdiği yıl, 2 Haziran 1991 Pazar günü, hiç de hazırlıklı olmadığımız bir dönemde, çok erken kaybettik.

Adreslerde kriz

1978 yılının sonlarında, Komal Yayınevi ve *Rizgarî* dergisi içerisinde bir görüş ayrılığı baş göstermiş ve bu ayrışma bölünmeyle sonuçlanmıştı. *Rizgarî*'den ayrılan gruptaki arkadaşlar, daha sonra kendilerini "Ala Rizgarî" olarak tanımladılar ve görüş ayrılıklarını yazılı metinlerle ifade ettiler. *Rizgarî*'nin yazı işleri müdürü Hatice Yaşar ve yayında aktif olarak yer alan bazı arkadaşlar da kopanlar arasındaydı. Doğal olarak bu süreç Komal Yayınevi ve *Rizgarî* dergisinde yayın faaliyetleri açısından bir duraklamaya neden oldu.

Yine aynı günlerde bir sabah Zafer Çarşısı'na geldiğimizde, gece yarısından sonra kitapçıların yer aldığı arka koridorda, sebebini büyük ölçüde tahmin etmekle birlikte, araştırıp ortaya çıkaramayacağımız için fazla üzerine gidemediğimiz büyük bir yangın çıktığını öğrendik. Yangın ve dumandan kaynaklı hasarın üzerine bir de söndürme çalışmalarında sıkılan tazyikli su eklenince bütün kitapevleri önemli ölçüde zarar görmüş, bazıları ise tümüyle kül olmuştu. Aralık 1978'in son günlerinde patlak veren Maraş olayları bahane edilerek ilan edilen sıkıyönetimle birlikte askerler, yasak kitap aramak bahanesiyle Zafer Çarşısı kitapçılarına yönelik büyük bir operasyon düzenlemişlerdi. Bu operasyonun başladığı dakikalarda tesadüfen bir borç senedimi ödemek üzere dükkânı, bana yardımcı olmak üzere orada bulunan bir yakınıma emanet etmiş, bankadaki işimi halledip geri dönmüştüm. Döndüğümde, pasaj kapısında bekleyen nöbetçi askerler içeride arama yapıldığını ve bitinceye kadar da kimseyi sokamayacaklarını bildirdiler. Benim de içeride olmam gerektiğini askerlere anlatabilmem tabii ki mümkün olmamış ve kapıda beklemek zorunda kalmıştım. Operasyon bittiğinde, bütün kitapçıları ve dükkânda bulunan yakınımı da toplayıp yasak yayın bulundurmak suçlamasıyla gözaltına alıp iki gün boyunca nezarette yatırdılar.

Askerlerin yarattıkları taciz ortamıyla birlikte peş peşe gelen bu olumsuzluklar sonucu, artık işin tadının kaçmakta olduğunu düşünmeye başlamıştım. Neticede, 1979 Mart ayında bir durum değerlendirmesi yaparak Zafer Çarşısı'ndaki dükkânı tasfiye etmek kararını aldım. Dükkândaki kitapların kimini yayınevlerine iade edip, kimini de yüksek indirimlerle satmak suretiyle kısa bir süre içerisinde dükkânın tasfiyesini bitirdim.

Yeniden cezaevine

Dükkânın kapanmasının ardından bazı arkadaşlarımın aktif olarak görev aldıkları DİSK'e bağlı Ağaç Sanayi İşçileri Sendikası'nın (ASİS) Ankara temsilcisi ola-

rak çalışmaya başladım. Dükkânı tasfiye kararımla birlikte birçok Kürt arkadaşının yarı şaka yarı ciddi tepki ve eleştirilerine hedef olmuştum. Şaka yollu da olsa, böylesi bir kararın tek başına bana kalmış bir şey olamayacağını, böylesi bir kararı almadan önce kendilerinin de görüşlerine başvurmam gerektiğini söylüyorlardı. Bu tasfiyenin sonucunda, dükkânın yerine getirdiği işlev itibarıyla birçok Kürt arkadaşımızın uğrak yeri olmuş ve iletişim imkânı buldukları bir mekânın da ortadan kalktığını söyleyenler olmuştu. Ancak, eski yoğunluğu ve kolay ulaşılabilirliği olmasa da, ASİS'teki görevim süresince birçok arkadaşımızla yakın ilişkimiz sürdü. Beşikçi de fırsat buldukça sendikaya gelir ve kimi görüşme ve randevularını burada gerçekleştirirdi.

O yıl, yani 1979 yılı Ağustos ayında, Rizgarî ve Ala Rizgarî gruplarına mensup pek çok insan düzenlenen birtakım operasyonlarla Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı Askerî Cezaevi'ne götürüldüler. Tam da o günlerde Beşikçi'nin İstanbul Asliye Ceza Mahkemesi'nde görülen bir davasının kararı kesinleşmişti ve dosyası infaz için beklemekteydi. Çeşitli dost ve arkadaşlarımız kendisine Türkiye dışına çıkması için teklif ve telkinlerde bulundular. Beşikçi bunu asla düşünmediğini, kendisinin dışarı çıkmasının devleti ve kendisi için bu cezaları uygun görenleri çok sevindireceğini, Türkiye'de kalarak rejimi daha fazla zorlayacağını, yapmakta veya uygulamakta olduklarıyla daha fazla yüz yüze gelmelerini sağlayabileceğine inandığını söylemişti.

Derken, valizini hazırlamış, cezaevinde giyeceği eşofmandan keten ayakkabılarına kadar gerekli tedariklerini yapmış, cezaevine değil de, sanki bir tatil kampına gidiyormuş gibi bir heyecanla, sendikaya bana veda etmeye uğramıştı. Ben de teslim olmak için tespit ettiği tarihin uygun bir tarih olmadığını, çünkü birkaç gün sonra Kurban Bayramı'nın geleceğini, nasılsa o birkaç gün içinde kendisini yakalayacaklarını sanmadığımı ve hiç değilse bayramdan sonra Savcılığa teslim olmasının yerinde olacağını önerdim. İsmail Hoca kendisinin bunu hiç hesaba katmadığını fark etti ve önerimi uygun bulup, teslim olma tarihini bayram sonrasına, yani eylül ayına erteledi.

Teslim olduktan sonra Üsküdar'daki Toptaşı Cezaevi'ne konuldu ve bir buçuk yıl civarındaki infaz süresi orada başladı. Tesadüf eseri olarak, İstanbul DDKO'dan Siverekli bir arkadaşımız olan Celal Karahan o esnada Toptaşı Cezaevi'nde sosyal hizmet uzmanı olarak çalışıyordu. Celal'in cezaevinde idareci olarak görev yapması, gerek Beşikçi'nin cezaevindeki yaşam koşullarının daha düzenli olmasını gerekse bizlerin kendisini zaman zaman ziyaret etmemizi sağlamış ve hepimiz bakımından oldukça faydalı olmuştu.

12 Eylül

Toptaşı Cezaevi'ndeyken, İsviçre Yazarlar Birliği'nden durumu kınayan ve Beşikçi'ye destek veren Fransızca bir mektup gelmişti. Fransızcayı iyi bilen ortak bir arkadaşımız, Beşikçi'nin İsviçre Yazarlar Birliği'ne cevaben yazdığı Türkçe mektubu Fransızcaya çevirdi ve mektup bir biçimde İsviçre'ye gönderildi. Bu mektubun hikâyesi, Beşikçi'nin hayatında sonradan çok önemli olmuştur. 12

Eylül askerî darbesinden sonra, cezasının son aylarını tamamlamak üzere Toptaşı Cezaevi'nden Adapazarı Kaynarca Cezaevi'ne sevk edildiğinde, anılan mektubun kendisinde sakladığı kopyasını da beraberinde oraya götürmüş. Türkiye'de çok karanlık ve vahim hadiseler yaşanıyordu. İşkenceler, operasyonlar, tutuklamalar, idamlar ve her türlü hukuk dışılığın olağan sayıldığı bir dönem hüküm sürüyordu.

Nisan 1981 başlarında Beşikçi'nin infazı tamamlanmış ve artık tahliye oluyordu. İstanbul'dan bir ortak arkadaşımız beni arayarak geleceği otobüs firmasını ve saatini bildirdi, kendisini Ankara'da karşılamamı istedi. Sabahın oldukça erken bir saatinde, Varan otobüs terminaline giderek Hoca'yı beklemeye başladım. İstanbul'dan gece kalkan otobüslerin tüm yolcuları Ankara'ya indi ama aralarında Beşikçi yoktu. Merak ve endişeyle terminalden ayrıldım ve vakit biraz ilerledikten sonra evine telefon açarak eşi değerli insan, ablam Leman Hanım'dan bilgi almaya çalıştım. Leman Abla Beşikçi'nin geldiğini belirterek telefonu kendisine verdi. Hoş beşten sonra sabahki maceramı anlattım, Ankara'ya nasıl geldiğini sordum. O dönemlerde, cezaevlerindeki tutuklular kendi temin ettikleri yataklarda yatarlardı ve bir cezaevi geleneği olarak da tahliye edildiklerinde yataklarını beraberlerinde çıkarmaları gerekirdi. Beşikçi yanında yatağı da olduğu halde otobüs terminaline gitmiş. Meğer Varan otobüs firması bagajına bu tip eşyaları almıyormuş. Böylece Beşikçi, Varan'la gelmesi mümkün olmayınca, gecenin bir vaktinde arkadaşların da yardımıyla başka bir otobüs firması bulmuş.

Tahliyesinden sonra, zaten ortalıkta fazla kimsemiz de kalmadığı için, sık sık buluşup görüşüyorduk. Bizler için epey zorlu günlerdi. Bu süreçte arada ailesini ziyaret için Çorum, İskilip'e de gidip gelmişti. Döndükten sonraki günlerdi, Haziran ayı falan olmalı, bir gün Leman Abla telefon etti ve İsmail Hoca'nın polis tarafından evden tekrar alındığını bildirdi. Hemen İstanbul'daki avukatı ve arkadaşımız Yılmaz Balkaş'ı arayıp durumu haber verdim. Yılmaz bu aşamada yapılabilecek tek şeyin ailesinin polise başvurup bilgi alması olduğunu tavsiye etti ve ardından Leman Abla'yı emniyet müdürlüğüne gönderdik. Orada Beşikçi'nin Kaynarca Cezaevi'nde yattığı dönemle ilgili olarak hakkında bir işlem yapıldığını ve Donanma ve Kocaeli Sıkıyönetim Komutanlığı'na gönderileceği bilgisi verilmiş. Sonrası malum. Kaynarca Cezaevi'nden yatağını bile beraberinde çıkarabildiği tahliyesinde, ne yazık ki, cezaevindeyken saklayabildiği, ama beraberinde dışarıya çıkartmayı başaramadığı Fransızcaya tercüme edilmiş cevabi mektubu bir operasyonda ele geçirilmiş ve savcılığa teslim edilmiş. Savcılık, mektupta suç unsuru tespit etmiş ve iş böylece sıkıyönetime intikal etmiş. Tabii tekrar tutuklandı ve böylece yeni bir cezaevi dönemi daha başlamış oldu.

Bu dönemde, çok sık olmasa da, avukat arkadaşımız Yılmaz Balkaş aracılığıyla kendisinden haber alıyordum. Kocaeli Donanma ve Sıkıyönetim Komutanlığı'na bağlı Seğmenler Askerî Cezaevi'nde yattığını öğrendik. Yargılaması esnasında mahkeme, mektubun dünyanın herhangi bir ülkesinde yayımlanıp yayımlanmadığına dair Dışişleri Bakanlığı'nın araştırma yapmasını istemiş. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı da, yaptığı uzun bir araştırma sonucunda

böylesi bir mektubun dünyanın herhangi bir yerinde yayımlanmış olduğuna dair hiçbir bilgiye rastlanmadıklarını belirten bir raporu Donanma ve Sıkıyönetim Komutanlığı Askerî Mahkemesi'ne bildirmiş. Ancak, Askerî Mahkeme'deki savunmasında Beşikçi, "yazdığı mektuptaki düşünceleri hâlâ koruduğunu, bunların suç olarak kabul edilemeyeceğini belirtmiş", bunun üzerine başkanlığını, verdiği yüksek ve isabetsiz cezalarla ünlenmiş "sivil" bir yargıç olan Mülazım Subaşıoğlu'nun yapmakta olduğu, ikisi asker, üç kişiden kurulu Mahkeme Heyeti, Beşikçi'ye TCK'nın "Devletin hariçteki itibar veya nüfuzunu kıracak şekilde, Devletin dahili vaziyeti hakkında yabancı bir memlekette asılsız, mübalağalı veya maksadı mahsusa müstenit havadis veya haberler neşreden..." ibarelerini içeren 140. maddesindeki en üst sınır olan 10 yıllık ağır hapis cezasını takdir etmişti.

Beşikçi'ye 10 yıl ağır hapis cezası veren heyetin diğer iki üyesi olan yüzbaşı hâkimler, Beşikçi kararından birkaç ay sonra, Gölcük'te sürmekte olan ve sanıkları idamla yargılanan "Kurtuluş Davası" sanıklarından birinin bir yakınından rüşvet alırlarken, suçüstü yakalanıp yargılandılar. Suçüstü yakalandıkları için kısa süren mahkemeleri sonucunda ağır cezalara mahkûm edildiler. Ne yazık ki bu yargıçların mahkeme üyesi olarak görev yaptıkları döneme ilişkin karara bağladıkları ve hukuksuzluklarla dolu hiçbir dava dosyası yeniden ele alınıp incelenmedi. Ordudan ve meslekten de ihraç edilmiş olan bu iki "yargıcın" kesinleşen cezalarının İzmit Merkez Kapalı Ceza ve Tevkif Evi'nde infaz edilmekte olduğunu, Ağustos 1984 tarihinde yeni açılmış olan Bursa E Tipi Cezaevi'ne sevk edilmek üzere birkaç gün tutulduğum bu cezaevindeyken öğrenmiş oldum.

Ben de 25 Mayıs 1982'de Bursa İnegöl'de yakalanıp, yargılanmakta olan bir grupla ilişkilendirilerek Ankara'da gözaltına alındım. Bursa Emniyet Müdürlüğü'ndeki uzun bir gözaltı ve polis sorgulama sürecinden sonra, ağustos başlarında Gölcük Donanma Komutanlığı, Güllübahçe Askerî Cezaevi'ne kapatıldım. Koğuşumuzdan duruşma için mahkemeye giden arkadaşlardan orada Seğmenler Cezaevi'nden getirilen birilerine rastlarlarsa, Beşikçi'nin akıbetini öğrenmeleri için rica bulundum. Kendisinin hâlâ orada olduğunu öğrenince, mektuplaşmaya başladık. Ancak birkaç ay sonra, yaptığı temyiz başvurusu Askerî Yargıtay tarafından kısa bir süre içersinde aynı gerekçelerle reddedilip onaylanınca, mahkeme heyetinin verdiği hukuk dışı karar kesinleşmiş oldu ve Beşikçi bu kez yeni açılmış olan Çanakkale E Tipi Cezaevi'ne sevk edildi. Çanakkale'de iken birkaç kez daha mektuplaştık.

Çanakkale Cezaevi'nden gönderdiği bir mektubunda, Celal Amca ve Ali Amca hakkında bilgi istemiş, sağlıklarını sormuştu (Celal Amca ortak dostumuz ve Rizgarî davasında yargılanması nedeniyle Diyarbakır Askerî Cezaevi'nde tutuklu bulunan Mümtaz Kotan'ın babasıydı. Ali Amca ise avukat arkadaşımız Yılmaz Balkaş'ın babasıydı). Tesadüfe bakın ki, tam da mektubu aldığım günlerde Gölcük Askerî Cezaevi'nde ziyaretime gelen eşim, birkaç gün önce Celal Amca'yı kaybettiğimizi bildirmiş, her biri arkadaşımız olan çocuklarına bir başsağlığı dileğinde bile bulunamamaktan dolayı dertlenmiş ve çaresizliğimize la-

net okumuştuk. Başka bir tesadüf de, o günlerde yapılan bir polis operasyonuyla Ali Amca'nın yakalanıp Mamak Askerî Cezaevi'ne konulduğunun gazetelerde yer almasıydı. Mektubumda bu sorusuna cevap verirken, Celal Amca'yı bir süre önce kaybettiğimizi öğrendiğimi, Ali Amca hakkında ise, gazete haberini mutlaka kendisinin de okumuş olduğu varsayımıyla, başka bir bilgim olmadığını yazmıştım.

Bir süre sonra, sıkıyönetim komutanlıklarının aldıkları bir kararla, sıkıyönetim denetimindeki cezaevlerinde kalanların birbirleriyle mektuplaşmaları yasaklandı ve bu mektuplaşma faslı da kapanmış oldu.

Gaziantep Cezaevi'nden tahliye

1986'da Turgut Özal Hükümeti döneminde, kısmi af sayılabilecek bir infaz yasası değişikliğiyle tahliye edildiğim zaman, Beşikçi'nin Çanakkale'den Gaziantep Özel Tip Cezaevi'ne nakledilmiş olduğunu ve tahliyesine 14 ay kaldığını öğrendim. Sonrasında sık sık Leman Hanım ve avukatı aracılığıyla haberleştik. Tahliye edileceği 25 Mayıs 1987 günü yaklaştığında ise, eşi ve avukatı aracılığıyla, o gün Antep'te kendisini karşılamamı istediğini bana iletmişti.

Tahliyesinde İsmail Hoca'nın yanında olmak üzere Antep'e gitmek için hazırlandığımı, o dönem haftalık olarak yayımlanan *Yeni Gündem* dergisinin Ankara temsilcisi olan ve kısa bir süre önce kaybettiğim değerli arkadaşım rahmetli Aydın Köymen'e anlattığımda, çok heyecanlandı. Bunun oldukça memnuniyet verici bir gelişme olduğunu söyleyerek, dergiden foto muhabiri bir arkadaş alarak benimle birlikte Antep'e gelmek ve Beşikçi ile ilk röportajı kendisinin gerçekleştirmek istediğini söyledi. Önceden telefonla anlaştığımız Av. Serhat Bucak'ın da aynı gün İstanbul'dan Ankara'ya gelerek aramıza katıldığı dört kişilik bir kafile halinde, 24 Mayıs akşamı Ankara'dan bir otobüse binerek uzun bir gece yolculuğundan sonra, 25 Mayıs 1987 sabahı Gaziantep'e vardık.

Yeni Gündem dergisinin 25 Mayıs 1987 tarihli haftalık sayısı, tam da Beşikçi'nin tahliye olacağı pazartesi gününe denk gelmişti. Tahliyesi, tam sayfa fotoğrafı üzerine "onurlu direniş" yazısıyla kapak sayfası olarak haber yapılmıştı. Böylece bilgisi olmayanlar da, Beşikçi'nin o gün tahliye olacağını öğrenmiş oldular. Antep Özel Tip Cezaevi'nin kapısına vardığımızda, yalnız olmadığımızı fark ettik. Eski bir arkadaşımız olan Ali Beyköylü'nün Erzurum'dan geldiğini, İnsan Hakları Derneği Adana Şubesi Başkanı Mehmet Tatlı'nın İHD adına geldiğini, Antep'teki bir grup gazetecinin de tahliyeyi izlemek üzere orada olduklarını gördük. Bir müddet sonra cezaevi yönetimi, Beşikçi'nin fiilen tahliye edilmesinden önce basının sorularına cevap vermesi ve açıklamalarda bulunabilmesi için gazetecileri içeri aldı. İsmail Beşikçi, basın mensuplarıyla yaptığı bu görüşmesi esnasında, esas olarak; "mevcut siyasi koşullarda duvarın bu tarafında veya diğer tarafında olmasının kendisi açısından çok fazla bir anlam taşımadığını, aslında Türkiye'nin genel olarak bir duvarlarla çevrilmiş bir ülke olduğunu" düşündüğünü; "diğer taraftan Bulgaristan'da yaşayan Türk kökenli Bulgar vatandaşları için talep edilen hak ve özgürlüklerin Türkiye'de yaşayan Türkiye

Cumhuriyeti yurttaşları ve Kürtler için asla söz konusu edilmediğini, bunun çifte standartlı bir uygulama ve yaklaşım olduğunu" vurgulamıştı. Basın görüşmesi sona erip tahliye işlemleri tamamlandıktan sonra, cezaevi yönetiminden kişisel eşyalarını çıkartmasına yardım etmem için Beşikçi'nin beni çağırttığı bildirildi. Bunun üzerine, benim tek başıma yardımcı olamayacağını tahmin ederek, "Hoca'nın mutlaka dokümanları ve büyük bir arşivi olabileceğini, bunların birkaç koli tutabileceği için ancak bir araç vasıtasıyla cezaevinden çıkarılmasının mümkün olabileceğini" söyledim. Antep'e özel arabasıyla gelmiş olan Mehmet Tatlı'nın cezaevi bahçesine kadar arabasıyla girmesinin uygun olacağını belirterek, buna izin vermelerini rica ettik ve izin aldık. Gerçekten de, Beşikçi'nin valizi dışında 15-16 civarında orta boy karton kolide biriktirdiği gazete kupürleri ve çeşitli dokümanlardan oluşan eşyalarını biraz zorlayarak da olsa arabaya sığdırmayı başardık ve kapının önüne gelerek beklemeye başladık. Ardından Beşikçi'yi alkışlarımız ve sevgi gösterilerimiz arasında cezaevi kapısında salimen karşılamayı başardık.

Ramazan ayındaydık. Otobüsümüz akşam saatlerinde Ankara'ya hareket edecekti. Beşikçi'nin tahliyesinin hemen öncesinde, daha sonra yıllarca Gaziantep Belediye Başkanlığı yapacak olan Avukat Celal Doğan'la da görüşmüştük. Doğan, Beşikçi'nin tahliye kararının adliyedeki işlemlerinin bekletilmeden cezaevine iletilmesi hususunda bize destek sağlamış ve ayrıca akşam yemeğini de kendisinin misafiri olarak birlikte yememiz için davet etmişti. Bu vesileyle aramızdaki yegâne oruçlu arkadaşımız olan Serhat Bucak'ın da sıcak, güneşli ve yorucu bir günün sonunda orucunu mükemmel bir Antep sofrasında açması mümkün oldu.

Antepli bazı gençler de İsmail Hoca'nın tahliyesini öğrenmiş ve otogara gelerek sakin ama samimi bir uğurlama töreni düzenlemişlerdi. Otobüsümüz Ankara'ya hareket edeceği esnada, biraz da haddimi aşarak kendisi adına Aydın Köymen'e vermiş olduğum ilk röportaj sözünü Beşikçi'ye ilettim. Beşikçi kabul etti ve otobüsümüz Ankara'ya doğru ilerlerken, Aydın Köymen elindeki teybini çalıştırmaya başladı ve biz henüz Ankara'ya varmadan önce bu röportaj gerçekleştirilmiş oldu.

Ankara'ya ulaştığımızda, Av. Serhat Bucak ve Antep'te bize katılmış olan eski DDKO'lu arkadaşımız Ali Beyköylü ile birlikte doğruca Beşikçi'nin Aşağı Eğlence, Mercimek Sokak'taki evine gittik. Orada, Antep'e gitmeden üstlendiğim ve strese girdiğim bir görev beni bekliyordu. Gerek eşi Leman Abla, gerekse diğer arkadaşlar, Hoca'nın henüz bilmediği annesinin ölümünü kendisine haber verme görevinin bana düştüğünü söylemişlerdi. Görevim zordu; daha Antep'teyken bir ara baş başa kaldığımızda, Ankara'ya vardıktan sonra ilk yapmak istediği işin İskilip'e giderek, annesini ziyaret etmek olacağını söylemişti. Böylesi bir işi üstlenmiş olduğum için, yol boyunca huzursuz olup durınuştum. Eve varıp, Leman Abla'nın hazırladığı kahvaltı sofrasına oturduktan sonra, bir yolunu bulup konuyu annesine getirdim ve bana verilen bu sıkıcı görevi de böylece yerine getirmiş oldum. Beşikçi, annesinin ölümünü öğrendiğinde bir süre sessiz kaldı. Belli ki çok üzülüp söyleyecek bir şeyler bulmakta sıkıntı çekiyordu. Biz-

ler de üzüntüsünü paylaşmış ve oldukça hüzünlenmiştik; fakat yazık ki elimizden gelen bir şey yoktu. Beşikçi'yi dinlenmesi için evinde bırakarak, vedalaşıp oradan ayrıldık.

Birkaç gün sonra İsmail Hoca'yla tekrar buluştuğumuzda, bunca zamandır sağlığına ilişkin ne olup bittiğini öğrenmemiz gerektiğini ve bunun için doktor arkadaşlarımdan yardım ve destek isteyeceğimi ona söyledim. Ankara Tabip Odası Başkanı Dr. Selim Ölçer, Tabip Odası Yönetim Kurulu Sekreteri Dr. Ata Soyer ve rahmetli Dr. Doğan İstanbulluoğlu yakın dostlarımızdı. Bana Beşikçi ile de ilgilenmekten büyük bir onur duyacaklarını belirttiler. Bundan sonraki ilk işimiz kendisini tıbbi bir kontrolden geçirmek için, hekim dostlarımızın bizi bekledikleri Ankara Numune Hastanesi'ne gitmek oldu. Orada çeşitli tetkikler yapıldı ve muayene esnasında sırtında bir beze tespit edildi. Hemen küçük bir cerrahi operasyonla bezeyi temizlediler ve alınan parçayı biyopsi yapılmak üzere Hıfzıssıhha Enstitüsü laboratuarına götürdük. Tetkik sonucunda tehlikeli bir durum olmadığı anlaşıldı ve başkaca önemli bir sağlık problemine de rastlanmadı. Bu arada epeydir baş ağrısı çektiğini ve bunun bir gözlük ihtiyacından olabileceğini söylemişti. Birlikte değerli arkadaşımız Levent Karaoğlan'a ait Levent Optik'e gittik. Levent uygun bir gözlük hazırlayabilmek için önce bizi bir göz doktoruna yönlendirdi. Muayene sonucu tespit edilen göz kusuruna uygun bir gözlük hazırlanıp takıldı ve böylece baş ağrıları da sona ermiş oldu.

Bu dönemde, Türkiye'den ve dünyanın çeşitli ülkelerinden pek çok dostumuz, arkadaşımız ya bizzat ziyaretine gelerek veya telefonla arayarak, kendisine iyi dileklerini ve geçmiş olsun mesajlarını ilettiler. Kürt Meselesi denince dünyada haklı olarak ilk akla gelen veya referans gösterilen yegâne insandı. Beşikçi'yle tanışarak dayanışma duygularını bizzat iletmek isteyen kişi ve kurumların yanı sıra, Kürt Meselesi hakkındaki görüşlerini öğrenmek isteyenler de oluyordu. Uluslararası Af Örgütü, ABD'den Helsinki Watch, Almanya'dan, Fransa'dan, diğer çeşitli Batı ülkelerinden insan hakları kurumları ve savunucuları, batılı gazeteciler, akademisyenler, Ankara'da görev yapan büyükelçiler ve çeşitli kademelerdeki diplomatlar, velhasıl konuya ilgi duyan çok sayıda kurum ve kişiler arıyor, İsmail Hoca'yı ziyaret ediyor veya görüşmek için kendisine davetlerde bulunuyorlardı.

Kurs öğrenciliğimiz ve açılan bir soruşturma

1987 Haziran ayında, birtakım kitap ve ansiklopedilerin yanı sıra *Yeni Gündem* dergisini de yayımlamakta olan arkadaşlarımın İletişim Yayınları'nın Ankara Bürosu temsilcisi olmam için yaptıkları teklifi kabul edip, fiilen çalışmaya başlamıştım. Buradaki odam, Beşikçi'nin evden çıktığı zamanlar mutlaka uğradığı, randevular verip buluşmalarını gerçekleştirdiği bir mekân oluverdi. İletişim, 1987 yılı sonlarında Ertuğrul Kürkçü'nün yayın yönetmenliğinde hazırlanacak olan bir ansiklopedinin yayımlanmasına karar verdi. İsmi, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* olacaktı. Hocayla Antep Cezaevi günlerinden gelen bir dostluk ve yakınlığı olan Kürkçü, Beşikçi'nin de ansiklopedinin Kürtler bö-

lümü için bir şeyler hazırlaması ricasını iletmem için beni aradı. Beşikçi böylesi bir çalışmaya katılmayı memnuniyetle kabul ederek, üstlendiği işi belirlenen süre içersinde bitirmek üzere hazırlıklara başladı.

Tahliyesinden sonra, bir süre yeni kitap hazırlamak yerine çalışmalarını notlar alarak sürdürmek eğilimindeydi ve yaz aylarını böyle geçmişti. Kışa doğru, cezaevlerinde yattığımız dönemde el yordamıyla çalıştığımız İngilizcemizi ilerletmek için Ankara'da yeni açılmış olan English Center isimli bir dershaneye kayıt yaptırdık. Bizi bir giriş seviye testinden geçirdiler ve tabii ki, Beşikçi'nin İngilizce bilgisi benden epeyce ileri olduğu için ben biraz gerilerden, o daha ileri bir kurdan başlamak üzere dershane öğrenciliğine başladık. Bu kurs dönemi, benim için İstanbul'a taşınma kararı alınam nedeniyle ancak 1989 Mart sonuna kadar sürdü, ama Beşikçi kısa bir süre daha kurslara devam etti.

1988 yılında Mehmet Bayrak *Özgür Gelecek* isimli bir dergi yayımlamaya başladı. İlk sayıda Beşikçi'nin kısa bir mesajı da yer almış ve bu mesaj üzerine Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi Savcılığı tarafından soruşturma başlatılmıştı. Beşikçi'nin İskilip'te bulunduğu bir sırada polisler evine giderek kendisini sormuşlardı. Olaydan sonra Leman Hanım telefon etti ve İsmail Hoca'nın yine bir problemle karşı karşıya olduğunu, polislerin eve gelerek onu aradıklarını iletti. Ben de İskilip'e telefon açarak, tatsız bir gelişmeye fırsat vermemek için önümüzdeki günlerde Ankara'ya gelmesinin ve kendi ayağıyla savcıya gidip ifade vermesinin doğru olacağını söyledim.

1988 Aralık ayının son günleriydi; bir yıl sonra partileri SHP'den ihraç edilerek HEP'i kuracak olan milletvekili birkaç Kürt arkadaşımıza da haber vererek, birlikte DGM'ye gittik. DGM, o sırada 12 Eylül generallerinin Ankara Çevre Sokak'ta el koyarak yerleştirdikleri CHP Genel Merkezi binasında faaliyet gösteriyordu. Görevli DGM Savcısı, Beşikçi'nin esasen emniyete gitmesi gerektiğini bildirince bu kez beraberce emniyete gittik. Emniyetteki yetkililer ise savcılığa gidilmesi gerektiğini, yakalama söz konusu olmadığı için kendilerinin bu konunun muhatabı olmadıklarını söylediler. Biz, tekrar DGM'nin yolunu tuttuk. Ancak günler çok kısaydı ve biz gidip gelmelerle vakit geçirirken hava kararmış, mesai saati de bitmek üzereydi. Bu kez, DGM Savcılığı yeni bir metoda başvurdu; emniyetten polis çağırarak, sırf eziyet olsun diye Beşikçi'nin o gece emniyet nezarethanesinde tutulmasını ve ertesi gün mesai saatinde ifade vermek üzere kendilerine getirilmesini talimat verdi. Kışın en soğuk ve dondurucu günlerinden biriydi. Cezalandırılamayacağı belli olan bir soruşturma nedeniyle yeri, yurdu, adresi belli bir insanın gece emniyet nezaretinde tutulması savcının açıkça keyfi ve husumet içeren bir kararıydı. Bunun üzerine milletvekili arkadaşlarımızdan Hüsnü Okçuoğlu, dönemin Ankara emniyet müdürünü bizzat arayarak, karşı karşıya olduğumuz tutum karşısında bir kolaylık sağlanması rica etti. Emniyet müdürü de inisiyatif kullanarak, Beşikçi'nin nezarethanede kalıyormuş gibi görünüp, geceyi evinde geçirebileceğini, sabah erkenden emniyete gelerek polis eşliğinde savcılığa gönderilmesini sağlamak üzere ilgili birime talimat vereceğini belirtti. Ancak yine de savcının yakalanarak celp edilmesi emrine uygun bir prosedür izlendiği için, polis tarafından Beşikçi'nin evine gidildi ve

formaliteden bir arama zaptı düzenlendi. Beşikçi, ertesi gün ifade vermek üzere Savcılığa götürüldü, Savcı Nuh Mete Yüksel tarafından ifadesi alındı ve tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakıldı.

Yeni kitap fikri

Kursa başladığımız günlerde, aralarında Tektaş Ağaoğlu, Çağatay Anadol ve Zafer Üskül'ün de içlerinde yer aldığı bir grup arkadaşımız tarafından çıkarılan *Görüş* isimli dergi Beşikçi ile uzun bir röportaj yaparak yayımladı. Ne var ki, Hoca'nın söylediği her şey yayımlanan röportajda yer almamıştı. Dergiyi çıkaran arkadaşlar mevcut yasal koşulları ve uygulamaları dikkate alarak, bazı ifadeleri röportaj metninden çıkarmayı uygun görmüşlerdi. Beşikçi, bunun üzerine röportajda ifade ettiği konuları daha kapsamlı ve derli toplu bir şekilde ele alarak uzun bir metin haline getirmek üzere bir çalışmaya girişti. Ben de, o sıralar henüz Ankara'da olduğum için, hazırladığı notların 30-40 sayfalık ilk bölümünde redaksiyon çalışması yaparak daktilo etmeye uğraşıyordum. İleride *Devletlerarası Sömürge - Kürdistan* ismiyle Alan Yayınları tarafından basılacak olan kitabın yazımı da böylece başlamış oldu. Kitabın girişinde yer alan Kürdistan'ın sömürge olduğu tezine yönelik olarak Beşikçi'ye itiraz etmiş ve "sömürgelerin de merkezden farklı, ayrı ve belirlenmiş, adı konmuş bir statüsü olur; oysa burada kâğıt üzerinde, yasalarda, resmen belirlenmiş ayrı veya farklı bir statünün olmadığını; yok sayılan, inkâr edilen bir toplum ve ülkeyle karşı karşıya olduğumuzu; bu itibarla Kürdistan'ın sömürge statüsünün bile olmadığı" gibi görüşler belirtmiştim. Beşikçi, bu eleştirimi kısmen dikkate almakla birlikte, mevcut durumun yeni bir tanımını yapmakta zorlandığı için, yine de "hem sömürge, hem sömürge bile değil" görüşüyle kitabın yazımını tamamlamış oldu.

Paris Kürt Enstitüsü Başkanı olan arkadaşımız Kendal Nezan'la yaptığımız telefon görüşmelerimizde Beşikçi'nin kitap çalışmasından da söz etmiştim. Kendisi, bu çalışmayı destekleyeceğini ve mümkünse batı dillerine de çevrilmesinin yararlı olacağını söyledi. Bunun üzerine, İstanbul'da İngilizce öğretmenliği yapan ve Türkçe bilen Amerikalı bir arkadaşımıza, kitabın İngilizceye çevirisini yapıp yapamayacağını sordum ve olumlu cevap aldım. Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı sona erdiğinde TCK'nın 141-142 ve 163. maddelerini kaldıracağını vaat eden Turgut Özal'ın sözünü de dikkate alarak, kitabın yayımlanması için 1990 başlarının uygun olacağında görüş birliğine vardık. O dönem Ankara DGM'de Nusret Demiral, Atilla Ülkü ve Nuh Mete Yüksel savcı olarak görev yapmaktaydılar. Bu faktörü de dikkate alarak, kitabın İstanbul'da basılmasına karar verdik. Zaten Alan Yayınları editörü Ragıp Zarakolu ile de kitabın 1990 Ocak ayı içerisinde yayımlanmasının uygun olacağını konuşmuş, Beşikçi'nin de bu konuda onayını almıştım.

Nisan 1989'da İstanbul'a taşınmış olsam da, artık hayatının son günlerini yaşamakta olan annemin taşındığını anlamaması için hemen her hafta sonu Ankara'ya gitmeye devam ediyordum. Dolayısıyla İstanbul'a taşınmış olmam, Beşikçi ile ilişkilerimizde fazlaca bir kopuş yaratmadı. İstanbul'a ilk geldiğimde bir

süre yakın bir arkadaşımın evinde misafir olarak kaldım ve ancak annemi de kaybettikten sonra Kurtuluş'ta bir daire kiralayabildim. Artık Beşikçi'yi İstanbul'da rahatlıkla misafir edebileceğim bir özel mekâna kavuşmuştum. 1989 yılı Kasım ayında Kenan Evren, 12 Eylül sabahı silahla ele geçirdiği cumhurbaşkanlığını, süresi dolduğu için nihayet bırakmak zorunda kaldı. Böylece, bütün cumhurbaşkanlığı seçimlerinde olduğu gibi tartışmalı bir süreçten sonra bu göreve seçilen Turgut Özal, cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturdu.

Kitap basılıyor

Bu arada, *Devletlerarası Sömürge-Kürdistan* kitabının İngilizce çevirisi yapılırken, Ragıp Zarakolu ve eşi rahmetli Ayşe Zarakolu ile birlikte kitabın ocak ayı içerisinde çıkması için çalışmamız da sürüyordu. Beşikçi de bu süreçte İstanbul'a gelerek, hem İngilizce çeviri yapan arkadaşımızla tanıştı hem de Ayşe ve Ragıp Zarakolu ile görüştü. Kitabın basılmasına ilk karar verdiğimizde, aramızda sözbirliği yaparak, bu hazırlığımızdan Beşikçi, ben ve Zarakolu çiftinden başka hiç kimsenin bilgisi olmamasına karar vermiştik. Bu nedenle en yakın arkadaşlarımızdan dâhi konuyu gizli tutuyorduk. Kötü niyetle olmasa bile, kitabın basılacağının herhangi bir şekilde emniyetçe öğrenilmesi halinde daha matbaadayken basıma el konulacağından emindik. Ragıp basımevi yetkilisine de ricada bulunarak, kitabın Savcılığa verilecek baskısının bile kitapların tümünün matbaadan teslim alınması ve dağıtıma verilmesinden sonra gönderilmesini istemişti.

Yıllar sonra Ragıp Zarakolu, Berat Günçıkan ve Osman Akınhay ile "Hümanist Ekol, Benim Suç Ortağımdı" başlıklı uzun söyleşisinde şöyle anlatıyordu:

> "– Kürt sorununa Beşikçi'nin kitaplarıyla başladınız, değil mi?
>
> – Evet, 1990'da Devletlerarası Sömürge Kürdistan kitabıyla başladık Kürt sorununu deşmeye. Bugün bile, meydan okuyucu, 'gel beni döv' diyen bir başlık. Onu ilk bastığımız gün, eve âdeta 'helalleşerek' gittiğimizi hatırlıyorum. *Kadim dostum Ümit Fırat* bu teklifi getirdiğinde hiç tereddütsüz kabul ettik. Belki de biraz çılgınca bir cesaretti. Bizim için idoldü Beşikçi, üniversite yıllarımızdan beri. İsmail Beşikçi, yayıncısında bağımlılık yaratan bir yazardır. Bir yıl içinde ne maceralarla 5 kitabını yayımladık. Bir çeşit sivil itaatsizlikti. Sonra yeniden tutuklandı. TCK'daki değişiklik sonucu 1991 baharında yeniden serbest bırakıldı. Bir anlamda Beşikçi davaları bir platform oldu, Kürt sorunu tartışılmaya başlandı. Hiçbir Kürt yayını yoktu bu kitaplar çıkana dek. Üstelik ilk defa Kürdistan başlığıyla bir kitap çıkıyordu, 12 Eylül'den sonra. Bir çeşit şok yarattı. Ayşe'nin ve Beşikçi'nin davaları düşünce özgürlüğünün simgesi haline geldi. Sungur Savran ve birçok aydın, Beşikçi'yle dayanışma komitesi kurdular. Uluslararası arenadan protestolar yağdı. Ama ne yazık ki, Beşikçi davaları Ankara'ya taşındıktan sonra bu ilgi söndü. Kürt sorununun iyice tırmandığı 93-99 yıllarında, İsmail Beşikçi bir anlamda Ankara'da tecrit oldu." (*Mesele*, sayı 12, Aralık 2007)

Yeniden cezaevi

1990 yılının Şubat ayı başında, kitap piyasaya çıktı. Çok yakınımız olan arkadaşlarımız dahi böylesi bir sürprizi beklemiyorlardı ve tam da düşündüğümüz gibi daha birkaç gün geçmeden, İstanbul DGM tarafından kitabın toplatılmasına karar verildi ve kitap yasaklandı. Ne var ki, bu toplatılma kararına rağmen, kitap yayınevinde tükenmiş ve ortada polisin el koyacağı bir şey kalmamıştı. Kitap, ismi sebebiyle Kürt olmayan çevreler arasında pek sempatik bulunmadı. İçeriği ise hem bu çevrelerin hem de bazı Kürt çevrelerin eleştirisine uğradı.

Kitabının yayımlanmasından hemen sonra Beşikçi ile Ankara'da buluştuk. Kitap hakkında açılacak dava nedeniyle çok sayıda avukatın bu işe talip olacağını, önceden vekâletnamesi olan avukat Serhat Bucak arkadaşımıza ilaveten çok sayıda avukatın da tevkil yoluyla dava sürecine katılmasının sağlanabilmesi için ikinci bir avukat arkadaşımıza daha vekâletname vermesini teklif ettim. Kendisi bu gibi işlerdeki teknik meseleleri zaten bana bıraktığı için hemen bir notere gittik ve bu işi hallettik. Kısa bir süre sonra Ayşe Zarakolu, İstanbul DGM Savcısının yayınevi sorumlusu olarak kendisini ifadeye çağırdığını söyledi. Bunun üzerine, kendisinin de tahmin ettiği gibi tutuklanma ihtimalinin yüksek olduğunu ve hazırlık yapmasını özellikle belirterek, ifade vermek üzere uygun bir tarihte İstanbul'a gelmesi için telefonla haber verdim. Mart ayı başlarında geldi. Tam da o günlerde *Hürriyet* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Çetin Emeç faili meçhul bir cinayetle öldürüldü. Türkiye'nin gündemi Çetin Emeç cinayeti üzerine yoğunlaşmıştı. Savcılığa hemen gitmeyip, birkaç gün Kurtuluş'taki evde kalarak bir takım eş dost ziyareti ve görüşmesinde bulundu. 12 Mart 1990 tarihinde, sanırım Emeç'in cenaze töreninden bir veya iki gün sonraydı, birlikte şimdiki Çocuk Mahkemesi olan Gülhane Parkı karşısındaki DGM'ye gittik. Savcı ifadesini aldıktan sonra tutuklanması talebiyle Beşikçi'yi nöbetçi mahkemeye sevk etti. İfade verdikten sonra, bizim için sürpriz sayılmayacak bir kararla tutuklanmasına karar verildi. Onu cezaevine götürecek olan polis memurundan rica ederek avukatlar dahil hep birlikte Cağaloğlu'ndaki bir lokantada öğle yemeği de yedikten sonra yoldan bir taksi çevirerek Beşikçi'yi polis eşliğinde Sağmalcılar Cezaevi'ne uğurladık. Yapılacak ilk iş, cezaevinde acil olarak ihtiyaç duyacağı bazı eşyaların gönderilmesiydi. Vakit geçirmeden hemen havlu, pijama, eşofman, yedek çamaşır, kazak vb. gibi eşyaları temin edip kendisine ulaştırdık.

Bu dönemde, Türkiye'den ve dünyanın her yerinden arayanlar, tutuklanma süreci hakkında bilgi isteyenler oluyordu. Tutuklanması sonrasında çeşitli sol ve Kürt çevrelerin organize ettiği geniş katılımlı toplantılar düzenlenerek, kendisiyle bir dayanışma komitesi oluşturuldu. Avukatlar aracılığıyla sık sık haberleşiyor, gerek yayımlanacak yeni kitaplar, gerek dava süreci, gerekse dışarıda takip edilecek özel işleri hakkında bilgi alış verişinde bulunuyorduk. Büyük bir titizlik ve nezaketle yazdığı ve hâlâ sakladığım mektuplarında ne yapmam gerektiğini maddeler halinde sıralıyor, bazı konularda fikrimi soruyor, ihtiyaçlarını belirtiyor, bazı özel sorun ve konuları ise benim inisiyatifime bıraktığını ifade ediyordu.

Bu arada, yıllar önce katıldığı Türkiye Yazarlar Sendikası kongresindeki tartışmaların ve sonrasındaki polemik dokümanlarının bir araya getirildiği *Bir Aydın, Bir Örgüt ve Kürt Sorunu* isimli kitabı da Melsa Yayınları tarafından yayımlandı. Bu kitap da toplatıldı ve hakkında dava açıldı. Açılan her iki davanın da aynı heyet tarafından görülmesi nedeniyle, duruşma günü ve saatleri aynı gün peş peşe görülecek şekilde belirlenmişti. Çok sayıda avukat davaya katılmak ve Beşikçi'yi savunmak için başvurarak vekâletname düzenlettiler. Beşikçi'nin ilk duruşmasına 50 civarında avukat katıldı. Türkiye'den ve dünya basınından çok sayıda gazeteci, bazı Avrupa ülkelerinin İstanbul konsolosları veya konsolosluk görevlileri, İHD İstanbul şube başkanı rahmetli ağabeyimiz Emil Galip Sandalcı, merkezi Paris'te bulunan Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu (FIDH) temsilcisi ve aralarında Avrupa'dan gelenlerin de bulunduğu geniş bir izleyici kitlesi katıldı. Duruşmayı izlemek isteyenlerin bir kısmı salona dahi giremediler ve duruşma salonu dışında kalan kalabalık nedeniyle mahkeme binası önünde trafik tıkandı. Beşikçi kitabındaki her satırı sahiplendiği, söz ve ifadelerinin gayet net olarak anlaşılabildiği oldukça etkili bir savunma yaptı. Avukatları da usule uygun olarak söz alıp tahliye talebinde bulundular; ancak mahkeme ilk duruşmada tahliye taleplerini reddetti. Bir sonraki duruşmanın tarihi belirlenerek yeniden cezaevine gönderildi. Yine büyük bir ilgi ve katılımla izlenen 25 Temmuz 1990 tarihli ikinci duruşmasında ise tahliyesine karar verildi.

Tahliye kararıyla birlikte jandarmalar arasında duruşma salonundan çıkarılırken, İsmail Hoca cezaevi kapısında bulunmamı işaret etti. Zaten ben ve eşlik eden birçok arkadaşım derhal Sağmalcılar Cezaevi'ne giderek, kapı önünde Beşikçi'yi karşılamak üzere hazırlık yapmaktaydık. Cezaevine gittik. Hava neredeyse kararmıştı ve biz Sağmalcılar Cezaevi kapısında heyecanla bekleşirken bir gardiyanın ismimi anons ettiğini işittim. Yanına gidip kendimi tanıttığımda ise, Beşikçi'nin eşyalarını dışarı taşımasına yardım etmem için beni istediğini ve içeriye geçebileceğimi söyledi. İç tarafa geçtiğimde birkaç ay içinde yine epey arşiv malzemesi topladığı birkaç koliyi ve bazı özel eşyalarını yüklenerek, kapıda sabırsızlıkla bizi bekleyen arkadaşlarımızın tezahüratları arasında dışarı çıktık. Beşikçi bırakılmadan önce, cezaevi kapısı önünde bekleşen bazı arkadaşlarla ertesi günü akşam topluca bir yemek düzenlemeye karar vermiştik. Kısa bir tokalaşma ve sarılıp hasret giderme faslından sonra, vedalaşarak ertesi gün akşam yemekte buluşmak üzere Kurtuluş'taki evimizin yolunu tuttuk.

Yeni Kitaplar

Beşikçi duruşmalara gelip gittikçe Kurtuluş'taki evimizde kalıyordu. *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi*, *Orgeneral Muğlalı Olayı-Otuzüç Kurşun*, *Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Programı (1931) ve Kürt Sorunu* gibi kitaplarının yayınıyla ilgili temaslarını burada sürdürüyordu. Arkadaşlarıyla, en çok da yedek subay okulundan tanışmış olduğu can dostu olan rahmetli Yılmaz Öztürk'le sık sık görüşür, hatta bazen evinde de kalırdı. Yılmaz Öztürk, Beşikçi hakkında yazılan çizilen ne varsa toplayıp kendisine zengin bir arşiv yapmıştı. 1991 yılı başla-

rıydı. Hoca, yine bir duruşma veya verdiği bazı randevular nedeniyle İstanbul'a gelmişti. Körfez krizi nedeniyle ABD'nin Irak'ı bombalamak üzere saatler saydığı günlerdeydik. Saddam'ın misilleme tehditleri nedeniyle Diyarbakır ve bazı illerdeki okullarda sömestr tatili erken başlatılmıştı.

Yümnü Budak'la birkaç anı

Ankara DDKO'nun kurucu başkanı, sevgili dostumuz ve çok değerli kardeşimiz rahmetli Yümnü Budak da ailesini alıp "bombalanma tehlikesinden kurtulmak" üzere Diyarbakır'dan uzaklarda(ki) bir yere, İstanbul'da yaşayan kayın biraderi Ali Beyköylü'ye misafirliğe gelmişti. Bir akşamüstü, Yümnü ile buluşup bir süre sohbet ettikten sonra söz İsmail Hoca'ya geldi ve ben şu anda evimde misafir olduğunu söyledim. Çok geç kalmadan eve geldik ve Yümnü'nün Diyarbakır'dan getirdiği arabasına bizim sokakta zar zor bir park yeri bularak, eve çıktık. Çok yakın dostluklarına rağmen epeydir birbirlerini görmemişlerdi. Tatlı bir hoş beşten sonra Yümnü'ye kaldığı yere gidebileceği yolu tarif ettim ve uğurladık. Hoca da uyumaya gitti. Ama bir süre sonra kapım çalındı; Yümnü, telaşla arabasını bulamadığını, muhtemelen çalınmış olacağını, şimdi ne yapılması gerektiğini sordu. Ben de hemen yakındaki Feriköy Karakolu'na bildirmesini, benim de gelmem gerekirse evde haber beklediğimi söyledim. Yümnü karakola gidip çalıntı ihbarını yapmış. İşlemlerini bitirdikten sonra karakoldan telefon ederek bir taksi ile kaldığı eve gideceğini bildirdi. Çok üzülmüş ve o gece uyuyamamıştım; bir dostumun Diyarbakır'dan gelip de arabasını benim evimin önünde çaldırmış olması karşısında kendimi suçluyordum. Sabah uyandığımızda, Beşikçi gece uyumadan önce duyduğu seslerin nedenini sordu. Ben de olayı anlattım, o da çok üzüldü.

Kahvaltıdan sonra birlikte evden çıktık; Hoca merakını yenememiş, arabayı tam nereye bıraktığımızı sormuştu; tabii ben de merakımı yenememiştim. Şimdi oraya doğru yürümekte olduğumuzu söyledim. Birkaç saniye sonra da arabayı gece bıraktığımız yerde gördük. Bütün bir gece boyunca altında ezildiğim suçluluk duygusundan kurtulduğumu hissedip büyük bir mutlulukla; "İşte bu arabaydı, aynı yerde duruyor!" dediğimi hatırlıyorum. Beşikçi de, "Hay Allah! Nasıl da arabayı bıraktığı yerde görememiş?" dedikten sonra buna bir hayli güldük. Zor da olsa Yümnü'yü bulup, durumu haber verdik. Meğer Yümnü gecenin o saatinde arabayı bıraktığımız yönde değil de, sokağın ters yönünde aramalarını sürdürmüş ve tabii ki bulamamış. Yıllardır Yümnü'yü andığımızda hatırlamadan geçemediğimiz bu unutulmaz anıyı hep anlatır ve güleriz.

Burada hazır Yümnü'den söz etmişken, yaşadığımız sayısız anıdan birine daha yer vermek istiyorum. Bu anının buradaki konumuzla doğrudan bir ilişkisi olmadığını biliyorum. Ama okuyucudan özür dileyerek, İsmail Hoca'nın sık sık bana anlattırıp heyecanla dinlediği ve çok zevk aldığı bu hikâyeyi aktarmadan geçmek istemedim: 1970 yılı Ağustos ayında Ankara'daki işyerimden yıllık iznimi alarak Diyarbakır'a gitmiştim. İlki Nisan ayında Silvan'da olmak üzere, bölgede komando operasyonları başlatılmıştı; askerler silah araması adı altın-

da köyleri basarak halka eziyet ediyor ve işkencelerde bulunuyorlardı. DDKO olaylar hakkında bir çalışma yaparak, bunu bir rapor halinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a sunulmak üzere Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Em. General Cihat Alpan'a teslim etmişti. Mehmet Ali Aybar konuyu meclise getirmiş ve yoğun tartışmalara neden olmuştu. Bölgede ciddi bir karışıklık yaşanıyordu.

Ben Diyarbakır'a vardığımda, tabii ki herkes gibi rahmetli ağabeyimiz Niyazi Usta'nın Ar Pasajı'ndaki terzihanesini mesken tutmuştum. Herkes oraya gelip gidiyor, birbirleriyle orada haberleşiyorlardı. Orada hem Niyazi Usta'nın filozofça yorum ve esprileri dinleniyor hem de genel siyasi gidişat üzerine fikirler ve yorumlar yapılıyordu. Ortağı Mehdi o günlerde İstanbul'a kumaş alınağa gitmişti. O yıl ekim ayı sonunda yapılacak olan TİP 4. Olağan Kongresi için il ve ilçe kongreleri yapılarak, büyük kongre delegeleri de tespit edilecekti. Bölgedeki kongreleri gerçekleştirme görevini de, o dönem TİP Merkez Yürütme Kurulu üyesi olan Dr. Tarık Ziya Ekinci, Dr. Naci Kutlay ve Kemal Burkay üstlenmişlerdi. Naci Ağabey, Hakkâri Kongresi'ni kendisinin üstlendiğini, ama vaktinin elvermediğini belirterek, eğer benle Yümnü kabul edersek, yol ve otel masraflarımızı da kendisi karşılamak suretiyle bu görevi bize devredebileceğini teklif etti. Hakkâri kongresinin kâğıt üzerinde yasal olarak faal gözüken tek ilçe örgütü olan Uludere'de yapılması gerekiyordu. İkimiz için de durum uygundu.

Önce Cizre'ye gidecek, orada geceyi geçirdikten sonra ertesi gün Dicle Nehri üzerindeki köprübaşında bekleyerek bulabileceğimiz bir kamyonla Şırnak'a gidebilecektik. Şırnak'tan da nasılsa başka bir kamyon bulup Uludere'ye ulaşabilirdik. Orada vaktiyle Dr. Tarık Bey'in hastası olup yakınlık kurmuş olan ve aynı zamanda TİP Uludere ilçe başkanı olan birisinin dükkânına gidip bize gereken kolaylığı sağlamasını isteyecektik. Ağustos sıcağına aldırış etmeden Cizre'ye giden bir otobüse bindik. Sabah bindiğimiz otobüs, sıcak ve yolcu indirip bindirmeler nedeniyle akşama doğru Cizre'ye vardı. Cizre'de Nurettin Yılmaz'ı aradık, ama Mardin'de olduğunu öğrendik. Zaten çok yorulmuştuk ve çarşı içersinde bulduğumuz bir otele yerleşerek dinlenmeyi tercih ettik.

Sabah köprübaşında, küçücük bir kulübede çay ocağı çalıştıran ihtiyar bir adamcağızla sohbet ederken, nehir kenarına yanaşan eşeklerin sırtlarındaki tenekelere doldurularak taşınan suyun ne amaçla kullanıldığını sorduk. Adam gayet rahatlıkla şehrin içme ve kullanma amacıyla sahip olduğu yegâne suyun bu olduğu cevabını verdi. Serinlemeye çalıştığımız son 14-15 saatlik sürede bol miktarda su ve limonata içtiğimizi hatırlayıp Yümnü ile göz göze geldik ve Yümnü hemen esprisini patlattı:

"Yahu Ümido, biz Diyarbekir'de lağımla Dicle'ye gönderdiğimiz şeyleri şimdi burada içtik öyle mi?"

Ben de yakın arkadaşlar arasında hep kullandığım bir sıfatla, "Efe, bir şey olmaz, aldırış etme! Büyüklerimiz boşuna akan su pislik tutmaz dememişler," cevabını vererek güya teselli bulmaya çalışmıştım. Yapacak bir şey yoktu ve zaten kısa bir süre sonra da bulduğumuz bir Şırnak kamyonuna binerek, temiz suların bolca bulunduğu dağlara doğru yolumuza devam ettik ve biraz bekledikten sonra da Uludere yönüne giden bir başka kamyon bularak akşamüzeri Uludere'ye

vardık. Tarık Bey'in sözünü ettiği Mehmet'i bulup kalacak bir yer olup olmadığı sorduk. Sürpriz bir şekilde bir otelin bulunduğunu öğrendik. Otel bizden birkaç gün önce açılmıştı. Alt katı atlarıyla şehre gelenlerin atları için düzenlenmiş, üst katındaki genişçe bir odaya da 5-6 tane somya konulmuş bir oteldi. Zaten 4-5 gün boyunca bizden başka otel müşterisi de olmadı.

Kaymakamlığa yasal başvurumuzu yaptık ve 3 günlük bekleme süremizin dolmasını bekledik.

Bu sürede, Muhterem Biçimli, Güven Özata, Zeki Kaya ve Ali Bucak'ı kongre tarihinden birkaç ay önce ilçe örgütüne üye yazılmış gibi göstererek, üyeliklerinin kabulünü de karar defterine yazdık. Yıllık aidatlarını ödediklerini de makbuz karşılığı belgeleyerek yasal bir boşluk bırakmadık. İlçede bir daktilo bulamadığımız için yapılacak ilçe kongresinde vakit kazanmak amacıyla önceden bir kongre tutanağı yazdım. Elle yazdığım bu tutanağı dört defa daha yine elle yazarak çoğalttım. Tutanağa seçimlerin yapıldığını, yeni ilçe yöneticilerini ve Diyarbakır'daki anlaşmamıza göre seçeceğimiz, yukarıda sıraladığım dört kongre delegesinin isimlerini yazdık.

Zamanı geldiğinde tutanağımızı kaymakama teslim ederek ilçeden ayrılmak için vasıta beklemeye koyulduk. Dönüş seyahatimizi bu kez Hakkâri, Van, Bitlis, Muş ve Bingöl üzerinden yapmayı kararlaştırmıştık. Çarşıda sivil ve üstelik Hakkâri plakalı bir Land Rover jip görerek Mehmet'e bu araba bizi götürür mü diye sorduk. Cevap çok enteresandı. Meğer jip MİT'e aitmiş ve bizim Uludere'de faaliyetlerimiz hakkında orada bulunuyormuş. Böylece yine birkaç kamyon aktarması sonucu Hakkâri'ye gidebildik. Ertesi gün Van'a geçip Cemil Fazla ve Rahmetli Cevdet Postacıoğlu'nu ziyaret ettik. Van'da kaldığımız otelden Diyarbakır'daki Tarık Bey'i arayarak her şeyin yolunda olduğunu haber vermiştim. Meğer Diyarbakır'dakiler de bir haftaya yakın bir süredir bizden haber alamadıkları için endişe edip duruyorlarmış. (İlginçtir ki, bu telefonda neler konuştuğum, aradan 12 yıl geçtikten sonra sorgulandığım Ankara Emniyet Müdürlüğü DAL şubesinde benden sorulmuştu. Tabii bunu bilenlerin neler konuştuğumu da bileceklerini kendilerine aktarmıştım.)

Ertesi gün Tatvan'da Feqî Hüseyîn'i ziyaret edip Muş'a geçtik. Muş'ta Şerafettin Kaya ve Zülküf Şahin'i ziyaret ettik. Sonraki gün Bingöl'e geçtik ve orada melek kalpli arkadaşımız rahmetli Şakir Elçi, Demir Pekol, Abdulkadir Birden ve Süleyman Ertuğrul bizi misafir ettiler. Sonunda on günlük bir seyahatin ardından Diyarbakır'a döndük ve kongre tutanağının bizde kalan nüshasını Dr. Naci Kutlay'a teslim ederek görevimizi tamamladık.

Bir başka anı

Yine o sıralarda, bir akşamüzeri birkaç arkadaşımla buluşmak üzere sıkça uğradığımız Asmalımescit'teki Yakup'a gitmiştim. İsmail Hoca evde misafir olduğu için fazla oturmaya niyetim yoktu. Derken değerli arkadaşım Semra Somersan ve Alman Yeşiller Partisi'nden milletvekili Claudia Roth da oraya geldiler. Kalkmadan önce masalarına uğrayıp biraz hal hatır sormak istemiştim. Hemen kal-

kamadım ve epey sohbette bulunduktan sonra söz dönüp dolaşıp Beşikçi'ye geldi. Claudia Beşikçi'yi çok merak ettiğini ve görüşüp tanışmak istediğini, bu konuda kendisine yardımcı olmamı rica etti. Ben de eğer bu gece verilmiş başka bir randevusu veya sözü yoksa, Beşikçi'nin bu saatte uyumamış olacağını da hesaba katarak, bu talebinin hemen gerçekleşebileceğini söyledim. Bu yanıtım Claudia için sürpriz olmuştu. Beşikçi'yi hem İstanbul'da bulmak hem de hemen bulmak, bir Avrupalı için elbette olağanüstü hoş bir sürprizdi. Hemen hesabımızı ödeyip, apar topar Kurtuluş'taki evime gittik. Orada Beşikçi'yle tanıştılar ve oldukça samimi bir ortamda sohbette bulundular.

Bir ödül hikâyesi

1991 yılı başlarıydı, Tanıl Bora Ankara'dan telefonla beni arayarak, ismini şimdi hatırlayamadığım ancak Amerika'da faaliyet gösteren bir vakıftan söz etti. Vakıf artık hayatta olmayan Amerikalı iki yazar tarafından kurulmuş; yönetim kurulu her yıl "ifade özgürlüğü, temel haklar, insan hakları" gibi konularda yazılar, kitaplar yazan ve bu uğurda mücadele eden dünyanın çeşitli ülkelerinden kişilere ve yazarlara ödüller veriyormuş. O yıl Türkiye'den İsmail Beşikçi ile "Sürgün Sansür Kararnamesi" mağduru İnsan Hakları Derneği Siirt Şube Başkanı Avukat Zübeyir Aydar aday gösterilmişler. Bu nedenle yapılacak değerlendirme öncesinde İsmail Beşikçi'nin bir CV'sini göndermek gerekiyormuş. Tanıl benden bunu sağlamamın mümkün olup olmadığını sordu. Ben de ödülden filan söz etmeden Amerika'da kurulmuş bir yazarlar vakfının kendisinden özgeçmiş bilgilerini istediğini Beşikçi'ye bildirmiş ve hazırlayacağı CV'nin İletişim Yayınları Ankara bürosundan Tanıl Bora'ya teslim edilmesinin yeterli olacağını söylemiştim.

Bu olaydan sonra, sanırım 1991 yılının Mart sonlarıydı, Beşikçi Almanya'daki bir toplantıya göndermiş olduğu bir mesajı nedeniyle bu kez Ankara DGM tarafından tutuklandı. Birkaç ay sonra, söz konusu Amerikan Yazarlar Vakfı'nın Beşikçi ve Zübeyir Aydar'ı ödüle layık gördüğünü ve Beşikçi'nin bildirilecek bir banka hesabına ödül için tespit edilen miktardaki paranın yatırılacağını haber verdiler. Beşikçi'nin bir banka hesabının olmadığını bildiğim için Leman Hanım'ı aradım ve bir banka hesabı olup olmadığını, varsa numarasını bildirmesini istedim. Leman Hanım'ın yazdırdığı hesap numarasını beni arayan kişilere ilettim. Bu arada para gönderilmiş, ancak banka adresinde bir karışıklık olması nedeniyle bir gecikme yaşanmış. 1991 yılının Ekim ayı sonlarında bu yanlışlık da düzeltilmiş ve artık paranın çekilmesi aşamasına gelinmişti ki, Beşikçi'nin yedi aylık tutukluluğu sona erdi. Tahliye olduktan sonra, bana oldukça radikal gelen birtakım gerekçeler ileri sürerek bu ödülü kabul etmeyeceğini belirtti. Kürtlere karşı yönelttiği askerî operasyonlar ve baskılar nedeniyle Türkiye'nin yanında yer alan bir ülke olan ABD'den gelecek ödülü kabul edemeyeceğini, o tip örgütlerin, vakıfların, güçleri yetiyorsa Amerika'yı bu nevi politikalardan vazgeçirmeleri gerektiği gibi gerekçeler ileri sürüyordu. Ben de, aslında bu vakfı kuran insanların, tam da kendisi gibi olan kişilerin verdik-

leri mücadeleye destek sağlamak amacında olduklarını, bu nedenle ödülü almasının yerinde bir davranış olacağında ısrar ediyordum. Aslında bu tip kurumların bulundukları ülkelerin devlet politikalarıyla paralel bir ilişkide olmadıklarını, örneğin Türkiye'de de İnsan Hakları Derneği'nin verdiği bir ödülün, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin politikalarına bakarak reddedilemeyeceği fikrini savunuyordum. Hatta bu ödülü alarak, isterse Saddam zulmünden kaçan Irak Kürdistanı'ndaki çocuklara ilaç ve benzeri bir yardım olarak yöneltebileceğini, böylece parayı kişisel kullanımı dışında bir yerlerde değerlendirmiş olacağını belirttim. Ancak bütün ısrarlarımıza rağmen ödülü reddetmesini önleyemedik ve para ödülü iade edildi. Amerika'daki vakıf böylesi bir davranıştan pek bir şey anlayamamış olmalı ki, ödülü tekrar göndermeye kalktı. Biz de durumu tekrar Beşikçi'ye ilettik; ne var ki, Beşikçi'nin fikri kesindi, değiştirmemiz mümkün değildi.

Beşikçi belgeseli filmi

1997 yılı başlarındaydı; Beşikçi, cezaevindeyken hayatı ve mücadelesi hakkında bir kısmı belgesel, bir kısmı canlandırma olan belgesel bir filmin hazırlandığını duydum. En eski ve yakın bir arkadaşı olduğum halde, olayı bir yerlerde tesadüfen duymuş olmak ve yapımcısının hiç değilse bana hiçbir şey sormamış olması karşısında üzülmüş ve biraz da kırılmıştım. Ancak tabii ortaya çıkıp, niçin bana bir şey sormadınız diyecek bir halim olamazdı. Sanırım artık filmin tamamlanması aşamasına gelindiği bir aşamada, benim de yeryüzünde ve üstelik yakın bir yerlerde olduğum hatırlanmış olmalı ki, eserin senaristi ve yönetmeni olan Ahmet Soner telefonla beni aradı ve çekim için benden randevu talebinde bulundu. Filmin içeriği ve hikâyesi hakkında endişeli sorgulamalarım oldu. Çekimlerin Beşikçi'nin bilgisi ve onayıyla yapılmakta olduğunu, eşi Leman Hanım'la da temasları olduğunu açıkladı. Bunun üzerine: "peki" dedim ve çekim yapıldı. Aradan henüz birkaç ay geçmişti ki, "İsmail Beşikçi" isimli belgesel filmin Mecidiyeköy Kültür Merkezi'ndeki gala gösterimine davet edildim. Gidip filmi seyrettim. Filmde Beşikçi'yi, ona adeta ikiziymiş gibi benzeyen değerli dostum ve arkadaşım Brusk Solduk canlandırmıştı. Diğer bölümlerde ise, yakın çevresinin kendisi hakkında söyleyip anlattıklarına yer verilmişti. Benim de çok kısa birkaç cümleyle yer aldığım bu sinema filmi, seyrettiğim şekliyle bende tam bir hayal kırıklığı yaratmıştı. Nitekim bu duygularımı o gece gala konukları arasında bulunan Orhan Pamuk ve Vedat Türkali ile filmin kritiği üzerine sohbet ederken de ifade etmiştim. Bir insanın doğru bilip bellediği yolda, kendince benimseyip yaşamayı tercih ettiği bir hayatta, gerekirse bütün hayatını hapishaneye girmeyi göze almasına ve asla yazmanın dışında bir başka yöntemi benimsememiş olmasına rağmen, sonunda tahliye olup valizini eline alarak bir dağa doğru yürütüldüğünü görünce çok üzülmüştüm.

İlk işim, epeydir mektuplaşmadığım Beşikçi'ye bir mektup yazarak, bu durumdan haberdar olup olmadığını sormak, böylesi bir senaryoyu ve yorumu (filmi) kendisinin onaylayacağını sanmadığımı belirtmek oldu. Beşikçi, kısa sü-

re sonra mektubuma cevap verdi. 27 Temmuz 1997 tarihli Bursa Cezaevi'nden yolladığı mektupta aynen şöyle diyordu:

"Sevgili Ümit,

... Film yapımına karşıydım. Fakat mekân koşulları bazı süreçleri engellemeye elverrniyor. Yeteri kadar sertlik şüphesiz engelleyebilirdi, fakat bunun için de sertliğe gerek yok ki... Sertlik yapmamak onay anlamına da gelmiyor. Aslında bu konuda ikircikli de değildim, ama yoğun bir manevi baskı hissettim.

Ahmet Soner, 1979-1980'lerde Toptaşı Cezaevi'ndeyken beni ziyarete gelmişti. O günlerde de böyle bir projeden söz etmişti. O zaman, 'yaşayan bir kişi için böyle bir filme ne gerek...' demiştim. Bir de geniş bir soru kâğıdı vermişti. O soru kâğıdını cevaplama gereğini duymadım, bende duruyor.

1996'ya kadar böyle geldi. 1996 Temmuz'unda olmalı, bir dergiyle yaptığı söyleşide Ahmet Soner projelerinden söz ediyordu. 9-10 kişiyle ilgili filmi çekeceğinden bahsediyordu; bu listede benim de adım vardı. Halbuki 1980'lerden sonra Ahmet Soner'le görüşmemiz olmamıştı. Nasıl engellemek gerekir diye düşünüyordum. O sırada, bu haberi okumamdan kısa bir süre sonra Metris Cezaevi'ne getirildim. Bir süre sonra da Ünsal'ın cezaevine girmesi söz konusu oldu. İşte, cezaevine girmeden önce, bir-iki gün Ünsal Ahmet'le görüşmüş. Uzun bir görüşme...

Daha sonra da, Ahmet arkadaş Metris'e geldi. Beraberinde Mezopotamya Kültür Merkezi'nden birkaç kişi daha vardı. Hatta kalabalık bir gruptu. Filmi çekmeye başladıklarından, çok iyi olduğundan, çok iyi olacağından söz ediyorlardı.

1995'te, 'hayat hikâyesi' çerçevesinde değerlendirilebilecek bir yazı yazmıştım. Bu yazı, 1996 yılı başlarında, 'İnsan Hakları Bülteni'nde de yayımlanmıştı. Film için bu yazıyı benim okumamı rica etti... Makul bir şekilde, okumak için soluğumun yetmediğini anlatmaya çalıştım.

Filmi izleyen ve beni yakından tanıyan 2 arkadaş da senin düşüncelerini ve duygularını paylaşan sözler ettiler...."

"İsmail Beşikçi Belgeseli" filmi, PKK çevrelerinde oldukça büyük rağbet gördü ve sık sık o zamanki MED televizyonda gösterime sunuldu. Ta ki, Beşikçi'nin Bursa Cezaevi'nden tahliye olduktan sonra Abdullah Öcalan'ın İmralı savunmalarını eleştirdiği, 28 Ağustos 1999 tarihli *Özgür Politika* gazetesinde yer alan ve bir kısmı sansürlenen röportajının yayımlanmasına kadar... Ondan sonra bu filmi bir daha göstermediler.

Geçmişe ait bir imaj ve değerlendirmeler

Ankara'da yaşadığım ve koşullarımız gereği Beşikçi'yle çok sık buluştuğumuz dönemlerde, Türkiye'de, bölgede, dünyada olup bitenler hakkında uzun uzun konuşup, yorumlar, analizler yapmaya; Kürtlerin geçmişteki ve şimdiki durumları, gelecekleri üzerine değerlendirmeler yapmaya çalışırdık. Çok yakın tarihlere kadar, birkaç istisna dışında, neredeyse bütün aydın ve akademi dünyasının Kemalizmi benimsediğini, düşünce ve fikirlerini ifade ederlerken Kema-

lizmle uyumlu davranmaya, ters düşmemeye özen gösterdiklerini; bunun ilerici ve demokrat olmanın başlıca kriteri sayıldığını; devrimci kesimin ise Kemalist olmalarının yanı sıra ek olarak bir de Stalinist olduklarını düşünür, bunlar üzerine kritikler yapardık.

Ancak 12 Eylül sonrasında, yaşanan bütün kayıplar ve acılardan sonra, bazı Türk aydınları arasında resmî ideolojiden hissedilebilir bir kopuş yaşandığını, bunun bir gelişme olduğunu konuşur; Kürt Meselesi'ne yönelik olarak da eskiye oranla olumlu bir yaklaşımın ve farklılaşmanın başladığına ilişkin tespitlerde de bulunurduk. Bana göre, uzun yıllar neredeyse görmezden gelinen bir düşünce insanı olarak Beşikçi'nin, son tahliyesinden sonra, bazı Türk aydınları tarafından cesaretle sahiplenilerek ilgi gösterilmeye başlanması da ilerisi için umut verici bir gösterge olarak yorumlanmalıydı ve görmezden gelinmemeliydi.

1970'li yıllarda birçoğumuz Beşikçi'nin bir Kürt siyasi grubuna angaje olmadığını biliyorduk; ancak bizim bunun farkında olmamız veya böyle düşünmüş olmamız her yerde ve çevrede geçerli olmuyordu. Gerek Komal Yayınevi'ndeki arkadaşlarla 1971-72 döneminde Diyarbakır Askerî Cezaevi'nde başlayıp sürdüre geldiği dostluk ilişkileri gerekse kitaplarının Komal Yayınları'ndan yayımlanıyor olması, birçok Kürt arkadaşımızın zihninde bir tür aidiyet olarak değerlendiriliyordu. Kendisine büyük bir saygı ve güven duyulmakla birlikte, siyaseten O'nu Rizgarîci olarak düşünüyorlardı. Bu imajın değiştirilebilmesi için ne kadar çaba gösterilse de, bunun pek etkisi olmuyordu. O dönemin siyasi koşullarında ne kadar bir yerlere bağlanmamaya çalışsanız da, birileri sizi mutlaka bir siyasi gruba aitmişsiniz gibi algılamakta ısrar ederdi.

Aralarında yakın arkadaşlarım olması nedeniyle, o dönemde benim dahi bazı Kürtler tarafından Rizgarîci olarak tanımlandığıma şahit olmuşumdur. İşin bir başka ironik yanı ise, aynı yıllarda siyasi polisin de, çeşitli soruşturma veya sorgulamalarında, insanları mutlaka siyasi bir grupla ilişkilendirmek ve tanımlamak istemesiydi. Tabii polis bunu elinde aklı sıra bildiğini iddia ettiği bir dosya içersinde kolay takibe almak için yapardı. Eğer bir gruba mensup değilseniz, mutlaka size en yakın bulunan gruplardan biriyle bağlantınız olduğu düşünülür ve ilişkilendirmek ihtiyacı duyulurdu.

Sohbetlerimizde geçmişte yaşanmış olan bu döneme ait değerlendirmelerde bulunurken, böylesi bir algının kendisini rahatsız ettiğini belirtirdi. O, her şeyden önce, bir araştırmacı, bilim insanı ve yazar olarak anılmak istediğini, bir siyasi grup kimliğiyle anılmaktan kaçındığını ve bundan rahatsızlık duyduğunu belirtirdi. Ben de, bundan böyle yapacağı çalışmalarda, 1970'li yıllardaki çalışmalarından farklı olarak sadece Kürtlerin okuyup etkileneceği konulara emek vermesinden ziyade, Kürtlerin varlıklarının ve sorunlarının farkında bile olmayan Türkiye'nin daha geniş kesimlerini bilgilendirmeye ağırlık vermesinin daha olumlu sonuçlar yaratabileceğini söylerdim. Yaşamakta olduğumuz süreçte iyi Kürtlerin sayısının artmasında şüphesiz ki büyük faydalar vardı; öte yandan iyi Kürtlere empatiyle yaklaşabilecek, ülke sorunlarını kavrayabilecek aklıselim sahibi Türklerin sayısının artmasında daha da çok fayda vardı. Buna sadece Kürtlerin değil herkesin ihtiyacı vardı. İsmail Beşikçi'nin bir Türk olarak böylesi in-

sanların artması için önemli bir yeri ve ağırlığı olacağını ısrarla düşünürdüm. Bunun başarılmasının kolay olmadığı/olmayacağı elbette biliniyordu. Kürt Meselesi'nde olumlu gelişmelerin sağlanması için, Kürtler ne kadar gayret gösterirlerse göstersinler, Kürt olmayanların da ikna edilmesi için zorlu bir sürecin geçeceğini ve zamana ihtiyaç olduğunun elbette farkındaydık, fakat bir yerlerden buna başlamalı, çaba gösterilmeliydi.

1990 sonrası

1990'la başlayan yıllarda Beşikçi, devlet politikalarına karşı oldukça sert ve radikal bir tutum takınırken, PKK eylem ve politikalarına karşı oldukça toleranslı yaklaşımda bulundu. Öyle ki, özellikle genç ve aydın kesim içerisinde, PKK'nin büyük bir taraftar kazanması ve imajının meşruiyeti yönünde azımsanmayacak bir rolü oldu. "Kürtlerin kendileri için iyi şeyler düşünen Türklere ihtiyaçları var" anlamında konuştuğumuz şeylerin aksine, Beşikçi Kürtlerin sadece bir grubuna yakın dururken, diğer gruplara eleştirel ve mesafeli bir tutum takındı. Hatta giderek diğer politik grup ve yapıları, yakınlık duyduğu grubun pozisyonuna göre değerlendiren bir yaklaşım benimsedi. Böylesi bir pozisyon seçmiş olması, aramızda yüz yüze yeterince tartışılmamış olsa da, elbette ki ilişkilerimizin eskiye oranla seyrelmesi ve zayıflaması sonucuna yol açtı. Evimizin bir anahtarının da kendisinde olmasına rağmen, artık İstanbul'a gelip gittiğinde, daha çok yeni tanıştığı arkadaşlarının yanında kalmayı tercih ediyordu. Bu dönem itibarıyla, kitapları da artık İstanbul'da değil, Ankara'da Yurt Kitap Yayın tarafından yayımlanmaya başladı.

İkinci adres

Beşikçi'nin kitap, yazı ve açıklamalarıyla ilgili açılmış olan sayısız davada birkaç insanın hayatını tüketecek kadar hapis cezası isteniyordu. Bir yandan açılmış davalar sürerken, bir yandan da bazı cezaları kesinleşmeye başlamıştı. Nihayet, 1993 yılı Kasım ayı sonlarında *Yeni Ülke* gazetesinde yayımlanan bir yazısı nedeniyle son bir kez daha tutuklandı. Tutuklandığını öğrendiğimde hemen Leman Hanım'ı arayarak hem hatır sorup geçmiş olsun dileğimi iletmek hem de teselli etmek istedim. Leman Abla daha ilk cümleme fırsat vermeden, "Ümit, Hoca gene ikinci adresine gitti," diyerek söze başladı. Ben de bunun üzerine, "Abla, bir yanlışın var, Hoca aslında birinci adresine gitti," diye cevaplamıştım. Bu tutukluluğu, kesinleşmiş bazı cezalarının da devreye girmesi sonucu, 1999 Ağustosu'nda yapılan bir yasal düzenlemeyle tahliye edilmesine kadar yaklaşık altı yıl daha sürdü. Önceleri Ankara Merkez Kapalı Cezaevi'nde kalmış, son yıllarını ise Bursa Cezaevi'nde geçirmişti. 60 yaşındayken tahliye olduğunda, üniversite ve askerlik sonrası hayatının yarısı, toplam hayatının ise üçte birine yakın kısmını hapishanelerde geçirmişti.

1999 sonrası

Bursa Cezaevi'nde tutulduğu dönemde zaman zaman mektuplaşmaya devam ettik. Bu yıllarda, birkaç kez ziyaretine gitmeye çalıştım, ama çeşitli sebeplerle bunu gerçekleştirmem mümkün olmadı. 1999 Ağustos ayında tahliye edilmesinden hemen sonra Ankara'da ziyaretine gittim. Görüşlerinde, altı yıl önceki radikal eğilimlerine göre biraz yumuşama olduğunu fark ettim. Sanırım, Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından sonra yapmış olduğu savunma ve siyasi duruşu Beşikçi'yi çok etkilemiş, bir hayal kırıklığı yaratmıştı. Hatta ben kendisine henüz o konuyu sormadan, tahliye olur olmaz *Özgür Politika* gazetesinden kendisini aradıklarını ve bir röportaj yaptıklarını söyledi. Orada Abdullah Öcalan'la ilgili sorulara verdiği yanıtlardan bazılarının yayımlanan metninde yer almadığını, açıklamalarından rahatsızlık duymuş olduklarını ve sansür uyguladıklarını anladığını söyledi. Tabii kendisinin de bu davranışlardan rahatsızlık duyduğunu ifade etti. Bu arada, 1987 yılındaki tahliyesinden sonra yaptığımız gibi yine dostumuz Levent'e giderek, geçen 12 yıl boyunca kullandığı gözlük camlarını güncellemesini ve daha modern görünümlü bir gözlük çerçevesi edinmesini sağlamış olduk.

Özgür olduğu bu süreçte, kendisini Türkiye dışından davet edip konferans veya söyleşilerde bulunmasını isteyen çeşitli kuruluşların yanı sıra, gezdirmek, ağırlamak isteyen Avrupa ülkelerindeki dostlarımız da ısrarla arıyorlardı. Keza Irak Kürdistanı'ndan da defalarca davet almıştı. Bütün bunları dikkate almasını, bir pasaport çıkarmasının zamanının çoktan geldiğini; arada bir de olsa bu tür davetlere katılmasının kendisi üzerinde de olumlu etkileri olacağını; dünyayı sadece fotoğraflardan ve kitaplardan değil, bizzat görerek tanımanın çok daha anlamlı ve zevkli olduğunu söyleyip dururdum. Üstelik bir pasaport sahibi olmak, her yurttaşın hakkıydı ve hiç de devletin sağladığı bir lütuf değildi. Türkiye içersinde seyahat etmek ne kadar bir yurttaş hakkıysa, Türkiye dışına çıkmak da aynı ölçüde ele alınması gereken bir yurttaş hakkıydı. Bu itibarla, cebinde bir pasaport taşımasının, yıllardır savunduğu ilkelere ters düşecek bir tutarsızlık anlamına gelmeyeceğini, zaten üzerinde taşıdığı TC nüfus cüzdanı ile pasaport arasındaki bir fark olmadığını bıktırırcasına tekrarlardım. Hatta bir keresinde, Leman Abla'nın emekli öğretmen olarak kazandığı yeşil pasaport hakkından kendisinin de bir eş olarak yararlanmaya hak kazandığı için ona da artık yeşil pasaport verilmesi gerektiğini, böylece birçok ülkeye vize almaksızın girip çıkabileceğini esprili bir şekilde anlatmaya çalışmıştım. İlk günlerde hiç değilse Irak Kürdistanı'na gidebilmek heyecanı için olsa gerek, biraz yumuşamıştı, daha sonra ne oldu, ne düşündü bilemiyorum, ama yine fikrini değiştirip pasaport başvurusu yapmaktan vazgeçti. Ben de artık eskisi kadar konuyu açmıyorum.

Yıllar sonra ilk kez bir üniversite kürsüsünde

2006 yılı Mart ayında "Türkiye'nin Kürt Meselesi" başlıklı bir konferans düzenlemek için çalışmalara başlamıştık. Konferans, İstanbul Bilgi Üniversite-

si'nde gerçekleştirilecekti. Böylesi bir konferans, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez bir üniversitede yapılıyordu ve anlamı büyüktü. Konferans programı ve konuşmacılar tespit edilirken, ilk bölümde Beşikçi'nin de bir tebliğ sunmasının yerinde olacağını konuştuk. Hemen kendisini arayıp bu durumdan söz ettim ve konferansta konuşma yapacağı konu ve bölüm başlığını bildirerek, konuşma metnini hazırlanması rica ettim. Üzerinde durup sorgulama gereği bile duymadan, teklifimi memnuniyetle kabul etti. Bu davranışı, Beşikçi ile aramızdaki yakınlığın hâlâ devam ettiğinin de bir göstergesiydi. 11-12 Mart 2006 günü gerçekleştirilecek olan konferansta, Beşikçi de 1971 yılından bu yana ilk kez bir üniversite kürsüsünde ve akademik bir ortamda konuşma yapacaktı. Oldukça başarılı geçen konferansın ilk gününün ilk bölümünde sunumunu yaptı. İkinci günü, Prof. Baskın Oran konuşmasına başlamadan önce, Kürt Meselesi konusunda yıllarını vermiş ve bu meselede kendilerine çok şey öğretmiş olan İsmail Beşikçi için salondan bir alkış istedi. Herkes ayağa kalkarak Beşikçi'yi alkışladı. Bu duygusal davranış, yıllar boyunca hak edilmiş bir saygının ifadesi olması bakımından Beşikçi için de memnuniyet ve moral verici bir hareketti.

Aynı gün gazeteci Derya Sazak bir röportaj yapmak için teklifte bulunmuştu. Beşikçi, bu teklife hemen evet dememiş, pek istekli davranmamıştı; çünkü kendisiyle yapılan bir röportajın *Milliyet* gazetesinde yayımlanabileceğine inanmıyordu. Bu işin sandığı kadar zor olmayacağına ikna ederek ertesi gün Derya Sazak'la röportaj yapmasını sağladık. Röportaj, sadece çok konuşmakla eleştirdiği bir kaynağın tepkisi dışında, oldukça ilgi çekip ses getiren bir etki yarattı.

Son söz

Tanıyabildiğim kadarıyla, Beşikçi'nin devlete ve resmî ideolojiye olan güvensizlik duygusu ve tepkisi kolay kolay değişebilecek kadar basit şeyler değildi. Ortada somut bazı şeyler görmeden ve yaşamadan, sadece iyi niyetli bazı insanların sayılarının artmış olmasıyla, bunca yıllık yanlışların bir hamlede düzelemeyeceğini düşünüyordu. O, kendi doğrularını savunmakta kararlıydı. Bu doğrularını anlatmak için politik bir dil kullanmıyordu. Düşündüklerini ifade etme noktasında kendi bildiği doğruları, yine kendi doğru bildiği metotlarla hiç evirip çevirmeden, doğrudan doğruya ifade etmeyi ve yazmayı tercih etti.

Beşikçi bugün, belirli bir kesim dışında, Kürtler içersinde yine kendilerini anlayan bir dost, cesur ve fedakâr bir insan olarak anılmakta, büyük bir Kürt kitlesi tarafından sevilmekte ve muazzam bir saygıyla karşılanmaktadır. Daha geniş çevrelere açılmayı, ilişki kurmayı tercih etmedi. Türk dünyasından biri olarak Kürtleri anlayan ve hakları için mücadele eden bir Türk olmak yerine, 1970'li yıllarda olduğu gibi yine Kürt dünyasında yaşayan bir Türk olarak, hayatını tertemiz bir insan olarak sürdürmeye devam ediyor.

İsmail Beşikçi ve Kürt Hareketi

RECEP MARAŞLI

Tanışmamız

İsmini kitaplarından bildiğim ve duyduğum efsanevi Beşikçi Hoca'yı ilk gördüğümde, koğuşun bulaşıklarını yıkıyordu... Yan yana dizilmiş on kadar musluğun önünde uzunca bir lavabo, bir yanında üst üste yığılmış onlarca sabunlu, diğer yanında durulanmış tabak, tahta kaşık, naylon kaplar... Ardında kolları çemirlenmiş gömleği ve boynunda terini almak için bağladığı mendiliyle, sevimli sarışın bir yüz gülümseyerek bize bakıyor.

"İşte Beşikçi Hoca bu!.." diye tanıştırmıştı Erzurum-Kars Dev-Genç davasından ve komün sorumlumuz Muhsin Gül.

Bir üniversite hocasını, askerî cezaevinin lavabosu başında bulaşık yıkarken bulacağım hiç aklıma gelmemişti. Üstelik o durumundan hiç de şikâyetçi görünmüyordu.

Bu kez beni tanıttı, ironik bir vurguyla:

"Bu da Erzurum'daki liderimiz!"

"Lider" de henüz sakalları çıkmamış, 16 yaşında bir lise 2. sınıf talebesiydi.

Haziran 1972; Diyarbakır Seyrantepe Sıkıyönetim Askerî Tutukevi'nde bir tanışma sahnesi...

İsmail Beşikçi için hazırlanan bu çalışmaya bir şeyler yazmak benim için bir gurur kaynağı. Hem kendisini tanımış olmaktan dolayı hem de 38 yıldır eksilmeyen bir saygınlığı hak eden bir bilim insanına tanıklık etme fırsatından dolayı duyduğum bir gurur. Böyle bir yazı benim için aynı zamanda derin bir duygusal anlama sahip olacağından, durumun resmini çizmeye, arka plan renklerini vermeye, mümkünse sesleri duyurmaya çalışmak isterim. Okuyucunun hoşgörüsüne sığınarak tanışmamızdan birkaç yıl daha önceye gitmek istiyorum.

Erzurum Gazi Ahmet Muhtar Paşa Ortaokulu'nun son sınıf öğrencisiydim. *Ayna* isimli okul dergimizi iki sayı çıkardıktan sonra edebiyat öğretmenimiz Muharrem Coşkun bana, yazma yeteneğimi dergi ve gazetelere taşımamı şiddetle tavsiye edince ben de deneme yazılarımı yayımlayacak dergi ve gazeteler aramaya başladım. O günlerde Erzurum'da tam on bir tane yerel gazete yayımlanıyordu: *Hür söz*, *Erzurum'un Sesi*, *Aziziye*, *Albayrak*, *Envar-ı Şarkiyye* vd... İçlerinden sadece *Devrim* sol eğilimliydi. Avukat Dündar Özden'in sahibi olduğu bu gazete o dönemin Erzurum'unda CHP dahil olmak üzere bütün sol, sosyalist ve devrimci eğilimli üniversite gençlerinin, aydınların ilgi gösterdikleri bir yerdi.

Ben de sosyalist düşüncelerin etkisinde bir öğrenci olarak kendimi ifade etmek için en yakın şansım olan yerin *Devrim* gazetesi olacağını düşünerek bir arkadaşımla birlikte *Devrim*'in yazıhanesine gittik. Koltuklarında yazı dosyalarıyla iki bücür ortaokul talebesinin gazetelerinde yazı yazma önerisiyle gelmeleri onların çok ilgisini çekti. Dündar Bey'in yanı sıra, yazı işleri müdürlüğü yapan Necati Aygın, Selim Eken ve Güneşi Özden vardı. Özden, o yıllarda TRT Erzurum radyosunda "Güneşi Özden Ablanızdan Masallar" adıyla bir çocuk programı sunuyordu. Gazetede yazı yazmaya başlamamın kabul edilmesinde onun gösterdiği heyecan ve isteğin de önemli bir payı oldu sanıyorum. Böylece yazı ve siyaset dünyasına hayatımın akışını değiştirecek ilk adımı atmış oldum.

Birkaç ay içinde gazetede sürekli yazılarımın yayımlandığı bir köşe sahibi idim artık. Matbaanın hurufat kasaları, paldır küldür çalışan Heidelberg baskı makineleri, kâğıt topları, kurşun ve mürekkep kokularıyla dolu bu ortamın tiryakisi olmuştum hemen. Yazılarım o yaştaki bir çocuktan beklenmeyecek derecede politizeydi. Ülkemizde çocukların politize olma yaşı bugün, –2000'li yıllarda– daha da küçülmüş bulunuyor. Etnik ayrımcılık, ulusal baskı, savaş, yoksulluk ve adaletsizliğin yoğun olduğu bir yaşam ve bunun getirdiği gerilimler, çocukların duyarlılığı üzerinde çok daha derin bir etki yaratmakta; çıkış yolları aramaya itmekte, onların çok erken yaşlarda politikleşmelerine neden olmakta.

O günlerin koşullarında tarif ettiğimiz siyasi problem şuydu; içinde yaşadığımız yoksulluk, eşitsizlik neden kaynaklanıyordu? Türkiye Batı ülkelerine göre neden geri kalmıştı? Türkiye'nin doğusuyla batısı arasında neden bu kadar büyük bir gelişim farkı vardı? Haliyle bu soruların alt başlıklarına veya daha sofistike biçimlerine yönelik yoğun bir sorgulama, öğrenme isteği mevcuttu. Sorular toplumsal ve siyasal sorunlara doğru ağırlık kazandıkça, buna okullarda verilen cevaplar tatmin edici olmak bir yana, gerçeği aramak için daha çok kışkırtıcı saçmalıklarla dolu oluyordu.

Soruların ilk cevaplarını dinin içinde, İslamiyetin tarif ettiği koşullarda aramaktaydım. Erzurum'un İslami ortamı zaten bunu kaçınılmaz kılıyordu. Mahalle mektebine gitmiş, Kuran kurslarını bitirmiş, ilkokul son sınıf ve ortaokulda camilere gitmekten hoşlanan, evde namaz kılan bir öğrenciydim. Fakat ne yazık ki din büyüklerinin bu dünyanın adaletsizliklerinin kökeni ve çözümüne yönelik verdikleri cevaplar ikna edici olmaktan çok uzaktı. Genç öğrencilerin il-

gisini çeken teknik gelişmelere, bilimsel tartışmalara bu dünyada yer yoktu. Dini tabularla örülü çok sert, tek tip klişe açıklamalar, sorgulayıcı merakı günahkâr bir eğilim saymaktaydı.

Ölüm ve yaşamla ilgili sorunlarda insanı rahatlatmasına karşılık; yaşanmakta olan şeyler karşısındaki boğuculuğu, çözümsüzlüğü nedeniyle bu ortamdan hızla uzaklaştım. Toplumsal sorunların tarif edilmesi, cevaplandırılması ve çıkış yollarının gösterilmesi bakımından sol ve sosyalist düşünceler bana daha yakın ve açıklayıcı geliyordu. Dolayısıyla okumalarımı büyük bir açlık içinde o tarafa doğru yönlendirmiştim.

Shakespeare, Dickens, Dostoyevski klasiklerinden Fakir Baykurt, Mahmut Makal, Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Nazım Hikmet'e kadar çevrede ne bulursam okumaktaydım. *Varlık*, *Yeni Dergi* gibi edebiyat dergileri, *Akşam*, *Tercüman*, *Cumhuriyet*, *Milliyet* gibi gazeteler düzenli olarak izlediğim yayınlardı. *Yön* ve *Akis* dergileri soğuk ve uzak gelirdi bana. Düşünce dünyamda yeni ufuklar açan dergi *Ant* oldu.

Ant ve *Forum* dergilerinde "Doğu Sorunu" adıyla başka bir olgunun daha altı çiziliyordu. Bu da Erzurum'da yaşayan bir öğrenci için "damardan" bir tartışma konusu demekti. Burada yapılan çözümlemeler daha çok Doğu'da feodal yapının egemen oluşuna dayanıyordu. Ağalar ve şeyhlerin, aşiret yapısının egemen olduğu bir toprak düzeni toplumsal gelişmeyi de engelliyordu. İsmail Beşikçi'nin bazı makalelerinde "etnik sorunlar"a vurgu yaptığını hatırlamakla birlikte bunun ne anlama geldiğini henüz kavramamıştım. *Devrim* gazetesinde yazdığım yazıların ana temasını da bu geri bırakılmışlık, Doğu ve Batı arasındaki derin farklar, siyasi iktidarların sorunları çözmekten uzak oluşu ve bizlerin neler yapabileceği gibi sorular oluşturuyordu.

Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni* kitabında çizdiği çerçeve, okullardaki Kemalist/Atatürkçü eğitimin de verdiği formasyonla bana ikna edici gelmekteydi. Türkiye'nin Mustafa Kemal önderliğinde milli Kurtuluş Savaşı'yla yaptığı devrimin, sonradan tıkandığı ve geriye çevrildiği, yeniden milli ve demokratik bir devrim gerektiği tezi; bu devrimin yalnız üst-yapıda değil, üretim ilişkilerinde de gerçekleştirilmesi gerektiğini söyleyen *Ant* veya sosyalist sol *Aydınlık* dergilerinin görüşleriyle tamamlanıyordu. Ülkemizin feodal yapısı ağırlıklı olarak köylü kitlelerinin devrime katılmasını, işçi-köylü ittifakını zorunlu kılıyor; emperyalizmin egemenliğine karşı da Vietnam ve Küba'daki gibi bir savaş gerekiyordu. 1971'e geldiğimde bendeki ana eğilim işte böyle *halkçı ve köycü bir sosyalist devrimcilik* olarak belirmekteydi.

O yıllarda Erzurum Atatürk Üniversitesi henüz gericiliğin ve faşist hareketin bir karargâhı haline gelmemişti. İçinde sosyalist, demokrat, devrimci gençleri de barındırıyordu. Örneğin Kadir Manga, Nazif Kaleli, Demir Pekol, Ahmet Aras ve Ali Beyköylü gibi öğrencilerin isimlerini duyardım hep. Bir gün Cumhuriyet Caddesi'ndeki kitapçı vitrinlerinde yeni neler var diye incelerken, Vehip Atalay kitabevinin vitrininde bir kitaba rastladım: *Doğu Anadolu'nun Düzeni/Sosyo-ekonomik ve Etnik Temeller*. İsmail Beşikçi'nin E Yayınları tarafından çıkarılan bu kitabının kapağında ulusal giysileri içinde bir Kürt kadını ve sırtında bir

çocuk fotoğrafı vardı. Kitabın ismi bile farklı bir tahlil ve gerçekliğe çağırıyordu insanı; "Doğu Anadolu"nun "Türkiye"den farklı bir "düzeni" vardır... Bu nasıl farklı bir düzendir? Burada "Doğu'nun geri kalmışlığı" söylemine esaslı bir izahat bulacağını düşündüm. Bu ilgi aslında belki ilk anda sezgisel olarak da ortaya çıksa esaslı bir yol ayrımına işaret ediyor. *Doğu Anadolu'nun Düzeni*'ni görünce "İşte aradığım kitap!" diye düşünmüştüm. Yanılmamışım: "Doğu Anadolu'nun" farklı bir etnik-kültürel yapısı olduğu, farklı üretim ilişkileri yaşandığını tahlil ediyordu. "Doğu Sorunu" denen şeyin Batı ve Doğu arasındaki gelişim farklılığının ötesinde, etnik bir boyutu olduğunu, Kürt uluslaşmasıyla açıklanabileceğine işaret ediyordu. *Türkiye'nin Düzeni* bakışına *Doğu Anadolu'nun Düzeni* esaslı bir karşılıktı.

Bu çerçeve benim bakışımda da önemli bir değişime neden oldu. Ama temelli ve köklü bir kopuş, benim için siyasal bir laboratuar veya bir üniversite işlevi gören 1972 yılı Diyarbekir Cezaevi'yle birlikte gerekleşecekti. İşin daha ilginç ve güzel olan yanı ise Beşikçi'nin analizlerindeki değişimi, devrimci Kürt gençliğinin tartışma ve değişimleri ile birlikte yaşamam olacaktı.

Beşikçi o zaman, Erzurum Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde sosyoloji asistanıydı. *Devrim*'de çalıştığım günlerde Üniversite Asistanları Sendikası'nın (ÜNAS) yayımladığı kuruluş bildirisi vesilesiyle ismine rastlamıştım. TÖS (Türkiye Öğretmenler Sendikası), bünyesinde hem üniversite hocalarını hem ilkokul öğretmenlerini barındıran büyük bir sendikaydı. Taleplerinin daha farklı ve özgün olduğunu düşünen kesimler, örneğin ilkokul öğretmenleri de aynı yıllarda İLK-SEN'i, üniversite asistanları da ÜNAS'ı kurmuşlardı.

1969 yılının Ağustosu'nda Erzurum *Devrim* gazetesinde başladığım yazı serüveni, 1972 Mayıs'ına, tutuklanıp Diyarbekir Cezaevi'ne gönderilmeme kadar üç yıl boyunca sürdü. Böyle bir süreçte bir gazete atmosferi içinde bulunmak, siyasal gelişmeleri, heyecanları ve grupların reflekslerini izlemek için eşsiz bir fırsat sağlıyordu. Gazeteciliği, dizgiyi, baskı tekniklerini, daktilo kullanmayı, haber dilini, siyasal yorumlar yapmayı, burada öğrendim. Gazete yönetimi CHP'ye, Ecevit çizgisine angajeydi. Diğer yandan ise Erzurum'un tek sol gazetesi olması, sol eğilimli bütün öğrenci ve aydınların da *Devrim* yazıhanesini doğal bir uğrak ve tartışma mekânı haline getirmekteydi. 1971 yılında 12 Mart muhtırası verilip Demirel hükümeti devrilince, gazete yönetiminde "iyimser ve umutlu" bir hava belirmişti. Başbakan Erim'in "reformcu hükümeti" destekleniyordu. Çevrede esen hava ise bambaşkaydı! Olaylar durmak bilmiyor ve tersine, ilan edilen sıkıyönetim ve yapılan operasyonlarla zorlu bir dönem yaşanıyordu. Devrim'in müdavimi yazar, aydın ve gençler birer ikişer kayıplara karışıyordu.

Ben de *Aydınlık*'ı, *İşçi-Köylü*'yü ve Sol Yayınları'nı okuyarak Marksizm-Leninizm yolunda hızla ilerlemekteydim. 1972'ye gelindiğinde cuntaya karşı birçok köşe yazısı yazdım. Bu da hakkımda dava açılmasına neden oldu. "Komünizm propagandası yapmak" suçuyla meşhur 142. maddeden hâkim karşısına çıktığımda 15 yaşındaydım. Hâkim karşısında bir çocuk görünce çok şaşırmış;

"Evladım, kim yazdığı yazılara senin imzanı atıyor?" diye "tuzaklı" bir soru sormuştu.

"Kimse yazmıyor," diye cevapladım, "kendi yazılarıma imzamı kendim atıyorum."

O günkü basın yasasına göre yalnız yazar değil, sorumlu yazı işleri müdürü ve gazetenin sahibi de yazılardan sorumlu tutuluyordu. Gazetenin sahibi Dündar Özden ve yazı işleri müdürü Selim Eken benimle nazikçe konuşup, dönemden ötürü artık siyasi içerikli yazılar yazmamamı, sanat ve edebiyat içerikli yazılar yazmamın daha iyi olacağını tavsiye ettiler. Sanırım savcılarla konuşup işin bir "kaza" olduğuna onları ikna etmişlerdi. Ve tabii o zamana kadar kendi kendime kontrol edip yayımlayabildiğim yazıların da sonu gelmiş oldu.

Ne var ki mücadelenin çok sertleştiği bir süreçti. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yargılanmaları sonunda idamlarına karar verilmişti. İdamları durdurmak için sivil birçok tepkinin yanında devrimci gruplar ortak silahlı eylemler düzenliyorlardı. Deniz Gezmiş'in de aslen Erzurumlu Gez köyünden olduğu söylenirdi. Kendisini tanımıyordum ama amcası Zakir Dayı (Zakir Gezmiş) "sıhhiyeci" idi, evlere iğne yapmaya giderdi. Hastalığımda ben de çok iğnesini yemiştim ak saçlı Zakir dayının. TBMM idam kararlarını onaylamış, son bir gayretle THKO ve THKP-C'nin idamları durdurmak için ortak düzenlediği eylem 31 Mart 1972'de Kızıldere'de Mahir Çayan ve arkadaşlarının imhasıyla sonuçlanmıştı.

Bu olay üzerine 1 Mayıs 1972'de *Devrim*'deki köşemde son kez olarak "Devrimci katliamı" başlığıyla bir makale yazdım. Birkaç gün sonra bu yazıdan dolayı yine dava açıldı hakkımda. Denizlerin idamı durdurulamamış ve 6 Mayıs günü idam edilmişlerdi. Büyük bir üzüntü ve öfke duydum. O dönemde Gezmiş'in Erzurum'da da sevildiğini hatırlıyorum. Hatta idamın gerçekleştiği günlerde mahalle aralarında ehramlı çarşaflı kadınların kendi aralarında yüksek sesle beddualar okuyarak "Elleri kırılsın, çocukları asmışlar!" diye kahırlandıklarını duyardım.

Erzurum Atatürk Lisesi'nin 2. sınıfındaydım. Okulun son günleriydi. Okulda *Aydınlık* ve *Çaba* isimli iki dergi çıkarmaktaydık. Bunlar siyasal içerikleri de olan edebiyat dergileriydi. Resim desenlerimiz de vardı içlerinde. Bu yüzden kâtip odasını, kütüphaneyi ve teksir makinesini kullanabiliyorduk. Gazetede yazmam artık kısıtlı olduğu için Denizlerin idamını protesto eden ve cuntayı eleştiren bir bildiri çıkararak dağıtmayı düşündüm.

Dergimizin 2. sayısını bitirdikten sonra oturup bir bildiri kaleme aldım. Bildiri "faşist cunta"yı eleştiriyor, Denizlerin idamını protesto ediyor, halkı "devrimcilerin ve sosyalistlerin mücadelesini desteklemeye" çağırıyordu. Dergiyi birlikte çıkardığımız arkadaşım Mustafa Naci Saraçoğlu ile beraber bildiriyi teksirle çoğalttık. Çıkardığımız bildirileri de bütün gece Erzurum'un her yerine dağıttık. Evlerin, işyerlerinin kapı altlarına, arabaların camlarına asmaya kadar...

Tabii ertesi gün Erzurum'da küçük çaplı bir kıyamet koptu! "Anarşistler"in Erzurum'da bildiri dağıtacak kadar "var!" olmaları başta emniyet güçleri olmak üzere siyasi çevrelerde panik yaratmıştı. *Hürsöz* gazetesi "*Kızıllar şehrimizde bildiri dağıttı!*" diye manşet atmıştı. Her yerde bu konu koşuluyordu. Bize ulaşmaları çok güç olmadı. İkinci günün gecesi polisler evi bastılar. Babamın ve annemin şaşkın korkulu bakışları, tepkileri altında, bir yığın resmî ve sivil poli-

sin yaptığı arama tarama sonrasında gözaltına alındım. Hayatımda ilk tokadı da o gün polislerin karşısında babamdan yedim. Nedeni de arama sırasında saçma sapan sorular soran polislere cevap yetiştirmemdi. Devamında dayak ve işkenceden şansım açıldı; falaka, kaba dayak, küfür, hakaret vb. hatta cinsel taciz...

İşkence ve hapishanenin bir gün beni bulacağını bekliyordum. Ama benim yüzümden ilgisiz insanların da suçlanıp zarar görebilecekleri aklıma gelmemişti hiç. Resim öğretmenimiz Fuat İğdebeli'ni, gazetenin yazı işleri müdürü Necati Aygın'ı, Atatürk Lisesi'nin kâtibi Ömer İltaş'ı ve Eğitim Enstitüsü öğrencisi Emin'i ve sınıf arkadaşım Mustafa Naci Saraçoğlu'nu da gözaltına almışlardı. Dahası başka ilgisiz birçok insanı bu konuyla ilişkilendirmek için benden ifade almaya çalıştılar. Başkalarının zarar görmemesi için bütün dayatmalara karşı koydum. Sonuçta olay, "Her şey bir lise talebesinin başının altından çıkmış," diyemeyecekleri kadar büyütüldüğü için Erzurum THKO operasyonuna katabildikleri altı kişi mahkemeye çıkarıldık ve tutuklandık.

O zaman Erzurum'da sıkıyönetim yoktu, fakat Diyarbakır-Siirt illeri "mücavir alanı" sayıldığı için, sıkıyönetim ilanını gerektiren suçlardan sayılan eylem nedeniyle 2 Haziran 1972'de Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığına sevk edildik. Gazete ve radyolardan operasyon ve tutuklama haberi duyulduğu için tutukevinde "merakla" bekleniyorduk. Tabi THKO militanları olarak iki lise talebesi, bir yaşlı öğretmen, bir memur çıkagelince durum bayağı bir karikatürize oldu.

Tutuk evinde bizi hem şehir hem eğilim itibarıyla Erzurum-Kars Dev-Genç komünü misafir etti. Komün başkanı Muammer Aslan aynı zamanda cezaevi temsilcisiydi. Komünde Muhsin Gül, Rahim Bağcı, Üzeyir Bağcı, Ferit Şahin, Tuncer Karabulut gibi isimler de vardı. En sempatik olanı ise *Zapata* diye çağrılan, iri yarı cüssesi, sarışın pala bıyıkları ve neşeli yapısıyla Şenkayalı Süleyman Şahin'di. Rahim Bağcı öğretmeni Erzurum'daki İlk-Sen mitinginden tanıyordum; Gökkurt İyim Hoca ise bizden az önce tahliye olmuştu.

İsmail Beşikçi, Erzurum Atatürk Üniversitesi'ndeki öğretim üyesi arkadaşlarının, dekanın ve rektörün "derslerinde bölücü propaganda yapıyor, bölücülük faaliyetleri içindedir" ihbarları sonucu Ankara'da tutuklanmıştı. Tutukevine geldiğimizin ikinci günü koğuşu gezdiren Muhsin Abi işte böyle bir ortamda bulaşık nöbetçiliği yapan İsmail Beşikçi ile tanıştırmıştı beni. Bizim davanın iddianamesi geldiğinde dosyayı okuyan Beşikçi şöyle demişti gülerek:

"Recep, senin tek başına faaliyetin bütün Erzurum-Kars Dev-Genç'ten daha çok!"

Diyarbakır'da gerçekten THKO'lu olan iki kişi vardı: Zerruh Vakıf Ahmetoğlu ile Agah Uyanık... Onlar hem THKO ana davasından İstanbul'da yargılanıyorlardı hem de Diyarbakır DDKO sanıklarıydı. Zerruh ve Agah *Lidero meyo!* (Zazaca "Sen bizim liderimizsin!") diye benimle dalga geçerlerdi. Mehmet Demir de hem Dev-Gençli hem DDKO sanığıydı. Diyarbakır Tıp Fakültesi'nden kalabalık bir öğrenci grubu da Diyarbakır Dev-Genç davasından yargılanıyordu. Ömer Rasim Pamukçu bizimle ilgilenmiş ve ortama adapte olmamız için yardımcı olmuştu.

Diyarbakır'da yargılanan en büyük grup DDKO'ydu (Devrimci Doğu Kültür

Ocakları). DDKO'nun çeşitli grupları vardı; Ankara, İstanbul, Diyarbakır, Silvan, Siverek, Batman, Kozluk... Hem örgütlendikleri kentlere hem de siyasal duruşlarına göre çeşitli komünlere ya da "masa"lara ayrılmışlardı DDKO'lular.

Bu "masa" veya "komünler" daha sonra Kürt ulusal hareketindeki değişik örgütlenmelerin de çekirdek yapılanmalarını oluşturdu: "Ocak Komünü"nde Mümtaz Kotan, Fikret Şahin, İbrahim Güçlü, Yümnü Budak, Nezir Şemmikanlı, Battal Bate yer alıyordu. Daha sonra bunlara Ali Yılmaz Balkaş, Mahmut Kılınc ve Ali Beyköylü de katıldılar. İsmail Beşikçi de bu komünle birlikte kalıyordu.

DDKO'nun diğer büyük grubunda ise İhsan Aksoy, Faruk Aras, Nusret Kılıçaslan, Zeki Kaya, İhsan Yavuztürk, Hasan Acar, Niyazi Dönmez, Mahmut Fırat, Sait Pektaş gibi isimler yer alıyordu. Ferit Uzun, Ahmet Zeki Okçuoğlu, Serhat Bucak, Mehmet Tüysüz, Sabri Çepik, Cimşid Bilek, Hikmet Bozçalı da DDKO davasının popüler isimleriydiler. Davalar ilerledikçe yeni tutuklamalar veya tahliyelerle durum değişebiliyor ve siyasi tartışmalarla değişik gruplaşmalar oluşabiliyordu.

TİP (Türkiye İşçi Partisi) genel sekreteri ve Diyarbakır milletvekili Tarık Ziya Ekinci, TİP Diyarbakır senatör adayı Canip Yıldırım; 49'lar davasının ünlü simalarından yazar Musa Anter, Doktor Naci Kutlay, Diyarbakır müftüsü ve yazar Mehmet Emin Bozarslan da DDKO davasından yargılanıyorlardı. Cezaevinin en renkli simaları olan Edip Karahan ve Niyazi Usta (Niyazi Tatlıcı) ben gelmeden kısa önce tahliye olmuşlardı.

DDKO'nun taşra örgütlerinde terzi, berber gibi çarşı esnaflarının bulunması bana çok ilginç gelmişti. Silvan'dan Mehdi Zana, Vedat Erkaçmaz, Lice'den Bahri Evliyaoğlu, Bahri Koçkaya gibi isimler birer örnek. Çünkü Erzurum'daki çarşı esnafı tümüyle dinsel bağnazlık ve şovenizmin kaynağı gibiydi. Bu zıtlık Diyarbakır'ın Kürt yurtseverliğinin ocağı olmasından kaynaklanıyordu. Buradaki müftü, melle gibi Müslüman din adamlarının da çoğunlukla ileri görüşlü, açık fikirli, devrimci demokrat insanlar olmaları; sosyalist materyalist fikirler taşıyan gençlerle samimi bir diyalog içinde olmaları, mellelerin gençlere sevgi, gençlerin de onlara "seyda" diyerek saygı göstermesi benim için yeni olgulardı.

Diyarbakır yargılamalarının üçüncü büyük öbeğini Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP) davası oluşturuyordu. Buradaki sanıklar da ağırlıklı olarak kırsal alandan geliyordu. Din adamları, yerel eşraf, bazı aşiret reisleri, toprak sahipleri bu grubun içinde yer alıyordu. Kürt dili ve geleneksel kültürünün belirgin özelliklerini, aristokratik davranış biçimlerini burada gözlemek mümkündü. Abdülkadir Ökten, Agit Tanrıkulu, Halil Çiftçi, Sabri Vesek ve Tahir Vesek bu grubun içindeydi.

Orada en çok sempatimi ve ilgimi çeken kişilerden biri Halil Ağa [Halil Çiftçi] idi. Kendisinin Şeyh Said İsyanı zamanında Eruh Cezaevi'ni basıp mahkûmları kurtardığını anlatıyorlardı. O sıralar ilerlemiş yaşına (75) rağmen tutuklu olmasının nedeni de, kendisinin Barzani'ye yardım örgütleyen "feodal ağalardan biri" olmasıydı. Ünlü gazeteci ve fotoğrafçı Fikret Otyam, *Cumhuriyet* gazetesinin çok sevdiği "Doğu Gezileri" tefrikalarında bu "eşkıya Halil Ağa"dan bahsedince o da KDP davası iddianamesine dahil edilmişti. Fikret Otyam bu davada aleyhte

tanık olarak dinlenmişti. İsmail Beşikçi, savunma ve yazılarıyla Fikret Otyam'ın bu tutumunu deşifre etti.[1]

Bir başka büyük toplu dava ise *Şafak Grubu* adıyla yargılanan TİİKP (Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi) davasıydı. Diyarbakır'dan Bayram Yurtçiçek, Hukuk öğrencisi Ali Kalan, Ankara'da, getirilen Cüneyt Akalın ve Taylan Erimer gibi akademisyen ve gazeteciler bu davadan yargılanıyordu. Diyarbakır'da Karınca Kitabevi'nde çalışan Haluk Mihalioğlu ve Behçet'i hatırlıyorum. Mehmet Uzun da Siverek'teki Şafak Grubu'ndan tutuklanıp getirilen gençler arasındaydı.

Okul...

"Cezaevleri devrimciler için bir okuldur," derler. Bu belki her koşulda doğruyu yansıtmıyor olabilir ama benim için 1972-73 tutukevi kelimenin tam anlamıyla bir okul oldu. Lise 3. sınıfı adeta Diyarbakır Sıkıyönetim Tutukevi "Siyasal Bilgiler Fakültesi"nde okumuş oldum. Sadece Beşikçi Hoca'yla bir yıl kalıp "özel ders" almak bile yeter. Ama yalnız bu değil, hemen hepsi Kürt ulusal hareketinin kaderinde söz sahibi olacak olan pek çok değerli kadroyla; Kürt aydınlarıyla, Kürt entelijansiyasıyla yoğun, dolu dolu geçen bir süreç bilincimi, hayata bakışımı, düşüncelerimi yenileyen çok önemli dönemeçti benim için. Kürt kültürünü, dilini, tarihini, siyasetini, toplumunu bu kadar yakından ve yüksek temsilcileri nezdinde tanımam, kim bilir başka koşullarda mümkün olabilir miydi?

Birlikte tutuklandığımız arkadaşlar altı ay kadar sonra tahliye edilince ben de "Ocak Komünü"ne katıldım. DDKO komünü o süreçte hummalı biçimde siyasi savunma hazırlığı içindeydi. Bunun için hem düzenli tartışma toplantıları yapılıyor hem de çeşitli kitaplardan, dosyalardan, gazete arşivlerinden okumalar yapılarak savunmanın yapısı oluşturuluyordu. Adeta akademik bir çalışma ortamı vardı. Daktilo kullanmayı bildiğim için zaten gün boyu arkadaşların metin yazma ve çoğaltma işlerine aktif olarak katılıyordum. Diyarbakır'ın yaz sıcaklarında günde 12-14 saat savunmaların daktilo edilmesine katılıyordum. Bu konuda Mümtaz [Kotan] ve Fikret [Şahin] abilerle aylar boyunca çalıştık. Yalnız DDKO değil, İsmail Beşikçi de siyasal savunma hazırlıyordu. Kendisi zaten çok seri daktilo kullanmasına rağmen, bu metinlerin çoğaltılmasına da yardım ediyordum. Metinlerin yazılması, metinler üzerindeki tartışmalara da yakından tanık olmamı, zaman zaman katılmamı sağlıyordu. Bunun ne kadar öğretici olduğunu belirtmeye gerek yok.

O süreçte çeşitli fraksiyon ve gruplaşmalar vardı. Zaman ilerledikçe gruplar ve eğilimler arasındaki farkların ayırdına varıyordum. Kimi gruplar, beni kazanmak için diğerleri hakkında olumsuz şeyler söyleyerek koşullandırmaya çalışırlardı. En çok söylenen şey ise "DDKO'cuların Kürt ağalarının, milliyetçile-

1 *Rizgarî* dergisinin 1976'daki ikinci sayısında Fikret Otyam'ın Halil Çiftçi davasında ihbarcı tanıklığı konusunu deşifre eden bir yazı çıktı. Bu yazı üzerine kendisiyle çok iyi ilişkileri olan şair Ahmed Arif'in Otyam'la tüm ilişkilerini kestiğini hatırlıyorum. Ankara'da Ümit Fırat'ın kitapevinin müdavimlerinden olan Ahmed Arif, bilinen o meşhur küfürlerinin eşliğinde Otyam'la ilişkilerini bitirdiğini açıklamıştı. Oysa Otyam "Doğu"da çektiği bütün köy çocukları ve kır yaşamı fotoğraflarını mutlaka Ahmed Arif dizeleriyle süslerdi.

rin adamı oldukları" biçimindeydi. Türk solu gruplarının, yalnızca "Kürtlerin değil Türk emekçilerinin de ezildiği, kurtuluşun birlikte sosyalizmde olacağı" gibi klişe görüşleri vardı.

DDKO Komünü kendi üyeleri arasında düzenli eğitim çalışmaları yapıyordu. Koğuş yaşamları oldukça derli toplu, dayanışmacı ve disiplinliydi. Hemen tüm üyeleriyle de sempatik bir ilişkimiz vardı. Her türlü sorunda içtenlikle yardım ediyorlardı, destekliyorlardı. İsmail Hoca'nın bulunması büyük bir referanstı. Düşünsel olarak da en yakını onlardı benim için. Diğer gruplardan da çok samimi olup sevdiğim, saydığım kişiler olmasına rağmen, bu nedenlerle DDKO Komünü'ne katılmayı tercih ettim.

Bizim komünde, Varto Lisesi'nden öğretmenler Kazım Baba, Hüseyin Toptaş ve Erdal Şenel ile lise öğrencileri Çetin Dayı, Ali Yalçın, Burhan Özmen de vardı. Onlar da bildiri dağıtma ve okullarda propaganda iddialarıyla tutuklanmışlardı. Komünde liseli arkadaşlarla birlikte yeni bir eğitim grubu oluşturuldu. Felsefenin temel ilkeleri, diyalektik ve tarihî materyalizm, ulusal sorun, sosyalizm, emperyalizm, ekonomi-politik gibi konular hem Marksist klasikler üzerinden hem de daha önce hazırlanmış metinler üzerinden çok ciddi biçimde işleniyordu. Eğitim toplantılarındaki konuların tartışılması, alternatif metinler hazırlanması, bunların tekrar güncel gelişmeler ve örnekler üzerinden tartışılması, ortamı gerçekten de bir "Sosyalist-Siyasal Bilgiler Okulu"na çeviriyordu. Öğretmenimiz Mümtaz Kotan'dı. Eğitim gruplarını o idare ediyor, toplantıları yönetiyor, sınav, ölçme ve derecelendirme işlemlerini de o yapıyordu. Bu eğitim çalışmasından çıkan sonuçlar ve notlar, daha sonra 1977 yılında Komal Yayınları tarafından *Felsefe İncelemeleri* adıyla kitap olarak yayımlandı.

Özel bir eğitim konusu olmamasına rağmen Türk hukuk sisteminin işleyişini, yasaları, usullerini hem pratik hem teorik olarak öğrenme şansı edinmiştim. DDKO sanıklarının birçoğu hukuk talebesiydi: Mümtaz Kotan, İbrahim Güçlü, Fikret Şahin, Sabri Çepik, Serhat Bucak, Cimşid Bilek, Hikmet Bozçalı, Sait Pektaş, Yılmaz Balkaş ve Ahmet Zeki Okçuoğlu... Onların hepsi sonradan fakültelerini bitirerek Avukat oldular. O dönem duruşmalara giren deneyimli avukatlardan Şerafettin Kaya ve Ruşen Arslan da bir süre gözaltında kalmışlardı. Sürekli olarak evrensel hukuk normlarına atıfla yapılan tartışmalar bende temel bir hukuk bilinci oluşmasını sağladı.

Her biri başlı başına bir tarih, bir deneyim ve ekol olan Musa Anter, Niyazi Usta, Edip Karahan, Canip Yıldırım, Tarık Ziya Ekinci, Halil Çiftçi gibi insanların geçmişten süzülen deneyimlerini öğrenmek az şey midir? Kürdistan'ın her yöresinden, her kimlikten, her meslekten, her inançtan, hemen her eğilimden insanlarla bir arada olmak toplumumuzun çok kültürlü, çok etnikli, bir o kadar da karmaşık sosyal-kültürel dokusu hakkında biraz olsun bilgi sahibi olmak için bulunmaz bir fırsat değil midir?

Ve Türk devletinin, militarist bürokrasisinin, yargısının reflekslerini, kaba şiddetini bu kadar yakından tanıyıp öğrenmek –evet kötü bir deneyim de olsa– nasıl bir bela ile karşı karşıya olduğumuzu anlamak için yeterince öğreticiydi.

DDKO savunmalarına Beşikçi'nin katkısı

1971 Diyarbekir Sıkıyönetim Askerî Mahkemesi'ndeki yargılamaları ve cezaevi pratiği Kürt ulusal demokratik ve sosyalist hareketinin değişim ve ayrışmalar geçirdiği bir döneme tanıklık eder. Sömürge mahkemeleri karşısında "siyasal savunma" yapılıp yapılmaması önemli bir ayraç oluşturur. Sıkıyönetim Adli Müşavirliği'nin mahkemelerde siyasi bir metin ortaya çıkmasını engellemek amacıyla aileleri de kullanarak yaptığı çeşitli baskı ve yönlendirmelere karşılık genç DDKO'lular siyasal savunmayı tercih etmişlerdi.[2]

Sıkıyönetim Askerî Savcılığı'nın, "Kürt diye bir ulus yoktur, Kürtçe diye bir dil yoktur, bunları söylemek bölücülüktür" temelindeki iddianamesine karşılık; Kürt diye ayrı bir ulusun, Kürtçe diye ayrı bir dilin var olduğu tarihsel ve sosyolojik temelleriyle ortaya konulmaktaydı. Kürt halkının demokratik hakları, uygulanan ulusal baskı, inkâr ve asimilasyon politikaları da teşhir edilerek; DDKO'lar çerçevesindeki demokratik talepler daha da somut bir biçimde dile getirilmekteydi. Bu metinler Kemalizmin, resmî ideoloji ve resmî tarih anlayışının da radikal eleştirileri olması bakımından tarihsel önem taşımaktadır. Buna karşılık önemli hukuki kaygılar taşıdığı, sorunu yasal bir çerçeve içinde tanımlamaya çalıştığı da gözlenebilir.

Savunmaların yazılıp hazırlanmasında önde gelen isimler Mümtaz Kotan, İbrahim Güçlü ve Fikret Şahin'di. Tutuklu olmamasına rağmen Orhan Kotan ile Avukat Ruşen Arslan ve Şerafettin Kaya'nın önemli katkıları vardı.[3] İhsan Aksoy, Faruk Aras ve Ferit Uzun'un bulunduğu diğer bir DDKO grubu da benzer bir perspektifte savunma yaptılar.[4]

Gerek metinlerin hazırlanmasında, gerekse aktif bir "siyasi savunma" hattının oluşturulmasında İsmail Beşikçi'nin belirleyici bir rolü vardı. Beşikçi, DDKO sanıklarının savunma yapmalarını teşvik eden ve destekleyen aktif bir tavır gösterdi. Kendisi de bir bilim adamı olarak resmî ideolojinin ve üniversitelerin inkârcı tavrını hedef alan radikal bir savunma çizgisi izlemekteydi. Komün toplantılarında, tartışmalarda, sohbetlerde İsmail Hoca sürekli olarak savunma yapmanın siyasal olarak Kürtler açısından ne kadar gerekli ve tarihsel bir öneme sahip olacağını vurgulamaktaydı.

Ailelerin veya avukatlar aracılığıyla gönderilen "savunma yapılmazsa az bir ceza ile kurtulunur" yollu yorumlara şiddetli tepkiler göstererek, bunları devletin siyasi savunmalardan ne kadar çekindiğinin bir göstergesi olarak değerlendiriyordu. DDKO'ların ve Beşikçi davalarının her duruşması sonrasında, savcıların, hâkimlerin, avukatların davranışları/tutumları üzerine genel değerlendirmeler yapılıyor, bir sonraki duruşmada nasıl bir taktik ve yöntem izlenece-

---

2 DDKO savunmaları için bkz. *Devrimci Doğu Kültür Ocakları Dava Dosyası 1*, Komal Yayınları, 1975, Ankara.

3 DDKO savunması ve iddianameye cevap metinlerinde imzası bulunan kişiler: Mümtaz Kotan, Fikret Şahin, İbrahim Güçlü, Yümnü Budak, Nezir Şemmikanlı, Ali Beyköylü, Mahmut Kılınç, Ali Yılmaz Balkaş ve Battal Bate'ydi.

4 Bu grupta da İhsan Aksoy, Faruk Aras, Ferid Uzun, Nusret Kılıçaslan, Sabri Çepik, Zeki Kaya, Hasan Acar, İhsan Yavuztürk, Niyazi Dönmez gibi isimler yer almaktadır.

ği üzerine tartışılıyordu. Beşikçi bütün bu tartışmalarda mahkemeleri zorlayan, onların hukuki ve siyasal açıklarını ortaya çıkaran ve sanıkların daha radikal tutum takınmalarını savunan bir çizgi ile öne çıkıyordu. "Önemli olan dışarısıdır. Asıl mücadele dışarıdadır. Boşu boşuna cezaları artıracak bir tavır almaya gerek yoktur. Siyasi savunma yapmak, verilecek cezaları artırır. Tahliye olacak ya da az bir ceza ile kurtulacak arkadaşların boşu boşuna içerde yatmasına neden olur. Bu daha mı iyi?" diyenlere şiddetle karşı dururdu.

Beşikçi'nin savunma yapıp yapmama tavrı nedeniyle birçok DDKO sanığına tavır aldığını, onları eleştirdiğini, protesto ettiğini, hatta konuşmadığını hatırlıyorum. Elbette ki Beşikçi'nin yalnız cesaretlendiren, teşvik eden değil, zorlayıcı bir tutum takınmasının da toplu savunmalar yapılmasında önemli bir rolü olduğunu düşünüyorum. Buna karşılık tüm kesimlerden de İsmail Hoca'ya karşı her zaman saygılı, onun düşünce ve davranışlarına çok önem veren bir yaklaşım söz konusuydu.

Şu sözü İsmail Beşikçi'den duydum ve siyasi yaşamım boyunca hiç aklımdan çıkmayan bir düstur olarak kaldı: "Kürt Meselesi'ni savunan insanların ne pahasına olursa olsun dik durmaları gerekir. Siz geri adım attıkça devlet sizin üzerinize daha çok gelir."

Mahkemelerde topluca siyasi savunma yapılmış olması, bir korku perdesini yırtmış oldu. Gençler böylece Kürt toplumuna, Türk devletinin ideolojik ve siyasi baskılarına karşı artık seslerini yükselten, bilinçli, eğitimli, kararlı insanlar bulunduğu mesajını vermiş oldular. Bu da sonraki gelişmelerin önünü açan bir koçbaşı işlevi gördü. Savunmalar siyasi bir kariyer kazandırdı ve bir misyon yükledi o insanlara. Mücadeleye istekli kuşaklar için bir güven ve istek yarattı.

DDKO Savunması 12 Mart sürecindeki yargılamalarda Kürt Sorunu'nu cesaretle ortaya koyan ilk ve tek savunma değildi. 1969 yılında, Antalya'da görülen TKDP davasında Said Elçi ve Şakir Epözdemir'in yaptığı savunmalar bir ilk niteliğindedir. Keza 1971 TİİKP savunmasının[5] siyasi talepler ve çözüm önerileri bakımından birçok noktada DDKO savunmasını aştığı söylenebilir. DDKO savunmasının önemi, bu savunmanın bizzat Kürt gençleri tarafından topluca, mahkemelere, resmî ideolojiye ve devlet kurumlarına karşı politik bir tavır olarak ortaya konmasıdır.[6]

Böylece 1971-74 yılları arasında Diyarbakır Sıkıyönetim Askerî Cezaevi'nde oluşan "Ocak Komünü",[7] Rizgarî hareketinin aktif kadrolarının buluştuğu; düzenli eğitim çalışmaları yapan, tartışmalar yürüten entelektüel bir odak haline gelmiş oldu.

Kürt ulusal muhalefeti de henüz "ezilen Doğulu halkımız" halkçı söyleminin

---

5 "Türkiye İhtilalci İşçi-Köylü Partisi" davasında, Doğu Perinçek, Gün Zileli, Atıl Ant ve Halil Berktay'ın imzalarını taşıyan ve Ankara Sıkıyönetim As. Mahkemesi'ne verilen savunma.

6 Cemil Gündoğan, *Kawa Davası Savunması ve Kürtlerde Siyasi Savunma Geleneği*, Vate Yayınları, İstanbul, 2007.

7 "Ocak Komünü"nde Mümtaz Kotan, İbrahim Güçlü, Yümnü Budak, Yılmaz Balkaş, Mahmut Kılınç, Ali Beykoylü ve Battal Bate gibi DDKO kadrolarının yanı sıra Dr. İsmail Beşikçi, Kazım Baba, Erdal Şenel, Hüseyin Toptaş, Ali Yalçın, Çetin Dayı, Mehmet Uzun ve Recep Maraşlı gibi başka davalardan yargılanan öğretmen ve öğrenciler de yer almaktaydı.

kıyılarında dolaşsa bile DDKO ile birlikte kitlesel bir atak yapmış, Doğu'nun geri kalmışlığının kökeninde etnik bir temel, Kürt Sorunu olduğunu tartıştırmaya başlamıştı. "Doğu'da komando zulmünün teşhir edilmesi" konusunun Türk aydınlar ve sosyalistler arasında tartışılmaya başlanması da bu döneme rastlar.

Sıkıyönetim Mahkemeleri, sanıkların hem hukuksal hem siyasal tavır olarak bu denli bilinçli, kararlı toplu bir duruş göstermeleri karşısında oldukça zorlandıkları ve alışılmadık bir durumla karşılaşmanın paniği içinde oldukları görülüyordu. Hâkimler bu yargılamalar için özellikle seçilmiş, sıkıyönetim komutanlıklarının emir ve direktiflerine bağlı kişilerdi. DDKO duruşmalarının ve Beşikçi'yi yargılayan mahkemenin başkanı olan ve o günlerde oldukça katı tutumuyla dikkat çeken mahkeme başkanı askerî hâkim Hamdi Sevinç, yıllar sonra 1986 yılında *Güneş* gazetesinde Lüftü Oflaz'ın kendisiyle yaptığı söyleşide birçok açıklamalarda bulundu. Sevinç, geçen süre içinde geldiği yerde "demokrat bir hukukçu" profili çizmeye çalışıyorsa da, Diyarbakır yargılamalarındaki idari zorlamaları, MİT müdahalelerini ortaya çıkaran bir tutum yerine, dezenformasyon yapmayı tercih etmekteydi.[8]

Sevinç, DDKO'nun gerekçeli kararında Doğu Sorunu'nun çözümü için "1- Doğu Anadolu bölgesindeki memurların batı bölgelerine ve batı bölgelerinden getirilecek memurların da buraya yerleştirilmesi; 2- Doğu Anadolu bölgesinde geniş ve sistemli bir okuma yazma seferberliğinin başlatılması; 3- Sanık ve ailelerinin cezaevinde ve dışarıda sıkı bir takibe alınması"[9] gibi asimilasyona ağırlık veren idari ve inzibati önerilerde bulunmaktaydı.

Apê Musa ve Beşikçi

Musa Anter tutukevinde, DDKO gençliğinin ağırlıkta olduğu 20-30 yaş ortalamasına göre daha eski bir kuşağın temsilcisiydi. *Kımıl*, *Brina Reş* gibi kitaplarından, *İleri Yurt* gibi dergilerdeki yazılarından ve Kürtçe sözlüğünden tanıyorduk. Naci Kutlay'la beraber 49'lar davasından yattığı için tutukevinde olup da hapishane deneyimi bulunan ender kişilerden biriydi. Kendisinin de anlattığına göre, her an bir sabaha karşı tutuklanma ihtimaline karşı, evde her zaman, içinde bir tutuklunun ihtiyacı olacak, havlu, terlik, iç çamaşırı ve saire gibi şeylerin bulunduğu küçük bir valizi hazır bulundururmuş.

Apê Musa'nın neşeli, esprili, muzip ve hoş sohbet bir yapısı vardı. Şakalaşmayı seviyordu, ama boş konuşmuyordu; sohbetlerini fıkralar ve çoğu kendi başından geçen anekdotlarla süslerken siyasal mesajlarını bu yolla aktarıyordu. Hizipleşmeler başlamış olmasına ve fraksiyonlar arasında da konuşmama derecesinde soğukluklar bulunmasına rağmen o, herkese, her gruba selam verir, hatta sataşır ve neşeli bir muhabbet ortamı yaratırdı.

Musa Anter de DDKO davası sanıklarındandı. Rahmetli Edip Abi [Karahan] gibi Apê Musa da duruşma sırasında yaptıkları hicivler, espriler ve alaya almalar ile DDKO duruşmalarını renklendirip, hâkim ve savcılara soğuk terler döktüren kişi-

8 *Kürdistan Press*, Sayı 1, 14 Eylül 1986.

9 Bkz. *DDKO Dava Dosyası 1*, Komal Yayınları, Ankara, 1975.

lerin başında geliyordu. Orada hiç unutmadığım anekdotlardan biri Kürtçe'yle ilgiliydi: DDKO iddianamesini yazan savcılar, Kürt diye bir ulusun olmadığını öne sürerken, Kürtçe diye bir dil olmadığını, "Kürtçe denilen şeyin Farsça ile karışmış bozuk bir Türk lehçesi" olduğunu ileri sürüyorlardı. Bu resmî ideoloji yalanına "bilimsel" bir süs bulmak için de savcı, Musa Anter'in hazırladığı 1963 tarihli *Kürtçe-Türkçe Sözlük* üzerine araştırma yaptığını, bu sözlükte yer alan 12 bin sözcükten, 3080'inin Türkçe, 2000'inin Arapça, 1030'unun Farsça, 1240'ının Zend yani eski Farsça, 370'inin Pehlevi, 120'sinin Ermeni ve 100 tanesinin de Keldani olduğunu, "yalnız 30 kelimenin Kürtçe vokabüler" olduğunu iddia ederek Kürtçe'yi küçümsemeye çalışıyordu. Musa Anter'in duruşma anında verdiği ve salonu kahkahaya boğan cevabı unutulmaz: "*Savcı Bey, bir tavuğun bile 30 çeşit gıdaklaması vardır. Siz nasıl koskoca bir halkın dilinin 30 kelime olduğunu söylersiniz!..*"

Kararın açıklandığı duruşmada ise kişilerin aldığı cezaların bitip, "...DDKO'ların temelli kapatılmasına..." maddesi okunurken yine arka sıralardan oturduğu yerden laf atar: "*Yine kurarız!..*"

İsmail Beşikçi'nin Ziya Gökalp'le kıyaslanmasını da ilk kez Musa Anter'den işittim. Ama o her ikisini aynılaştırarak değil, Beşikçi'yi pozitif değerlendiren bir kıyaslama yaparak bahsederdi: "Biz Kürtler, Ziya Gökalp'i Türklere verdik ama onlardan İsmail Beşikçi'yi aldık. Gökalp'le Beşikçi'yi kıyaslarsan biz daha kârlıyız!"

Rahmetli Apê Musa ve Beşikçi'yi 1992 yılında İstanbul Kürt Enstitüsü'nün kuruluşunda da birlikte gördüm. İsmet Şerif Vanlı, Celile Celil, Ordixane Celil, Feqî Hüseyîn Sağnıç, Yaşar Kaya, Cemşid Bender, İbrahim Gürbüz ve Abdurrahman Dürre gibi şahsiyetlerin de bulunduğu kuruluş toplantısında Musa Anter, Kürt Enstitüsü Başkanlığı'na İsmail Beşikçi'nin seçilmesini önerdi. Oradaki hemen herkesin de aklından geçen veya onaylayacağı bir teklifti bu. Ama Beşikçi çok kararlı bir biçimde bu teklifi geri çevirdi:

> "Kürt Enstitüsü'nün başında bir Kürt'ün olması gerekir. Kürtçeyi çok iyi bilen, Kürtçe konuşan, bu konularda çalışmış, emeği geçen bilgili ve tecrübeli bir Kürt arkadaşın Enstitü Başkanlığı yapması daha doğrudur. Böyle bir kurumun başına bir Türk'ü geçirmek, Kürtlerin zaafı olarak görülür. Enstitülerini bile temsil edecek adam bulamıyorlar denir. Oysa bu görevi ve temsili yapacak birçok kişi var. Kürt kurumları Kürtler tarafından temsil edilmeli."

Neticede enstitünün başkanlığına Musa Anter seçildi. Enstitü binasının açılışı töreninde de temsilî kurdeleyi kesmek için makas Beşikçi'ye uzatılmıştı. O da saygılı bir biçimde makası "Bu kurdeleyi kesmek onun hakkıdır," diyerek İsmet Şerif Vanlı'ya tevdi etti. Tabii Beşikçi prensipte haklıydı ama oradaki hiç kimse Beşikçi'yi bir "Türk" olarak düşünmüyordu. Belki bu akıllarına bile gelmiyordu; onu kendilerinden daha çok ve daha kararlı bir "Kürt" olarak, bu işin mücadelesini yapmış öncü bir akademisyen olarak enstitünün başında görmek istiyorlardı.

Beşikçi ve Musa Anter'le en son beraberliğimiz ise 1991'de Kürdistan'daki kirli savaşın yükseldiği dönemde protesto amaçlı açlık grevinde olmuştu. Cağaloğ-

lu'nda yapılan basın toplantısından sonra da polis aralarında Beşikçi ve Anter'in de bulunduğu birçok katılımcıyı gözaltına almıştı. Musa Abi ertesi yıl (20 Eylül 1992) Diyarbakır'da uğradığı bir suikastla katledildi.

Beşikçi'nin tepkileri

Cezaevi idaresi ile tutuklular arasında zaman zaman şiddetli gerginlikler oluyordu. Bunlardan biri de saç tıraşı ile ilgili olmuştu. Ziyaretlerde Kürtçe konuşulması, cezaevi bahçesinde *govend* tutulması, Kürtçe ezgiler söylenmesi idareyi oldukça rahatsız eden olgulardı. Bunları olabildiğince kısıtlamaya çalışıyordu. Tutsakların çoğunun yüksek öğrenim öğrencisi, esnaf, öğretmen, doktor, avukat, milletvekili gibi elit kesimlerden olması, idarenin daha temkinli ve işi kitabına uydurmaya çalışmasına yol açıyor, direnişle de karşılaşınca bu tür gerginlikler genellikle tutsakların lehine çözümleniyordu.

İdarenin yine böyle kısıtlamalar yapmaya çalıştığı ve gerginliğin yaşandığı bir süreç dinî bayramlardan birine denk gelmişti. İdare o sabah karavana ile birlikte birkaç kutu da bayram şekeri verdi. Koğuş yönetimi ayaküstü toplanmış, kısıtlanan haklara karşılık idarenin bu bayram ikramını kabul etmenin doğru olup olmayacağını konuşmuş ve dinî bayram vesilesiyle kabul edilebileceği kararı çıkmıştı. Fakat tutsakların bir kısmı, bunu onur kırıcı bularak doğru bulmuyorlardı. Sabah sabah küçük gruplar halinde, lehte ve aleyhte tartışmalar, huzursuzluklar baş göstermişti.

Her zaman sakin, alçak sesle konuşan ve mütevazı üslubu ile tanınan Beşikçi'nin ilk kez o gün forumlarda öne fırlayan ateşli bir militan gibi, koğuşun ortasına çıkarak yüksek sesle bir söylev verdiğine tanık oldum. Sanırım hiç kimse de Beşikçi'den böylesine sert bir tepki beklemediği için büyük bir dikkat ile onu dinlediler. "Arkadaşlar!" diye öfkeli bir çıkış yaptı; "Afrika'da da sömürgeciler yerli halkları köleleştirip, onların insani haklarını gasp ettikten sonra; zaman zaman da onlara küçük küçük bağışlar yaparak köle-efendi ilişkisinde kendilerini lütufkâr bir yere koyarak o ihsanların kendilerine minnet duymasını bekliyorlar. Temel hakları yok edilen sömürge insanları da bu hediyeleri kabul edip sevinerek bu ilişkiyi benimsiyorlar. İdarenin temel haklarımızı kısıtlarken, bize gönderdiği şekerlemeleri kabul etmek de böyle bir tavırdır. Haklarımızı kısıtladığı sürece bu hediyeleri reddetmeliyiz," mealinde bir konuşma yaptı. O günlerin deyimiyle "Hoca postasını atmıştı."

Kürt toplumuyla Türk egemenliği arasındaki ilişkiliyi "sömürge" kavramıyla açıklayan ilk belirlemeyi bu vesileyle duydum. Konuşma şok etkisi yapmış, koğuşa bir sessizlik çökmüştü. Ardından Koğuş Yönetimi [Divan adı veriliyor, koğuştaki çeşitli komünlerin temsilcilerinden oluşuyor ve bir başkan seçiliyordu. Divan başkanı o sırada benim de içinde yer aldığım Erzurum-Kars Dev-Genç komününden Muammer Arslan'dı.] toplanarak şekerlemeleri iade etme kararı aldılar. İdarenin bayram günü bu ikramlarının geri çevrilmesi karşısında gururu kırılmış olacak ki hemen üsteğmen veya yüzbaşının geldiğini, temsilcilerin idareye görüşmeye çağrılarak gerginliğin çözüldüğünü hatırlıyorum.

Beşikçi, mahkemelere karşı siyasi savunma yapılması konusunda olduğu gibi, Kürtçe bilen tutukluların kendi aralarında Türkçe konuşmaları konusunda da oldukça hassas davranıyordu. Gerçekten de hepsi Kürtçe bildikleri halde, kendi aralarında, günlük ilişkilerinde egemen olan dil Türkçe idi. Beşikçi bu durumu şiddetle eleştiriyor ve asimilasyonun yeniden üretilmesi olarak tanımlıyordu. Kürtçe bilen iki öğrencinin aralarındaki günlük ilişkiyi Türkçe götürmeleri pratik olarak asimilasyonun içselleştirilmesi anlamına geliyordu. İdeolojik, teorik olarak tanımlansa, siyasal olarak karşı çıkılsa bile, kültürel olarak günlük yaşamda mücadele edilmeyen bir olgu haline geliyordu.

Bu eleştiriler karşısında genel olarak yapılan savunma "aramızda Kürtçe bilmeyen arkadaşlar var, onların da sohbetlere, tartışmalara katılabilmesi için Türkçe konuşuyoruz," biçimindeydi. Bir kısım tutsak ise bu tür bir düşüncenin "milliyetçilik" olduğunu, sosyalistler için konuşulan dilin değil, içeriğinin önemli olduğunu söyleyerek karşı çıkıyorlardı. Günlük konuşma dilinde, komün toplantılarında, eğitim çalışmalarında ve mahkemelerde Kürtçe konuşulması konusunda Beşikçi'nin başlattığı bir kampanya olduğunu hatırlıyorum.

Benim henüz "Ocak Komünü"ne katılmadığım sıralarda yaşanan bu iç tartışmada Beşikçi'nin, Kürtçe konuşulmaması konusunda bir süre tavır koyarak ilişkilerini sınırladığını, hatta kendi aralarında Türkçe konuşan komün üyelerine çattığını hatırlıyorum. Beşikçi'nin kendisi de Kürtçe bilmiyordu, ama Kürtçe öğrenmeye özel bir çaba harcıyordu. Aralık 1972'de karar duruşmasında mahkemede tutuklanan DDKO sanıklarından Mehmet Gemici Hoca'dan dersler aldığını hatırlıyorum. Ben de Kürtçe bilmiyordum. Babam da annem de Kürtçe bilmelerine rağmen evde Kürtçe konuşulmazdı. Ailemizin Kürtçe ile en yakın ve sıcak tek ilişkisi Erivan radyosunun Kürtçe yayınlarıydı. Özellikle akşamüzeri Erivan radyosunun saati geldiğinde herkes radyonun başına toplanır; cızırtılı bir kısa dalga aramasından sonra bulunan radyodan Kürtçe klamlar, stranlar, govend havaları dinlenirdi.

Ben de Kürtçe öğrenmeye çalışıyordum. Bu konuda bana en çok yardımı, siyasi ve ideolojik konularda çok sohbet ettiğimiz İhsan Yavuztürk yapıyordu. Kürtçe ilk bilgilerimi ondan almıştım ve çok düzenli olmasa da dersler yapıyorduk.

Beşikçi'nin asimilasyon konusundaki hassasiyetinin bir örneğine de Melle Şebap Bilgiç'le yaptığımız bir sohbette tanık olmuştum. Melle Şebap, KDP davası sanıklarındandı. Esprili, hoş sohbet, sempatik bir insandı. Bazen dramatik ve teatral durumlar yaratarak ilgi çekmeyi de seviyordu. Karşılık olarak kendisi de gençler tarafından sevilirdi. Bir gün bizim DDKO grubundan arkadaşlarla sohbet edilirken konu Türk-Kürt evliliğine geldi. Türklerle Kürtlerin evliliğinin asimilasyonu derinleştirdiği, bu nedenle de kız alış-verişinin yanlış olduğu, asimilasyona hizmet ettiği üzerinde duruluyordu. Melle Şebap ve İsmail Hoca ateşli olarak Türklerle Kürtlerin evlilik yapmalarının yanlışlığını savunuyorlardı. Diğer arkadaşlar ise bu durumun genellikle erkeklerin Türk olması durumunda doğru olmakla birlikte, önemli olanın siyasi düşünce ve zihniyet olduğunu savunuyorlardı. Örneğin "Devrimci ve sosyalist bir Türk'le neden evlenilmesin?"

diyorlardı. Melle Şebap kızlarının Türklerle evlenmesine asla rıza göstermeyeceğini söylüyordu.

Fikret Şahin işi espriye vurarak Melle'yi sıkıştırmak istedi:

"Peki Melle kızını Recep'e de mi vermezsin!"

Melle biraz duraksadı ve benim Kürtçe bilmediğimi hatırlayarak, kararlı bir tonla,

"Hayır! Ona bile vermem!" dedi.

Beşikçi'ye sordular; "Hocam sen ne diyorsun?" Beşikçi de "Melle Şebap haklıdır," cevabını verdi. Hep beraber gülüştük. Bana gösterdikleri sempati dahi Melle Şebap ve Beşikçi'nin ilkesel olarak düşündüklerini esnetmelerine yeterli olmamıştı.

Kuşkusuz gönül ilişkisi, aşk ve evlilik gibi insanların kişisel dünyalarıyla ilgili şeyleri dil, milliyet, inanç ve ideolojik kriterlere bağlamak hayatın gerçekleri karşısında hep yenik düşmüştür; ama beri yandan Kürt ulusal haklarını inkâr eden politikacıların bu evlilikleri sık sık "hısım akraba olmuşuz", "kız alıp-vermişiz", "etle-tırnak gibiyiz" gibi inkârcı söylemlerine argüman yaptıkları düşünülünce evlilik kurumunun asimilasyon bağlamındaki rolünün yadsınamayacağı da ortaya çıkıyor. Erkek egemen bir evlilik kurumunun asimilasyonunun temel birimi olduğunu da kabul etmek gerekiyor.

Davalar... Tanıklar...

İsmail Abi'nin yargılandığı davaların dosyalarını, mahkeme zabıtlarını incelerken dikkatimi çeken bir husus üniversitede birlikte çalıştığı birçok dekanın, profesörün Beşikçi hakkında ya ihbar dilekçesi verip sıkıyönetime şikâyet ettikleri ya da mahkemede aleyhte tanıklık yapmalarıydı. Bu kişiler kamuoyunca da tanınan Orhan Türkdoğan, Kemal Bıyıklı vb. gibi ünlü profesörlerdi. Ortada tanık ya da muhbir olmayı gerektirecek kriminal bir olay olmadığına göre bu insanlar neyin "tanığı" ya da "muhbiri" idiler? İfadelerinde Beşikçi'nin görüşlerinden, düşüncelerinden şikâyet ediyorlardı. Onun bölücü, yıkıcı propaganda yaptığını ileri sürüyorlardı. Beşikçi'nin araştırma ve incelemelerine kendileri de bilimsel çalışmalarla cevap vereceklerine, onu mahkemelere şikâyet ederek, ceza almasını sağlayarak bertaraf etmeye çalışıyorlardı. Bizim yörede "karakola çektirmek" diye bir deyim vardır. Bu insanlar da bilim adamlığını bir yana bırakıp hasmını karakola çektirip dövdürerek egemen olmaya çalışan bir düşkünlük yaşıyorlardı.

Beşikçi'nin "suç dosyasındaki kanıtlar", ders notları, sınav kâğıtları, sınav soruları gibi şeylerdi. Askerî hâkimler, ellerinde ideolojik ölçüleriyle, bir bilim adamının ders notlarının, sınav kâğıtlarının "hukuka" ne kadar uygun olup olmadığına karar veriyorlardı. Muhbir tanık ya da tanık proflar da verdikleri ifadelerle hâkimlere hizmet etmiş oluyorlardı. Sınav kâğıtlarında suç konusu ifade edilen sorulardan biri de, "Erzurum'un neden gerici, Kars'ın neden ilerici bir karakter taşıdığı" mealindeki soruydu. Sorunun cevaplarında Kars'ın çok etnikli yapısının insanlarda ötekine bakışında daha toleranslı, kabullenici bir davra-

nış geliştirdiğini, böylece demokrat bir ortam oluştuğu; Erzurum'da ise monolitik bir yapı olduğu, farklılıklara karşı katı, hoşgörüsüz bir kültür yaşandığı sonucuna varılıyordu.

İlgimi çeken bir husus ise, Beşikçi'nin öğrencilerinden Yılına Durak'ın bu sorunun cevabını doğru vererek başarılı bir not almasıydı. Yılına Durak, sonraki yıllarda ismini *Doğu'nun Başbuğu* olarak duyuracak olan, MHP ve ülkü ocaklarının önde gelen liderlerinden biriydi. Erzurum adeta ondan soruluyordu. Sonraki yıllarda Kars'dan gelip Erzurum'dan geçen otobüslerin, trenlerin kontrol edilmesi, Karslılara şiddet kullanılması gibi olayların vahim boyutlara varmasında, Yılına Durak'ın sosyoloji dersindeki tavrı aklıma gelirdi. Geçer not almak için inanmadığı halde Hocasının suyuna giden bir adam mı, yoksa Kars'taki ilerici kültüre gerçekten bir düşmanlık mı?

2 Mart 1973 olayı[10]

1973'ün kış aylarında *Şafak Grubu* olarak adlandırılan TİİKP'ye karşı geniş operasyonların sürdürüldüğü haberleri gelmeye başlamıştı. Hareket içinde, İbrahim Kaypakkaya, Ali Haydar Yıldız ve Muzaffer Oruçoğlu gibi kadroların öncülüğünde Doğu Anadolu Bölge Komitesi'nin ayrıştığı bir dönemdi. Grubun hem siyasi hem de fiilî olarak oldukça radikal bir tutum aldığı biliniyordu. Bu grup daha sonra adını TKP/ML TİKKO olarak duyuracaktı. Sıkıyönetimin operasyonları da bu grubun üzerine yönelmiş, Dersim, Siverek, Karakoçan, Elazığ, Diyarbakır gibi birçok yöreden militan öğrenciler tutuklanmaya başlamıştı.

Gözaltına alınanlar rahatça soruşturmaya alınmak için öncelikle cezaevine 200 m kadar ilerideki hücreler bölümünde tutuluyorlardı. Cezaevi aracına, ciplere indirilip bindirilirken uzaktan da olsa görebiliyorduk onları. As. Savcılık her yeni tutuklamayla birlikte eski tutukluların yeniden sorguya alınması için talimat verebiliyordu. Halbuki tutuklanarak cezaevine konan kişilerin yeniden soruşturmaya alınması yasal değildi. Tutukevinde insanlar bu konuda duyarlı oldukları için, soruşturmaya götürülme konusunda tavır konuluyor, çeşitli biçimlerde direniş gösteriyorlardı. Gözaltı ve hücreler bölümünde ise henüz soruşturma psikolojisi içindeki insanları vakitli vakitsiz işkenceye götürmek idare bakımından daha sorunsuzdu.

Şubat ayında gençlerin soruşturması bitmiş olacak ki gözaltı bölümüne getirildiler. Gözaltı bölümü tel örgülerle ayrılmakla beraber, hemen tutukevinin bitişiğinde büyükçe bir koğuştan ibaretti ve görüşebiliyorduk. Durumları gerçekten çok perişandı, yoğun bir işkenceden geçtikleri her hallerinden belli oluyordu. O sabahtan akşama kadar kendileriyle konuştuk; bizim taraftan giyecek, battaniye, giyecek vb. ihtiyaçları karşılamaya çalışıldı. Kendileri tutuklanmış oldukları için tutukevine bizim yanımıza alınmaları için idareyle görüşmeler yapıldı. Böylece kendileriyle daha yakından ilgilenebilir, tedavi ve diğer ihtiyaçla-

10 Mehmet Emin Bozarslan, bu olayı *İçerdekiler ve Dışarıdakiler* isimli kitabında işlemiştir (Koral Yayınları, 1974, Istanbul).

rı karşılanabilirdi. Koğuş yönetiminin idareyle yaptığı bir dizi görüşmeden sonra gençlerin tutukevine verilmeleri sağlandı. Gençler koğuşa alındıktan sonra anlattıkları gerçekten dehşet vericiydi. Gün boyu öbek öbek toplanarak gençlerin birinci elden anlattıkları siyasi gelişmeleri ve uğradıkları operasyonları dinlemiştik. Ağır işkencelerden geçirilmişlerdi. Çoğu çok gençti, lise hatta ortaokul talebeleri vardı. Savcı Yüzbaşı Yaşar Değerli'nin bizzat işkencelere katıldığı söyleniyordu. Soruşturma ifadelerini savcılık ve mahkemede tekrarlamaları için tehdit edilmişlerdi. Bu tutuklulardan ismi aklımda kalanlar Mümtaz Çeltik, Seyithan Dokay, Baki İşçi, Ziya Ulusoy, Celal Erdoğmuş, Ramazan Balpetek, Bayram Laçin. [Bu gruptan Ziya Ulusoy arkadaşla bir tesadüf sonucu yaklaşık yirmi yıl sonra 1995'te İstanbul Sağmalcılar Cezaevi'nde aynı koğuşta kaldık. Uzun uzun Diyarbakır günlerini konuştuk. MLKP davasının lider kadrosu olarak yargılanan Ulusoy halen cezaevinde.]

Getirilen grubun lideri olarak görülen Mümtaz Çeltik'in Filistin kamplarında eğitim gördüğü ve Suriye'den Türkiye'ye geçtikten sonra yakalandığı söyleniyordu. Sabah sporlarını çok sert biçimde ve askerî disiplin havasında yaptırıyordu. Siyasi olarak da oldukça keskin bir profil çizmesi, biraz mağrur bir edayla konuşması tutuklular arasında hoş karşılanmıyordu.

İşkencelerle ilgili suç duyurusu yapan ve tahliye talebi içeren dilekçeler hazırlandı. Bakımları yapıldı, biraz kendilerine geldiler. Yanılmıyorsam ya aynı gün ya da birkaç gün sonra idareden telaşla gelen subaylar, "bir yanlışlık yapıldığını, bu gençleri yanlışlıkla tutuklu koğuşuna verdiklerini, onları buradan almaları gerektiğini, yakında sevk edileceklerini" söylediler.

Gerçekten de idare yaptığı yanlışlığı Kolordu Komutanlığı'ndan gelen uyarı üzerine fark etmiş olmalıydı. Gençler tutukevinde kaldıkları süre içinde, onları rahatça istenilen anda soruşturmaya geri götüremeyeceklerdi. İşkencelerle ilgili suç duyuruları yapılması, ortak savunma ve tavırlar geliştirilmesi de hazırladıkları davanın seyrini değiştirebilirdi. Tutukevinde edindikleri hukuksal enformasyonlar işleri zorlaştırabilirdi.

İdarenin isteği reddedildi, başka bir ile sevk edilinceye kadar hukuki olarak burada kalmaları gerektiği söylendi. İdarenin subayları hukuk tartışmalarında tutuklularla baş edemiyorlardı. Bizimle muhatap olan subaylar da askerliğini yedek subay olarak yapan üniversite mezunu gençlerdi ve söylenenler kendilerine mantıklı geldiğinde geri adım atabiliyorlardı. Bu yüzden hukuki tartışmalarda çaresiz kalıyor, sıkıştıklarında "Bize böyle emir geldi ne yapalım," demek zorunda kalıyorlardı.

İdareyle gece geç saatlere kadar süren tartışma giderek tıkandı ve tam bir gerginliğe dönüştü. Her görüşmede bir üst mevkideki subaylar, komutanlar devreye giriyordu. Kolordu Komutanlığı'nın devreye girdiği ve "ne olursa olsun halledilmesi talimatı" verdiğini söylüyorlardı. Bir ara Sıkıyönetim Adli Müşaviri'nin de geldiği hatırlıyorum. Buna rağmen ilerleme sağlanamadı. Artık kapının arkasına masalar, sıralar ve ranzalardan sağlam bir barikat kurulmuş, görüşmeler barikatın üzerinden veya koğuş pencerelerinden yapılıyordu.

Bu arada tutuklular arasında, idare gençlerin işkenceye-soruşturmaya alınma-

yacağına dair güvence veriyorsa, fiilî direnişin yanlış olduğuna dair karşı görüşler de ifade edilmeye başlanmıştı. İşin bir çatışma noktasına varmasını istemeyenler de alternatif çözüm arayışlarına girişmişlerdi. Pazarlıklar koğuş yönetimi tarafından sürdürülüyordu. Divan başkanlığını bizim komünden Fikret Şahin yapıyordu. Fakat idareyle yapılan tartışmalarda İhsan Aksoy'un, İbrahim Güçlü'nün, Musa Anter'in de inisiyatif alarak öne çıktıklarını gözlüyordum. Cezaevi müdürü yarbay da sık sık "götürülenlerin kılına zarar gelmeyeceğini, kendisinin kefil olduğunu" söylüyordu.

Görüşmelerin kilitlendiği bir sırada Mümtaz Kotan'ın önerisiyle idareyle yazılı bir protokol yapılması, tutukluların yeniden soruşturmaya alınmayacağı ve kötü muamele görmeyeceklerine dair yazılı bir güvence vermelerini, bunun karşılığında da barikatların kaldırılıp sevk yapılması gündeme geldi. Hatırladığım kadarıyla bu öneri Adli Müşavirlik tarafından kabul edildi ve böyle bir yazılı taahhüt verildi. Fakat yine de barikatların kaldırılması konusunda sorun çıktı. Vakit çok geç olmuştu. Gündüz gözüyle ve avukatları da haberdar edilerek, işe müdahil olmalarını sağlanması amacıyla barikatlar kaldırılmadı.

İdare ise ültimatom vererek görüşmeleri kesti. Gergin bir bekleyiş başladı. Herkes yarı uyanıktı ve nöbet halindeydik. Grup grup toplaşan tutsaklar idarenin bir baskın yapıp yapmayacağı üzerine tartışmalar yürütüyor; kimileri ise elbiseleriyle ranzaların üzerinde uyumaya çalışıyordu. Genel olarak bir saldırı yapılacağına ihtimal verilmiyordu.

Sabaha karşı 3:30, 4:00 civarlarında cezaevi avlusunda hareketlenmeler gözlendi. Silahlı askerlerin avluya yığıldıkları, tankların ve zırhlı araçların mevzilendikleri görülüyordu. Projektörler çevrildiği için göz alıcı ışığın arkasındaki hareketlenmeler tam olarak seçilemiyordu. Biraz sonra megafonla bir anons duyuldu. Cezaevinin yeni müdürü olduğunu söyleyen bir yarbay, tutukluların beş dakikaya kadar koğuşları boşaltıp avluya çıkmalarını, aksi takdirde zor kullanılacağını söylüyordu.

İçeride bir koşuşturma başladı. Aslında bir baskın durumunda ne yapılabileceği üzerine kimsenin somut bir fikri yoktu. Muhtemelen herkes ilk kez böyle bir durumla karşı karşıya kalıyordu. Birçok kişi de halen bu anonsun bir blöf olduğunu düşünüyordu. Örneğin TİP Van il başkanı olan Cemil Fazlı ["Cemilof" da diyorduk] yatağına kaygısızca uzanmış, bir eliyle bunlar bir şey yapamazlar, boş atıyorlar anlamında alaycı işaretler yapıp "*Vay! tırrolar! Bomba atacaklarmış!*" derken, tam da onun yatağının üzerine bir gaz bombası düştü. İçeriye yoğun biçimde gaz, sis ve göz yaşartıcı bombalar atılmaya başlanmıştı.

Büyük bir panik yaşanmaya başlandı. Bazıları içeri atılan bombaların üstüne ıslak havlu battaniye atarak daha fazla etkili olmasını önlemeye çalışıyor, bazıları barikatlara doğru koşuşturuyor, herkes birbirini bağırarak uyarmaya, tedbirler almaya çalışıyordu. Bombalarla baş etmek mümkün olmuyordu, içeriyi boğucu ve göz yaşartıcı yoğun bir duman kaplamıştı. Göz gözü görmüyordu. Dışarıdaki ve içerideki öfkeli bağrışmaların yerini inlemeler, boğulma ve öksürük sesleri aldı. Tehditkâr anonslara makineli silah takırtıları ve kurşun vızıltıları da eşlik etmeye başladı. Dış kapı açılmış, askerler dışarıdan barikatları söke-

rek içeri girmeye çalışırken; tutsaklar da barikatları sökerek dışarı çıkmaya çalışıyorlardı

Barikatların sökülmesi biraz zaman almıştı ama sonuçta direniş kırıldı. Tutsaklar cezaevi avlusuna çıkarılmaya başlandı. Askerler koğuşun kapısından avlu boyunca ellerinde palaskalar ve coplarla sıkı bir "koridor düzeni" oluşturmuşlardı. Dışarı çıkan her tutsak kendini bu koridorun içinde buluyordu. Üzerine ne kadar tekme, postal, palaska, cop darbesi aldığını Allah bilir. Ne yapacağını bilmeyip koridoru fark etmeyenler daha çok dayak yiyorlardı.

O kargaşa ve hengâmede kendimi cezaevi bahçesinde, askerlerin dayak koridorunun içinde nasıl buldum hatırlamıyorum. Her yandan kafama palaska, postal, cop, tekme darbeleri geliyordu. Yanımda yöremde tıpkı benim gibi dövülen, yerlerde sürüklenen insanlar görüyordum. Askerlerin öfkeli küfürleri, hakaretleri, tutsakların inlemeleri, bağırtıları; üstlerin verdiği komutlar, askerî araçların homurtuları birbirine karışıyordu. Başımdan kanlar akıyordu.

Bu arada bazı yaşlı tutsakların, askerlerin acımasız darbeleri karşısında "*Biz de ji müsülman!.. Biz de ji müsülman!..*" diye inlediklerini duydum. Alacakaranlıktaki bu vahşi meydan dayağı içinde yaşlı Kürt erkeklerinin ağladığını, aman dilediklerini işitmek beni çok etkiledi. O yıllarda pek ayırdına varmadığım "Biz de ji müsülman!" yakarışının ileriki yıllarda, Kürtlerin Türk sömürgeciliğiyle bağlarını tanımlayan temel bir kavram olduğu sonucuna vardım. Bir ara elinde ibriği ve al kanlara bulanmış iç çamaşırıyla, ama yine de dik dik yürümeye çalışan Halil Ağa gözüme ilişti.

Dayak koridorundan geçen herkes yara bere içinde ve sürüklenerek; tel örgülerin dışındaki alanda sıraya diziliyorlardı. Askerler, çavuşlar, subaylar, kimisi çömeltilmiş kimisi ayakta sıraya sokulan bu insanların etrafında dolaşıyor, hakaret ve sataşmalarla zaferlerinin tadını çıkarıyorlardı. Beş-altı yerden kafam kırılmıştı. Her tarafım sızlıyordu. Bu arada moralimi düzelten bir diyaloga tanık oldum. Sıralar arasında dolaşıp herkese sataşan, bazen tekme tokat vuran subaylardan biri, yanımdaki sıranın en önünde, ayakta ve mağrur biçimde duran İbrahim Güçlü'nün yanına gelerek ona da sataştı:

"Kürt müsün lan sen!"

"Evet Kürt'üm!" dedi İbrahim Abi, "hem de sapına kadar!"

Bu cevapla fiyakası bozulan subay İbrahim Abi'ye vurmaya başladı.

Sabahın alacakaranlığı içinde kan revan içinde sıraya sokulmuş insanlar; askerlerin, silahları ve sopalarıyla aralardaki dolaşma ve komutları; cezaevinden yükselen dumanlar ile içinde bulunduğumuz ortam Nazi kamplarını andırıyordu. Bütün bunlar benim Türk sömürgeciliği ve militarist anlayışının bilincimde yer eden çarpıcı görüntülerdi.

Çok geçmeden otuz kadar arkadaşın ismi okunarak hücre kısmına götürüldüler. Aralarında İsmail Beşikçi de vardı.[11] Bu kişileri "elebaşı" ya da "azılı" olarak nitelendiriliyorlardı sanırım. Geriye kalanlar bir-iki saat dışarıda bekletil-

11 Hatırladığım diğer isimler arasında İsmail Beşikçi, Mümtaz Kotan, İbrahim Güçlü, Hikmet Bozçalı, Mümtaz Çeltik, Cemil Fazlı, İhsan Aksoy, Çetin Dayı, Fevzi Yılmaz, Sabri Çepik, Mehmet Tüysüz, Mehmet Emin Bozarslan, İhsan Yavuztürk, Zerruh Vakıfahmetoğlu ve Faruk Aras var.

dikten sonra koğuşa alındık. Biz bekletilirken, koğuşta ne var ne yoksa, kitap, gazete, dosya, yiyecek, içecek, giysi hepsi birbirine karışmış vaziyette battaniyelere doldurularak dışarı çıkarılmıştı. İçeri girdiğimizde çıplak ranzalar, döşek ve battaniye dışında hiçbir şey kalmamıştı. Her şey talan edilmiş, kırılıp dökülerek, sökülerek, alınıp götürülmüştü.

Kalanlar yaralarını sarıp durum değerlendirmesi yapmaya, yaşamı yeniden organize etmeye koyulduk. Baskın sırasında çok sayıda silah ve kurşun sesleri duymuştuk. Buna göre duvarlarda çok sayıda kurşun deliği olması gerekirdi. İyice kontrol edince kurşun deliklerinin sadece bir pencere etrafında yoğunlaştığını gördük. Demek ki rastgele bir kurşunlama değildi bu. İçerdeki birkaç kolonda da G1 tüfeklerinin açtığı kocaman kurşun izleri vardı. Neden sadece bu bölge olduğunu tartışırken, kurşun deliklerinin yoğunlaştığı pencerenin İsmail Beşikçi'nin ranzasına denk geldiğini gördük. Beşikçi üst ranzada ve bu pencerenin önünde yatıyordu. O zaman yaptığımız değerlendirmede, bu kurşunlamanın bilinçli bir şekilde, bu gürültü içinde Beşikçi'yi hedef aldığı sonucuna varmıştık.

İçerdeki boğucu ve göz yaşartıcı gazların etkisi günlerce geçmedi. En ağır yaralananlardan biri bendim. Kafamdaki kırık izleri halen durur. Bir arkadaşım, kafası kırık olmayan Kürt çocuğu olamayacağını söylerdi. Talan edilen eşyalar önce giysi, diş macunu, ilaç vb. den başlamak üzere peyderpey geri verildi. Bir aya yakın içeriye kitap ve gazete verilmedi. Daktilolarımız alındığı için zorunlu dilekçeleri ancak zorla elde edilen birkaç A4 kâğıda elle yazıyorduk. Geri getirilen eşyalar ise karman çorban ve yüzlerce tutuklunun elbisesi birbirine karışmış halde bahçenin ortasına dökülerek veriliyordu. Bu yığının içinde her şeyi saatlerce ve sabırla birbirinden ayırarak düzenliyorduk. En son kitaplar, dosyalar, fotokopiler, gazete arşivleri de böyle büyük tepeler halinde birbirine karışmış vaziyette geri verildi. Her bir dosyanın sayfalarını yüzlerce başkasının içinde aramak, düzeltmek, sıralamak haftaları aldı. Tabii birçoğu bu arada el konulmuş yırtılmış veya imha edilmişti.

İskilip'te iki anne

İçerdeyken ailem bana hiç sahip çıkmadı. Ne babam ne annem ne de kardeşlerim ziyaretime geldiler. Sadece bir kez ortanca abim ziyaretime geldi. Oysa cezaevindeki diğer tutukluların aileleriyle yoğun ilişkileri vardı. Uzakta da olsa ziyaretlerine geliyor veya yazışıyorlardı. Bir kısmı feodal bağların güçlü olmasından kaynaklansa bile sanırım aileleriyle yalnızca duygusal değil, aynı zamanda siyasal bir bağ olmasının da önemli bir payı olmalıydı. Tutuklu yakınları içerideki akrabalarından dolayı eziklik değil, tersine onur duyuyorlardı.

Yargılandığım mahkemede bana sonuç olarak TCK 142/1 ve 159. maddelerden "Komünizm propagandası yapmak ve devletin manevi şahsiyetine alenen hakaret"ten, yaş küçüklüğünü de gözeterek, 4 yıl 6 ay ceza verildi. Yattığım süreler de göz önüne alınarak 14 ay sonra tahliye edildim. Fakat içerdeki insanlarla öyle kaynaşmış, onları öyle benimsemiştim ki, tahliye olmak bana çok zor

geldi. Hem onlardan ayrılmak istemediğim hem de benim çıkıp da onların içeride kalması çok zoruma gittiği için, "özgürlüğüme" kavuştuğum ilk gün kendi başıma bayağı bir gözyaşı dökmüştüm.

İşin teselli edici yanı birçok arkadaşla yazışma sözü vermiş olmamızdı. Ailem Erzurum'u terk etmişti. Ablamın Kız Öğretmen Okulu'nu bitirip mesleğe başlamasıyla annem ve babamla birlikte ilk tayin yeri olan Çorum'un Bayat kazasına yerleşmişlerdi. Artık Erzurum'da okula devam edemeyeceğim için ben de ağabeylerimin yanına İzmit'e gittim. Bu süre içinde cezaevindeki arkadaşlarla yoğun biçimde mektuplaştım. Mümtaz Kotan, İsmail Beşikçi, Fikret Şahin, Yümnü Budak, Çetin Dayı, Tuncer Karabulut ve daha diğerleriyle. En çok yazıştığım kişilerden biri de İsmail Beşikçi idi. Her defasında kısa da olsa mutlaka mektuplarıma cevap yazması beni onurlandırıyordu.

1974 yılında CHP-MSP hükümetinin af tartışmaları vardı. Arkadaşların çok fazla yatmadan tahliye olma umudu heyecan vericiydi. İsmail Abi'nin cezası kesinleştiği için Adana'ya sevk edilmişti. Oradan da yazışıyorduk. Annemi, babamı görmek için Çorum'a gideceğim zaman Bayat'a çok yakın olan İskilip'i de görmek, İsmail Hoca'nın ailesiyle tanışıp görüşmek, büyüdüğü ortamı tanımak istemiştim. İsmail Abi'ye konuyu açtım, o da çok sevindi ve bana İskilip'teki ailesinin adresini gönderdi.

Annemlere cezaevini anlatırken İsmail Hoca'dan da bol bol bahsediyordum. İskilip'e giderek aileyle tanışmak için onları da ikna ettim. Ben, annem ve ablam İskilip'te Hacı Piri mahallesinde Beşikçi'nin ailesini bulup ziyarete gittik. Babası oldukça yaşlı ak saçlı bir ihtiyardı. Gözleri zor görüyordu. Anne ise daha dinç görünüyordu. Onlar da ziyaretimize çok sevindiler. Çok mütevazı insanlardı. Anne benim de cezaevinde olduğumu öğrenince çok hayıflandı. Onlara cezaevi günlerimizden kesitler anlattım. İsmail Abi'nin hepimiz tarafından nasıl sevilip sayıldığını örnekledim.

Anne İsmail Abi'nin başına gelenlerden daha çok Erzurum'u sorumlu tutuyordu. Erzurum'daki üniversitenin kötü davrandığını, Hoca'nın hakkını tanımadıklarını, başına işler açtıklarından yakınıyordu. Bir-iki saat süren sohbetimizden Zahide ve Saniye annelerin birbirlerine sarılarak helallik almalarına, "İkimizin de boyu birbirine uygun!" diyerek espri yapıp, Çorum'da oldukça görüşme sözü vererek ayrılmalarına çok mutlu oldum.

Komal Yayınevi

1974 yılında af çıkmış ama siyasiler, son bir oylama hilesiyle kapsam dışı bırakılmıştı. Anayasa Mahkemesi af kanununu "eşitlik ilkesi" üzerinden bozunca arkadaşların hemen hepsi için tahliye kapısı açıldı. Ve tabii bu gelişme yeni bir dönemin de başlangıcıydı.

1974 yılında cezaevinden tahliye olan Ocak Komünü üyeleriyle birlikte içlerinde T-KDP'nin bölge sekreterliğine getirilmiş olan Orhan Kotan dahil olmak üzere Sol KDP'nin kimi önde gelen isimleri Muş'ta geniş bir toplantı düzenlerler. Adı konulmamış bir kongre niteliğindeki bu toplantıda bir dizi önemli ka-

rar alınmıştı. Buna göre Kürt Sorunu'nun kamuoyunda tartıştırılması, sosyalist ve demokratlara benimsetilmesi ve asıl olarak da ulusal demokratik muhalefetin ideolojik-teorik olarak tahkim edilmesi gibi amaçlarla bir yayın faaliyeti örgütlenmesi; mücadelenin kitleselleştirilmesi için de DDKO tarzında legal kitle örgütlerinin oluşturulması gibi kararlar alınmıştı. Bu toplantıya Beşikçi'nin de katıldığını sanıyorum.

Böylece Kürdistan'da geleneksel yurtsever milliyetçi kadrolar ile, metropol çıkışlı sosyalist Kürt gençliği arasında bir ittifak gerçekleşmiş oluyordu. Sonradan sık sık "özeleştiri"sinin dile getirileceği gibi, bu kadroların belli bir siyasi örgütlenme modeliyle ortaya çıkmak yerine, yayın faaliyetini ve legal dernekleri öne çıkarması, sonraki yıllarda sürekli devam edecek olan "örgütlenme krizi"nin de temellerini atmış oldu.

Bu kararların sonucu olarak 1975 yılında Ankara'da Komal (Kürtçe "Toplum") adıyla bir yayınevi kuruldu. İzmir Caddesi 7/9'da çalışmaya başlayan Komal'ın yöneticiliğine Orhan Kotan getirilmişti. Aynı yıl Ankara, İstanbul ve Diyarbakır'da Devrimci Demokratik Kültür Dernekleri (DDKD), öğrenci gençlik ağırlıklı legal kitle örgütleri olarak örgütlenmeye başlamışlardı.

Sanırım yayıncılık tecrübeme de dayanarak Komal Yayınevi'nde çalışmam için arkadaşlar bana da öneri yaptılar. Bunun için okulumu da Ankara'ya aldırarak 1975 sonlarında Komal'da çalışmaya başladım. Yayınevinin faaliyetleri de tıpkı içerdeki komün gibi kolektif yürütülüyordu. Orhan Kotan, İsmail Beşikçi, Mümtaz Kotan, Fikret Şahin, İbrahim Güçlü aktif olarak çalışmaların içindeydiler. Yayınevinin bürosu kısa zamanda Kürdistanlı yurtseverlerin, öğrenci gençliğin uğrak yeri olmuştu. Komal'ın ilk kitabı *DDKO Dava Dosyası 1* oldu. Bu kitapta iddianameye cevap, davanın önemli tutanakları ve sonsözler yer alıyordu. Ardından Dr. Şıvan'ın (Dr. Sait Kırmızıtoprak) *Kürt Millet Hareketleri* kitabı *Baas Irkçılığı ve Kuzey Irak Kürt Halk Harekâtı* (Komal, 1975) ismiyle yayımlandı. Kitabın orijinalinde Kürdistan'ın tüm parçaları ve özellikle Türkiye bölümünün ağırlıklı bir yer almasına rağmen sadece Irak'a ilişkin bölümleri yayımlanmıştır.

Kurul toplantılarındaki tartışmaları yakından bilmemekle beraber, bu konuda tartışmalar yaşandığını biliyorum. Kitabın Sait Kırmızıtoprak'ın adıyla ve tümüyle verilmemesini bir geri adım olarak kabul etmek mümkündür. Yine de yayımlanan bölümüyle Türkiye'de tabu yıkan bir başlangıç yapmış oldu. Türkiye ile ilgili bölümlerinin yayımlanmamış olmasına rağmen, geniş anlatım ve tahliller içeren bir önsözle durum dengelendi. Beşikçi'nin kitabın tümüyle yayımlanmasından yana olduğunu hatırlıyorum. Bu konuda ilkesel bir tutumu vardı; örneğin Ehmedê Xanî'nin *Mem û Zin* eserini Latin harflerine çevirerek yayımlayan Mehmed Emin Bozarslan'ın manzumenin özellikle Kürtlerin devlet isteklerini dile getiren bölümlerin hukuki gerekçelerle de olsa yayından çıkarmasını eleştiriyordu.

Komal, üçüncü olarak da *Üniversite Özerkliği, Düşünce Özgürlü ve Bilim Yöntemi Açısından İsmail Beşikçi Dava Dosyası*'nı çıkardı. Bu kitapta da Beşikçi'nin Diyarbekir Sıkıyönetim Askeri Mahkemelerindeki savunmaları veriliyor; üniversiteden uzaklaştırma, Danıştay kararları ve bunların uygulanmaması ile ilgi-

li yazışmalardan örnekler yer alıyordu. Bu kitapların üçü de büyük boy ve hacimli kitaplardı.

Koçgiri Halk Hareketi ise Orhan Kotan'ın hazırladığı bir tarih çalışmasıydı. Kürtlerin kendi tarihlerini araştırıp tartışmaya başladıklarını gösteren önemli metinlerinden biriydi. Yayınlar "Kürt, Kürdistan" gibi panik yaratan kavramları cesaretle kullanmaktaydı. Kitapların önsözlerinde geniş siyasi değerlendirmeler yapılması, perspektifler açılması da başka bir özelliktir. Komal Yayınevi bu yayın çizgisi ve siyasal destekle Kürdistan'da belli bir etki yaratmakta ve sempati toplamakta gecikmedi.

Önceleri gönüllüler eliyle dağıtılan kitaplar için daha sonra, başta Diyarbekir ve Adana olmak üzere, Komal büroları oluşturulmaya başlandı. Diyarbakır Komal bürosunu asıl olarak İbrahim Güçlü organize etmiş, sorumluluğunu ise Hasan Çakır yapmaktaydı. Adana bölgesinde ise Ruşen Arslan'ın organize ettiği büroda Abdullah Uzun sorumluluk üstlendi. İstanbul'daki büroyu ise Yılmaz Balkaş organize etmiş, Çetin Dayı ve daha sonra da Nevzat Sağnıç sorumluluk almıştı. Zülküf Günay da Komal'ın Ankara bürosu sorumlusuydu. Komal'ın büroları oluşup, dağıtım ağı genişleyince, Merkez bürodaki teknik işlerin de yoğunlaşması üzerine, Komal'ın kendi içinde özerk bir yapı oluşmaya başladı.

Büroların ve yayınların finansı için Zülküf Şahin, Feqî Hüseyîn, Yümnü Budak, Ali Beyköylü gibi ticaretle uğraşan arkadaşlar senetler vermişlerdi. Yılmaz Balkaş önemli bir maddi katkı sağlıyordu. Bildiğim kadarıyla DDKO Komünü üyesi olan herkes kendi olanakları ölçüsünde düzenli ya da belli biçimlerde maddi katkı sağlıyorlardı. Yoksa kitap satış gelirleri ya da abonelerle çok zor finanse olurdu. Çünkü bütün yayınlar anında toplanıyor, ancak elden dağıtım yapılabiliyordu. Yurtdışındaki aboneler ve bazı kitapçıların peşin ödemeleri dışında önemli bir gelir olmuyordu. Fiyatlar ticari olmadığı, çoğu zaman "Okunsun da parası gelmese de olur," dendiği için satış gelirleri "devede kulak" misali kalıyordu.

Bürolar sadece yayın dağıtımının değil aynı zamanda siyasi tartışmaların yürütüldüğü, toplantıların yapıldığı merkezler haline gelmişti. Özellikle Ankara'daki merkez büro hemen her gün Kürdistan'dan gelen ziyaretçilerle doluyordu. İsmail Beşikçi bu toplantıların aranan baş konuğu durumundaydı. Birçok kişi özellikle Hoca'yı görmek, tanışmak için geliyordu. Kürdistanlı mellalar, yurtsever aydınlar açısından Beşikçi bir fenomendi ve nasıl olup da bir Türk bilim adamının Kürt davasını bu kadar içtenlikle dile getirip savunduğunu merak ediyor, bu olağanüstü insanla konuşup tanışmak istiyorlardı. Tabii çoğu kez fiziki açıdan, Türk devletine kafa tutan bir insanın iri yarı, heybetli, cengaver görünüşlü biri olmasını beklediklerinden olsa gerek, karşılarında ufak tefek, sarışın, halim selim ve güler yüzlü birini bulunca inanamıyorlardı. Fakat konuştukça meselenin cüssede değil düşünce disiplininde olduğu ortaya çıkıyordu.

Bir keresinde İsmail Hoca İstanbul'a ziyarete gelmişti. Sabah erkenden Komal bürosuna gidiyor. Büroyu açan Cemal isimli arkadaş kendisini tanımıyordu. Hoca'yı büroya oturttuktan sonra kendisi bir yerlere çıkıyor. Geri döndükten sonra İsmail Beşikçi'ye esaslı bir "fırça" çekiyor, "Arkadaş! Oturduğunuz

yerlere niye bakmıyorsunuz! İnsan hiç olmazsa kül tablalarını boşaltır, sağı solu temizler, çeki düzen verir. Bu ne hal!" diye Hoca'yı azarlıyor. Hoca bu azar üzerine sessizce kalkıp kül tablalarını boşaltıp içeriye çeki düzen vermeye başlıyor. Tam bu sırada büroya İsmail Hoca'yı tanıyan arkadaşlar girer, eline sarılıp öpmeye, hürmet göstermeye çalışırlar. Bizim Cemal azarladığı kişinin Beşikçi olduğunu anlayınca, utancından hemen uzaklaşmış, günlerce büroya gelmemişti. "Ben nasıl böyle bir şey yaptım, Hoca'yı tanımadım," diye çok üzülmüş ve utanmıştı.

İsmail Hoca hem Kürdistan'dan gelen ziyaretçilerle hem de çalışan arkadaşlarla ilişkilerinde son derece mütevazıydı. Resmî ideoloji kalıplarının eleştirildiği konuşmaları hariç hiçbir özel konuda sesini biraz olsun yükselttiği, sinirlendiği görülmemişti. Hoca bu ziyaretlerde Kürdistan'dan gelen ziyaretçilere ayrıntılı sorular sorarak toplumun nabzını tutmaya çalışırdı. Bu sohbet ve tartışmalar da oldukça öğreticiydi. *Rizgarî* dergisi henüz yayına başlamamıştı, fakat Beşikçi Hoca bu sohbetlerde Kürdistan'ın sömürge olduğunu, merkezî otorite ile Kürt halkı arasındaki ilişkinin ancak "sömürge-sömürgeci" ilişkisiyle açıklanabileceğini savunuyordu. Bu tartışmalarda Orhan Kotan ve Hatice Yaşar'ın Türkiye'nin "alt-emperyalist birim" olarak da tanımlanabileceği görüşlerini duyuyordum. Keza Macit Cafer'in o yıllarda henüz çevrilmemiş olan *Under-underdevelopment* kitabı da, Kürdistan'ın statüsü için farklı bir tanım olarak dikkat çekiciydi: "Alt az-gelişmişlik" veya "az-azgelişmişlik"... Fakat bu tanımda ulusal zulmün, asimilasyon ve imha politikalarının dikkate alınmadığı, salt gelişim farkları üzerinde durulduğundan genel bir kabul görmüyordu.

Koçgiri Halk Hareketi kitabının önsözünde dönemin yazınsal referanslarına uygun olarak Politzer'in ya da Mao'nun kategorileştirdiği "baş çelişki, temel çelişki" bağlamında "Kürt halkının *baş çelişmesinin merkezî otorite ile*" olduğu, "uydu-aracı ağa, mütegalibe, eşraf gibi sınıflarla Kürt halkı arasındaki çelişmenin ise *ikinci bir çelişme*" olduğu tespiti yapılmakta; ikincil çelişkinin kutupları ise "baş çelişki'nin çözümünde hedef değil engeldirler" denilmekteydi.[12] "Merkezî Otorite" –Türk devleti– "...emperyalist dünya sistemine bağımlı, *alt emperyalist bir birim* ve *sömürgeci bir devlet*" olarak tanımlanmaktaydı. Nitekim sonraki süreçlerde Rizgarî hem "sömürge" hem de "alt-emperyalist birim" kavramlarını tartışmaya açtı; Kürdistan'ın uluslararası sömürge olduğu tespiti Kürt grupları arasında genel bir kabul görmekteydi.

1970'li yılların son yarısına kadar Türk sosyalist hareketinin Türkiye'yi yaygın olarak "emperyalizme bağımlı yarı-sömürge bir ülke" olarak tanımlandığı dikkate alındığında "alt-emperyalist bir birim" ve "sömürgeci devlet" olarak tanımlanmasının oldukça yeni ve radikal bir ideolojik siyasal kopuşun da habercisi olduğu açıktır. "Alt-emperyalist birim" tanımı sonraki yıllarda ihmal edilse de "sömürgecilik" tespiti Türk ve Kürt solu arasındaki ayrışmanın temel kav-

12 *Koçgiri Halk Hareketi* (Komal 1976). Kürt feodal sınıflarının "hedef değil engel" olarak tanımlanması "anti-feodal ilkeden sapma" olarak yoğun eleştirilere hedef olmuş, grubu da zorlayan iç tartışmalar sonucunda *Rizgarî* dergisi yazı kurulu, 1977 yılında "Hedef-Engel" konusunu tartışarak, işbirlikçi feodal sınıf ve tabakaların da "hedef" olduğu tespitini yapan bir özeleştiri yayımlanmasını kararlaştırmıştı.

ramlarından biri haline geldi. Siyasi ittifaklar söz konusu olduğunda Kürt sosyalistlerini ayırt eden ilke "anti-sömürgecilik" idi.

O günlerde Türk basınında Kürtlerle ilgili haber ve yorum bulmak mucize gibiydi. Olduğu zaman da "bölücülük"le suçlamak amacıyla satır aralarında kullanılıyordu. Barzani hareketinin yenilgisinin yaşandığı bu süreçte Batı basınında çıkan haberler ise büyük ilgi görüyordu.

Beşikçi bu yıllarda üniversiteye yeniden başvurduysa da kabul edilmedi. Fakülteye girişinin reddedilmesi çeşitli bahanelere dayandırılmasına karşılık esas olarak Kürt Sorunu ve Kemalizm konularında resmî ideolojiyle ters düşen bakışından kaynaklanıyordu. Böylece resmî ideolojiyle çelişen bir bilim insanı olarak üniversitelerin araştırma-inceleme olanaklarından mahrum bırakıldığı gibi, işsizliğe de mahkûm edilmekteydi. Aynı günlerde Kızılay'da yükselen bir inşaatın künyesinde Prof.Dr. Afet İnan'ın adı arkadaşların gözüne ilişmişti. Hemen gidip inşaatın ve künyenin fotoğrafını çektik. Afet İnan, Kemalist resmî tarih anlayışının tipik temsilcilerinden biriydi. Bu fotoğraf *Örgütlü Devlet Terörü ve İsmail Beşikçi* (Komal, Ankara, 1980) kitabında da yayımlandı. Bu iki çelişik durumun gösterdiği gibi resmî görüşü savunanlar devlet tarafından maddi ve manevi olarak ödüllendirilmekte, resmî görüşü eleştirenler ise devletin idari ve cezai yaptırımlarıyla karşı karşıya kalmaktaydı.

Yümnü ve Ümit...

Taşradan gelen ziyaretçiler için değer vermenin en önemli ölçütlerinden biri yemek ziyafeti vermekti. Çoğu çok büyük istekle Beşikçi'yi yemek ziyafetiyle ağırlamak isterlerdi. Hoca bu isteklere karşı sakince direnir, büroda herkes için ısmarlanan ayaküstü bir şeylerle yetinmeyi yeğlerdi. Bu da çoğu kez kendisinin büroya gelmeden önce aldığı bir simitten ibaret olurdu. Bunun tek istisnası Yümnü Budak Diyarbakır'dan geldiğinde Ümit Fırat'la birlikte Hoca'yı zorla ve emrivakiyle yemeğe götürdüklerinde olurdu. Hoca, Yümnü'nün sataşma ve iltifatları karşısında "Hay Allah Yümnü!.." diyerek onu kıramazdı. Hoca'nın Komal'ın dışındaki diğer uğrak yeri de Zafer Pasajı'nda Ümit Fırat'ın kitapçı dükkânıydı. Beşikçi, hoş sohbet ve rint bir karakter olan Ümit'e karşı da özel bir sempati duyardı. Komal'a siyasi nedenlerle gelmek istemeyen birçok kişi Hoca'yla burada görüşmeyi yeğliyordu.

İsmail Hoca'nın salt siyaset, sosyoloji ve Kürtler üzerinde konuştuğu sanılmasın. Esprileri, mizahı seven bir yapısı da vardır. Bir gün akşam Komal'ı paydos etmiş, minibüs duraklarına gitmek üzere Kızılay'a doğru sohbet ederek yürüyorduk. Hoca Etlik'e, ben de Dikmen'e gidecektik. Tam meydana gelmişken birden bana sordu.

"Bir derdin, bir sorunun var mı Recep?"

Böyle bir soru beklemiyordum Hoca'dan. Herhalde bir şeyler sezinlemiş, bana yardımcı olmak istiyor diye düşündüm, sevindim.

"Evet, var Hocam!"

"İyi öyleyse!.. O zaman derdini Marko Paşa'ya anlat!" demez mi!

Tam o sırada Kızılay'ın bahçesindeki Marko Paşa büstünün önünden geçiyorduk. Kahkahaları koyuverdik tabi.

Siyasi ayrışmalar ve *Rizgarî* dergisi

DDKD'lerin Kürt öğrenci gençliğinin çekim merkezleri haline geldiği, Türk sosyalist hareketindeki yeni gruplaşma ve saflaşmaların yaşandığı bu dönemde siyasal gelişmeler kısa bir süre içinde ayrışmayı dayattı. T-KDP'nin mevcut programında örgütlenmeyi kabul etmeyen ekip, "Türk solundan ayrı, diğer sınıf ve tabakalardan bağımsız örgütlenme", "sömürgecilik tezi", "Kürt halkının antisömürgeci mücadelesinin ideolojik politik inşa süreci", "Kemalizm ve sosyalşovenizm" eleştirisi başlıklarında bir "deklarasyon" yayımladı.

Daha sonra *Rizgarî* yayınının manifestosu olacak bu deklarasyonla ayrışma netleşti. T-KDP'yi reorganize etmeyi amaçlayan "Şıvancılar" ayrışmanın öbür ucunu oluşturuyordu. Derneklerde yürütülen tartışmalarda İstanbul ve Diyarbekir DDKD "Şıvancı", Ankara DDKD "Rizgarî", İzmir DDKD ise "bağımsız" kalmayı seçti. Legal alandaki bu yansıma nedeniyle Şıvan hareketi, "DDKD" ya da "Devrimci Demokratlar" olarak anılmaya başlandı.

Kürt aydınlarının, öğrenci gençliğinin sosyalist hareketle bağlanmaları da dünyadaki pek çok benzerleri gibi öncelikle sosyalist hareketin felsefi tezlerinden hareketle gelişti. "Doğu'nun geri kalmışlığı, Kürt halkı üzerindeki baskılar" gibi olgular ancak sosyalist siyasal tezlerle açıklanabiliyor, sistem içinde hiçbir hayat hakkı tanınmayan özgürlük taleplerinin ancak sosyalist hareket sayesinde gerçekleşebileceği bir ufuk beliriyordu.

Kürt aydın ve öğrenci gençliği sosyalist düşünceleri ancak Türk solu üzerinden alabilme şansına sahiptiler. Türk solu ise uluslararası sosyalist hareketin kavramlarını tercüme ederken aynı zamanda onu *Türkleştirmiş*'ti. Sosyalizmin Türk solu tarafından "Türkleştirilmiş" yorum ve çözüm önerileri [program ve öngörüleri] çok geçmeden Kürtlerin Türk solu ile çatışmalarına ve kendi yollarını aramalarına neden oldu. DDKO'ların kuruluşu, Türk soluyla kopuşun ilk pratik ifadesidir. '70'li yıllarda ise ardı ardına Kürt halkının özgün sorunlarını ve giderek Kürdistan'ı ayrı bir ülke olarak telaffuz eden politik örgütlenmeler doğdu. Böylece "Kürt solu" ya da "Kürt sosyalist hareketi" denebilecek dinamik bir çizgi oluştu.

Kürt ulusal sorununun yalnızca sosyalist hareket üzerinden tartışıldığını, örgütlenebildiğini söylemek yanlış olur. Hayır, tersine, '70'li yıllara gelindiğinde '20'li ve '30'lı yıllar boyunca Kemalist Cumhuriyet tarafından "tedip, tenkil ve tehcir" ile bastırılmış irili ufaklı birçok Kürt isyanlarının, direnişlerinin mirası üzerinden yükselen; '40'lı ve '50'li yıllar boyunca da oldukça sessiz ve derinden giden, fakat Güney ve Doğu Kürdistan'daki ulusal örgütlenme ve fikir akımlarıyla birlikte yürüyen bir Kürt ulusal demokratik hareketi zaten mevcuttu. Bu geleneksel akım özellikle medrese kökenli Kürt aydınları, çarşı esnafı gibi orta sınıfla desteklenen, fakat Kürt köylülüğüne dayalı bir milliyetçiliği temsil ediyordu. Liberal, demokrat ya da sosyalist hiçbir Türk aydınının, bu Kürt ulusal

dinamiği ile ilgili bir tanım veya ilgisi görülmüyordu. Olguyu üniversite çevrelerinde tanımlayan ilk insan İsmail Beşikçi'dir ve uzun yıllar da tek başına kalmıştır.

60'lı yıllar bu geleneksel çizgiye kimisi Avrupa kimisi Türkiye metropollerinde okumuş ve sol düşünceye açık bir aydın zümre daha eklemişti. 70'lı yıllar, bir başka açıdan Kürt ulusal hareketinin sosyalist gençlik kuşağıyla bir biçimde yeniden oluşmasına, sentezlenme çabalarına da sahne olmaktadır. Öyle ki, 90'lı yıllara kadar Kürt ulusal hareketinin geleneksel kadro ve çizgisi çok önemli oranda sosyalist program ve kadroların ideolojik hegemonyası altında kaldı.

Rizgarî kendi sürecini "Kürt halkının anti-sömürgeci ulusal-demokratik mücadelesinin ideolojik inşa süreci" olarak tanımlamaktaydı. Derginin yazı kurulu, her sayıda belli bir programatik konuyu tartışarak ortak metin olarak yayımlıyordu: "seçim siyaseti", "demokratik kitle örgütleri siyaseti", "ittifaklar siyaseti" vb. gibi. Bunun dışında da güncel ya da tarihsel konulardaki makalelere yer veriliyordu. Yazı kurulu, kendisini ideolojik-teorik bir misyonla sınırlandırmış değildi. Zaten isteseydi de bu soyutlamayı yapamazdı. Kurul aynı zamanda siyaset üreten ve bunu pratiğe uygulamaya çalışan bir "kurul" vazifesi de görüyordu. Yalnızca tanımlanmış, çerçevelendirilmiş, bir örgütsel biçim söz konusu değildi.

İsmail Beşikçi, 1976 yılında *Rizgarî*'nin kuruluş çalışmalarına da aktif olarak katıldı. Derginin ilk iki sayısında imzasız olarak yazıları çıktı ve derginin yazı kurulunda yer aldı. Ancak Beşikçi, yazı kurulunun aynı zamanda siyasi çalışmalarla uğraşması üzerine, bunun kendisinin asıl olarak araştırmacı, akademisyen, bilim adamı kimliğiyle bağdaşmayacağı ve bu konulara girmek istemediği görüşüyle kuruldan ayrıldı.

Beşikçi siyasal, örgütsel çalışmalara katılmak istemiyor, siyasal bir programa angaje olmak istemiyordu. Kendisini bu konuda yetkin veya yeterli görüp görmemekten çok, bilim dünyasının siyasal ve örgütsel düzeylere karşı mesafe koyması gerektiğini, bunların birbirine karışmaması gerektiğini düşünüyordu. Keza kendini genel olarak solun, sosyalist hareketin bünyesinde konumlandırmasına karşılık; Marksizm de dahil ideolojik-doktriner bir çizgi adamı olma iddiasından da uzak durdu. Bu tercihin kendisine eleştirel bir mesafe kazandırdığı da bir gerçek.

Buna rağmen Beşikçi, *Rizgarî*'nin tartışmaya açtığı teorik ve ideolojik pek çok konuda önemli katkılarını sürdürdü. Özellikle Kürdistan'ın sömürge statüsü konusunda belirgin bir etkisi söz konusuydu. Beşikçi'nin *Rizgarî* yazı kurulundan ayrıldıktan sonra çalışmalarını bölümler halinde Komal'da yayımlamaya başlandı. Bunlar "Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama" ana başlığıyla giden bir seri çalışmadır. *Bilim Yöntemi* esas olarak Beşikçi'nin bir tür manifestosu gibidir. Orada kendi üniversite kariyeri boyunca izlediği süreçleri de eleştirel bir tarzda ele alarak; bilimsel bilgi üretmenin Türkiye'de üniversite ve bilim çevrelerindeki resmî devlet ideolojisine endeksli yapısına sert eleştiriler yöneltir. *Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama 1: Kürtlerin Mecburi İskânı; Bilim Yöntemi Türkiye'deki Uygulama 2: Türk Tarih Tezi, Güneş-Dil Teorisi ve Kürt Soru-*

nu; *Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama 3: Cumhuriyet Halk Fırkası Tüzüğü ve Kürt Sorunu* kitapları arka arkaya basıldı.

Beşikçi'nin istisnasız tüm kitapları için davalar açıldı. Bu davalar ilkin Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nde görülmeye başlanmıştı. DGM'lerin kapatılmasıyla birlikte Ağır Ceza Mehkemeleri'ne sevk edilen birçok dava Sıkıyönetim Mahkemelerine kadar sürdü. Mahkemelerin yapısı, hâkimler, savcılar, hükümetler, siyasi iktidarlar değişiyor, ama yargılamanın mantığı ve Beşikçi'nin "sanık"lığı bir türlü değişmiyordu. Kitapların basıldığı yere göre Beşikçi ifade vermek veya savunma yapmak için Ankara ve İstanbul arasında gidip geliyordu.

Davalarda değişmeyen bir çizgi de "bilirkişi" adında üniversite hocası ya da akademisyen titri olan devlet memurlarının sürekli olarak bu yazılarda "suç" aramalarıydı. Kolayca da buluyorlardı. Örneğin "Beşikçi, kitabının 15 yerinde 'Kürt' diyerek 15 kere bölücülük suçu işlemiştir" türünden saptamalardı bunlar. Bu yargılama ve cezalandırma süreçlerinin sağlıklı bir araştırma, inceleme ve çalışma ortamını imkânsız kıldığı açıktı. Beşikçi buna rağmen yargılama süreçlerini de resmî ideolojinin analizi açısından adeta deneysel bir mekân olarak kullanma başarısını gösterdi. Mahkemelerin, bilirkişilerin, basının, üniversitelerin bu süreçteki davranışlarının tahlili ve eleştirisi başlı başına bir tez konusudur.

Beşikçi'nin o dönem mahkemelerde, yargılama süreçlerinde oldukça yalnız bırakıldığını, görmezden gelindiğini, bilinçlere çarpmaması için özel bir gayret sarf edildiğini belirtmekte fayda var. Avukat Şerefettin Kaya ve Ruşen Arslan başta olmak üzere Yılmaz Balkaş ve Serhat Bucak'ın davaların takibinde ve savunulmasında yoğun emekleri geçti.

"Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama" dizisinin 4. kitabı olan *Tunceli Kanunu ve Dersim Jenosidi* kitabını Beşikçi, Nisan 1977'de Komal'a teslim etmişti. Kitap yayın programında olmasına ve ilanlarının da çıkmasına rağmen aşağıda tartışacağım nedenlerle basılamadı. Buna karşılık Komal 12 Eylül darbesinden hemen önce Beşikçi'nin cezaevinden çeşitli yazarlara, politik şahsiyetlere gönderdiği mektupları ve DGM savunmalarını *Kürdistan Üzerinde Örgütlü Devlet Terörü: İsmail Beşikçi Biyografisi, Savunmalar-Mektuplar* (Komal, 1980, İstanbul) adıyla yayımladı. Beşikçi'nin tutuklanması vesilesiyle kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla yayımlanan bu derleme Komal'ın 12 Eylül sürecinden önceki son yayını oldu ve yayınevi faaliyet gösteremez hale gelerek fiilen kapandı.

Siyasi karmaşa içinde bir yayın hayatı

1977 yılında Komal'ın basım merkezini Ankara'dan İstanbul'a naklettik. Çünkü Ankara'da kitap-dergi basan matbaalar çok sayılıydı ve polis denetimi çok daha etkindi. Polis Komal ve *Rizgarî* yayınlarını mimlemişti, daha matbaada baskısı biter bitmez, dağıtıma çıkmadan yayınlara el koyuyordu. İstanbul'da ise baskı yapabilecek matbaa sayısı daha çoktu. Hepsini denetlemek adeta imkânsızdı. Üstelik İstanbul basımevlerinde, Ankara'nın tersine her işlem ayrı bir yerde, ayrı bir ticarethanede yapılıyordu. Polisin baştan sona bir kitabı dergiyi oradan oraya takip edip el koyması çok zordu. Diğer yandan İstanbul'daki matbaacılar

polise yayın vermek konusunda çok istekli davranmıyorlardı. O günlerde piyasada bol miktarda sol yayın çıkmakta oluşu, polisle işbirliği yaparak mimlenen matbaacı ya da ciltçileri ekmeklerinden edebilirdi. Oysa Ankara'da her şey sadece bir matbaanın çatısı altında olup bitiyordu. Teknik açıdan olduğu gibi polis denetimi açısından da rahattı... Bu nedenle tüm koşuşturma hengâmesine karşılık, yayınların selameti açısından İstanbul'u tercih ettik.

1978 yılı Rizgarî siyasi hareketi için oldukça çalkantılı ve sorunlarla dolu bir yıl oldu. Komal o yıl sadece Lucien Rambout'nun *Kürdistan* isimli kitabıyla, Beşikçi'nin *CHF Tüzüğü ve Kürt Sorunu* kitaplarının basımını yapabildi. Merkez büroyu İstanbul'a taşıdıktan sonra, 1978 yılında ben de sık sık gözaltına alınmaya başlamıştım. Şubat 1978'de Celadet Ali Bedirxan'ın *Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya Açık Mektup* kitabından dolayı bir ay tutuklu kaldım. Komal'ın diğer kitapları ya da *Rizgarî* dergisinin basım ve dağıtım işleri nedeniyle de sık sık emniyete çağrılmak, savcılıklara ifadeye gitmek, mahkemelere çıkmak rutin işler haline gelmişti.

Kasım 1978'de Rambout'nun *Kürdistan* isimli kitabı nedeniyle tutuklandım ve 8 aydan fazla tutuklu kaldım. Bu tutukluluk süresi hem benim hem de siyasi hareketimiz için olduğu kadar, Türkiye için de yoğun siyasi gelişmelerin yaşandığı bir dönem oldu. Sekiz ay içerisinde oradan oraya sürüle sürüle beş cezaevi dolaştım. İstanbul Sağmalcılar'dan Filistinli mahkûmların firar etmesi üzerine Sinop Cezaevi'ne; Sinop'ta isyan çıkıp cezaevi cayır cayır yakılınca Trabzon'a; Trabzon Cezaevi'nde de tünel faaliyeti ortaya çıkınca 12 Mart dönemi siyasi mahkûmlarının kaldığı Niğde Cezaevi'ne sürgün edildik. Bizim sürgün kafilemiz çekirge sürüsü gibi gittiği bütün cezaevlerinin tozunu attırıyordu. Niğde Cezaevi'nde ardı ardına firar olayları gerçekleşti, orada da kemerler sıkıldı.

Bu arada Aralık 1978'de Maraş Katliamı nedeniyle Ecevit hükümeti on bir ilde sıkıyönetim ilan etmiş ve askerî yönetime geçiş başlamıştı. Bu vesileyle basın davaları da İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na devredilince, ben ve *Halkın Kurtuluşu* dergisinin yazı işleri müdürü Mustafa Yıldırımtürk beraberce İstanbul'a, bu sefer Selimiye'deki Sıkıyönetim Askerî Cezaevi'ne gönderildik. Haziran 1978'deki ilk duruşmada tahliye oldum.

İçerideyken, sürgünler ve avukatların sınırlı sayıdaki ziyaretleri nedeniyle dışarıdaki gelişmelerin biraz dışında kalmıştım. Bu arada *Rizgarî* yazı kurulunda siyasi ayrılık meydana gelmiş, kurul ikiye bölünmüş, her iki grup ayrı ayrı yollarına devam etme kararı almışlardı. *Rizgarî/Ala Rizgarî* ayrışmasının sancıları yaşanmaktaydı. Bir siyasi hareketteki bölünmenin yaratabileceği tahribatları, israf edebileceği potansiyelleri, olanakları ve zamanı hesaplamanın olanağı yok. Yazı kurulundaki bölünme sırasında doğal olarak Komal Yayınevi'nin kaderi de gündeme gelmişti. Komal'ın tasfiye edilmesi bile söz konusu olmuştu. 1979 yılında, bölünmenin yarattığı kargaşa ve kaos ortamı sonucu, Komal uzunca bir süre yayın işlevini yerine getiremedi. Bu dönemde yayın yapmanın olanağı yoktu. 1978 yılının sonlarından 1979'un sonbaharına kadar aralarında benim de bulunduğum birçok Komal görevlisi ya tutukluydular, ya da aranır koşullardaydılar. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı, Komal bürosunu adeta talan ettirmiş, büroda çalışan ve gidip gelenleri sürekli gözaltı ve işkenceye alarak fiilen kapatmıştı.

Komal'ın mali kaynakları da oldukça kıttı. Sürekli yan desteklere, bağışlara ihtiyaç duyuluyordu. Bu yüzden Komal Yayınevi istese de yayın programındaki eserleri ardı ardına yayımlayabilmenin mali koşullarına hiçbir zaman sahip olmadı. Yeni bir kitap basımı için yeterli kaynakları bir araya getirmek bizim için her zaman sorun olmuştur. Bunun içindir ki, Komal yılda üç ya da dört kitap bile finanse edebilecek kapasiteye sahip değildi.

Zincirli kitaplar, Aziz Nesin ve TYS

Beşikçi'nin resmî ideolojiye, Kemalizme karşı geliştirdiği eleştiriler Türk solunu, demokrat ya da sosyalist geçinen yazarları da rahatsız etmekteydi. Türk solundaki sosyal şoven ve Kemalist etkiler gibi olgular yazılıp çizildikçe; bu söylemlerin arkasında durduğuna inanılan İsmail Beşikçi'ye karşı da öfke o oranda artıyordu. Pişmiş aşa su katıyor, "demokrat", "sosyalist" koltuğuna oturmuş çoğu kişinin sorgulanmasına neden oluyordu. Bu nefret öncelikle Beşikçi'yi görmeme, yok sayma biçiminde tezahür ediyor; ardından tecrit ve kuşatma ile saf dışı bırakmaya çalışıyordu.

Beşikçi 1979 yılında Türkiye Yazarlar Sendikası'nın bir üyesi olarak genel kurul toplantısına katıldı. TYS'nin başkanlığını Aziz Nesin yürütmekteydi. Aziz Nesin kongrede yaptığı konuşmasında, Doğu Sorunu'nun çözümüne parlak çözümler bulmuş olarak; yazarları askerî celselere doldurulmuş kitaplarla birlikte "Doğu seferi"ne çıkmaya çağırıyordu. Kemalist devletin asimilasyon seferberliğine tüm TYS'yi, kitaplarını yüklenerek katılmaya çağırıyordu. Beşikçi genel kurulda söz alarak bu kolonyal tasarıyı sert bir dille eleştirdi. Bunun sömürgeci bir anlayış olduğunu, Türk devletinin Kürtleri asimilasyon politikasına yazarları da ortak etmek olduğunu belirtti. Yazarların görevinin devletin kültür emperyalizmi politikalarına hizmet etmek olamayacağını söyledi.

Nesin, bu "parlak" projesinin, üstelik Kürt olmayan bir üye tarafından böyle sert bir şekilde eleştirilmesi karşısında sinirlendi; yerinden fırlayıp "Sus bakayım, senin saçların sarı, gözlerin mavi, sen Kürt bile değilsin! İngilizler Ankara'ya her zaman böyle adamlar yerleştirmişlerdir," diye bağırarak Beşikçi'yi zorla kürsüden indirdi. Beşikçi de bu tavrı protesto ederek salondan ayrıldı.[13] Komal ve *Rizgarî*, TYS'nin bu tavrını eleştiren bir bildiri çıkardı. Beşikçi de TYS'den istifa etti. Nesin'in bu suçlamaları Beşikçi'yi çok etkiledi, onu bu camiadan daha da soğuttu.

---

13 Aziz Nesin'in eşi Meral Çelen *Aziz Nesin'li Yıllar 1-2* ismiyle yayımlanan hatıralarında (Aziz Nesin Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008) bu olayı şöyle hatırlamaktadır: "Üyelerden biri, provokatör olduğunu sandığım Kürt kökenli bir üye, çıkıp öyle bir konuşma yaptı ki, gerçekten polis ajanı olduğu ortadaydı. Yoksa, herhangi bir yazarın gerek sosyalizm adına gerekse Kürtler hakkında, böyle bir konuşma yapması bana pek bir olanaksız gibi geldi. Şimdi adını hatırlamadığım, ne yazdığını hiç bilmediğim bu yazarın arkasından Aziz çıkarak öyle bir konuşma yaptı ki, Aziz'in ne kadar haklı olduğunu anladım."

Kendisi de bir yazar olan Çelen, Aziz Nesin'in "Kürtlerin neden olduğu bu tartışmadan dolayı TYS başkan adaylığından çekildiğini" hatırlıyor. Oysa Nesin, 12 Eylül darbesinden sonraki Kongre'de adaylıktan çekilmişti. Çelen'in adını dahi bilmediği, ne yazdığını okumadığı, ama "provokatör bir Kürt" olduğunu tahmin ettiği kişi ise Beşikçi idi.

Bu olayların yaşandığı günlerde İstanbul'da Yazarlar Sendikası Taksim Sanat Galerisi'nde bir kitap fuarı düzenlemişti. Benim de kendi üyesine sahip çıkmayan ve devlet politikalarına yamanmaya çalışılan TYS'yi protesto etmek üzere aklıma bir fikir geldi. Beşikçi'nin toplatılan tüm kitaplarını –ki hepsi toplatılmıştı– üst üste yığıp kalın bir zincirle bağladıktan sonra üstüne de okkalı bir kilit yerleştirerek, Maşuk Doğan'la birlikte kitap fuarına götürüp bıraktık. Zincirli kitapların fotoğraflarını da çektik. Derginin sonraki sayısında kullanmayı düşünmüştük. TYS üyelerinin ve okurların, "Bu kitaplar niye zincirli ve kilitli, bu kitapların yazarı kim, bu kitapların özgürleşmesi için ne yapmalıyız?" diye soracaklarını; bu görsel espri karşısında diğer kitapların "özgür"lüğünün pek bir anlam ifade etmeyeceğini düşüneceklerini umdum. Bu kitapların Beşikçi'nin kitapları olduğunu, bu yazarın kendi sendikalarının bir üyesi olmasına rağmen ona neden sahip çıkmadıklarını tartışacaklarını, utanacaklarını düşündüm. Bunun bir protesto olduğu açıktı. Ne yazık ki böyle olmadı.

Yıllar sonra Kasım 1987'de *Kürdistan Press*'te çalışan arkadaşlarımız, Stockholm'da bir konferans vesilesiyle bulunan Aziz Nesin'in toplantısına, muhabir olarak katıldıklarında ona "Beşikçi'ye senin saçların sarı gözlerin mavi, İngilizler senin gibi adamları çok severler, demiştiniz. Beşikçi'nin 'İngiliz ajanı' olduğu kanısını halen taşıyor musunuz?" diye sordular. Aziz Nesin o sıralarda 12 Eylül yönetimine karşı ünlü "Aydınlar Dilekçesi" çıkışının öncülüğünü yapmaktaydı; soru kendilerinin dışarıda ama Beşikçi'nin halen içerde oluşundaki çelişkiyi de hedefliyordu. Çünkü artık Beşikçi Türkiye'de düşünce özgürlüğü ve bilim onurunun simgesi olmuştu. Onu atlayarak, hele Avrupa platformlarında bir şey söylenemezdi.

Aziz Nesin, konuyu toparlamaya çalıştı. Yazarlar Sendikası'nın bu konuşma yüzünden kapatılabileceği endişesiyle konuşmayı bizzat engellediğini ve Beşikçi'yi kürsüden indirdiğini kabul etti. "Ankara'da, kızdığım için, inanarak söylemedim. 'Sen' dedim, 'yahu biz seni savunuruz, Türk'üz bir kere, bir kere sen mavi gözlü, sapsarı saçlısın sen, ben senden kuşkulanıyorum,' dedim. 'Belki sen ajansın,' dedim," diyerek itiraf etti. Bu davranışını mazur göstermek için Beşikçi'nin anlayışsız ve vefasız biri olduğunu da eklemeyi ihmal etmedi. TYS o günlerde hapiste olan Beşikçi'yi "onur üyesi" seçerek desteklemiş; Taksim'deki Sanat Galerisi'nde açtıkları kitap sergisinde Beşikçi'nin kitaplarını zincirleyerek teşhir etmişler; ama Beşikçi bütün bu iyi tutumlarına karşılık hapisten çıktığında TYS kongresine katılarak kendilerini Kürtlere karşı Türk kültür emperyalizmi yapmakla suçlamış, propaganda yapmaya kalkmış, tabii kendisi de sendikayı korumak için onu kürsüden indirmek zorunda kalmış.

Aziz Nesin'in Beşikçi'ye olan öfkesinin dinmediği bu açıklamadan da anlaşılıyordu. Üstelik bir de kendisini savunmak için, dinleyicilerin zamanları bilmediğini umarak, yer ve zamanları birbirinin önüne arkasına alarak anakronik yanıltmacalardan medet ummuştu. Oysa kürsüden zorla indirildiği TYS kongresi öncesinde Beşikçi hapiste değildi. Sonradan tutuklandı ve "onur üyesi" falan seçilmesi de söz konusu değildi. Taksim'deki kitap sergisine zincirlenmiş kitapları koyan da TYS değil, tersine sendikanın Beşikçi'ye karşı tavrını protesto eden

Komal çalışanlarıydı (ben ve Maşuk). *Kürdistan Press*'çiler olayların gerçek gelişimini bildikleri için, Nesin'in çarpıtmalarını yüzüne vurdular ve kitapların nasıl zincirlendiği hatırlatarak Nesin'i bir kez daha utandırdılar. Toplantıda sert tartışmalar yaşandı.[14]

Bütün bunlar oldu, köprülerin altından çok sular aktı. TYS üyelerinin hafızasının daha çok "nisyan ile malül" olduğu acı gerçeği ortada duruyor. TYS üyeleri düşüncelerini savunduğu için yıllarca hapishanede yatan bir üyesini zorla, kongre kürsüsünden zorla indirme ayıbından ötürü İsmail Beşikçi'den halen özür dilemiş değil...

Toptaşı ve Adapazarı

1979'un Eylül ayında İsmail Hoca, *Kürtlerin Mecburi İskanı* ve *Türk Tarih Tezi/ Güneş-Dil Teorisi* kitaplarının kesinleşen ceza hükümlerini çekmek üzere İstanbul'da Toptaşı Cezaevi'ne teslim oldu.

İsmail Hoca Ankara'da oturuyordu. Fakat en azından İstanbul'daki bir cezaevinde bulunması kendisiyle ilişkiyi sürdürmek, ihtiyaçlarını karşılamak açısından daha iyi olacaktı. Bu amaçla İstanbul'a geldi. Toptaşı'na girmeden önce kaldığı birkaç gün içinde İsmail Hoca'nın cezaevine girmemesi, yurtdışına çıkması için yoğun bir ikna ve tartışma süreci yaşandı. *Rizgarî* yazı kurulundaki hiçbir arkadaş ve Komal'da çalışan hiçkimse, hiçbirimiz Hoca'nın cezaevine teslim olup ceza yatmasından taraf değildik. Başka grup ve çevrelerden kişiler, özellikle Ümit Fırat da kendisiyle bu konuda yoğun tartışmalar yapıyorlardı. Cezaevinde yatmamasının tek alternatifi yurtdışına çıkmaktı. Beşikçi ise yurtdışına çıkmayı kesinlikle kabul etmiyordu. Bunu bir prensip meselesi olarak görüyordu. Kendisine yöneltilen suçlamalar karşısında, hapiste yatarak bedel ödemeyi bu mücadelenin bir parçası olarak görüyordu. Yurtdışına çıkışı halinde, Kürt halkının varlığını, ulusal haklarını inkâr eden koronun rahatlayacağını, "bakın gördünüz, Kürt haklarını savundu güya ama kendisi yurtdışında sefa sürüyor, militanlar ise cefa çekiyor, bunlar emperyalizmin ajanları" benzeri söylemlerine fırsat tanımak istemiyordu. Sürekli olarak söylediği şuydu: "Bilimsel bilginin gerektirdiği nesnel gerçeklikler üzerine tezlerimizi düşüncelerimizi yazdık, yayımladık. Bunları mahkemeler karşısında da savunmak gerekir; bedellerini göze almak gerekir." Beşikçi bu ilkesel tutumunu sonraki yıllarda da sürdürdü.

Beşikçi'yi İstanbul Toptaşı Cezaevi'ne "teslim" ederken Avukat Yılmaz Balkaş'ın yazıhanesinde toplanıp beraberce gittik. Hatırladığım kadarıyla Mümtaz Kotan, Feqî Hüseyîn, Ümit Fırat, Maşuk Doğan ve ben vardık. Şimdiye kadar cezaevlerine hep kendi irademiz dışında zorla, polis arabalarında kelepçeli olarak gitmiştik. İlk kez elimizde bavullar, sanki birkaç aylığına yolculuğa gönderiyormuşuz gibi rahat ama biraz da belli etmemeye çalıştığımız bir hüzünle Hocamızı cezaevine "teslim" ettik. Sonrasında oturup değerlendirme yaptığımızda

14 "Aziz Nesin 8 yıl sonra itiraf etti: 'Evet! Beşikçi'ye ajan dediğimi kabul ediyorum!'", *Kürdistan Press*, S: 26, 13 Kasım 1987, Stockholm.

hepimizin içinde o karanlık soru işareti buruk biçimde takılı duruyordu. "Hoca'yı içeri verdik ama bir daha geri alabilecek miyiz? Ya da ne zaman?" Bu konuda hem kendi içimizde hem de dışımızda yoğun eleştirileri de karşılamak zorunda kalıyorduk. Haliyle kimse Hoca'nın tutuklanmasını kabullenmek istemiyor ve biraz da sanki emir komuta altında biriymiş gibi "karar verseniz uymak zorundadır" gibi düşüncelere sahip olabiliyorlardı.

O zamanlar cezaevlerinde solcular, devrimciler kalabalık guruplar halinde bulunuyor ve cezaevinin iç yönetiminde söz sahibi olabiliyorlardı. Bizim de hemen her cezaevinde şu veya bu biçimde tanıdığımız tutsaklar, grup temsilcileri oluyordu. Onlara süratle haber göndererek İsmail Hoca'ya sahip çıkmaları, korumaları için görüşmeler yaptık, haberler gönderdik. Gerçi Hoca'nın özel bir ilgiye ihtiyacı yoktu ama yine en azından kendimiz rahatlamış oluyorduk diyelim (Cezaevlerinde her gün yoğun "giriş-çıkış" trafiğinin yaşandığı o günlerde kimse Beşikçi'nin koğuşa yerleştiğinin bile farkına varmamış. Beşikçi'nin adı anons edilip görüşe çağrılınca, Beşikçi'nin aralarında olduğuna "uyanmış" ve durumu telafi etmeye çalışmışlar).

Tutuklama üzerine *Rizgarî* geniş bir kampanya yürütmeyi kararlaştırmıştı. Çeşitli broşürler ve bildiriler yayımladı. Bir kısım mektupları o koşullarda ancak teksirle çoğaltmak mümkün olabiliyordu. 1980 yılının başlarında ise, Komal yayın kolektifi yürütülen kampanyaya destek vermek amacıyla *Kürdistan Üzerinde Örgütlü Devlet Terörü: İsmail Beşikçi Biyografisi, Savunmalar-Mektuplar* isimli kitabı yayımlamayı kararlaştırdı. Matbaalar Sıkıyönetim hışmını çekmemek için Komal'ın kitaplarını basmak istemiyorlardı. Zaten o günlerde birçok ilerici ve devrimci yayın organı basın-yayın merkezlerini sıkıyönetim olmayan İzmir'e taşımıştı ya da illegal basım yapıyorlardı. Biyografiyi de bu koşullarda basım merkezini İzmir göstermek suretiyle bastırıp, dağıtabildik.

Kitabın Kürdistan'daki dağıtımını daha güvenlikli yapabilmek için onları peynir tenekelerinin içine koyarak ağızlarını lehimletmekteydik. Çünkü kitap kolisi taşımak başlı başına riskti. Böyle hacimli yayınları kamufle etme konusunda Zulküf Günay arkadaşımız çok yaratıcıydı. Yanlış hatırlamıyorsam bu da onun fikriydi.

Toptaşı Cezaevi'ndeyken birkaç kez İsmail Abi'nin ziyaretine gittim. Toptaşı'nın ziyaret yerinde ayrı ayrı kabinler yoktu. Tel örgü ve camla ayrılı tek bir bölümde, yüz-yüz elli kişi mahkûm ve ziyaretçi aynı anda birbirlerine bağırıp seslerini duyurmaya çalışarak görüş yapıyorlardı. Yoğun bir kalabalık, gürültü, bağrışma arasında insan kendi sesini bile duyamıyordu. Bu koşullarda zar zor ancak neye ihtiyacı olduğunu, ne getirip ne aldığımızı sorabiliyordum. Derinlikli bir konuşma, görüş alışverişi mümkün olmuyordu. Belirtmeye gerek yok ki Hoca her zaman sevecen ve moralli olarak görüşlere çıkıyordu. Talepleri genellikle kitap, dergi, gazete oluyordu. Başka arkadaşların, özellikle Maşuk Doğan'ın da düzenli ziyaretlere gittiğini hatırlıyorum.

Hoca daha sonra Adapazarı'na sevk edildi. Dolayısıyla İstanbul'daki gibi düzenli ziyaret etme olanağımız kalktı. Beşikçi Adapazarı Cezaevi'ne sevk edildiğinde kapı altında gardiyanlar tarafından çok fena dövülmüş, hakarete uğramış

ve işkence görmüştü. Bazı gardiyanlar "Bu parmaklarınla mı yazıyordun?" diyerek postallarla ellerini ezmişlerdi. Bu olup bitenleri Hoca'nın içeriden çıkardığı ve başından geçenleri anlattığı yazıları sayesinde öğrendik. Okudukça arkadaşlar gözyaşlarını tutamıyorlardı. Beşikçi bu mektubunda koğuşlarda gözlemlediği cezaevi yaşantısından da ilginç ayrıntılar, kesitler vermekteydi.

1980 cuntasının ilk günlerinde Avukat Ali Yılmaz Balkaş'la birlikte ben de Adapazarı'na Hoca'yı ziyarete gittim. Ziyaret koşulları oldukça sıkılaşmıştı. Artık soyadı tutma zorunluluğu ya da muhtardan alınma "akrabalık kâğıdı" (!) gibi engeller çıkartılmaya başlamıştı. Çoğumuz gibi ben de aranır durumdaydım. Sahte kimlikle dolaşıyordum. Yılmaz Abi görüşmeye giderken beni "stajyer avukat" diye tanıttı. Böylece vekâletname ya da avukatlık belgesinden kurtulduğumuz gibi, açık görüş yapma şansım da oldu. İsmail Abi'yle bu kez daha uzun ve derinlikli görüşme fırsatımız oldu. Dışarıdaki gelişmelerden haberler aktarabildik. Ayrıca siyasi çalışmalar içinde aranan bir arkadaşın görüşüne gelebilmesinin moral açısından da olumlu etki yapacağını düşünmüştük.

Film ve senaryo çalışması

Beşikçi ya Toptaşı ya da Adapazarı Cezaevi'ndeyken Komal'a bazı tanıdıklar aracılığıyla bir teklif geldi. Bir yönetmen Beşikçi'nin yaşamını filme almak, senaryosunu yazmak istiyordu. Bunun için de hem bizden yardım istiyor hem de bu konuda Beşikçi ile görüşmek için aracı olmamızı istiyordu.

Bu senarist-yönetmen arkadaşımız Ahmet Soner'di. TRT'nin tek kanal ve siyahbeyaz olduğu o dönemlerde yerli yapım diziler de çok azdı. Soner "Hayatım Roman" ve "İş İştir" gibi oldukça ilgi çeken ve sevilen televizyon dizilerinin senaristiydi. Bu konuya ilgi duyan bir senarist ve yönetmenin var olmasına çok sevindik. Soner'le konuyu görüşmek üzere evine gittim. Evde galiba çocuk odasının kapısına "İş İştir"deki sanal bir kuruluş olan "İş Bulamayanlar Derneği Genel Merkezi" yazısının asılı olması çok hoştu.

Soner, Beşikçi konusunda oldukça ciddi ve ayrıntılı hazırlık yapmıştı. Öğrenmek istediği soruları, sahne ayrıntılarını uzun uzun yazmıştı. Sorular nasıl bir çatı kurmak istediğini de gösteriyordu. Sohbetimizde nasıl bir çalışma olacağı, kendisine nasıl yardımcı olabileceğimiz üzerinde epeyce konuştuk. Soner'den aldığım senaryo taslağı ve soruları avukat aracılığıyla İsmail Hoca'ya ulaştırdık. Bu soruların bir kısım cevaplarını henüz 12 Eylül cuntası gelmeden az zaman önce kendisine ulaştırabildiğimizi hatırlıyorum. Ne yazık ki Soner'in hazırlığı 12 Eylül cuntasıyla birlikte kesintiye uğradı.

1994-95 yıllarında proje yeniden canlandı. Ahmet Soner, yarım kalan film projesiyle ilgili yeniden görüşmeler yaptı. Bu kez İstanbul'da çalışmalarına başlayan Mezopotamya Kültür Merkezi'nin (MKM) tiyatro bölümü önemli bir boşluğu dolduracak gibi görünüyordu. Ayrıca tiyatro eğitimi olmamakla beraber İsmail Beşikçi'ye oldukça benzeyen Brusk Solduk sayesinde canlandırma bölümlerinin çekilmesinde önemli bir avantaj yakalanmıştı. Ahmet Soner tabii geçen yıllarda yasaklı ve işsiz bir sinemacı olarak kendi projelerini üretme olanağı da

BEŞİKÇİ GÜNLÜĞÜ[1]

Ahmet Soner

29 Ekim 1996, Salı

1980 yılında çekmeyi düşündüğüm bu filme ancak onaltı yıl sonra başlayabildim. O zaman 35 yaşındaydım, şimdi 51... Yıllar nasıl da geçip gidiyor.

12 Eylül 1980 darbesi yüzünden onaltı yıl ertelenen proje, sonunda hayata geçiyor. "Her işte bir hayır" vardır derler. Pek yanlış da sayılmaz. O zamanlar Kürtleri fazla tanımıyordum, Kürdistan'ı da pek bilmiyordum. Aradan geçen onaltı yılın son altı yılını Kürtlerle birlikte yaşadım. HEP, DEP, HADEP gibi partilerin içindeydim, MKM çevresiyle yakın ilişkilerim oldu, başka çevrelerle de... Üstelik onaltı yıl içinde birçok kez Kürdistan'a gittim, hiç görmediğim yerleri gördüm: Urfa, Mardin, Batman, Van, Hakkari, Kars, Erzurum, Bingöl, Bitlis, Ağrı, Siirt...

"Beşikçi Belgeseli" bir kampanya ile başladı bu arada. Ankara'da yayımcı Ünsal Öztürk'le ilk röportaj yapıldı. Röportajdan iki saat sonra Ünsal Öztürk cezaevine girdi. İkinci konuşmayı dün Vedat Türkali ile yaptım. Önümüzdeki günlerde Recep Maraşlı, Ragıp Zarakolu, Bilgesu Erenus, Hüseyin Sağnıç, Yılmaz Öztürk, Şefik Beyaz ve Özcan Kılıç'la röportajlar yapacağım. Sonra Ankara'ya, oradan Çorum ve İskilip'e gideceğim. Yurtdışı görüşmelerini en sona bıraktım. Sanırım yılbaşına kadar bu film bitmiş ve gösterilmiş olur.

31 Ekim 1996, Perşembe

Dün belgeselin ilk canlandırma sahnelerinden birini çektik: Erzurum Üniversitesi'nde büro... Bugün ise Diyarbakır Dilan Kitabevi sahnesini tamamladık. Her gün bir sahne çeksek, film 15 günde biter.

Beşikçi'ye çift yumurta ikizi gibi benzeyen Siverekli Brûsk (Türkçesi Yıldırım) oynuyor canlandırma bölümlerinde. Yarın Komal Yayınevi sahnesini çekeceğim. Hafta sonunda ise cezaevi sahnelerini...

1 Bu notlar "Sarı Hoca: İsmail Beşikçi" adlı belgeselin yönetmeni Ahmet Soner'in belgesel sürecinde tuttuğu günlükten oluşmaktadır. Bazı ayrıntıları kesip, metni kısalttık. Bu çıkarılan bölümler (...) işaretiyle gösterilmektedir (ed.).

bulamamıştı. Ama kısa süre önce tamamladığı "Paris-İstanbul" adlı Yılmaz Güney belgeselinin beğeni kazandığını duymuştum.

İsmail Beşikçi belgeseli projesinin ilk yardımcılarından biri olarak ben de konuyla ilgili oldukça heyecanlıydım. Komal'ı ikinci kez İstanbul'da hizmete açmıştık. Beşikçi 12 Eylül sıkıyönetim dönemi mahkümiyetlerini tamamlamış, bu kez de Devlet Güvenlik Mahkemeleri davaları nedeniyle cezaevlerini dolaştırılmaktaydı. Benim de DGM'lerde birçok davam vardı. Bu nedenle belgeselin çeki-

2 Kasım 1996, Cumartesi

Dün iki röportaj çektim. Hüseyin Sağnıç ve Recep Maraşlı, Beşikçi'yi anlattılar. Sonra da Komal Yayınevi'nde Beşikçi'nin sahnesini çektim beş öğrenciyle...

Şimdilik iyi gidiyor. Hava bugün sıcak ve güneşli. Aslıdan dış sahneler çekilmeli böyle günlerde.

Yarın kara kıl çadır önünde birkaç sahne daha çekeceğim. Hapishaneyi haftaya erteledim. O sahnenin giderleri yüksek. Biraz para bulmak gerekiyor.

14 Kasım 1996, Perşembe

Bu arada beş gün çekim yaptık. Geçen MKM sahnesine göçer çadırı kurup dört sahne çektik (...) Ertesi gün (11.11.1996, Pazartesi) Kaymakamlık, Vilayet ve Bucak Müdürlüğü sahneleriyle görüşme yerinde geçen iki sahneyi ve dayak sahnesini çektik. İş gece 23.30'da bitti. Vali rolüne Dilaver Uyanık, köylüye Yusuf Çetin, tercümana Ali Tutal soyundu. Musa Amca'yı oğlu Dicle oynadı. Bu iş için günübirliğine Bodrum'dan geldi. Dayak sahnesi için Şükran Hanım makyaj yaptı. Beş gardiyan Beşikçi'yi kıyasıya dövdü. Salı günü çalışmadık. Dün ise Milli Kütüphane ve üniversitede nasihat sahnelerini çektik. Nasihat eden hocayı ben oynadım.

Bugün Bilgesu'yla yedi dakikalık bir röportaj yaptık. Hava kararınca araba sahnesini çekmeyi düşünüyoruz. Hava kapalı ve sisli.

15 Kasım 1996, Cuma

Dün gece araba sahnesini çektik Avcılar-Büyük Çekmece arasında. İki saat sürdü. Birkaç kez aynı yollarda dönüp durduk. Trafik ekibi kuşkulanıp yanımıza geldi sonunda. Biz çekimi o sırada bitirmiştik. Ne çektiğimizi sordular. "Polisiye dizi" dedim, ilgilendiler. Yönetmen olduğumu söyledim. Malzemeyi toplayıp, "iyi geceler" dedik.

Bugün ise Şanar'ı bizim büroya getirdim, basın toplantısından sonra. Kısa bir çekim yaptık O'nunla da. Ankara'dan birkaç kaset getirmiş. Özgür Üniversite açılışı, duruşmalardan görüntüler varmış. O kasette Beşikçi'nin evinde, İskilip'te çekilmiş görüntüler varmış. Şanar'ın amacı Ünsal'ı iflastan kurtarmakmış. Güzel bir düşünce.

(...)

minde Soner'e birçok konuda yardım sunmaya çalıştıysak da (bir-iki sahne Komal'da çekildi, ben ve bazı arkadaşlarla yapılan söyleşiler yer aldı), bizzat ve daha çok yardımcı olmak isterdim.

Beşikçi hakkında yapılan ilk belgesel olan "36 kitap=13 Yıl Ceza" 1996 yılında gösterime girdi. O zaman Sağmalcılar Cezaevi'nde olduğum için izleme olanağı bulamadım. Seyreden arkadaşların yorumları ve hakkında çıkan bazı eleştiri yazılarından fikir edinmeye çalıştım.

23 Kasım 1996, Cumartesi

Antalya'dan dün geldim. 78 tane kısa film izledim. Yurtdışında şişko Mehmet "Beşikçi Belgeseli" yapacakmış. Türkan "sakın ha!" demiş, benim çektiğimi söylemiş. Mehmet'e bir liste gönderip röportaj yapmasını önereceğim (...)

28 Kasım 1996, Perşembe

Kampanya umduğumdan daha yavaş gidiyor. Yurtdışından henüz hiç para gelmedi. Yurtiçinde ise toplam beş milyon yatırılmış, yani on kişi şimdilik.

Niyetim belgeseli yılbaşına yetiştirmek. İlk gösteri Ankara Festivali'nde olmalı. Katılmak için son gün 10 Ocak 1997... Bakalım o tarihe yetiştirebilecek miyim?

Festivalde "Ulusal Belgesel Film Yarışması" var. Süre sınırlaması kaldırılmış bu yıl.

6 Aralık 1996, Cuma

Geçen hafta Brûsk'ü alıp bir arabayla yeni otogara gittik. Antalya dönüşünde oralarda bir koyun sürüsü görmüştüm. Üstelik çevrede görüntüyü bozacak ne direk, ne de başka bir ucube vardı. Koyunları elimle koymuş gibi buldum, ama kamera çalışmadı nedense. Kös kös geri döndük.

Banka hesaplarında bir hareket yok. Bu yüzden Ankara ve Çorum işini erteledim biraz. Sanıyorum önümüzdeki haftaya kaldı. Parasızlık nedeniyle üç gün büroya gelemedim. Kira borcu ise üç aylık oldu.

20 Aralık 1996, Cuma

Çekemediğimiz sahneleri ertesi hafta yarım gün çalışarak tamamladık. Koyun sürüsü yine aynı yerdeydi. Sonra sahil yoluna çıkıp tenha bir park bulduk, simit yeme sahnesini çektik.

Bu haftanın başında Ankara'daydık. Bir araba kiralayıp üç kişi yola çıkmıştık. Birkaç röportaj çekip Leman Hanım'ı bulduk. Evdeki fotoğrafları, yayınevindeki fotoğrafları, hepsini videoya kaydettik. Leman Hanım'la da kısa bir konuşma çektik. Çarşamba günü İskilip'e gittik. Beşikçi'nin doğduğu evi, depoyu, ağabeylerini çektik. Sonra İskilip görüntüleri aldık bol-bol, çarşısı pazarı... Çorum'a gidip oradan da birkaç görüntü kaydettik. Bu sabah İstanbul'a dönebildik. Artık montaja başlanabilir. 10 Ocak '96 tarihine kadar daha yirmi gün var. Beşikçi'nin kitapları kaldı çekilecek, bir de gazete başlıkları...

Filmi ancak son dönemlerde izleyebildim. Kurgusu ve anlatım dili oldukça sağlam bir belgesel. Beşikçi ile ilgili orijinal çekimlerin bulunması, tanıkların konuşması, hele Beşikçi'nin mahkeme savunmalarından birinde yapılan çekim tam anlamıyla tarihsel bir öneme sahip kılıyor yapımı. Soner, kafasındaki projeye ne kadar yakınlaştı bilemiyorum ama çok önemli bir belge bıraktığı kesin. Yapımda görev alan birçok kişinin durumu da belgesele ikinci bir ağırlık katıyor. Müziklerini Şanar Yurdatapan yapmış. Dicle Anter, rahmetli babasını can-

23 Aralık 1996, Pazartesi

(...) Ayşenur Zarakolu para cezasını ödeyip çıkmış. Ragıp'la birlikte bir röportaj yapmalı bu hafta...

26 Aralık 1996, Perşembe

Ünsal'ın eşi Süreyya'nın Şanar'a verdiği kasetleri henüz izleyemedim (...) Kasetler umarım bu hafta içinde bana ulaşır. Hepsini izleyip kullanabileceğim malzemeyi kararlaştırmam gerekiyor.

9 Ocak 1997, Perşembe

Brûsk dün büroya uğradı, henüz yurtdışına çıkamamış. O dışarı çıkmadan basına bir duyuru yapamıyorum. Montaja henüz başlayamadım. Süreyya'nın gönderdiği kasetleri izledim bu arada. Epeyce malzeme var kullanılabilecek. Mahkeme görüntüleri iyi. Hele Beşikçi'nin doğadaki görüntüleri büyük sürpriz. Filmi o görüntülerle bitirmeyi düşünüyorum: Tepeye tırmanan Beşikçi, ceviz ağacına çıkan Beşikçi...

14 Ocak 1997, Salı

Brüsk bu hafta gidiyor. Artık basına fotoğraf ve bülten dağıtabiliriz. Geçen gün Ayşe Zarakolu ile röportaj yaptık. Ayşe, Ümit Fırat'la mutlaka konuşulması gerektiğini söyledi. Ümit Fırat da birkaç kişi saydı. Beşikçi'nin hocası İbrahim Yasa gibi... Ben O'nun öldüğünü sanıyordum. Yaşıyorsa mutlaka bulup konuşmalı...

16 Ocak 1997, Perşembe

(...) Çarşamba günü (22 Ocak) Brüksel'e gideceğim, montaja... Bakalım kaç günde işin içinden çıkabileceğim. Röportajların sayısı 15 kadar olacak, yurtdışında 5-6 kişiyle de konuşmalar yapıldı. Toplam 20 kişi Beşikçi'yi anlatacak. Filmin adı: "İSMAİL Beşikçi/ 36 Kitap=13 Cezaevi" olacak. Daha sonra senaryoyu kitap olarak yayımlarım. Yılmaz Güney röportajları dün çıktı: "Herkes O'ndan Söz Ediyor" adıyla...

6 Mart 1997, Perşembe

Yazmayalı elli gün olmuş. Bu arada montaj için yurtdışına gittim, oniki gün kaldım. Üç büyük kasetle döndüm. Biri oyunculu bölümler (50 dk.), diğeri tanıklar (70 dk.), sonuncusu Beşikçi görüntüleri (75 dk.)... Demek ki üç saatlik malzeme var kullanılabilecek durumda...

landırıyor. Belgeselde mütevazı roller oynayanlardan Nazmi Kırık şimdi çok ünlü bir oyuncu; Kazım Öz önde gelen Kürt yönetmenlerden biri... vd.

Brusk Solduk, gerçekten de Beşikçi'ye oldukça benzemekle birlikte, sanırım onu yakından tanımadığı için jestler, mimikler, davranış biçimleri noktalarında Hoca'ya oldukça yabancı kalmış. Yönetmenin de Beşikçi'yi yakından tanımaması rolün iyice oturmamasına neden olmuş. Belki bunlar daha iyi bir danışmanlıkla aşılabilirdi. Örneğin Beşikçi'nin Diyarbekir Cezaevi'nde ranzasında bağdaş

Dublaj gecikti bu arada. Özkan Aydın'la denedik, olmadı. Özkan Altan Erkekli'yi önerdi. Yarın O'nu deneyeceğim.

Şanar müziği verdi. Dublajdan sonra sıra müziğe gelecek.

İHD'nin "Beşikçi" kampanyası bugün başlıyor. Filmi en geç on gün içinde bitirmem gerekecek.

25 Mart 1997, Salı

Filmi Ankara Festivali'ne güçlükle yetiştirebildim. Dublajı Özhan Gözen'le yaptık. Stüdyoda bir gece sabahladık. Sabah uçakla Ankara'ya gittim, saat 10.00'daki gösteriye 20 dakika kala Türk-Amerikan Derneği'nin önüne varmıştım. Kırk-elli kişi izledi o gün. Genel istek üzerine üç gün sonra Alman Kültür'de ikinci gösteri yapıldı. Salon tıklım tıklım doldu, ayakta kalan 15-20 kişi vardı. 85 dakika süren filmden sonra söyleşi yaptık. Akın Birdal, Ünsal, Gürdal ve Aytül de gelmişti. ARD televizyonu uzun uzun çekim yaptı. Epeyce alkış aldı film.

(...)

Norveç'ten Abdullah adlı biri telefon etti, on bin kron gönderecekmiş. Nerdeyse ikiyüz milyon tutuyor.

(...)

İstanbul'da bir gösteri yapsak iyi olacak. Bir salon bulmalı önce...

7 Nisan 1997, Pazartesi

Brûsk, Hannover'den telefon etti. 23 Nisan'daki Bochum gösterisine çağırdım onu (...) Bu arada montajı elden geçiriyorum. Ankara kopyası aceleye gelmişti zaten. (...)

11 Mart 1998, Çarşamba

Yazmayalı neredeyse bir yıl olmuş. Daha doğrusu bu defteri dolabın üst gözüne saklamışım. Böylece unutulup gitmiş.

İstanbul gösterisi 14 Mayıs 1997 günü Mecidiyeköy Kültür Merkezi'nde yapılmıştı. 250 kişi gelmişti o gün. Vedat Türkali, Orhan Pamuk, Mahir Günşiray, Yusuf Çetin, Suna Aras, Eren Keskin, Ünsal Öztürk, Yılmaz Öztürk, Berhan Şimşek, Reis Çelik, Necmettin Çobanoğlu vardı hatırladığım...

Son konuşmacı bendim. Çok kısa konuştum ve film başladı. Sekiz-on sivil polis arkada oturmuş not tutuyorlardı. (...) Belgesel daha sonra MKM'de 5-6 kez gösterildi. Bir de söyleşi yaptık orada. İzmir şubesinde de birkaç kez gösterilmiş.

kurmuş dosya okurken yanına gelen bir Kürt köylüsüyle konuşma sahnesi var. Beşikçi bu sahnede oturduğu yerde hiç istifini bozmadan, ranzasına gelen köylüye adeta burnunun ucuyla yer gösteriyor. Bu sahne Beşikçi'nin davranış biçimiyle kesinlikle uyumlu değil; Beşikçi ranzasına bir misafir yaklaştığında o kişinin konumu ne olursa olsun, hele bu bir Kürt yurtseveriyse, içtenlikle ve güler yüzle mutlaka ayağa kalkar, buyur eder, yer gösterir ve o oturmadan yerine oturmaz. Örneğin kendisinin Beşikçi olduğunu ispatlamak için kimliğini gös-

Yurtdışında ise geçtiğimiz Nisan ayından başlayarak Bochum, Köln, Dormstadt, Marburg, Giessen, Bielefeld üniversitelerinde gösterildi.

Neuss'da Kürt Akademisi'nde iki kez, Berlin'de bir kapalı salonda (25 Ekim '97-ben gidemedim), Stockholm'de Enstitü'de gösterildi.

10 Ocak 1998 Cumartesi günü Ankara'da Özgür Üniversite'de 50-60 kişi belgeseli izledi. Ayrıca Med-TV'de üç bölüm olarak geçen Eylül-Ekim'de yayımlandı.

Beşikçi hala izleyemedi belgeseli. Çünkü şu anda Bursa cezaevinde...

Kampanya yürümedi. Söz verenler bile katılmadı. İsviçre'de telefonla arayıp iki bin frank göndereceğini söyleyen kişi sözünü tutmadı. Norveç'ten telefon eden ve on bir kron vaad eden Apo'dan da ses çıkmadı. Oysa sadece bu ikisi bile yeterdi belgeseli finanse etmeye.

"Tavşan dağa küsmüş" adlı bir yazı yazıp durumu anlatmak zorunda kaldım. Okuyanlar üzüldüler, utandılar, kızdılar... 21 tanesi cezaevlerinden olmak üzere tam 57 mektup aldım yazıdan sonra. Çoğuna cevap yazdım.

Bu arada Atılım gazetesinde bir okur mektubu yayımlanmış belgesel üzerine. Ancak üç ay sonra haberim oldu. Daha doğrusu, Beşikçi'nin o yazıya karşılık olarak yazdığı bir mektup geçti elime. Beşikçi 1 Kasım 1997 tarihli mektubunu Atılım'a göndermiş aslında, ama mektup üç ay sonra bana ulaştı. Ben de mektubu Atılım'a verdim, geçtiğimiz hafta yayımlandı.

Geçen hafta ben de bir yazı yazdım bu konuda Gündem'de...

Şimdi Beşikçi'den yanıt bekliyorum, çünkü gazeteyi okuyor, biliyorum...

9 Temmuz 1998, Perşembe

(...) Bu arada bütün röportajları yazıya geçirmek gerekiyor. Bu günlüğü de kitabın başına önsöz olarak koymak istiyorum. Kitap eylüle kadar basılsa iyi olur.

18 Ağustos 1998, Salı

(...) Beşikçi kitabı eylüle yetişmez, ancak yılsonuna doğru basılabilir.

15 Ekim 1998, Perşembe

(...) Beşikçi Bursa'da yatıyor, değiştirmediler yerini. Orada rahat olduğunu sanıyorum. Ziyarete bile gidemedim. İlk fırsatta bunu yapmalıyım.

terdiği kitapçı sahnesinde öyle bir görüntü ortaya çıkmış ki, sanki kendisinin padişah olduğuna inanmayan birini azarlayan bir eda var oyuncunun tavırlarında. Halbuki Beşikçi kimliğini gayet mütevazı, utangaç ve biraz da muzip bir tavırla gösterirdi gerçekte. Ya da ne bileyim masanın üzerindeki bir kâğıdı iade ederken, karşısındaki kim olursa olsun kesinlikle sert bir biçimde itmez Beşikçi. Bunun gibi bir yığın ayrıntıda Beşikçi rolü oturmamıştı diyebilirim. Beşikçi sadece fikirlerini ifade ederken, savunma yaparken, ders verirken yüksek sesle,

5 Nisan 1999, Pazartesi

Aralık ayında Köln'e gitmiştim üç günlüğüne... Belgesel filmler festivali vardı (...) Festival yöneticileri, 1999 yılında "Beşikçi kampanyası" açacaklarını söylemişlerdi. (...) Beşikçi filmini ARTE'ye satmak istediğimi söyledim (...) Üç aydır Köln'den haber yok. Ne kampanya açtılar, ne de beni aradılar... Öldüler mi? (...)

16 Eylül 1999, Perşembe

Dün Beşikçi'yi tahliye ettiler. Kasım 1993'ten buyana cezaevinde altı yılı dolduracaktı neredeyse. Şimdi belgeselin sonuna eklenecek yeni malzemeler oluştu böylece. Tahliye görüntüleri, Beşikçi ile yeni bir röportaj...

Televizyonda gördüm. Haberi alıp koşmuş bazıları. Ünsal başta olmak üzere HADEP'liler vs. (...)

Yirmi gün sonra dönebileceğim İstanbul'a... Yirmi gün içinde umarım Beşikçi'yi yeniden içeri almazlar...

22 Mayıs 2000

Gazeteden tanıdığım Rahmi beni arayıp Beşikçi belgeselini VCD olarak çoğaltmak istediklerini söyledi. Anlaşma yarı-yarıya... Diyarbakırlı Koçer üstlenmiş giderleri. (...)

Belgesel piyasaya sürüldü. MKM şubelerinde ve bazı kitapçılarda satılıyor. Ama bu arada korsan kopyası çıkmış ve Diyarbakır'da binlerce adet satılmış. Koçer bu işten para kazanamamış, VCD'ler elinde kalmış. Diyarbakır'a yolum düştüğünde Koçer'den yirmi tane kadar alıp eşe-dosta dağıtıyorum.

kesin ve vurgulu konuşur. Diğer bütün ilişkilerinde herhangi bir sertliğe, katılığa rastlamak mümkün olmaz.

1980'deki Operasyonlar/Beşikçi'yi Nasıl "Kaçırdık"

1981 yılı Nisan ayının ortalarında İsmail Abi'nin ceza süresi dolup, tahliyesi yaklaşınca, tahliye işlemlerinin ayrıntılarını görüşmek üzere ben ve Zülküf Günay İsmail Abi'nin nakledildiği Kaynarca Cezaevi'ne ziyaretine gittik. Kaynarca, Sakarya iline bağlı küçük bir nahiyedir. Üç küçük koğuşu olan cezaevinde İsmail Abi'yle açık görüş yapabildik. Tahliye günü neler yapacağımızın ayrıntıları üzerine konuştuk. Fotoğraflar çektik. İsmail Abi orada adli tutuklularla kalıyordu. Yanında kitap olmadığından zihnini diri tutmak için gazetelerdeki futbol karşılaşmalarını takip edip, lig fikstürlerini izlediğini anlatmıştı. Hatta bana küçük bir sınav bile yaptıydı.

O sıralarda Zülküf ve ben, adına "Koordinasyon Kurulu" veya "Siyasi Kurul" denen ve Rizgarî hareketinin Türkiye'deki örgütlenme birimleri arasında koordineyi sağlayan komitede çalışıyorduk. Birçok arkadaşımız tutukluydu. Her alanda operasyonlar vardı. 12 Eylül'ün operasyonları daha derinleşip geniş bir

alana yayılıyordu. Bizler de çeşitli vesilelerle aranıyorduk. Kurul'da yaptığımız değerlendirmelerde cuntanın ne yapıp edip Hoca'yı bırakmayacağı görüşü hâkimdi. Beşikçi'nin Kaynarca Cezaevi'ne nakledilmesi bize aslında mucize gibi gelmişti. Hoca'nın görülen başka davaları vardı ve onların sonuçlanıp onaylanması durumunda mahkûmiyeti ile ihale uzayabilirdi. Kaynarca'ya bizzat gitmemizin bir nedeni de Hoca eğer tahliye edilmezse, bir yolunu bulup oradan alabilir miyiz, onun imkânlarına bakmaktı. Siyasi Kurul'a rapor verecektik.

Hoca'nın İstanbul'da gençlik arkadaşı ve eski bir dostu vardı. Ajans işletiyordu. Hoca'yla da yazışıyorlardı. Kendisini yakından tanımadığımız için kuşkuyla hareket ediyorduk. Yılmaz Bey'le [Yılmaz Öztürk] ajansında görüşmeye gittik ve İsmail Abi'nin tahliyesi üzerine görüştük. Devletin Hoca'yı tahliye etmemesinden korktuğumuzu söyledik. Yılmaz Bey ise Beşikçi'nin tahliye edilmemesi için bir neden görmediğini söylüyordu.

Aslında niyetimiz hem Yılmaz Bey'i yakından tanımak hem de Hoca'yı cezaevinden almak, icap ederse işbirliği yapıp yapamayacağımızı anlamaktı. Bütün veriler Hoca'nın "tahliye edilebileceğini" gösteriyordu. Buna göre hesap yaptık. Yine Siyasi Kurul'da yaptığımız değerlendirmelerde –B planımız diyelim–, eğer Hoca tahliye edilirse onun bir daha cezaevine girmesini önlemek için kendisini yurtdışına çıkmaya ikna etmek düşüncesi vardı. Bunun için de İstanbul'da kendisiyle tartışmalar yapıp, buradaki aydın ve siyasi çevrelerle de görüştürerek, yurtdışına çıkınama yolundaki kararından vazgeçirmeye uğraşacaktık. Yoksa bizim gibi nerede akşam orada sabah, kaç-kovala illegal koşullarda İsmail Hoca'yı korumamız çok zor olacaktı.

Cezaevleri artık yoğun askerîleştirme kampanyalarının yürütüldüğü işkencehanelere dönmüştü. Gönüllü gidip yatılabilecek gibi değildi. Hoca Adapazarı Cezaevi'ne sevk edilirken kendisine nasıl dayak atıldığını, yazar olduğunu öğrenince gardiyanların "Yazı yazan parmaklarını kıralım," diyerek ellerine parmaklarına sopalarla vurduğunu, kendisine nasıl hakaret ve eziyet yapıldığını anlatan bir yazı çıkarmıştı dışarıya. Gözyaşlarıyla okumuştuk bu yazıyı. Diyarbakır Cezaevi'nden de ağır işkence haberleri gelmekteydi. Kürt ve Kürdistan'la ilgili davaları Diyarbakır'a topluyorlardı. Hoca'yı da bir vesile ile oraya alacaklarını, hiçbir düşünsel üretim yapamayacağı gibi büyük hayati tehlike içine gireceğini düşünüyorduk. Bu nedenle Siyasi Kurul'da bizim de ateşli taraf olarak aldığımız karar Hoca'nın bu küçük kasaba cezaevinden alınması, eğer tahliye olacaksa da yurtdışına çıkarılması için ikna edilmesi biçimindeydi.

Nihayet tahliye günü geldi. Yılmaz Bey, İsmail Hoca ile yazıştığını ve arabasıyla onu Ankara'ya götürmeyi kararlaştırdıklarını söyleyince bizim planların suya düşme ihtimali belirdi. Hoca'nın Ankara'ya gidip normal yaşamına dönmesi tekrar içeri alınması için bir davetiyeydi. Hoca'yla görüşmek ve çıkış için gerekli hazırlıklar için İstanbul'a gelmesi gerekliydi. Leman yengeyle iyi ilişkilerimiz vardı. Bizi tanır ve severdi. Zülküf de, ben de, Leman yenge de "Erzurumluyuz" diye hemşerilik esprileri de yapardık. Leman yengeye durumu anlatarak ikna edebileceğimizi düşünüyorduk. Onu da İstanbul'a getirmeyi veya yardımcı olmak için bize güvenebileceğini hesap ediyorduk.

Hoca'nın Ankara'ya gitme ihtimali bizi telaşlandırdı. Biz de bir karşı plan yaptık. Hoca'yı karşılamaya giderken Yılmaz Abi'nin [Balkaş] arabasını alarak cezaevinde gidecektik. Ankara'ya değil İstanbul'a gelmesi için olanak hazırlamış olacaktık. Hoca'nın cezaevinden alınması casus filmlerindeki köşe kapmacalara benzedi biraz. İnfaz Savcılığı ve Cezaevi Müdürlüğü'ndeki işlemler bittikten sonra kapı önünde bekleşirken, bir yandan da Yılmaz Bey'i Hoca'nın Ankara'ya gitmeden önce İstanbul'a gelip birkaç gün dinlenmesi ve birlikte İstanbul'a dönmemiz için ikna etmeye çalışıyorduk. Tabii adama güvenmediğimiz için işin aslını astarını anlatmıyorduk. Belki anlatsaydık faydası bile olabilirdi. Ama o gün için böyle bir şeyi aklımızın ucundan bile geçirmiyorduk. Yılmaz Bey ise Hoca'yla yazıştıklarını, onu arabasıyla Ankara'ya götürmeye söz verdiğini, yengenin kendilerini beklediği falan anlatıyordu. Sonuçta iş Hoca'nın kararına kalıyordu.

Beşikçi tahliye olup kapıdan çıktığında Zülküf'le yaptığımız ilk iş Hoca'nın denklerini bizim arabaya yüklemek oldu. Sarılıp öpüşmeler, hal-hatır sorma, hasret giderme faslından sonra Hoca'yı İstanbul'a götürmek istediğimizi, kendisiyle görüşmek isteyen arkadaşlar olduğunu ve birkaç gün dinlendikten sonra Ankara'ya geri götüreceğimizi söyledik. Hoca nazikçe bu önerimizi reddetti. Bize yük olmak istemiyor, bir an evvel eve dönmek istiyordu. Yılmaz Bey de arabayla kendisini götüreceğini söylediği için bu çözüm ona daha pratik görünüyordu. Bizim önerimiz biraz karmaşıktı galiba! Sonunda Hoca tercihini Ankara'ya gitmekten yana yaptı. Planımız suya düşmek üzereydi. Hemen bir karşı öneri geliştirdik, "O zaman Hocam seni Ankara'ya biz götürelim," dedik. "Zaten bizim de işimiz var Ankara'da. Yılmaz Bey de boşuna yorulmamış olur, İstanbul'a işinin başına döner."

Ankara mı İstanbul mu tartışmasını kaybetmiştik ama Ankara'ya kim götürecek tartışmasını biz kazandık! Yılmaz Bey, Hoca'yı Ankara'ya götüreceğimize ikna olarak rahatladı ve bizim önerimizi kabul etmek zorunda kaldı. Hoca'yı bizim arabaya aldıktan sonra duyduğum sevinci anlatamam. Artık kurtarmışız gözüyle bakıyordum!

O gün Adapazarı'nda olağanüstü bir polis hareketliliği vardı. 12 Eylül süreci için olağan sayılabilirdi ama çok geçmeden nedenini anladık. Meğerse o gün "Polis Günü"ymüş. Bu yüzden şehrin içi pankartlarla, sloganlarla donatılmıştı. Şehre geldiğimizde hep birlikte bir hatıra fotoğrafı çektirdik. Meğerse hemen arkamızda –yanlış hatırlamıyorsam– "Polis güvencenizdir" yazılı büyükçe bir bez pankart asılıymış. Sonradan bu ironik fotoğrafa bakınca çok güldük: "Polis Güvencenizdir" diye yazan büyük bir pankart ve altında İsmail Beşikçi, Zülküf Günay, Recep Maraşlı... Nisan 1981!..

Adapazarı'nda arabalardan inip vedalaştıktan sonra yollarımız ayrıldı. Biz Beşikçi'yi arabamıza almış güya Ankara'ya gidiyorduk. Ankara-İstanbul kara yolundaki kavşağa geldiğimizde, espriyi patlattım: "Hocam biliyorsunuz askerî cunta geldi ve bütün demokratik yollar askıya alındı. Cuntaya karşı mücadele ederken mecburen biz de bir süre demokrasiyi askıya aldık, sizi örgütümüzün kararıyla şu anda İstanbul'a götürüyoruz. Orada bazı görüşmeler yapacağız." Di-

reksiyondaki Maşuk Doğan'a dönerek de "Rotamız İstanbul!.. İstanbul'a gidiyoruz," dedim. Hoca sanırım zaten yoldaki konuşmalarımızdan eğilimimizi anlamıştı ama durumu çok anlayışla karşıladı. "Hay Allah çocuklar!.." diyerek her zamanki sevimli serzenişiyle karşılık verdi. Hepimiz rahatlamıştık. Kahkahaları koyuverdik.

İstanbul yoluna dönünce ilk mola yerinde durduk. Hem yemek yiyip çaylarımızı içtik hem de Hoca'ya düşüncemizi etraflıca anlattık. Hoca yurtdışına çıkış konusunda yine isteksizdi, fakat eskisi kadar katı değildi. Nasıl olacak, mümkün müdür, çalışmalarım, arşivler, kitaplar nasıl olacak, başarabilir miyiz gibi sorular sorması, öneriyi tartışması bile büyük bir değişiklikti. Bayağı umutlandık. İstanbul'a döndüğümüzde daha önce planladığımız birçok arkadaşla görüştürdük.

12 Eylül'den sonra *Birikim* çevresiyle düzenli görüşmeler yapıyorduk. Her hafta buluşup karşılıklı bilgi alışverişinde bulunuyor, gelişmeleri aktarıyor, ortak yapabileceğimiz şeyler üzerinde tartışıyorduk. Son görüşmemizde Ümit Kıvanç'a, İsmail Beşikçi'yi yurtdışına çıkarma düşüncemizi açmış ve kendisini ikna için görüşmeler önermiştik. Onlar da sevinerek kabul ettiler. Moda'daki bir evde Murat Belge, Ömer Laçiner, Ümit Kıvanç ve ismini şimdi hatırlamadığım *Birikim* çevresinden başka arkadaşlarla gün boyu görüştük. Hepsi Beşikçi'nin bir an önce yurtdışına çıkmasının doğru olacağını, ardı ardına gelen cezaların tutuklamayla sonuçlanacağı, cezaevleri ve siyasi ortamın ise giderek daha da sertleşeceği düşüncesindeydiler. Troçkist eğilimli gruplardan Şadi Ozansü, Masis Kürkçügil, Ümit Fırat gibi arkadaşlarla da görüşmeler yaptık. Telefonla o sıralarda Stockholm'e geçmiş olan Orhan Kotan'la da görüşme yapıldı.

İsmail Hoca son yaptığımız değerlendirmede yurtdışına çıkma konusunda ikna olmamakla beraber üzerinde düşüneceği noktasında bir esneklik gösterdi. Ankara'da evindeki çalışmalarının ve kitaplarının böyle bir durumda dışarıya çıkarılıp çıkarılamayacağını önemsiyordu, bunun mümkün olup olamayacağını soruyordu. Çalışma notlarının, dokümanlarının, kitaplarının güvencede olması onun için çok önemliydi. Kitaplarının dışarı çıkarılmasında sorun olmayacağını düşünüyorduk. Çünkü bu konuda bir deneyimimiz de olmuş, Orhan Abi'nin [Kotan] çok sayıdaki kitaplarını kazasız belasız kendisine ulaştırabilmiştik. (Suriye üzerinden çıkarmaya hazırlandığımız dokümanlar o sıralarda henüz kazaya kurban gitmemişti!)

Zülküf şöyle söylemişti kendisine: "Hocam yeter ki sen dışarı çık. Ben sana kitaplarını TIR bile tutup yine yollarım. Ama hapishaneye girersen kitaplarını sana nasıl ulaştıracağız?" Meselenin Leman yengeye anlatılıp, kitapların kolilenmesi, nakledilmeye hazır hale getirilmesini Zülküf arkadaş üstlenmişti. Hem bu tür işlerin organize edilmesini severek yapıyordu hem de paketlerin kamufle edilerek ulaştırılması konusunda bayağı uzmanlaşmıştı.

Ne var ki İsmail Abi bu hazırlıkları bizzat yapmak, üzerinde düşünmek, biriken işlerini halletmek istiyordu. Ayrıca İskilip'te de göreceği işleri vardı. Biz onun Ankara'ya gitmesine hiç gönüllü değildik; mümkünse bütün işlerini Ankara'ya gitmeden biz halletmek niyetindeydik. Sonunda Hoca'yı ikna edemedik

ve nasıl olsa yurtdışına çıkış meselesinin hallolacağı rahatlığıyla, Ankara'daki işlerini halletmesi için birkaç günlüğüne gitmesi bize de uygun geldi.

Hoca Ankara'ya döndü...

Gidiş o gidiş... Beşikçi'yi yıllarca göremedik...

Hoca gittikten birkaç gün sonra tutuklanmıştı.

Gün aşırı kendisini arıyorduk. İskilip'e gitmişti. Ankara'ya geri döndüğünde hazırlıklarını bitirmiş olacaktı ve biz devreye girecektik. Zülküf o sabah Leman yengeyi aradıktan sonra yüzü allak bullak ve morali çökmüş olarak görüşmeye geldi: "Leman yengeyle görüştüm. Polisler dün gece İsmail Abi'yi almışlar!"

Bu bizi şok etti. Göz göre göre Hoca'yı kaptırmıştık. Ankara'ya gitmesine izin vermeyecektik diye çok hayıflandık ama neye yarar?

12 Eylül'ün karanlığı daha da kararırak çökerken, giderek zorlaşan koşullarda da olsa çalışmaları yürütebiliyorduk. Sekiz ay sonra ben, bir yıl sonra da Zülküf tutuklandı.

Beşikçi'yi artık bir daha ancak on yıl sonra, 1992'de görebildim.

Dersim Jenosidi nasıl ele geçti?

"Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama" dizisinin 4. kitabı olan *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi* kitabını Beşikçi, Nisan 1977'de Komal'a teslim etmişti. Bu kitabın en önemli yanlarından biri 1937-38'de Dersim'de yaşanan olguları soykırım olarak tanımlamasıydı. O tarihlerde Dersimliler arasında Kemalist düşüncenin, CHP'liliğin genel olarak saygın bir yeri olması; bunun ilericilik, sosyalistlik, devrimcilik olarak kavrandığı düşünülürse, bu kitabın çok önemli bir tabuyu daha devirdiğini söylemek gerekir. Ne var ki kitap yayına hazırlanışından on iki yıl sonra yayımlanabildi ve Dersim jenosidi olgusu ancak 2000'li yılların sonlarında yaygın olarak kabul görmeye, tartışılmaya başlandı.

Bilimsel bilgi üretmenin, hele tabu ve cezai yaptırımlarla kısıtlanmış bir alanda çalışmanın bu denli zor olduğu bir ortamda, bir de binbir emekle hazırlanmış bu ürünlerin okuyucuya ulaşamaması ülkemizdeki bilim hayatının, eleştirel düşüncenin nasıl sakatlandığının göstergelerinden biridir.

Beşikçi, *Dersim Jenosidi* kitabının Aralık 1989'da Belge Yayınları'ndan çıkan ilk baskısına yazdığı "12 Yıl 8 Ay Sonra İkinci Önsöz" de, incelemenin Nisan 1977'de basıma hazır biçimde Komal'a teslim edildiğini; 1977 yılında yayımlanan Lucien Rambout'un *Kürdistan* isimli eserinin son sahifesinde kitabın basılacağı ilanının duyurulmasına rağmen, kitabın 1977, 1978, 1979, 1980 yıllarında "çok da iyi anlayamadığım nedenlerle basılmadığını" belirterek; "12 Eylül döneminde ise bu ihmalkârlık daha da kötü bir sonuca ulaştı, çünkü yayınevi bu incelemeyi 1981 yılı başlarında kaybetti," diyerek Komal Yayınevi'ni eleştirmekteydi.

Ben de o zaman Aydın Cezaevi'ndeydim ve Beşikçi'nin eleştirilerine yanıt olarak bir mektup göndermiştim. Bu mektup daha sonra yayımlandı.[15] Kitabın ya-

15 Recep Maraşlı, *I. Beşikçi'nin '12 Yıl 8 ay sonra ikinci Önsüz'ü üzerine*, Komal, Aralık 1990, Basel; Ayrıca bkz. R. Maraşlı, "Diyarbekir Rizgarî Davasında Siyasi Savunma", s. 5-16, Mayıs 1992, İstanbul.

yınının bu denli gecikmiş olması elbette önemli bir eleştiri konusu. Nihayet 12 Eylül operasyonlarından birinde ele geçirilerek yayın dışı kalması da büyük bir kayıp. Ben bunun "kasti yayımlamama" ya da "ihmalkârlık" olmadığını kendi tanığı olduğum ilişkiler boyutunda kesin olarak söyleyebilirim. Bu yayın taslakları tabiri caizse bizim gözümüzde altın değerindeydi. Adeta "kutsal" metinlerdi. "Bizim" derken de o günlerde Komal Yayınevi kolektifinde çalışan tüm arkadaşları kastediyorum tabii ki.

Dersim Jenosidi çalışması 1977 yılında Komal'a teslim edildikten sonra ilk okuyanlardan biri de benim. Hatta Beşikçi'nin o günlerde "Tunceli Halkına Mahsustur" ibareli özel Tunceli hüviyet cüzdanının bir fotokopisini yayın taslağına koyduğunu hatırlıyorum. Bu özel kimliği daha sonraki hiçbir belgeselde, fotoğrafta göremedim. Yine o sıralarda kendileri devrimci harekette yer alan ama babası, amcası ya da dayısı orduda subaylık, kurmaylık yapmış kimi gençlerin bir biçimde aile albümlerinde rastlayarak ilettikleri Dersim harekâtında tutsak edilmiş aşiret reisleriyle direnişçileri, iplerle birbirine bağlayarak gösteren fotoğraflar vardı. Bunlardan birini 1976'da *Rizgarî* dergisinin 1. sayısında kapak olarak kullanmıştık. Diğer kalanları da Orhan Kotan'ın *Gururla Bakıyorum Dünyaya* şiir kitabında kullanmıştık. Bu fotoğrafların bazılarını halen internet sitelerinde ve belgesellerde görmek mümkün. Ama o kitapta kullanılmak üzere bekleyen, henüz yayımlanmamış üç-dört fotoğraf daha olduğunu hatırlıyorum. Bunlar da Beşikçi'nin çalışmasıyla birlikte 12 Eylül sonrasında bir operasyon sırasında ele geçti.

Rizgarî'nin sahipliğini üstlenen lider arkadaşlarımızdan Ruşen Arslan, bir suikast girişiminden tesadüfen kurtulduktan sonra Adana'da tutuklanmıştı. 1979 Nisanı'nda ise hareketimizin liderlerinden Mümtaz Kotan ile birlikte birçok kadro da Ankara'da yapılan bir operasyon ile gözaltına alınıp tutuklandılar. Bu operasyon sırasında Ankara biriminin sorumlusu ve Mühendisler Odası'nın yönetimindeki sendikacı arkadaşımız Yaşar Gündoğdu sorgu sırasında işkenceyle katledilmişti. Diyarbekir'den de ardı ardına operasyon haberleri alıyorduk.

Bu durum diğer bütün birimlerin yeni baştan düzenlenmesi ve tedbirler alınmasını gerekli kılıyordu. Rizgarî hareketinin önde gelen teorisyenlerinden biri ve Komal Yayınevi'nin sahipliğini yürüten Orhan Kotan'ın siyasi kurul kararıyla Ortadoğu'ya çıkması kararlaştırıldı. Esas amaç hem kendisinin güvenliği hem de parti örgütlenmesi çalışmalarının dışarıdaki ayaklarını oluşturmaktı.

1980'den sonra Komal'ın Türkiye'de artık legal yayın yapmasının koşulları kalmadığı için aynı yıl Almanya'nın Duisburg kentinde "Dengê Komal" adıyla bir yayınevi kuruldu. Sorumluluğunu Mehmet Apak arkadaşımız yüklenmişti. Dolayısıyla Komal'ın yayımlayamadığı bütün metinleri, taslakları ve önem verdiğimiz arşivleri yurtdışına taşımaya karar verdik. Daha önce Ankara, İstanbul vb. değişik yerlerde bulunan, yayın programımızdaki öbür metinlerin orijinalleri ile birlikte İstanbul'da bir araya getirdik. Bunların arasında yayın programımızın ilk sırasında bulunan *Tunceli Kanunu ve Dersim Jenosidi* de vardı. Amacımız, en güvenli yoldan bu metinleri yurtdışına ulaştırmaktı. Sıklaşan operasyonlar,

baskılar, aramalar ortamı içerisinde bu, hem çalışmaları güvenceli bir alana taşımak hem de basım olanakları açısından gerekliydi.

Toplanan arşivler içerisinde O. Kotan'ın çok uzun süreden beri üzerinde çalıştığı "Çağdaş Kürdistan Tarihi"nin yüzlerce sahifelik taslakları da vardı. Üstelik bunların arşivlerde başka bir kopyası da yoktu. Yine aynı yerde, Komal'ın yayın programında olan ve redaksiyonu tamamlanmış iki kitap; *Rizgarî* yazı kurulunda görüşülmüş veya görüşülmeyi bekleyen birçok makale ve seri yazı da bulunuyordu.

Bu metinler 12 Eylül'ün koşulları içinde oldukça güvenli bir yöntem ve kurye ile Mersin'e gönderildi. POL-DER genel başkanı olan Kadir Boztimur arkadaşımız hatırladığım kadarıyla bu koliyi bizzat kendisi götürdü. Böylece olası arama ve yakalamalardan kolayca geçebildi. Kolinin Mersin'deki yoldaşlarımız tarafından yurtdışına çıkarılması planlanmış ve bunun için gerekli bağlantılar yapılmıştı. Kısa sürede Suriye'ye çıkarılarak Orhan Kotan'a ulaştırılacaktı. Bunun için de koli siyasi çalışmaların içinde fazla bulunmayan yurtsever bir arkadaşın evinde bekletilmekteydi. Bu sürede hiç hesapta olmayan bir gelişme oluyor: Adana Sıkıyönetim Komutanlığı'nın semt semt yürüttüğü genel aramaların birisinde, ev sahibi paniğe kapılarak daha güvenlikli olur düşüncesiyle koliyi bir çuvalın içerisine koyarak bahçeye çıkarıyor. Fakat aksine bahçedeki çuval arama sırasında dikkat çekiyor ve koli bulanarak ilçe emniyet amirliğine götürülüyor.

Bu olayın duyulmasıyla birlikte Kadir [Boztimur] arkadaş yine harekete geçerek, POL-DER içindeki arkadaşları vasıtasıyla ele geçirilen kolinin yerini öğrenmeye çalıştı. Öğrendi de. Tesadüfen kolinin bekletildiği emniyet amirliğindeki komiser kendisinin arkadaşıydı ve koliyi uygun bir biçimde kendisine geri verebileceği konusunda anlaşmışlardı. Ne var ki bu aynı zamanda oldukça riskli bir işti de. Gerek polis içindeki kamplaşmalar gerekse operasyonların sıkıyönetim makamlarınca ciddi biçimde denetlenmesi, oldukça hacimli bir kolinin sessiz sedasız alınmasını zorlaştırıyordu. Buna rağmen bu işi de bir biçimde çözüyorlar; fakat aramaların ikinci günü ele geçirilen bütün malzemelerin sıkıyönetim komutanlığına teslimi isteniyor ve koli buradan emniyet müdürlüğüne taşınıyor.

Kadir arkadaşın koliyi sıkıyönetime ulaşmadan karakol ve emniyet müdürlüklerinden birinde olması halinde geri alma çabasına bizzat tanığım. Mersin Emniyet Müdürlüğü'ndeki arşiv deposunda araştırmalar bile yaptırdı. Buna rağmen o bölgede kendisinin veya arkadaşlarının ulaşabileceği birimlerde bulunamadı. Bu çabaların o dönemin koşullarına göre gözü pek girişimler olduğunu kabul etmek gerekir. Fakat bu bir türlü mümkün olmadı. Koli, "aramalarda ele geçirilen örgütsel doküman ve yasak yayın" kapsamında sıkıyönetim komutanlığına aktarılmıştı. Kolinin artık bizim ulaşamayacağımız mercilere veya bölgelere aktarılmış olabileceğine ikna olduktan sonra, umudu kestik. Bu durumun bizim için de ne kadar büyük bir yıkım ve moral bozukluğu yarattığını anlatmama gerek yok. Bu olay bizde büyük bir şok yarattı çünkü çok önemli bir kayıptı.

Hatta bu metinlere ulaşabilmek için, o sıralarda yakalanan veya yargılanan,

durumu uygun bir arkadaşın bu koliyi üstlenerek mahkeme dosyalarına ve evraklarına girmesini, böylece hiç olmazsa belge haline gelen bu dokümanların fotokopilerini alabilme şansı edinmeyi bile düşündük. Ancak böyle uygun bir fırsat olmadı.

Bir yazarın eserinin "yok" olmasından duyduğu, duyabileceği acıyı, çöküntüyü yakından biliyorum. El emeği ve göz nuru verilmiş, yılların birikimi ve çabasıyla ortaya çıkmış birçok inceleme, metin çalışması bu veya buna benzer operasyonlarda ele geçirildi, yağmalandı. Bu kayıplar yalnız onu üretenler için değil, bütün bir toplum için, özellikle de bu tür çabalara çok büyük gereksinme duyan Kürdistan Ulusal Kurtuluş Hareketi için önemli kayıplardı.

Dersim Jenosidi incelemesi Komal'ın ve *Rizgarî*'nin birinci derecede önem verdiği çalışmalar ve eserler arasında korunmaya çalışılmıştır ama korunamamıştır. Her ne türden olursa olsun bize emanet edilmiş bir metnin sorumluluğu elbette üzerimizdedir. Eleştirisi bize dönüktür. Ama kesinlikle Beşikçi'nin eserine yönelik bir "önemsememe", "ihmalkârlık" söz konusu değildir. Bu metinler neden korunamadı sorusunun cevabı, hareketimizin o günkü koşullarda yaratabildiği olanakları ve kadrolarının çalışma kapasitesi ile ilgilidir. Bunun da ötesinde 12 Eylül'deki devlet terörünün boyutlarıyla bağlantılıdır.

Diyarbakır Sıkıyönetim Askerî Mahkemesi'ne 1983 Kasımı'nda sunduğum savunmamda da *Tunceli Kanunu ve Dersim Jenosidi*'nin ismi verilerek, bu ve buna benzer daha birçok değerli araştırmayı yayımlayamamış olmamızdan duyduğum üzüntüyü, Komal'ın nasıl engellendiğini örneklemek üzere belirtmiştim.[16]

Savsaklanma konusu

Söz konusu kitabın 1977'den 80'e kadar Komal tarafından neden yayımlanmadığını yukarıda anlattım. Bütün olumsuz koşullara rağmen dört yıllık bir süre makul görünmeyebilirse de, Beşikçi'nin "ihmalkârlık" imasında haksız bir eleştiri yaptığını düşünüyordum. '90'lı yıllarda benim de başıma gelen benzer bir olay, bunun bir ihmalden öte "bir savsaklama" olma ihtimalini de düşündürdü.

2009 yılında nihayet yayımlanan *Ermeni Ulusal Demokratik Mücadelesi ve 1915 Soykırımı* kitabını aslında 1988 yılında Diyarbakır Cezaevi'nde yazmaya başlamış, Eskişehir Cezaevi'nde olgunlaşan çalışmayı, Aydın Cezaevi'nde tamamlayarak 1990'da avukat aracılığıyla dışarıya ulaştırmıştım. 1991 yılında tahliye olduktan sonra Denge Komal ve *Kürdistan Press*'i yürüten arkadaşlar, bana kitabın dizgisinin bittiğini, hatta Stockholm'de yaşayan Ermeni Prof. Bedros Zartaryan'ın çalışmayı çok beğenerek, bazı öneri ve eleştiriler ilettiğini belirttiler.

O zaman Atina'da ikamet eden parti genel sekreteri arkadaşımız Mümtaz Kotan, bu dizginin disketlerini ve Zartaryan'ın ilettiği notları bana vereceğini söylemişti. Buna göre yeni düzeltmelerle birlikte kitabın yayınına geçecektik. 1992'de İstanbul'da yeniden faaliyete geçen Komal Yayınları arasında yayımlanmasına karar vermiştik. Ama olmadı. Çünkü M. Kotan arkadaş ne bu dizgiyi ne

16 Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı Askerî Mahkemesi, Es: 1983/22. 25 Mayıs 1984 tarihli Gerekçeli Hüküm.

de Prof. Zartaryan'ın parti arşivindeki metnini bana bir türlü vermedi, göndermedi. Bu oyalama '91'den '96 yılına kadar tam beş yıl sürdü. İnanması güç ama gerçek...

Bu savsaklamalar sonucu [Sevgili Hocamın kulakları çınlasın!] 1994 yılında operasyonlar sonucu elimizdeki dokümanlar yine polis tarafından dağıtıldı, bu kitabın taslaklarına da el konuldu ve tutuklandım. Bu arada kitap birçok yönleriyle güncelliğini kaybetmiş, birçok tespit bu arada yapılan yayınlarla geriye düşmüş veya aşılmış oluyordu. Zaten 1997'de tekrar tutuklandım ve kitabımı ancak Almanya'daki mültecilik koşullarında tamamlayabildim. İşte hazırlanıp teslim edilmiş, dizgisi bile yapılmış kitabın savsaklanma öyküsü. Bütün bu süreçlerde atlatılmanın, savsaklanmanın sıkıntısını yaşarken acıyla İsmail Beşikçi'nin bize yaptığı "savsaklama, geciktirme" eleştirisini anımsıyordum.

İşin daha da acısı Mümtaz Kotan'ın hiçbir zaman kitabın içeriğine yönelik herhangi bir eleştiri ve itirazı olmamasına –veya belirtmemesine– rağmen yıllar sonra İbrahim Seven'le yaptığı bir görüşmede "*Recep'in Ermeni olduğunu ve Ermeni Sorunu'nda bir kitabı olduğunu, ancak bu kitaba el koyduğunu ve yayımlanmasına müsaade etmeyeceğini*" söyleyerek engelleme tavrını itiraf etmesiydi.[17]

Beşikçi ile yol ayrımı ve özeleştiri

Beşikçi'nin *Devletlerarası Sömürge Kürdistan* ve *Bilim-Resmi İdeoloji, Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu* (Alan Yayıncılık, 1990) kitaplarında PKK'nin 1984 yılında başlattığı gerilla mücadelesini olumlaması ve Kürt toplumunda değiştirici-dönüştürücü etkilerini tartışması PKK dışındaki Kürt guruplarında olduğu gibi, *Rizgarî*'de de rahatsızlık yarattı. Birçok örgüt ve aydın Beşikçi'nin PKK yaklaşımı ile bilim adamı tarafsızlığını kaybettiği, "siyasi bir tercih" yaptığı, "geçmişini inkâr ettiği" gibi değerlendirmeler yaparak tepki gösterdiler. Bunun *Rizgarî* açısından diğerlerine göre daha özel nedeni vardı. *Rizgarî* tabanı ve kadroları Beşikçi'yi "kendilerinden biri" olarak sayıyor ve bununla gurur duyuyorlardı. Bu kitaplar ise siyasi olarak Hoca'nın *Rizgarî*'den koptuğunun ve PKK'lileştiğinin bir göstergesi sayılıyordu. Bu da fazladan bir incinmişlik duygusu ve tepki yaratmaktaydı.

İsveç'te yayımlanan haftalık *Kürdistan Press*[18] gazetesinde ve PRK-Rizgarî'nin yayın organı olan *Rizgarî* dergisinden ardı ardına yayımlanan Beşikçi eleştirileri ve cezaevlerinden gönderilen mektuplar bunun ifadelerini yansıtmaktaydı. Bu eleştirilerde Beşikçi'nin bilimsel tarafsızlığını yitirdiği, "siyasi bir tercih" yaptığı belirtilerek, özellikle 1984 Ağustosu Eruh-Şemdinli eylemlerini "ilk kurşun" olarak tanımlaması eleştiriliyordu.[19] *Rizgarî* yayınlarındaki polemikler, belir-

17 İbrahim Seven, "Dara Cibran Ermeni Süryani Katliamı ve Kürtler", *Kürdistan Tarih ve Demokrasi Forumu*; 8 Kasım 2004, http://f27.parsimony.net/forum66647/messages/26306.htm

18 N. Bora, "Beşikçi'nin 'İlk Kurşun Teorisi' Üzerine," *Kurdistan Press*; A. Fewzi, "Bir mektup: Beşikçi'nin Yeni Tezlerine Genel Bir Bakış - 10 Mayıs 1990", *Kurdistan Press* S. 86, Stockholm.

19 PRK-Rizgarî Yayın Organı *Rizgarî*'nin 24-25'inci sayısında "1. Beşikçi'nin yeni tezleri üzerine" başlıklı bölümde yer alan yazılar: "Beşikçi'nin 'Yeni Tezler'i Bilim ve Kürdistan Gerçeklerine Aykırı ve Yanlıştır", s. 113-144; N. Lokman, A. Fewzi, "Bir mektup: Beşikçi'nin Yeni Tezlerine Genel Bir Bakış

li bir saygı düzeyini korumakla birlikte, Beşikçi'nin artık bir "PKK militanı" gibi görüldüğünü göstermektedir. Daha ileri boyutlu tepkileri İbrahim Güçlü'nün Beşikçi'ye mektuplarında ifade ettiği "kullanılma" eleştirilerinde görmek mümkündü.

Beşikçi'nin bu süreçle ilgili görüşlerinin detaylı bir tartışmasını yapmak bu yazının boyutlarını aşar. Ne var ki o süreçle ilgili halen koruduğum bir tespitimi de bu vesileyle belirtmek isterim: Bence kimi yanılgılı yanlar bulunsa da özünde Beşikçi'nin tespitleri doğruydu; bilim insanı tavrına da, siyasi olarak kendi çizgisine de uygundu. Beşikçi, PKK'nin içinden çıktığı koşulları da, yarattığı değişim ve dönüşümü de, onun beslendiği dinamizmi de yerinde ve zamanında teşhis etmişti. Bizim Beşikçi'ye bu anlamda bir özeleştiri borcumuz olduğunu düşünüyorum.

Kendi siyasi hareketim de dahil, diğer Kürdistanlı grupların bu olguyu daha çok siyasal olarak hazmedemedikleri için, küçümseme, dışlama ve komplolarla izah etme eğilimine girdiklerini düşünüyorum. Bu siyasal psikoloji, hepsinin çok daha köklü gelenekleri, birikimli kadroları bulunmasına rağmen giderek sürecin dışına düşmesine yol açtı. Kürt toplumundaki yeni ihtiyaç ve dinamizmi doğru ve zamanında okuyamadıkları için PKK dışında güçlü alternatif örgütlenmeler, politik hareketler de yaratılamadı. Oysa PKK hareketinin, diğer örgütlerden öne çıkarak Kürt toplumuyla neden daha sıkı bağlar kurabildiği; Kürt toplumunda nasıl bir toplumsal ihtiyacı karşıladığı; gerilla mücadelesinin yarattığı değişim ve dönüşümler –ve tabii tahribatlar da– daha soğukkanlı ve bilimsel bir yansızlıkla incelenip, buna göre kendi konumlarını yeniden tanımlayıp organize edebilselerdi, çok daha sağlıklı olurdu.

Kürt ulusal demokratik mücadelesi düzleminde çoğulcu bir siyasi yaşamın gelişememesi, demokrasi eksiklikleri, sadece komplo teorileriyle izah edilemez. Siyasi grupların yapısal bozuklukları, Kürt toplumunun iç dinamiklerinin gelişim seyrinin doğru takip edilememesi büyük ve deneyimli bir siyasal kadroyu siyasetten adeta tecrit etmişse, bunun nedenlerinin hiç olmazsa bir kısmını kendilerinde aramaları gerekmez mi?

Mektup ve tahliye

'81-'91 yılları arasında yaklaşık on yıllık bir süre içinde Beşikçi ile fiziki olarak görüşemedik. Aynı cezaevlerinde karşılaşma şansımız da olmadı. Doğrusu sivil cezaevlerine nakledildiğimizde aynı cezaevine düşmeyi çok isterdim. Ama olmadı. Buna rağmen, mektup engellemeleri olmadığı zamanda Beşikçi Hoca'yla yazışmaya, en azından kartlarla hal hatır sormaya, fotoğraf ve kartlar göndermeye çalıştık. O da kim olursa olsun, aldığı hiçbir kartı, hiçbir mektubu yanıtsız bırakmama nezaketini elinden hiç bırakmadı. Yüzlerce kişiye kısa da olsa cevap yazmaktan hiç üşenmedi. Çocuklarımızın, yeğenlerimizin, tanıdığı yakınlarımı-

- 10 Mayıs 1990", s. 149-159, *Rizgarî*-PRK Merkez Yayın Organı, s. 24-25, Ekim 1990-Ocak 1991; Basel-Schweiz, "Beşikçi'nin Yeni Tezleri'nin İncelenmesi", R. Ciwan, Y. Yezdin, Ş. Şiyar, Aydın Cezaevi, Kasım 1990, *Rizgarî*-PRK Merkez Yayın Organı, Sayı 26. Nisan 1991, Basel, s. 147-189.

zın isimlerini hiç unutmadı. Onların hal hatırını sormayı, iyi dileklerini göndermeyi hiç unutmadı...

Beşikçi 1987 Mayısı'nda tahliye olduğunda, bir zamanlar onu tecrit edenler ve hatta "ajanlıkla" suçlayanlar, sanki hiç bir şey olmamış gibi birden bire Beşikçi savunucusu oluvermişlerdi. Avrupa kamuoyunda, 12 Eylül rejimin baskıları karşısında ödünsüzce direnmiş olan Beşikçi'nin uluslararası bir saygınlığa ulaşmış olması, Türkiye'deki birçok aydını "demokrasi" savunulurken ister istemez Beşikçi'yi de savunma zorunda bırakıyordu. Biraz da kendi teslimiyetlerini Beşikçi'nin ardına geçerek izah etme çabası sayılabilir. "Bakın biz de bir şeyler söyleseydik Beşikçi gibi olurduk, o bir kahramandı, bizi de mazur görün!" der gibi...

Kim daha kabadayı?

'90'lı yılların başlarında benim de Muğla Cezaevi'nden tahliye olup İstanbul'da olduğum ilk günlerde Beşikçi ile birlikte "Dersim Gecesi"ne davet edilmiştik. Geceye *Kürt İdris* olarak ün salan İdris Özbir de katılmıştı. İsmail Hoca ile tanışmak istemiş ve bizim masamıza kadar gelmişti. Kürt İdris, iri yarı heybetli bir Kars Kürt'üydü. İsmail Beşikçi'ye karşı saygıda kusur etmek istemiyor ama nasıl davranacağını da pek kestiremiyordu. Biraz hoşbeşten sonra etli, kocaman elleriyle İsmail Hoca'nın ellerini sıkarken şöyle bağladı sözünü:

"Hocam, bizim adımız babaya, kabadayıya çıkmış ama asıl kabadayı sizsiniz!"

Ceketinin önünü ilikleyip, mağrur bir baş selamı verip masamızdan ayrıldı.

Aynı gece hem bir birinden güzel ezgileriyle geceyi seslendiren ve hem de sunuculuk yapan Ferhat Tunç, gecenin sürprizi olan Dersim gezisinin çekilişini yaptı. Çekiliş belki muvazaalı belki de gerçekten tesadüf sonucu İsmail Beşikçi'ye çıktı. Bir haftalığına Dersim'in konuğu olacaktı hoca. Ferhat Tunç, büyük bir sevinç ve istekle Hoca'nın kazandığı ödülü kendisine takdim edip, aynı zamanda zevkle refakat edeceğini de belirtirken Beşikçi'den oldukça anlamlı bir yanıt geldi.

"Arkadaşlar beni mazur görün, Kürdistan özgür olmadan hiçbir parçasına seyahat etmeyi düşünmüyorum!"

Karanfiller

İsmail Hoca'yla 1991'de maceralı bir eylem arkadaşlığımız olmuştu. Kürdistan'da kitlesel Newroz kutlamalarına karşı özel tim ateş açarak müdahale etmiş, birçok kişinin ölümüne yol açmıştı. Çok sayıda yaralı, tutuklu vardı ve operasyonlar tüm şiddetiyle sürmekteydi. Köy yakma ve boşaltma haberleri gelmeye başlamıştı. Bu gelişmeleri protesto etmek üzere *Özgür Ülke* gazetesinin girişimiyle bir grup aydın açlık grevi eylemi yaptık. Rahmetli Musa Anter, Feqî Hüseyîn, İsmail Beşikçi, Serhat Bucak, Bilgesu Erenus, Abdurrahman Dürre, İbrahim Gürbüz, Ramazan Ülek, Sırrı Öztürk, ben ve belki şimdi adını anımsayamadığım başka kişiler de bu eyleme katıldık. Eylemin son günü Cağaloğlu'ndaki

Hürriyet gazetesinin önünde topluca bir basın açıklaması yaparak dağılacaktık. Polis basın açıklamasını engellemek istedi, buna rağmen açıklama yapıldı. Dağıldıktan sonra izleyicilerden birileri bütün eylemcilere birer karanfil ikram ediyor veya göğüslerine takmaya çalışıyordu. Bana ikram edilen karanfili ise saygı gereği kendisinde çiçek olmayan başka bir büyüğüme vermiştim. Kimdi hatırlamıyorum. Duyanlar anlattılar, ileride duran polis ekip otosundan yapılan anonsta "Elinde karanfil tutan herkesi toplayın!" diye emirler veriliyormuş. Meğerse bu çiçek ikram etme hadisesi, polisin kalabalık içinde eylemcileri kolaylıkla tespit edebilmesi için bulduğu bir cinlikten ibaretmiş. O sayede gözaltına alınmaktan kurtulmuş oldum. Apê Musa ve İsmail Beşikçi'nin de aralarında olduğu diğer kişiler ise gözaltına alındılar, geceyi karakolda geçirdiler. Ertesi gün gazetede yeniden buluştuk. Bu olayı anlattım ve bayağı gülüştük.

Eleştiriler, tepkiler ve yanıtlar

Uzun yıllar birlikte mücadele verdiğimiz ve yaklaşık on iki yıldır da yollarımızın ayrıldığı PRK-Rizgarî eski genel sekreteri Mümtaz Kotan, 2003 yılında yayımlanan *Yenilginin İzdüşümleri* adlı kitabında İsmail Beşikçi'yi ve Orhan Kotan'ı "Kürt cephesinde yenilginin teorisyeni olan iki unsur" olarak tanımladı.[20] Kotan bu tespitini daha çok Beşikçi'nin PKK ile ilgili görüşlerine, özellikle de "ilk kurşun teorisi"ne, "gerilla hareketinin Kürt toplumunu değiştirdiği" tespitlerine dayandırmaktadır. Beşikçi'nin PKK ile ilgili tespitlerinin bilimsel değil siyasal bir tercih olduğunu, onu meşrulaştırma eylemine öncülük ettiğini, bu arada DDKO'ların tarihsel rolünü inkâr ederek "tarihimizin karartılması eylemine de katkıda" bulunduğunu savunmaktadır. Bu arada Beşikçi'nin etnik kimliği ile ilgili olarak, "Yunanistan'dan Türkiye'ye mübadele ile gelen ailelerden birine mensup" olduğunu da ileri sürmektedir.

Kotan'ın daha önceleri de Beşikçi'ye eleştirileri vardı. Bunlardan söz etmemesi ilginç. Örneğin Komal'da yayımlanan dava dosyası ile ilgili olarak "Beşikçi bizimle rekabet ediyor. DDKO dosyasından sonra hemen kendi dava dosyasını araya sokup yayımlattı. Kitap da şişti, elimizde kaldı," diye yakınırdı. Kotan, Beşikçi'ye düşünsel anlamda büyük katkılarda bulunduklarını, birçok konuda değiştirdiklerini; Beşikçi'nin de kendilerine çok yardım ettiğini, birtakım konularda gelişme ve değişmelerini sağladığını belirttikten sonra; 1990'lı yıllarda "Durumumuz çok zor, seni koruma olanağımız yok, dikkatli olmalısın," diye kendisini uyardığını öne sürmektedir.

Beşikçi ile bir yazışmamızda bu eleştiri ve tespitler konusunda ne düşündüğünü sordum. O da bana kısa bir cevap yazdı. Bu vesileyle Beşikçi'nin bu eleştiriler karşısındaki cevabını buraya aktarmakta yarar görüyorum:

> "Mümtaz arkadaşımızın, *Yenilginin İzdüşümleri* kitabında, İsmail Beşikçi'yle ilgili olarak dile getirdiklerine bir parça değinmek istiyorum.

20 Mümtaz Kotan, *Yenilginin İzdüşümleri*, Yunan-Kürt Dostluk Derneği Yayınları, Atina, 2003, s. 392-398.

Kürtler konusunda araştırma, inceleme yapmak, resmî ideolojinin eleştirisini gerektirir. Kürt sorunu açısından resmî ideolojinin eleştirisiyse bir takım idari ve cezai yaptırımları gündeme getirebilir. Kürtler konusunda ciddi araştırmalara, incelemelere girişenler bu risklerin bilincinde olmak durumundadırlar. Eğer, risk almayı, bedel ödemeyi göze almışsanız, bu tür bir araştırmaya girişebilirsiniz. Böyle bir eleştiride, araştırmada, idari ve cezai yaptırımla karşılaşma riski her zaman vardı. Bu, 1980-1990'larda açık bir şekilde böyleydi. 1970'lerde de böyle olduğunu söyleyebiliriz. 1960'lardaysa, araştırmaların, incelemelerin idari ve cezai yaptırımlarla karşılaşabileceğini, bu yaptırımların çok ağır olabileceğini hiç tahmin etmiyordum. Böyle bir sorun yoktu. Üniversite özerkliğinin anayasada yazıldığı gibi uygulama alanı bulacağını düşünmek, beklemek çok doğaldı. Bunları hep 1971 ve sonrasında yaşadık, öğrendik. Bu durumda, 'koruma', 'korumaya almak' doğru bir kavram değildir. Kürtler konusunda, benzer konularda, araştırmaya, incelemeye girişen bir kişinin en büyük yardımcısı, destekçisi bizzat kendisidir. Kişi kendi yazdıklarını, ilgili kurumların önünde, yerinde ve zamanında savunabiliyorsa, en büyük destek budur, en büyük moral güç kaynağı budur.

Araştırma, inceleme bir yerde toplumsal bir süreçtir. Bu sürecin siyasal içeriği de vardır. Yazdıklarından, kitaplarından, düşüncelerinden dolayı baskı altında kalan bir kişiye destek olmak, o kişiye güç verebilir. Ama, araştırmaya böyle bir destek hesaplanarak girişilmez. Bu destek hiç olmayabilir de. Kişi, kendi doğrularını, doğru bildiklerini, tavizsiz bir şekilde ortaya koyabilmelidir. Bu koşullarda kişinin en büyük güç ve moral kaynağı, yine kendi düşüncelerini, tutumunu sağlıklı bir şekilde savunabilmesidir. 'Koruma' kavramı yerinde bir kavram değildir. Kaldı ki, Beşikçi'nin 'koruma' isteyen bir girişimi de olmamıştır. Mümtaz arkadaşımız, 'Beşikçi'ye durumun çok kötü olduğunu, seni koruma olanağımız yok, dikkatli olmalısın' diyor (s. 393). 'Dikkatli olmak'tan ne anlamak gerekir? Bir araştırmacı için en büyük endişe, düşüncelerini sağlıklı bir şekilde açıklayabilmektir. Bunun için nasıl bir dikkat sarf etmesi gerekir?

Mümtaz, İskilip'teki ailemiz için, 'büyük ihtimalle Cumhuriyetle birlikte, ahali mübadelesinde, Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen ailelerden birine mensuptur' diyor (s.393). İskilip halkının Türk ve Hanefi olduğunu biliyorum. Mübadele yakın tarihe ilişkin bir olaydır, diyelim 80 yıllık bir olaydır. Ben de 65 yaşını bitirdim, 66'nın içindeyim, sevgili Recep. Mübadeleyle ilgili bir anıyı, bir anlatıyı ne bizim ailede, ne akraba çevremizde, ne de İskilip'te duymuş değilim. Ama, örneğin Ermeni soykırımıyla ilgili çok anlatı duydum. Taşrada, kasabalarda, 'gavur deresi' tabir edilen mıntıkalar vardır. İskilip'te de var. Ama, şu şekilde bir hipotez üzerinde düşünmenin yararlı olacağı kanısındayım. 11-14. yüzyıllar arasında, Orta Asya'dan gelen ve Anadolu'ya yerleşen Oğuzların sayısı fazla değildir. 3-4 asır süresinde Anadolu'ya göç eden Oğuzların sayısının yaklaşık 400 bin, 500 bin civarında olduğu söylenebilir. Yerli halkın, yani Ermenilerin, Rumların, Gürcülerin Müslümanlaştırılması, Müslümanların Türkleşmesi, Türkleştirilmesi gözlerden ırak tutulamaz bir süreçtir kanısındayım. Müslümanların bazı vergilerden muaf tutulması, ilk asırlarda, süreci hızlandırmış olabilir. Yerli halk arasın-

da, Kürtlerin şüphesiz ayrı bir konumu vardır. Frigler, Hititler de bu bölgede yaşıyorlardı. Bu halkların tamamen yok olmadığı da düşünülebilir. Bu halklardan kalanların, egemen din ve kültür içinde asimile edildikleri söylenebilir.

İskilip'de, 1940'larda, 1950'lerde, Çarşamba günleri pazar kurulurdu. Köylüler o gün pazara gelirlerdi. Eşekleriyle, katırlarıyla gelir, hanlarda gecelerlerdi. Suluhan, Susuzhan diye bilinen iki han vardı. Hayvanlar ahırlara bağlanır, üstteki odalarda da köylüler kalırlardı. Köylüler, satacaklarını satar, alacaklarını alır, bir gece handa konaklar, ertesi gün köylerine dönerlerdi. Kuzuluk, Evlik, Afatyakası, Yukarıörenkesi, Derinöz, Kayı, Yağköyü ... köyleri için Türkmen tabir edilirdi. 'Türkmenler yine pazarı basmışlar', 'Türkmenler şehre inmişler' denilirdi. Bu köyler dağ köyleriydi. Bu köylerin mensupları daha çok Susuzhan'da kalırlardı. Türkmenler bu köylerde oturuyorlardı. Türkmen sözcüğü, kabalığa, görgüsüzlüğe işaret ediyordu. Biraz aşağılayıcı bir içerikte kullanılırdı, Anamın Türkmen dediği köylüler, köylü aileler bizim eve de gelirlerdi. İskilip'de mahallelerde, evlerde, konaklarda oturanlar, o köylülere aşağılayıcı bir gözle bakarlardı.

İskilip halkının kökenleri konusunda şöyle bir yazı da okumuştum. 1402'deki Anakara Savaşı'nda, Ankara ve çevresindeki Türkmenler, Yıldırım Beyazıt'a karşı Timur'u desteklemişler. O dönemlerde, İskilip'in Ankara çevresinde yer aldığı anlaşılıyor. Daha sonraki Osmanlı yönetimi, Timur'a destek veren İskilip halkını ceza olarak Ege, Girit yörelerine sürgün etmiş, oralardan getirttiği halkı da İskilip'e yerleştirmiş.

3. Beşikçi'nin DDKO'yu değerlendirmediği, veya DDKO'dan şöyle bir söz edip geçtiği görüşleri sağlıklı görüşler değil. Doğru değil. PKK'yi, gerilla mücadelesinin toplumsal dayanaklarını anlatırken DDKO'dan söz etmek, bir gerekliliktir. Ben de böyle yaptım. 1990'larda, cezaevindeyken, profesörlere, basın mensuplarına, yazarlara hitaben pek çok mektup yazdım. Bu mektupların 40'ı aşkın olduklarını söyleyebilirim. Çok geniş mektuplardı, eleştirel mektuplardı. Bunların hiçbiri yayımlanmadı. Sadece iki profesör bana mektupla yazılı cevap verdi. İki-üç mektubun da ilgili adreslere ulaştığını biliyorum. Öbürlerinin akıbeti hakkında fazla bilgim yok. Bu tür eleştirilerin cevabı sükût oluyor değerli Recep. Bu süreci yakından biliyoruz. Bu mektupların çoğunda, DDKO'dan söz ettiğimi hatırlıyorum. DDKO'dan söz etmemenin geçmişi inkâr anlamına geldiği düşüncesine ben de katılıyorum.

4. Mümtaz arkadaşımız, Beşikçi'nin PKK'ye ilişkin değerlendirmelerinden hareketle, 'Bu tezleri ile Beşikçi kendisine yazık etti.' diyor. Beşikçi için hayıflanıyor. Bu hayıflanmaya, yazıklanmaya hiç gerek yok. Çünkü Beşikçi'nin hiçbir beklentisi yoktu. Kurumlardan da kişilerden de hiçbir beklentisi yoktu. 'Yazık oldu' şeklindeki bir duygu da doğru bir algılamadan kaynaklanmamaktadır. Belirli bir konudaki düşüncelerinizi açıklıyorsunuz. Size düşen bu açıklamaları gerektiği gibi anlaşılır bir şekilde yapmaktır. Eğer bu düşünce açıklamalarına karşı idari ve cezai yaptırımlar gündeme gelirse, ilgili kurumlar önünde, yerinde ve zamanında, yine düşüncelerini, yani yazılarını ve kitaplarını savunmak, muhtemel yaptırımlara da katlanmaktır. 'Yazık oldu...' şeklindeki bir algılama yanlıştır. Hiç beklenmedik olaylarla, yaptırımlarla karşılaşmıyorsunuz ki...

Mümtaz'ın yazısında, 'Bence bunlar bilimsel söylemler değil, gerçek de değil...' şeklinde belirlemeler var. Bilimsel önermelerin en önemli koşulu eleştirilebilir olmasıdır, tartışılabilir olmasıdır. Beşikçi bazı olguları, olgusal ilişkileri anlamaya, kavramaya çalışıyor. Beşikçi yaşanan süreci bu şekilde kavrıyor, değerlendiriyor. İsteyen bir kişi, bu düşünceleri, görüşleri eleştirebilir. Bu analizler eleştirilebilir. Ama kişiler kendi doğrularını söylerken, yine olgulara dayanmak durumundadırlar. Mümtaz, Beşikçi'yi eleştiriyor ama kendi doğrularını dile getirmiyor.

Mümtaz, yazısının sonunda, 'Beşikçi'nin ciddi bir özeleştiri yapması gerekiyor' diyor. 'Onu yenilgimizin teorisini yapan birisi olarak kabul ediyorum' diyor. Eğer özeleştiri yapmazsa, 'yalnız yenilgimizin teorisini yaptığı için değil, tarihimizin karartılması eylemine de katkıda bulunan biri olacak' diyor. '...bilimsel kariyerine ve kendine yazık edecek...' diyor. Bu ifadelerde eleştiriden çok öfke var. 'Yenilgimizin teorisyeni olmuştur', 'tarihimizin karartılmasına katkıda bulunmuştur' gibi ifadeler Beşikçi'yi anlatan ifadeler değildir. Bunlar, Beşikçi'nin duygularına ve düşüncelerine o kadar yabancıdır ki... Bunu en iyi anlayacak, bilecek kişilerden biri Mümtaz arkadaşımızın kendisi olması gerekir. Ama insan duygularını ön plana geçirdiği zaman kalemine de gem vuramıyor.

5. Şimdi yazının en önemli kısmına geliyorum sevgili Recep. Mümtaz gerillayla ilgili, PKK'yle ilgili yazılarından dolayı, Beşikçi özeleştiri yapmalıdır, diyor. Böyle bir özeleştiriye hiç gerek duymuyorum. İnkâr ve imha politikasının bir gerilla mücadelesi başlatması doğaldır. Bu toplumsal ve siyasal gelişmenin doğal bir yönüdür, doğal bir uzantısıdır. Mücadeleyi anlamaya, kavramaya çalışmak da önemlidir. Rizgarî çevresinde, sizlerin de benzer bir tutum, yani mücadeleyi anlamaya, kavramaya çalışan, destek verme arayışında olan bir tutum içinde olduğunuzu biliyorum. Hasan Cemal'in *Kürtler* isimli bir kitabı var. 'Bu devletin PKK gibi bir terör örgütüne karşı mücadelesi haklı ve meşrudur. Fakat devletin bu mücadelede bazı hataları olmuştur.' Bu görüşün tam aksini düşünüyorum: 'Baskı, inkâr ve imhaya karşı, gerillanın mücadelesi haklı ve meşrudur, fakat gerilla bazı hatalar yapmıştır.' Bu hatalar küçümsenecek hatalar da olmayabilir. Burada, esas eleştiri Rizgarî'ye karşı yapılmalıdır, bu mücadeleye neden destek vermedi, sadece eleştirdi ve suçladı, diye. Çeşitli yazılarda bu türden eleştiriler de yaptım. Bu tutum, yazılar, kitaplar, düşünceler eleştirilebilir, eleştiri hakkı sınırsızdır. Ama, 'ille de özeleştiri yap' dayatması yapmak doğru değildir. Bu dayatma bilim yöntemine aykırıdır.

Gerilla mücadelesi konusunda, Öcalan'ın yakalanmasından, İmralı'ya konulmasından önceki ve sonraki değerlendirmelerin farklı olacağı tabidir. Bunun dışında, Beşikçi'nin kendisi de özeleştiri yapma gereği duyabilir. Görüşleriyle, düşünceleriyle, toplumsal ve siyasal gelişme arasında bir çelişki ortaya çıktığı zaman olayların ve süreçlerin algılanmasındaki yanlışlarını eksiklerini bizzat kendisi gördüğü zaman, veya eleştirilerle bu durum kendisine hatırlatıldığı zaman, Beşikçi de özeleştiri yapabilir. Ama bütün bunlara rağmen, özeleştiri dayatması doğru değildir.

Bu konuda söylenecek başka sözlerim de var sevgili Recep, bunları da yakında iletmeye çalışırım."[21]

21 İsmail Beşikçi'nin 7 Mart 2004 tarihli mektubu.

Beşikçi sonraki yıllarda pek çok söyleşi ve makalelerinde değişen süreçle ilgili düşüncelerini geniş biçimde ortaya koydu. Burada da eleştirel bir tutum olduğu, eleştirilerden sakınmadığını, bunları dile getirdiğini gözlemliyoruz.

İmralı sürecinden sonra yoğunlaşan eleştiriler bu kez PKK çevresinin giderek Beşikçi'ye karşı mesafe almasına yol açtı, Öcalan'la ilgili eleştiriler boyutlanınca da tehdit noktasına kadar varabildi. HPG'nin (Hêzen Parastına Gel) resmî internet sitesinde Kasım Engin imzasıyla yayımlanan bir yazıda Beşikçi'ye saygı duyduklarını, ondan çok şey öğrendiklerini belirttikten sonra "Ancak Hoca'nın yaklaşımları giderek çizmeyi aşıyor. İsmail Hoca gerillada geçmişte oluşan kredisini yitiriyor" uyarısında bulunuyor. Yazıda[22] çizmenin "yukarısı"nın "önderlik" olarak tanımlanan Öcalan olduğu kuşkusuz. Nitekim Öcalan da bu eleştirilerden rahatsızlığını şu sözlerle dile getirmiştir:

> "İsmail Beşikçi, benim devlete karşı görüşlerimi bilmiyor mu? Neden böyle konuşuyor? İsmail Beşikçi Kürtlerin Ziya Gökalp'idir. Ziya Gökalp Türkler için neyse İsmail Beşikçi de Kürtler için öyledir. Beşikçi Durkheim sosyolojisinden, Marksizmin en katı halinden ve Ziya Gökalp'ten etkilenmiştir. Kendisi katı bir pozitivisttir. Bunlar hiç değişmiyorlar. Şimdi Güney'de Kürt devleti kurulmakla Kürtler özgürleşecek mi? Hayır. Amerika her şeye hâkim. Bunlara göre Kürt mücadelesi eşittir Kürt milliyetçiliği, Kürt milliyetçiliği eşittir Kürt devleti. Her şeyi böyle görüyorlar. O çok güvendiği adamları Güçlü, Kotan onlar nerede? Buraya gelen avukat Ahmet Zeki Okçuoğlu nerede? Suriye'de İran'da Irak'ta Türkiye'de ayakta olan, direnen bizleriz."

Adeta işaret fişeğiymiş gibi alınan bu demeçten sonra Beşikçi'nin "felsefi" ve "siyasi" boyutlarda yeniden tanımlanmasına ve gözden düşürülme çabalarına tanık olduk.

Gerek Mümtaz Kotan gerek Abdullah Öcalan örnekleri, bilim insanlarının siyasal partiler ve önderler karşısında nasıl bir duruş göstermelerinin beklendiğini gösteriyor. "Saygı duyarız ama...", "yazık eder, yitirir" benzerlikleri ilginçtir. Bilim insanlarının bağımsız, eleştirel bir tutum takınmaları genellikle hazmedilemiyor. Onlardan özünde "bilim adına kendi politikalarını onaylayan bir duruş" bekledikleri anlaşılıyor. Kendi olumlu tutum ve davranışlarının belirtilmesinden hoşlandıkları, eleştiriler karşısında ise buna tepki gösterip, eleştirel tutumu gözden düşürmeye çalıştıkları görülüyor. Siyasi partilerin, örgütlerin, önderlerin ideolojik olarak onaylayıcılığını yapan bilim insanları beklentisi hâkim.

Bilim insanlarından kendi politikalarına "onaylayıcı fetvalar" beklemek doğru bir tutum değildir. Onlar devletlerle olduğu gibi, siyasi partilerle, ideolojik-siyasal kurumlarla da aralarına bilimsel bağımsızlıklarının gerektirdiği bir mesafeyi koymak durumundadırlar.

Beşikçi'nin Kürt toplumundaki sosyal, siyasal olguların, gelişim ve değişiminin gözlemlenmesi ve tahlilinde, Türk Devleti'nin kurumlarıyla sürekli çeliştiği ve bunun bedellerini ödemek zorunda bırakıldığı açık. Ama kabul etmek ge-

22 Kasım Engin, "İsmail Beşikçi'ye Açık Mektup", 31 Aralık 2008, http://www.hezenparastin.com/tr/guncel_1/guncel_162.html

rekir ki Beşikçi bu olguların savunusunu yaparken aynı zamanda Kürt örgütleriyle, siyasal hareketleriyle de arasına bir mesafe koymaya özen gösterdi. Rizgarî hareketiyle ilişkilerinde bu mesafeyi koruduğunu, örgütsel ilişkilere girmekten, siyasal misyonlar üstlenmekten kesin bir biçimde kaçındığını kendi pratiğimden ve gözlemlerimden biliyorum. Aynı olgu PKK için de geçerlidir. Beşikçi PKK ile ilgili kendi doğru bildiği saptamaları yaparken "siyasal bir tercih" yapmış, "örgütsel bir ilişki veya yakınlık" geliştirmiş değildi. Örgütler kendi kadrolarına ve kamuoyuna böyle bir imaj vermek için çeşitli fırsatları kullanmayı severler; bunu biliyoruz. Fakat bunun Beşikçi'nin gerçekliğiyle ilgili olmadığı da açık. PKK gibi kontrol ve hegemonya araçları, etkileri oldukça güçlü bir örgüt karşısında bile kendi bilimsel tarafsızlığını koruyabilmek için ancak Beşikçi gibi direngen, inatçı bir kişilik başarılı olabilirdi. Nitekim değişen süreçlerdeki eleştirel gözlem ve analizlerini de aynı rahatlık içinde ifade edebilmesi ancak bu *bağımsız duruş* sayesinde mümkün olabilmiştir.

Beşikçi'nin sadece İmralı sürecinden sonra eleştirel bir tutum takındığı da yanlış bir gözlemdir. Örneğin 1998 yılında Ankara Merkez Kapalı Cezaevi'nde PKK'li arkadaşlarla onların komünlerinde kalıyordum. Zaman zaman beni de eğitim toplantılarına davet ediyorlardı, çeşitli siyasi ve aktüel konularda tartışmalarına katılıyordum. O sıralarda *Özgür Halk* dergisinde Beşikçi'nin PKK'deki "kişilik çözümlemeleri" uygulamasına yönelik eleştirel bir yazısı yayımlanmıştı. Bu yazıda mealen, "kişilik çözümlemeleri" adıyla gerillaların tüm kişiliklerinin sıfırlanmasının doğru bir tutum olmadığı, bunun psikolojik ve siyasal sonuçlarının yıkıcı olacağı üzerinde duruluyordu. O toplantılarda bu yazının da tartışıldığına, katılanların ağırlıklı biçimde bu görüşlere hak verdiklerine tanık oldum. Oysa "kişilik çözümlemeleri" daha çok Öcalan ve parti bürokrasisi tarafından kadroların "yeniden formatlanması" biçimindeki temel bir uygulamaydı. PKK kadrolarının, gerillanın, Öcalan dahil kendi önderliklerini, politikalarını özgüvenle tartışabilmeleri, eleştirebilmeleri ancak onların güçlü kişilik oluşturma ve bunu koruyabilmeleri ile mümkündür. Kişilik çözümlemeleri ise, özünde, kadroların kişilik yapılarını kıran, onları güvensiz ve bağımlı kılan bir uygulamaydı.

Elbette ki Beşikçi'nin sosyal-siyasal süreçlerle ilgili bütün gözlem ve analizleri tartışmasız doğrudur denilemez. Kürt grupları, önderlikleri, siyaset teorisyenleri tarafından da eleştirilebilir, eleştirilmelidir de. Bu gayet normal bir ilişkidir. Ama Beşikçi'yi salt kendi süreçlerimizi onaylamakla yükümlü sayan bir anlayış resmî ideoloji, bilim ve siyaset ilişkilerini pek de farklı görmediğimiz anlamına gelecektir.

Son yerine...

İsmail Beşikçi, kendisini tanıdığımdan bu yana düşünce ve davranışlarımda belirleyici etkisi ve katkısı olmuş bir düşünürdür. Bilim ahlakı, düşünce ve davranışta tutarlılık, tevazu ve kendine güven, zorbalığa karşı bilimsel düşünce ve direnişinin sembolü olduğunu düşünürüm. Kritik sosyal ve siyasal gelişmeler

karşısında nasıl bir tutum takındığını görmek için ilk göz attığım kişilerin başında gelir Beşikçi. Bir bakıma yol işareti gibidir durduğu yer. Eğer aynı düşünce ve davranışlar içindeysek bundan kendi adıma gurur duyar ve mutlu olurum. Eğer farklı pozisyonlarda bulunuyorsak, mutlaka konuyu bir de Beşikçi'nin bakış açısıyla irdeler, konumumu gözden geçirme zorunluluğu hissederim. Kuşkusuz farklı düşünce ve tavırlar da normaldir, tartışma ve çelişme de... Fakat Beşikçi'nin düşünce ve vicdanına verdiğim önem farklı yerlerde bulunduğumuz zaman dahi bu duruşu son derece önemsememe neden olur.

Tüm hayatıyla Beşikçi'nin Kürt aydınları, politik şahsiyetleri ve toplumu üzerinde derin bir saygınlığı bulunmaktadır. Bunu da hak etmektedir. Türk aydınlarının toplamdaki baskın şovenist eğilimine karşı Beşikçi'nin duruşu gelecek için bir umut kapısı oluşturur. Şovenizmin boğucu bir hal alıp nefessiz bıraktığı koşullarda, artık bu toplumdan olumlu bir şeyler çıkmayacak diye karamsarlaştığımda, İsmail Beşikçi ve Doğan Özgüden gibi insanlar hatırıma gelir ve içimi bir sıcaklık, bir umut kaplar. "İyi ki varsınız!" derim.

1989 yılında Aydın Cezaevi'nde yazdığım "Hangi Dili konuşuyorum?/Aklın Diliyle" şiirimde şöyle yazmıştım:

> "Bir bilge öğretti bana,
> Sesimizi çalmışlar bizim,
> Kürtçe düşünüyor, Türkçe konuşuyordu anam.
> ..."

O bilge, İsmail Beşikçi'dir.

1960'lı Yıllarda Erzurum ve İsmail Beşikçi

SABAHATTİN GÜLLÜLÜ

'60'lı yılların Erzurum'u... Atatürk Üniversitesi... Ve İsmail Beşikçi... Beni yarım yüzyıl öncesine götürecek bu yolculuğun sonunda nereye ulaşabileceğimi bilmiyorum. Hiçbir zaman günlük tutma alışkanlığım olmadı ve giderek zayıflayan bir belleğim var. Bu yüzden bölük pörçük şeyler oluyor hatırladıklarım. Ayrıca belleğimin çok geç fark ettiğim ve çoklarına göre ters işleyen bir yanı da var. Orada hep yaşanmış iyilikler öne çıkıyor ve ne kadar büyük olursa olsun, kötülükler kalın bir sis perdesi arkasında kayboluyor.

'60'lı yılların Erzurumu'nu hatırlamak pek zor değil, Atatürk Üniversitesi'ni de öyle. Söz konusu yılların ortamında Beşikçi'nin yaşadıklarına gelince; bunu kendisinden daha iyi kim bilebilir ki? Söz konusu yıllarda yaşadıkları konusunda başkalarının yarım yamalak, yetersiz bir tanıklığı olabilir ancak. Doğal olarak benim tanıklığım da öyle; hepsi sadece, zamanın her şeyi eskiten, parçalayan, öğüten ve şeffaflaştırıp görünmez yapan değirmeninden kurtulabilenlerden ibaret.

Erzurum'un '60'lı yıllarının, o yıllardaki Atatürk Üniversitesi ortamının tanıkları sayılamayacak kadar çoktur aslında. Ne yazık ki bunlardan bir kısmı bugün yok artık ve bir kısmı da tanıklık edecek ya da bunu isteyip istemediklerini bilecek durumda değiller. Kimlerdi bunlar? En başta rektörler, dekanlar, çeşitli kariyer kademelerinden akademisyenler, avukatlar, doktorlar, memurlar, esnaf ve ülkenin dört bir yanından gelmiş, eğitim amacıyla çektikleri sıkıntılar ve fedakârlıklar nedeniyle hep sevgiyle anılması gereken binlerce öğrenci.

Böyle bir yazı için benim hatırladıklarım dışında, '60'lı yıllar Erzurumu'nda yaşayan ya da o yıllarda Erzurum'a ve Atatürk Üniversitesi'ne yolu düşen herkesin tanıklığına, anılarına başvurmak gerekirdi aslında. Belki o zaman, benden bu yazıyı isteyen mektupta sözü edilen *"tarihe not düşmek"* ifadesi daha çok anlam kazanır ve ben kendimi gerçeğe daha yakın hissederdim. Bu yolda bir giri-

şimde de bulunmadım değil. Ama ne yazık ki başaramadım. Sonuçta tek bir cevapla yetinmek zorunda kaldım.

60'lı yılların Erzurum'u

Erzurum'un hep kendine özgü bir yapısı olagelmiştir. Bu kendine özgü oluş, onun tarihinden ve coğrafyasından kaynaklanan bir tür kaderdir. 19. ve 20. yüzyıllar dünyasında Anadolu'nun doğusunda bir sınır kenti olmanın kaderidir bu. 60'lı yılların ve hatta bugünün Erzurumu'nu çözümleyebilmek için bu kaderin örgüsündeki tarih ve coğrafya mirasını görmek ve bu mirasın tarihsel/toplumsal bellekteki izdüşümünü anlamaya çalışmak gerekir. Bunun için de çok uzaklara gitmeksizin Evliya Çelebi'ye ve Tanpınar'ın anılarına bakmak yeterli olacaktır sanırım.

Evliya Çelebi 17. yüzyıl ortalarındaki Erzurum'dan; "...bu şehir günden güne mamur olmaktadır," diye söz açmakta ve çok sayıda han, hamam, çeşme, cami, medrese ve tekke sayarak, 110 kadar çocuk mektebi, çarşısında 800 kadar dükkânı bulunduğunu, "mamur bir bedestanı" olduğunu belirtmekte, saraçhanesi, kazazları, kuyumcuları, terzileri, sipahi pazarı, darphanesi ve İstanbul ile İzmir'den sonra üçüncü büyük gümrüğüyle, son derece canlı bir Ortaçağ kent manzarası çizmektedir. Yine Evliya Çelebi'den öğrendiğimize göre bu dönemdeki Erzurum'un toplumsal yapısı da tam bir Ortaçağ kent yapısıdır. (*Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman, Kardeş Matbaası, İstanbul 1970, Cilt 3, s. 207- 215).

Tanpınar'ın anılarına gelince; orada yer alan eski Erzurum'la ilgili bilgilerin kaynağı da büyük bir olasılıkla Evliya Çelebi'nin aktardıklarına dayanmaktadır. Tanpınar'ın anıları bize ayrıca, Evliya Çelebi'nin anlattığı 17. yüzyıl sonlarındaki Erzurum ile 20. yüzyıl başlarındaki Erzurum'u karşılaştırma olanağı vermektedir. Evliya Çelebi'den alıntı bir tesbitle 17. yüzyıl Erzurumu'nun toplumsal yapısını çözümlemeye çalışır Tanpınar:

> "... Eski Erzurum çok muntazam bir çerçeve içindeydi. En başta toprak sahipleri gelirdi. Eski devirlerde mahalli ve askerî idareye de iştirak eden, kale dizdarlığı, muhafızlık gibi vazifeler alan bu beyler ... tam bir toprak aristokrasisi kurmuşlardı." (Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, YKY, 7. Baskı, İstanbul, 2004, s. 54)

Kente egemen bu "toprak aristokrasisi" nin yanı sıra ikinci tabaka olarak sayıları giderek azalan "üç dört büyük aileden ibaret" dediği "ulema"yı, üçüncü olarak da kentin asıl hayatını oluşturan "esnaf" tabakasını anıyor. Burada da söz konusu olan yine, bildik, genel ve sıradan bir Ortaçağ kenti ve tabakalaşma yapısı. Bir başka özellik –ki asıl önemli olan da bu galiba– gelişmiş, organize bir sanat üretimi ve üretim gücünden kaynaklanan görece bağımsız bir kent yönetimi:

> "Ulemadan sonra, başlarında Dabaklar şeyhi bulunan ve şehrin asıl bel kemiği olan esnaf gelirdi. Dabaklar şeyhi, icabında hükumet nüfuzuna bile karşı koyabilecek bir şahsiyetti. Ne Tanzimat, ne Abdülhamid idaresinin merkezciliği şeh-

rin ruhu olan ve esasını Ahilik'ten alan bu otoriteyi yıkamamıştı." (Tanpınar, *a.g.e.*, s. 55).

Tanpınar'a katılarak denebilir ki; bu dönemde çeşitli dallarıyla esnaflık ve sanatkârlık, pek çok yerde olduğu gibi Erzurum'da da doğrudan köy ve aşiret yapısına bağlanıyor, güçlü ve yaygın bir halk otoritesini temsil ediyor ve bu yoldan bölgenin sosyo-ekonomik açıdan çok önemli sayılması gereken kır-kent bütünlüğünü sağlıyordu.

> "1855'te yüz binden fazla nüfuslu bir şehir olan Erzurum, bu gelişmesini iktisadi bir denklik üzerine kurmuştu. İran ithalat ve ihracatının yarıdan fazlasını Trabzon-Tebriz kervan yoluyla yapıyordu. İşte bu kervan yolu Erzurum'u asırlar içinde eşrafıyla, ayanıyla, ulemasıyla, esnafıyla tam bir Ortaçağ şehri olarak kurmuştu. Bu transit yolunda her yıl otuz bin deve ve belki de iki misli katır işliyordu." (Tanpınar, *a.g.e.* s. 55 vd.).

Bu iki çözümlemeden; Erzurum'un 19. yüzyıl sonuna kadar, Doğu ile Batı arasındaki transit ticaretin önemli bir durağı, bir uğrak yeri ve bir gümrük kapısı olarak zengin, huzurlu, düzenli bir kent olduğu ve daha da önemlisi merkezî otoriteden göreceli olarak bağımsız bir yapı taşıdığı sonucu çıkmaktadır. Bu dönem, kent üzerinde öylesine kalıcı bir etki bırakmıştır ki dikkatli bir gözlemci, pek haklı olarak, kentin bu dönemine duyulan özlem duygusunun, Erzurum'da bugün de tüm canlılığıyla yaşamakta olduğunu fark edebilir.

19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında ise, imparatorluğun çöküş sürecinin önemli olaylarından bir kısmının Erzurum ve çevresinde yaşanmış olması, kısa süre içerisinde her şeyi tersine çeviriyor. Bir dönemin kesintisiz mutluluğu, huzuru ve refahı, yerini alışılmadık ölçüler içinde büyük bir yoksulluğa, acıya, kedere ve ölüme bırakıyor. Olağanüstü büyük bir çöküş yaşayan 20. yüzyıl Erzurumu'nun da doğrudan tanığı olan Tanpınar, sanatçı duyarlığıyla bu değişimi şöyle dile getiriyor:

> "Hiçbir yerde memleketin Birinci Cihan Harbi'nde geçirdiği tecrübelerin acılığı burada olduğu kadar vuzuhla görülemezdi. Bu eski ressamların tasvir etmekten hoşlandıkları şekilde, ölümün zaferi idi. (...) Gerçekte kaybolan şey bütün bir hayat tarzı, bütün bir dünya idi. (...) İşin fenası şu idi: Bu hayat bir daha dönmemek üzere kaybolmuştu." (Tanpınar, *a.g.e.*, s. 49 vd.).

Bir kentin tarihsel/toplumsal belleği

Birbirinden farklı, birbirinin tam tersi bu iki kent yapısının, bu iki hayat tarzının ard arda yaşanmış olmasının iç içe geçmiş karmaşık anılarıyla, Erzurum'u kendine özgü yapan şeyin bugüne dek etkilerini sürdüren acılı bir *tarihsel/toplumsal bellek* olduğu söylenebilir. Öyle ki; 19. yüzyıl başından itibaren *Erzurumlu* bu belleğin ürünü olan hüzünlü anılar, masallar, öyküler, oyunlar ve türkülerle anonim bir kişiliktir artık. Eğlencesi, sevinci, huzuru, mutluluğu bu buruk hüznü yansıtır hep.

1960'LAR VE İSMAİL BEŞİKÇİ

Ahmet Aras

Değerli dostum İsmail Beşikçi'yle 1964 sonbaharında tanıştım. Sosyoloji asistanı olarak Fen-Edebiyat Fakültesi'ne tayin edilmişti. Ben de aynı yıl Ankara Hukuk Fakültesi'nden Fen-Edebiyat Fakültesi bünyesinde açılmış olan İşletmecilik bölümüne nakil yapmıştım. Yani Beşikçi bize hoca olarak gelmişti. Beşikçi'yle birçok ortak anımız var. Onlardan bazılarını anlatmak istiyorum. Anlatacaklarımdan Beşikçi'nin olaylar ve olgular karşısında nasıl tutum takındığı konusunda okuyucular bir fikir edinebilirler.

Beşikçi Erzurum'a geldiğinde göçebe Alikan aşireti üzerinde araştırma yapıyordu. Bu aşiret ilkbahar aylarında Güneydoğu'dan kalkıp Van Gölü'nün batısında bulunan Nemrut Dağı yaylalarına geliyor, hayvanlarını otlatıyor, sonbaharda tekrar Güneydoğu'ya dönüyordu. Beşikçi aşiretin içine gitmiş, birlikte yolculuk etmiş, belli bir süre kalmış, çok güzel bir şekilde gözlemlemişti. Aşiretin yaylalara giderken karşılaştığı sorunları, yaylalardaki problemleri, kullandığı aletleri, çektiği sıkıntıları çok güzel bir şekilde tespit etmişti. Bu aşiret bir Kürt aşireti olduğu için Beşikçi'yle bir araya geldiğimizde Kürtler hakkında uzun uzun konuşuyorduk.

Beşikçi Kürt Meselesi'ni diğer Kürt arkadaşlarla da konuşuyor, Kürtlerle ilgili yeni şeyler öğrendikçe konuya daha çok konsantre oluyor ve daha derinlemesine incelemeye girişiyordu. Tabii ki o zaman Kürtler konusunda Türkçe'de yayımlanmış hemen hemen hiçbir şey yoktu. Sadece İslam Ansiklopedisi'nde Kürtlerle ilgili birtakım bilgiler vardı, fakat o bilgiler de çok eski zamanlara aitti ve aktüel değildi. Benim o zaman Fransa'da okuyan bir Kürt arkadaşım vardı. O arkadaşa yazdığım mektupta Beşikçi'yle birlikte Kürt Sorunu üzerinde çalıştığımızı, ancak elimizde kaynak olmadığını ilettim, mümkünse Fransa'da Kürtler üzerine yayımlanmış kitaplardan bize göndermesini istedim. Bir süre sonra üniversitedeki PTT şubesinden bana koli geldiğini bildiren bir kâğıt aldım. PTT'ye gittiğimde yırtılmış ve içindeki kitaplar paramparça edilmiş koliyi verdiler bana. Arkadaşımızın gönderdiği dörtbeş kitabın formalarını MİT görevlileri hiçbir şey anlaşılmayacak şekilde yırtmıştı. Öyle görünce koliyi almayacağımı ve kendilerini şikâyet edeceğimi söyledim. PTT

'50'li yıllardan başlayarak, görece değişik bir ortamda, aşılması hiç de kolay olmayan uyum sorunları içinde kendi kendini onarmaya, kendi kendine bir yön çizmeye çalışan bu tarihsel/toplumsal bellek, Erzurum'a geleneksel bir ticaret ve sanat kenti olduğunu hatırlatıyor ve kent, yavaş yavaş bir toptan ticaret/toptancı tüccar kenti olmanın yanı sıra bir eğitim kenti olma yolunda ilerlemeye başlıyor. Temel ekonomik kaynağı tarıma ve hayvancılığa dayanan bir coğrafyada, ülke genelindeki ulaşım ve dağıtım kanallarının yetersizliği de –çelişkili bir bi-

yetkilerinin bana cevabı gayet net ve küstahçaydı: "Sana gelen koli budur, ister al ister alma, istediğin yere şikâyet edebilirsin, hiçbir şey de çıkaramazsın". MİT bununla bizi sıkı bir takip altında tuttuğunu ve bize adım dahi attırmayacağını göstermek istemişti.

1967 yılında Türkiye İşçi Partisi'nin öncülüğünde Doğu Mitingleri yapıldı. Bu mitinglerin ikisine ben de katıldım. Ağrı mitinginde de konuşmacıydım. Büyük bir kalabalık vardı, 20 bin kişinin katıldığı söyleniyordu. Konuşmamı bitirip kalabalığın içine girince bir de baktım ki Beşikçi sessiz sedasız o kalabalığın içinde oturmuş, bazı kişilerle konuşarak hızlı hızlı notlar alıyordu. Hiç kimse de onun orada olduğunun farkında değildi. Sanırım Beşikçi gidip diğer mitingleri de izlemişti. Çünkü ondan sonra Beşikçi *Doğu Mitinglerinin Analizi* adlı bir çalışma yayımladı. Özetle, Beşikçi her fırsatta Kürtlerle ilgili ne bulursa araştırıyordu.

Beşikçi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu sınır kasabalarının ekonomik yapısını araştırmak üzere 1968 yaz başında bir araştırma gezisine çıktı. Kendisine yardımcı olmam için beni de beraberinde götürdü. Araştırmaya Gaziantep'in sınır ilçelerinde başladık, ondan sonra Urfa, Mardin, Hakkâri, Van, Ağrı ve Kars illerinde araştırmamızı sürdürdük. Beşikçi araştırma konusu için Üniversite Rektörlüğü'nden resmi yazı almıştı. Gittiğimiz yerlerde bu yazıyı vali ve kaymakamlara ibraz ediyor, ondan sonra araştırmaya gidiyorduk. Gaziantep ve Urfa'dan sonra Mardin'e gittik. Genellikle valiler ve kaymakamlar bizi pek hoş bir havada karşılamıyordu, bazıları ise bize karşı olan tutumlarını açıkça belli ediyordu. Ama Mardin Valisi çok daha sert bir tavırla bizi karşıladı. Belli ki hakkımızda kendisine çok olumsuz bilgiler iletilmişti. Mardin Valisi direkt bana çatmaya başladı, bölücü faaliyetler içinde olduğumu söyledi. Karşılık verince de bir nevi makamından kovdu. Bana ve yanımdaki arkadaşa (Cavit adında bir arkadaş da vardı) "Siz gidin, ben ağabeyi olarak İsmail'le konuşacağım," dedi. Ben ve yanımdaki arkadaş oradan çıkıp kaldığımız otele giderek Beşikçi'yi beklemeye başladık. Bir süre sonra Beşikçi otele geldiğinde yüzünün allak bullak olduğunu gördüm. Vali ona da çatmış ve adeta makamından kovup göndermişti. Hatırımda kaldığı kadarıyla vali Beşikçi'ye öz be öz Türk evladı olduğunu, benim yıkıcı ve bölücü faaliyetler içinde olduğumu ve benden uzak durmasını "Mülkiyeli ağabeyi" olarak tavsiye etmişti. Beşikçi ise valiye hiç beklemediği sert karşılıklar vermiş ve onu kızdırmıştı.

O aralar Beşikçi Kürt Sorunu'yla ilgilendikçe pek çok kimse ona öz be öz Türk olan bir kimse olarak Kürtlerle ilgilenmemesi gerektiğini tavsiye ediyordu, aksi takdirde başının çok büyük belalara gireceğini söylüyordu. Birçokları da Beşikçi'yi açık-

çimde– bu toptan ticaret yapısını destekliyor. Kentin ekonomisi yeniden gelişirken ticari hinterlandı da giderek genişliyor. 1957 yılında Atatürk Üniversitesi'nin kuruluşu ve faaliyete geçmesiyle çağdaş bir yüksek öğretim kurumuna sahip ilk taşra kenti olarak öne çıkıyor Erzurum. Bunlar sonucu belli olmayan ama olumlu gelişmeler.

Olumsuz gelişmelerin en önemlisi ve etkileri bakımından en kalıcısı ise; tüm ülkeyi saran Soğuk Savaş dönemi yaşantısı ve uygulamaları. Öyle ki Soğuk Sa-

ça tehdit ediyordu. Beşikçi'nin Kürt Sorunu'yla ilgilenmesi ve bilimsel bir şekilde araştırmak istemesi en çok devlet yetkililerini rahatsız ediyordu. Anladığım kadarıyla Beşikçi'nin Kürt Sorunu'na el atmakla Kürtleri uyandırdığını, Kürtleri tahrik ettiğini ve arı kovanına çomak soktuğunu düşünüyor ve paniğe kapılıyorlardı. Beşikçi ise bu tür davranışlarla karşılaştıkça daha büyük bir inatla Kürt Sorunu'yla ilgileniyor ve çalışmalarına devam ediyordu.

Bu arada Güneydoğu gezisiyle ilgili bir anımı daha anlatayım. Beşikçi araştırmayla ilgili anket soruları hazırlamıştı. Bu sorulardan biri de Atatürk'le ilgiliydi. "Atatürk kimdir, ne yapmıştır, Atatürk hakkında ne biliyorsunuz?" gibi sorular... Soruyu kime sorsak herkes Atatürk'ü öve öve bitiremiyordu fakat ben doğru söylemediklerinin farkındaydım; gerçek kanaatlerinin tam tersini söylüyorlardı. Zaten mimik ve hareketlerinden de belli oluyordu bu. Ben Beşikçi'ye "Hocam sen bu soruyu çıkar, insanlar doğru söylemiyor, bizi kandırıyorlar," diyordum. Ama Hoca tam tersi kanaatteydi. Ben söylendikçe Hoca gözlerini tatlı tatlı kırpıştırarak takılıyordu bana, "Halkımız Atatürk'ü çok seviyor, çatla çatla!.."

İnsanlar hep bu şekilde cevap verdikçe artık ben de sesimi kesmiştim. Bir gün Ağrı'nın Doğubeyazıt ilçesinin Karaşeyh köyüne gittik. Köylüler o zamanlar Balıkgölü'nün kıyısındaki yaylalarında bulunuyorlardı. Hepsi de benim dostlarımdı. Daha önce değişik zamanlarda birçok kere gidip orada kalmıştım. Bizi çok iyi karşıladılar, büyük misafirperverlik gösterdiler. Gölden çıkardıkları alabalıkları ikram ettiler. Akşam yemeğinden sonra Hoca anket tomarını alıp köylülerden Şeyh Resul adındaki bir amcayla mülakata başladı. Şeyh Resul 60 yaşlarında müthiş espritüel ve şakacı bir amcaydı. Eskiden beri onunla çok sohbetim olmuştu. Hoca Atatürk sorusunu sorunca Şeyh Resul başladı Atatürk'ü övmeye: "*Atatürk Bey, veteni kurtardi, dini kurtardi, imanı kurtardi, namusi kurtardi, anayi kurtardi, babayi kurtardi,* –Türkçesi yetmediği için– *Tey tey tey, lolo lolo lolo, lolooooooo Atatürk!..*"

Resul Amca bir taraftan da yan gözle beni süzerek muzip bir ifadeyle sırıtıyordu. Yanına yanaştım, Kürtçe "Şeyh imanına doğru mu söylüyorsun?" deyince, Kürtçe sunturlu bir küfür savurarak tekrar Hoca'ya övmeye devam etti. Biz oradakiler hep birlikte kendimizi tutamayarak katıla katıla gülmeye başladık. Öyle gülüyorduk ki hiç kimse ayakta kalmamıştı, herkes yerde sürünüyordu. Hoca da şaşırmış bir halde bize bakıyordu. "Ne oldu, ne oldu?" diye soruyordu. "Hoca, Şeyh Amca bize başka sana başka söylüyor, millet onun için gülüyor," dedim. O olaydan sonra Hoca meseleyi anladı ve Atatürk sorusunu anketten çıkardı.

vaş'ın en acımasız yüzünü burada sergilediğini söylemek hiç de abartılı bir yargı değil. Stalin'in Kars ve Ardahan'ı istediği söylentisi yayılır yayılmaz NATO üyesi Türkiye hemen harekete geçiyor. Erzurum'un doğusu ve batısındaki iki ovada boydan boya büyük çukurlar kazılıp, çevreleri dikenli tellerle çevriliyor. Dağların eteklerine, dar boğazlara, tepelere beton sığınaklar ve "korugan" adı verilen top mevzileri inşa ediliyor, içlerine toplar yerleştiriliyor. İşgal söylentileri, savunma faaliyetleriyle bütünleşiyor, Sovyet orduları (Moskoflar) bugün-yarın

Hoca'nın yazdığı *Doğu Anadolu'nun Düzeni* adındaki kitabının da öyküsünü anlatayım. 1966 veya 1967 yılında Doğan Avcıoğlu *Türkiye'nin Düzeni* adlı bir kitap yazmıştı. Altı yüz küsur sayfalık kitapta Avcıoğlu Türkiye'nin sorunlarını irdeliyor ve çözümler öneriyordu, fakat Doğu Anadolu'dan tek kelimeyle dahi söz etmiyordu. Hoca, Doğan Avcıoğlu'na bir mektup yazarak onun bu tutumunu eleştirdi. Avcıoğlu da bir mektupla Hoca'ya cevap vermişti. Sonra Hoca Doğu Anadolu üzerine, özellikle Kürt Sorunu üzerine ciddi bir çalışma yaparak kitap halinde yayımlamaya karar verdi. Ve kısa zamanda bir kitap hazırladı.

1969 yılında İstanbul'a gittim. Yaşar Kemal'in başyazarlığını yaptığı *ANT* dergisinde Kürt Sorunu üzerinde yazılar yazıyordum. O zaman birçok yazar ve yayıncıyla tanıştım. Onlara Hoca'nın kitabından bahsetmiştim. Tam hatırlamıyorum, ya kitabı beraberimde götürmüştüm ya da Hoca'ya mektup yazıp bana göndermesini sağlamıştım. İki yayınevi kitabı basabileceğini söyledi. Bunlardan "E Yayınevi" daha istekli göründü. Yayınevi sahibi Cengiz Tuncer ve Aydın Emeç de yazardılar ve hangi konudaki kitapların daha çok satılabileceğini çok iyi biliyorlardı. Cengiz Bey kitabı okuduktan sonra yayımlamaya karar verdi, ben de Hoca'ya bir mektupla durumu bildirdim. Hoca, bana yazdığı cevabi mektupta daha önce kendisine anlattığım konuları göndereceğim mektuplarda geniş bir şekilde açıklamamı istemişti. Hatırladığım kadarıyla peş peşe yazdığım iki-üç mektupta Kürtler konusunda kendisine daha önce anlattıklarımı geniş bir şekilde açıkladım. Hoca, kitaba yeni ilaveler yaparak yeniden düzenledi. Mektuplarıma sık sık atıflar yapmıştı. Bu atıflarla Hoca yazdığı konuları hangi kaynağa dayandırdığını göstermek istiyordu. Çünkü o bir bilim adamı titizliğiyle yazdığı hususların kaynağını göstermek konusunda çok titizdi. Cengiz Tuncer kitaba tekrar göz attıktan sonra hemen baskıya verebileceğini söyledi. Ben de –laf olsun diye– "Cengiz Bey telif ücreti de ödeyecek misiniz?"diye bir soru yönelttim. Aslında telif melif ödeyecekleri konusunda herhangi bir düşüncem yoktu. Bizden para istemeksizin kitabı basmasına çoktan razıydım. Cengiz Bey hemen kalemi eline alarak önündeki kâğıda bir şeyler çiziktirdikten sonra, "Beş bin lira telif ücreti öderiz," dedi. Bu sefer ben "Herhalde bundan sonra yeni baskılar yapılırsa onun için de telif ödersiniz," diye sorunca, Cengiz Bey gülerek "Hay hay, hele bir hayırlısıyla basıp yayımlayalım, ondan sonrasına bakarız," dedi.

Ben kitabın redaksiyonunu kısa zamanda bitirerek ve ufak tefek bazı değişiklikler yaparak durumu Hoca'ya bildirdim. Hoca benden haber alır almaz apar topar İstanbul'a geldi, kitabı tekrar gözden geçirdi ve kitap yayına verildi. Hoca kita-

Erzurum'u işgale kalkışacak... Köyler, kasabalar ve kent korku içinde beklemeye başlıyor. Bu Erzurum'un dışa dönük yüzü.

İçe dönük yüzünde ise herkes birbirine kuşkuyla bakmakta. Erzurumlu telaş içinde dostunu ve düşmanını belirlemeye çalışıyor; bir yanda yeni dost Amerika, öte yanda eski düşman Rus (Moskof) ve onun işgal için kullanmaya çalıştığı komünist ideoloji. Sinemalarda film başlamadan önce gösterilen Amerikan propaganda filmlerini, Amerikan ordusunu, Amerikan generallerini ve Ameri-

bın adını Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni*'ne nazire olsun diye *Doğu Anadolu'nun Düzeni* koymuştu. Kitap büyük ilgi gördü, kısa sürede tükendi ve, ne kadar sonra olduğunu tam hatırlamıyorum, ikinci baskısı da yapıldı. Şunu da hemen belirtmeliyim ki Hoca aldığı telif ücretinin bir kısmını da "İhtiyacın vardır," diyerek bana verdi.

12 Mart 1971 darbesinden sonra aranıyordum. Yurtdışına çıkmaya karar verdim, fakat param yoktu. Durumu Hoca'ya söyledim. Bana "Kitabın ikinci baskısının telif ücretinin bir kısmı yayıncıda kalmış, git onu al, kullan," dedi. İstanbul'a gidip yayıncıdan o parayı aldım ve yurtdışına kaçtım. Yanlış hatırlamıyorsam bin iki yüz lira kadardı. O para sayesinde darbecilerin elinden kaçmıştım.

O sırada İstanbul'a geldiğimde Hoca'nın asker arkadaşı Yılmaz Öztürk'le tanıştım. Tuzla Piyade Okulu'nda beraber askerlik yapmışlar. Yılmaz Bey de gazeteciydi ve Hoca'yla ilgili çok olumlu şeyler söylüyordu. Onun özellikle araştırma yapmak için yaratılmış bir bilim adamı olduğunu ve para pula hiç önem vermediğini söylüyordu. Hoca Piyade Okulu'nu bitirdikten sonra Bitlis'e verilmiş, birlikten de Şemdinli'ye gönderilince askerliğini orada tamamlamıştı. Hoca bunu bir fırsat olarak değerlendirmiş ve o bölgeyle ilgili araştırmaya başlamıştı.

Beşikçi'nin dünya malına, para pula bu şekilde hiç önem vermemesi ve araştırma merakı uğruna her türlü fedakârlığı göze alması, bana hep aşkları uğruna bütün dünyalıklarını feda edenlerin söylemiş olduğu bir deyişi hatırlatır:

"Xelkê bû aşiqê mal û mulkê dinyalıxê
Ez evdalê xwedê bûme aşıqê çav û biryê reş û belek bejna zirav"
(Başkaları dünya malının tutkunu oldu ben de sevgilinin selvi boyunun meftunu oldum.)

Son söz olarak da şunu söylemek isterim ki Kürt halkının büyük dostu olan Hoca bir meraklı olarak Kürtler üzerinde araştırma yapmak için dünyaya gelmiştir ve gözü bundan başka hiçbir şey görmemiştir. Hoca neye mal olursa olsun hep doğru bildiklerini yazdı ve Kürtlere yapılan haksızlıklara hep karşı çıktı. Bunun için hayatının en güzel yıllarını zindanlarda geçirdi. Zaman zaman kendini bilmeyen bazı Kürtlerin ona karşı saygısızlık yaptığını biliyorum, ama Kürt halkı vefalı bir halktır ve onun Hoca'ya olan sevgi ve muhabbeti hiç eksilmeden devam edecektir.

kan başkanlarını alkışlıyor Erzurumlu. Yakın gelecekteki tehlikeyi haber veren, yardım elini uzatan dostlar onlar. Ve düşmanlar; her tarafta kol gezen komünist ajanlar, ülkeyi çoktan satmış hainler. Bunlar nasıl tesbit edilebilir? Bunlardan nasıl korunulabilir? Akıl veren o kadar çok ki... Kimlerin bıyıkları Stalin'in bıyıklarına benziyor? Kimler kırmızı yelek giyiyor ya da kırmızı kaşkol takıyor? Kimler açlıktan, yoksulluktan, vurgundan, soygundan ya da sosyal adaletten ve eşitsizlikten söz ediyor? Bunlar komünizm propagandası yapmak, Rus yanlısı

olmak değil mi? Yazılan, okunan, söylenen sıradan kelimeler ve cümlelerde "kirazın kırmızılığı", "güneşin kızıllığı" sözcüklerinde bile komünizm propagandası kuşkusu var artık. Sovyet radyolarında Türkiye'ye yönelik komünizm propagandası yapan "Vatan Haini" Nazım Hikmet'in soyadının "Ran" oluşu boşuna mı? Tersten okunduğunda "Nar" olmuyor mu? Ve nar kırmızı değil mi? Ekonomiden, özgürlük ve bağımsızlıktan söz eden kim? Edebiyatla, şiirle, romanla, resimle, tiyatroyla "böyle boş şeylerle" uğraşanlar, bunlarla uğraşmayı teşvik edenler kimler? Bunların hepsinde değişik ölçülerde komünizm propagandası yok mu? Kırmızı, kızıl, Rus, moskof, açlık, sefalet, sömürü hepsi aynı kapıya çıkmıyor mu? Hepsi komünizm propagandası değil mi? Komünizmin ve hatta sosyalizmin tek bir anlamı var: Erzurum'un hainlikle Ruslara teslimini istemek. Belleklerde henüz küllenmeye fırsat bulamamış acılar topluca canlanıyor. Daha dün yaşanmış olan acılar bir daha mı yaşanacak? Yeniden işgal, savaş, çatışmalar, ölümler, yeniden seferberlik, açlık, sefalet, yeniden göç ve yeniden karanlığa, bilinmeze doğru bir sürükleniş mi? Soğuk Savaş rüzgârlarıyla ülkeye taşınan Rus tehlikesine eklemlenmiş bir "komünist ajan" tehlikesi.

Bu dönemde tüm ülkede yaygınlaştırılmaya çalışılan "komünizmle mücadele dernekleri"nin en güçlü ve en aktifi Erzurum'da ortaya çıkıyor. Kentin çeşitli kesimlerince desteklenen bu dernek toplantı, seminer, konferans gibi faaliyetleriyle, halkın yakın geleceğe ilişkin korkularını ve uzak geçmişe ilişkin özlemlerini büyütmekle görevli. Bu görevi de başarıyla yerine getiriyor.

Derken Soğuk Savaş ortamına eklenen yeni ve büyük bir kargaşa daha: 1960 askerî darbesi. Soğuk Savaş'ın yanı sıra tarihsel/toplumsal belleğe yerleşen başka bir korku ve umutsuzluk katmanı. Kente ülkenin dördüncü üniversitesini kazandıran, –popülist bir politika gereği de olsa– seçim kampanyalarını hep Erzurum'dan başlatarak kenti bu yoldan onurlandırmaya çalışan bir iktidarın yıkılışı. Yeni yeni gelişmekte olan demokratik hayatın aniden kesintiye uğraması. Tüm ülkede olduğu gibi Erzurum'da da halkın şaşkın ve suskun kalışı.

Bütün bunlar '60'lı yıllar Erzurum'unun tarihsel/toplumsal belleğinin içeriğini oluşturan ögeler. Uzak geçmişin güzel anıları, yakın geçmişin ve geleceğin korkularıyla kendini dış dünyaya kapatmış, darbeler ve Soğuk Savaş koşullarının tetiklediği çatışmalar içinde şaşkın ve acılı bir bellek...

Önceki Rus işgallerinin, Ruslar ve Ermenilerle yaşanan çatışmaların anılarının tazelendiği, acıklı seferberlik türkülerinin buruk tatlarıyla dillerde dolaşmaya başladığı bu dönemde, bu belleği paylaşanların karşılaştıkları her şeyden kuşku duymaları, iyi- kötü, doğru-yanlış ayırmadan birçok şeyi ve kendilerine benzemeyen herkesi reddetmeleri doğal sayılmamalı mı?[1] İçeriği acılardan oluşmuş bir bellek karşısında, bu ortamda sağlıklı ve eleştirel düşünmek ne ölçüde geçerli olabilirdi, varlığını ve etkinliğini ne kadar sürdürebilirdi? Bugün bile bu konuda tutarlı bir yargıya varmış olmak, birçokları için pek de kolay olmasa gerek.

---

1 Hatırladığım kadarıyla Beşikçi tartışmalı bir yargıyla kentin bu konumunu onun tutucu yapısıyla bağlantılı görüyordu.

Ve Atatürk Üniversitesi

'60'lı yıllar Erzurumu'nda, böyle bir ortamda faaliyete geçen bir üniversite Atatürk Üniversitesi. Büyük bölümünü Erzurum halkının bağışladığı kırk bin dönümlük verimli bir tarım arazisi üzerinde, Amerikan üniversiteleri örneğine göre kurulmuş, günün şartlarına göre olağanüstü fiziki yapısı ve geniş kadro olanakları ile çağdaşlığa aday bir üniversite örneği. Karşısında; onarılması gereken yaralı ve acılı bir tarihsel/toplumsal bellek ve sürdürmekte olduğu kırsal yaşantıyla yüzyılların ihmaline uğramış bir halk.

Kuruluşunu gerçekleştiren Amerikalı ve Avrupalı hocalar anlaşmaları gereği yavaş yavaş üniversiteyi terk ederken onların yerlerini; bir taraftan buradaki geniş kadro olanakları nedeniyle ülkenin diğer üniversitelerinden yeni idealler (!) için ayrılıp gelenler, bir taraftan da üniversite eğitimini tamamlamış kariyer kademelerinin ilk aşamalarındaki gençler almaya başlıyor. Bu gençler arasında heyecanlı, eğitimli, bilgili, bilimden ve bilimsel düşünceden yana, araştırmacı, cesur ve yurtsever; kimi doktorasını tamamlamış kimi doktora yapmakta olan onlarca asistan. Erzurum için, Atatürk Üniversitesi için, ülke için bir şeyler yapma, bir çıkış yolu arama heyecanı içinde hepsi. Ayrıca onlarla aynı heyecanı paylaşan, gelecek için onlara umut bağlayan, onları destekleyen sınırlı sayıda da olsa doçent ve profesör.

Hepsinin bilmedikleri bir şey var yine de; bu tür idealist arayışların sakıncalarını ve akademisyenlik heyecanının bu sakıncaları aşmaya yetmeyeceğini bilmiyorlar. Bilmedikleri bir diğer şey ise; Erzurum'un tarihsel/toplumsal belleğini oluşturan ögeler ve Erzurumlu'nun bu ögelerle bağlantılı öncelikleri. Öte yanda ise; bu öncelikleri en başından fark ederek sinsice sömürmeye çalışan, bu belleğin derin yaralarını kaşıyıp kanatma yoluyla güç kazanmaya, kariyer yapmaya, mevki elde etmeye, maddi olanaklarını artırmaya çabalayan başka bir grup. Kimler yok ki bunların arasında? Fötr şapkalı, papyon kravatlı, cami yaptırma derneği üyesi rektörler, dekanlar. Erzurum halkından daha fazla Erzurumlu oldukları biçimindeki gülünç ölçüde popülist bir söylemle bölge halkı, tüccarı ve esnafıyla ilişki kurmaya, onlardan maddi-manevi çıkar sağlamaya çabalayan profesör, doçent unvanlılar...[2]

'60'lı yılların sonlarına doğru Atatürk Üniversitesi öğretim üyesi kadrosunun renksiz bir fotoğrafı bu. Buna başkaları tarafından daha pek çok şey, pek çok renk eklenebilir elbette.

---

2 Bunlar arasında diğer üniversitelerdeki meslektaşlarının maaşlarının iki katı maaş alan, ders notları bilimsel yayın sayılarak yayın komisyonlarınca ödüllendirilen, kirasız olarak modern, geniş ve ferah lojmanlarda oturan ama yine de emeklerinin karşılığını alamadıkları iddiasıyla Erzurum'dan ve Atatürk Üniversitesi'nden şikâyetçi olan doçentler, profesörler (!) var. Bunlar arasında profesör olur olmaz okuyup yazmayı bırakan, kitaplığında mevcut birkaç yüz kitabı, artık ihtiyacım yok diyerek fakülte koridorlarında genç asistanlara pazarlayan, karıları, kızları, oğulları ya da bir yakınlarının üniversite kadrosuna atanması için –yönetici kadrolarla köle tavırlı bir işbirliği içinde– fırsat kollayan öğretim üyeleri var.

Beşikçi ve anılar (ya da tarihe not düşmek)

Bu fotoğrafta Beşikçi'nin özel bir yeri var mı? Bu yazının en zor kısmı burası herhalde. Bu soruya verilebilecek doğru cevabı bulmak zor. Çünkü bu; söz konusu yıllarda sağ'da ve sol'da tümüyle "ziyan olmuş bir nesil" içerisinde tek bir kişiyi aramak demek. Her birinin; kendince hayalleri olan, düşleri olan, umutları olan bir nesil... Beşikçi'den söz etmek biraz da Onlardan söz etmek olmayacak mı? Tarihe not düşmek bu ise; peki.

67 yılının sonları... Sonbahar... Öğretim dönemi başlamış ya da başlamak üzere. Bu yazının sahibi; özel nedenlerle İstanbul'daki yaşantısını bırakıp doğduğu kente dönen ve İstanbul'daki hocalarının koruma ve desteği altında çarçabuk üniversite kadrosuna atanan bir asistan. Erzurum'da, Tanpınar'ın deyimiyle "toprak aristokrasisi"ne mensup eski bir ailenin geleceğine umut bağlanan genç bir üyesi.

Edebiyat Fakültesi'nde bana verilen çalışma ofisine bir gün zayıf, ufak tefek, ilk bakışta sessiz, sakin biriymiş duygusu uyandıran ama karşısındakine renkli gözleriyle dimdik bakan biri giriyor. Askerlik görevinden henüz dönmüş, fakültenin önceki asistanlarından İsmail Beşikçi. Belleğimin yanıltına payı bir yana, tanışmamız böyleydi galiba Beşikçi ile. O dönemde Beşikçi ya doktora çalışmasını bitirmiş ya da bitirmek üzere. Benim ilkokul çağlarından tanıdığım, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden arkadaşı olan Erzurumlu bir asistanın kız kardeşiyle evli ve herkes gibi sıradan bir hayatı var. Sigara ve içki içmeyen, ne dönemin üniversite balolarına ne kokteyllerine ne de taşra yaşantısının birçoğuna cazip gelen sıradan eğlencelerine katılmayan, Erzurumluların deyimiyle –namazında, niyazında– tipik bir Erzurum damadı.[3]

Ankara Siyasal Bilgiler'den hocası İbrahim Yasa'nın yönlendirmesiyle Doğu Anadolu'daki göçebe gruplardan "Alikan Aşireti" konusundaki araştırmasını bitirmiş, Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiyenin Düzeni*'nden esinlenerek *Doğu Anadolu'nun Düzeni* adını vereceği bir kitap hazırlamaya çalışıyor. İlk kez bir gerçeği keşfediyor gibi heyecanlı. Bu gerçek günümüz politikası içinde "Kürt Realitesi", "Kürt Sorunu" "Kürt Açılımı" gibi adlarla anılmaya başlayan gerçek. İsmail'in keşfinden heyecan duyduğu, şaşırdığı bu gerçek, şaşırtıcı biçimde, benim için hiç de şaşırtıcı değil. Zaman zaman tartışıyoruz.

Beşikçi Marksist literatürden edindiğimiz kavramlarla Kürtlerin sömürüsünden söz ediyor hep.[4] Biz, bu görüşü paylaşmayanlar ise, bu yaklaşımı Marksizm ile bağdaşmayan ırkçı bir yaklaşım olarak görüyoruz. Bu konuyu merkez-çevre ilişkisi açısından değerlendirmenin daha doğru olacağını, bir sömürü varsa –ki var– bunu tüm Anadolu insanının sömürülmesi olarak ele almak gerektiğini düşünüyoruz. Aynı bölgenin insanı olarak ben kendi köyümün, komşu köyle-

3 Beşikçi'nin üniversiteye girişinde katkıları olduğuna inanan bir üniversite hocası, sonraki yıllarda onun bu özelliğini anımsatarak şöyle söylüyordu: "Efendim karpuz gibi adam, yeşil diye aldık içi kırmızı çıktı". Ne varki bu hocanın daha sonra karpuzları –komünistleri– arasına pek çok kimseyi dahil ettiğini düşünmek hiç de zor değil.

4 Yeri gelmişken, Beşikçi'nin bu konumunu bugün bile –ırk bağlamında ve biraz da ironi ile– Ziya Gökalp'in rövanşı olarak değerlendirenler bulunduğunu belirtmeliyim.

rin, Palandöken Dağı'nın öte yanındaki Kürt köyleriyle yanyana ve benzer şartlarda yaşayan halkını örnek gösteriyorum. Yaşanmış öyküler anlatıyorum. Büyük benzerlikler ve küçük farklılıklardan söz etmeye çalışıyorum ama olmuyor.

Beşikçi'yi bulduğu gerçekten koparmak ya da onun bulduğu gerçeğin sınırlarını genişletmek mümkün değil. Bir kısır döngü, bölgenin analiziyle ilgili tartışmalarımızı çepeçevre kuşatıyor. Beşikçi giderek her gün biraz daha sarılıyor kendi bulduğuna inandığı gerçeğe. Sonunda bu, tam bir saplantı oluyor onda. Artık birbirimizi inandırma olanağımız da tartışma olanağımız da kalmıyor galiba. Arkadaşlarımızdan çoğu Beşikçi'nin sımsıkı sarıldığı bu konulara yavaş yavaş ilgisini kaybediyor. Bu dönemde Beşikçi kendinden farklı düşünenlere tümüyle kendini kapatıyor. Kentte ve akademik çevrede giderek yalnızlaşıyor. Erzurum'da paylaşılan tarihsel/toplumsal belleğin içeriğini ve önceliklerini göz ardı edip "İleri Kars, Geri Erzurum" başlıklı karşılaştırmalı bir kent analizi yayımlayarak bu yalnızlaşmanın acısını çıkarıyor adeta. Ne var ki akademik çevreden koptukça, çelişkili biçimde çevresi, çoğunluğu Güneydoğu kökenli öğrenciler ve solcu gençlerce kuşatılıyor. Paylaşmakta olduğumuz çalışına ofisi bu gençlerle dolup taşıyor. Bu gençler Beşikçi'yi artık tüm sorunları için biricik başvuru odağı olarak görmeye başlıyorlar.

Fakülte yönetimi kısa surede bu durumu fark ediyor ve karşı atağa geçiyor; Ya da ben bugün öyle düşünüyorum. Artık Erzurumlular ve sağcı gençler dekanlık katında, sonradan TRT genel müdürlüğü ve milletvekilliği de yapan dekanla birlikte, Beşikçi ve çevresine karşı. Solcu gençler ise Beşikçi ile birlikte, onun ofisinde, dekan ve çevresindekilere karşı. Fakülte ikiye bölünmüş durumda. Çoğu zaman alttan alta, ara sıra da su yüzüne çıkan bir gerilim yaşanıyor.[5]

Bu gerilimin patlama noktası ise, Beşikçi'nin Erzurum'daki hayatı ve kariyeri için sonun başlangıcı. Bir sabah erken saatlerde bir grup öğrenci, rektörlük binasına girerek, yönetiminden şikâyetçi oldukları rektörün makam koltuğunu dışarı çıkarıp kapı önünde yakıyorlar. Bu olay belki de ODTÜ'de Amerikan büyükelçisinin arabasının yakıldığı döneme rastlıyor. Koltuğu yakılan rektör bir ziraat profesörü. Bölgede, hayvan neslinin ıslahı alanında yaptığı geniş bütçeli ve başarısı kuşkulu çalışmalarla tanınan, Milli Eğitim Bakanlığınca rektör tayin edilmiş biri. Akademik sorunlardan habersiz, her kademedeki akademisyeni ve öğrenciyi küçümseyen, rektörlüğü bir tür derebeylik olarak yaşamaya he-

---

5 Bu dönemde bir gün, bir hoca –bu asistanları karpuza benzeten hoca olabilir– beni ofisine çağırıyor ve Beşikçi'nin verdiği derslerle ilgili bir kısım ders notlarını ve öğrencilerin bazı yazılı kâğıtlarını gizlice alıp kendisine götürmemi istiyor. Bunları kanıt olarak kullanıp Beşikçi için soruşturma isteyecek. Ani bir şaşkınlıkla, utançla ve biraz da telaşla bu teklifi kabul ediyor, yanından ayrılıyorum. Hayat boyu bir daha karşılaşmayacağım korkunç bir teklif bu. Ahlaksız tekliflerin en ahlaksızcası. Düşünüyorum, bir an önce kaçıp uzaklaşmak için de olsa hemen kabul ettim bu teklifi. Lanet olsun! Kabul ettim. Peki dedim. Evime gidip, kimseyle konuşmadan yatağa giriyor, yorganı başıma çekerek saatlerce acı içinde kıvranıyorum. Beşikçi'nin benden istenen tüm evrakı, notları, yazılı kâğıtları, gazete ve dergilerden kestiği tomar halinde küpürler her şey ortada, masasının üzerinde, kilidi olmayan dolabının içinde. Onun asla gizlemeyi düşünmediği şeyler gizli-saklı şeylermiş gibi benden gizlilikle isteniyor. Bunalıyorum, hiç uyumuyorum belki de. Sabah fakülteye gidiyor, bir ofiste yalnız oturan bir arkadaşa kendisiyle oturmak istediğimi söylüyorum, Kabul ediyor. Alelacele Beşikçi ile paylaştığım ofisi terk ediyorum. Ve günlerce bana bu teklifi yapan hocadan kaçıyor, kendisini görmüyorum. Bir süre sonra karşılaşınca da benden artık bir şey istemiyor. Belki istediklerini başka yollarla elde ettiği için belki de benden istediklerini unuttuğu için.

vesli bir kişilik. Üzerinde, Atatürk'e mal edilen o ünlü "Türk âleminin en büyük düşmanı komünizdir. Her görüldüğü yerde ezilmeli" sözüyle, üniformalı, çatık kaşlı bir Atatürk portresi yer alan, ışıklı bir panoyu kampüsün girişine astırarak, yönettiği üniversitenin öğrencileri ve akademisyenleri arasında kömünist avına çıkan bir rektör.

Ve sonun başlangıcı

Bu "koltuk yakma olayı" Güneydoğu konusundaki çalışmalarıyla çeşitli çevrelerin her gün biraz daha düşmanlığını kazanmış olan Beşikçi'nin öğrenciyi kışkırtmasına bağlanarak, kendisine yapılacak kötülüklerin gerekçesi haline getiriliyor. Derken "çok yönlü" bir soruşturma başlatılıyor. Aynı günlerde kentte bir hareketlenme söz konusu. Sanırım başta "Komünizmle Mücadele Derneği" ve onunla iç içe bir kısım cemaatler bu "koltuk yakma" olayını, üniversite üzerinde baskı kurmak, oradaki düşünce platformunu kendi hedefleri doğrultusunda değiştirmek için bir fırsat olarak değerlendiriyorlar.

Bir gün, akşamın alacakaranlığında kentten büyük bir kalabalık üniversiteye yürüyor. Çeşitli sloganlar atarak lojmanlar arasından geçiyor, öğrenci yurtlarına kadar giderek binaların camlarını taşlıyor, kapılarını tekmeliyor, hiçbir engelle karşılaşmaksızın tüm kampüsü dolaşıp geri dönüyorlar. Tam bir hınç gösterisi. Üniversiteyi büyük bir korku dalgası kaplıyor. Ne olup bittiğini kimse anlamıyor. Lojmanlarda oturan aileler ve yurtlardaki öğrenciler panik içinde. O gece çok kişi sessizce "bu kentte yaşanmaz" yargısına varıyor, pek çok akademisyen başka bir kente göçmenin, başka bir üniversitede kadro aramanın planlarını yapmaya başlıyor.

Ertesi sabah renkli kurdelalarla bezenmiş devasa bir koltuğun birileri tarafından Erzurum halkı adına, törenle rektörlüğe teslim edilişiyle durum anlaşılıyor. Birileri ya da biri, öğretim üyelerine ve öğrencilere gözdağı vermek istiyor. Birileri ya da biri, kuruluşundan bu yana yanlışı ve doğrusuyla, özgür düşünce, çağdaş bilim ve modern eğitim için mücade edenleri susturmak istiyor. Birileri mi? Yoksa biri mi? Hangisi doğru? Bugünkü yargım; birileri değil, sadece biri. "Erzurum halkının hediyesidir" yazısını üzerinden çıkarmadan bu koltukta aylarca, yıllarca oturan biri. Erzurum halkının arkasında olduğu imasıyla öğrencileri ve öğretim üyelerini tehdit eden biri. Bu ziraatçı rektörden başkası değil.[6]

Böylece Beşikçi'yi "koltuk yakıtırma" suçundan başlayarak akla gelebilecek pek çok konuda suçlayabilmek için kanıt toplanmaya çalışılıyor. Rektörlükte kurulan bir komisyon pek çok kimseyi, çeşitli suçlamalara tanıklık için ifadeye çağırıyor. Ben de bu ifadeye çağrılanlar arasındayım. Bana sorulan en önemli soru, Beşikçi'nin komünist –ya da Marksist– olup olmadığı. Bunun kendisine sorulması gerektiği yolunda bir cevap verdiğimi, ayrıca bu sorunun en doğru cevabının da kendisinden alınabileceğini, çünkü tanıdığım kadarıyla Be-

6 Üniversitedeki asistanların sorunlarını dinlemek üzere düzenlediği bir toplantıda bu rektör tehdidini ahlak dışı boyutlara vardırarak öfke saçan bir uslupla şöyle bağırıyor: "Biliyorum, yağlanıp ... girsem de yine sizlere yaranamam".

şikçi'nin hiçbir düşüncesini saklamayan, gizlisi saklısı olmayan biri olduğunu vurguluyorum.

İfadeler, yargılamalar, doğrular, yalanlar, iftiralar, gerçekler... İlkin Beşikçi'nin verdiği dersler elinden alınıyor, bir süre sonra da üniversiteden ayrılmak zorunda bırakılıyor ya da uzaklaştırılıyor.

Evet, Beşikçi'yi ben bu şartlarda tanımıştım. O asla kendini gizleyen biri değildi. İnandığı fikirleri savunurken ufak tefek görünüşü birden devleşiyor, ciddi boyutlardaki tehditler karşısında bile ödünsüz tavrını asla değiştirmiyordu. Öteden beri kendisi hakkındaki yargım; onun bir bilim adamı olmaktan çok bir fikir ve inanç adamı olduğu yolundaydı. Bu yargım bugün de değişmiş değil. İsa gibi, hiç yılıp yorulmadan kendi çarmıhını sırtında taşıyan bir inanç adamı. İnancına katılmadığımı bu yazı baştan sona ifade ediyor sanıyorum. Ama inanma biçimini hep kıskandığımı da belirtmeliyim.

Ve Beşikçi'den sonrası

Beşikçi'nin Erzurum'dan ayrılışından bugüne neler mi değişti? Gördüklerim, işittiklerim ve gözlemlediklerim şunlar: Oturduğu koltuğun yazısını göstererek Erzurum halkından tam destek aldığıyla övünen rektör, çıkarılan bir yasayla bir başka kente sürgün edildi ve orada bir rektörün, desteğini halktan önce kendi bilim çevresinden alması gerektiğini öğrenemeden hayata veda etti. Yazık oldu...

Bir dönem, devleti koruyup, desteklediklerı inancının verdiği güvenle, tartışma yerine güce başvurma kolaylığını seçen, Beşikçi'nin yanı sıra daha pek çoklarına, haklı nedenlere dayanmaksızın düşmanlık besleyen gençler; konjonktürel değişmelere paralel olarak, suça itildi, hapse atıldı, işkence gördü ya da öldürüldü. Yazık oldu...

Atatürk Üniversitesi, çeşitli nedenlerin üst üste gelmesiyle, öğrenci ve öğretim üyesi profili açısından her gün biraz daha yerelleşti. Yazık oldu...

Erzurum tek bir sanayi kuruluşuna bile sahip olmayan, tarımı ve hayvancılığı günden güne gerileyen, göçlerle durmadan eğitimli insanını kaybeden, her gün biraz daha yoksullaşan, onu kendine özgü yapan tarihsel/toplumsal bilinci altüst olmuş, bu bilinci canlı tutan umudu ve öfkesi, sürekli istismar edilmiş kayıp bir kent artık. Yazık oldu...

Kurtlar Sofrasındaki Mum

RUŞEN ARSLAN

Avukat yanındaki stajımı, verdiğim söz üzerine Ağrı'da M. Ali Aslan'ın[1] yanında yapmaya başlamıştım. Evimiz halen Ankara'daydı. Staj süresince de Ankara'ya gidip geliyordum.

Staj yaptığım 1968 yılında, bugünkü gibi Ağrı-Ankara arası çalışan modern otobüsler yoktu. Yollar da alabildiğine kötüydü. Elimiz Kars Ekspresi adlı trenle yolculuk yapmaya mahkümdu. Elimiz keşke yalnız Kars Ekspresi ile yolculuğa mahkûm olsa... Tren yolculuğuna kalkarsan, Erzurum'a kadar bir buçuk günü göze almak zorundasın. Çünkü demiryolları insanların ve taşınacak eşyaların çabuk ulaşımı için değil, asker ve mühimmattın taşınması için planlanmış. Dolan babam dolan!..

Erzurum, tren yolculuğumun son durağıydı. Ağrı'ya kamyondan bozma otobüs veya rast gelirse, yeni çıkmış dolmuşlarla gitmek zorundaydım. Bir buçuk günlük yorucu tren yolculuğundan sonra Ağrı'ya hemen hareket etmek zordu. Onun için Erzurum'da bir gece mola verirdim.

Hoş benim molam yalnız tren yolculuğunun yorgunluğuna bağlanamazdı. Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde okuyan arkadaşlarımı görmek için de bahaneydi. İstasyondan doğru üniversiteye gider, gece de onların kaldığı yurtta kalır ve sabahlara kadar sohbet ederdik. İsmail Beşikçi adını önceden duymuş, onlardan da çok işitmiştim.

Beşikçi'nin eserleriyle tanışıklığımız kendisinden önce oldu. Yok sayılan bir halkla, Kürt halkıyla ilgili inceleme yapıyordu. Bizim kuşağımız, yok sayılan Kürt halkından küfürle bile olsa söz edilmesine önem verirdi. Çünkü küfürle anılma bile, var olmanın ispatıydı. Kürt diye bir halkın var olduğunu, Kürtçe diye bir dile sahip olduğunu ispat etmek bizim kuşağın göreviydi. Kötü propaganda da, sonuçta bir propagandaydı. Bir halk olarak var olduğumuzu kanıtlamak için küfre bile razı olan bizim kuşak, Beşikçi'nin incelemelerine büyük değer vermişti.

1 Türkiye İşçi Partisi'nin M. Ali Aybar'dan sonraki genel başkanı.

Askerlik sonrası Muş'ta avukatlığa başladıktan birkaç ay sonra, 12 Mart müdahalesi oldu. 12 Mart'ın mağdurlarından biri de bendim. 49 gün gözaltında kalıp salıverildikten sonra, Muş'a dönmüş ve kafamdaki düşünceyi gerçekleştirmiştim. Av. Şerafettin Kaya'ya Diyarbakır Sıkıyönetim Mahkemelerindeki davaları takip etmek için ortaklık teklif etmiştim. Karşılıklı mutabakattan sonra hemen işe koyulmuştuk.

Diyarbakır Sıkıyönetim Mahkemeleri, Kürtleri ve Kürtlerle ilgili herhangi bir faaliyeti olanları yargılamayı iş edinmişti. Atatürk Üniversitesi'nde asistan olan İsmail Beşikçi'nin, Kürtlerle ilgili araştırma yapması, şimşekleri üzerine çekmişti. Devletin varlığını kabul etmediği bir halkın, bilimsel inceleme konusu yapılması kabul edilemezdi! Nitekim üniversitedeki bazı hoca ve öğrenciler, İsmail Beşikçi'yi "komünizm ve Kürtçülük yapıyor," diye ihbar ettiler. Bizim tanışmamız ve Beşikçi'nin on yedi yılı aşkın hapislik serüveni böylece başlamış oldu.

12 Mart döneminde ben, avukat arkadaşlarım Şerafettin Kaya, Veysi Zeydanlıoğlu, Fikri Yıldızhan ve Yücel Önen Beşikçi'nin avukatlığını yüklenmiştik. Daha sonra Gülfer Güçlü de bize katıldı.

Beşikçi davasını sıradan bir yargılama gibi alırsak yanılırız. O döneme ait yargılamaları, mahkemelerin bilim ve bilim insanları karşısındaki tavırlarını, uygulamalarını anlamak için, Beşikçi davası önemli bir mihenk taşıdır. Ancak bu dava, bir yargılamanın ötesinde, Türk üniversitelerinde bilimin nasıl öğrenilip öğretildiği, üniversite hocalarının bilime mi yoksa devletin resmî ideolojisine mi öncelik verdikleri, üniversite özerkliği ve bilimsel özgürlükten ne anladıkları, "bilim adamlığı" ile hafiyeliğin nasıl iç içe geçtiğini anlamak açısından daha da önemlidir. Kanımca Türkiye'de bilimin ve üniversitelerin gelişimini tarih açısından inceleyeceklerin, İsmail Beşikçi'nin 1968-1973 yıllarındaki yaşamını ıskalamamaları gerekir. Anılan dönem, Türkiye'de bilimin gelişimini araştıracaklar için tarihî bir hazinedir.

Beşikçinin üniversiteden uzaklaştırılması ve ardından Diyarbakır Sıkıyönetim Askerî Mahkemesi'nde yargılanması, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde sosyoloji doçenti Orhan Türkdoğan'ın (şimdi profesör) ihbar dilekçesiyle başladı. Ekinde geniş bir açıklama olan bu ihbar dilekçesini, öneminden dolayı imlâ yanlışlıklarıyla aynen vermek istiyorum.

"26 Ocak 1968

Fen - Edebiyat Fakültesi Dekanlığına
ERZURUM

Fakültemiz Sosyoloji Asistanı Dr. İsmail Beşikçi öğretim ve akademik faaliyetlerinde öğrenci ve öğretim mensupları arasında Marksist ve Bölgecilik propagandası yapmaktadır. Aşağıda vesika ve delilleriyle sunacağım hususlar eğer incelenirse bu gerçeği Dekanlığınızın da bizzat yakından müşahade edeceğine inanmaktayız.

Jeo-politik, sosyo-kültürel yönlerden oldukça hassas bir bölgede kurulan üniversitemizde kariyer görevini siyasi ideolojilere alet eden ve körpe dimağlar üzerinde 'Hocalık' makamını suistimal ederek, sulta kuran ve onlara tek yönlü doğ-

matik görüşleri aşılayan adıgeçen asistan hakkında gerekli işlemin yapılmasını aynı müessese içinde bir sosyoloji öğretim üyesi olarak arz ve rica ederim.

imza
Doç. Dr. Orhan TÜRKDOĞAN
Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyoloji
Öğretim Üyesi
Erzurum"[2]

Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, Beşikçi'yi üniversiteye ihbar etmekle hızını alamaz ve 12 Mart Hükümeti'nin "Balyoz Harekâtı"nın mimarı olan Devlet Bakanı Sadi Koçaş'a da ihbar eder.

Hakkını yemeyelim, Beşikçi'yi ihbarda Türkdoğan öncü olmakla birlikte yalnız değildi. O günlerde üniversitede hoca, yönetici ve öğrenci olup, sonradan Türkiye'de önemli mevkilere gelen birçok kişi Beşikçi'yi ihbar etmişti.

12 Mart'ta Diyarbakır Sıkıyönetim Mahkemelerinde hem avukatlık yaptım hem de sanık olarak yargılandım. Hukuku bir kenara iten, ideolojik yargılama yapan ve haksız birçok karara imza atan bu mahkemelerle çok kavgam oldu. Niye yalan söyleyeyim, bu mahkemelerin bir yanını çok beğenirdim. Beğendiğim yanı, ihbarcı tanıkların sıfatının tutanağa "MUHBİR TANIK" olarak yazılmasıydı. Böylece yargılananlar ve biz avukatlar, hangi tanıkların sıradan, hangilerinin ihbarcı tanık olduklarını öğrenmek imkânını buluyorduk. Ayrıca mesleğini ihbarcılıkta kullanan bu tanıklar için, mahkemenin bilinçli kullandığına inanmadığım aşağılanma da içeren bu sözcüğe muhatap olmalarından hınzırca bir sevinç de duymuyor değildik.

Gazeteci Fikret Otyam'ın Halil Çiftçi davasında, gazetecilik çalışması sırasında öğrendiklerini Siirt valisi ile İçişleri Bakanı Faruk Sükan'a ihbar etmesi, mahkemede "muhbir tanık" olarak dinlenmesine neden olmuştu. Beşikçi yargılanırken de, mahkemeye adeta Erzurum Atatürk Üniversitesi'nden muhbir tanık yağmıştı. Sadece tanık olarak dinlenenlerin çoğunun da onlardan geri kalan yanı yoktu. Davada tam 42 tanık dinlendi. Birçoğu sonradan önemli mevkilere gelmiş ve hepsinin ortak özelliği "Beşikçi'nin aleyhine ifade vermek" olan bu tanıkları iki kategoride sunmak istiyorum.

MUHBİR TANIKLAR: Rektör Prof. Dr. Kemal Bıyıkoğlu, Prof. Dr. Turhan Tufan Yüce (Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Adalet Yüksek Okulu Müdürlüğü'nden emekli), Dekan Prof. Dr. Ahmet Kurt (Ziraat Fakültesi), Doç. Dr. Orhan Türkdoğan (Prof.), Dr. Orhan Okay (Prof. Fatih Üniversitesi'nde öğretim üyesi), Dr. Celal Cihangiroğlu (Yrd. Doç. Celal Bayar Üniversitesi'nden emekli öğretim üyesi - Arap Celal adıyla tanınır), Dr. Hüseyin Ayan (Prof. Konya Selçuk Üniversitesi'nde Öğretim Üyesi), İbrahim Erol Kozak (Prof.) ve Mehmet Eyüboğlu (Öğretim görevlisi)[3]

ALEYHTE TANIKLIK YAPANLAR: Mustafa Aydın, Alâaddin Başar (Prof. Dr.), Mehmet İshakoğlu, Celal Atamanalp, Murat Altın, Rıza Müftüoğlu (Es-

2 İsmail Beşikçi, *İsmail Beşikçi Davası* 1, Komal Yayınevi, 1975, 1. Basım, s. 3.

3 İhbarların hangi makamlara yapıldığı ve neleri içerdiği konusunda bkz. *a.g.e.*, s. 129-131.

ki MHP Erzurum milletvekili), Okan Şengöz, Osman Okka (Prof. Dr.), Nurhan Akyüz (Prof. Dr.), Celal Tarakçı (Prof. Dr.), Atamer Güreş, Prof. Dr. Mithat Torunoğlu, Yavuz Akpınar (Doç. Dr.), Yılma Durak ("Doğu'nun Başbuğu" olarak bilinen MHP'li Yılma Durak, İpekçi cinayeti ve Ağca'nın kaçırılmasıyla ilgili idamla yargılandı, beraat etti), Prof. Dr. Şaban Karataş (Eski TRT Genel Müdürü), Erdal Birkan, Mustafa Aktaş.

Özellikle muhbir tanıklar mahkemede dinlenildikleri gün, mahkeme başkanının odası muhbir tanıkların istirahatına tahsis edilmişti. Askerî savcı ve hâkimler kendileriyle sohbet edip çay kahve içiyorlardı. Nitekim İbrahim Erol Kozak, aşağıda sözünü edeceğim Beşikçi'ye yazdığı mektubunda, "Hâkimleri tanıma fırsatı olduğunu ve onlarla sohbet ettiği"ni söylüyor.

Bu durumun tarafsız yargılamayla ilgisi yoktu. Mahkeme heyetinin ve askerî savcıların bu tavrı, meslek hayatımızda karşılaştığımız ilk ve son durumdu. O gün duruşmaya katılan avukatlar, mahkemeyi bu tavrından ötürü ağır eleştiri bombardımanına tuttular ve çekilmesini istediler. As. Savcı ve mahkeme heyeti bunu "Türk misafirperverliği, bilim adamlarına saygı" olarak niteliediler. Onlara göre Beşikçi değil, muhbir tanıklık yapan üniversite hocaları bilim adamıydı!

İsmail Beşikçi niye yargılanmıştı? Sorunun cevabını yine İsmail Beşikçi'den verelim:

> "... Resmî ideolojide, buna bağlı olarak politikacıların, görüşünde 'Kürt yoktur, herkes Türktür, Kürt diye etnik bir grup yoktur, Kürtçe diye bir dil yoktur' iddialarına rastlanmaktadır. Resmî ideoloji, bu iddialar üzerine kurulmuştur. ... Bunlar gayrı ciddi ve gülünç iddialardır. Toplumbilimci vakıaları olduğu gibi hiçbir değişikliğe uğratmadan, baskıdan uzak bir şekilde araştırmak, gerçeği olduğu gibi kabullenmek zorunda olduğu için bütün gerçek dışı, bilimdışı iddialara itibar etmeyecektir. Olanı, yani somut olanı kendisi araştıracaktır."[4]

Beşikçi'yi ihbar eden anlı şanlı profesörler nasıl bir "bilim" istediklerine iki örnek vermek istiyorum. Prof. İbrahim Erol Kozak (o zaman asistan) mahkemede tanıklık yaptıktan sonra, Beşikçi'ye 25 Mart 1972 tarihinde bir mektup yazar. Mektubunda *"Milyonlarca kardeş kanının dökülmesi neticesini tevlit edecek barut fıçısı üzerinde ilimcilik yapılmaz,"* diyerek Beşikçi'yi araştırmalarından ötürü kınar.[5] Demek bir sosyolog için, toplumda "ilimcilik" yapılan ve yapılmayan yerler varmış!.. "İlimcilik" yapılan alanı bilim adamının kendisi tayin etmeyeceğine göre, birileri veya belli makamlar tayin edecekti.

M. Şerif Fırat'ın *Doğu İlleri ve Varto Tarihi* adlı kitabına Cemal Gürsel'in yazdığı önsözdeki "... Parlattığı meşalenin aydınlığından korkanlar tarafından şehit edilmiş, kitabı piyasadan toplatılıp yok edilmiş, hangi vatan köşesinde gömülü olduğu dahi bilinmeyen..."[6] safsatalarını dayanak kabul eden Prof. Dr. Orhan

---

4 *A.g.e.*, s. 427-428.

5 *A.g.e.*, s. 197.

6 M. Şerif Fırat'ın amcası Halil Kanmaz tarafından öldürüldüğü, devlet tarafından Varto'nun Kasman köyünde anıt mezar yapıldığı hakkında geniş bilgi için Ruşen Arslan'ın, Şeyh Sait Isyanı'nda Varto Aşiretleri ve M. Şerif Fırat Olayı, Doz Yayıncılık, 2006 kitabına bakınız.

Türkdoğan, "bilim" adına Beşikçi'yi ihbar etmekte beis görmemişti. Türkiye'de çok "meşhur" olan bu sosyoloji profesörü, İspanyol olsaydı Basklılar ve Katalanları, İsveçli olsaydı Laponları, Avusturyalı olsalardı Aborjinleri inceleyenleri bölücülükten ihbar ederdi.

Prof. Dr. Türkdoğan, üniversite yönetimine yaptığı ihbarda; *"Beşikçi Siyasal Bilgiler Fakültesinin mezunudur. Sosyoloji derslerini yardımcı ders olarak okumuştur. Bu bakımdan temel sosyoloji disiplin dalından mezun olmadığı için, sosyoloji kültüründen de yoksundur,"*[7] diyerek Beşikçi'nin sosyologluğunu da sorguluyordu. Bu iddia, aynı zamanda Beşikçi'nin sosyoloji dalında doktorasını kabul edip, ona sosyoloji doktorluğu unvanını veren üniversite ile doktora tezini değerlendiren profesörleri de töhmet altında bırakıyordu. Sosyoloji bilmeyen biri, sosyoloji doktorluğu unvanını ya iltimas yahut rüşvetle alabilirdi. Prof. Türkdoğan'ın aklına bunları da ihbar etmek nasıl gelmemişti?..

Yargılama da aynı mantıkla yapıldı. Bilim, devletin resmî ideolojisinin izin verdiği sınırlar içinde, üniversite hocalığı yukarıda adları yazılı muhbir tanıklık yapanlar gibi yapılmalıydı! Devletin yüce çıkarları gözetilmeden bilim yapmak kimin haddineydi?.. Beşikçi bu ölçülerin dışında biri olduğu ve mahkemenin beklediği nedameti göstermediği için 13 yıl 7 gün ağır hapis cezası ile cezalandırıldı.

Beşikçi davasından bu kadar söz ettikten sonra, davanın savcısı As. Hak. Yzb. Yaşar Değerli'den söz etmemek olmaz. 12 Mart'ın meşhur savcısı, savcılık yaptığı hemen hemen her davada hukuk dışı davranmakla suçlanırdı. TİKKO, İbrahim Kaypakkaya'nın ölümünden sorumlu tuttuğu için, ona suikast düzenlemiş ve suikasttan yaralı kurtulmuştu. Beşikçi de onu hukuk dışı davranmakla suçluyor ve hakkında soruşturma açılmasını istiyordu.

Askerî savcı, bir karış suda boğacak kadar Beşikçi'ye kızıyordu. Onu mahkûm ettirmek için işgüzarlık yapmaktan geri kalmıyordu. Yine Beşikçi bir duruşmada, muhbir tanıklar Rektör Prof Dr. Kemal Bıyıkoğlu ile Doç. Dr. Orhan Türkdoğan'ın yalancı tanıklıktan tutuklanmalarını isteyince; Yaşar Değerli onun talebini "...Herkesin saygı duyması icap eden ve hattâ sanığın edebiyatını yaptığı ve hattâ vehmettiği bilimsellik sıfatını kazanmasında hizmeti geçen kişiler hakkında akıl ve mantıkla, hukuk kurallarıyla izahı mümkün olmayan bu talep cidden bizi üzmüştür," diye düşünce vererek ağır eleştiride bulunmuştu.[8]

Askerî Savcı Yaşar Değerli, sosyoloji dalında doktorluk unvanı kazanmış ve genç yaşında birkaç araştırma eseri yazmış Beşikçi için, "bilimsellik sıfatını vehmeden" nitelemesinde bulunuyordu. Yani "Bilim adamı değil, ama o kendini böyle sanıyor," demek istiyordu. İster istemez bilim adamlığı payesini de kendisi veriyordu. Yaşar Değerli iddianame hazırlarken, Beşikçi'nin pek de kullanmadığı sosyoloji doktoru unvanının geri alınmasını mahkemeden talep etmeyi nasıl akıl etmediğine doğrusu şaşmamak elde değil.

"Bilimsellik sıfatını kazanmasında bu kişilerin hizmeti geçmesi" konusunda

7 İsmail Beşikçi, *İsmail Beşikçi Davası 1*, Komal Yayınevi 1975, 1. Basım, s. 11.

8 *A.g.e.*, s. 193.

Yaşar Değerli'nin yanıldığına kalıbımı basarım. Eğer o dediklerinden feyz almış olsaydı, Beşikçi gibi bir bilim adamı olmayacağı kesindi.

11-12 Mart 2006 tarihlerinde Bilgi Üniversitesi'nde yapılan "Kürt Konferansı"nda aynı panelde Beşikçi ile konuşmacıydık. Paneldeki konuşmama şöyle başlamıştım:

> "Değerli Konuklar!
> 35 yıl önce İsmail Beşikçi Diyarbakır Sıkıyönetim Askerî Mahkemesi'nde yargılanırken, avukat olarak savunuculuğunu yüklenmiştim. Bu davada Beşikçi'nin araştırmaları, üniversitede verdiği dersler, konferanslardaki konuşmaları yargılama konusu yapılmıştı. Kendisini kürsü profesörü ihbar etmiş, fakülte dekanı, rektörü ve öğretim üyeleri ile ülkücü öğrenciler aleyhine tanıklık etmişti. Dava, on üç yıl ağır hapis cezası ile sonuçlanmıştı.
>
> Beşikçi'nin aldığı bu kadar yüksek cezanın; benim başarısız bir avukat olmamdan mı, yoksa Türk hukuk mevzuatının anti-demokratikliğinden mi, o dönem üniversitelerde, hafiyeliğin bilimin önünde olmasından mı kaynaklandığını, Beşikçi'nin ve sizlerin takdirine bırakıyorum.
>
> 12 Mart'ın tam da 35. yıldönümünde, bir bilim yuvasında Beşikçi ile aynı panelde 'Kürt Sorunu'nu tartışmamızı, gecikmiş de olsa ilerleme ve mutlu bir tesadüf sayıyorum. Bu nedenle bir ilki gerçekleştiren konferans düzenleyicilerine huzurunuzda teşekkür ediyorum."

Daha sonraki oturumlardan birinde konuşmacı olan Prof. Dr. Baskın Oran da, konuşmasına Beşikçi'den söz ederek başladı. Aklımda kaldığı kadarıyla, bilimsel görüş ve çalışmaları için yıllarca hapis yatmayı göze alan Beşikçi için hak ettiği övücü sözlerden sonra, üniversite camiası olarak kendisiyle yeterli ilgilenmediklerinin özeleştirisinde bulundu. Türkiye'de bilim adamlığı yanında, vicdan sahibi biri olarak da örnek alınması gereken Prof. Dr. Baskın Oran, konuşma kürsüsünde ayağa kalkarak "Beşikçi'yi ayakta alkışlayacağım," dedi. Tüm konuşmacılar ve dinleyiciler birlikte ayağa kalktık ve dakikalarca İsmail Beşikçi'yi ayakta alkışladık. Bilgi Üniversitesi'nde ayakta alkışlanırken, kurtlar sofrasında hiç sönmemiş mumun meşaleye dönüştüğünü düşünüyordum.

İsmail Beşikçi ve Mülkiye: Fevkalade Özel Bir Mülkiyeliyle Söyleşi

BASKIN ORAN

Ben Mülkiye'de 1964-68 arası okudum. Bu tarih kesiminde Kürt kelimesi çeşitli biçimlerde yasaktı. Çeşitli biçimlerde derken, hem yasalarla hem de kendi otosansürümüzle; korkardık telaffuz etmeye. Bırak düşünmeyi.

Diğer yandan, Kürtler ve birtakım solcular (ki, açıktır, ben bunların arasında yoktum) duruma kulak asmadan "Doğulu" terimini "Kürt" terimine dönüştürmeye başlamışlardı. Bu işin en ön sırasını işgal eden, Kürt olmayan bir Mülkiyeli abimizdi: '62 mezunu İsmail Beşikçi. Ben girmeden mezun olduğu için kendisini görmemiştim. Ama yazdıklarını okudukça ve kendisi hakkında anlatılanları duydukça kafamdaki Beşikçi imajı 1 m en, 2 m boydan aşağı oluşmamıştı.

Sonra, '69'da asistan oldum. O da Erzurum'dan gelip Sosyoloji kürsüsüne asistan oldu. O zaman gördüm kendisini: Kısacık boylu, beyaz tenli, nahif bünyeli, zor duyulur bir sesle konuşan, konuşurken hep tebessüm eden, dünyalar kibarı bu küçücük insandı demek, devletin ve toplumun en azından yarım yüzyıldır birikerek devleşen ezberiyle cebelleşen. Saygım katmerlendi.

Bir yandan, yaşıtlarımın neredeyse tamamında hâkim bir Kemalizmim var: İmtiyazsız Sınıfsız Kaynaşmış Bir Kitleyiz. Bunun Dışına Çıkarsak Ülkemiz Bölünür. Doğal olarak korkularım var: Aman Kürt işine karışana zarar gelir, aman bunlar konuşulursa Türkiye parçalanır. Şimdi Prof. İlhan Uzgel'in odası olan oda o sıralarda benim odam; Beşikçi de onun karşısında Prof. İbrahim Yasa'nın büyük odasında oturuyor. Koridorda karşılaştık, işte aşağıda okuyacağınız "Peki Baskın, ne zaman, ne zaman?" deyişi o karenin içindedir.

Mülkiye'deki genç arkadaşların çok yerinde bir girişimiyle şimdi çıkarılan bu İsmail Beşikçi kitabı için kendisiyle konuştum. İçinde yetiştiği ve bir süre çalıştığı Mülkiye'yi çeşitli yönleriyle anlattı. Sözü ona, bu Küçük Dev Adam'a bırakalım.

B. Oran

• Baskın Oran: *Sevgili İsmail Hocam, biz seninle Mülkiye'de tanıştık. Ben yeni asistanken, sen Prof. İbrahim Yasa'nın doktora asistanı olarak geldiğinde. Hangi yıl idi? Galiba Erzurum Atatürk Üniversitesi'ndeki baskılar sonucu geldin, mezun olduğun Mülkiye'ye.*

– İsmail Beşikçi: 25 Temmuz 1970'te, Erzurum Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'ndeki görevime son verildi. Bu tarihte, fakülte postası tarafından elime kapalı bir sarı zarf tutuşturuldu. Bu zarfın içindeki kâğıtta, "Rektörlük makamının yazısı gereğince fakültemizdeki görevinize son verilmiştir" yazıyordu. Yazıda dekan vekilinin imzası vardı.

Rektörlük yazısında, "... 21.9.1968 tarihli Komisyon Raporunun ve 'Doğu Anadolu'nun Düzeni, Sosyo Ekonomik ve Etnik Düzenler' adlı eserinin tetkikinde, anayasaya aykırı eğitim ve yayınlarda bulunduğu anlaşıldığı için..." denilmektedir. Rektörlük yazısı 21 Temmuz 1970 tarihlidir. Kitabın adının yanlış yazıldığı dikkat çekmektedir. Rektörlük yazısı dekanlık teklifinin onaylanmasıydı. Teklif eden de bir dekan vekiliydi. Gerek teklif edenin gerekse rektörlük yazısını bildirenin iki farklı dekan vekili olması da dikkat çekiyor.

Bu karara karşı Danıştay'a başvurdum. Danıştay yürütmenin durdurulması kararı verdi. Üniversite bu kararı uygulamadı.

1970 sonlarında, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Sosyoloji asistanlığı sınavı açıldı. Kasım 1970 olabilir. Dekanlık bölümünde yazılı bir sınav vardı. Sen bana yardım etmiştin. Sınava giren tek kişi bendim. Jüride İbrahim Bey, Nermin Hanım, Özer Ozankaya vardı.

Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne gireceğim anlaşılınca Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü, Danıştay kararını uyguladı. Bir süre iki kurum arasında çelişki yaşandı.

Mülkiye'de İçişleri Bakanlığı bursuyla okumuştum. 6 yıl mecburi hizmet vardı. 1964 sonunda, Atatürk Üniversitesi'ne girince, mecburi hizmet Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmişti. O zaman Atatürk Üniversitesi özerk değildi. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlıydı.

Aralık 1970'te Danıştay'ın yürütmenin durdurulması kararı uygulamaya konulmuştu. 12 Mart 1971'de Erzurum'daydım. Sorunlar Mart 1971 sonlarında çözüldü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde göreve başladım. Basın Yayın Yüksek Okulu'nda, son katta, köşedeki, Cumhuriyet Yurdu'na bakan odada oturuyordum. Büyükçe bir odaydı. Ama daha çok İbrahim Bey'in odasında birlikte oluyorduk. İbrahim Bey'in odası senin odanla karşı karşıyaydı.

19 Haziran 1971'de, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğle vakti, İbrahim Bey'in odasında, hocayla sohbet ederken gözaltına alındım. Bir gün sonra Diyarbakır'a götürüldüm.

• *En başında Mülkiye'ye asistan olmayı düşünmüş müydün?*

– 1962 Haziran döneminde mezun olmuştum. Mecburi hizmetten dolayı, hemen, temmuz ayı içinde, maiyet memuru olarak Çorum'a tayin edildim. Kısa bir süre sonra askerlik için görevden ayrıldım. 1962 Ekimi'nde, İstanbul'da, Tuzla'da, Yedek Subay Piyade Okulu'ndaydım. Kıta görevimi, yedek subay olarak Bitlis'te, 34. Piyade Alayı'nda tamamladım. O zaman askerlik 24 aydı. Kıb-

rıs olaylarından dolayı bizim 59. dönem bir ay fazla askerlik yaptı. 1964 Sonbaharı'nda terhis oldum.

Askerliği tamamladıktan sonra yeniden İçişleri Bakanlığı'na başvurdum. Fakat ben üniversiteye geçmek istiyordum. Erzurum'da Atatürk Üniversitesi yeni kuruluyordu. Ben de orada çalışmak istiyordum. Atatürk Üniversitesi'nde benden kısa bir süre önce göreve başlamış Mülkiyeliler de vardı. Özdemir Akmut ve daha sonra kayınbiraderim olan Ruhi Metin Türko bunlar arasındaydı. Leman'la 1966 yılında evlenmiştik. Özdemir Ağabey, 1970'lerin sonlarında Mülkiye'ye geçiş yapmıştı. Ruhi Metin geçtiğimiz yıl, Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi'nden emekli oldu. Emekli olduğunda Hukuk Fakültesi dekanıydı. O yıllarda Köy İşleri Bakanlığı da yeni kuruluyordu. Atatürk Üniversitesi köy sorunlarına yakın ilgi gösteriyordu. 1964 sonunda Sosyoloji asistanlığı sınavı açılmıştı. Sınava ben de katılmıştım. 1965 başından itibaren göreve başladım. 1961 yaz aylarında, Elazığ'da, Keban, Karakoçan, Palu, Maden, Sivrice ilçelerinde geçen Tahsil İçi Staj döneminde ve askerliğim sırasında Bitlis, Hakkâri, Yüksekova ve Şemdinli'de, göçebe Kürtlerle karşılaşmıştım. Bu konularla ilgili çalışmak istiyordum.

• *En başında, öğrenci olarak Mülkiye'ye girmek istemenin sebebi neydi?*

– Siyasal Bilgiler Fakültesi sınav yaparak öğrenci alıyordu. 1958-1959 döneminde, öbür fakülteler liseden mezuniyet derecesine göre öğrenci alıyordu veya fakültelere sınavsız girilebiliyordu. Siyasal Bilgiler Fakültesi, sınavda kazanan ilk 40 öğrenciye burs veriyordu. İçişleri Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı burs veriyordu. Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne başvurmamın önemli bir nedeni burs olabilir.

• *Sen öğrenci iken (1958-62) Kürt kelimesinin K'si yoktu üniversitelerde. Muhtemelen, sen de İskilipli bir Türk olarak ilgisizdin. Yine de, 49'lar Olayı'nın (1959) cereyan ettiğini düşünürsek, ülkede herhangi bir biçimde Kürt Meselesi geçer miydi öğrenciler arasında? Özellikle de 27 Mayıs'ın Kürtlere muamelesi (sürgünler, toplama kampları, "Size Kürt diyenin suratına tükürün"ler, vs.) hatırlandığında ve yine 27 Mayıs'ın getirdiği göreli özgür tartışma ortamı dikkate alındığında?*

– Mülkiye'ye 1958-1959 döneminde girdim. Kürt olaylarına ilgi, Kürt Sorunu'nu algılama 27 Mayıs'tan sonra başladı. 27 Mayıs'tan sonra Türk siyasal hayatının, Türk düşün hayatının gündemine yepyeni konular geldi. Şehirleşme, bölgelerarası dengesizlik, Doğu'da şeyhlik, ağalık, 55 Ağalar, Doğu'da kıtlık, toprak reformu, çift meclis, üniversite muhtariyeti... 27 Mayıs'la birlikte gelen konulardan biri de Kürtlerin Türklüğü idi. Fakat örneğin 49'larla ilgili herhangi bir haber veya yorum hatırlamıyorum.

Kürt diye bir kavim olmadığı, Kürtlerin aslının Türk olduğu, Kürtçe diye bir dil olmadığı, Kürtlerin Orta Asya'dan gelen bir Oğuz boyu olduğu, sık sık konuşulan, yazılan bir konuydu. Mehmet Şerif Fırat'ın, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi* kitabı, Devlet Başkanı ve Milli Birlik Komitesi Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in önsözüyle yeniden basılmıştı. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından basılan kitap, okullara, öğ-

İSMAİL BEŞİKÇİ İÇİN...

Cevat Geray - Ruşen Keleş

1960'lı yılların başlarında, Türkiye yeni ve çağdaş bir anayasanın kurduğu özgürlükçü bir düzeni kalıcı kılmanın tartışmalarıyla çalkalanıyordu. O sıralarda, bizler, doktoralarını yeni bitirmiş "taze" üniversite asistanları olarak, bir yandan o gelişmeleri yakından izliyor; bir yandan da, bugünkünden farklı olarak, kürsü yöneticisi hocalarımızla birlikte derslere girerek, öğrenci karşısına nasıl çıkılacağını, nasıl ders verileceğini, gerçek eğiticiliğin sırlarını yerinde gözlemlemeye çalışıyorduk. Bunlara ek olarak, ağabeyi konumunda olduğumuz Mülkiye öğrencileriyle ilgilenmek; kişisel, akademik ya da gelecek yaşamlarıyla ilgili sorunları konusunda onlarla görüş alışverişinde bulunmak da geleneklerden kaynaklanan görevlerimiz arasındaydı.

Fakülte'den 1962 yılında mezun olacak olanlardan çoğunun, gelecekte akademisyen, vali, müsteşar, büyükelçi, milletvekili, bakan vb. olarak önemli görevler üstlenebilecek niteliklere sahip gençler oldukları daha o günlerden fark edilebiliyordu. Rahmetli Sadun Aren Ağabeyimizin yürütücülüğünü yaptığı Rockefeller Araştırma Projesi çerçevesinde, Ruşen Keleş'in Orhan Türkay'la birlikte yaptığı *Türk Köylerinde İktisadi ve Sosyal Değişme* ve Cevat Geray'ın yürüttüğü *İç ve Dış Göçler* adlı araştırma etkinliklerimizde kimi öğrenciler özellikle dikkatimizi çekiyordu. Bu öğrencilerden biri, çalışkanlığı, ciddiyeti, çözümleme gücü, araştırmalara ilgisi ve çevresiyle ilişkilerindeki ölçülü ve saygılı tavırlarıyla takdirimizi kazanmış olan İsmail Beşikçi idi. Çorum'un İskilip ilçesinden olan İsmail ile yakın ilişkilerimiz, ağabey-kardeş ilişkisi çerçevesinde, sonraki yıllarda da sürdü.

İsmail doktora tezinde, askerliği sırasında görüp tanıdığı Alikan aşiretinin toplumsal organizasyonunu çalışmaya karar vermişti. Bu gerçekten de özgün bir konuydu. Asistanlık yaptığı Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde birtakım hazırlıklar yaptıktan sonra Ankara'ya gelerek uygulayacağı soru kâğıdını başta Fehmi Yavuz ve İbrahim Yasa hocalar olmak üzere bizlere danıştı ve buna göre son biçimini verdi. Ondan sonra da uygulamaya geçti. Uygulamanın başarılı olduğunu söyleyebiliriz ki ortaya doktora tezi çıktı.

retmenlere ücretsiz olarak dağıtılıyordu. Bizim fakültede de, 1962-1963 yıllarında, her hocanın masasının üzerinde bu kitapları görmek mümkündü. Bu, tarih, dil, kültür bakımlarından, Kürtlerin Türk olduğunu, Kürtçe'nin aslının Türkçe olduğunu ispatlamaya çalışan, Kürtlerin ve Kürtçe'nin varlığını inkâr eden bir kitaptı.

27 Mayıs'tan sonra konuşulmaya, tartışılmaya başlanan, bölgelerarası dengesizlik, Doğu'da şeyhlik, ağalık, Doğu'da kıtlık, 55 Ağalar gibi konulara ilgi duymaya başlamıştım. Kürtlerin Türklüğü konusu da ilgimi çekiyordu. Kantinde

Saha çalışmasında yaşadığı ve sonra Cevat Geray'a yazdığı bir mektupta bahsettiği bir anı çok önemlidir. Yöredeki araştırmanın başlangıç aşamalarında göçebeler onu bir casus olarak algılayıp kendisiyle sıcak ilişkiler kurmamışlar. Ancak aşağıdaki etkileyici olay sonrasında bölge halkı kendisine güvenmeye başlamış ve bu sayede alan araştırmasını tamamlayabilmiş: Aşiret halkı hayvanlarıyla birlikte bir meraya vardıklarında, köyün ağası ile muhtarı bunların karşısına dikilmişler ve demişler ki bu yıl bize şu kadar para ödeyeceksiniz. Bu para gerçekte geçen yıl aynı yer için ödenen paranın tam iki katıymış. Bunun üzerine pazarlık kızışmış, bu kadar parayı ödeyemeyeceklerini söylemişler. Ağa ve muhtar bunlara 24 saatlik bir süre tanımış ve eğer bu parayı ödemezseniz sizi buradan çıkartacağız demişler. Ertesi gün olmuş, bir de bakmışlar ki meranın diğer tarafındaki köylüler bunları çıkarmak için toplanıyor. Muhtar son sözünü söylemiş: "Bakın, köylüler burada; eğer bu parayı ödemezseniz sizi buradan kovacaklar." Sonunda parayı ödeyemedikleri anlaşılınca köylüler bunların üzerine taşla sopayla saldırmışlar. Bakmış ki iş kötüye gidiyor, İsmail de eline sopayı almış, aşiretle birlikte o köylülere karşı kavgaya girmiş. Kavga bittikten sonra artık göçebeler onu kendilerinden biri olarak benimsemiş ve o da bu sayede yöredeki çalışmalarını tamamlayabilmiş. Biz bu örneği araştırma yöntem ve teknikleri ile ilgili derslerimizde sürekli anlatırız. Bu örnek olay araştırmacılara, özellikle köylülerle ilgili çalışmalarda, onlardan biri duygusunu yaratacak kadar iyi insan ilişkileri kurmaları gerektiğini çok iyi gösteriyor.

İsmail Beşikçi'nin Atatürk Üniversitesi'nde verdiği dersler, sınavlarda sorduğu sorular, o zamanki adıyla Doğu Sorunu üzerine yazdıkları kısa bir süre sonra oradaki meslektaşlarının tepkisini çekti. O sıralarda Doğu Anadolu'daki pahalılık ve yoksulluk mitinglerine katılması da ona karşı kullanılıyordu. Özellikle sosyoloji kürsüsünden Doç. Dr. Orhan Türkdoğan'ın bu karşı kampanyada başrol oynadığı bilinmektedir. Ancak Atatürk Üniversitesi'ndeki bir başka meslektaşı, şimdi Felsefe Kurumunun Başkanı olan Ioanna Kuçuradi'nin bu konuda çok olumlu bir tavır takındığını da İsmail Beşikçi bize anlatırdı.

O günlerde Türk Sosyal Bilimler Derneği'nde başkan olan Şerif Mardin'e, İsmail Beşikçi'nin mutlaka yurtdışına gitmesinde büyük yarar olduğunu söylemiş ve kendisine burs bulunmasına yardımcı olmasını rica etmiştik; ama bu girişimimden bir sonuç çıkmadı. İsmail'in Atatürk Üniversitesi'yle ilişiği kesildikten sonra, 1971 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne asistan olarak katıldığını biliyoruz. Bu sıralarda Profesör Ibrahim Yasa ile birlikte *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* kitabının güncellenme-

büyükçe bir okuma salonu vardı. Okuma salonu, kantinden yemekhaneye inerken sol tarafta bulunuyordu. Masa üzerinde günlük gazeteler ve bazı haftalık dergiler bulunurdu. Basından gelişmeleri izleyebiliyorduk. Kantinde radyonun bulunduğu ayrı bir oda da vardı. Radyonun bulunduğu oda, kantine girişte, hemen sağ taraftaydı. Küçük bir odaydı.

O yıllarda, üçüncü sınıftan dördüncü sınıfa geçen idari şube öğrencileri, yaz aylarında staja gönderiliyordu. Bu staja Tahsil İçi Staj deniyordu. 1961 yaz ayla-

sine önemli katkılarda bulundu. Daha sonra 12 Mart döneminde yargılanması dolayısıyla Siyasal Bilgiler Fakültesi ile bağı kesilmek zorunda kaldı. Bir süre tutuklu kaldıktan sonra aftan yararlanarak tahliye olunca fakülteye dönmek istedi. Cevat Geray o dönemde okulda değildi, İmar İskân Bakanlığı'nda müsteşar olarak görev yapıyordu. Demek ki 1974-75 yılları olmalı. İbrahim Yasa, Nermin Abadan Unat ve Özer Ozankaya'dan oluşan jüri onun sınavını başarılı görmemişti; bu yüzden de yeniden fakülteye atanamadı. Madem başarılı bir insan değildi niye daha önce fakülteye alınmıştı? O açıdan bu olayı büyük bir haksızlık olarak görüyoruz. Eğer bu atama ile ilgili olarak oluşturulan jüri, değerlendirmesini daha geniş bir dünya görüşü ile ve olası tepkileri hesaba katmadan yapmış olsaydı, Beşikçi belki de, hem daha sonraki yıllarda karşılaştığı zorluklardan uzak kalabilecek hem de verimli bilimsel çalışma ve araştırmalarını sayı ve nitelik olarak ileriye götürebilecekti.

Bundan sonra da bilindiği gibi çalışmalarını üniversite dışında sürdürdü. Sonraları yine tutuklandı. Tahliye edilmesini beklediğimiz günlerde tahliye edilmedi. O günlerde Geray'a yazdığı bir mektupta, "Ben bir bilim insanıyım, fikirlerimden dolayı içerideyim. Bu fikirlerimi, görüşlerimi değiştiremem, bu yüzden daha farklı biçimde davranamam ki... bundan dolayı da benim bu sistem içinde sık sık yargılanmam, içeri alınmam, hüküm giymem doğaldır," diyordu. Ama içeride olduğu günlerde de okumayı araştırmayı bırakmıyordu. Ortak bir dostumuz olan Yılmaz Öztürk'ün ona yeni yayımlanmış bilimsel kitapları toplayıp gönderdiğini anımsıyoruz. Yılmaz, İsmail'in özgürlüğünden yoksun kaldığı zor günlerinde aramızdaki iletişimi sağlayan kişi idi.

Ne yazık ki, bilimsel dürüstlüğü, toplumsal araştırmalar konusundaki titizliği, insan haklarına saygısı, doğru bildiği yoldan her şeye karşın ayrılmamaktaki direnci ona ağır bir bedel ödetmiş; İsmail ömrünün 18 yıla yakın bir bölümünü cezaevlerinin parmaklıkları arkasında geçirmek zorunda kalmıştır. Onun yazdıklarından ve söylediklerinden kat kat çoğunu bugün haykırarak söyleyenler neredeyse özgürlük kahramanı olarak el üstünde tutuluyorlar. Hakkın ve adaletin yere ve zamana göre fiilen uğradığı değişik algılanma biçimlerinden doğan bu somut mağduriyet, hak ve adalet kavramlarına olan güveni de haklı olarak sarsıyor.

Öğrenci-öğretmen ve ağabey-kardeş ilişkileri çerçevesinde karşılıklı sevgimizi her zaman koruduğumuz sevgili İsmail'i tek cümleyle ifade etmemiz beklenirse şöyle demek gerekir: İsmail Beşikçi, insan ilişkilerinde çok saygılı ve çok yumuşak bir insan olmasına karşın, mücadeleci ve bilimsel duruşundan ödün vermeyen bir bilim adamıdır.

rında ben de bir arkadaşımla birlikte bu program çerçevesinde Elazığ'a gitmiştim. Arkadaşım Elazığlıydı. Elazığ'da, ilçelerde, kaymakamlarla köylülerin konuşmaları sırasında tercümanların varlığı dikkatimi çekmişti. Tercüman olarak bekçiler, çaycılar, odacılar vs. çağrılıyordu. Basında yer alan yazılarda, üniversitelerde veya başka yerlerde düzenlenen konferanslarda Kürtçe diye bir dil olmadığı, aslının Türkçe olduğu vurgulanıyordu. Doğu'da, taşradaysa, kaymakamlar, köylülerle ancak tercüman aracılığıyla konuşabiliyordu.

Üniversiteye katıldığım yıllarda, diyelim 1960'ların ortalarında, Kürtlerin ve Kürt Sorunu'nun bilinmediğini, devletin de bunu bilmediğini, ciddi araştırmalar ve incelemeler yapılırsa, devletin ve hükümetin de bunu öğreneceğini, gerekli demokratik düzenlemeleri yapacağını düşünürdüm. Kürtlerden, Kürtçe'den, "Doğu Sorunu"ndan söz etmenin baskılar getirdiğini giderek fark ettim. Eleştiri yaparak bu baskıları aşmaya çalıştım.

Resmî ideoloji kurumunun bilincine 1971'de, Diyarbakır'da, Doğu duruşmaları sürecinde vardım. Resmî ideoloji kurumunu, bu kurumun bilim karşıtı özünü bu duruşmalar sürecinde eleştirmeye çalıştım.

Kürtlerle, Kürt Sorunu'yla ilgilenmem, önceden hazırlanmış bir plan gereğince cereyan etmedi. Karşılaştığım engelleri aşmaya çalışma şeklinde oldu. Örneğin, "Kürtlerden, Kürtçe"den söz ediyor. Cezalandırılması gerekir," şeklinde bir iddianameyle veya bilirkişi raporuyla karşılaştığım zaman bunu aşmaya çalıştım. 1970'in sonunda, *Ant* dergisinde, "Doğu'da Geri Bırakılmışlığın Oluşumu" başlıklı bir yazı yayımlanmıştı. Bu yazıdan dolayı, İstanbul Basın Savcılığı tarafından, Beşikçi hakkında ve dergi yönetmeni Doğan Özgüden hakkında dava açılmıştı. Dosyada, Ord. Prof. Dr. Recai Galip Okandan, Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer ve Duygun Yarsuvat'ın bu yazı hakkında bilirkişi raporu vardı. Raporda, "Kürtlerden ve Kürtçe'den söz ediliyor, yazıda suç unsurları var," deniyordu. Raporu, profesörleri, bilim yöntemi açısından, bilimin ve siyasetin kavramlarıyla eleştirmeye çalışmıştım Bu rapora göre hazırlanan iddianameyi, daha sonra mahkemenin gerekçeli kararını, bu mahkûmiyet kararını onaylayan Askerî Yargıtay'ın gerekçeli kararını eleştirmeye çalışmıştım.

1960'larda üniversite özerkliğine çok güvenirdim. İstanbul'da, ta Tuzla Yedek Subay Piyade Okulu'ndan tanıdığım giderek dostluğumuzun ilerlediği bir arkadaşım vardı. Yılmaz Öztürk. Yılmaz Öztürk Ajans 70'i yönetiyordu. 1960'ların sonlarında, Yılmaz'la bu konuda çok tartışmalarımız olmuştu. *Forum* dergisindeki, *Akşam* gazetesindeki, *Ant*'taki yazılardan dolayı, "İsmail yazılarına dikkat et, onu-bunu eleştirirken sert kavramlar kullanma, siyasete bulaşma..." diye beni uyarıyordu. Ben de, "Kürtler, Kürtçe, inkâr edilen bir kategori. Bu konuda ne söylersen söyle siyaset diye algılanır. Kimseye hakaret yok, bilimin kavramlarıyla eleştiri yapmaya çalışıyorum," diyordum, "Üniversite özerkliği var," diyordum. Yılmaz, "Üniversite özerkliğine güvenme," diyordu. 12 Mart öncesinde Yılmaz'la bu konularda çok tartışmalarımız oluyordu. Yılmaz'ı geçen sene bu zamanlar, 23 Mart 2009'da kaybettik. Sevgiyle anıyorum.

• *Hatırlar mısın, ben bir gün sana demiştim koridorda: "Haklısın, ama şimdi Kürt Meselesi'ni konuşmanın zamanı mı?" Sen de bana cevap vermiştin: "Peki ne zaman zamanı olacak, Baskın, ne zaman?" Ben bunu hep utanarak hatırlarım, kendi açımdan. Çünkü, aslında diyordum ki, sen bu konuyu dile getirme. Sen ne düşünmüştün o zaman? Daha doğrusu, hemen herkes sana böyle söylüyor olmalıydı; onlara karşı ne diyordun, ne düşünüyordun öyle durumlarda?*

– İbrahim Bey'in odası dekanlık katındaydı... Dekanlık katının üzerindeki katta yani ikinci katta dershaneler vardı. Benim odam Basın-Yayın Yüksek Oku-

lu'ndaydı ama sık sık İbrahim Bey'in odasında oturuyordum. Dediğim gibi, senin odanla İbrahim Bey'in odası karşı karşıyaydı.

Mart 1971'de Ankara'ya geldiğimde Özer Ozankaya ile küçük bir tartışmam olmuştu. Özer Bey o zaman Güvenlik Caddesi'nde bir sokakta oturuyordu. Eşi TRT'de çalışıyordu. Bir akşam beni evlerine davet etmişlerdi. Özer Bey, orada, bana, "Türkler Ahmet, Mehmet, Mustafa gibi isimleri çok kullanıyorlar. Ama bu isimler Doğu'da da çok kullanılıyor. Bu, Kürtlerin Türklerle aynı halk olduğunu gösteriyor," demişti. Birçok isimler dile getirerek Kürtlerin ayrı bir halk olmadığını vurgulamıştı. Bu muhakemenin yanlış olduğunu, böyle bir düşünüşün, Türkleri de Kürtleri de Araplara bağlayacağını belirtmeye çalışmıştım. Özer Bey'in Diyarbakır'ın Lice ilçesinden olduğunu biliyordum. Kürtleri Türklere bağlama gayretine şaşırmıştım.

Temmuz 1974'te tahliye olmuştum. Tahliyeden sonra İbrahim Bey'le sohbet ederken, odaya Ömer Kürkçüoğlu girmişti. Ömer, bana, "Hoş geldin geçmiş olsun..." dedi. Sohbetimiz sırasında, Kürtlerden, Kürt Sorunu'ndan söz etmiştim. Kürt diline ve kültürüne karşı inkârcı, asimilasyoncu bir politika izlendiğini, bunun bilim anlayışına ve insan hakları anlayışına aykırı olduğunu söylemeye çalışmıştım. Ömer Kürkçüoğlu bu sözlerime şiddetle tepki göstermişti. "Kürt Sorunu diye bir sorun yoktur, bu, Amerikan emperyalizminin ortaya çıkardığı bir sorundur. Emperyalizmin ekmeğine yağ sürmemek gerekir," demişti. "Amerika Birleşik Devletleri'nde şurada-burada Kürdoloji Enstitüleri kuruluyor. Nedendir acaba?" diyerek tepkisini sürdürmüştü. "Kürdoloji enstitülerinin neden Türkiye'de kurulamadığı daha aydınlatıcı olabilir," demeye çalışmıştım.

Aynı günlerde, Nermin Hanım'la da karşılaşmıştım. Nermin Hanım İbrahim Bey'in odasına gelmişti. Profesörler kurulunda konuşulacak bir konu hakkında, İbrahim Bey'e bilgi veriyordu. Algıladığım kadar, Nermin Hanım'ın önerdiği bir konu konuşulacak... Bu konuyla ilgili olarak İbrahim Bey'in desteğini istiyordu.

Nermin Hanım'ın kısa bir süre önce ABD'den döndüğünü gazetelerden öğrenmiştim. Hocayı görünce, "Hoş geldiniz hocam, ABD'de bir üniversitede ders vermişsiniz," dedim. "Ortadoğu ülkelerinin mukayeseli toplumsal yapıları üzerine ders verdim," dedi. "Kürtlerden, Kürtlerin mücadelesinden, Kürdistan Demokrat Partisi'nden de söz ettiniz mi?" dedim. Hoca bu sözler üzerine çok tepki gösterdi. "Bu, ABD emperyalizminin ortaya çıkardığı bir sorundur. Bu işlere burnunu sokması emperyalizmin yapısı gereğidir. Sen de bu konulardan hiç kopmadın..." demişti. Beni azarlamıştı. O sırada İbrahim Bey, "Nermin, İsmail, cezaevinden yeni çıktı. İnsan, eski öğrencisine bir hoş geldin der, geçmiş olsun der... İsmail bir de bizim asistanımızdı..." gibi bir şeyler söyledi. Nermin Hanım, "Ama İbrahim Beyciğim, baksana hâlâ akıllanmamış..." demişti.

Nermin Hanım'ın zaman zaman öfkelendiğini biliyordum. Ama bana karşı öfkesi haksızdı. Aynı cümle içinde hem İbrahim Bey'le konuşuyor hem de bana karşı öfkesini dile getiriyordu. "İbrahim Bey, toplantı yarın... Sen zaten bu konulardan hiç kopamadın..." "İbrahim Hoca, bir daha hatırlatmam gerekir mi... Sen biraz akıllı olmaya çalış, bu işler insana bir şey kazandırmaz..."

Nermin Hoca, gerek öğrenciliğimde gerek asistanlığımda, benimle çok ya-

kından, çok sıcak bir şekilde ilgileniyordu. Mübeccel Hanım'la beni Nermin Hoca tanıştırmıştı. Tez hazırlamamda, doktorada Mübeccel Hanım'ın çok yardımını görmüştüm. Ama Kürt Sorunu gündeme gelince böyle mesafeler oluşabiliyor.

O günlerde küçük bir tartışma da Korkut Boratav arkadaşımızla olmuştu. Korkut'un odası Basın-Yayın Yüksek Okulu'ndaydı. Pencereden kapalı spor salonunun çatısı ve fakültenin arka bahçesi görülüyordu. Raflarda *Ülkü* dergisinin ciltleri vardı. Bu ciltler bana Pertev Naili Bey'i hatırlatmıştı. Sohbetimiz sırasında, Kürt Sorunu'nun önemli bir sorun olduğunu, görmezlikten gelinemeyeceğini belirtmiştim. Korkut, Kürt Sorunu'nun önemli bir sorun olmadığını, Kürtlerle Türkler arasında önemli bir fark olmadığını, dil farkını büyütmemek gerektiğini vurgulamıştı.

Gündüz Aktan, 1974-1975 yıllarında Dışişleri Bakanlığı'nda çalışıyordu. Dışişleri Bakanlığı'nın dış politikayla ilgili kitaplarından edinmek için, Gündüz'ün bakanlıktaki odasına gitmiştim. Milli Müdafaa Caddesi'ne bakan bir odada oturuyordu. Bana o kitaplardan birkaç tane vermişti. Sohbetimiz sırasında, dış politikada, ikili ilişkilerde, kulislerde vs. Kürtler konusunun gündeme gelip gelmediğini, Kürtlerin durumunun mücadelelerinin konuşulup konuşulmadığını sormuştum. Gündüz, bunun önemli bir sorun olmadığını, ne görüşmelerde ne de kulislerde böyle bir konunun gündeme gelmediğini söylemişti.

1975 sonlarında, "Devlet Planlama Teşkilatı'nda Osmanlı döneminde ve Cumhuriyet'te Türk Toplum Yapısı, Meslekler" konulu bir seminer düzenlenmişti. Ben de semineri dinleyici olarak izlemiştim. Mübeccel Hanım'la karşılaşmıştım. Mübeccel Hoca konuşmacıydı. Doğu Perinçek de parti başkanı olarak dinleyiciler arasındaydı. Hatta en önde yanyana oturuyorduk. Mübeccel Hoca'yla, Devlet Planlama binasına girerken karşılaşmıştım. Hal hatır sordu. Bilim yöntemiyle, bilim yöntemi açısından Kürt Sorunu'na nasıl yaklaşmak gerektiği konusunda çalıştığını söylemiştim. "Saf bilim olmaz. Bunu aklından hiç çıkarma Beşikçi," demişti. Bunu sevecen bir ifade ile değil azarlayıcı bir tonda söylemişti. Her zaman sevecen olarak algıladığım Mübeccel Hanım'ın bu tutumu da beni şaşırtmıştı.

1973'te Adana Cezaevi'ndeyken, Seha Bey'e [Prof. Meray], Cahit Bey'e [Prof. Talas] ve Mümtaz Bey'e [Prof. Soysal] mektuplar yazmıştım. Bunlar bir şey isteyen, bir şey soran mektuplar değildi. Bilim-resmî ideoloji, insan hakları açısından Kürt Sorunu hakkında bilgi vermeye çalışan mektuplardı. Cevap beklemiyordum. Gelmedi. Tahliyeden sonra, Seha Bey'le ikinci katta kendi odasının önünde karşılaşmıştım. [Asistan] Duygu Bazoğlu Sezer ile konuşuyordu. Duygu Bazoğlu ile birlikte beni de odasına almıştı. Kapıdan içeri girerken saçımı okşamıştı. Başımı okşamasının, "mektubunu aldım" gibi bir mesajı vardı. O gün hocayla hep Duygu konuşmuştu. Konuşması, *Dış Politika ve Kamuoyu* kitabıyla ilgiliydi. Ben de sıra bana gelsin de birkaç laf edeyim şeklinde bir beklenti içinde olmadım. Hoca da böyle bir ortam yaratmadı.

Başka bir gün de, Hukuk Fakültesi yönündeki merdivenlerden çıkarken Cahit Bey'le karşılaşmıştım. Hocayı görünce bir kenara çekildim. Göz göze gelir

miyiz diye hocanın inişini bekledim. Hoca beni fark etmedi, çekip gitti. Ben de başka bir davranış içinde olmadım.

O günlerde, 1974 sonbaharında bir akşam, Ankara Sanat Sevenler Merkezi'nde Sevgi Soysal'la karşılaşmıştım. Bana, cezaevi yaşantımın nasıl geçtiğini sormuştu. Sohbetimiz sırasında, Kürtlerden, Kürtçe'den Sevgi Soysal'a da söz ettim. Sevgi Hanım, yarı şaka, yarı ciddi, Mümtaz Hoca sana çok kızıyor demişti.

• *İbrahim Yasa Hoca sanıyorum sana karşı son derece demokrat davrandı. En azından, bizim dışarıdan edindiğimiz izlenim buydu?*

– İbrahim Bey bana karşı çok olumluydu ama niyetini, isteğini, yaşama geçirebilecek, söz dinletebilecek gücü yoktu. Bana karşı, Fehmi Bey'in [Prof. Yavuz], Cevat Ağabey'in [Prof. Geray] ve Ruşen Ağabey'in [Prof. Keleş] tutumları da iyiydi.

• *Bir yandan Sosyoloji kürsüsünün diğer üyeleri, özellikle Özer Ozankaya, diğer yandan diğer kürsülerin öğretim üyeleri, çünkü Mülkiye'nin öğretim kadrosunun çoğunluğu daima solun karşısındakilerden oluşmuştur, diğer öğretim üyeleri sana nasıl davrandılar?*

– Bunun, genel olarak olumlu olmadığını söyleyebilirim. Yukarıda bunun birkaç örneğini vermeye çalıştım. 1974'te genel aftan sonra, fakülteye gelip gitmeye başladım. İbrahim Bey'e geliyordum. İbrahim Bey, Fehmi Bey, fakülteye dönmemi istiyordu. 1974 sonbaharında dönüş için başvuru yaptım. Ondan sonra İbrahim Bey'e çok gelen giden oldu. İstihbaratçıların da gelip gittiğini fark ettim. Bazen ben odadayken gelirlerdi. İbrahim Bey'le gizli gizli, fısır fısır görüşmeye çalışırlardı. Ben o zaman odayı terk ederdim. İbrahim Bey bana açık açık söylemedi ama iki üç defa "İsmail seninle çok uğraşan var," demişti. Türkkaya Ataöv de İbrahim Bey'le fıs fıs konuşanlar arasındaydı. Herhalde İbrahim Bey'i benim aleyhime ikna etmeye çalışıyorlardı.

• *Mülkiye'den ayrılışın nasıl olmuştu?*

– 12 Mart sürecinde çok yoğun gözaltı, tutuklama yaşandı. Bu Mülkiye'ye de yansıdı. Sosyoloji kürsüsünde İbrahim Bey'den başka Özer Ozankaya, Erdoğan Güçbilmez, Cenap Nuhrat ve ben vardık. Özer Ozankaya doçentti. Özer Ozankaya Marx'ın *Toplum Kuramı* kitabının çevirisinden dolayı tutuklanmıştı. Şafak davası çevresinde Erdoğan ve Cenap da tutuklanmışlardı.

"12 Mart rejimine karşı nasıl bir tutum izlemek gerekir?" konusunda fakülte mensupları arasında yoğun tartışmalar oluyordu. Bir gün Basın-Yayın'da, bir odada Nuri Çolakoğlu ile Mete Tunçay arasında sert bir tartışma yaşanmıştı. O odanın kimin odası olduğunu hatırlamıyorum. Alt katlarda bir odaydı. Odanın penceresi fakültenin arka bahçesine bakıyordu. Mete Ağabey, "Gazetelerde yayımlayacağımız yazılarla 12 Mart rejimini eleştirelim, deşifre edelim. Ortak imzalı yazılar, bildiriler daha etkili olur," şeklinde konuşuyordu. Nuri Çolakoğlu ise "Bunlar küçük burjuva yöntemleridir, etkisi olmaz. Sıkıyönetime, 12 Mart rejimine karşı tutumumuz devamlı olmalı, yürüyüşler, protestolar yapmalıyız,"

diyordu. Başka bir gün dekanlıktaki salonda öğretim üyelerinin, asistanların katıldığı bir toplantı yapılmıştı. Geniş katımlı bir toplantıydı. Bu toplantıda da "12 Mart rejimine karşı ne yapmalıyız," konusu konuşuldu, tartışıldı. Bu toplantıda ben de küçük bir konuşma yapmıştım. "Kürtler şimdi bazı demokratik talepler ileri sürüyorlar. Bu talepler karşılanmazsa ileride siyasal talepler de ortaya çıkabilir," demiştim. Dekan, Prof. Dr. Mümtaz Soysal'dı. Ertesi gün Mümtaz Bey, dekanlığa girişte, sahanlıkta, beni bir kenara çekip şöyle demişti: "Dün sen konuşurken toplantıda kimler vardı? Senin konuşman Başbakanlığa ulaştırılmış, beni uyardılar. Bu tür konuşmalara neden izin verildiğini soruyorlar." "Toplantı çok kalabalıktı. Herkes vardı," demiştim.

Dekan Mümtaz Soysal *Anayasaya Giriş* kitabından dolayı tutuklanmıştı. Ömer Madra, Halil Berktay gibi arkadaşlar aranır durumdaydılar. Mayıs ayında bir gün fakültede ve Basın-Yayın'da çok yoğun bir arama yapılmıştı. Çatı katlarında, bodrum katlarında, kalorifer dairelerinde çok yoğun bir arama yapıldı. Şahin Alpay aranıyordu. Şahin Alpay o zaman Eğitim Fakültesi'nde asistandı. Basın-Yayın Yüksekokulu'nun müdürü Prof. Dr. Nermin Abadan'dı.

19 Haziran 1971 günü fakültede İbrahim Bey'in odasındaydım. Hocayla sohbet ediyordum. Öğle vaktiydi. Odaya bir üsteğmen girdi. Beşikçi'yi sordu, "Benim," dedim. "Bir konuda bilginize başvuracağız, bizimle gelin," dedi. İbrahim Bey "Kürsüde kimse kalmadı, beni de götürün," diye tepki gösterdi, üsteğmen "Kısa zamanda geri getireceğiz," gibi bir şey söyledi.

Mamak Sıkıyönetim Komutanlığı'na götürüldüm. Oradan Ankara Jandarma Merkez Komutanlığı'na götürüldüm. Beni arayan orası da değilmiş. Oradan Ankara Emniyet Müdürlüğü'ne götürüldüm. Beni arayan orasıymış. Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı Askerî Mahkemesi'nce alınmış tutuklama kararı varmış. Bir gece Ankara Emniyet Müdürlüğü'nde tutuldum. Ertesi sabah Diyarbakır'a götürüldüm.

Atatürk Üniversitesi mensupları, yöneticiler ve hocalar, çeşitli sıkıyönetim komutanlıklarına ihbarlar yapmışlar. Ortak imzalarla hazırlanan ihbar dilekçelerine, Atatürk Üniversitesi'nde hazırlanan idari soruşturma komisyonu dosyasını ve üniversiteden uzaklaştırma yazısını da eklemişler.

• *Mülkiye'yle ilişkilerin böylece bitti mi?*

– Tutuklanıp Diyarbakır'a götürüldüğümde Basın-Yayın Yüksekokulu'ndaki odada pek çok kitabım ve bazı küçük eşyalarım kalmıştı. Tahliyeden sonra Basın-Yayın'a uğramıştım. Sekreter Ali Can'dı. Sekreter beni bodrum katındaki bir depoya götürdü "Sen tutuklanıp Diyarbakır'a götürülünce kitaplarını paketleyip depoya kaldırdık. Öbür arkadaşlar için de böyle yaptık. Daha sonra, öbür arkadaşların kendileri veya yakınları gelip kitaplarını, eşyaları aldılar. Seninki kaldı," demişti. Depoda kitapların, dergilerin hiçbirini bulamadım. Arkadaşlar kendilerinkini alırlarken benimkileri de almışlardı. Birkaç tane fakülte dergisi kalmıştı.

1974 yılı sonlarında açılan sosyoloji asistanlığı sınavlarına ben de başvurmuştum. O dönem çeşitli kürsüler için asistan alınacaktı. Doğu Ergil, Artun Ünsal da sınavlara katılanlar arasındaydı. Sosyoloji asistanlığı için kurulan jüri İb-

rahim Bey, Nermin Hanım ve Özer Bey'den oluşuyordu. İbrahim Bey Ziya Gökalp'in toplum ve sosyoloji anlayışıyla ilgili bir soru sormuştu. O zaman, yeni kurulan Komal Yayınevi Ziya Gökalp'in *Kürt Aşiretleri Üzerine Sosyolojik Tetkikler* incelemesini yayımlamak için çabalıyordu. Ziya Gökalp'in 1922 yaz aylarında Diyarbakır'da hazırladığı bu inceleme Komal Yayınevi'nin eline henüz geçmişti. Ziya Gökalp bu incelemeyi Sağlık Bakanı Dr. Rıza Nur'un talebi üzerine hazırladığını anlatıyordu. Ziya Gökalp'in toplum ve sosyoloji anlayışı denildiği zaman o günlere kadar bilinmeyen bu incelemeden söz etmeye çalışmıştım. Nermin Hanım öfkelenmişti, "Bu hâlâ Kürt Kürt deyip duruyor," demişti.

Mülkiye'ye dönemedim ama Mülkiye ile ilişkilerim yine sürdü. Örneğin Çarşamba Toplantıları'na vs. dinleyici olarak katılıyordum.

• *Bütün bunları hatırladığında, Mülkiye hakkında nasıl bir imaj var zihninde?*

– Mülkiye, kamu yönetiminin modernleştirilmesi sürecinde devlet bürokrasisine ehliyetli elemanlar yetiştirmek için kurulmuş bir kurumdur. Resmî ideolojinin üretilmesinde ve yaşama geçirilmesinde önemli bir kurum olduğu da söylenebilir. Ama Mülkiye'de resmî ideolojiye eleştirel bakan kişiler de yetişebilmiştir. Mülkiye havasının böyle bir yönü de vardı. Mülkiye havası, hoca-öğrenci ilişkilerinin, dershane, yurt, kantin ilişkilerinin "üssü mizan" durumunun oluşturduğu bir ortamdı. Bu, bilimin üretilmesi için elverişli bir ortamdır.

Genel olarak, Türk düşün hayatıyla benim aramda Kürt Sorunu'nu algılamada çok önemli bir fark var. Doğal olarak Türk düşün hayatının bu içeriği Mülkiye'ye de yansımıştır. Türk düşün dünyası, bu arada Mülkiye, soruna her zaman devletin çıkarları açısından bakmıştır. Devletin güvenliği, devletin huzuru temel bir amaç olunca insan, halk hiç değerli olmuyor. Hele Kürtler geri, ilkel, medenileştirilmesi gereken bir kalabalık olarak algılanıyor. Bu anlayış doğrultusunda Kürtler ve Kürtçe uzun zaman inkâr edildi. Yoğun bir asimilasyon çabası vardı, devletin çıkarlarının ve güvenliğinin bu doğrultuda olduğu vurgulanıyordu. Bugün artık Kürtler ve Kürtçe inkâr edilemiyor. Bu fiilen yaşanan, devletin de yarım ağız kabul ettiği bir durum ama sorunlara yine devletin güvenliğiyle ilgili politikalar açısından bakılıyor. Halbuki bir de Kürtlerin hakları açısından, Kürt halkı açısından sorunlara bakılabilir. Kürtler söz konusu olduğu zaman bunca yasak neden var? Bu yasakları yaşama geçirme sürecinde devletin yargı, üniversite gibi temel kurumları aşınmıyor mu? Bu devlet anlayışının propagandasını yapan basın aşınmıyor mu?

1961-62 yıllarında *Ortadoğu* adında bir dergi vardı. Dergide emekli büyükelçiler, emekli askerler Ortadoğu ile ilgili görüşlerini yazarlardı. Bilal Şimşir o yıllarda fakültede asistandı. *Forum* dergisinde, bazı gazetelerde yazılarını görürdüm. Bir gün kendisini Dış Münasebetler Enstitüsü'nde ziyaret etmiştim. "Barzanlı olayının yarattığı tehlikeler"den, Türkiye'yi o tehlikelerden korumak gerektiğinden söz etmişti.

1967 yılında, yaz aylarında *Forum* dergisinde göçebe Kürtlerle ilgili birkaç yazım yayımlanmıştı. İlk yazıdan hemen sonra Haluk Ülman Hoca aynı dergide "tehlike çanı" içerikli bir yazı yazmıştı. Türk düşün dünyası soruna hep dev-

let güvenliği anlayışı çerçevesinde değiniyor. Halbuki Kürt halkını ve Kürt halkının hak ve çıkarlarını odak noktasına koymak da önemli olmalıdır. Türkiye, Kürt Sorunu'na ve örneğin Kıbrıs sorununa çok farklı anlayışlarla bakıyor. Kıbrıs sorununa her zaman Kıbrıs'taki Türklerin hakları açısından bakılıyor. Türkiye, örneğin Filistin sorununu da böyle algılıyor. Kürt Sorunu ise her zaman devlet güvenliği kavramı açısından değerlendiriliyor. Kürtlerin hakları, çıkarları yok farz ediliyor.

İsmail Beşikçi Hoca Kalemiyle Sömürgeci Ruha Çizgi Çekti!

AHMET ÖNAL

Anılar, insanı tarihin yanılgılarından alır, onu kendisi yapar. Yazılan anılar, meraklı okuru yaşanan realiteden alır, derinleştirir, tecrübeli kılar ve onu geleceğe taşır. Söylenenler, sözden çıkıp yazıya aktarıldığında, tüm unutulmuşlukların, suskunlukların, ikiyüzlülüklerin karşısında tanık olur, insanlığın kendisiyle yüzleşmesini sağlar. Anıların ve düşünülenlerin yazılması gerekir. Zira anılar geleceğe tecrübe ve bilgi katar. Yaşamı olgunlaştırdığı kadar, bilgiyi ve olayları ilişkilendirir, yaşamın doğru algılanmasını sağlar. İsmail Beşikçi Hoca'ya ithafen yazacağım bu yazıda, bir Kürt ve Kürdistanlı olarak anılarımdaki kavşakları kısaca aktarmayı uygun gördüm. Gelecek nesil bu kavşaklarda belki alamadığımız dersleri çıkarır. Bu sayede nesiller arası kopukluğun bir nebze de olsa giderileceğini umuyorum. İsmail Beşikçi'nin yayıncısı olarak beni ben yapan anılarımdan, İsmail Beşikçi Hoca'dan bana yansıyan, beni etkileyen kesitlerinden bahsedeceğim.

* * *

Babam Kürt gelenek ve misafirperverliğine düşkün bir insandı. Aşiret kültürüne de önem verirdi. Olaylar çıkmasın, dostluklar bozulmasın isterdi. Babam çok da saf, kurnazca düşünmeyen bir insandı. Her an bir hakarete uğramaktan korkardı. Bu nedenle sevenlerine hep "Lawo, dest dirêjî karê kesekî nekin (Oğlum kimsenin işine karışmayın)," diye nasihatlerde bulunurdu. Başkasına karşı hata yapmaktan korkar, herkesi kendi gibi sanır ve içindekini saklamadan söylemeyi kendisine ilke edinirdi.

Babam, güzel Kürtçe konuşmaya özenirdi. Hiç eğitim görmemiş olan babam, Kürtçe'nin sadeliğini korur, edatları yerli yerinde kullanır, eril dişil eklerin ve bükümlerin doğru kullanılmasına, sese ve gırtlağa dikkat eder, "Güzel kullanmadık mı dili bozar ve anlaşılmasını zorlaştırırız," diyerek Kürtçe'ye karşı titiz davranırdı.

Babam, Aleviliğini ürkekçe ve bozmadan yaşamaya çalışır, köyde ekonomik varlığını fakir fukara ile bölüşürdü. Bu nedenle zaman zaman "Rıza, senin neyine gerek, ona buna el uzatıp yardım ediyorsun, buna hiç de gerek yok. Sen aklını mı kaybettin? Niçin emeğini, ekmeğini ona buna dağıtıyorsun," diye eleştirilirdi. Babamın fakir fukaraya karşı gösterdiği cömertliği bazen çocuklarına göstermediği olurdu. Bu nedenle annemin eleştirilerine de hedef olurdu.

Babam gece koyun güderek, gündüz tarlada çalışarak zamanını geçirirdi. Deneme sınama yolu ile iyi bir veteriner olmuştu. Hayvanları iğdiş etmekten tutun da ameliyata, aşılamaktan farklı farklı yemler kullanarak hayvanın bağırsaklarını temizlemeye kadar her işle birebir ilgilenirdi.

Babamın, her ayda ya da mevsimde özel günleri vardı. İtina ile o günleri takip eder ve geleneksel yaşamını devam ettirirdi. Bu özel günler, hiç de Müslümanların özel günlerine benzemezdi. O geleneksel ve tipik Kürt erkeğinden farklıydı. Kadının işi başka, erkeğin işi başka demez, koyun-keçi sağar, inek güder, ekmek, yemek yapar, yayık yayar, ayran, süt kaynatıp çökelek, peynir vs. yapardı. Bu nedenle köyde "Rıza hem erkektir hem de kadın!" derlerdi. Bu söze babam asla kızmaz ve aksine "Evet öyleyimdir. Ne olmuş!" der ve benim de kendisi gibi yetişmemi arzu eder, bildiklerini yaparken bir de bana yaptıklarını itina ve sevecenlikle izaha çalışırdı.

Tabii ben yedi yaşıma varıp okula başladığımda babamın problemlerine bir de benim eğitim sorunum eklendi. 1963 yılında başlamış olduğum ilkokul öğrenimimin birinci sınıfından beri; Türkçe'yi pek bilmediğim için, öğretmenden dayak yememek için onu ders anlatırken can kulağıyla dinlemeye çalışır, ama hiçbir şey anlamazdım. Yalnızca matematik dersinde ya da tahtada yazılarak, şekillerle gösterilen derslerde oldukça başarılı oluyordum. Bu nedenle Hoca, matematik derslerinde beni tahtaya kaldırdığında sorduğu sorulara ya da problemlere rahatlıkla cevap verirken, anlatımda bir türlü başarılı olamıyordum. Bu durum, ortaokula başlayana kadar devam etti.

İlkokul birinci sınıftan ortaokula başlayana kadar Türkçe bilmiyor ve kendimi rahatlıkla ifade edemiyordum. Bu nedenle ilk iki yıl dünyanın dayağını yedim, sonrasında da hep eziyet çektim, aşağılandım. Bu yıllar benim en korkulu yıllarım oldu. Babam da bu durumu görüyor, hissediyor, ama çaresiz, ne yapacağını bir türlü seçemiyordu. Bazen "Oğlum okula gitme!" derdi. Bazen de "Okumadan adam olunamaz. Oku! Oku da bu bilgisizlikten kendini ve bizi kurtar!" derdi. Bilemediğim Türkçe nedeniyle, babam bazen kendini de suçlu sayardı. Ama matematik derslerinden başarılı olduğumu görünce de, "Hele eğitim Kürtçe olsaydı. O zaman kimin derslerde başarılı olacağını görürdüm!" derdi.

* * *

İlkokul ikinci sınıfta idim. Aralık ayı idi. Her tarafı kar kaplamıştı. Toprak damlı evlerimizin üzerinde akranlarımızla oyun oynuyorduk. Geleneksel oyunlarımızı oynarken Türkçe'yi de, öğretmenin Kürtçe yasağını da unutmuş, Kürtçe gülüp oynayıp, neşeleniyorduk. Ertesi gün, okula siyah şalvarım ve siyah önlüğümle vardım. Günlerden pazartesi idi. İstiklal Marşı okutulup, göndere çe-

kilmiş bayrak indirildi. Bayrağı indiren öğrenci öpüp başına koydu ve yerine koymak üzere götürdü. Sınıfa girdik. Andımız içirildi. Yoklama yapıldı. Bu arada derse başlamadan evvel, kendisi de okul dışında köylülerle hep Kürtçe konuşan öğretmen, "Pazar günü damda oyun oynarken Kürtçe konuşanlar, ben isimlerini okumadan, kendileri tahtaya çıksın!" dedi. İsmimin okunmasını beklemeden çıktım. Sonra da diğer oyun arkadaşlarım, Musa, Ali, Erdoğan, Mirali vs. isimleri okunarak tahtaya çıkarıldı.

"Her biriniz eline bir yaş ağaç alsın!" dedi. Aldık. "Önce herkes kendisine en yakın olan akrabayı dövecek. Mesela amca çocukları Ahmet, Musa'yı dövecek, Musa da amcasının oğlu Ahmet'i dövecek!" diye emir verdi. İkimiz bir ağızdan itiraz ettik. "Xoce biz amcaoğlunu vurmaz," dedik. Bu cevabımız karşısında öğretmen kızdı. Eline aldığı yaş sopa ile her iki elimize var gücü ile on beşer, yirmişer adet saydı. Bizim ve tüm dövülen arkadaşlarımızın bağırmaları köye varıyordu. Ancak hiç kimse imdadımıza gelmiyordu. Biz dövülenler bir de kapıya yakın tek ayak üzerine dikeltilmiş, kanayan ellerimizi siyah önlüğümüzle temizleyerek koynumuza saklıyor, acısını dindirmeye çalışıyorduk. Dövülen arkadaşlarımızın sayısı 15-20 kişiyi bulmuştu. Öğretmen kıpkızıl kesilmiş, sinirlenmiş, yorulmuş ve ter atıyordu.

Tam dışarıya çıkacak kapının yanında olduğumu fark ederek, kaçıp babama sığınmalıyım diye düşünmemle kaçışım bir oldu. Öğretmen, okul alanını terk edene kadar ardımdan koştu. Ancak yakalayamadı. Köye, eve doğru değil, *kom*'da koyunlara sabah yemini veren babama doğru koştum. Geri dönüp öğretmenin ardımda olup olmadığını kontrol etmeye çalıştım. Öğretmenin okulun bahçesinde beklediğini gördüm. Ben babama doğru hızlı adımlarla ve kanayan ellerimi koynumda saklayarak yürüdüm. Babam, elinde kar temizlemek üzere çalıştığı kar küreği ile geldi. "Neler oldu?" diye sordu. Durumu anlattım. Kanlı ellerime baktı. Sinirlendi. Gözleri yaşardı.

Babam, bir an ne yapması gerektiğini düşündü. Sırtıma koyduğu nasırlı büyük elleri ile önce eve yöneldi. Durdu. Köyden azıcık da olsa uzak olan hayvanlarına baktı, kontrol etti. Sonra omzuna yerleştirdiği küreği ile bana "Beni takip et!" anlamında işaret etti. Okula yöneldi. Öğretmen, babamın okula doğru geldiğini görünce, sınıfa girdi. Babam okulun bahçesine gelince Kürtçe "Xoce hela çend deqiqeyan derkeve der! (Xoce hele birkaç dakika dışarı çık!)" diye seslendi. Öğretmen korkakça önce pencereden baktı, beni ve babamı kontrol etti. Tedirginice yeniden imdat isteyen gözlerle sınıfa baktı. Sonra dışarı çıktı. Babam, sinirlenip bağırarak söylenmeye başladı. "Xoce ji vir şünvetir tu dê ji bona ku zarokên me Kurdî qise dikin, tu dê hiç carekî qarşî wana nebî! Dema ku tu qarşî wana bibî, tu dê nekarîbî ku li vî gundî bimînî! (Hoca bundan böyle, çocuklarımız Kürtçe konuştu diye onlara asla karışmayacaksın! Eğer bu saatten sonra onlara bu nedenle karışırsan, bu köyde kalamazsın!)" dedi. Çaresizce, kanlı ellerimi aldı, avuçlarına koydu, bir ellerimden, bir de kafamdan öptü. Teskin etmeye çalıştı. Ellerimden tutarak beni eve götürdü.

Sobanın arkasında, büyükçe bakır leğenin içinde annemle birlikte söylenip, banyomu yaptırdı, elbiselerimi değiştirdi. Alelacele *kom*'a, koyunlarına koştu.

ADAM HEM KENDİ YATİ HEM DE BİZİ YATIRİ...

Necmettin Salaz

Nüfusları ancak binlerle, on binlerle ifade edilen küçücük birer şehir ya da kasabaydı yaşadığımız yerler. Her birinde bir Cumhuriyet Caddesi bir de Atatürk İlkokulu vardı. Bazılarında ise okul, adını Cumhuriyet'ten, cadde ise Atatürk'ten alırdı.

Bizim orada, yani Van'da okuma oranı biraz daha "fazla" olduğundan Atatürk İlkokulu'na ek olarak bir Kazım Karabekir Ortaokulu, bir Erkek Sanat Lisesi ve bir de Atatürk Lisesi vardı o yıllarda.

Hemen hemen hiçbir yerleşim biriminde fabrika ya da büyük işyerleri yoktu. Küçük bakkal, gazyağı ve benzin satan bir-iki petrol bayisi, birkaç un değirmeni, tek tük tamirci, bir kırtasiyeci, kumaş satan birkaç dükkân, birkaç terzi, ayakkabı satıcısı ve tamirciliğini aynı anda yapan bir-iki dükkân, bir radyo tamircisi, "çizgili pijama" ve iç çamaşır için kumaş ve ucuz ayakkabı satan bir Sümerbank mağazası, birkaç lokanta, fırın, çokça kahvehane ve köylülerin alışveriş yaptıkları kazma-kürek satan birkaç dükkân esnafımızın neredeyse tamamını oluştururdu.

Karayolları, YSE, DSİ gibi kuruluşlar bir kısım insan için iş ve ekmek kapısıydı. Bir kısmı personeldi, onların durumu görece iyiydi. Kimileri de mevsimlik işçi olarak çalışır, yazın aldığı üç-beş kuruşla kışı da çıkarmaya çalışırdı çoluk çocuğuyla.

Evlerimiz ve yaşam alanlarımız ikiye ayrılırdı. Durumu iyi olanlar "çarşı" diye adlandırılan yere yakın alanlarda, kısmen daha iyi evlerde otururlar, diğerleri uzak mahallelerde iki gözden oluşan, kerpiçten yapılmış damlarda sürdürürlerdi yaşamlarını. Bu ikinci kısmın neredeyse tamamı, köylerden şu ya da bu sebeple gelerek şehir yaşamına adapte olmaya çalışan yoksul insanlardan oluşurdu. Ayak işlerinde çalışırlar, amelelik, bostancılık, garsonluk, nalbantlık, faytonculuk ya da at arabacılığı, şoförlük ve benzeri işler yaparak geçinirlerdi. Çoğunun evinin hemen bitişiğinde birer toprak gözden oluşan tandır evleriyle, köyden getirdikleri ya da şehirde edindikleri birkaç koyun ve bir-iki ineği barındırdıkları ahırları olur; değirmenlerde öğüttürdükleri buğday unuyla tandır evlerinde ekmeklerini yapar, hayvanla-

Artık her öğrenci olmasa da ben istediğim zaman Kürtçe konuşuyordum. İhbarcı öğrencilerin ihbarlarının da babamın bu karşı koyması üzerine bir hükmü kalmamıştı. Bu saatten sonra ben Kürtçe konuştum diye öğretmenden azar işitsem de dayak yemez olmuştum. Ama diğer arkadaşlarım zaman zaman dayak yiyorlardı. Babam böyle yaptı diye köylüler tarafından korkak bir şekilde eleştiriliyor ve biraz da Kürt olmasına rağmen öğretmenin alttan alta kendisini devletin temsilcisi olarak lanse etmesi ile birlikte "Rıza devlete karşı gelmiş!" diye algılanıyor, hatta bunu kınayanlar bile oluyordu.

rının sütlerinden yaptıkları yoğurdun bir bölümünü satar bir bölümünü de ekmeklerine katık ederlerdi.

Biz, aile olarak bu ikinci kategorinin içerisindeydik. İmam olan dedem, köyden kente indirmişti sekiz-on çocuklu ailesini. Kendinden önce gelen köylülerin yaptığının aynısını yapmıştı. Oğullarıyla birlikte birkaç parsellik arsa edinmiş, oğullar o parselin üzerine birer toprak ev yaparak yerleşmiş, kendisi de başka bir köye geçip imamlığa devam etmişti. Çocukluğumdan aklımda kalan ilk şey, kapımızda, Kantarcıoğlu ailesine ait bir minibüsün durduğu ve babamın o minibüste şoförlük yaptığıydı. Bizim evimizin de hemen yanında, annemin her hafta yengelerim ve halalarımla birlikte bir haftalık ekmeğimizi yaptığı bir tandır evi, yine hemen her akşam sütlerini sağdığı bir inek ile birkaç koyunun barındığı bir ahırımız vardı.

Kırk-elli metrekareden oluşan evimizin bir odasında annemle babam, öbüründe de her bir ya da iki yılda sayıları düzenli olarak artan biz kardeşler yatardık. Bazı yıllar doğan yeni kardeşimiz ölürdü. Kaç kardeşimi yitirdiğimi tam olarak hatırlamıyorum ama üçü erkek, dördü kız yedi kardeş hayatta kalmayı başardık. Yemeğimizi ancak sığdığımız salonda yerdik. Tuvaletimiz ise epeyce bir süre evin dışındaydı. İyi para kazandığı bir yıl babamız evimize bir tuvalet ekledi, mahalleye su hattı döşendiğinde ise su da bağlattı. Daha öncesinde günlük ihtiyacımız kadarını sokağın başından, caminin önündeki musluktan taşırdık. Bu başlıktaki en zor anları annemizin sokakta, büyükçe bir leğenin içinde çamaşır yıkadığı günlerde yaşardık. Kova kova taşıdığımız su annemize yetmez, bizim de ellerimiz kopacak gibi olurdu. Küçücük bedenlerimiz için bu oldukça zor bir işti, bazen dayanamaz ağlardık...

Van'ın Halilağa Mahallesi, Hertoşluoğlu Sokağı'ndaki bu koşullarda büyüdüm. Bir yandan lisede okuyor bir yandan da minibüs şoförlüğünden taksiciliğe atlamış olan babamın durağında araba yıkıyor, patlamış otomobil lastiklerini onararak kendi harçlığımı, okul masrafımı çıkarıyordum.

Gün geldi asimile edilmiş olduğumu, aslında Türk olmadığımızı, Kürtlüğümüzü ve yoksulluğumuzun sebeplerini öğrendim. Sonrasında da bir kısmı benden birkaç yaş büyük, geri kalanlarının da ben yaşlarda olduğu arkadaşların gidip gelmekte olduğu derneğe üye oldum.

Çokça tartışmalar, birlikte kitap okumalar ve seminerler olurdu derneğimizde.

* * *

Babamın en sevmediği ay Ramazan ayı idi. "Ramazan ayı fesat ayıdır!" derdi. Bu ayda rahat bir yemek yiyemediklerini, misafirlerini rahatlıkla yemeğe davet edemediklerini, komşu köylerden bir Müslüman'ın köye gelmesi durumunda kendisinin ve tüm halkın korktuğunu, gündüzleri ateş yakıp bacada duman tüttüremediklerini, adeta bu ayın kendileri için bir eziyete dönüştüğünü söyler dururdu. Bu durum, etrafımızdaki komşularımızın tamamına yakını Müslümanlaşan Çerbaş'taki evimizde daha da eziyetli idi.

Ben o tartışmaları, seminerleri dinleyerek bir şeyler öğrenmeye çalışır, işten ve okuldan arta kalan zamanlarda ise kitaplar okurdum. Önceleri biraz roman okudum. Sovyet, Bulgar devrimlerini, İkinci Dünya Savaşı'ndaki devrimcilerin durumlarını anlamaya, öğrenmeye çalıştım. Ardından, o yıllarda tam anlayamasam da Lenin'in, Stalin'in kitaplarını okudum. Sonra bazı dergiler çıkmaya başladı bölge sorunlarını merkezine koyan. Ama hiç birinin dediği diğeriyle tam örtüşmüyor, bazı ana başlıklarda çok farklı yorumlar yapan makaleler yayımlıyordu her biri.

Sovyetlerin komünist mi, sosyal emperyalist mi, yoksa revizyonist mi olduğu tartışması, öncelikli gerilim başlıklarımızdan birini oluşturmaya başlamıştı. Hemen ardından da bölgemizin sosyo-ekonomik durumunun ne olduğu geliyordu. Kapitalist mi, feodal mi, yarı feodal mi? Bir başka başlık da geleceği nasıl kuracağımıza ilişkin tartışmaydı. Bağımsız bir devlet mi isteyecektik Türkiye'de yaşayan Kürtler için, federatif bir yapıyı mı savunacaktık yoksa diğer parçalardaki Kürtlerle birleşip başka bir oluşuma mı gidecektik? İşte bu tartışmalar sürüp giderken bir isim duymaya başladım.

Kimi İsmail Hoca, kimi Sarı Hoca diyor, bazı kitap adları ve sayfa numaraları vererek alıntılar yapıyorlardı ondan.

Hiçbir kitabını, yazısını okumamıştım. Kim olduğunu bilmiyordum adı geçenin. Ne yapar, ne eder, nerede yaşar kısmını da bilmiyor öyle dinliyordum konuşulanları. Bir gün, yine bir tartışmada, arkadaşlardan biri bir alıntı yaptı Hoca'dan ve ekledi: "Adam köy köy dolaşmış, hangi köyde kaç tane karasaban, kaç tane traktör var tek tek saymış. Birçok köyümüzde henüz traktör yok, üretim karasabanlarla yapılıyor, ekin biçme işlemi de makinelerle değil, orak ve tırpanlarla yapılıyor, birçok köyümüzde hâlâ ticaret şekli de mal değişimi yani mübadeledir, ver buğdayı al koyunu ya da sebzeyi. Bu veriler bize gösteriyor ki bölgemizde henüz kapitalizm değil yarı feodalizm egemen üretim biçimidir." Onu çok dikkatle dinledim, anlamadığım kelimeleri de tahmin ederek içten içe destekledim ama ağzımı açıp bir şey de söyleyemedim. Bu desteğim, sadece söylenenlerin hoşuma gitmesinden kaynaklı değildi.

Babamın minibüsçülük yaptığı dönemi anımsadım, onun muaviniydim, gittiği her yere beni de götürüyordu. Şehir merkezinde bir yerden bir yere gidecek yolcuları taşıdığımız gibi, bazen başka şehir ve kasabalara, çok sık olarak da köylere yol-

12 Eylül 1980 darbesinden sonra binlerce aydın, devrimci demokrat gibi ben de cezaevine alınmıştım. 1981-85 yıllarında "laik devlet" Kürdistan'daki işkencelerine bir de Alevi köylerine cami yaptırmayı eklemişti. Komutanlar cami yaptırmaya çalışıyorlardı. Bizim Alevi olan köyümüze de 1982 yılında Bingöl, Adaklı jandarma komutanı cami yaptırmak üzere köylüleri köy meydanında toplamış. Komutan "Siz Müslüman değil misiniz? Bak sizin köyünüzde cami bile yok. Bu sizin için büyük bir eksikliktir, ayıptır. Aranızda para toplayın. Bir müteahhit bulacağım. Ya da ihale edip yaptıracağım. Bu eksikliğinizi de böylece gidermiş olacağım. Ben şimdi dağa, yaylaya operasyona gideceğim. Döndü-

cu taşımaktaydık. Gittiğimiz bu köylerin çoğunun yolu yoktu, tarlaların içinde oluşmuş tekerlek izlerini takip ederek giderdik. Bazı köylüleri de köylerinin çok uzağında başlayan kayalık, dağlık alanın eteğinde indirirdik, onlar kalan kısmı kar boran demeden yaya giderlerdi. Yol üzerinde karasaban ve öküz desteğinde sürüm yapan ya da tırpanlarla ekin biçen köylüler görürdüm. Onlarca köy görmüştüm ve hiç birinde bırakın traktörü, köylüleri zor anlarında şehre taşıyacak bir minibüs ya da başka bir binek aracı dahi yoktu. Hatta ve hatta şehrin merkezindeki araç sayısı bile elle sayılabilecek kadar azdı. Şimdi, bu yaşımdayken bile kendimi biraz zorlasam: "Babamın yakın arkadaşı Sıddık abinin şoförlüğünü yaptığı Vali'nin makam arabası, Belediye Başkanı'nın üstü naylon kaplama jipi, Yörükoğullarının çoğu zaman garajlarında duran ve kullanmaya kıyamadıkları '64 model Şevrolesi..." diye başlayıp "koca" şehirdeki bütün araçları tek tek sayabilirim.

İşte bu kısa geçmişe dönüş ve anımsama, bana "Ülkemizin sosyo-ekonomik şekli yarı feodaldir" tezini savunmam gerektiğini dayattı. Çok sevinmiştim. Pratiğim bir teori ile çakışmıştı...

* * *

Bu tatlı ve öğretici tartışmalar sürüp giderken bir yandan hızla çoğalıyordu sayımız ancak bir yandan da çelişkilerimiz derinleşiyordu. Sonunda, metropollerde başlayan gelişmeler bölgeyi de içine aldı. Önce Sovyet/anti-Sovyet, sonra da federasyoncu, bağımsızlıkçı, dört parçacı gibi başlıklar içeren ayrım noktalarımız artık aynı çatı altında örgütlü kalamayacağımız gerçeğiyle yüzleştirdi bizi.

Bölündük anlayacağınız. Epeyce çok parçaya bölündük. Herkes kendi gibi düşünenlerle bir araya gelip kendi derneğini, örgütünü kurmaya, kendi dergisini yaymaya başladı.

Başından beri Türklerle birlikte yaşamayı düşünüyordum. Haklarını edinmiş, anayasal güvencelerle tüm haklarına kavuşmuş Kürtlerin, devrimini yapmış, sosyalist Türklerle birlikte yaşaması önünde herhangi bir engel olamazdı bana göre. Benim gibi düşünenlerin sayısı epeyce fazlaydı. Onlarla birlikte hareket ettim.

Aradan geçen zamanda liseyi bitirip Van Eğitim Enstitüsü'ne girmiş, bir yandan da yaşamımı sürdürebilmek için taksi şoförlüğü yapıyordum Bu arada faşistler de örgütlenme çalışmaları yapıyor, sık sık kavga ve çatışma oluyordu aramızda. Bu

ğümde bunu nasıl yapacağımızı konuşacağız," der ve askerî timi ile dağa doğru yol alır.

Köylüler tedirgin olur, caminin gelmesiyle artık kendilerinin Alevi gelenek ve yaşayışlarından uzaklaşacaklarından, içlerine fitne fesatlığın karışacağından korkarlar. Bu nedenle cami yapılmasına karşı çıkılması gerektiğine dair tereddütle söyleşirler. Ancak bu tepkilerini jandarma komutanına kim iletecektir? Kimse komutan ile yüz yüze gelmek istemez. Köylüler, muhtarın komutana durumu açmasını isterler. Ancak muhtar; kendisinin her zaman komutanla yüz yüze geldiğini, bu nedenle bunun iyi olmayacağını ve söyleyeme-

kavgalar ile siyasi çalışmalardan dolayı iyice deşifre olmuştuk. Sık sık gözaltına alınıyor, arada bir de kısa vadeli tutuklanmalar yaşıyorduk.

'77 yılının yaz aylarıydı. Ankara ve İstanbul'dan iki önemli arkadaş gelecekti ve dar bir toplantı yapacaktık Van'da. Sağlam bir yer lazımdı. Aklıma tatile giderken arada bir kontrol etmem için bana anahtarını bırakan bir öğretmen arkadaşımızın evi geldi. Önerdim, kabul ettiler. Gittik ve toplantımıza başladık. Yaklaşık bir saat sonra kapı çalındı, açtık ki Siyasi Şube polisleri karşımızda duruyor. Meğer gelen konuklarımız Ankara'dan beri izleniyorlarmış. Doluştular eve, sıkı bir arama yaptılar. Arkadaşlarımızın yanlarında getirdikleri afiş ve bildiriler vardı, onları aldılar, ev sahibinin kitaplığını ararken de yere düşmüş bir bölge haritası buldular. Haritanın üzerinde kırmızı renkli çizgilerle bir yol işaretliydi.

"Bu ne?" dedi polislerden biri, biraz da sırıtarak. Dışarıdan gelen arkadaşlardan biri:

"O, İsmail Beşikçi'nin 'Alikan Aşireti' adlı kitabının ekidir ve aşiretin göç yollarını gösteren bir haritadır," dedi. Afiş ve bildirilerle birlikte haritayı da aldılar, bizi o zamanki adıyla Siyasi Şube'ye götürdüler. Ellerinde yasa dışı olan hiçbir şey yoktu ama bizi "yasa dışı bölücü örgüt" yapmak için, kaba dayak ve falakadan geçirmeye başladılar. Arkadaşlarımızdan birinin kulak zarı, bir kısmının da ayakları patladı. Gözaltı için süreleri dolduğunda aynı binadaki savcılığa götürüldük. Savcı haritayı sağa çevirdi, sola çevirdi, aynı sırıtmalı ifadeyle aynı soruyu o da sordu:

"Bu ne?" Aynı arkadaştan aynı yanıtı aldı ama pek tatmin olmadı.

"Hadi ya, çocuk mu kandırıyonuz!"

"İzin verirseniz şurdaki kitapçıdan alıp gelelim bir adet." yanıtını da pek ciddiye almadı, hâkime dönüp bazı maddeler sayarak tutuklanmamızı istedi. O da dünden razıymış gibi:

"Eldeki delillerin durumu vs. vs... sanıkların tutuklanmalarına," dedi, kelepçelendik ve hapishaneye götürüldük. Biz gider gitmez yine her zaman olduğu gibi dışarıdaki yoldaşlarımız sayımıza denk yatak, yiyecek ve ihtiyaç maddelerimizi getirdiler, koğuşumuza yerleştik. Birinci duruşma tarihimiz kırk beş gün sonraya atılmıştı, itirazımız da reddedilince bu süreyi yatacağımız kesinleşti. O dönem Van hapishanesinin koşulları çok iyiydi. Gardiyanların ve tutukluların çoğu tanıdıktı. Hemen komünümüzü kurduk, işbölümümüzü yaparak günlük yaşamımızı düzene koyduk.

yeceğini belirtir. Cemil Gündoğan, Muhlis Bozkurt, İbrahim İncesu başta olmak üzere arkadaşlarımızın Elazığ Askerî Mahkemesi'ndeki siyasi savunmalarını ve direngen halimizi gören, izleyen ve bundan haz duyan babam, bunun etkisi ile ortaya atılır: "Madem ki kimse söyleyemeyecek, ben söyleyeceğim. Yalnız, eğer komutan köylülerden 'isteyeniniz var mı' diye sorarsa, herkes benim gibi cami istemediğini ifade edecek." Köylüler de babamın dediğini kabul ederler.

Jandarma Komutanı köyden ayrılır. Bir-iki saat sonra yeniden köye döner. Babam çeşmenin başında cami istemeyen köylülerin düşüncelerini komutana ilet-

Gündüzleri havalandırmaya çıkıp biraz volta atıyor, biraz kitap okuyup yemek vesaire işleriyle, çamaşır-bulaşık yıkamayla uğraşıyor, diğer tutsaklarla sohbet edip birlikte çay içiyorduk.

Bir gün havalandırmadayken dışarıdan gelen arkadaşa sordum:

"Abey, kimdir bu İsmail Beşikçi?"

"Sosyologdur, bilimle uğraşır, Kürtler üzerine çok kitabı var, hiç okumadın mı?"

"Yok, ağır kitapları anlıyamıyorum abey, romanlarla dergiler daha hoşuma gidi."

"Biraz daha oku, gün gelir o zor dediğin kitapları da kolayca anlarsın."

"Tamam abey" demeye hazırlanıyordum ki bir başka arkadaş sordu:

"Peki, nerededir şimdi bu İsmail Beşikçi?"

"Ankara'da yaşar genellikle ama şimdi büyük olasılıkla hapishanededir yine."

"Vaay bee, adama bak ya, hem kendi yati, hem de bizi yatıri" sözü ağız dolusu kahkaha atmamızı beraberinde getirdi, ardından da gardiyanın:

"Koğuşa geçip sayıma hazırlaaan!" komutu o günün de bittiğini, hayallerle geçecek bir gecenin başladığını işaret etmiş oldu...

* * *

Yıllar geçti aradan. O hapisliğin üstünden başka tutuklanmalar ve 12 Eylül fırtınası geçti.

Yanlış hatırlamıyorsam doksanlı yılların hemen başında, Vanlı bir gazeteci arkadaşımla birlikte Ankara'da, Kürtlerin çıkardığı gazeteye uğradık. Yeni hapishaneden çıkmış genç bir arkadaş heyecanla içerde geçirdiği birkaç aylık tutsaklık anılarını anlatıyordu ve dinleyenler arasında bizden yaşça büyük, oldukça sevimli bir adam daha oturuyordu. Biraz sonra gitmek üzere kalktı, herkesle tokalaştı. Herkes adama "Hocam" diyor, çok saygılı davranıyordu. Ben de öyle yaptım. Gittikten sonra da arkadaşıma kim olduğunu sordum.

"Tanışmıyor musunuz, İsmail Hoca'ydı, ben tanıyorsun sandım, hay Allah, tanıştırırdım sizi."

Şimdilerde, tanıyorum Hoca'yı. Sık sık karşılaşıyoruz. Her karşılaşmamızda da bir şeyi çok merak ediyorum: O kocaman beyin, o kocaman yürek o bedene nasıl sığıyor!

mek üzere beklemektedir. Adaklı karakol komutanının öldürülmesinden yargılanan bir dava dosyasının sanıklarından olduğum için ölenin yerine atanan komutan, ailemizi de esasında iyi tanır ve yakından takip etmemesi mümkün değildir.

Komutan sorar: "Nasıl yapacağınıza karar verdiniz mi?"

Babam ileri atılır, söze koyulur: "Komutan efendi, biz cami istemez!"

Komutan: "Peki neden, Müslüman değil misiniz?"

Babam: "Komutan efendi, biz camiyi kullanmaz!"

Komutan bu söze inanmak istemez ve tekrar sorar: "Nasıl yani?"

Babam: "Komutan efendi, şimdi siz bizden para toplar. Götürür müteahhide verir. Müteahhit çocukların güzel güzel oynadığı bu güzel köy meydanına cami yapar. Hiç düşünmedi biz ne yapar?"

Komutan: "Siz ne yapacaksınız?"

Babam safça içinden geçtiği gibi: "Valla komutan efendi, biz kışın ne yapar bilmez! Ancak yazın gölgelik diye, eşekleri bağlar!"

Komutan ismini sorar. Babam: "Benim ismim Rıza Önal!"

Komutan: "Ha sen şu Kürtçü, Kızılbaş, Komünist Ahmet Önal'ın babası mısın?!"

Babam: "Komutan efendi oğlum kürtçü, kızılbaş, komünist olmiş.. Êêêê... olmiş... yani ne olmiş... Dünyayı mı yıkmış!!! Ê vallah ben de onun şopındeyem!" ("Ben de onun izindeyim", "Ben de aynı şekilde düşünüyorum" anlamına gelmektedir).

Komutan, "Tu... Allah sizin belanızı versin. Hadi askerler. Elimden bir kaza çıkmadan yola koyulalım!" der ve köyden asabileşmiş bir halde askerleri ile uzaklaşır.

Bu olaydan sonra, ekonomik zorluklara düşmüş babam, bizim "tek tip elbise"yi giymememiz, işkence ve çeşitli yaptırımları protesto etmek üzere cezaevinde ölüm orucuna yatmamız üzerine, grevimizin 31. gününde bir hayvanını yok pahasına satarak ziyaretime geldi. Benim ayakta duramayacak kadar takatsiz kaldığını ve rengimin sarardığını gören babam, içerledi, üzüldü. Bu arada Kürtçe olarak, yaşadığı cami hikâyesini anlattı. Asker müdahale etti. "Kürtçe konuşmak yasağğğ," diye kükredi, "eğer Kürtçe konuşursanız, bundan sonra görüştürmeyeceğğiiz!" Babam "Yavrum ben Türkçe bilmez, anlamaz. Onun için Kürtçe konuşur!" deyince, ben de müdahale ettim, "Yasak diye bir şey olamaz. Ben babamla Kürtçe konuşacağım!" dedim. Beni sandalyeden çekip yere düşürdüler. Bu durum karşısında babamın davranışını merak ederek, kendime değil babama dikkat etmeye çalıştım. Babam, iki kolundan tutan asker gardiyanların elindeydi, "beni bırakın!" diye bağırarak arkadan büktükleri kolunu kurtarmaya çalışıyordu. Sol kolunu askerlerin elinden kurtardı. Bana bakarak ve kolunu bana doğru, işaret parmağı ile uzatarak, o ana kadar "Lawo qarşî kesekî nebe! (Oğlum kimseye karışma!)" diyen babam, küçük iken hoca ile yaşadıklarımı hatırlattı. Adeta talimat verircesine, "kimseye karışma" sözünden vazgeçmiş ve gözümün içine baka baka haykırıyordu:

"Lawo çi ku ji destê we hat xwe ranegrin ü bikin! Hadî Xizir tevî karê we be. (Oğlum elinizden geleni ardınıza koymayın ve yapın. Haydı Hızır sizinle olsun!)" dedi ve gitti.

Bunun gibi çok güzel anılarımız olan babam, 24 Kasım 1991'de daha evvel gördüğü eziyetlerin ve gururuna yediremediği kırılmışlıkların da etkisiyle hastalandı. Kansere yakalandı. Ölüme yenildi. Köyün karşısındaki mezarlığa ikamet etti. Her yıl açık-gizli varıp mezar taşına dokunmadan edemem! Gitmediğim yıllar suçluluk hissederim. Çünkü o beni hiç ihmal etmedi. Ben de ona vefalı olmayı borç bilirim. Çünkü sadakate vefasızlığın yakışmadığını ondan öğrenmiştim. Bana, eziyet edilen güzel Kürtçemi babam öğretti ve sevdirdi. Ona

minnettarım! Bir de Kürt kültürünü düşünce ile yoğurmama katkı sunan İsmail Beşikçi Hoca'ya!

İsmini öğrenemediğim birinin sorup geçtiği bir soru ile Kürdistan'a akan yaşamım...

1974 senesinin Mayıs ayıydı. Okullar tatile girerken biz kahvelerde oturmuş, babalarımızın, dedelerimizin o kocaman boyları ile bize bıraktıkları, boyumuzdan büyük sorunları tartışıyorduk. İbrahim Kaypakkaya katledileli bir yıl olmuştu. İbrahim'i çok severdim, ama ben her nedense Deniz Gezmişleri tutuyordum. THKO' nun bazı yazılarına da ulaşmış, onları tekrarlayarak propagandasını yapardım. Ama yazılanlar beni tatmin etmekten uzaktı. Maalesef onları aşacak şeyler söylemeyi de bir türlü göze alamıyor, kendimi hazır hissetmiyor, beceremiyor ve durumu ertelemek durumunda kalıyordum.

Kiğı'da bir gün, "Ölmezlerin Kahvesi"nde üç beş Deniz Gezmiş, üç beş de İbrahim Kaypakkaya yandaşı oturmuş, Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısını tartışıyor, ardında da devrime nereden başlamak gerektiğini rutin ezberlerimizle tekrarlıyorduk. Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısını tespit etmek için Mardin, Urfa, Diyarbakır ovalarındaki traktör ve karasaban sayısının ardına düşmüştük. Eğer tarlaların hektar bazında çoğu traktörle ekiliyorsa biz, karasaban ile ekiliyorsa Kaypakkayacı arkadaşlarımız haklı olacaktı. Tam da biz deniz görmemiş "Denizci"ler galebe çalacaktık ki, 16-17 yaşındaki biz siyasilere, 25-26 yaşlarında biri "Afedersiniz, birşey söyleyebilir miyim?" diyerek tartışmamıza not düşmek istedi. Manalı bakışları ile, "Siz hangi ülkenin sosyo-ekonomik yapısını tartışıyorsunuz?" diye sordu. Ben, "Türkiye'nin!" diye, yaşımıza göre ağabeyimiz olan "Abi"yi şaşkınca cevapladım.

Abi, "Ama karasaban ya da traktör sayısını tespit etmeye çalıştığınız coğrafya Türkiye değil, önce bu konuda netleşin. Bak bu üzerinde politika yaptığınız coğrafya Türkiye değil, Kürdistan!" dedi.

Bu söz karşısında tüm piramidim dağıldı. O anda THKO'luğumdan ve Denizciliğimden eser kalmadı. O korku dolu ve unutturulan sözcüğü bana hatırlatan ve toplam otuz kelime, üç cümleden ibaret kısa tespitinden sonra kaybolan o genç adamı bir daha göremez oldum. Böylece unutturulmak istenen Kürdistan fikriyatını Kiğı'ya bulaştırdığının farkında olmadan çıkıp gitti.

Ben o saatten sonra, Denizciliğime karşı gevşedim, Denizci arkadaşlarım bana "Sen neden böyle oldun," diyerek sitem ederken, ben yetersiz olan birikimimi Marksist klasikler okuyarak tamamlamaya çalışıyor, dünyadaki ulusal kurtuluş hareketlerini inceliyor ve "bir durum yok," diyordum. Çünkü kafamda planladığım kopuş projesine göre, ahlaki olan gelecekte tartışarak güçlü çekilmekti.

Bu süreç bir yılı bulmuştu, herkes beni Denizci biliyor, ama ben kendimi içten içe "Kürt ulusunun bir ferdi ve Kürdistanlı" sayıyordum. Bu gizli duruşumdan da son derece rahatsız oluyordum. Sonra Elazığ Devlet Hastanesi'nde safra kesesi ameliyatı olacak annemi doktora götürdüğümde ailede Türkçe bilen

tek okumuş olarak anneme refakatçi olmuştum. Bu arada Denizci arkadaşlar da yanıma gelip annemle ve benimle ilgilenmekle birlikte beni "daha sağlam örgütlemek" istiyorlardı. Davetleri üzerine gittim ve Elazığ sorumluları düzeyinde olan iki Denizci ile hastaneye yakın bir kahvede sohbete çekildim. "İyi giden durumları"nın propagandasını yaptıktan sonra, beni; "Sen ne yapıyorsun? Ne düşünüyorsun? Neden bize karşı ilk heyecanın böyle sönmüş? Sen bize karşı ilk ilgi duyduğunda çok heyecanlı ve coşku dolu idin, ne oldu sana?" diye soru yağmuruna tuttular. Ben ise o günkü koşullarda devrimci çevrelerin okuduğu ve tartıştığı ulusal sorun, sömürgeler sorunu, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı, ulusal kurtuluş hareketleri vb. tüm ana materyal ve kitapları artık çok sayıda okumuş durumda idim. İçimdekilerini dökmeye koyuldum:

> "Sorun benim coşkumun gerilemesiyle ilgili değil; sorun sizin Kürt ulusu ve Kürdistan sorunundaki politikasızlığınızdan da öteye, Kemalizmi, resmî ideolojiyi aşamayan bir durumda olmanızdır. Beni sizden uzaklaştıran sebep budur. Her okuduğumda araştırdığımda da bu eğilimim güçleniyor. Parçalanan uluslar birleşiyor, devletleşiyor. Kürtleri savununca 'bu milliyetçiliktir, anti-Marksizmdir' deyip karşı tutum sergiliyorsunuz. Bunu doğru görmüyorum. Parçalanan diğer ülkeler, ulusal kurtuluş mücadelesi projesiyle mücadeleye kalkışınca, buna itirazınız olmuyor. Vietnam, Gine, Kore, Kamboçya ve daha nice sömürge ülkenin bağımsız kalma isteğini yerinde görerek onları destekliyorsunuz, ama sorun Kürdistan olunca 'Türkiyeciliğiniz' kabarıyor ve söylediklerimize 'devrimin güçlerini bölüyorsunuz' diye karşılık veriyorsunuz. Ben; sömürgecilikle, inkâr, asimilasyon, katliam politikalarıyla yok edilmek istenen bir ülkenin ve ulusun kurtuluşuna, öncelikli olarak çözümlenmesi gereken bir sorun olarak bakıyorum. Soruna böyle bakmak Marksizm-Leninizm'in gereğidir!"

Onlar ise dediklerime cevap vermek yerine benim "Johnson" (Ali Rıza Koşar) tarafından kandırıldığını söyleyince, ben içimden "Wahh! Demek ki benim gibi düşünen başkaları da var!" diye sevindim ve kendilerine "Ali Rıza Koşar eğer böyle düşünüyorsa varsın beni kandıran o olsun!" diyerek tartışmayı kapatıp kalktım.

Annemin durumunu görmek üzere hastaneye gittim. Sabırsızlıkla öğle yemeğini yedirdim ve çıktım. Elazığ Tren İstasyonu semtinde Ali Rıza Koşar'ı aramaya koyuldum. Her zamanki sıcak haliyle yoldaşça bir karşılayışın ardından akasya ağacının altındaki masaya oturduk. Kendisine düşüncelerimi ve Denizcilerle olan tartışmamı aktardım. Ayrıca kendisinin olup bitenden neden beni haberdar etmediğini ilettim ve ona sitem ettim. Kendisi bana "Sabırlı ol!" dedi. "Ben böyle bir bekleyişi doğru görmüyorum" diyerek çıktım.

Ben artık Türkiyeli değil, Kürdistanlıydım. "Türkiyelisin" diyenlere mesafeli durdum. Bu durum daha sonraları, anneme 'Senin oğlun kafayı yemiş!' diye yansıdı. Annem derslerimdeki başarımı, saygınlığımı, kimseyi rahatsız etmeyişimi hesaplayamadan, köyde farklı bir Kürtle karşılaştığını düşünüp kaygılanarak şaşkın duygulara kapılmıştı. Bu nedenle artık annem, dağ başındaki ziyaretlere "tesediq-lokma" dağıtarak, adaklar keserek, yastığımın altına ziyaretlerden

getirdiği "teberikler"i yerleştirerek, bana bulaşan "deliliği" sökmenin "hawar" ına düşmüştü.

Uzun bir yaşam mücadelesinin ardından, annemin dağıttığı o "tesedıq"lerden yirmi sene sonra, bir sabah kalkıp güneşe açtığı elleri ile "Ya Yêzdan ya rebî, ya Xizir! Hûn ji rêwîyê li rêyan, nefsîyê li tengîyan, gerîlla û peşmergeyên li serê çîyan re alîkar bîn ku bila em jî bigîhêjin azadîya xwe!" (Ey Yaratan, ey yol gösteren Tanrı, ey Hızır! Sizler yardımcı olun ki; hasret çekenler özlemlerine kavuşsun. Açlar doysun ve kimse açlık ve sefaletten ölmesin. Dağdaki peşmerge ve gerillaya da yardımcı olun ki biz de özgürlüğümüze ve ülkemize erişelim!) diye dua ettiğini görünce, "Anne! Sen de mi benim gibi delirdin yoksa?" diye tebessüm ettim. Annem, "Oğlum sen utanmıyor musun ki benim duamı dinliyorsun!" dedi.

Bugün, Kürtler, Türkler, Ermeniler, Asuriler, Aleviler, Êzidiler vs. üzerine üç yüzü aşkın kitap yayımladım. Yayınladığım kitaplarla ulusal, kültürel değerler ve tarihî komşuluklarımızın insani ve tarihsel bir gözle incelenmesi için, geleceğe daha sağlam ve bilinçle gidilmesini amaçladım. Çok da iyi oldu! "Ölmezler Kahvesi"nde karşılaştığım ve Kürtlüğümün ateşini yakan o kumral Kürdistanlının o vakur halini düşünerek acaba o kimdi, ona ne oldu, şimdi ne yapıyor sorularından sonra, soluksuz geçen 36. yıla da ulaştım. Pek çok soruma cevap buldum. Ama ona dair cevabım hep askıda kalakaldı. Hep içimden "Olsun sen de güzel ve yerinde bir soru ile güzel şeylere sebep oldun. Katkın büyüktür. Sana teşekkür ederim," dedim. Kiğı'da yaşamıma giren bir soru ile, pek çok insanın tartışmasından yaralandım. İsmail Beşikçi Hoca'nın her çıkan kitabına karşı apayrı bir heyecan duydum. Onu okudukça kendimde değişiklikler hissettim, algılarım farklılaştı. Ona ne kadar teşekkür etsem azdır. Onların sayesinde bugün vardığım yer burası.

Ali Rıza Koşar trajedisi, kendisi ile yüzleşmeyen Kürt Hareketi ve Ali Akgün hikâyesi!

Ali Rıza Koşar ile 1976'da Stêrka Sor gurubunda yer aldık. Sosyalizmi benimsemiştik. Hedefimiz sömürgeciliği tasfiye edip, beş parçaya ayrılmış ülkemizi birleştirmek, demokratik bir felsefe ile kaderini elde edecek, kendini yönetecek bir zemin yakalamak idi. Bu mücadelede iken 18 Mayıs 1976 günü Antep'ten gelen haber ile üzüldük, sarsıldık. "Kürdistan Devrimcileri" imzalı bildirilerle içinde çalıştığımız örgütlenme "Ajan Örgüt" diye lanse edildi. Açıklanan bilgiler mübalağalı idi. Yanlış idi. Çünkü Haki Karer'i tartışma esnasında çıkan arbedede silahını çekerek öldüren Alaattin Kapan (Sılo) değil, yine Stêrka Sor (Beş Parçacılar) grubundan Baki Ateş idi. Ama hedeflenen Sılo (Alaatin Kopan) grubun kurucusu ve lideri konumunda idi. En önemli özelliği "Kemalizmin faşist sömürgeci niteliği"ne sıkça vurgu yapması ve "Türk-Sovyet ilişkilerinin baştan beri anti-Kürt zeminde olduğu"nu, "Sovyetler Birliği'nin Ermenistan ve Kürdistan sorununda sahtekârca davrandığı"nı savunması idi. "Kürdistan'a Sor" olarak adlandırılan alan ve daha da geniş bir kesiminin Kürdistan'ın bir parçası olduğu-

nu, ancak Kuzey Kürdistan olarak algılanan alanın da önemli bir kesiminin "Ermenistan toprakları" olduğunu belirtiyorduk. Kafkasya Kürdistanı'nın devrimimizin sınırları içinde olduğunu savunuyorduk. Kürdistan'ın dört parça değil, beş parça olduğunu ve Kafkasya Kürdistanı'na karşı sorumluluklarımızın Doğu, Güney veya Güneybatı Kürdistanı ile aynı konumda olduğunu ilk kez *Stêrka Sor* dergisinde okumuş ve Alaattin Kapan'dan dinlemiş, "Kürdistan topraklarının her karesinin kurtarılması gerekir," diye düşünmüştüm. 1923'te kurulan 'Kurdistana Sor (Kızıl Kürdistan)'un 1929'da neden dağıtıldığını, Ağrı Direnişinde ve Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nde Sovyetlerin Kürtlere karşı politikasının yanlışlığını ve sömürgeci devletlerle uyumlu davranışını da eleştiriyorduk.

Tüm bu eleştiriler, Alaattin'in "ajan olduğu" ya da "ajan olmadığı" tartışmalarını aşıp, değerlendirme düzeyine vardırılamıyordu. Hatta bizim "Kürdistan beş parçadır" tespitimiz, Kürt sol kesimleri tarafından da alay konusu ediliyor, abesle iştigal ettiğimizi savunuluyor, "ajanlığa, provokatörlüğe delil" olarak sunuluyordu. Bugün Kafkasya Kürtlerinin yaşadıkları o günden tartışılmış olsaydı, Kürt kamuoyuna mal edilmiş olsaydı, şimdi Kürdistanı farklı bir mecrada tartışmış olacaktık, diye düşünüyor ve hayıflanıyorum.

Alaatin'in sürekli eylem talebi karşısında, Ali Rıza "Buna güç, kitle ve lojistik destek gerek," demekteydi. "Bu olmadığına göre, gücümüzün kaldıramayacağı şeylerin altına girmek, bizi yorar ve bize zarar verir," diye eleştirdi ve Alaatin Kapan ile yollarımız ayrıldı. Sonra Alaatin Kapan, PKK tarafından İskenderun'da öldürüldü. Birkaç ay sonra da Ali Rıza Koşar, 20 Şubat 1978 günü Elazığ'da Dev-Sol tarafından öldürüldü. Alaatin Kapan'ı öldüren Ali Yaylacık idi ve o da PKK tarafından öldürüldü. Ali Rıza Koşar ise Kürt mücadelesini savundu diye Ali Akgün ve arkadaşları tarafından öldürülmüştü. 20 yıl sonra Ali Akgün de Kürt Hareketi'ne duyduğu ilgiden dolayı Dev-Sol tarafından öldürüldü. Bu trajediden Kürtler ne kadar ders çıkardı bilemiyorum. Bence "1974 Saidler olayı"nda ortaya çıkan hataların tekrarı gibi oldu. Kürt, Kürt'ün ve dostlarının kıymetini bilemedi. Bunun aşılması için Kürt devrimcileri başta olmak üzere, ulusal kurtuluşçuların, devrim ve sosyalizm güçlerinin kendileri ile yüzleşmeleri gerektiğini öneren İsmail Beşikçi Hoca da dahil, tüm aydın ve devrimci güçler bu konuda geç kaldı. Ancak zaman tümden geçmiş değil. Bu konuda İsmail Beşikçi Hoca'nın çağrısını okuyunca çok duygulanmıştım. Kendisi yıllarca beklediğim ve içimde beklettiğim duygularıma tercüman olmuştu. "Devletin kendisiyle yüzleşmesi gerekir önermesine, bir de devrimci demokratik güçler de geçmişleriyle, yaptıklarıyla yüzleşmelidir," diye eklemesi isabetli olmuştu.

Bugün yine inanıyorum ki, bu militan Kürt devrimcilerinin hiç birisi "ajan veya provokatör" değildi. Ancak Kürt militanlarının ideolojik olarak dar grupçulukları uğruna, siyasetten uzak aydınları ile, nasıl Kürt demokrasi güçlerinin birbirlerine düşman kesildiklerini bu tarihî yaşanmışlık çok net ispatladı. Eğer İsmail Beşikçi Hocamız gibi düşünceleriyle duyarlı aydınlarımız çok olsaydı, siyasette yönlendirici olsalardı ve cesurca tutum almış olsalardı, bu ve bunun gibi yüzlerce, belki de binlerce kaybımız olmazdı. 12 Eylül 1980 gibi faşist darbeler daha farklı karşılanırdı. Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesi de farklı şekillen-

dirilirdi. Mücadele daha ileri bir konumda ve düzeyde olurdu. Ben yaşamım boyunca bu çatışmalara çok hayıflandım ve üzüldüm. Aydın ve *rûspîler*'imiz de bu konuda yeterince sorumlu davranmadı. İsmail Beşikçi gibi aydınların ya da bilim insanlarının da gücü ve kudreti, bu köylü toplumu yeterince dönüştürmeye, kavratmaya, anlaşılır kılmaya yetmediği için durumun üstesinden gelemediler, gelemedik. Birçok insanımıza yazık oldu. Kürt halkına ve devrimcilere yazık oldu. Ağır yenilgiler aldık. Özlemlerimize varmamızı geciktirdik, hâlâ da geciktiriyoruz. Bugün de ideolojik ayrılıklara takılmış devrimci ve ulusal kurtuluş ereğindeki siyaset; ittifaklardan uzak, bağımsız devrimci aydınlardan uzak kalmayı tercih etmekte, yer yer de aydınlar suçlanarak, uzak durmaları sağlanarak, bu yolla küçük düşünmeye devam etmektedir. Bir an önce bunun aşılması; aydınca düşünerek, siyasi sefaletten kurtulunması gerektiğini düşünüyorum.

Bugün sokaklara milyonları döken Kürt Hareketi'nin kendisine dair kitaplar 1.500-2.500 gibi tirajlarda duruyorsa, Kürtler öğrenme, araştırma ve sorgulamaya ihtiyaç duymuyorsa, bu işte bir tezat var demektir. Aydınlanmaya giden yol tıkanmış demektir. Bu durumun etraflıca tespitiyle sorunun aşılması gerekir. Kitapsız, araştırmasız siyaset yapılamaz. Aydınlanma bunlar olmadan gerçekleşemez.

Devlet bahçesinin gölgesinde yetiştirilmek istenen bostan (Türk solu) sebze ver(e)mezdi!

Türkiye solu, Kürdistan milli kurtuluş mücadelesinden hep kaygılandı. Çünkü Lenin ve Stalin'in önderliğindeki SBKP, önce İttihat ve Terakki Partisi'nin 1908'de iktidara gelişlerini "Devrim" olarak değerlendirdi. Daha sonra da İttihat ve Terakki'nin devamı olan Kemalist iktidar "Doğu halklarının milli devrimci mücadelesinde bir dönüm noktası, ezilen milletlerin emperyalizme karşı başkaldırısı, proleter devrimlerin yedeğinde, ezilen milletlerin birlik içinde proleterya devrimlerine biat ederek gelişeceği bir çağ"a örnek olarak verildi. Bu tespitle, Türkiye'de solun sistem ya da resmî ideolojiyi eleştirisi kadük kaldı. Bu, solun resmî ideolojiden kopuşunu önledi. Türkiye solu, buna karşı gelişen eleştirileri Marksist-Leninist ideolojiye karşıtlık olarak algıladı ve gelen eleştirilerden ötürü kaygı duydu, böylece İttihatçı zeminden gelen sol, bu zihniyeti bir türlü aşamadı. Kürt Hareketi'ni "şaki, haydut, sergerde, anarşist, ağa-bey-şeyh-seyid önderliğinde, emperyalizmin uşağı" vs. olarak değerlendirdi. Oysa ki yerelde direnen Kürtlerin uluslararası hiçbir bağlantısı yok idi. Zira Kürt Hareketi'nin en zayıf tarafı buydu. Emperyalistlerle işbirliği yoktan "var" edilen bir anlatımdı. Bu, yavuz hırsızın ev sahibini suçlaması gibi bir şeydi. Kemalizmi "devrimci", Kürt Hareketi'ni ise "emperyalizmin uşağı" olarak ilan ediyordu. Bu hat bugün orduya sarılmış, Silivri'deki Ergenekon ekibine avukatlık yapıyor. Kürt Hareketi'nin bir kesimi de buna gerekli tavrı koymakta ikircikli davranıyor. Her eleştiriye "AKP yandaşlığı/irtica" diyerek karşı çıkıyor. Bu solun söylemi, tamamıyla Doğan Avcıoğlu'nun "Ben Kürt devletini kurmaya teşebbüs edenlere karşı, en başta ve herkesle ittifak ederek savaşırım" söylemine katılmaktadır. Acı

olan şu ki bugün Kürtler, "devlet baskı aracıdır, her türden devlete karşıyız," demektedirler. Bu, Kürtlerin de Doğan Avcıoğlu'nun bu korosuna katıldıkları anlamına geliyor. Acaba Kürtler bunun farkında mı? Bu hat İttihatçıları sevindiren hattır. "Türkiye demokratik ulusunu yaratmak" söylemi de Kürtlerin mücadelesini manipüle eden bir kavram olarak durmaktadır. Zira "Türki" Türke ait demektir. "Ye" eki de Türke ait olan coğrafya demektir. Bu kavramda Kürt ulusuna dair bir olguya rastlamak, varmak, Kürtlere demokrasi ve özgürlüklere katkı sunmak ya da ulusal kurtuluş mücadelesine bir veri aksettirmek mümkün değildir. Boş bir sözden de öteye, Kürdistan ve Kürt ulusunun varlığını yok sayan siyaseti meşru kılan bir kavramdır.

Eleştiriden korkmak, inandığını tartışmamak, içine kapanmak!

Bir atasözü vardır ki "Birinin gelişmesini istiyorsan onu eleştir, birinin gözüne girmek istiyorsan onu öv!" der. Bu aydının duruşundaki turnusoldur. Ancak köylülük zemininden kurtulamamış duruşlar, genellikle övgüye meylederler ve bu yolla birilerinin gözüne girmek isterler. Geleceklerini birilerini kutsamakta görürler. Kurtarıcılar ilan ederler. Sağlıklı bir aydın duruşunun Kürtlerde ve Türklerde gelişememesinin nedeni de budur. Bu nedenle Türkiye'de İsmail Beşikçi, Fikret Başkaya, Haluk Gerger, Gürdal Aksoy, Recep Maraşlı, Malmîsanij vb., dünyada Sartre, Simone de Beauvoir, Frantz Fanon gibi aydınlar parmakla sayılır durumdadır. Türkiye'de aydınlar az olduğu için sokaklar linç taraftarı kitlelerle dolup taşıyor. Bu nedenle üniversiteler birer bilim yuvası olmak yerine şovenizmin, faşizmin ve İttihatçıların elinde birer karakol olmaktadır. Bunun aşılması için aydınların, devrimci demokratların ve sosyalistlerin projeler ve yeni kurumlar üreterek ortak aklı yakalamaları ve çoğalmaları gerekiyor.

Açık savunmadan kaçış

Kürt Hareketi de açık savunmalardan kaçınıyor. Gerek açık alanda, gerekse mahkemelerde açıkça düşünsel, hukuksal, ulusal ve siyasal zeminde sorunları tartışmada eksik kalıyor. Kürtlerin her ortamı açık birer savunma zeminine oturtması yaşanan zaiyatı önlemenin yanı sıra devrimci demokratik ve ulusal kurtuluşçu alanı daha da genişletirdi. Biz, İsmail Beşikçi Hoca'yı bu konuda yalnız bıraktığımız için kendimizi eleştirmeliyiz. 12 Eylül 1980'lerden sonra milyonlarca insanımız sorgulardan ve mahkemelerden geçti. Ancak açık ve farklı düzlemlerde savunma yapan insan sayımız bir elin parmakları kadar kaldı dersek abartmış olmayız. Bu, devrimcilerin ve ulusal kurtuluşçuların cesaretsizliği ya da korkaklığından ziyade, açık savunmanın bir mücadele alanı olarak tespit edilmemesinden kaynaklanan bir zaafiyet olarak algılanmalıdır. Eğer her devrimci demokrat ve Kürdistanlı birey, kendi kimliğini açıkça ifade etseydi, farklı bir minvalde olacağımız kesindi. Bugün meşruiyet alanımızın daha da geniş olacağı muhakkaktı.

Yayıncı olmaya yönelmem ve İsmail Beşikçi Hoca ile buluşmam, onun yayıncısı olmam

Yayıncı olmaya beni iten neden öncelikle iyi bir okur olmam ve kitabı sevmemdir. Henüz ilkokul ikinci sınıfta iken anneannemin "Bizimkiler, bizi duvar diplerine bıraktılar. Altın ve paralarını toprağa gömdüler. Ancak kitaplarını sırtlayıp götürdüler. İyi ki de öyle yaptılar. Çünkü ben 60-70 yaş yaşar giderim. Para pul kazanılır da kaybedilir de. Ancak kitap kaybolursa bilgi ve bulgumuz kaybolur. Bir daha da onu bulmak mümkün olmaz!" diyerek kitabın değerini anlatması, beynime kitabın kutsiyetini oturtmuştu. Bundan sonra bulduğum her kitabı okuyor ve soruların çoğaldıkça daha çok okuma ihtiyacı hissediyor ve de okuyordum. Bu kitap sevgisi beni 1992 yılında yayıncı yaptı.

* * *

İsmail Beşikçi Hoca'yı ilk kez 1975-1976 yıllarında Kemalizm ve resmî ideolojiye ilişkin tartışmaların yaşandığı sırada, *Doğu Anadolu'nun Düzeni* kitabını okuyarak tanımıştım. Daha sonra da her kitabını ve yazısını arayıp bulmaya, okumaya ve onu izlemeye çalıştım. İsmail Beşikçi Hoca'mızı ilk kez 1980'li yılların sonunda *Devletlerarası Sömürge Kürdistan* kitabı yüzünden yargılanırken, Sultanahmet'te askerler arasında duruşma salonuna alınırken görmüştüm. Savunmasını can kulağı ile dinlemiş, hayran kalmıştım. O'nu sonra *Ülkede Gündem* gazetesine yeni yayımlanmış olan *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. Yüzyıldan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri/Garo Sasuni* adlı kitabı götürdüğümde, merdivenin başında birkaç arkadaşı ile beklerken gördüm. Kitabı kendisine verirken sevecenlikle "Çok güzel bir eser!" deyişi, henüz başladığım yayıncılığımın ilk adımlarında bana büyük bir motivasyon kazandırmıştı. İsmail Beşikçi Hocamız yazdıklarından dolayı tutuklandı ve hapishaneye konuldu. Uzun süre kendisinin salıverilmesi için İHD'nin yaptığı kampanyalardaki etkinliklere katıldık. Zira İsmail Beşikçi Hoca'nın serbest kalması, düşünce ve ifade özgürlüğünün meşruiyeti açısından çok önemli idi. 1999 yılında şartlı çıkan yasa ile İsmail Beşikçi Hoca da hapishaneden çıkınca, mahsus Ankara'ya kendisini görmeye gittim. Son gelişmeleri, Kürt Hareketi'nin içinde bulunduğu siyasi duruma dair değerlendirmeler hakkında kafamdakileri sıralamıştım. Ancak İsmail Beşikçi Hoca tepkisizdi ve konuşmamayı tercih etti. Ünsal Öztürk arkadaşın sunduğu kahvelerimizi içtikten sonra çıkıp İstanbul'a geldim. Sonrasında ben Ankara'ya, İsmail Beşikçi Hoca da İstanbul'a geldiğinde birkaç kez görüştük. Bu görüşmelerin birinde kitaplarının baskısını neden yenilemediğini sormuştum. O da "Henüz baskılarını yapmayı düşünmüyoruz,' diye sorumu yanıtlamıştı. "Eğer hukuki bir çekingenlik varsa ben yayımlamayı üstlenebilirim," diye önerdim. Hoca ise "Böyle bir durum yok! Ancak ileride şartlar oluşursa yeni baskıları herhalde yapılır," diye cevapladı.

2000 ile 2007 yılları arasında internette ve çeşitli dergilerde çok sayıda makalesi çıkmıştı. Bunların kitap şeklinde yayımlanması gerektiğini düşünmüştüm. Aynı dönemde, Ankara Çarçıra Kitapevi'ne gittim. Hoca iki kişi ile sohbet ediyordu. Bunlardan biri İsmail Beşikçi Hoca'nın neden Kürtçe öğrenmediğini

ve kitaplarını neden Kürtçe yayımlamadığını soruyor ve onu eleştiriyordu. Hoca ise "Bu benim eksikliğim. Öğrenemedim," diye cevapladı. Sorunu biliyor ve anlıyordum. İsmail Hoca, Kürtlerin Kürtçe'yi yaşamda ve politikada yeterince kullanamadığını tespit ediyor ve başta PKK olmak üzere tüm Kürt siyasetçilerinin zaafiyet içinde olduğu eleştirisinde bulunuyordu. Bu eleştiriye açık olmayan Kürt arkadaşlar ise, bu eleştiriyi "suçlama" olarak algılıyor ve Hoca'yı suçlamaya çalışıyorlardı. Bu hep aklımda kaldı. Hoca'yı ikna edebilirsem, son yıllardaki makalelerini Türkçe'de ve Kürtçe'nin her lehçesinde yayımlamayı düşündüm. Sonra bu durumu eşim Gökçen Hanım ile konuştuk. Beklemediğimiz bir anda Hoca İstanbul'a yayınevine gelince, eşim Gökçen Hanım, "Hocam eğer müsaadeniz olursa Pêrî Yayınları olarak kitabınızı yayımlamaktan gurur duyarız," diye isteğimizi İsmail Beşikçi Hoca'ya iletti. Hoca da "olabilir" diye yanıtladı. Sonra Ankara'da Kürtçe'nin üç lehçesinde kitabı yayımlamak için Hoca'dan "olur" alıp, anlaştık. 2000'den 2008 yılına kadar yazdığı makalelerdeki seçkiyi içeren kitabı Roşan Lezgin Kurmancî, Memê Mala Hine ise Sorani lehçesine çevirdi ve kitabı iki lehçede yayımlayarak Kürt ve Kürtçe biblioteke kazandırdık. Zazaki lehçesinde çeviriyi ise yetkin çeviri yapmanın zorlukları nedeniyle yapamadık.

İsmail Beşikçi Hocamız, bana bu izni verdiği için ve ben de bu kitabı Kürtçe olarak iki ayrı lehçede ve farklı alfabelerde yayımladığım için mutluyum. İsmail Beşikçi Hocama ulusal uyanışımız yanında, bir de bu mutluluğu biz Pêrî Yayınları'na yaşattığı için ayrıca teşekkür borçluyuz.

* * *

Doğup büyüdüğüm bölgede Kürt dilinin erimesi geç dönemde başlamıştır. Zira bölge dağlık ve kapalı bir ekonomiye sahipti. Bingöl'ün Cunan mıntıkamızdaki Kürtler, Alevi olmalarından dolayı hem çevredeki Sünni Müslümanlara hem de devlete karşı bir çekingenlik içinde idiler. Bu durum bizim gibi Kürtlerin şehre açılmasını engelliyordu. Babamın –1968-70 yılları olacak– bir kış gününde "keşke bahar gelmese" deyimine pek akıl erdirememiş ve sormuştum: "Baba bahar en güzel mevsim, neden böyle diyorsun?" Karşılık olarak, "Oğlum kışın Jandarma yok. Qamçulcu (ellerinde kamçıları ile hayvan sayan ve vergi toplayan tahsildarlar) yok. Korkusuzca yatıyoruz. Bu nedenle!" demesi de o zaman beni pek ikna etmemişti. Sonra olup bitenleri ve jandarmaların baskınlarını izledikçe, zaman zaman aynı duygulara ben de kapılır oldum. Şerefdin Dağı'na ilişmiş yöremizin karlı, fırtınalı yol ve geçit vermez günlerinde güven arar, güven bulur olmuş, baharın ve yazın cennetini istemez olmuştuk!

Bir toplumun aidiyetini, kimliğini, ulusal yapısını, doğa ile ilişkilerini, klan, kabile, aşiret özelliklerini elde etmek ve bu konularda bilgi sahibi olmak için, dil en önemli veridir. Atalarımız ve yöremizin konuştuğu Kürtçe'nin Kurmanci lehçesinin gelişimi üzerinde pek çok insanın katkısı vardır. Ancak onu sosyal, siyasal ve ilerletici fonksiyonlarıyla pek çok cephede bakıp inceleyen ve bizi aydınlatan insanın İsmail Beşikçi Hoca olduğunu söylemek abartılı olmasa gerek. Bir dilden bahsederken, öncelikle o dilin kök yapısının, diyalektinin ya da kısaca filolojik (dil bilimi) olarak özgün özelliklerinin ortaya çıkarılması ve di-

ğer dillerle mukayese edilerek aydınlatılması gerekmektedir. Ancak bu bilimsel araştırmalar neticesinde bir dilin zenginliği ve diğer diller ile mukayesesi yapılabilir. Ne yazık ki Kürtler bu konuda da iyi bir sınav veremedi. Her konuda olduğu gibi bu alanda da çalışmalar geç kaldı. İsmail Beşikçi Hoca'nın uyarıları geç algılandı.

Kürt dili, bilimsel alanlarda gayet rahat kullanılabilirlik özelliği ile Ari diller içinde gelişmiş bir yapıya sahiptir. Dilbilimcilerin UNESCO ve BM için yaptıkları çalışmalarda Kürtçe, dünya dilleri arasında ilk otuz dilin içinde olup yaygın kullanılan bir dildir. Kürt dilinin gerek terkibi ve tasrifi, gerekse sözcüklerin dizilişi ve iç yapısındaki gizli-açık özne yapısı Türkçe'den çok farklıdır. Bu dilbilimsel yapılar üretim ile birlikte ortaya çıkmış olduğundan, ona yanıt vermekte de zorlanmamaktadır. Bu özelliği ile kolay izah etmede muktedir bir dildir. Diğer Arî diller de incelendiğinde, Kürt diline benzer özellikler bulabilmekteyiz. Bu konularda İsmail Beşikçi Hoca'mızın bizlere önemli uyarıları ve çağrıları oldu. Ancak biz Kürt aydınları onun önermelerini değerlendirmek için geç harekete geçtik.

Alevi Kürtlerin Horasan'dan gelen Türkler olduğu savı tam bir kimlikten kaçış ve yabancılaşma hezeyanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Horasan Türklerin anayurdu olmadığı gibi, asıl Horasan da Arî halkların ilk yurt edindikleri coğrafyalardan sadece biridir. Aynı şekilde Doğu'dan gelen herkesin "Türk olduğu" savı bilimsel olmayan şoven bir tespittir. Tüm Seyitlerin Hazreti Muhammed soyundan geldikleri tespiti de yalandır. Zira Aleviliğin Araplarla ve Muhammed ile bir tarihsel alakası yoktur. Bunların tamamı Osmanlılardaki *Şeyhülislam* kurumunun uydurmalarıdır. Araplar Sami bir halktır. Kürtler Arî bir halktır. Türkler ise Altayik bir halktır. Coğrafi bağ açısından düşünüldüğünde de Horasan; bugünkü İran, Afganistan ve Pakistan üçgenindeki alandır. Bu açıdan da Arî halkların tarihsel olarak yaşadığı bir coğrafyadır. Kaldı ki Kürt Alevileri Horasan'dan gelmemiştir. Göç sirkülasyonu ile bir kesimin Horasan'a gittiği ve döndüğüne dair tarihî belgelere rastlanmıştır.

Ayrıca Kürtleri mutlaka "yabancı" gösterme teorileri zorlamadır. Kürtler Ortadoğu'nun yerleşik, yani otokton bir halkıdır. Kendinin "yerleşik", başkasının –özellikle Kürtlerin– "dışardan geldikleri" tespiti zorlamadır. Tarihsel açıdan ahlaki de değildir.

İsmail Beşikçi Hoca, Alevilik ve çok kültürlülük ve çok dinli bir halk olarak Kürtler hakkında önemli sosyolojik, kültürel vs. tespitler yaparak bizleri bilimsel temelde tartışmaya çekmiştir. Bu konularda biz Kürtler kendisine ne kadar teşekkür etsek azdır. En azından benim için bu böyledir.

Yaşamımdaki İki Çorumlu

İbrahim Kaypakkaya

Küçükken bile Kürtlüğümden, Kürt dilimden, Aleviliğimden çok eziyetler, acılar çektim. Sonra büyüdüm. Sevgili İsmail Hoca, Kürt çocuklarının dillerin-

den, kimliklerinden ve uluslarından dolayı çektiği acıları bir sosyolog olarak yazdı. Yazan elleri yazdıkları için hırpalandı. Sıcaklığın, üretimin, yazmanın ve yaşamın araçları olan ellerin dövülüp hırpalanan uzuvlar olabileceklerini en iyi biz Kürt çocukları ve biz Kürt çocuklarının çektiklerini yazan, hırpalanan elleriyle İsmail Hoca bilir. İsmail Hoca bu ellerin acısını bir sosyolog, bir aydın, bir insan olarak hissederek, düşünerek, araştırarak yazdı. Yazdığı için hırpalandı. Bu hırpalanma sadece devlet tarafından, resmî ideoloji tarafından yapılmadı. Bir de resmî ideolojiye göre şekillenenlerden, resmî ideolojiden etkilenenlerden geldi. Hatta bu hırpalama o düzeye ulaştı ki, belki de ataları işkencelerden geçmiş, şimdi asimile olmuş, devşirilmiş Kürt, Ermeni, Asuri, Rum, Laz çocukları bile bu süreçte yer aldılar. Devletin aracı, sopası, işkencecisi oldular. Kendi kimliklerini ve dillerini, sürgünleri, mecburi iskânları, katledilen atalarını, dövülen elleri, dipçiklenen, süngülenen bedenleri unutarak, kurşuna dizilen yürekleri hissetmeksizin bu süreçte yer aldılar. İşte böyle bir ortamda, sömürgeden de beter hale gelmiş, sömürgeleştirilmiş bu topluluğu anlamaya, kavramaya çalışan ve eleştiren bir kalem ve biricik insan oldu İsmail Beşikçi!

İsmail Beşikçi Hoca İttihatçılıktan devralınarak bugüne taşınan, sosyal şoven etkilenmelerden kurtulamamış "sol ve aydın" geleneğine rağmen, yazdıkları, söyledikleri ve yaptığı savunmalarla, 20. yüzyıla ilk neşteri çeken Türk olması nedeniyle, 'Türk halkının biricik onurudur. Kürt halkının ve diğer mazlumların en büyük dostudur' demek asla abartı olmaz.

İsmail Beşikçi Hoca, halklara yönelen devletli ve devletsiz saldırganların ruh hallerini ve onların arkasındaki gizi yazdı, açıkladı. Kitap üstüne kitap yazdı İsmail Beşikçi Hoca. Doğruyu ve yazıyı birleştirdi. İsmail Beşikçi, Çorumlu bir Türk olarak "yok" sayan, "yok" eden ve bunun için polisini, ordularını kullanan, bilgiyi kirleten, sistemi resmî ideoloji ile donatan devletin karşısına çıktı.

İbrahim Kaypakkaya, direnmenin ve fiziki şiddet karşısında boyun eğmezliğinin simgesidir. Bunların yanı sıra, "Kemalizm milli kurtuluş değildir, İttihatçıdır, faşisttir" tespiti ile Türk soluna sirayet ettirilen kirli bilginin temizlenmesinde çok önemli bir çıkış sundu. Alevi-Kürt jenosidinin 30-40 yıl önce gerçekleştirildiği Dersim'i "devrime en elverişli alan" olarak tespit etmişti. Ne acıdır ki, yine "kendini bilmez" duruma getirilmiş "Tuncelileştirilmiş" birileri tarafından, yaşananları ve kendilerine yaşattırılanları düşünmeksizin, ihbar edildi. Tıpkı Koçgiri'den gelmiş Alişêr ve Zarife Hatun gibi ihanete uğradı. O topraklarda jenosidi gerçekleştiren aynı ordunun elemanlarına yakalatılması neticesinde Diyarbakır zindanlarında bedeni lime lime edilerek yaşamına son verildi.

Bugün resmî ideolojiyi "devrimcilik-laiklik" olarak propaganda edip başta Alevilerin, solcuların ve Kürtlerin zihnini kirletmeye çalışanlar; Deniz Gezmiş, Mahir Çayan, Lenin ve Che Guevara'nın resimlerini Atatürk'ün kalpaklı resmi ile birlikte teşhir ederken, İbrahim Kaypakkaya'nın resmini onların arasına koymamışlardır. Bunun nedeninin, Kaypakkaya'nın Atatürk önderliğindeki hareket hakkında henüz yetersiz de olsa "esasta" doğru değerlendirmeleri olduğu kanaatini taşıyorum.

İsmail Beşikçi

İsmail Hoca, 1960'lardan 2010'lara kadar adeta tüm çevrelerin gözetlediği, dikkate aldığı, söylediklerini gizli-açık tartıştığı bir bilim insanıdır. Bütün bunlara rağmen yaşamı hırpalanarak geçirilen İsmail Beşikçi Hoca tevazuyu, vakarı, tutarlılığı elden bırakmamakta, sürekli olarak araştırmaktadır. Bilim etiği gereği amansız, acımasız ve insafsız bir eleştirmendir. Çünkü bilimde ve bilgide kayırmacılık yoktur. Söylediğini dolaylı değil, doğrudan söyler. Özgürce ifade ettiği düşüncelerinden dolayı 17-18 yıl hapis yatmıştır. Bugün gelinen noktada bazı şeyleri bu kadar aleni ve pek çok şeyi göze alarak tartışıyorsak, bunda İsmail Beşikçi Hoca'nın gerek tarz olarak geliştirdiği savunmalarının ve gerekse de yaptığı tespitlerinin payı büyüktür.

O bunları yaptıkça suçlandı: "Eksik bir aydındır!" dendi. "Kürtçülük yapıyor!" dendi. "Anti Marksisttir," dendi. "Yediği içtiği toprağın suyuna ekmeğine sırtını dönmüş, kötü emellere alet olmuştur!" dendi. "Gözleri yeşil, saçları sarıdır. Bu olsa olsa İngiliz ajanıdır!" dendi. "Kanı bozuktur, ülkeyi bölüyor! Katli vaciptir!" dendi. "Ziya Gökalp ile aynıdır, biz Türklere Ziya Gökalp'ı verdik, Türkler bize İsmail Beşikçi'yi verdi!" dendi.

Elbette ki o bunların hiçbiri değildi. O, sadece Kürtlerin yaşadığı haksızlıkları dile getiren ve bu şekilde bu haksızlıklara karşı çıkan, bilim etiğinden taviz vermeyen, onurlu ve direngen bir aydındır. Onun yaşam çizgisi her tür eleştiriye açıktır, hiçbir çarpıtmaya yer vermeyecek kadar yalın ve nettir. Bu kadar çok suçlanması, taşlanması, ürettikleri ile yarattığı değişiklikten ve verdiği meyvelerinin çokluğundandır!

Çünkü İsmail Beşikçi Hocamız, kalemiyle sömürgeci ruha çizgi çekmiştir!

İskilip Nere, Bandırma Nere!
Bir İsmail Beşikçi Öyküsü

MUSTAFA TOPAL

Aslen Artvin-Yusufeliliyim. Babam memur olduğu için Zile'de doğmuşum. Beş yaşına bastığımda babamın Zile'den tayini çıktı ve 1965'te ailece Bandırma'ya taşındık. İlkokul ve ortaokulu Bandırma'da okudum. Mutlu ve neşeli bir çocukluk geçirdim. Tipik bir sahil kasabası olan Bandırma, sessiz, sakin, huzur dolu ve keyifli bir yerdi. 1970'lerin Bandırması tipik bir Cumhuriyet kasabasıydı. Adeta Cumhuriyet'in görünürdeki başarısının somut bir örneğiydi: sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir küçük burjuvalar cenneti!..

Bandırma, Cumhuriyet Türkiyesi'nin en gelişmiş illeri olan İstanbul, İzmir ve Bursa üçgeninin tam ortasındaydı. Batı'daki sahil kasabalarının en büyüklerinden birisiydi. Nüfusu ve ekonomisi ile Türkiye'deki onlarca ilden çok daha gelişmişti. İstanbul'un çevresindeki en büyük ve işlek deniz limanı, bölgenin en büyük askerî havaalanı ve bazı önemli fabrikalar (bor-boraks, asit ve gübre fabrikaları vb.) Bandırma'ya önemli bir hareket ve canlılık getiriyordu.

Asker-sivil memurlar, esnaflar, serbest meslek sahipleri, görece geliri yüksek işçileriyle şehrin ağırlıklı nüfusu küçük burjuvalardan oluşuyordu. Çocuk aklımla çevremdeki herkesi Türk ve Müslüman olarak biliyordum. Yer yer bazı etnik unsurlara rastlıyordum ancak bunların anlamını kestiremiyordum. Örneğin komşularımızdan birisi Çerkes'ti. Hızlı yürüdüğü için ona "at hırsızı" diyerek takılırlardı. Ne var ki, onun bundan rahatsız olduğu yoktu, kendisine bu biçimde takılanlarla şakalaşırdı. Bir başka etnik grup çingenelerdi. Ben onları çalgıcılıkları nedeniyle ayrı bir meslek grubu sanıyordum. Okulda birkaç Çingene arkadaşım vardı ve onlarla bir sorun yaşandığını hatırlamıyorum. (Sonradan bunun yanlış bir izlenim olduğunu, onlara uygulanan ayrımcılığı olağan karşıladığım için bir sorun hatırlamadığımı anladım elbette.)

İlkokulu bitirdiğim yıl sınava girdim ve parasız yatılı okulu kazandım. Böylece Bandırma'da yeni açılan Şehit Mehmet Gönenç Ortaokulu'na gitmeye başladım. Yatılı okula başlamamla birlikte küçük burjuva dünyamdaki ilk şokla kar-

şı karşıya kaldım.

Yatılıdaki çocuklardan bazıları kendi aralarında fan fin fon diye anlamadığım bir dilden konuşuyorlardı. Gerçi daha önce İngiliz, Alman ya da Fransız turistler görmüştüm ama bu turistler hiçbir biçimde Türkçe konuşamıyorlardı. Oysa yatılıdaki bu çocuklar benim gibi "Türk"tüler ve Türkçe konuşuyorlardı. Ne var ki, bu "Türk" çocuklar bazen, özellikle de küfür edecekleri ve birbirleriyle tartışacakları zaman anlamadığım bir dilde, yani Pomakça konuşuyorlardı! Bu, benim için gerçek bir şok olmuştu. Naif küçük burjuva dünyamda ilk kez farklı birileriyle, "öteki"yle karşılaşıyordum.

Bu çocukların bu "garip" dili neden ve nasıl öğrendiklerini bir türlü anlayamıyordum. Ta ki o yaz tatilinde bu arkadaşlarımın Kapıdağ'daki köylerine gidene kadar... Köye gidince durumu anladım: Bu çocukların anneleri doğru dürüst Türkçe bilmiyordu! Onlar başlangıçta Pomakça konuşuyor, sonra okulda Türkçe öğreniyorlardı... Pomakların Müslümanlaşmış Bulgarlar olduklarını ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç ettiklerini o zaman öğrendim.

Yatılıdaki ikinci yılımda bu kez daha kalabalık yeni bir "öteki" grupla karşılaştım. Bunlar okula yeni gelen Karslı ve Urfalı çocuklardı. Benden bir yaş küçüklerdi. Onlar da anlamadığım bir dilde, yani Kürtçe konuşuyorlardı. (Ancak biz onlara Kürt demiyorduk, onların da böyle bir iddiaları yoktu zaten.) Üstelik bu çocuklar Türkçe'yi de doğru dürüst konuşamıyorlardı. Konuşmaları bana ve benim gibilere oldukça "kaba" ve "tuhaf" geliyordu. Ancak bu çocuklara yönelik hiçbir tepki ya da önyargımız yoktu. Kısa sürede bu çocuklarla kaynaşmıştık. Hepsi neşeli ve canlı çocuklardı.

Ne var ki, bu Pomak ve Kürt çocuklar sayesinde ülkedeki herkesin doğuştan Türk olmadığını öğrenmiştim. Dahası bazı şeylerin de belli belirsiz farkına varmaya başlamıştım. Örneğin tanıdığımız bir subayın aslında Kürt olduğunu, bir diğerinin Alevi olduğunu öğrenmiştim. Bunlardan doğal olgular olarak değil açıklanması sakıncalı, alçak sesle söylenen sırlar biçiminde söz ediliyordu. Özellikle Kürt olan subayın annesinin tam bir yabani olduğunu, evde tuvaleti bile kullanamadığı söyleniyordu. Anlatılanlara göre zavallı kadın evdeki modern tuvalette ihtiyacını görememiş, sonunda evdeki sobanın kovasına tuvaletini yapmıştı. Ağızdan ağza anlatılan bu garip öyküyle Kürtlerin hiç de uygar insanlar olmadıkları ima edilmiş oluyordu.

Lise yıllarında daha fazla Kürt öğrenciyle tanıştım. Onlarla tanışıklığım ilerledikçe Türkiye'nin her yanının Bandırma gibi olmadığını anlamaya başlamıştım. Tam olarak nasıl olduğunu hayal edemesem de Kürtlerin yaşadıkları yerlerde yaşam koşullarının çok zor ve yoksulluk içinde olduğunu artık biliyordum. Örneğin bazı Kürt çocuklar ömürlerinde hiç muz görmemişlerdi. Ne olduğunu bilmedikleri için yemekhanede verilen muzları yemiyorlardı! Bu durum bazen aylarca devam ediyor, bu çocukların muz haklarını diğer çocuklar kapışıyordu. Onların bu naif ancak üzücü tepkileri beni etkiliyordu.

Liseyi 1974-76 yılları arasında Balıkesir Lisesi'nde okudum. O yıllarda Türkiye'nin değişik yerlerindeki toplumsal hareketlilik ve sağ-sol çatışmaları henüz Bandırma ve Balıkesir'de yoktu. Okulumuza sürgün olarak gelen bazı Alevi

solcu öğrenciler sayesinde bu çatışmalardan haberdar oluyorduk ancak olayları tam olarak kavrayamıyorduk. Solcu öğrencilerle aramız iyiydi ama Ülkü Ocaklarına düzenli olarak giden arkadaşlarımız da vardı. Onlarla da rahat rahat sinemaya gidip top oynayabiliyorduk.

Okulumuzdaki sağ-sol ayrımı yalnızca yakalara takılan rozetlerde ve yatakhanede dinlenilen müziklerdeki farklılıklarla sınırlıydı. Ruhi Su, Âşık İhsani, Âşık Mahzuni ve diğer devrimci ozanları ilk kez o sıralarda dinlemiştim. Lise üçteyken İstanbul'daki 1 Mayıs mitingine giden arkadaşlar döndükten sonra okuldaki hava iyiden iyiye gerilmeye başlamıştı. Artık solcular ile sağcılar tümüyle birbirinden ayrı gruplar oluşturmuştu. Ancak henüz kavga gürültü yoktu.

Bandırma'daki genel küçük burjuva serbestlik ortamında büyüdüğüm için ülkücüler bana hiç çekici gelmiyordu. Yavaş yavaş kendime solcu demeye başlamış, bazı solcu kitapları okumaya dalmıştım. Ailem CHP'li olduğu için bu eğilimim onlarda bir rahatsızlık yaratmıyordu. Babamla zaman zaman CHP'yi eleştiren konuşmalarım oluyordu.

Babamın çalıştığı dairede çok yakın bir aile dostu vardı. Cahit Abi ve ailesi. Cahit Yolcu, İskilipliydi. Çok neşeli, canlı, kibar, hoşgörülü birisiydi. Eşi Yücel Abla, ile sık sık bize gelirlerdi ve biz de onlara giderdik. Cahit Abi beni çok severdi. Genel olarak derslerimde çok başarılı olduğum için sürekli beni teşvik ederdi. Arada sırada beni bir okul arkadaşına benzetir, babamlara şöyle derdi:

"Bu çocuk bizim İsmail'e çok benziyor. O da bunun gibi çok akıllıydı. Hep kitap okurdu, derslerinde de çok başarılıydı."

İsmail, Cahit Abi'nin İskilip'deki en yakın arkadaşlarından birisiydi. Onu anarken Cahit Abi'nin sesi sevgi ve özlemle doluyordu. Cahit Abi'nin beni bu kadar çok sevdiği bir arkadaşına benzetmesi hoşuma gidiyordu.

Liseyi bitirdiğim yılın yazında bir gün Cahit Abilerde oturuyorduk. Söz döndü dolaştı siyasete geldi. Babam Ecevit'ten övgüyle söz ederken ben de yeni solculuğumla Ecevit'e verip veriştirmeye başladım. Cahit Abi bir süre babamla tartışmamı izledikten sonra şöyle dedi:

"Vallahi bunun yolu bizim İsmail'in yoluna benzemeye başladı. O da görüşleri konusunda tıpkı bunun gibi inatçıydı. Zaten sonunda kendini Kürtçülüğe verdi. Hapislere girdi, kendini mahvetti... Yoksa şimdiye ya vali ya da profesör olmuştu... Oğlum, kendine dikkat et, sakın sen de Kürtçü olma!"

Kürtçülüğün ne olduğunu bilmediğim için Cahit Abi'nin ne demek istediğini anlamamıştım. Kürtçülükle ilgili hiçbir şey duymadığım ve bu konu ilgi alanım içinde olmadığından Cahit Abi'nin dediklerinin üzerinde fazla durmadım.

1977'de İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'ni kazandım. Bu sırada babam emekli olmuştu. Ailece İstanbul'a taşındık ve ben üniversiteye başladım. Tıp fakültesine geçmek istediğim için derslere sıkı biçimde çalışıyordum. Siyasi olaylarla hemen hemen hiçbir ilgim yoktu. Genelde solcuydum ancak hiçbir grupla bağ kurmamıştım. Hiçbir siyasi eyleme ya da etkinliğe katılmıyordum. Ta ki 1978'deki 16 Mart katliamına kadar!

Kontrgerillayla işbirliği içindeki faşistler 16 Mart 1978'de bizim okulun önünde bir katliam yaptılar. Merkez binaya girmek üzere olan devrimci öğren-

ANTEP GÜNLERİ...

Bedahet Tosun

Yaz aylarının sonbahara döndüğü bir 1984 akşamı ulaştık Gaziantep Özel Tip Cezaevi'ne. Bursa'dan dört sürgün...

Bursa E Tipi Cezaevi'nde topu topu birkaç ay kalabilmiştik. 12 Eylül yönetiminin "karıştır-barıştır" projesi kapsamında sağ ve sol hükümlüler aynı koğuşlarda bir arada yaşamaya zorlanıyordu. Bizim "şansımıza" Maraş Olayları sorumlularının ağırlıkta olduğu katliamcılar düşmüştü. Geliyorum diyen çatışma birkaç hafta içerisinde gerçekleşti, hücrelere alındık ve olayların faturası bize kesildi. Artık tek kişilik hücrelerde yaşıyorduk. Tesellimiz, bu politikanın yürümeyeceğinin anlaşılmış olmasıydı ve artık koğuşlar "karışık" oluşturulmuyordu.

PKK'nin Eruh, Şemdinli baskını haberleri, hücre günlerimizde kulaklarımıza çalınmıştı. Görüşme, gazete, dergi yasağı uygulandığı için ulaşabildiğimiz bölük pörçük bilgilerden ülkede neler olup bittiğini anlamaya çalışıyorduk. Kulaktan kulağa yayılan bir başka haber ise yeni bir cezaevi ile ilgiliydi; Antep Özel Tip Cezaevi... Yeni bir modelden söz ediliyordu. Hücre tipi koğuşlardan oluşuyordu yeni cezaevi. Yaşam koşulları Mamak'ı, Diyarbakır'ı aratmayacaktı. Cezaevlerinde yatan "iflah olmaz" mahkûmlar burada toplanacaktı. Anlatılanlar adeta toplama kamplarını anımsatıyordu.

Antep'teyiz...

İşte şimdi o cezaevinin kapısından giriyorduk. Uzun Mamak yıllarından sonra en kötüsüne hazırlamıştım kendimi. Cezaevi müdürü ile tanıştık önce. Kısa bir görüşme oldu. Kurallara uyarsak sorun yaşamayacağımız anlatılıyordu. Ardından başgardiyana teslim edildik. Tamam şimdi başlıyor diyorduk ki beklediğimiz olmadı. "Hoşgeldin dayağı" olmayacaktı. İki taraflı bir dizi kapıdan oluşan bir koridora ulaştık ve doğrudan, yaklaşık iki ay kalacağımız hücrelere atıldık.

cilerin üzerine bomba atarak silahlarla taradılar. Yedi devrimci öğrenci ölürken onlarcası yaralandı. Bir dakika önce bombanın atıldığı yerden geçip okula girmiştim. Sesleri duyup dışarıya çıktığımda yerlerde kanlar içinde yatanları gördüm. Hemen yaralıların hastaneye taşınmasına yardımcı oldum.

Olayın ardından önce İstanbul Üniversitesi rektörlüğü, ardından fakülteler işgal edildi. İki gün katliam protesto edildi. Bu işgal ve protestoya ben de katıldım. Katliamdan kıl payı kurtulmuş olmak bende büyük bir tepkiye neden olmuştu. Demek ki bu ortamda her an ölümle burun burunaydık. Bu çatışmada tarafsız kalmak diye bir şey söz konusu değildi... Bu olaydan sonra cenaze yürüyüşlerine ve protesto olaylarına gönüllü olarak katılmaya başladım. Bizim fa-

Demir kapının üstünde bir gözetleme mazgalı, altında yemek vermek ve boş tabağı almak için bir mazgal daha bulunuyordu. İnce, dar dikdörtgen biçimindeki hücrenin karşı köşesinde, üzerinde şilte olan bir beton yatak, bizi bekleyen günlerin soğukluğunu simgeliyordu. Yatağın hemen ayak ucundaki açık tuvalet, mazgaldan rahatlıkla izlenebilecek şekilde yerleştirilmişti. Karşı duvarın üst kısmına doğru, uzun boylu bir kişinin beton yatak üzerinde yükselerek bile erişemeyeceği yükseklikte bulunan küçük pencere, dışarıdan metal bir kapakla kapatılmıştı. Üzerindeki küçük delikler, hava ve ince ışık hüzmelerinin girmesini sağlıyordu ama dışarıyı görmek neredeyse imkânsızdı.

Anlaşılan bu bölümde benden başka kimse yoktu. Her birimiz farklı koridorlara yerleştirilmiştik. Sonradan, Antep Cezaevi'nin "ilk konukları" olduğumuzu öğrenecektik. Sayım işlemi bile mazgallar açılarak yapılıyordu. İnsana ait görebildiğim tek şey; günün herhangi bir anında kontrol amaçlı olarak açılan gözetleme mazgalından içeriye bakan değişik çift gözlerdi. Meraklı... Biraz ürkek... Daha çok anlamaya çalışan, bu "azılı, iflah olmaz, tehlikeli" ya da her neyse, kafalarında oluşturdukları bizleri... Hemen hemen hiç konuşma yoktu. Sayımda, yemek verirken ve boşları alırken bile sadece vurulan demir kapının, açılan mazgalın sesi... Bu nedenle olsa gerek, sonraları ünlü bir arabesk şarkı olduğunu öğrendiğim "Oy Oy Eminem"i zamansızca söyleyen gardiyanın uzaktan gelen sesini hiç unutmuyorum. Şarkı, bağırma karışımı ses insana dair az olan şeylerdendi yaşamımda.

Yeni gelenler

Ne kadar geçti anımsamıyorum, sanırım iki hafta kadar, dışarıdaki hareketlilik ve seslerden yeni gelenler olduğunu anladım. Kısa bir süre sonra sesler kesildi. Sessizlik kısa sürdü. Belli ki aynı yerden gelen kişilerdi. Önce fısıltıyla sonra yüksek sesle kimlerin bir arada olduğunu anlamaya çalışıyorlardı. Sonunda birisi bana seslendi... Önceden gelen birisi var mı diye soruyordu. Artık yüzlerini görmediğim Çanakkale'den gelen yol arkadaşları, ses arkadaşlarım olmuştu. Görevli gardiyandan konuşmamamızı isteyen cılız birkaç itiraz, sonra bizi kendi halimize bıraktı...

Artık her hafta bir sevkiyat oluyor, hücreler hızla doluyordu. Türkiyenin bir çok kültedeki yakın arkadaşlarım Dev-Gençlilerdi. Çok geçmeden ben de artık bir Dev-Gençli olmuştum.

Sonraki iki yıl çok hızlı geçti. Birkaç kez yürüyüşler sırasında gözaltına alındım. Bu arada Cahit Abi'nin kalbinde bir sorun çıkmıştı. Bu nedenle sık sık İstanbul'a gelmeye başlamıştı. Hastanede kontrollere girerken bizde kalıyordu. Dolayısıyla kendisiyle bol bol sohbet etme olanağım oluyordu. Cahit Abi başlangıçta benim görüşlerimi yalnızca ilgiyle dinliyordu. Dinlerken de sık sık yine İsmail Beşikçi'yi anıyor, babama dönüp şöyle diyordu:

– Valla bunun yolu bizim İsmail'in yoluna dönmüş. O da bunun gibi yoksullar, garipler, Kürtler deyip duruyordu. Ben bunun sonunu hiç iyi görmüyorum.

yerinden hüküm giymiş sol siyasi mahkûmlar Antep'te toplanmaya başlanmıştı. Direnen cezaevlerinden büyük gruplar halinde, diğerlerinden ikişer üçer...

Cezaevi politikası

Cezaevi politikası yavaş yavaş netleşmeye başlamıştı ve önümüzdeki günlerin nasıl şekilleneceği aşağı yukarı belliydi. En zalimce uygulamaları Diyarbakır, Mamak, Sinop gibi illerdeki 12 Eylül cezaevlerinde görülen genel fiziksel terör, yıldırma ve yoketme politikası yerine "tecrit" temelli bir politika uygulanıyordu. E Tipi cezaevlerinde başeğdirilemeyen, öncü konumundaki kişiler bir araya toplanacak, birçok yaşamsal haktan yoksun bir ortamda tek başına bırakılacak, adeta "çürümeye" terk edilecekti. "Islah edilme ihtimali olmayan" bu kişiler izole edilerek çevreyi yani diğer mahkûmları ve toplumu "olumsuz" etkilemeleri engellenmiş olacaktı. Böylece, bu tür mahkûmlardan arındırılmış diğer cezaevleri de daha rahat yönetilebilir hale gelecekti.

Buradaki deneyin sonraki yıllarda hayata geçirilen F Tipi Cezaevi modelinin ön habercisi olduğunu daha sonra görecektik.

İki kişilik "koğuş"lar...

Hücreler, peş peşe gelen sevkiyatlarla dolmuştu. Yeni geleceklere yer açmak ihtiyacı ikinci aşama uygulamayı devreyi soktu. Koğuşlara alınıyorduk. 3 kişi kalacak şekilde tasarlanmış olan koğuşlara ikişer kişi dağıtıldık.

Nihayet daha insani bir ortamdaydım. Tuvaleti ayrı olan bir oda. Pencere, hücrelerdeki gibi delikli metal kapakla kapalı olsa dahi gözünüzü uydurup baktığınızda dışarıdaki havalandırmanın bir kısmını görebileceğiniz biçimde ve erişilebilir yükseklikte. En önemlisi benimle konuşan, yaşama benim penceremden bakan, yaşamı paylaştığım bir dost, bir hücre arkadaşı.

Yaşam, kısa bir aradan sonra yeniden başlamış gibiydi. Tek tek ve kısa süreli olsa da havalandırmaya çıkmaya başlamıştık. Gardiyanlar ürkekliklerini atmışlar bizimle konuşuyorlardı. Bir süre sonra; çocuklarının matematik, fizik gibi konulardaki ev ödevleri için ya da kendilerinin veya bir yakınlarının hukuksal sorunu için yardım almaya, bunca okumuş insandan "yararlanmaya" bile başlayacaklardı. Böyle konularda iletişim ise üretmeye susamış insanlar olarak bizim için bulunmaz nimetti.

Bu arada birkaç kez gözaltına alınmıştım. Bunlardan birisinde Cahit Abi yine bize gelmiş ve benim gözaltına alınıp kısa süreli de olsa içeride yattığımı öğrenmiş. Daha sonra onunla görüştüğümde bana artık daha sevecen yaklaşıyordu. Kendisine anlattıklarımı ilgiyle dinliyor, yavaş yavaş bana hak veriyordu. Böylece zamanında pek anlamadığı İsmail'i daha anlayışlı sözlerle anmaya başlamıştı. Kuşkusuz yine eski uyarılarını yapıyordu ama artık yanlış yaptığımdan söz etmiyordu. Yalnızca yaptığım işin ve girdiğim yolun tehlikeli olduğu konusunda beni uyarıyordu.

Cahit Abi, bu uyarıları yaparken beni eleştirmeyi ya da mahkûm etmeyi düşünmüyordu. İsmail'in ve benim doğru ve haklı olduğumuzu ancak giriştiğimiz

Haftalık ziyaretler ve giysi ve para girişine sınırlı da olsa izin verilmeye başlanmıştı.

Bu dönemde bizi heyecanlandıran bir başka gelişme; Niğde ve Malatya'dan, başta THKO ve THKP-C olmak üzere 12 Mart döneminden bu yana cezaevinde bulunan siyasal mahkûmların da Antep'e getirilmeleri oldu.

Kapı komşumuz İsmail Abi...

Ve karşı hücreye yeni iki kişi yerleştirildi. Gelenlerden birisi çok tanıdık bir isim İsmail Beşikçi idi. Yazılarından, kitaplarından tanıdığım, kimi düşünce farklılıkları bir yana hayran olduğum hocayla aynı koşullarda olmak gururlandırmıştı beni. Neden bilmiyorum kendimi daha güvende, daha yükselmiş hissediyordum. En azından doğru noktada olduğumu düşündürüyordu bana, İsmail Abi ile aynı koşullarda olmak.

İdeoloji ve yaşama bakış olarak aynı tarafta olmak değildi onda beni etkileyen tek başına; bir "insanlık dersi", onurlu yaşam, dayanışma simgesiydi benim için:

Kökeni Kürt olmadığı halde, ezilen ulusların haklarını Kürt ulusu üzerine yaptığı araştırmalar temelinde savunan bir bilim adamı... Bilimsel olarak doğrunun bu olduğunu bildiği için... Doğru bildiğini bilimsel verilerle destekleyerek topluma doğruları aktardığı için...

Örnek bilim adamı olduğu için... Bir üniversite hocası olarak kendisine sistemin sunduğu pırıltılı olanaklar yerine, düşündüğü, inandığı gibi yaşamayı tercih edip zor ama onurlu olanı seçerek.

"İyi insan" olduğu için... Doğru bildiğini, herhangi bir kişi, grup çıkarı gözetmeksizin söyleme cesaretini göstererek ve bunun sonuçlarına katlanarak eğilip bükülmeden.

Ve bir devrimci... Dostlarına sevecen, insanlığa, halka zulmedenlere karşı öfke dolu.

Egemen sınıfların, 12 Eylülcülerin ona olan öfkesi de zaten bu özelliklerinden kaynaklanmıyor muydu...

Yemek zamanı kapıların açıldığı sıradaki kısa karşılaşmalarımızda "Nasılsın, iyi misin?" düzeyindeki konuşmalardaki bakışlar, sesteki vurgular, bir abinin, babanın

işin bize bir yararının olmayacağını, sonuçta bundan zarar göreceğimizi üzülerek belirtiyordu. Kısacası gönlü bizim yanımızdaydı ancak mantığı bu işin çıkar bir yol olmadığını ona söylüyor, bu nedenle bizi korumaya çalışıyordu.

Sonunda Cahit Abi'nin dediği oldu! Mayıs 1980'de TCK'nın ünlü 141/5 maddesi gereğince komünizm propagandası yapmak suçlamasıyla tutuklandım. Önce Selimiye, sonra Alemdağ askerî cezaevlerinde kaldım. Yapılan suçlamayı kabul etsem 3 yıl ceza alacak, 16 ay yatıp çıkacaktım ancak bu durumda okuldan mezun olmam gecikecekti. Avukatım ceza almayacağımdan emindi, bu nedenle suçlamaları kabul etmedim.

Ne var ki, çok geçmeden 12 Eylül darbesi gerçekleşti ve her şey bir anda de-

sıcaklığını taşıyordu bize karşı. Sanki kentte, bir apartman dairesindeki kapı komşumuzmuş gibi, sürekli gülen ve sevecen bir yüz. Cezaevi yönetimi ile yaptığı tartışmalardaki çakmak çakmak olmuş gözler ve kararlı yüz ise sınıfsal (belki de egemenlere karşı insani) bir duruşun nasıl ete kemiğe büründüğünün ifadesiydi bizim için.

Güneşle, bazan yağmurla ya da karla iletişim kurar gibi ve sanki cezaevinde bir havalandırma voltasında değilmiş gibi sakin yürüyüşünü izlerdim penceredeki metal kapağın küçük deliğine gözümü uydurarak. O sakin görünümün altında nasıl fırtınalar koptuğunu hissederdim.

İnsan zor zamanlarda hep bir şeylerden güç alır. İşte İsmail Abi, Antep günlerimizdeki güç kaynaklarımızın en önemlilerinden biriydi.

Kütüphane

Günlük gazete ve kitap alamıyorduk dışarıdan. Ama resim yapmamıza, küçük oyma, maket işleri yapabilmek için malzeme alımına izin verilmişti.

Yönetim tarafından, cezaevi kütüphanesinden yararlanabileceğimiz duyuruldu. Yaşamlarının en önemli eylemlerinden birisi okumak olan bizler için müthiş bir gelişmeydi. Kütüphane listesi, tahminimizden de kısıtlı çıktı. Ağırlığını, dini içerikli ya da dinci çevrelerin ideologlarının yazdığı inceleme, araştırma, yorum kitapları oluşturuyordu. Ve 12 Eylül döneminin devlet kaynaklı propaganda kitapları. Çok sınırlı sayıda güncel olmayan Türkiye ve dünya klasikleri de listede yer alıyordu.

Tabii, öncelikle herkes klasiklere saldırdı ve kuyruklar oluştu. Bu arada dikkatlerden kaçan bazı bilimsel ve hatta sol içerikli kitapların varlığını belirledik. Kütüphaneyi oluşturanlar, kitap ve yazar adından ve yayınevinden bu kitapların "zararlı" olduğunu fark etmemişlerdi. Ama kısa sürede bu kitaplara talebin aşırılığını fark ettiler ve kitaplıktan çıkardılar. Bunun üzerine küçük oyunlar oynamaya başladık. Örneğin gerici bir yazarın bir kitabını her koğuştan arkadaşlar istiyor ve listeye adını yazdırıyordu ve kısa bir süre sonra o kitabın kütüphaneden çıkarıldığı bilgisi geliyordu.

İmamlar ve psikologlar!

Cezaevi yönetimi "koğuşları" cezaevi imamı ve psikologlarının ziyaret etmeye başlayacağını, "Din dersi" uygulanacağını duyurdu. 12 Eylül yönetiminin Avrupa'dan

ğişti. 12 Eyül'ün hışmını herkese göstermek isteyen Askerî Mahkemeler ardı ardına ölçüsüz cezalar vermeye başlamıştı. Hızlanan yargılama süreci ve değişen ceza maddeleri uyarınca jet hızıyla 12 yıl hapse mahkûm oldum. Beraat edip cezaevinden çıkmayı beklerken birden ağır hapis cezası alan bir mahkûma dönüvermiştim.

Darbe sonrasında askerî cezaevlerindeki durum çok hızlı biçimde kötüleşmeye başladı. 12 Eyül'ün ertesinde cezaevi idareleri mahkûmlara bütün eski uygulamaların kaldırıldığını, artık tutukluların sıradan er muamelesi göreceklerini bildirdiler. Bunun anlamı, özel bazı uygulamaların tutuklulara dayatılmasıydı: tek tip elbise giyilecek, görevlilere karşı tekmil verilip komutanım denilecek, sa-

örnek alarak psikolog, psikiyatrist, öğretmen, sosyal çalışmacı ve imam gönderip "içerdekileri ıslah etmek ve topluma kazandırmak" için hazırladığı projede ağırlıkla dinci çevrelerden uzmanlar kullanılıyordu.

Zora dayalı, düşünceyi "suç", siyasi mahkûmları "piskopat" ve "hasta" olarak gören bu uygulamayı hiçbir koğuş kabul etmedi. Yönetim de, çeşitli "imkânların" kısılacağı tehdidi dışında resmî olarak ısrarcı olmadı ve uygulamadan vazgeçti. Ama psikologlar (imamlar) bizi ziyaret etmek, sohbet etmek konusunda ısrarcıydılar. Tabii ki bunun yönetim tarafından organize edildiğini biliyorduk. Bazı koğuşlar bu tür ziyaretleri de reddederken bazılarımız, kapımıza gelen kişinin "tanrı misafiri" olduğunu, kovmayacağımızı, sohbet etmek isterlerse gelebileceklerini düşündük.

Saadet Partisi'nin üst düzey yöneticisi, eski milletvekili ve son dönem İstanbul ili belediye başkan adayı Mehmet Bekaroğlu anılarında, o dönemde Gaziantep Özel Tip Cezaevi'nde psikolog olarak görev yaptığını söylüyor ve kendi anlatımı ile şunları belirtiyor:

"O dönem benim gibi psikiyatristler hipnoz ve okus pokusla mahkûmları ikna edecek insanlar olarak görülüyordu. (...)

Özel Tip cezaevi açıldığında, 12 Eylül'ün de gevşediği yıllardı. Adalet Bakanlığı'na bağlandı. Daha rahattım. Tutuklu ve hükümlülerle sohbet, kitap okuma gibi faaliyetler yapıyordum. Ertuğrul Kürkçü'yle Sovyetler'in Afganistan'ı işgalini tartışıyordum sıkça."

Yemeklerdeki böcek sayısı!

Hepimiz çok kötü cezaevi koşullarından buraya getirilmiştik ve yemeğin kalitesi en son düşündüğümüz konulardan birisiydi. Bakliyat ile yapılan yemeklerde küçük siyah böcekler görülmeye başlamıştı. Bunları ayıklayarak yemeye devam ediyorduk. Gün geldi, tabağın içindeki böcek sayısı yemeğin tanelerinden fazla olmaya başladı, ayıklanabilir olmaktan çıktı. Bu aşamada cezaevi yönetimi ile tartışmalar arttı, işin toplu direnişe dönüşeceği sinyali verilmeye başlandı.

Bu tartışmalardan birinde İsmail Beşikçi'nin yöneticilerle yaptığı tartışma çok çarpıcıydı. Aslında ortada tartışma yoktu; o sakin hoca, sert ve kesin doğrularla, ola-

bahları İstiklal Marşı söylenecek, bayrak töreni yapılacak, din dersi ve milli kültür derslerine girilecek vb.

İstanbul'daki askerî cezaevlerindeki devrimci tutsaklar genelde bunlara karşı çıktılar. Bunun üzerine İstanbul'daki bütün askerî cezaevlerinde saldırılar başladı. Her gün operasyonlar yapılıyor, devrimci tutsakları teslim almak için her türden işkence, baskı ve saldırı sistemli olarak yürütülüyordu.

Bu baskılar sürerken bir yandan da yeni tutuklamalar oluyordu, askerî cezaevleri tıka basa dolmuştu. Buradaki tutuklulardan ceza alanlar hemen sivil cezaevlerine yollanıyordu. Bu yüzden ben de ceza alır almaz askerî cezaevinden sivil cezaevine gönderildim. Kasım 1980'de Üsküdar-Toptaşı Cezaevi'ne geldim.

bilecek sonuçlarla ilgili olarak yöneticilere adeta ders veriyordu. İnsanlık ve öngörü dersi...

Bölüm kapıları açılıyor...

Kayda değer bir çatışma olmadan ama bir dizi irili ufaklı gerilim, uzun görüşmeler sonrası önemli bir gelişme yaşandı. Cezaevi bölümleri, aynı siyasi grup/parti çevresinden gelen kişilerin bir arada kalabileceği şekilde yeniden düzenlendi. Daha da önemlisi, gündüzleri koğuş kapıları açılmaya başlandı. Diğer bölümlere geçiş kapıları kapalıydı ama en azından aynı bölümde kaldığımız arkadaşlarımızla yüz yüze görüşebiliyorduk. Havalandırma süremiz böylece uzamıştı. Eğitim amaçlı ve siyasal olmayan kitapların dışarıdan alınmasına izin verilmişti. Siyasal süreçler ve felsefi konularda tartışıyor, bilgi alışverişinde bulunuyorduk.

Aydın Çubukçu, İsmail Beşikçi, Ertuğrul Kürkçü, Hasan Kırteke gibi isimlerle yapabildiğimiz konuşmalar, bilgi derinliğimizi artırıyordu. Bölüm içerisinde, el yazması haftalık dergi bile çıkarmaya başlamıştık.

İnfaz yasası...

Ülkede yavaş yavaş gelişmeye başlayan muhalefet, toplumsal ve siyasal gereksinimler, parlamentoyu, siyasal mahkûmlar için bazı "iyileştirmeler" yapmaya zorluyordu. 12 Eylül rejiminin politikalarına boyun eğmeyen siyasal mahkûmların en az yararlanabileceği ya da yararlanamayacağı formüller bulunulmaya çalışıldı. Ve bulundu... İnfaz yasası üzerinde bir iyileştirme yapılacak, iyi halli mahkûmların daha kısa sürede salıverilmesi sağlanacaktı.

Ben "şanslı" olanlardandım. Uzun süre askerî cezaevinde kalmıştım ve aldığım tüm disiplin cezaları da o döneme aitti. Hüküm giyip sivil cezaevine aktarıldıktan çok kısa bir süre sonra Antep Cezaevi'ne sürüldüğüm için de infazım yakılamamıştı. Ama diğer arkadaşlar benim kadar şanslı değildi.

Benim de aralarında bulunduğum 20 kadar hükümlü, içerde olmaları gereken süreyi tamamladıkları için tahliye edildik. Cezaevinde kalan büyük kısım infazları yandığı bu yasal düzenlemeden yararlanamadılar. Arkadaşlarını geride bırakmanın suçluluk duygusu ile ayrıldım cezaevinden...

Birkaç ay sonra bir görüş günü annemlerle birlikte Cahit Abi de görüşe geldi. Onunla biraz sohbet ettik. Bana İsmail Beşikçi'nin de bu cezaevinde olduğunu duyduğunu söyledi. İdareye sormuş ama listede onun adını bulamamışlar. Bana konuyu araştırmamı söyledi.

Cahit Abi ile görüştükten sonra konuyu araştırmaya başladım. Gerçekten de İsmail Beşikçi bu cezaevinde kalıyormuş ancak 12 Eylül'den bir hafta önce yapılan bir operasyonun ardından Sakarya Cezaevi'ne gönderilmiş. Böylece Cahit Abi'nin beni sürekli kendisine benzettiği ünlü İsmail Beşikçi ile tanışma fırsatını kaçırmış oldum. Acaba bir daha onu görebilecek miydim?

Toptaşı Cezaevi'nde 18 ay kaldım. 1982'nin ortasında Toptaşı Cezaevi'nden

Bilecik Kapalı Cezaevi'ne sevkim çıktı. Bilecik Cezaevi'nde pek siyasi mahkûm yoktu. Bu nedenle koşulları oldukça rahattı. Benim gibi birkaç siyasi mahkûm vardı ve idare bize karışmadan kendi düzenini sürdürmeye çalışıyordu. Bize yönelik bir baskı ve yaptırım olmadığı için bizim de idare ile bir sorunumuz olmuyordu. Bilecik'te bir yıl kaldıktan sonra yeni açılan özel tip cezaevlerinden birisinin bulunduğu Çanakkale'ye sevkim çıktı.

Çanakkale'ye gitmeden önce orada yapılan uygulamaları duymuştum. Bunlar, askerî cezaevlerinden aşina olduğumuz devrimci tutsakları yıldırma ve teslim alma politikalarıydı. Askerî yönetim yeni açılan bu özel tip cezaevleri ile siyasi mahkûmları teslim almayı hedefliyordu. Mamak ve Diyarbakır askerî cezaevlerinde sürdürülen uygulamalar bu cezaevlerinde de hayata geçirilmeye çalışılıyordu. Tutsaklara tek tip elbise giydirme, komut verdirme, İstiklal Marşı okutma, bayrak töreni yaptırma vb.

1983 yazının sonlarına doğru Çanakkale Özel Tip Cezaevi'ne götürüldüm. İçeriye girer girmez soyunmam istendi. Reddettim. Bunun üzerine askerler üzerime atılarak bir çırpıda beni soyuverdiler. Bir anda don atlet kalmıştım. Arama bittikten sonra önüme mavi tek tip elbiseleri koydular. Tek tip elbise giymeyi reddettim. Bunun üzerine beni büyük bir salona aldılar. 20-30 kişilik bir gardiyan sürüsü vahşice saldırdı. Yumruklar, tekmeler, sopalar ve coplar yağmur gibi üzerime yağıyordu. Ne olduğunu anlamadan beş dakika içinde kendimden geçmiştim.

Gözlerimi açtığımda don atlet bir hücredeydim. Hücrede hiçbir şey yoktu. Ranzanın üzerinde yatak falan da yoktu. Bu hücrede on gün işkenceye maruz kaldım. Başlarında işkenceci müdürlerle birlikte gardiyanlar hücreye gelip beni alıyorlardı. İki günde bir ya ziyaret mahalline ya da hamama götürüyor, tek tip elbise giymeyi kabul etmem için işkence yapıyorlardı. Her tür dayağın ardından falaka çekiyorlardı. Bayılınca kafamdan aşağıya soğuk su döküp ayıltıyor, sonra yeniden işkenceye devam ediyorlardı.

Onuncu günün sonunda pestilim çıkmıştı. Falakalardan dolayı ayaklarım davul gibi olmuş, sonunda ayaktabanlarındaki deriler patlamıştı. Bu durumda artık ayakta duramadığım için işkencecilerin bana işkence yapma olanakları da kalmamıştı. Bunun üzerine beni sol müşahadiyenin en üstündeki hücrelerden birisine attılar. Arada sırada işkenceci müdürlerden birisi geliyor, bazen tehditle bazen de tatlılıkla tek tip elbiseyi giymem için beni ikna etmeye çalışıyorlardı.

Yaklaşık bir buçuk ay orada tek başıma kaldım. Bu sırada diğer direnişçilerin sağ müşahadiyede kaldıklarını ve belli koşullarda elbise giymeyi kabul ettiklerini öğrendim. Bunun üzerine ben de oraya gitmeye karar verdim ve çok geçmeden oraya geçtim.

Müşahadiye denilen yer, her katta on hücrenin bulunduğu dört katlı bir yerdi. Yan yana sıralanan hücrelerin önünde bir metre eninde bir koridor vardı. Koridorun önünde boydan boya demir parmaklıklar vardı. Onun da önünde geniş bir boşluk uzanıyordu. Hücrelerde iki, üç, hatta dört kişi kalıyordu.

Müşahadiyede tek tip elbise direnişine katılanlar kalıyordu. Koğuşlardan tecrit oldukları için geçici olarak elbise giymiş, yeniden koğuşlara gitmeye çalışı-

yorlardı. Müşahadiyedekilerin amacı koğuşlara giderek oradakileri de direnişe katmaktı. İdare bunu bildiği için müşahadiyedekiler üzerinde her türden yasağı titizlikle uyguluyordu. Hiçbir hakkımız yoktu. Ziyaretçilerimiz kapıdan çevriliyordu. Avukatla bile görüşemiyorduk... Koğuşlardakiler sivil elbise alabilirken bize o da yasaktı. Havalandırma dahil hiçbir yere çıkmıyorduk.

Ben dördüncü katta kalıyordum. Yanımda iki arkadaş vardı. Cezaevine son gelenlerden olduğum için bütün kitaplarımı içeriye alabilmiştim. Dolayısıyla benim kaldığım hücrede çok sayıda kitap vardı. Hücredeki yatak ile tuvaleti ayıran 1,5 metrelik duvarın üzerine bu kitapları dizmiştik.

Müşahadiyeye yemek gelince gardiyanlar iki arkadaşı hücrelerinden çıkartıyordu. Yemekleri bize bu iki kişi dağıtıyordu. Böylece sırayla yemek dağıtmaya çıkanlar başkalarıyla kısa görüşmeler yapabiliyorlardı. Ayrıca sesinden tanıdığımız insanları da bu yolla tanıyabiliyorduk.

Günlerden bir gün gözlüklü, sarışın, kırklı yaşlarda birisi hücrenin önüne geldi. Selamlaştık. İlk sorusu bu kadar kitabı içeriye nasıl soktuğumuz oldu. Cezaevine yeni geldiğimi ve bir biçimde bunu becerdiğimi söyledim. Kitaplara büyük bir heves ve açgözlülükle bakıyordu. Yemek dağıtılana kadar bir süre konuştuk. Ancak ne adını sordum ne de o benim adımı sordu.

Hücrelerin önü demir parmaklıklarla çevrili olduğu için diğer hücrelerdeki arkadaşlarla bağırarak iyi kötü konuşabiliyorduk. Derken bir gün birilerinin "İsmail Abi" diye birisiyle konuştuklarını duydum. Yanımdakilere "Bu İsmail Abi kim?" diye sorunca "İsmail Beşikçi" yanıtını aldım.

İsmail Beşikçi adını duyunca çok heyecanlanmıştım. Demek sonunda Cahit Abi'nin İsmail'i ile karşılaşabilecektim. Ama nasıl? İsmail Abi'yle yaklaşık 150 kişinin duyacağı biçimde sohbet edemezdim. Ben dördüncü kattaydım o ise en altta baş taraftaydı. Ayrıca onun benden haberi yoktu. Bu nedenle onunla yüz yüze görüşmeliydim. Hücreden çıkmanın ise tek bir yolu vardı. Yemek dağıtımına çıkmak!

Ancak benim bu işi yapmam olanaksızdı, çünkü ayaklarımın üzerine basamıyordum. Cezaevinin kasap doktorları düşüncesiz biçimde ayak tabanlarının patlayan derilerini makasla kesmişlerdi. Bu yüzden tabanlarımda yeniden deri oluşmuyordu. Ayak tabanlarımda içi irin dolu kocaman birer oyuk oluşmuştu. Revire falan ancak birilerinin sırtına binip gidiyordum.

Bir süre ayaklarımın iyileşmesini bekledim. Sonunda tam iyileşme olmasa da topuklarıma basarak ve duvara tutanarak yürümeye başlayabildim. Bu duruma gelir gelmez İsmail Abi ile görüşmek için fırsat kollamaya başladım. Sonunda gerekli ayarlamaları yaparak bir gün yemek dağıtmaya çıktım. Diğer arkadaş yemekleri dağıtırken ben de İsmail Abi'nin hücresinin önüne gittim.

Onu görünce İsmail Abi'nin bana kitapları içeriye nasıl soktuğumu soran sarışın adam olduğunu anladım. Demek ki ben bilmeden İsmail Abi ile zaten konuşmuşum!

İsmail Abi, karavana seslerini duyunca yerinden kalkmış yemek almak için tabaklarını hazırlıyordu. Sivil kıyafetlerimiz verilmediği için üzerinde bir don ve atletle gömlek arası bir üstlük vardı. Bunların ikisi de beyaz çarşaflardan ilkel

bir biçimde dikilmişti. Hücrede tek başına kalıyordu. Her yan gazetelerle doluydu. Müşahadiyenin ortak alınan gazetelerinden en önemlilerinin arşivini o tutuyordu. Bu arşiv gazetelerinin bir kısmı aynı zamanda onun yatağı olmuştu. Kaldığımız ranzalarda yatak yoktu, çıplak tahtaların üzerinde yatıyorduk.

Hücresinin önüne gelir gelmez sordum:

– İsmail Beşikçi sen misin?

– Evet.

– İsmail Abi, yaklaşır mısın, seninle konuşalım biraz.

Bu sözlerim üzerine her zamanki çelebi haliyle demir parmaklığa doğru yanaştı. Soran gözlerle bana bakıyordu. Bense bütün ciddiyetimle sözlerimi sürdürdüm:

– Boşuna bakma, beni tanımazsın!

– Bu cezaevinden önce seninle karşılaşmadık mı?

– Hayır, ama ben seni iyi tanıyorum.

– Öyle mi?

– Başıma bütün bu belaları açan sensin... Şimdi bana hesap ver bakalım! Buraya gelmem, hapislere düşmem seni mutlu etti mi?

Bu sözlerim üzerine İsmail Abi şaşırmıştı. Ne demek istediğimi, ona gerçekten kızıp kızmadığımı anlamaya çalışıyordu. Bocalamasına rağmen gülümsedi:

– Seni buraya ben mi getirmişim?

– Evet, Cahit Abi sana benzediğimi o kadar söyledi ki sonunda ben de gerçekten sana benzedim. O kadar ki tuttum senin yanına geldim.

İsmail Abi şaşırmıştı:

– Cahit mi, hangi Cahit'ten söz ediyorsun?

– İskilip'te senin en yakın arkadaşın kaç tane Cahit var? İskilipli Cahit Yolcu'dan söz ediyorum elbette!

İsmail Abi'den söz ederken Cahit Abi'nin yüzüne oturan o sıcak gülümseme bu kez İsmail Abi'nin yüzünde belirmişti. Heyecanla sordu:

– Sen Cahit'i nereden tanıyorsun?

– Bandırma'dan...

Diğer arkadaş hücrelere yemekleri dağıtırken o kısa zaman diliminde İsmail Abi'ye Cahit Abi'yi, eşini ve çocuklarını anlatmaya başladım. Cahit Abi'nin bana kendisinden ne biçimde söz ettiğini, onu Toptaşı Cezaevi'nde nasıl kıl payı kaçırdığımı, hepsini bir çırpıda anlattım.

Yıllar sonra Cahit Abi'den haber almak İsmail Abi'yi çok heyecanlandırmıştı. Büyük bir heyecanla bana Cahit Abi ve eşiyle ilgili sorular sormaya başladı. O kısa zaman diliminde ona birçok şey anlattım.

Bu biçimde tanıştıktan sonra İsmail Abi'yle fırsat buldukça görüşmeye başladım. Ne var ki, müşahadiye koşulları çok olumsuzdu. Bu nedenle rahatça buluşup sohbet etme şansımız elbette yoktu. Daha çok birbirimize notlar yolluyorduk. Onun ilgisini çekecek bir kitap, dergi ya da yazı elime geçince hemen ona iletiyordum. Bu arada Fransızca çalışıyordum ve bu konuda da ona sorular soruyordum. Bütün sorularıma ayrıntılı yanıtlar veriyordu.

Aradan birkaç ay geçince koşullarımız biraz düzelmeye başladı. Artık haf-

tanın iki günü ikişer saat havalandırmaya çıkabiliyorduk. Bu havalandırmaya çıkmalar sırasında İsmail Abi'yle daha uzun sohbetler yapma olanağım oluyordu. İsmail Abi'yle yaptığım sohbetler sırasında onun çalışmaları hakkında bilgi edinmeye çalışıyordum. O zamana kadar onun kitaplarından hiçbirisini okumamıştım. İsmail Abi'nin Kürt Sorunu'yla ilgili düşüncelerini ilk kez o zaman kendi ağzından öğrenme şansım oldu.

O zamanlar ortodoks bir Marksisttim ve ulusal sorun hakkındaki bilgilerim Türk solundaki genel düzeyden fazla değildi. Dolayısıyla Kürt Sorunu'na asıl olarak sınıfsal perspektiften bakıyor, Kürtlerin sorunlarının çözümünün sosyalist devrimde olduğunu, sınıf meselesi ortada duruyorken sosyalistlerin ulusal meseleleri öne çıkartmasının doğru olmadığını düşünüyordum. Hal böyle olunca İsmail Abi'nin de küçük burjuva Kürt milliyetçi hareketlerin savunduğu ezilen ulus milliyetçiliğini savunduğunu düşünüyordum.

Bazen başbaşayken ona takılarak şöyle diyordum:

"Yaaaa İsmail Abi bırak artık şu Kürtleri. Bak, seninle ben Türk'üz ama Türkçülük yapmıyoruz. Biz devrimciyiz, Marksistiz. Ne o öyle, Kürt'müş, Türk'müş, Çerkesmiş... Bunlardan bize ne? Milliyetçiliğin Kürt'ü Türk'ü olmaz."

Ben böyle sözler söyleyince İsmail Abi telaşlanıyor, sağa sola bakıp bizi duyan olup olmadığını anlamaya çalışıyor, ardından da alçak sesle şöyle diyordu:

"Mustafa sus, böyle konuşma. Söylediklerini duyan olacak. İnsanlar ciddi söylediğini düşünebilir."

İsmail Abi'nin bu samimi tepkisi hoşuma gidiyor, ona sık sık bu biçimde takılıyordum. Cezaevi koşullarında ciddi bir araştırma ve bilgilenme süreci yaşamadığım için İsmail Abi'yle ancak bilgi dağarcığımda varolanlar çerçevesinde "tartışıyordum." Dolayısıyla bu sınırlı "tartışmalar"dan pek bir sonuç çıkmıyordu. Onun bana yaptığı açıklamaları duygusallığına veriyor, Kürtlerin yaşadığı olumsuz koşullardan çok etkilendiğini düşünüyordum.

O konuşmalardan aklımda kalan şuydu: İsmail Abi dürüst, onurlu bir bilim insanı... Kürtleri herhangi bir çıkar ya da beklentiyle savunmuyor. Kürt Sorunu'na bu kadar büyük bir önem verdiğine göre onu anlamaya çalışmak, nedenlerini kavramak gerekiyor. Onun için de bir an önce onun kitaplarını okumalıyım. Ne var ki bunu yapabilmek için daha yıllarca beklemem gerekiyordu.

İsmail Abi ile Çanakkale Özel Tip Cezaevi'nde uzun süre birlikte kalamadım. Birkaç ay sonra İstanbul'da tek tip elbiseye karşı ölüm orucu başladı. İstanbul'dan yeni gelen tutuklulardan bu konuyla ilgili ayrıntıları öğrendik. Tek tip elbiseyi biz de geçici olarak giydiğimiz için hemen hazırlıklara başladık. Koğuşlara haber iletildi. Belli siyasetlerden insanlar direniş kararı aldı. Çok geçmeden de süresiz açlık grevine başladık. 50. günden sonra süresiz açlık grevi ölüm orucuna dönüşecekti.

Açlık grevine başladıktan üç gün sonra bizi müşahadiyeden aldılar. Cezaevine yeni gelenlerin konulduğu tecrit koğuşlarına götürdüler. Orada ve cezaevinin hamamında işkence ve baskı ile bize açlık grevini bıraktırmaya çalıştılar. Bu iş için en çok cezaevi hamamını kullanıyorlardı; çünkü orada dayaktan bayılanları soğuk su ile ayıltmak kolay oluyordu! Sıcak su ile özdeşleşen hamamı soğuk

suyla hafızalarımıza kazıyanlar Çanakkale Özel Tip Cezaevi'nin sivil müdürlerden ve gardiyanlardan oluşan azılı işkencecileriydi.

Dört devrimcinin hayatını kaybetmesinin ardından İstanbul'daki ölüm orucu bitince biz de 45. gününde açlık grevini bitirdik. Temmuz 1984'ten sonra cezaevi koşulları adım adım düzelmeye başladı. Açlık grevi bittikten bir süre sonra bizi koğuşlara verdiler. İsmail Abi de o sırada müşahadiyeden bir koğuşa geçmişti. Onunla görüşme olanağı bulamadan yeni açılan Gaziantep Özel Tip Cezaevi'ne sevk çıktı. Gidenler arasında İsmail Abi de vardı. Böylece İsmail Abi ile 2004 yılında yeniden görüşünceye kadar yalnızca mektuplaşarak iletişim kurabildik. Yaklaşık 20 yıllık bu süre içinde ikimiz de bir içeride bir dışarıda ama çoğunlukla içerideydik.

Mart 1986'da dışarıya çıktım. Ancak beni eczacılık fakültesine kabul etmedikleri için yeniden üniversite sınavına girdim. Ankara Üniversitesi DTCF İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümüne girdim. Bunun üzerine Ankara'ya gidip okula başladım. Ne var ki, 1987 sonbaharında kuşku üzerine yeniden gözaltına alınıp tutuklandım. Ben yeniden içeriye girdiğimde İsmail Abi Gaziantep'ten tahliye olmuştu. O yıllarda cezaevleri oldukça karışıktı ve sık sık direnişler olduğu için dışarıyla haberleşme şansımız fazla yoktu. Değişik cezaevlerinde 4,5 yıl yattıktan sonra Bartın Özel Tip Cezaevi'nden 1991'de tahliye oldum. Tahliyeden sonra İstanbul'a geldim.

Ben İstanbul'dayken İsmail Abi Ankara'da habire içeriye girip çıkıyordu. O böyle içeriye girip çıkarken sonunda 1993'te ben de yeniden gözaltına alındım. Hakkımda hiçbir somut suçlama ve kanıt olmamasına karşın "ıslah olmadığım ve azılı olduğum" için yeniden tutuklandım. Daha önce komünizm propagandası ve örgüt üyeliğinden iki kez ceza almıştım. Benim "akıllanmadığıma" karar veren mahkeme heyeti bu kez beni "örgüt lideri" olarak 18,5 yıl cezaya çarptırdı.

Cezaevine ikinci girişimde İsmail Abi'nin bazı kitaplarını okuma şansı bulmuştum. Son girişimde ise kitap okuma olanakları çok daha fazlaydı. 1999'a kadarki süreçte cezaevleri adeta birer kütüphane gibi olmuştu. Bu arada SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerindeki çöküşten sonra sosyalist mücadelenin ivmesi iyiden iyiye düşmüştü. Buna karşılık ülkemizdeki Kürt ulusal mücadelesi ivme kazanmış, ulusalcı hareket çok güçlenmişti. Bu durum karşısında yıllar sürecek teorik bir araştırmaya yöneldim ve ulusal sorun konusunda her şeyi araştırmaya başladım. Marksizmin ulusal sorunla ilgili görüşlerini eleştirel bir süzgeçten geçirdikten sonra bu konuda yoğunlaştım.

Bu süreç içerisinde cezaevinde bulunan İsmail Abi ile düzenli olarak yazışmalarım devam ediyordu. Ulaştığım bilgileri ya da çıkardığım sonuçları ona yazıyor, onun değerlendirmeleri ışığında çalışmalarımı sürdürüyordum. Yaklaşık beş yıl süren bu yoğun çalışmalarımın sonunda 2000'de ulus ve ulusçuluk konusundaki görüşlerimi yazıya geçirmeye başladım. Daha sonra hazırladığım dosyayı İsmail Abi'ye yolladım. İsmail Abi o sırada dışarıdaydı. Dosyayı okudu ve beni teşvik edici değerlendirmelerde bulundu. Bunun üzerine o çalışmayı bir kitaba dönüştürerek *Ulusu Düşünmek* adıyla yayımlattım.

Gerek kitaplarını okuyarak gerekse de onunla yazışmalarımın sonucu olarak Kürt Sorunu'nu kavramamda İsmail Abi'nin büyük katkısı oldu. Kürt Sorunu konusundaki devletin inanılmaz ikiyüzlü ve baskıcı politikalarını ilk kez onun kitaplarından tüm dehşetiyle öğrendim. Değişik konularda devletin sergilediği büyük çifte standartları en yalın haliyle İsmail Abi'nin kitaplarında bulmuştum. Demokrat, solcu ve devrimcilerin bu çifte standartları nasıl gözden kaçırdıklarını, birçoğunun tüm iyi niyetine rağmen nasıl devletin faşizan Kürt politikasının dolaylı-dolaysız destekçileri haline geldiklerini artık anlamıştım.

Genel olarak ulusal sorun, özel olarak da Kürt Sorunu konusunda bugün bile İsmail Abi ile her konuda anlaşamıyoruz. Benim için ulusal sorun ve ulusallık emekçilerin ve devrimcilerin mücadelesine göre öncelikli bir sorun değil. Ne var ki, artık aramızda sorunun temeline yönelik düşünceler konusunda bir farklılık yok. Kürtlere yapılanlar ve onların bir ulus olarak sahip olmaları gereken hakların neler olduğunu artık iyi biliyorum. Cezaevlerindeki uzun yıllar içinde yaptığım okumalar, tanıdığım Kürtler ve İsmail Beşikçi bu konuda tam olarak aydınlanmamı sağladı. Bu arada 2004 yılında cezaevinden çıktım. Ben dışarıya çıkmadan bir süre önce Cahit Abi vefat etmişti. Ankara'ya gittiğimde İsmail Abi ile buluştum. Onunla Cahit Abi üzerine bol bol sahbet ettik.

Söz buraya gelmişken cezaevindeki İsmail Beşikçi'yi biraz anlatmakta yarar var. İsmail Abi'yi siyaset ayrımı gözetmeksizin cezaevinde bulunan herkes çok seviyordu. Siyasi tutsakların kaldığı cezaevlerinde siyasetler üstü olmak, herkes tarafından sevilmek öyle herkesin mazhar olabileceği bir özellik değildir. Ancak İsmail Abi her yönüyle bunu hak eden, gerçekten sevilesi bir insandı. Onunla biraz sohbet eden, kısa bir süre geçiren birisinin ona sıcak bir ilgiyle bağlanmaması olanaksızdı.

Her şeyden önce İsmail Abi'nin inanılmaz bir alçakgönüllülüğü ve sadeliği vardı. Herkesi sonsuz bir sabır ve hoşgörüyle dinler, karşısındakinin sözü bitmeden hiçbir zaman konuşmaz, konuşurken de karşısındakini hiçbir biçimde gücendirmez ya da sinirlendirmez. O, hiç kimseye kendi görüşünü dayatmaya çalışmaz, hiç kimse hakkında kötü konuşmaz. Onun işi nesnel olgularla, bilimsel kavram ve çözümlemelerledir. Konuşurken öncelikle olgulara dayanmaya büyük özen gösterir. Dolayısıyla şu ya da bu bireyin dediklerinin ya da yaptıklarının onun görüşlerini etkilemesi olanaklı değildir.

İsmail Abi bir bilim insanı olmasaydı da herhalde insanlarla ilişkileri yine böylesine olumlu ve sıcak olurdu. Onun fıtratında bir canayakınlık, samimilik ve hoşgörü her zaman vardır. Güzelim Anadolu benzetmelerinden birisiyle o tam bir çimenezmez halk adamıdır. Alçakgönüllü ve çelebi tavırlarıyla her zaman, her yerde ve herkeste saygı, sevgi uyandırmayı başarıyor.

İnsani ilişkiler bakımından bu kadar yumuşak ve halim selim olan İsmail Abi'yi şahsen tanımayanlara onu anlatmak oldukça zor. Yazılarındaki ve kitaplarındaki sivri dille karşılaşanlara yukarıda resmettiğim Beşikçi portresi inanılmaz gelebilir. Peki bu farkı yaratan nedir? Gerçek yaşamda bu kadar alçakgönüllü bir çimenezmez olan birisi düşüncelerini ortaya koyarken neden bu kadar uzlaşmaz ve "sert" oluyor? Özellikle de Kürt Sorunu söz konusu olduğunda,

onca bedeller ödemeyi göze alarak neden bu kadar sert ve haşin oluyor?

Onu ilk tanıdığım ve Kürt Sorunu'nun önünü arkasını iyi bilmediğim dönemde bu soruya ben de doyurucu bir yanıt veremiyordum. O zamanlar bu durumu biraz inatçılığına, yani "sarı damarına", biraz da bilime yaklaşımındaki pozitivist tutuculuğuna bağlıyordum. Ne var ki, İsmail Abi'yle uzun süren tanışıklığım ve onu yakından izlememin yanı sıra Kürt Sorunu'nun tarihini ve arka planını iyice kavradıktan sonra bu konudaki düşüncelerim değişti.

Bağnaz Atinalılara karşı Güneş'in Atina ovası büyüklüğünde akkor halinde yanan bir kaya parçası olduğunu söylemekten geri adım atmadığı için ölüme mahkûm edilen Anaxagoras; gençleri baştan çıkarıp dinsizliğe teşvik etmekle suçlanmasına karşın düşüncelerinden ve felsefi tavrından ödün vermeyerek idam zehirini kendisi içen Sokrates; Engizisyon'a karşı evrenin sonsuz olduğunu, evrende dünyadan başka birçok gezegenin bulunduğunu söyleyip diri diri yakılan Giordano Bruno; kan dolaşımını ortaya koyduğu ve Hıristiyan teslis inancını eleştirdiği için Calvin tarafından engizisyona ihbar edilerek yakalatılan ve 1553'te diri diri yakılan İspanyol rahip Michael Servetus; Servetus'un düşüncelerini açıklama hakkını savunduğu için sözde reformcu, aslında tam bir yobaz olan Calvin tarafından ölüme mahkûm ettirilen ve canını zor kurtaran Castellio...

İnsanların çoğuna akılsızlık ya da çılgınlık gibi gözüken bu tutumları anlamak için insan denilen varlığa yakından bakmak gerekiyor. Ancak bu yakından bakmayı, tek tek bireylerin tikel sınırlılık ve biyolojik varlığının ötesinde, tür olarak insanlığı vareden büyük tarihsel-toplumsal sürecin birikimleriyle, insan bilinci ve vicdanının toplam muhasebesi ışığında gerçekleştirmek gerekiyor. Konuya bu perspektiften bakıldığında, insanlığı var eden ve kuşaklar boyunca birbirinden bağımsız gibi görünen evrensel zekâların ürünü olan insan düşüncesinin en üstün ürünleri olarak bilimsel ve felsefi düşüncenin temel özellikleri karşımıza çıkar.

İnsanı insan yapan değerlerin bir özetini oluşturan bilimsel ve felsefi düşüncenin temel özelliklerine bile bile karşı çıkmak ya da onları görmezlikten görmek dürüst ve onurlu düşünce insanları için olanaksız bir iştir: örneğin somut olgular ortada duruyorken analiz sürecine bunları dahil etmemek; ortadaki somut olgulardan çıkan mantıksal ve zorunlu çıkarımları yapmayıp kurgusal varsayımlarla sonuçları eğip bükmek; bir çıkarımın dayandığı öncüllerin gerçekliğini sorgulamadan, kanıtlanmamış bulguları gerçek kabul edip analiz sürecine bunları dahil etmek, vb...

Dinî bir inanca samimiyetle bağlanmış bir dindarın Tanrı'nın kesin yasaklarından titizlikle uzak durmasını, bunları çiğnememek için gerekirse canını feda etmesini anlamak bir bakıma kolaydır. Sonuçta bu dindar kişi, asıl yaşamın öteki dünyada olduğuna inandığı için bu dünyadaki yaşamını Tanrı yolundan feda etmekte bir sakınca görmez. Dolayısıyla şehit olmak için pervasızca düşmanlarına saldıran, hatta kendisini bombayla havaya uçuranları anlamak o kadar da zor değildir.

Ne var ki, Anaxagoras, Sokrates, Bruno, Servetus, Castellio, Beşikçi gibi in-

sanların tutumunda böylesi bir kâr-zarar hesabının rolü yoktur. Onları kendileri için ağır bedeller içeren söz konusu "çılgınca" tavra yönelten, bilimsel ve felsefi düşüncenin temel ilkelerine bağlılık, bu ilkeleri özümseyen bir düşünce insanı olarak bunları bile bile çiğnememe güdüsü, kısacası onuruna düşkün insanın özsaygı ve sorumluluk bilincidir. Uzun sözün kısası, İsmail Abi'nin ödün vermez ve uzlaşmaz tutumu, onun dürüst kişiliği ve onurlu biliminsanı olmasının doğal bir sonucundan başka bir şey değildir.

2010 yılının ilk günlerinde bu satırları yazarken AKP hükümetinin "Kürt açılımı" ile ilgili tartışmalar sürüyordu. Aralık 2009'un son günlerinde onlarca seçilmiş Kürt belediye başkanı ve temsilcisi gece yarısı baskınlarıyla gözaltına alındı ve ellerine kelepçe vurularak teşhir edildi.

BDP, bu uygulamayı üzerinde "Dün Halepçe, bugün kelepçe!" yazılı afişlerle protesto etti. Ertesi gün Türk basınının birçok sözde demokrat kalemşoru hemen BDP'yi eleştirmeye başladılar. Örneğin şu türden yazılar birçok gazetede çıktı:

> "Saddam ve adamı 'Kimyasal' Ali, Halepçe'de halkın üzerine zehirli gaz bombaları atıp, bir kenti çoluk çocuk demeden yok etti. O gün o halkın yardımına koşan da Türkiye'den başkası değildi.
>
> Bu BDP'nin sadece kafa karışıklığını değil, iki halk arasına bir kan davası da sokmaya çalıştığını gösteriyor.
>
> Tarihsel olayları çarpıtıp, ondan bugün ile ilgili sonuçlar çıkarma çabası kimseye yaramadı." (Mehmet Y. Yılmaz, 4 Ocak 2010, *Hürriyet*)

> "– Halepçe'de Irak Kürtlerinin üstüne kimyasal bomba yağdıran Saddam yönetimiydi.
>
> – Bu işte TC'nin rolü ne?
>
> – TC orada kimyasal saldırıdan kaçanları, sınır kapılarını açarak, barındırarak, besleyerek ölümden kurtarmıştı.
>
> Şimdi söyler misiniz, ne alâkası var Halepçe ile Kelepçe'nin?" (Ali Sirmen, 5 Ocak 2010, *Cumhuriyet*)

Balık hafızalı bu yazarlar İsmail Beşikçi'nin yazılarını okumuş olsalar üç-beş cümle içinde bu kadar büyük potlar kırıp inanılmaz yanlışlar yapmazlardı:

1- Halepçe katliamı 16 Mart 1988'de yapıldı. Dünya üzerinde İran dışında bu katliamı kınayan tek bir devlet yoktu. Dolayısıyla katliamın yapıldığını bile kabul etmeyen TC'nin Halepçe kurbanlarına yönelik en küçük bir yardımı söz konusu değildi.

2- Yazarların sözünü ettikleri sınır açma olayı Nisan 1991'de Irak güçleri Kuveyt'ten çıkarıldıktan sonra gündeme geldi. Saddam yönetiminin ayaklanan Kürtlere yönelik yeni katliam girişiminden kaçanlar can havliyle İran ve Türkiye sınırlarına sığındılar.

3- Ne var ki, TC bu insanları kabul etmedi. Onları sınırda askerler ve bekçi köpekleri karşıladı. Sınırı geçmeye çalışanlara ateş edildi. Dünya kamuoyunda infial yaratan görüntülerden sonra uluslararası toplumun baskıları ve en önemlisi maddi yardım vaatlerinden sonra Türkiye sınırları açtı.

4- TC, bu insanları toplama kamplarında tecrit etti. Bunlara getirilen yardımların dağıtılmasını engelledi. Bu insanlarla Türkiye'deki Kürtleri hiçbir biçimde buluşturup konuşturmadı. Bu insanlara yaptığı masrafları uluslararası toplumdan karşıladı ve ilk fırsatta da bu insanları ülke dışına çıkarttı.

"Dün Halepçe, bugün kelepçe!" afişi üzerine Türk basınında söylenenlerin tutarsızlığını ve saçmalığını kolayca tespit edebildim, çünkü buna benzer konularda sergilenen çifte standartlar ve tutarsızlıkları yıllardır sergileyen İsmail Beşikçi'yi yakından izliyordum. Onun öncü katkıları sayesinde ülkenin en önemli toplumsal sorunlarından birisi olan Kürt Sorunu bugün artık daha somut bir düzlemde tartışılabiliyor. Ancak yine de Türk basını ile televizyonlarının ona yönelik ambargo ve yasakları sürüyor. Israrla onu görmezden görmeye devam ediyorlar. Kürt Sorunu'yla ilgili doğru dürüst hiçbir şey bilmeyen, cahil cesaretiyle atıp tutan cazip şöhretler ekranlarda konuk edilirken İsmail Beşikçi'nin adı ağza alınmıyor. Üstelik kitaplarına yönelik yasaklar ve sansürler tüm hızıyla sürüyor.

Ama geçmiş olsun! Bugün İsmail Beşikçi adı hafızalara silinmemecesine kazınmış, onun kitapları ve yazıları tarihin canlı tanıkları olan arşivlere girmiş durumda. Uluslararası sosyal bilimler literatüründe, özellikle de etnik milliyetçilikler ve toplumsal hareketler alanında İsmail Beşikçi'nin adı kendisine özel bir yer edinmiş, onun eserleri sayısız yabancı akademisyenin temel başvuru kaynakları olmayı sürdürüyor.

Bana ayrılan yerin sonuna gelirken ülkemizin acılı ve kara yazgılı ancak umut dolu Kürtleri adına ona bir selam yollamak istiyorum:

Sen çok yaşa İsmail Abi!

İsmail Beşikçi'yi Anlamak...

İBRAHİM GÜRBÜZ

Günlerdir, İsmail Beşikçi'yi nasıl anlatabilir, nasıl ifade edebilirim diye düşünüyorum. Kolay bir iş olmadığını biliyorum...

1973-1978 yılları arasında üniversitede iken gıyabında tanıdım Beşikçi'yi. 1978 tarihinde resim defteri şeklinde yayımlanan *Rizgarî* dergisi vardı. İsmail Beşikçi'nin bu dergide çıkan yazıları beni derinden etkiliyordu. O yıllarda Beşikçi'ye "Sarı Hoca" deniyordu. Onun Kürt olmadığını Türk olduğunu öğrendiğimde ona duyduğum saygı ve sempatim bir kat daha arttı. Üniversite yıllarında Kürtlerle ilgili bilgilenmemde "Sarı Hoca"nın payı büyüktür.

CHF tüzüğünü, "Milli Şef" dönemini, tek parti rejimini ve özellikle resmî ideolojiyi ondan öğrendim. Türk üniversitelerinin, basınının, siyasal partilerinin, solunun, kısaca Türk düşüncesinin olaylar ve olgular karşısında özellikle de Kürt Sorunu karşısında tavrını en iyi o irdelemiştir. Kemalist ideolojinin Türk toplumunu nasıl şekillendirdiğini o yıllarda en doğru o ifade etmiştir. "Türk üniversiteleri, Türk basını ve Türk yargısı resmî ideolojisinin ya da resmî devlet kurumlarının (ordu ve devlet bürokrasisinin) bir birimi ya da MİT'in bir şubesi gibi çalışmaktadır" diyerek, toplumun belleğinde derin izler bırakmıştır.

Cumhuriyet tarihi boyunca resmî ideolojinin uygulamaya koyduğu mecburi iskân, Takriri Sükün, Tunceli Kanunu ve bunun Kürt toplumunda yarattığı tahribat; Kürt sürgünleri, Ermeni tehciri, Rum katliam ve mübadelesi karşısında Türk sol-sosyalistlerinin suskunluğunu, hatta zaman zaman bu "sol-sosyalist" yapının, Kemalist rejimin yanında yer almasını şiddetle eleştirmiştir. Mecburi İskân Kanunu ve daha sonra çıkarılan, uygulamaya konulan diğer kanunlarla ilgili derin, bütünlüklü analizler yaparak düşünce hayatımıza ışık tutmuştur. Özellikle Mecburi İskân Kanunu uygulamasıyla yedi yüz bin Kürt'ün orta ve Batı Anadolu'ya "büyük köylerde bir mahallede veya birine komşu ve kolaylıkla toplanır bir yerde olmamak şartıyla" dağıtılması, ana dillerini unutarak Türklerle karıştırılarak eritilmesini istatistiki verilerle ortaya koymuştur. Resmî

ideolojinin, Kürtlerin asimilasyona tabi tutulması için yürüttüğü politikayı birçok kitabında etraflıca değerlendirmiş ve eleştirmiştir. Resmî ideolojinin inşa ettiği devlet örgütlenmesini detaylarıyla irdelemiş ve deşifre etmiştir. Resmî ideolojinin yalan, inkâr ve imhaya dayandığını birçok eserinde ortaya koymuştur. "Resmî ideoloji" kavramı kullanıldığında kuşkusuz akla gelen ilk isimdir İsmail Beşikçi. Resmî ideoloji eleştirilmediği sürece bilimin gelişemeyeceğini, Türk üniversitelerinin bilimi geliştirmek yerine onu engellemek için çaba sarf ettiğini yazar. Bilimin gelişmesinde "eleştiri kurumunun" önemine vurgu yapar. Bilim, bilim yöntemi, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi kavramlar hep Beşikçi'yi çağrıştırır. Örneğin, Türkiye Yazarlar Sendikası Başkanı olan Aziz Nesin ve bir grup Türk aydınının "Doğu edebiyat seferberliği"ni eleştiren yazısını aradan 32 yıl geçmiş olmasına rağmen hâlâ unutamıyorum. 1978'de TYS'nin Doğu edebiyat seferini "kültür emperyalizminin en gerici, en katliamcı biçimidir" şeklinde özetlediği için, Kemalist yazarların hışmına uğramıştır çünkü...

"Eğer resmî ideolojinin eleştirisi, idari ve cezai yaptırımlarla karşılaşıyorsa orada bilim, sanat, felsefenin gelişmesi mümkün değildir" diyerek, Kürtlere de göndermelerde bulunur. Kürt hareketlerinde de eleştiri kurumunun iyi işletilemediğine, orada da Türk siyasal sisteminin uygulamaları benzeri yaptırımların olduğuna işaret eder. Özellikle Kürtlerde milli duygunun eksik olduğunu, bu durumun Kürt toplumunun özgürleşmesini ve kurumlaşmasını engellediğini belirtmiştir. Bazı Kürt siyasetçilerinin Kürt milliyetçiliğini eleştirmesi karşısında şiddetle durmuş ve onların büyük bir yanılgı içinde olduklarını bilimsel olgularla ispatlamıştır. Kürt aydınlarının kendi ulusal değerlerine sahip çıkmayışını "Ben Kürt'üm ama milliyetçi değilim" biçimindeki anlayışlarını uzun uzadıya eleştirmiştir. Kürtlerin kendilerini milli duygu ve mefküreyle donatmalarını ister. Ve Kürt aydınlarının "Milliyetçilik kötüdür, her türlü milliyetçiliğe karşıyız", "Kürt'üm ama Kürt milliyetçisi değilim", "Bölücü değilim, Enternasyonalistim", gibi sözler söylemesini ulus ve tarih bilincinden yoksunluğun bir göstergesi olarak değerlendiriyor. Ve önemle şu soruları soruyor:

"Dünyada 40 milyon olup da küçücük bir siyasal statüye sahip olmayan başka bir halk var mı? Dünyada 40 milyon olup da böylesine bölünmüş, parçalanmış ve paylaşılmış başka bir halk var mı? Dünyada ana hasımlarını 'kardeş' olarak belleyen ama kendi öz kardeşlerini 'ilkel milliyetçi' diye aşağılayan, onları hiçe sayan başka bir halk var mı? Dünyada, baskıdan, zulümden ve asimilasyon politikalarından dolayı kendi ana dilinde iki-üç satır konuşamayan, 'ama ben milliyetçi değilim' diyen bir başka halk var mı?" diyen Beşikçi, Kürt siyasetçilere, aydın ve burjuvalara çok çarpıcı dersler verir.

Beşikçi, '70'li yıllardan itibaren gönlümüzde taht kurmuştur. Kürt Sorunu'na yaklaşımı o kadar samimi ve içtendir ki; bütün Kürtlerin gönlünü kazanmıştır. 12 Eylül darbesi olmuş ve binlerce insan zindanlara doldurulmuştu. Bu zulüm kasırgasından ben de nasibimi aldım. Tabii ki bu karanlık yıllarda iletişim olanakları ölçüsünde Beşikçi'yi takip etmeye çalıştım. Her an zindanlarda, açlık grevlerinde ya da işkenceyle öldürülebilirdik. Ancak gıyaben tanımama rağmen özellikle iki kişinin başına bir şey gelsin istemiyordum. Bunlardan biri İs-

mail Beşikçi diğeri Yılmaz Güney'di. Çünkü biri bilimin diğeri sanat ve kültürün simgesiydi. Bunların başına bir şey gelmesi toplum için büyük kayıp olurdu. Nitekim korktuğumu yaşadık ve Yılmaz Güney'i hastalıktan kaybettik. O zaman cezaevindeydim. Ve üzüntüm sonsuzdu...

Cumhuriyet tarihi boyunca üniversiteler ve Türk siyasal hayatı resmî ideolojinin tasallutunda zapturapt altına alınmıştı. Korku üzerine bir Cumhuriyet inşa edilmişti. Kürtler, Ermeniler, Aleviler, Müslümanlar, komünistler ve ötekiler, hep korku unsurunun temel öğeleri olmuşlardı. Bunlardan bahsetmek ülkenin güvenliği ile ilişkilendirilmiş ve yasaklanmıştı. Tek tip ideoloji, tek tip kültür, tek dil, tek renk, kısacası "teklik" üzerine bina edilmiş bir yapı... Olağanüstü bir korku atmosferi, siyasal erkte nevrotik kişilik bozukluğuna neden olmuştu. Farklı olan her şeye korku ve şüpheyle yaklaşılması paranoyak bir ruh hali yaratmıştı. Bilindiği gibi İstiklal Marşı bile "korkma, sönmez bu şafaklarda..." diye başlar. İlerleyen yıllarda ülke yönetmenin kolaycı yolu korkular üzerine inşa edilmiştir.

1970'li yıllara kadar Kürt ve "Kürdistan" terimleri doğru dürüst kullanılmazdı. 1965 seçimlerinde ciddi bir başarı kazanan TİP bile "Kürt Sorunu" yerine "Doğu Sorunu" ifadesini kullanıyordu. 1965-1970 arasında üniversite devrimci gençliğinin içinde bile ulusal sorun ve Kürt Sorunu yerine "Doğu Sorunu" kavramı kullanılıyordu. Hatta Kürt aydınları dahi Kürt ve "Kürdistan" kavramlarını kullanmaktan kaçınıyorlardı. Bu ortamda İsmail Beşikçi, 1960'lı yılların başlarında her kesimin dilinin ucuyla ve başka kavramlarla ifade ettiği, korkup cesaret edemediği "Kürtler vardır. Onlar Türklerden ayrı bir halktır" sözünü söyleyerek, tabuları yıkmıştır. 1960-1971 arasında Türk üniversiteleri ve Kemalist aydın çevreleri, "Kürt diye bir halk yoktur. Doğu Sorunu geri kalmışlık sorunudur ve bunun da temelinde bölgedeki feodal, aşiretçi geri ilişkiler yatar" diyerek, sorunun üstünü örtmeye çalışıyordu. Böylesi bir dönemde İsmail Beşikçi, sorunun adını koyarak ve bu sorunun etnik bir sorun olduğunu açık bir dille ifade ederek, *Doğuda Değişim ve Yapısal Sorunlar: Göçebe Alikan Aşireti* ve *Doğu Anadolu'nun Düzeni* adlı kitaplarıyla resmî ezberi bozmuştur. Irkçı, totaliter, tekçil karanlık rejimin içinde bir ışık olmuştur. "Bu çok tehlikeli bir konu, bu konuyla uğraşma" gibi tehditlerin, birbiri ardına kesinleşen mahkümiyetlerin ve işkencelerin fikrinden ve inancından yıldıramadığı İsmail Beşikçi; tüm yaşam çizgisi boyunca yalpalamadan, düşüncelerinden taviz vermeden; tabu kabul edilen olguları açarak, cesaretle üstüne giderek bilim namusu ile konuşarak, yazarak ödünsüz bir duruş sergilemiştir. Bu nedenle İsmail Beşikçi eşsiz bir kişiliktir.

1990 Newroz'unda, İsmail Beşikçi, *Devletlerarası Sömürge Kürdistan* kitabından dolayı gözaltına alındı, sonra da tutuklandı. 18 Nisan 1990 tarihinde İstanbul DGM'de çok görkemli bir duruşma oldu. Olağanüstü güvenlik önlemi alınmıştı. Ben de duruşmayı izleyenlerdendim. Duruşma salonuna izdiham içinde girebildik. Kısa bir müddet sonra Sosyolog Dr. Beşikçi ve Ayşe Nur Zarakolu çağrıldı. Mahkeme salonu ve binanın dışı miting yeri gibiydi. Hayatımda o denli duygu yüklü bir duruşma görmedim. O duygu seli içinde hem hüzünleniyor, hem sevinç gözyaşlarıma hâkim olamıyordum. Muhteşem bir savunma ve mah-

keme karşısında soylu bir duruş, eşi görülmemiş bir halk sahiplenmesi... Karşımızda küçük dev bir adam duruyordu. Savunmasını yaptığında herkes pür dikkat onu dinliyordu. O, duruşmada mahkeme nezdinde devletin 70 yıllık siyasal iktidarının inkâr, tehcir, asimilasyon ve imha politikasını yerle bir ediyordu. Yargılanan Beşikçi değil, mahkeme heyeti şahsında resmî ideolojiydi. İttihat-Terakkici zihniyetti. Kemalist askerî sivil bürokrasiydi. Bu duruşmada *Devletlerarası Sömürge Kürdistan* kitabı nedeniyle yargılama yapılıyordu. Rahmetli Ayşe Nur Zarakolu bu kitabı yayımlamaktan yargılanıyordu. Kitap bir manifesto niteliğindeydi. Beşikçi, "Kürdistan'ın bölünmesi, parçalanması ve paylaşılmasını, bunda Avrupa'nın, Rusya'nın rolü"nü vurgulu bir şekilde ifade etti. "Herkesin bir Kürdistanı'nın olduğunu ama Kürtlerin bir Kürdistanı'nın olmadığını" ve orada yapılan insanlık dışı uygulamaları detaylı bir şekilde anlattı. Salon adeta büyülenmişti. Duruşma salonu miting yeri gibiydi. Alkışlar, zılgıtlar...

Mezopotamya Kültür Merkezi

Kürt Sorunu, 1970'li yıllarda özellikle üniversitelerde ve çeşitli toplum kesimlerinde yoğun olarak tartışılmaya başlandı. Siyasal ve askerî alanda Kürt mücadelesi 1980'li yıllarda üst bir evreye sıçradı. Ancak kültür, sanat ve bilim alanında bir boşluk yaşanıyordu. Mevcut olan bu boşluğun mutlaka çeşitli kültür, sanat ve akademik kurumlarla doldurulması gerekiyordu. Bir başka ifadeyle, Kürt toplumunun yağmalanmış, tahrip edilmiş sanat, arkeolojik ve kültür hazinesinin derlenmesi, asimilasyona ve yozlaşmaya uğratılmış kültürel değerlerinin toparlanması ve merkezîleştirilmesi amacıyla iştigal eden ulusal-kültürel kurumlara ihtiyaç vardı. Bunun için çeşitli aydın çevreleriyle ilişkiler kurduk. Başlangıçta sanat, kültür ve bilim bölümlerini kapsayan kültür merkezi kurmayı tasarladık.

MKM (Mezopotamya Kültür Merkezi) kuruluş çalışmasını İbrahim Gürbüz, Fevzi Bilge, Cemil Özen ve Cabbar Gezici'nin de içinde yer aldığı bir girişim komitesi yürütüyordu. Kürtler ilk kez Türkiye'de bir kültür merkezi kuruyorlardı. Bu nedenle iyi bir çıkış yapılmalıydı. Kürt toplumu içinde tanınan, sevilen şahsiyetleri çağırmayı kararlaştırdık. İsmail Beşikçi, Musa Anter ve Abdurrahman Dürre de MKM kuruluş toplantısına davet edilenler arasındaydı. Uzun süredir İsmail Beşikçi'yle tanışmayı heyecanla beklerken, MKM kuruluş çalışması vesilesiyle onu tanıma şerefine nail oldum. 28 Eylül 1991 tarihinde MKM'nin açılışından kısa bir müddet sonra yapılan kuruluş toplantısına İsmail Beşikçi'nin yanı sıra Musa Anter, Abdurrahman Dürre, Feqî Hüseyîn Sağnıç, İbrahim Gürbüz, Fevzi Bilge, Cemil Özen, İbrahim Genç, Ali Temel, Celal Ekin, Filiz Uğuz, Edibe Şahin, Cabbar Gezici, Bahri Gezici, Süleyman Danişment ve Mahmut Nayır katıldı. Bu toplantıda MKM'nin üç faaliyet alanı tespit edildi. Sanat, kültür ve bilim bölümleri oluşturuldu. 1991-1995 arası başkanlığını yürüttüğüm MKM'nin bilim bölümü başkanlığına İsmail Beşikçi, dil bölümü başkanlığına Feqî Hüseyîn Sağnıç, tarih bölüm başkanlığına Cemşid Bender, edebiyat bölüm başkanlığına ise Abdurrahman Dürre getirildi. Sanat bölümünden sorum-

lu Cemil Özen'in koordinatörlüğünde müzik, tiyatro, folklor ve resim bölümleri oluşturuldu.

MKM'nin kuruluşunda İsmail Beşikçi'nin yer alması bizim için bir onurdu. İsmail Beşikçi, Musa Anter, Feqî Hüseyîn ve Abdurrahman Dürre'nin bu kültürel çalışmanın içinde olması kültür merkezinin seviyesini yükseltti, heyecan kattı. İsmail Beşikçi, kuruluş döneminde kendisi Ankara'da oturmasına rağmen hemen hemen her ay kuruma geliyor, çalışmalara katılıyordu. İstanbul'da onun MKM'de olduğunu bilen insanlar kuruma geliyor, hocayı görmek için birbirleriyle yarışıyorlardı. Bu görüşmelerde tanık olduğum tek şey, Beşikçi Hoca'ya duyulan tarifsiz saygı ve sevgi idi. Ona bakışları, yaklaşımları özel ve içtenlikliydi.

MKM'de kültürel ve sanatsal faaliyetler yoğun bir şekilde sürdürülüyordu. Ancak yerimiz bize yetmiyordu. Kürtçe dil dersleri, tarih, edebiyat hatta resim dersleri başlamıştı. Dersliklerimiz çok dardı. Bir yandan ağır baskı koşulları, faili meçhuller, yargısız infazlar; diğer yandan zorlu ekonomik koşullar bizi zorluyordu. Bu ateş çemberi içinde, ölüm pusularının kol gezdiği bir ortamda korkusuzca ama büyük bir heyecanla Kürt kültürel, sanatsal ve bilimsel kurumlarını örgütlemeye çalışıyorduk. Her gün ortalama iki üç kişinin sokak ortasında katledildiği, kaçırıldığı koşullarda Beşikçi Ankara'dan İstanbul'a geliyor, toplantılara katılıyordu. Bu yıllarda birçok kez takip ve pusular atlattığımızı söyleyebilirim.

Beşikçi Hoca geçmişe dönük sohbetlerimizde başından geçen bir olayı hep anlatır: "Yanımda Leyla Zana da vardı, çok ciddi ve tehlikeli bir takibe uğradık. Aracımız istemeden girilmez bir sokağa girdi. Ters yola girmemize rağmen, Allahtan karşıdan bir araç gelmedi, bizi takip eden araç da girilmez sokak olduğu için arkamızdan gelemedi ve biz kurtulduk." Bu olay o dönemin ne denli korkutucu ve tehlikeli olduğunu göstermek açısından sanırım yeterli olacaktır.

İstanbul Kürt Enstitüsü'nün kuruluş çalışmaları

MKM'nin açılışından yaklaşık sekiz ay sonra bilim bölümünde yer alan aydın ve akademisyenlerle yaptığımız toplantıda, "MKM bize yetmiyor, MKM'deki bilim bölümünü ayrı bir kurum olarak örgütlemeliyiz, artık Kürtlerin de bir Enstitüsü olmalı" fikrini ortaya attık. Bu önerimiz toplantıya katılan İsmail Beşikçi, Feqî Hüseyîn, Musa Anter, Cemşit Bender, Yaşar Kaya, Abdurrahman Dürre, Abdullah Varlı, Kerem Soylu tarafından coşkuyla karşılandı. Bu toplantı öncesi zaman zaman Feqî Hüseyîn ve İsmail Beşikçi ile yaptığımız ikili görüşmelerde Kürt Enstitüsü fikri üzerine sohbetler yapıyorduk. Mekânımızın darlığı, faaliyet alanımızın genişlemesi, Kürt toplumundan yoğun ilgi ve konjonktürel durum enstitü kuruluşu için adım atmamızı zorunlu kıldı. Toplantıya katılanlar bu girişimin hemen başlatılması kararı aldılar. Bunun üzerine ülkenin çeşitli yerlerinde oturan Kürt aydınlarının bir araya getirilmesi gerekiyordu. İstanbul içinde oturan aydınlarla birebir görüşmeler yapıldı. Hatta bazılarının evlerine gidilip görüşüldü. Öneri kendilerine sunuldu. Büyük oranda destek alındı.

MKM yönetim kurulunda ve İsmail Beşikçi'nin başkanı olduğu bilim bölü-

münde yapılan toplantılarda, Kürt aydın ve bilim insanlarını bir araya getirmek ve Kürt Enstitüsü'nün kuruluşunu gerçekleştirmek için bir yemek organize edilmesi kararı alındı. Bu yemekli toplantının organizasyonunda Feqî Hüseyîn ile beraber görev aldım. MKM Yönetim Kurulu da çalışmalara aktif olarak katıldı. Bu esnada ülkenin çeşitli yerlerine, özellikle Ankara, Diyarbakır, İzmir ve diğer kentlerde ikamet eden Kürt aydın ve akademisyenlere davetiyeler gönderildi. Yoğun olarak yapılan ikili görüşmelerin de ardından, 5 Mart 1992'de Etiler-Rojda Restaurant'ta Kürt Enstitüsü'nün kuruluş toplantısı için davetliler ile bir aradaydık. Bu tarihî toplantıya kırk civarında Kürt aydını katıldı. Toplantının açış konuşmasını MKM Başkanı sıfatıyla ben yaptım. İçinde bulunduğumuz konjonktürel durumu kısaca anlatarak Kürtlerin bir enstitüsünün olması gerektiğini, hatta bunda geç bile kalındığını, bir an önce pratik adım atılması gerektiğini ifade etmiştim. Konuşmanın ardından Yaşar Kaya'nın oturum başkanı olduğu toplantıya geçildi. Cemşid Bender, Feqî Hüseyîn, Musa Anter, İsmail Beşikçi, Abdurrahman Dürre ve Süleyman İmamoğlu söz alarak duygu ve düşüncelerini anlattılar. Genel kanaat enstitü fikrinin yarattığı heyecana dairdi. Musa Anter, kuracağımız enstitünün herhangi bir üniversitenin bünyesinde kurulması olasılığını sorduğunda salonda bir sessizlik oldu. Akabinde kimileri olmaz, kimileri soruşturalım derken, İsmail Beşikçi söz aldı. Beşikçi Hoca, Türk üniversitelerinin resmî ideolojinin bir birimi gibi çalıştığını, bu anlamda enstitünün özgür olması gerektiğini ısrarla vurguladı. Bunun yanı sıra Atatürk'ün işadamlarıyla yaptığı bir sohbeti anımsattı. Balkanlar'ı niçin kaybettiklerini, bunun nedeninin Balkan halklarının önce kendi dillerini, sanat, kültür ve edebiyatlarını öğrendiklerini, sonrasında milli bilincin oluştuğunu ve sonuçta özgürleştiklerini anlattı. Verdiği örnek çok çarpıcıydı. "Bir ulusun var olması, varlığını sürdürebilmesi ve özgürleşebilmesi dil, tarih, edebiyat, sanat ve kültür değerlerini geliştirebileceği enstitüler, kültür ve sanat kurumlarını oluşturmasıyla mümkündür" diyordu. İsmail Beşikçi, asimilasyonu durdurmanın, imha ve inkâr politikasının bertaraf edilebilmesinin yolunun, "enstitülere, üniversitelere, kültürel kurumlara" daha fazla önem vermekle mümkün olduğunu düşünüyordu. Her seferinde Kürtlerin kendi aralarında Türkçe konuşmalarını çok eleştiriyordu. Beşikçi'nin konuşması çok etkileyiciydi. Cemşid Bender de toplantıyı kastederek, bu günün çok anlamlı olduğunu, böyle bir günü hayal bile edemediğini, bu vesileyle rüyasının gerçekleştiğini ve mutlu olduğunu anlattı. Abdurrahman Dürre ise enstitüyü kutsallaştırarak mabede, hatta Kâbe'ye benzetti.

Katılımcılar enstitüye ilişkin düşüncelerini açıkladıktan sonra, gündemin ikinci maddesi olan kurucular kurulunun seçimine sıra geldi. Katılımcılar kendi aralarından sekiz kişilik kurucular kurulu seçtiler. İsmail Beşikçi, Musa Anter, Feqî Hüseyîn, Yaşar Kaya, İbrahim Gürbüz, Abdurrahman Dürre, Cemşid Bender ve Süleyman İmamoğlu kurucular kurulu olarak ilan edildi. Kurul kendi arasında tüm katılımcıların isteğiyle, Kürt halkına büyük hizmeti olan ve bilimin onuru, insanlığın yüz akı olması nedeniyle hocayı kurucular kurulu başkanlığına getirdi. İsmail Beşikçi o kadar mütevazı bir şahsiyet ki başkanlığı istememesine rağmen ısrar üzerine kabul etti. Bu toplantıda kurucular kurulunun

ilan edilmesinin yanı sıra enstitü için merkezî bir yerde mekân tutulması ve kısa zamanda açılışın gerçekleştirilmesi üzerinde duruldu. Böylece açılış çalışmaları başlatıldı. Çok hummalı bir faaliyet neticesinde yokluk ve zorluklar içinde de olsa Nişantaşı Rumeli Caddesi üzerinde tutulan mekânın düzenlenmesi yapıldı. Ve açılış hazırlıkları kısa sürede tamamlandı. Açılışın organizasyonunu MKM Yönetim Kurulu ve Feqî Hüseyîn ile birlikte koordine etmiştik. Türkiye içinden ve dışından yüzlerce kişiye davetiyeler gönderildi. Kurucular kurulunun faaliyete başlamasından yaklaşık bir buçuk ay sonra hazırlıklar tamamlanarak 18 Nisan 1992 tarihinde açılış gerçekleştirildi. Çok sayıda akademisyen, işadamı, aydın ve politikacının yanı sıra halkın katılımı da oldukça yoğundu.

Yaşar Kaya Kürtçe ve ben de Türkçe açılış sunumunu yaptık. Kurdelenin kesilmesi için Yaşar Kaya, Beşikçi'yi "Büyük öğretmen İsmail Beşikçi'yi Kürt ve Türk aydınları adına davet ediyorum" diyerek sahneye davet etti. Kürtçe anonsun ardından Türkçe anonsumu yaptım ve İsmail Beşikçi söz aldı: "Kürt Enstitüsü'nü açmak benim için çok büyük bir onurdur. Ben de bu onuru yazın ve kültür adamı Prof. İsmet Şerif Vanlı'ya vermek istiyorum" diyerek, kurdeleyi kesmesi için İsmet Şerif Vanlı'yı davet etti. Açılışa katılım beklediğimizden de yoğundu ve kalabalık binanın içine sığmıyordu. Erivan Kürtlerinden Prof. Celilê Celil, Ordixanê Celil, Tacettinê Celil, Suriye Kürtlerinden akademisyen Mustafa Reşit, milletvekillerinden Melik Fırat, Ahmet Türk, Ali Yiğit, Mahmut Kılınç, HEP Genel Başkanı Feridun Yazar ve İngiliz Konsolosu da törene katılanlar arasındaydılar.

İsmail Beşikçi, enstitünün açılış konuşmasında, hâlâ belleklerde taze duran şu sözlerle enstitünün işlevi ve hizmet edeceği amacı açıklıyordu: "Devlet kuruluşları ve üniversitelerde, Afrika, Avustralya ve diğer ülke dilleri ve kültürleriyle ilgili çalışmalar yapılmakta, hatta bunun için ciddi desteklerde bulunulmaktadır. Özellikle eski çağ kültürlerini, dillerini (Sümer, Hitit, Lidya, Frigya vs.) araştıran Türk üniversitelerinin, yaşayan Kürt diline, kültürüne son derece hasmane bir tavır takınması bize derin bir hüzün veriyor. Kürt Enstitüsü Kürt dili, tarihi, edebiyatı ve folkloru ile ilgili çalışmalar yapacak ve komisyonlar kuracaktır. Bu alanda çalışan diğer kuruluşlarla ilişkiler kuracaktır. Zaman zaman çalışmalarının sonuçları konusunda kamuoyuna açıklamalarda bulunacaktır. Kürtlerin dünya uluslar ailesi içinde onurlu bir yer alabilmesi için bu çalışmaların önemi büyüktür." Bu konuşmanın ardından söz alan gerek İsmet Şerif Vanlı, gerek Celilê Celil, ve hemen hemen tüm konuşmacılar İsmail Beşikçi'ye övgü dolu sözler söylediler. Örneğin Abdurrahman Dürre Kürtçe bir şiir okudu. Ve şiirde "Beşikçi kılavuzumuzdur" diyerek onu onore etti.

Kürt Enstitüsü'nün açılışı güzel anların yanında olumsuz anların da yaşanmasına sebep oldu. Açılışın gerçekleşmesinden kısa bir süre sonra İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı ekibiyle geldi. Ve tabelanın indirilmesini istedi. Başta İsmail Beşikçi olmak üzere enstitü kurucuları, Kürt Enstitüsü'nün Türk Ticaret Kanunu'nun ilgili maddesi gereği kurulduğunu, yasal olduğunu, bilimsel ve kültürel bir çalışma yürüteceğini, kesinlikle tabelanın tarafımızdan indirilmeyeceğini açık bir dille ifade ettiler. Bu çabalarımıza rağmen olumlu yanıt ve-

rilmedi. Tabela polisler tarafından indirildi. Bu durum karşısında enstitü kurucuları olarak basın toplantısı düzenledik. Kurucular kurulu adına başkan İsmail Beşikçi, basın açıklamasıyla olayı protesto etti. Basın açıklamasında "Tabelamız indirilebilir ama bilimsel çalışmalarımız devam edecektir" şeklinde kamuoyuna açıklamada bulundu. Enstitünün açılışı ve tabelasının indirilmesi gerek iç, gerekse dış basında geniş yankı uyandırdı. Bu arada Şişli Cumhuriyet Savcılığı "Enstîtuya Kurdî" tabelasını asmanın suç oluşturduğunu iddia ederek, kurucular kurulu ve enstitü yöneticileri hakkında soruşturma açtı, ancak dava daha sonra takipsizlikle sonuçlandı. Meşruiyet temelinde yürütülen bu kurumlaşma çabası çeşitli engellemelere rağmen kendi mecrasında yürütüldü.

Açılışın gerçekleşmesinden sonra Kürt Enstitüsü kurucular kurulu bir araya gelerek ilk toplantısını enstitü binasında yaptı. Toplantı üç gündem maddesiyle başladı. Kurucular kurulu Başkanı İsmail Beşikçi söz alarak, "Kürt Enstitüsü'nün başkanının Kürt olması ve enstitüde mutlaka Kürtçe konuşulması gerektiğini" söyledi. Birinci gündem maddesi yönetim kurulu seçimiydi. Beşikçi, yönetim kurulu başkanlığına Kürtçe bilen bir Kürt'ün seçilmesi gerektiğini istedi. Bu konuda herkes tek tek düşünce beyanında bulundu. Ve geçici yönetim kurulu seçimi yapıldı. İlk geçici yönetim kuruluna Musa Anter, Abdurrahman Dürre ve ben seçildik. Yönetim kurulu başkanlığına Musa Anter getirildi. Kürt Enstitüsü onursal başkanlığına da İsmail Beşikçi seçildi.

İsmail Beşikçi, enstitüye ve çalışmalarına çok önem veriyordu. Enstitünün hazırladığı konferanslara ve etkinliklere katılıyor ve bundan da mutluluk duyuyordu. 22 Mayıs 1993'te İstanbul TTB Konferans Salonu'nda "Kürt Toplumunda Sosyolojik Dönüşümler" konulu bir konferans düzenlendi. Bu konferansta İsmail Beşikçi, "Bugüne kadar Kürdistan'a fabrika, atölye yerine kimyasal silah gönderildi" diyerek Kürt toplumundaki değişim ve dönüşümü, köy boşaltmaları, yapılan katliamları, sansür-sürgün kararnamesini, gıda ambargosunu, insanlık dışı uygulamaları etraflı bir şekilde anlattı. Her zaman olduğu gibi çok yoğun bir ilgi vardı. Ve çoğu insan da ayakta dinledi konferansı.

Kürt Enstitüsü'nün kurucu ve onursal başkanı İsmail Beşikçi, yerli ve yabancı basının da ilgi odağıydı. Çeşitli ülkelerin basın mensuplarının temsilcileri zaman zaman enstitüye gelip İsmail Beşikçi'yle görüşmeler yapıyorlardı. Bu görüşmelerde enstitü çalışmaları ve Kürt toplumunun içinde bulunduğu konjonktürel durum anlatılıyordu.

Bir bilim, yazın ve düşün adamı olan İsmail Beşikçi aynı zamanda bir aktivistti. Örneğin enstitüye bir bina alınması için İstanbul Pera Palas'ta yapılan dayanışma yemeğine o da katıldı. Kürt halkı için atılan her adım bizden çok onu heyecanlandırıyordu. Bu çalışmanın sonucunda 1992 yılının sonunda İstiklal Caddesi'nde beş katlı bir bina satın aldık. Bu Beşikçi'yi çok sevindirdi. Oldukça uygun koşullarla aldığımız bu yer, bir müddet sonra (yeni MKM yönetimi tarafından) 1995'te "halka uzağız" gerekçesiyle Bağcılar'da iki daireyle ve üstüne para verilerek takas edildi. O dönemde İsmail Beşikçi hapis, ben de firardım. enstitü binasının akıbeti hepimizi sarsmıştı.

Kürt Kültür Vakfı projesi

İsmail Beşikçi Ankara'da yaşamasına rağmen pratik faaliyetlerden hiç geri durmuyordu. MKM ve Kürt Enstitüsü'nden sonra başarmamız gereken bir kurum daha vardı. Gerçi üniversite kurmayı bile hayal ediyorduk. Bu kurum bir vakıftı. İsmail Beşikçi ve Feqî Hüseyîn ile sık sık buna ilişkin konuşuyorduk. Kültür merkezi ve enstitünün finanse edilmesi, yaşatılması ve üniversite, kütüphane gibi projeler için vakfın şart olduğunu düşünüyorduk. Beşikçi, bu kurumun önemli olduğunun, mutlaka kurulması gerektiğinin altını çiziyordu. Çünkü o, devlete ya da uluslararası kuruluşlara değil halka ve özgücümüze dayanarak bir şeyler yapmanın daha doğru olduğunu düşünüyordu.

Kültürel, bilimsel çalışmalarımızı kalıcılaştırmak ve kurumlaştırmak için vakıf kurmanın zaruriyeti ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine başta İsmail Beşikçi ve Feqî Hüseyîn olmak üzere enstitü kurucular kurulu üyelerinin yanı sıra aralarında Ahmet Türk, Eşber Yağmurdereli, Münir Ceylan, Melik Fırat, Faik Bulut, Senar Turgut, Zeki Bozalan, Savaş Buldan'ın da bulunduğu bir grup aydın, sendikacı ve işadamının yer aldığı bir toplantı düzenlendi. Bu toplantıda on altı kurucu üyenin yer aldığı Kürt Kültür Vakfı'nın kuruluşu kararlaştırıldı ve vakıf sermayesi oluşturularak 22 Haziran 1992 tarihinde notere başvuruldu. Aylar sonra vakfımızın başvurusu MGK'nin olumsuz görüş bildirmesi sonucu Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce reddedildi. Konuya ilişkin parlamenter Hatip Dicle meclis genel kuruluna bir soru önergesi verdi. Buna da olumsuz yanıt aldı.

Kürt Kültür Vakfı özellikle isminden ve bileşimindeki kurucu üyelerinden dolayı reddedilince, bu sefer vakfın unvanı değiştirilerek, birkaç yeni isim eklenerek yeniden başvuruldu. Örneğin Şefik Beyaz, Edibe Şahin vs. eklenerek, ismi de Mezopotamya Kültür Vakfı olarak değiştirilerek tekrar noter başvurusu yapıldı. Maalesef bu başvuruya da aynı şekilde, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce ret cevabı verildi.

İsmail Beşikçi'nin Kürt düşünce ve kültür yaşamının örgütlenmesinde aktif rol alması takdire şayan bir durumdur. Türk düşün tarihinde bu denli etkili ve derin iz bırakan bir başka yazar yoktur. Hatta dünya tarihinde bu kadar fedakârlık timsali, başka bir halk için kendini feda eden, bilim namusu için asla ödün vermeyen ve bunu inatla savunan; ölüm, işkence, tehdit, hapis dahil her türlü cefayı göze alan böyle bir aydını görmek olası değil. Kuşkusuz başka halklar için mücadele etmiş ve bunun için bedel ödemiş şahsiyetler var. Ancak İsmail Beşikçi gibi bir örnek yok.

1992 Şırnak baskınının protesto edilmesi

1991'de, 1992'de Kürt coğrafyası kan revan içindeydi. Köy yakma ve boşaltma operasyonları hız kazanmış, yargısız infazlar ve faili meçhuller Türkiye ve Kürt illerinde kol gezmekteydi. Özellikle 1992 Newroz'unda masumane gösteri ve şenliklere özel timin ağır saldırısı sonucu çok sayıda insan öldürülmüş, yüzlerce kişi yaralanmış ya da gözaltına alınmıştı. Bu pervasız saldırıya karşı sessiz kal-

mak olanaksızdı. İşte bu karanlık sürece karşı çıkmak, vandalizme dur demek için cesaret ve onur abidesi İsmail Beşikçi yine ön saflardaydı.

Gül operasyonu

1992 Newroz'undaki katliamı protesto etmek için bir grup Kürt ve Türk aydını Beşiktaş HEP binasında açlık grevine başladık. İsmail Beşikçi yine şehir dışından gelmiş, açlık grevine katılmıştı. Musa Anter, Feqî Hüseyîn, Eşber Yağmurdereli, Abdurrahman Dürre, Recep Maraşlı, Bilgesu Erenus, Ramazan Ülek, Remzi Çakın, Sırrı Öztürk, Serhat Bucak ve ismini hatırlayamadığım başka kişiler de vardı. Örneğin hangi amaçla geldiğini bilemediğim Yalçın Küçük de vardı. Eylem üç gün olarak belirlenmişti. Eyleme katılanlar, eylemin üçüncü günü, Basın Konseyi'nin önüne gidecek, bir siyah çelenk bırakacak ve operasyonların protesto edilmesini içeren bir basın açıklamasıyla eylemi sonlandıracaktı. Velhasıl açlık grevini bitirdikten sonra greve katılan bizler, hep birlikte 28 Mart 1992 tarihinde Cağaloğlu'na gittik ve Basın Konseyi'nin önünde toplandık. Basın açıklamasını okuma girişimimiz polis tarafından engellenmek istendi. Buna rağmen basın açıklamasını okuduk ve oradan ayrılırken beklenmedik bir olay oldu. İsmail Beşikçi, Musa Anter, Feqî Hoca, Eşber Yağmurdereli, Abdurrahman Dürre, Bilgesu Erenus, Serhat Bucak, Remzi Çakın birlikte yürüyorduk. İzleyicilerden biri elimize birer gül sıkıştırdı. Hiçbirimizin aklına kötü bir şey gelmedi. Kısa bir aradan sonra polis elinde gül olanları tek tek topladı. Sonradan öğrendik ki polis otosundan anons yapılıyor. Elinde gül olanların toplanması için. Ne olduğunu anlayamadık, bizleri yaka paça zorla polis otolarına bindirdiler. Hepimizi alıp Eminönü Polis Karakolu'na götürdüler.

Hepimizi bir odaya aldılar. Gelip kapıdan bakan polisler, "Bu yaşlıları niçin getirdiler. Bunlar ne suç işledi?" diye söylenip gidiyordu. Polislerden biri çok sert tavırlıydı ve bazı sorular sordu: "Niçin çelenk koydunuz, neden basın açıklaması yapıyorsunuz, bunu kim organize etti?" gibi sorular sonucunda beni yalnız çekip almak istediler. Çünkü içlerinde en genç olan bendim. Polisin bu yaklaşımı karşısında İsmail Beşikçi öne atıldı. Ve karşı çıktı: "O zaman bizi de alın, İbrahim'i yalnız götüremezsiniz!" diyerek kararlı bir duruş sergiledi. Diğer arkadaşlar da aynı tavrı koyunca polis şaşırdı. Ve geri adım attı. Beni götürmekten vazgeçtiler. Dışarıdan bakıldığında son derece uysal, gösterişten uzak İsmail Beşikçi'nin, polisin karşısında nasıl kararlı tavır takındığına şahit olduk. Nezarette o geceyi beraber geçirdik. Gece boyunca sabaha kadar hiç uyumadık. Musa Anter gece boyunca esprileriyle bizleri gülmekten kırıp geçirdi. Özellikle Musa Anter, Bilgesu Erenus'a espriler yapıyordu. Onu onore ediyordu. Musa Anter kadınlara iltifat etmeyi ve onlarla espri yapmayı çok severdi. O sıkıcı yerde sabahın nasıl olduğunu anlayamadık. İsmail Beşikçi, Musa Anter, Feqî Hüseyîn gibi bilge insanlarla nezarette kalmak çok keyifliydi. Ertesi gün dosyamız DGM'ye (Devlet Güvenlik Mahkemesi) çıkarıldı. Herhangi bir suç unsuru bulunamadığı için öğleye doğru serbest bırakıldık.

Bu olayı, çok daha sonraları Beşikçi şöyle anlatmıştı: "Ellerimizde gül, Basın

Konseyi'nden ayrılmış, Cağaloğlu Yokuşu'nda ilerliyorduk. Bilgesu, bu güllerin bakara gülleri olduğunu, çok pahalı olduğunu söylüyordu. Bilgesu ve Eşber arkalardan yavaş yavaş geliyorlardı. Bir ara yanımda yöremde koşuşturmalar oldu. Arkadaşlar polislerle tartışıyorlardı. 5-6 metre kadar arkamda, İbrahim'i fark ettim. Polisler İbrahim'i yolda bekleyen bir arabaya atmaya çalışıyorlardı. İbrahim arabaya girmemek için yoğun bir direniş içindeydi. Benim elimde de gül vardı, fakat polisler bana dokunmamışlardı. İbrahim'i görünce hemen yanına gittim. Polisler, İbrahim'i Eminönü Karakolu'na götüreceklerini söylüyorlardı. İbrahim'i yalnız götüremeyeceklerini söylemeye çalıştım. Arabada, İbrahim'in yanına ben de oturdum. O gün birkaç arabayla, bizi Eminönü Karakolu'na götürdüler. Karakolda Emniyet Amiri kapıda bekliyordu. Kanımca operasyonun sonucunu görmek istiyordu. Bizleri görünce, 'bu morukları neden getirdiniz?' diyerek polislere çıkışmıştı. Polisler de 'Basın Konseyi'nin önünde protesto yapanlar bunlar demişlerdi.'" Şimdi düşünüyorum da; eğer o an Beşikçi yanıma gelip oturmasaydı, beni tek alıp götürselerdi, başıma bir felaket gelebilirdi. Çünkü o yıllar her gün insanlar kaçırılıp, kaybediliyordu. Beşikçi'nin polis otosuna zorla girip, yanıma oturması bilinçli bir hareketti. Beni korumak içindi.

Birleşmiş Milletler'e ve tüm uluslararası kurumlara deklarasyon

İsmail Beşikçi, köy boşaltmaların yoğun olarak yaşandığı, faili meçhul cinayetlerin, yargısız infazların hemen hemen her gün yaşandığı bir ortamda sadece Türkiye basınında değil, Avrupa basınında da yankı yaratan birçok aktiviteye imza atmıştı. Bunlardan önemlisi 2 Nisan 1992 tarihinde "Birleşmiş Milletler'e, Tüm Uluslararası Kurum ve Kuruluşlara Deklarasyondur" başlıklı bildiriydi. Bu bildiriyi hoca kaleme aldı. Ben ve Eşber Yağmurdereli küçük katkılarda bulunduk. Kısa bir enformasyon çalışmasıyla imzaya açıldı. 260 aydın, yazar, bilim adamı, sendikacı ve sivil toplum örgütü temsilcisinin imzasıyla basına açıklandı. Bu bildirge ummadığımız boyutta bir yankı yarattı. Deklarasyonun içeriği kirli savaş uygulamalarıydı: "Savaşın uluslararası hukuk kurallarına göre yürütülmediği, sivilleri hedeflediği, köylerin yakıldığı, boşaltıldığı, özel tim ve ordu birliklerinin silahsız, savunmasız insanlara, kadınlara, çocuklara, yaşlılara, yaralıları taşıyan ambulanslara ve sağlık kuruluşlarına ateş açtığı, açıktan sivil halkın katledildiği, köylerde, kasabalarda, şehirlerde evlerin yakıldığı, içindeki eşyaların tahrip edildiği" anlatılıyordu. Şırnak ilinin, savaş uçaklarıyla, helikopterlerle, ağır top ve tanklarla yoğun bir şekilde bombalandığı vurgulanıyordu.

Özetle, eğer bir savaştan bahsediliyorsa o zaman uluslararası hukuk kurallarına ve Cenevre Sözleşmesi'nin hükümlerine uyulması gerektiği istenmekteydi. En önemlisi, BM, Helsinki İzleme Komitesi, Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu, Uluslararası Af Örgütü, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı gibi kuruluşların tavrı protesto edilmekte, ısrarla BM ve diğer kuruluşların duyarlı olmaları, kirli savaşı izlemeleri, gözlemeleri talep edilmekteydi. Bu deklarasyonun açıklanmasından sonra Avrupa'dan, hatta Amerika'dan onlarca basın mensubu, radyo ve televizyon kanalı konuya ilişkin başta İsmail Beşikçi olmak üzere biz-

lerle röportaj ve söyleşi yaptılar. Bugüne dek yayımlanan hiçbir bildiri, İsmail Beşikçi'nin kaleme aldığı bu bildirge kadar etkili olmamış ve ses getirmemiştir.

İsmail Beşikçi, ömrünün 23 yılını mahkemelerde savcıların iddianamelerini çürütmekle geçirmiş, sadece Kürtlerin ve aydınların ufkunu açmakla kalmamış, aynı zamanda Türk aydınlarını da etkilemiştir. Türk aydınları içerisinde Kemalist ideolojinin dışına çıkmış yeni jenerasyonun temellerini atmıştır. Bilindiği üzere Türk solu Kemalist resmî ideolojinin mutfağında yetişmiştir. 1970'li yıllarda DDKD (Devrimci Doğu Kültür Dernekleri) taraftarı bir Kürt yurtsever demokratı olarak, Türk solundan çeşitli fraksiyonlardan kişilerle yaptığımız tartışmalarda bizi MHP'lilerle özdeş tutarak şovenlikle suçlarlardı. Atatürk'ü tartışmak, Lozan'ı tartışmak birer tabuydu. 1968 kuşağının önderlerinin mahkemelerde Kemalizmi savunmaları hatırlardadır. Son yıllarda Misak-ı Millici Türk solunun ezici çoğunluğunun ırkçı-şoven bir çizgide durdukları, hatta Kürt düşmanı kesildikleri ayan beyan ortadadır. Ama bu olumsuzlukların yanı sıra İsmail Beşikçi'nin resmî ideolojiye karşı verdiği mücadelenin sonucu yeni bir aydın akımının oluşmaya başlaması da umut vericidir. Kuşkusuz bugün ne Türk aydınları, ne de Kürt aydınları içerisinde İsmail Beşikçi duruşunda herhangi bir örnek yoktur. Ancak ona yaklaşan kişilikler vardır. Bu anlamda İsmail Beşikçi'yi bir okul ya da bir üniversite olarak görüyorum. Bu okul sadece Türklerin, Kürtlerin değil insanlığın, bilimin, dik duruşun, kararlılığın, fedakârlığın, direnişin okuludur. İsmail Beşikçi tüm mazlumların dili olmuştur. O, adaletin ve vicdanın sesidir. Özellikle Kürt toplumu ve aydınlarının düşünce ve bilinç dünyasında çok net inanç değerleri oluşturmuştur. Kürt siyasetçilerinin yalpalayan, tutarsız politik çizgilerinin yaratığı hayal kırıklıklarının ve umutsuzlukların panzehiri olmuştur Beşikçi. Onun oluşturduğu düşünce sistematiği ve eserleri Kürtler için, Kürt gençleri için bulunmaz bir hazine niteliğindedir. Sadece Kürtler için değil, insanlık için de bir hazinedir. Bu eserlerin incelenmesi, araştırılması gençlerimiz için büyük bir değerdir.

95 yıllık resmî tarihin bilinmesi, izlenen resmî politikanın Kürt ve Türk toplumunda yarattığı tahribatın bilimin ışığında kavranmasının doğru adresi İsmail Beşikçi'dir. İsmail Beşikçi'nin eserleri, devletle olan hesaplaşmasındaki duruşu, 95 yıllık inkâr, imha, asimilasyon, böl, yönet ve yok et paradigmasını felsefi ve bilimsel olgularla parçalamıştır. İşte bunun için İsmail Beşikçi bir okuldur. Şunu açıkça itiraf etmeliyim ki, birçok Kürt insanın içinden "keşke Kürt siyaset adamlarının devletle olan hesaplaşmalarındaki duruşları Beşikçi gibi olabilseydi" diye geçtiğini biliyorum.

İsmail Beşikçi, Kürtler kadar Türkler için de önemli bir şahsiyettir. 95 yıllık Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca, Türk resmî politikasının Kürtlere uyguladığı tarihten silme politikası nedeniyle suç dosyası çok kabarıktır. Kürtler, insanın aklının alamayacağı ölçüde zulme, katliama maruz kaldılar. Büyük acılar yaşadılar, büyük felaketlere uğradılar. Son Dersim ve yakın geçmişte yaşanan Maraş, Sivas, Çorum katliamları bile olayın vahametini ortaya koymaktadır. 12 Eylül darbesiyle Kürt illerinde yaşananlar, Diyarbakır Cezaevi'nde yaşanan vahşet ve akabinde 30 yıla yaklaşan kirli savaşın ağır faturası hep Kürtlere çıkarılmış-

tır. 17 bini aşkın faili meçhul cinayet, binlerce köyün yakılıp boşaltılması, sayınakla bitmez uygulamalar Kürt halkında Türklere yönelik düşmanlık oluşturmadı. 1991 Şırnak ordu birliklerinin ve özel timin baskını sonucu halk Şırnak ilinin dışına kaçmış, Cizre yakınlarında yol boylarında çadırlarda kalıyordu. Biz bir gözlemci heyet olarak oraya gittik. Sonra gözlemlerimizi bir rapora dönüştürerek basına açıkladık. Burada gözlemlediğim bir olay beni çok etkilemişti.

Görüştüğümüz köylüler "özel tim ve askerler evlerimizi bombaladı, yakınlarımız, arkadaşlarımız, babamız, kardeşimiz öldürüldü ama buna rağmen biz barış istiyoruz, kardeşlik istiyoruz, Türk halkı bizim düşmanımız değil onlara barış elimizi uzatıyoruz" diye feryat ediyorlardı. Heyetteki arkadaşlar hayret ve dehşet içinde anlatılanları dinlediler. Kimileri ağladı, kimileri çok hüzünlendi. Bu mağdur insanların onca acıya rağmen intikamcı duygu yerine kardeşlik istemeleri anlaşılır gibi değildi. Burada büyük bir soyluluk vardı. Ben İzmir-Tire'de büyüdüm. Yunanlılar Kurtuluş Savaşı sırasında kaçarlarken, ufak tefek gasp, yaralama ve öldürme olayları yaşanmış. Bu nedenle 95 yıldır "Yunan mezalimi, Yunan gâvuru" gibi kavramlarla düşmanlık körüklenir, durur. Şırnak'taki vatandaşları dinlediğimde Tire'de söylenen bu sözler aklıma geldi. Bunu anlatmaktaki kastım Kürtler bunca vahşete ve trajediye rağmen Türk düşmanlığına yönelmiyorlarsa bunda İsmail Beşikçi'nin rolü yadsınamaz.

Kürt halkının Beşikçi sevgisi çok büyüktür. İsmail Beşikçi sadece kuzey Kürtleri arasında değil Güney Kürdistan'da hatta İran ve Suriye Kürtleri arasında bilinen, tanınan, sevilen bir şahsiyettir. Bu nedenle Kürtler arasında Türk düşmanlığının gelişememesinde İsmail Beşikçi'nin Türk olmasının önemli bir payı olduğunu düşünüyorum. İsmail Beşikçi Türkler için bir onur abidesidir. Türk halkı, Türk aydınlarının övünç duyacakları en büyük değer İsmail Beşikçi'dir. Bana göre İsmail Beşikçi Kürtlere ışık olmuş, rehber olmuş, ama Türklerin de başını yüceltmiştir. Türkler onunla ne kadar gurur duysalar azdır. Ancak İsmail Beşikçi artık sadece Türklerin değil, Kürtlerin de, insanlığın da gururu, onuru ve ortak değeridir. O bilimin sesidir.

İsmail Beşikçi, yaşama yön veren, dünyayı değiştiren çok az sayıda büyük filozof, bilim adamı arasında en onurlu yerin sahibidir. Özellikle siyaset bilimcileri arasında eşsiz bir konumdadır. Sosyolog Dr. Beşikçi, felsefi derinliğinin yanı sıra mütevazılığıyla, alçak gönüllülüğüyle, sadeliğiyle, erdemliliğiyle, onurlu duruşuyla, ruhunu ve bedenini bütün dünyevi egolardan arındırmış; mürşitlere, peygamberlere özgü kişiliğiyle örnektir. O son derece demokrat, hoşgörülü, yüreği sevgi dolu bir insandır. Eşi Leman Abla, beş vakit namazını kılan emekli bir öğretmen... Birbirlerine karşı son derece saygılı bir ilişkiye sahipler. Herhalde dünyada başkalarının acısını yüreğinde en derin hisseden tek bilim insanı odur. Örneğin o, Kürtlerin duygularını, acılarını, sevinçlerini Kürtlerden daha çok hissetmektedir. Ve can alıcı yorum, tespit ve analizleriyle bizleri hayrete düşürmektedir. İnsanı yücelten en soylu değerlerden biri de duygudaşlık (empati) duygusudur. Bu duygu Beşikçi'de doruk noktasındadır.

Sosyolog Dr. İsmail Beşikçi'nin çocuksu yanını da belirtmeden edemeyeceğim. Onun Kürtlere yaklaşımı, duygusu, sevgisi bir çocuğun bağlılığı gibi saf,

çıkarsız, duru ve temiz. Bazen olaylar ve olgular karşısındaki sessizliği bile çok anlamlı bir cevap niteliğindedir. Köklü bir eleştiri, isyan ya da bir çığlık niteliğindedir.

İbrahim Kaypakkaya / İsmail Beşikçi

Burada bir tespitte bulunmak istiyorum. Bu bir gözlem... Dikkat edilirse bu ülkede yüz yıla yakındır Kürt ve Kürdistan sorunu görmemezlikten gelindi. İnkâr, imha ve asimilasyon dayatıldı. Başta devlet olmak üzere, Türk solu dahil Türk kurumlarının hemen hemen tümü, Kürt Sorunu'nu ve onu dile getiren siyasal kişileri, bilim adamlarını bilinçli bir şekilde göz ardı etmek, görmezlikten gelmek için özel bir çaba sarf ettiler. Örneğin, Türk basınının 1968 kuşağı önderlerinden İbrahim Kaypakkaya'yı özellikle unutturmaya çalışması bundandır. Çünkü İbrahim Kaypakkaya'nın Kemalizme karşı doğru duruşu ve Kürt Sorunu'na yaklaşımındaki samimiyeti kendi kuşağı içinde çok farklıydı. Aynı ambargo İsmail Beşikçi'ye daha ağır bir şekilde uygulanmaktadır. Maalesef bu ambargo "Kürt siyasal hareketi" tarafından da uygulanmaktadır. Türk resmî ideolojisi ve kurumlarının bu eylemi belki anlaşılabilir ama kendilerine "Kürt özgürlük hareketi" diyenlerin Beşikçi'ye tavrı anlaşılır değildir. İsmail Beşikçi bilim ve aydınlanma alanında, İbrahim Kaypakkaya da 1968 kuşağı devrimci gençlik içinde örnek ve önder kişilik anlamında emsalsizdir. İlginç olan ikisi de Çorumludur. Kürtler kendileri için yaşamlarını ortaya koyan ve ağır bedeller ödeyen İsmail Beşikçi ve İbrahim Kaypakkaya'ya her türden unutturma çabalarına inat, sadakatle sahip çıkıp, yüceltmelidir. Otuz yedi yıl önce bugün Diyarbakır zindanında yiğit devrimci İbrahim Kaypakkaya katledildi. Ölümünün yıldönümünde onu saygıyla anıyorum.

"10 bin nüfuslu Andora'nın, San Marino, Monako gibi halkların, nüfusu bir milyonun altında 40 civarında devlette yaşayan milletlerin ne hakkı varsa Kürtlerin de o hakkı olmalıdır" diye ısrarla ve inatla her yazısında tekrar tekrar savunan sadece İsmail Beşikçi'dir.

Ömrünü Kürt halkının özgürlüğüne adamış bir bilim adamına, Kürtlerin vefa duygusu yeterli mi, diye soruyorum kendi kendime... Buna yanıtım maalesef hayır. Gerçi Beşikçi, bu kutsal yürüyüşü herhangi bir beklenti olsun diye yapmıyor. O, insanlığa ışık olmak, tüm resmî ideolojilerin hegemonyasından bilimi kurtarmak ve savunmak için yola çıktı. Ona dünyanın birçok yerinden büyük ödüller verildiğini, ama onun kabul etmediğini biliyorum. Kürtlerin İsmail Beşikçi'ye büyük bir vefa borcu var. Bunu ne yapsalar ödeyemezler. Bugün onlarca belediye yönetimi Kürtlerin elinde... Ancak bu kurumların çoğunun, Kürt diline, tarihine, edebiyatına ve kültür değerlerine sahip çıkmadıklarını düşünüyorum. Örneğin İsmail Beşikçi isminin Kürt illerindeki birçok cadde, park, kültür merkezi vs. gibi yerlere verilmesi zor mu? Maalesef bu basit ama anlamlı jest dahi yapılmıyor. Çünkü bizim toplumumuzda henüz kul, ümmet, mürit ve biat kültürü aşılabilmiş değil. Çünkü birileri öyle istediği için, değer görmesi gerekenler bu manevi desteği alamıyorlar. Ancak iyi niyetli ve duyarlılık sahibi

çok sayıda insanın, sergilenen tavrın aksine, pozitif düşüncelere sahip olduğunu düşünüyorum. Kürt toplumunun demokratikleşmesi, kurumlarının özgür, insanların birey olmaları halinde, İsmail Beşikçi halkımızın yüreğinde ve ülkemizin doruklarında bayraklaşacaktır. Temennim bu sağlıksız düşünce yapısının kırılması ve Beşikçi nezdinde beklediğimiz hassasiyet ve duyarlılığın sergilenmesi olacaktır.

İsmail Beşikçi, benim hocam, idolüm, ilham kaynağım, dostum, arkadaşım, yoldaşım, kısacası gönlümüzün sultanı başımızın tacıdır. Bu yazıyı yazarken onunla ilgili duygularımı içimden geldiği gibi yazmaya çalışıyorum. İnanın bu duygularımda herhangi bir abartma yok. Bu hislerimi ifade ederken putlaştırma ya da tabulaştırma yaptığım şeklinde eleştirilebilirim. Ancak bunun doğru olmadığını düşünüyorum. Çünkü İsmail Beşikçi siyasal bir lider değil. O bir bilim adamı. Geri toplumlarda putlaştırına siyasi liderlere yapılır. Toplum kul, mürit, ümmet, reaya olduğu için liderlik kültü kutsaldır. Tabudur. Eleştirilemez. Ancak insanlık tarihi bize göstermiştir ki biat edilen, tapınılan totaliter liderler bir dönem sonra hiç anılmaz olur. Hatta lanetlenirler. Fakat Alımedê Xanî, Yunus Emre, Mevlana, Konfüçyüs, Sokrat, Galileo, Jean Paul Sartre, İsmail Beşikçi gibi düşün ve bilim adamları, filozoflar insanlığın gönlünde sonsuza dek yaşarlar. Ve abideleşirler.

İsmail Beşikçi, bunca güzelliklerinin yanı sıra sosyal hayatta son derece doğal, espiritüel bir kişilik. Şimdi de aramızda geçen bir anekdotu hatırlatmak isterim. Hoca, Kürt Enstitüsü'nün açılışı sürecinde İstanbul'a her geldiğinde genellikle bizde kalırdı. Sabahları evden çıkar önce Musa Anter'i, sonra Abdurrahman Dürre'yi ve Yaşar Kaya'yı daha sonra da Feqî Hüseyîn'i arabamıza alır, oradan enstitüye giderdik. Her seferinde bu seyahatimiz rutin bir şekilde tekrarlanırdı. Bir gün Musa Anter "Kenan Evren b.k yemiş, onun şoförü bir bitli er, ama benim şoförüm (beni kastederek) mühendis" derdi. Yol süresince esprilerle neşeli bir şekilde enstitüye giderdik. O günleri hiç unutamıyorum. Yine bir gün Musa Anter, "İbrahim, sen bu kadar karışık yolları nasıl öğrendin?" diye sorunca cevabını İsmail Beşikçi verdi: "İbrahim yol profesörüdür." Bu ve benzeri şakalarla hepimiz kahkahalarla güler ve sevinç içersinde yolumuza devam ederdik.

İsmail Beşikçi'nin toplum içindeki yaşayış tarzı, duruşu, insan ilişkileri mütevazılığın ötesinde bir şey... Tanıştığı ya da arkadaş olduğu insanlarla diyaloğu çok içten. Günlük yaşamda karşılaştığınız sorunları biliyorsa, üzüntünüz ve sevincinizden haberdarsa, en az sizin hissettiğiniz duygusallık kadar yakınınızda, yanınızda olduğunu anımsatır daima. Oğlumun üniversite sınavının nasıl geçtiğini sormuştur mesela. İstanbul'da yaşanan sel felaketinin işyerimde yarattığı tahribatı merak etmiş, en az benim kadar endişelenmiştir. Bunlar sadece bana özel değil kuşkusuz; tanıştığı her insanı kıymetlendirip, hemen hepsinin sevinç ve üzüntülerini paylaşmaya çalışmıştır. Onda var olan bu alçakgönüllü özellikleri; yaşamına, eserlerine bakışımızı da ekleyerek kıymetlendirmek gerektiğine inanıyorum. Bu karakter ve kişilik yapısına uygun insan sayısının çevremizde az olduğunu biliyorum çünkü. Bunca anlatımlarından son-

ra, "İsmail Beşikçi?" diye sorulsa, abartılı bulmayacağınızı düşünerek şu cümleleri sıralarım:

O, vefalı bir dost, gerçek bir yoldaş ve dava adamı... O, bilimin namusu, aydınların yüz akı...

O, direnişin, dik duruşun, özgürlüğün, sevginin, adaletin simgesi.

O, vicdanın sesi.

O, bir anıt adam...

Samimiyetimle, içtenliğimle...

İsmail Beşikçi'yi Anlatmak

HASAN BİLDİRİCİ

İsmail Beşikçi adını; yirmi yaşında girip, otuz iki yaşında tahliye olduğum hapishanede iken duymuştum. Sorunlarımızla ilgilendiği için biz hapishanedekilerin annesi olarak hissettiğimiz Belge Yayınları sahibi Ayşe Zarakolu adıyla birlikte zihnime girmiş Beşikçi adı. Yanlış hatırlamıyorsam, o vakitler, yani 1985 ile 1990 yılları arası Beşikçi'nin kitaplarını Ayşe Zarakolu basıyor ve bunun için sık sık mahkemelere çıkıyordu. 1991 yılının nisan ayında, hiç umudum yok iken tahliye olmuştum. Ceyhan Emniyet Müdürlüğü'nde parmak izim alınmış, sokağa salınmıştım. Caddeler ve arabalar üstüme geliyordu. Emniyet müdürlüğünün önündeki kaldırıma çöktüm, baş dönmesinin geçmesini bekledim. Polisler beni uzaklaştırdı oradan. Gittiğim Ahlat'ta bir hafta kalabildim ancak. Amcam aracılığıyla beni jandarma karakoluna çağırdılar:

"Buralar küçük yerler, birkaç gün içinde burayı terk edeceksin!" dediler.

Halbuki cezaevinde iken Van Gölü ile ilgili hayallerim vardı. Karanlık hücrelerden aldığım yorgunluğu çocukluğumun geçtiği Van Gölü kumsallarında bırakacaktım. Küçük kardeşlerim ve yeğenlerimle kumsallarda koşacaktık. Olmadı, kalırsam canımı alacaklarını söylediler.

Bugün bile yüreğimde kalan en büyük hüzün, bindiğim otobüs beni Van Gölü kıyılarından uzaklaştırırken bakışlarımın çakılı olduğu çocukluğumun geçtiği yerlerdir. Otübüs yol alırken, afacan çocukluğumun geçtiği coğrafi ayrıntılara takılıp kalmıştım. Gözlerim dolmuştu, bugün hâlâ o ayrılık ağırlığını taşıyorum. Keşke zamanı geriye doğru çevirebilsem, o yolculuğu hiç yapmamış olsam; zulüm zamanlarının ağrılarını Van Gölü kumsallarına gömüp, ben üç yaşındayken ölüp giden annemden yeniden doğsam.

Otobüs İstanbul'a gece varmıştı. İstanbul belleğimizde sadece bir kültür şehri olarak yer etmemişti; uyanıklığın, dolandırılmanın, aldatılmanın da şehriydi. Otobüsten indim, Topkapı terminali içindeki üçüncü sınıf otelde kaldım ve ancak bir gün sonra öğlen yürüdüm İstanbul'un cadde ve sokaklarını.

İstanbul'a gelirken bir avantajım vardı. *Yasak Ülkenin Günlüğü* adlı öykü kitabım çıkmış, bu da bana o günün koşullarında yazar sıfatı bahşetmişti. Yeri gelmişken, Yurt Yayınları sahibi Ünsal Öztürk'ü anmam gerekecek. Çünkü Ünsal Öztürk, benim *Yasak Ülkenin Günlüğü* adlı kitabımı basmakla kalmadı, İsmail Beşikçi ile aramızda dostluk bağının oluşmasında belirleyici bir rol oynadı. 1988 yılında Ceyhan Cezaevi'ne kadar gelen, orada benden öykü dosyasını alan Ünsal Öztürk'ün açık görüşe denk gelen koğuş avlusundaki güleç yüzü gözlerimin önünden hiç gitmedi. Basıp koli halinde gönderdiği kitabımı ilk elime alış sevincini hiç unutamadım.

Cezaevinden çıkıp elinde kitapla İstanbul'a gelen kişi, elbette kitap işlerinin döndüğü alanlara takılacaktır. Öykü kitabım, on iki yıllık hapishane hayatımın dışarıya uyum sağlayabilmem için bana sunduğu eşsiz bir olanaktı. Bunu değerlendirdim. O gün için daha çok Kürt Sorunu'yla ilgili kitaplar basmak üzere kurulmuş olan, ancak yönetim sorunları yaşayan Melsa Yayınevi'nin başına geçtim.

İsmail Beşikçi ile tanışmam bu sıralara denk düşer. Zaten ben henüz cezaevideyken, Melsa-Belge işbirliğiyle, Mart 1991'de, Beşikçi'nin *Savunmalar* kitabı yayımlanmıştı. Beşikçi'nin Melsa Yayınevi'ne olan ilgisi, Kürt Sorunu'na olan ilgisinden kaynaklanıyordu. Melsa Yayınevi'nde çalışmaya başladığım andan itibaren, Beşikçi ile doğal bir bağlantı içine girmiş oldum. Sanırım ilk kez telefonda konuştuk. Hoca'nın yeni bir kitabını basmak istiyordum. Bir önceki kitabın baskısından memnun olmayan ifadeler sarf ettiğini hatırlar gibiyim. Ama benim *Yasak Ülkenin Günlüğü* adlı kitabımı okumuştu. Beğendiğini ve benden umutlu olduğunu söylüyordu.

İsmail Beşikçi ile karşılaşmalı ilişkimiz 1991 yılının sonbahar aylarında başladı. Kürt Sorunu'na ve Kürt demokratik mücadelesine inanılmaz bir insan akışı vardı. Gazete ve dergiler açılıyor, kültür merkezi çalışmaları yapılıyor, bir Kürt Enstitüsü planlanıyordu. Kürtlerle Türkiye iktidarı arasındaki ilişkinin bu şekilde sürüp gitmeyeceğine dair önemli savunmalar, tespitler, kavramlar öne süren Beşikçi'yi bunlar elbette heyecanlandırıyordu. Kürtler garip insanlardır. Beşikçi hakkında rahatlıkla karar verebiliyorlardı. Diyelim bir toplantıya gitmişiz. Davetliler bir şeyler konuşuyorlar. Toplantıyı düzenleyen Kürt, Beşikçi'ye danışmadan şöyle derdi:

"Arkadaşlar bir dakika sessiz olun! Beşikçi Hoca bir şeyler söyleyecek."

O zaman Beşikçi ile göz göze gelirdik. Hoca'nın rengi değişmiş olurdu, ama Kürtleri kırmayıp bir şeyler söylerdi. Toplantı dağıldıktan ve başbaşa kaldıktan sonra Hoca bana dert yanardı bu kez:

"Ya Hasan, gittiğim her yerde arkadaşlar aynı şeyi yapıyor. Bana sormadan konuşacağımı söylüyorlar. Ben de mecbur konuşuyorum. Ama bu böyle olmaz."

Ben de olmaz diyordum ama, doğrusu içten içe gülüyordum. İstanbul Kürt Enstitüsü'nün kuruluş toplantıları yapılıyordu. Başkan ve yönetim belirlenecekti. Rahmetli Musa Anter her defasında şöyle diyordu:

"İsmail Beşikçi'nin olduğu yerde başkan aranmaz."

Gözüm yine Beşikçi'de olurdu. Biliyorum ki, sıkıntılı. Sağa dönüyor, sola dönüyor, bu sefer bana yükleniyordu:

"Ben, Kürt Enstitüsü başkanlığı için isabetli bir seçim değilim. Benim işim, Kürtleri çevreleyen tel örgülerle uğraşmak. O tel örgüleri dağıtmak. Kürtlerin kendi iç düzenlemeleri benim işim değil. Üstelik Kürtçe de bilmiyorum. Kürt Enstitüsü başkanının bir Kürt olması gerekiyor. Lütfen bunları Musa Anter'e anlat!"

Ben de Hoca'ya şöyle diyordum:

"Sen anlat!"

"Hayır Hasan kalk ve söylediklerimi arkadaşlara aktar," dedi bir keresinde.

Baktım Hoca ciddi, kalkıp konuştum. Musa Anter konuşmamın sonunda şöyle dedi:

"Beşikçi'nin olduğu yerde başka başkan adayı aranmaz."

Böylece İsmail Beşikçi, kuruluşu ilan edilen İstanbul Kürt Enstitüsü'nün ilk başkanı oldu. Daha doğrusu Kürtler öyle istedi, Beşikçi uymak zorunda kaldı. Beşikçi, enstitünün daha sonraki toplantılarında bu durumu arakadaşlara anlatacağını, bu özelliklere sahip yeni bir arkadaşın başkanlığa getirileceğini umuyordu.

Daha sonra çeşitli toplantılar oldu, fakat çok daha önemli sorunlar olduğu için Beşikçi'nin bu konuyu gündeme getirme fırsatı hiçbir zaman olmadı. Fakat, Beşikçi, "İstanbul Kürt Enstitüsü Başkanı" olarak hiçbir açıklama yapmadı. Bu unvanı hiç kullanmadı. İstanbul Kürt Enstitüsü Başkanı, fiilî olarak, öldürülünceye kadar, Musa Anter'di.

Üsküdar iskelesinden yukarıda, bir apartmanın dördüncü katında kalıyordum. Beşikçi İstanbul'a geldiğinde, kim davet ederse etsin, "Hasan'a sözüm var," derdi. Bu beni korkunç mutlu ederdi. İleride değineceğim gibi, Beşikçi kişiliği, insan Beşikçi'yi de aşan bir kurum gibidir, böyle birinin güvenini kazanmak bir insan için büyük bir onurdur. Beşikçi'nin bana olan dostluk ve güvenini, bir onur alyansı olarak düşüncelerimi kâğıda döken parmaklarımda taşıdım hep. Ondan adaletli ve ısrarcı olmayı öğrendim. Çıkar ilişkileri karşısında, olgu ve olaylarla doğruluğu kanıtlanmış düşüncelerden taviz vermemeyi öğrendim. Bir araya geldiğimiz süre içinde kendimi İsmail Beşikçi'nin edepli bir öğrencisi olarak algıladım ve öyle davranmaya çalıştım.

Bugün halen, 17 yıldır görmediğim Beşikçi'nin bakışları benim üstümdedir. Bir makale yazarken ilk aklıma gelen kişi Beşikçi'dir. Okuyunca ne der diye kaygılanmadan edemem. Üsküdar'daki evde geç saatlere kadar sohbet ederdik. Kürt Sorunu'na bakışındaki tutarlılık, tarih bilgisi ve bugün için önerdikleri benim için sarsıcıydı. Normal bir sohbet anında Beşikçi naziktir, sessizdir, az konuşur. Fakat başbaşa kaldığımızda, Beşikçi'nin heyecanlı ve ısrarlı anlatımları, can alıcı soruları karşısında gerilerdim. Ama Beşikçi'den tartışmayı da öğrendim.

Bazen kafamıza göre takılmak isterdik. Üsküdar pazarına iner, yiyecek bir şeyler alır, geldiğimiz evde birlikte yemek pişirirdik. Ben yemek pişirmeyi üstlenmişsem, Hoca bulaşıkları yıkardı. Ancak hep tedirgindim. Gözetim altında olan ev basılacak, Hoca kötü şeylerle karşılaşacak diye yüreğim ağzımda beklerdim. Bir defasında üç aylığına İstanbul'dan ayrıldım. Döndüğümde Üsküdar'da-

ki evin polisler tarafından darmadağın edildiğini gördüm ve üzüldüm. İçindeki eşyaları almaya gidememiştik.

Ocak 1992'de Beşikçi'nin çok ilgi gören *PKK Üzerine Düşünceler* kitabını bastım. Kitap, diğer kitaplar gibi anında davalık oldu. Kürtlerin ilk günlük gazetesi olan ve çeşitli tarihlerde 25 çalışan, muhabir ve yazarı öldürülen *Özgür Gündem* gazetesinin yayın sorumlusu olduğumda Beşikçi ile dostluğumuz çok ilerlemişti. Ama ben de, katledilmek için takip altındaydım. Hoca, İstanbul'a geldiğinde yine benimle kalmak istiyordu. Kadırga'da, gazeteye yakın bir yerde küçücük bir evimiz vardı. Bu ev de takip altındaydı. O evin üç kez, ben yok iken, alınıp götürülmek için kontra güçler tarafından basıldığını şimdi söylüyorum. O koşullarda birçok kez Beşikçi ile o evde kaldık.

Bir gün, İstanbul'un en üst düzey devlet görevlilerinden biri beni görmek istemişti. O güne gelene kadar basılan iki kitabımdan hapis cezaları almıştım. Ceza umrumda değildi. İki kez takiplerinden zor kurtulduğum katiller tarafından öldürülmemek için uğraşıyordum. Hep yer ve ev değiştiriyordum. İşte bu sıralarda sözünü ettiğim devlet görevlisi alttan bir haberle beni görmek istemişti. Arandığını bildiği için, kapıdaki güvenlik görevlilerince aranmayacağım sözünü de iletmişti. Biraz tedirgin olsam da gittim. Bana şöyle söyledi:

"Yaşar Kaya, okul arkadaşımdır. Sen ise çocukluk arkadaşımın oğlusun! İkinizi de öldürecekler. Ve ben buna çok yanacağım. Gidin buradan!"

Bitlisli olduğunu anladığım devlet görevlisi gözleri dolu bir şekilde içten konuşuyordu.

1993 yılında Türkiye'yi terk etmek zorunda kaldım. Sürgünde de İsmail Beşikçi ile bağım hiç kesilmedi. Telefonlaştık, yazıştık, birbirimize haber saldık. Beşikçi'nin en sıkıntılı zamanı, Öcalan'ın yakalandığı, Kürt mücadelesinin geri çekildiği ve Kürt taleplerinin en asgari düzeye indirildiği zamanlardı. Beşikçi, Kürt Sorunu'nda sahte iyileştirmelerin bir işe yaramadığını, sahte iyileştirmeler ardından Kürt direnişlerinin yeniden patlak verdiğini, bunun da her iki halkın sür git boğazlaşması anlamına geldiğini, bu nedenle soruna kalıcı ve adil bir çözüm bulunması gerektiğini tarihî tecrübelerden bilen bir insandır. Bizim gibi ülkelerde sahte ve taklit malların alıcısı çok olur. Beşikçi, buna kızgındı.

2000'li yılların başında Beşikçi ile mektuplaşıyorduk. Hoca'nın mektuplarından, 15 Nisan 2001 tarihli olanı, o günkü ruh halini yansıtması, o günün koşullarını anlatması ve derin dostluğumuzu anmış olması bakımından, kendisinin de izniyle buraya alıyorum...

* * *

Sevgili Hasan,

Önce selamlar, sevgiler. Mektubunu geçen hafta aldım. Senden mektup almak beni çok sevindirdi. Mektubunu birkaç kere, ilgiyle, dikkatle okudum. Sıcak ilgine teşekkür ediyorum. Sağ ol.

Ben de sizlerle, seninle, Hayriye ile konuşmayı, sohbet etmeyi çok istiyordum. 1990, 1991, 1992 yıllarını her zaman sevgiyle anıyorum. Zor yıllardı. Faili meçhuller vardı. Takibat vardı, polis, karakol, mahkeme vardı. Evden çıkarken, oto-

büse binerken, caddede, şurada burada izlendiğimizi fark ederdik, iyice kuşatıldığımızı hissederdik. Tanıdığımız, bildiğimiz arkadaşların vurulduğunu, kaçırıldığını, gözaltına alındığını, kendilerinden uzun zamandır haber alınmadığını öğrenirdik. Ama bunların hiç biri heyecanımızı azaltmıyordu. Mücadelenin kırılmasını getirmiyordu. Mezopotamya Kültür Merkezi'nin bir faaliyeti için, Kürt Enstitüsü'nün kuruluşu için, Kürt Enstitüsü'nün bir toplantısı için, Rewşen Dergisi için, benzer bir çaba için sık sık İstanbul'a gelirdik. Otobüse veya trene binerken, otobüsten veya trenden inerken; eve, enstitüye ve MKM'ye gelirken, buralardan çıkarken hep gözlendiğimizi, gözetlendiğimizi hissederdik. Gözaltına alınma, kaçırılma, kaybedilme tehlikesi her zaman vardı. Bütün bunlara rağmen, makul çerçeveler ve makul ortamlar içinde toplantılarımızı, görüşmelerimizi yapardık. Herkes, bütün arkadaşlar, ilgili toplantılara, görüşmelere bilgiyle, inançla geliyordu. Çünkü moral vardı. Heyecan vardı. Dünyanın en haklı mücadelelerinden biri sürüyordu. Bu mücadele insanlara güç ve moral veriyordu. Bilgiye dayalı inanç, bildiğine inanç büyük bir güçtür...

Seninle, Hayriye ile, daha bir çok arkadaşla böyle bir ortamda tanışmıştık. Sevgili Hasan, Haydarpaşa Garı'ndan, Harem İskelesi'ndeki terminalden beni uğurladığın günleri, İbrahim'i, Şükrü'yü her zaman hatırlıyorum, anıyorum. İstanbul'a gelişlerimde çok defa sizinle oldum. Bu, bana çok büyük bir mutluluk veriyordu. Seninle, Hayriye'yle beraber kaldığımız evi, yaptığımız sohbetleri unutmak mümkün değil. Beşiktaş İskelesi'ne kadar dolmuşla geliyorduk. Oradan vapurla karşıya geçiyorduk. Çarşıda, pazarda biraz yiyecek aldıktan sonra eve varıyorduk.

Bugün, o yıllara bakıldığında, faili meçhullerin, benzer süreçlerin daha az olduğunu, azaldığını görüyoruz. Bu elbette nedensiz değil. Nedenlerini biliyoruz. Sen yoksan, karşı güç de bazı yerlerdeki baskılarını geri çekiyor. Bütün bunlara rağmen 8-9 yıl önceki kadar kendimi güçlü hissetmiyorum. Çevremizde, moral değerlerde bir çöküntü yaşandığını gözleyebiliyorum.

İki yılı aşkın bir zamandır yoğun bir trajedi yaşıyoruz sevgili Hasan. Nedir trajik olan? Bir anayı veya babayı düşün. İki çocuğu var. Azrail gelmiş, "iki çocuktan biri ölecek, hangisinin öleceğine sen karar ver, seçimi sen yap, sana böyle bir hak tanıyorum," diyor. İşte bu, trajik andır. Hiçbir ana-baba böyle bir durumda seçim yapamaz, karar veremez. Çocuklardan birini seçerek, "bu ölsün, bu kalsın..."diyemez. Bu trajik durum nasıl çözümlenir? Ana-baba yaşamlarını eskisi gibi sürdürürler, sorunun çözümünü zamana bırakırlar, kendi dışlarındaki güce, örneğin azraile bırakırlar.

Fakat insanlar, bizzat kendilerinin çözümlemeleri gereken, kendilerinin karar vermeleri gereken trajik anlar da yaşarlar. Bunu, senin kitabın Şervan yardımıyla açıklamaya çalışayım. Üniversite öğrencisi Hüseyin, sınıf arkadaşı Nahide'yle kısa bir süre aşk yaşamıştır. Sonunda evlenmişlerdir. Evlilik, her iki tarafın ailelerinin karşı çıkmalarına rağmen gerçekleşmiştir. Evlilik aynı zamanda, ailelerin bilgisi dışında gerçekleşmiştir. Hüseyin ve Nahide, gittikçe daralan, olumsuzlaşan koşullar içinde yaşamaktadırlar. Bu koşullar içinde bir bebekleri de dünyaya gelmiştir. Takibat altında olduklarından bebeğin nüfus kaydını da

yaptıramamaktadırlar. Böyle bir ortamda, Hüseyin, karısını, bebeğini, üniversiteyi, ailesini bir tarafa bırakır, dağa yönelir, mücadeleye katılır. Burada çok trajik bir an vardır. Hüseyin, ulusunun, birey olarak kendisinin gaspedilmiş olan haklarının bilincine varmıştır. Özgürlük olmadan, vatan olmadan, insanca yaşam sürdürmenin, sevginin, aşkın olmayacağının bilincine ulaşmıştır. Mücadeleye katılmak vazgeçilmez bir görev olmuştur Hüseyin için. Ama karısı vardır, yeni doğmuş bebeği vardır, maddi olarak çok büyük yoksunluklar ve olumsuzluklar içinde sürdürülen bir yaşam vardır. Ayrılışıyla birlikte bu yaşamın daha da olumsulaşacağı şüphesizdir. Ama Hüseyin, içinde bulunduğu bu trajik anı, çözmüştür. Bu çok görkemli bir çözümdür. Bu, Hüseyin'in, başkalarıyla, örneğin karısıyla, arkadaşlarıyla, ailesiyle, hatta birlikte dağa yöneldiği arkadaşlarıyla tartışarak çözümleyeceği, karara varacağı bir sorun değildir. Sırf kendi anlayışıyla, kavrayışıyla, duyuşuyla, duruşuyla; dünyayı, ülkesini, halkını, ailesini, kendisini algılamasıyla; bilgisiyle, bilinciyle, inancıyla çözümleyebileceği bir sorundur. Hüseyin, trajik anın doğurduğu gerilimi çözmüştür. Bu görkemli bir çözümdür.

Hüseyin'in gidişiyle Nahide'nin yaşamı daha da zorlaşmıştır. Bebeği yaşatmakta, büyütmekte çok büyük bir zorluk çekmektedir. Yaşam koşulları gittikçe daha da zorlaşmaktadır. Üniversiteyi bırakmıştır. Süreç böyle yaşanırken, Nahide'nin de, bebeğini yakın arkadaşı Esma'ya bırakarak dağa yöneldiğini, mücadeleye katıldığını görüyoruz. O da bir tarafta ulusal davanın bilincinin, diğer tarafta, Şervan'ın, aile-okul gerekliliklerinin oluşturduğu gerilimi, o trajik anı yaşamıştır. Nahide'nin çözümü çok görkemlidir. Ama bu sırf Nahide'nin çözümleyebileceği, karar verebileceği bir durumdur. Nahide bu gerilimi, bu anı çözerken, ne arkadaşı Esma'yla, ne ailesiyle, hatta ne dağa birlikte yöneldikleri, mücadeleye birlikte katıldıkları arkadaşlarıyla çözecek değildir. Çözüm gücü sırf kendisindedir; kendini, mücadeleyi, dünyayı, ülkesini, halkını, ailesini algılayış biçimindedir....

"Tarih, isimsiz kahramanları hep isimsiz kahramanlar olarak anar," diyorsun sevgili Hasan. Ama isimsiz kahramanların bu tür mücadelelere hiçbir kişisel çıkar gözetmeksizin katılmalarının sağlanması da çok önemlidir. İnsanlarda bir heyecan, bir duyuş, bir duruş, bir bilinç yaratmadan, bilgiye dayalı bir inanç olmadan, böyle mücadelelere katılmanın gerçekleşmesi de olası değildir.

Sana bazı şeyler söylemeye çalışıyorum sevgili Hasan, ama bunları hemen değil, senin Van Gölü'nde Yılanlı Bir Günün Esrarı adlı romanındaki Sefil Sülo gibi, yazılarının sonunda dile getirmeyi düşünüyorum. Onun için sana zaman zaman yazacağım.

Selamlar...

Ankara, 15 Nisan 2001

* * *

Çok önemli bulduğum, önemli bulduğum için de bilinmesini istediğim mektuptan da anlaşılacağı gibi Beşikçi, güvenilir mücadele dostluğuna çok önem veren bir insandır. Bütün zorluklarına rağmen o yılları özlem ve sevgiyle anıyor. Azrail'in, anne ve babadan, ölecek iki çocuktan birini kendilerinin seçmesini is-

teinesini, Öcalan'ın idam edilmemesine karşılık, Kürt güçlerinin geri çekilmesine atfen örnek olarak veriyor.

Yazışmalarımızdan biliyorum ki, çok haklı bulduğu Kürt mücadelesinin gerilemesi, bir dönem Beşikçi'yi kendi içine kapanık bir hale getirdi. Bu beni de çok üzüyordu. Zaman zaman basına yansıyan eleştirel görüşleri olmuyor değildi, fakat Kürt siyaset ve tartışma dünyasında bu eleştiriler farklı algılanıyordu. İsmail Beşikçi, 2008 yılından itibaren, şu anda hâlâ editörlüğünü yaptığım www.kurdistan-post.com adresli internet gazetesinde yazmaya başladı. Yazılarını çok dikkatle takip ediyordum. Kürt dünyasında, Beşikçi yazılarına verilen tepkileri de dikkatle takip ediyordum. Sanki bir yerlerde bir eksiklik, bir yanlış algılama, ters giden bir şeyler vardı. Zaman zaman Türk basını da bunu kışkırtıyordu. Beşikçi'nin başka bir koşulda söylediği bir söz, yeni koşulun sözüymüş gibi öne çıkarılıyor ve bu da Beşikçi ile etkin olan Kürt siyaset dünyası arasında gereksiz bir gerilime neden oluyordu. Kendimi, talebesi hissettiğim için bir iki kez Hoca'yı uyardım. Ya benim anlatımımda sorunlar vardı ya da Hoca'nın kendisi taviz vermek istemiyordu, konuşmalarımız çok verimli olmadı. Sonunda, bu gerilimi içeren, kamuoyuna açık bir makale kaleme aldım. Beşikçi eleştirilerini birbirlerine karşı kullanmamaları yönünde Kürtleri uyaran bir yazıydı. Beşikçi'den de, siyasetler arası gerilimlerde kullanılacak söz ve kavramlar öne sürmemesini rica ediyordum. Riskli bir yazıydı. Hoca'nın alınacağını biliyordum. Ama beni anlamaya çalışacağını da biliyordum. Yazıyı yayımladıktan hemen sonra, Beşikçi'nin alınabileceğini söyleyen bazı arkadaşlar yazıyı henüz çok kimse okumamışken geri çekmemi istediler. Ben ne yaptığımı biliyorum, dedim arkadaşlara. Hoca'dan bir mesaj veya yazdıklarıma karşılık olabilecek bir cevap beklemiyordum. Birkaç gün gergin bekledim. Sonra gerginliğim geçti. Beşikçi'ye o yazımı nasıl karşıladığını hiç sormadım. Sormam da. Cevap vermesini de istemem. Beni kaygılandıran şeyler vardı ve etkili olması için açık yazmıştım. 20 yıllık dostluğumuzda, benim için en gerilimli nokta burasıydı. Sonra sevinerek gördüm ki, Beşikçi, 2000 yıllarının başındaki kırgınlıktan ve içekapalılıktan kurtulmuş...

Buraya kadar olan yazdıklarımı getirip dayayacağım bir nokta var. Kimdir Beşikçi, onu bu kadar tartıştıran nedir?

Beşikçi'de iki kişilik gözledim ben. Birincisi, sessiz, sakin, kibar, duygusal, insan Beşikçi... İkincisi, Kürt Sorunu'nun ve sorunun nedeni olan sömürgeci sistemin şifrelerini ve tıkandığı noktaları çözmüş kurumsal Beşikçi... Bugün Beşikçi ismi, İnsan Beşikçi'yi aşan bir olgudur artık. Beşikçi'yi yönlendiren de kurumsal kişiliğidir. Kurumsal Beşikçi, çok katıdır. Tavizsizdir. Kararlıdır. 1991, 92 ve 93 yıllarında ben Beşikçi'nin iki kişiliğiyle de oldum. İnsan Beşikçi ile güldük, şakalar yaptık, pazara indik, birlikte yemek pişirdik. Hatta ona takılırdım... Birinde galiba Ulucanlar Cezaevi'ne almışlar. Alır almaz da bir sandalyeye oturtmuş, zorla saçlarını kesmişler. Hoca'ya sorardım, derdim ki, sandalyeye oturtup zorla saçlarını kestiklerinde sen nasıl bir tavır takındın?

"Zorla saçlarımı kesmenizi reddediyorum, dedim" derdi.

Takılmak için bu saç meselesini açar, her defasında nasıl bir tavır takındığını anlatmasını isterdim...

Sahilde bazen çocuklar gibi neşeli yürürdük. Boğaz'a bakardık. Yaşımız uygun olsa, caddelerde çocuklar gibi koşup eğlenecektik...

Kurumsal Beşikçi ile geceleri tartışırken ikimiz de gergin olurduk. Hoca, Kürt Sorunu'nu, devletin Kürt Sorunu karşısındaki hile ve zorbalıklarını inanılmaz bir düşünce ve yürek büyüklüğüyle anlatırdı. Gerçek Beşikçi'nin yüzünü o zaman görürdüm. Bu tavizsiz duruşu teslim almanın veya yumşatmanın olanaksızlığını daha iyi anlardım. Beşikçi'den önce de bir siyasal ve düşünce yaşamım vardı. Bunun için hapislere girmiştim. Ancak şunu açıklıkla dile getirebilirim ki, beni Kürt Sorunu karşısında farklılaştırıp, daha tutarlı ve kararlı bir çizgiye çekmede Kurumsal Beşikçi'nin payı çok büyüktür. Bu nedenle kendimi, eğer kendisi kabul ederse, Beşikçi geleneğinin bir öğrencisi olarak nitelendiriyorum.

Yazdığım her yazının Beşikçi tarafından okunduğunu biliyorum. Bir davranış geliştireceksem, bunu, Beşikçi Hoca nasıl karşılardı diye kendi kendime sormadan edemem.

Türk aydınları 86 yıl, 20 milyon Alevinin inancının yasaklı olduğu, 20 milyon Kürt'ün çocuklarının kendi dillerinde okula gidemediği bir ülkenin aydınlığını yaptılar. Birkaçı hariç, çoğu aydın bu iki sorunu görmemezlikten geldi. Eğer Türk aydınları, bir kez olsun evrensel adalete uygun bir şekilde davranıp, kalemlerini Genelkurmay'ın veya meclisin önüne koysalar ve "biz böyle bir uygulamanın aydınları olmak istemiyoruz" deselerdi bu iki sorun çoktan çözülmüş olur ve bu kadar kan dökülmezdi... İsmail Beşikçi, Türk aydınlarının tümünün göstermesi gereken ortak davranışı tek başına gösteren bilim ve sosyoloji harikası bir insandır... Türkiye toplumun yüz akı, Kürt mazlumlarının en sıkıntılı zamanlarında yüzlerini yaslayabildikleri sıcacık bir yürektir...

17 yıldır göremediğim İsmail Beşikçi'yi, bu soğuk sürgün ellerinde, her şey ve herkesten çok özlemekteyim...

Beşikçi: Türk Resmî İdeolojisinin Yalanlarına Karşı Duruş

ÜNSAL ÖZTÜRK

Yurt Kitap-Yayın, 1991 Temmuz ayında Beşikçi'nin kitaplarını yayımlamaya başladı. İki kitap aynı anda piyasaya verildi: *Ortadoğu'da Devlet Terörü* ve *Kürt Aydını Üzerine Düşünceler*. Beşikçi tutuklandı ve Merkez Kapalı Cezaevi'ne konuldu. Bu yazıda göreceğiniz gibi Yurt Kitap-Yayın, Beşikçi'nin bütün eserlerini basma kararı aldı ve bu karar cezaevindeki Beşikçi'ye bildirdi. Artık yayınevimiz için yeni bir süreç başlamıştı.

Beşikçi kitaplarını ve inkâr edilen, varlığı reddedilen bir halkı birlikte değerlendirmek gerekir. Siz, sayıları milyonlara varan Kürtlerin varlığını elinizle tutuyor, gözünüzle görüyordunuz ama devlet Kürtlerin varlığını reddediyordu. Size de bu konuyla ilgilenmeyin, ilgilenirseniz üzerinize baskı yaparım, sizi cezaevine koyarım, farklı yöntemler uygularım diyordu. Bu durumda fazla bir seçeneğiniz yoktur. Ya gerçeği bile bile susup köşenize çekileceksiniz ya da ortaya çıkıp kendinizi feda edeceksiniz. İşte Beşikçi ikinci yolu seçmiştir. Ben, Beşikçi'nin yaşamını tek bir cümle ile tarif edebilirim: "Türk resmî ideolojisinin yalanlarına karşı duruş."

Yurt Kitap-Yayın'ı da aynı kategoride değerlendirmek gerekir. Yayınevimizle buluşmadan önce ve sonra Beşikçi'nin tavrı ne ise Yurt Kitap-Yayın'ın tavrı da odur. Yargılamalarımız sırasında mahkemelere sunduğumuz sorgu ve savunmaları da kitap olarak yayımladık. Bu metinlerde görüleceği gibi Beşikçi'nin sorgu ve savunmalarına katıldığımız, suçlanan kitaplardaki düşüncelere katıldığımız, kitapları aynı zamanda Ünsal Öztürk'ün de yazdığının kabul edilmesi mahkemelere bildirilmiştir.

Dışarıda olsun cezaevinde olsun tüm mahkemelere beraber gittik Beşikçi ile. O zamanlar Etlik Karakolu'ndaki uygulama şöyleydi: Sabah erkenden karakola gidiyorduk. Karakol yanımıza bir bekçi veriyordu, onunla mahkemelere gidiyorduk. Beşikçi cezaevine girdikten sonra doğal olarak bu uygulama ortadan kalkmıştır.

Gözaltına alınma, tutuklanma ise çok ayrıntılı anlatılması gereken bir konudur. 1991, 1992 ve 1993 yıllarında çok yoğun bir dava süreci yaşanmıştır. DGM'ler bazı günleri tamamen bize ayırıyordu. Bir günde 9 ayrı davaya girip çıktığımızı hatırlıyorum. Haftanın mübalağasız her günü mahkemelerdeydik. Kitaplarımızla ilgili dava sadece Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde açılmıyordu. Aynı kitapla ilgili olarak Ağır Ceza Mahkemesi'nde ve Asliye Ceza Mahkemesi'nde de dava açılıyordu. Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde "bölücülük", Ağır Ceza Mahkemesi'nde "TBMM'yi, hükümeti, yargı organlarını, devletin manevi şahsiyetini küçük düşürme", Asliye Ceza Mahkemesi'nde de 5816 sayılı Atatürk'le ilgili kanuna muhalefet yasasını ihlal etmekten davalar açılıyordu. Devlet Güvenlik Mahkemesi'ndeki dava mahkümiyetle sonuçlansa da diğer mahkemelerdeki davalar devam ettiriliyor, onların bazıları mahkümiyetle sonuçlandırılıyordu. Beşikçi ile ilgili davalar sadece bastığımız kitaplarla sınırlı değildi. İstanbul'da yayımlanan dergi ve gazetelerdeki yazıları da soruşturmaya konu ediliyordu. Sık sık bu soruşturmalarla ilgili ifade vermek üzere birlikte mahkemelere gidiyorduk.

Beşikçi yargılamaları Yurt Kitap-Yayın'ın yaşamını belirlemiştir. Ticari faaliyet terk edilmiştir. Yayınevinin yaşamı ölüme yatırılmıştır. Bütün toplatmalara, yasaklamalara, yargılamalara, cezaevlerine konulmalara rağmen, Beşikçi'nin yayımlanabilecek hiçbir şeyi kalmamıştır. Bütün çalışmaları yayınevimizde yayımlanmıştır. Süreç tamamlanmıştır.

Bu faaliyet uzun bir süreci kapsamaktadır. Etkisi hâlâ sürmektedir. Yayımladığımız kitapların büyük bölümü halen yasaklıdır ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde bitmez tükenmez bir süreç devam etmektedir. Yayımladığımız kitaplar piyasada bulunmamaktadır.

Bugün Kürtlerden, Kürtlerin dilinden, haklarından söz etmek çok kolay. Beşikçi'nin ilgilendiği dönemlerde böyle değildi. Büyük bedeller ödenmesi gerekiyordu, ki bu bedelleri Beşikçi ödemiştir. 1990 yılından itibaren bizim de naçizane katkılarımız olmuştur.

Yazar/yayıncı ilişkisi

Uzun yıllardır Beşikçi ile beraberiz. Dostluğumuz sürüyor. Bir yazar ile yayıncı arasındaki ilişki aslında çok basittir. Yazar kitabını yayıncıya getirir, kitabını sunar, yayıncı değerlendirir, yayımlar ya da yayımlamaz. Yazar yayınevine zaman zaman uğrayabilir, ayrı şehirde yaşanıyorsa uğrama nadirdir. Beşikçi ile yayınevi arasındaki ilişki böyle değil. Beşikçi sanki Yurt Kitap-Yayın'ın bir parçası, çalışanı gibi. Sanki Ünsal Öztürk'ün çok yakını, arkadaşı, akrabası gibi. Beşikçi'nin yayınevinde odası var. 1999'da cezaevinden çıkmadan önce odası hazırlanmıştı, geldi ve o gün bugün mesaiye gelir gibi gelir, oturur, gazete okur, yazı yazar, dostları ile sohbet eder.

Açık yüreklilikle şunu belirtmek gerekiyor: Cezaevinden çıkan bir kişi tedirgindir. Dostlarını ziyarete gidebilir, ancak içinde acaba onları rahatsız ediyor muyum diye bir düşünce vardır. Acaba bir daha gitsem hakkımda ne düşü-

nürler gibi bir düşünce taşıyabilir. Beşikçi'nin bu tür düşünceler taşıdığını sanmıyorum.

Beşikçi ile aramızdaki dostluk, ahbaplık değildir; seviyelidir. Saygı ve sevgiye dayanır. Bilindiği gibi Kürt ve Kürdistan sorunu yakıcı bir sorundur. Alevi olduğum için Kürt Sorunu'nun benim için ayrı bir değeri var. Bizim ocak sistemimizin oluştuğu, köklerimizin orada derinlere gittiği bir yerdir Kürdistan. Diyarbakır, Urfa, Mardin, Musul, Kerkük, Antep, Halep gibi bölgeler, özellikle ilk üniversitenin kurulduğu Harran, Alevilik açısından çok önemli yerlerdir.

İttihat ve Terakki yönetiminin plan programından sonra, Alevilerin Orta Asya'dan geldikleri, Türk oldukları, bir zaman eğlendikleri yerin İran'ın yukarısındaki Horasan olduğu; Alevilerin de öz Müslüman oldukları dayatılmıştır. Planlı, programlı, bilinçli bir politikadır bu. Alevilerin kökleri betonlanmıştır, uzaklara taşınmış, belirsizleştirilmiştir. Özellikle Harran, Mardin, Musul bölgeleri tarihi silikleştirilmiştir. Dağlardaki çiçeklerin, kurtların, kuşların bile yerel adları yasaklanmıştır. Köy isimleri, bölge isimleri değiştirilmiştir. Musul'dan Harran'a kadar olan bölge Parth dilinde "Horasan" olarak kabul edilirken, Horasan adı bölgeden uzaklaştırılmıştır. Doğal olarak Alevi araştırmacıları da kendi köklerini Orta Asya'da arar duruma gelmişlerdir. Bu anlamda Beşikçi'nin direnişi, ısrarı, coğrafyayı işaret etmesi, sadece Kürtler açısından değil Aleviler açısından da büyük değer taşımaktadır. Beşikçi bu bölge ile parçalanmış bir toprak, üzerindeki insanlarla birlikte bölüşülen bir coğrafya ile ilgilendi.

Beşikçi'nin kişisel özelliklerinden söz etmem gerekiyor. Öncelikle efendi bir kişi olduğunu söylemeliyim, kaprisi yok. Çay verirsek içer, vermezsek talep etmez. Sabırlıdır, gereksiz polemik yapmaz. Emin olduğu bir konuda öğretmenlik yapmaz. Herhangi bir konunun bizim tarafımızdan anlaşılmasını yıllarca beklemiştir. Örneğin yayınevimize ilk geldiğinde Stalin'in resmi asılıydı. Stalin'e çeşitli eleştirileri olmasına rağmen hiçbir zaman alınganlık yapmadı. Yayınevinin işine hiçbir zaman karışmadı. Yani bize karşı son derece saygılı ve düzeylidir. Bu tutumu planlı programlı da değildir. Doğal davranışıdır bu. Stalin ile ilgili eleştirilerine ilk kez 1994-1995 yılında Ankara Merkez Kapalı Cezaevi'nde yatarken şahit olmuştum. Ermenistan'daki Kızıl Kürdistan'a karşı tutum takınan Stalin'i eleştiriyordu.

Beşikçi erdemli bir kişi. Ortaya çıkan hatasını sürdürmez. Örneğin biz *Doğu Anadolu'nun Düzeni*, *Doğuda Değişim ve Yapısal Sorunlar*, *Doğu Mitinglerinin Analizi* gibi kitaplarını yayımladık. Beşikçi'nin eski kitaplarıdır onlar. *Devletlerarası Sömürge Kürdistan*, *Bilim Resmi İdeoloji*, *Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu*, *Kürdistan Üzerinde Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi 1915-1925* gibi kitaplarındaki görüşleri bugünkü görüşleridir. *Doğu Anadolu'nun Düzeni* ile *Devletlerarası Sömürge Kürdistan* kitaplarını yan yana koyduğumuzda, Beşikçi'nin görüşlerinde sıçrama olduğunu, görüşlerinde bir ayrışma, farklılaşma olduğunu görürüz. Anlatmaya çalıştığım, süreç içinde bir bilim adamının görüşlerinin nasıl değiştiğini, yanlışların nasıl terk edildiğini fark ederiz. Erdem budur. Bilim kişisi öncelikle dürüst bir kişi olmak durumundadır. Fark ettiği yanlışı süratle terk ede-

bilmek, samimi özeleştiri yapabilmek çok önemlidir. Beşikçi yanlışlarını terk etmiş bir kişidir. Dürüst, samimi ve erdemlidir.

Beşikçi'den söz ederken, devlet baskısını ve cezaevini hiç unutmamak gerekiyor. Örneğin siz bir kitap yazıyorsunuz, bu kitabı öncelikle polis topluyor. Daha sonra sizi gözaltına alıp birinci şubedeki hücreye koyuyor. Sorguluyor. Sonra savcının karşısına çıkıyorsunuz. Bir de savcı sorguluyor. Daha sonra savcı tutuklama isteği ile mahkemeye sevk ediyor. Hâkim sizi tutuklayıp cezaevine gönderiyor. Yani siz sonuçları belli olan bir konuda düşünce üretmek, kitap yazmak durumundasınız. Baskıya uğrayacağınızı, cezaevine konulacağınızı önceden biliyorsunuz.

Bütün baskı ve yıldırmaların karşısında Beşikçi özgür bir kişidir. Şöyle bir örnek verilebilir. Beşikçi yıllar önce "Kürt Kadınının Gerillaya Katılmasının Anlamı" başlıklı bir makale yazmış, bu makale Kürtlerin yayımladığı *Halk Gerçeği* adlı dergide yayımlanmıştı. Dergi, yazının belirli yerlerini nokta nokta işareti ile geçmişti, toplanmaması, ceza görmemesi için. Ona rağmen dergi toplatılmış, derginin yazı işleri müdürü Özkan Kılıç ile Beşikçi İstanbul'da ifadeye çağrılmıştı. Beşikçi ne yaptı biliyor musunuz? Savcının odasına girdiğinde derginin nokta nokta ile gösterilen boşluklarındaki kelimeleri savcıya not ettirdi. Anlatmaya çalıştığım Beşikçi, düşüncelerini, her yerde, her zaman, ceza alıp almayacağını düşünmeden ifade etmiştir. Bu tür kişiler dünyaya çok az gelir.

Katliam başlıyor...

1993 yılı çok önemli bir yıldı. 1992 yılının ilk yarısından itibaren yayınevine gelip giden insan sayısı aniden azaldı. Her gün yüzlerce insanın uğradığı yayınevi sessizleşti. Kürdistan'a giden yollarda aramalar taramalar arttı. Sık sık yakılan köyleri duyuyorduk. Faili meçhullere hız verildi. '93 yılının kasım ayından itibaren öldürmeler çığ gibi büyüdü. Bölgeden göç başladı. Kamyon kasalarında yüz binlerce insan dört bir yana saçıldı. Köylerin yakılması, yıkılması; arı kovanlarının talan edilmesi; üretim araçlarının yakılması, tüm yaşam alanlarının yaşanamaz hale getirilmesi... 13 Kasım 1993 tarihinde İsmail Beşikçi, İskilip'te memleket gezmesindeyken "Kürt Kadınının Gerillaya Katılmasının Anlamı" yazısından dolayı tutuklanıp İskilip Cezaevi'ne konuldu. Aldığı ceza Yargıtay tarafından onaylanmıştı. Daha sonra Ankara Merkez Kapalı Cezaevi'ne getirildi Beşikçi. Kasım ayında tutuklanması belki de Beşikçi'nin bugün yaşamasına neden olarak kabul edilebilir.

Çok önemli bir şey not etmem gerekiyor. Belki herhangi bir saldırı sırasında birimiz sağ kalırız anlayışıyla her gün Beşikçi'yi Etlik'teki evinden arabayla alıyordum. Akşam tekrar eve bırakıyordum. İstanbul, İskilip yolculuklarına yine ikimiz birlikte gidiyorduk. Kritik günlerdi. Bir keresinde Beşikçi'nin evinin hemen yakınında deri montlu kişiler görmüştük. Beşikçi'nin haberi olmamıştı. Beşikçi'yi eve bıraktıktan sonra sokakta üç kez tur attık. Adamlar oradaydılar. Ben, eşim Süreyya ve yayınevi çalışanlarından Erdem arabadan inerek Beşikçi'nin evine girdik. Çay içmeye gelmiştik. Evden uzun bir süre sonra çıktığı-

mızdan adamlar gitmişti... Beşikçi bu süreçte bir gün bana: "Bana bir şey olursa, çok sakin olmalısınız, yaşamınızı normal sürdürmelisiniz" demişti.

1994 ve 1995 tarihlerinde Ankara Merkez Kapalı Cezaevi'nde birlikte kaldık. Yılmaz Öztürk Ağabey'in de ısrarıyla o günleri günlük olarak not ettim. Notların çok ayrıntılıdır. Cezaevinden çıktıktan sonra notların üzerinde Yılmaz Ağabey'le çok çalıştık. Yılmaz Ağabey'i 23 Mart 2009'da kaybettik. Benim, arkadaşım, kardeşim, ağabeyim ve yoldaşım Beşikçi'ye saygımı belirten, ona armağanım, adı *İçerdeki Beşikçi* olan kitabı önümüzdeki dönemde yayımlamaktır. Yayımlanacak kitap Yılmaz Öztürk'e adanacaktır.

İsmail Beşikçi bütün eserlerinin Yurt Kitap-Yayın'da yayımlanış sırası

Aşağıdaki dokümandan da görüleceği gibi sistemli, bütün baskılara rağmen kararlı bir yayın politikasının uygulandığı görülmektedir:

1. *Ortadoğu'da Devlet Terörü* (Temmuz 1991)
2. *Kürt Aydını Üzerine Düşünceler* (Temmuz 1991)
3. *Bilim Yöntemi* (Ekim 1991)
4. *Kürtlerin Mecburi İskânı* (Ekim 1991)
5. *Zihnimizdeki Karakolların Yıkılması-Yargılama Süreçleri ve Özgürleşme* (Kasım 1991)
6. *Türk Tarih Tezi, Güneş-Dil Teorisi ve Kürt Sorunu* (Kasım 1991)
7. *Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Tüzüğü –1927– ve Kürt Sorunu* (Aralık 1991)
8. *Devletlerarası Sömürge Kürdistan* (Aralık 1991)
9. *Bilim-Resmi İdeoloji, Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu* (Aralık 1991)
10. *UNESCO'ya Mektup* (Aralık 1991)
11. *Başkaldırının Koşulları* (Aralık 1991)
12. *Bilimsel Yöntem, Üniversite Özerkliği ve Demokratik Toplum İlkeleri Açısından İsmail Beşikçi Davası III-GEREKÇELİ KARAR* (Ocak 1992)
13. *Doğu Anadolu'nun Düzeni-Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller I* (Şubat 1992)
14. *Doğu Anadolu'nun Düzeni-Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller II* (Şubat 1992)
15. *Tunceli Kanunu* (1935) ve Dersim Jenosidi (Mart 1992)
16. *Doğu Mitinglerinin Analizi* (1967) (Mart 1992)
17. *Orgeneral Muğlalı Olayı-Otuzüç Kurşun* (Mart 1992)
18. *Doğu Anadolu'da Göçebe Kürt Aşiretleri* (Nisan 1992)
19. *Kürdistan Üzerinde Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi 1915-1925 I* (Mayıs 1992)
20. *Bilimsel Yöntem, Üniversite Özerkliği ve Demokratik Toplum İlkeleri Açısından İsmail Beşikçi Davası V-YARGITAY'IN ONAMA KARARI ve TASHİH-İ KARAR* (Temmuz 1992)
21. *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar-Göçebe Alikan Aşireti* (Ağustos 1992)
22. *Bilimsel Yöntem, Üniversite Özerkliği ve Demokratik Toplum İlkeleri Açı-*

sından İsmail Beşikçi Davası I-DANIŞTAY DAVALARI, İDDİANAME, ESAS HAKKINDAKİ MÜTALAA (Ocak 1993)

23. *Bilimsel Yöntem, Üniversite Özerkliği ve Demokratik Toplum İlkeleri Açısından İsmail Beşikçi Davası II-SAVUNMA* (Ocak 1993)

24. *Kürt Toplumu Üzerine* (Nisan 1993)

25. *Mahkemelerin Açtığı Yol* (Nisan 1993)

26. *Bilimsel Yöntem, Üniversite Özerkliği ve Demokratik Toplum İlkeleri Açısından İsmail Beşikçi Davası IV-YARGITAY'A BAŞVURU* (Nisan 1993)

27. *Kendini Keşfeden Ulus Kürtler* (Mayıs 1993)

28. *Bilincin Yükselişi* (Haziran 1993)

29. *Bir Aydın Bir Örgüt ve Kürt Sorunu* (Ekim 1993)

30. *Hukuksuz Adalet* (Eylül 1994)

31. *Kirletilen Kavramlar-Bilim, Eşitlik, Adalet* (Eylül 1994)

32. *Kirletilen Değerler-Demokrasi Barış Kardeşlik* (Ekim 1994)

33. *İşlevsizleşen Yasaklar-Düşünce Yasakları, Dolandırıcılık Yasakları* (Kasım 1994)

Yurt Kitap-Yayın tarafından yayımlanıp haklarında toplatma kararı verilen ve devamında dava açılan kitapların tam listesi

Diğer kitaplar

1. *Yürekleri Şafakta Kıvılcımlar*	Nihat Behram
2. *İşkencede Ölümün Güncesi*	Nihat Behram
3. *Yargılayan Savunma*	Derleyen: Av. İbrahim Açan
4. *Adressiz Sorgular*	Derleyen: Yaşar Ayaşlı
5. *Dörtlerin Gecesi*	Fevzi Yetkin Mehmet Tanboğa
6. *FKF, DEV-Genç 2*	Ali Yıldırım
7. *Ateşin ve Güneşin Çocukları*	Adnan Yücel
8. *Sonsuzluk Ülkesinden Masallar*	Metin Çiyayi
9. *Katledilen Madencinin Haykıran Soluğu - Boğaziçi İşgali*	Derleyen: A. Yazar
10. *12 Eylül Faşizmi ve PKK Direnişi*	Abdullah Öcalan
11. *Cop Cumhuriyeti*	Günay Aslan
12. *Koca Çınar*	Yaşar Kaya

İsmail Beşikçi bütün eserleri

13. *Ortadoğu'da Devlet Terörü*
14. *Kürtlerin Mecburi İskânı*
15. *Türk Tarih Tezi Güneş-Dil Teorisi ve Kürt Sorunu*
16. *Devletlerarası Sömürge Kürdistan*
17. *UNESCO'ya Mektup*
18. *Bilim-Resmi İdeoloji, Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu*

19. *Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Tüzüğü (1927) ve Kürt Sorunu*
20. *Zihnimizdeki Karakolların Yıkılması*
21. *Doğu Anadolu'nun Düzeni, Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller I*
22. *Doğu Anadolu'nun Düzeni, Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller II*
23. *Kürt Aydını Üzerine Düşünceler*
24. *Bilim Yöntemi*
25. *Başkaldırının Koşulları*
26. *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi*
27. *Kürdistan Üzerinde Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi 1915-1925*
28. *İsmail Beşikçi Davası V*
29. *Bilincin Yükselişi*
30. *Kendini Keşfeden Ulus Kürtler*
31. *Mahkemelerin Açtığı Yol*
32. *İsmail Beşikçi Davası I*
33. *İsmail Beşikçi Davası II*
34. *İsmail Beşikçi Davası IV*
35. *Kürt Toplumu Üzerine*
36. *Bir Aydın, Bir Örgüt ve Kürt Sorunu*
37. *Hukuksuz Adalet*
38. *Kirletilen Değerler*
39. *Kirletilen Kavramlar*
40. *İşlevsizleşen Yasaklar*
41. *Orgeneral Muğlalı Olayı-Otuzüç Kurşun*

Haklarında dava açılan bu kitaplardan 1, 4, 5, 6, 7 numarada yazılı olanların dışındaki tüm kitaplar mahkûm edilmişlerdir. Bu kitaplar nedeni ile yayıncı ve yazar ayrıca cezalandırılmıştır.

Yurt Kitap-Yayın dava dokümanı

Aşağıda (1988-1994) tarihleri arasında soruşturma açılan, dava açılan, beraat eden, takipsizlik ve mahkûmiyet kararı verilen kitapların bir dökümü verilecektir. Bu döküm iki ana başlık altında toplanacaktır. Birincisi "Diğer Kitaplar", ikincisi ise "İsmail Beşikçi Bütün Eserler" başlığı altında verilecektir. Bu dökümde dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır. "İsmail Beşikçi Bütün Eserler" başlığı altında dökümü verilen kitapların büyük çoğunluğunun, başka yayınevleri tarafından önceki yıllarda yapılan baskılarına da dava açılmıştır. Yayınevimizce yapılan baskılarına açılan davalar, ikinci veya üçüncü kez açılan davalardır.

Diğer kitaplar

Kitabın İsmi	Mahkeme Adı ve Dosya No.	Atılı Suç
1. Yürekleri Şafakta Kıvılcımlar (Nihat Behram)	Ankara DGM 1989/8 D. İş.	TCK 142, 312
2. İşkencede Ölümün Güncesi (Nihat Behram)	Ankara DGM 1989/23	TCK 142, 312
3. Yargılayan Savunma (Derleyen: Av. İbrahim Açan)	Ankara DGM 1989/19 D. İş.	TCK 142
4. Adressiz Sorgular (Derleyen: Yaşar Ayaşlı)	Ankara DGM 1990/3	TCK 142
5. Adressiz Sorgular (Derleyen: Yaşar Ayaşlı)	Ankara Cum. Savcılığı Hz. Soruşturması	TCK 312
6. Dörtlerin Gecesi (Fevzi Yetkin - Mehmet Tanboğa)	Ankara DGM 1990/43	TCK 142
7. FKF, DEV-Genç 2 (Ali Yıldırım)	İstanbul I Nolu DGM	1990/229
8. Ateşin ve Güneşin Çocukları (Adnan Yücel)	Ankara DGM Hazırlık 1992/236	3713/8
9. Sonsuzluk Ülkesinden Masallar (Metin Çiyayi)	İstanbul 2 Nolu DGM 1992/114	TCK 312
10. Sonsuzluk Ülkesinden Masallar (Metin Çiyayi)	İstanbul 2. Asliye Ceza 1992/620	TCK 311
11. Katledilen Madencinin Haykıran Soluğu-Boğaziçi İşgali (Derleyen: A. Yazar)	Ankara DGM 1993/4	3713/8
12. Katledilen Madencinin Haykıran Soluğu-Boğaziçi İşgali (Derleyen: A. Yazar)	Ankara 2. Asliye Ceza 1993/685	TCK 312
13. Katledilen Madencinin Haykıran Soluğu - Boğaziçi İşgali (Derleyen: A. Yazar)	Ankara 2. Ağır Ceza 1993/31	TCK 159
14. 12 Eylül Faşizmi ve PKK Direnişi (Abdullah Öcalan)	Ankara DGM 1993/71	3713/8
15. 12 Eylül Faşizmi ve PKK Direnişi (Abdullah Öcalan)	Ankara 2. Ağır Ceza 1993/225	3713/8
16. 12 Eylül Faşizmi ve PKK Direnişi (Abdullah Öcalan)	Ankara 2. Asliye Ceza 1996/100	5816
17. Cop Cumhuriyeti	İstanbul I Nolu DGM	3713/8

(Günay Aslan)	1993/231	
18. Cop Cumhuriyeti (Günay Aslan)	Ankara 2. Asliye Ceza, 1993/964	TCK 312
19. Cop Cumhuriyeti (Günay Aslan)	Ankara 2. Ağır Ceza, 1993/964	TCK 312
20. Koca Çınar (Yaşar Kaya)	Ankara DGM, 1993/166	TCK 159
21. Koca Çınar (Yaşar Kaya)	İstanbul 2. Ağır Ceza, 1994/32	TCK 159
22. Direnme ve Yenilme Kanunu (Numan Baktaş)	Ankara 1 Nolu DGM 1993/68	3713/8

İsmail Beşikçi bütün eserler

Kitabın İsmi	Mahkeme Dosya No.	Atılı Suç
23. Ortadoğu'da Devlet Terörü	Ankara 1 DGM, 1991/128	3713/8
24. Ortadoğu'da Devlet Terörü	Ankara 2. Ağır Ceza, 1991/194	TCK 159
25. Kürtlerin Mecburi İskânı	Ankara DGM, 1991/172	3713/8
26. Türk Tarih Tezi Güneş-Dil Teorisi ve Kürt Sorunu	Ankara 1 DGM 1992/3	3713/8
27. Devletlerarası Sömürge Kürdistan	Ankara 1 DGM, 1992/4	3713/8
28. UNESCO'ya Mektup	Ankara 1 DGM, 1992/45	3713/8
29. UNESCO'ya Mektup	Ankara 2. Ağır Ceza, 1992/168	TCK 159
30. Bilim-Resmi İdeoloji, Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu	Ankara 1 DGM, 1992/46	3713/8
31. Bilim-Resmi İdeoloji, Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu	Ankara 2. Ağır Ceza, 1992/174	TCK 159
32. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Tüzüğü (1927) ve Kürt Sorunu	Ankara 1 DGM, 1992/47	3713/8
33. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Tüzüğü (1927) ve Kürt Sorunu	Ankara 2. Ağır Ceza, 1992/169	TCK 159

34. Zihnimizdeki Karakolların Yıkılması	Ankara 1 DGM, 1992/48	3713/8
35. Zihnimizdeki Karakolların Yıkılması	Ankara 2. Ağır Ceza, 1992/164	TCK 159
36. Doğu Anadolu'nun Düzeni, Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller I	Ankara 1 DGM, 1992/49	3713/8
37. Doğu Anadolu'nun Düzeni, Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller II	Ankara 1 DGM, 1992/50	3713/
38. Kürt Aydını Üzerine Düşünceler	Ankara 1 DGM, 1992/52	3713/8
39. Kürt Aydını Üzerine Düşünceler	Ankara 1 DGM, 1992/105	TCK 312
40. Bilim Yöntemi	Ankara 1 DGM, 1992/53	3713/8
41. Başkaldırının Koşulları	Ankara 1 DGM, 1992/55	3713/8
42. Tunceli Kanunu (1935)ve Dersim Jenosidi	Ankara 1 DGM, 1992/103	3713/8
43. Kürt Aydını Üzerine Düşünceler	Ankara 1 DGM 1992/105	TCK 312
44. Kürdistan Üzerinde Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi 1915-1925	I Ankara 1 DGM 1993/46	3713/8
45. İsmail Beşikçi Davası V	Ankara 19. Asliye Ceza 1992/1227	TCK 268
46. Bilincin Yükselişi	Ankara 1 DGM 1994/11	3713/8
47. Kendini Keşfeden Ulus Kürtler	İstanbul 1 Nolu DGM 1993/273	3713/8
48. Mahkemelerin Açtığı Yol	İst. 3 Nolu DGM 1993/Hz. Soruş.	3713/8
49. İsmail Beşikçi Davası I	Ankara 1 DGM 1993/179	3713/8
50. İsmail Beşikçi Davası II	Ankara 1 DGM 1993/180	3713/8
51. İsmail Beşikçi Davası IV	Ankara 1 DGM 1994/3	3713/8
52. Kürt Toplumu Üzerine	Ankara 1 DGM 1993/37	3713/8
53. Bir Aydın, Bir Örgüt ve Kürt Sorunu	Ankara 1 DGM 1993/36	3713/8
54. Bir Aydın, Bir Örgüt ve Kürt Sorunu	Ankara 2. Ağır Ceza 1994/51	TCK 159

55. Bir Aydın, Bir Örgüt ve Kürt Sorunu	Ankara 2. Asliye Ceza 1994/219	TCK 159
56. Hukuksuz Adalet	İstanbul 5 Nolu DGM 1995/35	3713/8
57. Kirletilen Değerler	İstanbul 4 Nolu DGM 1995/745	3713/8
58. Kirletilen Kavramlar	İstanbul 4 Nolu DGM 1995/745	3713/8
59. İşlevsizleşen Yasaklar	Ankara 2. DGM 1995/54	3713/8
60. Hukuksuz Adalet	İstanbul 2. Ağır Ceza	TCK 159
61. İşlevsizleşen Yasaklar	Ankara 2. Ağır Ceza	TCK 159
62. Kirletilen Değerler	Ankara 2. Ağır Ceza	TCK 159
63. İsmail Beşikçi Davası IV	İstanbul 4. DGM 1994/11	3713/8
64. Başkaldırının Koşulları	Ankara DGM Başsav. 1998/164 Hz.	3713/8

Hakkında Birden Fazla Dava Açılan Kitaplar (DGM, Ağır Ceza, Asliye Ceza Mahkemeleri)

Adressiz Sorgular: 2 dava
Sonsuzluk Ülkesinden Masallar: 2 dava
Katledilen Madencinin Haykıran Soluğu-Boğaziçi İşgali: 3 dava
12 Eylül Faşizmi ve PKK Direnişi: 3 dava
Cop Cumhuriyeti: 3 dava
Koca Çınar: 2 dava
Ortadoğu'da Devlet Terörü: 2 dava
UNESCO'ya Mektup: 2 dava
Bilim-Resmi İdeoloji, Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu: 2 dava
Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Tüzüğü (1927) ve *Kürt Sorunu*: 2 dava
Zihnimizdeki Karakolların Yıkılması: 2 dava
Kürt Aydını Üzerine Düşünceler: 2 dava
Başkaldırının Koşulları: 2 dava
Bir Aydın Bir Örgüt ve Kürt Sorunu: 3 dava
İsmail Beşikçi Davası IV: 2 dava
Kirletilen Değerler: 2 dava
Hukuksuz Adalet: 2 dava
İşlevsizleşen Yasaklar: 2 dava

Yani, Yurt Kitap-Yayın tarafından yayımlanan 21 kitaba, mükerrer davalar açılmıştır. Bunun nedeni, aynı kitaba ilişkin, DGM Başsavcılığı ve Adli Başsavcı-

lık ayrı ayrı soruşturma açmakta idi. Soruşturma sonrası DGM Başsavcılığı 3713 sayılı Terörle Mücadele Yasası'nın (TMY) 8. maddesine, Adli Başsavcılık ise Türk Ceza Kanunu (TCK) m. 159 veya TCK. m. 312/2 veya 5816 sayılı (Atatürk'ü Koruma Yasası) yasanın ilgili hükümlerine muhalefetten dava açmakta idiler.

İsmail Beşikçi / Ünsal Öztürk yargılamaları ve evrensel hukuk

İsmail Beşikçi-Ünsal Öztürk yargılamalarında evrensel hukuk hiç işlemedi. Toplam 41 dosyada beraber yargılandılar. Yargılamalardaki temel mantık "Kürt yoktur" anlayışı üzerine kuruluydu. Duruşmaların birinde mahkeme başkanı şunları söyledi bana: "Ünsal, sen sürekli Kürtlerin inkâr edildiğini söylüyorsun. Bu doğru değil. İnkâr eden yok." Ben de bu söylediklerinizi zapta geçirin dedim. Bunun üzerine savcı makamında oturan Nuh Mete Yüksel söz alarak şunları söyledi: "Anayasanın 66. maddesine göre Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür. Aksini iddia etmek bölücülüktür, suçtur." Biz o davadan ceza aldık...

Yargılandığımız kitapların içeriği mahkemelerde tarafımızdan hiç tartışılmamıştır. Mahkemelere güvenmediğimiz hemen her duruşmada dile getirilmiştir. Hiçbir kitabımızla ilgili beraat istemedik. Mahkûmiyet de istemedik. Kitapların, düşüncenin yargılanmaması gerektiğini söyledik.

Düşünce özgürlüğü demek devletin değerlerini savunmak, devletin değerlerinin içinde kalarak düşünce üretmek olarak anlaşılıyordu. Özgür düşünce yasaklanıyor, cezalandırılıyordu. Polisle, cezaeviyle tehdit ediliyorduk. Evlerimiz ve büromuz "yasak yayın" gerekçesiyle aranıyor, kitaplara, yazılara el konuluyordu. Beşikçi'nin bilim yapmaya ihtiyacı vardı. Kafasına Kürt Sorunu takılmıştı çünkü. Bu sorunu anlamak, kavramak ve açıklamak istiyordu. Ancak sabahın erken saatlerinde evi basılıyor, yazdığı yazılara, kendi yazdığı kitaplara el konuluyordu.

Hakkımızda açılan bütün davalar kamu davalarıydı. Kitaplarımız, yazılarımız herhangi bir kişiye hakaret içermiyordu. Bölücülük, devletin manevi şahsiyetine hakaret, "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü aleyhine propaganda yapılıyor" denilerek kamu davaları açılıyordu.

İsmail Beşikçi bu yargılamalar sonucu ömrünün en verimli zamanlarını cezaevlerinde geçirdi. Toplam 17 yıldan fazla yattı. Değişik zamanlarda cezaevlerine girmesi, düşüncelerinde ısrarı göstermektedir.

İddianame yazan, gerekçeli karar yazan savcı ve yargıçlar Beşikçi'yi sürekli suçladılar. "Yalan söylüyor", "Propaganda yapıyor", "Bunları dünyada ondan başka söyleyen yok" gibi küçültücü cümleler kullandılar. "Beşikçi bir bilim adamı değildir", "Beşikçi bir sosyolog değildir" dediler. Türkiye'de herkesin eşit olduğunu, hiç kimseye etnik kimliğinden dolayı baskı yapılmadığını, Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesin Türk olduğunu, Türkiye'de herkesin cumhurbaşkanı bile olabileceğini söylediler.

Beşikçi düşüncelerini kalemiyle ifade etmeye çalışıyordu. Savcılar ve yargıçlar Beşikçi'yi iddianamelerinde ve gerekçeli kararlarında suçladıklarında onla-

ra bir şey olmuyordu ama Beşikçi düşüncelerini bilimin, diplomasinin ve siyasetin kavramlarıyla açıkladığında düşüncelerine tahammül edilemiyordu. Beşikçi'ye devlet gibi düşünmesi gerektiği dayatılmıştır. Savcılar ve yargıçlar Beşikçi'nin görüşlerini çürütme yoluna gitmediler. Yargıçlar bazen ara vermeden, içeri çekilmeden standart cezaları açıklayarak Beşikçi'yi cezaevine gönderdiler.

Bir kişi düşünün, görüşlerinde ısrarlı, bilim yaptığını söylüyor, devlet ise onu cezaevine gönderiyor. Bu süreçten hukuk çıkar mı? Beşikçi hakkında 100'den fazla dava açıldı. Bu davalardaki iddianameleri inceleyecek olursak, hemen hemen aynı iddialarla ceza istendiğini görürüz. Savcıların, yargıçların "Yalan söylüyor", "Beşikçi bir sosyolog değildir" sözleriyle cezaevine gönderdikleri bir kişiye yüz yıllarca ceza vermeleri de ilginçtir. Yalan söyleyen bir kişi neden cezaevine gönderilir ki? Savcılar, yargıçlar, "İsmail Beşikçi bilim adamı değildir" diyorlar. Peki nedir? Ne ile ilgilenmektedir? Bir insanın hangi konuyla ilgileneceğine savcılar, yargıçlar mı, yoksa kişinin kendisi mi karar verecek?

"Türkiye'de herkes birinci sınıf vatandaştır, herkes eşittir." Resmî ideoloji böyle emrediyor. Resmî ideolojinin emrini yerine getirmezseniz, eleştirirseniz, düşünce özgürlüğünden, Kürtlerin de haklarından söz ederseniz, suç işlemiş olursunuz, deniyor. Neden suç oluyor, Beşikçi Kürt Sorunu'nu neden tartışamıyor? Bu konunun tartışılması neden yasak? "Herkes birinci sınıf vatandaş değildir" demek neden teröristlik oluyor?

Özgür düşünce ile ceza arasında, Beşikçi ile ceza arasında direkt ilişki vardı. Ağzından çıkan hemen her söz soruşturuluyordu. Bir gün Ankara DGM'ye çağrıldık. Beşikçi tanık olarak çağrılmıştı. Sorulan soru ise Beşikçi'nin yazmış olduğu bir yazının Beşikçi'ye ait olup olmadığı meselesiydi. Beşikçi yazının kendisine ait olduğunu söyledi. Bir ay kadar sonra sanık olarak tekrar ifadeye çağrıldı.

Aldığımız ağır hapis ve hapis cezalarının yanında ayrıca ağır para cezaları da veriliyordu. Süreç şöyle işliyordu: Biz bir kitap yayımlıyorduk. Kitap derhal bütün kitapçılardan toplanıyordu. Dava sonucu da, ağır hapis ve hapis cezalarının yanında, 50, 250 milyon lira gibi para cezaları veriliyordu. Üstelik bu para cezaları toparlandığında büyük meblağlara ulaşıyordu. Bu paralar nasıl ödenebilir? Bizim faaliyetimiz para üretmiyordu ki? Para üretse bile bir kitabın satışından elde edilebilecek paradan yüzlerce kat daha fazla para cezaları veriliyordu. Para cezaları konusu başlı başına incelenebilir.

Aşağıda, Beşikçi'nin hangi şartlarda cezaevlerinde kaldığını ve onun insani yönlerini içeren bazı notlarımı sizlerle paylaşmak isterim.

Amasya Cezaevi'nde arkadaşlara bol gelen kazak

7 Mart 1992, Salı

Şeker Bayramı'ndan sonra büroyu açtık. Çalışıyorum... Telefon çaldı. Ses yabancı değil. "Beni tanıdın mı?" diyor isim vermeden. Tanımaz mıyım? Yıllardır duyduğum ses. Basın Şubesi polislerinden. Eskiden beni sık sık mahkemeye o götürürdü. Şimdi savcının yanına gitmemiz gerektiğini telefonla haber veriyor. Geçmiş bayramımı da kutlamayı ihmal etmiyor. Sanki kırk yıllık arkadaş, akrabayız.

– Mahkeme Beşikçi'yi istiyor, tebligatı imzalaması lazım, gelebilir misiniz?

Beraber dolaştığımız için, Beşikçi gelsin demiyor, benim de gelmemi istiyor.

– Hoca İskilip'te, bayram için gitti. Perşembe günü öğleden sonra gelebiliriz.

Günlük yaşam sürüyor.

Beşikçi telefon etti. Ahizeyi kaldırdığımda ünlü "merhaba"sını yapıştırdı. İçimi bir sıcaklık kapladı. Sohbet ettik. Polis, mahkeme aramaları, tebligatları artık çok sıradanlaştığı için, polisin aradığını söylemedim. Yarın gelince söyleyeceğim.

"Harput Turizmle mi geleceksiniz?" diyorum, gülüyor. Hattuşaş'la gelecek. "Şu Ünsal'ın da belleği çok zayıf" diyordur belki de.

8 Mart 1992, Çarşamba

Etlik garajındayım. Hem Beşikçi'yi karşılayacağım, hem de iki yeni kitabımız çıktı. Es Ankara otobüsüyle gelecek, onu alacağım. Paketi heyecanla açtım. "Tunceli Kanunu" ve "Doğu Mitingleri'nin Analizi"nden örnek gelmiş. Çok güzel... İşler iyi gidiyor. Alnımızın akıyla bitireceğiz bütün eserleri.

İskilip yazıhanesinin önünde kitapları inceliyorum. Otobüsün geldiğini fark etmemişim. Beşikçi ile Leman Abla sesleniyor bana. Kitapları göstererek kucaklaşıyoruz Beşikçi ile. Sakalları hafif uzamış. Leman Abla da memnun beni gördüğüne. İskiliplilerin çok selamları varmış. Bayramları iyi geçmiş.

İskilip'e Beşikçi ile ben de iki kere gitmiştim o güne kadar. Evleri iki katlıydı. Yöresel özellikler taşıyan ahşap bir binaydı. Çok harap bir evdi. Sanki bir tahtasını çekseniz tümüyle çökecekmiş gibiydi. O evde tüm kardeşler birlikte oturuyorlardı. İki büyük ağabey ve ağabeylerden birinin evli oğlu ile hanımı ve çocuğu, bir de ağabeylerden birinin bekâr kızı. Onların deyimiyle her oda bir evdi.

Dini bütün bir aileydi Beşikçiler. Beşikçi'ye takılıyordum. "Hocam sizinkiler hep cennetlik" diye.

İskilip'te cennete giden her Müslüman'ın yanında altı kişiyi götürebileceğini öğrendim. Küçük yenge Şekure Hanım ile anlaştık, beni de götürecek. Yerim garanti...

Beşikçi ile Leman Abla'yı evlerine bıraktım. "Ben öğleden sonra gelirim" dedi Beşikçi.

Beşikçi öğleden sonra geldi. Polisin aradığını anlattım. Yarın gideceğiz, imza atıp döneceğiz... Biraz oturduktan sonra, "Ben Talat Bey'in (İnanç) yanına gidiyorum" deyip çıktı.

9 Mart 1992, Perşembe

"Kürdistan'da Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi 1915-1925" kitabını hazırlıyorum. Yıllar önce yazılmış bir kitap (1978-79 yıllarında). Basılmamış... İki ayrı deftere yazılmış. Kitabın üç cilt olması düşünülüyor.

Aylar önce bir gün Ali Yıldırım'la Beşikçi'nin evindeyiz. Yazıları derliyoruz. Yayınlayacağımız kitapların listesini çıkartıyoruz. Bir taraftan da Ali, Beşikçi'ye kitapla ilgili sorular soruyor. Beşikçi bir ara, notlarının arasından büyük boy bir defter çıkardı. "Kürdistan'da Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi"nin notla-

rıymış. Büyük bir heyecana kapıldım. İşte kitap buydu... Karşı tarih... Yıllar önce yazılmış, birçok kitabında da gönderme yapılıyordu ama yazıldığından haberim yoktu.

Söylenip duruyorum. Beşikçi bir şeyler karıştırıyordu. Sol eliyle sayfaları tek tek çeviriyordu. "Hocam bu kitabı yayımlamalıyız" dedim.

"Öyle diyorsun ama hiç zamanımız yok ki. Bak şu halimize, her gün ya polisteye da DGM'deyiz. Eskiden, ah bir 6 yılım olsa, okusam yazsam diyordum. Bu daha sonraları 6 aya düştü. Şimdi ise ah bir 6 gün olsa diyorum."

Haklı. Aylardır işe gider gibi Şube'ye veya DGM'ye gidiyoruz.

"Siz, kitaplarınızın geçmişte yayımlanmayışından şikâyet ediyorsunuz. Biz şimdi her ay en az iki kitap yayımlayacağız" dedim.

"Hele elimizdeki kitapları yayımlayalım, daha ilerde bunu da yayımlarız."

Beşikçi ilerde dedi mi bu, aslında olmaz demektir. Ben artık huyunu suyunu biliyorum Beşikçi'nin. O gün çok konuştuk kitap üzerine.

Ben artık her gün "Kürdistan Üzerinde Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi" soruyordum Beşikçi'ye.

Bir taraftan da öteki kitaplarımız peş peşe yayımlanıyordu. Kitapların listesini yapıp verdim. Büyük bir tempoyla çalışıyoruz.

Nihayet yazmaya başladı. Artık büroya öğleden sonraları geliyor. Sabahları defterdeki notlardan kâğıda geçiyor. Günü gününe bilgisayara giriyoruz. Birkaç gün sonra defterlerle çıkageldi. "Ben söyleyeceğim sen yazacaksın. Yapabilir misin?" diye sordu dizgici kıza.

Kızcağız ağzını açmadan ben "yazar tabii" dedim. Patronum ya.

Artık odasından "Misakı Milli virgül..." diye sesi geliyordu. Kapısı kapalıydı. Bilgisayarlardan birini odasına taşıdık.

Büroya sık sık misafirleri geliyor. Gençler, yaşlılar, öğrenciler, köylüler, melalar... Beşikçi seviyor değişik insanlarla konuşmayı. Ben ise kitabın bir an önce bitmesini istiyorum.

O da büyük heyecan dalgasına kapıldı. Günlük yazı bitince mutlaka kâğıda alıyoruz. Biraz geciksek ne oldu diye soruyor.

Günler sonra kitabın yazımı bitti.

Ben okuyorum. Diğer kitapları iki kişi okurduk. Birimiz esas metinden okur, diğerimiz tashih yapardık. Ama bu kitap doğrudan bilgisayara yazıldığı için sadece ben okuyorum...

İşte 9 Mart günü kitabın yarısını geçmiş durumdaydım. Hem okuyorum, hem de fırsat buldukça bilgisayarda okuduğum sayfaları düzeltiyordum.

Dalmışım. Beşikçi geldi. "Çavana" dedim. Güldü. Birkaç kelime Kürtçe biliyordum. Çavana Kürtçe "nasılsınız" demek. Kürtlere çavana diye seslendiğimde düzeltmeye çalışıyorlardı. Bir tuhaf söylüyormuşum.

Benim çalıştığım salona geldi Beşikçi. Sehpanın üzerinde gazeteler vardı. Her gün 4 gazete alıyorduk. Onları karıştırmaya başladı yine sol eliyle. Çay içiyorduk.

Saat 11'e doğru Beşikçi "Biz bugün Şube'ye gidecektik" dedi. "Evet" dedim, "isterseniz şimdi gidelim, gün bölünmesin."

Pencereden arabanın bulunduğu park yerine baktım. Önünde üç araba vardı. Sabah park ederken, parkçı ne zaman çıkacağımızı sormuştu. Ben de akşama demiştim. Şube'ye gideceğimiz aklımdan uçmuş gitmişti.

Şubede, 5. katta Basın Bürosu'ndayız. Oooo diye karşıladı polisler. Onlar da şimdi bizi arayacaklarmış!

"Öğleden sonra gelecektik. Ama gün bölünmesin diye erken geldik."

"Biraz önce Talat Bey telefon etti. İsmail Beşikçi'nin ifadesini alacakmış" dedi komiser.

Talat Bey dediği, Talat Şalk, DGM savcısı.

Bu, yeni bir bilgiydi bizim için. Biz sadece ayın 10'undaki mahkeme için imza atıp dönecektik güya. Ayaktaydık. Polis, masasının üstündeki kâğıt yığını ile boğuşuyordu.

"Ünsal sen bunları tanırsın, çek şuradan bir sandalye, listedekilerin hangi şehirlerde olduklarını bize söyle" dedi daktilo yazan polis.

Sesimi çıkarmadım. Ama bir taraftan da listeye göz gezdirmeye başladım. Ne olduğunu anlamaya çalışıyordum. Birinci sırada İsmail Beşikçi'nin adı yazılıydı.

"Ne kadar çok adam arıyorsunuz? Nedir bu?" diye sordum.

"Tam 253 kişi. Nasıl çıkacağız bu işin içinden? Ne olduğunu biz de bilmiyoruz. Ayın 16'sında DGM savcılığında hazır olmalarını istemiş savcı. Bu kadar adamı nasıl bulacağız?" dedi komiser.

Listedeki notta "Aşağıdaki şahıslar hakkında herhangi bir soruşturmanın olup olmadığının araştırılması. 16 Nisan 1992 günü DGM savcılığında hazır bulundurulması" ibareleri yazılıydı.

Odadaki diğer polisler de hatırımızı sordular. Teşekkür ettik.

Olağanüstü durumlarda ilk toparlanacak insanlar geldi gözümün önüne...

Beşikçi ile karşılıklı sandalyelerde oturduk. Susuyorduk. Polisin biri ağır ağır yazıyordu. Tuşların sesini dinliyordum. Buraya ilk geldiğim günü hatırlıyorum da...

Yıllar önceydi. 1988 Aralık... Yayıncılığa yeni başlamış sayılırdım. Bizim gibi kitap yayımlayan hemen hemen yok gibiydi. Birkaç dergi yayımlanıyordu İstanbul'da. İşe başladığımızda Sokullu'da bir dükkândaydık. Paramız çok azdı. Adana'da açtığımız bir kitap sergisinden kazandığımız paralarla yayınevini çevirmeye çalışıyorduk. Büro kirası 50 bin liraydı o zamanlar. Nasıl veririz diye kara kara düşünürdük. Bir masamız vardı. Üstelik o da kırıktı. Bizi seven bir komşumuz vermişti. Bir de bir kooperatiften ayağı kırık bir koltuk almıştım.

Gelen gidenimiz çok azdı, ama mektup çok gelirdi cezaevlerinden. Telefonla arayanlar isimlerini, adreslerini vermezlerdi. Karanlıklar yırtılmamıştı henüz.

1988 Ağustos başlarıydı. Sıkı bir polis takibine uğradık. 24 saat bekliyordu polisler kapımızda. Yayınevinin önünde devriye geziyorlardı. 15 gün sonra abluka yerini rutin izlemeye bıraktı.

Sonra büroyu Necatibey'e taşıdık. Aralık 1988'de Nihat Behram'ın yazdığı "Darağacında Üç Fidan" isimli kitabı, o günlerde yasaklı olduğu için "Yürekleri Şafakta Kıvılcımlar" adı altında yayına hazırladık. Kitap birkaç bölümden oluşuyordu. Kitabın ilk sayfalarında Deniz, Yusuf ve Hüseyin'in renkli resimleri var-

dı. Kitabın sonunda da birinci hamur kâğıda basılı bir albüm yer almaktaydı.

Renkli resimleri basan Mine Ofset'in sahibi Şaban Hersan bizi ihbar etti. Polis matbaayı bastı. Gözaltına alındık. Polislere boşu boşuna resimlerin kitap içinde yer alacağını anlatmaya çalıştım...

İşte o gün bizi yine Basın Şubesi'ne getirmişlerdi ve şimdi daktiloda ağır ağır yazan polis yine buradaydı. İfadelerimizi o yazmıştı...

Eski günlere dalmışım. Polisin sesiyle irkildim: "İşler nasıl Ünsal? Nasıl gidiyor?"

"Fena değil, nasıl olsun, kitaplarımızı toplamasanız daha iyi olacak."

Bir süre sessizlik oldu. Masasının yanında oturduğumuz, Tunceli'de görev yaptığını söyleyen komiser alaylı alaylı bana bakıyordu.

"Borcun ne kadar oldu? En son 16 milyardı. Arttı mı?"

Sonunda anladım ne demek istediğini komiserin. Her toplanan kitabımız için istenen 2 milyar cezayı soruyordu.

"22 milyara çıktı. Başka toplatmalar da oldu."

"Borcunu ödemen kolay. Sen 22 milyar yerine Beşikçi'yi bize ver, borcunu silelim."

Alay ediyordu aklınca. Beşikçi'ye büyük bir öfke duyduğunu biliyordum. Daha önceki konuşmalarımızdan nefretini dışa vurmuştu. Kürt'tü. Kürt'ün de polisi çok gaddar oluyordu. Acımasızdı.

Bir bayan polis hatırımızı sordu. "Berhen ne demek?" diye sordu Beşikçi'ye.

Bilmiyorduk. Kürtçe olduğunu söylüyorlardı.

Bu arada daktilodaki polis işini bitirdi. Başka bir yazıya başladı. Tunceli'de görev yapan komiser kâğıdın altına imza attıktan sonra kâğıdı Beşikçi'nin önüne sürdü.

"Bunu alacaksın, bir bardak suda kaynatacaksın, yemeklerden sonra birer kaşık içeceksin" dedi.

Beşikçi önce anlamadı. Eli yüzündeydi, sadece gözlerini görebiliyordum. Acaba nasıl bir tepki gösterecekti. Polis bozuldu. Sözünü tekrarladı. Beşikçi dalgın dalgın, hüzünlü bir bakış fırlattı ona. Ortalık bir anda sessizleşti. Susuyorduk. Bunlarla da hiç konuşulmuyordu.

İki tutanak daha yazıldı. İmzalar da tamamlandı.

"Biz gidelim, saat 13.30'da DGM'de oluruz. Sizden de bir kişi gelir" dedim.

"Olmaz. 13.30'u bekleyeceğiz. Beraber gideceğiz."

Yapacak bir şey yoktu. Bekleyecektik. Polisler yemeğe gittiler. Yemek isteyip istemediğimizi sordular, istemedik.

Uzun süre sustuk. Sonra havadan sudan uzun bir sohbete daldık Beşikçi ile. Odada bir polis vardı. Konuştuklarımıza gayri ihtiyari kulak misafiri oluyordu.

Saat 13.30'da iki polisle DGM'ye gitmek için kalktık. Arabayı koyduğumuz yerde bulamadık. Park yerindekilerin hepsini çekmişlerdi.

DGM'ye taksiyle gittik. Beşikçi'nin ifadesini Nuh Mete Yüksel alacaktı. Oysa biz Şube'ye ayın 10'undaki duruşmaların tebligatını imzalamak için gitmiştik. Şansımıza ifade çıkmıştı.

Koridorda savcılar Ülkü Coşkun ve Nuh Mete Yüksel göründü. Her ikisinin

yanında konukları vardı. Merdivenlerden inerken Nuh Mete Yüksel'in gözü bize takıldı. Sürekli yere bakıyor, kamburunu çıkartarak yürüyordu.

Yanımızdaki polisler çok gençtiler. Nuh Mete Yüksel tekrar göründü. Masada oturan polise, bir yere ayrılmamasını söyledi. Beşikçi'ye tutuklama isteyeceğini anlamıştım. Bu uygulama Nuh Mete Yüksel'de gelenekti. İfade almadan tutuklama istemesi gerektiğini biliyordu. Ne adaletti ama!

Resmî polis telaşlanmadı. Kılını bile kıpırdatmadı. O da biliyordu artık savcının huyunu. Daha önceki ifadelerde ne çok telaşlanmıştı, etrafımızda fırıl fırıl dönmüştü. Göz açtırmamıştı bize...

İşte, 9 Nisan günü o resmî polis 4 Mart'ta olduğu gibi telaşlanmamıştı. Sakin sakin masasında oturuyordu. Beşikçi'yi Nuh Mete Yüksel'in odasına aldılar. Bu arada daktilo yazan gençlerden biri Talat Şalk'ta da Beşikçi'nin ifadesi olduğunu söyledi. Acaba o ne ile ilgiliydi ki?

Beşikçi Nuh Mete Yüksel'in odasından çıktı. Savcı yine "dışarıda 5 dakika bekle" demiş. Anlaşılıyordu. Beni aldılar içeri. Savcı bir sandalye gösterdi, oturdum. Önünde "Doğu Anadolu'nun Düzeni" kitabı duruyordu. Ben içeri girinceye kadar ana adı, baba adı, doğum tarihi vs. yazmışlardı. Ezberlerinde vardı çünkü. Beşikçi'ye de bana da sormuyorlardı artık. İçeri girerken Beşikçi'yi Talat Şalk'ın odasına indirdiklerini gördüm. Aklımdan "Belki bunun için bekle demiştir" diye geçti. Emin değildim. Savcıya biraz konuşmak istediğimi söyledim.

"İfadeye yazılmasın mı?"

"Siz bilirsiniz?"

"Seni dinliyorum."

"Doğu Anadolu'nun Düzeni: Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller' ilk kez 1969 yılında yayımlanmıştır. 1970'te de genişletilip ikinci baskısı yayımlanmıştır. İsmail Beşikçi bu kitabı yazdığında Kemalisttir. Şimdi bu görüşlere katılmamaktadır. Biz, Beşikçi'nin tüm eserlerini yayımlıyoruz. Beşikçi'nin görüşlerinde ne denli bir değişimin olduğuna okuyucu karar versin diye, belge olduğu için bu kitabı yayımladık."

"Kitabın ikinci cildinde suç var. Birinci cildinde yok. Toplatmayı ikinci cildi için verdim."

"Kitap bir bütündür. Baskıları şimdiye kadar tek cilt olarak yapıldı. Biz kitap çok kalın olduğu için ikiye bölerek yayımladık. Birinci cildin önsözünde gerekli açıklama yapılmıştır. Beşikçi o dönemde Kemalisttir."

"Evet, tam Kemalist değil ama..."

"Bu kitabın toplatılmasını çok garipsedim."

Konuşma kesildi. İfadeyi yazdırdı. Gidebileceğimi söyledi. Kafamdaki şüpheyi dağıtmak için:

"Beşikçi'yle beraber gidebilir miyiz" diye sordum.

"Sen gidebilirsin, Beşikçi'nin biraz daha işi var."

Çıktım. Beşikçi'ye tutuklama isteyeceği kesindi. Kapıda bizi getiren polisler karşıladı beni. Serbest olduğumu söyledim onlara. Beşikçi'yi sordum. Talat Şalk'ın odasındayımış. Bir yere oturdum. Beklemeye başladım. Çok uzun bir süre geçti. Ne konuşuyorlardı bu kadar? Bir türlü çıkmak bilmiyordu.

Nihayet göründü, elinde şapkası vardı, gülümsüyordu. Talat Şalk da "Dışarıda 5 dakika bekle" demiş. O da tutuklama isteyecekti anlaşılan.

Yine yedek üyenin kapısının önündeydik. Bizi getiren genç polislerle konuşuyorduk. Polisler çok sıkılmışlardı. Saatlerdir bizimle birlikteydiler. Kalktılar, dolaşmaya başladılar.

"Ne oldu Hocam? İfade ne ile ilgiliydi?" diye sordum.

"Birleşmiş Milletlere verilen dilekçe ile ilgili. Savcı bu metni sizin yazdığınız söyleniyor, ne diyorsunuz? dedi. Ben de, benim içinde bulunduğum bir komite yazdı, dedim. Komitedekilerin kim olduğunu sordu, bilmiyorum, dedim. Bu defa beni çok sıkıştırdı."

Beşikçi tekrar yedek üyenin odasına girdi. Uzun süre kaldı. Ben dışarıda polislerle oturuyordum. Yedek üye ara sıra zile basıyordu. Bu, görevlileri çağırma ziliydi...

Görevlilerden biri dip tarafta bir masada oturuyordu. Ama o diğer yedek üye ile savcı Osman Turhan'a bakıyordu. Diğer görevli ise bizim davaya bakan yedek üyeyi hiç umursamıyordu. Zil sesini duyduktan dakikalarca sonra gidip kapıyı çalıyor, bazen de duymazdan geliyordu.

Beşikçi çıktı. İfade vermişti, oturdu. Bir süre sonra kapının üzerindeki lamba yine yandı. Görevli duymuyordu yine. İleride, mahkeme başkanının kapısının önünde polislerle sohbet ediyordu. Zil sesi tekrar duyuldu. Görevli yine hiç umursamadı. Yanımızdaki polisler zaten iyice sıkılmışlardı. Biri gidip görevliyi uyardı. Adam küçümser pozlarla gelip yedek üyenin kapısını açtı. Bu arada elinde bir dosya ile savcılık kaleminden bir memur odaya giriverdi. Bu Birleşmiş Milletler'e verilen dosya ile ilgili tutuklama isteği olmalıydı.

Görevli daha kapıyı kapamadan Beşikçi'yi çağırdı. Yedek üye kararını vermişti:

"Serseri olmadığınızdan, sabit bir ikametgâh sahibi olduğunuzdan, istenildiğinde mahkemeye geleceğinizden vs. tutuklama isteminin reddine..."

Beşikçi çıktı. Her zamanki gibi sakindi, gülümsüyordu...

* * *

Yayımladığım kitaplardan dolayı 22 Kasım 1994 günü tutuklanarak Ankara Merkez Kapalı Cezaevi'ne konuldum. 5. koğuşta, kapının hemen yanında Beşikçi kalıyordu. Arkadaşlar bitişikteki yatağı da bana hazırladılar. Koğuş dikdörtgen şeklindeydi, eni dar, boyu ise uzundu. Çatısında da mazgallar vardı, gözetleme yerleriydi onlar. Koğuşun havalandırmaya bakan mazgallarının ve duvarın tarafına iki katlı ranzalar konulmuştu. Örgütlerin hemen hemen tamamına yakını mevcuttu. Ayrıca 4. koğuşta da başka bir örgüt kalıyordu.

Koğuş çok kalabalıktı. Ankara'da yapılan operasyonlardan gözaltına alınıp tutuklanan kişilerin dışında çeşitli cezaevlerinden hasta arkadaşlar da 5. koğuşa geliyorlardı. 1995 Nisan ayı ortalarında Diyarbakır zindanından Muhittin adlı bir arkadaşı getirdiler. Dalağında büyüme varmış. Yüzü sapsarıydı. Geceyi ringin içinde, cezaevi avlusunda geçirdiği için çok üşümüştü. Elleri kelepçeden şişmişti. Bilekleri yara içindeydi.

Kahvaltıdan sonra, hastaneye gitmeden önce Muhittin, "Ben hastaneye gidiyorum Hocam, belki yatarım. Seni görmek bir mucizedir Hocam. Hastaneden sonra yine buraya gelebilirim. Eğer Kürdistan'a dönebilirsem, senden bir hatıra isteyeceğim. Bir kalem isteyeceğim" dedi Beşikçi'ye.

Sonradan öğrendik Muhittin'in hayatını kaybettiğini...

* * *

1995 yılının mart ayı başlarında bir süre önce Amasya Cezaevi'ne sevk olan HADEP il başkanı İmam Canpolat girdi koğuşa. Dışarıda kar yağıyordu. Beşikçi ile İmam mahkemeye gideceklerdi. Birlikte yargılanıyorlardı. Önceki duruşmada İmam yoktu.

İmam'ın da bulunması gereken mahkemeye 1 Şubat 1995 günü 19 kişinin çağrıldığından haberdar değildik. Beşikçi'nin adı uzun listenin sonunda okunduğu sırada banyo hazırlıklarını bitirmiştik. Beşikçi tıraş bile olamadan mahkemeye götürüldü.

DGM'den geldiğinde canı çok sıkkındı.

"Hangi konuyla ilgiliydi duruşma Hocam?" diye sordum.

"Dersim Gecesi'ne gönderdiğimiz mesajla ilgili."

"İmam da gelmiş olmalıydı o zaman?"

"Hayır, belki gelecek duruşmaya getirebilirler."

"Başka sanıklar da var mıydı?"

"Çok kötü bir duruşmaydı. Başka sanıklar da vardı."

"Çok kötü bir duruşmaydı" sözlerinden, heyetin Beşikçi'ye kötü davrandığı sonucunu çıkardım. Beşikçi sürdürdü konuşmasını:

"Çok kötü bir duruşmaydı. Altı sanık daha vardı. Fotoğraf sanatçısı, tutuksuz yargılanan Mehmet Özer de oradaydı. Yan yana oturduk. Diğerleri devletin tutumu konusunda hiçbir şey söylemediler. Çok kötü şeyler söylediler."

"Neler söylediler Hocam?"

"Duruşmada, gecede sunuculuk yapan üç kişi de vardı. 'Beşikçi'ye davetiyeyi kim gönderdi?' diye sordu yargıç onlara. 'Biz bilmiyoruz, kimin gönderdiğini bilmiyoruz' dediler. Bu kez yargıç 'Beşikçi'nin mesajını kim okudu?' diye sordu. Onlar da, 'Masanın üzerinde bir sürü mesaj vardı. Her birimiz birer deste aldık okuduk' dediler. Kimse üstlenmedi. 'Biz, elimize verilen mesajları okuduk. Sunuculuğu para karşılığı yaptık. Her birimiz üçer milyon lira para aldık' dediler. Dersim'den hiç söz etmediler. Köylerin yakılmasından, yıkılmasından hiç söz etmediler."

Durdu. Ezikti, acı çektiğini görüyordum. Hayıflanıyordu:

"Benim o geceye mesaj göndermem çok yanlıştı. Onların da mesaj istemesi yanlıştı. Ne diye benden mesaj istiyorsunuz, neden göğüsleyemiyorsunuz?"

20 Kasım 1994'te, Ankara Yükseliş Koleji Spor Salonu'nda yapılan geceyle ilgiliydi duruşma. Beşikçi konuşmasını şöyle sürdürdü:

"Devlet Kürtlerin hem köyünü yakıyor, öte yandan da 'konuşmayacaksınız' diye tehdit ediyor. Kürtler acılarını bile söyleyemiyorlar..."

Daha sonra iddianameyi inceledim. Üç sunucu da, o gece yaptıkları konuş-

malarda, Dersim'de kirli bir savaş olduğunu, köylerin yakılıp yıkıldığını, ambargo konduğunu, soykırım yapıldığını anlatıyordu. Ama mahkemede "Üç milyon lira karşılığında sunuculuk yaptık" demişlerdi...

* * *

İmam, Amasya'da çektirdiği fotoğrafları gösteriyordu arkadaşlarına. Aralarında HADEP'li Fevzi Kara'nın İmam'a gönderdiği, MKM'nin bastırdığı, Beşikçi'nin kartpostalı da vardı. Deri bir kaban giyen Beşikçi'nin gözlüğü yoktu gözünde, gülüyordu. Önder Erol Bıyık, kendini arkadaşlarına oranla ayrıcalıklı sayıyordu, "Yoldaşlar biliyor musunuz, ben Beşikçi'nin üzerindeki bu monta dokunmuştum" dedi.

Beşikçi, büyük bir hoşnutlukla gülerek katıldı, Önder'in sevincine.

Beşikçi eşi Leman Abla ile görüşüp dönünce, şapkasını çıkarmadan Önder'le şakalaştı: "Önder, şapkaya da bir dokun, bununla da fotoğraf çektirebilirim."

İmam'la Amasya zindanından gelen ilk gerillalardan, uzun yıllardır cezaevinde olan Sait Korkmaz, gelir gelmez:

"Spor yapıyor musunuz Hocam? Herhangi bir rahatsızlığınız var mı?" diye sordu Beşikçi'ye. Sait'e Beşikçi'nin yerine Şeyho Karınca yanıt verdi:

"Çayı şekersiz içer, ekmek yemez, sigara içmez. Bizimle sürekli tartışır. Bir şey veririz almaz, hiçbir şeyini yıkamamıza izin vermez. Bir şey alacağımız zaman gizli gizli alırız. Gizli gizli veririz."

"Ben Hocamı böyle iri yarı biri sanıyordum" diye sürdürdü konuşmasını Sait Korkmaz. "Kürdistan'dan bize bir kazak gelmişti. Kazak çok büyüktü, genişti. Amasya'daki bütün arkadaşlara bol geliyordu. Ben de, 'Olsa olsa Beşikçi Hoca'ya olur' diye düşünüyordum. Buraya gelirken getirecektim ama bizi aniden, gece 12'de aldılar koğuştan. Yanıma alamadım. Oysa Hocam gibi iki kişi girerdi içine..."

Sait, Beşikçi'yi göre göre bu sözleri söylüyordu. Karşısındaki ufak tefek bir adamdı. Sait 1.78 boylarında ama iri kıyımdı. Çok güzel gülen bir arkadaştı.

Ben cezaevinden tahliye olduktan sonra Sait'ten bir paket aldım. Sözünü ettiği kazağı göndermişti. Beşikçi gibi iki kişi değil, üç kişi girerdi kazağın içine. O kazak bugün hâlâ Beşikçi'dedir.

* * *

27 Kasım 1995

Terörle Mücadele Yasası'nda 4126 sayılı kanunla yapılan değişiklik sonucu geçici olarak tahliye edildim. Çok soğuk bir gündü. Akşamın ilerleyen saatleriydi. Arkadaşlar koğuşta sloganlarla uğurlamışlardı beni. Beşikçi'nin gazete kesiklerinin bulunduğu kolinin bir ucundan ben, bir ucundan da bir gardiyan tutmuştu...

* * *

26 Eylül 1996

İkinci kez Ankara Merkez Kapalı Cezaevi'ndeydim. 5. koğuş havalandırmasına girdim, arkadaşlar voleybol oynuyorlardı. Bekleniyordum. Oyunu bırakıp

karşıladılar beni. Büyük çoğunluğunu tanıyordum. İlk bakışta vücutça sakat, ancak gözlerinin içi sıcacık gülen tanımadığım arkadaşlar dikkatimi çekti. Bir kolu olmayan arkadaş çantamı aldı elimden içeri götürdü. Arkadaşlarla sarıldık, "Oooo sen de mi buradasın", "Hâlâ mı buradasın?" nidalarıyla.

Yatağımda Reşit yatıyordu. Hastaydı. Uzun yıllardır cezaevinde olan bir arkadaştı. Beşikçi'nin eski yatağını benim için hazırladılar.

* * *

4 Ekim 1996

Kürtlerin açlık grevi sürüyordu. Sabahları erken kalkmıyorlardı. Greve katılmayanlar, kalkma isteği olanlar ayaktaydı. Laz Kemal hâlâ buradaydı. Kahvaltı hazırlamaya çalışıyordu.

Sabah Ramis'le volta attık. Ölüm orucu sıralarını, Beşikçi'yi sordum.

"İsmail Ağabey giderken çok duygulandı, ben de çok duygulandım. Neredeyse ağlayacaktım... Hani, burası kalabalık, gürültülü, çalışamaz diyordum kendi kendime. Sakin, sessiz bir yere giderse daha sessiz bir ortam olacak, çalışacak. Buradan rahatsız olduğunu sanıyordum. İnan, elleri titredi, ağlayacak gibi oldu. Ben de ağlayacak gibi oldum, yüzümü sakladım. O anı ömrüm boyunca unutmayacağım. İdare bizi oyuna getirdi aslında. Sağmalcılara götüreceklerini söylediler. 'Gitme İsmail Ağabey' dedik. Ben o zamanlar temsilciydim. Huzursuzluk çıksın istemedi, gitti. Nasıl, iyi mi, gittin gördün mü, nasıl bir yerde kalıyor?"

"Gittim, gördüm. Metris'te, 16 kişilik bir koğuşta kalıyor. İşkenceden geçip gelenleri yanına koyuyorlar, bir gün sonra da Gebze, Sakarya gibi cezaevlerine gönderiyorlar. Buradan giderken radyoyu bile almamış..."

"O almaz, götürmez."

Hayret, Kürtler kendi aralarında gezerken, satranç oynarken hep Kürtçe konuşuyorlardı. TDKP davasından gelen Ali Kavyar açıkladı:

"Hoca gitmeden birkaç gün önce arkadaşlar başına toplanmışlardı. Yabancı olarak sadece ben vardım. Kürtlere sürekli kızıyordu. 'Kendi dilinizi konuşmuyorsunuz' diye."

Ali de Kürt, Dersimli. Kürtçe konuşma onda bir heyecan uyandırmış.

* * *

1996 yılının eylül ayının 2'sinde avukatımız Levent Bey'le Beşikçi'yi ziyarete gitmiştik Metris Cezaevi'ne. O önce girmiş, müdüre söylemiş, beni de aldırmıştı. 15-20 dakika ancak konuşabildik. Sürenin bittiğini söylediler. Yolculuğu ancak anlatabilmişti Beşikçi.

"Arkadaşlar beni bırakmak istemiyorlardı. Ama huzursuzluk çıksın istemedim. Bana Bayrampaşa Cezaevi'ne gideceğim söylenmişti. Ringde 7 kişiydik. 6'sı adliydi. Bir arkadaşı Bolu'ya bıraktık. Akşam 23 sıralarında Bayrampaşa'ya geldik. Bir arkadaşı indirdiler. Ben askerlere hatırlattım, ben de burada ineceğim diye. Hiç seslerini çıkarmadılar. İkinci arkadaşı indirirlerken yine hatırlattım, 'ben de burada ineceğim, ineyim, aşağıda oturayım, işlemler böyle de yürür' dedim. 'Senin için telefon görüşmesi yapıyorlar' diye cevap verdiler. Üçüncü arka-

daşı indirirlerken yine hatırlattım... Araç hareket etti. Beni Bayrampaşa'ya almamışlardı. Gece 3 sıralarında Metris'e geldik. Yanımda eşyalarım var, kutular, kitaplar, savunmalar, mahkeme belgeleri... Bir astsubay başladı karıştırmaya. Hem karıştırıyor, hem de, 'sen hangi örgüttensin?' diye soruyordu. Örgütümün olmadığını söyledim. İkna olmamıştı. Belgeleri karıştırmaya devam etti. 'Geç bunları geç, hangi örgüttensin?' diye sordu ısrarla. 'Başçavuş' dedim. 'Ben yazarım, yazdıklarımdan dolayı yıllardır içerdeyim...' Başını iki yana sallıyordu. İnsanın yazdıklarından dolayı cezaevinde olmasını aklı almıyordu..."

* * *

9 Ekim 1996 Çarşamba

Cezaevi irili ufaklı tahtakurusu doluydu hâlâ. Yine İbrahim anlattı. Ben 1995 Kasımı'nda tahliye olduktan sonra, Beşikçi benim yatağa geçmişti.

"Tahtakurusundan hiç şikâyet etmiyordu Hoca. Bir gün başka bir masada arkadaşlarla konuşurken, yatağında bir tahtakurusu buldum, götürüp gösterdim. Şaşırdı. 'Beni hiç ısırmıyorlar' dedi. Birlikte gelip baktık, yatakta gerçekten de tahtakurusu bulamadık. Ama ranzanın baş tarafında, üst ranzadan yere kadar uzanan battaniyeyi açtık ki ne görelim! Kaynıyorlar! Yüzlerce. 'Battaniyeyi dışarıda çırp, tekrar yerine koy' dedi Hoca. 'Olmaz Hocam, biz bu battaniyeyi yakacağız' dedim. Yaktık havalandırmada..."

Sabah saatleri, erken kalkıyorum. Sadece nöbetçiler oluyor ayaktakiler. Arkadaşlardan bazıları, masaların üzerinde yatmayı sürdürüyor. Dün akşam *Alternatif* dergisinin yazı işleri müdürünü getirdiler. Sayı 81'e çıktı. "3 yıl hapis, 133 milyon para cezası var" diyordu ama emin de değildi.

* * *

Hemşerim Ali Toprak'a "konuşalım" demiştim. Nakışlı Kürt çorapları giyiyordu Ali. Sakalındaki beyazlar bazı yerlerde salkım salkım olmuştu. Çevresindeki arkadaşlar hep genç, canlı arkadaşlardı. En küçükleri gelip geçerken bağırarak marşlar söylüyordu. Ali'ye ölüm orucunu, Beşikçi'nin tutumunu sordum.

"Beşikçi'nin ruh halini, tavırlarını izliyordum. Anlamaya çalışıyordum... Süresiz açlık grevi ölüm orucuna dönüştüğünde, televizyon tarafını ölüm oruççularına ayırdık. Bazı arkadaşları görevlendirdik, onlara hizmet etmeleri için. Hüseyin Demircioğlu, erken düştü. Şekerli su, çay ve çeşitli otlardan içecekler yapılıyordu, alamamaya başladı. Aslında, normal olarak 45. güne kadar bu içeceklerden alması gerekiyordu."

"En çok ne etkiliyordu arkadaşları?"

"Ses ve kokuya karşı çok hassas olunuyor ölüme yakın. Yemek, kızartma kokuları insanın içini dışına çıkartıyordu. Bunun yan etkisi tepki şeklinde oluyordu. Sinir bozukluğuna neden oluyordu."

"Hüseyin şubeden geldikten kısa bir süre sonra eyleme başlamış..."

"Evet. Hüseyin işkenceden yeni gelmiş sayılırdı. Sol kolu askıdan dolayı hiç kalkmıyordu. Yaklaşık iki ay hiç kolunu düzeltemedi, kaşık bile tutamıyordu. İçi de çok perişandı. Ama Hüseyin çok hareketli, çok canlı bir insandı."

"Ölüm orucu..."

"Evet. 45. günlere gelindiğinde Hüseyin kendisini ölüm orucu için dayattı. İtiraz kabul etmiyordu. İkili sert tartışmalarımız oldu. Genç arkadaşlardan çoğunluğu ölüm orucuna katılmak istiyordu. Hüseyin bir santim gerilemedi. Müthiş paylaşımcı bir insandı. Sadece devrimci olarak değil, insani olarak da müthiş paylaşımcıydı. Tabağında bir et olsa, hiç çaktırmadan, bünyesi zayıf bir arkadaşın tabağına koyuyordu. Günlük yaşamı böyleydi. Vazgeçiremedik."

"Beşikçi ne yapıyordu o zamanlar?"

"İsmail Hoca 3 kere ziyarete geldi. Biliyorsun çok konuşan bir insan değildir. Tepkilerini de belli etmiyordu. Ama her geldiğinde çok oturuyordu. İzliyordu, duygulanıyordu, gözleri buğulanıyordu. Karşısındaki insan kupkuru, acıdan inleyen bir insan. Sağa, sola dönmesi bile büyük sorun olan bir insan. İsmail Hoca da onunla birlikte acı çekiyordu. Bu süreci bilen bir insandı. 'Bu insanlar nasıl ölür?' diyecek biri değildi. Hüseyin'in eline dokunarak mücadeleyi paylaştı."

"Özel yaşamına ilişkin tek bir sözcük çıkmadı ağzından Hüseyin'in. Oysa eşi Nalan'ı çok seviyordu. Ben, eşi ile ilgili bir şeyler söylüyordum. 'Selamımı söyle' dedi sadece. Hep devrimden söz etti, mücadeleden. Bu ölümün birkaç saat öncesidir. Sabaha karşı 05.40 sıralarıydı öldüğünde. 26 Temmuz 1996 günüydü. Yani Hüseyin'in eyleminin 64. günü... Başında 4. koğuştan doktor bir arkadaş vardı. Gece saat 23'ten itibaren bilinci kapanmıştı. Hüseyin'in ölümünü duyan İsmail Hoca da geldi büyük bir üzüntüyle. Bana sarıldı. Sırtımı sıvazlayarak teskin etmeye çalıştı. Sloganlar patladı koğuşta. Diğer koğuşlardan da slogan sesleri geldi..."

* * *

16 Ekim 1996, Çarşamba

Öğleden sonra Levent Bey geldi. Karşılaşır karşılaşmaz.

"Öncelikle şunu belirteyim: Hoca Bursa'da" dedi.

"Ne zamandan beri?" diye sordum.

"3 günden beri. Ama gazetede haber çıkmadı."

İlgisizliğe alışkınım zaten. Koğuşta, özellikle DHP'lılar arasında bir sevinç dalgası oluştu. Onlar Bursa'dan, Yargıtay davalarını bozduğu için gelmişlerdi. Hemen geri dönmek istiyorlardı, Beşikçi'yi özlemişlerdi. Birisi:

"İyi, orada Başkan'ın çözümlemeleri var, Hoca onları da okur" dedi.

* * *

4 Kasım 1996, Pazartesi

Koğuşta, birkaç arkadaş Şanar Yurdatapan'ın başına toplanmış, onunla şakalaşıyor, takılıyorlardı. Şanar Yurdatapan geldiğinde Beşikçi'nin yatağını, yani benim eski yatağımı ona vermişlerdi.

Gerilla İbrahim:

"Sen ikide bir 'hadi ben çıkayım artık' diyorsun heval. Nasıl çıkacaksın, kimin yatağında yattığından haberin yok herhalde. Orası İsmail Hoca'nın yatağı-

dır. Ceza almadan oradan gidemezsin. Sen kendini 4,5 yıla göre ayarla. Ceza almaya hazırlıklı ol. Yoksa kendini yere atarsın" diyordu. Kovaladım İbrahim'i...

* * *

Ahmet Ramo Hamo'nun iki ayağı da diz altından kesilmişti. Kürtçe şarkılar söylüyordu. Oturduğu tekerlekli sandalyeden yere düşüverdi bugün. Koğuşun zemini delik deşikti. Gardiyanlar her aramaya geldiklerinde ellerindeki demirlerle zemine vurup kırıyorlardı. Tünel arıyorlardı. Ahmet'i tekerlekli sandalyeye tekrar oturttuklarında gülüyordu. Çok güzel gülüyordu Ahmet. Dün gece Hakan'a "Gece bir banyo yapayım, sonra iki kahve yapar, içeriz, oh" demiş. Hakan bunu bana anlattı. "Ahmet hevalle dün akşam eylem yaptık" diyordu. Hakan İçtenbaş çok yardımsever bir kişiydi. Özellikle hasta ve yaralılara karşı çok şefkatliydi.

Mehmet Telsaç'ın omuzundaki yara işliyordu. Koğuş doktorumuz Recep pansuman yaparken kemik parçaları çıkardığını söylüyordu. İbrahim'in durumunda da küçük bir gelişme oldu. Kalçasındaki parçanın şarapnel olmadığı ortaya çıktı. Tank topunun mermisinin bir tapası varmış. 500 gram kadarmış ağırlığı. Çelikten yapılmış, üstü kurşun kaplamaymış. Mermi yere değdiğinde bu tapa da parçalanıyormuş. Ama bu kez böyle olmamış. Tapa parçalanmadan İbrahim'in kalçasına gömülüp kemiğe işlemiş. İltihap akıyordu sürekli kalçasından. Aynı manzaralarla Bursa Özel Tip Cezaevi'nde fazlasıyla karşılaşacaktım.

Felç edilen bir yayınevi: Yurt Kitap-Yayın

Duruşmalara genellikle üç kişi gidiyorduk. Avukatımız Levent Kanat, Beşikçi ve ben. Değerli dostlarım Avukat Hüsnü Öndül, Kazım Bayraktar'ı sevgiyle anmalıyım. Tüm süreçlerde bizi asla yalnız bırakmayan, vefakâr dostumuz, fedakâr kardeşimiz, avukatımız Levent Kanat'ın ayrıca ve tek başına anılmasında, tarihe not düşülmesine büyük yarar var. Levent Kanat saygıyı hak etmiş bir kişidir.

Cezaevindeyken, gece gündüz yayınevini nasıl yaşatabileceğimizi düşünüyordum. Ben cezaevine girmeme rağmen polis boş durmamıştı. Bu defa da eşime baskı yapıyorlardı. Telefonda işkence sesleri dinletmeler, büroda, evde rahatsız etmeler yaşanıyordu. Eşime avukatlar aracılığı ile sık sık haber gönderiyordum. Ekonomik sıkıntı içindeydik aynı zamanda. Yayınevini kapatmasını, en azından büroyu boşaltarak evi şirket gibi göstermesini istiyordum. Baskıların artmasıyla bu düşünceden de vazgeçmiştim. Evi de kapatıp Mersin'e ailesinin yanına gitmesini çok söyledik Beşikçi ile birlikte. Ama eşim direndi. Her türlü baskıya göğüs gerdi. Ne büroyu, ne de evi terk etmedi. Ankara'da kaldı. Yayınevini açık tuttu. Ben cezaevinden çıktığımda her türlü mağduriyetin yanında yayınevi açıktı...

Yurt Kitap-Yayın'a çok ağır baskılar oldu. Her gün, günün değişik saatlerinde polis geldi. Kitapları topladı, gözaltına almak için geldi. Hemen her gün polis, savcı, yargıç üçlemesi içerisindeydik. İddianameler, gerekçeli kararlar, savcının çağırma belgeleri, postacılar, muhtarlar... Eve gidiyorduk, kapıda bir kâğıt duru-

yordu. "Evde bulunmadığınızdan DGM belgesi muhtara bırakılmıştır" yazıyordu kâğıtta. Muhtara gidiyordum. Muhtar da bıkmıştı. Bana suçluymuşum gibi bakıyordu. Bu durum onlarca defadır devam ediyordu. Zaten bana gelen zarfları masasının üst gözüne koyuyor, beni gördüğünde de hemen çıkartıp veriyordu.

Ankara'da çalıştığım matbaalara polisler gidiyordu. Matbaacılar korkuyordu, kitaplarımı basamayacaklarını, polisin baskı yaptığını söylüyorlardı. Kuşkusuz Türkiye demokratik bir ülke değildir. Demokratik bir ülkede kitap yasaklamak, matbaaları dolaşarak kitap yayımlanmasını engellemek olmaz.

Bu yüzdendir ki kitaplarımı, yayınevi Ankara'da olmasına rağmen İstanbul'daki bir matbaada bastırmaya başlamıştım. İstanbul'daki Aydınlar Matbaası'nı, sahibi Veysel Aydın'ı anmam gerekiyor, saygıyla. Çok genç yaşta hastalık sonucu aramızdan ayrıldı. Dersimliydi, çok dürüst, çok efendi bir kişiydi. O öldükten sonra maalesef matbaası da dağılmıştı.

Dağıtım şirketleri birer birer kitaplarının dağıtımını bıraktılar. En son ben cezaevindeyken Papirüs Dağıtım-İstanbul kitapların dağıtımını bırakmış. Eşim akşam saatlerinde yayınevinden çıkarken kargo şirketi 7-8 kocaman koliyi dış kapının kenarına bırakarak gitmiş. Yayınevi 6. kattaydı. Tek başına bir kadın bunca koliyi yukarıya nasıl çıkartacak? Koliler İsmail Beşikçi'nin kitaplarıyla doluymuş. Hepsi yasak. Tesadüfen bir polis görse, yeni bir baskı, soruşturma, cezaevi süreci başlayacak, bu defa eşim için. Eşim koşarak, kan ter içinde demokratik bir kitle örgütünden yardım istemiş. Gençler gelip kolileri yayınevine çıkartmışlar.

Papirüs Dağıtım'ın dağıtımı bırakmasıyla yayınevinin tüm can damarları kesilmişti.

Bursa Özel Tip Cezaevi'nden tahliye olup yayınevine geldiğimde tam bir enkazla karşılaşmıştım. 41 kitap toplatılmış, 64 dava açılmış, yayınevi susturulmuştu. Satacak kitap hemen hemen yoktu. Adnan Yücel'in şiirleri, *Adressiz Sorgular* ve *Dörtlerin Gecesi* kalmıştı geriye... Beşikçi'yi Bursa Özel Tip Cezaevi'nde hücrede bırakmıştım. Arkadaşlarla birlikte yolcu etmişlerdi beni.

Yurt Kitap-Yayın'da yeni dönem

Ne yapacaktım? Nasıl yapacaktım? Yayınevi 1995 yılında ben Ankara Merkez Kapalı Cezaevi'nde yatarken Onur Çarşısı'ndan Meşrutiyet Caddesi'ndeki Sema Han'a taşınmıştı. Sema Han'daki 22 Nolu daire Beşikçi'nin, dolayısıyla benim dostlarım olan Talat İnanç ile Şerif Çelik'e aitti. Her ikisi de Diyarbakırlı işadamlarıydı. Onlar da ağır baskılar altındalardı. İş alamıyorlardı. Talat Bey'in kızı Zeri de yayınevimize gelir giderdi. Eşim Süreyya, Talat Bey'le karşılaşmış. Büroları henüz boşmuş, ancak başka bir kişiye kiralamayı düşünüyorlarmış. Süreyya çok zor durumda olduğunu, Onur İşhanı'ndaki yerin çok büyük olduğunu, masrafları karşılayamadığını, bürolarını bize kiralamasını söylemiş. Talat Bey de "Sen böyle söyledikten sonra nasıl başka birisine verebilirim" demiş. Bu tavır bizim için eşsiz değerdedir. Keskin bir bıçağın ağzında yürüyüp geçtiğimiz günlerde yapılan iyilikleri unutamayız. Ayrıca yayınevini Onur İşhanı'ndan Sema Han'a

HADEP'li Fevzi Kara'nın denetiminde HADEP'li gençler taşımışlar. Fevzi Kara bugün yaşamıyor. Onu da sevgi ve saygıyla anıyorum. Fevzi Kara'nın oğlu Şerikan Kara bizimle birlikte cezaevinde kaldı. Çok güzel saz çalar, Kürtçe şarkılar söylerdi. Efendi, özlü, disiplinli bir arkadaştı. Büroyu taşıyanlardan Mehmet Barlas'ı hatırlıyorum. O'nunla 1996'da Ankara Merkez Kapalı Cezaevi'nde birlikte kaldık. Mehmet'in sağ ayağının bileği yere basıyordu, tabanı sağa, biraz yukarı bakıyordu. Ayağına kamyon lastiği geçirip, büzüyor ve öyle dolaşıyordu...

Sema Han'daki yayınevinin penceresi çatılara bakıyordu. Her geldiğimde kuyuya, mezara giriyor gibi oluyordum. Her türlü ticari ilişki kesilmişti. Satışta kitap yoktu, yeni yayın yoktu. Telefon çalmıyordu. Yayınevine gelen giden yoktu. Cezaevinde arkadaşlar vardı, aydınlık insanlar. Zor günlerden, zor şartlardan gelmişlerdi. Onların arasında yalnız değildim. Ama şimdi...

Dışarı çıkacağım zaman kapıya küçük bir kâğıt tutuşturuyordum, yarım saat sonra, bir saat sonra geleceğim diye... Yayınevinde çalışan hiç kimse kalmamıştı.

Ama yine de yayınevi açıktı, kapısını açıp içeri giriyordum.

Bir gün sarışın bir kişi geldi yayınevine. İsmail Beşikçi ile ilgili bilgi istiyordu. Önce İnsan Hakları Derneği Genel Merkezi'ne gitmiş, ancak ondan şüphelendikleri için iyi davranmamışlardı. Benim için fark etmiyordu. Gözetim altındaydım zaten. Polis büronun bulunduğu iş hanındaki yan dairelere gelip beni soruyordu. Oturduğumuz evde de komşulara geliyor, kimlik bilgilerimi istiyordu.

Sarışın arkadaşa bilgi vereceğimi ancak Yurt Kitap-Yayın'ın da değerlendirilmesi gerektiğini söyledim. Almanya'daki bir avukat grubu istiyormuş İsmail Beşikçi ile ilgili bilgileri. Yayınevinin durumunu anlattım gelen arkadaşa. Mağduriyeti...

Atilla Dirim'di arkadaşın adı. Sorunumu anlatabildim. Almanya'daki Almanlardan oluşan gruba hem Yurt Kitap-Yayın, hem de İsmail Beşikçi ile ilgili bilgiler gönderdi. Bu çabanın sonucu, Frankfurt Kitap Fuarı yönetiminin davetlisi olarak iki yıl Almanya'ya gittik.

Almanya'da Selim Ferat'la karşılaştım. Sosyologtu. Bana ciltli bir kitap verdi. Kitabın adı *Alamut* idi. Okunmuş, yıpranmış bir kitaptı. "Bu iyi kitap, çevirtip yayımlarsan iyi olur" dedi.

Türkiye'ye döndükten sonra, Almanya'da tanıştığımız dostlardan Hakkı Gök de *Gılgameş* kitabının Almanca'sını gönderdi. Bu kitapların teliflerini aldım, Atilla Dirim çevirdi. Yurt Kitap-Yayın'ın cehennemden çıkmasında bu arkadaşların eşsiz rolü vardır. Minnettarım. Hem şahsım adına, hem ailem adına... Bu dönemin sessiz kahramanı, bugünlerde İmge Kitabevi'nde çalışan Ahmet Kara'dır. Benimle birlikte matbaadan kitap aldı, koli yaptı, koli gönderdi, kısacası Yurt Kitap-Yayın'ın hamallarından biri ben biri de odur. Tarih ve mitoloji alanında pek çok kitap yayımlandı ikinci dönemde. Yurt Kitap-Yayın tekrar kuruldu. Bugün durumu iyidir.

Beşikçi bu sabah yine geldi. Salonda gazete okuyor...

İsmail Beşikçi'ye Mektup

HALİT YALÇIN

"Bana bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olurum."
Hz. Ali

Sevgili ve saygıdeğer Hocam,
Düşündüm ki, bir kitap için nakış ve naçizane nutkumdan esaslı bir yazı çıkmayacak. En iyisi, size farklı cezaevlerinde ya da siz dışarıda ben içerdeyken yaptığım gibi, sizinle ilgili duygu ve düşüncelerimi bir mektup şeklinde yazayım. Zaten en çok sevdiğim yazı türü de mektup ve anı/hatırattır.

Sevgili Hocam,

İsmail Beşikçi adıyla ilk defa ne zaman ve nerede karşılaştığını bir türlü hatırlayamıyorum. Yüzlerce kere zihnimin derinliklerine doğru yaptığım yoklamalara rağmen daha sonraki zamanlarda bende kutsi bir ad olacak olan Beşikçi ismiyle ne zaman karşılaştığını hatırlayamadım. Ancak İsmail Beşikçi ismini beynime nakşeden birkaç sohbet olmuştur daha 1988-89'larda. Bunlardan biri, devrimci faaliyetlerinden ve Kürt Hareketi'yle olan ilişkilerinden dolayı Kuzey Kürdistan'daki Garzan bölgesinden Doğu Kürdistan'a göç/hicret etmek zorunda kalmış, benim çok saygı ve sevgi duyduğum, aynı zamanda ilk defa Cegerxwin'in, Melayê Cizîrî'nin, Ehmedê Xanî'nin şiirlerini bana okuyan ve yazmam için bana dikte eden Mela Evdilayê Timoqî'nin Beşikçi isminden sitayişle ve büyük bir duygusallıkla bahsedişidir.

Mela Evdilayê Timoqî, yanılmıyorsam 1986-87'lerde daha Timoq köyünde iken bir grup gerillayı misafir etmişti. Devlet güçleri bunu haber alınca köyü sarmış, çatışma çıkmış ve Mela Evdila da o gün bir daha dönmemek üzere köyünden ayrılmıştı. Benim onu tanıdığım 1989'da, Urmiye'nin Zêwê köyünde ikâmet ediyordu. Zêwê'deki caminin hücresinde Mela Ehmed Yusuf ve bir iki yardımcılarıyla kalıyorlardı. Mela Evdila ve Mela Ehmed Yusuf (ki bu zatın meşhur Kürt yazar ve tarihçi Abdurreqib Yusuf'un kardeşi olduğunu ancak 15 sene sonra anlayabildim) Yekîtîya Alimên Kurdistan'ın (Kürdistan Âlimleri Birliği) örgütlenmesini de üstlenmişlerdi ve bu cami hücresinde bu faaliyetlerini

de sürdürüyorlardı. Beni onlara götüren akraba da "sen bunlarla iyi uyuşursun" düşüncesiyle götürmüş ve tanıştırmıştı.

Seyidayê Mela Evdila'nın gözetiminde bir de okul açılmıştı o köyde. Gerçi normalde İran devletinin bir ilkokulu vardı ancak Mela Evdila'nın okuluna daha çok Enfal hareketinden sonra Güney Kürdistan'dan göçmüş mültecilerin çocukları geliyordu. Mela Evdila'yı tanıyanlar veya onun fotoğrafını görenler bilirlerdi ki o, Ömer Muhtar filminin başrol oyuncusu Anthony Quinn'in hayat hikâyesine de çok yakın bir yaşamı vardı Seyida'nın. Çocuklar arasında ders verirken çok andırıyordu bu filmin bazı sahnelerini.

Mela Evdila, çok heybetli cüssesi, uzun sakalı, güler yüzü ve her daim güven veren duruşuyla insanı sarıp sarmalıyordu. Yanında oturup birkaç kelime konuştuktan sonra insan yanından ayrılmak istemezdi. İşte ben de onun bu heybetli ve güzel sohbetine doyamadım ve uzun süre yanında kaldım. Bana nelerden bahsetmezdi ki: Kürt tarihinden, edebiyatından, sanatından; Kürtlerin yaşamından, fakirliğinden, cehaletinden, cesaretinden, ağalarından, melalarından, müftülerinden, köylülerinden, çingenelerinden... Firdevsî'nin *Şehname*'sinden parçalar okur ve bunun Kürt tarihi olduğunu söylerdi. Ancak Kürtler sahipsiz ve devletsiz olduklarından bütün bu tarihlerine başkalarının sahip çıktığını ve Kürtleri köleleştirdiğinden bahsederdi. Melayê Cizîrî'den, Ehmedê Xanî'den ve en çok da Cegerxwin'den şiirler okurdu bana. Şimdiki gibi hatırlıyorum, bir gün bana "birazî deftera xwe bîne, binivîse" dedi ve başladı. Cegerxwin'in "Ser ji xew rake" şiirini okudu ve bana yazdırdı. Sonra da ezberlememi söyledi. Hatırlayabildiğim kadarıyla –ki aradan 20 yıl geçti– şiirin ilk beyitleri şöyleydi:

Ser ji xew rake, binêre roj ji bircê da der e
Guhbdêre çar kenarê te bi halan û şer e
Zanî be ey milletim ev dem ne ya razan û xew e
Ev dema gurmîn û ceng û top û leşker e
Sed wekî Guhderz û Rustem wan bo te deng dane cihan
Ma ne şerm e ku tu iro mayî bê mîr û ser e

Mela Evdila'nın Zêwê'deki cami hücresi de tıpkı bir zamanlar Silvan'daki evine benzemişti. Gelen gideni uğurluyordu. Kürdistan'ın dört parçasından misafirleri geliyordu. İmamlar, öğrenciler, köylüler, tüccarlar, peşmergeler, devrimciler... Avrupa'daki Kürtlerden de gelen oluyordu. Bazen de onun Şii mezhebine geçmesini isteyen Şiileşmiş Kürt imamlar gelirdi. Onlara çok kızardı. "Asıl meselemiz hangi mezhepten olduğumuz değil, sömürgeleştirilmiş, işgal edilmiş ülkemizi ve halkımızı bu kölelikten kurtarmamızdır" derdi onlara.

Ben hayatımda ilk defa kanlı canlı bir PKK gerillası ile de orada karşılaştım. Bir gözü hafifçe özürlü, zayıf, esmer, orta boylu Bedri adında bir arkadaş ile hafif tıknaz bir başka arkadaşı ile gelmişlerdi iki PKK'li. Onlar Seyida'ya karşı çok saygılı, efendi ve kibardılar. Onların halini sorduktan sonra gerillanın genel durumundan, savaştan, bölgeden, halkın onları nasıl karşıladığından uzun uzun bahsettiler. Seyida'nın bulunduğu cami ve hücre KDP'nin olsa da, onun PKK'ye

daha yakın olduğunu orada hissettim; nitekim bir süre sonra, Seyida da oradan ayrılıp Bekaa Vadisi'ne gitti zaten.

İşte, Mela Evdilayê Timoqî'nin yanına gelip gittiğim bu zamanlarda duydum İsmail Beşikçi'nin adını. Ama öyle alelade söylenen bir isim değildi. Kutsal bir varlıktan, bir şeyhten, büyük bir liderden bahsedilir gibi adı geçerdi Beşikçi'nin. Kitaplarını okuyup okumadığımı sordu Seyida bir gün. Okumadığımı söyleyince "mutlaka okumalısın" dedi. "Çünkü o bizi aydınlatan, bizi bizden daha iyi tanıdığı için bizi, bize ve dünyaya anlatan, bizi cehaletten ve kölelikten kurtarmak isteyen biridir" derdi. Beşikçi adı böylece zihnimde yer etti.

Yine orada olsun, Urmiye veya değişik İran kentlerinde olsun, karşılaştığım birçok insan Beşikçi'yi tanıyıp tanımadığımı soruyorlardı. Bu da bende Beşikçi'yi tanımam gerektiği kanaatini uyandırdı. Ama nasıl tanıyacaktım ki...

Sevgili Hocam,

Zaman zaman bu türden sorulara aynı zamanda Beşikçi'nin kitaplarının adlarının geçtiği sohbetlere tanıklık ediyordum. Ancak bütün bunlardan sonra Beşikçi ile bir gün karşılaşabilme umudum ve hayalim güçlendi. 1989'da ve 90'da Ankara ve İstanbul'a gelmeme rağmen Beşikçi ile karşılaşamadım. Kitaplarına rastlamadım. Doğrusu bu ya, benim de o zamanlarda Kürtlük bilincim son derece zayıf ve yetersizdi. Ve ben kendimi Kürt olarak kabul ediyor olsam bile; daha çok Müslüman kimliğimle ifade ediyor, İran İslam Devrimi ve bu devrimin ideallerine daha yakın buluyordum. Ali Şeriati, Mahmud Talegani, Seyyid Kutup, Hasan el Benna, Mevdudi gibi Müslüman aydınların kitaplarını okuyordum. Kürtlerle ilgili, Kürt tarihi ve kültürü ile ilgili kitaplar bulamıyordum...

1988 ve 89'larda bölgede, özellikle Hakkâri ve civarında, PKK ile devletin savaşı kızışmış, hemen her gün olaylar, baskınlar, operasyonlar olmaktaydı. Hakkâri'de kendisini PKK'ye yakın hisseden daha çok solcu olan bazı tanıdıklarım da vardı. Mithat, Serhat, Sabri, Menaf ve birkaç kişi daha. Ancak halk PKK'ye son derece mesafeliydi. Devletin 12 Eylül'den kalan baskıcı havası henüz dağılmamıştı. Dolayısıyla PKK'ye sempatisi olan, Kürtlük bilincine sahip olan insanlar çok kolay fark ediliyordu. Benim de kişisel olarak bir antipatim yoktu. Fakat sempatim de yoktu. Daha çok gayr-i İslami, Marksist-Leninist bir örgüt olarak görüyordum. Esasen ben İslami olmayan hiçbir şeyi toplumun yararına görmüyordum. Kürtçe'yi, Kürt olmayı, Kürtlükle ilgili her şeyi seviyordum. Ancak bu istek ve arzuların hiç su yüzüne çıkamıyor, kendini bilinçli bir şekilde ifade edemiyordu. Zaten son derece bunalımlı ve sıkıntılıydım. Ailemle, özellikle babamla anlaşamıyordum. O benim imam-hatip lisesini bitirdiğimi, bir an önce imam olarak bir göreve girmemi istiyordu. Ben ise devletin herhangi bir görevinin küfürle aynı olduğunu, özellikle imam olmanın, namaz kıldırma memuru olmanın diğer görevlerden bile daha kötü olduğunu düşünüyordum.

Sözünü ettiğim yurtsever olduğunu söyleyen arkadaşlar da benim imam-hatipli olduğumu biliyor, İslami duygu ve düşüncelerimi yaptığımız sohbetlerde öğreniyor ve bana hiç ama hiç güvenmiyorlardı. Öte yandan devletin polisleri de beni az buçuk tanıyor, PKK'ye ve yurtsever gençlere mesafeli olduğumu

biliyor ve beni kendi çıkarları için kullanmak istiyorlardı. Bu meyanda Hakkâri Merkez Ulu Camii'nin yanındaki çay ocağıma gelen bir polis, sürekli olarak bana çoğu tanıdık, bir kısmı da akrabam sayılabilecek devrimci arkadaşlardan bahsediyor ve bunların ne yaptıklarını ona söylememi istiyordu. Bunu yaparken de kendisinin ve benim Müslüman olduğumuzu, o arkadaşların ise Marksist-solcu olduklarını ve dolayısıyla ateist ve kâfir olduklarını belirtmekten de geri durmuyordu. Geçmiş gündür, doğrusunu söylemek lazım, ben bu sohbetleri hep geçiştiriyor, onun sözünü ettiği arkadaşların iyi insanlar olduklarını söylüyordum. Nihayet bir gün canıma tak ettiği için bu adama dedim ki,

> "Bak kardeşim, sen şunun bunun komünist olduğunu, kâfir olduğunu; kendinin de devletin de Müslüman olduğunu söylüyorsun. Bu ne biçim bir Müslümanlık ki bizim dilimizi yasaklamışsınız, şarkılarımızı dinlememize müsaade etmiyorsunuz. Şıvan Perver'i dinlememiz bile yasak. Bu Müslümanlık mı? Öte yandan sen çoğu benim akraba ve arkadaşım olan insanın kâfir olduğunu, solcu olduğunu, zararlı olduğunu, Kürtçü olduğunu söylüyorsun. Eee ben de Kürdüm ve üstelik onların çoğu benim akrabam, komünist olsalar, kâfir olsalar da benim akrabalarım. Sana nasıl yardım edebilirim. Eğer bir daha böyle şeyler söylersen ben babama söyleyeceğim, o da seni şikâyet eder."

Bu sohbetten sonra söz konusu adam birkaç tehdit savurdu ve gitti. Ancak ben de iyice fark ettim ki devlet görevlileri beni rahat bırakmayacaklar. Ya dağa çıkıp PKK'ye katılacak ve görüşlerini onaylamadığım bir hareketin üyesi olacaktım ya da onursuzluk ve şerefsizlikle eşdeğer tuttuğum bir muhbir olacaktım. Zaten fazlasıyla bunalımda ve de sıkıntıdaydım. Babamın baskıları, çevrenin baskıları vs. beni iyice bunaltıyordu. Bir çıkış yapmam, bir şeyler yapman gerekiyordu ancak ne yapabileceğimi bilmiyordum. En iyisi Hakkâri'den uzaklaşmaktı. Ben de kalkıp İstanbul'a gittim. İstanbul'da, daha önce de gelip gittiğim için ve Hakkârili arkadaşlarım da olduğu için onların yanında ve değişik öğrenci evlerinde kaldım. Tam o sırada, Birleşik Dağıtım Yayınevi'nde bir iş buldum. Osman Bostan genel müdürdü. Birkaç sohbetten sonra sıkıntılı ve bunalımlı halimi anladı. Bana iş verdi. Ben de orada çalışmaya başladım.

Kitaplar, yayınevleri, dergiler, yazarlar, gelenler gidenler derken birkaç ay boyunca havada geziyormuş gibi başka bir dünyaya girdim. Çok okumasam da o kadar kitabın, yazarın, derginin içinde büyülenmiştim. Yeni bir çevre ediniyor, her geçen gün yeni insanlarla tanışıyor, rüyamda bile göremeyeceğim insanların arkadaşı oluyordum. Ali Bulaç, İbrahim Sadri, Abdurrahman Dilipak, Ahmet Faruk Yanardağ, Birleşik'in müdavimleriydi. Ayrıca Murat Belge, Cengiz Çandar, Ruşen Çakır ve daha birçok gazeteci-yazar oraya geliyor, Osman Bostan ve Ali Bulaç ile konuşuyor, sohbet ediyorlardı.

Bu arada Kürdistan'da savaş kızışmış, Kürt Sorunu hemen her yerde konuşulur olmuştu. Kürtlerle ilgili kitaplar da yayımlanıyordu artık. Doz Yayınları, Alan Yayınları, Koral Yayınları, Belge Yayınları, Kaynak Yayınları Kürtlerle ilgili kitaplar yayımlıyorlardı. Ben de bu kitaplardan ediniyor, okuyordum. Bu arada Kürtlüğüm de yavaş yavaş depreşmeye başladı. Tam bu sıralarda İsmail Be-

şikçi'nin kitaplarını yayımlayan, birkaç yıl önce de vefat eden rahmetli ve sevgili Ayşe Zarakolu ve saygıdeğer eşi Ragıp Zarakolu ile tanıştım. Nasıl oldu, niye gitmiştim şimdi tam bilmiyorum ama belki de kitaplarla ilgili olarak gitmiştim. Yanılmıyorsam Beşikçi'nin *Devletlerarası Sömürge Kürdistan* adlı kitabı o günlerde yayımlanmıştı. O kitabı da aldım. Ancak bu kitap konusuna girmeden Ayşe Zarakolu'dan çok etkilendiğimi, öyle ilk görüşte çok sevdiğimi belirtmeliyim. Ayşe Abla insanın tahminlerinin ötesinde sempatik ve sevecen bir insandı. İnsanlarla ilişkisi o kadar doğal ve içten idi ki kırk yıllık ahbabınız olduğunu sanırdınız. O, "insan" ya da "insan hakları" deyince ağzından bal akardı sanki. Daha sonraları fark ettim ki insan kelimesi en çok Ayşe Abla'nın ağzına; sevgi ve merhamet kelimeleri de Halil Cibran'ın yazılarına yakışıyordu. Onunla sık sık konuşurduk. Sonraları ona "kara çocukların anası" diyecektim. Gerçekten de öyleydi. Kürtlerin, Ermenilerin, Rumların, ezilen insanların, horlanan, aşağılanan herkesin anasıydı. Ona gelip gittikçe senden, kitaplarından, eski kitaplarının yeniden basılmasından söz ediliyordu. Zaten onların yeri de Cağaloğlu Talas Han'daydı. Bizim yerimiz yani Birleşik Dağıtım da oradaydı. Aramızda sadece iki sokak vardı. Dolayısıyla sık sık yanlarına gider, sohbet ederdim. Sanırım Ayşe Abla da Ragıp Abi de beni sevmişlerdi. Belki de o güne kadar hep sol, sosyalist ve Marksist olduğunu söyleyen birçok Kürt'le karşılaşmış, tanışmışlardı. Ancak benim gibi Müslüman, namazında niyazında bir Kürt'le tanışmamışlardı.

Bu arada Ragıp Abi ile muhabbeti ilerletmiştim. Bana 12 Eylül'den önce yayımlanan kitapları getiriyordu. Beşikçi'nin Komal'de çıkan bütün kitaplarını fotokopi etti. Komal'in, Özgürlük Yolu'nun ve şimdi ismini hatırlamadığım başka yayınevlerinden çıkan onlarca kitabı getirdi. Ragıp Abi ve ben de hepsini fotokopi ile çoğalttım. Kütüphanem günden güne zenginleşiyordu. Arkadaşlarımsa beni kınıyorlardı. Ne yapacaksın bu kadar kitabı, niye fotokopi edip masraf yapıyorsun gibi bir sürü serzeniş... Ancak ben kimseyi dinlemiyordum; ısrarlı bir şekilde Ragıp Abi'nin kütüphanesinin fotokopisini almayı sürdürüyordum.

Diyeceksin ki bunları okuyor muydun? Hayır, okumuyordum. Zaten okuyacak zamanım da yoktu. İşyerim Cağaloğlu'nda, evim Ümraniye'de idi. Günde 3-4 saatim yolda geçiyordu. Geri kalanında da ya işte çalışıyordum ya da evde bir şeyler okumakla meşguldüm. Ancak o zaman fark etmiştim ki ben kitabın kendisini seviyordum, içeriğine çok ilgisiz olmasam da. Bir tür bibliyomani hastalığı vardı daha o zamanlarda. Garip olan bir şey diyeyim, o zaman fotokopilerini aldığım kitapların tamamı kitap olarak yeniden yayımlandı son yirmi yılda. Ancak ben o kitapların tamamının yeni baskılarını almış olmama rağmen, eski baskıların fotokopilerini de hâlâ saklıyorum. Ve büyük bir övünçle bazılarına gösteriyorum, hava atıyorum, kitapların yasaklı olduğu dönemlerde kitapları nasıl okuduğumu (!) onlara gösteriyorum.

Şimdi bile o fotokopi kitapları (ki sadece Beşikçi'nin değil, Minorsky'nin, Nikitin'in, M. Emin Bozarslan'ın, M. Emin Zeki Bey'in ve daha birçok insanın) görünce yirmi yıl önceki acemi çaylak halimi hatırlıyorum ve kendime gülüyorum. Oysa o zamanlar kitaplardan başım dönüyordu, sarhoş oluyordum. İşin ilginç tarafı da bu kitapları bu şekilde çoğaltmanın yasak olmasıydı. Her fotoko-

pici bunları yapmıyordu. İllaki tanıdık olacak, çünkü o zaman ortam son derece gergindi. Siyasi polis, Gestapo gibi çalışıyordu. Tam da onların korkusundan, Hakkâri'den İstanbul'a gitmiştim. İstanbul'da da bu işlerle uğraşıyordum. İşin bir başka ilginç tarafı da sadece polisten korkmam gerekmiyordu. İçinde bulunduğum çevre de İslami bir çevreydi ve bu tür şeylerden, Kürt Meselesi'nin tartışılmasından, konuşulmasından hoşlanmıyorlardı. Bunu milliyetçilik, ırkçılık ve etnikçilikle suçluyorlardı. Bu aşağılamalardan dolayı da kitaplarımı biraz saklayarak eve götürüyordum.

Kitap demişken Hocam, zamanda biraz ileriye gidip tanık olduğum önemli iki olayı da anlatmak isterim. Sizinle tanıştıktan birkaç yıl sonra Hakkâri'de Welat adında bir kitabevi kurduğumu biliyorsunuz. O dönemde sizin kitaplarınız Belge, Melsa ve Yurt Yayınları'ndan çıkıyordu. Ben de birçoğunu Hakkâri'ye getirip satıyordum. Bir gün Çukurcalı bir arkadaş (daha sonra faili meçhul bir şekilde öldürüldü) kitaplarınızdan yirmi takım aldı ve Çukurca'ya götürdü. Daha sonra gelip bana dedi ki: "Bu kitapların parasını sana vermeyeceğiz. Çünkü onları başka yere gönderdim." Tabii ben de "başka yer"in neresi olduğunu tahmin ettiğim için ses etmedim. İkinci bir olay da *PKK Üzerine Düşünceler* adlı kitabınızın çıkması ile oldu. O kitaptan iki yüz kırk adet Hakkâri'ye getirmiştim. Kitapların çoğunu evde saklıyordum. Başta iki üç tanesini kitabevine getirdik. Doğal olarak TEM polisleri gelip o kitaplardan ikisini alıp götürdü. Sonra evdeki kitaplardan peyderpey getirdim ve dükkânda sattım. Bu arada birçok kişi gelip o kitaptan beşer onar adet alıp götürüyordu. Çok kısa bir zamanda kitaplar tükendi. Ben de kendi kendime düşünüyordum: Allah'ım bu memlekette bu kadar çok yurtsever var da ben mi farkında değilim. Meğer işin rengi farklıymış, o kitaplar habire dağa gidiyormuş. Bunu da çok sonraları bizim bölgede gerilla komutanlığı yapan bir arkadaştan cezaevinde öğrendim. Karşılaştığım PKK'li arkadaşlar Beşikçi ismini çok kutsi bir ad olarak anıyorlardı.

Şimdilerde Beşikçi'nin kitaplarının tamamının çok okunmadığını, çok rağbet görmediğini biliyorum. Ancak *Kürt Aydını Üzerine Düşünceler*, *Devletlerarası Sömürge Kürdistan*, *Üç Aydın Üç Örgüt*, *Kirletilen Kavramlar*, *Bilim, Resmi İdeoloji ve Kürt Sorunu* vb. birçok kitap da halen çok rağbet görüyor, okunuyor. Gerek cezaevinde ve gerek sonrasında birçok kişiyle yaptığım konuşmalarda, insanlar Beşikçi'yi okumak gerektiğine inandıklarını ancak kitaplarını bulamadıklarını söylüyorlar. Dolayısıyla Beşikçi'nin kitapları üzerindeki baskı ve yasaklama ortadan kalkmadan, onların serbestçe ve her yerde bulunabilmesi sağlanmadan, okunup okunmadığını bilemeyiz. Bu da düşün özgürlüğünün ülkemizde var olmadığını gösteriyor.

Hocam, tanıştığımız güne dönmek istiyorum şimdi. Bir gün Ragıp Abi bana, Beşikçi'nin tutuklu olduğunu, yakınlarda mahkemeye çıkarılacağını, Ayşe Abla'yla beraber *Devletlerarası Sömürge Kürdistan* adlı kitaptan dolayı yargılanacaklarını söyledi. Mahkemeye gidersem Beşikçi'yi görebileceğimi düşündüğüm günlerden bir gün yine Ragıp Abi'yle karşılaştık, bana o gün öğleden sonra mahkeme olacağını söyledi. Gülhane Parkı'nın yukarısındaki Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde olacaktı.

İşte o günü şimdiki gibi hatırlıyorum. Nisan ayının güzel bir günüydü. Öğleden sonra işyerimden çıktım, Çatalçeşme Sokak'tan aşağıya Sirkeci'ye, daha doğrusu Gülhane'ye doğru yavaş yavaş, düşüne düşüne gidiyordum. Bir yandan korkuyorum, çünkü ilk defa dinleyici olarak bir mahkemeye gideceğim. O zamana kadar mahkeme falan görmüş değilim. Beni içeri alıp almayacaklarını bilmiyorum. Hatta tutuklanabileceğimi düşünüyorum. Oradaki polis ve askerin beni tutuklamasından, Kürt olduğum için, Beşikçi'ye sempati duyduğum için kızıp beni tutuklamalarından korkuyorum. Ama Ragıp Abi serbestçe mahkemeye girebileceğimi, dinleyebileceğimi söylemişti. Buna rağmen korka korka gidiyordum. Gerçi ne olur ne olmaz diye, Birleşik Dağıtım'ın bünyesinde yayımlanan ve daha çok da kitap tanıtımı yapan *Kitap* dergisinin bir muhabir kartını daha önceleri doldurmuş ve Ali Bulaç abiye imzalatmıştım. Dolayısıyla muhabir bile sayılırdım. Ancak yine de korkuyordum. Böyle korka çekine mahkemeye kadar geldim. Kapıdaki polise baktım o da bana baktı. Bir şey demedi ben de içeri girdim. Salonda birkaç kişi vardı, tanıdık birilerini aradım ama kimseyi görmedim. Göz ucuyla panolara bakarken etrafa kulak kabarttım, hele millet ne diyor diye. Sanki oradakilerin tamamı birbirine tanıdık, bir tek yabancı benim zehabına kapıldım. Konuşmaları pek iyi duyamıyordum. Ancak Beşikçi'den bahsedenler vardı.

Biraz etrafa alışmaya çalışırken Ragıp Abi'yi gördüm. Yanına gittim, selamlaştık. Mahkemenin biraz sonra başlayacağını söyledi. Ragıp Abi'yi görmeme rağmen hâlâ sakinleşmiş değildim. İçten içe korkmaya devam ediyordum. Derken içeri girdik, mahkeme salonuna alındık. Salon kalabalıktı, bir sürü insan, birçok gazeteci vardı. Birçoğu Beşikçi'nin yanına gidiyor, elini sıkıyordu. Ben de fotoğraflarını görmüştüm, onu tanıdım. Ayşe Abla en önde, tahta bir sıranın üstünde önleri yarım kafes gibi bir yerde oturuyordu. Yanına yaklaştım "merhaba Hocam, ben Hakkâri'den Halit. Size Hakkâri'den selam getirdim..." dedim büyük bir heyecanla. O da "sağol, sağol, teşekkür ederim" dedi gülerek.

Hocam,

İşte o gün, Beşikçi ile karşılaştığım o gün, hayatının değişim ve dönüşüme uğradığı gündür. Bende paradigmal değişim o gün o mahkeme salonunda oldu. Her şey o gün oldu, tufan koptu, boran oldu, yıllar yılı biriktirdiğim bilgi kırıntılarımın, inanç ve önyargılarımın Beşikçi'nin seline kapıldığı gün o gün idi. Beşikçi ile karşılaştım, onu mahkeme salonunda hâkimlerin karşısında düşünlerini sakin, tek tek söylerken gördüm. Hani Orhan Pamuk'un *Yeni Hayat* adlı kitabındaki "bir kitap okudum ve hayatım değişti" cümlesi var ya, sanırım benim hayat romanımın da ilk cümlesi "18 Nisan 1990 gününde İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde İsmail Beşikçi'yi gördüm, onu orada dinledim ve hayatım değişti" olacaktır. Zaten Beşikçi ile benim gibi ortalama bir Kürt'ün başka bir şekilde karşılaşabilme imkânı da yoktur. Kürtlerin onunla karşılaşabilme ihtimali olan iki yerden bir hapishane, diğeri de mahkeme salonuydu. İlk defa mahkeme salonunda karşılaşmış olmam belki benim açımdan bir şans bile sayılabilir. Doğrusu şanslıydım da o gün. Zira Beşikçi'yi kanlı canlı bir şekilde görmüştüm.

Ve mahkeme başladı, savcı bir şeyler okuyordu. Beşikçi iddianamede "Kürt-

çülük ve bölücülük" yapmakla suçlanıyordu. Beşikçi ve Zarakolu'nun "eylemlerine uyan TCK'nın 142/3-6 maddesi uyarınca ayrı ayrı cezalandırılmaları" isteniyordu. Bu sırada Beşikçi dikkatle ancak müstehzi bir şekilde savcıya bakıyordu. Savcının sözleri bitip sustuktan sonra mahkeme başkanı Beşikçi'ye baktı ve ne diyeceğini sordu.

Sevgili hocam,

Şimdiki gibi hatırlıyorum, çünkü çok korkuyordum, ne olacağını bilmiyordum. Mahkemeleri Hulusi Kentmen'in babacan hâkim rolünü oynadığı filmlerden biliyordum. Oysa o mahkeme Hulusi Kentmen'in başkanı olduğu mahkemeden çok farklıydı. Bir sürü asker vardı. Hepsi coplu ve ızbandut gibi çevrelemişlerdi Beşikçi'yi ve Ayşe Abla'yı. Bir sürü de avukat vardı. Serhat Bucak'ı, Kamber Soypak'ı ve bir ikisini daha tanıyordum. Ne olacak diye çok merak ediyordum, ki Beşikçi ayağa kalktı, elinde bir dosya kâğıdı vardı, ona baktı ve sayın yargıçlar diye başladı:

Devletlerarası Sömürge Kürdistan kitabımla ilgili olarak dava açılmıştır... Bilim yöntemi, kavramı ve Kürt Sorunu ile ilgili yazılarından dolayı ilk kez yargılanmıyorum. 1967 yılından beri çeşitli tarihlerde ve çeşitli mahkemelerde yargılandım. Bu yargılamalarla ilgili olarak düzenlenen iddianamelerin içeriği hiç değişmedi. 1960'lı yılların sonlarından beri aynı iddialar aynı kavramlarla aynı terminoloji içinde tekrarlanıp duruyor: Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına Türk denilir. Türkiye'de, Türk ulusundan ayrı bir ulus, Türk dilinden ayrı bir dil yoktur. Türk'ten ayrı bir ulusun, Türk dilinden ayrı bir dilin varlığı kabul edilemez. Türk devletinin tabiiyetinde olan, devlete vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk'tür. Dil, din, cins, ırk, etnik, köken farkı gözetilmeksizin, etnik kökeni ne olursa olsun herkes Türk'tür... Türk ulusundan ayrı bir ulusun, Türkçe'den ayrı bir dilin, Türk kültüründen ayrı bir kültürün var olduğunu söylemek, bu dili ve kültürü savunmak suçtur.

Türk devleti, Türk resmî ideolojisi, Kürt ulusunun varlığını, Kürt dilinin, Kürtçe'nin varlığını inkâr etmektedir. Kürtler, Türklerin bir boyu sayılmakta, Kürtçe Türkçe'nin bir şivesi kabul edilmektedir... Türkiye'de yaşayan herkesin Türk olduğu, Türk'ten ayrı bir ulusun varlığının ileri sürülemeyeceği, Türk dilinin ve Türk kültürünün dışında bir dilin, kültürün savunulamayacağı ifade edilebilir. Bunlar yasal da olabilir. Fakat bunlar meşru değildir. Kürt ulusunun, Kürt dilinin, Kürt kültürünün varlığını inkâr eden mevzuat, ister 5 general tarafından yapılsın, ister 450 milletvekili tarafından yapılsın, hiçbir meşruiyeti yoktur. Hukukta meşruiyet yasallıktan çok daha önemlidir."

Sevgili hocam,

Beşikçi bunları, o gün o mahkemede, o kadar polisin, askerin, gazetecinin ve daha da önemlisi hâkimin, savcının yanında söylerken ben korkudan titriyordum. Bu adam nasıl oluyor da böyle laflar, böyle konuşmalar edebiliyordu. Her şeyden önce bu hoca korkmuyor mu? Bu kadar askerin ve polisin arasında bunlar söylenecek laf mı? Peki ya askerler, polisler nasıl bu lafları dinleyebiliyor-

lar? Onlar nasıl hâlâ saldırmadılar? Hâkimler öyle kös kös dinliyor. Oysa Beşikçi, devletin gayrimeşru olduğunu söylüyor; hukukunun, adaletinin meşru olmadığını onların yüzüne söylüyor. Allah'ım bu nedir? Ya şimdi saldırırlarsa, ya Ayşe Abla'ya bir zarar verirlerse, ya Hoca'yı dipçiklerlerse, ben ne yapmalıyım? Bari bu kürsüye yakın durayım, hani saldırı maldırı olursa ben de onların üzerine abanayım. Bu garip, zayıf ve küçücük adam birkaç darbede ölebilir. Titriyordum... Korkuyordum, size bir şey yapacaklarından korkuyordum. Gözlerim kararıyor, kalbim sıkışıyordu. Ama Beşikçi konuşmasına devam ediyordu: "Kürt nüfusunun Ortadoğu'daki varlığı 30 milyonu aşkındır. Ve Kürtler 4000 yıldır bu topraklarda, kendi yurtlarında, yani Kürdistan'da yaşamaktadırlar."

Allah'ım bu Beşikçi Hoca ne acayip bir adam? Kendisine acımıyor, bari yanındaki kadına acı! "Kürdistan" diyor, yahu ne Kürdistan'ı, neredir Kürdistan? Tarihte hiç "Kürdistan" diye bağımsız bir devlet olmamış. Öyle bir devlet kurulmamış. Türkler tarih boyunca 16 devlet kurmuşlar. Altınorduları, Selçukluları, Osmanlıları ve şimdi Türkiye Cumhuriyeti. Bütün bunları ve daha yüzlercesini Türkler kurmuşlar. Bütün diller Türkçe'den çıkmış. Sümerler, Hititler vb. tarihî kavimler de o zaman ki Türklerin adlarıdır. Şimdi Türk ama, beş bin yıl önce Mezopotamya'ya yerleşen Türklerin isimleri Sümer idi. Daha sonra Hitit oldular. Efes de onların, Bağdat da onların. Sonra gelen Babilliler de Türklerin başka bir kolu. Sen kalkmış burada Kürtlerin yurtlarından bahsediyorsun. Kürtlerin yurdu diye bir yurt yok. Onlar Selçuklu'ya bağlı, İlhanlılara bağlı, Akkoyunlulara, Karakoyunlulara bağlı ve daha sonra da Osmanlılara bağlı Oğuz boyları aşiretleridir. Tarihten bir kanıtın var mı ki Kürdistan diye bağımsız bir devlet olsun! Lütfen, lütfen askerleri kızdırma, mahkemeyi öfkelendirme Hocam. Biz seni seviyoruz. Kürt olduğumuzu da biliyoruz. Ama biz Kürt Türkleriz. Tarih kitabımızda böyle yazıyor. Bütün öğretmenlerimiz bize bunu söyledi. Babam imam olduğu için her gelen müftüyü davet ederdik eve. Onlar da öyle diyorlardı. Kürt diye bir şey yok. Kürdistan diye bir şey yok. Bu tür safsataları, Türkiye'yi bölmek isteyen emperyalistler söylüyor. Hainler söylüyor. Türk'ün dünyaya egemen olmasına haset duyan, kıskançlık duyan bedhahlar söylüyor. Zaten "bir Türk dünyaya bedeldir" ve dahi kendini Türk sanan herkes Türk'tür. Ayrıca "ne mutlu Türk'üm diyene" diyen de dünyanın en mutlu ve mesut insanıdır. Birlik ve beraberliğimizi bozmaya çalışan, Türkleri sevmeyen, Sevr'i hortlatmak isteyenler, bölücüler, hainler ve onların yardakçıları...

Kafamda geçen yüzlerce düşünce böyle koşturuyordu. Bir yandan o konuşuyor, diğer yandan bana ilkokuldan o güne kadar öğretilen, belletilen yüzlerce düşünce beynime üşüşüyor, gözlerim kararıyor ve göğsüm daralıyordu. Ne yapacağımı, nasıl davranacağımı, neye inanacağımı bilmiyordum. Ama Beşikçi konuşmaya devam ediyordu:

> "Kürt ulusunu, Kürt dilini ve kültürünü tarihten ve yeryüzünden silmeye çalışmak, bunları gerçekleştirmeye çalışanlar için de bir övünç ve gurur kaynağı olamaz... Kürtlere emperyalist devletlerin ve emperyalist devletlerle işbirliği içinde olan Türklerin, Arapların ve Farsların layık gördükleri düzen, bir kölelik düzeni-

dir. Böyle bir düzenin dünyada bir eşi daha yoktur. Adı yasaklanmış bir ulus, 30 milyonu aşkın bir ulus... Kendi kendine ihanet etmesi sağlanmış bir ulus, horlanmış, korkunç derece aşağılanmış bir ulus."

Artık anladım ki Hoca ne derse desin ona, burada, bu mahkemede, bu kadar insanın gözü önünde bir şey yapmayacaklar. Herhalde onu gördükleri yerde ona neden böyle konuştuğunu soracaklar. Ama öte yandan ben de sakinleşiyordum. Korkum azalmıştı. Dinlemeye çalışıyor, söylenenleri kavramaya çalışıyordum. Hoca, doğru diyordu. Biz Kürt idik. Kendi aramızda, evimizde, Hakkari'deki çarşı ve pazarda kendi dilimizle konuşuyorduk. Dilimiz, kendi dilimiz Kurdî'ydi. Gerçi bir ülkemiz yoktu. Biz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıydık. Onların kimliğini taşıyorduk. Kimliğimizin, Van'a gelirken sekiz ayrı yerde çıkarıp göstermeye alıştığımız kimliğimizin üzerinde Türkiye Cumhuriyeti yazıyordu. Ama biz önce Müslüman, sonra Kürt ve sonra da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak Türk idik. Hem sonra Atatürk bizi kurtarmasaydı, halimiz ne olacaktı? O halifeye başkaldırmamış mıydı? Halife Vahdettin miydi, Reşad mıydı, kimdi, İngilizlere teslim olmamış mıydı? Memleketimiz küffarın eline geçmemiş miydi? Ruslar, Ermenilerle işbirliği içinde Hakkâri'yi, Van'ı, Erzurum'u işgal etmemişler miydi? 23 Nisan 1918'de Hakkâri, Rusların ve Ermenilerin işgalinden kurtarılmamış mıydı? Biz her sene Hakkâri'de kurtuluş günü yapmıyor muyduk?

Tamam dilimiz yasak ama bu yasak bizim iyiliğimiz içindi. Çünkü biz Kur'an-ı Kerim'i okumak, ibadetlerimizi iyi yapmak için Arapça öğreniriz. Ama kendimizi büyük adam yapmak, doktor, öğretmen ve asker olmak için Türkçe'yi bilmeliydik. Eh Kurdî'yi de evde konuşmak, köye gidince Türkçe bilmeyen teyze ve amcalarla konuşmak için konuşmalıydık. Her dil bir insandı ve her insan yeni bir insan. Gerçi imam-hatipte iken İrfan Hocamızın Kürtçe konuştuğumuz için ben ile Selam Yıldız'ı dövmesi, bize hakaret etmesi pek unutulacak türden bir şey değildi. Ama olsun, Kurdî'yi okulda konuşmak da doğru değildi. Madem ki biz büyük adam olmak istiyorduk, madem biz imam-hatip öğrencisi idik, herkese örnek olmalıydık. İrfan Hoca bize öyle demişti. O lagaluga ile konuşmak okulda yasaktı ve hep öyle kalacaktı. Onun için biz adam olup Türkçe ve Arapça konuşmalıydık. Çünkü yarın imam olacaktık ve cahil halkımızı irşat edecektik. Onlara İslam dinini, Allah'ın güzel dilini öğretecektik. Cahil halkımıza, köylü halkımıza Allah'ı ve Türkiye'nin büyüklüğünü, Atatürk'ün bizi nasıl kurtardığını, dört tarafımızın düşmanlarla çevrili olduğunu anlatacaktık. Yoksa böyle bir okulda ne işimiz vardı. Zaten bizler iki keçiyi bile güdemezdik. En iyisi köylerimize dönüp ahırdaki hayvanlarımıza, koyunlarımıza bakaydık...

Ben karışıyordum... Beşikçi konuşuyordu: "Bugün Türkiye'nin bir Kürdistan'ı var. Irak'ın bir Kürdistan'ı var, İran'ın bir Kürdistan'ı var, Suriye'nin bir Kürdistan'ı var. Kürtlerin bir Kürdistan'ı yok, neden?" Evet neden? Çünkü Kürdistan diye bir devlet yok ki. Tarihte hiç olmamış ki, ama hayır bir Kürdistan var. Orası bizim memleketimiz, bizim yurdumuz. Nasıl Afganistan, Afganlıların yeri yurdu ise, nasıl Arabistan Arapların yeri ve yurdu ise, Kürdistan da bizim yani Kürtlerin yeri ve yurdudur.

Beşikçi doğru söylüyor. Kürtlerin adı yasaklanmış, ülkelerinin adı yasaklanmış, köylerinin isimleri değiştirilmiş. Mesela bizim köyün ismi Sadinan değil mi? "Dağsu" yapmışlar. Bêlan'ı Durankaya, Peyanıs'ı Geçitli, Kotranıs'ı Ördekli, Koçanıs'ı Konak yapmışlar.

Hem bizim dilimizi yasaklamışlar, hem de kendimize ait olan her şeyimizi. Üstelik sadece burada, Türkiye'de değil, Irak'ta, İran'da da bunları yapmışlar. Irak'ta Duhok'ta, Bamerni'de akrabalarımız yok mu? Teyzem Sitî ve kocası oralı değil mi? Geçen yıl oğlu Sefer, Enfal hareketinden sonra bize gelmemiş miydi? Mehemed ve Cotyar bizim eve gelmemişler miydi? Madem onlar benim annemin ablasının çocuklarıdır, demek ki bir zamanlar Duhok da bizim için Van gibi, Yüksekova gibi bir yerdi. İstediğimiz zaman gidip gelebiliyormuşuz. Amcam daha kaç gün önce anlatmamış mıydı oradaki diğer akrabalarımızı? Gaz yağını, sabunu, şekeri birkaç yıl öncesine kadar Duhok'tan getirmiyorlar mıydı? Madem onlar bizim akrabalarımız, bizim teyze çocuklarımız, demek ki vatanımız da aynıdır. Peki, onlar ne zamandır orada başka bir devletin vatandaşı? Madem Sefer, Cotyar, Mehemed benim teyzemin oğulları niye onları korkarak saklıyorduk? Neden yabancılara bunların Irak'tan geldiklerini söyleyemiyorduk?

Hocam bunlar gibi yüzlerce soruyla mahkemeden ayrıldım ve işyerime gittim. 24 yaşındaydım, liseyi bitirmiştim, dünyadan bir şeyler anladığımı sanıyordum. Bir İslam devrimi yapmayı planlıyordum. Ali Şeriati'yi, Mevdudi'yi, Seyyid Kutub'u okuyordum. Mevdudi'nin *Gelin Bu Dünyayı Değiştirelim* kitabını çok seviyordum. Ve dünyanın değiştirilmesi gerektiğine inanıyordum. Gerçi oraya gelene kadar birçok badireler atlatmıştım. Hakkâri'deki bir polisle tartışmış, yarım ağız da olsa Kürt olduğumu söylemiştim. Ancak bundan azıcık da olsa utanmıştım. Çünkü ben her şeyden önce Müslümandım. Ne yazık ki o güne kadar Müslümanlığım Kürtlüğüme engeldi. Bir Kürt ve Müslüman olarak düşünemiyordum. Belki adetî bir Kürt olduğumu bilemiyordum. Kürtlüğümü bilince çıkarmamıştım, o güne kadar değişik aşağılanmalara karşı depreşen Kürtlük bilincimi bastırmayı becerıniştim.

Bir yıl öncesini hatırladım. Rahmetli Turgut Özal başbakanlığında Hakkâri'nin Şemdinli ilçesinin Helane ve Gelêşim köylerinin mezralarında iki pazar kurulmuştu. 1988 yılında Türkiye ve İran'a sığınmak zorunda kalmış Güneyli Kürtler, İran'ın sınır boylarında büyük kampvari köylerde yaşıyorlardı. Türkiye'ye sığınan 200.000 civarında insandan bir kısmı Mardin, bir kısmı Muş, bir kısmı Diyarbakır'ın yarı açık cezaevi gibi kamplarında kalmıştı. Ancak büyük çoğunluğu İran'a gitmişti. Ben de o akrabalarımızdan bazıları ile görüşmek için bir sefer pasaportla İran'a gitmiş ve akrabalarımızı bulmuştum. Çünkü Hakkâri'de yanımızda kalan teyzemin oğlu Sefer ile Mardin kampında kalan ağabeyleri, İran'a gidenleri merak ediyorlardı. Eh gezmeye pek meraklı olan ben de gitmiş, onları bulmuştum. Ancak her seferinde, konut fonu adıyla verilen 100 doları vermek zordu benim için. Sonra Şemdinli'deki serbest pazarı keşfettim ve oradan gelip gitmeye başladım. İşte bu sıralarda Mela Evdılayê Timoqî ile tanıştım. Yukarıda anlattım onunla olan sohbetimizi. Ancak mahkemeye gelinceye kadar, hiçbir şeyin farkında olmadığımı mahkemeden sonra fark ettim.

O sıra, sanırım yaz aylarıydı. Mela Evdila için Hakkârili bir imamdan Se'diyê Şirazî'nin Bostan'ına yapılmış bir şerh kitabını da almış İran'a giriyorum. O pazarlardan Helane'dekine vardım. Birçok insan vardı. Birine, İran'a geçmek istediğimi söyledim. "Akşam beraber gideriz" dedi. "Niye akşam, niye şimdi gitmiyoruz ki?" diye sordum. Adam bana: "Burası Esendere gümrük kapısı mıdır ki istediğin saatte gidesin, gündüz gitmek yasak." Meğer o pazar gayriresmî imiş. Devletin, İran'ın ve herkesin bildiği bir tür kaçakçılık yeriymiş. İran'dan gelenler geceden geliyorlar, gün boyu pazarda kalıp akşam katırlarını, atlarını yükleyip götürüyorlarmış. Bunu jandarma da biliyor, pasdarlar da, peşmergeler de. Ama kimse bu danışıklı kaçakçılıktan pek rahatsız değildi. Çünkü Türkiye'den kamyonlarla yağ, şeker, gıda malzemeleri ve giysiler, özellikle kot pantolon ve başörtüleri geliyor oraya, oradan öteye katırlarla, atlarla taşınıyordu.

İşte o gün, en az yirmi kişi büyük bir çadırın altında yemek yiyoruz. Dışarıdan bir ses geldi; bir asker Türkçe olarak şöyle bağırıyordu: "Herkes dışarı çıksın. İranlılar şuraya, Iraklılar buraya, Türkler de şu tarafa!" Hocam, o çadırın altında benimle beraber yemek yiyenler ve diğer çadırdakilerin tamamı Kürt idi. İçimizde yabancı kimse yoktu. Hatta Siirt veya Mardin Arap'ı bile yoktu. Yaklaşık elli kişi idik, belki de daha fazla. Biz Türkiye Cumhuriyeti kimliği taşıyanlar askerin söylediği tarafa, İranlılar başka bir tarafa, Iraklılar da başka bir yere ayrıldık ve o askerin talimatlarını bekledik. Tek bir kişiydi o. Yanında arkadaşları yoktu. Zaten karakol, pazar yerinden epeyce uzaktı. Adam bir şey söyledi, bizim gruptan bir iki kişinin kimliğine baktı. Sonra çekti gitti.

Mahkemede siz "Türkiye'nin bir Kürdistan'ı var, Irak'ın bir Kürdistan'ı var, İran'ın bir Kürdistan'ı var, Kürtlerin niye yok" dediğinizde ben bu olayı hatırladım. Gerçi o zaman da biraz garipsemiştim. Bir tek askerin hepimizi böyle hizaya sokması bana garip gelmişti. Ama kanıksamıştım ben onların otoritesini. Onun için de öyle ciddi bir şekilde sorgulayamamıştım. Ama mahkemeden sonra günlerce bu olayı düşündüm. Bizler vatanımızın bölünmesini, dilimizin yasaklanmasını, Arap, İranlı ve Türk olmayı kabullenmiş ve kanıksamıştık. Aslında biz kendimiz olarak, Kürt olarak bir hiçtik. Aynı dili konuşsak, akraba bile olsak, bizler Arap, Fars ve Türk olmayı kabul etmiştik.

Şemdinli civarını siz de iyi biliyorsunuz. Rubaruk'da askerlik yaptığınızı biliyorum. Hani siz Şapatan'dan Nehri'ye, oradan Bêsosın'a, Govend dağından Rubaruk'a kadar gitmiştiniz ya, sanırım Kürt aşiretleriyle en ciddi temasınız da o zaman olmuştu. Şimdi o dönemi de hatırlayalım. Hakkâri'nin Yüksekova ilçesinin hemen dışından Esendere'yi de içine alacak kadar ve orada sınırı aşıp Sêro nahiyesini de kapsayan bütün alanda Dıri aşireti oturuyor. Dıri aşiretinin yarısı Türkiye tarafında kalmış, geri kalanı İran tarafında kalmış. Hemen aşağısında Hırmiye köyü ve daha aşağısında Helane, Şkeftan, Katina, Gelêşım ve Gare köyleri bulunmakta. Bu köylülerin akrabaları, hısımları, hala oğulları, teyze oğulları vb. İran tarafında kalmışlar. Hemen aşağısında Herki ve Gerdi aşiretleri var. Onların da yarısı bu tarafta diğer yarısı öbür tarafta bulunmaktadır. Gelelim Yüksekova'ya... Satiler, Bayiler, Doskiler ve Oramariler tam ortadan bölünmüşler. Çukurca'ya gelecek olursak Nêrwe ve Rêkanilerin yarısı bu tarafta yarısı diğer ta-

rafta. Aynı zamanda Berwari aşiretinin birkaç köyü bu tarafta, geri kalanın tamamı aşağı tarafta bulunmaktadır. Sınır boyunca devam edersek böyle bölünmüş, parçalanmış birçok aşiret, ocak, aile ve kabile görebiliriz. Şimdi Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu felsefesini savunan milliyetçiler, sosyal demokratlar, Türk-İslam sentezcisi Müslüman muhafazakârlar vatanın bölünmez bütünlüğünden söz ediyorlar ya; buradaki bölünmüş vatan olgusunu, Kürdistan'ın parçalanmışlığını, bölünmüşlüğünü hiç göz önünde bulundurmuyorlar. Peki bu ahlaki midir? Başkasının vatanını parçalayıp, kendi bölünmez vatan olgusu içerisinde telakki edeceksin, bu doğru mu? Bu etik bir davranış mı? Kürdistan'ın bölünmüş olmasının özellikle Şemdinli, Yüksekova, Çukurca mıntıkalarında nasıl büyük travmalara sebep olduğunu size çok basit bir örnekle izah etmek istiyorum: Örneğin Şemdinli'de meskûn bulunan Herki ve Gerdi aşiretleri büyük çoğunlukla kendilerini Barzani ailesine yakın ve Barzani aşiretinin mensubu sayarlar. Sizin de çok iyi bildiğiniz İsya veya Mawan köyündeki bir köylü karşı taraftaki akrabalarını ziyaret etmek istese yürüyüş mesafesiyle yirmi beş, otuz dakika yürüyüşle oraya varır. Ama bu yasal değildir ve kaçak yapılan bir ziyarettir. Yakalandığında kişi TC devleti tarafından cezalandırılır. Ama aynı köylü ben yasal yollardan gideceğim derse o zaman 80 km yolu aşarak Şemdinli'ye gelir. Oradan Hakkâri'ye 130 km Hakkâri'den Şırnak'a yüz doksan km Şırnak'tan Habur'a 110 km Sonra Irak sınırına varmış olacak. Oradan Mawan köyünün karşısındaki akrabasının köyüne varıncaya kadar da en az 300 km gider. Şimdi bir insan akrabasını ziyaret etmek için 800 km'lik ve her 50-60 km'de de kimlik kontrollerinden geçip, bir sürü akla gelmeyecek aşağılanmalara maruz kalarak yasal yolu mu tercih etmeli; yoksa ne pahasına olursa olsun daha özgür olan ve daha yakın olan yasadışı yolu mu tercih etmeli? İşte Kürdistan'ın bölünmüşlüğünün böyle gayrimeşru birçok yönü de vardır.

Yıllar yıllar sonra, Beşikçi'yi tanıdıktan sonra, kitaplarını okuduktan sonra, hatta onlarla beraber bu konuyla ilgili birçok kitap okuduktan sonra fark ettim ki biz aslında hiçbir şey değilmişiz. Biz kendi dilimizi unutmaya çalışan, kendimizden utanan zavallı yaratıklarmışız. Onun için bir ülkemiz olmamış, onun için vatanımız bölünmüş, parçalanmış ve paylaşılmış...

Hocam,

Üstad Bediuzzaman Saidi Kurdî der ki, "lisanım kalbime tercüman olmuyor." Doğrusunu isterseniz benim de lisanım kalbime, hissettiklerime, düşündüklerime tercüman olmuyor. Ancak Beşikçi'yi tanıdığım kadarıyla, onun anlamakta zorlandığı, kavramaya çalıştığı üç şey var: Birincisi; Kürtlerin ülkesinin bölünmesi, paylaşılması ve statüsüz bir şekilde, adeta hiçbir şeymiş gibi yaşamalarında kendi rollerinin olmasının yanı sıra, bunu sorunsuz bir şekilde kabul etmiş olmaları ve sanki takdiri ilahi imiş gibi bunu içselleştirmeleri ve rasyonelleştirmeleridir.

İkincisi, dillerinin yasaklanmasını kabul etmeleri ve buna karşı kendi dillerini korumak, geliştirmek ve dosta düşmana kabul ettirmek için çalışmamaları... Çünkü Beşikçi'ye göre,

"Dil insanın varoluş haliyle ilgili bir durumdur. Dil kişinin varoluş halidir. Varoluş hali, hukuk ve adaletteki 'hak' kavramından çok önce gelir. Hak, insanlığın uygarlaşma sürecinde elde ettiği, çoğu zaman da mücadele ile kazandığı bir beceridir. Dil, anadil ise insanın doğumla birlikte var olan, insanın ayrılmaz bir parçası olan bir varoluş halidir. İnsanın içine doğduğu bir haldir. Dili kesmek, dili yasaklamak, insanı, o insanın içinde yaşadığı toplumu, doğal ortamı yok etmek, bitirmek anlamına gelir... Yedi yaşına kadar Kürtçe konuşan Kürt çocuklarının, okula başladıklarında, ne kadar büyük travmalarla karşılaştıkları bilinen bir durumdur. Kürtçenin yasaklanması, baskıyla zulümle yeni bir dil öğretilmeye çalışılması, Kürtlerin ve Kürtçenin aşağılanması bu travmaları derinleştiren, yaygınlaştıran bir durum oluyor."

Gerçekten de bunu, şimdi çocuklarımızın üzerinde gözlemlemek mümkündür. Belki benim gibi 40 yaşını aşkın insanlarda bu tür travmalar olmuyordu. Çünkü ben ilkokula başladığım 1974 yılında Kürt dili, Kürt tarihi ve Kürt haklarına yönelik bir mücadeleden habersizdim. Şimdi biliyorum ki o zamanlar da böyle bir mücadele vardı. Ancak ben ve ailem bundan habersizdik. Dolayısıyla okula gidip Türkçe öğrenmek bana gerekli geliyordu. Ancak şimdi büyük bir mücadele var ve çocuklarımız da bu mücadele ile büyüyorlar. Örneğin benim kızlarım Nubıhar henüz sekiz yaşında, Nujin ise altı yaşında olmasına rağmen, Kürtçe kitaplar yazdığımı ve onların benim yazdıklarımı okuyamadıklarını, kitaplarımı okurlarsa başlarına bela alacaklarını biliyorlar. Ayrıca daha önceki bir Abant toplantısında da söylediğim gibi çocuklarımız Kürt olduklarının farkındalar. Sabah okula giderken anneleri onlara "dê herin kêçamın Xude zêhna hewe veketin, xwe têkilî kesê neken, li gel zarokên hevalên xwe şer nekin" (hadi gidin kızım, Allah size zihin açıklığı versin, kimseye karışmayın, arkadaşlarınızla kavga etmeyin) vs. diyor. Onlar annelerinden bu cümleleri her gün duyup "bila dadê" (olur anne) diyorlar ve okula adım attıklarında ilk söyledikleri, okudukları şey "andımız" oluyor.

"Türk'üm" diye bağırıyor kızlarım, birden akıllarına Kürt oldukları geliyor, Allah Allah evde Kürt'tük, annemiz bizimle Kürtçe konuşuyor, babamız Kürt ve Kürtçe kitaplar yazıyor, ne oldu da okula geldik ve birden Türk olduk? Hemen ardından "doğruyum" diye bağırınca kafaları karışıyor, hay Allah evde Kürt'tük, okula geldik Türk olduk. Türk'üm diye bağırınca birden doğru olduk, bu nasıl oluyor? O zaman yalan nedir? Hangi tarafımız doğru; Kürt olmamız mı, yoksa evde Kürt okulda Türk olmamız mı?

Sevgili Hocam,

Bunları kafamdan uydurmuyorum, bunlar ve daha birçoğu ayniyle vaki ve yaşanmış olaylardır. Nubıhar okula başladığında uzun süre bu ikilemi yaşadı. Ve bana da söyledi. Çocuğuma nasıl cevap vereceğimi bilemedim. Çünkü onun okumasına, okula gitmesine karşıydım. Ama annesi ağlayıp sızladı. "Bütün milletin çocukları okula gidiyor, Türkçe öğreniyor, Türk okullarına gidiyorlar da bir tek benim kızım mı gitmeyecek? Kürdistan'ı Nubıhar mı kuracak" diye ba-

şımın etini yiyince mecburen geçen yıl okula gönderdim. Oysa ben ona Kürtçe eğitim vermek istiyordum. Onu evde okutacaktım. Çevremden, babamdan ve arkadaşlarımdan da tepkiler alınca mecburen kolej e gönderdik. Ancak kolej cemaatin olduğu için bu yıl "hevallar" oraya da yasak getirdiler. Bu yasağa bir yönüyle sevindim. Madem arkadaşlar da istemiyorlar o zaman okula göndermeyelim, onlara evde ders verecek bir öğretmen tutsak vs. diye düşündüm. Ancak ne mümkün? Anneleri, öğretmen olan bir yeğenine kayıtlarını yaptırdı ve bana akşamları kapıda durup onları okuldan almak kaldı.

Fakat şunu söylemeliyim ki altı ve sekiz yaşlarında da olsalar çocuklarım kendi dilleriyle eğitim alamadıklarını, onların dillerinin kendilerine yasak olduğunu biliyorlar. Ve bu travmayı yaşıyorlar. Tam da Daryuş Şayegan'ın söylediği gibi bilinç yarılmasını her gün yaşıyorlar. Çünkü televizyon seyrediyorlar, eve getirdiğim *Azadîya Welat* gazetesini okuyamadıklarını fark ediyorlar. Ve bu yıl Kürtçe eğitim için eylem de yaptılar ve yaklaşık olarak 20 gün okula gitmediler. Bütün bunlar onlarda ruhsal bir moralsizliğe ve çöküntüye sebep oluyor. Ancak Allah'tan ki çizgi filmleri seyrede seyrede Türkçe öğrenmişler ve çift dilli olarak yetişiyorlar. Zaten ben kendimi de, onları da çift anadilli insanlar olarak görüyorum. Çünkü onlar sözlük ve gramer kullanmadan Türkçe'yi öğrendiler. Böylece çift anadilli oldular. Gerçi iki dili aynı yetkinlikte kullanabilmek iyi bir şey sayılabileceğinden belki itiraz edilmeyebilir.

Ancak Kürt dilinin Kürt kültürünün yasaklanması sonucu bu iyi durumun gerçekleşmiş olması da asimile olmaktır. Asimilasyonu içselleştirmek ve kabullenmektir. Kötü olan bu, çünkü; "Kürt dilinin yasaklanması, Türk devletinin Cumhuriyet'ten bu yana yürüttüğü en önemli devlet politikasıdır. Kararlı, istikrarlı ve sistematik bir şekilde uygulanan bir politikadır. Bu aslında İttihat ve Terakki'den beri gelen bir politikadır. Cumhuriyet'te bu politika daha sistematik bir şekilde saptanmış ve yürürlüğe konulmuştur. Türkiye, Kürt dilini yasaklarken ne yaptığını biliyor ama Kürtlerin önemli bir kısmının devletin bu en önemli politikasının, uygulamalarının bilincinde olduğu kanısında değilim" diyorsunuz. Ne yazık ki söylediklerinizi doğrudur. Kürtler, Kürt aydınları, Kürt mücadelesini yürüten bütün örgütler, dernekler bu politikanın farkına varmadılar çok uzun yıllar boyunca. Ancak şimdi bu meselenin farkına varmış gibi gözüküyorlar.

Ama siz hatırlarsanız, daha 1996 yılında bizler Bursa Özel Tip Cezaevi'nde iken ben hevalê Sabri ve hevalê Muzaffer ile bu konuları tartışıyor ve onlara diyordum ki "dananın kuyruğu Kürtçe dilimiz üzerinde kopacaktır. Gelin biz bütün işlerimizi, bütün okumalarımızı, eylem ve söylemlerimizi Kürtçeleştirelim. Şimdi, bugün, bu cezaevini bir Kürt enstitüsüne çevirelim. Ben ve Adnan gruplarımıza Kürt dili eğitimi verelim, yetişen arkadaşları başka cezaevlerine gönderelim ve cezaevinde bulunan bütün kitleyi Kürtçe okur yazar bir hale getirelim. Yarın öbür gün en çok ihtiyaç duyacağımız şey Kürtçe okuyan yazan insanlar olacak." Ayrıca Bursa'ya gelmeden önce Bartın'daydım ve orada da bütün bunları İrfan Babaoğlu'na söylemiştim. Bu arkadaşlarımız da siz de sağsınız, bütün bunları hatırlarsınız, onlar da hatırlarlar. Üstelik onlara söylediğim başka bir şey daha vardı. Size de söylemiştim:

"Kürtler mücadelelerini silahlı yapacaklarına, kültürel haklarını ön plana alarak yapsalar, anadilde eğitim hakkının kutsallığından dolayı bunu ön plana alarak yapsalar... Devlet bizi terörist diye içeri atacağına, halkımız üzerine bomba yağdıracağına, köylerimizi boşaltıp bizi perişan edeceğine; biz anadili ile yazmış, okumuş, kitap basmış insanlar olarak cezaevine girelim. Bugün binlerce şehidimiz var. Daha kendi anadilimizle yazılmış onlarca kitabımız yok. Biz dilimiz için şehit oluruz, ama dilimizi öğrenmek için çalışmayız. Ayrıca eğer anadil hakkımızı Türkiye'ye dayatırsak bunun iki sonucu olabilir. Hangisi olursa kârımızdır? Türkiye, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler'in sözleşmeleri çerçevesinde bu hakkımızı ülkenin her yerinde kabul ederse bu Türkiye'nin demokratikleşmesini ve bizim gibi insanların Türkiye'nin her tarafında özgürce Melayê Cizîrî'yi, Feqîyê Teyran'ı Ehmedê Xanî'yi anlatmasını sağlayacaktır. Yok, şayet Türkiye derse ki ben bu hakkın her yerde kullanılmasını istemiyorum, bu Kürtlerin yoğun olduğu yerlerde uygulansın, o zaman da Kürdistan'ın sınırlarını kendi eliyle çizmiş olacaktır."

Hocam hatırlıyorsunuz değil mi bu laflarımı? Uydurmuyorum değil mi? Pekiyi "hevaller" ne diyordu? "Heval! Dil önemli değil, biz devrim yaptıktan sonra bu meseleyi hallederiz" diyorlardı. Ben de "biz devrim yapana kadar memlekette Kürtçe konuşan kalmaz" diyordum. Allah'a şükürler olsun ki bugün az da olsa hâlâ Kürtçe konuşanlar var. Kürtçe eğitimi ilkokul, hatta ana okuldan başlatarak yüksek lisans ve doktora seviyesine kadar kurumsallaştıran Güney Kürdistan'ımız var. Yirmiden fazla televizyon kanalımız var. Türkiye'de, devlet mahkemelerinin bilinmeyen bir dil dediği Kürtçe'de yayın yapan bir kanal var. Ben bu kanal konusunda arkadaşlar gibi düşünmüyorum. Onlar külliyen reddediyorlar, bence bu tavır doğru değil çünkü bu devlet yüzyıl boyunca dilimizi inkâr etti, halkımızın varlığını inkâr etti, dilimizi aşağıladı ve küçümsedi, bunu profesörlerine, yazarlarına, gazetecilerine, askerlerine yaptırdı. Hani sizin *Bilim, Resmi İdeoloji ve Kürt Sorunu* adlı değerli kitabınızda tek tek sıraladığınız yayınlarla yaptı. Ancak ne oldu? Bu inkârcı ve asimilasyonist devlet geri adım attı, hakikatin küçük de olsa farkına vardı ve inkâr ettiği, yok ettiği, imha etmeye çalıştığı bilinmeyen bir dilde yayın yapmak zorunda kaldı. Onun için TRT Şeş ne şaş ne baş/ne yanlış ne de iyidir. Devletin asimilasyonist ve inkârcı politikasının iflas ettiğinin delilidir. Meseleye bu şekilde bakmak daha doğrudur kanaatimce.

Hocam,

Kemalizm özü itibarıyla bir anti-Kürt, anti-Ermeni ve anti-İslam projedir. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının uyguladığı, ancak İngiliz ve Fransızların geliştirdiği bu proje, Kürdistan'ın bölüşülüp paylaşılması ve Kürtlerin tarihten silinme hareketidir. Türkçülük hareketi içeride Kürtlere, dışarıda da Ermenilere karşı geliştirilen bir hareket olarak Kürt'ün ve Kürdistan'ın adını dillerden ve tarihlerden silme hareketidir. Kürtlüğü diliyle, kültürüyle, adıyla, sanıyla ve bütün çağrışımlarıyla dünya yüzünden kaldırmak istiyor. Kürt'ün edebiyatını, kalıntılarını, sanatını, giyimini ve her şeyini ortadan kaldıran, asimile eden, mümkünse Kürtleri mutasyona uğratmak isteyen bir harekettir. Kemalizm, Mustafa

Kemal ve arkadaşları, Kürt'ü adıyla sanıyla geçmişiyle ne kadar silebilirlerse o kadar başarılı olabileceklerine inanmış, gözü kara asimilasyonistlerdir.

Kürtlüğün tahribatı, yok edilmesi, ona ait hiçbir değer ve olgunun yaşamasına izin verilmemesi Kemalizmin başlıca hedefidir. Onun için de Kürt'e ait hiçbir çağrışım olmaması için inkılâplar yapılmış. Kürtler kitaplardan, arşivlerden, mezar taşlarından, medreselerin kitabelerinden, ansiklopedilerden silinmişlerdir. Örneğin Fransız kökenli *İslam Ansiklopedisi*'nin Milli Eğitim Bakanlığı'nca yapılan baskılarında Kürtler ve Kürdistan maddeleri, Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinin orijinalinde bulunan Kürtçe şiirler, Kürtçe kelimeler, Kürdistan tasvirleri yayımlanmamış yıllar boyunca.

Harf devrimi Osmanlı'yı inkâr, İslami bir alfabenin ortadan kaldırılması ve geçmişi inkâr ise, diğer yanıyla da Kürtlüğün reddidir. Çünkü insanların, yeni yetişecek gençlerin Osmanlıca metinlerde, kitap ve gazetelerde geçen Kürt ve Kürdistan kelimeleri ile karşılaşmasını engellemenin en kolay yolu o dergi ve gazeteleri, kitap ve arşivleri erişilebilir, anlaşılabilir olmaktan çıkarmaktır. Kemalizm öyle yapmış. Lütfen dikkat ediniz, 1920'den sonra doğan yazarların, düşünürlerin, aydınların Kürt, Kürdistan, Kürt edebiyatı, Kürt kültürü vb. kelimeleri hiç kullanmadıklarını göreceksiniz. Elbette düşünce ve düşünceyi ifade etme özgürlüğünün ortadan kaldırılmasıyla da yakından alakalı bir durumdur. Ancak mesele sadece düşünce özgürlüğü ile alakalı değil... İnsanlar bilmiyorlar ki. Siz dahi Elazığ'a kaymakam yardımcısı olarak gidene kadar Kürtçe, Kürt, Kürdistan kavramlarını duymadığınızı, bilmediğinizi söylüyorsunuz. Düşünün Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirmişsiniz. Bundan sizin haberiniz yoksa, kimin olacak ki?

Bugün dahi Türkiye kamuoyunun önemli bir kısmı bundan haberdar değil. Anlamıyor, bilmiyor. Bu kadar mücadele olmuş, bu kadar insan ölmüş, bunca medya ve iletişim olanaklarının gelişmişliğine rağmen, hâlâ milyonlarca insan "Kürtler ne istiyor" diye soruyor. Koca koca yazarlar, profesörler, aydınlar, gazeteciler televizyona çıkıp "eskiden Kürt diye bir şey yoktu, sonra icat oldu" diyorlar. Oysa bir halk bir ulus icat olmaz ki. Bunlar insan topluluklarını makine sanıyorlar, icat edilebileceğine inanıyorlar.

Benim yıllardır düşündüğüm ama Alper Gümüş'ün formüle ettiği bir düşünce var. Diyor ki: "Kürt Sorunu'nun içindeki Türk sorunu, özü itibarıyla bilgisizlikten kaynaklanan cehalete, cehaletten kaynaklanan duyarsızlığa ve duyarsızlıktan kaynaklanan kibre dayanıyor." Doğrudur, ben yıllar yılı böyle düşünürüm. Çünkü bu cehaleti, duyarsızlığı ve kibri yirmi yıldan fazladır birçok saf ve iyi niyetli tanıdığımda gördüm: "Ya, diyor, Kürt vali olabiliyor, milletvekili oluyor, hatta bakan oluyor, daha siz ne istiyorsunuz?" Ben de diyorum ki "biz vali, bakan, başbakan hatta cumhurbaşkanı olmak istemiyoruz. Biz Kürt olmak istiyoruz. Normal ortalama, sıradan basit bir Kürt. Başka bir şey değil." "Peki bunun için ne yapmak lazım" diye soranlar oluyor. "Bunun için, diyorum, bizim Kürt olduğumuz kabul edilecek, dilimiz yasaklanmayacak, kültürümüz aşağılanmayacak, köylerimizin, dağlarımızın ve mezralarımızın ismi değişmeyecek, biz de eşit, özgür vatandaşlar olacağız"

Hocam işin garip tarafı Kürtler bile Kürt olduklarının farkında değil. Çünkü asimileci ve faşist eğitim sistemi Kürtlerin önemli bir kısmını asimile etmekle kalmamış, onları mutasyona uğratmayı başarmış bile. Bunda Kürtlerin Kürt aydınlarının da rolü vardır. Hani yukarıda Beşikçi'nin anlamadığı, kavramakta zorlandığı üç şey var demiştim ya, bunlardan üçüncüsü de şudur: Batılılaşmada Abdullah Cevdet, İslamlaşmada Üstad Bediüzzaman Saidi Kurdî çok önemlidir; bu iki ana düşünceyi harmanlayıp yeni bir sentez oluşturan ve bunu İslamlaşma, muasırlaşma ve Türkleşme şiarıyla sloganlaştıran ve teorisini oluşturan da Ziya Gökalp'tir. Ancak bu üç isim de Kürt olmalarına rağmen, Kürtlük adına hiçbir şey yapmamışlardır. Oysa 1920'lerde bu üç şahsiyet Kürtlüklerine sahip çıkabilselerdi ve Kemalizmin anti-Kürt, anti-Ermeni ve anti-İslam doktrinine karşı çıkabilselerdi, sanırım tarihin seyri bugünkünden farklı olacaktı.

Hani bir sohbetimizde şöyle bir soru sormuştunuz: "Cumhuriyet öncesinde onlarca Kürt dernek, vakıf, gazete, dergi, kitap ve bunların devamı yüz binlerce insan varken, Cumhuriyet'le birlikte Mustafa Kemal ve arkadaşları bir günde Kürt yoktur, Kürdistan diye bir yer yoktur vb. söylemlerini geliştirebilme cesareti nereden ve nasıl buldular?" Sanırım bunun kısa cevabı Kürtlerin dillerine karşı olan duyarsızlığı, ulemasının milli duygulara sahip olmaması, eşrafının cahil olması; ve buna karşı çıkabilecek üç beş kişi olan Mevlanzade Rıfat, Bedirxanîler, Cemilpaşazadeler, Memduh Selim Bey vb. insanların da dahil olduğu 150'liklerin sürgünüdür.

Sevgili Hocam,

Gördüğünüz gibi ta en baştan beri Beşikçi'nin düşüncelerini, yazdıklarını tekrarlıyorum. Onun için de artık bu mektubu sonlandırmalıyım. Ancak şunu da eklemek istiyorum ki Beşikçi'nin benim üzerimdeki etkisi normal bir yazarın, aydının, düşünürün etkisi gibi değildir. Etkisinde kalınan basit bir düşünce değil. Belki daha çok bir ruh, ahlaki yapı ve yaşam tarzıdır. Beşikçi'nin düşüncelerini, sadece entelektüel bir bilgi olarak almak değil; belki o düşünceyi yaşamak, teoriden pratiğe geçirmektir. Mesela onun kitaplarında bahsettiği şairlerin, yazarların kitaplarını bulmak, onları yeniden yazmak, yayımlamak ve bir anlamda onları ölümden kurtarmaktır. Yok edilmek, bitirilmek istenen Kürtlüğü; Kürt dilini ve kültürünü yok etme operasyonlarına karşı korumaktır. Bunu hayatının her safhasında yaşamak ve yaşatmaktır. Şayet Beşikçi Kürtlüğün teorisini yeniden kurmuşsa, bana düşen bunu pratize etmektir, yaşama geçirmektir. Elbette ki ırkçılıktan, milliyetçilikten arınmış bir şekilde. Türk, Arap ve Fars milliyetçiliğinin yaptığının tersini yaparak. Çünkü Kürtlüğü adıyla, sanıyla, tarihiyle ortadan kaldırmak istiyorlar. Biz, gerek bireyler olarak ve gerekse toplum olarak Kürtler, dilimize ve kültürümüze yapılan baskılara karşı durmalıyız. Ve dilimizle, kültürümüzle, adımızla, özgürlük içinde ve öbür halklarla eşit bir şekilde yaşamalıyız. Ben asla "ne mutlu Kürt'üm" demeyeceğim. Ancak, Kürt olunduğu için görülen baskıdan, zulümden bahsedeceğim. Ve Kürtçe'nin güzelliğini, edebiyatının ne kadar muhteşem olduğunu Türk, Arap ve Fars kardeşlerime ispat etmeliyim.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Demokrasi, İnsan Hakları, Üniversite, Kürt Sorunu

Yerel Demokrasinin Kavramsallaştırılması ve Geliştirilmesi için Öneriler

İLHAN TEKELİ

I. Giriş

İnsanlık her zaman pek çok konuda arayış içinde bulunuyor. Ama bu arayışlardan benim için en önemli olanı insanın onurlu yaşam hakkını gerçekleştirmek iddiasını taşıyan bir yönetişim sistemi geliştirmeye çalışmasıdır. Artık günümüzde demokrasi geçmişte olduğu gibi daha iyisi olmadığı için razı olunan bir yönetim biçimi olduğu söylenerek savunulamaz. Böyle bir savunma insanlığın tarihine ya da iddiasına yaraşmıyor.

Küreselleşen, bilgi toplumuna geçerken moderniteyi aşmaya çalışan dünyada temsilî demokrasi mantıksal dayanaklarını yitirmiştir. Küreselleşen dünyada bir ulus-devletin sınırları ve toprağı o ülkedeki toplumsal yaşamı denetleyemiyor. Bir ülkenin içinde yaşayanların kaderi artık o sınırlar içinde alınan kararlarla belirlenmiyor. Ülke sınırları dışında alınan kararlar ülke içinde yaşayanların kaderini büyük ölçüde belirlemektedir. Oysa kendi kaderi üzerinde karar verenleri seçme hakkına sahip değildir. Bu durumda temsilî demokrasinin mantıki temelleri önemli ölçüde zedelenmiş olmaktadır. Benzer bir temel kaybı modernitеden postmoderniteye geçerken ulus-devletin homojenleştirilmiş yurttaşından kozmopoliten yurttaşa geçişle yaşanmaktadır.

Temsilî demokrasinin yaşamaya başladığı bu kriz katılımcı demokrasi arayışlarını ortaya çıkarmıştır. Son yıllarda katılımcı demokrasi konusunda çok sayıda yeni yaklaşım geliştirilmiş olmasına karşın, temsilî demokrasinin yerini alamamaktadır. Çünkü katılımcı demokrasi bir küçük grup demokrasisidir. Bu nedenle de sistemin sürekliliğini garanti edememektedir. Bu durumda günümüzde devletler demokrasilerinin kalitesini temsilî demokrasiyle katılımcı demokrasinin birlikteliğini sağlayarak gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Böyle karma bir demokrasinin varlığı/kaçınılmazlığı kabul edilince demokrasinin kalitesini geliştirmek için yapılacak araştırmaların temelde üç farklı alanda dağılacağı söylenebilir.

Bunlardan birinci grupta yeni katılımcı yönetişim pratiklerini çeşitlendirmek ve geliştirmek için yapılan öneriler yer alabilir. İkinci grupta ise bir toplumda temsilî demokrasi ve katılımcı demokrasinin birlikte yer almasının olanakları, birbirine getirdikleri meşruiyet sınırlamaları, bu iki tür demokrasinin varlığının ilişkilendirilebilmesi için kullanılacak uygun temsil biçimleri ya da ontolojik kabuller gibi konulardaki çözümler bulunmaktadır. Üçüncü gruba temsilî demokrasi düşüncesinin yitirilmiş mantıki temellerinin yeniden kurulması için geliştirilen düşünceler konulabilir. Ben böyle bir yeniden temellendirme için temsilî demokrasi kuramının mekân boyutunu içerecek biçimde yeniden ele alınması gerektiğini düşünüyorum. Temsilî demokrasinin yeryüzü mekânının tümünü içerecek ve pratikte uygulanabilir bir kuramını oluşturabilmek için yerel demokrasiden başlamakta yarar vardır.

II. Bir demokrasi kuramı için yereli göreli olarak değil, mutlak olarak tanımlamak gerekiyor

Dünya'nın günümüzde yaşadığı dönüşüm hakkında geliştirilen söylemlerde yerel terimi iki karşıtlık içinde kullanılmaktadır. Yereli ya "küresel x yerel" ya da "ulusal x yerel" karşıtlığı içinde, yani bir kavram çiftinin bir yanı olarak tanımlıyoruz. Ama bu kavram çiftleri içinde bir göreliliği de barındırıyor. Yerelin karşıtı küresel olabildiği gibi ulusal da olabiliyor, oysa ulusalı küreselin karşıtı olan bir yerel olarak da görebiliriz. Yani ulusal yerel konumunda olduğu gibi, yerelin karşıtı konumunda da bulunabilmektedir. Her iki kullanışa da bakıldığında her yerel kendisinin de bir parçası olduğu bir bütünün karşıtı olarak tanımlanmıştır. Bütünün ne olduğu değiştikçe yerelin de ne olduğu değişmektedir. Yerele böyle yaklaştığımızda yerelin kendisini tanımladığı bütünün değiştirmesinin önemli bir değişme göstergesi haline geldiğini de kavramaya çalışırız. Yani bu yaklaşımda yerel görelidir.

Yereli göreli olarak tanımlamak ilişkisel açıklamalar için yararlı olabilir. Örneğin vesayet, merkez-çevre modeli vb. Oysa bu yazıda yapılacağı üzere yerel demokrasi konusunda göreli bir temsilden çok mutlak bir temsil gerekmektedir. Bu halde bir çıkış noktası olarak 1933 yılında Walter Christaller'in yerleşme sistemleri için geliştirdiği Merkezî Yerler Kuramı'nı ele alabiliriz. Christaller'in kuramı mekâna duyarlı bir makro coğrafya kuramıydı. Temelde yerleşmeler ve yerleşmelerin etki alanları kademelenmesini açıklamak için geliştirilmişti. Etki alanları kademelenmesine paralel olarak yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası bölgeler ve küresel alanlar kademelenmesinden sözedebiliriz. Yeryüzünün tümü küresel olana karşılık gelmektedir. Bu en üst kademedir. Bunun altında yeryüzü mekânı belli sayıda uluslararası bölge tarafından paylaşılmaktadır. Onun altındaki kademede yeryüzü mekânı 200 kadar ulus-devlet tarafından bölüşülmektedir. Bir kademe daha altta oldukça çok sayıda bölgesel alan bulunmaktadır. Onun altında da yer yüzü mekânı çok sayıda yerelliğe ayrılmaktadır. Bu halde yerel bir yönetim/yönetişim alanları kademelenmesinin en alt ucunu temsil etmektedir. Bir başka deyişle artık yerel göreli bir kavram değil, olanaklı yöneti-

şim mekânlarına ilişkin bir sürekliliğin bir ucu olarak ortaya çıkmakta, mutlak mekâna ilişkin bir kavram haline gelmektedir.

Bu kademelerin her biri sosyal kuram açısından farklı ölçeklere tekabül etmektedir. Dünya yönetişim mekânındaki farklılaşmanın en küçük mekânsal ünitesi olan yerele ilişkin ölçek farklılığı bu ünitedeki demokrasiyi dünya demokrasinin kalitesine katkı açısından en kritik bir konuma getirmektedir.

III. Çok kademeli yönetişim temsilî demokrasi kuramına mekân boyutunu getiriyor

Böyle çok kademeli bir yönetişim ontolojisi ya da mimarisi kabul edildiğinde demokrasi kuramının mekânsallaştırılmasının yolu da açılmış olmaktadır. Böyle bir çözüm Liesbet Hooghe ve Gary Marx tarafından, "Çok Kademeli Yönetişim" olarak önerilmiştir.[1] Çok Kademeli Yönetişim Avrupa Birliği'nin siyasal bütünleşmesinde ortaya çıkan pratik sorunlarına çözüm olarak önerilmiştir. Bu önerilerini mantıksal limitlerine götürmedikleri için, çok kademeli yönetişimi demokrasi kuramına mekân boyutunu getirmek olarak yorumlamamışlardır. Ben onların önerilerine daha geniş anlamlar yüklemekteyim.

Liesbet Hooghe ve Gary Marx yeni çalışmalarında çok kademeli yönetişim sistemlerini ikiye ayırmışlardır. Birinci türünde her kademedeki yönetişim birimlerinin yetki alanları birbirini kesmeden sistemin tüm toprağını (yeryüzünü) kapsayacaktır. Bu aslında Christaller kuramındaki türdeki bir yerleşmeler kademelenmesini içerecektir. İkinci tür yönetişim mimarisinde ise belli bir kademedeki yönetişim birimlerinin yetki alanlarının birbiriyle kesişebilmesi kabul edilmekte, düzenli bir kademelenmenin bulunmayışına da olanak verilmektedir. Gerçek yaşamda ise her iki tür çok kademeli yönetişim bir arada bulunmaktadır.

Bir dünya demokrasisinin kuruluşunun böyle çok kademeli bir yönetişim mimarisi içinde gerçekleşeceği kabul edilince dünyada yaşayan her kişi çok kimlikli hale gelmektedir. Bir kişi hem bir yerelliğin, hem bir bölgenin, hem bir ulus-devletin, hem bir küresel bölgenin, hem de dünyanın mensubu ya da vatandaşı olmaktadır. Artık bireylerin tek kimliği bir ulus-devletin vatandaşı olmak değildir. Her yönetişim kademesi ona ayrı bir kimlik vermektedir, bireyler çok kimlikli hale gelmektedir.

Örneğin Çankaya'da doğan/yaşayan bir kişi hem Çankayalı, hem Ankaralı, hem İç Anadolulu, hem Türkiyeli, hem Avrupalı, hem Ortadoğulu, hem dünya vatandaşıdır. Bu çok kimliklilik bireye değişik düzeylerde haklar ve sorumluluklar yüklemektedir. Bu kimliklerden biri diğerine üstünlük taşımamaktadır. Bu koşullar altında egemenlik kavramları her kademe için ayrı ayrı kurulmaktadır. Çok kademeli yönetişim ise değişik kademelerinin her biri demokratik olarak kurulmuş yönetişim kademelerinin karşılıklı olarak etkileşimi olarak kavranabilecektir.

---

1 Liesbet Hooghe & Gary Marx, *Multi-level Governance and European Integration*, Boulder: Rowman & Littlefield, 2001.

OTONOMİ/ÖZERKLİK ÜZERİNE

Ozan Değer

1. Otonomi/Özerklik (*autonomy*), etimolojik olarak Antik Yunanca kökenli *kendi* anlamındaki *auto,* (kurucu) *yasa* anlamındaki *nomos* sözcüklerinin bir araya gelmesi ile oluşup "kendi hakkında 'yasa'ma/karar ver(ebil)me yeti ve yetkisine sahip olma" anlamına gelmektedir. Sözcüğün kök bileşenlerinden ilkini oluşturan "kendi", kullanıldığı bağlama göre kavramsal bir içerik kazanarak özgül bir forma bürünmektedir; bir başka ifadeyle *sözcük*, göndermede bulunduğu öznenin ayırt edici nicel ve/veya nitel unsurları çerçevesince *kavram* haline, dolayısıyla 'kendi'lik kipliğine dönüşmektedir: bireysel özerklik, toplumsal özerklik, yönetsel özerklik gibi. Sözcüğün diğer kök bileşeni olan *yasa*nın içeriği ise 'kendi'lik kipliğinin özgüllüğü dolayımıyla donatılır. Yasa sözcük anlamı itibarıyla bizatihi "kendi hakkında 'yasa'ma yeti ve yetkisi"ne göndermede bulunmaz; "kendi hakkında" nitelemesi, sözcüğün ilk kök bileşeni, yani "kendi (*auto*)" ile imlenerek kavramsal donatı biçimini alır. O halde sözcüğü kavrama dönüştürürken ona bileşenlerinden farklı, yeni bir anlam kazandıran aslî söz "kendi"dir; bu nedenle "otonomi rejimi"ni ayırt edici kılan en önemli etkenlerden biri, otonomi talep eden öznenin 'ne'liğine/'kim'liğine dair yürütülmesi gereken analitik tartışmadır.

2. "Otonomi rejimi"ni ayırt edici kılan bir diğer önemli etken ise söz konusu rejimin *niteliği*dir. Zira kendilik kipliğinden mülhem otonomi talebi, her halükârda meşru bir rejime kaynaklık etmeyebilir; "kendi"ye denk düşen öznenin ne'liği/kim'liği kadar, rejimin temel karakteri de bir o kadar önemi haizdir. "Siyaset"in, en yalın anlamıyla "düzen kurma"ya, "rejim"in ise kavramsal olarak "düzenleme biçimi"ne tekabül ettiği kabul edildiği takdirde sözü edilen "düzenleme biçimi"nin

Çok kademeli demokrasinin her kademesinin demokratik oluşumundan ne anlaşılması gerektiğine açıklık kazandırmak gerekir. İki farklı olanaktan söz edilebilir. Bunlardan birincisi en alt kademenin mensuplarının kendi yönetimini belirlemesidir. İlk kademelerin yönetimleri bir üst kademeyi belirleyecektir. Bu yolla tüm sistemin yönetimi belirlenmiş olacaktır. İkincisi, her kademenin yönetimlerinin onun yetki alanında yaşayan bireyler tarafından doğrudan seçilmesidir. Tabii bu iki yaklaşımın melezi olan bir yaklaşım da geliştirilebilir.

Bu nedenle bu yazıda önce "Çok Kademeli Yönetişim" önerisini açıklamaya, potansiyellerini ortaya koymaya, daha sonra da uluslararası siyasetin işleyişinin eleştirisinde ya da normatif nitelikleriyle demokrasi türlerinin değerlendirilmesinde nasıl kullanılabileceği ve barışçı bir dünyanın doğmasına olabilecek katkıların neler olabileceği üzerinde duracağım.

ve sonucunda ortaya çıkan "düzen"in ilkelerinin ve kurumlarının niteliği, yürütülen siyasetin, dolayısıyla murat edilen rejimin de niteliğini belirlemektedir. Bu nedenle rejimin *demokratik* olup olmaması çok önemli bir yere sahipken, *demokrasi*den ne anlaşılması gerektiği de bir o kadar önem taşır. Bir başka ifadeyle "demos"un, yani rejime konu olan insan topluluğunun kimlerden oluştuğu, aralarında hangi türden ilişkiler ağının bulunduğu, bir diğer ifadeyle "demos"un nasıl örgütlendiği ise "kratos"un, yani yönetme pratiğinin de nasıl biçimleneceğini koşullamaktadır; tıpkı otonomide olduğu gibi. O halde demokratik bir otonomi/özerklik talebinin konu olduğu hallerde ilk olarak tartışılması gereken iki nokta şudur: i. Otonomi talep eden "kendi"nin nasıl bir "demos"a tekabül ettiği, ii. "Nomos"a yön veren "kratos"un hangi ilke ve kurumlar zemininde inşa olunduğu.

3. Bu bağlamda topluluk bileşenlerinin, i. nesep, soy bağı vs. zemininde bir araya gelmesi ile ii. aynı temsil ve karar alma mekanizmalarına katılan, dolayısıyla *hakların kolektif öznesi* olma zemininde bir araya gelmesi, öngörülen düzenin karakterini belirleyecek en önemli etkendir. Modern devlet, *kaide düzeyinde* bir devletin üyesi olmayı –dolayısıyla haklara sahip olma hakkını– bir devlete uyrukluk bağıyla bağlı olma koşuluna bağlamış, üstüne üstlük bu koşulu bir "ulus"a mensup olma koşuluyla pekiştirmiştir. Bir başka ifadeyle modern devlet, biçimsel olarak kurucu "toprak, insan ve hukuksal egemenlik" ilkelerini, esasen insan unsurunun *ulus biçiminde örgütlenmiş olması* koşuluna bağlayarak bunun dışında kalan her türlü örgütlülüğü gayrimeşru ve gayriyasal kabul/ilan etmiştir. Hak öznesi olmak için ulus olma koşulu, ulus olma iddiasını ve egemenlik tesisini kabul ettirmiş topluluklar için bir "var olma meşruiyeti"ne kaynaklık ederken bu iddiasını kabul ettirememiş ya da bu iddianın peşinde olmayıp farklı biçimlerde örgütlenmeye çabalamış toplulukların söz konusu meşruiyet çemberinden dışlanmasına kaynaklık etmiştir.

4. Devlet örgütlülüğünün –söz konusu koşullar zemininde– tavandan tabana, hiyerarşik, temsil ve karar mekanizmalarına katılımın sayısız ve öngörülemez dola-

IV. Çok kademeli yönetişim sistemi kavramının geliştirilmiş olması çözümlemelerimize ne getiriyor?

Çok kademeli yönetişim sistemi günümüz dünya düzeninin normal demokratik işleyişi için bir model olarak düşünülmeye başlandığında, bu modelin dünyada yaşanan pek çok sorunun teşhisi için kullanılabilecek bir çerçeve oluşturmakta olduğunu fark edebiliriz.

Bunu bazı örnekler vererek açık hale getirebiliriz. Günümüzdeki dünya yönetişim sisteminin var olan mimarisi çok kademeli yönetişim sisteminin mimarisinden iki bakımdan farklıdır ya da sapma yapmaktadır. Bu distorsiyonların biri ulus-devlet kademesindedir. Ulus-devletler, tarihsel gelişmeleri içinde, hem daha alt kademelerin, hem de üstündeki kademelerin yetkilerini kendilerinde toplamışlar, bu yetkilerin çok kademeli yönetişim sisteminde olmaları gereken

yımlarla iğdiş edilerek inşa edilmesi ve ulusal düzeyden uluslararası düzeye kadar her türden yasal/gayriyasal şiddet araçları ile koruma altına alınması, ilke/temenni düzeyindeki "kendi kendini yönetme pratiği"ni, salt "yönetme pratiği"ne dönüştürmüş ve temsil edilen kimselerin büyük çoğunluğunu, sözü edilen mekanizmalardan mahrum bırakmıştır. Söz konusu hiyerarşik ve pek çok dolayım içeren temsil ve karar mekanizması ise rejimin kendisi sosyalist, sosyal demokrat ya da liberal demokrat olarak nitelendirilse de yurttaşlar topluluğunun çoğunluğunu maddi hayatın örgütlenmesi noktasında adeta birer figürana dönüştürmüştür. İdealize edilmiş olan ne olursa olsun *eşitlik* iddiası ile inşa edilmiş sosyalist rejimler dahi modern devletin olmazsa olmazı bu fasit daireden kurtulamamıştır. İşte bu noktada *otonomi*, eşitlik, özgürlük ve kardeşlik zemininde, i. işaret edilen fasit daireden kurtularak toplulukların maddi hayatın örgütlenmesi pratiğine hemen her noktada müdahil olabilecekleri, ii. toplulukların kendilerini özgürce tanımlayabilip ifade edebilecekleri, iii. Bu topluluklar *network*ünün aralarında entegratif ilişki biçimleri kurabilecekleri yönetsel bir model olarak belirmektedir.

5. Bu model, "insanın onurlu yaşam hakkını gerçekleştirmek iddiasını taşıyan" (Tekeli) çağdaş bir *yönetişim* sistemini tekrar gündeme getirmesi nedeniyle özel olarak önem taşımaktadır. Siyasal otoritenin hiyerarşik ve piramidal örgütlenişi, ne yazık ki insan(lık) onurunu ayaklar altına alan siyasal ve yönetsel deneyimlere kaynaklık etmiş, insanın kendini gerçekleştirmesinin önüne sayısız engel dikmiş ve kendi yazgısını kendisinin belirleyebildiği, –vazgeçilmesi mümkün olmayan– temsil kurumunun inşasına ve gidişatına muhtelif yerlerde müdahil olma olanağını asgari düzeye indirmiş ve dolayısıyla "insan onuru"nu egemenlerin ellerine terk etmiştir. Otonomi talebi, ilk elden, insan onurunun insanın kendisine teslim edilmesi talebidir; onuru, Kaf Dağı'nın ardındaki egemenlerin tercihlerine yazgılı olmaktan çıkarıp kişinin kendi tezahürüne teşmil etmektir; her türlü yoksulluğun, yoksunluğun ve eksikliğin (ya da eksiklik hissiyatının) giderilmesi adına yerleşik egemenliğe ve egemenlere meydan okumaktır. Bu talebin *sosyalizan* nitelik taşıması elbet-

kademelere verilmesini engellemektedirler. Günümüzde dünya demokrasisinin çok kademeli yönetişim sisteminin oluşmasında en önemli eksiklik küresel düzeyinin oluşamamış bulunmasıdır. Bu düzey fiilen, adı ABD olan bir ulus-devlet tarafından işgal edilmiş bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler küresel bir yönetişim örgütü olarak değil, bir ulus-devletleri arası bir örgüt olarak kurulmuştur. Ulus-devletler Birleşmiş Milletler'in bir küresel yönetişim örgütü haline dönüşmesine olanak vermemişlerdir.

Bugünkü dünya yönetişim sisteminin bu tür sapmalar taşıdığının farkına varılması birçok siyasal olguyu açıklamamızı kolaylaştırmaktadır. Örneğin Avrupa Birliği'nin anayasasını oluşturmakta karşılaştığı tüm zorluklara, ulus-devlet düzeyindeki aşırı yetki toplanmasının aşılmasına karşı ulus-devletlerin direnci neden olmaktadır. Avrupa projesinin tıkanması büyük ölçüde bu yüzdendir. Maastricht Antlaşması'ndan Lizbon Antlaşması'na varılabilmesi için 17 yıl geç-

te eşitlik, özgürlük ve kardeşlik ilkelerinin içeriğiyle, ilkelerin hayata geçiriliş yordamıyla ve üslubuyla ilintilidir. Homojen, hiyerarşik ve otarşik bir topluluk tahayyülüne dayalı otonomi talebi çok büyük bir ihtimalle insan onurunu ayaklar altına alan bir modelin yeniden üretilmesi anlamına gelecektir.

6. O halde bu modelin beşerî unsurunun tek kimlikli, tek boyutlu, tek ufuklu insanlar topluluğundan değil, heterojen, çok kimlikli ve kozmopolitan-evrenselci niteliklere sahip insanlar topluluğundan meydana gelmesi ideale yakın olanıdır. Siyasal otoritenin tavandan tabana örgütlenmiş halinin tepetaklak edilerek tabandan tavana doğru örgütlenmesi, en küçük mekânsal ve yönetsel birim üyelerinin yazgılarını ellerine almalarına da olanak sağlayacaktır. İnsanın, ayak bastığı ve sosyalleştiği *ilk yer/mekân* (fiziki çevre) ile kurduğu ilişki dolayımı ile var olduğu kabul edilirse bu *ilk yer/mekân*, kişinin *anlam dünyasını* ağırlıklı olarak biçimlendiren ölçek olarak belirecektir; bu süreci tersine çeviren ve yazgısını belirleme yetisini öznenin elinden alan, daha önce sözü edilen modern mekanizmalardır. O halde ilk olarak bu *ilk yer/mekânın* demokratik biçimde örgütlenmesi gerekmektedir; bu örgütlenmeyi eşitlikçi, özgürlükçü ve kardeşliğe dayalı biçimde gerçekleştirme iddiası taşıyan yöntemin, öznelerarası ilişkileri koşullayan nedenleri salt iktisadi etkenlerle açıklamaya girişmesi halinde buradan tekerrürün türeyeceği aşikâr; ancak bu ilişkilerin *holistik* bir yaşam çevresinden ve bilgi toplumunun küresel etkileşimlerinden mülhem etkenlerle açıklanması yeni ve ufuk açıcı olacaktır.

7. Bu modelin biçimsel anlamdaki (iskelet) çağdaş versiyonu, *işteş*, yani karşılıklılık esasına dayalı, yerelden küresele doğru uzanan çok bileşenli, çok katmanlı, yatay ve dikey geçişkenliğe sahip yönetsel bir mekanizmadır; böylesi karmaşık bir mekanizma yönetişim pratiğini, yerelden-mülhem insan varoluşunu temel alarak gerçekleştirme iddiasına sahip olduğu için hem insan onurunu insanın kendi ellerine teslim edebileceği hem de insanı bu çok bileşenli, çok katmanlı mekanizma içerisinde *çok kimlikli* kılabileceği için kıymetlidir. O halde i. "demos"un –belirtildiği üzere– "nesep, soy bağı vs. zemininde bir araya gelmesi ile değil, aynı temsil ve karar

miştir. Bu çok yavaş bir ilerlemedir. Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin neden giremediği konusunda pek çok sebep sıralanabilir. Bunların çoğunda haklılık payı bulunmaktadır. Ama temel neden AB projesinin, çok kademeli yönetişim sisteminin kurulamayışı dolayısıyla, tıkanmış olması ve ulusüstü bir yönetim kademesini oluşturmakta zorlanmasıdır.

Maastricht öncesinde Avrupa Birliği'nin salt ekonomik bir birlik olmaktan çıkarak siyasal birliği gerçekleştirmesi yolunda adımlar atılmaya başlanınca, AB içinde yer alan bazı ülkeler ulusal egemenliklerinin aşılmaya başlaması üzerine çok rahatsızlık duymaya başladılar. Avrupa'da siyasal birliğin sağlanması için gerekli görülen adımların atılabilmesi ancak bu kaygıların giderilmesi halinde olanaklı olacaktı. Bu kaygıların giderilmesinde etkili iki adım atıldığı söylenebilir. Bu adımların birincisi yerindenlik (*subsidiarity*) ilkesinin kabulüydü. Buna göre toplumsal hizmetler ekonomik olarak üretilebilme koşulunu yerine getir-

alma mekanizmalarına katılan, dolayısıyla *hakların kolektif öznesi* olma zemininde bir araya gelmesi" temeline dayalı çok kimlikli insanlar topluluğu, ii. "kratos"un ise tabandan tavana doğru örgütlenmiş otonom birimlerin entegratif birliğini hayata geçirme projesi olarak tahayyül edilmesi, insan(lık) onuru ve ona yaraşır bir yaşam için *umut* olabilir; bir başka ifade ile "kendi"nin aynı temsil ve karar alma mekanizmalarına katıldığı, dolayısıyla *hakların kolektif öznesi* olma zemininde bir araya geldiği, "hakkında 'yasa'ma yeti ve yetkisi"ni de sözü edilen model etrafında gerçekleştiren topluluk/lar, yeni bir eşitlik, özgürlük ve kardeşlik rüzgârına yelken açabilirler.

8. Kürt siyasal hareketinin haklı olarak talep ettiği otonomi/özeklik *de* ancak "demos"un "hak öznesi", "kratos"un ise gerçek anlamda "yazgısına karar verme yeti ve yetkisi" temelinde örgütlenmesi biçiminde idealize edilebilir. Ancak bu noktada şunu belirtmek elzemdir: –Abdullah Öcalan'ın çok boyutlu önerileri DTK ve BDP'nin taslak programları ve siyasal, yönetsel, hukuksal, kültürel otonomi/özerklik biçimleri, nitel ve nicel sınırları tartışıladursun– eşit, özgür ve kardeş öznelerin birlikteliği için gereken en önemli ilke *tüzel otonomi/özerklik talep edilen mekânın*, yeni eksiklik, yoksunluk ve ek sömürü mekanizmaları üreten kavramlardan ve pratiklerden arındırılmasıdır. Bunun için "iç tutunum (kohezyon)"u var edecek motivasyonun, dil, din, etnisite ve ulus gibi kategorilerden azade ortak mekân ve uzam temelinde inşası zemin teşkil eden en önemli ilke olmalıdır; dolayısıyla otonomi/özerklik talep edilen aslî mekânın "Kürdistan Özerk Bölgesi" olarak değil, tüm toplulukları, tüm kimlikleri, tüm halkları (Zaza, Ermeni, Kürt, Arap, Türkmen, Süryani vs.) kapsayan "Yukarı Mezopotamya Özerk Bölgesi" olarak imlenmesi, bağrından çıktığı siyasal bedenin kusurlarını, günahlarını ve izlerini bertaraf etmek için atılacak ilk adım olacaktır. Bunun gerçekleşmesi halinde inkâr ve imha edilen bir halkın kazanımları, bu fırsata sahip olamamış tüm topluluklar, kimlikler ve halklara teşmil edile(bil)cektir ki olacaksa evrensellik iddiası taşıyan kıymetinin kaynağı budur.

mesi halinde, yararlanıcısına en yakın olarak yer alacaktı. Bu ilke AB içinde ortaya çıkabilecek aşırı bir merkezîleşmeyi önleyerek, çevre ülkelerin korunmasını sağlayacaktı. İkincisi ise yeni bir yönetişim mimarisi olarak "Çok Kademeli Yönetişim" yaklaşımının benimsenmesiydi. Bu mimari yerel, bölgesel, ulusal, küresel bölgeler ve küresel düzeydeki yönetim ağlarından oluşuyordu. Her kademe kendi ölçeği için anlamlı işlevlerden sorumlu olacaktı. Yani kademeler arasında yönetişim açısından düşey bir işbölümü bulunacaktır. Gerçekte biraz dikkat ederseniz, önerilen bu mimariyi yerindenlik ilkesinin ortaya çıkardığını görebilirsiniz. Tabii, bu çok kademeli yönetişimin her kademesi demokratik süreçlerle oluşacaktı. Bu öneri AB için geliştirilmiş olsa da, gerçekte tüm dünyayı kapsayan bir demokrasi önerisiydi.

Bu çok kademeli yönetişim anlayışı, beraberinde yeni kademeli bir egemenlik anlayışı getirmiş olmaktadır. Böyle bir yeni egemenlik kavrayışına ulaşınca, ulu-

sal egemenlik kaybı kaygıları temelsiz kalmaktadır. Kaybı, kaygı yaratması gereken yeni egemenlikler ortaya çıkmaktadır. Bu durumda ulus-devletlerin egemenlik kaybı savıyla AB projesinin gelişmesini engellemeleri büyük ölçüde dayanağını yitirmektedir.

Küresel yönetişimin kurulmamış ve güç kullanma tekelinin bu kademeye verilmemiş olmasının sorunlarını dünyada barışın kurulamamış olmasında görmekteyiz. Bölgesel çatışmalar sürmektedir. Küresel düzeyin kurulamamış olmasının bir başka sonucu, iklim değişikliği konusunda dünya çapında etkili adımlar atılmasında karşılaşılan zorluklarda gözlenmektedir. Bu tür verilen örneklerin sayısı artırılabilir.

Ulus-devletler dünyasında ulusal kimlikler tüm diğer kimlikleri baskı altına almaktadır. Bu durumda güçlü ötekileştirmeler yaratılabilmektedir. Bu ötekileştirmeler dünyasında yaratılan gerginlikler kolayca savaşı haklı göstermekte kullanılmaktadır. Oysa "Çok Kademeli Yönetişim" sisteminde ortaya çıkan çok kimlikli bireyler arasında güçlü ötekileştirmeler yaratılması kolay değildir. Başka bir deyişle barışçı bir dünyanın kurulması için daha uygun bir ortam yaratacaktır.

V. Temsilî demokrasinin katılımcı demokrasiyle bütünleşmesi en iyi yerelde gerçekleştirilir

Temsilî demokrasi kuramına mekânsal boyut katarak "Çok Kademeli Yönetişim" anlayışının geliştirilmesi, demokrasi pratiklerinin kalitesinin yükseltilmesinde bu kademelerden yerel demokrasi kademesine özel bir önem yüklendiğinin farkına varılmasını getirir. Bu özel önem iki farklı nedene dayandırılabilir. Birincisi çok kademeli yönetişimde yerel yönetimin temsilî demokratik mekanizmayla gerçekleştirilen bölümü insanın yaşam kalitesinin yükseltilmesinde çok büyük bir öneme sahip olması dolayısıyladır. İkincisi ise yerel ölçeğin katılımcı demokrasi pratiklerine daha üst kademelerden daha da açık olmasıdır. Yerelde yönetişimi gerçekleştirmenin nesnel koşulları daha uygundur. Bu iki farklı nedenden kaynaklanan kritik önemi sergileyebilmek için yerelin yaşamımızla ilişkisini kurmak gerekir.

Bu konuda düşünmeye yerelden başlayalım. Heidegger'in *dasein* (bir yerde varolmak) kavramından yola çıkılabilir. Bir insanın varlığı ancak bir yerellikte anlam kazanmaktadır. Bir kimsenin "bir yerde var olması" kavramını "yaşam kalitesiyle" nasıl ilişkilendirebiliriz? Bir yerde yaşayan bir kimse, yüksek kalitedeki yerel hizmetlerden, başka bir deyişle toplu tüketimden yararlanıyorsa, doğal ve kültürel bakımdan nitelikli bir çevrede yaşıyorsa, onun varlık sorunu çözülmüş olur mu? Eğer kendisine bu şekilde dıştan verilenlerin, salt bir tüketicisi olmak yaşam kalitesinin sağlandığını söylemek için yeterli görülüyorsa, evet yanıtı verilebilir. Ama böyle ucu açık hazcı bir yaşam kalitesi anlayışının varacağı nokta bir çevresel çöküş olacaktır. Eğer bir "yerde varolmak"la kastedilen o yerin oluşumuna katkıda bulunmak ya da birlikte varolmak ise bu soruya evet yanıtı verilemez. Böylece yönetimde başarıyı birlikte tüketim taleple-

rini karşılamayla ölçme mantığından, katılımcılık ya da yönetişimi gerçekleştirmeyle ölçme mantığına geçilmektedir. Böyle bir mantık içinde yönetişim kaliteli yaşamın mutlaka gerçekleştirilmesi gereken bir önkoşulu olma niteliğini kazanmaktadır.

Biz doğduğumuzda kendimizi bir yerellik içinde buluyoruz. Yaşamımızın güzergâhına bağlı olarak yaşadığımız yerelliklerin hangisi olacağı değişebiliyor. Ama her zaman bir yerel içinde yaşıyoruz. Onu somut olarak birinci elden biliyoruz. Biz her yerelliği doğrudan biliyoruz. Oysa biz bir alanda küresel/evrensel olandan söz ettiğimizde, evrensel olanın somut olarak bildiğimiz yönü olduğu kadar, onun böyle somut olarak doğrudan bilemediğimiz soyut yönleri de bulunuyor. O birçok somut üzerinden kurulmuş olan soyut bir bilgi oluyor. Yerelin bilgisini kavramamız ve onun özgün yanını bilebilmemiz için de tek başına somutun bilgisi yetmiyor, onu daha büyük bir bağlama yerleştirmemiz gerekiyor, o da küresel/evrenselin soyut bilgisini gerektiriyor. Bu nedenle yerelin somut bilgisinden yola çıkarak, soyut olana tırmanıyor ve ondan yararlanarak yerelin özgün olan özelliğini tanımlıyoruz. Yereli bu şekilde bilmek, modernitenin yereli bilmesi olarak görülebilir. Oysa postmodern yaklaşımların belli türlerinde yerelin bilinmesi için böyle bir soyuta tırmanma gereği yoktur. Bu da postmodernitede sembol ile gerçek arasındaki farklılığın erimesiyle yakından ilişkilidir. Katılımcı pratiklerin yaşam kalitesine katkısı doğrudan hale gelmektedir.

Yerel, yaşamımıza iki bakımdan çerçeve oluşturmaktadır. Bunlardan birincisi yerelin yaşamımız için fiziki bir çevre işlevi görmesidir. Yaşadığımız yer doğal özellikleriyle, içinde yer alan yapılarla yaşam çevremizi oluşturur. Her gün uyandığımızda bu fiziki nesnelerin nerede olduğunu biliriz. Yaşamımıza onlar yön verirler, anlam katarlar. İkincisi ise bu fiziki çevrede oluşan topluluktur (komünite). Bu topluluk içinde yaşayanlara aşinalığımız vardır, ortak yaşam deneyimlerimiz bulunur, yüz yüze ilişkiler kurarız, bu çevrede kurduğumuz ilişkiler yaşamımızı anlamlı kılar. Biz yerel içinde sosyalleşiyoruz. Yaşamımıza bu komünitede kurduğumuz ilişkiler anlam veriyor. Yaşadığımızı böyle anlıyoruz. İnsancıl değerlerin soyuttan çıkarak somutlaşması, yaşam içinde yeralması burada oluyor. İnsan hakları burada yaşama geçiyor. Bireyle çevresi bütünleşiyor. Bu öyle bir bütünleşme ki kimliğimizin parçası halini alıyor.

Yerelin böyle bir yaşam çevresi oluşturmasının çok önemli sonuçları vardır. Onun bir yer (*place*) olmasını sağlar, onu bir kültürel anlam alanı haline getirir, medeni yaşamın (*civic life*) kurulabildiği, yani sorumluluğu olan yurttaşın oluşturulabildiği bir alan niteliği kazandırır.

Bu kavrayışa göre yerelin kendisi bir özne değildir. Bu yerelde yaşayan bireyler ya da öznelerin eylemleri sonucu, yerel dünyanın değişmesine uyum sağlamaya çalışmakta ve evrilmektedir. Bu öznellerin davranışları, yerelin tek tek bireyin davranışına indirgenemeyecek olan bir evrilme öyküsü ortaya çıkarmaktadır. Bu evrilme öyküsü içinde yerel, bireylerin eylemlerinin kışkırtıcısı rolü oynayabileceği gibi onun bir engeli haline de gelebilmektedir.

Yaşam kalitesi kavramı ile yerel yönetimlerin ilişkisini yorumlayabilmek için insan hakları yaşam kalitesi ilişkisini kurmak gerekir. İnsan hakları soyut kav-

ramlar düzeyinde kaldıkça ilginç değildir. Ancak pratiğe geçtiğinde anlam kazanırlar. İnsan haklarının büyük kısmı yerellikte yaşama geçer. Bir yerelin yaşanabilirliği insan haklarının orada uygulanmakta olması diye tanımlanabilir. Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin üçüncü maddesinde insanın özgür ve güven içinde bir yaşam hakkı olduğu, beşinci maddesinde şiddete ve aşağılayıcı muameleye tabi tutulamayacağı, yirmi beşinci maddesinde her insanın yeterli yaşam standardına sahip olma hakkının bulunduğu belirtilmiştir. BM Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nde açıkça insanların en temel hakkı olan yaşam hakkının salt biyolojik yaşamın korunması olmadığı, toplumsal bir varlık olan insanın bu özelliğini göz önünde tutan *onurlu bir yaşam hakkı* olduğu temellendirilmiştir. Onurlu yaşam hakkı çok yaratıcı bir kavramdır. Bu kavram içine tarihsel mirasın korunması sokulabildiği gibi, toplumdaki hakçalık kavramı da yer almaktadır.

Yaşam kalitesinin sağlanmasına gerçekleştirilmesi iyi olan bir şey olarak bakmak yerine onurlu yaşam hakkının bir gereği olarak bakıldığında, yönetim birey ilişkisinin niteliğinde önemli bir değişme ortaya çıkmaktadır. Artık yapılması iyi bir şey olmaktan çıkmakta, gerçekleştirilmesi zorunlu olan bir şey olmaktadır. İnsan haklarının, örneğin çevre haklarının gerçekleştirilmesi sadece yönetimlerin sorumluluğuna değil aynı zamanda bireylerin de tek tek sorumluluğuna düşmektedir. Yaşam kalitesine onurlu yaşam hakkı çerçevesi içinde baktığımızda bunun gerçekleştirilmesinin yönetişim zihniyetinin gelişmiş olmasına, bireyin sorumluluklarının farkında olmasına, pasif yurttaşlık anlayışından aktif katılımcı bir yurttaşlık anlayışına doğru yol alınmasına bağlı olduğunu görüyoruz.

Yaşam kalitesi kavramına hazcı tüketici bir anlayışla yaklaşmayı bırakarak iki yönde geliştirmek gerekiyor. Yaşam kalitesini bir taraftan varlık sorunuyla, diğer taraftan insan haklarıyla ilişkilendirerek düşünmeye başlamamızda yarar var. Böyle bir genişletme yerel yöneticiler tarafından yönetilmeyi taşınmaz bir yük haline getiriyor. Böyle bir yük fark edilmeye başlandığında da yönetişimin başarılabilen, sonuç alınabilen ve yaşam kalitesinin sağlanmasının bir önkoşulu haline geliyor.

Yerelin anlamlı bir yönetişim birimi olarak ortaya çıkması orada yaşayanların kaderlerinin birbirine bağlı olduğunu sezmesi ve birbirlerine bir duygu bağıyla bağlı hale gelmeleri yüzündendir. Böyle bir iç tutunumun (kohezyon) varlığı onları daha üst bir birimin çözümlemelerde kullanılacak bir birimi haline getirmektedir. Bu açıklama çok önemlidir. Eğer bu iç tutunum yoksa yerel yoktur anlamına gelir. Ama pek çok yerellik çalışmasında bu tutunum açıklanmaktan çok veri olarak kabul edilir.

Böyle bir bütünlüğün algılanmasında ekonomik nedenlerin önemli payı olduğu, bu yerellikler içinde karşılıklı iş bağlantılarının yüksekliği, değişik faaliyetlerin belli bir alanda kümelenmesinin yarattığı dışsallıklar, emek pazarı bütünlüğü vb.lerinin varlığı bir araştırma içinde göreli olarak kolayca ortaya konulabilir. Ama kader birliğini ekonomik bağlara dayandıran açıklamalar duygusal bağlılıkları açıklamakta yetersiz kalacaktır. Başarı olduğu kadar başarısızlık da belli koşullarda kader birliğinin farkında olmayı geliştirebilir.

Duygu bağlarını yaratan nedenleri ekonomik nedenlerden çok yerelin bir yaşam çevresi olmasında ve bireyin bu çevrede sosyalleşmesinde, bu nedenle de yerel bir kültürü içselleştirmesinde, bu yerelin onun için bir yer (*place*) olarak anlam kazanmasında, yerel bir kimlik edinmesinde, yani bir ölçüde yerel bir yaşam biçimine bağımlı hale gelmesinde bulmak olanaklıdır.

Eğer bir yerelliğin bu tür bağlılıklar oluşturduğu kabul ediliyorsa, bunu sadece varsayarak geçiştirmemeli, bunun ölçme yoluna gidilmelidir. Böyle ölçümler bulunması halinde iç tutunumun varlığı ya da yokluğu konusunda ulaşılan yargılar güvenilir hale gelir. Ancak bu halde bu tutunumun varlığının neye dayandığı konusunda çözümlemeler geliştirilebilir. Örneğin yereldeki yaşam kalitesinin yüksekliğinin iç tutunumun yüksekliğini açıklayıp açıklamadığını anlayabiliriz. Eğer iç tutunum yüksek ise bunun ekonomik performansının yükselmesine ya da düşüklüğüne katkısının düzeyini sorgulayabiliriz. İç tutunum yüksekliğinin küresel sızmalara karşı direnişi açıklamakta anlamlı bir değişken olup olmadığı üzerinde durulabilir.

Yerelliğin ne anlama geldiği konusundaki yorumlarımız ve anlayışımız geliştikçe, yerel demokrasinin temsilî yönünün ve katılımcı yönünün birbirini tamamlayıcı olarak kurulmasının demokrasilerin kalitesini artırmaktaki kritik önemini daha iyi kavrarız.

VI. Son verirken

Artık demokrasi bilinen bir şey değildir. Sürekli olarak üzerinde düşünülmesi ve geliştirilmesi gereken bir şeydir. Günümüz dünyasında sürekli olarak yeni demokrasi pratikleri önerilmektedir. Bu sürekli yeniyi arayış onurlu yaşam hakkının ayrılmaz bir parçasıdır. İnsan olmaya yakışmaktadır.

Yerel kendi kimliği olabilen farklılıklarını üretebilen bir özne olarak görülmeye ve yerelleşmenin küreselleşmeyle eş zamanlı olduğu algılanmaya başlandığında yerele aktif ve yaratıcı bir faaliyet alanı açılmaktadır.

Küreselleşen bir dünyada yerel de değişiyor, yeni bir yerel oluşuyor. Bir ulusun başarı ve saygınlık düzeyi de, bu yerellerin başarısına tabi oluyor. Yerelliklerin ürettikleri farklılıklar da o yerelliğin çekiciliğini artıran bir kaynak niteliğini kazanıyor. Yerel kimliklerin ve sosyal kapitallerin üretildiği mekânlar haline geliyor. Dünyaya böyle bir bakış açısı ve bilginin kazandığı yeni işlevler yerelliği kısmen açıklıyor. Yerelin kazandığı yeni anlam sadece üretim teknolojisinde ve üretimdeki etkinlik sorunu dolayısıyla değil, aynı zamanda da demokrasinin değişmesi dolayısıyla ortaya çıkıyor. İnsanlar kendi kaderlerini ele almak, kendilerini bir proje olarak gerçekleştirmekte bir serbestlik istiyorlar.

Düşünce-Eylem İlişkisiyle Suç ve Ceza

IŞIK ERGÜDEN

Zarife'ye, sevgimle;
katkıları olmasa bu metin olamazdı...

Her yazının bir tarihi vardır. Akla düştüğü andan son noktası konulana dek geçen süre boyunca, geçmişi ve şimdiki zamanı kapsayan, aralarındaki bağları yeniden kuran bir sürece dönüşür yazı.

İsmail Beşikçi üzerine bir kitap için benden yazı istendiği anki şaşkınlığa ve heyecana bir anı eşlik etti. 12 Mart 1971 günleri. Annem hapisteki ağabeyimin sol kitaplarını küçük bir alaturka tuvalette yangın çıkarma pahasına yakıyor. Bu "yangın"dan kurtulan birkaç kitaptan biriydi İsmail Beşikçi'nin *Doğu Anadolu'nun Düzeni.*[1] Bugünün alışıldık formatından oldukça farklı boyutlarda basılmış bu kitap, hemen akabinde benim de ilgiyle okuduğum, mülkiyetin temellerine dair J.J. Rousseau epigrafı asla aklımdan çıkmayan, sonra benim hapis sıram geldiğinde yaşanan yeni kitap talanından da –nedendir bilinmez– sağ kalarak kitaplığımda hâlâ duran eski tarihli ender kitaplardan biri oldu... Annemin yangınından kurtulmuş bu ve diğer kitapları için 17 yıl hapis yatmış olduğunu hatırladım bu yazı vesilesiyle İsmail Beşikçi'nin.

Geçmiş bir yana, yazının şimdiki zamanı da var elbet: Faşist katil Mehmet Ali Ağca davul zurnalar, kortejler eşliğinde, peşinde de leşçi bir medyayı sürükleyerek hapishaneden çıktı, "devlet için kurşun sıkanlar" safındaydı; "taş atan çocuklar" onlarca yıl cezalara çarptırıldı; Çingeneler yaşam alanlarından sürüldü; Kürt halkının temsilcileri ve hak savunucuları hapse atıldı; linçler –neyse ki!– "sürekli teşebbüs" aşamasında kaldı; cezaevlerinde ve karakollarda "başını çarparak", "kendini camdan atarak" ölenlere, sokaklarda "dur ihtarına uymadı" diye öldürülenler eklendi; kadınların kocaları ve aşıkları tarafından katliyle gay, travesti, transseksüel cinayetleri gündelik haberler arasına girdi; "namus cinayetleri" ve namuslarına leke sürmesin diye boğulan yeni doğmuş bebekler; "sözümü keseni paspas yaparım" diyerek altı yaşında çocuğu ayağının altına alan ana sınıfı öğretmeni; yurtlarda yöneticilerin tecavüzüne uğrayan çocuklar ve iki

1 İsmail Beşikçi, *Doğu Anadolu'nun Düzeni, Sosyo/Ekonomik ve Etnik Temeller*, E Yayınları, 1969.

yıl boyunca bütün bir şehrin önde gelen şahsiyetlerinin, yönetici, amir, memur, iş adamı takımının tecavüzüne uğrayan küçük kızlar...

Bütün bu mide bulantısı, bu kusmuk yığını, niyeyse, milliyetçi-mukaddesatçı-dinci bir toplumsal yapının şeref listesi, medarı iftiharı gibi gözümün önünden hiç uzaklaşmadı bu yazı boyunca. Sosyolojik ya da antropolojik bir araştırma konusu olmayı hak etse de, muhtemeldir ki bütün bu fiillerin ardındakiler "devletine, milletine bağlı vatandaş" kategorisindendir; hiçbiri muhalif değildir, "vatanı için kurşun sıkan, kurşun yiyen" cinsindendir, "ezan susmasın, bayrak inmesin" diyenlerdendir, "evli barklı, çoluk çocuklu" türündendir. Muhtemeldir; hatta kesindir...[2]

Bu olguların çoğuna dair –medyaya yansıdığına göre– hukukun devreye girdiği, dolayısıyla suç ve ceza mekanizmalarının işleyeceği söylenebilir. Ama hegemonik yapıdan bağımsız olduğu asla düşünülemeyecek olan hukuk pratiğinin ("vatan, millet, devlet söz konusu olunca gerisi teferruattır"[3] diyen hukuk insanlarının egemen olduğu bir sistemin) "hafifletici neden" olarak aynı hegemonik söylemlere başvurarak (öldürülen kadınların, "gay"lerin, tecavüze uğrayanların, linç edilmek istenenlerin, polis kurşunuyla ölenlerin... cellatlarını "tahrik ettiği" argümanıyla) bu yapıyı yeniden ürettiği, dolayısıyla geçmişte olduğu gibi bugün ve yarın da aynı söylemi yeniden üreteceği koşullarda, devlet-kurum-kitle ittifakının tarihine bakmak, devletin ve hukukun imtiyaz tanıdığı bu kitleye ve eylem türüne dair belki daha çok şey söyler bize. Bir şehirde yıllarca sürdüğü açığa çıkmış tecavüz zinciri karşısında eğer bir başbakan "medya abartmasın", o şehrin belediye başkanı "tecavüz var ya da yok, kaşıyıp durmayın" diyebiliyorsa, bu durum, geçmişte "üçüncü sayfa" havadisi gözüyle bakılan olayların aslında politikleştiğinin (ya da zaten hep politik olduğunun), bir zihniyeti ifade ettiğinin ve bu zihniyeti korumak için de devletin ve kurumların seferber olduğunun göstergesi değil midir?[4] Bir yanda devletin ve diğer kurumların her düzeydeki terörü, diğer yanda "sıradan insan"ın bir diğerine yönelik şiddeti... Bu ikisinin ne ölçüde örtüştüğü, hegemonya süreçlerinin tarihsel yapısına ve işleyişine bakıldığında daha iyi kavranabilir.

* * *

Devlet gibi gören ve eyleyen yığınlar; devlet-kitle bütünleşmesi; "şiddetin tekeli"ne ortak olanlar!... Kapitalist devlet yapıları ortaya çıkana dek hükümranların kitleleri seferber etmek için özel bağlara ihtiyaç duydukları pek söyle-

2 Burada tek tek bireyleri bütünleyici, kategorileştirici bir yaklaşım değil, genel ideolojik hegemonya ortamına vurgu söz konusudur.

3 TESEV Yayınları tarafından yayımlanan, Mithat Sancar ile Eylem Ümit Atılgan'ın *Demokratikleşme Sürecinde Hâkimler ve Savcılar* (Mayıs 2009) adlı araştırmasının ortaya koyduğu ve fiilen savunanların da karşı çıkanların da egemen zihniyet olarak varlığına işaret ettikleri anlayışın derlenmiş ifadesi.

4 Yargılanamazlık zaten resmî ve gayriresmî mekanizmalarla yürürlüktedir: devletin şiddet kullanma yetkisine sahip memurlarından kapitalist sermaye zincirinin tepelerindeki soygun ağlarına dek uzanan farklı kesimler resmen ya da "teamülen" dokunulmazdır. Bunun ötesinde, hegemonik zihniyetlerle işlenen suçlar da er ya da geç toplumsal hoşgörüden ve mükâfattan nasibini almaktadır.

nemez. İktisat dışı zor bu yığınları harekete geçirmeye, savaşlara sürüklemeye, vergilendirmeye ve çalıştırmaya büyük ölçüde yetiyordu, kültürel-ideolojik bir bağa ihtiyaç yoktu. Kapitalist devlet ise, ideolojik, politik, iktisadi, her alanda kapsayıcı olmayı, tek bir "kültür" oluşturmayı hedefler ki bu, hegemonya oluşturma mekanizma ve süreçlerinin işlemesi demektir. Kapitalist devlet, bürokrasi ve militarizmin yanı sıra, esasen kitle oluşturma gücüyle varlığını sürdürür. Devletleşme, büyük oranda hayalî cemaatlerin de yaratıldığı süreçtir. Bu cemaatlerin başında da ulus gelir. Dolayısıyla, zorunlu eğitim sistemiyle birlikte okul kurumu (yanı sıra da medya) bu uluslaşma sürecinin taşıyıcısı olurken, kitle de işte bu (çok yönlü ama tek tip) "eğitim"in yan ürünü olarak doğar. Tek tek her bir kişi, çocukluğundan itibaren hayalî cemaatlerin simge ve ritüelleriyle okulda tanışır, bunları içselleştirir; ulusal mitolojiler, düşmanlar, "öteki" ve "biz" kavramlarından oluşan bir dizi yalan, çoğu zaman bilimi, akademiyi ve medyayı da ardına alarak aşılanır, temrin halinde tekrarlanır; hamasi bir edebiyat, törenler, bayramlar, marşlar gibi ritüel ve araçlarla ortak bir zihniyet, hegemonik bir kültürel yapı şekillenir. Okulun ardından gelen askerlik, aile yaşamı, iş hayatı, eğlence-futbol-medya kültürü bütün bu hemegonik söylemi sürekli yeniden üretir, disipline edici tekniklerin parçası olarak kullanır ve bunları kişinin bedenine-ruhuna kazır. Artık herkes bu değerleri tek başına ve refleks gösterircesine savunabilir, bulunduğu her yerde yeniden üretebilir hale gelir. Devlet, kurumlar ve kitle, bir bütün olarak aynı hegemonyanın hem öznesi hem de nesnesidir, karşılıklı etkileşim halinde hareket edip bütünü yeniden üretirler.

Bugüne gelirken, devlet bürokrasisi ve militarizmi, Weber'in belirttiği şiddet tekelini ve Althusser'in belirttiği ideolojik aygıtlar üzerindeki tekelini (özel güvenlik şirketlerinden köy koruculuğu sistemine, özel okullardan özel medyaya) özelleştirdi. Ama bu özelleştirme ne bir "devlet-sivil toplum" karşıtlığı yarattı ne de bir özgürlük alanı; yalnızca aynı hegemonya ortamını paylaşan aktörlerin eylem güçleri arttı, etkinlik alanları genişledi, iktidar söyleminin emme kapasitesi çoğaldı. Artık dünyaya ve olaylara devlet gibi bakan ve böyle hareket eden özel kurumlar, şirketler, işyerleri, okullar, eğlence ve kültür alanları, medya, irili ufaklı sivil toplum kuruluşları, gruplar ve kitleler var. Küreselleşme ve neoliberal politikalar, yerel devlet gücünün ve etkisinin azalmasına değil, tersine, bu güç ve etkinin dağılarak çoğalmasına yol açtı. Devlet ile diğer kurumlar arasındaki ayrım giderek ortadan kalkarken, devlet gibi hareket edebilen, şiddet kullanabilen, ideolojik ve hegemonik aygıt ve güce sahip kurumlar aynı gerçek ve performatif etkilerle genel ideolojik-pratik ortamı şekillendirir oldu.

Böylelikle ortaya "devletsi" bir gündelik hayat –*sıradan faşizm, gündelik faşizm*– çıktı. Devlet artık salt bir kurum değil, ilişkiler, söylemler ve pratikler ağı halini aldı. Yasa ile şiddetin birbirine karıştığı, iktidarın ve hegemonyanın merkezsizleştiği bu durum, bütün kurumlara ve çoğunluğa dağılmış bir söylem oluşumunun da kapısını açtı. Herkes egemen söylemi kendi içinde ve dışında yeniden üretme mekanizmalarına sahip oldu.

* * *

Yakın tarihe dönüp baktığımızda, devletleşme-uluslaşma süreciyle birlikte, şiddet tekelini elinde bulunduran devletin terörü bir yana, kitlenin de (diğer resmî, gayriresmî kurum ve kuruluşlarla yan yana ya da onların "göz yumması", teşviki koşuluyla) içinde yer aldığı yığınsal kıyım ve katliamların varlığıyla hep karşılaşırız. 1915'in Ermenilere yönelik "Büyük Felaket"inden bu yana, "6-7 Eylül Olayları", 1970'li yıllarda "devleti koruma" göreviyle "komünizmle mücadele" eden faşist-MHP hareketi, Maraş, Çorum, Sivas katliamları, keza 1993'teki "Madımak Oteli" katliamı hep aynı devlet-kurum-kitle ilişkisinin; hep aynı hukuksal imtiyaz ve hoşgörüden yararlanmanın tezahürleridir. Bugün yaşanan ve muhtemelen yarın da yaşanmaya devam edecek olan bu zihniyet örtüşmesi ve karşılıklı kayırma, muhtemeldir ki daha sayısız cinayetin, katliamın, tecavüzün, şiddetin kaynağı olmaya devam edecektir.[5]

* * *

Kitleler suskun değil, hareket halinde, ellerinde, pencerelerinde bayraklarla, linçe, kıyıma, cinayete ve talana hazırlar; farklı olanı hep dışlamışlar, malına mülküne el koymuşlar, canına ırzına kastetmişler, tekbir getirerek yakmışlar, zayıf olanı ezmiş, sömürmüş, tecavüz etmişler, hep birlikte ve tek tek. Sonra da takım elbiseleri, eşofmanları, üniformaları ve formalarıyla, maçlarda ve asker uğurlamalarında, bayrak törenlerinde ve televizyon karşısında, alışveriş merkezlerinde ve çarşılarda, işyerlerinde, okullarda, camilerde ve kışlalarda hep aynı söylemin içinde yaşamaktan, aynı söylemi üretmekten, birbirlerini onaylamaktan, sırtlarını sıvazlamaktan, kendilerini "biz" hissetmekten gurur duyup, hizaya geçip, boyun eğip, sömürülüp, ama yine de devlet gibi görmekten, devlet gibi davranmaktan kaçınmamışlar, kaçınmayacaklar...

Aynı zihniyet ikliminden beslenen pratiklerdir küçük kızlara tecavüz etmek, farklı etnik kökenden insanlara saldırmak, travestileri katletmek, komünistleri yakmak, Alevileri kesmek, Kürtleri linç etmek istemek... Üstelik suç ve ceza kapsamına giren fiiller olsa bile, bunların toplumsal meşruiyetinin, kurumların müsamahasına mazhar olduğunun taraflarca biliniyor olması, kamusal alana pek yansımaması ve karda yürüyüp iz bırakılmaması durumunda daima örtbas edileceği de aynı ideolojik hegemonyanın gerçeğidir.

* * *

Soruna başka bir yerden de bakabiliriz:

> "Olmuş bitmiş bir fiilin ardından faili cezalandırmak amacıyla kapatmak ne fiili ortadan kaldırır, değiştirir ne de suçun tekrarını önler veya caydırıcı olur (hapishane sayısı arttıkça suçun arttığı; hapishaneden çıkanların tekrar girme olası-

5 Siyaset ve hukuk yıllardır "sağcı-solcu", "milliyetçi-bölücü" ayrımını gerek ceza yasasından, gerekse de "teamül yasası"ndan (yani ideolojik hegemonyadan) aldığı destekle birincilerin lehine ikincilerin aleyhine sürdüregelmiştir; buna patriyarkal ve erkek egemen ideolojinin cinayetlerini, sermaye sınıfının vahşi kapitalizme yakışır koşullarda çalıştırıp sömürdüğü emekçiler üzerindeki cinayetlerini de aynı tarafgirlikle ele almasını eklemek gerekir (Tuzla tersanelerinde, maden ocaklarında, kot taşlama işinde ve daha sayısız vahşi sömürü alanında ölenleri hatırlamak yeter).

lığının, hiç girmemiş olanların hapishaneye girme olasılığından daha fazla olduğu gibi veriler çoğaltılabilir). Şiddetin egemen olduğu bir toplumsal yapıda bireyler arası ilişkilerin şiddete dayandığı, yoksulluğun olduğu bir toplumda 'suç'un da olacağı, 'suça eğilimli' kavramının topluma ve zamana göre farklı kategorilerce içi doldurulan bir yafta olduğu ve genellikle de 'tehlikeli' olarak görülen yoksul ve yoksun kesimlere yakıştırıldığı, diğer yandan suç işlemenin tesadüfî niteliğinin de göz ardı edilmemesi gerektiği ortadadır.

Suç, toplumsal ve bireysel koşullarla birlikte, bu koşul ve ilişkilerle etkileşim içinde ise (hatta 'ürün', 'üretim', 'yansı', 'sonuç' ise), tüm bunları bir yana bırakarak tek tek bireyleri ele almanın, hatta artık suçun kendisini, ağırlığını ya da hafifliğini de bir yana bırakarak bedenlere işkence uygulamaktan kapatmaya, hayatsız bırakmaya ve öldürmeye kadar uzanan bir dizi işlemde bulunmanın içerdiği şiddet ne tür bir ceza olabilir? Tamamen mantıksal, rasyonel ve sistematik bir tasarım olduğuna kuşku bırakmayan, hiçbir şeyin 'münferit' ve 'kişisel tasarruf' olmadığı, olsa da bu tür tavırların 'daha fazla şiddet' uygulamaktan ibaret olduğu hapishane sisteminin topluma bu denli içkin olmasının ardında nasıl bir toplumsallık, kurumsallık ve zihniyet yatmaktadır?"[6]

Artık çok gerilerde kalmış liberal ütopya, toplumsal yasaların sözleşme ürünü olduğuna inanırken, bu sözleşmelerin ihlalinin de cezayı gerektirdiği kanısındaydı (insanlık tarihinde kaç yasa, hangi toplum, sözleşme ürünüdür?). Hapse atma, koruma ve kazanma amaçlıydı. Toplumu suçludan, kimi zaman suçluyu toplumdan (hatta kendinden) korumak ve onu eğitip topluma kazandırmak; yani bir tür geri dönüşüm sürecine tabi kılmak... Ama eylemin, fiilin geri döndürülemezliği bir yana, kapatılan kişinin kriminal damgası yiyerek dışlanması, toplumsal sistemin ağlarında bu sıfatla yer alması da hapishanenin suç ve suçlu üretimi dışında pek bir işe yaramadığını gösteriyordu. Burada suç ve suçlu üreten bütün toplumsal mekanizmaların işleyişini, sistemin ta kendisini sorgulamak gerekiyordu ki, bu ne tek başına hukukun altından kalkabileceği ne de kurulu düzenin, statükonun kaldırabileceği bir durumdu; hâlâ da değildir (kaldırılan taşın altından kaç cinayet, kaç tecavüz, kaç katliam çıkacağı, çirkefin devletten tüm sistem kurumlarına dek, kimlere, hangi "saygın şahsiyetlere" uzanacağı, sistemin işleyişinin nasıl zedeleneceği bilinemeyebilir).

Suç ve cezanın bu hali daha ziyade sistemiçi işleyişe dair bir durumdur: Egemen toplumsal mekanizmanın işleyebilmesindeki aksaklıkları gidermeye, pürüzleri temizlemeye, görünür ve göze batanı örtmeye, kırılan kolları yen içine almaya, evcil ve ehli kılmaya dönüktür... Ama suçun kurumlaşmış ve kitleselleşmiş hali yanında, kapitalist suç toplumu yanında, hapishane, işlevini çoktan yitirmiştir. Toplumun diğer kurumları da en az hapishane kadar başarılı bir şekilde suç ve suçlu üretimine katkıda bulunabilmekte, sistemi yaygınlaştırabilmektedir.

Suç ve ceza ilişkisinin bir yönü daha vardır ki bu, egemen sistemi yıkmaya, parçalamaya, işleyemez hale getirmeye, hatta –ve muhtemelen– yerine da-

6 Işık Ergüden, *Hapishane Çağı, Kapatılan İnsan*, Versus Yayınları, 2007, s. 36-37.

ha adil, daha eşitlikçi ve özgür bir dünyayı ikame etmeye dönük eylem ile bunu önleme mücadelesinin aracı olarak gündeme gelir.

Bu noktada sistemin yekvücut, kitlesel ve kütlesel hareket ettiği görülür: Sistem, nesneleştirdiği kişilerin öznelliklerinde içerilmiş hegemonya şeklinde sürerken, bu kitlesel ve kütlesel bütünlüğüne (parayı ve sopayı egemen kılacak vatan, millet, din, devlet, ordu gibi iktidar simgelerine yönelik) her tehdit "istisnai hal"i olağanlaştıran yöntemlerle püskürtülür, egemen değerler sistemi devlet-kurum-kitle bütünü tarafından her yöntemle savunulur (Auschwitz istisna değil kuraldır, gündeliktir). Kişiler daha çocukken, sosyalleşirlerken, kendilerine sunulan dili, jest ve mimikleri, kendi toplumlarına özgü kültürün yorumlama ve davranış şemalarını kullanarak, kendilerini üretecekleri çerçeveyi yeniden üretebilir hale gelirler;[7] ancak böylelikle özneleşir, sistemin bekçisi aktif birer kişi olurlar. Böylece oluşan ve kuşaktan kuşağa aktarılan davranış ve düşünce dizgesi (*habitus*) içinde eylemde bulunan bireyler (yığın), kendi özgür iradeleriyle davrandıklarına inanırken, aslında bütün hegemonyayı kendi içlerinde yeniden üretecek ve bunları performatif ritüellere dönüştürecek şekilde bedenlerini disipline etmişlerdir: Artık hegemonyanın ve sistemin bekası tek tek her birinin elindedir, sorunsuzca sürebilir... "Farklı olandan hoşlanmama" hem kitle politikalarının hem de yatay olarak dağıtılan hegemonyanın asli öğesidir, herkes "pan-devlet"in bir unsurudur, "tek kişilik ordu"dur.

Hukuk kurumu da devrededir. Egemen değer ve mekanizmaları tartışmaya açacak her şey, dilsel düzeyde tanımlamadan adlandırmaya, eylem düzeyinde itiraz etmekten teşhire, isyan, başkaldırı ve itaatsizliğe, kısacası sisteme kısa devre yaptıracak eylemlere dek her şey (bireylerin kurumlara dönük şiddeti de dahil) suçun ve cezanın kapsamına girer; yok edilmekten, imhadan, sürülmekten kurtulabilenler kapatılır, kapatılanlar üzerinde "tretman" uygulanır, kapatılan yok sayılır, kişiliksizleştirilmeye çalışılır, "pişman olması", "saflara katılması" istenir...[8] Ama –ne iyi ki!– bu süreç çoğu zaman boşa çıkar ("canımdan başka neyimi alabilirsin?" yalın haykırışı, tek bir kişinin kudret sahiplerine dönük

7 İlkokuldan başlayarak militarist bir eğitimin ve hamaset yığınının beyinlerine kazındığı, ardından da tamamen bencil ve vahşi bir rekabete dayalı toplumsal hiyerarşi basamaklarında yükselmeye çalışan, korku içindeki, güvensiz, sersemleşmiş "yetişkin" kalabalığı bu faşizan gündelik hayatın temel direği olur.

8 TESEV Yayınları tarafından yayımlanan, Mithat Sancar ile Eylem Ümit Atılgan'ın *Demokratikleşme Sürecinde Hâkimler ve Savcılar* (Mayıs 2009) adlı çalışması, devletçi yargı anlayışının nasıl bir hegemonya unsuru halini aldığını gayet iyi belirten ibarelerle dolu. Bir hâkimin ağzından: "Çünkü siz hâkimlere, hem hukuk fakültesinde hem de daha sonra, mesleğe alındıktan sonra hukuk kavramını öğretmiyorsunuz, ideoloji anlatıyorsunuz. Bunu da somutlaştırmak istemiyorum, ama bunu anlatırsanız o hâkim de hukuku değil, kendi ideolojisini uygular" (s. 172-173). Aynı dizinin ikinci kitabı olarak çıkan, Mithat Sancar ile Suavi Aydın'ın *Demokratikleşme Sürecinde Toplumun Yargı Algısı* (Mayıs 2009) adlı çalışmanın sonuç bölümü hegemonyanın toplumda yaşanışı açısından ilginç veriler içeriyor: "Yargı erki, görüşmecilerin çoğu tarafından, kuvvetler ayrılığı ilkesine dayalı bir bilinçle değil, bütünsel devlet kavrayışıyla algılanmaktadır" (s. 82); "Yargı–devlet özdeşliği olarak nitelediğimiz bu algının Türkiye toplumuna has nedenleri olduğunu kabul etmek, makul görünüyor. Burada devleti, yurttaşlara hizmet sunan bir organizasyondan çok, toplumu kontrol ve terbiye etmeyi hedefleyen dışsal bir güç ve yapı olarak gören zihniyetin etkisinin önemli rol oynadığı söylenebilir" (s. 82); "Görüşmecilerin bu konuda dile getirdikleri fikirlerin çoğunun, *Demokratikleşme Sürecinde Hâkimler ve Savcılar* çalışması kapsamında görüştüğümüz hâkim ve savcıların büyük bir kısmının değerlendirmeleriyle örtüşmesi, bizce üzerinde ciddiyetle durulması gereken önemli bir bulgudur." (s. 83).

bu haykırışı veyahut idam sehpasını kendi tekmeleyip sloganını atan devrimcinin sesi, iktidar sahiplerine öldürmenin bile yetmediği noktayı gösterir).

Kurulu düzenlerin, yerleşik iktidar yapılarının kendinin devamından başka amacı, arzusu yoktur. Dolayısıyla bu yeniden üretimi kesintiye uğratan ya da uğratma potansiyeli taşıyan her şey tehlikelidir, bertaraf edilmelidir. Bu yönüyle, kurulu düzen diktasının düzen bozuculuğa, yıkıcılığa hoşgörü göstermesini beklemek ve icazet aramak, bunun ancak bir egemenin hoşgörüsü olabileceğini, dolayısıyla "normalleştirme", içine katma (yok edip yutma) arzusunun devamı olabileceğini anlamamak olabilir.

* * *

Kabileci, ırkçı, milliyetçi, öjenist sınıf politikalarından gen mühendisliğinin tekno-faşizmine dek sistem kitlesel bütünlüğünü her ne kadar sağlamış ve uyumlu bir tek tiplik kurmuş olsa da, insanın soru sorması, sorusunun peşinden gitmesi, itiraz etmesi, eyleme geçmesi neyse ki hâlâ mümkün! Ve sistem de bu insan tekini, muhalif bireyi arayıp buluyor, bütün cüssesiyle onun üzerine çullanıyor. Sistemin bireye çuvalladığı bu nokta komedinin ve ikiyüzlülüğün bariz tezahür anıdır; yaygın söylemdeki "eşitsiz güç kullanımı" burada sırıtır. Tek bir kişi karşısında acze düşen devlet; bireye *karşı* sistem! Hatta, "can"ından başka bir şeyi olmaması bir yana, düşüncesine çullanılan birey; düşünceye *karşı* sistem!... Devleti, sistemi, tek bir kişi yıkabilir!

Peki, eylem düşünce ise, düşünen kişiyi kapatmanın etkisi ne olabilir? Susturmak, caydırmak, bir daha düşündürtmemek, pişman etmek, görüş değiştirmesini, başka türlü düşünmesini sağlamak mıdır beklenen etki? Yazdığı kitaplar nedeniyle "yasadışı terör örgütüne yardım etmek"ten yargılananlar; egemen düşünceye, egemen dile aykırı konuştuğu, yazdığı için dava konusu edilen, ceza alan, hapis yatan yığınla insan; düşünceleri nedeniyle, yazdıkları kitaplar nedeniyle öldürülenler...[9]

Devletin ve kurumlarının (örneğin hukukun) hegemonik dil ve görüşe aykırı kişi karşısındaki tutumu ile devlet gibi hareket eden kitlenin cinayet, linç eylemleri, hedef, amaç ve araç bakımından örtüşmektedir. Toplumu bölünmekten, yıkılmaktan, ahlaksızlaşmaktan korumak adına yapılan her şey, verili bir statükonun korunması uğruna, insanın en kirli akıl ve düşünce ürünlerini baş tacı edip, statükoyu sarsacak, düşünceyi ve hayatı başkalaştıracak ne varsa hepsini bastırmaktan geçiyor (yeter ki yıkılmasın; yıkılmasın da bu sömürü düzeni, bu ırkçı-faşizan gündelik hayat, talan edilmiş doğa ve çocukluk aynen bu şekliyle, beylerin keyfi bozulmadan, yalan ve ikiyüzlülükle sürebilsin!). Hegemonik söyleme karşı çıkanların, hem kurum ve kitlenin hem de tek tek kişilerin şiddetiyle karşılaşması, öldürülmesi, dışlanması, kapatılıp yok edilmesi, sistemin kâğıt üzerinde benimsediği demokrasi açısından olmasa da, asıl yürürlükte olan hegemonik zihniyet açısından meşrudur.

---

9 BİA'nın Medya Gözlem Raporu'na göre 2010 yılının ilk üç ayında toplam 216 gazeteci, yazar, yayıncı, karikatürist, siyasetçi ve yurttaş düşünceleri nedeniyle mahkemeye çıktı; 5 gazeteci saldırıya uğradı; AİHM cezaları yüzde yüz arttı (*Bianet Haber Ajansı*, Erol Önderoğlu, 2 Mayıs 2010).

Düşüncenin ve eylemin suç olduğu yer, bu hegemonik zihniyetin sorgulandığı, değiştirilmek, yıkılmak istendiği noktadır. Sistem "demokratikleştikçe" suç kavramı değişip kayganlaşmış, "düşünce suçu" "eylem suçu"ndan ayrılmış, hemen ardından ise iyice muğlâk bir "terör" ve "kamu güvenliği" anlayışı Demokles'in kılıcı gibi en tepeye asılarak, düşüncenin rahatlıkla "terörü destekleyici" görülebilme zemini oluşturulmuştur. Sonuçta hegemonik söyleme aykırı ne varsa rahatlıkla yasaklama, kapatma konusu olabilmiştir: Artık "düşünce suçu" yoktur, "terörü destekleyen düşünce" vardır; "terör" ve "güvenlik" ibarelerinin geçtiği yerde akan sular durur, medyanın, akademinin entelektüel –ve maddi– sermaye sahibi kalemleri ve sesleri militarizmin en kanlı savunucuları olarak hegemonya oluşturmanın tekeline sıkı sıkıya yapışırlar.[10] "Terör" ve "terörist" ifadeleri tamamen söylemsel nitelikteyken ve gerçekliğe nereden bakıldığına doğrudan bağlıyken, hegemonik söylemin bu tutumu ("terörist" zaten insan olarak görülmez, "şeytan"dır, "düşman"dır, "şey"dir, cesedi "leş"tir),[11] "bizim gibi düşünmüyorsan sesini çıkaramazsın, yaşayamazsın, hatta yok olsan daha iyi olur" anlamına gelmektedir; doğrudan doğruya insan tekini boğmaya ve suskunlaştırmaya yönelik bir söylemdir.

Oysa bir düşünme sürecinin ürünü olan kuram ile eylem insan varlığına içkin temel ilişkilerdendir, birliktedirler, çelişik de olsalar bütüncüldürler, çünkü bir kuram-eylem varlığıdır insan. Egemen sistem ve söylem bu bütünlüğü kırma yönünde çabalar; öncelikle bu bütünlüğün her bir ayağını tek tek iğdiş eder, şahsilikten çıkarır, genelgeçer ve basmakalıp olanın egemenliğine sokar, sonra da asıl tehdit olarak gördüğü eylem alanını normatif bir çerçeveye sokarken kuram alanını da piyasanın egemenlik sınırları içine dahil eder, düşünceyi alınır-satılır bir meta kılar, hayalleri dahi sınıflandırıp tasnifler, ehlileştirir, paketleyip satışa sunar. Hâlâ "tehlike" görülen fikirler varsa, kalmışsa, bunları da eylemin kapsamını genişleterek soğurur: "Düşünebilirsin ama davranamazsın", "düşünebilirsin ama buraya kadar", "düşünebilirsin ama ifade edemezsin", "bunu aklına bile getiremezsin" diyen, bunu koro halinde her an ve her yerde tekrarlayan bir hegemonik söylem insan varlığıyla alay ediyor gibidir.

---

10 TESEV Yayınları'ndan çıkan, Meryem Erdal'ın *Demokratikleşme Sürecinde Basının Yargı Algısı* (Şubat 2010) adlı araştırmasının sonuç bölümü hegemonya yapımında basının işlevini açık seçik ortaya koyan ibareler içermektedir: "Basının, ... devletçi yargı kurumsallaşmasını onaylayan ve destekleyen bir çizgi benimsemesi" dolayısıyla, "Devletin yüksek çıkarlarını kutsayan ve bu çıkarlar uğruna kurumların hukuk dışına çıkmasını haklılaştıran bu yaklaşım, doğal olarak yargının işlevini de rejimi ve devleti koruma önceliği olarak algılamaktadır. Bu algılama şeklinde yargısal süreçlere dair toplumun demokrasi ihtiyacı ve beklentisi geri plana itilmiştir" (s. 311); keza "basının, yargısal tasarruflarla ilgili toplumu bilgilendirme işlevini kurumsal meşruiyet temelinde ve militarist bir anlayışla yerine getirdiği" (s. 312); "'kutsal devlet' fikrinin ve bunu temel alan ideolojinin basının geneline egemen olduğu" (s. 313) söylenebilir. Özellikle ana akım medyanın savaş tacirliği yapan, şiddet destekçisi, ırkçı, cinsiyetçi, "nefret suçları"nı teşvik edici dilinin de hegemonya oluşumundaki etkisi görülebilir.

11 Bu tutumun tarihçesi gerilere –ya da analojik olarak hep bugüne–, "gavur", "komünist", "anarşist", "Ermeni", "Kürt", yani "yetişkin" "Beyaz Türkler"in zihniyet evrenine denk düşmeyen, "biz" olmayan her şeye işaret eden ibarelerine uzanır ve Kenan Evren'in "asmayalım da besleyelim mi?"sinde en somut ve samimi halini almış bir imha sürecini içerir.

Düşünce –kuram niteliğiyle– eyleme dönük olduğunda, nicel ya da nitel anlamda somutlaşma ihtimali içerdiğinde sistem açısından sorun ve tehdit olarak görülüp –yukarda belirtilen– yeniden dönüşüm sürecine tabi kılınmaya çalışılıyor. Ancak eylemle bağı koparılmış düşünce, ne olursa olsun, sistem açısından hazmedilebilir (çarpıtılabilir) bir düşüncedir. Che Guevara'dan Deniz Gezmiş'e dek devrimci mücadelenin birçok figürü mitleştirilme ve içinin boşaltılması sürecine maruz kalmış, böylelikle de sistem açısından kabul edilebilir hal almıştır. Sistem karşıtı şahsiyet ve olaylar folklorik, turistik, müzelik, hatta ticari birer olgu olarak sistemce kabul görürken, bu kişi ve olguların "şimdiki zamandaki" düşünsel ve pratik bağlamlarıyla, uzantılarıyla mücadele, bunları yok etme teşebbüsü asla ihmal edilmez.[12] 2009 yılında düzenlenen 11. İstanbul Bienali bu açıdan "sözün bittiği yeri" kör gözüm parmağına gösteren bir örnektir. Koç Holding'in ana sponsorluğunda düzenlenen Bienal, Brecht'in soru ve sözleriyle –örneğin "banka kurmanın yanında banka soymak nedir ki?" yazan ve altında Koç Holding simgesi bulunan afişler– açılmış, Rosa Luxemburg'un "ya sosyalizm ya barbarlık!" sloganı da Bienal'in baş *motto*'su olabilmiştir. Buradaki "akıl tutulması" ya da sermayenin yüzsüzlüğü ve emiciliği insana şaşkınlık vermekte ama bir gerçeği de gayet iyi ortaya koymaktadır: Kendi çağlarında Brecht de Rosa Luxemburg da elbette iktidar ve sermaye sahipleri için birer düşmanken bugün bir şıklık ve tüketim nesnesi olabiliyorsa; günümüzde benzer fikirlerin sahipleri ya da taşıyıcıları (diyelim bugünün bir Rosa Luxemburg'u) her türden tehditle, kıyımla karşılaşabiliyorsa, sorun dönüp dolaşıp düşüncenin (kuramın) eylemle ilişkisine, bağına, hegemonya karşısında tehdit oluşturup oluşturmamasına gelip dayanmaktadır. Sermaye, iktidar ve devlet, tehdit oluşturmadığı sürece her tükürdüğünü yalamaya, herkesi ve her şeyi içine alıp dışkılamaya hazırdır. Bu şekilde saflara katılmaya aday bir entelektüel kitle hep olmakla birlikte, sahipsiz kalmış, gücünü, güncelliğini yitirmiş muhalif düşüncenin, hatta güncel muhalif düşüncenin de (reklamdan televizyon dizilerine, sanatın çeşitli alanlarına dek) aynı geviş getirme sürecine katılması muhtemeldir. "Düşünce suçu" kavramının değişken ve muğlak niteliği de büyük ölçüde bu karşılıklı kaypak ve kaygan duruma bağlıdır.

"Düşünce suçu", somut yapılarının, tarihlerinin yanı sıra özellikle soyut, hayalî, performatif ve hegemonik yapılarıyla da zihniyetlerde varlık sürdüren kurumlara karşı işlenir: devlet, millet, din, aile... (İktisadi anlamdaki kapitalist yapı ise genellikle "düşünce"den zarar görmeyecek kadar nasır bağlamıştır; o daha çok "eylem" alanıyla, işçi grevlerinden isyanlara, şiddete uzanan geniş bir yelpazeyle ilgilenir.) Bu kavramların zedelenmeden sürebilmesi, mevcut iktisadi-siyasi yapının işleyebilmesi için temel önemde görülmektedir. "Demokrasi milli takımı" yaşatma ve öldürme tekelini, "süründürme" tekelini devlet-kurum-

12 AKP iktidarının ve başbakanının propaganda faaliyetleri için her ihtiyaç duyduğunda "solcu" bilinen şahsiyetlere başvurması, Nazım Hikmet'ten Yılmaz Güney'e, Şivan Perwer'den Ahmet Kaya'ya muhalif kimlikleriyle tanınmış kişilere gönderme yapması bu duruma örnektir. Bu söyleme dönem dönem başvuran AKP'nin siyasal kadroları şahsi geçmişlerinde aynı muhalif kişi ve fikirlere elbette "düşman" olan fikir ve pratikler içinde eğitilmişlerdi, keza kendi iktidarları da bu görüşlerin takipçilerine karşı aynı baskıcı ve yasakçı tavrı sürdürmektedirler.

kitle üçlüsü arasında pay ettiğinden beri "yasal" ve "meşru" olanı, "hakikat"i ve "yalan"ı belirlemek onun açısından artık kolaydır.

Peki, ama bir devlet kaç kitapla yıkılır? Aileyi, milleti yıkmak için kaç çift laf etmek gerekir? Yasayla bu rakamlar belirtilmiş midir? Bir düşüncenin ya da kitabın toplum üzerindeki etkisi ne olabilir? Bir kitapla bozulan kamu ahlakı, yıkılan düzen, duyguları rencide olan ya da galeyana gelen halk; nasıl bir ahlak, düzen ve halktır? Bugüne kadar yaşanmış altüst oluşlar, yıkımlar, galeyanlar, linçler, soykırımlar, kitaplar yüzünden, kitap okuyan insanlar yüzünden ve sayesinde mi cereyan etmiştir, yoksa tam tersine, eline pek az –mümkün olduğunca az– kitap değmiş insanların mı eseri olmuştur? "Vatan için kurşun sıkmış, kurşun yemiş" pek saygıdeğer katiller, tecavüzcüler, "töreci" caniler, linççiler, (belki adını bile duymadıkları) Marki de Sade'ın kitaplarını okuyarak mı ahlaksızlaşmışlardır, yoksa onların baş tacı ettikleri ve onları baş tacı eden yapı mıdır Sade'ın eserlerinde teşhir ettiği ve Sade'ın eserlerini yakmak isteyen? Doğanın görüp göreceği en yırtıcı, en vahşi katil olan insanın tek gerçek ve anlamlı silahı sayabileceğimiz düşüncenin hayatlarımızdan bu denli uzaklaşması, bu denli aptallaştırılmış ve evcilleştirilmiş, bu denli tek tipleştirilmiş olmamız değil midir şiddeti, nefreti ve kanı böylesine sıradanlaştıran, kanıksatan ve alkışlattıran? Düşüncenin aşırılıklara uzanması, muhalifliği, beynin ve hayatın sınırlarına erişmesi, bu sınırları ve zıtlıkları da kapsayabilir, zorlayabilir olması, içinde yaşadığımız hayatı daha insani, daha renkli, daha çekilir ve daha evrencil[13] kılmaz mı?

Düşüncenin gücü elbette küçümsenemez; hele ki hegemonikse! Galeyana gelenler, yakıp yıkanlar, öldürenler, linç edenler, katliam uygulayanlar da genellikle bir düşüncenin peşinden gitmişlerdir: milliyetçi, ırkçı, etnik ayrımcı, cinsiyetçi, sömürücü düşüncedir bu... Üstelik egemen olmanın, tahakkümcü ideolojilerin uzantısı olmanın "hafifletici nedenleri"nden yararlananlar da onlar olmuştur. Dolayısıyla, ırkçı, milliyetçi düşünceler hemen hemen her zaman "serbest" kalırken, bu türden fiiller "tahrik sonucu", "milli duyguların rencide olması yüzünden" diye meşru görülürken; milliyetçilik-karşıtı, ırkçılık-karşıtı ve egemen yapıların herhangi birine (dine, orduya, vatana, millete...) karşı olan düşünceler "suç" olarak, "hakaret", "tahrik unsuru" olarak görülebilmektedir. Bu kurumlar, keza toplumsal yapının egemen duyguları (örneğin, egemen milliyetin ritüelleri, simgeleri ya da heteroseksüel, geleneksel değerleri), cismi ve bedeni olan, bu yüzden "incinen", "hakarete uğrayan", "rencide olan", her an yıkılabilecek dayanıksızlıkta yapılardır![14] Hegemonik söylemin zihinlere kazıdığı bu "durum", kurum ve kişileri teyakkuzda bekletmektedir.

* * *

13 Bu türetme sözcüğü "evrensel"in tümleştiriciliğinden kurtulup tüm yaşamı kapsayan hiyerarşisiz bir bakışı belirtebilmek için kullanıyorum.

14 Keşke böyle olabilse! Ama belki de bunların hayalî ve performatif niteliği, gerçek hayat karşısındaki, insanın tarihi ve yaşamı karşısındaki fuzuli, gelip geçici yanlarına vurgu yapmaktadır; ve muktedirler, bu geçiciliğin bilinciyle (ya da bilinçaltıyla) bunca öfkeleniyor olabilirler.

Günümüzde hapishane, toplumsal ve yığınsal etki beklenen ("iyileştirici", "rehabilite edici") bir kurum olmaktan çoktan çıkmıştır. Hapishane artık tek tek kişileri ele alan bir yapıdır ve onların bedeni, ruhu üzerinde yaratmak istediği disipline edici etki önem taşımaktadır: normalleştirmek, sıradanlaştırmak, sıradanlaşmıyorsa imha etmek... Bu yönüyle de günümüzün "demokratik" toplumları, "tehlikeli suçlu"yu, elindeki hegemonik silahı kime ve neye karşı kullanacağını bilen "uysal yurttaş"a dönüştürme sürecini, hapishaneye pek de gerek duymadan tamamlayabilmektedir zaten. Kişinin "devlet gibileşme" süreci, hapishanedışının kendi mekanizmalarıyla gerçekleşebilmektedir. Devletin korkutucu, boyun eğdirici ve tek tek bedenleri istila edici karakteri, karşılığında, kendi çıkarını bu devleti "baba", "kutsal", "en yüce varlık" kabul etmekte bulan, dolayısıyla korku-güvensizlik duygusu ile iktisadi çıkar ("köşe dönme") ihtimalini devletle özdeşlemede (onun söylemini sürdürüp üretmekte) gören ve böylelikle kendini güvende, güvencede hisseden, kalabalıklaşan, eyleme geçen bir kitle yaratır.

"En dipteki bireysel şiddeti doğuran en tepedeki örgütlü şiddettir" (Emma Goldman) ile "faşizm iki insan arasındaki ilişkide başlar" (İngeborg Bachman) ibareleri bu hegemonik yapının yukardan aşağıya ve aşağıdan yukarıya karşılıklı gidiş gelişlerine; en savunmasız ve yalın anlamda yüz yüze bakan (evde, okulda, işyerinde, sokakta...) iki insan arasındaki potansiyel şiddet ile kurumların şiddeti arasındaki, siyasal olanla kişisel olan arasındaki şekillendirici ilişkiye dikkat çeker. Devlet-kurum-kitle üçlüsünün varlığını sürdürebilmesi, kuşaktan kuşağa kendini aktarabilmesi, yeniden üreyebilmesi bu etkileşimle doğrudan ilintilidir. Evli, çoluk çocuk sahibi, işinde gücünde, dininde imanında, futbol maçında, televizyon karşısında, alışveriş merkezinde ve milliyetçi-mukaddesatçı-dinci pop kültüründe... Yetişen, gelişen "aile yapısı" ve "milli eğitim" sistemi, devletin bürokratik-militarist yapısından kapitalizmin özel sektörüne dek uzanan bütün hegemonik kurumlarıyla birlikte, linçten cinayete, talandan kıyıma, savaş kültüründen ırkçılığa, ensesten pedofiliye uzanan suç portföyüyle birlikte, baskıcı-itaatkâr "yetişkinlik ideolojisi"nin faşist-totaliter çekirdeğidir. Bu çekirdeğin parçalanmasını, dağıtılmasını, yok edilmesini istemekten daha insani ve daha evrencil bir duygu, düşünce olamaz.

* * *

Düşünce ve eylem; insanın bütün olarak hayatı yok etmekte kullandığı bu iki yetisinden başka silahı yok elinde, hayatı yeniden kazanmak için. Ama düşünce ve eylem de çoğunlukla devlet-kurum-kitle üçlüsünün hizmetinde. Sistem, bütünlüğünü borçlu olduğu hegemonyayı esasen kendi "organik aydınları" aracılığıyla üretip sürdürüyor. Yeniden üretilebilecek şekilde metalaşmış düşünce ürünleriyle başlayıp iktidar olmuş bilgiye uzanan süreç içerisinde "kafa emekçisi" artık "sembolik sermaye sahibi"ne dönüştü. Entelektüel, akademinin ve iş dünyasının (medyanın) formatı altında –muhalif fikirler ileri sürse bile– tüm diğer sermaye sahipleri gibi kendi imtiyaz ve çıkarlarının, iktidarının sonuna dek bekçisi olma özelliği edindi. Reklamcılık, yazılı-görsel medya ve akademi, ordu-

dan STK'lara, çokuluslu şirketlere uzanan geniş bir kurumsal ağ içinde egemen ideolojik yapıları hep birlikte şekillendiren, beyin yıkayan bir propaganda faaliyetini sürdürerek kendi iktidar ve sermayelerinin yanı sıra kitle üzerindeki hegemonya güçlerini de pekiştiriyorlar.

Sistemin iktisadi ayaklarını oluşturan ezilenler ve sömürülenler iktidar söylemleriyle rahatlıkla bütünleşerek, "düzenin bekâsı"nın her alanda aktif birer unsuru olabiliyorsa, hegemonya üreticilerinin bu süreçteki pay ve sorumlulukları büyüktür. Hapishanesiz hapishane içinde "normalleştirme" mekanizmaları bu kadar rahat işleyebiliyorsa, bunda entelektüelin ve sahip olduğu iktidar mekanizmalarının (bu mekanizmaların diğer iktidar odaklarıyla arasındaki –başta iktisadi olmak üzere– bağların) rolü önem taşımaktadır.

Devlet-kurum-kitlenin maddi ve manevi şiddeti "derin" ya da "sığ" diye ayrılamayacak bir bütünken, devlet yasallığın sınırları üzerinde rahatlıkla at koşturabilirken, siyasal ve hukuksal mekanizmalar devletin maddi ve manevi şiddetini meşrulaştıracak şekilde işlerken, açığa çıkan her "gayrimeşru" şiddet "münferit unsurlar"a, "gücü kötüye kullananlar"a atfedilebilirken, bu şiddetin yasal ya da yasadışı biçimleri üzerinde durmaktansa, şiddetin topyekûn hegemonik gücüne (devletin yanı sıra özel kurumların, kişilerin de şiddetine) karşı durmak, bu bağı kuran entelektüel sermayenin hegemonya gücünü parçalamaya çabalamak daha anlamlı olur.

Dolayısıyla, kurulu düzeni yıkacak, hayatı yeniden kazanacak bir düşünce ve eylemin, tarihte hep olageldiği gibi, muktedirlerin "suç ve ceza" paradigmasına aldırmadan eylemesi gerekir. Bunu yaparken de, meşruluğunu (özgürlük, eşitlik ve adalet arzusunun yanı sıra) kendi hegemonyasını da sorgulama gücünden alabilmelidir. Mutlak bir hal ve statü olarak düşüncenin ve eylemin gücüne (muhtemel iktidarına) yaslanmaktansa, söylemin ve sistemin kırıldığı anların içine girmesi ve bu anları yaşamak, "hayır" demek, itiraz etmek, döngüyü kırmak, sonra da hayatın bütün anlarına o bilinçle bakarak, batağın içinden yeni yollar aramaya çabalaması olabilir bütünsel bir yıkıcılığın kapısını her an, her yerde, her kesimde –daha çok da "mülksüzler" arasında– aralayabilecek olan...

Düşüncede ve eylemde özgürleşme çabasındakilere saygıyla...

KÜÇÜK BİR KAYNAKÇA

Dipnotlarda belirtilenler hariç, bu metnin şekillenmesinde doğrudan olmasa da kavramsal ya da düşünsel bakımdan dolaylı katkıları olan kimi düşünürleri ve kitapları burada belirtmeyi uygun gördüm. Bunların başında elbette Michel Foucault ve iktidar ile hapishane üzerine çalışmaları gelmektedir (bkz. Ayrıntı Yayınları'ndan çıkmış *Seçme Yazılar*'ın kimi ciltleri). Ayrıca "hegemonya", "organik aydın" gibi kavramlar için Antonio Gramsci'nin *Hapishane Defterleri* ve Gramsci hakkındaki metinler; "devletin ideolojik aygıtları" konusunda Louis Althusser'in aynı adlı eseri; "istisnai hal" kavramı hakkında Giorgio Agamben ve eserleri; "*habitus*", "sembolik sermaye" kavramları hakkında Pierre Bourdieu'nün eserleri sayılabilir.

Bilim, Bilimci ve Akademi Üzerine Bazı Sorular...

FIKRET BAŞKAYA

Ekseri, bilim, bilimci ve akademiye dair genel bir olumlama, yüceltme geçerli. Bu durum kaçınılmaz olarak sorgulamayı önlüyor. Eğer bilim denilen *gerçeğin bilgisiyse,* herhangi bir şey gibi, bilimin, bilimle ilgili olanların veya öyle oldukları varsayılanların "durumunun", işlevinin, misyonunun da eleştiri konusu yapılması gerekirdi. Bir insanın bir akademide görev yapması, isminin önüne bazı akademik unvanların eklenmesi o kişiyi bilimle ilgili saymak için yeterli koşul mudur? O zaman, tartışmaya "üniversite nedir?" sorusuyla başlamak gerekecektir. Üniversitelerde yapılan bilimin tezahürü, "gerçekleşmesi" sayılır diye bir kural, bir kesinlik olabilir mi? Aynı şekilde bir üniversite üyesinin sadece isminin önüne bazı akademik unvanlar eklenmiş olması onu bilimci saymanın yeterli koşulu mudur? Bilince (vicdana) ve etiğe yabancılaşmış bir bilimsel faaliyet mümkün ve arzulanır bir şey midir?

Bilme, anlama, bilince çıkarma, netleştirme, şeylerin, toplumsal olguların ve süreçlerin "sırrını çözme", insanın vazgeçilmez bir istidadı veya hasletidir. İnsanın aklı keşfedebilmesi bu niteliğinin bir sonucu olduğu gibi, akıl da bu niteliğini geliştirmenin bir aracıdır, dolayısıyla bu ikisi arasında diyalektik bir "belirleyicilik" ilişkisi geçerlidir. Fakat bilme, anlama, bilince çıkarma, şeyler ve olgular arasındaki *belirlenme* ve *belirleyicilik* ilişkisini ortaya çıkarma "eylemi", çıkarlardan, çatışmalardan muaf bir ortamda gerçekleşmiyor. Her zaman ve her koşulda egemenlik ilişkileri, bilimcinin durumunu ve işlevini problemli hale getirme istidadı taşıyor. Demek ki, "bilim" denilenin bilim, "bilimci" denilenin de "bilimci" sayılması sanıldığı kadar kolay değil. Bu günkü durumdan hareket edersek, bilimciler akademi çatısı altında faaliyet gösteriyorlar ve genel bir çerçevede üniversiteler bilimin değil, egemenliğin üretildiği, yeniden üretildiği kurumlardır. Başka türlü söylersek, orada söz konusu olan "egemenliğin bilimi"nden başka bir şey değildir. Misyonu ve varlık nedeni egemenlik üretmek olan bir kurumda görev yapan biri, hangi durumda "bilimci" sayılabilir? Egemenlik üret-

meye koşulmuş bir kurumun bilim demek olan gerçeğin bilgisiyle ne gibi bir ilgisi olabilir? Ve böyle bir kurumun üyesi, hangi durumda ve ne yapar veya neyi yapmazsa, kavramın gerçek anlamında bilim insanı, bilimci sayılacaktır? Küresel kapitalizm çağında üniversiteler, sadece sermayenin ihtiyacı olan "yetişkin işgücü"nü ve devletin ihtiyacı olan teknik/bürokratik kadroları üreten *fabrikalar* değil, artık bildik anlamda kapitalist işletmelere dönüşmekteler... Eğer üniversitelerin asıl misyonu ve varlık nedeni, egemenliğin araçlarını üretmek ve kâr etmekse, o çatı altında faaliyet gösteren bir üniversite üyesinin bilimci, bilim adamı/kadını tanımını hakedebilmesi nasıl mümkün olabilir? Üniversite, esas itibarıyla egemenliğin bir aracıyken, egemen/resmî ideolojiyi üretmenin ve kâr etmenin hizmetine koşulmuşken, böyle bir yapı içinde bilimci kendini nasıl var edecek, nasıl gerçekleştirecek, koruyacak ve varlık nedeniyle uyumlu bir ürün ortaya koyabilecektir?

Bir kere bilimci, eğer etik kaygılar taşıyorsa, öyle bir bilince sahipse, egemen/resmî ideolojiyle çatışmayı daha baştan göze alması gerekecektir. Bilimin bir egemenlik aracı ve meta kategorisi haline geldiği, bir kâr aracına dönüştürüldüğü koşullarda, bilimcinin *varlık nedeni* de ortadan kalkmış demektir. Aksi halde isminin önündeki unvanların sayısı ne kadar çok olursa olsun, bilimci sayılması mümkün değildir. Genel bir çerçevede durum böyle olmakla birlikte, "bilimsel bilgi"nin niteliğinden ötürü, bilimcinin belirli durumlarda veya belirli sınırlar içinde kendini var etmesi ve misyonunu gerçekleştirmesi imkânsız değildir. Başka türlü ifade edersek, üniversitede gerçek bilim insanlarının varolma şansı istisnai olarak mümkündür. Bu yüzden üniversitelere dair üretilmiş tevatürün reel bir karşılığı yoktur: Üniversitelerin bilim yuvaları olduğu, toplumun her zaman birkaç adım önünde olduğu, her türlü fikrin sınırsızca tartışılabildiği yerler olduğu yaygın ama bu dünyada reel karşılığı olmayan bir tevatürdür. Üniversitelerin toplumun birkaç adım önünde olduklarını söylemek mümkün değildir ama, toplumun içine sürüklendiği sayısız insani, toplumsal, ekolojik kötülüklerin ve yabancılaşmaların yeniden yeniden üretilmesinde önemli bir işlev gördüklerini söylemekte bir sakınca yoktur. Başka türlü olabilir miydi? Varlık nedeni ve misyonu egemenlik üretmek olan bir kurum, nasıl toplumun birkaç adım önünde olabilir? Tevatür edilenin aksine, üniversiteler her türlü düşüncenin özgürce tartışılabildiği yerler değil, ekseri özgür düşüncenin boğulduğu bürokratik yapılardır. Bu yüzden ve tarih boyunca ilerici, ufuk açıcı, paradigma yıkıcı, yeni ve orijinal fikirler, söz konusu kurumlarda değil, ekseri onların dışında ve onlara bir tepki olarak ortaya çıkmıştır ve bu anlaşılır bir şeydir. Üniversitelerin tarihi aynı zamanda "aykırı" fikirlerinden ötürü üniversitelerden kovulan üyelerinin de tarihidir. İşte bilgiyi, bilimi, düşünceyi ilerleten, bir üst basamağa taşıyanlar da o "marjinaller"dir... İster akademi içinde, isterse akademi dışında olsun, egemen ideolojiyle, hâkim düşünceyle çatışanların "gerçek hikâyesi", akademiye dair üretilmiş tevatürlerin bir kıymet-i harbiyesi olmadığının en bâriz kanıtıdır.

Aslında bilimcinin –ki, gerçeklik bilinci taşıyan, etik kaygılara yabancılaşmamış, entelektüel duyarlılık sahibi, üniversalist bilinci içselleştirmiş biri olabi-

lir– geçerli egemenlik sistemiyle barışık olması mümkün değildir. Zira o gerçeğin peşindedir ve öyle olması gerekir, misyonu ve varlık nedeni, görüntüyle gerçek arasındaki uyumsuzluğu teşhir etmektir, gerçeği örten perdeyi kaldırmaktır. O halde, ister istemez gerçeğe ihtiyacı olanların safında yer alması gerekecektir. Yalana ihtiyacı olanlarla gerçeğe ihtiyacı olanlar arasında, orta yerde durması, "tarafsız" olması mümkün değildir. Durum böyledir ama egemen söylem "bilim adamı/kadını tarafsız olmalıdır" tekerlemesini bıkıp usanmadan tekrarlar. Egemenler cephesi için "tarafsızlık"tan hâkim paradigmayı sorun etmemek anlaşılır... Ekseri sanıldığı gibi "tarafsızlık" sadece sosyal bilimi veya aynı anlama gelmek üzere sosyal düşünce alanını angaje etmez, doğa bilimleri için de geçerlidir ve bu ikisi arasında Çin Seddi yoktur. Galileo Galiei'nin hikâyesi, söylemek istediğimiz için uygun bir örnektir. Galieo, Güneş'in Dünya etrafında değil de, Dünya'nın Güneş etrafında döndüğünü ileri sürdüğünde, dönemin egemen ideolojisinin gerisindeki Kilise'yle çatışmaya girmiş oluyordu. Marx'ın başına gelenler de bu alanda en çok bilinen örneklerdendir: Marx, kapitalistin zenginliğinin karşılığı ödenmemiş işçi emeği olduğunu ortaya koyduğunda ve proletaryanın safında yer aldığında, burjuva egemenliğiyle çatışmaya girmişti. Rosa Luxemburg, tarafsızlıkla ilgili şu ilginç tespiti yapıyordu: "Gerçek toplum, birbirine taban tabana zıt çıkarları, özlemleri ve anlayışları olan sınıflardan oluştuğuna göre, sosyal sorunlar alanında genel geçer bir toplum bilimi, soyut bir liberalizm, soyut bir ahlak, şimdilik saf bir hayal, bir yanılsama olmanın ötesine geçemez."[1]

Fakat yukarıda söylenenden yanlış sonuçlar çıkarma tehlikesine karşı da dikkatli olmak gerekir. Bir bilim ve düşün insanının ezilen/sömürülen sınıfların safında yer alması, onun gerçeğin safında yer aldığının, bilimci sayılmasının güvencesi değildir. Nasıl bir estetik insanının sanatçı sayılabilmesi için, estetik ögelerin diyalektik bütünlüğünü gerçekleştirecek yüksekliğe çıkması gerekiyorsa, bilim alanında faaliyet gösterenin de benzer bir yetkinlik ve performans düzeyine çıkması gerekir. Ancak, "gerçeğin bilgisi"ne ulaşmanın "gerekleri" yerine getirildiğinde bu koşul gerçekleşebilir... Başka türlü ifade edersek, bilimcinin amaca ulaşmak için belirli "kurallara", "ilkelere", prosedürlere uygun bir yol izlemesi gerekir. Gerçekle, ona ulaşmak için izlenen yöntem ve kullanılan araçlar arasında diyalektik bir bütünlük olmak zorundadır. Aksi halde, söz konusu çaba "bilimsel çaba" kategorisine dahil edilemez ve tabii öyle bir çabanın ürünü olan da, "bilimsel bilgi" sayılmayacaktır. Bilimsel faaliyet eğer, insanın karşı karşıya olduğu, yüz yüze geldiği "maddi" veya "sosyal gerçekliği" anlamak, bilince çıkarmak üzere girişiği zihinsel bir faaliyet ise, bilim olarak ifade edilen de mutlaka "biri"nin, "birileri"nin eseridir ve birileri içindir. Dolayısıyla, bilimsel faaliyetin hangi tarihsel/sosyal kontekste, ne amaçla, kimler tarafından, "kimin için" ve ne tür kaygılarla yapıldığı, büyük öneme sahiptir. Elbette zihinsel faaliyette bulunanın bundan neyi amaçladığı önemsiz değildir. Eğer bu tür bir çaba içine girenin amacı "varolanı korumak, devam ettirmek, yeniden üretmek"se, bu onun *nasıl* sorusuyla yetindiği anlamına gelir. Eğer bilimcilik iddiasında olan

1 *Réforme ou Révolution*, Spartacus, Paris, 1947, s. 75.

kişi, o aşamanın ötesine geçip, *neden* sorusunu da soruyorsa, sorabiliyorsa, eleştireldir ve mevcut olanla, kurulu düzeni sürdürmekten yana olanlarla çatışmaya girmesi mukadderdir.

Şimdilerde neoliberal küreselleşmeyle, metalaşma, paralılaşma, şeyleşme, çürüme süreci hızlanmış durumda ve ne yazık ki, bilimsel ve estetik alan bu dalganın dışında değil. Artık teknik bilim bütünüyle kâr etmenin, dolayısıyla *prodüktivizmin* hizmetinde. Kaldı ki, kapitalizm koşullarında teknolojik gelişmenin başka kaygılar taşıması mümkün değildir, dolayısıyla, teknik bilimin bütünüyle kapitalist yıkıcılığının hizmetinde olduğunu söylemekte bir sakınca yoktur. Asıl rahatsız edici olan, her seferinde daha büyük yıkıcılığın hizmetindeki bir bilimsel/teknik "ilerleme"nin sorun edilmek bir yana yüceltilmesidir. Tabii kimler tarafından ve neden yüceltildiği, her derde deva bir merhem olarak sunulduğu da malumdur. Sosyal bilim denilen de, mal satmanın, insanları alıklaştırmanın, olup biteni kabullendirmenin ve bir bütün olarak da ideolojik egemenliğin hizmetindedir... Böylesi koşullarda akademi çatısı altında gerçek anlamda bilimle ilgili olanlar sadece küçük bir istisna olabilir ve istisnalar kuralı doğrulamak içindir.

Bilimin felsefeden bağımsızlaşması, bilimsel disiplinler alanındaki parçalanma ve aşırıya vardırılmış "uzmanlaşma", daha baştan gerçeğe ulaşmayı problemli hale getiriyor. Giderek, *nasıl* sorusuyla yetinildiği, *neden* sorusunun savsaklandığı bir durum ortaya çıkıyor. Kendini toplumsal gerçekliğin, toplumsal olgu ve/veya sürecin çok küçük bir parçasıyla sınırlayan kişinin, artık bütünle parça arasındaki belirleyicilik ilişkisini kavraması, bilince çıkarması mümkün değildir. Egemenler cephesinin istediği de odur ve burjuva toplumunda "uzman" ve "uzmanlık" boşuna yüceltilmez... Aslında uzman sınırlı bir alanda "derin bilgi sahibi" olan bir kara cahildir ve aşırıya vardırılmış bu tür uzmanlaşmanın bir dizi olumsuzluğa kaynaklık etmesi kaçınılmazdır. Böyle bir durum demek, "araştırmacı"nın yaptığının, ürettiğinin sonuçlarına yabancılaşması demektir ve etik kaygılara yabancılaşmış bir bilim ve bilimci olamaz... Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası atıldığında, bu müthiş bir bilimsel başarı olarak sunuldu, atom bombasının insani, toplumsal ve ekolojik tahribatı sorun edilmedi. Eğer öyleyse bilimsel hârikalar ne için ve kimin için denmeyecek midir? Ünlü fizik âlimleri Oppenheimer ve Feynman'ın ve diğerlerinin felâketteki sorumluluk payları neden tartışma konusu yapılmadı? Bu sefil durum bilim fetişizminin bir sonucu değil miydi? Şimdilerle onbinlerce "bilim insanı" savunma sanayisinde çalışıyor. Aslında savunma sanayii denilerek bir edeb-i kelâm yapılıyor, doğrusu saldırı sanayii olması gerekirdi. İnsanlar nasıl en "etkin" şekilde öldürülür, doğa en etkin şekilde nasıl yok edilir sorusuyla ilgili bir bilim ve bilimci olabilir mi? Gerçekten bilim insanıysa, öldürme ve yok etme sektöründe işi ne denmeyecek midir? Eğer, üniversalist ve etik kaygılar taşıması gereken "bilimciler", öldürme ve yok etme sektöründe çalışmayı reddetselerdi, acaba bunca silah üretilir, bunca insani-toplumsal ve ekolojik yıkım ortaya çıkar mıydı? Bir bilimci, yaptığının sonuçlarına yabancılaşarak, olumsuzlukların, kötülüklerin ve yıkımın faturasını politikacılara, hükümetlere, başkalarına havale ederek

kendini temize çıkarabilir mi? Eğer, savunma gerekçesinin bir kıymet-i harbiyesi yoksa, söz konusu olan da sonu olmayan anlamsız bir silahlanma yarışından başka bir şey değildir. Silah üreticisi kapitalist tekellerin çıkarı, her seferinde daha çok ve daha etkin silahlar üretmeyi gerektirir ve üretilen silahların satılması gerekir. Yeni silahların üretilip-satılabilmesi için de daha önce üretilenlerin kullanılması, kullanılması için de savaş çıkarılması gerekir... Böyle tuhaf bir sarmalın parçası olan biri "etik ve evrensellik" ilkelerine yabancılaşmışken, hâlâ "bilimci" sayılabilir mi? Gerçek bilimci, bilim adamı/kadını, varlık nedeni, konumu ve misyonu gereği böylesi sefil bir maceranın ne demeye geldiğini "ortalama insan"dan daha iyi bilecek, öngörebilecek, değerlendirebilecek durumda değil midir? Herhalde François Rabelais, boşuna "bilinçsiz bilim ruhun yıkımından başka bir şey değildir" dememişti...

Arama, keşfetme, bulma, düşünme, anlama, geliştirme dürtüsü ve yetisi insana özgüdür ki, onu diğer canlılardan ayırır. İşte *bilim* (*science*) denilen, insanın bu anlama isteğinin ve yeteneğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Göz kamaştıran teknolojik gelişmelerin gerisinde, insan soyuna özgü bu anlama, bulma, keşfetme "sanatı" yatıyor. Gerçekten şimdilerde insan havsalasını zorlayan, insanı şaşırtan teknolojik harikalar söz konusu... Fakat hiçbir şey çelişkiden muaf olmadığına, olamayacağına göre, her teknik ilerlemeyi, her teknik buluşu da koşulsuz olumlamak, gerekli/yararlı saymak, tartışma konusu yapmamak itibar edilmesi gereken bir yaklaşım değildir. Bu da demektir ki, her hangi bir buluşu yapanın onun kullanımıyla ortaya çıkabilecek olumlu ve olumsuz sonuçları dikkate alması, sorumlu davranması, etik bir duyarlılık taşıması gerekir. Başka türlü ifade edersek, bilimcinin *buluşunun, eserinin* neden olabileceği olumsuzlukları da öngörmesi ve muhtemel sonuçlarla ilgili uyarıda bulunması gerekir. Şimdilerde *vicdanın* bilimsel faaliyet alanından nerdeyse tümüyle kovulduğu, "bilinçsiz" bir bilim ve ilerleme anlayışı geçerli. Mesela genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO) ne demek istediğimize açıklık getirecek mahiyettedir. Felsefi, hümanist kaygılara ve gereklere yabancılaşma, ekseri geri dönüşü olmayan yıkıcı sonuçların ortaya çıkmasına neden oluyor. Çernobil felaketi söylemek istediğimize rahatsız edici bir örnektir... Teknoloji alanındaki göz kamaştırıcı ilerlemelere, hızlı doğa tahribatı ve yaşam kalitesinin kötüleşmesi eşlik ediyor ve bir de buna "kalkınma" deniyor... Dolayısıyla kapitalizm koşullarında bilimsel alandaki her ileri aşama, durumun "iyiye" gittiği anlamına gelmiyor ama her geçen gün işlerin daha da sarpa sardığını söylemekte bir sakınca yoktur. Şimdilerde bilimsel/teknik buluşların ve ilerlemenin gerisinde sermaye ve devletler var. Hangi teknolojinin, hangi ürünün, neyin geliştirileceğine bu ikisi karar veriyor. Politik ve ekonomik çıkarların hizmetindeki bir bilimsel buluşun, bir teknolojik yeniliğin, "büyük insanlık" için ne gibi bir kıymet-i harbiyesi olabilir? Bilimcinin, araştırmacının (mucidin) yeteneğini ve çabasını, politik ve ekonomik iktidarların hizmetine sunmak yerine, kamu yararını gözetmesi ve doğal çevrenin korunması ve muhafazası gerekleriyle uyumlu hareket etmesi gerekmez mi? Bu kısa yazıyı Marx'ın ünlü eseri *Felsefenin Sefaleti*'nden bir alıntıyla noktalayabiliriz:

"En sonunda insanın ayrılmaz parçası olan her şeyin alışveriş ve pazarlık konusu olduğu zaman gelip çattı. Bu, o zamana kadar el değiştiren fakat ticaret konusu olmayan, erdem, duygu, kanaat, bilgi, bilinç gibi şeylerin de ticaret konusu olduğu bir zamandır. Tek kelimeyle her şey ticaret konusu oldu. Bu, genel kokuşma ve evrensel ölçekli alışveriş dönemidir. Eğer ekonomik terimlerle ifade etmek gerekirse, bu, maddi olsun, manevi olsun, her şeyin gerçek değerinin saptanması için pazara getirildiği bir zamandır".

Aradan geçen 160 yılda "köprülerin altından geçen onca su" dikkate alındığında, içinde bulunduğumuz durumun vahameti ortada değil mi?

Uluslararası Toplumun Azınlık Hakları Yaklaşımı ve Anadilinde Eğitim Talebi Çerçevesinde Kürt Sorunu

ZERİ İNANÇ

Başta Kürt ve Türk halkları olmak üzere bu topraklarda yaşayan bütün halklar için, vicdan sahibi herkes için eşsiz bir lütuf olduğunu düşündüğüm değerli hocam İsmail Beşikçi'ye saygılarımla...

Kişinin anadilini kullanmasının, anadilinde eğitim görmesinin temel bir insan hakkı olduğunun kabul görmeye başladığı günümüzde Kürtlerin anadilinde eğitim talepleri, zaman zaman ön sıralara yerleşen önemli gündem maddelerinden birini oluşturuyor. Kürtlerin varlığının inkâr edildiği, Kürtçe diye bir dilin olmadığı resmî söyleminden Kürtçe eğitimin konuşulduğu bir noktaya gelinmiş olması kuşkusuz önemli bir gelişme. Ancak, anadilinde eğitim taleplerinin ne ölçüde karşılanacağı, dil haklarının ne ölçüde tanınacağı, kimin bundan ne anladığı bütün belirsizliğiyle ortada duruyor ve daha epeyce de böyle olacak gibi görünüyor.

Yasal ve anayasal reformların yapıldığı bir dönemde, demokratikleşme ve insan hakları bakımından AB'ye uyum çerçevesinde atılması gereken adımlar var. Bu adımlar genel olarak Türkiye'de yaşayan herkesi, dolayısıyla Kürtleri, Kürtlerin dil konusundaki taleplerini de yakından ilgilendiriyor.

Avrupa Birliği ülkeleri de dahil çok sayıda ülkenin parçası olduğu küresel veya bölgesel düzeyde faaliyet yürüten Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Konseyi (AK), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi uluslararası örgütlenmeler, kurumlar, kuruluşlar var... Bu örgütler, çok çeşitli alanlarda belirli ortak hedefler ve çıkarlar doğrultusunda bir araya geliyor, belirli kararlar alıyor, ortak tutumlar benimsiyorlar. Özellikle '90'lı yılların başlarından itibaren, içinde "azınlık hakları", "etnik, dinsel, dilsel azınlıklar", "ulusal azınlıklar", "bölgesel diller", "azınlık dilleri", "yerel diller" vb. kavram ve ifadelerin yer aldığı belgeler, bildirgeler, sözleşmeler, tutum belgeleri, ilkeler vs. adı altında metinler üretiyorlar. Bu metinlerin ortak özelliği, hiçbir toplumun homojen, tek tip olmadığı; her ülkede toplumun genelinden farklı özelliklere sahip bireylerin, etnik/ulusal/dinsel/dilsel vd. grupların var olduğu ön kabulü üzerinden üretilmiş olmaları. Yani, her toplumda "nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel veya dilsel özelliklere sahip" olanlar ve onların çoğunluğu oluşturan/egemen grup

karşısında dezavantajlı konumda olmalarını engellemek için yapılması gerekli düzenlemeler var. Bu konuda üretilen bölgesel ve/veya uluslararası belgelerin amacı, toplumun geri kalanından farklı oldukları için, bu farklılıklar egemen sistemlerce tanınmadığı/kabul görmediği/görmezden gelindiği/yok sayıldığı için bazı haklardan hiç/yeterince/gerektiği gibi yararlanamayan azınlıklara, sahip olmaları gereken hakları tanımak, bu haklardan yararlanmalarını sağlamak. Uluslararası toplum, bu haklardan yoksun olanların bu yoksunluğa çeşitli biçimlerde gösterdikleri tepkilere, soruna çözüm üretme perspektifi olmayan yaklaşımlarla cevap verildiğinde toplumsal gerilimlerin daha da şiddetlendiğini kavramış durumda. Bu tür sorunların ancak demokratik bir zeminde, söz konusu farklılığı ve bu farklılıktan doğan hakları "tanıyarak" çözülebileceğinin bilincinde... Bu yönde atılan adımlar biraz da, "tek dil, tek ulus, tek kültür"e dayalı ulus-devlet yapısının, bünyesinde barındırdığı farklılıkları "tek"e indirememiş olması nedeniyle bu farklılıklarla "baş etme"nin yollarını aramasından kaynaklanıyor: statükoyu korumanın en iyi yolu, yönetimin altındaki herkesi elden geldiğince memnun etmek.

Azınlık haklarıyla ilgili birçok belgenin girizgâh kısmında, etnik, dinsel, dilsel, ulusal azınlıkları ve haklarını korumanın, barışın ve istikrarın sağlandığı bir demokratik düzen kurabilmek açısından gerekli olduğu ifade edilmiştir. 1992 tarihli *BM Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi*'nin (BM Azınlık Hakları Bildirgesi) başlangıç kısmında "ulusal ya da etnik, dinsel ve dilsel azınlıkların haklarının korunması ve geliştirilmesinin, bu azınlıkların yaşadıkları devletlerde siyasal ve toplumsal istikrarın sağlanmasına katkıda bulunacağı"nın göz önünde bulundurulduğu ifade edilmektedir.[1] *AK Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme*'nin giriş bölümünde, "Avrupa tarihindeki ayaklanmaların, ulusal azınlıkların korunmasının bu kıtada istikrar, demokratik güvenlik ve barış açısından vazgeçilmez olduğunu gösterdiği"[2] belirtilmektedir. 1990'da, AGİK İnsani Boyut Konferansı'nda şekillenen Kopenhag Belgesi'nin 30. Maddesi'nde, "AGİK'e katılan devletler, evrensel kabul görmüş insan haklarının bir parçası olarak, ulusal azınlıklara mensup kişilerin haklarına saygının, katılan devletlerde barış, adalet, istikrar ve demokrasinin sağlanması için vazgeçilmez bir unsur olduğunu teyit ederler" ifadesi yer almaktadır. Aynı şekilde AB'ye aday her ülkenin yerine getirmesi gereken 1993 tarihli Kopenhag siyasi kriterleri de, demokrasinin, hukukun üstünlüğünün, insan haklarına ve azınlık haklarına saygıyı güvence altına alan kurumların varlığının gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

'90'lı yıllardan itibaren, "öteki" olanın, "farklı" olanın, "azınlık" olanın hakları konusundaki bu gelişmeler ışığında, vatandaşlarının ihtiyaçlarına cevap verebilen devletlerde toplumsal barışın tesis edilebileceği, hukukun üstünlüğüne dayalı demokratik bir düzenin kurulabileceği ve böylece toplumsal gerilimlerin azaltılabileceği, istikrarın sağlanabileceği anlayışıyla inşa edilen/edilmeye çalışılan bir uluslararası sistemden söz etmek mümkün.

---

1 Z. İnanç, *Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları*, Ütopya Yayınevi, 2004, s. 64.

2 *A.g.e.*, s. 75.

Yirmi yılı aşkın bir süredir bölgesel ve uluslararası örgütlenmeler, genel olarak azınlık hakları özel olarak da azınlıkların dil hakları üzerinde daha fazla durmaya başlamıştır. *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin* (1948) 1. Maddesi, her insanın özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğduğunu ifade etmektedir. *Ulusal Azınlıkların Dil Haklarına İlişkin Oslo Tavsiyeleri*'nin açıklayıcı not kısmında, Evrensel Bildirge'nin 1. Maddesinin, ulusal azınlıklara mensup kişilerin dil haklarının temellerinden birini oluşturduğu ve "Onur ve haklar bakımından eşitlik, bir insan olarak birey kimliğine saygı göstermeyi gerektirir. Dil, kimliğin en temel bileşenlerinden birisidir. Dolayısıyla, kişinin onuruna saygı, kişinin kimliğine ve sonuç olarak diline saygı göstermekle doğrudan ilişkili" olduğu belirtilmektedir.[3]

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı AGİT (önceki adıyla AGİK), 1992'de Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği (UAYK) adıyla bir birim oluşturdu. AGİT UAYK bünyesinde, ulusal azınlıklarla ilgili tavsiye, kılavuz, yol gösterici ilkeler vb. adlar altında bir dizi belge üretilmiştir. Bu belgelerde ayrıca, bu konuda geliştirilmekte olan standartların uluslararası insan hakları hukukundaki temellerini ortaya koyan ve söz konusu belgelerin nasıl anlaşılması gerektiğine dair açıklamaların yer aldığı "Açıklayıcı Not" bölümleri var. Bu belgelerin ilki, 1996'daki *Ulusal Azınlıkların Eğitim Haklarına İlişkin Lahey Tavsiyeleri*'dir. Lahey Tavsiyeleri'nin 1. Maddesinde "Ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi kimliklerini sürdürme hakkı, ancak eğitim sürecinde anadilleri hakkında gerekli bilgiye ulaşmaları ile tam olarak gerçekleşebilir" denmektedir. *Lahey Tavsiyeleri*'nin 11. Maddesinde, eğitimin ilk yıllarının çocuk gelişimindeki önemi üzerinde durularak, eğitim konusunda yapılan araştırmaların, okul öncesi ve anaokulu sürecinde öğrenim dilinin, çocuğun kendi dili olması gerektiğini ortaya koyduğu belirtilmektedir. 12. Madde'de, "ideal" olanın, ilkokulda eğitimin çocuğun anadilinde verilmesi olduğu ifade edilmektedir.

UAYK, 1998 yılı başlarında bu kez *Ulusal Azınlıkların Dil Haklarına İlişkin Lahey Tavsiyeleri* adıyla bir belge üretmiştir. *Oslo Tavsiyeleri*'nin giriş kısmında, UAYK'nin tespit ettiği sorun alanlarından birinin "ulusal azınlıkların dil hakları; yani ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi dillerini özel ve kamusal alanda kullanma hakkı" olduğu belirtilmektedir.[4] Yine giriş kısmında "Bu tavsiyeler, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi dillerini kullanma haklarıyla ilgili olmakla birlikte, Tavsiyelerin kapsamı ile onlara kaynaklık eden uluslararası belgelerin içeriğinin diğer tür azınlıklara da uygulanabilme potansiyeli taşıdığına dikkat edilmelidir" ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeden, AGİT UAYK tarafından üretilen belgelerin sadece ulusal azınlıklarla ilgili olarak görülmemesi gerektiği sonucuna varmak mümkündür.

1999 yılında *Ulusal Azınlıkların Kamusal Yaşama Etkin Katılımına ilişkin Lund Tavsiyeleri*, 2003 yılında ise *Radyo ve Televizyon Yayınlarında Azınlık Dillerinin Kullanımına İlişkin Kılavuz ve Açıklayıcı Not* belgeleri üretilmiştir. *Radyo ve Televizyon Yayınlarında Azınlık Dillerinin Kullanımına İlişkin Kılavuz*'un 3. Madde-

3 *A.g.e*, s. 146.

4 *A.g.e.*, s. 138.

JI BO MAMOSTE BEŞİKÇİ

Gökçen Alpkaya

Gava ku hevalê min ê delal Barış ji bo pirtuka İsmail Beşikçi ji min nivîsek xwest, ez gelek bextîyar bûm: Di pirtûkek ji bo Mamosteyê Zer de nivîskarî, çawa ez ê bextîyar nebim? Immanuel Wallerstein, dema ku dibêje rewşenbîrek, divê di lêgerîna rastîyê de dahûrindar, di lêgerîna başî û delalîyê de kesê biexlaq û di lêgerîna yek kirina herduyan de jî siyasetmedar bibê,[1] li gora min Beşikçi teswîr dike. Û nivîsîna ji bo rewşenbîrek mîna Mamoste Beşikçi jî ji min re şanazî da.[2]

Pêşîn, min xwastî bû ku nivîsek zanistî binivîsim. Bi nivîsek zanistî ez dixwazim bibêjim nivîsek him li ser "pirsgirêka kurd", him jî ji dinyaya zanistîya mewcûd dûr. Lê, gava ku min ji xwe re pirsî çi binivîsim, min dît ku babeteke nivîsîna zanistî tuneye.

Mînak, ji bo ku ez dersdara "hiqûqa navnetewî" me (ku Mamoste Beşikçi gelek caran li ser wê dipeyive), pêşîn min xwest li ser mafên gelê kurd binivîsim: Lê, mafên gelê kurd di kîjan hiqûqê de û di hiqûqa kê de hene? Ez dizanim ku ew hiqûqa navnetewî ne ji bo gelan e. Erê, ev hiqûq ji gelan re tiştek dibêje: Ew dibêje ku, "Ger em bixwazin, mafên we hene, lê ger em nexwazin, mafên we tune ne". Mînak, sî sal berê, tayîna qedera xwe heqê gelan bû, lê niha ev heq dişîbe çîrokek û li şûna wê wezîfeya "şer li dijî terorê" heye. Ev guherîn çawa çêbû? Hiqûqa navnetewî ji me re tenê dibêje, "Çimkî niha em dixwazin aştî û ewlebûn". Hingê, bila were pirsîn: Ev "em" kî ye? Ma ev "em" gelên dinyayê ne an dewletên dinyayê ne? Erê, di pêşgotina Peymana Neteweyên Yekbûyî de, "em" tê wateya "gelên dinyayê", lê ma ev Peyman ne di navbera dewletan de ye? Mînak, li gora vê hiqûqê, ji bo ku pirsgirêkek bibe "pirsgirêka navnetewî", divê di navbera kêmtirîn du dewletan de be. Ma gelê kurd pirsgirekek di navbera dewletan de ye? Na, dijane, ew mi-

1 Immanuel Wallerstein, *Avrupa Evrenselciliği, İktidarın Retoriği*, Aram Yayıncılık, 2007, s. 87.

2 Ez ji hevalê û mamosteyê kurdî yê min Hüseyin Kırmızı re gelek spas dikim ji bo hemû alîkarîya wî.

sinde "Ulusal azınlıklara mensup kişiler dahil herkes(in), kendi dilini radyo ve televizyon yayınlarında kullanma" hakkının, "kendi kültürünü koruma ve geliştirme hakkı" kapsamında olduğu belirtilmektedir. Azınlıkların kamusal yaşama etkin olarak katılabilmelerinin sağlanmasının yollarından birinin de "ulusal azınlık dilinde kamu hizmeti sunmak"[5] (Lund Tavsiyeleri, Madde 6), olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, *AGİT Bölgesinde Roman ve Sintilerin Durumu Hakkında Tavsiye ve Rapor* (2000), *Ulusal Azınlıkların Seçim Sürecine Katılımları-*

5 *A.g.e.*, s. 176-177.

jara hevkarîna di navbera dewletan de ye, mîna ku Mamoste Beşikçi gelek caran ji me re pêşand.[3] Ji ber vê yeke, ger li ser malpera Neteweyên Yekbûyî[4] were gerîn, tê dîtin ku li wê dinyayê gelek bi navê kurd tune ye, tenê "Iranian kurds", "Iraqî kurds", "Turkish kurds" hene. Qey ew ne pîşkar in, qey ew tiştên camid û bêmane ne: "Turkish kurds"! Ziman çawa dikarin behît bibin!

Hingê, ji bo ku mafên xwe werin garantî kirin, ma gelek divê dewlet ava bike? Em dizanin ku Mamoste Beşikçi wê diparêze.[5] Lê gelo dinyaya me ê dadmendtir bibe, ger gelê kurd dewleta xwe ava bike? Ez bawer im ku ev pirsa kevn pirsekê him siyasî, him felsefî û him jî wijdanî ye û bersiva min tune ye. Û gava ku min ji xwe re got "Ger bersiva te tune ye, çawa tu dikarî li ser hiqûqa navnetewî binivîsî?", min dest ji wê babetê berda.

Babeteke din a nivîsîne "hiqûqa mafên mirovan" bû. Ji bo ku ez dersdara "hiqûqa mafên mirovan" im jî (ku dîsa Mamoste Beşikçi caran li ser wê dipeyive), min xwest li ser mafên mirovan ên kurdan binivîsim. Bi rastî jî, weke tê zanîn, ev babet gelek "dewlemend" e. Ewqas dewlemend ku ji vekirinên hikûmeta AKP'ê vir ve, êdî gelek lîberal li ser wê dixebitin, dipeyivin, dinivîsin. Ew bêguman in ku gelê kurd li ser welatê wan hindikahî ye.[6] Bi vî awayî, ger mafên mirovan û mafên hindikahî werin dayîn, "pirsgireka kurd" ê nemîne.[7] Û li gora wê raye, ger ew mafên mirovan werin binpêkirin, dadgeh hene, bi taybetî jî Dadgeha Mafên Mirovan ya Ewropa heye. (Erê, ew dadgeha ku Mamoste Beşikçi nexwest li ber wê dozdar bibe!)

Min jî, di domahîya panzdeh salan de, bawer kir û ji xwendekarên xwe re vegot ku ev dadgeh dadgeheke serbixwe û alînegir e. Ev ne derew e, bi rastî jî ew dad-

3 Mînak, İsmail Beşikçi, *Devletlerarası Sömürge Kürdistan*, Yurt Kitap-Yayın, 1991.

4 http://www.un.org

5 http://www.taraf.com.tr/nese-duzel/makale-ismail-besikci-kurtler-kurtlerle-yasasinlar.htm

6 Ji bo nivîsek mîna xwenîna, binêrin: Samim Akgönül, "Kürtlere Azınlık Hakları? Adını Koymayın!", http://www.azinlikca.net/index.php?option=com_content&view=article&id=449:kuertlere-aznlk-haklar-adn-koymayn&catid=45:samim-akgoenuel&Itemid=63 [14.11.2010]

7 Ji bo rexneyekê rewneqdar li ser raya lîberal, binêrin: K. Murat Güney, "TESEV'in Zorunlu Göç Araştırmasının Söylemedikleri ve Kürt Sorununda Çözüme Dair Liberal Projenin Açmazları", *Toplum ve Kuram*, Sayı 2, Güz 2009, s. 79-108 û K. Murat Güney, "Bir Otorite Kurma Girişimi Olarak Nasihat ve Kürt Sorununun Çözümünde Liberal Projenin İflası", http://www.davetsizmisafir.org/index.php/2010/07/22/bir-otorite-kurma-girisimi-olarak-nasihat-ve-kurt-sorununun-cozumunde-liberal-projenin-iflasi [14.11.2010]

nın Desteklenmesine İlişkin Kılavuz (2001), *Çok Etnili Toplumlarda Polisliğe İlişkin Tavsiyeler* (2006), *Devletler Arası İlişkilerde Ulusal Azınlıklar Hakkında Bolzano/Bozen Tavsiyeleri* (2008), UAYK'nin sonraki yıllarda ürettiği belgeler arasındadır.[6]

Uluslararası hukukta, BM Azınlık Hakları Bildirgesi gibi, UAYK Tavsiyeleri gibi bildirge ve tavsiye niteliğindeki belgelerin hukuki bir bağlayıcılığı yoktur

6 Burada adı geçen belgelerin tam metinleri için bkz. http://www.osce.org/documents/hcnm/2010/06/44776_en.pdf

geheke serbixwe û alînegir e, feqet dîsa bila were pirsîn: Ev serbixweyî û alînegirî ji hember kê ye? Ango, ew dadgeh ji kê serbixwe ye û di navbera kê de alînegir e? Dema ku min biryarên wê lêkolî ji bo vê nivîsê, min baş fehm kir ku ev Dadgeha Mafên Mirovan ya Ewropa ji gelan serbixwe ye û ew di navbera gelan û dewletan de alînegir e. Mînak, tevî ku ew caran dipejirîne ku mafên mirovan ên kurdan tên bin pêkirin, ew tucar napejirîne ku di Tirkiye de li dijî kurdan cihêkerî heye ango ew tucar nabêje ku li ber dewleta tirk, kurd û tirk ne wekhev in.

Ger ev dadgeh dadgeha serbixwe û alînegir e, an jî ger ew dadgeha dadmend e, û madem ku li gora vê Peymana Mafên Mirovan ya Ewropa "nivîskeke zindî" ye, ma divê ku ev bikare bibêje: "Em ne razî ne ku qeydên mafên mirovan li dijî gelan werin bikar anîn"? Lê dijane, ew ji me re çi dibêjê?: "Em dixwazin ku hûn di navbera xwe de hevnehatinîya xwe çareser bikin".[8] Ger dadgeheke mafên mirovan wîsa bibêje, Dadgeha Cezayên Giran a Diyarbekirê çi nikare bibêje?: "Li gora Peymana Ewropa ya Mafên Mirovan, kurd li ber dadgeha nikarin bi kurdî bipeyivin ger ew dikarin bi tirkî bipeyivin"![9]

Ev ne rast e? Belê, ev jî gelek rast e. Lê ji xwe hingê "pirsgirêka kurd" ne pirsgirêka hiqûqa mafên mirovan e. Ger armanca we ya pêşin ne parastina mafên mirovan, lê parastina dadgeha xwe ji karên giran e, em çawa û çima ji hiqûqa we ya mafên mirovan bawer bikin? Ma divê mirov û gel li benda peyman û saza we bimînin ji bo bûyîna azad, wekhev û bira? Ma hiqûq û sazîyên parastina mafên mirovan ne girtîgeha mezin e ji bo me hemûyan? Belê, ger ez li dijî dewleta xwe tenê me, hiqûqa mafên mirovan dikare ji min re alikarî bike, lê em ji kînge ve û çima li dijî dewleta xwe tenê ne? Ma ji vê pirsgirêkê re bersivek an jî çareserîyek hiqûqa mafên mirovan heye? Na, ew ji me re bi tenê dibêje ku "tu tenê yî, ger sûcê dewleta te mezin û giran e, ez ê ji wê re azar bidim û ew ê ji te re tazmînatê bide".

Wekî, "pirsgirêka kurd" ne jî pirsgirêka mafên hindikahî ye. Em dizanin ku, di

8 Binêrin Kerem Altıparmak, "Kopya Davalar ve Pilot Kararlar: Bir Kararda Bin Adaletsizlik?", *50. Yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi: Başarı mı Hayal Kırıklığı mı?/ 50 Years of the European Court of Human Rights: Failure or Success?*, yayına hazırlayan: Kerem Altıparmak, Ankara Barosu Yayınları, 2009, s. 60-107. bi taybetî s. 101-106.

9 "KCK davasında 'bilinmeyen dil' krizi", *Radikal*, 4 Kasım 2010, http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&ArticleID=1027417&Date=04.11.2010&CategoryID=77 [14.11.2010]

ancak, bu tür belgeler uluslararası toplumun belirli bir konudaki genel eğilimini görmek bakımından önemlidir ve genel olarak devletlerin ahlaki bakımdan bu sözleşmelere uygun davranma gereğini duymaları beklenir.

Bu tür belgelerin yanı sıra hukuki bağlayıcılığı olan sözleşmeler, anlaşmalar var... Bunlardan *BM Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi* (1966,1976),[7] *AK Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme (1995, 1998)* ve *AK Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı (1992, 1998)*, hu-

7 İlk tarih sözleşmenin kabul edildiği tarih, ikinci tarih ise sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihtir.

hiqûqa navnetewî de, armanca mafên hindikahî di navbera koman de wekhevî temîn kirin e. Lê vê wekhevîyê li ser kîjan binaxeyê temîn dike? Ma gelek, digel hemû dîrok û çanda xwe, muştemîlatê sazûmana mevcûd e ku gava mafên hindikahî tên dayîn, ew wekhev bibe? Yanê, wekhevî, belê, lê li ser çi û di çi de?

Mînak, di mêj de, min, dibe ku wekî gelekên çepên tirk, dihesiband ku fîlmên Yılmaz Güney ji me re şanî didan ku hemu newekhevî di navbera çînan de ye. Lê gava ku min nivîsên Mamoste Beşikçi xwend, min salên 1990'an dît û bi taybetî jî dema ku min dest bi xebata kurdî kir û fîlmên Güney bi kurdî temaşe kir, ez têgiheştim ku min ji Yılmaz Güney tiştek fehm nekiriye.[10] Niha, çima û çawa ji gotinên hegemonîk ên lîberal bawer bikim? Mînak, ma em ê bikarin bibêjin ku wekhevî heye gava ku bersûc li ber dadgehan bikarin bi kurdî bipeyivin?

Ez naxwazim ku gotina min were xelet fehm kirin. Helbet ez gelek baş dizanim zimanê zikmakî çawa hêja ye û ji ber vê yeke ez bi dilgermî diparêzim ku li herderê zimanê kurdî divê bi serbestî were peyivîn wekî zimanê min ê zikmakî.[11] Ew daxwaz daxwaza bêderew ya wekhevîye ye: Divê mafên, îmkanên û firsendên me hemûyan wekhev bibin ger em hemû însan in. Lê, li bin mafên hindikahî, ne daxwaza wekhevî, lê mebestek din heye: Mînak, pêşî girtina ava kirina dewleta xwe ê hindikahîyan, temîn kirina ewlebûnê, bihêz kirina dewleta xwe, hwd... Ger hûn wekhevîye tenê ji bo wekhevî bûnê nexwazin lê hûn wê ji bo tiştekî din bixwazin, daxwaza we êdî ne daxwaza wekhevîyê ye, lê daxwaza mîrza ye. Ji ber ku ez naxwazim daxwaz û gotinên mîrzayan belav bikim, min nexwast li ser hiqûqa mafên mirovan an jî ya hindikahî binivîsim.

* * *

Bi kurtî, ji ber ku pirsgireka kurd ne pirsgireka hiqûqa navnetewî, ne ya hiqûqa mafên mirovan û ne jî ya hiqûqa mafên hindikahî, lê pirsgireka azadîya, wekhevî û biratîya bêderew e, min dest ji "nivisîna zanistî" berda û min xwest ji Mamoste Beşikçi re bi kurdî spas bikim: Gelên kurd û tirk ji te razî bin Mamoste.

10 Ji bo nivîsek li ser sînemaya Yılmaz Güney, binêrin: Tim Kennedy, "Bölünmüş Bir Halk Olarak Kürtler ve Yılmaz Güney Sineması", *Kürt Sineması: Yurtsuzluk, Sınır ve Ölüm*, der. Müjde Arslan, Agora Kitaplığı, 2009, s. 89-129.

11 Tayfun Şen, "Türkçe Konuş, Çok Konuş" http://www.koxuz.org/anasayfa/node/7193 [24.11.2010]

kuki bağlayıcılığı olan, azınlıklarla ilgili temel uluslararası sözleşmelerdir. Bu sözleşmelerin yanı sıra, azınlık haklarına ilişkin/öyle yorumlanabilen hükümler içeren başka uluslararası sözleşmeler de var. Bu nitelikteki uluslararası belgelerin bazıları şunlar: *BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi* (1966, 1976), *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi* (1989, 1990), *AK İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Avrupa Sözleşmesi* (1950, 1953), *Eğitimde Ayrımcılığa karşı UNESCO Sözleşmesi* (1960, 1962).

Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, hukuki bağlayıcılığı olan

bir uluslararası belgenin ilk kez azınlık haklarını ele alan bir hüküm (sözleşmenin 27. Maddesi) içermesi bakımından önem taşıyor. *Çerçeve Sözleşme* ile *Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı* ise doğrudan ve sadece azınlıkları konu alan sözleşmeler.

Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme, ulusal azınlık mensuplarına azınlık dilinde haber ve fikir alma ve verme özgürlüğü; dilini özel ve kamusal alanda, sözlü ve yazılı olarak özgürce ve müdahale edilmeksizin kullanma hakkı; azınlık dilinde ad ve soyadı kullanma hakkı; tabela, yazı ve kamuya açık özel nitelikli diğer açıklamalarda azınlık dilini kullanma hakkı; kendi özel eğitim ve öğretim kurumlarını kurma ve yönetme hakkı; ve kendi azınlık dilini öğrenme hakkı tanıyan hükümler içeriyor. Buna rağmen sözleşmenin bütününde sık sık tekrarlanan "yeterli talep olması durumunda", "mümkün olduğu ölçüde", "gerektiğinde", "kendi yasal sistemlerinin öngördüğü usullere uygun olarak" vb. ifadelerle, yükümlülüklerini yerine getirirken veya azınlıklara bazı haklar tanırken devletlere belli ölçüde hareket serbestisi sağlayan bir alan yaratılmıştır. Bu, sözleşmeye taraf olan devletlerin sözleşmece öngörülen her şeyi yerine getirmeyebilecekleri, bundan kaçınmalarının bazı yolları olduğu anlamına geliyor.

Bölgesel Diller veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı, sadece dil haklarını ele alan ve hukuksal bağlayıcılığı olan ilk uluslararası sözleşme olarak özel bir öneme sahip. Bu şart kapsamında, bazı maddelere uymak zorunlu olmakla birlikte, devletlere, şartın diğer maddelerinden sadece bir kısmını kabul etme ve uygulamayı kabul ettiği maddeleri hangi "bölgesel veya azınlık dili"ne uygulayacağını belirleme olanağı tanınıyor. *Bölgesel Diller veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı*'nın 1. maddesine göre "(a) 'bölgesel diller veya azınlık dilleri' şu anlama gelmektedir: i) bir devletin belirli bir bölgesinde, o devletin geriye kalan nüfusundan sayıca daha küçük bir grup oluşturan vatandaşları tarafından geleneksel olarak konuşulan ve; ii) devletin resmî dil(ler)inden farklı olan diller." Bu tanım çerçevesinde Türkiye'de konuşulan diller düşünülecek olursa sadece Kürtçe'nin değil, daha başka dillerin (Lazca, Gürcüce, Arapça, Çerkezce...) de bu tanıma uyduğu görülebilir.

Hukuksal bağlayıcılığı olsun ya da olmasın, sözü edilen belgelerin her biri çeşitli yönleriyle elbette eleştirilebilir, eksik ya da yanlış yönleri üzerinde durulabilir. Ancak bu yazıda, uluslararası örgütlerin, azınlık konumunda olanların, farklı olanların hakları konusundaki genel yaklaşımı, söz konusu belgeler çerçevesinde ortaya konmaya çalışılmıştır.

* * *

Türkiye, Birleşmiş Milletler'e, Avrupa Konseyi'ne üye ve AGİT katılımcısı bir ülke. Bu örgütlerce üretilen çeşitli belgeleri onaylayan, imzalayan, kabul eden bir ülke... AGİT'in ilk katılımcı devletlerinden biri... İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Avrupa Sözleşmesi'ni ilk onaylayan ülkelerden biri... AB'ye aday...

Türkiye, "azınlık" kavramını, Lozan Antlaşması hükümleri çerçevesinde de-

ğerlendiriyor ve gayrimüslimler (onların da tümü bu statüde olmamakla birlikte) dışında Türkiye'de azınlık olmadığını ifade ediyor. Uluslararası platformlarda azınlık konularıyla ilgili söylem ve yorumlara bu temelde karşılık veriyor ancak Türkiye'nin bu tutumu azınlıklar/azınlık hakları konusunda kendisine yöneltilen eleştirileri karşılamaya yetmiyor.[8]

Kendisinin de bir parçası olduğu uluslararası toplumun azınlıklar, "farklı" olanlar konusundaki genel tutumu buyken Türkiye, azınlıklarla doğrudan ilgili uluslararası sözleşmelere taraf olmayan, taraf olduğu sözleşmelerin de azınlıklarla ilgili hükümlerine bağlı olmaktan kaçınan ve bu sözleşme hükümlerine çekince koyan bir ülke. Örneğin, *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi*'nin azınlık çocuklarının eğitimi konusundaki 17, 29 ve 30. maddeleri; *BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi*'nin azınlıklarla ilgili 27. maddesi; *BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi*'nin eğitim hakkını düzenleyen 13. Maddesi, Türkiye'nin çekince koyduğu bazı sözleşme maddeleri.

AB adayı ülkelerin birliğe üyelik konusunda ne aşamada olduğunun genel bir resmini çıkaran ve her yıl AB Komisyonu tarafından ülkeler bazında hazırlanan ilerleme[9] raporlarında, birliğe üyelik kriterlerinin yerine getirilmesi çerçevesinde aday ülkelerin taraf olması istenen bazı temel uluslararası belgeler var. Türkiye'nin de üyesi olduğu Avrupa Konseyi belgelerinden *Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme* ile *Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı*, bu belgelerden en önemlileri... Türkiye'ye ilişkin her yıl açıklanan AB Komisyonu ilerleme raporlarının hemen hepsinde Türkiye'nin bu iki sözleşmeyi imzalamamış olması bir eksiklik olarak sürekli tekrarlanıyor. İlerleme raporlarında, Türkiye'nin uluslararası sözleşmelere koyduğu çekinceler üzerinde de duruluyor. Örneğin, 2009 yılı İlerleme Raporu'nda "Türkiye, BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye taraf olmakla birlikte, Türkiye'nin azınlık hakları ile ilgili çekinceleri ve BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme kapsamındaki eğitim hakkı ile ilgili çekinceleri endişeye neden olmaktadır"[10] ifadesi yer alıyor. Son olarak, 9 Kasım 2010'da açıklanan 2010 yılı ilerleme raporunda, *Azınlık Hakları, Kültürel Haklar ve Azınlıkların Korunması* başlığı altında, "Ancak, Türkiye'nin azınlık haklarına yönelik yaklaşımı kısıtlayıcı kalmaktadır. Türkiye, BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesine (ICCPR) taraftır. Ancak, azınlıkların hakları konusunda ve BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne (ICESCR) eğitim hakkı konusunda koyduğu çekin-

---

8 Türkiye'ye İlişkin 2010 Yılı İlerleme Raporu'nda "Sonuç olarak, Türkiye'nin azınlıklara yaklaşımı kısıtlayıcı kalmaktadır. Avrupa standartlarıyla uyumlu şekilde, dil, kültür ve temel haklara, tam olarak saygı gösterilmesi ve bu hakların korunması henüz tam olarak sağlanmamıştır. Türkiye, azınlıklara ilişkin olarak hoşgörünün geliştirilmesi ve azınlıkların topluma dahil edilmesi hususlarında daha çok çaba göstermelidir" ifadesi dikkat çekiyor. Raporun tam metni için bkz. http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf

9 Türkiye'ye ilişkin 2004 yılı İlerleme Raporu'nda, "ilerleme", "fiilen alınan kararlar, fiilen kabul edilen mevzuat, fiilen onaylanan uluslararası sözleşmeler (bunların uygulanması da dikkate alınarak) ve fiilen uygulanan tedbirler baz alınarak ölçülmüştür" deniyor. 2004 İlerleme Raporu'nun tamamı için bkz. http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle04.pdf

10 http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf

celer endişe sebebidir. Türkiye, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşmesini imzalamamıştır"[11] ifadesi dikkat çekmektedir.

* * *

Uluslararası platformlarda, demokratikleşme, insan hakları, ifade özgürlüğü vb. kavramlardan söz edildiğinde, azınlıklardan, "farklı" olanın haklarından, kültürel haklardan da söz ediliyor. Bu başlıklar altında ele alınan konular kapsamında Kürtler, Kürtlerin hakları da gündeme gelebiliyor. Kürtlerin sorunları, talepleri zaman zaman azınlık hakları kapsamında ele alınıyor. Yaşadıkları toplumlarda çoğunluktan farklı etnik, dilsel, kültürel özellikler gösteren Kürtlerin, kimi zaman uluslararası toplumun azınlıklar için geliştirdiği hukuksal çerçevede ele alındığı da oluyor.[12]

Kürtlerin şu veya bu şekilde, herhangi bir platformda, yazıda, metinde, konuşmada "azınlık" şeklinde algılanması, Türkiye'de ciddi şekilde rahatsızlık yaratıyor. Bu tür söylemler karşısında, Kürtlerin bu ülkenin eşit vatandaşları, asli unsuru, birinci sınıf vatandaşı vs. oldukları belirtiliyor.[13]

Türkiye'nin AB yolunda ilerlemeye çalışırken azınlık haklarıyla ilgili uluslararası hukuk metinlerine, sözleşmelere taraf olmamasının, taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin azınlıklarla ilgili hükümlerine ise çekince koymasının temel nedeni, Lozan Antlaşması'yla tanınan gayrimüslim azınlıklar değil (ki zaten büyük oranda marjinalleştirilmiş, bir avuç bırakılmışlardır), diğer "farklı" gruplardır. Kürtler de dahil olmak üzere, devletin resmen kabul ettiği azınlıklara mensup olmayıp "farklı" olanların bu çerçevede bazı hak talepleri olabileceğinden ve AB'nin de bu yönde bir tutum sergileyeceğinden kaygı duyulmaktadır.

Türkiye AB yolunda nasıl bir yol haritası izlerse izlesin, Türkiye'de bir Kürt Sorunu olduğu ve "demokratik hukuk devleti" olabilmenin yolunun bu sorunun çözümünden geçtiği açıktır. Bu önermenin tam tersi de aynı ölçüde doğrudur: Kürt Sorunu'nun çözümü demokratikleşmekten, demokratik bir hukuk devleti olmaktan geçer. Kürt diline yönelik baskılar, kimliğin temel bileşeni olan dile yönelik yasak ve kısıtlamalar bu sorunun çekirdeğini oluşturmaktadır. Devlet aklı, Avrupa'da, dünyanın görece demokratik başka ülkelerinde bu

---

11 http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf

12 2010 yılı İlerleme Raporu'nda, *Azınlık Hakları, Kültürel Haklar ve Azınlıkların Korunması* başlığı altında "Sonuç olarak Türkiye, özellikle Kürtçe'nin özel televizyon ve radyo yayınları ile hapishanelerde kullanımını biraz daha serbestleştirmek suretiyle, kültürel haklar alanında ilerleme kaydetmiştir. (...) Ancak, Türkçe dışındaki dillerin özellikle siyasi hayat, eğitim ve kamu hizmetleriyle temas alanlarında kullanımında kısıtlamalar devam etmektedir. Türkçe dışındaki dillerin kullanımına ilişkin mevzuat kısıtlayıcı yorumlara açıktır ve uygulama tutarsızdır" denmektedir.

13 Uluslararası insan hakları hukukunun temel ilkelerinden olan eşitlik ve ayrımcılığa uğramama hakkı Kürtler için işlemiyor ve bu ilkelerin ihlali durumunda ciddi bir yaptırım söz konusu değil. Eşitliğin olmadığı yerde "ayrımcılık", aynı şekilde ayrımcılıktan söz edildiği yerde "eşit olmama durumu" olduğu unutulmamalı. Eşitlik söylemine karşılık olarak Kürtlerin gündelik hayatından çok küçük bir örnek: yaklaşık iki yıldır devlet eliyle Kürtçe televizyon yayınının yapıldığı, üniversitelerde Kürt dili bölümlerinin açılmasının adım adım hayata geçirildiği günümüzde bile Kürtler, herhangi bir resmî görevlinin bulunduğu bir kontrol noktasına, arabasında dinlediği Kürtçe müziği susturmadan yaklaşmazlar.

tür sorunların nasıl çözüldüğünü kuşkusuz ki bilmektedir. Samimiyet ve kararlılıkla adımlar atmak, sorunların çözüm yoluna girmesinin ilk ve en önemli koşuludur.

AB'nin ve daha genel olarak Batı'nın, uluslararası toplumun Kürtlere nasıl yaklaştığı da önemlidir. Kürtlere ilişkin açık bir tutum içinde olunduğu söylenemez. Devletlerarası ilişkiler çıkarlar temelinde yürümekte ve ülke çıkarları hemen her zaman demokrasi, insan hakları gibi evrensel değerlerin önüne geçmektedir. Kürtlerin uluslararası hukuk kapsamında hangi çerçevede ele alındığı net değildir. Uluslararası toplum Kürt Sorunu'ndan söz ederken, bu sorunu, demokratikleşme ve insan hakları bakımından, kültürel haklar bakımından ama net bir kavramsal tanımını yapmadan ele almaktadır.

Irak, İran, Türkiye ve Suriye'de, Kafkasya'da, Beyrut'ta yaşayan 40 milyonluk bir Kürt nüfusu var. Bu, "Kürt Sorunu"na kafa yoran herkesin dikkate alması gereken bir noktadır. Kürt Sorunu bu özelliğiyle, Avrupa'da "azınlık" çerçevesinde ele alınan ve belli ölçülerde de olsa çözüme kavuşturulan sorunlardan farklı, kendine özgü yanları olan bir sorundur. Bu kadar büyük bir nüfusa sahip olup da bu kadar "tanımsız" bırakılmış bir başka halk yok. Çoğunluktan sayılan Kürtler azınlıkların sahip olduğu haklara bile sahip değildirler.

Kürtler, "azınlık" tanımı içine yerleştirilmekten hiç hoşnut olmuyorlar. Kürtlerin hangi zeminde hak talep ettikleri önemlidir. Kürtler kendilerini hangi çerçevede tanımlıyor ve hak taleplerinde bulunuyorlar? Kürtler ulusal azınlık, etnik azınlık hakları temelinde mi haklar talep ediyorlar yoksa bu ülkenin vatandaşları olarak, "asli unsur" olarak mı bazı taleplerde bulunuyorlar ya da bir başka şekilde mi? Kürtlerin bu sorulara net bir cevabı var mı?

Hakikati Bilme Hakkı[1]

KEREM ALTIPARMAK

Epiktetos'un "İnsanların yaşam, özgürlük ve mutluluğun peşinde olma hakları gibi hakikate de hakları olduğu"nu söylediği rivayet edilir.[2] Hakikatin tüm hakların hayata geçirilmesi için gerekli olduğuna şüphe yoktur. Herhangi bir hakkın talep edilebilmesi için en azından hakkın temelini oluşturan vakaların gerçek olduğunun kanıtlanması gerekir. Ama asıl sorun gerçekten burada ifade edildiği gibi hizmet ettiği haklardan bağımsız olarak hakikatin özgül bir hakka vücut verdiğinin söylenip söylenemeyeceğidir. Eğer hakikat sadece başka hakların ortaya çıkarılması için bir araç veya bu hakların ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için bir giderim yöntemi ise haklar enflasyonu eleştirisi hakikati bilme hakkı için de yapılabilir.

Bu temel soruyu cevaplayabilmek için hakların niteliğine ilişkin çalışmalarda genelde yürütülen metodolojiyi tersine çevirmenin uygun olduğunu düşünüyoruz. Bunun için önce hakikati bilme hakkını tanımlayıp diğer haklarla ilişkisine değinmek yerine, diğer haklarla olan ilişkinin hakikati bilme hakkının varlık koşullarına engel olup olmadığını araştıracağız. Bu analizi yapabilmek için hakikati bilme hakkının uluslararası hukuktaki kısa seyrini hatırlatmakta fayda var. Bu nedenle, çalışmada önce hakkın hukuksal kaynakları incelenecek, ardından

1 İsmail Beşikçi kitabına yazı yazmak konu seçimi açısından insan hakları çalışanlar için ayrı bir zorluk taşıyor. Kitap için herhangi bir insan hakları başlığı seçilip yazılamaz, çünkü Beşikçi'nin kişisel tarihi aynı zamanda kısa bir insan hakları tarihçesidir. Bu tarihçe üzerinde, daha önce yeterli düzeyde durmamış olan bir kişi için ise bu vesileyle bir inceleme yazmak bazı hususları atlamak korkusu nedeniyle tedirgin edici. Öte yandan böyle bir kitaba yazı yazamamak da, Beşikçi'nin yaptıklarına duyulan saygı nedeniyle bir o kadar tedirgin edici. İşte bu tedirginlik içinde imdadıma yetişen "hakikat" kavramı, her ne kadar Beşikçi'nin ifade özgürlüğü sorunu üzerine yazmamış olmanın yükünü tamamen üstümden kaldırmasa da, bu kitap için anlamlı sayılabilecek bir başlık gibi görünüyor. İsmail Beşikçi'nin entelektüel hayatının tamamında savunduğu ve ağır bedeller ödediği resmî ideoloji karşısında hakikat şimdilerde özgün bir hak haline geldiği ileri sürülerek insan hakları camiasının gündemini meşgul ediyor. Bu yeni tartışmalara katkı sunmanın en iyi zeminlerinden birinin Beşikçi kitabı olabileceğini düşünüyoruz.

2 Yasmin Naqvi, "The Right to the Truth in International Law: Fact or Fiction", 88 IRRC 245.

hakikati bilme hakkının diğer haklar ve giderim yöntemlerinin bir aracı olmaktan ibaret olup olmadığı tartışılacaktır. Son bölümde ise hakikat hakkının özgün değeri tartışılacaktır.

Hakikati bilme hakkının hukuksal kaynakları[3]

Hakikati bilme hakkının açıkça sözleşmelerde yer aldığı ilk örnek Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek 1 Nolu Protokolü'dür.[4] Protokol'ün 32 ve 33. maddeleri kayıpların araştırılıp raporlanmasına ilişkin kurallar içermektedir. Kayıplar konusu ile hakikat arasındaki yakın ilişki, insan hakları hukukunda da takip edilebilir. 2006 tarihli Birleşmiş Milletler Tüm Kişilerin Zorunlu Kaybetmeye Karşı Korunması İçin Sözleşme'nin (Kayıplar Sözleşmesi) 24. maddesi "her mağdur zorunlu kaybetmenin koşullarına, soruşturmanın gelişimi ve sonuçlarına ve kaybolan kişinin mukkaderatına ilişkin hakikati bilme hakkına sahiptir. Her taraf devlet bunun için uygun önlemleri alır" ifadelerine yer vermektedir. Bu sözleşmenin öncülü olan, 1992 tarihli Herkesin Zorla Kaybedilmeye Karşı Korunmasına İlişkin Bildirge (Kayıplar Bildirgesi) de devletlerin hakikati bilme hakkından kaynaklanan ödevlerini sıralamaktadır. Ülke İçinde Yerinden Edilenler Hakkında Yol Gösterici İlkelerin 16. maddesi de kayıplarla bağlantılı olarak "ülke içinde yerinden olmuş bütün kişilerin kayıp akrabalarının nerede ve ne durumda olduğunu öğrenme hakları vardır"[5] düzenlemesine yer vermektedir.

Kayıplar Bildirgesi'nin de gösterdiği gibi bağlayıcı olmayan kaynaklarda hakikati bilme hakkının anılmaya başlanması daha eski tarihlere uzanmaktadır. Örneğin, Zorla ve Rıza Dışı Kayıplar Hakkında Çalışma Grubu'nun hakikati bilme hakkını ilk kez 1981 yılında bağımsız bir hak olarak andığını görüyoruz.[6] 1988 yılında Amerikalılararası Mahkeme de Velasquez Rodriguez davasında bu hakkı dolaylı yoldan tanımıştır.[7]

BM Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi kararlarında hakikate vurgu yapılmakla birlikte vurgunun hakikat hakkından daha çok hakikatin ortaya çıkarılmasının önemi üzerine yapıldığının belirtilmesi gerekir.

Kayıplar sorunundan sonra hakikati bilme hakkının, yargısız infazlar ve işkence gibi diğer ağır insan hakları ihlallerine doğru genişlediği söylenebilir.

---

3 Bu konuda daha ayrıntılı bilgiye BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından hazırlanan Hakikat Hakkı Üstüne Çalışma'dan ulaşılabilir: Economic and Social Council (2006), Study on the right to the truth, Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, E/CN.4/2006/91, 8 February 2006. (Bundan sonra "Yüksek Komiserlik Raporu")

4 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek Uluslararası Silahlı Çatışmaların Kurbanlarının Korunmasına İlişkin 1 No'lu Protokol. Türkiye'nin halen taraf olmadığı protokolün orijinal metni için bkz. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 1125 UNTS 3.

5 Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler, Brookings Enstitüsü-İmaj: Ankara.

6 Çalışma Grubu hakikat hakkını 1981 tarihinde yayımladığı ilk raporunda tanımıştır, E/CN.4/1435, 22 January 1981, § 187. Daha yakın tarihlerde Grup Hakikat Hakkı konusunda bir Genel Yorum da yayımlamıştır. Bkz. General Comment on the Right to the Truth in Relation to Enforced Disappearances.

7 Velasquez Rodriguez Case, Inter-Am.Ct.H.R. (Ser. C) No. 4 (1988) (29 Temmuz 1988).

Bununla birlikte, hem hakkın sadece kayıplar sorununa ilişkin olmadığını ortaya koyması bakımından hem de hakkın içeriğinin belirlenmesi açısından Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu için Louis Joinet tarafından ilk taslağı hazırlanan Dokunulmazlıkla Mücadele Yoluyla İnsan Haklarının Teşvik Edilmesi ve Korunmasına İlişkin İlkeler Bütünü'nün[8] bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Bu çalışmayla birlikte; hakikati bilme hakkı, adalet hakkı ve mağdurların giderim hakları ile birlikte dokunulmazlığa karşı mücadelenin üç ayağından biri olarak kabul edilmiştir. Bağımsız Uzman Diane Orentlicher tarafından nihai haline kavuşturulan Dokunulmazlıkla Mücadele Yoluyla İnsan Haklarının Teşvik Edilmesi ve Korunmasına İlişkin Güncellenmiş İlkeler Bütünü'nün[9] en önemli özelliği hakikati bilme hakkını mağdurların giderim haklarından bağımsız bir hak olarak tanımlamasıdır. Bunun önemini aşağıda açıklamaya çalışacağız. İlkeler Bütünü, bu tür yeni bir hak tipini en azından ciddi insan hakları ihlalleri açısından tanımlamış olmanın yanında, Birleşmiş Milletler'in insan hakları ile ilgili organlarının bu hakkı açıkça tanımasının da yolunu açmıştır. Gerçekten de hem İnsan Hakları Komisyonu,[10] hem de komisyonun yerini alan İnsan Hakları Konseyi[11] hakikat hakkına ilişkin kararlar almıştır. Benzer kararların bölgesel nitelikli siyasi organlar tarafından da alındığı görülmektedir.[12]

Şüphesiz bu sınırlı veri hakikati bilme hakkının bir teamül kuralı haline geldiğini söylemek için yeterli değildir. Bununla birlikte, ulusal düzeyde kurulan hakikat komisyonlarının yaygınlığını da dikkate alarak Uluslararası Kızıl Haç Komitesi'nin hazırlattığı Uluslararası İnsancıl Teamül Hukuku çalışmasında hakikati bilme hakkını bir teamül kuralı olarak tanınmıştır.[13]

Hakikatin geleneksel haklarla ilişkisi

Son yıllarda hızlanan hakikati bilme hakkının tanımlanması süreci bir zorunluluğu mu ifade etmektedir? Bir başka şekilde sorarsak, gerçekten özgül bir haktan bahsediyorsak bu hak sahibine (her kimse) daha önce olmayan ne tür bir yetki vermektedir? Bu soruya sağlıklı bir cevap verebilmek için önce hakikatin

8 Bkz. Question of the impunity of perpetrators of human rights violations (civil and political), Revised final report prepared by Mr. Joinet pursuant to Sub-Commission decision 1996/119, E/CN.4/Sub.2/1997/20/Rev.1, 2 Ekim 1997.

9 Updated Set of principles for the protection and promotion of human rights through action to combat impunity, E/CN.4/2005/102/Add.1 8 February 2005, II. Bölüm. (Bundan sonra "İlkeler Bütünü")

10 İnsan Hakları Komisyonu'nun 8 Şubat 2006 tarihli Hakikat hakkı üzerine çalışması; 2005/66 sayılı kararı.

11 İnsan Hakları Konseyi de 9/11 sayılı kararı.

12 Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi'nin Zorla Kaybettirmelere ilişkin 1463 (2005) sayılı kararı, para. 10.2 ve Balkanlardaki silahlı çatışma ve şiddet sonucu haber alınamayanlarla ilgili 1414 (2004) sayılı karar, para. 3.

13 ICRC (2005), Customary International Humanitarian Law, Volume I, Rule 117, (Cambridge: CUP), s. 421. Daha önce aynı sonuca, Olağanüstü Durumlar Özel Raportörü Leandro Despouy'un raporunda aktarılan uzmanlar toplantısında da ulaşıldığı hatırlatılabilir. Bkz. L. Despouy, Eighth annual report, E/CN.4/Sub.2/1995/20, 26 Haziran 1995, Annex I, para. 40.

bir başka değerin sağlanmasının aracı olduğu ve giderim aracı olarak kullanıldığı durumların ayırt edilmesi gerekir.

Bir hakka ulaşmanın aracı olarak hakikat

Yukarıda da bahsedildiği üzere hemen tüm hakların elde edilmesi için hakikatin bilinmesi gerekir. Bununla birlikte, hakikatle daha doğrudan ilişkisi olan haklar da vardır. Örneğin ifade özgürlüğünde bilgiye ulaşma, hakkın zorunlu koşuludur. Gerçekten de, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi gibi Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 19. maddesi de sadece iletmeyi değil araştırma ve edinme hakkını da ifade özgürlüğü kapsamında korumuştur.[14]

Uluslararası insan hakları hukuku, hakikate ulaşmanın ifade özgürlüğü dışındaki hakların da bir unsuru olduğunu gösteren örnekler sunmaktadır. Ancak bu ikinci durumda hakikat bir hakkın ihlali sonrasında ortaya çıkan bir ihtiyaç olarak kendini göstermektedir. Özellikle devletlerin yaşam hakkı ve işkence yasağına bağlı olarak yüklendikleri pozitif ödevler ciddi insan hakları ihlallerini soruşturmayı ve etkili giderim yolları oluşturmayı gerektirdiğinden, hakikat yaşam hakkı ve işkence görmeme hakkının da doğal bir unsuruna dönüşmektedir. Ayrıca hakikatin mağdurlar ve toplumdan saklanması geride kalanlar için de bir psikolojik işkenceye dönüşebilir.[15]

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), diğer uluslararası insan hakları mekanizmalarından farklı olarak, açıkça hakikat hakkı kavramını kullanmamakla birlikte, hakikati içtihatlarında işkence yasağının, etkili hukuk yolunun ve soruşturma ödevinin bir parçası olarak tanımlamaktadır.[16] AİHM'nin yakın tarihli içtihatları soruşturma ödevinin sürekliliğine ilişkin yaklaşımı ilkeselleştirmiştir. Mahkeme de diğer uluslararası insan hakları organları gibi yaşamı tehdit eden koşullar altında kaybedilen kişilerin nerede ve ne durumda olduğunu ortaya çıkarmaya yönelik etkili bir soruşturmanın yürütülmemesinin süregelen bir ihlale vücut vereceğini kabul etmektedir.[17]

Bu tutumun Türkiye'yi ilgilendiren yakın bir örneği olan Teren Aksakal vakasında, başvurucunun eşi işkence sonucu 12 Kasım 1980 tarihinde hayatını kaybetmiş, olaya ilişkin yürütülen dava 30 Ocak 2003'te kesinleşmiştir. Olaya karıştığı iddia edilen iki jandarma hakkında 2 yıl hapis cezası verilmekle birlikte, bu kişiler tüm süreç boyunca görevlerine devam edip, emekli olmuşlar, haklarındaki hapis cezası da infaz edilmemiştir. Hükümet, olayın Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na bireysel başvuruyu tanıdığı 28 Ocak 1987 tarihin-

14 AİHS'nin 10. maddesi MSHS'den farklı olarak sadece haber ve görüş alma kavramından bahsetmektedir. Ancak AİHM, yakın tarihli bir kararında bu hakkın aynı zamanda kamu makamlarında bulunan bilgiyi edinme hakkını da kapsadığını kabul etmiştir. Társaság a Szabadságjogokért/Macaristan, no. 37374/05, 14.4.2009.

15 İnsan Hakları Komitesi, Mariya Staselovich/Belarus, no. CCPR/C/77/D/887/1999, 24.4.2003., para. 9.2; McKerr/Birleşik Krallık, 4. 5.2001.

16 Taş/Türkiye, no. 24396/94; Kıbrıs/Türkiye [BD], no. 25781/94, ECHR 2001-IV; Kurt/Türkiye, 24276/94, ECHR 1998-III.

17 Kıbrıs/Türkiye [BD], no. 25781/94, ECHR 2001-IV, para. 133-136; Varnava ve Diğerleri/Türkiye, no. 16064/90 vd, 10.1.2008, para. 111.

den çok önce gerçekleştiğini ileri sürerek mahkemenin yetkisiz olduğunu belirtmiştir. AİHM, işkence ve yaşam hakkı ihlalini soruşturma sorumluluğunun eylemin kendisinden bağımsız ve "özerk" pozitif bir ödeve vücut verdiğini belirterek, soruşturmanın etkililiğine ilişkin bölümü incelemeye yetkili olduğuna karar vermiştir.[18] O halde hakikati bilme hakkı bir yönüyle yaşam hakkının sonucudur ama bir yanıyla da ondan ayrı bir kimliğe sahiptir.

Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi de hakikati bilme hakkının sadece kayıplar sorunu ile bağlantılı olmadığını açık bir şekilde saptamıştır. Mahkeme, Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu ve kendi içtihadında[19] uzun süredir açıkça ifade edilen hakikat hakkının sadece kayıplarla ilgili olmadığını, birçok hakla ilişkilendirilebileceği sonucuna ulaşmıştır. Amerikalılararası Mahkeme, Tibi/Ekvator davasında, mağdurların keyfi gözaltını gerçekleştirenleri, işkencecileri ve adil yargılanma hakkını ihlal edenleri bilme hakkı olduğunu kabul etmiştir. Aynı karar, Ekvator ve Fransız toplumlarının hakikat hakkı nedeniyle usulün kamuya açık bir şekilde yürütülmesi gerektiğini de belirtmektedir.[20]

Bir başka değere ulaşmanın aracı olarak hakikat

Hakikat, başka hakların yanında birçok değere ulaşmanın aracı da olabilir. Örneğin hakikat uzlaşma sürecini kolaylaştırabilir. Barışı yerleştirmeye ve çatışmasız bir geçiş dönemine olanak sağlayabilir. Hakikatin bu işlevi El Salvador ve Güney Afrika gibi çok bilinen örneklerin ötesinde tüm geçiş dönemi adalet girişimlerinde görülebilir. Örneğin Şili Hakikat ve Uzlaşma Ulusal Komisyonu'nu kuran 355 sayılı karar şu ifadelerle başlamaktadır:

> "Adaletin temel gereklilikler ve gerçek ulusal uzlaşmayı başarmak için gerekli zorunlu koşulların sağlanması ancak hakikat temelinde mümkün olacaktır."[21]

Bu metinden görülebileceği gibi hakikat sadece uzlaşmanın değil ayrıca adaletin de önkoşulu olarak ileri sürülmektedir. Gerçekten de hakikat aynı zamanda dokunulmazlıkların kaldırılmasını sağladığı için ceza adaleti açısından da zorunlu bir araçtır.[22] Hem BM İnsan Hakları Komisyonu, hem de komisyonun yerini alan İnsan Hakları Konseyi "Dokunulmazlığı sonlandırmak ve insan haklarını desteklemeye ve korumak için hakikat hakkına saygı gösterme ve sağlamanın önemini tanı"mıştır.[23] Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul kararları da, hakikatin bu türden

---

18 Aksakal/Türkiye, no. 51967/99, 11.9.2007.

19 Birçok örnek arasında bkz. I/A Court H.R., Case of the Gómez-Paquiyauri Brothers/Peru. Merits, Reparations and Costs. Judgment of July 8, 2004. Series C No. 110, para. 230; I/A Court H.R., Case of Molina-Theissen v. Guatemala. Reparations and Costs. Judgment of July 3, 2004. Series C No. 108, para. 81

20 I/A Court H.R., Tibi/Ekvator, Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs. Judgment of September 7, 2004. Series C No. 114, para. 257-258.

21 National Commission for Truth and Reconciliation, Supreme Decree No. 355. Karara şu adresten ulaşılabilir: http://www.usip.org/files/file/resources/collections/commissions/Chile90-Charter.pdf

22 Naqvi, s. 247.

23 Bakınız yukarıda 9 ve 10 nolu notlar.

bir aracılık taşıdığını belirtmektedir.[24] Geçiş döneminde çeşitli ulusal mahkemeler de hakikate benzer bir misyon yüklemiştir.[25] Hakikat ve Uzlaşma Komisyonları'nı kuran ulusal ve uluslararası belgelerde de hakikat ile adalet, barış ve uzlaşma kavramları arasında zorunlu bir bağ kurulduğunu görmek mümkündür.

Hakikat, olağan zamanlarda da şeffaflık ve/veya demokrasi gibi değerlere araçlık edebilir. Türkiye'de, bilgi edinme hakkı yukarıda tanımlandığının aksine ifade özgürlüğünün bir parçası olmanın ötesinde şeffaflığın bir aracı olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle hem Anayasa'ya yeni eklenen hak bir yönetime karşı hak olarak sınıflandırılmış hem de daha önce çıkarılan Bilgi Edinme Hakkı Yasası'nın amacının bu olduğu vurgulanmıştır. Yasanın genel gerekçesinde "bilgi edinme hakkı, bireylere daha yakın bir yönetimi, halkın denetimine açıklığı, şeffaflığı sağlama işlevlerinin yanı sıra halkın devlete karşı duyduğu kamu güvenini daha yüksek düzeylere çıkarmada önemli bir rol oynamaktadır. Kullanılan bu hak sayesinde hem halkın devleti denetimi kolaylaşmakta hem de devletin demokratik karakteri güçlenmektedir" denilerek, bilgi ile demokrasi ve şeffaflık arasındaki ilişkiye vurgu yapılmıştır. Avrupa Konseyi, Bakanlar Komitesi'nin "İdari İşlemler Karşısında Bireylerin Korunması Hakkında (77) 31 sayılı Bakanlar Komitesi Kararı"nda görülebileceği gibi bilgiye ulaşma ve gerekçeli karar gibi gereklilikler iyi idare ilkesinin unsurları olarak değerlendirilebilir.

Giderim yolu ve onarım aracı olarak hakikat

Giderim yolu (remedy)

Yukarıda açıklanana benzer gerekçelerle hakikatin aynı zamanda etkin giderim yollarının da bir önkoşulu olduğunu söylemek mümkündür. Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu, "hakikati bilme hakkı"nın Amerikalılararası İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olan tüm devletler için temel ve vazgeçilmez bir sonuç olduğunu, çünkü pratikte insan hakları ihlallerine ilişkin vakaların bilinmemesinin sorumluların tespiti ve cezalandırılmasını sağlayacak bir sistem de olmadığı anlamına geleceğini belirtirken hakikati bilme hakkının bu yönüne dikkat çekmiştir.[26] Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından da kabul edilen Ağır Uluslararası İnsan Hakları Hukuku İhlalleri ve Ciddi Uluslararası İnsancıl Hukuk İhlalleri Mağdurlarının Giderim Yolu ve Onarım Hakkına Dair Temel ve Rehber İlkeler[27] ağır insan hakları ihlallerinde üç ayrı giderim yolu tanımlamaktadır:

---

24 Örneğin Genel Kurul'un 55/118 nolu kararı "Situation of human rights in Haiti", para. 7; Güvenlik Konseyi'nin S/RES/1606 (2005) sayılı kararı.

25 Kolombiya, Peru ve Arjantin mahkemelerinin kararları için bkz. İnsan Hakları Komiserliği raporu, not. 2, para. 23.

26 Case no. 10488, Report N° 136/99, El Salvador, Ignacio Ellacuría et al, December 22, 1999, para. 223.

27 Genel Kurul kararı no. 60/147, Basic Principles and Guidelines on the Rights to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarin Law, 21 Mart 2006 (Bundan sonra "Temel ve Rehber İlkeler")

a) Adalete adil ve etkili erişim;

b) Uğranılan zararın yeterli, etkili ve hızlı bir şekilde tazmin edilmesi;

c) İhlaller ve tazminat mekanizmaları hakkında tüm ilgili bilgiye erişim.

Temel ve Rehber İlkeler'in 24. paragrafına göre devletler, özellikle ağır uluslararası insan hakları hukuku ihlalleri ve ciddi uluslararası insancıl hukuk ihlalleri mağdurları başta olmak üzere kamuoyunu, İlkeler tarafından belirtilmiş haklar ve çözümler ile mağdurların erişim hakkı olan tüm mevcut hukuki, tıbbi, psikolojik, sosyal, idari ve tüm diğer haklar ve kurallar hakkında bilgilendirecek yöntemler geliştirmelidir. Buna ek olarak, mağdurlar ve temsilcileri mağduriyetlerine ve ağır uluslararası insan hakları hukuku ihlalleri ve ciddi uluslararası insancıl hukuk ihlallerine sebep olan olaylar hakkında bilgi edinme, bu ihlaller hakkındaki gerçekleri öğrenebilme hakkına sahip olmalıdır.

AİHM, bu hususu Menteş ve Diğerleri davasının 13. madde incelemesinde çok daha açık bir şekilde ortaya koymuştur:

> "Buna göre bir kimsenin, devlet görevlileri tarafından evinin ve mallarının kasten tahrip edildiğine dair savunulabilir bir iddiasının bulunması halinde, 'etkili hukuk yolu' kavramı, bu kimseye gerekli tazminatı alma hakkı ile birlikte, sorumluların belirlenmelerine ve cezalandırılmalarına yol açabilecek tam ve etkili bir soruşturma yapılması ve şikayetçiye bu soruşturma sürecine etkili bir şekilde katılma hakkı verir."[28]

Bir onarım (reparation) *aracı olarak hakikat*

Hakikatin bir giderim yolu olarak sunulması aslında ihlalin onarılması için hakikate ihtiyaç duyulmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, hakikati bilme diğer onarma yollarına imkân sağlamanın yanında bizzat bir ihlali düzeltme yöntemi de olabilir. İhlalin sonuçlarının nasıl onarılacağı (*reparation*), genel olarak teamül kurallarını kodifiye etmeyi amaçlayan Devlet Sorumluluğu Hakkında Taslak Maddeler'de,[29] daha özel olarak da Temel ve Rehber İlkeler'de[30] de gösterilmektedir. Temel ve Rehber İlkeler'e göre, ağır insan hakları ihlallerinin mağdurlarına ihlalin ağırlığıyla orantılı olarak şu giderim imkânları sunulacaktır: Eski hale iade, tazminat, ıslah, tatmin ve ihlalleri tekrar etmeme garantisi.[31] Onarma araçları arasında sayılan tatmin (*satisfaction*), diğer gereklilikler yanında şu güvenceleri de gerektirmektedir:

---

28 Menteş ve Diğerleri/Türkiye, no. 23186/94, para. 89 (Türkçe çeviri için bkz. Doğru, s. 836); Yöyler/Türkiye, no. 26973/95, 24.7.2003, para. 88.

29 Bkz. Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından hazırlanan ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından onaylanan, Devlet Sorumluluğu Hakkında Taslak Maddeler (Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, UN Doc. No. A/56/10), Madde 13-14. (Taslak Maddeler)

30 Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, A/RES/60/147, 21.3.2006

31 18 nolu İlke.

a) Mağdurların, akrabalarının, tanıkların ve mağdura yardımcı olmak için veya ihlallerin artarak devamını engellemek için müdahale etmiş insanların güvenliğine ve çıkarlarına zarar vermemesi veya bunları tehdit etmemesi şartıyla gerçeklerin ortaya çıkartılması ve hakikatin tamamının kamuoyuyla paylaşılması;

b) Kayıpların nerede olduklarının araştırılması, kaçırılan çocukların ve öldürülenlerin kimliklerinin tespiti için yapılacak araştırmalar ile cesetlerin bulunması, tanımlanması ve ailelerin ve toplumların kültürel pratikleri veya mağdurların vasiyet ettiği veya ettiği varsayılan şekillerde yeniden gömülmesi için verilecek yardımlar;

c) Mağdurun ve mağdura yakinen bağlı kişilerin onurlarını, itibarlarını ve haklarını iade eden resmî bir açıklama veya yargı kararı;

d) Sorumlulukların kabulünü ve gerçeklerin tanınmasını içerecek şekilde kamuoyundan özür dilenmesi;

e) Mağdurlar adına düzenlenecek anma törenleri; (para. 22)

İlkeler Bütünü sayılanların yanında şu genel nitelikli hakkı da tanımıştır: Buna ek olarak, mağdurlar ve temsilcileri mağduriyetlerine ve ağır uluslararası insan hakları hukuku ihlalleri ve ciddi uluslararası insancıl hukuk ihlallerine sebep olan olaylar hakkında bilgi edinme, bu ihlaller hakkındaki gerçekleri öğrenebilme hakkına sahip olmalıdır.

Kendinden bir değer

Yukarıda anlatılanların ışığında hakikatin bir araç olma zorunluluğu bulunduğu sonucuna ulaşılabilir mi? Hakikat bir başka şeye ulaşmanın aracı olmaksızın bizzat kendisi bir değer taşır mı?[32] Hakikati bilme hakkı, bir şekilde yukarıda sayılan araç olma tiplerinden birine oturtulabilir. Ama belki de hakikati bilme hakkını gerçekten özgün kılan, kendinden bir değer taşımasına neden olan şey tam da budur. Hakikati bilme hakkının özgünlüğü, bu araçsallığın toplamından oluşmaktadır. Hakikati bilme hakkının bu özgün niteliğini, bu hakkın gerekliliğinin en çok vurgulandığı ağır insan hakları ihlalleri ışığında düşünmek yararlı olacaktır.

Bu kapsamda incelemek istediğimiz birinci örnek "hakikat karşılığında af" sorunudur. Bugüne kadar 40'a yakın hakikat (ve uzlaşma) komisyonu kurulmuştur.[33] Bu komisyonların görev ve yetkileri değişmekle birlikte hemen hepsinde hakikatin az veya çok ceza adaletine alternatif teşkil ettiği görülmektedir. Hakikatin sağlanması karşısında suçların affedilmesinin ne kadar meşru olduğu çok uzun zamandır farklı örnekler ışığında tartışılmaktadır. Bu tartışmaların özüne girmek bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Ancak bu tartışmanın merkezinde bulunan hakikat konusunun ceza adaletine araç olmanın ötesindeki değerini vurgulamak bir zorunluluktur. Genelde hakikat, sadece başka hak-

32 İnsan Hakları Yüksek Komiserliği raporunda hakikati bilme hakkının özerk bir anlama sahip olduğunu belirtmekle birlikte bunun gerekçesini açıklamamıştır. Bkz. Yüksek Komiserlik Raporu, para. 42.

33 Konuya ilişkin Türkçe ayrıntılı bir çalışma için bkz. Mithat Sancar, *Geçmişle Hesaplaşma: Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne*, İletişim, 2007.

ların aracı olmadığı için hakikatin itirafı karşısında sorumluların affedilmesi bir ihtimal olarak kabul edilebilmektedir. Güney Afrika'da Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun Af Komitesi'ne verilen yetki hakikat karşılığında affın tipik bir örneğidir. Gerçi bu aftan yararlanmak için sadece başvuruyu yapan kişinin tüm hakikati açıklaması yeterli değildir ama amaç hakikat için ceza adaletinden kısmen vazgeçmektir.[34] İlgili hükmün Anayasa'ya aykırı olduğu iddiasını değerlendiren Güney Afrika Anayasa Mahkemesi affın tanınmaması durumunda suçluların geçmiş hak ihlallerini ortaya çıkarmaları için hiçbir neden olmayacağını belirtmiştir.[35] Gerçi mahkeme bu kez de hakikati uzlaştırma ve yeniden kurmanın bir aracı olarak saymaktadır ama bu aynı dönemde diğer bazı aflarda görüldüğü üzere ihlalcilerin düzeni yeniden tehdit etmemeleri yoluyla sağlanan bir istikrar değildir. Örneğin Arjantin'de af, cuntacıların istikrarı bozmaması için kabul edilmiştir.[36] Halbuki Güney Afrika'da aftan beklenen, hakikatin yol açması umulan iyileşmenin sonucu oluşacak bir istikrardır. Aslında hakikat yoksa af da yoktur. Çünkü affedebilmek için bile bilmeye ihtiyaç vardır.

Hakikatin özgün değerinin gözlenebileceği bir diğer örnek, mağdurların kısmi giderimden faydalanmasına rağmen hakikatin bilinmesine hiç çaba harcanmayan Türkiye'de yerinden edilmişlerin durumuna ilişkin düzenlemelerdir. Akdıvar davasıyla başlayan bir dizi vakada, AİHM Türkiye'de köy boşaltma uygulamasının sistematik hale geldiğini ortaya koymuş ve belirli şartların gerçekleşmesi halinde bu uygulamanın sadece mülkiyet ihlali değil, ayrıca insanlık dışı muamele olarak nitelenebileceğine karar vermiştir.[37] Mahkeme, yine aynı davalarda, hükümet tarafından önerilen iç hukuk yollarının AİHS tarafından aranan etkili iç hukuk yolu niteliğinde olmadığını saptadığı için başvuruculuların iç hukuk yollarını tüketmesine gerek olmadığı sonucuna ulaşmıştır. AİHM, bu davalarda etkili bir iç hukuk yolunun nasıl olması gerektiğini de tarif etmiştir.

> "(...) Bir kimsenin, evinin veya menkullerinin Devlet görevlileri tarafından imha edildiğini iddia etmesi durumunda 13. madde, tazminat ödenmesine ek olarak, sorumluların kimliğinin tespit edilip cezalandırılmalarını ve aynı zamanda da başvuranın soruşturma prosedürüne etkin katılımını sağlayabilecek bir soruşturma yapılmasını gerektirir"[38]

34 Af için başvuran 7.112 başvurudan sadece 849 kişi affedilmiştir.

35 Azanian Peoples Organisation (Azapo) and Others v the President of the Republic Of South Africa, CCT 17/96, 25 July 1996, para. 17.

36 Bu tür afların yıllar sonra geçersiz sayılması nitelik farkını da ortaya koymaktadır. Yakın tarihlerde hem Şili'de hem de Arjantin'de cuntacılara istikrar için verilen afların mahkemeler tarafından geçersiz sayılması bu durumun tipik örnekleridir. Causa No. 17.768 c. Simón, Julio Héctor y otros s/ privación ilegítima de la libertad, etc., No 17.768, Argentina: Corte Suprema de Justicia, 14 June 2005'ten aktaran Christine A.E. Bakker (2005), "A Full Stop to Amnesty in Argentina", 3 Journal of International Criminal Justice 1106, 1115; Juan Contreras Sepulveda y otros (crimen) casacion fondo y forma, Corte Suprema, 517/2004, Resolucion 22267den aktaran Fannie Lafontaine (2005), "No Amnesty or Statute of Limitation for Enforced Disappearances: The Sandoval Case before the Supreme Court of Chile", 3 Journal of International Criminal Justice 469, 471.

37 Selçuk ve Asker/Türkiye, 24.4. 1998, Reports 1998-II, p. 908, Yöyler/Türkiye, no. 26973/95, 24.7. 2003; İpek/Türkiye, no. 25760/94, 17.2. 2004; Dulaş Türkiye, no. 25801/94, 30.1. 2001.

38 Menteş ve Diğerleri/Türkiye, 23186/94; 28.11. 1997, para. 89.

Bir başka deyişle, AİHM hakikatin bilinemediği hukuksal usulün etkili sayılamayacağına karar vermiştir. Uzun süre istikrarlı bir şekilde devam eden bu içtihat sonrasında; 2006 yılında verdiği bir kabul edilemezlik kararında, AİHM sorunu tekrar incelemiş, Türkiye'nin köylerdeki mülklerine ulaşamayanların şikâyetlerini karşılayacak gerekli önlemleri alıp almadığını sorgulamıştır.[39] Türkiye, daha önceki benzer davalardan farklı olarak konuya ilişkin önerdiği diğer önlemler yanında Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun'un[40] getirdiği sistemi de etkili bir iç hukuk yolu olarak önermiştir. Yeni yasayla oluşturulan tazminat sistemini etkili bulan AİHM, Strasbourg'da devam eden 1500 davayı iç hukuka yönlendirme yolunu seçmiştir.

Tazminat Komisyonları oluşumları ve işleyişleri ile birçok açıdan şikâyet konusudur. Ancak bir an için yasayla kurulan komisyonların çok adil çalıştığını, tüm başvuruculara maddi ve manevi zararlarını tamamen hatta fazlasıyla karşıladığını varsayalım. Bu sürecin, hakikati ortaya koymadan vereceği tazminatların gerçekten ihlallerin sonuçlarının ortadan kalkmasını sağlayabileceğini ileri sürmek mümkün müdür? Yargıç Loucaides'in Tahsin Acar davasında ileri sürdüğü[41] gibi hakikatin tazminatla satın alınması mümkün müdür? Tazminat Komisyonları'nın Kürt Sorunu'na hiçbir katkısı olmadıysa bu büyük ölçüde hakikate ilişkin sözünün olmamasından kaynaklanmaktadır.

Hakikati bilme hakkının, klasik onarım araçlarının etkin işletilmesi durumunda bile özgün bir değer olarak değerlendirilmesi üçüncü örneğe vücut vermektedir. Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi,[42] ağır insan hakları ihlalleri karşısında sorumluların tespit edilip yargılanmasını yeterli görmemiş; kolektif bir hafıza oluşturmak için birçok başka önlem yanında ihlal nedeniyle kamu önünde özür dilenmesi,[43] kararın günlük gazetelerde yayımlanması,[44] kamu binalarına mağdurların isminin verilmesi[45] gibi önlemlerin davalı hükümetler tarafından uygulanmasına karar vermiştir. Bu örnek, aslında hakikatin kendinden bir değer olmasının en üst düzey göstergesidir. Çünkü bu vakalarda; sorumlunun cezalandırılması, mağdura tazminat ödenmesi gibi önlemler dahi hakikatin sağlayacağı yararı yerine getirme açısından yeterli görülmemiştir. Bunun için kolektif hafıza için bilginin korunması bir zorunluluk olarak değerlendirilmiştir.

---

39 İçyer/Türkiye, No 18888/02, 09.02.2006.

40 Kanun no. 5233, RG: 27.7.2004, S. 25535. Bu kanun 5442, 5562 ve 5666 sayılı kanunlarla 3 kez değişikliğe uğramıştır.

41 Yargıç Loucaides'in karşı oyu. T.A./Turkey, 26307/95, 9.4.2002.

42 Amerikalılararası Mahkeme'nin giderime ilişkin yaklaşımına ilişkin daha detaylı bilgi şu çalışmalarda bulunabilir: Shelton, p. 271 et seq; Thomas M. Antkowiak (2007-2008); "Remedial Approaches to Human Rights Violations: The Inter-American Court of Human Rights and Beyond", 46 *Colum. J. Transnat'l L.* 351; Judith Schonsteiner (2007-2008), "Dissuasive Measures and the "Society as a Whole": A Working Theory of Reparations in the Inter-American Court of Human Right", 23 *Am. U. Int'l L. Rev.* 127.

43 Cantoral-Benavides/Peru, 2001 Inter-Am. Ct. H.R. (ser. C) No. 88.

44 Yatama/Nikaragua, 2005 Inter-Am. Ct. H.R. (ser. C) No. 127.

45 Villagrán-Morales (The Street Children Case)/Guatemala, 2001 Inter-Am. Ct. H.R. (ser. C) No. 77.

Özgün bir hak olarak hakikatin sonuçları

Hakikatin kendisinin bir değer olarak ele alınması birkaç zorunlu sonucu beraberinde getirmektedir. İlk olarak hakikati bilme hakkı, sadece mağdurun sahip olduğu bir hak değildir. Şüphesiz, bu hak özellikle de kendilerini ilgilendiren bölümleri açısından öncelikli olarak mağdurlar ve yakınlarına ait bir hak olmakla birlikte, hakikati bilme aynı zamanda kolektif bir hak olarak nitelenir.[46] BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, hakikat hakkının soysal bir boyutunun olduğunu saptayarak, toplumun da ağır insan hakları ihlalleri konusunda bilme hakkı olduğunu belirtmiştir.[47] Hakkın bu niteliği İnsan Hakları Komisyonu ve İnsan Hakları Konseyi tarafından da tanınmıştır. Temel ve Rehber İlkeler de, hakikatin kamuya açıklanmasını bir onarım aracı olarak tanımlamaktadır. Bosna Hersek İnsan Hakları Mahkemesi, "Srebrenica Davaları"nda Srebrenica katliamına ilişkin olarak, olayda insan hakları ihlaline yol açan olayların araştırılmasını ve Sırp Cumhuriyeti'nin bu olaylara ilişkin rolünün ve olayları örtbas etmek için harcadığı çabanın tespit edilerek hem başvuruculara hem diğer aile mensuplarına hem de kamuya duyurulmasına karar vermiştir.[48]

Hakikatin neden bir kolektif hak olduğu en açık haliyle İlkeler Bütünü'nde ifade edilmiştir. 3. İlkeye göre, bir toplumun zulmünün tarihine ilişkin bilgi mirasının bir bölümünü oluşturur. Bu nedenle devlet, arşivleri ve ihlallerle ilgili diğer delilleri güvenceye alarak bu mirası garantiye almalıdır. Bu önlemler, ortak hafızanın yok olmamasını amaçlamalı ve özellikle revizyonist ve inkârcı eylemlere karşı da işletilmelidir. Bir katliamın olmadığını söylemekle, olduğunu söylemenin yasaklanması arasındaki ince ayrımı burada görmek mümkündür. Bir katliamın olduğunun söylenmesi yasaklandığında sadece ifade özgürlüğü değil ancak hakikati bilme hakkı da etkilenecektir. Çünkü kolektif hafızanın biriktirilmesi bu şekilde imkânsız hale gelecektir. Halbuki her ne kadar ifade özgürlüğü açısından sorunlu olsa da, bir katliamın olmadığının söylenmesinin yasaklanması bu türden bir etki doğurmayacaktır.

Hakikat, diğer haklardan ayrı bir hak olarak ortaya çıktığında sınırlandırma rejimi de değişmektedir. Örneğin bilgi edinme hakkı belirli koşullarda sınırlandırılabilirken, ağır insan hakları ihlallerine ilişkin hakikatin öğrenilmesi hiçbir şekilde sınırlandırılamaz. Kayıplar Çalışma Grubu'nun da belirttiği gibi eğer yukarıda açıklandığı üzere hakikatin bilinmemesi koşulları gerçekleştiğinde bir işkence/kötü muamele ihlali olarak değerlendirilebiliyorsa, hakikatin mutlak bir hak olarak kabulü de bir zorunluluktur.[49] O halde hakikati ortaya çıkarma koşuluyla kısmi af kabul edilebilirse de koşulsuz aflar hakikat hakkını hiçe saydığı için geçersiz sayılacaktır.[50] Koşulsuz af yasaları, uluslararası hukuka aykırı bu-

46 Bu saptamayı ilk yapan uluslararası organ Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonudur. Bkz. IACHR, Annual Report 1985-1986, OEA/Ser.L/V/II.68, Doc. 8 rev.1, page 205.

47 Yüksek Komiserlik Raporu, para. 58.

48 Ferida SELIMOVIC vd./Republika Srpska "Srebrenica Cases", Case no. CH/01/8365 vd., para. 212.

49 Kayıplar Çalışma Grubu, Genel Yorum, para. 4. Aynı yönde uzmanlar toplantısı sonucu için bkz. Despouy, not 12, para. 40.

50 İnsan Hakları Yüksek Komiserliği de hakkın sınırlandırılamaz nitelikte olduğunu düşünmektedir,

lunduğu gibi giderek artan sayıda ulusal mahkeme kararı da hakikati engelleyen af yasalarının geçersizliğine hükmetmektedir. Tüm bunlar dikkate alındığında, Türkiye'de zamanaşımı gibi hukuki, istikrar gibi siyasi nedenlerle hakikate ulaşmanın engellenmesi, hakikati bilme hakkını ihlal edecektir.

İlkeler Bütünü'nün ikinci ilkesi hakikati bilme hakkını sadece vazgeçilmez olmakla tanımlamakla yetinmemiş, vazgeçilemez nitelikte olan bilginin kapsamını tanımlamıştır. Buna göre, herkesin hem geçmişte işlenen menfur suçlarla ilgili olaylara ilişkin hem de yaygın veya sistematik ihlallerle bu suçların işlenmesine olanak sağlayan koşullar ve nedenlere ilişkin hakikati bilmeye vazgeçilmez şekilde hakkı vardır.

Kayıplar çalışma grubu raporuna göre bu hakkın sınırlandırılmasının tek meşru koşulu yürümekte olan ceza davasına zarar vermemek olabilir. Ancak bu hüküm dar yorumlanmalıdır. Dahası ceza soruşturmasının selameti nedeniyle gizlilik kararı verildiğinde mutlaka bu kararın incelenmesi için bir itiraz yolu öngörülmelidir.[51] Bu durumda devlet sırrı gerekçesi ile hakikati bilme hakkını sınırlandırmaya gidilemeyecektir. Temel ve Rehber İlkeler de hakikat hakkının sadece mağdurların, akrabalarının, tanıkların ve mağdura yardımcı olmak için veya ihlallerin artarak devamını engellemek için müdahale etmiş insanların güvenliğine ve çıkarlarına zarar vermesi durumunda sınırlanabileceğini öngörmektedir.[52] Bir başka deyişle, kamu güvenliği, kamu düzeni vs. gibi gerekçelerle hakikatin toplumdan ve ilgililerden saklanması mümkün değildir.

O halde hakikati bilme hakkının kendinden bir değer olmasından iki önemli sonuç çıkarabiliriz. Birincisi; hakikati bilme hakkı mutlak nitelikte ama kolektif de olabilen bir haktır. İkinci olarak; hakikati bilme hakkına ilişkin bu temel özellikler, İsmail Beşikçi'nin hakikat konusundaki tavizsiz konumunun tutarlı bir insan hakları yaklaşımının zorunlu sonucu olduğunu göstermektedir.

---

para. 44. Eğer bu saptamamız doğruysa Anayasa'dan 12 Eylül 2010 tarihinde çıkarılan Geçici 15. maddenin koşulsuz af getirmesi nedeniyle hakikat hakkını ihlal ettiği sonucuna ulaşılabilecektir.

51 Kayıplar Çalışma Grubu, Genel Yorum, para. 3.

52 Rehber İlkeler, para. 22 (b).

ABD Komünist Partisi ve Siyahların Self-Determinasyon Hakkı

HALUK GERGER

ABD'li komünistler "siyah sorunu"na ilişkin ilk düşünsel kaynakları bizzat Karl Marx'ın yazılarıyla pratiğinde bulmuşlardır. Marx'ın, *Kapital*'deki ünlü paragrafı, işçi sınıfının yazgı birliğinin ve dayanışma gereksiniminin Amerika çerçevesinde yol gösterici bir formülasyonuydu: "[K]ölelik Cumhuriyet'in bir bölümünü çürüttüğü sürece işçilerin her bağımsız mücadelesi kötürüm kalmaktaydı. Siyah renkli olanın [kölelik mührüyle] damgalandığı yerde emek kendi kurtuluşunu beyaz deri içinde de gerçekleştiremez."[1]

Marx, Amerikan İç Savaşı sırasındaki yazıları ve politik eylemleriyle de ABD'li komünistlere hep ışık tutmuştur.[2] *New York Daily Tribune* gazetesinde ve başka yerlerdeki yazılarında Marx, kölelerin silahlandırılması gerektiğini, köleliğin bütünüyle ilgasını, köle emeğini kullanan plantasyonlara el konulmasını, topraksız siyahlarla beyaz çiftçilere arazi verilmesini savunmuş, ABD'deki Marksistlere yol göstermiştir. Nitekim daha iç savaştan önce, Marksistler köleliğin kaldırılması mücadelesinde aktif rol almışlardır. Savaş patlak verdiğinde de, Lincoln'un gönüllü savaşçı talebine komünistler hemen yanıt vermişler ve Joseph Weydemeyer önderliğinde bir birlik oluşturarak savaşa katılmışlardır. Dönemin komünist kulüpleri ve Marksist Alman İşçileri Ligi üyelerinin yarısını silahlı kuvvetlere göndermişlerdir.[3]

Bu arada, Marx o sırada yaşamakta olduğu İngiltere'de de aktif bir tavır almış, bu ülke burjuvazisinin köleci sisteme arka çıkmasına karşı kampanya yürütmüştür. İngiliz işçi sınıfının İngiltere'nin iç savaşa köleci Güney lehine müda-

---

1 Karl Marx, *Capital: A Critique of Political Economy*, c. 1, Book one, Almanca'dan çev. Samuel Moore, Edward Aveling, Progress Publishers, Moscow, s. 284. [*Kapital*, çev. Alaattin Bilgi, c. 1, Sol Yayınları, 1975].

2 İç Savaş'la ilgili olarak Marx ile Engels'in yazı ve yazışmaları için bkz. Richard Enmale (Der.), *Karl Marx and Frederich Engels, The Civil War in the United States*, International Publishers, New York, 1937.

3 William Z. Foster, *History of the Communist Party of the United States*, International Publishers, New York, 1952, s. 39-49.

halesine karşı çıkışında Marx ve Birinci Enternasyonal büyük rol oynamıştır. O dönemde işçi eylemleri çok yararlı sonuçlar vermiştir. Gerçekten de, Marx'ın Birinci Enternasyonal'in açılışında yaptığı konuşmada belirttiği gibi, "Avrupa'nın batısını, Atlantik'in öteki yakasındaki köleliğin devamını ve yaygınlaşmasını amaçlayan utanç verici haçlı seferine kafası üstü çakılmaktan kurtaran şey, yönetici sınıfların bilgeliği değil, onların kriminal çılgınlığına karşı İngiliz emekçilerinin kahramanca direnişi olmuştur."

Marx'ın önderliğinde, Birinci Enternasyonal, o dönemde ABD yetkililerine çeşitli mesajlar göndermiştir. Yeniden başkanlığa seçilmesi münasebetiyle Lincoln'e Enternasyonal adına gönderdiği kutlama mesajında Marx şöyle demiştir:

> "Kuzey'in gerçek politik gücü olan emekçiler, köleliğin kendi cumhuriyetlerini zehirlemesine izin verdikleri sürece, rızası dışında alınıp satılan ve yönetilen zenciler karşısında, kendisini [işgücünü] satmasını ve efendisini seçebilmesini beyaz tenli emekçinin en büyük ayrıcalığıdır diye böbürlendiklerinde, emeğin gerçek özgürlüğünü elde edemiyor ve Avrupalı kardeşlerinin kurtuluş mücadelesini destekleyemiyorlardı; ama ilerleme önündeki bu engel iç savaşın kan gölünde yok oldu.
>
> Avrupalı emekçiler, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın orta sınıfın yükselişi için yeni bir dönemi başlatması gibi, Amerikan Kölelik Karşıtı Savaş'ın da emekçi sınıflar için aynı şeyi gerçekleştireceğine emindirler... Onlar, zincirlenmiş bir ırkın kurtuluşu ve sosyal bir dünyanın inşası yolunda ülkesine önderlik etmenin, işçi sınıfının kararlı çocuğu Abraham Lincoln'e nasip olmasını aydınlık bir dönemin geleceğine işaret ettiğini düşünmektedirler."[4]

Birinci Enternasyonal'in İç Savaş'ın hemen bitiminde gönderdiği mesajda ise, Amerikan halkına siyahların özgürlük ve eşitliğini "ikirciksiz biçimde" tanıması çağrısında bulunulmuştur.

Ne var ki, Amerikan işçi hareketi ve ABD Sosyalist Partisi, uzun süre, siyahların özgürlük ve eşitlik taleplerine yeterli ilgiyi göstermemiştir. Amerikan işçileri çoğunlukla ırkçılık virüsünden etkilenmiş ve egemenlerin emekçileri bölmek için kullandığı ırkçılığa böylece yenik düşmüştür. Burjuvazinin emek saflarındaki düşmanlığı körüklemek için beyazlarda ırkçılığı körüklemesi, ırklar arasındaki çatışmaları kışkırtması, çaresiz siyah işçilerle yabancı göçmenleri rezerv grev kırıcı işgücü olarak kullanması, ülkeye yüksek tempodaki göçmen işçi akımı ve bunun sınıf saflarında yarattığı rekabetçi gerginlik gibi etmenler, hep birlikte, ülke içinde zehirli bir atmosfer yaratmıştır. Devlet destekli ırkçı şiddet hareketlerinin ve Ku Klux Klan gibi örgütlerin yaygın saldırıları ise, durumu daha da kötüleştirmiştir.

Bu dönemde ırkçı düşünceye İkinci Enternasyonal üyesi Sosyalist Parti saflarında dahi hoşgörüyle bakılabildiği anlar olabilmiştir. Amerikan sosyal demokratları ve örgütleri, "siyah sorunu"na en fazla dar sınıf perspektifinden bakmış ve siyahları sadece "vasıfsız işçiler olarak sömürülen" bir katman olarak gör-

4 Marx & Engels Internet Archive; MIA/history/international/documents/1864iwma/lincoln-letter.htm

müşlerdir. Böyle olunca da, Amerikan sosyal demokrasisi, siyahların kurtuluşunun sosyalizmle geleceğini öngören geri bir tutum takınmakla yetinmiştir.

Bu durum siyahlarda sosyalist harekete karşı soğukluk yaratmıştır. Beyaz emekçi kesimlerin ırkçılığının siyahların linç edilmesi eylemlerine aktif katılımlarına kadar uzandığı, sendikaların ırk ayrımını desteklediği, sosyal demokratların dar sınıf açısıyla siyahların "özel" durumlarını göz ardı etmeleri gibi etmenler, elbette, sınıf dayanışması ve sosyalizm kavramlarını siyah yığınlar bakımından anlamsız kılmıştır. Siyahların bu duruma ilişkin haklı önyargıları o kadar derindir ki, ilerde Komünist Partisi'ne üye olacak Afrikalı-Amerikalı aydın W.E.B. Du Bois, 1931 yılında bile, şunları yazabilmiştir:

> "Kuzey Alabama'da siyahları öldüren ve kan bedeli talep eden kişiler beyaz işçilerdir: yarıcılar, sendikacılar ve zanaatkârlar. Kapitalistler orman yasalarına ve şiddete karşıdırlar ve uzun vadede akla ve adalete kulak vereceklerdir çünkü ekonomik barış onların kârlarını arttırır. Öte yanda ise, beyaz işçiler 'pis zenci'nin [*nigger*] rekabetini yok etmek istiyor. Dolayısıyla, en yoksul ve cahil siyahın önderliğini ele geçiren komünistler, kendileri Chattanoga ya da Harlem'de güvenlik içinde saklanırken, onları kaçınılmaz olarak kıyıma ve cezaevi köleliğine yönlendirmektedirler. Amerikan siyahları, beyaz işçilerin zaferi uğruna cephede ölüme, zulme ve aşağılanmaya sürülüp Komünist Devrim'in öncü askerleri olmak istememektedir. Onlar, ne kapitalistler, ne beyaz işçiler, hiç kimse için, kendilerini ateşe atmayacaklardır.
>
> Zenciler çok iyi biliyorlar ki, Amerika'da devrime öncülük yapmaya kalktıklarında, onları, sadece onları ezmek için bütün ulus tek bir yumruk gibi birleşecektir... Zenciler, beyaz işçinin gerçek çıkarlarının siyah işçiyle aynı olduğunun bilincindedirler ama beyaz işçi bunu kavrayana kadar, siyah işçi, bizzat öz savunması için, kurbanlık koyun olmayı reddetmek zorundadır.
>
> Bu durumda zenci nerededir? Pratik program olarak, Rus Devrimi'nden önceki yerinde; Rusya Devrimi'ne sempatiyle ve Sosyalist bir ülke yaratma uğraşında nihai başarı kazanmasına umutla bakmak; Amerikan emekçilerinin bu ülke ekonomisinde demokratik denetim kurma çabalarına sempati duymak; bir emekçi olarak çıkarlarının bütün emekçilerin çıkarları olduğundan kesin emin olmak; ama yine de [kendi öz örgütü içinde] inatla eski muharebe alanında, Zenci işçiyi beyaz işçiyle eşit sosyal düzlemde işçi yapmak; gittikçe her seçmen bakımından anlamı azalsa da, Zenci'nin siyasi oy hakkını savunmak; malikemelerin zenginliğin gücü karşısındaki satılmışlığını bilse de, Zenci'nin insan haklarını ve Amerikan yurttaşlığını yargı önünde kanıtlamak ve her şeyden önemlisi, basit anlatım ve ajitasyon yoluyla, Amerika'nın ve bütün dünyanın renkli insanlara tahammül edilemez adaletsizlikle davrandığını kararlılıkla ifade etmek ve bu adaletsizlikte, Avrupa ve Amerika'nın beyaz işçilerinin beyaz sermaye sahipleri kadar suçlu olduklarını ve bu işçilerin ancak açıkça, adil biçimde ve bütünüyle Renk Çizgisi'ni ortada kaldırdıkları ölçüde siyahları müttefik olarak kazanabileceklerini, anlatmada ısrara devam etmek."[5]

---

5 W.E.B. Du Bois, "The Negro and Communism", *The Crisis*, No. 38, Eylül 1931'den aktaran Eric

İşte Amerikan komünistleri, Amerikan sosyal demokrasisinden kopup tarih sahnesine kendi öz partileriyle çıktıklarında, "siyah sorunu"na ilişkin olarak, beş sorunla mücadele etmek zorunda kaldılar: Birincisi, içinden geldikleri Sosyalist Parti'nin ve emek hareketinin siyahlara ilişkin kendilerini de etkileyen ciddi yanılgı ve yanlışlar; ikincisi, Amerikan işçilerinin ırkçılığı; üçüncüsü burjuvazinin sınıfı bölmede ırkçı önyargıları sistematik olarak ve başarıyla kullanma yetisi; dördüncüsü, devlet destekli yaygın şiddet ortamı ve beşincisi, siyahlardaki haklı güvensizlik.

1919 Eylülü'nde ABD'de birer gün arayla iki komünist partisi kuruldu, her ikisi de Komintern'e üyelik başvurusunda bulundu ve daha sonra bu iki parti birleşti. Devlet baskısı nedeniyle kısa süre içinde yeraltına inmek zorunda kalan komünist hareket, 1921 yılında yasal İşçi Partisi (Workers Party) içinde örgütlendi, yeraltı örgütü kendini feshetti ve Komintern'e bağlı ABD örgütlenmesi ortaya çıkmış oldu. İşçi Partisi'nin ismine daha sonra "komünist" ibaresi eklendi, ardından partinin adı ABD Komünist Partisi (*Communist Party of the United States*) olarak değiştirildi. İşçi Partisi'nin programında "siyah sorunu" eskiye göre ileri bir aşamayı temsil ediyor ama yine de siyahların özel ezilmişliklerinden kaynaklanan durumlarını yeterince ele almıyordu. Programa dar sınıf bakışı damgasını vuruyor, siyahların durumlarının ve mücadelesinin gereksinimleri, genel bir "sınıf mücadelesi" kavramı içinde ele alınıyordu:

> "İşçi Partisi özgürlük mücadelelerinde Zencileri destekleyecek ve ekonomik, politik ve sosyal eşitlik savaşımlarında onlara yardımcı olacaktır. Onlara, Zenci işçilerin çıkarlarının beyazlarınkiyle aynı olduğunu anlatacaktır. [Parti] işçi örgütlenmelerindeki ayrımcılık politikasına karşı çıkacaktır. Siyah ve beyaz işçileri birbirinden uzak tutmak için kullanılan ırk ayrımı engelinin tamamen ortadan kaldırılması ve işçileri, ortak düşmanı devirmek için, devrimci güçlerin sağlam birlikteliği içinde toplamak Parti'nin görevi olacaktır."[6]

ABD'deki "siyah sorunu"na farklı analitik bakış, önce Komintern'de ortaya çıktı. Bu konuda öncülük, esas olarak, Lenin başta olmak üzere, Rus Partisi içindeki Bolşeviklerden geldi. Lenin çok önceleri ABD'deki siyahları "baskı altındaki bir ulus" (*oppressed nation*) olarak nitelemiş ve böylece soruna ABD'dekinden çok farklı bir perspektif kazandırmıştır. Lenin, Komintern'in 2. Kongresi'nde sunduğu "Milletler ve Sömürgeler Sorunu Üzerine Tezler" taslağında da ABD'li siyahlardan "millet" olarak söz etmiştir: "(...) Ayrıca, hem ancak şûra sisteminin önce proleterleri sonra da bütün çalışan nüfusu burjuvaziye karşı mücadelede birleştirerek, milletlerin gerçek eşitliğini sağlayabileceğini, hem de ikincisi, bağımlı ve hakları ellerinden alınmış milletlerle (mesela İrlanda, Amerikan zencileri, vs.) sömürgelerdeki devrimci hareketlere bütün komünist partilerinin doğrudan doğruya yardım etmeleri gerektiği durmadan

---

J. Sundquist, der., *The Oxford W.E.B. Du Bois Reader*, Oxford University Press, New York, 1996, s. 407-409.

6 *Program and Constitution, Workers Party of America*, Literature Department, Workers Party of America, Chicago, Illinois, ty. 9.

anlatılmalıdır."[7] 1921 yılında da Lenin, Amerikan Partisi'ne "siyah sorunu"nun ve "zenciler arasında çalışma"nın önemini yazmış, raporlarında bu konuya değinilmemesine şaştığını belirtmiştir.[8]

Buna karşılık, ABD'li ilk komünistler bakımından böylesi bir bakış henüz kavranabilmiş değildi. Kuşkusuz, Reed ve öteki komünistler ırkçılığa, ayrımcılığa karşıydılar ama bunun pratiğe yansıması, "teorik doğru"dan, inançtan, eyleme, somut mücadeleye yansıtılmasının önündeki engelleri, önyargıları, geçmişten kalan mirası aşmanın gereği olan perspektiften de yoksundular. Genç komünist hareketin dünya komünist hareketinden, en fazla da Bolşeviklerden öğreneceği çok şey vardı. ABD'li komünistlerin bu konuda Sosyalist Parti'den devraldıkları mirasın iyi bir örneğini, Komünist Emek Partisi kurucularından yazar John Reed'in katıldığı ilk Komintern toplantısında yaptığı konuşmada görmek mümkündür. Moskova'daki görüşmelerinde Reed'e Lenin ABD'li komünistlerin "siyah sorunu" ile daha fazla ilgilenmeleri gerektiğini söylemiş ve soruna farklı bir bakış açısı gerektiğini anlatmaya çalışmıştır ama Reed'i fazla etkileyememiştir. Komintern'deki konuşmasında Reed siyahların içinde bulundukları korkunç durumu bütün çıplaklığıyla anlatmış, ırkçılığın uygulamaları hakkında çarpıcı örnekler vermiş ve konuşmasının sonunda da şunları söylemiştir:

> "Ezilen ve tutsak bir halk olarak düşünüldüğünde, zencilerle ilgili iki sorun ortaya çıkar: bir yanda güçlü ırksal ve sosyal bir hareket, öte yanda da sınıf bilinci hızla büyüyen güçlü bir proleter işçi hareketi. Zencilerin ulusal bağımsızlık talebi yoktur. Birkaç yıl önce gördüğümüz 'Afrika'ya Dönüş' hareketi gibi, Zenciler için ayrı bir ulusal varoluş hedefleyen bütün hareketler başarısız olmuşlardır. Onlar kendilerini her şeyden önce Amerikalı olarak görmektedirler... Bu, komünistlerin işini çok kolaylaştırmaktadır.
>
> Amerikalı komünistlerin zencilere ilişkin politikası, Zencileri öncelikle işçi olarak ele almak olmalıdır... Ülkenin her iki tarafında da [Kuzey'de ve Güney'de], ırkçı önyargıları yıkmanın ve sınıf dayanışmasının gelişmesinin en hızlı ve en iyi yolu olarak, bütün Zenciler arasında, onları beyazlarla aynı sendikalarda örgütlemek için her türlü çaba gösterilmelidir. Ama komünistler, ırksal bilincin hızla yükseldiği şu sıralarda Zenciler arasında hızla yayılmakta olan sosyal ve siyasal eşitlik hareketinden uzak durmamalıdırlar. Komünistler, bu hareketi burjuva eşitliğin olanaksızlığını açığa çıkartmak için kullanmalı ve sadece bütün işçileri kölelikten kurtarmak için değil, aynı zamanda, tutsak Zenci halkı da özgürleştirecek tek araç olan sosyal devrimin zorunluluğunu vurgulamalıdırlar."[9]

Lenin, Marx'ın yolundan giderek, halkların kendi kaderlerini tayin hakkını ikirciksiz biçimde savunmuş, bu anlayışın dünya işçi sınıfı hareketinde, komü-

---

7 V.I. Lenin, *Doğu'da Ulusal Kurtuluş Hareketleri*, çev. Tektaş Agaoğlu, Belge Yayınları, İstanbul, 1995, s. 319.

8 Theodore Draper, *American Communism and Soviet Russia: The Formative Period*, Viking Press, New York, 1960, s. 321.

9 *The Second Congress of the Communist International: Proceedings of Petrogard Session of July 17th, and of Moscow Sessions of July 19th-August 7th, 1920*, Publishing Office of the Communist International, America, 1921, s. 123-126.

nist partilerde ve Komünist Enternasyonal'de egemen olması için büyük çaba göstermiştir. 1913 yılında yazdığı bir yazıda şöyle demiştir:

> "Milli mesele sınıf bilincine ermiş bütün işçilerce açık ve seçik olarak anlaşılmalı, bir çözüme vardırılmalıdır... Günümüzde yalnız proletarya, milletlerin gerçek özgürlüğü ve bütün milletlerin işçilerinin birliği davasını savunmaktadır.
>
> Ayrı ayrı milletlerin barış içinde bir arada yaşayabilmeleri ya da ayrılarak ayrı devletler kurmaları için (eğer bu onların daha çok işine geliyorsa), işçi sınıfı tarafından desteklenen tam bir demokrasi şarttır. Bir millet ya da bir dil için imtiyaza hayır! Bir milli azınlığın en ufak bir ölçüde dahi olsa ezilmesine ya da gadre uğramasına hayır! İşçi sınıfı demokrasisinin ilkeleri bunlardır."[10]

Bu bağlamda Lenin "ayrılma hakkı" konusunda da her zaman net, berrak ve ilkeli olmuştur. 1914 yılında, bu soruna ilişkin olarak Rosa Luxemburg'a yakın Marksistlerle yaptığı tartışmada şöyle yazmıştır:

> "Hiçbir Marksist bu sorunun kesin bir biçimde ortaya konulmasından kaçınamaz...[H]ukuki tanımlamalarla hokkabazlık ederek değil, soyut tanımlamalar 'icad ederek' de değil milli hareketlerin tarihî-ekonomik koşullarını inceleyerek milletlerin kendi kaderlerini tayin etmelerinin ne anlama geldiğini kavramak istersek, kaçınılmaz olarak şu sonuca varırız: milletlerin kendi kaderlerini tayin etmeleri, bu milletlerin yabancı milli yapılardan siyasi düzeyde ayrılmaları ve bağımsız bir milli devletin kurulması demektir."[11]

Esas olarak Lenin'in ilkeli tutumundan kaynaklanarak, Komintern'in 1920 yılında toplanan 2. Kongre'sinde "siyah sorunu"nun bir "ulusal azınlık" meselesi olarak ele alınması gündeme sokulmuştur.

1922'deki 4. Kongre'de ise, Komintern'de bir adım daha ileriye atıldı ve ABD'deki "siyah sorunu", emperyalizme karşı ulusal kurtuluş mücadeleleriyle organik bir bağ içinde ele alındı ve ABD'li siyahlar Afrika'daki özgürlük savaşımının öncü gücü olarak belirlendi. Bu anlayış, kuşkusuz, "siyah sorunu"nun bir "milli mesele" olarak algılanmasında bir kilometre taşı oluşturdu:

> "Amerikan siyahlarının tarihi, onları, tüm Afrika ırkının kurtuluş mücadelesinde temel bir rol oynamaya hazırlamıştır. 300 yıl önce Amerikan siyahları kendi doğdukları Afrika topraklarından koparıldılar; gemilerle Amerika'ya taşındılar ve tarif edilemez vahşi koşullarda... 250 yıl boyunca Amerikalı kâhyaların kırbacı altında, hayvan sürüsü muamelesi gördüler... Siyahlar uysal köleler değildi... ama kendi kurtuluşları yolundaki tüm çabaları vahşice bastırıldı. Burjuva basını ve dini, siyahların köleliklerini onaylarken, onlar işkenceyle boyun eğmek zorunda bırakıldılar. Ne zaman ki kölelik Amerika'nın kapitalizme doğru tam ve pürüzsüz olarak gelişmesini önleyen bir engel haline geldi; ne zaman ki kölelik, ücretli emeğe dayanan kölelikle çelişmeye başladı, işte o zaman köleliğin terk edilmesi gerekti... 'Azad edilmiş' siyahların kanı, alınteri ve gözyaşları Amerikan kapitaliz-

10 Lenin, *a.g.e.*, s. 90-91.

11 *A.g.e.*, s. 97-98.

minin kurulmasına yardım etti ve şimdi bir dünya gücü haline gelen ülke, kaçınılmaz olarak dünya savaşının içine sürüklendiğinde, Amerikalı siyahlar beyazlarla eşit haklar kazandılar; 'demokrasi' uğruna ölmek ve öldürmek için... Dört yüz bin renkli derili proleter, asker olarak Amerikan ordusuna alındı ve özel siyah alaylarda organize edildi. Savaşın katliamlarından zor bela geri dönmüş olan bu siyah askerler, ırkçı zulüm, linçler, katliam. Hakların inkar edilmesi, ayrımcılık ve genel bir aşağılanmayla karşılaştılar. Direndiler, ancak kendi insani haklarını savunmaya kalkmalarını pahalıya ödediler. Siyahlara yapılan eziyet, savaştan öncekilerden bile daha yaygın hale geldi ve siyahlar bir kere daha hadlerini bilmeyi öğrendiler..."[12]

1924 yılında toplanan 5. Kongre'de ise, gündeme siyahların "self-determinasyon hakkı" geldi. Program komisyonunda yapılan tartışmalarda ABD Partisi adına konuşan delege, kendi kaderini tayin hakkına karşı çıkarak şu tezi savundu:

"Pek çok ülkede milletler öyle durumdadır ki, onları birbirlerinden ayıramayız... Amerika'daki Zenci ırkını bir örnek olarak alalım. Onların, Zenciler için self-determinasyon hakkı sloganıyla ne işleri olabilir? Onlar Birleşik Devletler içinde ayrı bir devlet kurmak istemiyorlar. Amerika'da, Afrika'ya gitmek isteyen bir Siyonist-Zenci hareketi vardır ama 13 milyon Zenci Amerika'da kalmak istiyor ve 'sosyal eşitlik' istiyor. Bu sloganı şöyle değiştirmeliyiz: Her Alanda Tam Eşitlik!"[13]

Komisyon raportörü Alman August Thalheimer'in raporu, komisyonun da benzer görüşleri paylaştığını göstermekteydi. Buna göre, komisyon bütün gerekleri kapsayacak bir "millet" tanımının yapılabilmesinin "neredeyse olanaksız" olduğu görüşündeydi. Komisyon görüşmelerinde ırk kavramının da işin içine girdiği ve ABD gibi çeşitli milletlerin bir arada bulunduğu durumlarda self-determinasyon hakkının uygulanmasının çözüm olamayabileceği görüşlerinin dile getirildiğini belirten raporda ayrıca şöyle denmekteydi: "Program Komisyonu, self-determinasyon hakkı sloganına bir başka sloganın daha eklenmesinin zorunlu olduğu görüşündedir: 'Bütün ırklar ve milletler için milli eşitlik.'"[14]

O dönemde siyahların kendi devletlerini kurmaya dayalı self-determinasyon ilkesi, siyahlar arasında bile bir tür "ayrımcılık bahanesi" olarak görülebilmekteydi. Nitekim Stalin'in ve kimi Rus Bolşevik'in soruna farklı bir biçimde bakılmasına ve "ırk" değil de, bir "millet meselesi" olarak ele alınmasına yönelik ilk zemin yoklamalarına siyahlardan da pek olumlu tepki gelmemişti.

1920'li yılların büyük bölümünü devlet baskısı nedeniyle ya illegal ya da yarı legal biçimlerde geçirmek zorunda kalan Amerikan komünistleri, yasal olarak faaliyete geçen İşçi Partisi yoluyla ve zaman içinde daha rahat hareket etmeye,

12 *Lenin Döneminde Komünist Enternasyonal: Belgeler II*, Maya Kitapları 3, Tohum Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.354.

13 Aktaran Theodore Draper, *a.g.e*, s. 329.

14 *A.g.e*,. s. 328.

bu arada "zenci sorunu"na eğilmeye başladılar. Bu süreçte Amerikalı siyahların da partideki az sayıda da olsa varlığı ve tartışmalardaki katkıları belirleyici bir rol oynadı. Zaman içinde sayıları yine az olmakla birlikte siyahların partiye üye olmaları, güneyden göçlerle kuzey eyaletlerde bir siyah proletaryanın oluşmaya başlaması ve sorunun dinamikleri, Amerikan İşçi Partisi içinde de yeni anlayışlara zemin hazırlamaktaydı. Parti, siyahların hak mücadelelerinde en ön saflarda ve büyük fedakârlıklarla son derece etkin bir rol oynamaya başlamıştı. Parti içinde var olan "beyaz şovenizm"e karşı da etkili önlemler alınmakta, ortak mücadele eğitim etkinlikleriyle güçlendirilmekte, eşitliğe dayalı kardeşleşme ve siyahların parti içinde etkin görevlere getirilmesi, beyaz üyelerin siyahların yoğun olduğu yerlerde görevlendirilmeleri gibi politikalarla ideolojik zemin sağlamlaştırılmaktaydı. Yine de, partide siyahların milli duyarlılıkları, ihtiyaçları ve dinamikleri tam anlaşılamamaktaydı. Siyahların kendi örgütlenmeleri "burjuva karakterli" diye horlanmakta, siyah kiliselere düşmanca yaklaşılmakta, siyahlar arasındaki, tam da Marx'ın belirttiği gibi ezilenlerin bir "çığlığı" ve "protestosu" olan, dine bağlılık mahkûm edilmekteydi; bütün bu "sınıf indirgemeci" tavırlar da siyah emekçileri partiden uzak tutmaktaydı.

Bütün bunlara karşın, siyahların sorunlarıyla ilgili büyük protesto hareketlerini örgütlemek, her türlü riske karşın siyahlarla dayanışma içinde olmak ve çeşitli taleplerin öncülüğünü yapmak, direngen bir tavırla siyah sorununu gündemde tutmakta inat da edilmişti. Tabii bu tavır partinin kendisinin de yenilenmesini sağlamaktaydı.

1928 başkanlık seçimlerinde (Komünist) İşçi Partisi'nin adayı William Foster seçim kampanyasının parçası olarak güney eyaletlerinde bir geziye çıktı ve gittiği her yerde siyah haklarını özellikle vurgulayan konuşmalar yaptı. Koşullar öylesineydi ki, mitinge çağrı metninde siyahların eşitliğiyle ilgili cümleler olduğu için Foster ve bazı parti üyeleri Wilmington kentinde tutuklandılar. O dönemde özellikle güney eyaletlerinde, siyahlara ve beyaz dayanışmacılara, sadece devlet baskısı değil, aynı zamanda, yerel otoritelerin örgütlediği ya da göz yumduğu sivil çetelerin şiddet uygulamaları da göz açtırmıyordu. Linç neredeyse yasal bir toplumsal eğlenceye dönüşmüştü.

Partinin seçim programının tartışıldığı kongreye 24 siyah delege de katılmıştı. Parti, bazı yerlerde siyahları aday da göstermişti. Seçim bildirgesinde ise şöyle denmekteydi:

> "Amerikan emperyalizmi ülke toplam nüfusunun yüzde onundan daha az olmayan on milyon Zenci'yi en korkunç şekilde ezmektedir... Irksal kast sistemi ülkenin sosyal, ekonomik ve politik örgütlenmesinin temel bir özelliğidir. Komünist Partisi, kendisini sadece genel olarak işçi sınıfının partisi değil, aynı zamanda, ezilen bir ırk olarak Zencilerin destekçisi ve özellikle de Zenci emekçilerinin örgütleyicisi olarak kabul etmektedir. Komünist partisi Zenci ırkın bütün beyaz baskılarından kurtulmasının partisidir...
>
> Yeni bir gerçek Zenci sanayi proletaryasının ortaya çıkması, bütün Zenci ırkı için örgütleyici bir gücü yaratmakta, bütün Zenci hareketlere yeni bir işçi sınıfı

önderliği sağlamakta ve ırkın kurtuluşu için mücadele olanaklarını son derecede güçlendirmektedir...

Talepler:

1. Bütün ırk ayrımcılığı sisteminin ilgası. Zenci ırkı için tam ırksal, politik ve sosyal eşitlik.

2. Zencilere ayrıncılık yasalarının tamamının yürürlükten kaldırılması...

3. Zencilerin oy verme hakkını engelleyen bütün yasaların feshi.

4. Farklı ırklar arasındaki evliliği yasaklayan yasaların ilgası.

5. Zenci çocukların genel kamu okullarına ya da üniversitelere girmesini yasaklayan ya da pratikte engelleyen bütün yasaların ve kamu yönetimi önlemlerinin kaldırılması.

6. Zencilerin bütün tren istasyonları, bekleme salonları, lokantalar, oteller ve sinemalara tam ve eşit girmelerinin sağlanması.

7. Linçlere karşı bir federal yasanın çıkartılması ve Zenci yığınların öz savunma hakkının tanınarak korunması.

8. Mahkemelerdeki Zencilere uygulanan ayrımcılığın kaldırılması.

9. Cezaevlerinden tahliye sisteminin ve [mahkûmların] toplu zincirlenme pratiğinin kaldırılması.

10. Orduda, donanmada ve sivil bürokrasideki ayrımcılı farklılıkların ilgası.

11. Sendikalarda Zencilerin üyeliğine ilişkin bütün kısıtlamaların derhal kaldırılması.

12. İstihdam, ücretler, çalışma saatleri ve koşullarında Zenci ve beyaz işçiler için imkan eşitliği. Beyaz ve siyah işçilere eşit işe eşit ücret ödenmesi."

Başkan adayı Foster da, adaylık konuşmasında şunları söyledi:

"Geçmişte bu konuda çok pasif davrandık... Seçim kampanyamız bizi güney eyaletlerine taşıyacaktır. (Alkışlar). Seçim bildirgemizde, Güney'deki Zenci ırkı tutsak tutmak isteyen her kesimin en şiddetli tepkisini çekecek, bir bölüm var. Yine de ultra gerici Güney'e gidecek ve Zenciler için konuşacağız. Bildirgemizi savunacağız. (Alkışlar). Linçler ülkesinde linçi lanetleyeceğiz. (Alkışlar). Ayrıncı yasaların memleketinde ayrıncılığa saldıracağız. (Alkışlar). Komünist İşçi Partisi'nin Güney'e girişi ve önümüzdeki seçim kampanyasında Zencilerin kurtuluşu sorununu cesaretle dile getirmesi, Birleşik Devletlerde sınıf mücadelesinin gelişimindeki tarihî olaylardan biri olarak temayüz edecektir. (Alkışlar)."[15]

1928 yılında toplanan Komintern'in 6. Kongresi, "zenci sorunu"nda bir dönüm noktasını oluşturdu. Bu kongrede sorun yeniden ve ayrıntılı bir biçimde ele alındı. Kongreye hazırlık olmak üzere Komintern'in Anglo-Amerikan Sekreteryası'na bağlı bir "zenci komisyonu" oluşturuldu. Bu komisyona Amerikan Partisi'nin siyah üyelerinden de üye alındı ve çeşitli tebliğler üzerinden ayrıntılı çalışmalar yapıldı. Buradaki çalışmalarda, özellikle Rus Bolşevik Nazanov ile sonunda ikna edebildiği Afrikalı Amerikalı Harry Haywood tarafından ha-

15 Philip S. Foner, James S. Allen, (Der.), *American Communism and Black Americans: A Documentary History, 1919-1929*, Temple University Press, Philadelphia, 1987, s. 144-147.

zırlanan tebliğde, soruna sadece "ırksal" bir perspektifle değil de, aynı zamanda, "milli" azınlık sorunu olarak bakılabileceği gündeme getirildi. Bu ikili tebliğlerinde "ulusal" sözcüğünü ayraç içinde "ırksal" (*racial*) sözcüğü ile birlikte kullanarak salt "ırk" perspektifini aşmaya çalıştılar. Bu yaklaşımın, zımnen de olsa, self-determinasyon ve dolayısıyla da ayrılma hakkını içeriyor olması, siyah üyeler dahil, Amerikan Partisi delegasyonunda rahatsızlık yaratması kaçınılmazdı. İlk tartışmalarda Komisyon Başkanı Dr. Max Goldfarb Haywood-Nasanov ikilisini destekleyerek, sorunun, ırksal, ulusal ve uluslararası niteliklerine dikkat çekti. Amerika'da uzun süre sürgün olarak kalmış Japon devrimci Sen Katayama da Lenin'in soruna bir "milli mesele" olarak bakmış olduğunu anlattı. Daha sonraki tartışmalarda Amerikan Partisi'nin beyaz üyeleri çoğunlukla ikna olurken onlardan birinin (Alexander Bittelman) verdiği önergeyle deklarasyon taslağına self-determinasyon (ve dolayısıyla ayrılma) hakkı eklendi. Böylece siyahların kendi kaderini tayin hakkı olan bir ulus olduğu tezi ağırlık kazanmış oldu. Bu duruma asıl itiraz ise, siyahlardan gelmeye başladı. Onlara göre, bu yaklaşım siyahlarla beyaz işçilerin birbirlerinden iyice kopmalarına, ABD'deki devrimci güçlerin birlikteliğinin zayıflamasına, hatta siyahlar bakımından dışlanmasına neden olabilecekti. Buna karşılık Haywood, Nazanov, Katayama gibi komünistlerse, siyah hareket içindeki "milliyetçiliği" farklı (ve meşru) gören bir anlayışa sahiptiler ve dolayısıyla da siyahların ezilen bir millet olduğu tezini, bunun doğal uzantısı olarak da self-determinasyon hakkına sahip olduklarını savunuyorlardı.[16] Bu arada, Amerikan delegasyonunda beyazlar arasında, doğrudan "Zenci Sovyet Cumhuriyeti"ni savunanlar, siyahların çoğunlukta olduğu Güney'in "Siyah Kuşak"ının bir "sömürge" olarak tanımlayanlar da oldu. Bütün bu tartışmalarda ve sonrasında, hem siyahlar arasından, hem başka komünistlerden ABD'deki siyahların "millet" olarak tanınmasına ve buna dayanarak da kendi kaderlerini tayin ve ayrılma haklarına karşı itirazlar da gelmişti. Bu yaklaşımın, işçi sınıfını böleceği kuşkusunu; siyahların ayrılmayı istemeyip eşit yurttaşlar olarak kabul edilmeyi talep ettiklerini; bu yaklaşımın ayrımcılık için bir bahaneye dönüşebileceği endişesini; sorunun kökeninin ırkçı düşüncede aranması gerektiğini; "Siyah Kuşak" diye anılan çoğunluğunu siyahların oluşturduğu güneydeki bölge halkının Lenin ve Stalin'in millet tanımına uymadığı, çeşitli vesilelerle dile getirilmiştir. Nitekim, bu itirazların da etkisiyle, Komisyon'un çalışmalarında "sömürge" tezi ile "bağımsız Zenci Sovyet Cumhuriyeti" önerisinin metinde yer alması kabul görmemiş, "ırk-ulusal" kavramı kullanılmış, siyahların Kara Kuşak'ta bir millet olma dinamikleri taşıdığı ve bunun kabulü argümanı öne çıkartılmıştır. Siyahlar arasında bu konuda Haywood yalnız kalmıştı. Ama sonuçta, kazanan "milli mesele" ve self-determinasyon hakkı tezi oldu. Komisyon'da Haywood-Nazarov ikilisinin tezlerini esas alan karar 10'a karşı 2 oyla kabul edildi.[17]

16 Örneğin bkz. ABD Partisi adına toplantıya katılan Macar asıllı Pepper'in broşürü: John Pepper, *American Negro Problems*, Workers Library Publishers, New York, 1928.

17 Bu konuda bkz. (Komintern Arşivi) RGASPI, 495/155/56. Yine birincil kaynak olarak bkz. Harry Haywood, *Black Bolshevik: Autobiography of an Afro-American Communist*, Liberator Press, Chica-

6. Kongre'nin kararındaki anahtar 5. madde şöyle demekteydi: "Partimizin kitle çalışmalarında merkezî slogan olarak kalması gereken zencilere tam sosyal ve politik eşitlik şiarı altındaki mücadele sürdürülür ve yoğunlaştırılırken, Parti, çoğunluğu oluşturdukları güney eyaletlerinde zencilerin milli self-determinasyon hakkını açıkça ve ikirciksiz biçimde savunmalıdır."

3. maddedeyse, "Çoğunlukla 'Siyah Kuşak' diye anılan bölgede yoğunlaşmış bulunan zenci yığınların çeşitli biçimlerde ezilmesi, zenciler arasında bir ulusal devrimci hareket için gerekli koşulları yaratmaktadır" denilmekte, hemen ardından 4. maddede Komünist Partisi'nin beyaz işçilerin "bu mücadelede aktif katılımını" sağlamakla görevli olduğu belirtiliyordu. Bildirgenin 7. maddesinde de, ABD'deki "zenci sorunu" dünyanın öteki bölgelerindeki zencilerin mücadelelerine bağlanarak bu ülkedeki güçlü zenci hareketinin önder rolüne vurgu yapılıyordu.

13. maddede "beyaz şovenizm"e atıfta bulunulmakta, parti eleştirilmekteydi:

> "Parti, Amerikan emperyalizminin işçiler arasındaki ideolojik etkisi olan beyaz şovenizmin sadece beyaz işçilerin belirli katmanlarında görülmediğini, çeşitli biçimlerde Parti'nin kendisine bile yansıdığını akılda tutmalıdır... Gary'de İşçi Partisi'nin beyaz üyeleri Parti'nin denetimindeki bir restoranda Zencilerin de yemek yemesini protesto etmişlerdir. Detroit'te baskılara boyun eğen Parti üyeleri, grevdeki madencilerle bir dayanışma etkinliğinde Zenci yoldaşlarını dışarı çıkartmışlardır. Her ne kadar beyaz şovenizmin bu dışavurumlarına karşı Parti bazı önlemler almışsa da, bu olaylar en enerjik biçimde karşı çıkılması gereken önyargıların Parti saflarında bile varlığına işaret etmektedir."[18]

Bütün bu gelişmelerde Stalin'in büyük rolü vardı. Komintern'deki tartışmalarda, Stalin'in otoritesinden ve millet tanımından hareket edilmişti. Bu zaman dilimi, uluslararası komünist hareket içinde, ayrıca, "kapitalizmin yeni bir bunalım dönemine girdiği ve dolayısıyla da devrimci kabarışın beklenmesi gerektiği" tezlerinin ağırlık kazandığı "3. Dönem"in başlangıç safhasıydı ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi içindeki tartışmalarda Stalin ve ekibiyle özdeşleşmiş bir yaklaşımı ifade etmekteydi. ABD Partisi'nde de, Parti Başkanı W. Foster'ın milli meselede "yaşayan en büyük uzman" diye tanımladığı Stalin'e dayanılarak yeni perspektif kabul görmüştür.[19]

Bu zor sorunda partide ortaya çıkan kafa karışıklığını ve kimi yanlış anlamaları gidermek, bu konudaki ilkelere açıklık kazandırmak için, Komintern Yönetim Kurulu 1930 yılında bir başka karar daha yayımladı. "ABD'deki zenci

---

go, Illinois, 1978, s. 227-233; Tartışmaların özeti için bkz. Mark Solomon, *The Cry was Unity: Communists and African Americans, 1917-1936*, University Press of Mississipi, Mississipi, 1998 ve Oscar Berland, "The Emergence of the Communist Perspective on the 'Negro Question' in America", *Science & Society*, c. 64, No. 2, Yaz 2000, s. 198-202.

18 *The 1928 and 1930 Comintern Resolutions on the Black National Question in the United States*, with an introduction by Lowell Young, revolutionary Review Press, Washington D.C., 1975; Internette düzenleyen David J. Romagnola; http://www.marx2mao.com/Other/Index.html#BNQ; Jane Degras (Der.), *The Communist International, 1919-1943: Documents*, c. II, 1923-1928, Oxford University Press, London, 1960, s. 552-554.

19 Foster, *a.g.e.*, s. 267.

sorunu"na ilişkin bu karardaki kimi önemli noktaları şöyle özetlemek mümkündür:

* Sorun bir "ezilen ulus" (*oppressed nation*) sorunu olarak görülmeli ve Güney ile Kuzey arasındaki farklılıklar da dikkate alınmalıdır. Büyük çoğunluk yoğunlaşmış biçimde Güney'de yaşamakta (12 milyon) ve bunlar köylüler ve tarım emekçileri olarak yarı-köle koşullarında çalışmaktadırlar. Buna karşılık Kuzey'dekiler ise, en alt düzeydeki sanayi işçileridirler.

* Siyahlara eşit haklar sloganı Kuzey'deki ihtiyaçları karşılamakta ama Güney'de eksik kalmaktadır. Burada ana slogan, "Kara Kuşak'taki Zenciler İçin Kendi Kaderini Tayin Hakkı" olmalıdır. Pre-kapitalist ve yarı-sömürge özellikler self-determinasyon hakkı sloganını daha da uygun hale getirmektedir. Dolayısıyla, parti, zenci sorununun bir milli mesele olduğunun gözden kaçırılmasına izin vermemelidir.

* Eşit haklar talebi, siyahların münhasıran kendilerine ait özel okullar, idari organlar gibi haklarının ve milli taleplerin kabul edilmesi, desteklenmesi önünde engel olmamalıdır.

* Güney'deki zenci bölgesini bir sömürge olarak kabul etmek yanlıştır. Buna karşılık, burası ekonomik ya da politik olarak öteki bölgeler gibi ABD'nin entegre bir parçası da değildir.

* Self-determinasyon hakkı sloganı, öteki iki temel taleple birlikte dile getirilmelidir. Bunlar; milli baskının maddi temelini oluşturan toprak mülkiyetiyle ilgili olarak, beyaz toprak sahipleri ve kapitalistlerin arazilerine zenci çiftçiler lehine el konulması ve yapay olarak ayrılmış eyaletlerin birleştirilerek bölgede idari bütünlüğün sağlanmasıdır. Self-determinasyon hakkı, siyahların bütün Siyah Kuşak içinde tam ve sınırsız yönetim erkine kavuşmasıdır. Ayrıca, başka devletlerle ve ABD ile ilişkilerin nasıl olacağına karar verme hakkı da buna dahildir.

* Bu yönde ABD'li komünistler ödünsüz ve ikircikiz biçimde mücadele vermelidirler. Siyahların, komünist-Sovyet formuna uygun düzen inşası bir koşul olarak ortaya konulmamalıdır. Self-determinasyon hakkı demokratik bir hak olarak tanınmalıdır. Ayrılma ya da birlikte yaşama kararı siyahlara aittir ve bu ABD'nin kapitalist ya da sosyalist olmasından bağımsız olarak düşünülmelidir.

* Komünistler bütün ayrılıkçı hareketleri desteklemezler çünkü bir ulusal devrimci hareket vardır, bir de burjuva, küçük-burjuva gerici ayrılıkçılık.[20]

Siyah nüfusun örgütlü sosyalist mücadeleye yönelmesi kolay olmamıştır ve Komünist Parti her zaman siyah üye bulmakta sorunlar yaşamıştır. Milli meseledeki radikal tavır da, siyah yığınlar bakımından, Parti saflarına katılım sağlamakta yetersiz kalmıştır. Self-determinasyon ilkesinin kabulü ise, tam aksine, partinin öteki siyah örgütlerle olan ilişkilerinde olumsuz etki yapmıştır.

Komintern kararından hemen sonra parti, Güney'de örgütlenme çabalarına ağırlık vermiş, Kuzey eyaletlerinde de siyahların hakları için büyük kampanyalar açmış, bütün gücüyle en önde ve büyük fedakârlıklarla mücadele vermiştir. Bir "ulus" olarak ele alınınca siyah halk artık proletaryanın devrim yolunda-

20 Tam metin için bkz. *The 1928 and 1930 Comintern Resolutions*, s. 22-38.

ki temel müttefiklerinden biri olarak kabul edilmeye başlanmıştır. 1928 kararından sonra 1929 Martı'nda toplanan 6. Ulusal Kongre'de de Parti Merkez Komitesi'ne beş siyah üye seçildi ve bunlardan birinin (Cyril Briggs) başkanlığında bir "Zenci Departmanı" ihdas edildi.[21] Parti, bu arada, kendi içinde de "beyaz şovenizm"e karşı büyük savaş açmıştır. Bu tavrın bir örneğini 1931 yılındaki "Yokinen Davası"nda görmek mümkündür. Fin asıllı parti üyesi olan August Yokinen'in müstahdem olarak çalıştığı bir işçi evindeki danslı gecede, bazı siyahlara uzak bir köşede yer gösterilmiş ve kötü davranılmıştır. Yokinen orada gerekli duyarlılığı göstermediği, olaya etkin müdahale etmediği gerekçesiyle parti disiplin komisyonunda yargılanmış ve partiden atılmıştır. Komisyon kararında, ancak beyaz şovenizme karşı etkin mücadele ettiğini kanıtlarsa partiye yeniden üyelik başvurusunda bulunabileceğini karara bağlamıştır. Yokinen daha sonra partiye yeniden kabul edilmiş ama bu sefer de bu olay nedeniyle durumundan haberdar olan Amerikan resmî makamlarınca ülkeden sınır dışı edilmiştir. Bu türden pek çok dava görülmüş ve karar alınmış, parti içinde ciddi temizlikler yapılmıştır. Bu tavır, McCarthy döneminin çok ağır baskı koşullarında dahi sürdürülmüş, yaşam kavgası içinde dahi parti "beyaz şovenizm"e karşı kapsamlı ve radikal "temizlik kampanyaları"nı sürdürmüştür.

1929 Büyük Bunalımı'yla birlikte ABD Komünist Partisi'nin genel tabanı artış göstermiş ve parti, gençlik örgütü de dahil olmak üzere, yaklaşık 100.000 üyeye kadar ulaşmıştır. Bu dönemde partinin etkinliği, üye sayısıyla ölçülemeyecek ölçüde artmış, özellikle aydınlar arasında, sanat ve bilim çevrelerinde, sendikal gelişmelerde, popüler hareketlerde parti büyük ağırlık kazanmıştır. Bu sırada parti, siyah hakları için ödünsüz mücadelesini hayatın her alanına taşımış, her yerde, her örgütte, her konuda bu sorunu öne çıkarmıştır. Nihayet, 1932 yılında Komünist Parti, başkanlık seçimlerinde siyah yöneticilerinden James Ford'u başkan yardımcılığına aday göstererek ABD tarihinde bir ilki gerçekleştirmiştir.

Yine de, siyahların üye olarak kazanılması sorunlu olmaya devam etmiştir. Örneğin, partinin 1933 tarihli bir özel raporunda bu konuda şöyle denilmektedir:

> "[1930 yılında toplanan] VII. Kongre'de yaklaşık 200 Zenci üyemiz varken, bugün üyelerimizin en az yüzde 10'u Zenci işçilerden oluşmaktadır ve bunların neredeyse yarısı Chicago'dadır. Dolayısıyla, Zencilerin Parti'ye kazanılmasında kesin ama bölgelerin çoğunda yetersiz bir ilerlemeyi kaydetmek mümkündür. Ama Parti'ye gelenler öteki kesimler arasında en fazla dalgalanma [eski kayıtlı üyelerine ayrılması, yenilerinin kaydolması ve üye kompozisyonunda oynamalar] Zencilerde olmaktadır."[22]

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Parti Genel Sekreteri Earl Browder'in Parti'nin likidasyonu ve yerine Komünist Politika Derneği'nin (*Communist Political Association*) kurulmasıyla ABD komünist hareketinde büyük bir buna-

21 Mark Naison, *Communists in Harlem During the Depression*, University of Illinois Press, Chicago, 2005, s. 19.

22 ABD Komünist Partisi Arşivi; RGASPI, f. 515.op.1.d.4150.

lım ortaya çıkmıştır. Burjuvazinin "ilerici" kanatlarıyla işbirliğine; savaş sonrası "ulusal birlik" stratejisine; sınıf mücadelesinin yumuşatılması ve sosyalizm mücadelesi yerine demokratikleşmeyi öne çıkartmaya; Amerikan sermayesinin uluslararası yayılmasına dayanan uluslararası işbirliği ve barışa katkıya dayanan "Browderizm"in egemenliği sırasında, komünistler siyahların eşit hak taleplerini desteklemeyi sürdürmüş ama self-determinasyon ilkesi geri plana atılmıştır. Güncel taleplerin önemi ve siyahların eşit yurttaşlık hakları mücadelesinin yükselmesinin ardına sığınılarak, aslında, bu konudan bir kaçış gerçekleştirmiştir Browder ve ekibi. Browder 1944 yılındaki bir yazısında konuyu şöyle bir çerçeve içinde yorumlamıştır:

> "Zenci halkın kararı dolayısıyla zaten verilmiştir. Buna göre, Zenci halk, Amerika'da bugünkü sistemde eşit yurttaşlığı gerçekleştirme fırsatını, hayalî bir beklenti ya da belirsiz bir gelecek olarak değil, güncel bir politik görev olarak görmektedir. Bu kendi başına Zenci halkın self-determinasyon hakkını kullanması demektir.
>
> Bu dönemde Zenci halkı, tam ve koşulsuz eşitlik temelinde, ülkemizin genel demokrasisine entegre etme ve sorunu artık ertelemeksizin şimdi çözme imkanını yaratan bu tercihtir. Bugünkü Amerikan sistemi içinde, Zencilerin tam eşitliğinin hemen sağlanması, halkların ulusal kurtuluş savaşı niteliğindeki [II. Dünya] savaş sayesinde mümkün olmuştur."[23]

Uluslararası komünist hareketin ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin de belirleyici müdahaleleriyle Browder'ın etkinliği fazla sürmedi ve 1945 yılında Komünist Politika Derneği feshedildi, Komünist Partisi yeniden kuruldu ve Browder partiden atıldı.

Kuruluş Kongresi'nin hemen ardından bir zenci komisyonu kuruldu ve "sorun" tekrar ele alındı. Burada, eski tartışmaların yeniden yaşanmasından sonra, "siyah sorunu"nun bir milli mesele olma niteliğine ve self-determinasyona dayalı eski politika yeniden teyit edildi.

Ne var ki, partinin Komintern'den ayrılması ve ardından Komintern'in feshi, Amerikan hükümetinin içerde ve dışarıda başlattığı büyük Soğuk Savaş saldırısı, 1953 yılında Stalin'in ölümü, Sovyetler Birliği Komünist Partisi 20. Kongresi, ABD'deki siyah mücadelesinin değişen boyutları, siyah nüfusun farklılaşan demografik ve sınıf yapısı, insan hakları mücadelesinde kazanılan başarılar, birleşik cephe politikaları, vb. gelişmeler, zaman içinde, Amerikan Komünist Partisi'nin her alanda olduğu gibi bu alanda da geri çekilmesi ve self-determinasyon tezinin geri plana alınmasıyla sonuçlanmıştır. Aslında, Soğuk Savaş'la birlikte ABD Komünist Partisi, kısa bir fiilî yeraltına çekilme sonrasında, gücünü büyük ölçüde yitirmiş marjinal legal bir yapı olarak, ancak varlığını sürdürebilmiştir.

Son olarak da, 1959 yılının aralık ayında toplanan Parti Kongesi'nin kararıyla, sorunun, "milli mesele" olmakla birlikte, siyahların "ulus-devlet için savaşan

---

23 *Communist*, "On the Negro and the Right of Self-Determination," XXIII, 1944, s. 84-85'ten aktaran Joseph C. Mouledous, "From Browderism to Peaceful Co-Existence: An Analysis of Developments in the Communist Position on the American Negro," *Phylon*, c. 25, No. 1, 1964, s. 80-81.

bir ezilen millet" olmadığı belirtilmiş ve böylece de self-determinasyon sloganından vazgeçilmiş, "eşit yurttaşlık" temelinde bir mücadele süreci başlatılmış, yani başa dönülmüştür. Sonuçta, "kapitalizm altında ve Amerikan sistemi içinde ileri mevziler kazanılabileceği/fiilen kazanıldığı ama siyahlar bakımından nihai kurtuluşun sosyalizmle geleceği" tezi egemen olmuş, siyahların bir tür "millet içinde millet" olarak ABD halkı içinde mütalaa edileceği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Self-determinasyon tezi de, zımnen de olsa, bölücü, tecrit edici, nesnel koşullara uymayan ve bizzat siyahlar tarafından istenmeyen bir "sol sapma" olarak kabul edilmeye başlanmıştır.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin bu konudaki görüşleri de, ABD Partisi'ne koşut olarak değişmeye başladı. Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi'nin Nisan 1962 tarihli dergisinde V.P. Murat tarafından yazılan "Amerikan Zencilerinin Kurtuluş Mücadelesinde Yeni Bir Aşama" başlıklı yazıda bu konu ayrıntılı biçimde işlenmiş ve yeni yönelim açıklığa kavuşturulmuştu. Bir yazar şöyle anlatıyor:

> "Murat, ABD'de Zencilerin 'büyük bir etnik' gurup ve 'Kuzey Amerika ulusunun doğal bir parçası' olduğunu yazmaktaydı...[Ardından] "Zenci sorunun son derece karmaşık bir sorun' olduğunu ifade eden yazar, Amerikalı komünistlerin 'Siyah Kuşak'ta 'self-determinasyon' sloganını ilk ortaya attığı dönemi anlatıyordu. Ülke ve Zenci hareketi 'beklenmedik' yollardan ilerlediği için de, Murat, Parti'nin bu sloganı yeniden düşünmesinin ve sonra da terk etmesinin zorunlu hale geldiğini belirtiyordu. Renkli halk yığınlarının Güney'den Kuzey'e ve kırdan kente göç etmesi, eskiden değerlendirme zeminini oluşturan durumu kökten değiştirmişti. Şimdi Zenciler köylülükten çıkmış, büyük oranda proleterleşmişlerdi; bu da, dolayısıyla, Zenci sorununu sınıf baskı ve sömürüsü sorununa ve Amerika'nın gerçek bir 'demokratik' topluma dönüştürme genel problemine bağlamıştı. Artık sorun bir köylü sorunu olarak ele alınamazdı. (Hatırlanacağı üzere Stalin ulusal sorunu köylü sorununun bir parçası görmüştü)."[24]

1960'lı yılların başında Du Bois, ortalarında da Angela Davis gibi etkili Afrikalı Amerikalıların partiye üye olmaları, parti ile ayrı örgütlenen "yeni sol" akımlardan siyahların radikal örgütü Kara Panterler'le ilişkiler, örgüt içindeki "milli mesele"nin canlılığını sürdürmesini sağlamıştır. Ne var ki, siyah hareketi çok farklı yollardan, insan hakları eksenli ve esas olarak burjuva önderlikli olarak kendi dinamiğiyle hareket etmiştir.

Bugünse, çok küçük bir yapı olarak varlığını sürdüren ABD Komünist Partisi, Obama'yı desteklemekte, siyahların eşit yurttaşlar olarak ABD toplumuna entegrasyonunu savunmaktadır. Bu arada, parti dışında, "millet" ve self-determinasyon tezini savunan bazı küçük yapılanmalar da mevcudiyetlerini korumaktadırlar.

---

24 V. P. Murat, "A New Stage in the Liberation Struggle of the Negroes of the USA," *Sovietskaia Etnografia*, No. 2, 1962, s. 51-58'den aktaran John W. Van Zanten, "Communist Theory and the American Negro Question," *The Review of Politics*, c. 29, No. 4, 1967, s. 449.

Kapitalizm, Emperyalizm ve Kürt Sorunu

İZZETTİN ÖNDER

Akademik çalışmalarının mükâfatı (!) olarak meslek yaşamının büyük bir bölümünü parmaklıklar arasında geçirmiş olan değerli meslektaşım İsmail Beşikçi ile ilişkim sadece akademik alanda bulunmaktan değil, aynı zamanda kendisi cezaevinde iken yaptığımız görüşme esnasında ifade ettiği acı bir gerçeğin bende yarattığı infialden kaynaklanmaktadır. Bu itibarla, Beşikçi için bir kitap hazırlayan arkadaşların bana başvurması üzerine bu kısa değerlendirmelerimi hem meslektaşım Beşikçi hem de değerli okuyucularla paylaşmak istedim.

* * *

Önce hapishanede Beşikçi'yi ziyaret ile ilgili anılarımı anlatayım. Beşikçi Hoca'nın hapis döneminde Öğretim Elemanları Sendikası üyeleri olarak kendisini hapishanede ziyaret etmek, böylece yaşadığı sorunları öğrenmek ve sıkıntılarını kendisiyle paylaşmak istedik. Hapishaneye tutukluların akrabaları dışında kimsenin alınmadığını öğrendiğimizde, Başikçi'nin çeşitli kanallardan yakını olduğumuzu söyleyerek ziyaretçi olarak içeri girme iznini aldık. Girişte kurulmuş olan arama kulübesinden geçerken, görevli er, ayakkabılarım dahil bazı giyeceklerimi çıkartınamı söyledi. Bu işleri yaparken, görevli er gözlüğümü de çıkartmamı istedi. Ben o dönemde 9,5 derece miyop ve astigmatla görme bozukluğu olan bir kişi idim. Görevli ere gözlük çıkartma talebinin anlamsız olduğunu söylemek içimden geçtiyse de, işi zorlaştırmamak için bir şey söylemedim ve denileni yaptım. Zira o ortamda birşey savunmak olası olmadığı gibi, asıl amacımız da Beşikçi Hoca'yı görmek idi. Sıkı denetim (!) işi bittikten sonra, üstümü başımı düzeltip giyindim ve gözlüğümü de takarken, gözlükle ilgili görevli erin niçin böyle bir talepte bulunduğunu bir kez daha kafamdan geçirdim. Bu garip talebi o zaman anlayamadığım gibi, hâlâ da anlamış değilim. O zaman bu davranışı, görevli erin aldığı emri ne denli hassas ve, mantık da dahil olarak, hiçbir inisiyatif kullanmadan en ince noktasına dek uyguladığı şeklinde yorumladım.

Göz bozukluğum nedeniyle 1971 yılında askerlikten muaf olduğumdan dolayı, askerî emir-kumanda zinciri bağlamında bu davranışı yorumlayamadım. Mamafih, bu durum yaşamım boyunca çevreye anlattığım bir komedi olarak kaldı.

Kontrol işlemi bittikten sonra içeri girdik ve Beşikçi Hoca bizimle görüşmeye geldi. Beşikçi'nin yaşamında kaç kişiyi kestiği, kaç kişiyi tehdit ederek para sızdırdığı, nasıl bir mafya çetesi ile işbirliği içinde olduğunu bilmediğimden, kendisi ile aramızda bir cam perdenin bulunmasını ve birbirimize sesimizi duyurabilmek için eğilerek, ufacık bir aralıktan iletişim kurmamızın fazla abartılı bir uygulama olmadığını düşündüm! Beşikçi Hoca her ne kadar hapishane arkadaşları yanında fevkalade itibarlı bir kişi olsa da, devlet katında ziyaretçileri ile yüz yüze dahi görüştürülemeyecek kadar şedit bir tutuklu idi! Arkadaş grubu olarak gittiğimizden herkes ayrı ayrı Beşikçi ile eğilip romantik delikten ilişki kurduktan sonra, tam ayrılırken, arkadaşlar Beşikçi Hoca'nın beni çağırdığını ve bir şey söylemek istediğini belirtince ben de sihirli deliğe eğildim ve Beşikçi'nin söyleyeceğine kulak verdim. Veda faslından önceki bu son kısa görüşmede Beşikçi Hoca, yargının nasıl böyle bir karar aldığını ve niçin o hapishanede bulunduğunu, sanırım içi yanarak, bana anlattı. Beşikçi'nin kalbi salt hapishanede olduğu için yanmıyordu, sürecin işleyiş biçimi ve o süreçte yer alanların tavrından dolayı yanıyordu. Doğru, Beşikçi'den süreci dinlediğimde, bir akademisyen olarak, benim de içim yandı ve bu ezikliği hâlâ bugün de içimde hissediyorum ve, maalesef, Türkiye'nin niçin buralarda olduğunu anlayabiliyorum. Olayı anlatmadan önce şunu belirtmek istiyorum ki, İsmail Beşikçi'ye bu konuda bende güçlü bir bilinç oluşturduğu için yaşam boyu minnettar kalacağım!

Beşikçi Hoca bana yaptığı kısa anlatımında şunları söyledi. Yazdıkları ile ilgili savcılığa bir şikâyetin olduğunu ve savcılığın bu şikâyeti yargıya havale ettiğini söylerken Beşikçi Hoca bu aşamalardan fazla rahatsız değildi. Zira Hoca bu süreci olağan kabul ediyordu ve söylemek istediği konu da bu değildi. Ama, Beşikçi'yi rahatsız eden ve derinden sarsan sonraki süreç gerçekten içler acısı idi. Bu acı sadece Beşikçi Hoca'ya da has olmayıp, tüm akademisyen ve aydınların yüreğinde hissedebileceği bir duygu idi. Şöyle ki, Beşikçi Hoca'nın ifadesiyle, yargıç bu dosyayı bir bilirkişiye havale etmiş ve bilirkişi eserlerde suç unsuru olduğu görüşünü bildirince yargıç da Beşikçi Hoca'yı parmaklıklar arasına göndermiş. İşte, hem Beşikçi Hoca'yı hem de beni ve arkadaşlarımızı sarsan olay burası. Bir bilirkişi, ki hem bir öğretim üyesi hem de yarı kamusal bir kuruluşun da başı, bir akademisyenin eserinde suç unsuru olduğu görüşünü beyan edebiliyor! Bilindiği üzere, yargı organları önlerindeki dosyaya göre karar verirler. Bu, çok önemli bir hukuk kuralıdır. Belki de yargıç, kendisi de bir hukukçu olmasına ve bilirkişiden görüş almadan da karar verebilme durumunda olmasına rağmen, elini kolaylaştıracak bir görüşü dosyaya koyabilmek amacıyla dosyayı bir bilirkişiye havale etmiş idi! Ama olmamış, tam tersine, bilirkişinin verdiği mütalaa yargıcın elini kolunu bağlayarak, Beşikçi Hoca'yı parmaklıklar arkasına göndermiş.

Bir akademik eserde suç unsurunun bulunduğunun ileri sürülmesi ortaçağ zihniyetinden öteye geçemez. Hele de bu tavır bir akademisyen tarafından ser-

gilenirse, üzerinde uzun uzun düşünülecek vahim bir durumla karşı karşıyayız demektir. Bir akademik eser ya yanlıştır, ki bu durumda meslektaşlar karşıt yazılarla bu görüşü değersizleştirebilirler, ya da görmek istemediğimiz doğrulardır, ki böyle bir durumla yüzleşmek herkesten önce bir akademisyenin görevidir. Bir eserde saldırı ve/veya husumet vb. gibi toplumları birbirine düşürecek, kin ve intikam tohumları ekecek bir ifade yoksa, eser sadece bir tespitten ibaretse, bilirkişi kanaatinin akademik bir eserde suç oluşmuş yönünde tecelli etmesi gerçekten vahimdir. Akademisyen nitelikli bilirkişi de çok iyi bilir ki, hukukun en temel kaynağı teamüller ve içtihatlardır. Yazılı yasalar dahi mutlak olmayıp, doğru yönde verilmiş mütalaa ve içtihat kararlarıyla zamanla değişime uğrar. Akademik nitelikli bir bilirkişiyi pozitif hukukçudan ayıran temel özellik de böylesi durumlarda pozitif hukuka yapılan destekleyici katkılardır. Bu süreç, yazılı hukukun tekâmülü için de kaçınılmaz bir kaynak oluşturur. Ne yazık ki, Beşikçi Hoca'nın durumunda sistem böyle çalışmadı, akademik nitelikli olması gereken bilirkişilik sıfatı pozitif hukukçuluğun önüne geçerek, hukuku da sabit ve bağnaz bir giyotin makinesi konumuna indirgedi. İşte bu konu beni bugüne dek meşgul ve rahatsız etti. Bu esere bilirkişi sıfatıyla görüş bildiren nitelikli meslektaşımız, görüşlerini bildirirken acaba hiç düşünmedi mi ki, tarihsel gerçekleri bilimsel söylemlerle açıklamak değil, çarpıtarak gizlemek toplumları birbirine düşürür ve topluluklar arasında tarih boyunca izleri silinemeyecek kin ve nefret tohumları artar.

* * *

İsmail Beşikçi Hoca için hazırlanan bu kitaba benden yazı talep eden arkadaşlarımın ve bizzat İsmail Beşikçi Hoca'nın müsamahalarına sığınarak, bir sosyolog olarak değil, bir iktisatçı olarak meslektaşım Beşikçi Hoca'nın başına dert açan konu üzerine bazı fikir kırıntılarımı paylaşmak istiyorum. Meseleye doğrudan girerek, en son söyleyebileceğimi ilkin söylemek durumundayım. Kürt Sorunu bir sosyolojik mesele olduğu kadar, belki ondan da öte, bir yönü ile iktisadi, diğer yönü ile de siyasi nitelikli çetrefil bir meseledir. Daha başka bir ifade ile, Kürt Sorunu, ekonomik ve siyasi olgular üzerinde yükselen sosyolojik görüntülü bir meseledir. Bu meselenin içte sınıf çatışmaları, dışta ise emperyalist güç denge ve çatışmaları ile çok yakından ilgisi bulunmaktadır. Hal böyle olunca bu denli karmaşık meselenin çözümü ise, salt sosyolojik yaklaşımla değil, iktisat ve siyaset alanlarının kesiştiği noktada gerçekleştirilebilir gibi gözükmektedir.

Ne demek istediğimi ileriki satırlarda açıklamaya çalışmadan önce, iki konuya dikkat çekmek istiyorum. Birincisi, farklı etnik ve dinî grupların çok fazla ihtilafa düşmeden oldukça rahat yaşayabilecekleri ülkeler genellikle ekonomik olarak varsıl konumda olan ekonomilerdir. Özellikle de sosyal devlet politikalarının sarsıldığı günümüz toplumlarında, bazı varsıl toplumlarda da kıpırdanmalar görülüyor olmakla beraber, bu durum genel manzarayı değil, istisnayı oluşturmaktadır. Buna karşın gelişmekte olan ve görece yoksul toplumlarda ise, genellikle sınıf çatışmaları değil, çeşitli sosyal gruplar arasındaki etnik ya da din-

sel çatışmalar su yüzüne çıkmaktadır. Bazı rezervasyonlarla, kaynakların kıtlığı nedeniyle kaynak ve gelir paylaşımı üzerinde kavganın yoğunlaştığı geri ekonomilerde toplumsal kümeleri birbirinden ayırmak için her kriterin kullanıldığı, bu arada etnisitenin ya da din kriterinin de bir tür ayrıştırma kriteri olarak sıkça devreye girdiğini söylemek fazla yanlış olmasa gerek.

Bu görüşü desteklediğini düşündüğüm ve küreselleşme politikalarının tüm yerküreyi sardığı dönemde ortaya saçılan ikinci olgu da, ulusal ya da uluslararası tartışmalarda ekonomik konuların ve sınıf bilinci kavramının geri plana çekilerek, bunun yerine sosyolojik konuların ve etnisite veya dinsel görüşler gibi alt-kimliklerin öne çıkarılması ve bunların insan hakkı olarak toplumlara enjekte edilmesidir. Eğer dünyasal politikalar, kendi çıkar politikaları doğrultusunda gelişmiş varsıl merkezlerden çevreye saçılıyor ve dayatılıyor ise, sınıf bilincinin geri plana çekilerek alt-kimliklerin öne sürülmesinde çok önemli ve ciddi bir amaç olmalıdır. Yukarıda kısaca açıklamış olduğum üzere, sınıf bilincinin görece geri, buna karşın kaynakların kıtlığı nedeniyle ekonomik mücadelelerin sert olduğu toplumlarda alt-kimlik sorunu ciddi bir ayrıştırma işlevi görerek, toplumsal çatışmaları, hatta parçalanmaları tetikleyebilir. Buna karşın, gelişmiş merkez ekonomileri toplumsal çatışmaya sürükleyebilecek kriter alt-kimlikler olmayıp, sınıf bilinci olabilir. Hal böyle olunca, merkez ülkelerde sorun oluşturmadan, çevresel konumlu ülkelerde sorun yaratan mesele, açıktır ki, alt-kimliklerin kışkırtılması olmaktadır. Özetlemek gerekirse, toplumsal sorunların irdelenmesinde ekonomik analizlerin geri plana çekilerek, sosyolojik görüşlerin öne sürülmesinde emperyalistlerin çok büyük bir çıkarı ve dahli vardır.

Gerek gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerdeki durum, gerekse sınıf bilinci ve alt-kimlikler etrafında şekillendirilen ve başat ideoloji olarak ele alınan konuların kapitalist sisteme özgü dokusal olgular ya da patolojiler olduğu ortadadır. Zira, kaynaklar üzerinde paylaşım kavgalarının en yoğun cereyan ettiği toplumsal örgütlenme biçimleri kapitalist üretim tarzlarıdır. Ulus-devlet formu içinde gelişmiş olan kapitalist üretim tarzında üretim ve paylaşım süreçlerinin bir arada yürütülüyor ve sosyal politikaların kaynaklara sahip grupların rızası ile gerçekleştiriliyor olması, kaynakların kıt ve üretim olanaklarının kıtlaşması durumunda toplulukların çeşitli sosyal normlarla birbirinden ayrışmasına, hatta birbirlerini itmelerine ve/veya dışlamalarına, bunun sonucunda da taraflar arasında çatışmalara neden olabilmektedir.

Kapitalist sistemin bir özelliği de halklardan oluşan ulusun benimsediği vatan kavramı ve bu kavramı mülkiyet algılaması ile sahiplenmesi gerçeğidir. Mülkiyet duygusu ile sahiplenilmiş olan vatan, yani sınırlar içinde kalan toprak parçası, sermaye için rahat bir üretim alanı, emekçiler ve sermaye-dışı toplum kesimi için ise savunulması gereken kutsal bir mekândır. Kapitalist toplumların vatan müdafaası kutsallık derecesinde bir mülkiyet müdafaası olduğu halde, sosyalist bir toplum için sınır müdafaası kapitalizmin genişlemesini durdurmaya yöneliktir. Kapitalizmin küreselleşmesi ve sermayenin yeryüzünü istila hareketinin hızlanması sonucunda ulus-devlet kavramı tarihsel süreçte gücünü yitirdikçe bu tür algılamalar ve habasetler de, muhtemeldir ki zayıflamaya yüz tuta-

bilir. Ancak, henüz maalesef kapitalizm içinde seyrettiğimize göre, halkların çözüm talepleri de bu bağlamda ele alınmak durumundadır. Ne var ki, çözümsüzlük de tam bu noktadan kaynaklanmaktadır.

Bu görüşler tabiatıyla tartışılabilir. Ancak, Türkiye'de Kürt Sorunu'nu salt sosyolojik bir mesele olarak görmenin doğru olmadığını düşündüğüm gibi, bu meselenin salt Türkiye'nin iç meselesi olduğunu sanmanın da fazla geçerli olmadığı kanaatindeyim. Türkiye'deki mesele uluslararası sorunlarla içteki ekonomik ve siyasal sorunların karşılaşması ve çakışması neticesinde çetrefil bir hal almış olan ve iki tarafın da samimi dileklerini tam olarak dillendirmediği ya da açıkça dillendiremediği bir mesele görüntüsü vermektedir. Türkiye'de yaşanan politik yanlışlar ve bunun ürettiği sıkıntılar, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin ekonomik geri kalmışlığı, daha doğrusu bıraktırılmışlığı yanında, Soğuk Savaş döneminde Doğu-Batı çatışmasının, Soğuk Savaş sonrasında ise ABD yayılımcı politikasının ayağının bu bölgeye rastlaması sonucunda oluşmuş ve, maalesef, kasıtlı olarak oluşturulmuştur. Ulus-devletin kuruluş aşamalarında ve sonrasında uygulanan yanlış politikalara ve yapılmış çok ciddi hatalara ilaveten, bölgede sanayinin fazla gelişmemiş ve halkın kırsal ve geleneksel yapıda olması sorunun derinleşmesinde ciddi etken olmuştur. Hepsinin ötesinde, sol görüş ve ideoloji ile, etnisiteyi reddetmeden, ama onu alt-kimlik düzeyinde algılayarak, tüm halklar arasında sınıf birliği ve bilinci tabanında birleşme ve işbirliği yapılamamış olması, sol adına irdelenecek tarihsel bir çarpıklık olarak karşımızda durmaktadır. Böylesi eksikliğin oluşmasında sanayileşmenin ve işçileşmenin henüz olgunlaşmış olmaması ve sınıf bilincinden çok kırsal bilincin toplumsal ideolojilere hâkim olmasının birinci derecede rol oynadığı açıktır.

Meselenin tarihsel ve kültürel birçok başka veçheleri de vardır ve bunlar da gündeme getirilebilir ve tartışılabilir. Ancak, reel politikalar açısından yinelemem gerekiyor ki, dünya emperyalizmi bu bölgeden elini çekmedikçe ve Türkiye ciddi bir ekonomik hamle yapmadıkça, kapitalist sistem içinde önceleri devlet-halk çatışması gibi beliren huzursuzluğun, zamanla halklar arası çatışmaya dönüştürülmesi emperyalizmin vazgeçmeyeceği amaçları arasındadır. Sözü edilen iki sorun da kısa sürede çözülemeyeceğine, kapitalist sistem de halen sürgit devam ettiğine göre, samimi olsun ya da olmasın, Türkiye'nin bu mesele üzerinde kısa süreli geliştirebileceği hemen hiçbir çözüm anlamlı ve kalıcı olmaya aday görülemez.

Bu durumda meseleyi çok açık olarak ortaya koymak durumundayız. Meselenin ortaya koyuluşunda iki konu çok net olarak birbirinden ayırd edilmelidir. Birincisi *temel ve tabii hak* olgusu, ikincisi ise *insan hakkı* olgusudur. Bir sosyal grubun etnik özelliği ve dinsel inancı insan hakkı değil, ondan da çok önde ve özde tabii haktır. Tabii hak kavramı üzerinde ise hiçbir tartışma yapılamayacağı gibi, toplumun bir kesimi diğer kesime tabii hakkı veremez de, çünkü önce bunu alamaz! Bu konu tartışmasızdır! İnsan hakkı dendiğinde ise, kuşaklara bağlı olarak, çalışmak, örgüt kurmak, eğitim almak, sağlık hakkına sahip olmaktan temiz çevre ve sulh içinde yaşamak gibi çok geniş bir açılım karşımıza çıkmaktadır. Meseleyi çok genişletmeden, en derli toplu haliyle tartışacak olursak, Tür-

kiye bölgesel dengesizlik meselesini aşmaya yönelik çok ciddi bir kalkınma planı yapmalı ve bu işe kaynak tahsis etmelidir. Bunun anlamı, Doğu ve Güneydoğu bölgelerine yol, okul, hastane, fabrika vb. gibi hizmetler götürülmelidir. Samimi kanaatim odur ki, böylesi ekonomi-politik dönüşümü ne Türkiye'deki Batı burjuvazisi, ne o yörenin siyasi temsilcileri, ne de dünya emperyalizmi ve bölgeye ait ayrılıkçı güçler istemektedir. Tüm tarafların üzerinde ittifak ettiği husus Doğu ve özellikle de Güneydoğu bölgelerinin bugünkü sosyo-ekonomik konumlarının devam ettirilmesidir. Çünkü, sözü edilen ve bölge üzerinde çıkarı olan tüm grupların menfaati bölgenin geri bıraktırılmasında birleşmektedir. Türkiye'de Batı burjuvazisi Doğu ve Güneydoğu bölgelerine kaynak tahsis etmek istememektedir; yörenin siyasi temsilcileri ise, feodal yapı bozulursa rahatlarının kaçacağını ve otoritelerinin sarsılacağını düşünmektedir; dünya emperyalizmi ve bölgesel ayrılıkçı güçler de bölgesel çatışmalardan ve ayrılıkçılıktan medet ummaktadır. Tüm kesimler için bölgenin geri bıraktırılmışlığı hem mücadele kaynağı hem de mücadele gerekçesi oluşturmaktadır. Bu nedenledir ki, siyasiler de, hiç hak ve yetkileri olmadığı halde (zira, yukarıda ifade ettiğim gibi, temel haklar alınamaz da, verilmez de!), temel hakları insan hakkı diye yöre halkına yutturmaya çalışırken, farkında olmadan, yöre halkına hizmet etmemekte, tam tersine emperyalizmin kışkırttığı etnisiteye dikkatleri çekmektedir. Ekonomik anlamda insan hakları alanında mesafe almadan salt kimlik alanında çözüm sağlanmaya çalışılması, çözüm değil, çözümsüzlük üretir. Bu nedenledir ki, emperyalistler ekonomik alanları tartışma dışı tutarak, salt kimlik konusunu öne çıkartmaktadırlar. Oysa, çözüm iki alanın birden yürütülmesi ile sağlanabilir.

Kapitalist üniter devlet yapıları kolaylıkla parçalanmadıkları gibi, federal yapıya da dönüşemezler. Zira, kapitalist üniter devlet yapısının, hele de ekonomik gelişmişlik düzeyi zayıf ise, federalizme dönüşmesi, onun zayıflaması ve anında parçalanması anlamına gelir. Böylesi dönüşümü dünya emperyalizmi ve ona uyumlu politika izleme durumunda olan bölge ileri gelenleri veya örtülü siyaset yapıcıları arzuluyor olabilir. Ancak, böylesi bir manzara ne yöre halkına ne de Türkiye'nin geri kalan bölge halkına bir yarar sağlar. Zira, böyle bir durumda Türk ve Kürt emekçi gruplar bölünmüş ve her iki yörede de sermaye grupları karşısında bugünkünden çok daha güçsüz konuma gelmiş olurlar. İkincisi, Ortadoğu ülkelerinin bölünmeleri, bu yöre ülkelerini ABD ve diğer Batılı emperyalistler karşısında bugünkü konumlarından daha güçsüz ve dayanıksız bir konuma çeker. Böylesi bölünmede Türkiye'nin Batı bölgeleri ağırlıklı olarak AB hegemonyası altına bugünkünden daha fazla girerek güçsüzleşirken, yeni oluşan bölgeler de ABD hegemonyası ve ajanlığı altında eziliyor olabilir.

Her iki tarafın da anlaması gereken, emperyalist emellerin özündeki tercihin meseleyi salt etnisite boyutunda tutmayıp, özellikle bölgesel ayrışmayı destekliyor olduğudur. Böylece, bölgesel ayrışma talebi ezilen alt-kimliklerin arkasına gizlenerek, haklı ve meşru olarak gösterilen sosyal mücadele sonucunda bölgesel ayrışma ve kopmayı sağlamaktır. Hal böyle olunca, bu mücadelede başarının, salt temel haklar sorununun çözülmesi gibi, tarih içinde yapılmış olan hataların düzeltilmesi şeklindeki sosyolojik açılımla olası olmadığı ortadadır. Te-

mel hakların elde edilmesi yanında, insan hakkı olarak bölge halkının ekonomik durumunun düzeltilmesi ise emperyalistleri olduğu kadar, bölge siyasetçilerini, Türkiye'nin burjuva sınıfını ve ayrılıkçı mücadele gruplarını mutlu etmeyeceği gibi, onları kızdıracaktır da! Başka bir deyişle, temel haklar ve insan hakları alanındaki çözümlerle sözü edilen çevreler tatmin olmayacakları gibi, arzuladıkları mücadelede kozları ellerinden alınmış hissedeceklerinden dolayı rahatsız olacaklardır. Bu nedenle, orta ve uzun vadeli çözüm sağlanma stratejisi, önce sorun yaratan tarafların taleplerini net ve açık olarak ortaya koymalarını gerektirmektedir. Bu konuda genel halkın talepleri, maalesef, çok önemli olmayacaktır. Zira, çözüm zamanı geldiğinde, başat güçler halkın tercihini sormayıp, kendi politik çıkarlarını halklara kabul ettireceklerdir

Bu durumda, çıkış yolu tek gibi gözüküyor. O da, tüm halkların birbirlerinin etnik ve dinsel görüş ve inançlarına karşılıklı saygı duyarak ve bu dokuları koruyarak, tüm halkların sınıf ve emekçi bilinci ile birleşip, emperyalistlerin oyununa gelmeden, küresel emperyalizme ve içte burjuvaziye karşı toplu ve güçlü mücadele vermektir. Böyle bir birliktelik ve mücadele, bu yöredeki tüm halkların gelecekteki ekonomik ve sosyal haklarının bugünkünden daha güçlü bir şekilde garanti altına alınması sonucunu da doğurabilir. Su ve petrol yatakları zengini olan bu yörede tüm halklar, emperyalizmin arzuladığı ve zaman zaman yönlendirdiği şekilde birbirleri ile mücadele edeceklerine, elele vererek emperyalizme ve sömürüye karşı mücadele birliği ile kendi istikballerini kurabilirler. Böyle bir kuruluş, doğal olarak, milliyetçilik esası üzerinden değil, bir devlet içinde ve onun koşullarına sadık kalınarak, farklı grupların birbirine saygılı şekilde yaşamaları ile olası olabilir. Bu devletin temeli, içte burjuvaziye, dışta da emperyalizme hizmet edici nitelikli değil, söz konusu sömürü odaklarına karşı mücadeleci ve elimine edici olabilir. Böylesi kutsal oluşum ancak halkların, özellikle de emekçi ve sol grupların güçlerini birleştirmeleri ile gerçekleştirilebilir. Mücadele sonucunda kurtuluş salt Kürt halkının değil, Türk halkının da olacaktır. Bu konunun dünya emperyalizmi ve içte burjuvazinin asıl emellerini gizlediği çirkin manevraları ve kışkırtmaları bağlamında ele alınması neticesinde, Kürt ve Türk halklarının özgürleşmesine hizmet edebileceği açıktır!

TKP, Kemalizm ve Kürt Meselemiz Üstüne Bazı Düşünceler

NABİ YAĞCI

Fikrin çilecisi İsmail Beşikçi Hoca için...

Çile çekmek yalnız mistiklere özgü ruhani bir eylem değildir. Çile, bilim uğruna, sanat, fikir, inanç uğruna, ilahi ya da dünyevi aşk uğruna da bilerek ve isteyerek çekilebilir. Tarihte bunun örnekleri az değil. İsmail Beşikçi Hoca da fikirleri nedeniyle çile çekmeyi göze almış bir düşünürümüz. Bunu derken yalnızca hakkında açılmış davaları, mahkûmiyetlerini, 17 yıl cezaevinde yatışını kastetmiyorum. Aydınlar içinde de çile çekti. Fikirleri, tezleri etrafında uzun süren bir suskunluk duvarı örülmüştü.

Karşımızda duran devleti bugün daha etraflı tanımlayabiliyoruz. Kemalizm etiketli militarist bürokratik vesayet devleti bu... Devlete odaklanmış bir sosyolojik analiz kendi somutumuzu tarihsel kökleriyle anlamayı da kolaylaştırır. 2000'li yıllardan itibaren tepemizdeki devletin cesametini, analiz gerektirmeyecek ölçüde daha somut görür olduk. Aynı zamanda bu devletin resmî, yani kurucu ideolojisinin özellikle aydınlar içinde ne denli içselleştiğini de. Kürt Sorunu ve İslam sorunu bu nedenle derin bir yarılma yaratan iki önemli ayraç rolü oynuyor.

Kürt Meselesi'ni ilk dile getiren aydın, İsmail Beşikçi değil elbette. Onun yaptığı şey tarihçilerin, sosyologların üstünü örttüğü, solda olan siyasetçilerin de korku ve/veya siyasi oportünite adına söylemeyi ertelediği gerçekleri kral çıplak diyen bir çocuk naifliğiyle olduğu gibi söylemesidir, buna cesaret etmesidir. Tanrısal ateşi çalıp insanlara taşıma suçunu Beşikçi de işledi. Tanrıların gazabına uğraması bu yüzdendir.

Marx'tan esinlenerek ilkin şöyle düşünüyorum. Geçmişi daha iyi anlamak, o geçmişi doğuran tarihsel süreçlerin zaman içinde olgunlaşarak bir bakıma tamamlanmasıyla mümkündür. Günümüzde ulus-devlet tarihsel modelini ve pozitivist Batıcı modernizmini, bu modelin kendini tamamlayıp sönümlenme sürecine girmesiyle daha iyi tanımaya başladık. Teorik olarak bilmekle birlikte, devletin ekonomik temelin basit bir aleti olmadığını daha iyi gördük. Devlet bir

baskı aygıtı olma özelliğiyle her yerde aynı olsa da her devlet kendi ülkesinin toplumsal-tarihsel gelişmesinin bir sonucudur. En genel ayrımla söylersem, Batı tipi devlet ile Doğu tipi devletin aynı olmayacağını derin biçimde düşünmek gerekiyordu. Doğu-Batı sorununun yeniden gündeme geldiği günümüz hiç değilse artık bunu düşündürmeli.

Tarihle yüzleşmek gerekir diyoruz, bunu demek tarihin resmî tarih dışında yeni baştan yazılması demektir aynı zamanda. Örneğin Ermeni soykırımı yapılmıştır dedikten sonra tarihe yeniden bakmak o geçmişi başka okumak demek olacaktır. Dersim katliamının failleri görüldüğünde nasıl toplumsal bir şok yaşandığını hatırlayalım. Öyleyse bu toprakların tarihini yeniden yazmak demek Kürtlerin, Ermenilerin, Süryanilerin, Rumların, Yahudilerin ve diğer Türk olmayan toplulukların ve Türkler de içinde, tüm ezilenlerin, mazlumların ve dışlanmışların tarihini yazmak demektir. Herhalde öyle yazılacaktır. Hatta yazılmaya başlanmıştır bile diyebilirim.

Dünü anlamak ve tarihimizle yüzleşmek açısından Türkiye solunun en eski partisi olarak Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) tarihi bu partinin Cumhuriyet'le koşut olması bakımından çok önemli. Bugünün solunun açmazlarını anlamak açısından da öyle. Tarihi yeniden okuma konusunda yukarıda söylediğim yaklaşımı burada da uygularsam şöyle diyebilirim: Önemli bir kesimiyle ulusalcılığa kaymış bugünkü solun ve aydınların hali dünkü yanlışları anlamamızı da çok kolaylaştırıyor.

Yalnızca solun değil genel olarak aydınlarımızın içine düştüğü devletçi "yabancılaşma" hali kendini en açık biçimde Kürt Sorunu ve İslam-laiklik sorununda görünür kılıyor. Her iki tarihsel muhalefetin bugün yükselmiş olması sol ve aydınlar arasında derin bir kırılma doğurdu. Bu kırılma tarihle yüzleşmeden ve Kemalizmin radikal eleştirisi yapılmadan aşılamaz. Ezen ulusun solu ve aydınları olduğumuzun farkına varmadan da Kemalizmin radikal eleştirisi hakkıyla başarılamaz ve bu devletçi yabancılaşmadan kurtulmak mümkün olamaz.

Ulusal sorun ve çözümü dendiğinde ya da TKP politikalarından söz etmek gerektiğinde Sovyetler Birliği ile başlamak tarihsel nedensellik zinciri açısından daha doğrudur. Bana göre ulusal sorunun çözümü konusunda tarih, henüz Sovyet deneyini aşabilmiş bir örnek ortaya koymuş değildir. Görülmesi gerekir ki, ulusların kendi kaderini tayin ilkesi Sovyetler Birliği'nde, eleştirilecek yanları olsa da, Ekim Devrimi'yle birlikte ilk kez hayata geçirildi. Bilindiği üzere zaten Ekim Devrimi sonrasında kurulan bu devletin adı da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği idi. Ayrıntılarına girmeden sırf hatırlatmak babında söyleyeyim: Bu devlet, her birinin kendi anayasası ve özerk idari yapılanması, dili ve bayrağı olan 15 özerk federe Cumhuriyet'e dayalı birleşik federe bir devletti. Her ulus kendi ana dilinde eğitim ve ana dilini öğrenme hakkına sahipti. Kendi dillerinde üniversiteleri, yayınları vardı. Ortak resmî dil ise Rusça'ydı.

Sovyetler Birliği'nin ulusal sorun konusunda izlediği siyaseti iki döneme ayırarak görmek gerek. Devrimden 1930'lu yılların sonuna kadar olan ve sonrası dönem. Sonrası esas olarak Stalin politikalarının katılaştığı, Rusya'nın, diğer özerk cumhuriyetler üstünde büyük devlet politikası uyguladığı yılları kapsar.

'30'lu yıllarda Avrupa'dan bir devrimin gelmeyeceği görüldüğünde, SSCB, Sovyet devletini korumayı esas alan korumacı bir politikaya yöneldi. Ulusal kurtuluş mücadelesi içinde olan pek çok halkı destekledi ama özellikle sınırdaş olduğu ülkelerde statükonun korunmasını tercih etti. Bu nedenle bölgede Kürt Sorunu'na yabancı kalmadı ama aktif destek verdiği de söylenemez.

Sovyetler Birliği ile Türkiye Cumhuriyeti ilişkilerini bu çerçevede düşünmek gerek. SSCB, Kemalist hükümeti yakınında tutmaya hep özen gösterdi. TKP'nin Kemalist rejim ve Kürt Sorunu'nda izlediği politikaların gitgelli olmasında bu faktörün rolü önemlidir. Şu somut örneği aktarmak bu dediğimi aydınlatıcı olabilir. Sovyetler Birliği, sınırları içindeki Ermeniler, Kürtler, Lazlar, Çerkezler, Gürcüler gibi farklı ulusların dil ve kültürlerini geliştirmeye çalışan programlar yaptı. Bu amaçla 1934 yılında Kürtler ve Asuriler konulu iki ayrı konferans toplandı. Bu konferanslarda yalnız SSCB içindeki değil, sınırları dışındaki Kürtler için de ulusal dil ve kültür geliştirme programları öngörülüyor, bu konuda araştırma ve tartışmalar yapılıyordu. Bu gelişmeler Kemalist hükümeti fazlasıyla rahatsız etti, çünkü SSCB'de farklı ulusların bağımsızlıkçı, özerk haklar kazanması İttihat Terakki'den beri izlenen Anadolu'yu homojenleştirme, Türkleştirme politikalarına aykırı düşüyor ve Türkiye'deki nüfus üstünde milli duygular uyandıracağından kaygılanılıyordu. Ankara Moskova'ya rahatsızlıklarını iletti. Türkiye ile iyi komşuluk ilişkilerini esas alan Moskova sözünü ettiğim bu çalışmaları gevşetti. Bakü'de toplanması planlanan Kürdoloji konferansı iptal edildi.

Tarihsel bir gerçeği hatırlatmakta fayda var. Olaylar sonraki gelişme evrelerinde tarihî köklerinden büsbütün kopamıyor, ya da kopuşlar kolay olmuyor. TKP'nin kuruluşu 1917 Ekim Devrimi sonrasında, 1920'de toplanan Doğu Halkları Konferansı sonrasında oldu. Bu konferansa katılanlar arasında TKP'nin kurucusu Mustafa Suphi ve arkadaşları, Enver Paşa'nın çevresindeki "İslami ihtilal" yandaşları ve hatta Mustafa Kemal'e yakın kişiler ve Kürtler de vardı. Bu konferansta hâkim düşünce milletlerin uyanışının desteklenmesinin sosyalizme yönelmede gerekli olduğu fikriydi. Kısacası sosyalist, milliyetçi, İslamcı ve İttihatçı düşünceler yanyanaydı. Fakat bu tür etkilenmeler olsa da TKP sınıf ve enternasyonalci karakteri nedeniyle kuşkusuz ayrıydı. TKP üstünde sosyalizm dışı bu tür akımların etkisi var mıydı, varsa ne ölçüde idi; bu konu henüz üzerinde ciddi araştırmalar yapılmamış önemli bir konudur.

Tüm diğer komünist partiler gibi TKP de ulusal sorunun çözümünde doğru ilkesel yaklaşımı benimsemişti. Yani ayrılma, ayrı devlet kurma da dahil, kendi kaderini kendisinin belirleme hakkını ilkesel düzeyde kabul etmiş, programına koymuştu. Fakat bir ilkenin doğruluğu somut çözüm yollarının da doğru olacağını garantilemez.

TKP, diğer komünist partiler gibi Batı sosyolojisi ve tarihselliği içinde oluşturulmuş olan Marksist teorik modeli ortodoksça izledi. Bu teoriyi Doğu toplumlarının tarihsel koşullarına uyarlamak için ciddi çabalar harcamadı. Kapitalizmin neredeyse hiç gelişmemiş olduğu bir ülkede daha 1920'lerde işçi sınıfı öncülüğünü esas alan bir strateji takip etti. Bu çerçeve içinden bakıldığında Kürt Sorunu en nihayetinde bir köylü sorunu olarak görüldü. Hemen hemen diğer

bütün Kürt olmayan sol örgütler de sonraları öyle gördüler. Kürt Sorunu işçi-köylü ittifakı temelinde bir devrimle çözülecekti. Kürt hareketleri işçi sınıfının partisinin müttefiki olacaktı. Esas mesele toprak reformuydu, toprak reformuyla Doğu ve Güneydoğu'da aşiret ve ağalık sistemi, feodal kalıntılar tasfiye edilecekti. Bu yaklaşım gerçekte, Kürt Sorunu'nu devrim gibi belirsiz bir geleceğe erteleyerek yok saymak anlamında da yorumlanabilir.

Komünist partilerin geleneksel bir ilkeleri vardı: "Tek ülke tek parti." Yani her ülkede tek bir komünist partisi olabilirdi. TKP de bu ilkeye uygun davrandı. Kürt işçi ve emekçiler de TKP içinde örgütleneceklerdi. Nitekim 1980 darbesinin hemen öncesinde Doğu ve Güneydoğu'da sol içinde en örgütlü parti TKP olmuştu. Bu nedenle PKK ve diğer Kürt partileriyle sert çatışmalar yaşamıştık. Kürt Sorunu'nun üstüne gidilmesinde hiç kuşkusuz TKP'nin, TİP'in ve diğer sol partilerin önemli katkıları oldu. Atlamak olmaz. 1960 sonrasında kurulan TİP (Türkiye İşçi Partisi) içinde de Kürt aydınları ve solcuları aktif olarak yer almışlardı. "Doğu Mitingleri" gençlik dönemimde Kürt Meselesi çerçevesinde benim de içinde yer aldığım önemli bir mücadele örneğidir. Kürt Sorunu parti kapatmalarının değişmez gerekçesiydi. Pek çok aydın bölücülük suçuyla ağır cezalara mahkûm oldu, hapis yattılar. Ancak bunlar yanlışları görmemizi engellemiyor.

Kürt Sorunu'nun çözümünü demokrasi değil de devrim çerçevesinde düşünmek, sorunun milli karakterinin sonucu olan "bağımsızlıkçı-özerk" yanını görmemekti. Görülmüyordu zira sol hareketler kendilerini "kurtarıcı" misyona sahip görüyorlardı. Görüyorduk. Böyle bakıldığında, yani Kürt hareketlerinin bağımsızlıkçı karakteri görülmediği durumda, "ayrılma, ayrı devlet kurma hakkının kabulü" ilkesi kâğıt üstünde kalmaya mahkûmdu.

TKP olarak yalnızca Kürt Sorunu'nda değil, başka konulardaki yanlışlarımız hakkında da eleştirel düşünme evresine ancak 1980 askerî darbesinin sonrasında girebildik. Darbede aldığımız ağır yaralar bizi kendimizi eleştirmeye itmişti. Aynı zamanda politik göçmenlik dünyayı tanımamızı da sağladı. Soğuk Savaş'ın bitimi sıralarında Batı'da esen değişim rüzgârlarını yakalayabildik. TİP ile yenilikçi bir komünist parti yaratma temelinde birleşerek Türkiye Birleşik Komünist Partisi'ni kurduk (TBKP). Bu eleştirici yeni yaklaşım içinde Kürt Sorunu'nda da farklı bir bakış açısı oluşmaya başlamıştı.

Her şeyden önce, gerçekler üstünde tekelciliği, öncü parti ve "kurtarıcılık" misyonunu terk ediyorduk. Demokrasiyi bir araç olmaktan çıkarıyorduk. Uluslararası ilişkilere, ulus-devlet bakış açısını aşan küreselleşme doğrultusunda ve karşılıklı bağımlılık konsepti içinde bakmaya başlamıştık. Proletarya diktatörlüğü fikrini terk etmiş, sosyalizmi tek partili değil, çoğulcu bir siyasal sisteme dayalı olarak gördüğümüzü ilan etmiştik. Ekonomide devletçiliği ve devletçi sosyalizm, kumanda ekonomisi anlayışlarını eleştirmeye girişmiştik. Marksist teoriye de eleştirici yaklaşmak gerektiğini söylüyorduk. Cezaevindeyken 1988-89 yıllarında çıkardığımız *Yeni Açılım* dergisine yazdığım bir yazıda emperyalizm olarak tanımladığımız çağın değiştiğini ve buna bağlı olarak Leninizmin artık aşıldığını yazmış ve çok gürültüye neden olmuştum.

TBKP kendine yeni bir parti programı hazırlamıştı. Bu program iki partinin programlarının birleştirilmesi değildi. Farklı, yeni bir programdı. Bu programda önümüzdeki hedefi "Barış ve Demokratik Yenilenme" olarak tanımlamıştık. Buradaki görüşlerimiz değişim ve yenilenme yolunda henüz ilk adımlardı. Daha sonra bunları hem açan hem de eski görüşlerimizin kalıntısı olarak kalmış kimi formülasyonları temizleyen çabalar içinde olduk, yeni tezler kaleme aldık.

Kürt Sorunu'na yaklaşımımız da, yenilenen bu düşünce ufkumuza bağlı olarak değişmişti. Burada merkeze Kürt halkının "özgür iradesi"ni koyuyor, kurtarıcılık fikrini terk ediyorduk. TBKP'nin birleşme programında "Kürt Ulusal Sorununun Adil, Demokratik ve Barışçı çözümü için" başlığı altında yer alan belirlemeler içinde şu bölümü aktarmak istiyorum:

> "Kürt sorunu, adil, demokratik ve barışçı çözüme kavuşmalıdır. Bu çözüm Kürt halkının özgür iradesini temel almalı, Türk ve Kürt uluslarının ortak çıkarlarına dayanmalı, Türkiye'nin demokratikleşmesine ve Ortadoğu'da barışa hizmet etmelidir. Böyle bir çözüme ancak Amerikan emperyalizmine ve şovenizme karşı olan Türk ve Kürt ulusal güçlerinin ortak bir anlayışa varması ve güçlerini birleştirmesiyle ulaşılabilir (...) Kürt halkının birlikte yaşamayı seçmesi durumunda iki ulusun ortak devletinin yapısı eşit ulusal haklılık temelinde birlikte belirlenir. TBKP; Türk ve Kürt ulusal güçlerinin üzerinde anlaşmaya varacakları adil, demokratik ve barışçı çözüm önerilerini destekleyecektir."

Bu formülasyondaki yaklaşım farkı sanırım açıktır. Kürt halkının işçi sınıfı hareketi dışındaki farklı karakteri, yani özerk ulusal varlığı ve özgür iradesi görülüyor, kabul ediliyor ve kendi işlevimiz ona destek olmak olarak tarif ediliyor. TBKP programının bir parçası olan ve hemen yapılması gerek işleri tanımlayan Barış ve Demokratik Yenilenme Alternatif Programı'nda yine Kürt Sorunu'yla ilgili tespitler yer alıyor ve örneğin şu söyleniyor: "Kürt Sorunu çözülmeden Türkiye'de demokratik yenilenme gerçekleşmiş olmayacaktır. Aynı zamanda Türkiye'nin demokratikleşmesi için mücadeleden başka bir yoldan Kürt Sorunu'nun çözümüne ulaşılamaz." (Açılım Yayınları, İstanbul, Haziran 1989)

Pratikte de farklı adımlar atmıştık. Yurtdışından yayın yapan "TKP'nin Sesi" radyomuzda Kürtçe yayınlara da başlamıştık. Ayrıca Avrupa'da dayanışma ve eylem birliğini amaçlayan ve aynı zamanda ortak fikir geliştirmeyi hedefleyen PKK dışında diğer Kürt partileri ve TKP, TİP, TSİP ile birlikte oluşturduğumuz, adı "Türkiye ve Türkiye Kürdistan'ı Sol Birliği" olan bir organizasyonun da içinde olduk.

Değişen yaklaşımımızın anlaşılabilmesi için şu somut örneği de vermek istiyorum. Henüz Türkiye'ye dönmeden önce, 1984 ya da '85 yılında, Bulgaristan'da Kemal Burkay ile TKP olarak bir görüşme yapmıştık. Elbette ağırlıklı olarak Kürt Sorunu üstünde konuşmuştuk. Sohbetimiz sırasında bütünüyle kendi düşüncem olan bir soru sormuştum. Demiştim ki; "Adımız farklı olsa da siz de biz de kendimizi komünist partisi olarak görmekteyiz. Kürdistan'da kapitalizm gelişiyor, gelişecek. Peki, Kürt burjuvazisi nerede örgütlenecek? Bir komünist partisinin hem işçi sınıfını hem burjuvaziyi temsil etmesi ve parti içinde örgüt-

lemesi düşünülemez. Ayrıca Kürt Sorunu bir milli meseledir, milli bir hareketi icap ettirir. Bu sorunu TKP olarak biz çözemeyiz, Kürt liderlerinin meselesidir bu. Bu konuda siz ne düşünüyorsunuz?" Burkay bu soruma açık yanıt vermemişti. Ancak bu yaklaşımımızı, değişen düşüncelerimizi yeterince anlamamış olacaklar ki, "TKP Kürt partisi kurmak istiyor" diye algıladılar ve böyle yazdılar. Sol Birlik'e bir mektup göndererek durumun böyle olmadığını açıklamıştık.

Türkiye siyasetinde bir çizgiye daha işaret etmem bugünü anlamak açısından gerekli. Bu Milli Demokratik Devrim (MDD) ve YÖN hareketi çizgisidir. Yine ayrıntılarına giremeyeceğim. TİP ve TKP'nin savunduğu işçi sınıfının öncülüğü tezi karşısına bu çizgi asker-sivil aydın öncülüğünü çıkarıyordu. YÖN hareketinin teorisyeni olan Doğan Avcıoğlu kuşkusuz Kürt Sorunu'nun varlığını bilmekteydi ama asker-sivil aydın cephesinin bölünmemesi, askerlerin tepkilerine neden olmamak için, değil Kürt Sorunu, Kürt lafını etmeyi bile doğru görmüyordu. Bu çizgi bugün "Türkiye bölünüyor" diyen, anti-Kürtçü, ulusalcı, vesayetçi rejimi savunan Ergenekon örgütlenmesine vardı. Bu noktada İsmail Beşikçi'nin Avcıoğlu'na yazdığı eleştirici mektubun tarihsel yerini ve önemini hatırlatmalıyım.

TKP'nin Kürt Sorunu'nda izlediği politikalardaki zaaflarının birinci nedeni ulus-devlet mantığına hapsolarak, anti-emperyalizm adına Kemalist cumhuriyetçiliği koruma ve devletçi siyasetler ise; yanlışların ikinci ana damarı din ve İslam konusundaki Batıcı pozitivizmidir. TKP bugün eleştirdiğimiz Kemalist militan laikçi anlayıştan çok uzakta değildi. Bu paradigma temelinde kurulan siyasetlerle TKP'nin halkla bütünleşmesi çok zor olduğu gibi, Kürt Meselesi'ni doğru kavraması daha da zordu.

Kürtler ve din meselesi başlı başına incelenmeye değer bir meseledir. Kendi adıma bu konuyu özel olarak incelemiş değilim. Fakat kaba bir tarih bilgisi bile Kürt hareketlerinin Osmanlı'dan bu yana kendini dinsel bir kimlik içinde ifade etmeye çalıştığını görmeye yeter. Kürtlerin başkaldırılarında, isyanlarında din adamlarının, şeyhlerin rolü vardı. Zira Doğu toplumlarında toplumu bir arada tutma işlevinin yanı sıra, dinin ezenden ve/veya ezilenden yana olmak gibi ikili bir rolü de vardır. Tarihte vicdan ve adalet duygularının dinî referanslarla kitlesel başkaldırılar doğurduğunu görüyoruz. Bu nedenle, milliyetçilik duygularıyla doğan tepkilerle, dinî nedenlerle doğan sosyal/siyasal tepkileri ayırt etmek de zordur. Dolayısıyla dinî önderler o toplumun milli ya da dinî doğal siyasi liderleri oluyordu. Şeyh Barzani, Seyh Ubeydullah, Şeyh Sait, Seyit Rıza gibi. Elbette bu durum Şeyh Bedrettin örneğinde olduğu gibi yalnız Kürtlere özgü de değildi.

Kemalist rejimin, Cumhuriyet'in kuruluşu sürecinde hilafeti ve şeyhliği yedeğine alırken ve hatta Kürtlere muhtariyet fikrini, federasyon biçimini düşünürken, devlet kurulduktan sonra bu unsurları tasfiye ederek tek tip, homojen bir Türk milleti yaratmaya yöneldiğini artık biliyoruz. Din ve Kemalist laiklik konusunda, örneğin medreselerin kapatılmasının yarattığı sonuçlar ilginçtir. Medreseler, Türkler ve farklı etnik kökenli diğer Müslümanlar için olduğu gibi, Kürtler için de hem inançlarını yaşadıkları hem de kendi anadillerinden tarih, felsefe, sanat gibi bilgileri edindikleri yerlerdi. Medreselerin kapatılmasından

sonra, Kemalistlerin uyguladığı hegemonyacı Türkçe dil politikalarıyla Kürtler kendi anadilleriyle eğitim, kültürlerini geliştirme imkânlarını tümden yitirdiler.

Osmanlı'dan bu kültürel kopuşun doğurduğu, doğuracağı bu ve benzeri sonuçları TKP göremedi maalesef. Şeyh Sait isyanını dinsel bir gericilik ve emperyalist kışkırtması olarak görmesinin gerisinde bu saydığım nedenler yatmakta.

Şöyle bir özet toparlama yapılabilir: Solda, demokratik devrim yaşamamış bir ülke olmamıza rağmen, sanki "yaşamış ama yetersiz kalmış" gibi bir algılama vardır. Sanki Kürt Sorunu yokmuş da Kürtlerin sorunu varmış gibi. Yani Kürt Sorunu, tıpkı Türklerin vatandaş olarak karşılaştıkları haksızlıklardan, baskılardan, vatandaşlık haklarına eşit sahip olamamaktan, dil sorunundan ve bir de ekonomik geri kalmışlıktan ibaretmiş gibi veya basit bir etnik farklılık gibi...

Kürtlerin daha Osmanlı'dan itibaren, özellikle 19. yüzyıl ortalarında toprakları fethedilmiş olduğu gerçeği görülmeyince böyle bir bakış açısının doğması gayet anlaşılabilirdir. Bu bakış açısının, Kürtlerin dört parçaya bölünmüş, Ortadoğu'da 40 milyon civarında bir nüfusa sahip bir halk olarak devletsiz olduğu gerçeğini görmesi ve kabul etmesi olanaksızdı. Bu gerçek biliniyor olsa bile reel politikaların buna göre belirlenmediği durumda, Kürt Sorunu'nun "ulusal" nitelikte bir sorun olduğu görülemezdi; dile getirilmiş olsa bile sözde kalmaya mahkümdu. Kürt Sorunu'nun bir kimlik sorunu olduğu, daha önemlisi kimlik sorununun milli kültürün yaratıldığı topraklardan ayrı düşünülemeyeceği görülemedi.

Anti-emperyalizm söylemleri, dün de bugün de, bir yandan kapitalist sömürüyü, sınıf çatışmalarını gizlerken, öte yandan tıpkı geçmişte Saddam'ı, Baas rejimini anti-emperyalist görüp ilerici sanmak gibi, Kemalist vesayetçi devlet rejimini de ilerici sanma yanılgısını doğurdu. Geçmişte sağ Kemalizm/sol Kemalizm ayrımlarına götüren yanılsamaların kaynağı da aynıdır. Sözde devrimcilik ima eden İkinci Kurtuluş Savaşı, İkinci Kuvayı Milliye görüşleri 1960'lardan günümüze dek aynı nedenlerle alıcı buldu. Üstelik de çok ironik biçimde, Marksist-Leninist sınıf mücadelesi ve sosyalizm söylemleriyle yan yana olarak. Bugün solun önemli bir kısmının ulusalcı olmasında bu çarpık bakış açısının önemli bir rolü var.

Yine aynı nedenle Kürt Sorunu'nda Osmanlı'dan gelen, bir nevi sömürgecilik benzeri fetihçi-haraççı devlet anlayışının Cumhuriyet'te de devam ettiği gerçeğinin üstü örtüldü. Böyle olunca da sorunun temelinde yatanın, Kürtlerin ulusal özerk varlığının kabulü olduğu gerçeği fark edilemedi bile. Bugün de bu yanlış bakış sol ve demokrat kamuoyunda tümden silinmiş değildir. Ancak günümüzde ufaktan ufağa kırılıyor. Bu kırılmada İsmail Beşikçi gibi meseleyi doğru gören Türk aydınlarının önemli bir rolü vardır. Gerçeklerin görülmesinde Kürt halkının verdiği direngen mücadelelerin rolü belirleyicidir. Günümüzde Kürt halkının özgürlük mücadelesinde PKK'nin yeri ve rolü herhalde açıktır. Bu rol soğukkanlı biçimde ciddiyetle analiz edilmelidir.

PKK konusu üstüne de birkaç şey söylemek isterim. 1983-85 yılları içinde PKK, TKP ile görüşme talebinde bulunmuştu. İki nedenle olumlu yanıt vermemiştik. Birincisi silahlı mücadele biçimine TKP olarak karşıydık. İkincisi

PKK'nin sol içi şiddet uygulamalarını protesto ediyorduk. İlkesel tutum açısından bugün de farklı düşünmüyorum.

Ancak bugün karşımızdaki olgu aynı değil. PKK hareketi önemli halk desteği kazanmış ve artık başlangıçtaki bir avuç aydının hareketi olmaktan çıkmıştır. İsyanlarla belirlenen Kürt halkının direniş tarihinde yeni bir sayfadır bu. Şimdi karşımızda duran mesele Kürt özgürlük hareketinin siyasallaşmasıdır. DTP/BDP'nin parlamentoda oluşu ve rolü elbette son derece önemlidir ama PKK'nin silahı bırakıp siyasallaşması da gerekir. Bu amaçla Kürt özgürlük hareketi için legal siyasetin önü açılmalı, Türkiye solu, demokratları bu legalite hedefini desteklemelidirler diye düşünüyorum.

Şu noktayı da önemsiyorum. Osmanlı'dan bu yana devlet Kürtlere karşı tasfiye ve asimilasyon gibi iki yönlü politikalar izledi. Kürt direnişlerini kırmak için böl-yönet taktiklerine hiç ara vermedi. Lider kadrolarını fiziki ya da manevi olarak hep yok etti. Kürt halkı milli bütünlüğe hiç bu kadar yakın olmamıştı. Bu nedenle devletin bu taktiklerine karşı Kürt özgürlük hareketinin bütünlüğünü ve önder kadrolarının korunabilmesini çok önemsiyorum. Aynı şekilde dün söz konusu olmayan yeni güçler ortaya çıktı. Güneydoğu'daki sivil toplum kuruluşları gibi, Kürt iş dünyası gibi. Onlarla Kürt siyasi hareketinin yan yana ve uyumlu yürümesini de Kürt Sorunu'nun barışçı ve demokratik çözümü açısından çok önemli görüyorum. Fakat bunun için, PKK, kendi kazanımlarını olduğu gibi kendi yanlışlarını da yüreklice görebilmeli, kendi içinde eleştirici düşünceyi geliştirmeli, kendisini yenileyebilmelidir; dışından gelen her eleştiriyi kendi içine bir müdahale olarak görmemeli ve herhalde şiddet yöntemlerini terk etmelidir.

Tarihin bilinen dersini tekrarlayarak tüm söylediklerimi şöyle özetleyebilirim: "Kürt halkı özgür olmadan Türk halkı da özgür olamaz."

Tarih boyunca tarifsiz acılar çekmiş, pek çok evladını yitirme pahasına yok edilmeye, yok sayılmaya boyun eğmemiş, Diyarbakır Cezaevi cehennemini yaşamış, dili ve kültürüyle asimilasyona direnmiş olan Kürt halkı, bugün hâlâ baskı altında olsa bile artık mağdur değil muktedir bir halktır.

Bu cesur halkın sevgisini kazanmış olmak bir fani için herhalde ödüllerin en büyüğü olmalı.

Etno-Dinsel Arındırma, Tektipleştirme ve Türk İslamlaştırma Politikası

MEHMET BAYRAK

Kemalizmin "etno-politika" danışmanı Prof. Hasan Reşit Tankut'u tanır mısınız?

1891-1980 yılları arasında yaşayan, Maraş-Elbistan doğumlu Prof. Hasan Reşit Tankut'un ilginç bir yaşam serüveni var. Hassa subayı olan babasının görev yaptığı Şam'da koleradan ölmesi üzerine öksüz kalınca, birkaç yıl süreyle Elbistan-Kalaycıklı Seydo Ağa adında bir Alevi Kürt tarafından korumaya alınıyor. Şam'da idadi eğitimini 1909 yılında tamamladıktan sonra, devletin sahiplenmesiyle önce hukuk, ardından da siyasal bilgiler eğitimi yapıyor ve yurtdışına gönderiliyor. Sivas-Hafik'te maiyet memurluğu, Niksar ve Erbaa'da kaymakamlık, İstanbul Emniyet Müdür Yardımcılığı, mülkiye müfettişliği, Türk Ocakları Genel Koordinatörlüğü, valilik ve birçok dönem Muş, Maraş, Hatay ve Mardin milletvekilliği görevlerinde bulunuyor. Türkçe dışında Arapça, Fransızca ve Almanca bilen Tankut, idari görevlerinin yanı sıra Birinci Dünya Savaşı yıllarında ünlü Alman oryantalist Prof. Dr. Nöldeke'ye rehberlik yaparak, Fırat nehri boyunca Kürdistan'ı ve tüm Mezopotamya'yı gezme olanağına kavuşuyor.

Biyografik eserlerde ve Meclis albümlerinde, onun yalnızca resmî yaşamına yer verilir. Oysa, birçok dokümanını satın aldığım Tankut'un özel arşivinde çok daha önemli belgelere ulaştım ve bu gizli raporların büyük bölümünü *Kürdoloji Belgeleri-I* adlı eserimde yayımladım (1994). Özgeçmişine ait bu belgelerin birinde "Gençliğimden itibaren çok gezerim. Bütün Anadolu'yu, Hazar Denizi'ne dek Doğu'yu, tepesine dek Ağrı Dağı'nı gezdim" diyen Tankut; bu dağdaki bir izlenimini şöyle aktarıyor: "Bu dağda bir mağaraya sığınmış, inziva hayatı yaşayan genç kadınlar gördüm. Bunlar talihsiz aşk kurbanları idiler. Orada, mağaranın ışıklı bir yerinde duvarda hançer ucuyla oyulmuş Kürtçe bir yazı okuttular. Bunu, bir kadın yazmış: "Ben ne açlıktan öldüm ne susuzluktan! Beni öldüren ıssız dağların uğultusudur!.." (bkz. *a.g.e.*, s. 199). Tankut'un buna benzer birçok ilginç anısı bulunuyor. Söz ge-

limi babasının Havran yakınlarındaki Cebelü'd-Dürüz'deki (Dürziler Dağı) görevi sırasında, altı yaşına kadar asker ve hayvan dışında hiç bir şey görmediğini anlatır.

Kürt toplumunu ve Ortadoğu halklarını geçmişten beri tanıyan Tankut'un konumuz açısından en önemli görevi, 1925'ten sonra bizzat Mustafa Kemal'in görevlendirmesi ve yetkilendirmesiyle yürüttüğü Şark İlleri Asayiş Müşavirliği'dir. Zamanın Dahiliye Vekaleti'nin 12.2.1927 tarihli emriyle Diyarbekir Valiliği'nce kendisine verilen 1.5. 1927 tarihli resimli bir belgede; kendisinin Örfi İdare ve Umumi Müfettişlik bölgesine giren "(...) merkezi Diyarbekir olmak üzere Diyarbekir, Urfa, Mardin, Hakkari, Van, Bitlis, Siirt, Elaziz, Malatya Vilayetlerinin Asayiş Müşaviri" olduğu, kendisi her yerde serbestçe dolaşacağı gibi, gerek resmî kişilerin gerekse aşiret reislerinin kendisine her türlü yardım yapmakla yükümlü bulundukları bildirilmektedir.

Bu görevinin yanı sıra, Birinci Umumi Müfettişlik Koordinatörlüğü, Türk Ocakları Genel İnspektörlüğü, Türk Dil ve Tarih Kurumları yöneticiliği gibi görevlerde bulunması ve 1928 yılından itibaren yönetime gizlilik dereceli Etno-Politik İnceleme Raporları vermiş olması ve bu raporları 1960'lı yıllara kadar sürdürmesi dolayısıyla, onu, rahatlıkla "Kemalizmin Etno-Politika Danışmanı" olarak nitelendirebiliriz.

Başta "Güneş-Dil Teorisi" gibi ırkçı tezler olmak üzere, resmî düzlemde çeşitli teoriler üreten Tankut'un; Hatay meselesi dolayısıyla Atatürk'ün isteği üzerine hazırladığı *Nusayriler ve Nusayrilik* (1938), *Köylerimiz* (1939), *Maraş Yollarında* (1944), *Köy ve Kalkınma* (1960) gibi başka kitap çalışmaları da bulunuyor. Resmî ideolojinin kuramcıları, açık planda retçi ve inkârcı, gizli planda itirafçı ve kabulcü bir yöntem izledikleri için; Tankut'un 1928 yılından itibaren yönetimlere verdiği gizlilik dereceli *Etno-Politik İnceleme Raporları,* genelde etnik topluluklar, Kürtler ve Aleviler, özelde de Dersim için büyük önem taşımaktadır. Onun, bir Devlet politikası olarak hazırladığı "Zazalar" konulu sosyolojik incelemesi ise, Dersim katliamından sonra yayımlanmamış ve ilk kez tarafımızca anılan eserimiz içinde, 1994 yılında yayımlanmıştır.

Prof. Hasan Reşit Tankut'un, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Atatürk'le özel bir ülfeti bulunduğu anlaşılmaktadır. Ankara'daki Millet Meclisi'nin açılışından hemen sonra Ziya Gökalp'e hazırlattırılan *Kürt Aşiretleri* çalışmasının kendisindeki nüshasını Hasan Reşit Tankut'a verdiği gibi; Atatürk'e eski Türk dinleri konusunda rapor-kitaplar hazırlayan Prof. Yusuf Ziya Yörükan'ın Alevilik'le ilgili araştırması da onun arşivinden çıkmıştır. Anılan çalışmamızda yer verdiğimiz bu ilginç araştırma; Yörükan'ın eserlerinde bulunmamaktadır. Tankut'u Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Türkoloji profesörlüğüne atayan da bizzat Atatürk'ün kendisidir.

İttihatçılık'tan Kemalizme etno-dinsel arındırma, tektipleştirme, Türk-İslamlaştırma politikası

Selçuklu'dan günümüze Türk yönetimlerinin Kürtlere dönük politikalarında İslamiyet ortak bileşkesini kullanma esası vardır. Selçuklu Sultanı Alpaslan, ken-

disini bu topraklardan silmek isteyen Bizans İmparatoru Romen Diyojen karşısında tutunabilmek için Veziriazam Nizamülmülk'ü Kürt mirlerine göndererek, İslamiyet ortak bileşkesi çerçevesinde yardım sağlıyor ve savaştan zaferle çıkarak Anadolu'ya yerleşiyordu. 16. yüzyılda Yavuz Sultan Selim, halifeliği aldıktan sonra yine İslamiyet ortak bileşkesini kullanarak, İdris-i Bidlisi aracılığıyla çok sayıda Kürt mirliğini yanına alıyordu. Yavuz Selim'in oğlu Padişah Kanuni de, bu ittifakı sürdürebilmek için, Kürt mirlerinin ayrıcalıklarını perçinleyen şu Hükm-ü Şerif'i ilan ediyordu:

> "(...) Yavuz Sultan Selim zamanında Kızılbaşlar'a karşı cephe alarak müsbet ve hayırlı hizmetlerde bulunan ve şimdi de Devlete doğrulukla hizmetler ifa eden, bilhassa (Serasker-i Sultan İbrahim Paşa'nın) bu defaki İran seferine katılarak Kızılbaşların yenilmesinde yararlık gösteren Kürt beylerine gerek devlete karşı gösterdikleri öz kulluk ve dilaverlikleri karşılığı olarak ve gerek kendilerinin vaki müracaat ve istirhamları göz önüne alınarak, her birinin öteden beri ellerinde ve tasarruflarında bulunan eyalet ve kaleler, geçmiş zamanlardan beri yurtları ve ocakları olduğu gibi, ayrı ayrı beratlarla ihsan edilen yerleri de kendilerine verilip mutasarrıf oldukları eyaletleri, kaleleri, şehirleri, köyleri ve mezraları bütün mahsulleriyle, oğuldan oğula intikal etmek şartıyla kendilerine temlik ve ihsan edilmiştir."

Hükm-ü Şerif'in devamında da; herhangi bir varis bulunmaması veya anlaşmazlık çıkması durumunda ise, bu mülklerin tasarruf yetkisinin Kürdistan beylerine ait olacağı hükme bağlanıyor ve böylelikle "İslami" nitelikteki Kürt feodalitesi yasal statüye kavuşmuş oluyordu. İslam eksenli tüm bu ittifaklar devam ederken, Osmanlı şeyhülislamları ve uleması, Anadolu ve Kürdistan Kızılbaşları hakkında sayısız ölüm ve cezalandırma fetvaları veriyorlardı. Daha 19. yüzyıl ortalarında bile Kızılbaşları suçlayan broşürler yayımlanmaktaydı. Asayişte İslamiyet'i kullanma anlayışı, "Dini yaklaşımla halk kazanılabilir" sloganıyla 1989'da bile tekrarlanıyordu.

Türk yönetimlerinin Kürtlere karşı İslamiyet ortak bileşkesini yoğun olarak kullandıkları dönemlerden biri de II. Abdülhamid'in saltanat yıllarıdır. Abdülhamid'in, hemen tamamı Sünni Kürtlerden oluşan Kürt Aşiret Alayları uygulaması, bunun ilginç bir örneğidir. 19. yüzyılın başlarından itibaren özellikle Dersim-Malatya hattında Kızılbaş Kürtleri hedef alan katliamlar, bu dönemden itibaren gayrimüslim/gayritürk eksenli ve "Türk- İslam" kaynaklı bir etnik arındırma politikasına dönüşmüştür. Nitekim, yüzyılın ilk yarısında Süryani-Keldaniler'e ve Yezidi Kürtler'e karşı yapılan saldırılardan sonra, 1890'lı yıllarda Osmanlı'nın milis kuvveti niteliğindeki Hamidiye Aşiret Alayları'nın da kullanıldığı bir Ermeni katliamı gerçekleştirilmiştir. Abdülhamid, Türk ve Müslüman olmayan bir unsur olarak Ermenilere karşı bu politikayı uygularken; başta Dersim bölgesi olmak üzere Kızılbaş Kürt yoğunluklu bölgelere karşı da askerî, siyasi ve dinî bir saldırıya geçerek, bu insanları Sünnileştirmeye çalışıyordu. Kuran'ın Dersim'e sokulması bu politikanın sonucu gerçekleşiyordu.

Ancak, bu etnik arındırma ve tektipleştirme politikasının asıl hayatiyet bul-

duğu dönem; II. Meşrutiyet sonrası ülke yönetiminin bütünüyle Türkçü İttihat ve Terakki Fırkası'nın eline geçtiği 1912'den sonraya rastlıyordu. Osmanlı İttihat-Terakki yönetimi; Ziya Gökalp'in başkanlığında kurduğu komisyonlarla etnik arındırma ve tektipleştirme doğrultusunda politikalar üretirken, işe yine Türk ve Müslüman olmayan unsurlardan başlanıyordu. Nitekim, bu uygulama 1915-16'da Ermeni ve Asuri-Keldani katliamlarıyla başlıyor; ardından kadrolarının neredeyse tamamına yakını bu hareketten gelen Kemalistlerce devam ettiriliyordu.

Tüm ülke çapında yürütülen bu etno-dinsel temizliğin Ermeni boyutu, tanınmış Türk tarihçisi Ahmed Refik Altınay'ın satırlarına şöyle yansıyordu:

> "Ertesi gün Eskişehir'in biçare aileleri, ellerinde birer sepet kollarında paltoları hayvan vagonlarına bindiler. Gözleri yaşlarla dolu, kalbleri müteheyyiç, asırlardan beri sevdikleri, oturdukları, yaşadıkları evlerin çiçekli bahçelerini, muazzez hatıralarını bıraktılar... Konya ovasını kuşatan dağlara, Pozantı'nın yalçın geçitlerine, Elcezire'nin ateş çöllerine, açlığa, sefalete, perişanlığa, ölüme doğru gittiler..." (Eskişehir, 3 Ekim 1915; *Evrensel,* 14 Haziran 1995).

İttihat ve Terakki hareketinin ideologlarından Bahaeddin Şakir, Jön Türkler'in gizli ajandasını şu sözlerle ortaya koyuyordu:

> "Biz inkılâpçılar Türk milleti namına ele geçirdiğimiz bu iktidar mevkiinde Osmanlı Devletini; milliyet prensipleri üzerine bina edip, İttihad ve Terakki saltanatını kurduk. Bizim milli haritamızda yalnız Türk tahakkümünün temasına müsaade edebiliriz. Eskiden kalmış yabancı milletleri, yabancı ve zararlı otlar gibi köklerinden söküp atarak yurdumuzu temizlemeye mecburuz. İnkılâbımızın gayesi, düsturu budur..." (R. Zarakolu, "Kürt Aydını Mevlanzâde Rıfat", *Evrensel*, 10.9.2008)

Hareket ideologlarından Doktor Nazım da, en az öbürü kadar katıdır:

> "Türklüğü ihya etmek için size arkadaş, yoldaş, kardeş oldum. Ben Türkün, yalnız Türkün yaşamasını, bu toprakta hâkim-i müstakbel olmasını istiyorum. Türk'ten gayrı anasır mahvolsun. Ne dinde ne mezhepte olurlarsa olsunlar; bu diyarı Türk'ten gayrı anasırdan tathir etmek (temizlemek) lazımdır. Dinin benim nazarımda hükmü, kıymeti yoktur. Benim dinim Turan'dır." (*a.g.m.*)

Bahaeddin Şakir, 1921'de düzenlenen suikast sonucu öldü. Doktor Nazım ise, 1926 yılında M. Kemal'e suikast girişimini azmettirmekten idama mahkûm edildi ve asıldı.

Etno-dinsel arındırma ve Türk-İslamlaştırmada Kemalist dönem

Bu katliamlarda sorumluluk sahibi olan Arnavut kökenli Sakallı Nureddin Paşa, "Zo diyenlerin işini bitirdik, sıra Lo diyenlere geldi" diyerek, 1921'de Koçgiri katliamını gerçekleştiriyor ve 1922'de Grekleri kaçırtmak için İzmir'i ateşe verdiriyordu. Nitekim Lozan Antlaşması'na bağlı olarak çıkarılan Mübade-

le Kanunu dolayısıyla, Grekler anayurtlarından sürülüyordu. Türk-Yunan nüfus mübadelesinde yurdundan ayrılmak zorunda kalan bir papazın, Elence harflerle Türkçe olarak yazdığı Mübadele Destanı'nda 1924'te yaşanan bu trajedi şu çarpıcı dizelerle yansıtılır:

İsmet Paşa, Venizelos geldiler
Trampa yapmaya karar verdiler
Acep bunu bir ferde mi sordular?
Dünya kurulalı görülmemiştir
Türkiye'den kaldırdılar bizleri
Kan ağlıyor hepimizin gözleri
(Elif Görgü, "Fotoğraflarda Mübadele", *Evrensel*, 13.6.2007)

İttihatçı gelenekten geldiği halde Mustafa Kemal ve yakın arkadaşları, bir yandan halifeliği kurtarma savıyla ortaya çıkarak, kendilerini "İslam kurtarıcıları" olarak sunan kartpostallar yayımlıyor, bir yandan da meclis adına Halife'ye bağlılık telgrafları gönderiyorlardı. Gerek İstanbul'daki son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda, gerekse Ankara'da toplanan ilk Millet Meclisi'nde kabul edilen Misak-ı Milli'nin (Milli And) birinci maddesinde şu hüküm yer alıyordu: "(...) birtakım dinsel ve kültürel bağlarla birbirine bağlı ve aynı amaç ile duyguyu taşıyan unsurlardan oluşan ve işgal çizgisinin ötesinde ve berisinde yaşayan Osmanlı ve Müslüman çoğunluğundan oluşan ahali, *ırksal (ulusal) haklarına ve toplumsal koşullarına karşılıklı saygılı olmak şartıyla* hiç bir bahane ile fiilen ve hukuken ayrılmayı kabul etmezler." 1921 Anayasası'nın 22. maddesinde de; "(...) aralarındaki ekonomik, toplumsal ve dilsel ilişkiler gözetilerek, vilayetlerin birleştirilmesi ve Genel Müfettişlikler kurulması..." suretiyle mahalli özerklik verilmesi öngörülüyordu. Buna bağlı olarak, 1922'de Meclis'te bir kanun tasarısı kabul ediliyor ve "Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi" sıfatıyla M. Kemal tarafından Doğu Cephesi Komutanlığı'na bir genelge bile gönderiliyordu.

Ancak, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra gerçek anlamda bir red ve inkâr politikası başlatıldı. Lozan Antlaşması'na bağlı olarak çıkarılan Mübadele Kanunu ile bir etno-dinsel arındırma hareketi başlatılırken; Kürtlere dönük olarak da, "Türk'ün süngüsünün göründüğü yerde Kürtlük biter" sloganı gazetelere taşınmaya başlamıştı. Zaten bu politikanın sonucudur ki, illegal planda Kürdistan Azadi Cemiyeti kurulmuş ve bu kadro 1925 Kürt Ulusal Direnme Hareketi'ni örgütlemişti. Bu hareketin bastırılmasından sonra; hem çok sayıda Kürt aydını idam edilmiş, hem de iki yıl içinde 15.000 bin dolayında Kürt katledilmişti. Sürgüne çıkmak zorunda kalan Kürt aydınlarıysa bu sayıların dışındadır.

Kemalizmin İttihatçı yüzü kısa zamanda kendisini göstermeye başlamış ve bu, hem 1924 Anayasası'na, hem de kimi köklü yasalara yansımıştı. Sözgelimi, 1924 Anayasası, "Türkiye halkı" kavramının yerine "Türk" kavramını ikame etmiş ve bu durum söz konusu Anayasa'nın 88. maddesine şöyle yansımıştı: "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (Türk) ıtlak olunur." Yine önceki Anayasa'nın bazı maddelerinin değiştirilmesine ilişkin kanunla; "Türkiye Devleti'nin dini İslamdır" ibaresi getirilerek, "İslam" ye-

ni Türk devletinin resmî dini haline getiriliyordu. 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan 429 sayılı kanunla da; Hanefi-Müslümanlığı ekseninde Sünni bir kurum olarak Diyanet İşleri Başkanlığı kuruldu. Bunun hemen sonrasında, 30.11.1925 tarihinde çıkarılan "Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar İle Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun"la da; tüm tekkeler, zaviyeler, dergâhlar toptan kapatılırken, sadece cami ve mescitler bundan muaf tutuluyordu. Başta Aleviler olmak üzere İslam dışı din ve inançların ibadet yerleri yasaklanırken; onların dinî unvanları da kaldırılıyordu: "Alelumum tarikatlerle şeyhlik, dervişlik, müridlik, dedelik, seyyidlik, çelebilik, babalık, emirlik, nakiblik, halifelik, falcılık, büyücülük, üfürükçülük ve gayipten haber vermek ve murada kavuşturmak maksadıyla nüshacılık gibi unvan ve sıfatların istimaliyle bu unvan ve sıfatlara ait hizmet ifa ve kisve iktisası memnudur." (bkz. *Alevilerin Sesi*, sayı 28/1998)

Görüldüğü gibi, burada Alevi din önderleri ile üfürükçüler, muskacılar aynı statüde görülüyor. Zaten maddenin devamında da, bu ibadet yerlerini açanların ve bu unvanları kullananların hapis ve para cezalarına çarptırılmalarına hükmediliyor. Hemen belirtelim ki; gerek dinsel arındırma bağlamında getirilen bu hükümler, gerekse 1925'te gizli Şark Islahat Planı ile getirilen Kürtlüğü tasfiye düzenlemeleri, bir uluslararası antlaşma olan Lozan Antlaşması'nın 37.-45. maddelerine de açıkça aykırıydı.

Kemalist rejim, 18 Mart 1924 tarihinde kabul ettiği 442 sayılı Köy Kanunu ile de, köy tüzel kişiliğine tam bir "Sünni" yorum getirerek "köyde bir cami veya mescid yapmak" ibaresiyle bu konuda tüm köylülere görev veriyordu. (bkz. Müslüm Doğan, "Osmanlı'dan Sonra Cumhuriyet'le Devam Eden Alevi İhlalleri", *Alevilerin Sesi*, Sayı 47/2001). Alevi-Bektaşi tekkelerinin ve türbelerinin de aynı kapsamda 1925 yılında kapatıldığını ve yasaklandığını söylemiştik. Söz gelimi, salt Hacı Bektaş Tekkesi ancak 1950'den sonra müze olarak açılabilmiştir.

Tüm bu uygulamaların temelini oluşturan, etnik arındırma/tektipleştirme/Türk-İslamlaştırma politikasının önemli ipuçlarını da bu aşamada açıkça görebiliyoruz. Hanefi-Müslümanlığı ekseninde bir "Devlet Müslümanlığı" yaratmak isteyen Kemalist rejimin başı olan Cumhurbaşkanı M. Kemal, yeni oluşturulan Diyanet İşleri Teşkilatı'na verdiği ilk görevde; yeni bir Kur'an tefsiri yapılmasını istiyor ve bu tefsirin ilkelerini de kendisi belirliyordu. M. Kemal'in yedi maddeyle ortaya koyduğu bu ilkeler, daha sonra Diyanet İşleri Teşkilatı ile tefsiri yapacak Muhammed Hamdi Yazır arasında imzalanan protokolde de aynen yer alıyordu. Yani Müslümanların dinî kitabının tefsirini de, bizzat Devlet Başkanı M. Kemal belirliyordu.

Aradan 70 yıl geçtikten sonra Diyanet İşleri Başkanlığı'nca yeniden yapılacak Kur'an tefsiri ve Hadis ayıklaması dolayısıyla Kemalizmin etno-dinsel arındırma, tektipleştirme ve Türk-İslamlaştırma politikası gündeme geliyor ve "ihanet" olarak nitelendirilecek çarpıcı belirlemeleri ortaya koyuyordu:

> "Mustafa Kemal, nasıl bir tefsir istediğini yedi maddeyle ortaya koydu. Bu yedi madde daha sonra Diyanet İşleri Riyaseti'yle Elmalılı Hamdi Yazır arasında im-

zalanan protokole de kondu. Atatürk, Diyanet'e gönderdiği yazıda özellikle iki maddenin üzerinde duruyordu. *Yeni tefsir ehl-i sünnet itikadına ve Hanefi mezhebinin görüşlerine göre hazırlanacaktı. Atatürk, başta Alevilik olmak üzere ehl-i sünnet (Sünnilik) dışındaki görüşlere ve Hanefilik dışındaki diğer Sünni mezheplerin görüşlerine tefsirde yer verilmesini istemiyordu.* Diğer bir isteği de, ibret ve öğüt mahiyeti taşıyan âyetlerin de *Türk-İslâm Geleneği gözönünde bulundurularak yorumlanmasını arzu ediyordu.*" (bkz. Metin Yüksel, "Yeni Kuran Tefsiri", *Hür*, 19 Kasım 1997).

"Hak Dini Kuran Dili" adıyla hazırlanan bu yeni tefsir 1926-1938 yılları arasında tamamlanıyor; 1935-39 yılları arasında dokuz cilt olarak on bin takım bastırılıyordu. İki bin takımı yazara verilirken, geriye kalan sekiz bin takımı başta din adamları olmak üzere İslami kamuoyunun önde gelen isimlerine ücretsiz olarak dağıtılıyor ve daha sonra da birçok basımı yapılıyordu.

Aslında, Hanefi-Müslümanlığı ve Türk-İslam sentezci bu tektipleştirme yalnızca resmî makamlar eliyle sürdürülmüyor; Kemalist basın-yayın organları da bu sürece eşlik ediyordu. Sözgelimi, Kemalist rejimin yarı-resmî yayın organı olan *Cumhuriyet* gazetesinin 1927 yılında yayımlanan "Haftada Bir Gün" adlı haftalık ekinde, kimi yazarlar gerçek veya takma isimlerle "Dersim Kızılbaşları" üzerine yazı dizileri yayımlıyor ve Alevilik gibi İslam dışı din ve inançları alabildiğine aşağılayan görüşlere yer veriliyordu.

Sözgelimi, 1925'te yasaklanan pir, dede, seyyid gibi Kızılbaş din önderleri kıyasıya aşağılanıyorlardı:

> "Bir seyidin manzarası kadar korkunç, iğrenç bir şey tasavvur eylemek için bizzat seyidi görmelidir. Babalarını istihlaf edegelen bu gulyabaniler ahaliye karşı mafevkelbeşer bir kuvveti haiz görünmek için kılık ve kıyafetlerini, şekil ve hallerini öyle bozmuşlardır ki... İri bir keçe külah üzerinde kat kat sarılmış muhtelif renklerde fakat pislikten renklerini kaybetmiş bin türlü bez parçasından bir sarık, kirli, dolaşık bukleli saçlar bu külahın kenarlarından omuzlarına sarkar... Sakal, alelekser yarım arşın uzunluğunda, göğüs üzerinde dalgalanır. Üst üste giyinilmiş, kat kat, türlü türlü cübbeler, mintanlar, entariler, gömlekler, ceketler... Dikkatlice muayene ediniz! Üşenmeyiniz, iğrenmeyiniz!.. (...) Seyidi bu galebelik libası altında uzaktan tetkik eyleyebilirsiniz. Çünkü yanına yaklaşmaya imkân yoktur... O kadar pis kokar ve kokusu o kadar boğucudur ki, yaklaşanlar adeta tesemmüm etmiş (zehirlenmiş, M.B.) gibi mide bulantısına uğrarlar." (M. Bayrak, *Ortaçağ'dan Modern Çağa Alevilik*, Özge Yayınları, Ankara, 2004).

Hemen belirtelim ki, İttihat-Terakki döneminden bu yana etno-dinsel arındırma bağlamında önemli roller üstlenen ve Atatürk döneminde uzun süre Dahiliye Vekilliği görevinde bulunan Şükrü Kaya, ırkçı fikirlerini açıkça ifade ettiği gibi, 1930 yılında valiliklere gönderdiği bir gizli genelgede, Alevi toplumunun başlıca çalgısı olan sazı (bağlama, tanbur) bile yasaklıyordu. Bu yüzden de Alevi ozanları, âşıkları, pirleri uzun süre sazlarıyla şehirlere inemez olmuşlardı.

Atatürk'ün emriyle *İhtilâl'in Hukuk Tarihi*'ni gençliğe üniversitede ders olarak okutan Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943) burada şu değerlendirmeyi yapıyordu:

> "Zamanımızın bir Alman tarihçisi gerek *nasyonal sosyalizmin, gerekse faşizmin Mustafa Kemal rejiminin çok az değiştirilmiş birer şeklinden başka bir şey olmadıklarını söylüyor. Çok doğrudur. Çok doğru bir görüştür.* Kemalizm otoriter bir demokrasidir ki, kökleri halktır, Türk milletidir. Piramide benzer; temelleri halk, tepesi yine halktan gelen baştır ki bizde buna şef denilir. Şef otoritesini yine halktan alır. Demokrasi de bundan başka bir şey değildir." (M.E. Bozkurt, *Atatürk İhtilâli*, Kaynak Yayınları, s. 88'den aktaran: M. Barlas, *Sabah*, 6 Nisan 2006).

Tam da bu aşamada oluşturulan ve kısa süre sonra Türk Tarih Kurumu'na dönüşecek olan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, 1930 yılında *Türk Tarihinin Ana Hatları* adında bir kılavuz-kitap yayımlar. Tamamen Türk ırkçısı bir nitelik taşıyan bu kılavuz-kitapta, Türk tarihinin nitelikleri şöyle ortaya konur:

> "Türk tarihi, Türk milletine, dünya yüzünde insanlığın doğduğundan beri en asil ve yüksek insan tipini kendi ırkının temsil ettiğini, asırların yürüyüşünce beşeriyetin karanlık göklerinde müselsel medeniyet (devam edegelen uygarlık) ufuklarının kendi ırkının zekâ ve kabiliyet elleriyle açıldığını anlatır. Türk tarihi Türk milletine, kendi ırkının askerlikte, idarede, siyasette olduğu kadar ilimde, fende, edebiyatta, resim, musiki, mimarlık, heykeltraşlık gibi sanatlarda dahi ne kadar eşsiz bir istidat (yetenek) ile yoğrulmuş olduğunu anlatır. Türk tarihi, Türk milletine, dünyanın insan izi taşıyan her parçasında kendi ırkının zamanla silinmemiş ve silinmeyecek hakimiyet ve hars (kültür) damgası basılı olduğunu, başka milletlerin tek nümunesiyle öğündükleri devletlerin en büyüklerinden çok daha büyüklerini yüzlerle kurmuş, her mana ve mahiyette şan şeref kaynaklarından kana kana içmiş, görgülü bir soydan geldiğini anlatır."

Görüldüğü gibi, daha sonra 10. Yıl Marşı'na da ilham kaynağı olan bu tarih kılavuzu, bütünüyle ırkçı bir yaklaşımı ve aşağılık kompleksini yansıtmaktadır. Ne deniyordu 10. Yıl Marşı'nda:

> Türk'üz bütün başlardan üstün olan başlarız
> Tarihten önce vardık, tarihten sonra varız.

İşte, Prof. Hasan Reşit Tankut ve diğer Kemalist aydınlarca ileri sürülen ve Türk dilini tüm dillerin anası, Türk kültür ve uygarlığını da tüm dünya kültür ve uygarlığının babası sayan "Güneş-Dil Teorisi" böylesi bir anlayışın sonucu ortaya çıkıyordu.

Bilim adına üretilen bu düzmece tezler toplum ve dış bilim çevreleri nezdinde kabul görmese de; 1937-38 yıllarında on binlerce Dersimli Kızılbaş-Kürt üzerinde yürütülen soykırım; 1940'lı yıllardan sonra çıkarılan ve Ermeni, Yahudi ve Grek sürgününe yolaçan ırkçı yasalar ve nihayet 1955'te İstanbul ve İzmir'de Rum, Ermeni ve Yahudileri hedef alan 6-7 Eylül olayları tümüyle sözünü ettiği-

miz etno-dinsel arındırmanın sonuçlarıydı. Bu etno-dinsel arındırma, tektipleştirme ve Türk-İslamlaştırma politikası, aynı zamanda 100 yıllık bir katliam sürecini de beraberinde getiriyordu.

Tankut'un gizli *etno-politik* inceleme raporlarının sunduğu gerçekler

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından itibaren yaptığı önemli görevler ve hazırladığı etno-politik inceleme raporlarıyla toplum yaşamı üzerinde etkili olan Prof. Hasan Reşit Tankut' un, özellikle *gizlilik dereceli* rapor ve çalışmaları konumuz açısından büyük önem taşıyor..1928 yılından itibaren hazırladığı ve birçoğu da doğrudan Dersim'le ilgili olan bu gizlilik dereceli inceleme raporlarının hemen tamamını *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri* (Ankara, 1993) ve *Açık-Gizli/Resmi-Gayrıresmi Kürdoloji Belgeleri* (Ankara, 1994) adlı eserlerimizde değerlendirdik. Yayımlandıklarında, haklarında derhal toplatma kararları verilen ve dava konusu olan bu kitapların; Genelkurmay ve Jandarma Genel Komutanlığı'nca doğrudan yayın bürosundan satın alınmasıysa ayrıca ilginçti.

Her zaman söylediğim gibi; resmî ideoloji açık planda red ve inkârcı, gizli planda itirafçı ve kabulcüdür. Arşivinden çıkan Kürtlere, Alevilere ve diğer azınlıklara ilişkin birçok belgesini satın alarak çeşitli eserlerimizde yayımladığımız Tankut'un, bu gizli belgelerde birçok önemli olguyu da ortaya çıkardığına tanık oluyoruz. Çalışmalarımızda zaman zaman değerlendirdiğimiz bu belgeler; Batılı bilim çevrelerinin de dikkatini çekmiştir. Bu anlamda, Hollandalı bilim adamı Prof. Dr. Martin van Bruinessen ve İsviçreli bilim adamı Prof. Dr. Hans Lukas-Kieser, bu belgelere birçok kez atıfta bulundukları gibi; Prof. Dr. Baskın Oran, Doç. Dr. Mesut Yeğen ve Dr. Hamit Bozarslan da, bu belgelerin Kürt, Alevi ve diğer azınlık sorunları açısından önemine vurgu yapmaktadırlar.

Sözgelimi Prof. Dr. M. Bruinessen, şu belirlemede bulunuyor: "Ben kendimi özellikle iki çok önemli kitabı dolayısıyla Mehmet Bayrak'a borçlu bilirim: Ankara'da yayımladığı *Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri* ile *Açık/Gizli-Resmi/Gayrıresmi Kürdoloji Belgeleri*. Kürtler'in 20. yüzyıl tarihini inceleyen herkes bu kitaplardan faydalanmalıdır." (Bkz. F. Baran, *Karanlığa Süzülen Işık/Mehmet Bayrak*, Belgesel Biyografi, Özge Yayınları, Ankara, 2008, s. 19).

Fransa'da yaşayan Kürt bilim adamı Dr. Hamit Bozarslan ise söz konusu belgelerin önemini şöyle vurguluyor: "Mehmet Bayrak'ın yayımladığı belgeler, Kemalist iktidarın Kürdler'in varlığı ve Kürd milliyetçiliğinin dinamikleri konusunda en ufak bir tereddüde sahib olmadığını açık bir şekilde ortaya koymaktadırlar." Prof. Dr. Baskın Oran'ın şu belirlemesi ise, bu belgelerin Kürt tarihi açısından önemini son derece özlü biçimde ortaya koyuyor: "Mehmet Bayrak'ın *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri* ve *Kürdoloji Belgeleri* isimli kitapları, fevkalade önemli referans kitaplarıdır. Bu kitaplardan sonra artık havaya konuşmuyoruz..." (F. Baran, *a.g.e.*, s. 20)

Evet, tüm mesele belgeli, bilgili ve bulgulu konuşmaktır. Böylece, 1930'lu yıllardan beri bilimdışı tezlere sarılan kimi Kemalist yazarlar ve sözde bilim adamları örneğinde olduğu gibi, Yenisey ve Elegeşt yazıtlarındaki "güzel" anlamına gelen "körtle" sözünü "Kürt" olarak okuyarak tarih yazmaya ve böylece Kürtlerin Türklüğünü ispatlamaya çalışanlar; sonuçta mahçup olmaya mahkümdurlar...

TBMM'de Cinsiyet Kompozisyonu Açısından Aykırı Bir Örnek: DTP/BDP, % 40 Cinsiyet Kotası ve Ardındaki Dinamikler

HANDAN ÇAĞLAYAN

Giriş

22 Temmuz 2007'de gerçekleştirilen milletvekili genel seçimlerinde bağımsız adaylarla seçime giren Demokratik Toplum Partisi (DTP), aday gösterirken %40 cinsiyet kotası uyguladı. Kota uygulaması etkili oldu ve seçime bağımsız aday olarak girip seçildikten sonra DTP'ye katılan 21 milletvekilinin 8'ini kadınlar oluşturdu (%38). Bu durum Meclis'e giren diğer partilerden oldukça farklı bir cinsiyet kompozisyonu oluşturmaktaydı. Zira iktidar partisinin milletvekilleri arasında kadın oranı %8,79, ana muhalefet partisi CHP'nin %8,92 ve MHP'nin ise %2,85'te kalmıştı[1]

2007'deki genel seçimlerin ardından 29 Mart 2009'da gerçekleştirilen yerel seçimlerde de benzer bir tablo ortaya çıktı. DTP, diğer partilerden farklı olarak belediye başkanlıklarında ve meclis üyeliklerinde de %40 cinsiyet kotası uygulayacağını açıkladı. Seçim sonucunda öngörülen orana ulaşılamasa da, bu partiden seçilen kadın yerel yöneticilerin oranı, ülke ortalamasının üstünde gerçekleşti.[2]

---

1 AKP'nin 341 milletvekilinin 30'u, CHP'nin 112 milletvekilinin 10'u ve MHP'nin 70 milletvekilinin 2'si kadınlardan oluşmaktadır.

2 Yerel yönetimlerde seçilen kadınların oranı genel seçimlere göre daha da düşüktür. Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü'nün 2009 yerel seçim sonuçlarına ilişkin istatistiklerine göre, 2.948 belediye başkanının 27'si (%0,92); 31.790 belediye meclis üyesinin 1.340'ı (%4,2) ve 3.379 il genel meclis üyesinin ise 110'u (%3,36) kadınlardan oluşmaktadır (http://www.mahalliidareler.gov.tr/Home/Dokumanlar/cinsiyetlerine_gore_secilmis_sayilari.doc).

2009 yerel seçimlerinde DTP'nin aday gösterdiği 346 belediye başkan adayının 41'i kadındı (%11). Parti genel merkezinden e-posta iletisi aracılığı ile edinilen rakamlara göre aday gösterilenlerden 98'i seçimi kazandı. Seçilen belediye başkanlarının 14'ü (1 il, 11 ilçe 2 belde) kadındı (%14). Bu seçimlerde DTP'den belediye meclis üyesi seçilen 1113 kişinin 178'i (%15,99), il genel meclis üyesi seçilen 235 kişinin 18'i (%7,6) kadındı. DTP'den seçilen belediye başkanı, belediye meclisi ve il gene meclisi üyeleri arasındaki kadın oranları (sırasıyla %14, %15 ve %7,6), yukarıda belirtilen ülke genelindeki oranların (%0,92, %4,2, %3,36) üzerinde gerçekleşmiştir

* * *

DTP genel ve yerel seçimlerdeki adaylıkların yanı sıra parti içindeki karar ve yönetim organları için de %40 cinsiyet kotası uygulamış;[3] kadınların parti içinde temsilini ve görünürlüğünü arttırmak için bir kadın ve bir erkekten oluşan "eşbaşkanlık" sistemini fiilen hayata geçirmişti. DTP'nin 11 Aralık 2009'da Anayasa Mahkemesi'nin kararıyla kapatılmasının ardından DTP'li milletvekilleriyle yerel yöneticilerin geçtiği Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) de kadınların temsiline ilişkin bu düzenlemeleri olduğu gibi benimsedi. Yeni partinin 21 kişilik Merkez Yönetim Kurulu'nun 10'u (%47,6); 80 kişilik Parti Meclisi üyelerinin ise 30'u kadınlardan oluşmaktadır (%37,5). Siyasi Partiler Yasası'nın engel olması nedeniyle resmen uygulanamayan eşbaşkanlık sistemi de fiilen uygulanmaktadır. Eşbaşkanlık sistemi sadece Parti Genel Başkanlığı düzeyiyle sınırlı kalmamakta, hemen hemen her düzeydeki yönetim organlarında da hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. Halen Meclis'teki kadın oranının %10'un altında kaldığı, yerel meclislerde ise bu oranın çok daha düşük olduğu ülkemizde[4] DTP/BDP'nin kadın temsili açısından ayrıksı ve irdelenmeye değer bir nitelik sergilediği açıktır.

Bu makale, söz konusu "ayrıksı" durumu betimleyerek ardındaki özgün dinamikleri irdelemeyi hedeflemektedir.[5] Makalede öncelikle DTP/BDP'de kadınların temsiline ilişkin –yukarıda bahsedilen ayrıksılığı daha iyi ortaya koyabilmek amacıyla– ülkemizde egemen olan siyasi parti geleneğinin toplumsal cinsiyet yaklaşımı ile siyasi partilerde kadın temsiline ilişkin bir çerçeve sunulacaktır. Daha sonra DTP/BDP'nin program ve tüzüklerinden hareketle, kota dahil bu partilerin toplumsal cinsiyet yaklaşımı incelenecek ve ardından DTP/BDP kadın milletvekillerine ilişkin bir profil çıkarılmaya çalışılacaktır. Son olarak da DTP/BDP'nin ayrıksı durumunun gerisindeki dinamikler, ortaya çıktıkları siyasal toplumsal bağlam ile ilintili olarak değerlendirilecektir. Makale boyunca DTP/BDP'nin birlikte ele alınmasının nedeni DTP'nin kapatılmasıyla bu partiye üye olan milletvekillerinin BDP'ye geçmesi, her iki partinin, aynı siyasal geleneğin uzantısı olmaları, dolayısıyla aralarında süreklilik bulunduğunun varsayılmasıdır.

Türkiye'de siyasi partiler ve kadınların temsili

Ülkemizde kadınların seçme ve seçilme hakkı 1930'da yerel, 1934'te genel seçimler olmak üzere pek çok ülkeye göre oldukça erken tarihlerde kabul edilmiş

3 DTP'nin en son 4 Ekim 2009 tarihinde gerçekleştirdiği 3. Olağanüstü Kongre'sinde seçilen 90 Parti Meclisi üyesinin 30'u ve Kongre'nin ardından oluşturulan 20 kişilik Merkez Yürütme Kurulu'nun ise 8'i kadınlardan oluşmaktaydı.

4 Bkz. dipnot 2.

5 DTP'de uygulanan %40 cinsiyet kotası, ilk olarak 9 Eylül Üniversitesi'nce 2009 yılında düzenlenen Uluslararası Katılımlı Disiplinlerarası Kadın Kongresi'nde sunulan bir bildiriyle ele alınmıştır. Burada DTP'yle ilgili değerlendirmelerin bir kısmı söz konusu bildiride dile getirilenlerin genişletilmiş halidir.

olmasına karşın, kadınların siyasal temsil oranları günümüze değin olması gereken düzeyin çok altında kalmıştır.[6] Kadınların seçme ve seçilme hakkını tanıyan düzenlemelerin ardından 1935 yılında gerçekleştirilen ilk genel seçimlerde, seçilenlerin %4,5'ini kadınlar oluşturmuştur. Ancak 2007 yılına gelene değin Meclis'e giren kadınların oranı artmadığı gibi 1935'teki oranın dahi gerisine düşülmüştür. Tek parti döneminin sona ermesini takip eden yıllarda kadınların oranı %4'ün de altına inmiştir.

Ayşe Güneş-Ayata (1998: 237), çok partili hayata geçildikten sonraki dönemle kıyaslandığında tek parti döneminde kadınların temsil oranının göreli olarak daha iyi olmasının, Cumhuriyet'in kurucu kadrolarına ve tek parti dönemini de içine alan kuruluş sürecine hâkim olan Batılılaşma hedefiyle alakalı olduğunu dile getirir. Söz konusu dönemde kadın temsiline ilişkin sergilenen göreceli duyarlılığın ardında, kadınların eşitliğini merkeze alan bir yaklaşımdan ziyade batılılaşmanın gerekleri bağlamında, araçsal bir yaklaşımın bulunduğu belirtilebilir. Şirin Tekeli (1982) tarafından "kadınların sembolik kullanımı" olarak adlandırılan bu durum, Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının siyasal yaşam üzerinde belirleyici olduğu dönem boyunca %4'lerde kalan bir temsile kapı aralamış olsa da, bu belirleyiciliğin yerini partilerarası rekabetin aldığı sonraki yıllarda, bu oran dahi korunamamıştır.[7]

* * *

Tek parti dönemi, 1940'lı yılların ortasından itibaren sona ermesine rağmen, siyasi partilerde kadınlara verilen roller ve biçilen misyon ya da aday belirleme yöntemleri gibi pek çok konuda günümüze değin siyasi partilerde etkili olan bir miras bırakmıştır. Bu mirasa göre kadınların esas işi eş ve anne olarak aileyi sürdürmektir. Dolayısıyla kadınların kamusal görünürlüğü icazetli, sınırlı ve asimetriktir (Sancar, 2008: 218). Modernliğin gereği olarak kamusal alana kabul edilen kadınların uyumlu, sessiz, sadık ve lidere bağlı olmaları beklenir. Kadınlar, siyasi partiler içinde sadece yardımcı ve ikincil rollerde kabul görür, cinsiyetçi içerikle şekillendirilmiş konumlara ulaşabilirler. Kadınların siyasete eksik katılmalarında, temsil düzeylerinin sürekli düşük kalmasında ve siyasi parti yönetimlerinde söz sahibi olamamalarında bahsedilen bu mirasın payı göz ardı edilemez. Parti içi demokrasinin kurumsallaşmaması, liderlerin başta adaylıklar olmak üzere her konuda belirleyici olmaları, kadınların, kendilerine biçilen rolleri aşan bir etkinlik düzeyine ulaşmalarına engel olmuştur. 1960'lı yıllardan itibaren kurulmaya başlayan kadın kolları, bir yandan kadınlara erkeklerin egemen olduğu bu alanda yer açarak zaman zaman etkin olmalarını sağlayacak avantajlar sunmuş olsa da diğer yandan onları geleneksel cinsiyet rollerine hapseden ve kadınları partiye oy ka-

6 Kadınların siyasal katılımı ve temsili konusu elbette ki sadece yerel ve genel seçimlere katılıma indirgenemez. Bu makale, konuya kadınların siyasi partilerle ilişkisi ve seçilmesi boyutuyla yaklaştığı için diğer boyutlar göz ardı edilmiştir. Türkiye siyasal yaşamında kadınların siyasal katılımına ve temsiline ilişkin bazı önemli çalışmalar için bkz. Tekeli, 1982; Arat, Z., 1998; Arat, Y., 1998; Güneş-Ayata, 1995, Sancar, 2008.

7 Cumhuriyet tarihi boyunca Meclis'e girebilen kadınların ortalama oranı %2,6'dır (Sancar, 2008).

ULUSLARARASI HUKUKTAN KÜRT SORUNUNA

Abdurrahman Aydın

İsmail Beşikçi, 2010 Karaburun Bilim Kongresi'ne konuk olarak gelmiş, Kürt Meselesi'nin tartışıldığı oturumlardan birinde, oturum yöneticisi tarafından kürsüye davet edilmiş ve kısa bir konuşma yapmıştı. Daha sonra, dışarıda yapılan ayaküstü değerlendirmelerde, orada bulunanların genel olarak İsmail Beşikçi'ye kızgın oldukları biçiminde bir izlenimim oldu: "Yahu her şey de Kürt Sorunu'na bağlanmaz ki!"

Beşikçi, Birinci Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu'nun şekillenmesi sırasında yapılan gizli-açık anlaşmaların, taahhütlerin, pazarlıkların iyi incelenmesi ve iktidarın dağıtılışının bu dolayımla ele alınması gerektiğini savunuyordu. Bunu yaparken de uluslararası kamu hukukunun içerisine yerleşmeye çalışıyordu; çünkü modernlikle birlikte belirli bir toprak üzerinde egemen olabilmenin tek bir yolu kalmıştı: Ulus olmak. Ve Kürtler şu ya da bu nedenle görmezden gelinmiş durumdaydılar. İsmail Beşikçi'nin yerleşmeye çalıştığı bu perspektif, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucu mitlerini de hedef alır bir vaziyetteydi. Çünkü bu perspektif, Kurtuluş Savaşı mitolojisini, bir anti-emperyal savaş olarak bu miti parçalayan bir güce sahipti. Bu mitle ve bu mitin ürettiği paradigmanın sahteliğiyle, yalanlığıyla ilgili olarak Fikret Başkaya'nın muazzam eseri *Paradigmanın İflası* hala orada durmaktadır.

Mustafa Kemal'in Türkiye'de yapmış olduğu şey ne kadar devrimse Irak'ta ya da Yunanistan'da yapılmış olan şey de o kadar devrimdir. Etnik kimlikleri aşan bir siyasallık tarzının içerisinde etnik kimliğe dayalı bir siyasal çizgi benimsemek, eski siyasallık tarzını tam da çekirdeğinden imha etmeye başlamaktır. Demokrasidir bu ve pek de öyle matah bir şey değildir. Carl Schmitt'in, *Parlamenter Demokrasinin Krizi*'nin ikinci baskısı için 1926'da yazmış olduğu önsözde "Her gerçek demokrasi, yalnızca eşitlere eşit muamele değil, mantığın kaçınılmaz sonucu olarak eşit olmayan-

zandıran yardımcı bir güç olarak gören yaklaşımın pekişmesine de yol açmıştır (Güneş-Ayata, 1998: 238).

Kadınların siyasal temsil oranı ilk kez 2007 yılının temmuz ayında gerçekleştirilen milletvekili seçimlerinde kısmi bir değişiklikle %9,1'e yükselmiştir. Kuşkusuz %9,1 de halen dünya ortalamasının (%17,7) çok altındadır. Kaldı ki DTP kapatılırken DTP'li Aysel Tuğluk'un milletvekilliğinin de sona ermesiyle %9,1 oranının da gerisine düşülmüştür (%8,9).

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de siyasi partilerde kadınlar ayrı örgütler aracılığı ile mobilize edilmekte ve daha çok sosyal, kültürel amaçlı faaliyetler yürütmeleri ve partinin örgütlenme, üye kazanma çalışmalarına katkı sunmaları beklenmektedir (Güneş-Ayata, 1995; Sancar, 2008). Kadınlara seçilecek özneler olmaktan ziyade, seçilecekler için mahallelerde örgütlenme çalışması yapması, oy toplaması gereken yardımcı güçler olarak bakılmaktadır. Siyasi parti-

lara eşitsiz muamele ilkesi üzerine kuruludur" (Schmitt, 2006: 25) dedikten hemen sonra buna verdiği iki örnekten biri Türkiye'dir: "Yunanlıları ülkesinden radikal bir biçimde ihraç eden ve ülkesinde gaddarca bir Türkleştirme politikası güden günümüz Türkiye'si..." Yanlış anlaşılmasın, Scmitt bunları Türkiye'yi eleştirmek için değil, bilakis övmek için kullanır. Çünkü birkaç satır sonra "Demokrasinin siyasi gücü, yabancı ve eşitsiz olanı, türdeşliği tehdit edeni bertaraf etmeyi veya uzak tutmayı becermesiyle ortaya çıkar" diyecektir.

İsmail Beşikçi'yi her şeyi Kürt Meselesi'yle açıkladığı için eleştirenler söz konusu olduğunda, bu eleştirinin *onların konumu* bakımından haksız olduğunu söyleyemem. Zira Beşikçi'nin yaklaşımı, Kemalizmin kurduğu bir sembolik-siyasal evren içerisinde konumlanmış öznelerin (ki maalesef çoğu zaman Kemalizmden kurtulmanın basit bir duygusal refleksten ibaret olduğunu düşünürler), semantik zeminlerini imha eden bir yaklaşımdır. Bu yazının amacı bu imha sürecini biraz daha ileriye götürmek ve 1960 darbesinin yeni egemenlik formları ve uluslararası kamu hukuku bağlamındaki arka planına bir göz atmaktır.

Yıl 1945. İkinci Dünya Savaşı fiilî olarak biteli kısa bir zaman geçmiş ve dünya, olan bitenlerin bir daha olup bitmemesi yönünde bir çabaya girişmiş, ulus-devletlerin de muhatabı olacakları bir uluslararası hukuk düzeninin çerçevesinin iyice belirginleşmesi yönünde bir çabaya girilmiştir. Yapılan ilk işlerden bir tanesi 1945 tarihli Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın imzalanması olmuştur. Antlaşmanın 1'inci maddesinin 2'inci bendinde geçen "Uluslararasında, halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek ve dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak" ifadesi ile yine bu antlaşmanın, "Uluslararasında halkların hak eşitliği ve kendi yazgılarını kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş barışçı ve dostça ilişkiler sağlanması için gerekli istikrar ve refah koşullarını yaratmak üzere Birleşmiş Milletler: a.) Yaşam düzeylerinin yükseltilmesini, tam istihdamı, ekonomik ve sosyal alanlarda ilerleme ve gelişme koşullarını, b.) Ekonomik, sosyal alanlarla sağlık alanın-

lerin aday belirleme yöntemleri de bu durumun kendiliğinden değişmesini imkânsız hale getirmektedir.

Ülkemizde siyasi partilerin aday belirleme modelleri birbirine benzemekte ve zaman zaman çeşitli düzeylerde yoklama ve ön seçimler yapılsa da genellikle parti liderleri belirleyici olmaktadır. Siyasi partilerde aday gösterilme ölçütleri arasında parti liderine yakınlık önemli bir yer tutmaktadır. Bunun yanı sıra erkek aday adaylarının maddi gücü, getirebileceği oy potansiyeli, çevresi vb. özellikler göz önünde bulundurulurken kadınlar için farklı kriterler uygulanmaktadır. Genel olarak siyasi partilerde aday gösterilen kadınların ya parti yöneticilerinin yakınları, güvenilir bulunan kadınlar oldukları ya da "vitrin" olarak nitelenebilecek özelliklere sahip oldukları görülmektedir. Siyasi partiler tarafından aday gösterilen kadınlar çoğunlukla yüksek eğitimli, meslek sahibi, seçkin kadınlardır. Güneş-Ayata'nın (1995: 305-310) kadın politikacı profili çalışmasının bulguları da bu sapta-

daki uluslararası sorunların ve bunlara bağlı başka sorunların çözümünü, kültür ve eğitim alanlarında uluslararası işbirliğini ve c.) Irk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada etkin bir biçimde saygı gösterilmesini, kolaylaştıracaktır" biçimindeki 55'inci maddesi, devletlerin ve ulusların bölünmezliğinin sorgulanabileceği imasıyla halkların kendi kaderlerini tayin ilkesine işaret ediyordu.

Bu ifadeler beraberinde "Halk nedir? Bir topluluğu halk yapan şey nedir?" gibi soru ve sorunları da beraberinde getiriyordu. Aynı sorun azınlıklar konusu için de geçerliydi ve bir azınlığın neye göre tarif edileceği hususunda da ciddi belirsizlikler yaşanmaktaydı. Örneğin BM Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu'nun 1985'te yayımlanan bir raporu azınlığı şu biçimde tanımlamaya çalışmıştır: "Devlette egemen konumda olmayan ve sayıca azınlığı oluşturan, nüfusun çoğunluğunun karakteristiklerinden farklı etnik, dilsel ya da dinsel karakteristiklere doğuştan sahip, aralarında bir dayanışma duygusu bulunan, örtük bir şekilde de olsa varlığını sürdürme kolektif iradesiyle harekete geçen, fiilen ve hukuken çoğunlukla eşit olmayı amaçlayan bir vatandaşlar grubu." Daha açık ifadelerle bir azınlık, varlığını sürdürmeye ve kimliğini korumaya çalışan özbilinçli, "kendi" tarafından tanımlanmış bir gruptur. Fakat eğer durum gerçekten böyle olsaydı ve kendini tanımlama durumu tek başına geçerlilik ve yeterlilik edinebilseydi, bugün Kürtler uluslararası hukukun temel metinlerinden çok daha fazla yararlanabiliyor ve hatta Viyana Mekanizması ile Moskova Mekanizması adlarıyla bilinen koruma mekanizmalarını Türkiye'yi muhatap alan bir biçimde işletebiliyor olurlardı.

Bilindiği üzere bu iki koruma mekanizması –dayanağı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi olan– Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni temel alan AGİT'in iki koruma mekanizmasıdır. Bunlar:

• **Viyana Mekanizması:** 1989 tarihli Viyana Belgesi ile kabul edilen bu mekanizma, diplomatik bir mekanizmadır. İnsani boyut üstlenimlerini ihlal ettiği düşünü-

mayı destekler nitelikte olup ülkemizde siyasal alanda etkin olan kadınların eğitimli, meslek sahibi orta sınıf mensuplarından geldiğini göstermiştir. Bugün de DTP/BDP'liler hariç, Meclis'te yer alan kadın milletvekillerinin tamamı üniversite mezunu ve profesyonel mesleklere sahiptirler. Üçte birinden fazlasının yurtiçinde veya yurtdışında alınmış yüksek lisans ve doktora derecesi bulunmaktadır.[8] Dolayısıyla kadınların cinsiyetlerinden kaynaklı handikapları sınıfsal konumlarının avantajıyla dengeleyip aday olabildikleri, ancak lider tarafından tercih edilmek için benzer sınıfsal avantaja sahip erkeklerden daha eğitimli ve donanımlı olmaları gerektiği şeklinde bir yorumda bulunmak yanlış olmayacaktır.

Bu özellikleri ile aday gösterilerek seçilen kadınlar çoğunlukla parti örgütleri içinde yetişmemiş kadınlardır. Partilerin kadın kollarının içinden çıkmayan, bu kollarda çalışan kadınlarla ilişkisi bulunmayan kadın adayların, partili kadınlar

8 http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.liste (20 Kasım 2010).

len bir devlete karşı diğer bir katılan devlet tarafından işletilebilecek bu mekanizma dört aşamadan oluşur:

• Bilgi değişimi: kendisinden bilgi istenen devlet, en geç on gün içerisinde buna yazılı olarak yanıt vermelidir.

• İkili Görüşme: Katılan devletler, ikili görüşme talep eden devletlerin bu talebini kabul etmeyi yükümlenmişlerdir.

• Diğer katılan devletleri bilgilendirme;

• Sorunu AGİT toplantılarına götürme.

• **Moskova Mekanizması:** 1991 Moskova Belgesi ile düzenlenmiştir ve uzman ve raportör misyonlarından oluşur.

• Uzman misyonlarının amacı, insani boyuta ilişkin belirli bir soru ya da sorunun çözümünü kolaylaştırmaktır. Misyon, görevi için gerekli bilgileri toplayabilir, taraflar arasında diyalog ve işbirliğini geliştirmek için dostça girişim ve arabuluculuk hizmeti sunabilir.

• Raportör misyonları amacı, belirli bir soruna ilişkin olguları saptamak ve rapor la bildirmektir.

AGİT çerçevesindeki koruma mekanizmaları, bireysel olarak işletilemediği gibi, AGİT kurumları tarafından da devreye sokulamaz. Bunlar gerçekleşmediğine göre, en azından hukukun dili söz konusu olduğunda, bir etnik grubun "öteki" tarafından tanımlanmasının zorunlu olduğunu görüyoruz. Hukuki dille söylersek, bir etnik grubun etnik azınlık haklarına sahip olması için etnik azınlık statüsünün söz konusu devletin yetkilileri tarafından en azından zımni olarak kabul edilmesi gerekir. İçeride oluşacak bir siyasal müdahale ve politik mücadele sonucu devletin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar çerçevesinde devleti yapısal bir dönüşüme uğratmayı olanaksız hale getirmek için Türkiye Cumhuriyeti Devleti altına imza koyduğu aşağı yukarı bütün antlaşma ve sözleşmeleri hep beyan ve çekincelerle imzalamıştır. Bu beyan ve çekincelerdir ki BM'nin çeşitli organları aracılığıyla ya da Viyana ve Moskova adı verilen mekanizmalardan hareketle bu devletten hesap sor-

tarafından tanınmaları da beklenemez. Dolayısıyla partilerin üst düzeyinde yer alan kadınlarla partilerin taban örgütlenmesinde yer alan kadınlar arasında geçişkenlik ve etkileşimin olmadığı belirtilebilir.[9]

9 Kadın Adayları Destekleme Derneği'nin (KADER) 2003 yılında kadınların siyasi karar alma süreçlerindeki temsilini yükseltmek amacıyla gerçekleştirdiği Çözüm Arayışı Kurultayı'nda "Siyasette ve Karar Alma Süreçlerinde Kadın Çalışma Grubu"nun hazırladığı ve KADER'in 2007 Genel Seçimleri'nden önce açıkladığı raporda yer alan saptamalar burada dile getirilenleri destekler niteliktedir. KADER Ankara şubesinden temin edilen rapora göre;

– Siyasi partilerde kadın/erkek eşitliğini sağlamaya yönelik politika bulunmamaktadır. Kadınlara toplumca yüklenen roller, derece farklılığı gösterse de siyasi partilerin kadın kollarında devam etmektedir.

– Siyasi partilerde kadın kolları partilerle bütünleşmiş değildir. Parti tüzüklerinde yan kuruluşlar olarak anılmaktadırlar.

– Kadın kolları ile parti yönetimleri arasında geçişlilik yok denecek kadar azdır.

– Kadın kollarının partinin "ana kademe" karar organlarında söz ve karar yetkileri yoktur.

– Bazı siyasi partilerin tüzüklerinde kadınların fırsat eşitliğini sağlamak üzere kotalar konulmuş-

mayı olanaksız hale getirmektedir. Sözgelimi Türk yetkililer, Aralık 1994'te AGİK/AGİT Budapeşte Zirvesi'nde Türkiye'deki işkence ve insan hakları ihlallerini araştırmak üzere AGİT gözlemcilerini kabul etme taleplerine direnmişlerdir. Aslında Türkiye, Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin oluşumunu da bu yüzden istemiyor. Çünkü belki AGİT dolayımındaki mekanizmalar değil ama işletilebilmesi açısından bir devletin varlığını gerektiren mekanizmalar söz konusu olduğunda Kuzey Irak'ta bulunan ve belki de bir gün Birleşmiş Milletler üyesi olacak olan bir Kürt devleti Türkiye'nin taraf olduğu antlaşmalarda koymuş olduğu beyan ve çekinceleri delebilecek olanaklar da yaratacaktır. Çünkü Türkiye'nin bu anlaşmalarda koyduğu beyan ve çekinceler çoğunlukla muhatabın bir devlet olduğu durumlarda anlaşmanın geçerli olacağı biçimindedir.

Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti Devleti "Her Türlü Irk Ayrımcılığının Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme"yi imzalarken şu beyanlarda bulunmuştur:

"Birinci Beyan Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin onayı sırasında Türkiye Cumhuriyeti tarafından yapılan beyanın metni Türkiye Cumhuriyeti, işbu Sözleşme'nin hükümlerini yalnızca diplomatik ilişkisi bulunan Taraf Devletlere karşı uygulayacağını beyan eder. İkinci Beyan Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin onayı sırasında Türkiye Cumhuriyeti tarafından yapılan beyanın metni Türkiye Cumhuriyeti, işbu Sözleşme'nin ancak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yasal ve idari düzeninin yürürlükte olduğu ülkesel sınırlar itibarıyla onaylanmış bulunduğunu beyan eder. Çekince Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin onayı sırasında Türkiye Cumhuriyeti tarafından Sözleşme'nin 22. maddesi ile ilgili olarak konan çekincenin metni Türkiye Cumhuriyeti, kendisini işbu Sözleşme'nin 22. maddesi ile bağlı saymamaktadır. Sözleşme'nin yorumlanması ya da uygulanması ile ilgili olarak ortaya çıkabilecek ve Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu bir uyuşmazlığın Uluslararası Adalet Divanı'na intikal ettirilebil-

Kuşkusuz bu tabloyu partilerin yönetim yapısıyla birlikte değerlendirmek gerekir. Nitekim Meclis'te temsil edilen partilerin yönetim yapıları da son derece erkek egemen niteliktedir. Örneğin, iktidar partisi AKP'nin 20 kişilik Merkez Yönetim Kurulu'nda yer alan kadınların oranı 3 kişi ile %15'tir. İktidar partisinin 51 kişiden oluşan Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nda ise 14 kadın yer almaktadır.[10] CHP'nin 30 kişilik Merkez Yönetim Kurulu'nda kadın oranı ise %13,3'tür.[11] MHP'nin 75 kişilik merkez yönetim kurulunda 5 kadın bulunur-

tur ancak bu kotalar hem parti yönetimlerinde hem de seçim aday listelerinde kadınların ön sıralara yazılmasında uygulanmamaktadır. Bu nedenle gerek yerel gerek genel seçimlerde kadın temsil oranı düşük kalmaktadır.

10 http://www.akparti.org.tr/

11 Bu oran Mayıs 2010 itibarıyla CHP MYK'sına ilişkindir. http://www.chp.org.tr/Yonetim.aspx?ManagementCatID=1

mesinden önce her durumda Türkiye Cumhuriyeti'nin açık muvafakatinin sağlanması gerekmektedir."

22'inci madde ne diyor? Bu madde şu biçimdedir:

"Madde 22: İki ya da daha fazla Taraf Devlet arasında bu Sözleşme'nin yorumlanmasını ya da uygulanmasını ilgilendiren ve bu görüşmeler ya da Sözleşme'de açıkça belirtilen yöntemler yoluyla çözümlenemeyen herhangi bir uyuşmazlık, taraflar bir diğer çözüm yolunda uzlaşamazlarsa, uyuşmazlığa Taraf Devletlerden birinin talebiyle, karar alınmasını teminen Uluslararası Adalet Divanı'na intikal ettirilir."

Klasik "devlet aklı" hukukun egemenliğini kıskaç altına almaktadır. Habermas bu durumu demokrasinin aldığı yaralar biçiminde tarif eder:

"Demokratik uygulamaların meşru olma zorunluluğu göz önüne alınıp meselelere bu bakış açısından yaklaşılırsa, demokratik kararların alınmasına iştirak edenler grubu ile bu kararların uygulamalarından etkilenenler ya da mağdur olanlar grubunun birbiriyle örtüşmediği durumlarda meşruiyet eksikliğinin ortaya çıktığı görülmektedir. Devlet yoğunlaşan karşılıklı bağımlılık ilişkileri sonucu ortaya çıkan koordinasyon ihtiyacını devletlerarası mukaveleler ile gidermeye çalıştığında ise demokratik meşruiyet kendini hemen göstermeyen derin ve köklü yaralar almaktadır. Ulus-devletin kurumsal şekilde uluslar-üstü anlaşmalar ve rejimler şebekesi içine yerleştirilmesi bazı siyasi sahalarda devlete ulusal sahada kaybetmiş olduğu bazı yetkilerin yerine muadil kabiliyetler kazandırmaktadır elbette; fakat devletlerarası anlaşmalar yoluyla kurallaştırılan hususlar ne kadar fazla artsa ve ağırlık kazansa demokratik fikir ve irade kurucu mekanizmalardan da o kadar uzaklaşılmaktadır." (Habermas, 2008)

Habermas'ın sözleri özetle şu anlama gelmektedir: Hakkâri'de yaşayan bir yurttaşın sorunlarının tarif edilmesinde esas alınması gereken çerçeve bizzat yerinde yaşananlardır ve o yurttaş kendisini ilgilendiren kararların alınmasına etkin olarak

ken (%6,6), 15 kişilik başkanlık divanında hiç kadın bulunmamaktadır.[12]

Şu anda partilerin karar ve yönetim organlarında eşit temsili sağlamaya yönelik bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Dolayısıyla partilerin bu konudaki uygulamaları farklılık göstermektedir. Örneğin CHP'de %25 kadın kotası uygulanmaktadır. Ancak bu sınırlı bir kota uygulamasıdır. Çünkü söz konusu kota il, ilçe yönetimleri ve Parti Meclisi için uygulanırken Merkez Yönetim Kurulu, delegelik ve adaylıklarda uygulanmamaktadır. AKP ve MHP'de ise kota uygulanması yoktur.[13]

12 http://www.mhp.org.tr/

13 AKP henüz kota uygulamasından çok uzak olmakla birlikte partili kadınların çalışmalarını kolaylaştırmak üzere son kongresinde bir tüzük değişikliği yapmıştır. Partinin 3. Olağan Büyük Kongresi'nde yapılan tüzük değişikliği ile kadın kollarının faaliyetlerini engellemek partiden geçici ihraç nedeni sayılmıştır. Bir başka değişiklik de, parti bünyesindeki toplantılara katılan kadın kolları yöneticilerine oy hakkı getirilmesidir (*Milliyet*, 5 Ekim 2009). Burada 2007 seçimlerinin ardından tek milletvekili ile meclise temsil edilmeye hak kazanan ÖDP'ye de değinmek gerekir. ÖDP tüzüğüne göre yeterli sayıda

katılabilmeli, devletlerarası hukukun kendisinden 5.000-10.000 bin km ötede vermiş olduğu kimi kararların bütünüyle boyunduruğu altında kalmamalıdır. Üstelik de devletimiz bütün bu kararlara çeşitli beyan ve çekincelerle imza atarken, o yurttaşın kendi sorunlarına ilişkin kararlara ve işleyişe olan mesafesi iki katına çıkarılmaktadır.

Uluslararası hukukun sorunlu doğasına işaret eder bu durum. Bir yandan iki dünya savaşının neden olduğu tedirginlikler ekseninde dünyaya yeniden bir şekil verme arayışı çerçevesinde yeni birtakım siyasal aygıtlar geliştirme çabası içerisinde olan Batı dünyasının, aslında bir yandan da Soğuk Savaş'ın belirleyici olduğu bir biçimde Doğu Bloku'na karşı bir yapılanma içerisine gitmiş olduğu bilinmektedir. İşte Gladyo örgütlenmeleri, Ergenekon çetesi gibi çeteler... Artık Soğuk Savaş bitmiş olduğuna göre işlevleri kalmamış olduğundan zorunlu olarak tasfiye edilen yapılanmalardır bunlar. Bu eksenden bakarsak Türkiye'nin aslında kimi sözleşme ve antlaşmalarda kendini dayatma şansı doğmuştur bu açıdan. Zaten kararların alınması süreci toprağa dayalı egemenlik alanından çıkarılan demokrasi, büyük oranda zedelenirken Türkiye Cumhuriyeti Devleti klasik klişesi olan "içişlerine müdahale edilmemesi" biçimindeki anlayışıyla beyan ve çekinceler koyarak bu zedelenmeyi iki katına çıkarmıştır. İşleyişin kendisi zaten demokratik değilken hiç olmazsa kararlarda mümkün olduğu kadar demokratik olunması beklentilerimiz de yaralanmış birer ütopyaya dönüşmektedir.

Örneğin "Muhayyel Kürdistan"ı Ağrı Dağı eteklerine gömen ve içişlerine karıştırtmayan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yayımladığı genelgenin 3. ve 10. maddeleri şöyle:

"Madde 3: Yabancı lehçelerle görüşen köylerden küçük dağınık olanları "civar Türk köylerine" dağıtılacaktır.

Madde 10: Bilhassa kadınlar arasında Türkçe'nin yaygınlaştırılmasına çalışılacak, Türk kızlarının Türkçe konuşmayan köylülerle evlendirilmesi teşvik edilecek, Türkçe bilme-

Bu tablo ülkemizde genel olarak geçerli durumdaki lider merkezli erkek egemen siyasi parti geleneğinin yansımasıdır. Bu geleneğin siyasi partiler ve seçim sisteminde reforma gitmeden kendiliğinden değişmesini beklemek hali hazırda güç görünmektedir.

DTP/BDP'de toplumsal cinsiyet politikaları ve %40 cinsiyet kotası

Makalenin girişinde de belirtildiği gibi Temmuz 2007 genel seçimlerinde Meclis'e giren DTP'nin Meclis'teki diğer partilerden ayırt edici özeliklerinden biri-

aday bulunduğu takdirde %50 kota uygulanmaktadır. DTP kapatılırken iki DTP'linin milletvekilliğinin de düşürülmesi ile yerine geçen BDP'nin meclis grubu oluşturamama riski karşısında ÖDP milletvekili Ufuk Uras'ın partisinden istifa edip BDP'ye katılmasıyla ÖDP de Meclis'te yer alma olanağını yitirmiştir.

yen köylü kadınları şehirlere celbed[il]erek Türk evlerine münasip hizmet ve suretlerle yerleştirecektir."

"Dâhiliye Vekili" imzalı genelge şöyle bitiyor: "(...) hülasa dillerini, âdetlerini ve dileklerini Türk yapmak, Türk'ün tarihine ve bahtına bağlamak her Türk'e tevecc üh eden milli ve mühim bir vazifedir."

Yine 1935'te çıkarılan "Tunceli Kanunu" ile yörede farklı bir hukuk uygulanmaya başlanmış; bir korgeneral "Korkomutan" adıyla vali yapılmış ve kendisinin "tecil" etmediği durumlarda idam cezalarının derhal infaz edilmesi öngörülmüştür. 1937'de imzalanan Sadabat Paktı'yla da İran ve Irak'a kaçmak isteyecek şakilerin geri verilmesi sağlama bağlanmıştır. Nedir Türkiye'nin kendini dayatma şansı bulduğu durumları tayin eden? Elbette uluslararası konjonktür buna müsaade etmiştir. Baskın Oran, *Radikal* gazetesinde yayımlanan "Tekrar Merhaba 1938" başlıklı yazısında, uluslararası ortamın bütün bunları gerçekleştirmeye fevkalade müsait oluşunu şu sözlerle anlatmaktadır:

"1929 Büyük Bunalımı'ndan ve özellikle de 1933'te Hitler'in iktidara gelmesinden sonra, dünyanın ağzının içine baktığı İngiltere ve Fransa, hızla savaşa giden ortamda Almanya'ya yanaşmasın diye Türkiye'nin ağzının içine bakıyordu. Atatürk bundan ustaca yararlanmasını bildi. Bu fevkalade uluslararası koşullarda ve Kürtlerin entelijansyasının bulunmadığı bir dönemde bu önlemler teker teker gerçekleştirildi. Ve böylece bütün isyan odaklarını yok ettik. Mutlak bir iç barış sağladık. Hiçbir ülkeden de en ufak itiraz gelmedi. Atatürk'ün önderliğinde herkes Türk oldu."

Bütün bunların nedenleri, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Osmanlı'dan kalma emperyal politikalarının olup olmadığı tartışması bir yana, 19. ve 20. yüzyıllarda egemenliğin meşru dayanaklarının büyük bir değişime uğramış olmasında aranmalıdır. Yakınçağ ulus-devletin çağıdır ve egemen olmanın tek meşru dayanağı ulus ya da *otokton* halk olmaktır. Bütün siyaset sahnesi bu biçimde belirirken egemenliği

si %40 cinsiyet kotası uygulamasıydı. DTP'nin yerine geçen BDP de başta kota olmak üzere DTP'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını olduğu gibi benimsedi.

Toplumsal cinsiyet eşitliği, kapatılan DTP'nin program ve tüzüğünde stratejik bir hedef olarak değerlendirilmekteydi.[14] Programın başında DTP'nin "cinsiyet eşitsizliğini reddetmeyi esas alan" bir siyaset tarzı içinde olacağı belirtilmişti. Bu konudaki saptama ve politikalar programın demokratikleşme bölümünün hemen başında "demokratikleşmenin temel dinamiği kadındır" başlığı altında yer almakta ve partinin eşitlik politikası şu şekilde ifade edilmekteydi:

14 DTP'nin program ve tüzüğüne partinin web sitesindeki http://www.dtp.org.tr/hakkimizda/tuzuk.html ve http://www.dtp.org.tr/hakkimizda/program.html sayfalarından ulaşılmıştır.

hiçbir biçimde paylaşmak istemeyen Türk etnisitesi aslında bunun yollarını da uluslararası ilişkilerin seyri sayesinde bulmuştur.

Bu seyir, 1959'da CHP Niğde Milletvekili Asım Eren'in, Demokrat Parti iktidarına bir soru önergesi vermesini sağlayan seyirdir: "Irak'taki Kürtler oradaki Türkmen vatandaşlarımızın ölümüne sebebiyet verdikleri için, öldürülen Türkmen sayısı kadar Türkiye'de yaşayan Kürtlerin mukabele-i bilmisil prensibine uygun olarak öldürülmelerini düşünüp düşünmediklerini" sormaktadır (Aktaran Çamlıbel, 2007: 15-16). Çünkü 1958'de yapılan Abdülkerim Kasım darbesi sonrası Irak'ta krallık rejiminin devrilmesiyle yapılan yeni anayasanın üçüncü maddesi şu biçimdedir: "Irak, Arapların ve Kürtlerin ortak vatanıdır."[1] Mukabele-i bilmisil prensibi yalnızca devletlerarası hukukta geçerlilik bulabilen bir kavramken ortalığı karıştırmanın ne âlemi var diye sorulabilir. Ama Irak Kürtlerinin anayasal bir konum edinmiş olmaları küçümsenecek bir mesele değildir ve artık Türkiye antlaşmalar vasıtasıyla sıkıştırılabilir durumdadır. Henüz olmayan bir soruna getirilen çözüm önerisi şiddettir. Hiçbir şey yokken Celal Bayar, "Kürtlerden 1000 tanesini Taksim Meydanı'nda sallandıralım ki diğerlerine ibret-i alem olsun" der. Başbakan Adnan Menderes'in kanaati "sallandırmaktan" yanadır; fakat olayı dış kamuoyuna *komünist-Kürtçü* bir hareket olarak yansıtmak yanlısıdır. Dönemin dışişleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Ermeni Meselesi'yle 6-7 Eylül olaylarının yanına bir de Kürt başlığının eklenmesine karşı çıkar. Devlet-içi pek çok pazarlıktan sonra 50 tane Kürt gencinin tutuklanmasına karar verilir. Bu, tarihe "49'lar Davası" olarak geçen olaydır. Ankara Genelkurmay Askerî Mahkemesi'nde açılan bu davanın iddianamesine bakıldığında suç; "Yabancı Devletlerin müzahereti ile Devlet'in birliğini bozmağa ve Devlet'in hâkimiyeti al-

1 Yine Demokrat Parti hükümetinde içişleri bakanı olan Namık Gedik'e hitaben 31 Temmuz 1959'da MİT tarafından hazırlanmış olan operasyon raporu da hem bu konunun önemini hem de bu konuya devletin nasıl baktığını ortaya koymaktadır. 49'lar davasının sanıklarından olan Yavuz Çamlıbel, "MİT'in hazırladığı rapor, geçici anayasa ile Irak Kürtlerine tanınan hakların Türkiye'deki Kürtleri de etkileyeceği varsayımına dayanarak, tutuklanmamız için gerekçe üretiyordu" demektedir (Çamlıbel, 2007: 22).

"DTP Kadınların siyasal ve toplumsal yaşama katılımları önündeki engellerin aşılmasını zorunlu bir görev olarak görmektedir. Kadınların karar alma ve uygulama süreçlerinde temsil edilmesini engelleyen koşullar ortadan kalkıncaya kadar her alanda pozitif ayrımcılık ilkesini uygulayacaktır. Ayrıca partinin bütün yönetim kademelerinde %40 cinsiyet kotasını uygulayacaktır."

DTP'nin parti tüzüğünde de benzer bir yaklaşım sergilenmekteydi. Tüzüğün amaçlar bölümünde,

"[DTP] Cins ayrımcılığı ve kadına yönelik her türlü şiddeti reddeder, toplumun özgürleşmesinin kadının özgürleşmesine bağlı olduğundan hareketle, yaşamın tüm alanlarında cinslerarası eşitliğin yaratılabilmesi için; hukuki, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel tedbirlerin alınmasını sağlar." (Madde 3/f)

"Cinsiyet özgürlüğünü sağlamanın demokratik toplum hedefine ulaşmada be-

tında bulunan topraklardan bir kısmını Devlet İdaresi'nden ayırmağa matuf fiil işlemek" biçiminde tarif edilmiştir. Irak'ta Sovyetler Birliği yanlılarının iktidarı ele geçirmiş olması, BM üyesi Türkiye için yine istediği gibi at oynatabileceği konjonktürel bir konum yaratmıştır.

Nitekim '60'lardan bu yana yaşananlar da ortadadır. Fakat Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra dünya başka türde siyasi ve hukuki aygıtlara gereksinim duymaya başlayınca Avrupa Birliği ile ilişkileri neticesinde Türkiye de zorunlu olarak bir demokratikleşme eksenine girmiş; bununla birlikte 11 Eylül saldırılarının oluşturduğu yeni konjonktür, egemenliği hiçbir biçimde paylaşmak istemeyen Türkiye'nin reformları askıya alma sürecini de beraberinde getirmiştir. Mersin'deki bayrak yakma provokasyonu ve Şemdinli olayı ile tetiklenen süreç, hukukun yeniden askıya alınması sonucunu doğurmuş, askerî elitler siyasal alana müdahale zeminini bu olayları tertipleyerek yeniden edinmişlerdir. Avrupa Birliği çerçevesinde imzalanan sözleşmeler dışındaki sözleşmeler söz konusu olduğunda neredeyse hiçbir yaptırıma tabi tutulamayan devlet, bu yeni konjonktürde yeniden eski ve gerçek kimliğine bürünmüş, hukukun kendisi için geçerli olmadığı bir alanı yeniden yaratmıştır. Şemdinli iddianamesini hazırlayan savcının akıbeti, Uğur Kaymaz davasında beraat kararının çıkması vb. olaylar hukuk-dışılığın en belirgin göstergeleri olmuşlardır.

KAYNAKÇA

Çamlıbel, Yavuz, *49'lar Davası: Bir Ülkenin İdamlık Kürtleri*, Algı Yayınları, Ankara, 2007.

Habermas, Jürgen, *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti* (Çev. Medeni Beyaztaş), Bakış Yayınları, İstanbul, 2008.

Oran, Baskın, *Türkiye'de Azınlıklar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Oran, Baskın, "Tekrar Merhaba 1938", 23-12-2007 tarihli *Radikal İki*.

Schmitt, Carl, *Parlamenter Demokrasinin Krizi* (Çev. Emre Zeybekoğlu), Dost Yayınları, Ankara, 2006.

Yıldız, Hasan, *Kürt Siyasası ve Modernizm*, Doz Yayınları, İstanbul, 2006.

Menteşaşvili, A. M., *Dünden Bugüne Kürtler* (Çev. Ayşe Hacıhasanoğlu), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2004.

> lirleyici bir etken olduğundan hareketle, cinsiyet özgürlüğü önündeki bütün engellerin ortadan kaldırılması için başta kadınların öz iradesine dayalı olarak gelişecek kadın örgütlülüğünü yaratarak, kararlılıkla mücadele eder." (md.: 3/g)

maddelerinin yanı sıra eşbaşkanlık sistemine de vurgu yapılmıştı. Buna göre;

> "DTP, yaşamın her alanında kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasını savunur. Kadın-erkek eşitliğinin siyasal alanda uygulanabilmesi için her türlü önlemi alır. Kadın-erkek eşitliğini en üst düzeyde sağlamak üzere 'eşbaşkanlık' sistemini savunur ve bunun kurumsallaşması için mücadele yürütür" (md.: 3/m).

Partinin işleyişine ilişkin tüzük maddeleri arasında, amaçlar bölümünde vurgulanan pozitif ayrımcılık ilkesini pekiştirecek başka düzenlemeler de yer almaktaydı:

"Partinin organ ve kurullarında yer alma dahil olmak üzere kadınlara, parti yaşamının her alan ve düzeyinde pozitif ayırımcılık uygulanır. Partinin her türlü organ seçimi ile genel ve yerel seçimlerin aday belirlemelerinde, kadınların aday olması halinde en az yüzde 40 oranında cinsiyet kotası uygulanır. Pozitif ayırımcılık herhangi bir organ ya da kişinin inisiyatifine bırakılamaz.

Partinin her tür organ seçiminde eşit oy alan adaylardan biri kadın ise, kadın aday seçilmiş sayılır." (madde 4/f)

Üyelik şartları bölümünde partiye üye olduktan sonra birden fazla kadınla evlilik yapanların üyeliğinin sona ereceği belirtilmekteydi (md.: 5). Ayrıca tüzüğün disiplin suçları bölümünde "Aile içi dahil olmak üzere kadına yönelik her türlü şiddet kullanmak" (md.: 92/i), aynı maddenin g bendinde ise cinsel taciz disiplin suçu olarak sayılmaktaydı.

DTP henüz kapatılmadan önce kurulan BDP'nin kuruluş programı ve tüzüğü de DTP'ninkilerle konumuz açısından benzer içerik taşımaktaydı. DTP'nin 11 Aralık 2009'da kapatılmasının ardından 1 Şubat 2010'da olağanüstü kongreye giden BDP'nin bu kongrede bazı değişiklikler geçiren program ve tüzüğü de konumuz açısından benzer özellikler taşımaktadır. Burada 1 Şubat 2010'daki 1. Olağanüstü Kongre ile değiştirilmiş olan tüzük ve program esas alınacaktır.[15]

BDP parti programının siyasi ilkelerimiz başlığını taşıyan 1. bölümünde, "yeni ve çağdaş bir anayasa" başlığı altında anayasal vatandaşlık tanımı yapılırken, maddede sıralanan diğer unsurlarla birlikte erkek egemen anlayışın yerine de yeni ve cinsiyet farklılıklarının da tanımlanacağı bir vatandaşlık tanımı yapılacağı vurgulanmıştır. Anayasanın hazırlanmasında başvurulacak uluslararası sözleşmeler arasında CEDAW'a[16] da yer verilerek, cinsiyetler arasında fiilî eşitlik sağlanana değin pozitif ayrımcılık uygulamasının anayasal güvenceye alınacağı belirtilmiştir. Bu vurgu aynı bölümün "temel haklar" başlığı altında da tekrarlanarak kadın erkek arasında fiilî eşitlik sağlanana kadar gerekli tüm tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir.[17] Programın devlet, toplum ve birey ilişkilerinin ele alındığı "Katılımcı, Demokratik ve Özgür Bir Türkiye" başlığı altında, devlet-birey ilişkisinin ataerkil zihniyete dayandığı ve BDP'nin bu zihniyete karşı devleti "kadın-erkek fiilî eşitliğine dayalı temel hizmet aracı" haline getirmeyi hedeflediği vurgulanmıştır. Bu şekilde programda yer alan çeşitli konu başlıklarına aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği penceresinden bakılırken, partinin toplumsal cinsiyet yaklaşımı, ayrı bir bölüm olarak da işlenmiştir. "Kürt Sorunu"nun çözümüne ilişkin bölümün hemen ardından ele alınan bu bölümde cinsiyet eşitsizliğinin "tarihsel, siyasal, ekonomik ve kültürel" boyutlara sahip bir sorun olması dolayısıyla öncelikli olarak çözülmesi gereken sorunlar-

15 BDP'nin web sitesinde halen eski tüzük ve program yer almaktadır. Yeni program ve tüzük parti genel merkezinden e-posta aracılığıyla temin edilmiştir.

16 BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi/Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women.

17 Cinsel yönelim farklılığının da bu başlık altında programa girdiği vurgulanmalıdır: "Kişinin cinsel yönelimlerinden dolayı dışlanmasına ilişkin yasalarda var olan baskıcı ve ayrımcı hükümler kaldırılacak, buna dönük uygulamaların önüne geçilecektir."

dan biri olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca partinin bu sorunu en keskin ve yaygın bir ayrımcılık olarak ele aldığı belirtilerek, kadının siyasetin demokratikleşmesinin temel dinamiği olarak görüldüğü dile getirilmiştir. Aynı bölümde kotaya da değinilmekte ve

> "Kadınların karar alma ve uygulama süreçlerinde temsil edilmesini engelleyen koşullar ortadan kalkıncaya kadar, her alanda pozitif ayrımcılık ilkesini savunacaktır. Ayrıca partinin bütün yönetim kademelerinde %40 cinsiyet kotasını uygulayacaktır."

denilmekte ve çözüm önerileri arasında DTP'de dile getirilenlere ek olarak, kadın istihdamının arttırılması bahsinde kamudaki istihdamda %50 kadın kotası vaat edilmektedir.

Programın demokratikleşme ile ilgili bölümlerinde cinsiyet eşitsizliği ve buna karşı mücadeleye ağırlıkla yer verilmiş olmasına karşın, aynı ağırlığın sosyal politikalar bölümünde bulunmadığını belirtmek gerekir. Geçmiş dönemlerde, parti programlarında sadece sosyal politikalar başlığı altında ve birkaç paragrafla yer verilen cinsiyet eşitsizliği konusunun, daha sonra partinin birinci derece öncelik verdiği politik sorunlar arasında ele alınmaya başlanması olumlu bir gelişme idi. BDP programı da konuya benzer şekilde bir öncelik vermiş; cinsiyet eşitsizliği ve buna karşı çözüm perspektifini hem diğer demokratikleşme başlıkları altında ele almış hem de ayrı bir başlık olarak düzenlenmiştir. Ancak, bu kez de sorunun sosyal politikalar alanına yansıması ve partinin çözüme ilişkin sosyal politika önerilerinin zayıf kaldığı görülmektedir.

Konumuz bağlamında BDP'nin tüzüğüne bakılacak olursa, tüzükte de programdaki toplumsal cinsiyet yaklaşımına paralel düzenlemelerin yer aldığı görülmektedir. Tüzüğün, partinin tanımının yapıldığı 2. maddesinde, diğer özelliklerin yanı sıra BDP'nin "insanlığın özgürleşmesini, cinslerarası eşitlikte gören" bir parti olduğu belirtilmiştir. Partinin amaçlarının sıralandığı bölümde (madde 3/f);

> "(...) cinsiyet özgürlüğü önündeki bütün engellerin ortadan kaldırılması için başta kadınların öz iradesine dayalı olarak gelişecek kadın örgütlülüğünü yaratarak kararlılıkla mücadele eder. Bu ilke doğrultusunda cins ayrımcılığı ve kadına yönelik her türlü şiddeti ret eder, yaşamın tüm alanlarında cinsler arası eşitliğin yaratılabilmesi için; hukuki, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel tedbirlerin alınmasını sağlar. Kadın-erkek eşitliğinin siyasal alanda uygulanabilmesi için her türlü önlemi alır. Kadın-erkek eşitliğini en üst düzeyde sağlamak üzere 'eşbaşkanlık' sistemini savunur ve bunun kurumsallaşması için mücadele yürütür. Partinin organ ve kurullarında yer alma dahil olmak üzere, parti yaşamının her alan ve düzeyinde pozitif ayrımcılığın uygulanması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçla cinsiyet kotasını savunur ve kotanın yasalaşması için mücadele yürütür."

denilmekte; burada dile getirilenler işleyiş ilkeleri bölümünde de (md.: 4/d, f) partinin her türlü organ seçimi ile genel ve yerel seçimleri aday belirlemelerin-

de %40 cinsiyet kotası uygulanacağı, eşit oy alan adaylardan kadın adayın seçilmiş sayılacağı vurgulanarak tekrar edilmektedir.

İki eşlilik konusuna burada da yer verilmiştir. DTP'de olduğu gibi BDP tüzüğünün üyelik şartları bölümünde de (md.: 5) iki eşliliğin üyelik önünde engel olduğu belirtilmiştir: "Kadının cinslerarası eşitlik ilkesiyle, Medeni Kanun'dan kaynaklanan haklarını gözetmek amacıyla, birden fazla evlilik yapanların üyelikleri düşürülür." Bu bağlamda başka bir düzenleme de disiplin suçları bölümünde (md.: 93/i, p) yer almakta olup, aile içi dahil olmak üzere kadına yönelik her türlü şiddet kullanmanın ve cinsel tacizde bulunmanın parti disiplin suçu olduğu vurgulanmaktadır.

Tüzüğün kadın birimleri ile ilgili bölümünde (md.: 68), kadın meclislerinin "özgün ve özerk" örgütleneceği ve kendi içinde merkezî yapılanmaya sahip olduğu belirtilmektedir. Partinin yan örgütleri olmayıp, asli organlar arasında sayılan kadın birimlerinin, yönetsel açıdan özerk organları olarak tanımlanmaları, bu birimlerin parti içindeki ağırlıklarını ve inisiyatiflerini güçlendirici niteliktedir. Kadın birimlerini güçlendirici başka bir düzenleme de mali kaynaklarla ilgidir. Kadın birimlerinin etkinliği açısından üzerinde tasarrufta bulunabilecekleri yeterli miktarda mali kaynaklara sahip olmalarının önemi inkâr edilemez. Bu açıdan BDP, kadın birimlerine aktarılması gereken mali kaynak konusunun tüzükle güvenceye alındığı belirtilebilir. Buna göre, yasal hazine yardımı dahil olmak üzere, belde, ilçe, il ya da genel merkez düzeyinde elde edilen gelirlerin %15'inin kadın meclislerine aktarılması öngörülmektedir (md.: 108).

BDP'nin çerçevesi yukarıdaki program ve tüzük maddeleriyle çizilen toplumsal cinsiyet yaklaşımı, cinsiyet kotasının uygulanması dışında da çeşitli şekillerde parti faaliyetlerine yansımaktadır. Örneğin, parti siyaset okullarında verilen karma eğitimlerde toplumsal cinsiyet konusu da işlenmektedir.[18] Karma eğitimlerin yanı sıra partinin sadece kadınlara yönelik eğitim programları uygulanan bir "Kadın Akademisi" bulunmaktadır. Bu şekildeki yansımalardan, kamuoyunda en fazla dikkat çeken bir uygulama, belediyelerle, belediye işkolunda örgütlü bulunan sendikalar arasında imzalanan toplu sözleşmelere eklenen kimi hükümlerdir. BDP'li belediyeler, toplu sözleşme metinlerine, eşine şiddet uygulayan belediye çalışanı ücretinin yarısının, şiddet gören eşe ödeneceği; kız çocuğunu okula göndermeyen belediye çalışanına erkek çocuğu için ödenen eğitim ödeneğinin kesileceği gibi hükümler eklemektedir. Tabi bu toplu sözleşme hükümleri Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nca onaylanmadığı için resmî bir yaptırım gücüne kavuşmamaktadır. Ancak bu tür konuların toplu sözleşme süreçlerinde gündeme gelmesinin, sözleşme hükümlerinin resmiyette doğuracağı yaptırımlar kadar anlamlı olduğu düşünülebilir. BDP'li belediyeler 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde kadın çalışanlarını ücretli izinli saymak, bu tür özel günlerde toplu taşımayı kadınlar için ücretsiz yapmak gibi uygulamalara da gitmektedir.

18 BDP'nin parti eğitimlerine ilişkin bilgi veren PM üyesi Yüksel Mutlu, toplumsal cinsiyetin karma eğitimlerde işlenen ilk konu olduğunu anlatmıştı (26 Aralık 2010 tarihinde yapılan görüşme).

DTP/BDP'li kadın milletvekilleri

DTP/BDP, kadın milletvekillerinin profilleri açısından da Türkiye'de egemen siyasi parti geleneğinin dışında özellikler göstermektedir.[19] Anımsanacağı üzere siyasi partilerin aday gösterdikleri kadın milletvekillerinin toplumdaki genel kadın nüfusunun ve seçilen erkek milletvekillerinin profilinin dışında özellikler gösterdikleri, daha eğitimli ve meslek sahibi oldukları; partilerin kadın birimlerinden gelmedikleri ve bu birimlerle aralarında geçişkenlik bulunmadığı, parti tabanınca tanınmadıkları ve esas olarak da seçkin özellikleri göz önüne alınarak partilerin erkek liderlerince aday gösterildikleri belirtilmişti. DTP'li kadın adayların durumu bu şemadan farklıdır. DTP'li kadın adaylar, parti lideri ya da diğer erkek yöneticiler yerine partinin "Kadın Meclisi" denilen kadın birimlerince belirlenmiştir. 2007 seçimlerinde olduğu gibi 2009 yerel seçimlerinde de DTP, bu birimler tarafından belirlenen kadınları aday göstermiştir

Seçilen kadınlar ile partinin kadın birimleri arasında da farklı bir ilişki bulunmaktadır. Partinin karar ve yönetim organlarında yer alan kadınların büyük çoğunluğu gibi genel ve yerel seçimlerde aday gösterilen kadınlar da genellikle parti kadın birimleri içinde çalışma deneyimine sahip, partinin kadın üye ve çalışanları tarafından tanınan kadınlardır. Örneğin DTP/BDP grubunda yer alan kadın milletvekillerinin çoğu, seçilmeden önce bu partinin kadın birimlerinde ve/veya genel düzeydeki karar ve yönetim organlarında çalışmıştır.[20] Bu bilgiler ışığında DTP/BDP'li kadın milletvekillerinin partinin kadın birimlerince belirlenmekle kalmadıkları, bizzat bu birimler içinden çıktıkları belirtilebilir.

DTP/BDP'li kadın milletvekilleri eğitim düzeyi, mesleki durum ve sınıfsal konum açısından da genel milletvekili profiliyle tam örtüşmemektedir. Örneğin, sekiz milletvekilinin eğitim durumlarına bakıldığında; ikisi fakülte üçü yüksek okul olmak üzere toplam beşi üniversite mezunu iken üçünün ortaöğretim mezunu olduğu görülmektedir. Mesleki açıdan ise DTP/BDP'li kadın milletvekilleri avukatlık, gazetecilik gibi profesyonel mesleklerin yanı sıra hemşirelik, harita teknikerliği gibi mesleklerden gelmekte ve iki milletvekilinin ise herhangi bir

19 DTP'nin kapatılmasıyla kadın milletvekillerinden birisinin milletvekilliği düşürülmüştür. Ancak burada kadın milletvekillerine ilişkin profil çıkarılırken vekilliği düşürülen Aysel Tuğluk da grup içinde değerlendirilecektir.

20 Van Milletvekili Fatma Kurtulan ile Mardin Milletvekili Emine Ayna, 1990'ların ikinci yarısından itibaren HADEP'in Çukurova bölgesindeki yerel kadın komisyonlarında çalışmaya başlamış, ardından Merkezî Kadın Komisyonu'nda faaliyetlerini sürdürmüş, sonraki yıllarda kadın komisyonunu temsilen Parti Meclisi'nde ve Merkez Yönetim Kurulu'nda yer almış, son olarak da DTP Kadın Meclisi'nin önerisiyle aday gösterilmişlerdir. İstanbul Milletvekili Sebahat Tuncel, DEHAP İstanbul Bağcılar İlçe Kadın Komisyonu üyeliği, Bağcılar İlçe Başkanlığı gibi görevlerin ardından Merkezî Kadın Kolları'nda çalışmış ve DTP'de kadın kollarını temsilen Parti Meclisi Üyeliği'ne seçilmiş, daha sonra da DTP Kadın Meclisi sözcüsü iken tutuklanmış ve cezaevindeyken kadınlar tarafından aday gösterilmiştir. Şırnak Milletvekili Sevahir Bayındır da uzun yıllar HADEP ve DEHAP'ta kadın kollarının yanı sıra bu partilerin çeşitli düzeylerdeki yönetim organlarında görev yapmıştır. Batman milletvekili Ayla Akat Ata, Diyarbakır Kadın Platformu'nun kurucularındandı. Iğdır milletvekili Pervin Buldan HADEP ve DEHAP'ta çeşitli dönemlerde parti meclisi üyeliği yaptıktan sonra kayıp yakınları tarafından kurulan bir toplum örgütünde çalışmaktaydı. Gülten Kışanak, Diyarbakır'dan aday gösterildiğinde bu kentte bir alt belediyenin kadın çalışmalarının koordinasyonunda görev yapmaktaydı. DTP'nin kapatılmasıyla milletvekilliği düşürülen Aysel Tuğluk da HADEP ve DEHAP döneminde Parti Meclisi üyeliği yapmıştı ve kapatılan DTP'nin ilk eşbaşkanıydı.

mesleği bulunmamaktadır. Sınıfsal köken açısından ise çoğunlukla alt-orta sınıfa mensup olduklarını belirtmek mümkündür.

DTP'li kadın milletvekilleri, kadın milletvekillerinin seçildikleri yerleşim biriminin büyüklüğü ve coğrafi konumu açısından da farklı bir tablo arz eder. Türkiye'de egemen siyasal gelenek içinde kadınlar daha çok metropollerden aday gösterilerek seçilmişlerdir (Güneş-Ayata, 1998: 244) 2007 milletvekili seçimlerinde de DTP dışındaki siyasi partilerden seçilen kadın milletvekillerinin seçildikleri yerler bu gelenekle uyumludur. 2007 seçimlerinde AKP'den seçilen kadınların üçte birinden fazlası (12 kişi), CHP'den seçilenlerin 7'si ve MHP'den seçilenlerin ise her ikisi İstanbul, Ankara ve İzmir gibi üç büyük kentten aday gösterilmiş olmalarına karşın DTP'den seçilen ve halen BDP grubunda yer alan kadınlar Van, Batman, Mardin, Şırnak, Iğdır gibi illerden seçilerek yukarıda belirtildiği gibi hem kent ölçeği hem de coğrafi konum itibarıyla farklı bir tabloyu ortaya çıkarmışlardır.

Son olarak DTP/BDP'nin kadın vekillerin Meclis faaliyetleri açısından da farklılık sergilediğini belirtmek mümkün. Eşbaşkanlık sistemi, hem partinin kendi seçmen kitlesine hem de dış kamuoyuna karşı temsil ve söz söylemede kadınlara da eşit olanak vermiş bulunmaktadır. Temsilin liderlik konumu tartışmasız bir erkek tarafından gerçekleştirildiği siyasal gelenekle karşılaştırıldığında eşbaşkanlığın bu geleneğe son derece radikal bir alternatif oluşturduğu belirtilebilir. Partinin meclis grup toplantılarında her iki eşbaşkan da söz almaktadır. BDP'nin web sitesinde yer alan ve 6 Nisan-13 Temmuz 2010 tarihlerini kapsayan kayıtlara göre on Meclis Grup Konuşması'nın altısı, resmî genel başkan konumundaki Selahattin Demirtaş tarafından, dördü de (%40) fiilen eşbaşkan olarak görev yapan Gülten Kışanak tarafından gerçekleştirilmiştir.[21] Eşbaşkanların grup toplantılarında konuşma dağılımının cinsiyet kotasına denk bir oranda gerçekleşmesi muhtemelen öngörülmemiştir; ancak dikkate değer bir tesadüf olarak değerlendirilebilir.

* * *

Öte yandan yasa önerisi sunma, yazılı ve sözlü soru önergesi verme gibi faaliyetler milletvekillerinin Meclis'teki etkinlikleri açısından bir ölçüt olarak değerlendirilecek olursa, DTP/BDP'li kadın milletvekillerinin, kendi gruplarında yer alan erkek milletvekillerine göre olduğu kadar Meclis'teki diğer kadın milletvekillerine göre de aktif bir tavır içinde olduklarını belirtmek mümkündür.

TBMM resmî web sitesinde yer alan kayıtlara göre DTP/BDP milletvekillerince imzalanan yasa önerileriyle, sözlü ve yazılı soru önergelerinin cinsiyete göre dağılımına bakıldığında, erkeklerin yasa önerisi sunmada daha aktif olmalarına karşın hem sözlü hem de yazılı soru önergesi sunmada da kadınların daha aktif oldukları görülmektedir. DTP/BDP'li milletvekillerince sunulan 197 yasa önerisinin 68'inde kadınların imzası bulunmaktadır. Buna göre her DTP/BDP'li kadın milletvekiline 8,5, erkek milletvekiline de 13 yasa önerisi düşmektedir. Erkek milletvekillerinin verdiği sözlü soru önergelerinin toplamı 691, kadın millet-

21 http://www.bdp.org.tr/tbmm/grup-konusmalari/grup-konusmalari.html (29 Aralık 2010).

vekillerininki 570'tir. Yine kişi başına düşen sayılar hesaplanacak olursa DTP/BDP'li her kadın milletvekiline 71,25, erkek milletvekiline ise 53 sözlü önerge düşmektedir. Yazılı soru önergelerinde ise erkek milletvekillerinin verdiği soru önergelerinin toplamı 627, kadın milletvekillerinin verdiği soru önergelerinin toplamı 572'dir. Kişi başına düşen yazılı önerge sayıları ise kadınlar için 71,5 iken erkekler için 48,2'dir.[22]

Burada kadın milletvekillerinin TBMM'deki söz konusu etkinliklerinin daha çok hangi alanlarda yoğunlaştığı sorusu da akıllara gelebilir. Zira toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığında, kadın vekillerin ilgilerinin daha çok kadına uygun olduğu düşünülen alanlarda mı yoğunlaştığı yoksa genel bir yelpazeye mi yayıldığı önemli bir husustur. Bu hususu aydınlatmak amacıyla DTP/BDP kadın milletvekillerinin verdikleri yazılı ve sözlü soru önergelerinden ve Genel Kurul konuşmalarından yola çıkarak Meclis'teki çalışma alanlarına ilişkin bir çıkarsama yapıldığında, faaliyetlerin üç ana başlık altında toplanabilecek geniş bir alana yayıldığı görülmektedir. Söz konusu alanlardan birisi, seçildikleri illerin sorunlarına ilişkindir. Diğeri kadına yönelik şiddet, kota gibi toplumsal cinsiyete dair konular ile genel olarak dezavantajlı grupların sorunları ve insan haklarına ilişkindir. Üçüncüsü ise kadınların söz almasına alışık olunmayan istihdam, sendikal örgütlenme ve toplu sözleşme hakkı, eğitim, bütçe gibi konulardır.[23] Dolayısıyla DTP/BDP milletvekili kadınların Meclis'teki etkinliklerinin ve ilgilerinin, kadınlara uygun görülen alanlarla sınırlı kalmadığını belirtmek mümkündür.

İstanbul, Mardin ve Van dışında ayrı şehirlerden seçilmiş oldukları için DTP/BDP kadın milletvekilleriyle, diğer parti gruplarında yer alan kadın milletvekillerinin etkinliklerine ilişkin genel bir karşılaştırma yapmak zordur. Sadece İstanbul, Mardin ve Van'dan seçilen vekillerin etkinliklerine dair bir karşılaştırma da geneli yansıtmayabilir. Yine de fikir vermesi açısından böylesi kısıtlı bir karşılaştırma yapılabilir. Buna göre, cezaevindeyken İstanbul'dan aday gösterilen ve yaklaşık yüz bin gibi oldukça yüksek sayılabilecek oyla seçilerek Meclis'e giren Sebahat Tuncel, seçildiği tarihten itibaren 19 yasa önerisine imza atmış; 5 adet sözlü, 121 adet de yazılı soru önergesi sunmuştur.[24] Sebahat Tuncel'in dışında İstanbul'dan 15 kadın daha milletvekili listelerine girmeyi başarmıştır. Bunlardan 9'u AKP'li, 4'ü CHP'li, 1'i MHP'li ve 1'i de DSP'lidir. Bu milletvekillerinin imzalarının bulunduğu toplam yasa önerisi sayısı 114, sözlü soru önerge sayısı 27 ve yazılı önerge sayısı ise 262'dir.[25] 14 milletvekili için orta-

22 http://www.bdp.org.tr/tbmm/milletvekilleriniz/milletvekillerimiz.html (20 Kasım 2010).

23 Kadın milletvekillerinin etkinliklerine ilişkin meclisin web sitesinin yanı sıra milletvekili danışmanlarından da bilgi alınmıştır.

24 http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.sonuc?donem=23&adi=Sebahat&soyadi=Tuncel&il=&parti=BDP&kelime (29 Aralık 2010). Tuncel'in sözlü soru önergelerinin sırasıyla, basın özgürlüğü; grev hakkı; bir köyde yaşanan şiddet olayları; İstanbul'daki ruhsatsız işyerleri ile kaçak işçi çalıştıran işyerlerinin denetimine ilişkindir.

25 Partilere göre dağılım şu şekildedir: DSP'li Ayşe Jale Ağırbaş'ın imzası bulunan yasa önerisi sayısı 24; yazılı soru önergelerinin sayısı 216 olup Ağırbaş'ın sözlü soru önergesi bulunmamaktadır.

MHP listelerinden İstanbul milletvekili olarak meclise giren Meral Akşener'in imzası bulunan yasa önerisi sayısı 4 olup yazılı ve sözlü soru önergesi bulunmamaktadır. Akşener Meclis Başkan

lama olarak kişi başına düşen yasa önerisi sayısı 7,6; sözlü soru önergesi sayısı 1,8; yazılı önerge sayısı ise 17,5'tir. Van ili özelinde DTP/BDP milletvekili Fatma Kurtulan'ın imzası bulunan yasa önerisi sayısı 10, sözlü soru önerge sayısı 2 ve yazılı önerge sayısı ise 197 iken AKP'li Gülşen Orhan'ın imzası bulunan yasa önerisi sayısı 2 olup Orhan'ın sözlü ya da yazılı önerisi bulunmamaktadır. Mardin'de ise DTP/BDP'li Emin Ayna'nın imzası bulunan yasa önerisi sayısı 5, yazılı soru önergesi sayısı 6 olup Ayna'ın sözlü önergesi bulunmamaktadır. Mardin'in AKP'li milletvekili Gönül Bekin Şahkulubey'in imzası bulunan yasa önergesi sayısı da 5 olup, Şahkulubey'in yazılı ya da sözlü soru önergesi bulunmamaktadır. Bu üç kente ilişkin karşılaştırmalı rakamlardan DTP/BDP kadın milletvekillerinin aynı kentlerden seçilen diğer hemcinslerine göre burada baz alınan ölçütler açısından daha faal oldukları sonucu çıkmaktadır. Kuşkusuz hazırlanan yasa önerisi ya da verilen yazılı ve sözlü soru önergesi sayılarının, özellikle de 25. dipnotta belirtilen iktidar partisine mensup olma ya da Meclis Başkan Yardımcılığı görevinde bulunma gibi etkenler de göz önüne alındığında milletvekillerinin Meclis'teki etkinliklerinin yegâne ölçütü oldukları iddia edilemez. Ancak yine de fikir verici bir ölçüt olarak değerlendirilmeleri mümkündür.

Meclis İhtisas Komisyonları'nda yer almanın da DTP/BDP kadın milletvekillerinin Meclis'teki etkinliklerine ilişkin başka bir ölçüt olduğu düşünülebilir. Bu açıdan bakıldığında, DTP/BDP'li milletvekillerinin yasa önerisi hazırlama ya da soru önergesi verme konusunda ortaya çıkardıkları verili toplumsal cinsiyet sınırlarını aşan tablonun kısmen bozulduğu gözlenmektedir. DTP/BDP, anayasa, adalet, içişleri, dışişleri, milli eğitim, plan bütçe gibi komisyonlarda erkek milletvekilleriyle temsil edilirken, "çevre, sağlık, aile, çalışma ve sosyal işler" ve "kadın-erkek fırsat eşitliği" komisyonlarında kadın milletvekilleriyle temsil edilmektedir.[26] Bu komisyonların ihtisas komisyonları olduğu, dolayısıyla anayasa, adalet ya da plan bütçe komisyonu gibi komisyonlarda, bu konularda uzman olan milletvekillerinin bulunması gerektiği dolayısıyla cinsiyet ölçütünün ikinci planda tutulmasının anlaşılır bulunabileceği öne sürülebilir. Bu kısmen kabul edilebilir bir önermedir. Ancak yine de kadınların yer aldıkları komisyonların geleneksel olarak kadın uğraşı şeklinde nitelendirilen alanlara ilişkin ihtisas komisyonları olduğu da dikkatlerden kaçmamaktadır. Kaldı ki söz konusu ayrışma benzer uzmanlık alanlarına sahip milletvekilleri açısından da geçerlidir.

Yardımcısı konumundadır. Yazılı ve sözlü önerge vermemiş olmasında bu konumunun etkisi göz ardı edilmemelidir.

CHP'nin İstanbul listelerinden Meclis'e giren 4 kadın milletvekilinin imzalarının bulunduğu yasa önerisi, sözlü ve yazılı soru önergelerinin toplam sayıları sırasıyla 45, 27 ve 45'tir.

AKP listelerinden İstanbul milletvekili olarak seçilen 9 kadın milletvekilinin imzalarının bulunduğu toplam yasa önerisi sayısı 41'dir. Sözlü soru önergesi bulunmayan kadın milletvekillerinden sadece birisinin yazılı soru önergesi bulunmaktadır. AKP'li kadın milletvekillerinin yazılı ya da sözlü soru önergesi vermemelerinin iktidar partisine mensup olmalarıyla bağlantılı olarak değerlendirilmesi gerektiği açıktır.

Rakamlar TBMM'nin resmî web sitesinden derlenmiştir.

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.liste (29 Aralık 2010).

26 TBMM'nin resmî web sitesinde "Dilekçe Komisyonu" gibi bazı ihtisas komisyonlarının üye listelerine yer verilmemiştir. Burada yapılan değerlendirme, üye listeleri TBMM web sitesinde yayımlanan komisyonlarla sınırlıdır.

Örneğin hukukçu bir erkek milletvekili hem adalet hem de anayasa komisyonlarında yer alırken yine hukukçu olan Ayla Akat Ata sadece kadın-erkek fırsat eşitliği komisyonunda görev almıştır.

Sonuç itibarıyla ihtisas komisyonlarındaki ayrışmaya rağmen, genel olarak DTP/BDP kadın milletvekillerinin profillerinin yanı sıra Meclis'te sergiledikleri ve alışılmış toplumsal cinsiyet kalıplarını aşan etkinlik düzeylerinin de TBMM'nin genelinden farklı bir karakter taşıdığı belirtilebilir.

Değerlendirme ve sonuç: Farklılığın ardındaki dinamikler

Girişte DTP/BDP'nin %40 cinsiyet kotası uygulamasıyla Meclis'teki diğer partilerden ayrıksı bir görünüm arz ettiği belirtilmişti. Tüzük, program ve işleyişlerine dair bir incelemeyle, kotanın söz konusu partilerde toplumsal cinsiyet eşitliğine dair bütünlüklü yaklaşımın ürünü olduğu ortaya çıktı. DTP/BDP'li kadın milletvekillerinin profillerine bakıldığında ise ayrıksılığın tüzük, program, işleyiş veya kadın temsil oranının yüksekliği ile sınırlı kalmadığı, daha radikal bir içerik taşıdığı görüldü. Zira DTP/BDP'li kadın milletvekilleri, ne liderin yakın çevresinden gelen ve bu nedenle güvenilir bulunan kadın kategorisine ne de yüksek eğitim düzeyi, mesleki statüsü, sınıfsal konumu vb. özellikler açısından uygun bir vitrin oluşturması beklenen "seçkin" kadın kategorisine uymaktadır. Toplumdaki kadınlar arasındaki çeşitliliği ve farklılığı yansıtacak şekilde çeşitli meslek gruplarından, eğitim düzeylerinden gelmektedirler. Ortak özellikleri partinin kadın tabanıyla ilişki düzeyleri, çoğunlukla da bu tabanın içinden çıkmış olmalarıdır. Cinsiyetlerine dayalı handikapları dengeleyecek sınıfsal avantajlara sahip olmadıkları gibi normalde yoksul toplumsal sınıflara daha yakın duran konumlarının, aday gösterilme ve seçilme açısından ikinci bir handikap oluşturması beklenebilirdi. Hem cinsiyete hem de sınıfsal konuma dayalı dezavantajlara sahip olan ve bu dezavantajlarının yanı sıra eğitim vb. açılardan da Meclis'teki "seçkin" hemcinslerine göre "sıradan" sayılabilecek BDP/DTP'li kadınları Meclis'e taşıyan ve etkin bir performans sergilemelerini mümkün kılan dinamikler, başlı başına üzerinde durmayı hak etmektedir. Zira kadın temsilinin yıllarca %4'lerde kaldığı bir mecliste, sadece %40 cinsiyet kotası nedeniyle değil, başka açılardan da ezberleri bozan bir durum söz konusudur.

Bu durumun ardındaki dinamiklerin, bizzat bu partileri ortaya çıkaran ve şekillendiren özgün toplumsal-siyasal oluşum süreci içinde aranabileceği açıktır. Her iki partinin ayırt edici özelliklerinin, Kürt kimliğinin tanınması ve Kürt Sorunu'nun çözümüne odaklanmış bir parti geleneğinin içinde şekillenmeleri olduğu düşünülürse, bahsedilen toplumsal-siyasal oluşum sürecinin, geniş anlamda Kürt dili ve kimliği üzerindeki inkâr ve asimilasyon politikalarıyla bu politikaların etkilerini, 1980'li yıllardan bu yana ülkenin siyasal gündeminin önemli belirleyenlerinden biri haline gelen Kürt Hareketi'ni, yaşanan can kayıpları vb. düşünüldüğünde bir "savaş" olarak nitelenmesi mümkün olan çatışma sürecini ve sonuçlarını, tüm bunların kadınların toplumsal ve politik katılım modelleri üzerindeki etkilerini kapsaması gerektiği düşünülebilir. Ancak böyle-

si geniş bir alanın bu makalenin sınırları içinde değerlendirilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla burada daha çok DTP/BDP'nin ve öncülü durumundaki diğer siyasi partilerin toplumsal cinsiyet politikalarının gelişimi merkeze alınarak, bu gelişimin gerektirdiği ölçüde diğer bağlamlara değinmekle yetinilecektir.

DTP/BDP, Kürtlerin kimlik taleplerinin karşılanması ve "Kürt Sorunu" olarak ifadelendirilen sorunlar kümesinin çözümü bağlamında 1990 başlarında kurulan Halkın Emek Partisi-HEP'e ve onun kapatılmasının ardından sırasıyla benzer bir işlevi yerine getirmek üzere kurulan DEP, HADEP, DEHAP geleneğine dayanmaktadır.[27] Bu gelenek içindeki partilerin yapısı gibi politikaları da Kürt Sorunu etrafında yaşanan toplumsal ve politik altüst oluş bağlamında oluşmuş ve değişim geçirmiştir.

* * *

Otuz yıldan fazla bir zamana yayılan çatışmalar 40.000 kişinin yaşamına mal olurken, bölgede yaşanan can kayıpları sadece çatışmalarla sınırlı kalmamış, binlerce insan faili meçhul cinayetlerle hayatını kaybetmiştir. Güvenlik gerekçesiyle üç bin civarında köy boşaltılırken, milyonlarca Kürt köylüsü hiç hazırlıkları olmadan büyük kentlere göçertilmiştir. Tüm bunlar bir yandan olağan yaşam akışını altüst ederken diğer yandan da Kürt kimliğine dayalı politizasyon sürecinin hızlanması ve yaygınlaşması sonucunu doğurmuştur.

Mevcut kimlik politikaları ve yaşanan şiddet, bütün sınıfları kesen bir eksen üzerinden etkide bulunsa da bu süreçten en fazla canı yanan yoksul toplumsal kesimler olmuştur. Dolayısıyla politikleşmenin de en hızla yaşandığı kesimler de Kürt yoksulları olmuştur. Ana gövdesini esas olarak bu yoksul toplumsal kesimlerin oluşturduğu ve insanların politizasyon etkisiyle olduğu kadar yaşadıkları hak ihlallerine, kayıplara karşı bir dayanışma ve destek arayışıyla da toplandıkları siyasi partiler, doğal olarak daha başından üye ve aktivist profili açısından geleneksel partilerden farklı şekillenmiştir. Birbiri ardı sıra kapatılsalar ve farklı adlar altında kurulsalar da bu partilerin değişmez üye ve aktivistlerinin çoğunluğunu, daha çok ekonomik gücü olanların ve seçkinlerin uğraşı olarak görülen kurumsal siyaset içinde bulunmalarına alışık olunmayan yoksullar, okuma yazması olmayan köylüler, gençler, kadınlar oluşturmuştur. Söz konusu partiler bu insanlar için ihtiyaç duydukları dayanışmayı sunmanın yanı sıra, örgütlenerek güçlerini görebilecekleri, kendilerini istedikleri gibi ifade edebilecekleri, özgüven ve politik deneyim kazanabilecekleri platformlar da olmuştur.

Gündelik yaşamın olağan akışını kesintiye uğratan altüst oluş süreci hayatın her alanında radikal değişikliklere yol açarken bundan kadınların politik katılım şekilleri de payını almıştır. Kadınların katılım şekillerinden birisi ve en kuşkusuz en radikal olanı, makalenin kapsadığı alanın dışında kalmakla birlikte bu alandaki kadınların politik katılımı üzerinde de dolaylı etkide bulunduğu düşü-

27 "Kürt Sorunu" olarak ifade edilen ve kaynağında da Kürt kimliğinin ve dilinin tanınmamasının bulunduğu sorunlar kümesi ve yukarıda bahsedilen çatışmalı sürece ilişkin farklı kaynaklar için bkz. Beşikçi, 1978; Beşikçi, 1990; Beşikçi, 1991; Bozarslan, 2009; Kirişçi ve Winrow, 2002; McDowall, 1997; Yeğen, 1999.

nüldüğünden değinilmesi gereken "gerillaya katılım"dır. 1990'lı yılların başında köylerden ve kentlerden, her sınıftan genç kadınların, PKK'nin silahlı birimlerine katılmak üzere "dağa çıkma"ları, yerleşik toplumsal cinsiyete dayalı rol ve beklentiler üzerinde hayli sarsıcı bir etkide bulunmuştur. Konumuz bağlamında bakıldığındaysa öncelikle şiddetin, yerinden edilmenin, gözaltıların, kayıpların, mevcut toplumsal cinsiyet rejimini sarsan etkileriyle ortaya çıkan dolaylı katılıma değinmek gerekir. Pek çok kadın, ailelerin parçalanması sonucunda ve/veya kayıp aile üyelerinin, tutuklanan yakınların haklarını arama zorunluluğu, ailenin erkek üyelerinin yokluğunda evi geçindirme sorumluluğu gibi nedenlerle evden çıkmak, dış dünya ile ilişkilenmek durumunda kaldı. HEP ve ardılları, bu durumdaki kadınların insan hakları kurumlarından sonra başlıca başvuru mercilerinden birisi oldu. Bu durum, hak ihlallerine karşı dayanışma, destek arayışındaki kadınların, bu partilerin kadın potansiyelinin ilk çekirdeğini oluşturmalarına yol açtı. Onlarla aynı zamanda, bu partilerin Kürt kimliğinin tanınması, Kürt Sorunu'nun çözülmesi gibi politik hedeflerini paylaşan daha az sayıdaki kadın da her türlü baskıyı göze alarak partilerde yer aldı. Dolayısıyla kadınlar bu partilerde hep var oldular. Ancak kadınların siyasi partilerdeki mevcudiyetleri başlangıçtaki destek ve dayanışma ilişkisiyle ve partinin genel politikalarının benimsenerek savunulmasıyla sınırlı kalmayarak, bugünkü %40 cinsiyet kotası ve milletvekili profiline uzanan bir dönüşüm geçirdi. Söz konusu dönüşümde, Kürt Hareketi'nin kadınları katılıma ve etkin olmaya davet eden cinsiyet eşitlikçi ideolojik politik söylemiyle örgütlenme stratejilerinin etkisi önemlidir. Yine benzer şekilde bizzat kadınların kendi deneyimlerinin hem kadınları hem de yer aldıkları politik kurumları dönüştürücü bir etkide bulunduğu belirtilebilir.[28]

Yaşanan dönüşüm çarpıcıdır. Zira başlangıç itibarıyla kadınların söz konusu partilerdeki konumu ve bu partilerin toplumsal cinsiyet politikaları, Türkiye'de hâkim siyasi parti geleneğinden pek de farklı değildi.[29] Örneğin HEP'in kurucuları arasında tek bir kadın bulunmamaktaydı. HEP'in programında 'kadın hakları' sosyal politikalar ana başlığı altında ve beslenme, konut sorunu gibi konulardan sonra ele alınmakta; 64 sayfalık program metninde kadın haklarına ilişkin görüş, tek bir paragraf içinde ifade edilmekteydi.

* * *

Halkın Demokrasi Partisi-HADEP sürecine değin bu tablo pek değişmemiş, kadınların katılımı açısından kimi gelişmeler HADEP'le birlikte yaşanmaya başlamıştır. Özellikle bu dönemde kadınların artan katılımına paralel kadın birimlerinin kurulması daha sonraki gelişmeler için de önemli bir adım olmuştur. Partilerde kadın birimlerinin kurulmasının, Kürt Hareketi'nin kadınların katılımı ve etkinleşmeleri doğrultusunda yaptığı vurguyu arttırdığı ve aynı zamanda Filistin intifadasına atıfla *serhildan* olarak ifade edilen sokak gösterilerinde ka-

28 Bu dönüşüm sürecine ilişkin ayrıntılı bir analiz için bkz. Çağlayan (2007), s. 167-182.

29 Bu partilere ilişkin burada dile getirilen değerlendirme ve saptamalar Çağlayan (2007: 129-160) ve Çağlayan'a (2006) dayanmaktadır.

dınların ön sıralarda yer alınaya başladıkları dönemin hemen ardından yaşanması, Kürt Hareketi'nin seyriyle partilerdeki kadın etkinliği arasındaki etkileşimin yansıması olarak değerlendirilebilir. Benzer bir etkileşimi, 1999'dan sonra da gözlemlemek mümkündür. Silahların sustuğu bu dönemde, Kürt Hareketi ideolojik-politik söylem düzeyinde barış sürecinin inşasında kadınların oynayabileceği role vurgu yaparken, yasal partilerdeki kadınların etkinliklerinde de belirgin bir artış yaşanmıştır. Nitekim kadın temsiline ilişkin en önemli adımlardan biri HADEP'in 2000'deki kongresinde gerçekleştirilmiş; bu kongre ile kadın birimleri kendi yönetimlerini seçme hakkı bulunan özerk örgütler olarak tanınmış ve ek 4. madde ile "pozitif ayrımcılık" ilkesi ilk kez tüzüğe eklenmiştir.[30]

HADEP'in kapatılmasının ardından siyaset sahnesine çıkan Demokratik Halk Partisi-DEHAP'ın 2003 tarihli kongresi ile değiştirdiği program ve tüzüğünde, konumuz açısından daha ileri düzenlemelere yer verilmiş; hem biçim hem de içerik açısından öncekilerden farklı bir metin ortaya çıkarılmıştır. Kürt Hareketi'nin ideolojik-politik metinlerinde cinsiyet eşitsizliğinin stratejik önem taşıyan bir sorun olarak ele alınmaya başlandığı bir dönemde kaleme alınan DEHAP programında, "kadın özgürleşmesi" konusu en fazla önem atfedilen başlangıç bölümüne alınmış ve 21. yüzyılın temel çelişkilerinden birisinin cinsiyet eşitsizliği olduğu belirtilmiştir.

* * *

Kadınların genel ve yerel seçimlerde aday gösterilmelerine ilişkin de benzer bir değişim seyri yaşanmıştır. Her ne kadar 1991 seçimlerinde, Leyla Zana, Diyarbakırlı seçmenlerin liste sıralamasını altüst eden tercihli oylarıyla seçilmiş olsa da, HEP'in kadınların siyasal temsilini yükseltmeye dönük bir gündemi bulunmamaktaydı. Ardından 1995 ve 1999 yıllarında HADEP çatısı altında seçimlere girildiğinde de kadın temsiline ilişkin özel bir duyarlılık gösterilmemişti. Buna karşın milletvekili seçimlerinin yanı sıra yerel yöneticilerin de seçildiği 1999 seçimlerinde, HADEP'in seçilen 39 belediye başkanının en azından 3'ünün kadın olması sağlanabilmiştir.

3 Kasım 2002 genel seçimlerine gelindiğinde, tıpkı parti program ve tüzüklerinde yaşanan dönüşümde olduğu gibi adaylıklarda da kadınların lehine bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Nitekim bu seçimde adayların cinsiyet kompozisyonu değişmiş, DEHAP listelerindeki kadın adayların sayısı 100'ü aşmış ve yarısı partinin oy potansiyelinin yüksek olduğu Batman, Diyarbakır, Van gibi kentlerde ilk üç sırada aday gösterilmiştir. Kadın kotası ilk kez bu seçimlerde uygulanmış; ayrıca kadınların, kadın adayların belirlenmesinde söz sahibi olması açısından da bir ilk yaşanmıştır. 28 Mart 2004 yerel seçimlerinde de aynı yaklaşım devam etmiş; birisi Türkiye'nin ilk il belediye başkanı olmak üzere, kadın birimlerince aday gösterilen on kadın, belediye başkan seçilmiştir. İl genel meclis üyelikleri

30 Pozitif ayrımcılık ilkesini düzenleyen maddeye göre partinin "(...) karar ve yönetim organlarında kadınların emekleri ve katılım düzeyleri oranında yer almaları önündeki toplumsal engeller ortadan kaldırılana kadar pozitif destek sunulması (...) kadınların bütün yönetim ve karar organlarında 1/4 oranında temsil edilmesi" öngörülmüştür.

ile belediye meclis üyeliklerinde de kota hedefine ulaşılamamış olmakla birlikte %17'ye yakın bir kadın temsili sağlanmıştır.

HEP-DEHAP sürecinde partilerin çeşitli organlarında görev almış kadınlarla 2004 yılında yaptığım sözlü tarih görüşmeleri, bu değişimin hiç de kolay olmadığını, kadınların yoğun bir mücadele vermek zorunda kaldıklarını göstermekteydi (Çağlayan, 2007: 146-150). Kadınların katılımı, daha çok örgütlenme çalışmalarında yardımcı bir güç olarak görüldükleri başlangıç döneminde erkek yöneticilerce teşvik edilmiş ve "ana" kimliğiyle saygın bir kabul görmüştür. Buna karşın, zaman içinde kadın kimlikleriyle partide söz ve karar hakkı istemeye başlayan kadınlar çoğaldığında, kabulün, yerini dışlama çabaları ve gerilim almıştır. Ancak ne dışlama stratejileri ne de yaşanan gerilim kadınların parti içinde güçlenmelerine engel olabilmiştir. Zira kadınlar partide karşılaştıkları dışlayıcı pratiklere, karşı Kürt Hareketi'nin kadınları aktif konumlara çağıran eşitlikçi söylemini koruyucu bir kalkan haline getirmeyi başarmış, kadın örgütlülüğünün göz ardı edilemeyecek bir güce ulaşması da gerilim noktalarını aşmalarını kolaylaştırmıştır. Öte yandan bizzat bu partilerin kendi söylemleri de kadınların parti içinde kadın kimlikleriyle tanınma ve temsil mücadelesinin dayanaklarından birisini oluşturmuştur. İlgileri esas olarak Kürtlerin tanınma ve temsil taleplerine ve hak ihlallerinin son bulmasına odaklanan bu partiler, söylemlerinde eşitlik talebine ve hak vurgusuna o denli ağırlık vermiştir ki, bu vurgu kadınların cinsiyete dayalı eşitsizlikler konusundaki farkındalıklarının gelişmesinde olduğu kadar eşitlik istemlerinin dayanaklarını oluşturmalarında da etkili olmuştur.

Kadın birimlerini, parti genel yönetim birimlerinin denetiminden çıkartan özgün örgütlenmeler haline getiren tüzük değişiklikleri de kadınların parti içindeki dışlayıcı ayrımcı pratiklerle baş etmelerinde rol oynamıştır. O dönemki ifadesiyle "özgün örgütlenme" modeli, kadınların, hem erkek yöneticilere bağlı olmaktan çıkarak özerk bir statü kazanmalarını hem de yönetim organlarında söz hakkı elde etmelerini sağlamıştır. Böylece karar ve temsil konumları için aday gösterilecek kadınlar partilerin erkek yöneticileri, lider konumlardaki erkekler tarafından değil, kadın birimleri tarafından ve çoğunlukla da kendi içlerinden çıkarılmıştır. Bu mekanizma, temsil süreçlerinde, lidere yakınlık ya da dışarıdan "vitrin" amaçlı seçkin kadın getirme yollarının da önünü kapatmıştır.

Partilerin ve onları şekillendiren ideolojik, politik ve toplumsal atmosferin içsel dinamikleriyle bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye'deki çeşitli kadın örgütleriyle ortak platformlarda yer almaya başlamanın katkılarına da değinmekte fayda var. Zira bir kısmı feminist nitelikteki bu kadın örgütleriyle etkileşim, her iki taraf üzerinde de güçlendirici etkide bulunmuştur. Bahsedilen tüm bu etkenlerle güçlenen kadın birimlerinin parti içindeki delege seçimi, aday belirleme gibi süreçlerde etkili olmaya başlaması, sadece, partinin genel üye ve aktivist profilini yansıtan kadınların seçilebilir konumlara gelmelerini garantilemekle kalmamış, kadın üye ve delegeler üzerinde etkili olabildikleri oranda, partinin diğer kademelerinde de etkilerini hissettirme olanağı sunmuştur.

* * *

Özetle TBMM'de ayrıksı bir tablo oluşturan DTP/BDP'nin toplumsal cinsiyet politikalarının ve ortaya çıkardığı kadın milletvekili profilinin gerisinde Kürt kimliğine dayalı politik mobilizasyonun ve "Kürt Sorunu" bağlamında yaşanan toplumsal ve politik altüst oluşun bulunduğu belirtilebilir. Bu özgül koşullarda ortaya çıkan ve Türkiye siyasal geleneği içinde istisna oluşturan DTP/BDP modelinin ayırt edici özelliklerinin şöyle sıralanması mümkündür: Kadınların da mobilize olduğu toplumsal ve politik bir hareketin varlığı, bu harekete yön veren ideolojik politik söylemin kadınların eşitliğini de içerebilecek bir hak ve eşitlik vurgusuna sahip olması; bu vurguyu kadınların karar ve yönetim organlarında etkin bir şekilde temsil edilmeleri ve güçlenmeleri doğrultusunda değerlendirebilecek bir kadın örgütlülüğünün bulunması, bu örgütlülüğün kadın adaylar konusunda belirleyici olabileceği mekanizmaların geliştirilmesi ve son olarak da genel kadın hareketiyle besleyici bir ilişkinin mevcudiyeti.

Özgül bir tarihsel, toplumsal ve politik bağlamda şekillenen ve yukarıda sıralanan koşulların bir araya gelmesiyle ortaya çıkan DTP/BDP modelinin, diğer partileri ya da genel olarak kadınların temsiline ilişkin mevcut siyasi parti geleneğini değiştirmesini beklemek gerçekçi olmayabilir ama çeşitli düzeylerde etkide bulunması kuvvetle muhtemeldir. Örneğin, BDP'nin kadınları seçilebilir sıralarda aday gösterdiği kentlerde, diğer partilerin de kadın aday göstermeleri beklenebilir ya da önümüzdeki dönemde Meclis'te grup başkan vekilliklerinde ya da parti sözcülüklerinde daha fazla kadını görürsek, bunun nedenlerinden birisinin de DTP/BDP etkisi olduğunu düşünebiliriz. Bu tür biçimsel esinlenmelerin, mevcut partiler ve siyasi parti geleneği açısından gerçekte ne ölçüde dönüştürücü olacağı ayrı bir konudur. Ama DTP/BDP'nin ve kadın milletvekillerinin, kendi kendilerini temsil edemeyecekleri düşünülen toplumsal kesimlerin, kendi adına söz söyleyebileceğini, dahası bunu egemen modele öykünmeden ve aksine onu da değişmeye zorlayacak şekilde başarabileceğini göstermesi açısından, siyasal yaşamda ve toplumsal hafızada çok daha derinlerde bir etkiye yol açacağı kesindir.

KAYNAKÇA

Arat, Yeşim (1998), "Türkiye'de Kadın Milletvekillerinin Değişen Siyasal Rolleri, 1934-1980", A. B. Mirzalıoğlu (der.) *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı, s. 249-266.

Arat, Zehra F. (1998), "Kemalizm ve Türk Kadını", A. B. Mirzalıoğlu (der.) *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı, s. 51-69.

Beşikçi, İsmail, (1978), *Kürtlerin Mecburi İskânı*, İstanbul: Komal Yayınevi.

— (1990), *Bilim Resmi İdeoloji, Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu*, İstanbul: Alan Yayıncılık.

— (1991), *Cumhuriyet Halk Fırkasının Programı (1931) ve Kürt Sorunu*, İstanbul: Belge Yayınları.

Bozarslan, Hamit (2002), "Kürd Milliyetçiliği ve Kürd Hareketleri", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, Milliyetçilik*, Cilt IV, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 841-870.

Çağlayan, Handan (2007), *Analar Yoldaşlar Tanrıçalar Kürt Hareketinde Kadınlar ve Kadın Kimliğinin Oluşumu*, İstanbul: İletişim Yayınları.

— (2009), "Bir Kota Uygulaması Örneği: Demokratik Toplum Partisinde Cinsiyet Kotası", *9 Eylül Üniversitesi Uluslararası Katılımlı Disiplinlerarası Kadın Kongresi*, İzmir (Kongre kitabı basım aşamasındadır).

Güneş-Ayata, Ayşe (1995), "Türkiye'de Kadının Siyasete Katılımı", Şirin Tekeli (der.), *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, (1. Baskı, 1990), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 293-312.

— (1998), "Laiklik, Güç ve Katılım Üçgeninde Türkiye'de Kadın ve Siyaset", A. B. Mirzalıoğlu (der.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 237-248.

KADER (2007), "Siyasette ve Karar Alma Süreçlerinde Kadın", *Çözüm Arayışı Kurultayı, Siyasette ve Karar Alma Süreçlerinde Kadın Çalışma Grubu Raporu.*

Kirişçi, Kemal ve Winrow, Gareth (2002), *Kürt Sorununun Gelişimi ve Kökeni,* (çev. Ahmet Fethi), (1. Baskı, 1997), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

McDowall, David (1997), *A Modern History of Kurds,* London, New York: I.B. Tauris Press.

Sancar, Serpil (2008), "Siyasal Katılım" *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri*, "Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset" Raporunun Güncellemesi, İstanbul: TÜSİAD ve KAGİDER Yayını, s. 215-383.

Tekeli, Şirin (1982), *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, İstanbul: Birikim Yayınları.

Yeğen, Mesut (1999), *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu,* İstanbul: İletişim Yayınları.

İnternet Kaynakları

AKP web sitesi: http://www.akparti.org.tr/

BDP web sitesi: http://www.bdp.org.tr/tbmm/milletvekillerimiz/milletvekillerimiz.html, Erişim: 20 Kasım 2010.

http://www.bdp.org.tr/tbmm/grup-konusmalari/grup-konusmalari.html, Erişim: 29 Aralık 2010.

CHP web sitesi: http://www.chp.org.tr/Yonetim.aspx?ManagementCatID=1

Çağlayan, Handan (2006), "HEP'ten DEHAP'a Pozitif Ayrımcılık", BİANET, http://eski.bianet.org/2006/04/12/77078.htm, Erişim: 05.01.2010.

DTP web sitesi: http://www.dtp.org.tr

Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü (2009), "Mahalli İdareler Seçimlerinde Seçilmişlerin Cinsiyete Göre Dağılımı", http://www.mahalliidareler.gov.tr/Home/Dokumanlar/cinsiyetlerine_gore_secilmis_sayilari.doc, Erişim: 13.02.2010.

MHP web sitesi: http://www.mhp.org.tr/

TBMM Resmî Web Sitesi: http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.liste, Erişim: 20 Kasım 2010. http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.liste, Erişim: 29 Aralık 2010.

Gazeteler:

Milliyet, 5 Ekim 2009.

Hukuk-Siyaset Cenderesinde "Kürtçü" Partiler ve Devlet Refleksi[1]

MURAT SEVİNÇ

DTP (Demokratik Toplum Partisi), Aralık 2009'da Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı.[2] Dava 2007 yılında açılmıştı. YCB (Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı) iddianamesinde, partinin kapatılması talebi yanında üyelere yönelik (neyse ki kabul edilmeyen) tedbirler de istemişti: 221 parti yöneticisi ve 150 bin üyenin dava süresince seçimlere girmesinin ve partiye yeni üye kayıtlarının engellenmesi. Sonuçta partinin yaşamına son verildi. Sonrasında oluşan ortam davanın sonucundan daha ilgi çekiciydi. Türkiye'deki anayasacıların/hukukçuların hemen tümü kararın hukukiliği üzerinde uzlaştı. "Ne yani, Anayasa Mahkemesi siyasi karar mı verseydi?" değerlendirmesi yapıldı. İki milletvekili üyeliğini kaybetti; onlardan biri Genel Başkan Ahmet Türk'tü. Sonrasında Ahmet Türk, Ankara'da evini taşımak istedi ve bulduğu dairenin olduğu apartmanın sakinleri kendisiyle aynı binada yaşamak istemediği için başka bir yere taşınmak zorunda kaldı. O sakinlerin ve daire sahibinin yaptığında da mevzuat açısından herhangi

1 Son yıllarda (ne yazık ki akademi dahil olmak üzere) insanların birbirlerinin etnik/dinî aidiyetlerini merak ettikleri ve hatta tanışma aşamasında sorup söylemekten kaçınmadıkları bir ortam içindeyiz. Hiç konuşulmayan şeylerin, konuşulur olduğunda bir süre lüzumundan fazla sohbet konusu haline gelmesi doğal karşılanabilir. Ancak bu durum sonlanmadığında son derece rahatsız edici oluşu bir yana, yapılanın, bilinçli olmayan ırkçılık şeklinde adlandırılması gerektiği kanısındayım. Bu nedenle: başlıkta "Kürtçü" ifadesi kullanılması doğrusu ırkçı bir çağrışım uyandırmakla birlikte, bunun büyük ölçüde zorunluluktan kaynaklandığını ifade etmek gerekir. Çünkü incelenecek olan sorun, "bölünmez bütünlük" ilkesine aykırı olduğu varsayılan eylemleri nedeniyle kapatılan partilerin durumu. Söz konusu partilerin tümü Kürt siyasal hareketi içinde yer alan partiler olmadığından "Kürt partisi" ya da "Kürtçü parti" olarak adlandırmak doğru olmayacaktı. Bu nedenle ırkçı bir çağrışımı önlemek için, Kürtçü ifadesini tırnak içine almayı tercih ettim. Ayrıca "devlet" tavrının Anayasa Mahkemesi kararları/hukuk üzerinden anlaşılmaya çalışılacağını hatırlatmak gerekir; malum, devlet yargıdan ibaret değil. Bağımsız adayları birleşik oy pusulasına alarak ya da barajı %10'da tutarak Kürt siyasetine düşmanlık sergileyen başka başkaca devlet organları da var. Buna mukabil mahkeme kararları hem bir ipucu sunuyor hem de bağlayıcı olması açısından devlet eylemleri üzerindeki en etken belirleyicilerden.

2 E.2007/1, K.2009/4, K.G. 11.12.2009; *Resmî Gazete* 31.12.2009- 27449.

bir sorun yoktu. Kontrat iptal etmek hukuka aykırı değildi;[3] kapatma kararında hukuksal bir sorun olmaması gibi.

Hukuk siyaset ilişkisi içinde parti yasakları konusu

Yaşadığımız toprakların anayasacılık geçmişi, çağdaşlarıyla karşılaştırıldığında hiç de azımsanmayacak zenginliktedir. Âdetten olduğu için 18. yüzyıl sonundan başlatılıp ilk anayasal belgenin Sened-i İttifak olduğu anlatılır anayasa tarihi yazılarında. 19. yüzyıl boyunca Batı'daki kanunlaştırma hareketinin de etkisiyle hukuk alanında kısmen batılı sayılabilecek pek çok kural kabul edilmiş ya da değiştirilmiştir. Tabii buradaki "Batılı" terimiyle, gerek bu yüzyıl gerekse bizlerin dünyaya geldiği 20. yüzyılın büyük bir kısmında kabul edilen hukukun, çoğunlukla aktarma oluşu anlatılmaya çalışılıyor. Aktarma ifadesi küçümseme ya da eleştiri olarak algılanmamalı. Günümüzde *Batı demokrasisi* adlandırması, coğrafi bir alandan çok içerik açısından belli bir demokrasi modeline sahip ülkeleri anlatıyor ama geçen yüzyılda böyle değildi. Bunun nedeni, bugün artık söz konusu modelin yaygınlaşması ve aslında bir yönetim biçimi olan demokrasinin, temel ilkeleriyle tam olarak bağdaşmasa da pek çok devletin, kendisini bu kavramla tanımlama eğilimini sergilemesi. Ancak yaygınlaşma derecesi ve gerekçesi ne olursa olsun, modern dönemde demokrasi denildiğinde işaret edilen, o yönetim biçimini yaratıp zenginleştiren, dönüştüren ve herkese şu ya da bu şekilde örneklik eden ülkelerin adları malum. İngiltere, parlamenter demokrasinin ve bu yönetime dair olan her şeyin mucidi sayılır. Federalizm, anayasa yargısı, alışılmadık seçim yöntemleri, başkanlık modeli vs. bu uygarlığa ABD'nin katkıları. Fransa 1789'dan bugüne hemen her yönetim biçimini, beş cumhuriyet içinde deneyen ve sonunda kendi özgünlüğü sayılabilecek yarı başkanlık sisteminde karar kılmış görünen tam bir laboratuar. Belki bazı açılardan ayrıksılığı nedeniyle Almanya da bu grup içinde yer alabilir. Geri kalan tüm ülkeler, sistemlerini oluşturan özellikleri buralardan aktarmıştır ama yine kaçınılmaz biçimde kendi renkleriyle. Önemli olan o renk farklılığının temel ilkelere halel getirmemesidir. Demokrasi, hukuksal bakımdan devlet biçiminden (cumhuriyet ya da monarşi) ve yürütmenin örgütlenmesinden (parlamenter, başkanlık vs.) farklı düzeyde; buna mukabil tarihsel süreçte onlarla iç içe geçmiş bir kavram. Bugün genel kanı, zorunlu olmamakla birlikte cumhuriyetin ya da parlamenter yapıların demokratik rejim için daha kolaylaştırıcı biçimler olduğu yönünde. Ama bunlar, devletin biçimi ne olursa olsun demokrasinin *yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkiye* dair bir kavram olduğu gerçeğini değiştirmiyor. Bu ilişki alanında siyasetle ilgili çok kurum var tabii. Günümüzde sivil toplum olarak adlandırılan oluşumlar, baskı grupları, devlet yönetimine katılımı sağlayan tüm yollar ve o yol/yöntemleri düzenleyen anayasa ve yasalar gibi. İşte yöneten ve yönetilen arasındaki alanda, ilişkilerin biçimi ve içeriği açısından en önemli işlevi yerine getiren örgütlenmeler, özellikle 20. yüzyılda *siyasal partiler* olmuştur.

20. yüzyılla birlikte, sıfatlarından biri demokratik olan siyasal rejimleri par-

3 Konuya ilişkin haberler için bkz. 2-3 Ocak 2010 tarihli gazeteler.

tiler olmadan düşünmek mümkün değil.[4] Sistem açısından vazgeçilmez unsur olmanın birden çok gerekçesi var. Partiler yalnızca devlet ile yurttaş arasındaki alanda etkili olmuyor; aynı zamanda her siyasal parti, muhtelif kolları (kadın, gençlik vb.) ve etkinlikleriyle bir siyaset okulu işlevine sahip. Öğrenme ve devleti etkileme sürecinde parti tiplerinin ve bir partinin hangi hükümet biçiminde faaliyette bulunduğunun belirleyici olacağını hatırlatmaya gerek olmasa gerek.[5] İşte yurttaşın siyasete katılımı ve devlet idaresini etkileyebilmesi için bu denli önemli örgütler haline gelen partilerin bazı Batı ülkelerinde (özellikle faşizm deneyimi yaşamış olanlarda) kamu hukuku konusu haline gelmeleri, anayasal/yasal güvence altına alınmaları, başta Almanya olmak üzere İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gerçekleşmiştir. Türkiye'de bu konuların konuşulmaya başlanması da 50'li yılların ikinci yarısına rastlar. DP (Demokrat Parti) iktidarı sırasında yaşanan, kısmen 1924 Anayasası'nın çok partili yaşamdaki yorumundan ama büyük ölçüde DP uygulamalarından kaynaklı sorunlar, CHP'nin anayasal önerileri üzerinde etkili olmuş, nitekim 1961 Anayasası siyasal partilere yer vererek bu talebi karşılamıştır.

Partilerin anayasada yer alması, kapatılmalarının yalnızca Anayasa Mahkemesi kararıyla mümkün hale getirilmesi, devlet yardımı alabilmeleri vs. gibi kurallar başlıca iki amaca yönelmiştir: Güvence altına almak (önceden Dernekler Kanunu'na tabiydiler; örneğin DP, sıradan bir asliye hukuk mahkemesi kararıyla kapatılmıştı) ve dizginlemek. Haliyle kapatma davasının herhangi biri olmayan YCB (Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı) tarafından açılabiliyor olması da *güvence sağlamaya* yöneliktir. 12 Eylül ardından hazırlanan 1982 Anayasası'nın 68. ve 69. maddeleri ve 1983'te kabul edilen 2820 sayılı SPK, tahmin edilebileceği gibi siyasal partilere *siyasi olan* her etkinliği yasaklamayı hedeflemişti. Partilerin diğer siyasal kurumlarla (dernek, sendika vs.) işbirliği yasaklandığı gibi çok sayıda yasağın hangilerinin kapatma gerekçesi olacağı belirsiz olduğundan, anayasaya göre çıkarılan SPK neredeyse "gözünün üstünde kaşın var" denilmesini kapatma gerekçesi kabul etmekteydi. Neyse ki Anayasa'nın ilgili maddelerinde 1995 ve 2001 yıllarında kapsamlı değişiklikler gerçekleştirildi; siyasi işbirliği yasakları kaldırıldı, *üç kapatma gerekçesi* sayılarak tüketildi ve 2001'de 69. maddeye kapatma dışında bir başka yaptırım (devlet yardımından kısmen ya da tamamen mahrumiyet) daha eklendi. Ancak başkaca yaptırım olanakları da öngörülmeliyken (devlet yardımı almayan partiler için), düşünülmedi.

Yukarıdaki satırlar kaleme alınır ve yasaklama rejiminin kısa tarihçesi anlatılırken, konunun mevzuatla anlaşılamaz yanları olduğunun bilinciyle hareket edildiğini hatırlatmakta yarar var. Genelde parti yasaklarının, özel olarak Kürt siyasetini temsil eden partilerin kapatılmalarının temelinde yatan, yürürlükteki kuralların ötesindeki hukuk-siyaset ilişkisi içinde aranması gereken bir olgu-

4 Eroğul, Türkiye'de 1950'den bugüne seçilen bağımsız adayların azlığından (1995 seçimleriyle birlikte ortalama % 2,5) hareketle, oy verme hakkının TBMM'ye nasıl yansıyacağının tümüyle siyasal partiler tarafından belirlendiğini saptamaktadır. Bkz. Cem Eroğul, *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*, İmge Kitabevi, 1999, Ankara, s. 222.

5 Konuya ilişkin M. Duverger'in ünlü eseri *Siyasi Partiler*'i okumak aydınlatıcı olacaktır. Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, Çev. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, 1974, İstanbul.

dur. Dolayısıyla, herhalde hukuksal düzenlemeleri ve yargı kararlarını söz konusu ilişki bağlamında kavramaya çalışmak daha anlamlı olur.

Hukuk ve siyaset alanlarında olup biten her şeyin birbirini etkiliyor, yön verebiliyor olması yanında ve bu saptamadan ayrı olarak; günlük siyasetin, hukuk kuralı ve yargı kararları, hukukun ise siyasi gelişmeler üzerinde en belirleyici olduğu alanlardan biri partiler hukuku ve özellikle kapatma davalarıdır. Bu varsayım da bir yadırgamanın ürünü değil. Aksine parti kapatma davaları söz konusu olduğunda iki olgu *özleri itibarıyla aynı anda* düşünülmek zorunda. Bu nedenle bir kapatma davası ardından karara ilişkin hukuki ya da siyasi olduğu yönünde yapılan değerlendirmeler sorunludur, çünkü sonuç her zaman kaçınılmaz olarak "her ikisi de" olacaktır. Birinin diğerine ağır basması düşünülebilir ama bu da olsa olsa bir derecelendirme meselesi. Zorunlu ilişkiyi anlatabilmek için 1982 Anayasası'nda yer alan kapatma gerekçelerinden birine ve tabii terminoloji açısından en tartışmalı olanına bakalım: 1982 Anayasası'nın Siyasi Partilerin Uyacakları Esaslar başlığını taşıyan 69. maddesinin altıncı fıkrası, üç kapatma gerekçesinden ikincisine yer verir: "parti eylemlerinin Anayasa'nın 68. maddesinin dördüncü fıkrasına aykırılığı." Aykırılığın tespiti, "odak olma" tanımının yapılabilmesine bağlıdır, ancak konumuz odak oluş değil, maddenin gönderme yaptığı, bir önceki hükmün dördüncü fıkrası. Parti kurma, girme ve ayrılmayı düzenleyen maddenin söz konusu fıkrası, partilerin uymak zorunda olduğu temel ilkeleri sayar. Burada üzerinde durulacak olan ifade şu: "Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne... demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz." Türkiye'de siyasal partilerin tamamına yakını bu iki ilkeye; Kürt siyasetini temsil eden partiler ise bölünmez bütünlüğe aykırılıktan kapatıldılar ki bu durum partiler hukukunun birden fazla katmana sahip olan hukuk-siyaset ilişkisi bağlamında incelenebilmesi için çok değerli araçlar sağlıyor. Söz edilen ilkelerin tamamı tanıma muhtaç. Yani bölünmez bütünlüğün, ülkenin ve ulusun nasıl anlaşılması gerektiğini, yasama, yürütme ve yargı organına, tüzel ve gerçek kişilere "söyleyecek" olan yargıçlardır. Yurttaşlar, devletin bölünmezlikten ne anladığını bu tanımlara bakarak görecektir. Kendisi de bir "insan", "yurttaş", "kadın/erkek", vs. olan, farklı aidiyetlerle hareket eden yargıcın siyasal/toplumsal koşullardan etkilenmemesi mümkün değil; aksini düşünmek akıl dışıdır. Anlatılmak istenen, yargıçların etki altında karar verdikleri değil, siyasal gelişmelerin bilinçli ya da bilinçsiz belirleyici olabileceği olgusu. Siyasi ortam, son derece karmaşık sosyal ve siyasal ilişkiler ağı ile sarmalanmış durumda ki bu ağ karar alma süreçlerini ve yargıyı her düzeyde etkileyebilme potansiyeline sahip. Siyasal kamplaşmaların derinleştiği, milliyetçiliğin yükseldiği bir ülkede yargının ulus ve ülke kavramlarına yapacağı vurgunun tonu da hiç kuşkusuz farklı olacaktır. Partilerin yaşam süresine karar verebilmek için, söz konusu eylemlerin, tanıma muhtaç ve farklı algılamalara uygun ilkeler karşısındaki uygunluklarının saptanması gerekiyor. İşte bu karar süreci başından sonuna dek aslında bir siyasi değerlendirmeler toplamı ve hatta anayasa yargısının parti kapatma davalarında bir tür hukuk yaratma faaliyeti içinde olduğu söylenebi-

lir. Yapılan, Anayasa'nın yorumlanmasıdır ve hangi yaklaşımın tercih edileceğinin kendisi siyasal bir eylemdir. Uygulanacak ilkelerin/normun hangi koşullarda oluştuğunu bir yana bırakalım. Söz konusu ilkelerin klasik yani normun lafzına sıkı sıkıya bağlılıkla yapılan yorumunda (normun *nesnel* ve yapıcının *öznel* iradesini ortaya koyan), *sosyal gerçeklik* görmezden gelinmemeli, olayın yorumunda uygulanacak ilkeler kadar, onların o sırada gerçek dünyada ne anlama geldiği de anlaşılmalıdır.[6] Yinelemekte yarar var: davalarda uygulanan yöntem, kurallar, davanın sonuçları vs. lafzen düzenlenmiş, kapatma gerekçeleri sayılmış ve odak tanımı yapılmıştır; ancak tüm sürecin üzerine inşa edildiği temel ilkeler ve eylemin algılanma şekli parti kapatma davalarını kaçınılmaz olarak siyasi yanı daha güçlü hukuksal süreçler haline getirmektedir. Parti yasaklarına ilişkin temel eserlerden birinin yazarı olan Fazıl Sağlam, yasaklara anayasal ya da yasal düzeyde yer veren ülke uygulamalarını anlattıktan sonra, benzer düşünceyi şu şekilde dile getiriyor:

> "(...) yasağın uygulanması, hukuksal nitelik yanında daha büyük bir ağırlıkla siyasal bir nitelik taşımaktadır. Siyasal partiler, siyasal yaşamın taşıyıcı unsurları olduğuna göre, bunlardan birinin devreden çıkarılması, meşru bir hukuksal temele dayalı olsa bile, siyasal etkileri daha ağır basan siyasal içerikli bir karardır. Bu nedenle karşılaştırma yapılan ülkelerin çoğunda bu konuda açık bir çekingenlik gözlemlenmektedir."[7]

Sağlam, burada hukuksal temeli meşru olsa da siyasal etkileri nedeniyle bir partinin yasaklanmasında zorluklar olabileceğini dile getirirken kanımca siyasal etkilerden olabildiğince bağışık bir meşru hukuksal temel varsayımından hareket ediyor. Bu görüş belli durumlarda geçerlidir; örneğin şiddete, ırkçılığa açıkça çağrı yapan bir partiyi yasaklamanın açık ve meşru bir hukuksal temeli vardır. Ancak bir partinin farklı hükümet sistemlerini ya da devletin idari/hukuksal olarak yeniden yapılandırılması gerektiğini savunmasının, bölücülük olduğuna karar verebilmek söz konusu olduğunda aynı açıklıkta bir meşru temelden bahsetmek güçleşiyor. Burada artık siyasetin günlük etkisinden çok kavramın kendi siyasallığının altını çizmek daha doğru olur. Sağlam'a göre,

> "Demokrasi anlayışı militan olsun olmasın, her ülke kendi varlığını ve rejimini tehdit eden siyasal parti ya da hareketleri, bu tehdit ya da tehlike somutlaştığı ölçüde yasaklama eğilimine girer. Militan olan ve olmayan demokrasi anlayışları arasında bu açıdan yalnızca bir söylem farkı, bir derece farkı bulunmaktadır. Bu-

6 Mithat Sancar, aşağıda değinilecek SP davasına ilişkin, yıllar önce kaleme aldığı yazısında mahkemenin katı pozitivist bir tutum sergilediğini ve sosyal gerçekliği görmezden geldiğini savunmuştur. Sancar'a göre, "Oysa bizzat normun kendisi, pekiştirilmek veya değiştirilmek istenen belli bir sosyal gerçeklik durumu esas alınarak formüle edilir. Böylece normun bağlantılı olduğu sosyal gerçeklik parçası, normun anlamını belirleyen kurucu unsurlardan biri olarak ortaya çıkar. Bu nedenle normun anlamı, gerçeklik göz ardı edilerek araştırılamaz. Yorumda, sosyal gerçekliğin tıpkı normun metni ya da normun hedefi gibi, kurucu unsurlardan biri olarak dikkate alınmasıyla, sosyal gerçeklikte meydana gelen değişim ve dönüşümlerin hukuk ile gerçeklik arasında bir kopukluk yaratması engellenebilir." Mithat Sancar, "Sosyalist Parti'nin Kapatılması Üzerine Düşünceler", *Amme Idaresi Dergisi*, 1992 C. 25/4, s.174 vd.

7 Fazıl Sağlam, *Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, Beta, 1999, İstanbul, s.71-72.

rada demokrasinin temel felsefesi açısından her iki yaklaşım için de önemli olan, 'özgürlüğün temel bir değer olarak korunması ve yasağın bu temel değere hizmet ettiği ölçüde var olması ve uygulanmasıdır. Bir ülke, bu hassas dengeyi koruyabildiği ölçüde demokrattır."[8]

Sağlam, savını büyük ölçüde *militan demokrasi* olarak adlandırdığı kavram üzerine temellendirmiştir.[9] Tabii böyle bir kavram olmasaydı da her rejimin kendisini korumak için önlemler almasının aklın bir gereği olduğu düşünülebilir. Ancak buradaki mesele, basit gibi görünen bu ifadenin öncelikle *kendini* tanımlamayı ardından *önlemleri* belirlemeyi gerektirmesidir. Partiler hukuku alanında ulusüstü ilkeler saptanmaya çalışılsa da (Venedik Kriterleri gibi) nihayetinde devlet ve ülkenin koşulları ya belirleyici olur ya da kendisini hissettirir. Önemli olan temel değer olarak özgürlüğün nasıl ve hangi koşullarda tanımlandığı. Aksi takdirde soyut, her dönem ve koşulda geçerli, toplumsal bağlamından tamamen kopuk bir özgürlük olabileceğini kabul etmek gerekir ki bu durumda ne yasaklama ne de devlet refleksi olarak adlandırmayı denediğim olguyu açıklayabilmek mümkün olur. Farklılıklar bir yana günümüz uygar dünyasında söz konusu ilkelerin dokunulmaz bir özleri olduğunun genel kabul gördüğünü de hatırda tutmalı. Görüldüğü gibi sorun, çoğu zaman sergilendiğinden daha karmaşık bir ağın varlığından kaynaklanıyor: Kendisini korumak için çeşitli düzeylerde önlemler alması olağan bir siyasal rejim, zaman içinde başkaca değerler yüklenmesi kaçınılmaz olan *temel ilkeleri* tanımlamakla kendini yetkili gören organlar, siyasal rejim içinde onun kurallarıyla oynamayı kabul etmiş ama farklı seçenekler sunma olanağına da sahip partiler ve seçmenler.

Yeniden mücadeleci demokrasiye dönelim. Siyasal rejim kendini güvence altına alsa da bir sisteme demokratik niteliğini veren asıl nitelik, yurttaşın otorite ile ilişkisinde sahip kılındığı hak/özgürlüklerdir. İnsandan, yurttaştan, onun dahil olduğu örgütlenmelerden ayrı bir demokrasi ve tabii mücadeleci demokrasi anlayışı düşünmek mümkün değil. Anayasal düzen açısından temel sorun, çözümü çok da kolay olmayan gerilimleri bir yandan anayasal düzenin diğer yandan yurttaşın menfaatleri lehine, ikisinden de fazlaca ödün vermeden ve tabii yurttaşı kollayarak dengeleyebilmek. Buna, ortadan kaldırmanın değil, olsa olsa dengeleyebilmenin mümkün olduğu bir gerilim dersek herhalde yanlış olmaz. Siyasal partiler konumlarına göre (örneğin parlamentoda çoğunluğa sahip olan partiler gibi) gerilimin otorite tarafını, karşı tarafını ya da muhalefeti yani çoğulculuğun güvence altında olmasını da temsil ederler. Üstelik hangi konumda olurlarsa olsunlar Anayasa'ya göre tümü kendi içinde de demokratik olmak zorundadır.[10]

---

8 Sağlam, a.g.e., s.73.

9 Osman Can buna, demokrasi ile militan sözcüklerinin bağdaşmazlığı varsayımıyla "mücadeleci demokrasi" adını veriyor. Osman Can, *Demokratikleşme Serüveninde Anayasa ve Siyasi Partilerin Kapatılması*, Seçkin, 2005, Ankara, s. 66 vd. Benzer kavramsallaştırma için bkz. Doğu Perinçek, *Anayasa ve Partiler Rejimi*, Kaynak Yayınları, 1985, İstanbul, s. 203 vd.

10 Eroğul'a göre partiler hem yasamayı hem yürütmeyi belirlemede "eşsiz" bir ağırlığa sahip. Türkiye'de 1995 anayasa değişikliğine dek yurttaşın diğer örgütler aracılığıyla siyasete katılma hakkı büyük ölçüde tıkanmış; partiler bu tıkanıklığı aşan nadir yasal örgütler haline gelmiştir. Bu nedenle,

Peki rejimin korunma önlemleri karşısında partilerin ifade hürriyetinin sınırı nedir? 1982 Anayasası'nın "Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti" başlıklı 26. maddesi, düşüncenin muhtelif yol ve yöntemlerle, tek başına ve *toplu olarak* yayılabileceğini hükme bağlamaktadır. Bunun, örgütlenme özgürlüğü vs. bir yana partilere de tanınmış bir özgürlük olduğunu savunabiliriz. Parti yasakları, doğaldır ki bir örgütün ifade ya da eylem özgürlüğünün sınırlarına ilişkindir ve sınır, yargıçların *devlet ciddiyeti ve ağırlığıyla* ya da zamane terminolojiyi kullanırsak devletin *kırmızı çizgileri* gözetilerek belirlenir. Demek ki sorun, parti söylemine karşı "o" koşullardaki "o" devletin sergileyeceği tavırdır.

Kürt siyasetini temsil eden partilerin durumu

Türkiye'de 1961 Anayasası'ndan bugüne parti yasakları, iddianameler ve Anayasa Mahkemesi kararları incelendiğinde, devletin 12 Mart'tan bugüne Kürt siyasetini temsil eden ya da Kürt Sorunu'ndan söz ederek çözüm üretmeye çalışan partilere ürkütüyle yaklaştığı ve çok sert tepki gösterdiği görülür. Öncelikle şu gerçeğin altını çizmekte yarar var: Söz konusu partilerin hemen tümü küçük partiler. Duverger ünlü eserindeki *Küçük Partiler Teorisi* başlığı altında, bunların parlamentoda bir avuç temsilciye sahip hükümet ya da muhalefette önemli rol oynayacak gibi görünmeyen grupçuklar olduğu yönündeki genel kanıdan söz eder. Küçük partilerin iki tipi vardır: *şahıs partileri* ve *devamlı azınlık partileri*:

> "Birinciler, ülkede gerçek bir parti örgütüne, gerçek bir sosyal alt-yapıya sahip olmayan parlamento gruplarından ibarettir. Bunlar, büyük partilerin disiplinine tahammül edemeyen ya da onları kendi ihtiraslarını tatmine pek elverişli bulmayan milletvekillerini bir araya getirir... Bunların birçok çeşitlerini ayırt etmek mümkündür... eğer böyle bir temel örgüt mevcutsa (siyasal bilinç sahibi, M.S.), bu takdirde daha çok, küçük partilerin ikinci kategorisiyle, yani devamlı azınlık partileriyle karşı karşıya bulunuyoruz demektir. Bunlar, yalnız parlamento düzeyinde kalmayıp, ülke içerisinde de ulusal ya da yöresel bir örgüte sahiptirler. İçlerinden bir kısmı komitelere, bir kısmı ise ocaklara, hücrelere, hatta milislere dayanır. Bunlar, yapı bakımından kütle partileridir... Sosyal ya da siyasal bir alt-yapıya dayanırlar. Kamuoyunun, güçlü bir azınlık bilincine sahip, fakat nispeten istikrarlı bir kesimini yansıtırlar. Buna göre, etnik ya da coğrafi azınlıklara, dinsel azınlıklara ve siyasal azınlıklara dayanan partileri birbirinden ayırt edebiliriz... Bu partiler parlamentoda küçük parti durumunda olmakla beraber, yöresel bakımdan çok kuvvetlidirler; çoğu zaman hakim parti, hatta tek parti durumunda bulunurlar... Azınlık partilerinin eğilimi hükümete karşı olmaktır."[11]

Türkiye'de Kürt siyasal hareketi açısından anlamlı olan partilerin tümü Duverger'in adlandırmasıyla "devamlı azınlık partisi" konumundadır. Bunlar, aldıkları oy az olsa da temsil ettikleri yurttaş kitlesinin hedefleri nedeniyle etkili

---

getirilen kısıtlamaların önemi, diğer ülkelerden daha da büyüktür. Eroğul, *a.g.e.*, s.223.

11 Duverger, *a.g.e.*, s. 376-380.

olabilen, parlamentoya girme şansı bulduklarında ise büyüklükleriyle ters orantılı güç kazanan partiler. Dolayısıyla bir kapatma davası açıldığında neden olacağı siyasal tartışmanın harareti, söz konusu partinin o sırada ülke siyasetindeki ağırlığıyla ters orantılıdır. Bunlar daha kolay kapatılabilen ama paradoksal bir şekilde özellikle AİHM'ye başvurular nedeniyle ülke dışında da oy oranıyla ölçülemeyecek düzeyde gündem oluşturabilen örgütlenmeler. Bir diğer özellikleri, parti program ve seçim beyannamelerinde ülkenin çeşitli sorunlarına dair saptamalar yapsalar da her yurttaşı ilgilendiren konularda yüzeysellikten öteye geçemeyen, genellikle tek bir amaca yönelik hareket eden partiler olarak kalmaları. Bu durumda karşılaştıkları refleksin daha da dikkate değer hale geldiği açık.[12]

Konu açısından en can alıcı örneklerden biri (aynı zamanda ilki) Kürt siyasetiyle doğrudan ilgisi olmayan[13] TİP'in (Türkiye İşçi Partisi) durumudur. Türkiye'de ilk kez sosyalistlerin TBMM'ye girmesini sağlayan TİP, 12 Mart muhtırasının ardından kapatılmıştır.[14] TİP'in bölünmez bütünlüğe aykırılıktan kapatılması, devletin Kürt Sorunu karşısında sergilediği acele ve irrasyonel refleksin en çarpıcı göstergelerindendir. 1960'lı yılların ortalarında TİP içinde kendi aralarında da ayrımlar olan sosyalist Kürtler yer almaktaydı. TİP, Kürt Sorunu'na programında, anayasal hakların fiilen/tam olarak tanınması ve ekonomik geri kalmışlık bağlamında yer vermişti; tabii olabildiğince ihtiyatlı bir dille.[15] Ancak kapatılmasına bu program hükümleri değil, 4. Büyük Kongresi'nde aldığı "altı numaralı karar" neden olmuştur.[16] TİP Kongresi'nin 29- 31 Ekim 1970'teki toplantısında, Doğu Sorunu ile ilgili kararı özetle:

> "Türkiye İşçi Partisi 4. Büyük Kongresi, Türkiye'nin doğusunda Kürt halkının yaşamakta olduğunu, Kürt halkı üzerinde, baştan beri, hakim sınıfların faşist iktidarlarının, zaman zaman kanlı zulüm hareketleri niteliğine bürünen, baskı terör ve asimilasyon politikasını uyguladıklarını (...) geri kalmış olmasının temel nedenlerinden birinin (...) hakim sınıf iktidarlarının, güttükleri ekonomik ve

12 1927 yılında ABD Yüce Mahkemesi'nde görülen bir davada, Kaliforniya İşçi Partisi üyesi bir kadın, davacı Whitney'e ilişkin davada yargıç Brandeis'in çok anlamlı bir sözü var: "cadıdan korkup kadınları yakanlar." Zarar görme endişesi, irrasyonel önlemler almaya neden olmamalı, tehlike gerçekten görünür ve tehdit edici olmalı. Whitney v. California, 274 U.S. 357 (1927).

Bölücülük yaptığı gerekçesiyle kapatılan partiler açısından, Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'nin, cadıdan korkup kadınları yaktığı benzetmesi yapılabilir.

13 Türkiye'de merkez olarak adlandırılan diğer partilerin Kürt Sorunu'na nasıl yaklaştıklarının çok özet anlatımı için ayrıca bkz. Kemal Kirişçi/G. M. Winrow, *Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi*, 2009, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 166 vd.

14 E. 1971/3, K.1971/3, K.G. 20.7.1971, *Resmî Gazete*, 6.1.1972- 14064.

15 Sadun Aren, bu ihtiyatın nedenini şöyle açıklıyor: "Resmî görüşe aykırı çözüm önerilerinin ceza tehdidi altında bulunması bunun temel nedenidir. Gerçekten ceza yasası, bölücülükle ilgili düşünce ve eylemleri, ağır biçimde cezalandırırken, Partiler Yasası da, partilerin Türkiye'de dil, din, etnik köken gibi ayrılıklara dayanan azınlıklar bulunduğunu söylemelerini yasaklıyordu. Bu nedenle TİP, Doğu Sorunu hakkındaki görüşlerini ifade ederken, bunlar bölücü nitelikte olmadıkları halde, ihtiyatlı davranmak zorunda kalmıştır." Sadun Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 70.

16 TİP'in kendi dışında oluşan bir Kürt bir muhalefetinin de etkisiyle 4. Kongre'de Kürt Sorunu'na yer verdiği yönündeki iddia ve değerlendirmeler için bkz. Altan Tan, *Kürt Sorunu*, Timaş, İstanbul, 2010.

sosyal politikaların bir sonucu olduğunu (...) Kürt halkının Anayasal vatandaşlık haklarını kullanmak ve diğer tüm demokratik özlem ve isteklerini gerçekleştirmek yolundaki mücadelesinin, bütün anti-demokratik, faşist, baskıcı, şoven milliyetçi akımların amansız düşmanı olan Partimiz tarafından desteklenmesinin olağan ve zorunlu bir devrimci görev olduğunu (...) kabul ve ilan eder."[17]

TİP hakkındaki dava 11 Haziran 1971'de açılmıştır. SPK'nin (1965 tarihli) 87. ve 89. maddelerine göre partiler bölücülük yapamaz ve ülkede azınlıklar bulunduğunu ileri süremezlerdi. SPK, bir partinin *olan* şeyi *ileri sürmesini* yasaklarken mahkeme *ileri süreni* kapatmakta duraksamamıştır. Devletin Kürtlere ilişkin siyasete tepkisi, gerek mevzuat gerekse yargı uygulamalarıyla *var olanı* inkâr etmeyi salık verecek düzeyde ortaya çıkmıştır. Nasıl bir ürküntüyle hareket edildiğini anlatan şeylerden biri de davanın süresidir. 11 Haziran'da açılan dava 20 Temmuz'da oybirliğiyle kapatmayla sonuçlanmıştır ki bunun parti yasakları tarihimizde rekor süre olduğu söylenebilir. Gerekçe açıktır: azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünü bozmak ve devletin ülkesi/milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırılık. Sosyolojik bir vaka olan azınlıkların yaratılabileceği varsayımı başta olmak üzere, Mahkeme bu klişe cümleleri aynı siyaseti izleyen ya da Kürt Sorunu'na yönelik benzer düşünceler ve çözüm önerileri üreten her partinin kaçınılmaz sonu olan diğer kapatma davalarında da dile getirmiştir. İşin ilginç yanı sonrasında TİP'lilerin asıl olarak komünistlikten (TCK 141- 142) yargılanmalarıdır. Aşağıda yalnızca bir iki örnek verdikten sonra *bölünmez bütünlük* konusuna yeniden dönülecek.

TİP'in ardından, 1982 Anayasası kabul edildikten sonra ilk olarak TBKP (Türkiye Birleşik Komünist Partisi)[18] benzer gerekçelerle kapatıldı. Davanın bir özelliği, tüzük ve programında yer alan ifadelerin (yani henüz eyleme geçmeden) yargılamada konu olmasıdır. Kapatma gerekçesi birden çoktur (örneğin, bugün artık geçersiz olan "adı nedeniyle" kapatılması gibi); burada önemli olan, tüzük ve programda Kürtlere yapılan göndermelerin, sık kullanılan "Türk ve Kürt" ifadesinin, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği ilkesine *oybirliğiyle* aykırı kabul edilmesi. Mahkemenin ifadeleri 1990'ların devlet söylemine uygundur. Artık "Kürt yoktur" demenin mümkün olmadığı ama bir yandan PKK eylemlerinin yaşandığı ülkede, Anayasa Mahkemesi uzun ve klişeleşmiş tanımlarını yinelemiştir. Ana fikrin özeti her şeyi anlatıyor:

"Türk devletinin vatandaşları arasında etnik ya da diğer herhangi bir nedenle siyasal veya hukuksal ayrılık söz konusu değildir. Atalarımız bireysel düzeyde toplumun bütün kesimlerinde gerçekleştirdiği bu kutsal, tarihsel mirasın korunmasına yönelik önlemler, toplumun huzur ve refahı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin güvenliği ve varlığı ile ilgilidir. Nitekim, Türk Milleti içinde yer alan her kökenden vatandaş, hiçbir ayrım gözetilmeksizin istek ve başarılarına göre her görev ve işte çalışmış, Türkiye'nin her yerinde, köyünde, şehrinde yaşama, yerleşme, okuma, evlenme, gelişme ve yükselme ile Türk dil ve kültüründen fayda-

17 Aren, *a.g.e.*, s.71-72.

18 E. 1990/1, K. 1991/1, K.G. 16.7.1991, *Resmî Gazete*, 28.1.1992- 21125.

lanma ve katkıda bulunma olanağına kavuşmuştur.[19] Bu tarihsel oluşum; 'Ülke ve Milletin bölünmez bütünlüğü', tüm anayasalarımızda vazgeçilmez ve ödün verilmez temel kural olarak yer almıştır. Tarihin çok uzun bir gelişme süreci içinde gerçekleştiği bu kaynaşma ve bütünleşmeye dayanan Türk Ulusu gerçeği ve olgusuna karşı, ayrıcalığa, bölücülüğe ve sonuçta yok olmaya yol açacak davranışları insan hakları kapsamında görmek olanaksızdır... Ülkenin her köşesinde değişik kökenli yurttaşlar aynı koşullar içinde yaşamaktadır. Parti'nin tutumuyla gösterdiği doğrultu ve getirdiği ölçü, ulusu bölmektedir."

Görüldüğü gibi mahkeme, henüz TBKP ve ardından kapatılan bazı partiler Türkiye'yi AİHM'de tazminata mahkûm ettirmemiş ve 1995 değişiklikleri gerçekleşmemişken yaptığı yorumda 1971'den ileride değil. Ancak yukarıda hatırlatılmaya çalışıldığı gibi 1990'larda *varlığı inkârın* iyice akıl dışı oluşu ve tırmanan terörün etkisiyle, devletin artık yurttaşını ikna çabasının izleri var burada. Örneğin yurttaşlar arasında hiçbir ayrım gözetilmediğine, 1930'ların *kaynaşmış kitle* savına, gülünç bir şekilde "Türk dili ve kültüründen faydalanmaya" vurgu yapan mahkeme, yurttaşa her düzeyde belletilmeye çalışılan şu çarpıtmayı bir kez daha tekrarlıyor sanki: "Kürtler bu ülkede Cumhurbaşkanı bile olmadı mı?" "Kürt kimliğiyle yaşamayı deneyenlerin başına neler geldi?" sorusuna yanıt da var kararda: "Türk ulusu gerçeği ve olgusuna karşı, ayrıcalığa, bölücülüğe ve sonuçta yok olmaya yol açacak davranışları insan hakları kapsamında görmek olanaksızdır." Bu, 1990'larda Kürt Sorunu'na devletin verdiği yanıtın en veciz ifadesidir.[20]

Doğrudan Kürt siyasi hareketini temsil etmemesine karşın bölücülükten kapatılan bir başka parti olan SP (Sosyalist Parti) davası da ilginç. Mahkeme bildik ifadeleri tekrarladığı için değil; Yılmaz Aliefendioğlu'nun karşı oyu nedeniyle.[21] SP Kürt Sorunu'nun çözümü için federal bir yapı önermiş ve bölücülükten kapatılmıştır. Ancak bir üye, Aliefendioğlu, 1990'ların atmosferinde hayli cesur ve özgürlükçü bir hukukçu tavrı sergileyerek karara karşı çıkmıştır:

> "Siyasi parti olarak beğensek de, beğenmesek de soruna kendince bir çözüm getirmektedir. Bu parti yönünden savundukları çözümün gerçekleştirilebilmesi demokratik bir seçimle çoğunluğu elde etmeleri koşuluna bağlıdır... Siyasi partilerin görüşleri, aynı zamanda düşünsel ürünleridir. Kaynağını akıldan alan düşünce, açıklaması yasaklanmadığı sürece, genelde, yatağında sessiz akan bir dere gibidir. Düşünce, yeni görüşlerle beslenerek ya da karşıt görüşlerle çatışarak gelişebilir ya da değişebilir, ancak bu oluşum ve akış tam bir anlatım özgürlüğü içinde gerçekleşmelidir; önü tıkanan düşünce büyüyüp yayılabilir, yasaklanan görüş çekici gelebilir."

19 Kürt Sorunu'nun devlet söylemi içerisinde etno-politik bir sorun olarak değil de, kendisinden başka bir şey olarak kurulması (örneğin, bölgesel az gelişmişlik) sürecini ve bu süreçte Türklük durumunun devlet kurumları eliyle kurulması konusundaki ayrıntılı görüşler için bkz. Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim, İstanbul, 2009, s. 209 vd.

20 İnsan haklarını, yalnızca "insan" görülene tanıma; sıklıkla dile getirilen ve "dile geçmiş" bir eğilimdir: "bölücüler insan mı ki insan hakkı olsun!"

21 E. 1991/2, K. 1992/1, K.G. 16.7.1991, *Resmî Gazete*, 25.10.1992.

Bu satırların, kapatma davalarında devletin tavrında önemli bir gedik açtığı kanısındayım. Gerçi davanın sonu hiç benzemiyor ama Aliefendioğlu'nun davranışının, ünlü "12 Öfkeli Adam" filminde, 11 jüri üyesine karşı tek başına direnen Henry Fonda'nın konumunu anımsattığını söylemeliyim.

Kürt siyasal hareketinin devletle ilişkisi açısından HEP (Halkın Emek Partisi)[22] ve DEP (Demokrasi Partisi)[23] davaları, daha doğrusu *kapatılma süreçleri* anlamlıdır. İkisinin de yaşamına hemen her satırı benzer kararlarla son verilmiştir. Üye Y. Aliefendioğlu bir kez daha HEP ve ardından kısmen de olsa (bazı belgelerin kapatma nedeni olamayacağı görüşüyle) DEP kararına da karşı oy yazmış, uluslararası sözleşmelere, insan hakları ve demokrasi alanındaki gelişmelere atıf yaparak bunların çoğulcu bir sistemde kapatma gerekçesi olamayacağını savunmuştur.[24] DEP kararında klişelerin hangi sırayla tekrarlandığından çok, dava sürerken dokunulmazlığı kaldırılan milletvekillerinin durumu ve dokunulmazlığın kaldırılması kararlarına karşı açılan iptal davalarına dair verilen Anayasa Mahkemesi kararı dikkate değer. Aynı süreçte gerçekleşen eylemler birbirini tamamlar nitelikte. Karar çıkmadan birkaç ay önce, Mart 1994'te yedi DEP milletvekilinin dokunulmazlığı kaldırılmış, TBMM kararları alırken sürmekte olan kapatma davası hakkında siyasetçi ve kimi üst düzey bürokratlar tarafından yorumlar yapılmış (parti grup toplantılarında vs.), dokunulmazlıkları kaldırılan milletvekilleri TBMM dışında bekleyen polis araçlarına son derece saygısız tavırlarla bindirilmiştir. Milletvekilleri karara karşı Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur. Mahkeme, "kararların siyasi saikle alınması" iptal gerekçesi olabilecekken, TBMM'deki oturum tutanaklarında hiçbir siyasi amaç saptayamamıştır. Bu da yetmezmiş gibi kararlar *Resmî Gazete*'de yayımlanmamış, sonrasında mahkemenin internet sitesinde yer verilmiştir. Yargı, kararların yayımından dahi ürkmüştür. Hukuksal terimleri bir yana bırakalım: parti yasaklamaları tarihimizde devlet hiçbir parti ve üyelerine bu denli yıkıcı davranmamıştır.

Son iki örneğe geçmeden önce, onların da kapatılma gerekçesi olan "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" konusuna kısaca değinmekte yarar var.[25]

1982 Anayasası'nın üçüncü maddesi devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı ve marşını içeriyor. Bu maddede yer alan en kritik ifade hiç kuşkusuz şu: "Tür-

---

22 E. 1992/1, K. 1993/1, K.G. 14.7.1993, *Resmî Gazete*, 10.8.1993- 21672.

23 E. 1993/3, K. 1994/2, K.G. 16.6.1994, *Resmî Gazete*, 30.6.1994- 21976.

24 Bu kararlardaki "azınlık" tartışması, gerek gerekçe oluşturması gerekse mahkemenin son derece sorunlu algısı nedeniyle, başka bir çalışmada, uzun uzadıya ele alınmaya değer bir konu.

25 Tabii burada, mahkemenin bazen ölçü norm olarak kullandığı "Başlangıç" kısmını anmadan geçmek olmaz. Başlangıç, anayasa geleneğimize 1961 ile girdi. Mümtaz Hoca'nın belirttiği gibi; "alaturka müzikteki peşreve, operalardaki uvertüre" benzer; yani gerekçeler ve genel hava hakkında fikir verir. Bizi, özellikle 1946 ve 1958 Fransız anayasaları etkilemiştir. Haliyle 1982'nin nasıl başladığını tahmin etmek güç değil. Bol sözcüklü tek bir cümle ve faşizan dünya görüşünün ürünüydü. Bu kısım 1995 ve 2001'de değiştirildi; en azından "kutsal Türk devleti" vs. gibi saçmalıklar ayıklandı. Başlangıç, yalnızca edebi üslupla darbe gerekçelerini sıralamıyor; aynı zamanda ikinci maddenin yaptığı atıf ile temel ilkeler içinde yer alıyor ve 176. madde gereği Anayasa'ya dahil. Eğer Anayasa kısmen değiştirilecekse bu kısım için Özbudun taslağındaki öneri yerinde. Ama yeni bir anayasa yapılacaksa, nasıl değiştirileceğini tartışmak gereksiz. A.Ü. SBF ve Hukuk fakülteleri hocaları (23 kişi ve yardımcılar) 1982 yılında bir öneri hazırlamıştı ve orada, "kaypak bir zemin oluşturduğu "gerekçesiyle Başlangıç'ın kaldırılması isteniyordu. Doğrusu da bu; yani çöpe atmak.

kiye devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür." İlke bugüne dek hem literatür hem de burada anlatılmaya çalışıldığı gibi Anayasa Mahkemesi kararlarında benzer yorumlandı ancak bu yorumun çok sorunlu olduğu söylenmelidir.[26] Devletin ülkesi ile bölünmezliği ne demektir? Ülke, devletin unsurlarından yalnızca biri. Bölünmez oluşu, devletten bir toprak parçasının ayrılmasına mı yoksa örneğin federasyona mı engeldir? Örnek olarak federasyonun seçilmesinin gerekçesi, yeniden yorumlama için gerekli araçları sağlıyor olmasıdır. Çünkü literatürün kanısı ve yargı kararları, federalizmin bölünmezlik ilkesine aykırı olduğu yönünde. Eğer federasyon, yurttaşın farklı egemenlikler altında yaşadığı bir sistem olarak anlaşılırsa doğru. Peki bu durumda ABD ve Almanya'nın ülkelerini bölünmüş mü kabul edeceğiz? En çarpıcı örnek, ABD'deki iç savaş sonrasında ayrılmak isteyen (kendi istekleriyle birleştikleri unutulmamalı) eyalete izin vermeyen ABD Yüce Mahkeme kararıdır. Federasyonun mucidi ABD'nin yargısı, bölünmezlik kararı vermiştir; daha ne olsun? Yavuz Sabuncu, M. Erdoğan'a da atıfla şu saptamayı yapıyor kitabında: "ülkenin bölünmezliği ilkesi (...) ülke topraklarından bir kopuşun ya da başkalarına devrin mümkün olmadığını söylemektedir ki, bu üniter olsun olmasın, ayrılma hakkına açıkça izin vermeyen bütün devletler bakımından geçerli olan bir ilkedir."[27] Federal devletlerde ülkede birden çok yönetim söz konusu olması, ayrı egemenlikler olduğu anlamına mı gelir yoksa egemenlikle eş anlamlı olmayan siyasal iktidarın farklı yönetim birimleri arasında bölüştürüldüğü anlamına mı? Bu bağlamda örneğin Türkiye'de federasyonu engelleyen, Anayasa'nın üçüncü maddesinden çok idarenin bütünlüğüne ilişkin 123. vd. maddeleri olmalı. Etnik ya da dinsel temelli bir federasyon kurulması ise devletin milletiyle bölünmezliğine aykırı olacaktır. Peki *milletin bölünmezliğinin* anlamı nedir? Ulus-devlet ile üniter devletin çoğu zaman karıştırıldığı kanısındayım. Ulus-devlet 1789'daki soyut anlamından/amacından farklı şekilde artık *yurttaş topluluğu* olarak tanımlanıyor. Ulusu oluşturan yurttaşların tabii ki farklı dilleri, dinleri, siyasi eğilimleri olacaktır. Devletin tek ulus temeline dayandırılmış olması, ulusun farklılıklardan oluşmadığı anlamına gelmez. Amerika ve Fransa'da olduğu gibi. Fransa, anayasasına adem-i merkeziyetçiliği ve farklı dillere saygıyı vs. eklediğinde ulus özelliğinden değil, merkezî yapısından ödün vermiş oldu.[28] Türkiye'de demokrasinin sınırları içinde kalmak kaydıyla farklı yönetim biçimlerini savunmak neden üçüncü maddeye aykırı olsun? Dolayısıyla, söz konusu kavramlar farklı değerlendirmelere uygun. Bugüne dek yargı tarafından böylesi tutucu ve kanımca hatalı tanımlanmış olmaları bundan sonra aynı yolun tutulmasını gerektirmiyor.

HADEP (Halkın Demokrasi Partisi)[29] ve son olarak üzerinde durulacak DTP

---

26 Bu ilkeyi ve mahkemenin özellikle SP ile TBKP hakkında verdiği kapatma kararlarını, örgütlenme ve ifade özgürlükleri açısından inceleyen iki doyurucu yazı için bkz. İbrahim Kaboğlu, "İfade Özgürlüğünün Siyasi Partilerce Kullanımın Sınırları", *Anayasa Yargısı*, 1999, C.16/71-92; Bakır Çağlar (1990), "Anayasa Mahkemesi Kararlarında Demokrasi", *Anayasa Yargısı*, 1990, C.7/51-127.

27 Yavuz Sabuncu, *Anayasaya Giriş*, İmaj Yayınevi, Ankara, 2010, s. 31.

28 Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Baskın Oran, *Türkiyeli Kürtler Üzerine Yazılar*, İletişim, İstanbul, 2010, s. 478 vd.

29 E. 1999/1, K. 2003/1, K.G. 13.3.2003, *Resmî Gazete*, 19.7.2003- 25173.

(Demokratik Toplum Partisi)[30] davaları, 1995 ve 2001 anayasa değişiklikleri ardından görülmüştür. Dolayısıyla davalardaki vurgu artık partilerin farklı çözüm önerilerinden çok, PKK ile işbirliği üzerinedir. Kararlarda devletin insan hakları konusunda daha duyarlı ve çoğulcu bir anlayışa biraz da koşulların zorlamasıyla meylettiği görülmektedir. PKK ile dayanışma içinde olduğu varsayımıyla kapatılan HADEP kararı oybirliğiyle verilmiştir (Aliefendioğlu emekli olmuştu!). Karardaki vurgu sürekli PKK ile bağı ortaya koymaya yöneliktir. Devletin, basının, halkın, aydınların vs. farklı çözümler üzerine konuşmaya başlayabildiği bu yıllarda yargının da pek çaresi kalmamıştı. DTP kararı ise terörle bağı olmayan bir partinin artık kolaylıkla kapatılamayacağının da kanıtı durumundadır. DTP'nin bölücülüğünü kanıtlamaya çalışırken, mahkemenin hemen tüm delilleri DTP-PKK bağını sergilemeye yöneliktir. Bunların çoğunun, parti binalarında vs. bulunan resim ve afişlerin, konuşmalarda Öcalan'dan söz edilmesinin kapatmaya dayanak oluşturacak ciddiyette deliller sunduğundan kuşkuluyum. Bir örgüte sempati duymakla onunla organik bağ halinde açıkça şiddet eylemlerini desteklemek arasında açık bir fark olduğunu kabul etmek gerek. Anayasa Mahkemesi'nin bu davada en büyük dayanağı artık modası geçen ifadeler yerine, AİHM'nin 30.6.2009 tarihli Herri Batasuna/İspanya kararı olmuş ve Anayasa Mahkemesi bu karara dört elle sarılmıştır. Batasuna kararında özetle şu saptama yapılmıştı:

> AİHM, otuz yıldan daha uzun süreden beri var olan terör ortamında ve diğer siyasal partilerin tamamı tarafından kınanmakta iken şiddeti kınamayı reddetmeyi terörizme üstü kapalı bir destek davranışı olarak görmüştür. Mahkeme, başvuran partilere izafe edilebilecek ve terörle uzlaşma sonucuna varacak birçok ciddi ve tekrarlanan eylem ve davranışın varlığını belirlemiştir. Mahkeme, *her halükârda, partinin kapatılmasının terörün kınanmaması olgusuna da dayanmış olmasını Sözleşme'ye aykırı görmemektedir.* Zira, siyasetçilerin sadece eylemleri ve söylemleri değil, aynı zamanda belli durumlarda pozisyon alma olarak değerlendirilebilecek ve tamamen açık destek eylemi sayılabilecek eylemsizlikleri veya sessizlikleri de dikkate alınmalıdır.

Bir partinin terör örgütleriyle bağlantı halinde oluşu, destek vermesi, demokratik siyasal rejim tarafından desteklenemez. Ancak, AİHM'nin *kınamamayı* yani *susmayı* kapatma gerekçesi olarak kabul etmesini *insan haklarının sonu* olarak değerlendirmek herhalde yanlış olmaz. AİHM'nin bir hakkı (susma), "sokaktaki çocuğa sorsanız bilir!" düzeyinde ele alması kabul edilemez bir durumdur. İşte bu karar, Anayasa Mahkemesi'ne bir yandan uluslararası metinlere dayanmanın hazzını yaşatırken diğer yandan partinin gönül rahatlığıyla kapatılabilmesi için ihtiyaç duyulan gerekçeyi de sağlamıştır. Mahkeme üyelerinin yaşadığı bu *oybirliği huzuru*nda toplumsal/siyasal baskıdan Avrupa yardımıyla kurtulmanın rahatlığının olmadığı söylenemez. Ancak AİHM'ye göre, artık bir partinin bölünmezliğe aykırı eylemlerin odağı olması kapatma için tek başına yeterli değil; şiddete açık destek aranıyor. Bu bağlamda, DTP-PKK arasındaki ilişkiyle AİHM

30 E. 2007/1, K. 2009/4, K.G. 11.12.2009. *Resmî Gazete*, 31.12.2009.

kararında ele alınan Batasuna-ETA arasındaki ilişkinin pek de özdeş sayılmayacağı hatırlatılmalı. Eski AİHM Yargıcı Rıza Türmen'in konuya ilişkin değerlendirmesi yabana atılamaz:

> "Herri Batasuna kararında ise, AİHM, ETA'yı destekleyen sloganların atıldığı gösterilere parti yöneticilerinin katılması (...) diğer söylem ve eylemlerin bir bütün olarak ele alındığında, partinin savunduğu toplum modelinin demokratik toplum kavramıyla bağdaşmadığı (...) sonucuna vardı (...) Batasuna kararında AİHM, partinin şiddet eylemlerine verdiği açık desteğin hem araç, hem de amaç bakımından demokratik toplum ile bağdaşmadığı görüşünde (...) Batasuna ile DTP'nin kapatılması arasındaki fark, Herri Batasuna'nın şiddet eylemlerini desteklemekten, DTP'nin ise devletin bölünmez bütünlüğüne aykırı eylemlerin odak noktası olmaktan dolayı kapatılması."[31]

Sonuç olarak, Anayasa Mahkemesi'nin kararlarını ülkedeki genel hava ve devletin değişen öncelikleri doğrultusunda verdiğini söylemek mümkün. Karar süreçlerinde hemen her zaman, partilerin anayasal düzen içinde dizginlenmesi amacı, demokrasinin vazgeçilmez unsuru oldukları gerçeğinin önüne geçmiştir. Özelikle Kürt siyasal hareketini temsil eden ya da bu konuda siyasası olan partiler hakkında varılan kararların, ülkedeki genel siyasal atmosferi yansıttığı çok açık. Ezcümle, toplum hangi yöne savrulduysa; siyasetçiler, partiler, hükümetler hangi temel değerlere vurgu yaptıysa, Anayasa Mahkemesi de Kürt Sorunu söz konusu olduğunda toplumuyla aynı yönde hareket etmiştir. Devlet, *cadılardan ürküp kadınları yakmaktan* (bkz. 12. dipnot) çekinmemiş; uzun yıllar reddettiği Kürt kimliğiyle yaşamayı seçen yurttaşına nasıl davrandıysa, adaleti de öyle davranmıştır. Üstelik, Ahmet Türk'ün kira kontratının iptalinde olduğu gibi, olan biten her şey "hukuka uygun"dur.

31 Rıza Türmen, "DTP'nin kapatılması ve AİHM", *Milliyet*, 4.1.2010.

Zorla Yerinden Etme Uygulaması

HÜSNÜ ÖNDÜL

Zorla yerinde etme uygulaması, Türkiye'de, uzun yıllar, daha çok kamulaştırma sorunları nedeniyle karşılaşılan bir sorun olarak biliniyordu. Bir insan hakkı sorunudur elbette. Buradaki "zor", devlet gücüyle, idari organların idari kararlarıyla ve bedeli ödenmek suretiyle, gerektiğinde yargısal süreçler işletilerek uygulanan zor anlamına geliyordu. Bir yasal dayanak vardı; kamulaştırma bedellerinin geç ödenmesi, taşınmaz için takdir edilen miktarın gerçek değerinin altında olması ve ödemelerde gecikme ile ilgili faizlerin çok düşük olması gibi sorunlar yaşanıyordu. Bir de Türkiye'de pek tartışılmayan ve araştırılmayan kamulaştırmanın sosyal boyutu sorunu yaşanıyordu. Çiftçinin elinden tek bildiği iş fiilen alınıyor ve toprağı işlemekten başka bir uzmanlık alanı bulunmayan kişiye "al bu parayı ne yaparsan yap" deniyordu. Hep böyle dendi. Ne doğru dürüst bir kurs düzenlendi, ne de başkaca eğitim ve diğer yönlendirme etkinlikleri...

1980'li yılların sonuna doğru ise en başta insan hakları savunucuları yeni bir sorunla karşılaştılar: Köyler yakılıyor, yıkılıyor ve boşaltılıyordu. Devlet yapıyordu bunu. Devlet kim mi? Devlet, subaydı, astsubaydı, korucuydu oralarda. Oralar dediğimiz Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri... Valiler, "devlet yapmıyor... münferit hadiseler oluyor" diyordu. En çok da "terör örgütü yakıyor, yıkıyor, vatandaş da terör nedeniyle bölgeyi terk ediyor" diyorlardı. Bölgede 1987 tarihinden itibaren Olağanüstü Hal (OHAL) rejimi uygulanıyordu. Bu yazının yazıldığı Mayıs 2010 tarihi itibarıyla, ne Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden fiilen sorumlu askerî yetkililer, ne OHAL valileri, ne Genelkurmay, ne İçişleri Bakanlığı, ne bir tek vali, ne de bir kaymakam kabul etti devletin sorumluluğunu.

İHD verilerine göre "bir el", 3700'e yakın köy ve mezrayı yakmış, yıkmış ve boşaltmıştı. Köy boşaltmaların büyük bir kısmı, devlet ile PKK militanları arasındaki çatışmaların yaşandığı 1984-1999 yılları arasında meydana geldi. OHAL Bölge Valiliği'nin Kasım 1997 açıklamasına göre, boşaltılan köy sayısı 820, mez-

ra sayısı 2.345 ve zorla yerinden edilen insan sayısı 378.335'tir.[1] İçişleri Bakanlığı, aynı döneme ilişkin 945 köyün, 2.021 mezranın boşaltıldığını ve 358.335 kişinin yerinden olduğunu açıklamaktadır.[2] İHD 1994 yılı mayıs ayında yayımladığı kitapta boşaltılan köy ve mezraların toplam sayısını 1993 yılı sonu itibarıyla 923 olarak vermektedir.[3] İHD'nin 1994 yılı yıllık raporunda sadece 1994 yılında boşaltılan köy ve mezra sayısı 1500 olarak bildirilmektedir.[4] Toplam sayıya bakıldığında köy ve mezraların en fazla boşaltıldığı yılın 1994 yılı olduğu anlaşılmaktadır. İHD, Habitat II Konferansı'nın İstanbul'da yapılması sırasında yayımladığı, "Habitat II Alternatif Rapor, Eşit, Özgür, Ayrımsız Yerleşim Hakkı" başlıklı çalışmanın 11. sayfasında, 1 Mart 1996 itibarıyla boşaltılan köy sayısını 2657 olarak bildirmektedir.[5]

İnsan hakları örgütleri, zorla yerinden edilen nüfusu çoğu kez "3 milyonun üzerinde" ya da "üç milyon civarında" diye ifade etmektedir. Bu konuda resmî rakamlarda da netlik bulunmamaktadır. Öte yandan değişik zamanlarda yapılan Genelkurmay Başkanlığı, İçişleri Bakanlığı ve OHAL Bölge Valiliği açıklamalarının da birbiriyle çeliştiği görülmektedir. Yerinden edilmiş nüfus konusunda Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün, Devlet Planlama Teşkilatı'nın koordinatörlüğünde gerçekleştirdiği araştırmada (2004-2006) yerinden edilen kişilerin sayısı, 953.680-1.201.000 şeklinde bildirilmektedir.[6]

Hükümet, zorla yerinden edilenlerle ilgili Temmuz 2004 tarihinde 5233 sayılı Terör ve Terörden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun'u çıkardı. Avrupa Birliği'nin hazırladığı 2009 Türkiye İlerleme Raporu'ndaki bilgilere göre (s.31) toplam 361.000 başvurunun %50'si sonuçlandırılmıştır. Başvuruların yaklaşık üçte ikisine tazminat ödenmiştir. Bu demektir ki, Hacettepe Üniversitesi'nin araştırmasını esas alacak olursak mağdurların %20-30'u başvuruda bulunmuş ve beş yılda başvuruların ancak yarısı sonuçlandırılabilmiştir.

Zorla yerinden etmelerle ilgili olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin "İçyer/Türkiye Kararı"[7] çok önemli bir karardır. Bilindiği gibi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 13. maddesindeki "etkili başvuru hakkı"nın sağlanacağı yerin mahkeme olması gerektiğini söylememektedir. Önemli olan, başvurulan yolun ya da öngörülen mekanizmanın etkili olması, sonuç almaya elverişli olmasıdır. 13. Madde şöyledir: "Bu Sözleşme'de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, ihlal fiilî resmî görev yapan kimseler tarafından bu sıfatlarına dayanılarak yapılmış da olsa, ulusal bir makama etkili bir başvuru yapabilme hakkına sahiptir."

---

1 Hakan Karakuş, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları ve Karşı Oylarında Türkiye*, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2001, s. 380.

2 *Norveç Mülteci Konseyi*, "Güvensizlik Mirasının Aşılması: Devlet ve Yerinden Edilmiş Kişiler Arasında Toplumsal Mutabakata Doğru", çev. Metin Çulhaoğlu, Tesev Yayınları, s. 13, dip. 12.

3 Erol Anar (yay. haz.), *Yakılan Köylerden Bir Kesit*, İHD Yayınları, Nisan 1994, s. 7.

4 www.ihd.org.tr

5 Habitat II Alternatif Rapor, *Eşit, Özgür, Ayrımsız Yerleşim Hakkı*, İnsan Hakları Derneği Yayını, Ankara, 1996.

6 hips.hacettepe.edu.tr/tgyona/TGYONA-rapor.pdf

7 *İçyer/ Türkiye Kararı*, Başvuru No. 18888/02, 12.01.2006.

OHAL döneminde Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na iç hukuk yollarını tüketmeden yapılan başvurular kabul edilmişti. Türkiye'de etkili başvuru yolunun bulunmadığı anlamına geliyordu bu. "Doğan ve Diğerleri-Türkiye Davası"nda[8] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, köylerindeki mallarına ulaşamadıklarını bildiren başvuru sahiplerinin başvurularını haklı bulmuştur. Başvuru sahipleri Ekim 1994 tarihinde köyleri güvenlik kuvvetleri tarafından zorla boşalttırılan ve yakılan Tunceli İli Hozat İlçesi Boydaş Köyü sakinleridir. Hükümet zorla yerinden etmeyle ilgili olarak PKK'yi sorumlu tutmaktadır. Karar metninde hükümetin açıklamalarına yer verilmektedir.

> "20. Bu terör faaliyetleri, bölgedeki nüfusun hızlı bir şekilde güvenli kentlere ve kırsal alanlara akmasıyla sonuçlanmıştır. Bu nedenle bölgedeki köylerin ve mezraların sakinleri, PKK'nin terör tehdidi yüzünden evlerini terk etmişlerdir.
>
> 21. Bununla birlikte, bir dizi yerleşim yeri, nüfusun güvenliğini sağlamak için bir önlem olarak idari makamlar tarafından boşaltılmış olabilir. Resmî rakamlara göre terör yüzünden yerlerinden edilen nüfusun sayısı 380.000 civarındadır. Bu rakam 853 köy ve 2.183 mezrada bulunan 48.822 evin boşaltılmasına karşılık gelmektedir.
>
> 22. Başvurucular Boydaş Köyü sakinleridir. Resmî kayıtlar, Boydaş sakinlerinin PKK'nin baskısı sonucu boşaltıldığına işaret etmektedir. Başvurucular köylerinden güvenlik güçleri tarafından ayrılmak zorunda bırakılmamışlardır."

AİHM, anılan kararda, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin kabul ettiği rapor ve kararlara değinmektedir. Aynı zamanda Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin özel temsilcisi Francis Deng'in Türkiye ziyaretine ve hazırladığı rapora yer vermektedir. Kararda, hükümet eliyle alınan önlemlerin yetersizliği ve etkili iç hukuk yolunun bulunmadığı tespitinde bulunulmaktadır. Zorla yerinden etmeyle ilgili bu ihlal kararından sonra 27 Temmuz 2004 tarihli 5233 Sayılı Kanun yürürlüğe girmiştir. "İçyer-Türkiye Kararı"nın 85. paragrafında AİHM şöyle demektedir:

> "Böylece Mahkeme, 'Doğan ve Diğerleri Kararı'nda ülke içinde zorla yerinden edilen kişilerle ilgili yapısal bir sorunun varlığını belirlediğini ve Türkiye'deki bütün sistemi etkileyen [*systemic*] bu duruma son verilmesi için alınması gereken muhtemel tedbirlere işaret ettiğini kaydetmektedir. Söz konusu kararın ardından davalı devletin yetkilileri, köylerindeki mal ve mülklerine ulaşmaları engellenen kimselerin Sözleşme'deki haklarının ihlaline karşılık bir giderim sağlamak amacıyla, 27 Temmuz 2004 tarihli Tazminat Yasası'nı çıkarmak dahil, birkaç tedbir almıştır. Böylece Hükümet mevcut sistemi etkileyen bu durumu gözden geçirip etkili bir başvuru yolu oluşturma konusundaki görevini yerine getirmiş sayılabilir."

Zorla yerinden etme konusunda Türkiye Cumhuriyeti ile BM Kalkınma Programı'nın (BMKP) birlikte hazırladığı bir uluslararası proje 10 Aralık 2007 tarihli *Resmî Gazete*'de yayımladı: Türkiye'de Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişiler

8 *Doğan ve Diğerleri Kararı*, Başvuru No. 8803/02, 29.06.2004.

Programının Geliştirilmesine Destek Projesi. Projenin "kısa tanıtım" bölümünde şöyle denmektedir:

> "Proje (1) istişare ve danışma yoluyla uluslararası standartlara göre bir ÜİYOK araştırmasının geliştirilip uygulanmasına destek vererek (2) hükümetin geri dönüşü ve/veya bütünleşmeyi destekleme çabalarını kolaylaştırmak için Güneydoğu veya Doğu Anadolu'da, bir ilde pilot çalışma yaparak (3) BMKP'nin, talep üzerine, Hükümet ve BM Ülke Ekibi'nin teknik ve uzmanlık ihtiyaçlarına cevap vermesini olanaklı kılarak (4) BMÖ Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeleri yayıp, ilkelere yönelik kapasiteyi geliştirip ve farkındalık yaratarak T.C. Hükümeti'ne iyi tanımlanmış bir ÜİYOK geri dönüş programı geliştirmede yardım edecektir."

Projenin içeriğinin şekillenmesinde, 2002 yılında Türkiye'yi ziyaret etmiş ve insan hakları örgütleriyle görüşmelerde de bulunmuş olan BM Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişiler Özel Temsilcisi Deng'in hazırladığı raporunun etkisinin olduğu kabul edilmektedir. Bu vesile ile açıklamalıyız ki, Deng'le İHD Genel Başkanı sıfatımızla yaptığımız görüşmede geç müdahalelerin yarattığı sorunlara dikkat çekmiştik. Öyle ya, Birleşmiş Milletler, bütün '90'lı yıllar boyunca zorla yerinden edilenlerin durumunu anlamaya ancak 2002 yılında geliyordu. Düşünün ki sadece 1994 yılında 1500 köy ve mezra boşaltılmıştı ve 1996 yılında BM Habitat II Konferansı hiçbir şey yaşanmamış gibi Türkiye'de gerçekleştirilmişti. Her şey olup bittikten sonra BM sisteminin nihayet harekete geçebilmiş olması, dünya sisteminin insan haklarını koruma konusundaki zafiyetini göstermektedir (Tuhaf bir durum ama yerleşim alanlarının boşaltıldığı tarihlerde OHAL Valisi olan Ünal Erkan, Habitat II'nin gerçekleştirildiği tarihlerde, Tansu Çiller hükümetinde Şehircilikten Sorumlu Devlet Bakanlığı görevini sürdürüyordu). Konferansta, zorla yerinden etme sorunu şöyle bir değinilip geçilen bir sorun muamelesi gördü. Habitat Konferansı alanının dışındaki insan hakları savunucularının feryatları ise, polis copları ve gözaltılarla karşılık buluyordu.

Yukarıda sözünü ettiğimiz Birleşmiş Milletler ile Türkiye arasındaki uluslararası antlaşma, ağırlıklı olarak kalkınma perspektifini taşıyor. Sorun, ekonomik ve sosyal boyutu ile değerlendiriliyor. Esasen 5233 Sayılı Tazminat Yasası da ancak sınırlı bir tazminat boyutunu gündeme alan bir yasa. Manevi zararları kapsamıyor ve hak sahiplerinin, başka bir anlatımla mağdurların hakları hakkında bilgilendirildiğini söylemek de olası değil.

Türkiye'nin zorla yerinden etme konusunda ne Birleşmiş Milletler ilkeleriyle uyumlu bir zihniyete ne de pratiğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye'de yüzleşme, hesaplaşma geleneği yok. Hiçbir olağanüstü dönemle hesaplaşılabilmiş değil: Ne 27 Mayıs, ne 12 Mart, ne 12 Eylül, ne de Güneydoğu Anadolu'da cereyan etmiş-etmekte olan silahlı çatışmalar ve ne de OHAL Rejimi...

Olağanüstü dönemlerde ağır insan hakları ihlallerinin yaşanması ve insancıl hukukun ciddi ihlalleri durumuyla ilgili Birleşmiş Milletlerce kabul edilmiş bir belge var: "Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Ağır İhlallerinden ve İnsan-

cıl Hukukun Ciddi İhlallerinden Mağdur Olanların Bir Hukuk Yoluna Başvurma ve Giderim Elde Etme Haklarına Dair Temel Prensipler ve Rehber İlkeler"i belirleyen 60/147 Sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı. Belge, tazminat, yerine koyma, zarar tazmini, zihinsel ve fiziksel rehabilitasyon ve sosyal statünün geri kazandırılmasını kapsamaktadır. Buna göre, tazminat yanında "hakikatin ortaya çıkarılması, suçluların cezalandırılması ve sürmekte olan hak ihlallerinin önüne geçilmesi" gibi adımlar da mağdurların durumunun iyileştirilmesine katkıda bulunacaktır.

Burada dile getirilenlere paralel görüşler Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı'nın (TOHAV) 2007 yılında hazırladığı "Zorunlu Göç Mağdurlarına Hukuki Destek Programı" tarafından da dile getirilmiştir: Sorunun çözümü için öncelikle inkâr politikasının yumuşatılması anlamına gelen, örtme ve öteleme politikası yerine mağdurların kendini ifade edeceği, BM Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler temelinde gerçeklerin açığa çıkarılacağı, toplumsal mutabakatın sağlanacağı kalıcı ve sürdürülebilir bir çözüm politikasının hayata geçirilmesi her zamankinden daha fazla olanaklıdır.[9]

Zorla yerinden etme politikası ve uygulamalarına dönük olarak Tesev Raporu'nda şu tür önerilerde bulunulmaktadır:

> "• Yasada ölüm, yaralanma ve sakatlanma için belirlenen tazminat miktarları, tazminat hukukunun temel ilkeleriyle uyumlu olacak şekilde artırılmalıdır.
>
> • Bu zararlar için bugüne dek tazminat ödenmiş olan hak sahiplerine, yeni belirlenecek tazminat miktarıyla daha önce kendilerine yapılan ödeme arasındaki fark ödenmelidir.
>
> • Zarar tespit komisyonlarının vermiş oldukları bütün kararları gözden geçirmek üzere özel bir denetim mekanizması oluşturulmalıdır. Taşınır ve taşınmaz mallar ile mallara ulaşamamaktan kaynaklanan zararlar için bugüne dek belirlenmiş olan tazminat tutarları gözden geçirilmelidir. Zarar tespit komisyonlarının verdiği bütün ret kararları yeniden değerlendirilmeye alınmalıdır.
>
> • Yasa'ya bir geçici madde eklenerek, Mahmur Kampı'nda ve Avrupa'da yaşayan mülteci göç mağdurlarının Yasa'dan yararlanabilmesi için başvuru süresi uzatılmalıdır.
>
> • Yasa'dan yararlanma hakkı olan zorunlu göç mağdurlarına, yaşadıkları psikolojik kayıp ve travma nedeniyle manevi tazminat ödenmelidir. Bu hak, başvurmuş ve başvuracak olan bütün hak sahiplerine tanınmalıdır.
>
> • Yasanın uygulanmasının hızlandırılması adına, özellikle başvuruların yoğun olduğu eski OHAL illerinde, çok sayıda ek zarar tespit komisyonu kurulmalı, bu komisyonların tam zamanlı olarak çalışmasının koşulları yaratılmalı, bütün başvurular 2010 sonuna dek sonuçlandırılmalıdır."[10]

---

9 *Toplum ve Hukuk*, Yaz 2007, sayı 12, s. 11.

10 Dilek Kurban ve Yılmaz Ensaroğlu, *Kürt Sorununun Çözümüne Doğru: Anayasal ve Yasal Öneriler*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2010, s. 46-47.

Acıyı gören insan başkasını acıtmaz...

Bir insan hikâyesiyle bitirelim yazımızı: Siirt'in Güçlükonak ilçesi Bane köyü (köyün resmî adı Ormaniçi) halkındandılar. Adile Ekin adındaki beş yaşındaki bebek de o köydendi. Şubat 1993 günü ortalık karlarla kaplıyken, beyaz elbiseli askerler geldiler köye. Yaylım ateşine tutuldu köy. Adile bebeği de o kurşunlar katletti. Sabahtan itibaren köyün erkeklerini topladılar köy meydanına, yüzükoyun karların ve çamurların üstüne yatırdılar, akşama kadar. Çocukları da karın altında beklettiler öylece, sonra da gözlerini bağladıkları erkeklerin ellerini de birbirlerine bağladılar. On kişiyi helikopterle Şırnak'a götürdüler. Otuz üç kişiyi de iki üç saat yürüterek Güçlükonak'a. Askeriyeye ait bir inşaatta tutuldular gözaltı niyetine ve 15 gün boyunca, geceleri işkenceye maruz kaldılar. İbrahim Ekinci orada işkencede öldü. Mehmet Ali Çetin'in iki ayağı diz altından kesildi. Soğuktan kangren olmuştu ayaklar. Daha öyle pek çok kişinin ayakları kangren olmuştur. Bütün bunları anlatan Resul Aslan, 68 gün gözaltında kalmıştır. Hiç hâkim yüzü görmemiştir. Hastaneye kaldırılır askerler tarafından. Ayakları kesilir. Dört kişinin ayakları kesilir kangren nedeniyle. Ankara'ya nakledilirler. Köylerine dönüşleri Haziran-Temmuz 1993 aylarını bulur. Köylerine geldiklerinde bütün evlerin yakılmış olduğunu, hayvanlarının öldürüldüğünü görürler. Halk camiye sığınmıştır. 1994'te köyü yine basıp dört kişiyi öldürürler. Aslan İstanbul'a gelir, Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın tedavi programına alınır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne de intikal eder olaylar. AİHM ihlal kararı verir (*Ahmet Özkan ve Diğerleri/Türkiye Davası*). Resul Aslan bütün olup bitenlere dair şöyle der:

> "Geçmişe dönüp baktığımda keşke hiçbir zaman savaşlar olmasaydı. Zaten savaş özellikle dar geçimli insanlara yansıyor. Zenginlere hiç yansımıyor zaten. Dünyanın hangi ülkesinde olursa olsun, hep fakirlere yansıyor, yani zenginlere yansımıyor. Hatta zengin belki daha çok kazanıyor. Ama işte bu dünyanın düzeni midir işte öyle diyelim, bilmiyorum. Oluyor işte. Dünyada böyle savaşlar devam ediyor. Keşke olmasaydı ama maalesef oluyor... Herkes iyi olsaydı bu olmazdı. Ama demek ki insan hep bir olmuyor. Temiz insanlar var kötü insanlar var... Şöyle bir durum var. Çok eziyet gören, yokluğu çeken, acıyı gören insan nazik kalpli oluyor... Daha duygulu oluyor, daha efendi oluyor. Bir tecrübe kazanıyor. İnsanlık tecrübesi. Böyle yokluğu görmeyen, acıyı görmeyen insan, haberi olmuyor yokluktan, acıdan. Yani biz bir insanlık dersini öğrendik... Daha tecrübeleri kazanmışız. Ben bazen diyorum ki, ben çok şanslı bir insanım, ben bu kadar acıyı görmüşüm. Bu kadar baskıyı işkenceyi görmüşüm. Ben belki de böyle bir üniversite okumuş gibi, ben orada bir tecrübe kazanmışım. Demek insanlıkta, dünyada böyle şeyler oluyor. Biraz kendimiz yaşadık. Kesinlikle acıyı gören bir insan başkasını acıtmaz. Bunu yapanlar acımamışlar. Canları acımamış."[11]

Kimsenin canı acımasın...

---

11 N. Kemal Dinç, *Göç Hikayeleri*, Göç-Der Yayınları, 1997, s. 44.

"Orada Bir Canavar Vardı... O Neydi?": Kemalizmin ve Türklük'ün Sınır Deneyimi Olarak Diyarbakır Cezaevi

KAYA AKYILDIZ

Diyarbakır Cezaevi[1] hakkında ne söylenebilir, orası nasıl anlatılabilir... Belki de şunu sormalı: Anlatılabilir mi? Bu cezaevi eşi benzeri olmayan bir mekân mıydı kuruluş ve işleyiş mantığı bakımından? Türkiye'nin diğer cezaevlerinden bir farkı var mıydı? Ve varsa bu fark neydi?

Bu kısa yazının yukarıdaki sorulara kesin ve net yanıtlar vermek gibi bir iddiası yok, üstelik yukarıdaki soruların çeşitli nedenlerden ötürü kolay cevapları da yok kanaatimce. Gerçi cevabı kolayca yapıştıran bakış açıları mevcud ve belki de Diyarbakır Cezaevi'ni biraz olsun anlamak, yolumuzu açmak maksadıyla bu kolaycı cevaplara da bir bakış atmak kaçınılmaz, ancak yine de söyleyeceklerimin yukarıdaki sorularla uğraşan mütevazı bir deneme olarak değerlendirilmesi gerekiyor.

Diyarbakır Cezaevi ile ilgili sorulara kolaycı cevaplar vermek... Önce bununla başlayalım.

Milliyetçi/ulusalcı sinizm: Meşrulaştırmanın sınırsızlığı

En kolaycı cevabın Türk ulusalcılığının/milliyetçiliğinin cevabı olduğu söylenebilir sanırım. Ulusalcılığın sinik karakterinin, milliyetçiliğin doğasından kay-

1 Diyarbakır Cezaevi'nden kastım 12 Eylül'den önceki sıkıyönetim döneminde Diyarbakır'da kolordu içinde siyasi tutukluların toplandığı üç cezaevi değil. 1980 sonlarından 1984'e kadar dehşet verici şeylerin yaşandığı ve 5 No'lu olarak da bilinen yer. 5 No'ludan evvel kolordu içindeki cezaevlerinden ilki 1970'lerde betonarme ve sağlam bir yapı olarak inşa edilmiş. Bina, artan tutuklu sayısıyla beraber ihtiyaca cevap veremez olunca istihkâm olarak adlandırılan iki askerî yapı daha, ki bunlara 1 ve 2 no'lu deniyor o sırada, cezaevine dönüştürülmüş. 12 Eylül'e kadar tutuklularla dolu olan bu mekânlara kaba inşaatı bitmiş E tipi bir cezaevi de eklenmiş ve 6 Kasım 1980'de istihkâm binalarından cezaevine dönüştürülen yerler de kapatılmış. Gelen tutuklularla beraber hâli hazırda buralarda kalanlar da yeni yapılan E tipi cezaevine nakledilmiş. İç içe geçmiş bloklardan müteşekkil klasik bir E tipi cezaevi olan bu yapı Adalet Bakanlığı'na ait olmakla beraber sıkıyönetim komutanlığının kontrolünde ve idaresinde hizmete girmiş. 5 No'lu Cezaevi'nin Bağlar semtinde bulunduğunu ve beş bloktan oluştuğunu, mahalleyle iç içe olduğunu da kaydedelim. O kadar ki çocukluğu Diyarbakır Cezaevi'nin en korkunç zamanlarında o mahallede geçen pek çok insan hoparlörlerle işkence bağırtılarının tüm mahalleye dinlettirildiğini anlatıyor.

naklanan riyakârlığın bir çıktısı bu kolaycı cevaplar belki de. Anlamaktan çok apolojinin, vahşeti meşrulaştırmanın ve canavarlığı hafifsemenin siyaseti ete kemiğe bürünür bu tavır sayesinde.

Peki nedir ulusalcı/milliyetçi sinizmle anlatılmak istenen?[2] Açmaya çalışayım: Kabaca sinizm derken anlaşılmasını beklediğim şey tercih yapma ve tercihinin gereğini yerine getirme, bedel ödeme, tavır alma ve sonuçlarına katlanma zorunluluğunu yok etmek için, yani konforunu bozmamak için gerçeği bildiği halde bilmiyormuş gibi davranmak, savunduğu şeyin yanlışlığını, haksızlığını bildiği halde aldırış etmemektir. Ama bunlar yine de yeterli değil sinizmin doyurucu bir tanımına ulaşmak için. Naif de olsa doğru tutumu alan, bedel ödeyen kimsenin seçimini aşağılamak, alay etmek sinizmin mütemmim cüzüdür, böyle kabul etmek gerekir. Mağdurun, hakkı yenmişin, inkâr edilenin düşürüldüğü durumun sebebi sanki kendisiymiş gibi anlatabilme, bu durumu meşrulaştırabilme teknolojisidir sinizmle hayat bulan. Sinik karakter ya da dünya görüşü, aslında çelişkinin de, gerçekliğin de farkındadır. Yani sinizm az ya da yetersiz bilgiden kaynaklanmaz, bilakis ahlakla ve konformizmle alakalıdır. Sinizm, cahillikten, körü körüne inançtan neş'et eden muhakeme sorunlarından çok benliğin kendi üzerine kapanmasının, çıkarın her türden etik-ahlaki mülahazanın önüne geçmesinin bir sonucudur. Örneğin, milliyetçi ikonografinin, tarihyazımının ve mitlerin gerçekle bir ilgisi bulunmadığını bilen biri sıradan bir ulusalcıdan/milliyetçiden farklıdır. Bu kişinin alabileceği pozisyonlar da sınırsız değildir. Ya milliyetçi/ulusalcı mitoloji ve zihniyetin örüntüleriyle mücadele etmek, ki doğrusu budur, ya da sessiz kalmak ve hatta mücadele edeni de küçümsemek. Görüldüğü üzere burada cehalet değil, bir vicdansızlık durumudur karşı karşıya olduğumuz. Sinik aydınlanmıştır, bilinçlidir ama aydınlanmış bir bilincin yapması gerekeni yapmaz. Kısacası, sinik aydınlanmış bilinçten vicdanı çekip çıkardığımızda elimizde kalandır.[3] Utanma duygusunun, vicdanın, ahlaklı olmanın iptal edildiği, medenilik sıfatının aşındığı, saf çıkar ve konforun başkaca herşeyin önüne geçtiği bir izah tarzıdır ulusalcı/milliyetçi sinizmin neticesi. Beklenebileceği üzere bu zihniyetin sahipleri Diyarbakır Cezaevi'ni anlamaktan çok değersizleştirmeye, orayı anlatanları itibarsızlaştırmaya çalışacaklardır. Kısacası birilerinin Diyarbakır Cezaevi'ni dolaşımda tutması, yeni kuşaklara nakletmeye çalışması, nev-i şahsına münhasırlığı konusundaki ısrarı aslında çok bilinçli bir stratejinin ürünü diye düşünür ulusalcı/milliyetçi sinik akıl. "Kürtçü" ya da "Kürt kuyrukçusu" olan kesimler, ki böyle addedil(e)meyenler de "naif" ve "gafil" kutularına doldurulup rafa kaldırılır, Diyarbakır Cezaevi'ni vesile

2 Sinizmi bir kilit kavram olarak tanımlayan düşünür Peter Sloterdijk'tir. 1983'te yayımlanan *Kritik der zynischen Vernunft* sinik aklın yetkin bir tasviridir. Bizde ise Tanıl Bora sola musibet olan sinizmi anlamak için bu kavramı yeniden dolaşıma soktu *Sol, Sinizm, Pragmatizm*'de. Milliyetçi/ulusalcı sinizm kavramını burada açarak bu tartışmaya katkıda bulunmuş olmayı umuyorum. Şüphesiz bu yazıyla sınırlı kalmamalı bu çabalar.

3 Bolca örneği mevcut ama ulusalcı/milliyetçi sinizm misal "Hrant'ın cenazesinde hepimiz Ermeniyiz diyenler şehit cenazeleri gelirken nerdeydi?" gibi sorular sorabilir, "Aydınlarımız Silivri'de, hukuk yok bu memlekette!" şeklinde isyan edebilir, hayatı hapislerde, işkencelerde geçmiş Ahmet Türk gibi bir politikacıya yapılan saldırıyı "O da yumruğu hak etmiş demek ki!" ya da "Yumruğu atan emekçi, yiyen toprak ağası!" biçiminde meşrulaştırabilir.

ederek Türk milleti ile Türk ordusunu suçlamakta, ulusal bütünlüğe ve varlığa kastetmektedir. Dolayısıyla, Diyarbakır Cezaevi hakkında söz alan herkesi bir biçimde "Kürtçülük"le[4] rabıtalandırıp konuşamaz duruma düşürmek ulusalcı/milliyetçi sinizmin temel söylemsel stratejisidir.

Ulusalcı/milliyetçi sinizme göre Türk ulusunun tarihinde utanacağı bir şey yoktur. 12 Eylül Kemalizmin, Atatürkçü düşünce sisteminin bir sonucu değil, Amerika'nın, emperyalizmin, uluslararası sermayenin yaptırdığı bir darbedir. Herkese kan kusturmuş askerî idarenin suçları ve tabii Diyarbakır Cezaevi'nin günahı ulusun ve ordunun hanesine yazılmamalıdır.[5] Söz konusu olan işkence görmekse, işkencede katledilmekse, sakat bırakılmaksa, akla hayale gelmeyecek zulümlerse, aşağı yukarı aynı şeyler tüm cezaevlerinde vuku bulmuştur. Bu noktada milliyetçiler daha da ileri gider ve kendi mağdurlarının isyan etmemiş, devletlerine ve ordularına küsmemiş, meydan okumamış, hesap sormamış olduğunu hatırlatma gereği duyarak itiraz edenleri de suçlarlar. Ulusalcılar ise sağcı, solcu ve sosyalist Türklerin tıpkı sağcı, solcu ve sosyalist Kürtler gibi işkence gördüğünü, Kürt olmanın özel olarak cezalandırılma nedeni olmadığını, Diyarbakır Cezaevi'nde bulunmanın Kürtlük'ten çok sol kimlikle alakalı olduğunu ileri sürerler.

Kısacası ulusalcı/milliyetçi sinizm darbeden sonra devletin sağıyla soluyla herkesi ezdiğini, Kürtlerin özellikle tedip edilmediğini ileri sürer. Diyarbakır Cezaevi'nin bu maksatla bilhassa çalıştırıldığı tezini abartılı sayar, kasıtlı bulur.

---

4 Ulusalcı/milliyetçi sinizm, Kürt muhalefetinin eskiden sosyalist-sol tınılı olan tavrının son yıllarda giderek milliyetçileştiğini ve çeşitli vesilelerle Türk ulusunu mahkûm etmeye, suçluluk psikolojisi içine sokmaya çalıştığını ileri sürmekte. Elbette Kürt muhalefetinin nasıl yekpare bir bütün olarak algılanabildiği, nasıl monoblok, teksesli bir yapı olarak düşünülebildiği, hangi tutumların ve söylemlerin milliyetçi sayıldığı sol ve sosyalist olma standartlarını da belirleyen Türk ulusalcılığı/milliyetçiliği tarafından izah edilmez, buna gerek duyulmaz. Kürt muhalefetinin milliyetçileştiği söylenip geçilir Türk milliyetçileri ve ulusalcıları tarafından. Yer yer Türk solunda da görülen bu tavrın bir eleştirisi için İrfan Aktan'ın *Birikim* dergisinin 260. sayısındaki "Makul ve Makbul Kürtler" başlıklı yazısına müracaat edilebilir.

5 Bu da aslında ulusalcı/milliyetçi sinizmin çokça devreye soktuğu bir düşünme kalıbıdır: Ortada yanlış giden, ters görünen, suç ve kötülük sınılına sokulabilecek yanlışlar varsa bunu dışarıya bağlamak ve Türklük'le ilintili özneleri her durumda temize çıkarmak! Bu bakış açısına göre Ermeni soykırımı mesela emperyalizm tarafından kışkırtılan Ermenilerin ulusu sırtından hançerlemesinin önüne geçmek için alınmış tedbirler repertuarıdır, ortada bir soykırım, katliam yoktur. Ermeniler yüzlerce sene "millet-i sadıka" olarak yaşayıp gitmişler ama sonra emperyalistlerin kışkırtmasıyla ayaklanınca devlet de gerekeni yapmıştır denir. Ya da Kürtler "Ne Mutlu Türküm Diyene!"nin manasını kavrayamadıklarından emperyalistler tarafından kışkırtılmış ve ayaklandırılmıştır. Yoksa yüzlerce yıl beraber yaşadığımız, "kız alıp kız verdiğimiz", "etle tırnak" gibi olduğumuz Kürtler "Ne Mutlu Türküm Diyene!"nin anlamını kavradıklarında (yani Türk'üm deme lütfunu geri çevirmediklerinde) sorun da kalmayacaktır ama emperyalistler, iç ve dış mihraklar buna izin vermemektedir diye düşünülür. 12 Eylül de böyle okunmalıdır milliyetçi/ulusalcı sinizme göre: Amerika'nın, yani emperyalizmin, uluslararası sermayenin, emperyalist-kapitalist sistemin yaptırdığı darbeyi ordunun hesabına yazmamak gerekir. Bütün bu vakalarda kolaylıkla tesbit edilebileceği üzere Türk ve Türklük'le ilişkili aktörlerin, ideolojilerin kötü bir şey yapması ya da bir fenalığa vesile olması söz konusu değildir. Kötü şeyler olmuşsa bu Amerika'nın, emperyalizmin, iç ve dış mihrakların oyunu ve tezgâhıdır. 12 Eylül'ün sorumluluğu da, darbeden sonra yaşananların müsebbibi de Amerika'dır, uluslararası emperyalist-kapitalist sistem adlı günah keçisidir. Bu günah keçileri sayesinde Türk ulusalcılığının ve milliyetçiliğinin rolü görünmez olur, Türklük anlayışının benzer tarihsel süreçlerdeki kurucu, oluşturucu rolü silinir ve hep dışarısı, hep başkası suçlanmış olur. Diyarbakır Cezaevi için de aynı mekanizma devreye girer.

Kötü şeyler olmuştur, acı tecrübeler yaşanmıştır, belki Kürtler biraz daha fazla acı çekmiştir ama hassaten Kürt olmanın cezalandırıldığı doğru değildir der bu zihniyet. Şimdi bu kolaycı yanıtı bir kenara bırakıp ciddiyetle düşünülmesi gereken bir zorluğu açmaya çalışayım.

Zulüm politikaları: Nasıl anlamalı, nasıl anlatmalı?

Diyarbakır Cezaevi[6] üzerine düşünürken karşı karşıya kaldığımız sorun, Spinoza'nın terimleriyle konuşacak olursak, "kederli karşılaşma"ların temsilinin hep cebelleştiği türden bir aporia, bir ne diyeceğini bilememe hali. Bu *aporia*'dan bizi kurtaracak olan nedir sorusunun da kanaatim odur ki kesin bir cevabı yok...

Orada akıl almaz zulümler, işkenceler, aşağılamalar yaşayanlar bunları tanıklığa dönüştürdü, dönüştürüyor ve bizler de o anlatılanları okuyoruz. Ancak hep söylenegeldiği üzere bir imkânsızlık karşımızdaki. Yazarak aktarılamayan, hep

6 5 Nolu'da fiziki şartların çok kötü olduğunu belirtelim. Cezaevinde revir olduğu halde tutuklulara kullandırtılmazmış örneğin ve belli aralıklarla gelen doktor haftalarca önceden hazırlanmış hasta listesindekilere üstünkörü bakar ve ilaç yazarmış, ilaç tutarları da hastaların kendi ceplerinden verdikleri paralarla karşılanırmış. Ancak yüzbaşı Esat Oktay Yıldıran geldikten sonra bu "hak"lar da kullanılamaz olmuş. Revirin tedavi etmeden, iyileştirmeden çok tutuklular üzerinde bir baskı ve işkence aracı olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Hastanede tutukluların hazırol vaziyetini bozmadan yatmak zorunda olması ve esas duruşunu bozana dayak atılması da tedaviden ne anlaşıldığını gösteriyor. Doktorların işkenceyi gizlediği, görmezden geldiği ve bazen işkence seanslarına katıldıkları da bir sır değil. Veremlilerin balgamlarının "tetkik" için toplanıp yemeklere katılması, veremlilerle sağlıklıların özellikle bir arada tutulması, tutuklulara deterjanlı-ilaçlı su içirilmesi, soğan kabuğu yedirilmesi, sağlam dişlerinin çekilmesi de cezaevinin rutini. Ilacını vermeyerek muhbirleştirmeye çalışmak, tuvalete çıkmasına izin vermeyerek yatağına işemesine neden olup bunu yaptığı için ayrıca cezalandırmak, bitlerini yedirmek sıradan vak'a. Sonra doktor raporları ile herhangi bir hastalık icat ederek işkencede ölüme kılıf uydurmak da yaygın bir yöntem. Yemekle ilgili işkenceleri de şöyle toparlamak mümkün. Önce yarım saat marş okunacak, sonra yemek gelecek deniyor mesela. Ancak bu marş okuma işi abartıldıkça abartılıyor ve tayınlar küçültülüyor. Ya da mesela tutuklulara pide alabilirsiniz deniyor ve kaç pide almak istedikleri soruluyor, akabinde bir liste yapılıyor. Listenin amacı kaç cop vurulacağını belirlemek oysa. Bazen de pide alınıyor ama 1-2 pide isteyene 25 pide veriliyor. Bu 25 pidenin de parası tahsil edilip sabaha kadar bitirilmesi emrediliyor, her talep işkence aracına dönüştürülüyor. Kantin izni çıkıyor ama istenenler değil uygun görülenler aldırılıyor, bir çuval acı biber gibi örneğin ve o çuvalın akşama kadar yenip bitirilmesi emrediliyor. Karpuzun kabuğuyla üzümün çöpüyle beraber yenmesi, fare, kurbağa, böcek, dışkı, bit, çöp yedirilmesi olağan uygulamalar zaten. Yemekle ilgili düzenle devam edeyim. "Allahımıza hamdolsun, ordu, millet varolsun!"lu klasik yemek duasına bazen "Komünistler kahrolsun!" gibi bir eklenti yapılabiliyor. Dua beğenilmezse tekrar tekrar okutuluyor, bu sırada işkence ve hakaret eksik olmuyor tabii. Banyo ve su kullanımı konusunda da aynı eziyete dönüştürme, işkence aracı haline getirme mantığı işliyor. Bir haftalık bir su kesintisinden sonra verilen sıcak suya kusmalara, kan işemeye neden olan ilaç katılması gibi. Mahkûmlar pislik içinde yaşıyor. Cezaevine ilk girenlere gayet kibarca banyolu ve televizyonlu koğuşlar olduğu, önce banyoya alınacakları söylenip girişteki salona yönlendiriliyorlar. Salon özellikle lağım içinde bırakılıyor ki o lağım suları içinde süründürülebilsin tutuklu. Tutuklu sürünürken coplarla, kalaslarla dövülüyor, bağırmaması, çıt çıkarmaması emrediliyor. Dayak faslı bittikten sonra temizlenmelerine olanak sağlanmadan pisliğe bulanmış haldeyken elbiseleri giydirilip hücrelere yollanıyor mahkûmlar. Biraz da Diyarbakır Cezaevi'nin "popülasyon"una bakalım. Diyarbakır Cezaevi'nde Türk solundan da insanlar var ama tutukluların ezici çoğunluğu Kürt solundan ve siyasetle alakası bulunmayan Kürtlerden müteşekkil. Cezaevinin mevcudu hakkında net bir rakam verilemiyor, beş-altı yüzlerden üç binlere kadar çıktığı söyleniyor mevcudun ve toplamda ne kadar insanın orada bulunduğuna dair sağlıklı bir rakam da yok şu an elimizde. Cezaevinin popülasyonunun tamamı erkeklerden oluşuyor değil, kadınlar koğuşu varmış ve başlarında "horoz" adıyla çağrılan bir erkek gardiyan dururmuş. İçerde sadece Türk vatandaşları değil, tek tük de olsa başka milletlerden insanların da bulunduğunu ve onların da Türklük eğitiminden kaçamadığını biliyoruz.

eksik kalan, temsil edilemez, dile getirilemez olanın bıraktığı boşluklar... Parçalanmış, işkence görmüş, çektiği zulüm yüzünden darmadağın olmuş, aşağılanmış bedenlerin yaşadığını, duygulanımlarını, "kederli karşılaşma"larını bir başkasına aktar(ama)mak. Judith Butler'ın dediği gibi bedenler dil sayesinde konuşulur olur ama beden dile indirgenemez. Bedenin deneyiminde dili ve hep eksik kalacak temsilî evrenini aşan şeyler vardır.[7] İşte karşı karşıya kaldığımız sorun biraz bu sınırlılıkla ve biraz da neyi nereye koyacağımızı bilememekten kaynaklı bir *aporia*...

Aklıma Primo Levi'nin *Boğulanlar ve Kurtulanlar*'ında, Doktor Miklos Nyiszli'den naklettiği bir sahne geliyor mesela. Auschwitz'de krematoryumun kapısında, SS subayları ve *sonderkommando*lar[8] insan yakmaya ara verdiklerinde top oynarlarmış. Kıran kırana bir futbol maçına tutuşmuş *sonderkommando*lar ve SS'ler... Bağırış çağırış, tezahürat, taktik vermelerle filan basbayağı eğlenmektedirler ama bir yandan da krematoryumlarda insan yakılmaktadır.[9] Sahne gerçekten kan dondurucudur ve Primo Levi'nin "gri bölge" olarak tanımladığı, kurban ile katilin, tanık ile failin birbirine karıştığı, herkesin "suç"a ortak olduğu, ki Nazi toplama kamplarının esas "başarı"sı da budur, bir uzam çıkar ortaya böylece.

Bunu biraz daha açabiliriz ama mesela Diyarbakır'da benzer maçlar oynandı. Gardiyanlar eğlenmeye karar verdiklerinde kasıtlı olarak futboldan anlamayan, yaşlı, bedensel engelli, hasta, akli dengesi yerinde olmayan mahkûmlardan takım kurdururlarmış. Temel kural top sürerken, çalım atarken, gol sırasında, yani oyunun herhangi bir anında, ne olursa olsun esas duruşu bozmamakmış. Futboldan zerrece anlamayan bu yaşlı, hasta, engelli, akli dengesi yerinde olmayan insanların esas duruşta oynadığı maçı gardiyanlar gülmekten kırılarak izlermiş, mahkûmların gülmesi yasakmış (gardiyanlar mahkûmlara gülmeyi yasakladıklarına göre bu manzaralara gülebilen mahkûmlar olduğunu varsaymalıyız) ve cezası işkenceymiş. Diyarbakır Cezaevi'nde voleybol maçları da yapılmıştır ve onlar da esas duruşta oynanmıştır. Voleybol maçlarında üzerine gelen topa vurabilirmiş mahkûm, ancak vuruştan sonra hemen esas duruşuna geçmesi gerekirmiş ve elbette maç boyunca seyirciler de esas duruşta beklemek, ses çıkarmamak zorundaymış. Zaten bu esas duruş takıntısı, sembolik "Gleichschaltung"umuzun[10] bir vasatı olarak Diyarbakır Cezaevi'nde zirvesi-

---

7 Judith Butler bunu "How Can I Deny That These Hands and This Body Are Mine?" başlıklı makalesinde anlatır.

8 Toplama kamplarında Nazilerin işlerini gören ve ezici çoğunluğu Yahudi mahkûmlardan müteşekkil timlere verilen addır. Nispeten güçlü kuvvetli olanlar kamplara varır varmaz seçilip bir kenara ayrılır *sonderkommando* olarak. *Sonderkommando*ların seçme şansı yoktur, infaz işi onlara bırakılmaz ancak onun dışındaki tüm işlerden sorumludurlar. Karşılığında sıradan bir kamp sakininin sahip olmadığı kimi "konfor"ları vardır. Ancak akıbetleri sıradan kamp sakinin akıbetiyle aynıdır. Filip Müller'in *Eyewitness Auschwitz: Three Years in the Gas Chambers*'ı ve Gideon Greif'in *We Wept Without Tears: Testimonies of the Jewish Sonderkommando from Auschwitz*'i *sonderkommando*lar konusunda anılması gereken hatıratlardır.

9 Bu anekdot kitabın 54. sayfasında nakledilir, ben kitabın İngilizce çevirisinden aktardım: Primo Levi. *Drowned and Saved*, Vintage: New York, 1989.

10 *Gleichschaltung* terimiyle Nazilerin toplumu hizaya sokma, kendileriyle paralel düşünür, işler ve yaşar hale getirme siyasetleri anlatılmak istenir. Sadece siyasal alan değil, dil dahi hizaya sokulmuş, Nazi dünya görüşüne göre düzenlenmiştir. *Gleichschaltung*'un dil alanında nasıl işlediğini anlatan

ni görmüştür. Gardiyanlar, Nazi subaylarının aksine mahkûmlarla oyuna katılmamış, onlarla oyunun parçası olmamış; kuralları yeniden yazmıştır mahkûmu aşağılama güdüsüyle. Eğlenmek ortaklaşa yapılan bir etkinliğin çıktısı değil, kendi biyopolitika telakkileri gereği işe yaramaz olarak sınıfladıkları insanların varoluşlarıyla alay etmek biçiminde cereyan etmiştir.

"Gri bölge"ler demiştik, mahpus ile hapsedenin suça ortak olduğu anlar, alanlar... Var mıydı Diyarbakır Cezaevi'nde Levi'nin bahsettiği, Giorgio Agamben'in teorisini yaptığı bu türden anlar, "belirsizlik mıntıkaları"? Yani *aporia*'nın bir veçhesiyle belirdiği durumlar? Galiba vardı, olmuştu böyle şeyler...

Kasım 1980'de tutukluların "Gestapo" adını taktığı havacı başçavuş Mevlüt Akkoyun iç güvenlikten sorumlu amir olunca, sopalı, zincirli gardiyanlar koğuşlara baskınlar yapmaya başlar ve sayım verilmesi, ayağa kalkılması zorunlu kılınır. Önce saçların, sonra bıyıkların cebren ve işkenceyle kesilmesi gündeme gelince, tutuklular bıyıklarını kendileri kesmeye karar verirler. Yemek duası, ziyarete giderken kol uzatmak, subay görünce önünü iliklemek daha yılın sonu gelmeden kabul edilir ve aşağı yukarı aynı tarihlerde hücreler açılmaya başlanır. Direnenler hücrelere toplanmıştır 1980'in sonunda. 24 Şubat 1981'de havacı başçavuş Mevlüt Akkoyunlu'nun yerine iç güvenlik amiri olarak gelen Yüzbaşı Esat Oktay Yıldıran cezaevinin tarihinde eşi benzeri görülmemiş bir düzen kurar.

Öyle ki işkenceden bezen, hayatlarının pamuk ipliğine bağlı olduğunu anlayan tutukluların büyük çoğunluğu bir süre sonra idarenin taleplerine uymaya, hatta idarenin kaidelerine riayet edilip edilmediğini bizatihi kendileri denetlemeye ve bu maksatla kontrol ekipleri oluşturup kurallara uymayanları da cezalandırmaya başlarlar. Kendi arkadaşlarınca kurallara uymadığı için eza gören pek çok mahkûm olur. İdareye direnmenin işleri daha da kötüleştireceğini düşünen pek çok tutuklu her isteneni yapmaya başlar. Burada sanırım P. Levi'nin bahsettiği bir "gri bölge"de olduğumuzu düşünmekte bir sakınca yok. Kemalizmin faydalarından, tek ve en doğru dünya görüşü olduğundan söz edenler, Türk olmanın erdemlerinden, Türklük'ün yüceliğinden bahseden ve böyle şeyleri meşreplerince teorileştirenler de olmuştur. Bu cihetten toplama kamplarında hayatta kalmak için "normal şartlar altında" ahlaken kabul edilemez görünen şeylerin normalleşmesine benzer Diyarbakır Cezaevi'nde olanlar.

Bu bağlamda M. Ş. ve İ. Y. adlı iki adli tutuklunun hikâyesine bakmak her açıdan öğretici olacak. Siyasi bir kimlikleri olmayan bu iki tutuklu aynı ranzada kalmaktadır.[11] İdarenin mahkûmlardan oluşan nöbetçileri kıpırdayanı, izinsiz

---

benzersiz bir çalışma olarak Viktor Klemperer'in *Language of the Third Reich: LTI: Lingua Tertii Imperii*'sini mutlaka anmalıyız.

11 Cezaevinin yetersizliği, tıklım tıkışlığı bazen bir yatakta üç kişinin yatmasına neden olmaktadır. Cezaevinin kalabalıklığı ile açıklanamayacak bir uygulama Yıldıran döneminde tutukluların çırılçıplak ve koyun koyuna uyutulmasıdır. Hastalığı, tedavi olma hakkını, alkol ve uyuşturucu bağımlılıklarını ya da yemek, sigara, su, banyo gibi en temel ihtiyaçları şantaj vesilesi kılmak idarenin genel bir politikasıdır Diyarbakır'da. Bu zihniyetin eşcinselliği "hastalık", aşağılık bir varoluş biçimi olarak kodlaması, homofobi ile malul olması da kimseye şaşırtıcı gelmeyecektir sanırım ama eşcinselliğin siyasi mahkûmlar tarafından bile bir tür "düşüklük", bir "sapma", "anomali" vs. olarak algılandığı göz önünde bulundurulursa, başka her şey gibi eşcinselliğin de idarenin elinde bir silaha dönüşmesi kaçınılmaz olmuştur.

tuvalete gideni, sigara içeni, konuşanı, battaniyenin altından çıkanı gardiyanlara raporlamakla görevli kılınmıştır. Uykudaki halin dahi denetlendiği bu düzende bir gece nöbetçiler bu iki kişinin battaniyenin altında kıpırdadığını görürler ve durumu hemen idareye yansıtırlar. Görmezden gelebilecekken askerleri çağırırlar, sonucun bu iki insan açısından korkunç olacağını bile bile tereddüt etmezler. Bir *sonderkommando* gibi ya da toplama kampında her türlü ahlaki ilkeyi hayatta kalma uğruna iptal eden tutsak gibi mekanizmanın bir parçası kılınma, istenilen tür "uysal bedenler"e dönüşme Diyarbakır Cezaevi'nin başardıklarındandır. Askerler M. Ş. ve İ. Y.'yi alıp 36. koğuşa götürür ve günlerce ağır işkencelerden geçirirler, ancak bu ikisi cinsel ilişkiye girdikleri yolundaki iddiaları kabul etmezler başlarda. Fakat büyük ihtimalle dayak ve işkence katlanılamaz hale gelince İ. Y. cinsel ilişkiye girdiklerini söyler. Ondan sonra her gelen detaylarıyla anlattırır "hadise"yi. İ. Y.'nin dudaklarına kırmızı boya sürüldüğü, "kırıtarak" yürüttürüldüğü, herkese öpücük verdirildiği, mahkûmların gözleri önünde M. Ş. ile cinsel ilişkiye sokulduğu ve bunun oradakilere zorla izlettirildiğini de ekleyeyim. Bu olayın çarpıcılığı tecavüz, sadizm, *voyeurism* ve homofobinin tek örneği olmasından kaynaklanmıyor. Çünkü Diyarbakır Cezaevi'nde bunlar zaten norm. Yani mahkûmlara tecavüz etmek, onları cinsel ilişkiye zorlayıp seyret(tir)mek, idareye yakın itirafçıların özellikle çocuk tutuklulara tasallutuna kayıtsız kalmak, copla tecavüz edip copu yalatmak, "s.kmediğimiz bir kulak arkanız kaldı, durun orayı da bir s.kelim!" deyip salınan mahkûmun kulak arkasına cinsel organını sokmak[12] sıradan işlerdendir.

Bu gaddarlığın, bunca zulmün amacı şudur: Türk olduğunu kabul ettirmek ve idareye mutlak teslimiyet, işkencelerin temel amacı Türkleştirmektir. Yıldıran'ın gelişinden sonra tutuklulardan toplanan paralarla boya satın alınıp hapishanenin duvarlarının "Ne Mutlu Türküm Diyene!", "Bir Türk Dünyaya Bedeldir!", "Herşey Türklük İçin!", "Türk Doğdum, Türk Yaşayıp Türk Öleceğim!" gibi sloganlarla doldurulduğunu, boyanmamış, Türk büyüklerinin ve ordusunun kahramanlıklarının resmedilmediği tek bir duvar kalmadığını, yağlıboya ve kartonla yapılmış yüzlerce bayrağın cezaevini kapladığını kaydediyor tutuklular.

Aslında bu muamelelerin tamamı cezaevindekilerin nasıl özneler olarak sınıflandığıyla ilgili enteresan bir paradoksun da açığa çıkması demek: Çünkü Türklük eğitimi alan, iyi birer Türk olmaları öğretilen bu insanlar nihayetinde sıkıyönetimin geçerli olduğu, yani Carl Schmitt'i izleyerek söyleyecek olursak "egemen"in[13] ilan ettiği olağanüstü hal durumunda, askerî bir cezaevinde bulunan ve asker addedilen tutuklular. Oysa yaşananlar bize bu tutukluların ne as-

12 Örneğin "Kuyruklu Kürt" adıyla bilinen bir işkence vardır: Makatına cop sokulmuş mahkûm o haldeyken gezdirilir ve bu "gezinti" sırasında bol bol ırkçı marş okutulur, "Ne mutlu Türküm diyene!" sınıfından Türk olmanın güzelliğini öven sözler bağırttırılır. Bahsettiğim işkencenin en canavarca örneklerinden biri 1982'de ihtiyar bir adam olan M. Ö.'ye yapılanıdır. M. Ö. eğitimden bitap düşmüş, otururken marş sırasında ayağa kalkmadığı fark edilir. Önce koğuştan çıkarılıp makatına cop sokulur, makatında cop dururken bütün hapishane dövüle dövüle, marş okutula okutula tur attırılır. En son asker gazinosuna götürülür, orada haline gülünür ve koğuşlara getirilip mahkûmlara "Dediklerimizi yapmazsanız böyle kıçınıza cop takıp gezdiririz" denir.

13 Carl Schmitt egemenlik anlayışını *Politische Theologie* başlıklı kitabında açıklar. Basitçe, egemen olağanüstü hale karar verendir, yasayı askıya alabilendir.

ker, ne de tutuklu gibi sınıflandırıldığını gösteriyor. Tutuklular adeta Guantanamo'da tutulan kimseler için bir Amerikan senatörünün tanımladığı öznelik konumunu işgal ediyor gibi: Hasbelkader bombalarımızdan, kurşunlarımızdan kurtulmuş, insan sayılamayacak ve dolayısıyla hak sahibi olmayan yaratıklar, katl-i vacipler, her türlü kötülüğü yapabileceğimiz ve kötülüklerimizin hesabının sorulmayacağı *homo sacer*'ler.[14]

Kemalizmin ışığıyla Türklük imali: Diyarbakır Cezaevi

Diyarbakır Cezaevi'nde amaçlananın total kontrol ve Türkleştirme olduğu açık. Hatta Yüzbaşı Esat Oktay Yıldıran'ın Emrullah Kaya, Niyazi Erdoğan ve diğer yargıçlarla beraber savcılar Cahit Erdoğan, Basri Özgenç'e tutukluları nasıl "Kemalist" yaptığını övünerek anlatmasından hareketle dönemin "Kemalistler"inin de imal edildiği bir yerdi Diyarbakır Cezaevi denilebilir. Kemalist imal edilen bir mekân olarak Diyarbakır Cezaevi tezine gelebilecek itiraz için George Orwell'in *1984* romanını hatırlatmak isterim. Bu roman aslında Kemalizmin çok önemli bir özelliğini anlamak için dikkatle bakmamız gereken bir çalışma. Bilindiği üzere *1984*'te pek çok şeyin yanında tarihin günün ihtiyaçlarına göre Büyük Birader ve Parti'nin doktrini olan *İngsos*'u hep haklı çıkaracak biçimde o sırada savunulanın aslında hep savunulduğunu kanıtlamak için bütün resmî ve gayriresmî dokümanların değiştirilişi anlatılır. Toplumun hafızasızlaştırıldığı, kimsenin doğru dürüst bir şey hatırlayamadığı, tarihin kesin olarak bilinemediği bir otoriter dünya tasvir edilir. Büyük Birader şaşmaz öngörüsü ile anlatının merkezindedir, Parti ve *İngsos* doğru yolun ışığıdır. Tarih de bu maksatla, Büyük Birader'i ve *İngsos* ideolojisini haklı çıkarmak için yeniden yazılır, günün ihtiyacı neyse ona göre yeniden düzenlenir, bunun için her türlü tahrifat da yapılır dokümanlarda, kayıtlarda. "Atatürkçü düşünce sistemi"nin ya da "Kemalizm"in yeniden yeniden yazıldığı, dönemin ihtiyaçlarına göre Kemalizmler ve Mustafa Kemaller imal edildiği ve bunun her dönem işe yaradığı düşünülürse... Kemalizmin ya da Atatürkçü düşünce sisteminin gücü *1984*'teki gibi tarihi yeniden yeniden yazabilmesinden, hep değiştiği halde hep aynı şeyi söylediği illuzyonunu yaratabilmesinden gelir. Diyarbakır Cezaevi Kemalizmin Kürtlere dair algısının bir yansımasıdır, Kürtleri neye dönüştürmek istediğinin de bir tezahürüdür. Bu noktadan biraz daha devam edelim ve kutsal kitap muamelesi gören *Nutuk*'un Diyarbakır Cezaevi'nde nasıl kullanıldığına bakalım tezimizi biraz daha açmak için.

Önce mahkûmların parasıyla ihtiyaçtan çok *Nutuk* aldırılır, sonra toplanırmış. Rutin, bir tutuklunun eline tutuşturulan *Nutuk*'u bağıra bağıra, cümle cümle okuması ve sonra tüm koğuşun yükses sesle tekrarlaması imiş. Elbette sesin şiddeti beğenilmezse işkence başlarmış. İdare bir ara tüm *Nutuk*'un ezberlenmesine karar vermiş ama bunun pek mümkün olmadığına bir şekilde kanaat getirip vazgeçmiş. *Nutuk*'u, Atatürk'ün hayatını, 50 civarında ırkçı marşı ezberlemek zorunda olan, Atatürk ilke ve inkılaplarından yazılı sınava tabi tutu-

14 *Homo Sacer* eski Roma hukukunda karşımıza çıkar, katledilebilir ama katlinden ötürü katil ceza çekmez. Giorgio Agamben bu figürü modern siyasal varoluşumuzun kalbine yerleştirir.

lan tutuklular idareye karşı bir tür direniş de göstermişlerdir aslında. Hikâyesi şöyle: Daha önce dediğim gibi *Nutuk*'un yanında mutlaka Kurtuluş Savaşı ve Atatürk'le ilgili birtakım kitaplar okutulurmuş koğuşlarda bir mahkûma ve koğuş da yüksek sesle tekrarlarmış duyduğunu. Bir noktadan sonra tutuklu aklına ne gelirse söylemeye başlarmış, hayatını anlatır, aile efradından söz edermiş, tabii aralara eser miktarda Atatürk, Kurtuluş Savaşı serperek. Kimi tutuklular *Nutuk*'ta Atatürk'ü babalarıyla arkadaş yapar, kendi adlarıyla isyan çıkartır ve Atatürk'e bastırtırmış ayaklanmaları. Tüm bu metinleri bağıra bağıra okudukları için gardiyanlar ve askerler anlamazmış olup biteni.

Mustafa Kemal'in de canlandırıldığı "Kocatepe" denilen bir işkenceden bahsetmek isterim biraz da... Mustafa Kemal'in meşhur Kocatepe pozunun canlandırılmasıdır söz konusu olan. Kocatepe'de üst üste yığılmış 100 kadar tutuklunun tepesine çıkan bir tutuklu Mustafa Kemal'in meşhur pozundaki gibi durup İstiklal Marşı'nın 10 kıtasını okurmuş. O sırada altta kalanların kemiklerinin kırılması, nefessizlikten bayılmaları düzeni bozmanın gerekçesi olamazmış. Olursa zaten ayrıca işkence yapılırmış. Burada tuhaf olan Mustafa Kemal'i canlandırma işinin bir tutukluya yaptırılması. Oysa bir askerin o insan yığınının üzerine çıkması ve Mustafa Kemal'in pozunu vermesi sanki daha beklenir bir hareket gibi. Neticede idarenin Mustafa Kemal'i canlandırmanın sıradan bir mahkûma lütfedilemeyecek bir şey olmadığını düşünmesi daha akla yatkın geliyor, her ne kadar o mahkûma Türk'üm deme fırsatı, iyi bir Kemalist olma imkânı tanınmış olsa bile, bu tabloda bir tuhaflık var.[15]

Sonuç yerine...

Büyük kapatılmanın, milli hakikat rejiminin ve Kemalist *dispositif*'in cereyan ettiği yer olarak Diyarbakır Cezaevi demek galiba yetmiyor. Foucault'dan beri biliyoruz ki okul da, hastane de, ordu da, cezaevi de aslında hep aynı iktidar di-

15 Bir soruyla devam edelim. Kemalist fantezi evreninde vatandaş, çağdaş insan nasıl tasavvur edilir? Kemalizmin ideal-tipi nasıl biridir? Bu sorunun çok çeşitli cevapları var ama popüler kültürdeki yanıtlarından biri "Hababam Sınıfı" filmlerinden birinde bulunabilir. Her gerçek Kemalisti tarifsiz bir hazza gark eden o meşhur sekans: Zühtü adlı muhafazakâr, Kemalist evrende "gericilik"in kanlı canlı timsali, Türk'ü "taassup" ve "Arab'ın dini" ile uyutarak geri bıraktıran Osmanlı'ya ve edebiyatına hayran, yeni Kemalist şiir ve yazın anlayışından zerrece hazzetmediği belli, karşı-devrimci olarak karikatürize edilen edebiyat öğretmeni tipe dersinin verildiği, Hababam Sınıfı'nın topluca ayağa kalkıp hançerelerini yırta yırta Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'ni okuduğu o sahneden söz ediyorum. Bu eylemin nedeni Zühtü Hoca'nın Hababam Sınıfı'nın o çok sevdikleri Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'ni dahi ezbere okumayacaklarına dair duyduğu inançtır. Hababam Sınıfı, Zühtü Hoca'nın bu inancının farkındadır ve oyunu da bunu bilerek hazırlar. Öncelikle yem sunulur: Zühtü Hoca'nın sözlüye kaldırdığı öğrenciler kürsüye yapıştırılmış kartona baka baka okumaya çalışırlar hitabeyi. Durumu fark eden Zühtü Hoca nedense göz atmadan kartonu tortop eder ve bir öğrenciyi yollayarak sınıfa çağırttığı okul müdürü Mahmut Hoca'ya Atatürk'ün gençliği olarak övünen bu işe yaramaz takımının hitabeyi ezberden okuyamadığını, kopya çektiğini söyler. Mahmut Hoca sınıfa döner ve çocuklara hitabeyi ezberden okuyup okuyamadıklarını sorar, sınıf ayağa kalkar ve hitabeyi büyük bir coşkuyla okur. Zühtü Hoca afallamışken gururu yüzünden okunan Mahmut Hoca kartonu açar ve şu sözleri okur: "Hocam, Hababam Sınıfı da olsak Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'ni ezbere biliriz!" Kemalizmin bu haz/zevk anı Diyarbakır Cezaevi'nde işkenceyle ezberletilen hitabeler, kan kusturularak okutulan *Nutuk*'lar, marşlar, sabah akşam aşağılamalar eşliğinde öğretilen Atatürk İlke ve İnkılapları'ndan müteşekkil kâbuslar olarak deneyimlendi.

yagramını taşır ve çoğaltır. Kaydını tutma, biyopolitik bakış vasıtasıyla "uysal bedenler" imal etme, popülasyon olarak kodlanan büyüklüğün mekânda dağılımını sağlama, kontrol-denetim-gözetim yoluyla disipliner iktidarı tesis etme... Ancak Diyarbakır'da vuku bulan salt Foucault'nun biyopolitik iktidar anlayışıyla izah edilebilir gibi de durmamaktadır, bunu aşan birşeyler var ve yanıt sanki Agamben'in çalışmalarından, soykırımla alakalı hatırattan türetilebilirmiş gibi görünüyor. Özellikle Kürt olmanın cezalandırıldığı, Türklük'ün ve Kemalizmin belletildiği, olağanüstü hal durumunda çalışan, ancak basitçe cezaevi işte deyip geçemeyeceğimiz bir yer Diyarbakır Zindanı. Ve Diyarbakır'ı anlamak, orada yapılanların künhüne vakıf olabilmek, sırrını çözebilmek, memleketimizde iktidarın nasıl kurulduğunu, neyi gözettiğini, hangi hayatları değerli sayıp hangilerini zayi edilebilir bulduğunu anlamamızı da sağlayacaktır...

Kaynakçaya Dair Not: Diyarbakır Cezaevi hakkında bugüne kadar adlarını ve rütbelerini bildiğimiz askerlerden hiçbiri ya da sivil memurlardan, yargı erkinin temsilcilerinden herhangi biri milliyetçi mugalatanın ötesinde birşeyler söylemedi, konuşmayı kabul etmedi. Bu yüzden tam olarak ne düşündüklerini, ne planladıklarını bilemiyoruz. Okuduğumuz kitaplar, röportajlar cezaevinde bulunmuş kimselere ait ve bu cihetten milli hakikat rejimimizin muteber saymadığı özneler. Bu muteber sayılmayanların anlatımlarına istinaden, tanıklıklarına binaen konuşuyoruz. Ben de burada büyük ölçüde bu kaynaklara dayanarak konuştum. Umudum ulusalcı/milliyetçi sinizmin muteber saymadığı kimselerin daha da çok anlatması, bu konuda kitapların, belgesellerin artması, Diyarbakır Cezaevi hakkında daha çok konuşulur olması.

KAYNAKÇA

Agamben, Giorgio. *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press, 1998.

Aktan, Irfan. "Makul ve Makbul Kürtler". *Birikim* 260: 45-53.

Ayata, Muzaffer. *Tarihe Ateşten Bir Sayfa: Diyarbakır Zindanı*. Köln: Serxwebun, 1999.

Bora, Tanıl. *Sol, Sinizm, Pragmatizm*. İstanbul: Birikim Yayınları, 2010.

Butler, Judith. "How Can I Deny That These Hands and This Body Are Mine?". *Material Events: Paul de Man and the Afterlife of Theory* ed. Tom Barbara Cohen, 254-76. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2001.

Cemal, Hasan. *Kürtler*. İstanbul: Doğan Kitap, 2003.

Çürükkaya, Selim. *12 Eylül Karanlığında Diyarbakır Şafağı*. İstanbul: Melsa Yayınlar, 1991.

Düzel, Neşe. "Üç Yılını Cehennemde Geçirdi: Selim Dindar ile Söyleşi". *Radikal*, 23 Haziran 2003.

Greif, Gideon. *We Wept Without Tears: Testimonies of the Jewish Sonderkommando from Auschwitz*. New Haven: Yale University Press, 2005.

Gülmüş, Şükrü. *Ölümü Yasaklıyorum*. Kopenhag: Hoybün, 2000.

Kaya, Şerafettin. *Erfahrungen in einem Türkischen Kerker*. Bremen: Edition CON, 1984.

Klemperer, Viktor. *Language of the Third Reich LTI: Lingua Tertii Imperii*. Londra: Athlone Press, 2000.

Levi, Primo. *Drowned and Saved*. Vintage: New York, 1989.

Müller, Filip. *Eyewitness Auschwitz: Three Years in The Gas Chambers*. Chicago: Ivan R. Dee Press, 1999.

Sloterdijk, Peter. *Critique of Cynical Reason*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987.

Schmitt, Carl. *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Chicago: University of Chicago Press, 2006.

Welat, F. *Diyarbakır Sorgu ve 5 no'lu*. Diyarbakır: Dilan Yayınları, 1992.

Yetkin, Fevzi ve Tanboğa, Mehmet. *Dörtlerin Gecesi*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1990.

Zana, Mehdi. *Prison No 5: Eleven Years in Turkish Jails*. Watertown, MA: Blue Crane Books, 1997.

KAYA AKYILDIZ Doktora Öğrencisi, Binghamton Üniversitesi, Felsefe, Hermönetik ve Kültür Programı

GÖKÇEN ALPKAYA Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

KEREM ALTIPARMAK Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, İnsan Hakları Merkezi

AHMET ARAS Yazar

RUŞEN ARSLAN Yazar, Paris Kürt Enstitüsü

ABDURRAHMAN AYDIN Araştırma Görevlisi, Ege Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

FİKRET BAŞKAYA Doç. Dr., Özgür Üniversite yöneticisi

OYA BAYDAR Yazar

MEHMET BAYRAK Tarihçi

MURAT BELGE Prof. Dr., Bilgi Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü

HASAN BİLDİRİCİ Gazeteci, yazar

HAMİT BOZARSLAN Dr., Paris EHESS (Ecole des Etudes et Sciences Sociales)

MARTIN van BRUINESSEN Prof. Dr., Utrecht Üniversitesi, Karşılaştırmalı Çağdaş Müslüman Toplumlar Çalışmaları

HANDAN ÇAĞLAYAN Dr., yazar

OZAN DEĞER Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

TEMEL DEMİRER Yazar

YÜCEL DEMİRER Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ŞEYHMUS DİKEN Gazeteci, yazar

RAGIP DURAN Gazeteci, yazar

IŞIK ERGÜDEN Yazar, çevirmen

ŞAKİR EPÖZDEMİR Araştırmacı, yazar

ÜMİT FIRAT Yazar, Helsinki Yurttaşlar Derneği

CEVAT GERAY Prof. Dr., kent ve çevrebilimci

HALUK GERGER Doç., Dr., araştırmacı, yazar

SABAHATTİN GÜLLÜLÜ Prof. Dr., Maltepe Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

İBRAHİM GÜRBÜZ İşadamı

TALAT İNANÇ Şair, işadamı

ZERİ İNANÇ Yazar, çevirmen

LEVENT KANAT Avukat

KARİN KARAKAŞLI Gazeteci, yazar

RUŞEN KELEŞ Prof. Dr., kent ve çevrebilimci

IOANNA KUÇURADI Prof. Dr., felsefeci

M. MALMİSANİJ Tarihçi, şair

RECEP MARAŞLI Yazar, şair

H. MEM İşadamı

MURATHAN MUNGAN Yazar, şair

BASKIN ORAN Prof. Dr., siyasetbilimci

AHMET ÖNAL Yazar, yayıncı

İZZETTİN ÖNDER Prof. Dr., iktisatçı

HÜSNÜ ÖNDÜL Avukat, İHD eski genel başkanı

SİBEL ÖZBUDUN Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü

ÜNSAL ÖZTÜRK Yazar, yayıncı

NECMETTİN SALAZ Yazar, şair

ESRA SARIOĞLU Doktora Öğrencisi, Binghamton Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

MURAT SEVİNÇ Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

AHMET SONER Yönetmen, senarist, yazar

İLHAN TEKELİ Prof. Dr., Türkiye Bilimler Akademisi üyesi

MUSTAFA TOPAL Yazar, çevirmen

BEDAHET TOSUN Yazar

BARIŞ ÜNLÜ Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

NABİ YAĞCI Yazar, TKP eski genel sekreteri

HALİT YALÇIN Araştırmacı, yazar

İSMAİL BEŞİKÇİ'NİN KİTAPLARI[1]

— *Doğu Mitingleri'nin Analizi*, 1967, *teksir*.
— *Doğu Anadolu'da Göçebe Kürt Aşiretlerinde Toplumsal Değişme*, 1968, *teksir*.
— *Doğuda Değişim ve Yapısal Sorunlar: Göçebe Alikan Aşireti*, Doğan Yayınevi, 1969.
— *Doğu Anadolu'nun Düzeni; Sosyo/Ekonomik ve Etnik Temeller*, E Yayınları, Ankara, 1969.
— *Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama 1: Kürtlerin Mecburi İskânı*, Komal Yayınevi, Ankara, 1977.
— *Kürtlerin Mecburi İskânı*, Komal Yayınevi, İstanbul, Ankara, 1977.
— *Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi ve Kürt Sorunu*, Komal Yayınevi, Ankara, 1978.
— *Cumhuriyet Halk Fırkası Tüzüğü (1927) ve Kürt Sorunu*, Komal Yayınevi, Ankara, 1979.
— *Devletlerarası Sömürge Kürdistan*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1990.
— *Bilim, Resmi İdeoloji, Devlet, Demokrasi ve Kürt Sorunu*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1990.
— *Bir Aydın, Bir Örgüt ve Kürt Sorunu*, Melsa Yayıncılık, İstanbul, 1990.
— *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi*, Belge Yayınları, Ankara, 1990.
— *Muğlalı Olayı (1943), Otuzüç Kurşun*, Belge Yayınları, İstanbul, 1991.
— *Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Programı (1931) ve Kürt Sorunu*, Belge Yayınları, İstanbul, 1991.
— *Ortadoğu'da Devlet Terörü*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1991.
— *Kürt Aydını Üzerine Düşünceler*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1991.
— *Bilim Yöntemi*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1991.
— *Kürtlerin Mecburi İskânı*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1991.
— *Zihnimizdeki Karakolların Yıkılması-Yargılama Süreçleri ve Özgürleşme*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1991.
— *Türk Tarih Tezi, Güneş-Dil Teorisi ve Kürt Sorunu*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1991.
— *Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Tüzüğü –1927– ve Kürt Sorunu*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1991.

---

1 İsmail Beşikçi'nin, başta *Devletlerarası Sömürge Kürdistan* olmak üzere, kimi kitap ve yazıları Kürtçe (Kurmanci & Sorani), Japonca, İngilizce, İspanyolca, Almanca, Fransızca, Farsça ve Arapça'ya çevrilmiştir. Ayrıca İsmail Beşikçi'nin, 1960'larda *Forum* ve *Ant* dergilerinde, 1970'lerde *Rizgarî* dergisinde, 1990'larda *Özgür Ülke* ve *Özgür Gündem* gibi gazetelerde, 2000'den günümüze kadar ise *Kürdistan-Post* ve *Rizgari Online* isimli internet sitelerinde çok sayıda yazısı yayımlanmıştır.

— *Devletlerarası Sömürge Kürdistan*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1991.
— *Bilim-Resmi İdeoloji, Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1991.
— *UNESCO'ya Mektup*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1991.
— *Başkaldırının Koşulları*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1991.
— *Savunmalar*, Melsa-Belge Yayınları, İstanbul, 1991.
— *Doğu Anadolu'nun Düzeni: Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller I*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1992.
— *Doğu Anadolu'nun Düzeni: Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller II*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1992.
— *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1992.
— *Doğu Mitinglerinin Analizi (1967)*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1992.
— *Orgeneral Muğlalı Olayı-Otuzüç Kurşun*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1992.
— *Doğu Anadolu'da Göçebe Kürt Aşiretleri*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1992.
— *Kürdistan Üzerinde Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi 1915-1925*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1992.
— *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar-Göçebe Alikan Aşireti*, Ankara, Yurt Kitap-Yayın, 1992.
— *PKK Üzerine Düşünceler: Özgürlüğün Bedeli*, Melsa Yayınevi, İstanbul, 1992.
— *Kürt Toplumu Üzerine*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1993.
— *Mahkemelerin Açtığı Yol*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1993.
— *Kendini Keşfeden Ulus Kürtler*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1993.
— *Bilincin Yükselişi*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1993.
— *Bir Aydın Bir Örgüt ve Kürt Sorunu*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1993.
— *Hukuksuz Adalet*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1994.
— *Kirletilen Kavramlar-Bilim, Eşitlik, Adalet*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1994.
— *Kirletilen Değerler-Demokrasi, Barış, Kardeşlik*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1994.
— *İşlevsizleşen Yasaklar-Düşünce Yasakları, Dolandırıcılık Yasakları*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1994.
— *"Hayali Kürdistan"ın Dirilişi*, Aram Yayınevi, İstanbul, 1998.
— *Resmi Tarih Tartışmaları 6: Resmi Tarihte Kürtler* (ed.), Özgür Üniversite Yayınları, Ankara, 2009.

[*Söyleşi*] Malmîsanij, *Bu Kürtleri Nereden Çıkardın İsmail Beşikçi?*, Vate Yayınları, İstanbul, 2009.

İsmail Beşikçi Davası I, Komal Yayınları, Ankara, 1975.

Kürdistan Üzerine Örgütlü Devlet Terörü ve İsmail Beşikçi (Biyografi-Savunmalar-Mektuplar), Komal Yayınları, İzmir, 1980.

İsmail Beşikçi Davası III-GEREKÇELİ KARAR, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1992.

İsmail Beşikçi Davası IV-YARGITAY'A BAŞVURU, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1992.

İsmail Beşikçi Davası V- YARGITAY'IN ONAMA KARARI ve TASHİH-İ KARAR, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1992.

İsmail Beşikçi Davası I-DANIŞTAY DAVALARI, İDDİANAME, ESAS HAKKINDAKİ MÜTALAA, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1993.

İsmail Beşikçi Davası II-SAVUNMA, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1993.

Mehmet Emin Bozarslan, *İsmail Beşikçi ile Uluslararası Dayanışmanın Belgeleri*, çev. Şirin Bozarslan, Deng Yayınları, İstanbul, 2010.

Albüm

İlkokul yılları. Beşikçi, öğretmenin yanında oturan, beyaz yakalı öğrenci (1949, İsmail Beşikçi arşivi).

Beşikçi sol başta oturuyor (1949, İsmail Beşikçi arşivi).

Cezayir Bağımsızlık Savaşı'na destek, Fransa'yı protesto yürüyüşü. Beşikçi solda, açık renk pardösülü (Kasım 1960, İsmail Beşikçi arşivi).

İsmail Beşikçi İskilip'te, yeğenleriyle (1966, İsmail Beşikçi arşivi).

Erzurum yılları... Sol baştan: Neslihan Gence [Üstel], Azize Özgüven, Cemal Özgüven, ?, İsmail Beşikçi (1969, İsmail Beşikçi arşivi).

14 Kasım 1973, Adana Cezaevi. Ayaktakiler, sol baştan: Abdullah Nefes, İsmail Beşikçi, Yaşar Uçar, Can Yücel. Oturanlar, sol baştan: Recep Mutlu, İsmail Aydınlı, Ahmet Hamdi Dinler (Habip Çalışkan arşivi).

İsmail Beşikçi 1979'da Toptaşı Cezaevi'nde (İsmail Beşikçi arşivi).

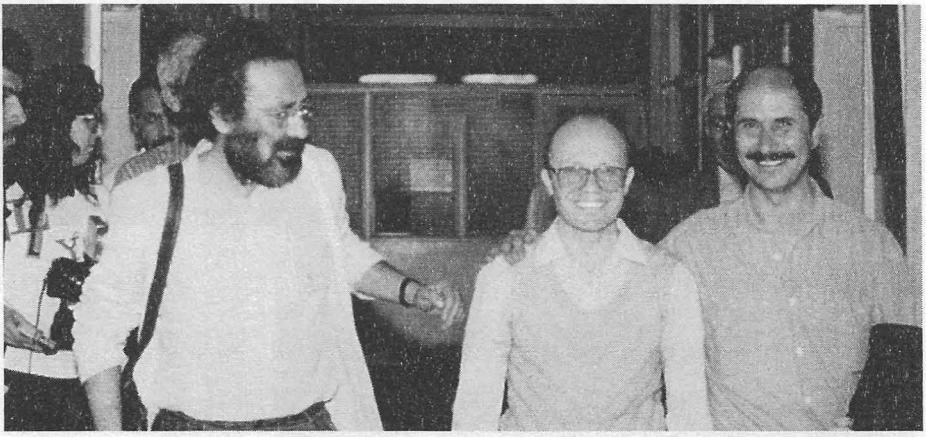

Aydın Köymen, İsmail Beşikçi ve Ümit Fırat. Beşikçi Gaziantep Özel Tip Cezaevi'nden tahliye oluyor (25 Mayıs 1987, Ümit Fırat arşivi).

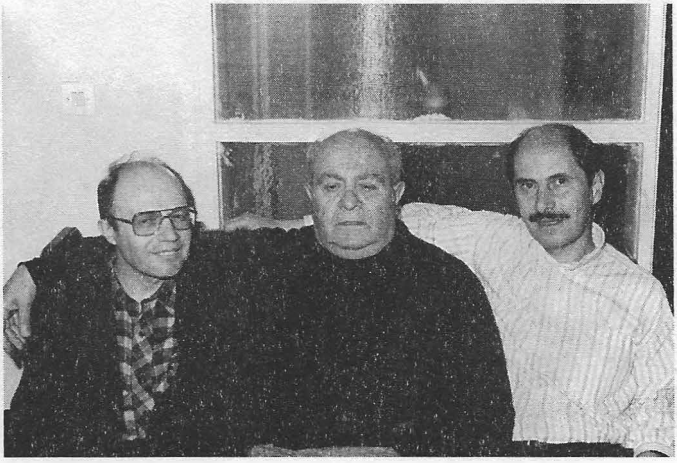

İsmail Beşikçi, Ahmed Arif ve Ümit Fırat (Ümit Fırat arşivi).

Askerlikte başlayan bir dostluk: Yılmaz Öztürk ve İsmail Beşikçi (İsmail Beşikçi arşivi).

Leman ve İsmail Beşikçi (26 Temmuz 1990, İsmail Beşikçi arşivi).

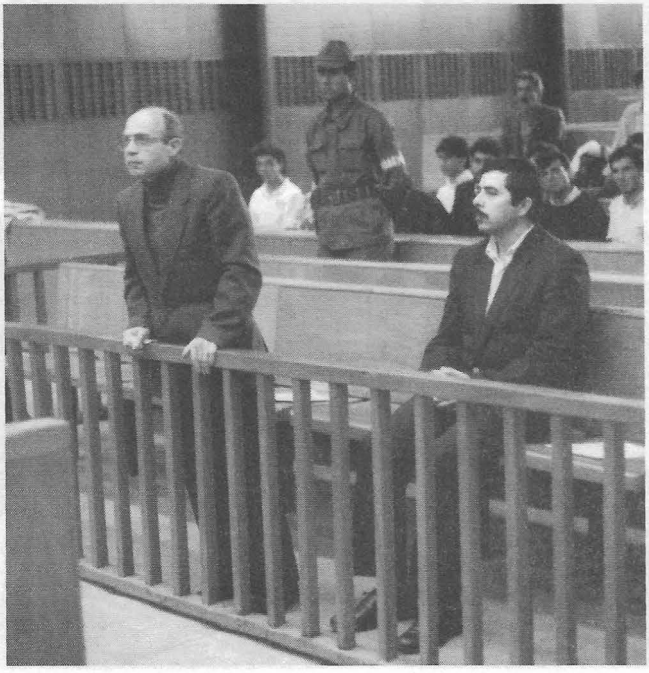

İsmail Beşikçi ve Ünsal Öztürk Ankara DGM'de yargılanıyorlar (1990, Ünsal Öztürk arşivi).

Yasaklı kitaplar (Ünsal Öztürk arşivi).

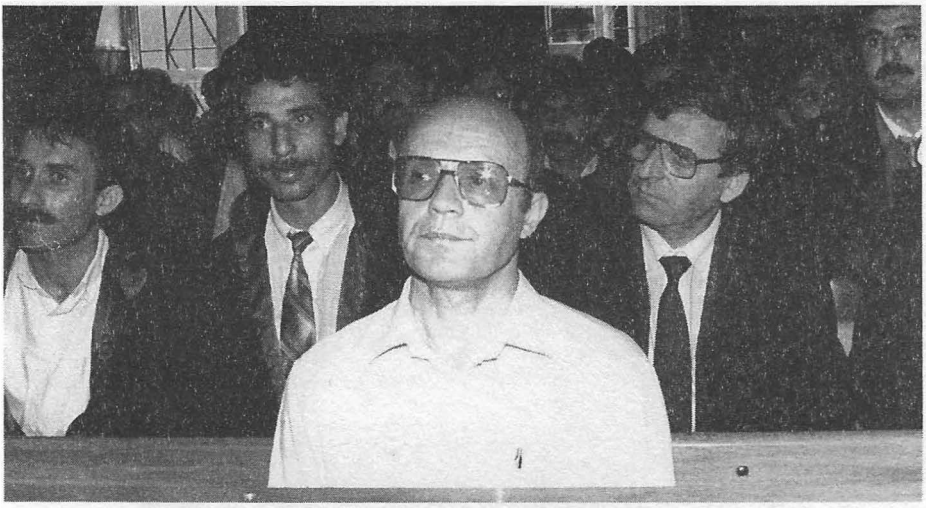

İsmail Beşikçi İstanbul DGM'de yargılanıyor (1990, Ümit Fırat arşivi).

Ayaktakiler, sol baştan: Serhat Bucak, İbrahim Gürbüz, İsmail Beşikçi, Eşber Yağmurdereli, Remzi Çakın, Ramazan Ülek. Oturanlar, sol baştan: Feqî Hüseyin Sağnıç, Musa Anter, Abdurrahman Dürre (1992, İbrahim Gürbüz arşivi).

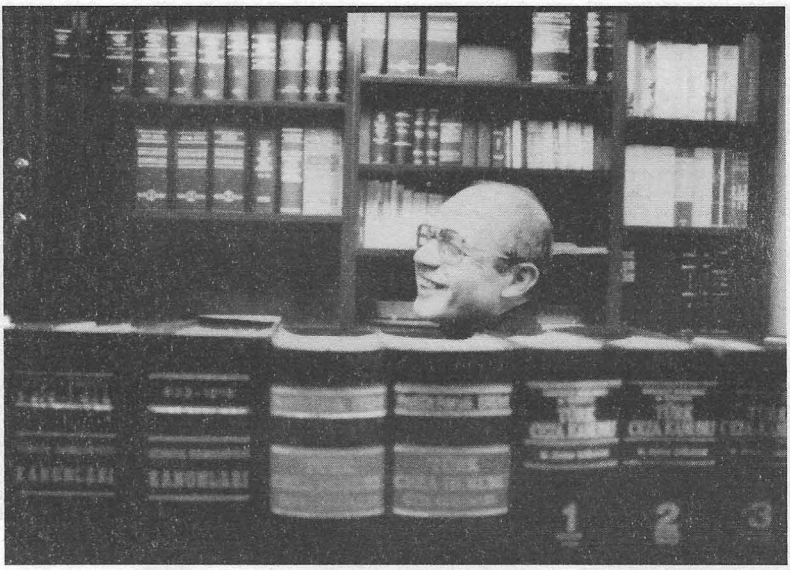

Türkiye Cumhuriyeti kanunları ve İsmail Beşikçi (Ünsal Öztürk arşivi).

İsmail Beşikçi İstanbul DGM'de, duruşma sonrası (Ünsal Öztürk arşivi).

İsmail Beşikçi bileklerinde zincirlerle... Arkasında, avukatı Levent Kanat (2 Şubat 1994, Levent Kanat arşivi).

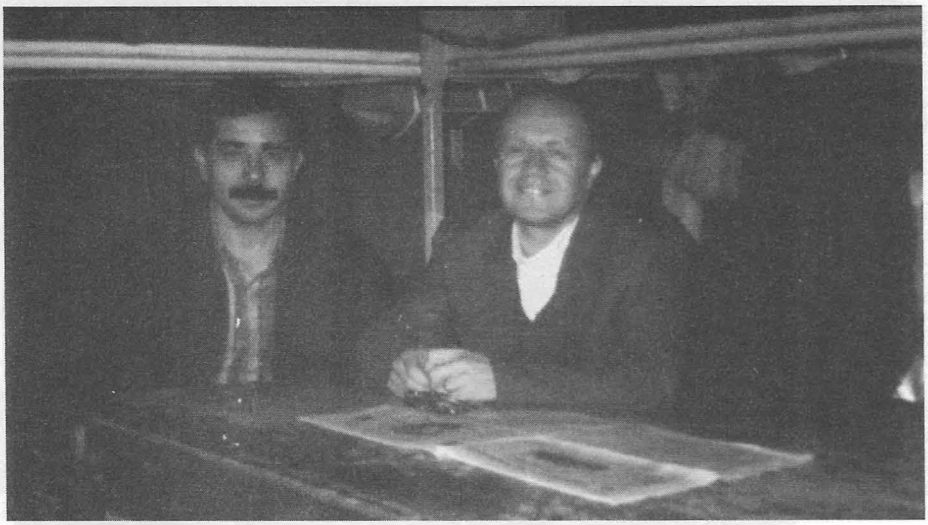

Ünsal Öztürk ve İsmail Beşikçi Ulucanlar Cezaevi'nde (12 Nisan 1995, Ünsal Öztürk arşivi).

Ulucanlar Cezaevi... (2 Kasım 1995, Ünsal Öztürk arşivi).

Halit Yalçın ve İsmail Beşikçi Bursa Özel Tip Cezaevi'nde (1996, Halit Yalçın arşivi).

İsmail Beşikçi Ankara-İstanbul treninde (Ünsal Öztürk arşivi).

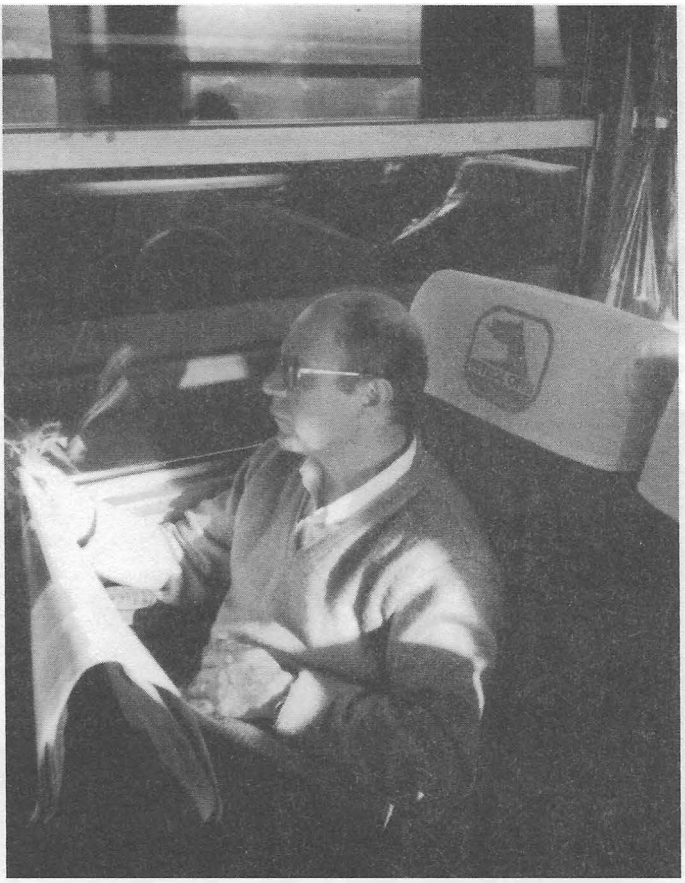

İsmail Beşikçi, Levent Kanat ve Sheri Laizer (13 Temmuz 2001, İsmail Beşikçi arşivi).

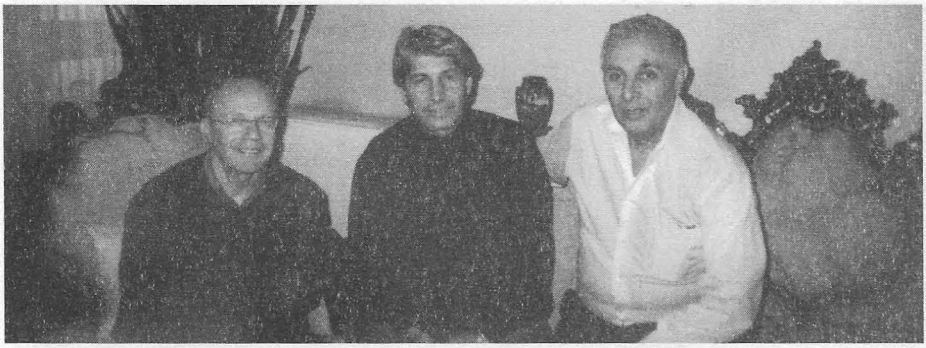

İsmail Beşikçi, Şefik Beyaz ve Şerafettin Eryılmaz [H. Mem] (Ekim 2004, İsmail Beşikçi arşivi).

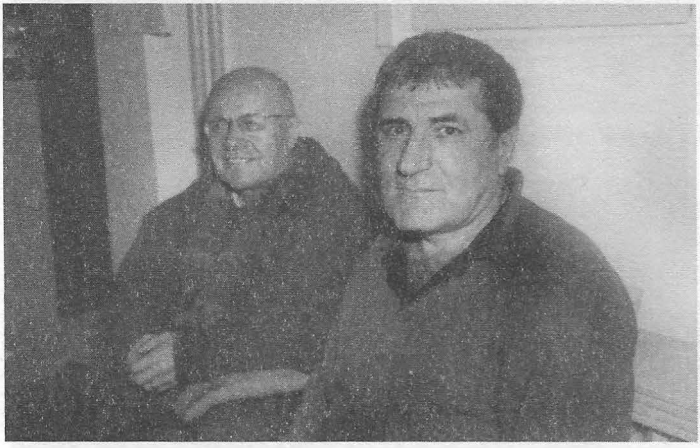

İsmail Beşikçi ve Ahmet Önal Peri Yayınları'nda (Şubat 2006. İsmail Beşikçi arşivi).

Bilgi Üniversitesi'nde Kürt meselesi tartışılıyor. Sol baştan: Sertaç Bucak, Ruşen Arslan, Mete Tunçay, İsmail Beşikçi ve Ayşe Hür (11-12 Mart 2006, İsmail Beşikçi arşivi).

Zeri İnanç, İsmail Beşikçi ve Talat İnanç (26 Nisan 2007, İsmail Beşikçi arşivi).

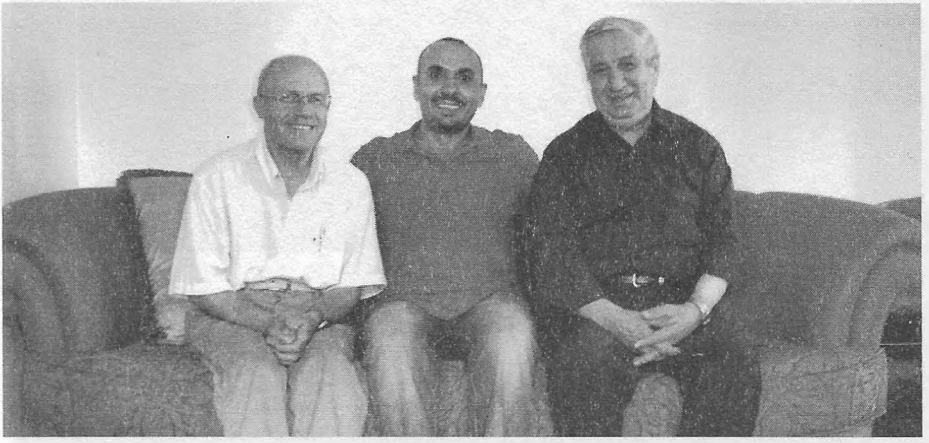

İsmail Beşikçi, Şevki Bulut ve Aram Tigran (Şevki Bulut arşivi).

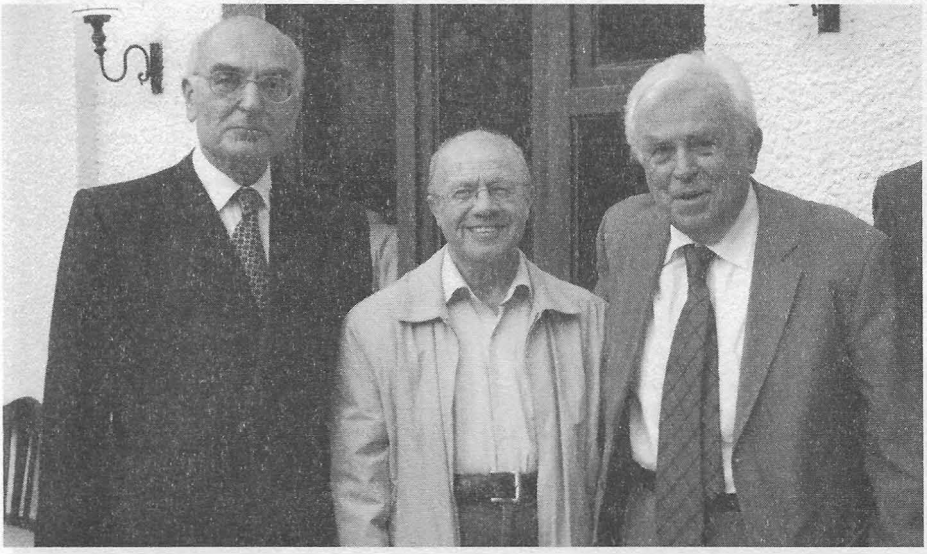

Mülkiyeliler Birliği'nde bir akşamüstü. Soldan sağa: Ruşen Keleş, İsmail Beşikçi ve Cevat Geray (2008, İsmail Beşikçi arşivi).

İsmail Beşikçi Bahoz filminin galasında (2008, Şevki Bulut arşivi).

İsmail Beşikçi, arşivinin bir kısmını tuttuğu İskilip'teki depoda (2000'lerin sonları, Şevki Bulut arşivi).

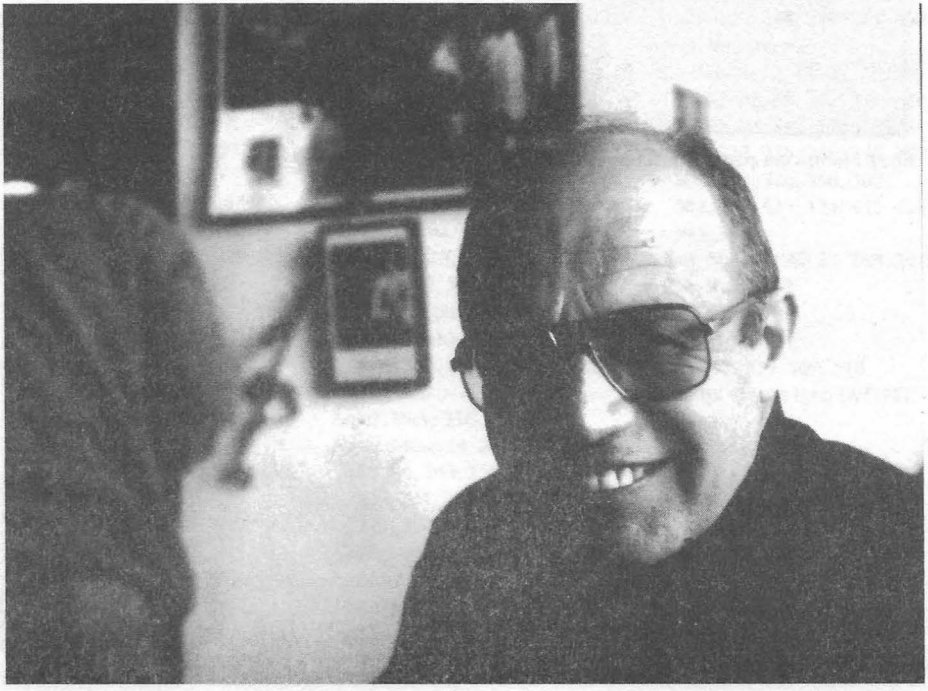

Recep Maraşlı'nın çizgisi (1999 tarihli).

ABD Komünist Partisi 483, 495-497
ABD Yüce Mahkemesi 560, 564
Abdullah Cevdet 76, 426
Abdülhamid 282, 517
Acar, Hasan 227
Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) 41, 42, 148, 329, 354, 449, 463, 525, 532, 533, 542-544, 551
Adıgüzel, Mehmet Ali 185
Agamben, Giorgio 452, 578, 580, 582
Ağalık 15, 18, 97, 98, 303, 304, 510
Ağaoğlu, Tektaş 207, 487
Ağar, Ömer Kemal 67
Ağca, Mehmet Ali 298, 441
Ahmetoğlu, Zerruh Vakıf 226
Akademia 87, 92, 93, 100
Akalın, Cüneyt 228
Akgönenç, Oya 14
Akınhay, Osman 208
Akkoyunlu, Mevlüt 417, 578
Akmut, Özdemir 303
Akpınar, Yılmaz 298
Aksoy, Gürdal 330
Aksoy, İhsan 79, 192, 227, 230, 239, 240
Aksoy, Muammer 14
Aksüt, Ali Kemali 67
Aktan, Gündüz 14, 309
Aktaş, Kutlu 14
Aktaş, Mustafa 298
Akyüz, Nurhan 298
Ala Rizgari 27, 199, 200, 250
Aleviler 143, 156, 316, 320, 321, 327, 332-334, 338, 359, 380, 383, 444, 515, 516, 520, 521, 523
Aliefendioğlu, Yılmaz 562, 563, 565
Alikan aşireti 13, 16, 17, 50, 78, 95, 96, 98, 100, 101, 132, 133, 137, 147, 152, 154, 174, 183, 184, 284, 304, 322, 359, 385
Alpan, Cihat 212
Alpay, Şahin 311
Altan, Ahmet 115
Althusser, Louis 443, 452
Altın, Murat 297
Altınay, Ahmed Refik 518
Altuğ, Yılmaz 34
Anadil 74, 75, 422-424, 459, 461, 512, 513
Anadol, Çağatay 207
Anayasa Mahkemesi 195, 242, 479, 526, 553, 555, 559-561, 564-566
Anter, Dicle 258,
Anter, Musa 24, 38, 70, 76, 80, 83, 84, 145, 150, 227, 229, 232-234, 272, 360-364, 366, 371, 374, 375
Apak, Mehmet 267
Apaydın, Talip 183
Arap 71, 72, 75, 94, 143, 308, 333, 417, 418, 420, 426, 436, 536
Aras, Ahmet 18, 20, 78, 185, 223, 284
Aras, Faruk 192, 227, 230, 240
Aras, Suna 260
Aren, Sadun 14, 92, 304, 560, 561
Arfa, Hasan 71
Arif, Ahmed 30, 197, 198, 228
Arslan, Muammer 234
Arslan, Ruşen 27, 67, 68, 195, 229, 230, 244, 249, 267, 298
Arvas, İbrahim 67
Asimilasyon 12, 17, 22, 25, 29, 42, 51, 66, 69, 70, 73, 74, 78, 94, 98, 99, 142, 175, 191, 230, 232, 235, 236, 245, 251, 308, 312, 326, 358, 360, 362, 368, 423, 424, 425, 514, 545, 560
Aslan, Mehmet Ali 23, 188, 295
Aslan, Resul 572
Aslan, Sultan 185
Aslan, Yusuf 187
Asuri 327, 334, 509, 518
Asya tipi üretim tarzı (ATÜT) 132
Âşık İhsani 339
Âşık Mahzuni 339
Ata, Ayla Akat 541, 545
Atamanalp, Celal 297
Ataöv, Türkkaya 310
Atasü, Ergin 25, 193, 196
Atatürk, Mustafa Kemal 17, 21, 22, 29, 31, 35, 60, 62, 69, 149, 223, 250, 286, 293, 318,

334, 362, 368, 382, 392, 418, 424, 426, 509, 516, 519-522, 528, 535, 580, 581
Atatürkçülük 14
Ateş, Baki 327
Atsız, Nihal 76
Avcıoğlu, Doğan 20, 21, 29, 33, 50, 92, 98, 99, 133, 184, 190, 223, 287, 288, 291, 329, 330, 512
Averyanov, Pyotr Ivanoviç 71
Avrupa Birliği 82, 111, 113, 175, 424, 431, 434-437, 459, 467, 468, 504, 537, 568
Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) 367, 459, 461
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, AİHM) 113, 118, 167, 382, 464, 474, 568, 569, 572
Avrupa Konseyi 82, 83, 118, 175, 367, 459, 466-468, 473, 476, 569
Ayan, Hüseyin 297
Aybar, Mehmet Ali 18, 19, 23, 33, 97, 184, 188, 212, 295
Aydar, Zübeyir 214
Aydın, Mustafa 297
Aydın, Özkan 260
Aydın, Vedat 37
Ayhan, Ece 148
Ayna, Emine 541, 544
Azınlık 49, 75, 108, 165, 166, 459-469, 488, 492, 523, 530, 531, 537, 559-561, 563
Azizoğlu, Fatma 151, 152

Baba, Kazım 229, 231
Babanzade İsmail Hakkı 76
Babaoğlu, İrfan 423
Bachman, Ingeborg 451
Badıllı, Kemal 76
Bağcı, Rahim 226
Bağcı, Üzeyir 226
Bahaeddin Şakir 518
Balkaş, Ali Yılmaz 27, 201, 202, 227, 229, 230, 231, 244, 249, 253, 255, 264
Balpetek, Ramazan 238
Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) 41, 167, 354, 436, 514, 525, 526, 530, 534, 535, 538-546, 550, 551
Barzani 15, 17, 23, 59, 77, 143, 145, 183, 189, 227, 246, 421, 512
Başar, Alaaddin 297
Başkaya, Fikret 34, 44, 83, 87, 167, 330, 528
Bate, Battal 227, 230, 231
Bayar, Celal 71, 297, 536
Baykal, Deniz 14
Baykurt, Fakir 183, 223
Bayrak, Mehmet 69-71, 206, 521, 523
Bayraktar, Kazım 405
Beauvoir, Simone de 123
Bedirhan, Kamuran 20
Bedirxan, Celadet Ali 250
Behram, Nihat 386, 388, 396
Bekaroğlu, Mehmet 345
Belge, Murat 265
Belli, Mihri 31, 189
Bender, Cemşid 38, 156, 233, 360-362
Berkes, Niyazi 62, 87, 89, 100, 102
Berktay, Halil 231, 311
Beşikçi, Hüsnü 13
Beşikçi, Leman 43, 155, 198, 201, 203, 204, 206, 214, 215, 218, 219, 258, 369, 394, 401
Beşikçi, Muhiddin 13
Beşikçi, Satı 13
Beşikçi, Vasfi 13
Beşikçi, Zahide 13, 242
Beyaz, Şefik 256, 365
Beyköylü, Ali 79, 195, 203, 204, 211, 223, 227, 230, 231, 244
Bıyık, Önder Erol 401
Bıyıkoğlu, Kemal 97, 99, 194, 236, 297, 299
Biçimli, Muhterem 213
Bilek, Cimşid 227, 229
Bilen, İsmail 30
Bilge, Fevzi 360
Bilgiç, Şebap 235
Bilici, Nedret 152
Bilim Yöntemi 27, 28-32, 34, 53, 57-62, 80, 125, 136, 147, 148, 152, 196, 243, 248, 249, 266, 385, 387, 416
Birdal, Akın 260
Birden, Abdulkadir 213
Birkan, Erdal 298
Birleşmiş Milletler 82, 175, 367, 399, 424, 434, 459, 466, 472, 473, 476, 477, 529, 532, 569-571
Boran, Behice 19, 21, 29, 87, 89, 93, 97, 100, 101
Boratav, Korkut 29, 309
Boratav, Pertev Naili 87, 89, 100, 101
Bostan, Osman 412
Bouheird, Djamila 121
Bourdieu, Pierre 452
Bozalan, Zeki 365
Bozarslan, Hamit 23, 32, 72, 523
Bozarslan, Mehmet Emin 24, 34, 35, 76, 157, 227, 237, 240, 243, 413
Bozbeyli, Ferruh 195
Bozçalı, Hikmet 227, 229, 240
Bozkurt, Mahmut Esat 31, 522
Bozkurt, Muhlis 322
Boztimur, Kadir 268
Briggs, Cyril 495
Browder, Earl 495, 496
Bruinessen, Martin van 17, 22, 30, 32, 54, 57, 59, 65, 82, 93, 96, 98, 101, 177, 523
Bucak, Ali 213
Bucak, Faik 23
Bucak, Serhat 203, 204, 209, 227, 229, 249, 272, 366, 416
Budak, Turgay 185
Budak, Yümnü 24, 79, 195, 211, 227, 230, 231, 242, 244, 246
Bulaç, Ali 412, 415
Buldan, Savaş 365
Bulut, Faik 74, 365
Burkay, Kemal 23, 27, 212, 511, 512
Bush, George 47

Cafer, Macit 245
Can, Ali 311
Can, Mehmet 182
Canpolat, İmam 400
Cantürk, Behçet 27
Cegerxwin 409, 410
Celil, Celile 233, 363
Celil, Ordixanê 233, 363
Cem, İsmail 50
Cemgil, Sinan 20, 97
Ceyhun, Demirtaş 29
Ceylan, Münir 365
Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi 121-123
Che Guevara 334, 449
Chomsky, Noam 43, 49, 124, 177
Christaller, Walter 430, 431
Cibran, Halil 413
Cihangiroğlu, Celal 297
Cinnah, Muhammed Ali 190

Cinsiyet kotası 525, 526, 534-540, 542, 545, 547, 550
Coetzee, J. M. 126
Coşkun, Ülkü 397
Cumhuriyet Halk Partisi/Fırkası (CHP/CHF) 21, 29-31, 60, 88, 89, 148, 193-195, 197, 206, 222, 224, 242, 250, 266, 339, 357, 525, 532, 533, 536, 542-544, 555

Çakır, Ruşen 412
Çamlıbel, Cengiz 185
Çamlıbel, Veysel 191
Çandar, Cengiz 412
Çay, Abdülhaluk 94
Çayan, Mahir 225, 334
Çelik, Reis 260
Çelik, Şerif 406
Çeltik, Mümtaz 238, 240
Çepik, Sabri 227, 229, 230, 240
Çetin, Mehmet Ali 572
Çetin, Yusuf 257, 260
Çiftçi, Halil 26, 227-229, 297
Çiller, Tansu 570
Çobanoğlu, Necmettin 260
Çolakoğlu, Nuri 310
Çubukçu, Aydın 346

Dadaş, Sırrı Bilge 157
Danişment, Süleyman 360
Daver, Bülent 14
Davis, Angela 497
Dayı, Çetin 229, 231, 240, 242, 244
Değerli, Yaşar 238, 299, 300
DEHAP 541, 546, 548, 549, 551
Delen, İkram 195
Demir, Mehmet 226
Demiral, Nusret 207
Demircioğlu, Hüseyin 403
Demirel, Süleyman 17, 18, 35, 193, 195, 224
Demirkapı, Süleyman 192
Demirtaş, Selahattin 542
Demokrat Parti 14, 91, 195, 536, 555
Dengê Kawa 27
DEP 256, 563
Dersim 23, 25, 30, 43, 53, 58, 67, 72, 74, 78, 80, 136, 145, 148, 210, 237, 249, 266-270, 272, 334, 368, 385, 387, 390, 400-402, 406, 508, 516, 517, 521, 523
Dev-Genç 23, 79, 221, 226, 234, 341
Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) 15, 90, 91, 101, 102, 309, 568
Devrimci Doğu Kültür Dernekleri 27, 368
Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) 23-25, 27, 34, 36, 38, 71, 77, 79-81, 83, 125, 143, 186, 187, 189-195, 200, 204, 211, 226-233, 235, 243, 244, 247, 273, 275
DGM 80, 168, 206, 207, 209, 214, 249, 256, 359, 366, 382, 388-397, 400, 406
Dicle, Hatip 365
Dilipak, Abdurrahman 412
Dink, Hrant 166-168
Dinler, Ahmet Hamdi 27
Dirim, Atilla 407
Divitçioğlu, Sencer 32, 42
Diyarbakır Cezaevi 35, 37, 151, 263, 269, 368, 514, 573-582
Diyarbakır Sıkıyönetim Cezaevi 24, 26
Doğan, Avni 72
Doğan, Celal 204
Doğan, Maşuk 252-254, 265
Doğu Halkları Konferansı 509
Doğu Mitingleri (Uyanış Mitingleri) 17-19, 23, 78, 97, 143, 145, 184, 186, 191, 285, 383, 385, 394, 510
Dokay, Seyithan 238
Doktor Friç 66, 67
Doktor Nazım 518
Dönmez, Niyazi 227, 230
Dönmezer, Sulhi 34, 307
DTCF 87, 89, 93, 101, 351
DTP 514, 525-530, 534-546, 550, 551, 553, 564-566
Du Bois, W.E.B. 485, 486, 497
Durak, Yılma 237, 298
Dürre, Abdurrahman 38, 233, 272, 360-364, 366, 371
Duverger, Maurice 555, 559
Düşünce özgürlüğü 23, 53, 103, 108, 109, 111-120, 144, 208, 252, 392, 393, 425
Düşünce suçu 448, 449

Ebedi Şef/Milli Şef 58, 194, 357
Ecevit, Bülent 149, 182, 193-197, 224, 250, 339
Ege, Süleyman 27
Ehmed Ramiz-i Kürdi 76
Ehmedê Xanî 72, 76, 157, 243, 409, 410, 424
Ekinci, İbrahim 572
Ekinci, Tarık Ziya 23, 24, 97, 212, 227, 229
Elçi, Said 23, 231
Elçi, Şakir 213
Elçi, Şerafettin 24
Emeç, Aydın 287
Emeç, Çetin 209
Emperyalizm/emperyalist 22, 27, 31, 33, 34, 49, 60, 223, 229, 245, 251-253, 308, 320, 329, 358, 390, 394, 417, 488, 490, 493, 499, 501-505, 510-513, 575
Engin, Kasım 41, 277
Entelektüel 9, 10, 12, 13, 36, 38-40, 43-45, 49, 50, 53, 54, 56, 92, 93, 104, 105, 107, 108, 121-127, 142, 145, 151, 158, 171-173, 176, 177, 231, 426, 448, 449, 451-454, 471
Enternasyonal 484, 488, 489
Enternasyonalist/enternasyonalizm 25, 32, 145, 151, 186, 358
Enver Paşa 509
Epiktetos 471
Epözdemir, Şakir 186, 231
Eralp, Yalım 14
Erdoğmuş, Celal 238
Erdost, Muzaffer 183
Eren, Asım 536
Erenus, Bilgesu 256, 272, 366
Ergil, Doğu 311
Ergin, Sadullah 168
Ergun, Doğan 197
Erim, Nihat 193, 224
Erimer, Taylan 228
Erkaçmaz, Vedat 227
Erkan, Ünal 570
Erkekli, Altan 260
Erkeklik 121, 127
Ermeni Sorunu 165-167, 270
Ermeni Soykırımı 28, 31, 166, 274, 508, 575
Ermeni Tehciri 12, 357
Eröz, Mehmet 67
Ertuğrul, Süleyman 213
Erzurum Atatürk Üniversitesi 16, 19, 22, 23, 51, 59, 95, 99, 142, 185, 186, 194, 223-226, 295, 297, 302, 304
Eşbaşkanlık 526, 537, 539, 542
ETA 566
Evliya Çelebi 282, 425
Evliyaoğlu, Bahri 227

Evren, Kenan 68, 188, 207, 208, 371, 448
Ezen-ulus milliyetçiliği 508
Ezilen-ulus milliyetçiliği 136, 350

Faik, Ahmet 157
Fanon, Frantz 36, 57, 123, 177, 178, 330
Fany, Messoud 71
Fars 417, 420, 426
Faşist 20, 22, 31, 54, 60, 101, 133, 149, 150, 182, 223, 225, 321, 327, 328, 334, 339, 426, 441, 444, 451, 560, 561
Faşizan 352, 446, 447, 563
Faşizm 24, 31, 182, 185, 188, 330, 443, 447, 451, 522, 555
Fazlı, Cemil 239, 240
Feminizm/feminist 127, 549
Feodal 20, 21, 50, 52, 60, 98, 143, 223, 227, 241, 245, 320, 359, 504, 510
Feodalite 22, 97, 132, 517
Feodalizm 18, 21, 33, 59, 320
Feqiyê Teyran 424
Ferat, Selim 407
Feyzioğlu, Turhan 14
Fırat, Mahmut 227
Fırat, Melik 363, 365
Fırat, Şerif 15, 67, 68, 298, 303
Fırat, Ümit 15, 23, 192, 208, 228, 246, 253, 259, 265
Fikir Kulüpleri Federasyonu 23, 386, 388
Foster, William 490, 491, 493
Foucault, Michel 11, 43, 452, 581, 582
Frey, Frederick W. 91
Friedman, Milton 48

Galileo 455
Gandhi 190
Gemici, Mehmet 235
Genç, İbrahim 360
Geray, Cevat 14, 21, 27, 91, 101, 304-306, 310
Gerger, Haluk 87, 330
Gerilla 33, 36, 38, 39, 41, 171, 270, 273, 275-278, 327, 339, 384, 401, 404, 409, 410, 414, 547
Gezici, Bahri 360
Gezici, Cabbar 360
Gezmiş, Deniz 187, 225, 325, 334, 449
Goldfarb, Max 492
Goldman, Emma 451
Göç 21, 38, 156, 184, 189, 274, 289, 322, 333, 338, 384, 409, 463, 497, 571, 572
Gök, Hakkı 407
Gökalp, Ziya 41, 70, 71, 82, 88, 89, 189, 191, 233, 277, 291, 312, 335, 426, 516, 518
Göktürk, Cavit 20
Gözen, Özhan 260
Gramsci, Antonio 104, 105, 107, 109, 145, 452
Güçbilmez, Erdoğan 310
Güçlü, Gülfer 296
Güçlü, İbrahim 23, 24, 27, 38, 79, 195, 227, 229-231, 240, 243, 244, 271, 277
Gül, Muhsin 221, 226
Gülen, Fethullah 42, 155
Güler, Muammer 14
Gümüş, Alper 425
Günay, Zülkûf 195, 244, 254, 262, 264, 386
Günçıkan, Berat 208
Gündoğan, Cemil 67, 231, 322
Gündoğdu, Yaşar 267
Güneş, Halit 185
Güneş-Ayata, Ayşe 527-529, 542, 551
Güney, Yılmaz 256, 259, 359, 449, 465
Günşiray, Mahir 260
Gürbüz, İbrahim 38, 233, 272, 360, 362
Gürcü 274, 509
Güreş, Atamer 298
Gürsel, Cemal 15, 68, 73, 90, 298, 303
Güvenç, Bozkurt 21

Habermas, Jürgen 533, 537
HADEP 256, 262, 400, 401, 407, 541, 546-548, 564, 565
Hafez, Sabry 105, 109
Hakikat komisyonları 473
Hamo, Ahmet Ramo 405
Hasan el-Benna 411
Hayali, Halil 70
Haywood, Harry 491, 492
Hegemonik 60, 63, 127, 442, 443, 447-452, 465
Hegemonya 32, 149, 248, 278, 370, 442-444, 446, 448, 449, 451, 452, 504, 513
Heidegger, Martin 437
Hemzeyê Muksî 72
HEP 38, 206, 256, 363, 366, 546-551, 563
Herri Batasuna 565, 566
Hersan, Şaban 397
Hilav, Muhammed Mihri 70
Hine, Memê Mala 332
Hooghe, Liesbet 431
Hz. Ali 409

Irk ayrımcılığı 491, 532
Irkçılık 18, 35, 37, 60, 102, 112, 122, 243, 414, 426, 450, 451, 484-487, 553, 557

İç savaş 104, 150, 483, 484, 564
İçtenbaş, Hakan 405
İfade özgürlüğü 47, 54, 55, 82, 100, 111, 167, 168, 214, 331, 358, 468, 471, 474, 476, 481, 564
İğdemir, Uluğ 61
İHD 203, 210, 215, 260, 331, 407, 567, 568, 570
İktidar 12, 33, 57, 60, 75, 78, 80, 82, 84, 88, 91, 92, 95-98, 123, 132, 173, 176, 189, 194, 223, 249, 289, 329, 360, 374, 443, 446, 447, 449, 451, 452, 457, 462, 518, 523, 525, 528, 532, 536, 537, 544, 555, 560, 564, 581, 582
İl, Emin 192
İlkin, Selim 14
İmamoğlu, Süleyman 38, 362
İnan, Afet 61, 246
İnan, Hüseyin 187
İnanç, Talat 164, 394, 406
İncesu, İbrahim 322
İnkaya, Minu 22, 193
İnönü, İsmet (İsmet Paşa) 31, 74, 88, 193, 194, 519
İnsan hakları 82, 118, 119, 123, 144, 189, 205, 214, 306, 308, 309, 413, 438, 439, 459-461, 465, 468, 469, 471-482, 485, 496, 497, 504, 505, 530, 532, 543, 547, 562, 563, 565, 567, 568, 570
İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 461, 474, 530
İshakoğlu, Mehmet 297
İstanbul Kürt Enstitüsü 38, 233, 361, 374, 375
İstanbulluoğlu, Doğan 205
İstiklal Mahkemesi 70, 73
İşçi sınıfı 133, 150, 488
İşçi, Baki 238

İttihat ve Terakki 58, 59, 66, 70, 72, 75, 329, 383, 423, 518
İyim, Gökkurt 226

James, William 172
Joinet, Louis 473

KADER 531, 551
Kadın hareketi 34, 36, 550
Kadın milletvekili 542-544, 550
Kalan, Ali 228
Kaleli, Nazif 78, 185, 188, 223
Kanat, Levent 40, 405
Kapan, Alaattin 327, 328
Kapani, Münci 14, 99
Kapitalist 20, 52, 91, 98, 132, 320, 442, 443, 445, 449, 454-457, 485, 494, 502-504, 513, 575
Kapitalizm 18, 22, 29, 94, 101, 143, 320, 444, 451, 454, 456, 457, 488, 493, 497, 499, 502, 503, 509, 511
Kara, Ahmet 407
Kara, Fevzi 401, 407
Kara, Şerikan 407
Karabulut, Tuncer 226, 242
Karahan, Celal 200
Karahan, Edip 227, 229, 232
Karaoğlan, Levent 205
Karaosmanoğlu, Atilla 14, 90
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri 62
Karataş, Şaban 194, 298
Karpat, Kemal 22
Kavyar, Ali 402
Kawa 27, 231
Kaya, Ahmet 449
Kaya, Nizamettin 185
Kaya, Şerafettin 195, 213, 229, 230, 296
Kaya, Şükrü 66, 521
Kaya, Yaşar 38, 233, 361-363, 371, 376, 386, 389
Kaya, Zeki 213, 227, 230
Kayalı, Kurtuluş 42
Kaymaz, Uğur 537
Kaypakkaya, İbrahim 26, 33, 237, 299, 325, 333, 334, 370
KCK 25, 42, 167, 464
Keldani 75, 233, 517, 518
Keleş, Ruşen 14, 27, 304, 310
Kemal, Orhan 223
Kemal, Yaşar 150, 175, 223, 287
Kemalist 12, 14, 16, 18-20, 28-30, 33, 34, 49-51, 57, 60, 62, 78, 94-99, 136, 143, 174, 191, 217, 223, 246, 247, 251, 266, 329, 357-360, 368, 398, 509, 512, 513, 518, 520-524, 580, 581
Kemalizm 17, 26, 30, 32, 33, 37, 50, 54, 57, 59-63, 101, 174, 185, 216, 230, 246, 247, 251, 301, 326, 327, 329, 331, 334, 368, 370, 424-426, 507, 508, 513, 515, 516, 519, 520, 522, 529, 550, 573, 575, 578-582
Keskin, Eren 260
Keyder, Çağlar 33
Kılıç, Özcan 256
Kılıç, Özkan 384
Kılıçaslan, Nusret 227, 230
Kılınç, Mahmut 227, 230, 231, 363
Kıray, Mübeccel 16, 22, 89, 92, 95, 101
Kırca, Coşkun 14
Kırık, Nazmi 259
Kırmızıtoprak, Sait (Dr. Şıvan) 243
Kırteke, Hasan 346
Kırzıoğlu, Fahrettin 52, 67, 157
Kırzıoğlu, M. Fahrettin 52, 67, 157
Kışanak, Gülten 541, 542
Kışlalı, Ahmet Taner 14, 197
Kıvanç, Ümit 265
Kıvılcımlı, Hikmet 28, 68
Kızılbaş 324, 517, 521, 522
King, Martin Luther 190
Koçaş, Sadi 297
Koçkaya, Bahri 227
Kohen, Mois 75
Komal 19, 24, 27-30, 80, 81, 147, 194-196, 199, 217, 229, 230, 242-257, 266-269, 273, 312, 413
Komintern 104, 486-488, 491-496
Komünist 24, 25, 54, 68, 89, 93, 104, 107, 123, 134, 183, 287-289, 291, 293, 320, 324, 359, 412, 444, 448, 483, 485-497, 508-511, 536, 561, 576
Komünist Enternasyonal 488, 489
Komünite 438
Komünizm 89, 95, 99, 134, 224, 241, 288, 289, 293, 296, 343, 351, 444
Konfüçyüs 371
Kongar, Emre 29, 89, 101
Kontrgerilla 339
Korkmaz, Sait 401
Korkmazgil, Hasan Hüseyin 184
Koşar, Ali Rıza 326-328
Kotan, Ali 185
Kotan, Mümtaz 24, 25, 27, 79, 84, 189, 195, 202, 227, 229-231, 239, 240, 242, 243, 253, 267, 269, 270, 273, 277
Kotan, Orhan 24, 27, 178, 195, 230, 242-245, 265, 267, 268, 273
Kotan, Saliha 185
Kozak, İbrahim Erol 26, 297, 298
Kozmopolitan 429, 435
Köksal, Sönmez 14
Kölelik 410, 411, 417, 483-488
Köy boşaltma 364, 367, 479, 567
Köymen, Aydın 203, 204
Kramer, Martin 47
Ku Klux Klan 484
Kuas, Rıza 188
Kuhn, Thomas 48
Kurmancî 332
Kurt, Ahmet 297
Kurtulan, Fatma 541, 544
Kurzman, Charles 105, 109
Kutlay, Naci 23-25, 212, 213, 227, 232
Küçük, Yalçın 366
Küçükömer, İdris 33, 42
Kürdistan 14, 15, 23, 27-43, 59, 60, 65, 68, 69, 72, 73, 75, 77-82, 93, 105, 107, 126, 143, 147-150, 186, 187, 190, 207, 208, 215, 219, 227, 229, 232, 243-245, 247-256, 263, 266, 268-272, 308, 315, 320, 325-331, 359, 360, 364, 369, 370, 383-390, 394, 395, 400, 401, 409, 410, 412-414, 416-422, 424-426, 436, 463, 511, 515, 517, 519, 534
Kürdistan Âlimleri Birliği (Yekîtîya Alimên Kurdistan) 409
Kürdistan İşçi Partisi 27
Kürdoloji 17, 32, 54, 65-67, 69-71, 75, 78, 80, 81, 308, 509, 515, 523
Küreselleşme 440, 443, 456, 502, 510, 537
Kürkçü, Ertuğrul 205, 345, 346
Kürkçügil, Masis 265
Kürkçüoğlu, Ömer 308

Kürt Enstitüsü 38, 207, 233, 361-365, 371, 374, 375, 377, 423
Kürt İdris (İdris Özbir) 43, 272
Kürt Meselesi 183, 219, 528, 529
Kürt Siyaseti 23, 34, 553, 555, 556, 559, 560
Kürt Sorunu 10, 17, 19, 23, 26, 28, 29, 31, 33-35, 37, 40, 42, 53, 57, 59, 69, 74, 76, 80-82, 84, 90, 94, 95, 100, 113-120, 131, 133-135, 137, 138, 142, 158, 165, 175, 178, 179, 186, 187, 189, 210, 231, 232, 243, 246-250, 270, 284-287, 291, 300, 303, 307-309, 312, 313, 350, 352, 353, 355, 357, 359, 360, 370, 374, 375, 379, 380, 383, 385-387, 389-393, 412, 414, 416, 424-427, 459, 463, 468, 469, 480, 499, 501, 503, 507-514, 528, 538, 545-547, 550, 551, 559-562, 566, 571
Kürtçe 9, 14, 16-18, 20, 25, 26, 28, 36-38, 40, 42, 66, 70, 74-81, 94-97, 122, 157, 162, 174, 230, 232-236, 243, 279, 286, 295, 298, 303, 304, 306-310, 312, 315-318, 324, 331-333, 338, 361, 363, 364, 375, 395, 402, 405, 407, 411, 416, 418, 422-426, 459, 466, 468, 511, 515
Kürtçü/lük 19, 24, 25, 76, 84, 99, 134, 188, 296, 324, 335, 339, 412, 415, 512, 536, 553, 574, 575

Laçin, Bayram 238
Laçiner, Ömer 265
Laz 334, 402, 509
Lefebvre, Henri 123
Lenin 29, 135, 224, 320, 326, 329, 334, 411, 486-489, 492, 510, 513
Levi, Primo 577, 578, 582
Lewis, Bernard 62
Lezgin, Roşan 332
Lincoln, Abraham 483, 484
Lozan Antlaşması 466, 468, 518-520
Lukas-Kieser, Hans 523
Luxemburg, Rosa 449, 455, 488
Lütfi Fikri 76
Madra, Ömer 311
Makal, Mahmut 183, 223
Malmîsanij 15, 26, 66, 69, 76, 79, 81, 83, 84, 96, 97, 99, 102, 330
Mamosteyê Zer 462
Mandarin 49
Mandela 190
Manga, Kadir 20, 78, 97, 185, 223
Maraşlı, Recep 24, 26, 27, 195, 231, 256, 257, 264, 266, 330, 366
Mardin, Şerif 14, 22, 33, 42, 305
Margosyan, Mıgırdiç 166
Marksist 19, 29, 33, 36, 51, 68, 92, 98, 132, 314, 172, 188, 229, 291, 293, 296, 325, 329, 335, 350, 411, 412, 413, 483, 488, 509, 510, 513
Marksizm 33, 93, 98, 132, 224, 248, 277, 291, 326, 351
Marx, Gary 431, 493
Marx, Karl 29, 93, 310, 455, 547, 483, 484, 487, 490, 507
McCarthy, Joseph 54, 495
Mela Ehmed Yusuf 409
Mela Evdilayê Timoqî 409, 411, 419
Melayê Cizîrî 409, 410, 424
Memmi, Albert 123
Menderes, Adnan 71, 536
Meray, Seha 14, 309
Mevdudi 411, 419
Mevlânzade Rıfat 69, 76, 426, 518
Mezopotamya Kültür Merkezi (MKM) 38, 216, 255, 360, 365, 377
Mihalioğlu, Haluk 228
Milli Demokratik Devrim (MDD) 23, 33, 189, 512
Milli Güvenlik Kurulu (MGK) 41, 365
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) 78, 97, 237, 298, 368, 444, 525, 532, 533, 542, 543, 551
Milliyetçilik 14, 25, 51, 62, 63, 82, 94, 103, 124, 134, 136, 149, 151, 235, 247, 277, 326, 350, 355, 358, 414, 426, 450, 492, 505, 512, 523, 550, 556, 573, 575
Mills, C. Wright 125
Minorsky, V. 68, 413
MİT 20, 187, 213, 232, 284, 285, 357, 536
Mitterand, Danielle 81
Modernite 57, 62, 126, 429, 438
Modernleşme 50, 89, 91-93, 96, 126
Modernlik 527, 528
Muğlalı, Mustafa 30, 31, 53, 80, 145, 148, 197, 210, 385, 387
Muhammed Mihri 70, 76
Mumcu, Uğur 37, 99
Mustafa Suphi 509
Müftüoğlu, Rıza 297

NATO 286
Nayır, Mahmut 360
Naziler 48, 54, 78, 88, 240, 577, 578
Nefes, Abdullah 17, 194
Nesin, Aziz 34, 82, 251-253, 358
Nezan, Kendal 207
Niemöller, Martin 54
Nietzsche, F. 177
Nikitin, Basile 71, 185, 413
Nuhrat, Cenap 310
Nyiszli, Miklos 577

Obama, B. 497
Ocak Komünü 24, 25, 27, 79, 80, 227, 228, 231, 235, 242
Oflaz, Lûftû 232
OHAL 567-571
Okandan, Recai Galip 307
Okay, Orhan 297
Okçuoğlu, Ahmet Zeki 227, 229, 277
Okçuoğlu, Hüsnü 206
Okka, Osman 298
Oran, Baskın 27, 220, 300, 302, 523, 535, 537, 564
Orentlicher, Diane 473
Ortakaya, Mahmut 189
Orwell, George 580
Oskay, Ünsal 14
Otyam, Fikret 227, 228, 297
Ozankaya, Özer 24, 27, 302, 306, 308, 310
Ozansü, Şadi 265

Öcalan, Abdullah (Apo) 38, 40, 41, 81, 82, 216, 219, 261, 276, 277, 278, 376, 379, 386, 388, 436, 565
Ökçün, Gündüz 14
Ökten, Abdülkadir 227
Ölçer, Selim 205
Önal, Ahmet 26, 324
Önal, Rıza 324
Öndül, Hüsnü 405

Önen, Yücel 296
Öz, Kazım 259
Özal, Turgut 35, 203, 207, 208, 419
Özata, Güven 213
Özen, Cemil 360, 361
Özer, Mehmet 400
Özerklik (otonomi) 33, 189, 432-436, 519
Özerturgut, Ömer 189
Özgüden, Doğan 279, 307
Özgür Üniversite 44, 257, 261
Özgürlük Yolu 24, 27, 413
Özmen, Burhan 229
Öztürk, Sırrı 272, 366
Öztürk, Ünsal 256, 260, 331, 374, 381, 382, 392
Öztürk, Yılmaz 15, 210, 256, 260, 263, 288, 306, 307, 385

Pakdil, Nuri 183
Pamuk, Orhan 124, 215, 260, 415
Pamukçu, Ömer Rasim 226
Paramiliter 133
Parrhesiastes 11, 12, 43
Partîya Karkerên Kurdistan (PKK) 18, 27, 34, 36-41, 81, 83, 167, 168, 218, 270, 271, 273, 275-278, 328, 332, 340, 376, 386, 388, 391, 410-412, 414, 510, 511, 513, 514, 547, 561, 565, 567, 569
Paşazade, Musa Kâzım 67
Pekol, Demir 185, 213, 223
Pektaş, Sait 227, 229
Pelister, Naci İsmail 66
Perinçek, Doğu 189, 231, 309, 558
Perwer, Şivan (Şiwan) 449
Peşmerge 39, 143, 327, 410, 420
Pipes, Daniel 47
Pir Sultan Abdal 154
Polat, Ömer 78, 185
Postacıoğlu, Cevdet 213
Postmodernite 429, 438
Pozitivist 41, 89, 125, 277, 353, 507, 557
Pozitivist Sosyoloji 125
Pozitivizm 125, 512
Prens Sabahattin 88

Rambout, Lucien 250, 266
Ran, Nazım Hikmet 126, 198, 223, 289, 449
Reed, John 487
Resmî ideoloji 9, 12, 14, 21, 26-29, 31, 33-37, 41, 42, 53, 56, 58, 59, 63, 71, 72, 77, 78, 83, 84, 96, 100, 112-125, 136, 143, 148, 164, 173-175, 185, 217, 220, 230, 231, 233, 245, 246, 249, 251, 270, 274, 278, 296, 298, 299, 307, 309, 312, 326, 329, 331, 334, 357-360, 362, 368, 370, 381, 393, 414, 416, 424, 454, 471, 516, 523, 550
Reşit, Mustafa 363
Rıza Nur 71, 312
Rizgarî 25, 27, 30, 32, 40, 41, 80, 82, 199, 200, 202, 217, 228, 231, 245, 247-251, 253, 254, 266-271, 273, 276, 278, 357
Roth, Claudia 213
Rousseau, Jean Jacques 151, 146, 441
Rum 31, 84, 274, 334, 413, 508, 522
Russell, Bertrand 124

Sabuncu, Yavuz 564
Sadri, İbrahim 412
Sağlam, Fazıl 557, 558
Sağnıç, Feqî Hüseyîn 38, 79, 195, 213, 233, 244, 253, 272, 360-366, 371
Said, Edward 12, 39, 43, 58, 105, 109, 122, 124, 171, 176
Said-i Nursi (Said-i Kürdi) 233, 69, 152, 421, 426
Sakallı Nureddin Paşa 518
Samast, Ogün 167
San, Salih M. 67
Sancar, Mithat 442, 446, 478, 557
Sarıkaya, Ferhat 115
Sartre, Jean Paul 36, 43, 44, 49, 122-124, 330, 371
Savran, Sungur 208
Sazak, Derya 220
SBKP 329
Schmitt, Carl 528, 529, 537, 579, 582
Schucht, Giulia 104
Schwartz, Laurent 123
Selçuk, İlhan 67, 92
Selçuk, Kasım 67
Selçuk, Turhan 67
Selim, Memduh 70, 426
Sen Katayama 492
Sencer, Muzaffer 132
Sencer, Oya 28
Serhildan 547
Sevengil, Kadri Kemal Kop 67
Sevinç, Hamdi 232
Seyit Rıza 512
Seyyid Kutup 411, 419
Sezer, Duygu Bazoğlu 309
Shakespeare, William 173, 223
Sıkıyönetim 24-26, 35, 70, 77-81, 99, 134, 155, 157, 193, 194, 199, 200-203, 221, 224, 226, 228, 230-232, 236-238, 243, 249, 250, 254, 256, 268, 269, 296, 297, 300, 310, 311, 573, 579
Signoret, Simone 123
Sivil toplum 33, 367, 443, 514, 554
Siyah sorunu 483, 484, 486-488, 490, 496
Siyasal Bilgiler Fakültesi (Mülkiye, Siyasal, SBF) 13, 50, 77-79, 99, 134, 142, 181, 183, 186, 193, 196, 228, 291, 299, 302, 303, 305, 306, 425
Siyasal savunma 24-26, 122, 228, 230
Sokrates 43, 353
Solduk, Brusk 215, 255, 259
Somersan, Semra 213
Soner, Ahmet 25, 215, 216, 255-258
Sorani 332
Sosyalist 18-21, 25, 27, 30-33, 50, 54, 76, 92, 93, 94, 98, 103, 107, 131-135, 150, 184, 189, 193, 222, 223, 225, 227-230, 232, 235, 243, 245-248, 251, 266, 321, 330, 350, 351, 357, 413, 434, 484-486, 494, 502, 508, 509, 557, 560, 562, 575
Sosyalizan 92, 94, 434
Sosyalizm 17, 25, 33, 50, 63, 103, 135, 143, 149-151, 184, 185, 194, 205, 229, 247, 251, 289, 327, 328, 449, 485, 496, 497, 509, 510, 513, 522
Soyer, Ata 205
Soykırım 12, 28, 30, 31, 39, 166, 266, 269, 274, 401, 450, 508, 522, 575, 582
Soypak, Kamber 416
Soysal, İlhami 92
Soysal, Mümtaz 14, 92, 195, 309, 311
Soysal, Sevgi 194, 310

Sömürge 27-30, 32, 35-37, 43, 59, 68, 73, 80, 94, 121, 122, 150, 207, 208, 230, 234, 245, 248, 270, 326, 331, 359, 360, 383, 385, 386, 389, 413, 414, 416, 463, 492, 494
Sömürgecilik 32, 35, 37, 121-123, 240, 245-247, 326, 327, 513
Sraffa, Pier 104
Stalin 185, 217, 286, 288, 320, 329, 383, 489, 492, 493, 496, 497, 508
Su, Ruhi 339
Subaşıoğlu, Mülazım 202
Sunay, Cevdet 212
Sükan, Faruk 297
Süleyman Sabri Paşa 67
Süryani 75, 172, 270, 436, 508, 517

Şahin, Edibe 360, 365
Şahin, Ferit 226
Şahin, Fikret 27, 79, 195, 227, 229, 230, 236, 239, 242, 243
Şahin, Süleyman 226
Şahin, Zülkûf 189, 195, 198, 213, 244
Şahkulubey, Gönül Bekin 544
Şalk, Talat 396, 398, 399
Şayegan, Daryuş 423
Şehri, Ufuk 67
Şemmikanlı, Nezir 79, 227, 230
Şenel, Erdal 229, 231
Şengöz, Okan 298
Şeriati, Ali 411, 419
Şerif, Muzaffer 89
Şeyh Bedrettin 512
Şeyh Resul 286
Şeyh Sait 23, 25, 67, 70, 145, 152, 227, 298, 512, 513
Şeyh Şahabettin Sühreverdi 154
Şeyh Ubeydullah 512
Şeyhlik 15, 18, 21, 97, 98, 303, 304, 512, 520
Şimşek, Berhan 260
Şovenizm 227, 247, 279, 330, 490, 493, 495, 511

Tacettünê Celil 363
Talas, Cahit 14, 309
Talegani, Mahmud 411
Tankut, Hasan Reşit 69, 71, 72, 83, 515, 516, 522, 523
Tanör, Bülent 15, 182, 190
Tanpınar, Ahmet Hamdi 282, 283, 291
Tanrıkulu, Agit 227
Tarakçı, Celal 298
Tayfun, Hüseyin 82
TBMM 31, 58, 61, 193, 225, 382, 525, 542-545, 550, 551, 555, 560, 563
TCK 99, 195, 197, 202, 207, 208, 241, 343, 388-392, 416, 561
Tekeli, Şirin 527, 551
Telsaç, Mehmet 405
Temel, Ali 360
Terör 24, 34, 36, 37, 39, 59, 106, 148, 173, 175, 246, 249, 254, 269, 276, 342, 381, 385, 386, 389, 391, 392, 393, 401, 424, 442, 444, 447, 448, 480, 560, 562, 565, 567-569
Terör örgütü 276, 447, 567
Terörist 39, 148, 393, 424, 448
Tevfikoğlu, Mehmet 67
Thalheimer, August 489
THKO 78, 225, 226, 325, 343
THKP-C 225, 343
TİİKP 228, 231, 237
TİKKO 237, 299
Timur, Taner 14, 28
TKP 30, 32, 33, 237, 507-513
Toplumsal cinsiyet 126, 127, 526, 534-540, 543-547, 550, 551
Toprak, Ali 403
Toptaş, Hüseyin 229, 231
Torunoğlu, Mithat 298
Truffaut, François 123
Tuğluk, Aysel 528, 541
Tunaya, Tarık Zafer 21, 62, 91, 102
Tuncel, Sebahat 541, 543
Tunceli (*Ayrıca bkz.* Dersim) 16, 17, 30, 53, 58, 61, 74, 75, 80, 136, 147, 149, 197, 210, 249, 266, 267, 269, 357, 385, 387, 390, 394, 397, 535, 569
Tuncer, Cengiz 287
Tunç, Ferhat 272
Tunçay, Mete 14, 310
Turgut, Senar 365
Turhallı, Hüseyin 168
Tutal, Ali 257
Tümtürk, İsmet 76
Türk Ocakları 71, 88, 515, 516
Türk solu 9, 20, 21, 23, 24, 26-32, 41, 151, 189, 229, 247, 251, 329, 334, 350, 368, 370, 575, 576
Türk, Ahmet 363, 365, 553, 566, 574
Türkali, Vedat 215, 256, 260
Türkay, Orhan 304
Türkçe 18, 20, 26, 28, 41, 65, 72-76, 94, 95, 100, 142, 157, 166, 200, 207, 233, 235, 256, 279, 284, 286, 306, 316, 324, 325, 332, 333, 338, 362, 363, 416-418, 420, 422, 423, 465, 468, 513, 515, 519, 534
Türkdoğan, Orhan 19, 51-54, 78, 94, 97, 100, 134, 172, 236, 296, 297, 299, 305
Türk-İslam sentezi 421, 426, 521
Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP) 510, 511, 561, 562, 564
Türkiye İşçi Partisi (TİP) 17, 18, 23, 33, 93, 94, 134, 143, 184, 188, 189, 195, 212, 227, 239, 359, 510-512, 560, 561
Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi 27
Türkiye-Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP) 23, 24, 227, 242, 247
Türkkan, Reha Oğuz 94
Türko, Ruhi Metin 303
Tütengil, Cavit Orhan 21
Tüysüz, Mehmet 227, 240

Uçar, Yaşar 27
Uluğ, Naşit Hakkı 67
Uluğbay, Hikmet 14
Ulusal kurtuluş hareketi 269, 325, 326, 487
Ulus-devlet 33, 93, 103, 429-434, 437, 460, 496, 502, 503, 507, 510, 512, 529, 533, 535, 564
Uluslararası antlaşma 520, 570
Ulusların kendi geleceğini tayin hakkı (self-determinasyon) 483, 489, 492-494, 496, 497
Uluslaşma 21, 22, 52, 53, 98, 224, 443, 444
Ulusoy, Ziya 238
Unat-Abadan, Nermin 14, 22, 24, 27, 306, 311
UNESCO 34, 35, 53, 333, 385, 386, 389, 391, 465
Urgan, Mina 149
Usta, Niyazi 24, 212, 227, 229
Uyanık, Agah 226

Uyanık, Dilaver 257
Uzgel, İlhan 301
Uzun, Ferit 227-230
Uzun, Mehmet 24, 27, 150, 195, 231

Ülek, Ramazan 272, 366
Ülgener, Sabri 42
Ülkü, Atilla 207
Ülman, Haluk 312
Ünsal, Artun 311
Üskül, Zafer 207

Vanlı, İsmet Şerif 233, 363
Varlık Vergisi 165
Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet 99, 191
Vergès, Jacques 121, 122
Vesek, Sabri 227
Vesek, Tahir 227

Wallerstein, Immanuel 462
Weber, Max 443
Weydemeyer, Joseph 483
Wilde, Oscar 172

Yağmurdereli, Eşber 365-367
Yalçın, Ali 229, 231
Yalçın, Aydın 14
Yaman, Nesimi 195
Yanardağ, Ahmet Faruk 412
Yarsuvat, Duygun 307
Yasa, İbrahim 14, 16, 22, 24, 27, 89, 94, 95, 102, 193, 259, 291, 301, 302, 304-306, 310
Yaşar, Hatice 27, 195, 199, 245
Yavuz Sultan Selim 517
Yavuz, Edip 67
Yavuz, Fehmi 14, 16, 95, 304
Yavuztürk, İhsan 227, 230, 235, 240
Yaylacık, Ali 328
Yazar, Feridun 363
Yeğen, Mesut 28, 523, 551, 562
Yerindenlik 435, 436
Yezidi 517
Yıldıran, Esat Oktay 576, 578-580
Yıldırım, Ali 386, 388, 394
Yıldırım, Canip 24, 25, 198, 227, 229
Yıldızhan, Fikri 296
Yılmaz, Nurettin 212
Yiğit, Ali 363
Yokinen, August 495
Yolcu, Cahit 339, 349
Yönetişim 429-439
Yörükan, Yusuf Ziya 516
Yunus Emre 150, 371
Yurdatapan, Şanar 258, 404
Yurtçiçek, Bayram 228
Yurtsever, H. Hüsnü 68
Yüce, Turhan Tufan 297
Yücel, Can 27, 194
Yücel, Hasan Ali 88, 89
Yüksel, Nuh Mete 80, 207, 392, 397, 398

Zana, Leyla 361, 548
Zana, Mehdi 24, 25, 152, 227, 582
Zarakolu, Ayşe Nur 167, 168, 208, 209, 259, 359, 360, 373, 413
Zarakolu, Ragıp 207, 208, 413, 416, 518
Zartaryan, Bedros 269, 270
Zaza, Nurettin 34
Zazalar/Zazaki 75, 94, 226, 332, 436, 516
Zenci 485-497
Zenci sorunu 490, 491, 493, 494, 497
Zeydanlıoğlu, Veysi 184, 189, 296
Zinn, Howard 123, 124
Zola, Emile 49
Zorla yerinden etme 567-571
Zorlu, Fatin Rüştü 536

İsmail Beşikçi, Türkiye'de "düşünce özgürlüğü" sorununun simgesidir. 1970'lerin başından bugüne dek kitaplarına, yazılarına sürekli dava açıldı, toplamda on yedi yıl hapiste yattı. İsmail Beşikçi, Türkiye'de Kürt sorununun "tabu" oluşunun da simgesidir. Kürt sorunuyla ilgili öncü çalışmaları, onun hep "mahkemelik" olmasına ve üniversitede barındırılmamasına yol açtı.

Barış Ünlü ve Ozan Değer'in emeğiyle ortaya çıkan bu kitaptaki yazıların bir bölümü, İsmail Beşikçi'nin -veya onu aşk ve hürmetle sevenlerin yıllarca verdiği adla "Sarı Hoca"nın- kişiliğiyle ilgilidir. Kitabın geniş bölümünü ise, onun eserinin ilhamıyla, Kürt sorununun farklı dönemleri, farklı bağlamları üzerine yazılar oluşturuyor. Kürt sorununun aynasında Türkiye'de demokrasi, insan hakları, üniversite sorunlarını tartışan yazılar da bu çerçeveyi tamamlıyor.

Bu kitap, Kürt sorunu üzerine yüklü bir muhasebe olduğu kadar, İsmail Beşikçi'ye bir saygı armağanı...

Kaya Akyıldız, Gökçen Alpkaya, Kerem Altıparmak, Ahmet Aras, Ruşen Arslan, Abdurrahman Aydın, Fikret Başkaya, Oya Baydar, Mehmet Bayrak, Murat Belge, Hasan Bildirici, Hamit Bozarslan, Martin van Bruinessen, Handan Çağlayan, Ozan Değer, Temel Demirer, Yücel Demirer, Şeyhmus Diken, Ragıp Duran, Şakir Epözdemir, Işık Ergüden, Ümit Fırat, Cevat Geray, Haluk Gerger, Sabahattin Güllülü, İbrahim Gürbüz, Talat İnanç, Zeri İnanç, Levent Kanat, Karin Karakaşlı, Ruşen Keleş, İoanna Kuçuradi, M. Malmîsanij, Recep Maraşlı, H. Mem, Murathan Mungan, Baskın Oran, Ahmet Önal, İzzettin Önder, Hüsnü Öndül, Sibel Özbudun, Ünsal Öztürk, Necmettin Salaz, Esra Sarıoğlu, Murat Sevinç, Ahmet Soner, İlhan Tekeli, Mustafa Topal, Bedahet Tosun, Barış Ünlü, Nabi Yağcı ve Halit Yalçın'ın katkılarıyla.

İLETİŞİM 1570
ARAŞTIRMA İNCELEME 260

ISBN-13: 978-975-05-0865-3
9 789750 508653